ἘΠΕΤΗΡΙΣ

ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ἜΤΟΣ ΙΒ'

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ἈΘΗΝΑΙ 1936

ΤΥΠ. "ΕΣΤΙΑ,, 7586

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ ΑΓΙΟΥ ΦΩΤΟΣ

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1457 χειρογράφῳ τῆς ἡμετέρας Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἀπὸ σελίδος 1648-1664 εὑρίσκομεν ἀξιοσπούδαστον διατριβὴν περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίου φωτὸς ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτός».

Ὁ κῶδιξ ὑπ' ἀριθμὸν 1457 μετὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1458 καὶ τρίτου τινὸς ἀπολεσθέντος[1], ἀποτελοῦσι νομοκανονικὸν ἔργον, γραφέν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου, ὡς ἀπέδειξα ἐν τῇ διατριβῇ μου «Ἐκ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1457 καὶ 1458», τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ ἑβδομηκονταπενταετηρίδι τῆς Ριζαρείου ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς[2].

Ἀσχέτως πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ νομοκανονικοῦ τούτου ἔργου παρεντίθεται ἀπὸ σελίδος 1648-1664 ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα διατριβὴ περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτὸς διακόπτουσα οὕτω τὴν συνέχειαν τοῦ νομοκάνονος, οὗτινος ἡ συνέχεια[3] τῆς σελίδος 1647 πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς τὴν σελίδα 1666.

Ὡς φαίνεται ἡ ἀρίθμησις τοῦ νομοκάνονος ἐγένετο μετὰ ταῦτα, καθ' ἣν δηλαδὴ ἐποχὴν ἐξ ἀπροσεξίας εἶχε παρεντεθῆ ἡ περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτὸς διατριβή, ἥτις, ἀποτελοῦσα ἰδίαν διατριβὴν ἐξ ὀκτὼ φύλλων, παρεντεθεῖσα εἰς τὸν νομοκάνονα, ἠριθμήθη ὡς νὰ ἀπετέλει μέρος αὐτοῦ.

Ἡ πραγματεία αὕτη συνδέεται στενῶς πρὸς τὸ νομοκανονικὸν ἔργον, τὸ περιεχόμενον εἰς τοὺς μνημονευθέντας κώδικας, οὐ μόνον διότι ἡ γλῶσσα καὶ

---

[1] Ὀρθῶς ὁ Σακελλίων ἐν τῷ ἑαυτοῦ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος (σ. 260) ἐκ τῆς ἀριθμήσεως τῶν σελίδων τῶν δύο τούτων χειρογράφων, τοῦ μὲν ἀρχομένου ἀπὸ σελίδος 552-1243, τοῦ δὲ ἀπὸ σελίδος 1244-1945 συμπεραίνει ὅτι τῶν δύο τούτων κωδίκων προηγεῖτο τρίτος, ὅστις, ἀρχόμενος ἀπὸ σελίδος 1-551 ἀπετέλει τὸν πρῶτον τόμον τοῦ ὅλου ἔργου. Κατὰ ταῦτα τὸ ὅλον ἔργον ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν τόμων, ὧν, ἀπολεσθέντος τοῦ πρώτου, σῴζονται οἱ δύο τελευταῖοι. Τοὐναντίον ἐξ ἀβλεψίας ὁ Σακελλίων ἔχει ἐσφαλμένως ἀριθμήσει τοὺς δύο σῳζομένους τόμους, τοῦ δευτέρου τούτων, τοῦ ἀρχομένου ἀπὸ τῆς σελίδος 552-1243 φέροντος τὸν ἀριθμὸν 1458 καὶ τοῦ τρίτου, τοῦ ἀρχομένου ἀπὸ σελίδος 1244—1954 φέροντος τὸν ἀριθμὸν 1457.

[2] Ἐν Ἀθήναις 1920 σ. 185-202. Ἡ περιγραφὴ τῶν δύο τούτων χειρογράφων ἔνθ' ἀν. σ. 185-189.

[3] Ἡ σελὶς 1647 τελευτᾷ «τότε γὰρ καὶ μόνον καὶ κατὰ τὸν Χρυσόστομον ἀπαλλαττόμεθα τῆς ἐπὶ τοῖς σκανδαλιζομένοις κειμένης τιμωρίας, ὅταν ἐκ τοῦ σκανδάλου κέρδος» ἡ δὲ σελὶς 1666 ἄρχεται «λου κέρδος ἕτερον τίθεται τῆς ἀπὸ τοῦ σκανδάλου βλάβης μεῖζον». Ἀπὸ τῆς σελίδος 1648 ἄρχεται ἡ διατριβὴ περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτὸς καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν σελίδα 1664 οὕτως ὥστε ἡ σελὶς 1665 μένει ἄγραφος.

αἱ ἰδέαι τῶν δύο τούτων ἔργων συμφωνοῦσιν [1], ἀλλὰ καὶ διότι ὁ γράψας τὴν περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτὸς πραγματείαν ἦν, ὡς καὶ ὁ γράψας τὸ νομοκανονικὸν ἔργον, μαθητὴς τοῦ Γερασίμου [2] καὶ διέμενε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Βουκουρεστίῳ [3]. Κατὰ ταῦτα ὁ συγγραφεὺς ταύτης καὶ ὁ τοῦ νομοκανονικοῦ ἔργου εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτός. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς ἀλλαχοῦ ἐδείχθη [4], συγγραφεὺς τοῦ νομοκανονικοῦ ἔργου εἶναι ὁ Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης καὶ τῆς περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτὸς διατριβῆς συγγραφεὺς εἶναι ὁ αὐτὸς Νεόφυτος, ὅστις, ὡς γνωστόν, εἶχε γράψει, μεταξὺ ἄλλων, καὶ πραγματείαν φέρουσαν ἐπιγραφὴν «Περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτός» [5]. Κατὰ ταῦτα συγγραφεὺς τῆς ἡμετέρας διατριβῆς εἶναι ὁ Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης.

Περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίου φωτὸς ἔχουσι γραφῆ πολλά, περιέχοντα ἰδίᾳ εἰδήσεις περὶ τῆς τελετῆς τοῦ ἁγίου φωτὸς καὶ μαρτυρίας περὶ τῆς πραγματικότητος αὐτοῦ [6]. Παρὰ ταύτας ἀπὸ μακροῦ ὑπῆρχον ἀμφιβολίαι περὶ τῆς

[1] Πρβλ. ἰδίᾳ σελ. 1635 ἑ. ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς σημασίας τῆς μεταβάσεως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ σελ. 1782 ἔνθα, μεταξὺ ἄλλων, περὶ τοῦ ἐπιταφίου ἐν Ἱεροσολύμοις φωτὸς γέγραπται· «ὃς (Ἐφραὶμ) καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιταφίου ἐκείνου φωτὸς παρά του τῶν ἔσω λόγων κατ᾽ ἰδίαν ἐρωτηθείς, ἀπεκρίνατό οἱ ὡς εἴ γε ἐπ᾽ ἐμοὶ ἦν, φησι, κατήργησα ἂν καὶ τὴν ἐκείνου χειροποίητον μηχανουργίαν» ἀκριβῶς δηλαδὴ ὡς καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτὸς διατριβῇ γέγραπται ἐν ἀρχῇ· «Ἐφραὶμ τῶν Ἱεροσολύμων πατριάρχης, ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐρωτηθεὶς ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Οὐγγροβλαχίας κατὰ τὸ ͵αψξθ´ παρά του τῶν ἔσω λόγων κατ᾽ ἰδίαν περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιταφίου ἐκείνου φωτὸς ἀπεκρίνατό οἱ ἐνδημούντων τὸ τηνικαῦτα ἐκεῖ καὶ ἡμῶν, ὡς εἴ γέ, φησιν, ἐν ἐμοὶ ἦν, κατήργησα ἂν καὶ τὴν ἐκείνου χειροποίητον μηχανουργίαν».

[2] Πρβλ. τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ περὶ τοῦ ἐπιταφίου φωτὸς ἔργου γεγραμμένα· «περιστήσας ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ τοὺς ἐν τῇ σχολῇ μαθητὰς σχολαρχοῦντος ἐκεῖσε τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἡγιασμένου Γερασίμου, ᾧ καὶ αὐτὸς τὸ τηνικαῦτα ἐμαθήτευον» πρὸς τὰ ἐν σελ. 1781 τοῦ νομοκανονικοῦ ἔργου γεγραμμένα· «ὃς (Ἐφραὶμ) σὺν ἡμῖν ἐν τῷ ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ σχολαρχήσαντι ἡγιασμένῳ ἐμαθήτευσεν».

[3] Πρβλ. τὰ ἐν σελ. 1781 γεγραμμένα· «ἔλεγε γὰρ ἡμῖν (ὁ Ἐφραὶμ) ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Οὐγγροβλαχίας ἐπιδημήσας κατὰ τὸ ͵αψξη´».

[4] Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 192 ἑ.

[5] Πρβλ. Σάθα, Νεοελ. φιλολ. σ. 512 ἔνθα μάλιστα προστίθεται «χειρόγραφον παρὰ Σοφ. Οἰκονόμῳ».

[6] Πρβλ. ἰδίᾳ Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων σ. 309 ἑ. Τ. Π. Θέμελη, Ἡ τελετὴ τοῦ ἁγίου φωτὸς ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι τοῦ πανιέρου ναοῦ τῆς ἀναστάσεως σ. 115-118. Ἀρχ. Καλλίστου, «Τὸ ἅγιον φῶς» ἐν Νέᾳ Σιὼν τόμ. 28 (τοῦ 1933) σ. 238 ἑ. Ἁγιοταφίτου, Αἱ σύγχρονοι τελεταὶ τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων Ε´, Ἡ τελετὴ τοῦ ἁγίου φωτός, ἐν Νέᾳ Σιὼν τόμ. Α´ (τοῦ 1904) σ. 385 ἑ. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ὁ Παΐσιος Λιγαρίδης βεβαιοῖ τὰ τοῦ ἁγίου φωτὸς ὡς αὐτόπτης μάρτυς «καὶ τὸ εἶδα καὶ ἐγὼ (τὸ ἅγιον φῶς) καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε καὶ ἀληθινή ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ» Πρβλ. τὴν ἐμὴν διατριβὴν «Παϊσίου Λιγαρίδου λόγοι ἀνέκδοτοι» ἐν Νέᾳ Σιὼν τοῦ 1922 σ. 387 ἑ. Πρβλ. ἔτι ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὰς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων ἔριδας περὶ τῆς τελετῆς τοῦ ἁγίου φωτὸς Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης τόμ. 3 σ. 252-253 καὶ 263 καὶ τόμ. 4 σ. 451-453.

πραγματικότητος τοῦ ἁγίου τούτου φωτός [1], ὡς καὶ ἐκ τῆς προκειμένης διατριβῆς φαίνεται. Ἤδη ὁ Ἐλευθέριος Μιχαῆλος ὁ Λαρισσαῖος κατὰ τὸ 1775 ἐρωτᾷ τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην [2], μεταξὺ ἄλλων, καὶ περὶ τοῦ θείου τούτου φωτὸς «ἀληθὲς ἢ πλάσμα τὸ ἐν θεοδέγμονι τοῦ Σωτῆρος τάφῳ κατὰ τὴν κυριώνυμον τοῦ Πάσχα ἡμέραν φῶς», ὁ δὲ Νικηφόρος Θεοτόκης ἀπαντᾷ ὡς ἀκολούθως [3].

«Ὅτε μὲν ἐκ τοῦ τάφου ὁ φωτοδότης ἀνέστη, τότε φῶς ἐν τῷ τάφῳ θεόσδοτον ὤφθη, δι᾽ οὗ ὁ Πέτρος παρακύψας τὰ ὀθόνια κατεῖδε καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς τοῦ Δεσπότου κεφαλῆς, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων, ἀλλὰ χωρίς, ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα τόπον· ἄλλως γὰρ ἀμέλει τι, εἰ οὐκ ἦν φῶς, οὐκ ἄν, σκοτίας ἔτι οὔσης, ταῦτα ἑωράκει ὁ Πέτρος. Ἔνθεν τοι καὶ ἡ ἐκκλησία ᾄδει «ἀναστὰς ἐκ τοῦ τάφου ὡς ἀληθῶς ταῖς ὁσίαις προσέταξας γυναιξὶ κηρύξαι τὴν ἔγερσιν ἀποστόλοις, ὡς γέγραπται, καὶ δρομαῖος ὁ Πέτρος ἐπέστη τῷ μνήματι καὶ τὸ φῶς ἐν τῷ τάφῳ ὁρῶν κατεπλήττετο· ὅθεν καὶ κατεῖδε τὰ ὀθόνια μόνα»· οὐδεὶς γὰρ βλέπειν δύναται ἐν νυκτὶ τὰ προκείμενα. Ὅτι δὲ ἔκτοτε ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρόνοις ἐτησίως τοῦτο ἐγίνετο, τῶν μὲν παλαιοτέρων, ὅσον ἐγὼ σύνοιδα, οὐδεὶς μεμαρτύρηκεν ἢ ἐμνήσθη τὸ σύνολον, ὁ δὲ Ἱεροσολύμων Νεκτάριος ἐν τῷ κατὰ Λατίνων ἐκδεδομένῳ αὐτοῦ πονήματι περὶ τοῦ θαύματος τούτου διαλαμβάνει ὡς ἐν ταῖς κατ᾽ αὐτὸν τελουμένου ἡμέραις. Εἴτε οὖν αὐτὸς ἀλήθειαν εἴρηκεν, εἴτε ἐψεύσθη, εἴτε κατὰ τὴν τοῦ δημώδους ὑπόληψιν ἀπερισκέπτως ἐλάλησεν, ἐγὼ κριτὴς οὐ γίνομαι, ἐπεὶ εὐσεβῶς ὁ ἀνὴρ τὸν βίον ἐξετέλεσε. Τί δὲ ἐν ταῖς καθ᾽ ἡμᾶς γίνεται ἡμέραις, τοῦτο ἐρῶ σοι, ὅπερ παρὰ τῶν κορυφαίων τοῦ τόπου ἐκείνου ἀκήκοα ἀνδρῶν, καὶ μάλα ἀξιοπίστων καὶ πάσης αἰδοῦς ἀξίων καὶ εὐλαβείας, ὧν τινες μὲν ἐν Κυρίῳ κεκοίμηνται, τινὲς δὲ ἔτι ἐν τῷ βίῳ περιάγουσιν. Οὐκ ἀπ᾽ οὐρανοῦ κατέρχεται, οὐδ᾽ ἀπὸ τοῦ τάφου ἀναβλύζει, ἀλλ᾽ ὁ ἐπὶ τὴν διακονίαν ταύτην ταχθεὶς ἀρχιερεὺς ἐν τῷ λεγομένῳ εἰσελθὼν Κουβουκλίῳ, τὸν πυρίτην παίων πῦρ ἐξάγει ἐπάνω τοῦ ζωοδόχου τάφου, εἶτα ἐφάψας τὰς ἐν τῷ τάφῳ πρότερον τριβείσας λαμπάδας κρατῶν ἐξέρχεται καὶ τὸ φῶς μεταδίδωσιν ὡς ἡγιασμένον τῇ ἐπαφῇ καὶ προσψαύσει τοῦ Παναγίου Τάφου. Καὶ ὁ μὲν ἀγελαῖος λαὸς ἐκ τοῦ τάφου τὸ φῶς ἐκεῖνο ἀναβλύσαν νομίζει, οὐδεὶς δ᾽ αὐτῷ τοὐναντίον εἰπεῖν θαρσεῖ, δεινόν τι παθεῖν δεδιττόμενος. Ὡς οὖν ὁρᾷς, οὐκ ἔστι πλάσμα, οὐδὲ γὰρ πλάττουσί τι ἢ κατασκευάζουσιν ὅλως, οὐδὲ δὴ τὸ γινόμενον κρύπτουσι κατ᾽ ἰδίαν ἐρωτηθέντες οἱ ἐκεῖ προεδρεύοντες, τὴν δὲ τοῦ χύδην λαοῦ ὑπόληψιν θεραπεῦσαι μὴ δυνάμενοι οἰκονομικῶς σιωπῶσι· καὶ γὰρ οὐδεμίαν ἐπιφέρει βλάβην ἡ τοιαύτη ὑπόληψις».

[1] Πρβλ. ἰδίᾳ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Διάλογος περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίου φωτὸς (Ἄτακτα τόμ. 3 σ. 329-381 πρβλ. καὶ Σημειώσεις, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 382-424).

[2] Πρβλ. Κ. Δυοβουνιώτου, Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης σ. 14.

[3] Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 15.

Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης τοῦ Θεοτόκη γίνεται φανερὸν ὅτι καὶ οὗτος ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ θείου φωτὸς προσπαθῶν νὰ ἐξηγήσῃ τοῦτο φυσικῶς. Ἔτι ὅμως λεπτομερεστέρα εἶναι ἡ κατωτέρω διατριβὴ τοῦ Νεοφύτου, ἧς ἡ διὰ τύπου ἔκδοσις εἶναι ἀναγκαία, ὅπως οὕτω καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ ἐπιχειρημάτων πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ ζητήματος τούτου.

Ἐκδίδων κατωτέρω τὴν διατριβὴν ταύτην τοῦ Νεοφύτου σημειῶ ἐνταῦθα ὅτι διορθώσεις τινάς, ἐλαχίστας, ἐπέφερον εἰς τὸ κείμενον, ἅςτινας δὲν ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἀναφέρω.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙΤΑΦΙΟΥ ΦΩΤΟΣ

Ἐφραὶμ τῶν Ἱεροσολύμων πατριάρχης, ὁ ἐξ Ἀθηνῶν[1], ἐρωτηθεὶς ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Οὐγγροβλαχίας κατὰ τὸ ͵αψξϑ´ παρά του τῶν ἔσω λόγου κατ᾽ ἰδίαν περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιταφίου ἐκείνου φωτὸς ἀπεκρίνατό οἱ, ἐνδημούντων τὸ τηνικαῦτα ἐκεῖ καὶ ἡμῶν, ὡς εἴ γέ φησιν ἐπ᾽ ἐμοὶ ἦν, κατήργησα ἂν καὶ τὴν ἐκείνου χειροποίητον μηχανουργίαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ μακρῷ πρὸ τούτου καὶ ὁ ἱεροπρεπὴς ἐκεῖνος καὶ ἀποστολικὸς ἀνήρ, ὁ καὶ τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον καὶ τὸν λόγον φιλόσοφος, Ἀγάπιος λέγω ὁ Ἰθακήσιος[2], περιστήσας ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ τοὺς ἐν τῇ σχολῇ μαθητάς, σχολαρχοῦντος ἐκεῖσε τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου καὶ ἐν Ἱερομονάχοις ἡγιασμένου Γερασίμου[3], ᾧ καὶ αὐτὸς τὸ τηνικαῦτα ἐμαθήτευον, ὑπετίθετο ἡμῖν ἀναπείθειν πειρᾶσθαι τοὺς προσκυνήσεως χάριν αἱρουμένους ἀπιέναι εἰς Ἱεροσόλυμα δι᾽ αὐτὸν τοῦτον τὸν ζωοδόχον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τάφον ἐκεῖσε ἀποδημεῖν κοὐχὶ διὰ τὸ χειροποίητον ἐκεῖνο φῶς, οὗ κἀγώ, φησι, τὴν δραματουργίαν αὐτοψεὶ κατανοήσας μικροῦ καὶ κατελεύσθην ὑπὸ τῶν ἐκεῖσε φωτοποιῶν, ὡς δῆθεν κατάσκοπος. Ἀλλὰ καὶ Χῖός τις τῶν ἐλλογίμων ἀνὴρ καὶ τῇ λαμπρότητι ὧν πλουτεῖ ἀρετῶν τὴν οἰκείαν πατρίδα εἰ καί τις ἄλλος καταγλαΐζων, Νικολάκις τοὔνομα, τοὐπίκλην Δρακάκης, ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς τοῦ ζωοδόχου τάφου προσκυνήσεως, ἐπεὶ μάθοι παρά του τῶν συνόντων μοι ἅττα περὶ τῶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπιόντων ὅ τε Νύσσης Γρηγόριος ἔγραψε καὶ ἡμεῖς ἐνδημοῦντες τῇ Χίῳ ἐπεξειργασάμεθα, οὐδὲν ἔφη ἤνυσε (περὶ ἡμῶν τοῦτο λέγων) μὴ τὴν τοῦ φωτὸς ἐκείνου δραματουργίαν τῷ λόγῳ ἀπογυμνώσας. Τούτων ἡμεῖς ἀκούσαντες καὶ ἅττα καθ᾽ ἑαυτοὺς διηπορήσαμεν ἐξαγγεῖλαι δεῖν ἔγνωμεν ὅ, τι δήποτε ὧν μὲν οἱ τῶν Εὐαγγελιστῶν, Λουκᾶ τε καὶ Ἰωάννου, τάφοι κατ᾽ ἔτος ἐν τῇ μνήμῃ

[1] Περὶ τοῦ πατριάρχου Ἐφραὶμ πρβλ. Ζαβίρα, Ν. Ἑλλὰς σ. 299. Σάθα, Νεοελ. φιλολογία σ. 507 καὶ ἰδίᾳ Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς ἐκκλ. Ἱεροσολύμων **σ. 645 ἑ.**

[2] Πρβλ. Ζαβίρα, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 162 καὶ 169.

[3] Πρβλ. Ζαβίρα, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 215 καὶ Σάθα, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 600.

αὐτῶν ἀνεδίδοσαν (ὁ μέν φημι κόνεως ὁ δὲ κολλουρίου εἴτ᾽ οὖν χρώματος, ὁ τοῦ Λουκᾶ) μνημονεύει ἡ ἐκκλησία, τοῦ δὲ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιταφίου ἐκείνου φωτός, τοῦ κατ᾽ ἔτος φημί, οὐκ ἐμνημόνευσεν οὐθ᾽ ἡ ἐκκλησία τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως κατ᾽ ἔτος τελοῦσα, οὔτε τις τῶν θεοφόρων πατέρων, ἐν οἷς περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ σταυρώσεως καὶ ταφῆς καὶ ἀναστάσεως ὡμίλησεν. Οὐδὲ γὰρ συνηγορήσει τοῖς περὶ τὸν Ἱεροσολύμων Μελέτιον φωτουργοῖς, ὃ ὁ Πέτρος κατὰ τὸν μελῳδὸν Δαμασκηνὸν ἐν τῷ τάφῳ ἑώρα φῶς· ἐκεῖνο μὲν γὰρ καὶ νυκτός, ὡς αὐτὸς ᾄδει, ὦπται καὶ ἐν τῷ τάφῳ (ἵν᾽ οἶμαι ἴδῃ Πέτρος τὰ ἐν τῷ τάφῳ) καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ πρὸ τοῦ ἀναστασίμου καιροῦ καὶ οὐδ᾽ ἐν τῷ τάφῳ, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ μνήματος, δείλης ἑσπέρας Σαββάτου, μᾶλλον δὲ μικρὸν μετὰ μεσημβρίαν ἀναθρῶσκον ἐπιπολάζει. Οὐδὲ γάρ, ἐπειδὴ καὶ τὴν ὥραν, καθ᾽ ἣν ἀνέστη ὁ Κύριος, οὐκ ἀπηκρίβωσαν οἱ Εὐαγγελισταί, τοὺς καιροὺς μόνον ἀναγράψαντες, καθ᾽ οὓς οἱ ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἐλθόντες ἀνεστηκότα τὸν Κύριον εὑρηκέναι ἔφασαν, παρὰ τοῦτο προσήκει πρὸ ὀψὲ τῆς μιᾶς Σαββάτου ἐν αὐτῷ τῷ Σαββάτῳ, ἐν ᾧ κατά τε τὰς τῶν Ἀποστόλων Διαταγὰς καὶ τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν ἦν, φωτουργεῖν τὸ τῆς ἀναστάσεως μᾶλλον δὲ τὸ μετὰ τὴν ἀνάστασιν φῶς πρὶν ἢ λέγω μετὰ Πέτρου δραμόντες, μᾶλλον δὲ πρὸ Πέτρου μετὰ τῶν μυροφόρων ὄρθρου βαθέως ἐλθόντες ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἰδεῖν τε καὶ ἀκοῦσαι ἅττα καὶ οἱ περὶ τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν ἰδοῦσαι καὶ ἀκούσασαι τοῖς περὶ τὸν Πέτρον ἀπαγγεῖλαι ἀπεστάλησαν. Τὸ γὰρ παρὰ καιρὸν γιγνόμενον τῶν παρ᾽ ἐντολήν ἐστι κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, τὰ δὲ παρ᾽ ἐντολὴν οὐκ οἶδα ὅπως ποτὲ τὸ θεῖον ἕξει συνήγορον καὶ τὴν ἄνωθεν ῥοπὴν σύνδρομον. Προανακρούει μὲν γὰρ ἡ ἐκκλησία ἑσπέρας Σαββάτου τὰ τῆς ἀναστάσεως, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν πρὸ τῆς ἀναστάσεως τελεῖ, ἐπεὶ ὅρα καθ᾽ ἑκάστην ἑσπέραν Σαββάτου καὶ τὰ ἑωθινὰ τῶν μυροφόρων ἀναγινώσκειν εὐαγγέλια καὶ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον εἰς ἀσπασμὸν προτιθέντας τὸ ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι κ. λ. ἐπιφωνεῖν. Τίς δὲ καὶ τῶν Εὐαγγελιστῶν εὕρηταί που τὸν Πέτρον καὶ φῶς ἐν τῷ τάφῳ ἑωρακέναι εἰπών· ὁ γὰρ ἐκ Δαμασκοῦ φωστὴρ (ὃν καὶ συγγνῶναί μοι τῆς τόλμης αἰτοῦμαι, ἀνθ᾽ ὧν ὁ λόγος οὐχὶ αὐτῷ, ἄπαγε, ἀλλ᾽ οἷς ἄλλοι, ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἀπεριέργως ἐμελογράφησε, περιέργως ἀναπλάττειν ἀντιφέρεται) προϋποθέμενος, ὡς ἔοικε, τὸν Πέτρον ἐν νυκτὶ καὶ καταλαβεῖν τὸ μνημεῖον καὶ παρακύψαντα ἰδεῖν ἐν αὐτῷ, ἅπερ εἶδεν. Ἐντεῦθεν, οἶμαι, συνελογίσατο ὡς ἐν νυκτὶ φωτὸς μὴ παρόντος οὐκ ἂν ἴδοι τις τὰ προκείμενα (οὐδεὶς γάρ, φησι, βλέπειν δύναται, ἐν νυκτὶ τὰ προκείμενα), ἀλλὰ μὴν Πέτρος ἐν νυκτὶ εἶδεν, ὑπὸ φωτὶ ἄρα εἶδεν. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Πέτρος ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον κατὰ μὲν τὸν Λουκᾶν μεθ᾽ ὃ ὑπὸ τῶν μυροφόρων τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου εὐαγγελισθεὶς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἠπίστησεν, αἱ δὲ μυροφόροι μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀπὸ τοῦ μνήματος ὑποστρέψασαι εὐηγγελίσαντο τοῖς ἀποστόλοις

(εἴ γε κατὰ τὸν Διονύσιον Ἀλεξανδρείας ἑρμηνεύοντα ἐν τῇ ἑαυτοῦ πρὸς Βασιλείδην κανονικῇ ἐπιστολῇ τοῦ Μάρκου τὸ καὶ λίαν πρωῒ ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, τὴν μὲν ὁρμὴν τοῦ ἐπὶ τὸ μνημεῖον δρόμου ὄρθρου βαθέως εἴτ' οὖν λίαν πρωΐ, ταὐτοδύναμα γὰρ εἰσί φησιν ἑκάτερα, ἐποιήσαντο, τὴν δὲ ἐπὶ τὸ μνημεῖον πορείαν καὶ τὴν περὶ αὐτὸ διατριβὴν παρέτειναν μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου). Κατὰ δὲ τὸν Ἰωάννην, μεθ' ὃ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία πρωῒ σκοτίας ἔτι οὔσης ἐλθοῦσα εἰς τὸ μνημεῖον ἔδραμεν ἔπειτα πρὸς αὐτὸν τοῦ Κυρίου οὐχὶ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ κλοπήν, ὡς ὑπενόησεν, αὐτῷ ἀπαγγέλλουσα, μετὰ τοῦτο ἔδραμε καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ μνημεῖον οὐ πάντως δὲ καὶ ἐν σκοτίᾳ αὐτὸ κατέλαβεν· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡ πρὸ αὐτοῦ Μαγδαληνὴ ἐν σκοτίᾳ πάντως αὐτὸ κατειλήφει, ἀλλὰ τῆς ἐπ' αὐτὸ ὁρμῆς καὶ τοῦ δρόμου, ἐν σκοτίᾳ ἀρξαμένη πρωΐας αὐτό, ὡς εἰκός, κατέλαβεν ὡς καὶ παρὰ τῷ Μάρκῳ περὶ τῶν ἄλλων μυροφόρων εἴρηται ὅτι λίαν πρωῒ ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὁρμήσασαι ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου ἦλθον ἐπ' αὐτό, ὁπότε οὐδ' εἰ ἡ Μαγδαληνὴ καθ' ὑπόθεσιν σκοτίας ἔτι οὔσης κατειλήφει τὸ μνημεῖον, οὐδὲ οὕτω φημὶ ἕπεται καὶ τὸν μετ' αὐτὴν δραμόντα Πέτρον ἐν σκοτίᾳ καταλαβεῖν αὐτό· εἰκὸς καὶ γὰρ ἐν τῇ παρατάσει τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἡ Μαγδαληνὴ ἀπὸ τοῦ μνημείου πρὸς τὸν Πέτρον τρέχουσα μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἐπανέδραμε, παρελθεῖν τὴν ἔτι ἐπικρατοῦσαν σκοτίαν. Εἴποιεν δ' ἂν ἴσως ὡς οὐχ ἵνα Πέτρος ἴδῃ τὰ ἐν τῷ τάφῳ τὸ φῶς ἐν αὐτῷ ἑωρᾶτο, ἀλλ' εἰς ἔκπληξιν θαύματος· ἀπῆλθε γάρ φησι πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός. Καὶ μὴν τὸν Πέτρον τὰ ἐν τῷ τάφῳ ὀθόνια κείμενα μόνα ἐξέπληξε καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα τόπον. Εἰ δὲ καὶ φῶς ἦν ἐκπλῆττον αὐτόν, οὐκ ἂν τοῦτο παρέδραμον οἱ τά τε ἐν τῷ τάφῳ καὶ τὰ περὶ τὸ μνημεῖον ἐκπληκτικὰ εἴτ' οὖν ὑπερφυῆ ἀνιστορήσαντες, τὸν μέγαν λέγω γεγονότα σεισμόν, τὸ τοῦ σφόδρα μεγάλου λίθου ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ μνημείου ἐξ ἀγγέλου ἀποκύλισμα, τὸν ἐπ' αὐτοῦ καθεζόμενον ἀστραπόμορφον ἄγγελον, τὴν τῶν τηρούντων ἐκ τούτου μικροῦ δεῖν ἀπὸ τοῦ φόβου ἀπενέκρωσιν, τὸν ἐν τῷ τάφῳ λευχείμονα νεανίσκον καὶ τοὺς ἐν ἐσθήτεσιν ἀστραπτούσαις ἐπιστάντας ταῖς ἐν τῷ τάφῳ γυναιξὶ δύο ἄνδρας, εἴτ' οὖν ἀγγέλους, ἐν λευκοῖς καθεζομένους, ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Κατελάμπετο μὲν γὰρ ὁμολογεῖ ὁ τοῦ Κυρίου τάφος ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ ἀστραπομόρφων ἀγγέλων, παρόντων δῆλον ὅτι, εἴτ' οὖν ὀπτανομένων καὶ ὁμιλούντων ταῖς γυναιξίν, εἴ γε καὶ τῷ Πέτρῳ ἐπιστάντος ἀγγέλου φῶς φησιν ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι· φωτεινοὶ γὰρ οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ὡς τοῦ πρώτου φωτὸς φῶτα λειτουργικὰ δεύτερα κατὰ μέθεξιν χρηματίζοντες, κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον. Ἀλλ' οὔθ' ὁ Πέτρος τινὶ τούτων εἰσελθὼν εἰς τὸ μνημεῖον ἐντετυχηκὼς φαίνεται, οὔτε τὴν ἐκείνου ἐν τῷ τάφῳ ἐξαστράπτουσαν αἴγλην ὁ λόγος σκοπεῖ, ἀλλ' εἴπερ καὶ ἀποστάντων τῶν ἀγγέλων καὶ πρὸ τῆς ἐκείνου ἐπιστασίας

φῶς ὑπερφυὲς ἐν τῷ τάφῳ ἑωρᾶτο, οὗτινος πρὸς μίμησιν φωτουργοῦσιν οἱ μετὰ ταῦτα· ἦν γὰρ ἄν, εἴπερ εἰς λόγον γραφικῆς ἱστορίας, τὸ φῶς ἐκεῖνο οὐδὲν ἔλαττον οἶμαι τῶν φώτων ἐκείνων, τοῦ τε τὸν Παῦλόν φημι καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἡμέρας μέσης περιαστράψαντος καὶ τοῦ ἐν τῷ τοῦ Πέτρου οἰκήματι νυκτὸς λάμψαντος, τῆς ἐπὶ τοῦ Θαβὼρ τοὺς ἀποστόλους ἐπισκιασάσης φωτεινῆς νεφέλης, τῶν τοῦ πάλαι Ἰσραὴλ προηγουμένων πυρὸς καὶ νεφέλης στύλων, τῆς τὴν βάτον ἀκαταφλέκτως πυρπολούσης φλογός, τοῦ τὰς νομικὰς θυσίας ὁλοκαυτοῦντος ἀχειροποιήτου πυρὸς καὶ ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ κάτωθεν ἐκ πέτρας, τῆς νεφέλης ἐκείνης, τῆς ἔνθα μὲν ἐν εἴδει πυρὸς τὴν σκηνὴν καλυπτούσης, ἔνθα δέ, τὸν οἶκον Κυρίου πληρούσης. Πολλῷ γὰρ κρείττων εἰς λόγον σεβάσματος ὁ τοῦ Κυρίου τάφος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τοῦ τε Σινᾶ καὶ τῆς νομικῆς σκηνῆς καὶ τοῦ Σολομωντείου ναοῦ, ναὶ δὴ καὶ τῶν αὐτοῖς· ἰδοὺ γάρ φησιν ὁ Κύριος μεῖζον τοῦ ἱεροῦ καὶ πλεῖον Σολομῶντος ὧδε. Ἔγωγε μέντοι ἐκ τῆς τῶν ἐλαττόνων συγκρίσεως τεκμαίρομαι, μᾶλλον δὲ καὶ πέπεισμαι οὐδὲν ἧττον εἰ μὴ καὶ μᾶλλον καταφωτισθῆναι τὴν νύκτα ἐκείνην ὑπερουρανίῳ φωτὶ καὶ τὸν τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὑποδεξάμενον ζωοδόχον τάφον, σιγῆσαι δὲ τοῦτο τοὺς Εὐαγγελιστὰς προαναστέλλοντας, οἶμαι, ἣν ἑώρων τῷ πνεύματι τῶν μετὰ ταῦτα πρὸς μίμησιν τοῦ φωτὸς ἐκείνου δραματουργίαν· καὶ γὰρ οὔτε τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου μετὰ τὴν τοῦ Ἰορδάνου διάβασιν ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας καταπαύσασαν φαίνεταί που ἡ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἢ ἐπὶ Δαβὶδ νεφέλη ἐν εἴδει πυρός, ὡς καὶ πρότερον καλύπτουσα, οὔτε τὸν τοῦ Σολομῶντος ναὸν κατ' ἔτος πληροῦσα οὔτε ἐπὶ τοῦ ἁγνισμοῦ αὐτοῦ μιάναντος αὐτὸν τοῦ Ἄχαζ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς ἐγκαινίοις αὐτοῦ ἢ τοῖς πρώτοις ἢ τοῖς δευτέροις, οὐ μὴν οὐδὲ τὸ ἅπαξ παρὰ Κυρίου ἐξελθὸν πῦρ καὶ καταφαγὸν τὰ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὁλοκαυτώματα καὶ ἐφ' ἑκάστης θυσίας ἢ κατ' ἔτος κατήρχετο, ἀλλὰ καύσει ξύλων διηνεκεῖ ἄσβεστον διατηρούμενον ταῖς ἐν τῷ ναῷ θυσίαις δῆλον ὅτι καὶ αὐτὸ συνεξέλιπεν ἐμπρήσαντος τὸν ναὸν τοῦ Ναζουζαρδάν, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ ἐπὶ Ἄχαζ, τοῦ μιάναντος τὸν οἶκον Κυρίου καὶ ἀποκλείσαντος τὰς θύρας αὐτοῦ ὥστε μήτε λύχνους ἅπτειν, μήτε θυμίαμα θυμιᾶν, μήτε ὁλοκαυτώματα ἀναφέρειν· οὐδὲ γὰρ οὐδ' αὐτὸ φαίνεται ἢ ἐν τῷ ἁγνισμῷ τοῦ ναοῦ ἢ ἐν τοῖς ἐγκαινίοις κατερχόμενον. Τὰς γὰρ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γλώσσας τῶν μαθητῶν καὶ προφητείας καὶ τὰ σημεῖα καὶ τὰς ἑξῆς ἐκ τῶν μαρτυρικῶν καὶ ὁσιακῶν λαρνάκων ἀναβλύσεις τοῦ μύρου καὶ ἅττα οἱ τάφοι τῶν δυοῖν εἰρημένων ἀποστόλων κατ' ἔτος ἀνεδίδοσαν, ταῦτα πάντα πάλαι πεπαυμένα ἀφίημι. Τὸ γὰρ πάλαι καθιέμενον οὐρανόθεν πῦρ ἐπὶ τὰ θεῖα θυσιαστήριά φησι Κύριλλος Ἀλεξανδρείας τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου προαναφώνησις ἦν. Ἀπειπὼν γὰρ ὁ θεῖος νόμος τὸ ἐπεισφρῆσαι πῦρ ἀλλότριον ἐτύπου ὡς εἷς ἔστιν καὶ μόνος ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς Θεὸς συναριθμῶν ἑαυτῷ παντελῶς οὐδένα τὸν σκηνὴν τὴν ἀληθεστέραν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐκκλησίαν νοητῷ καταυγάζοντα φωτί. Ἡμῖν

δὲ ἀπόχρη διὰ τῶν τηνικάδε δρωμένων καθάπερ ἐν πίνακι τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος διαμορφούμενον τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι καθορᾶν, θύομεν δὲ μακρῷ κρεῖττον ἡμεῖς ἢ οἱ πάλαι· κάτεισι γὰρ οὐρανόθεν οὐ πῦρ αἰσθητὸν τῆς ἀρρήτου φύσεως εἰκόνα πληροῦν, ἀλλ᾽ ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταφωτίζον τὴν ἐκκλησίαν, προσιέμενον δὲ καὶ τὰς θυσίας τὰς πρὸς ἡμᾶς πνευματικὰς δῆλον ὅτι καὶ νοητάς. Ὁρᾷς ὡς νῦν τὸ οὐρανόθεν κατερχόμενον καὶ καταφωτίζον τὴν ἐκκλησίαν οὐ πῦρ αἰσθητόν ἐστιν. Ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐξ ἐκείνου αὐτῶν τοῦ λόγου ἕξουσί τι πλέον οἱ τῆς μηχανικῆς ταύτης φωτουργίας τὸ ἀνιστόρητον ἐκ τῶν τοῦ μελῳδοῦ συγκροτεῖν πειρώμενοι, ὡς ἄρα τὰ προφανῆ τῶν κατ᾽ ἔτος ὡσαύτως γινομένων ἱστορίας, ἧςτινοσοῦν οὐδόλως χρῄζει, ὡς τὴν τῶν ὁρώντων ὄψιν ἱστορίας ἁπάσης τορώτερον ἐπιμαρτυροῦσαν ἔχοντα. Ἀντεποίσοι γὰρ ἄν τις καὶ πρὸς ταῦτα τί προφανέστερο ντῆς τοῦ γιγαντοδρόμου ἡλίου ἀνατολῆς τε καὶ δύσεως καὶ ὡς ἐκλείπει μὲν ἥλιος, σελήνη δὲ φθίνει καὶ ὡς ὑψηλὸς μὲν ὁ οὐρανός, νεοσσοὶ δὲ γυπὸς ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ πέτονται, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός; Τί γνωριμώτερον τῶν ἀνὰ μέσον τῶν ὀρέων διερχομένων ὑδάτων καὶ τῶν ἐν φάραγξι πηγῶν, τῆς τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰ ὄρη κατασκηνώσεως καὶ ὡς νυκτὸς μὲν τὰ θηρία ἐπὶ βρῶσιν διέρχονται, ἀνατείλαντος δὲ τοῦ ἡλίου ἐκεῖνα μὲν εἰς τὰς ἑαυτῶν μάνδρας συναγόμενα κοιτάζονται, ἄνθρωπος δὲ ἐξέρχεται ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας; Καὶ ὡς ἀνθρώπου καρδίαν στηρίζει μὲν ἄρτος, εὐφραίνει δὲ οἶνος, τὸ δὲ πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ ἱλαρύνεται; Καὶ ὡς εὐφραινομένοις μὲν θάλλει πρόσωπον, ἐν λύπαις δὲ οὖσι σκυθρωπάζει; Τίς τῶν ποιούντων ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς ἠγνόησεν ὡς εὐρύχωρός τε ἡ θάλασσα ὄρεσιν ἁμιλλωμένη ταῖς τρικυμίαις καὶ ἐν αὐτῇ ἀναρίθμητα καὶ ἑρπετὰ νηκτοπόρα καὶ πλοῖα ποντοπόρα; Τίς οὐ βλέπει συμπάντων τῶν ὁρωμένων τὴν κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστὴν καὶ τὸν Ψαλμῳδὸν ματαιότητα ἢ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ὡς ἑβδομηκοντοῦντις ἢ ὀγδοηκοντοῦτις καὶ τὸ πλεῖον αὐτῆς κόπος καὶ πόνος καὶ ὅτι ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου; Ἀλλὰ γὰρ καὶ τούτων ἕκαστον, ἵνα τὰ πλεῖστα παραλείψω, καίτοι μὴ κατ᾽ ἔτος μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ᾽ ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, καὶ γιγνόμενον καὶ δρώμενον, οὐδὲν ἧττον καὶ γραφικῆς ἱστορίας ἠξίωται. Εἰ τοίνυν τὰ φυσικὰ ταῦτα καὶ καθ᾽ ἑκάστην ὑπ᾽ ὄψιν προκείμενα ἱστορίας ὁ λόγος ἠξίωσε, τί δήποτε τὸ ὑπερφυές, ὥς φασι, τῆς ἐπιταφίου τῆσδε κατ᾽ ἔτος φωτοφανείας ἀνιστόρητον τοῖς θεοφόροις πατράσι παρῶπται καὶ μάλιστα τῷ Νυσσαέων λαμπρῷ φωστῆρι, τῷ καὶ αὐτοπροσώπως τὰ Ἱεροσόλυμα ἱστορήσαντι καὶ περὶ τῶν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσεως χάριν ἀπιόντων λόγον οὐκ ἀγενῆ μετὰ τὴν ἐπάνοδον συγγεγραφότι (τοὺς γὰρ περί τε Κύριλλον Ἀλεξανδρείας καὶ Χρυσόστομον πνευματοφόρους πατέρας μηδὲν μηδόλως ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγήσει ἢ περὶ οὗ ὁ Πέτρος κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν ἐν τῷ τάφῳ ἑωράκει φωτὸς ἢ περὶ τῆς ἐπιταφίου κατ᾽ ἔτος φωτοφανείας εἰρηκότας παρήσειν μοι τέως δοκῶ, ὡς μήπω, ὡς οἶμαι, ἐπ᾽ ἐκείνων δραματουργηθείσης). Ἀλλ᾽ ὑπὲρ μὲν τῆς τοῦ ζωοδόχου τάφου προσκυνήσεως πολὺς παρὰ πολλοῖς καὶ ὀρεσιτρόφοις καὶ πολιούχοις Πατράσιν ὁ λόγος καὶ μάλιστα τῷ ἱερῷ Ἱερωνύμῳ, περὶ δὲ τῆς ἐπὶ τοῦ μνήματος κατ᾽ ἔτος φωτοφανείας οὐδεὶς παρ᾽ οὐδέσιν οὐδὲ παρ᾽ αὐτῷ τῷ μετὰ Δοσίθεον Χρυσάνθῳ, τῷ τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσεως χάριν ὁδοιπορίαν σωτηρίας καὶ μετανοίας οὐ τὸ τυχὸν τιθεμένῳ ὅτι μὴ παρὰ μόνῳ τῷ ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου προχειριζομένῳ, ἀσήμῳ τινὶ ἱστορικῷ, εἰς ἔλεγχον μᾶλλον ἢ εἰς σύστασιν τοῦ πράγματος. Τί γὰρ δὴ καὶ βούλεται Δοσίθεος αὐτὸς μὲν ἐν τῇ πολυμαθεστάτῃ αὐτοῦ δωδεκατεύχῳ βίβλῳ οὐδὲν οὐδαμοῦ οἴκοθεν εἰρηκὼς περὶ ἧς καὶ αὐτόπτης, τυχὸν δὲ καὶ αὐτουργὸς ἦν ἐπιταφίου κατ᾽ ἔτος φωτοφανείας, ἅπαξ δέ που εἰσάγει ὡς δῆθεν ἑαυτοῦ ἀξιοπιστότερον τὸν ἑτεροίως τε καὶ παρηλλαγμένως ἐφ᾽ ἑαυτοῦ ἢ ὡς ἐπὶ ἐκείνου καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν τρόπον τῆς εἰρημένης φωτοφανείας ἱστοροῦντα, κἄτα τοῦ τε καιροῦ καὶ τοῦ τρόπου τὸ παρηλλαγμένον δέον αἰτιολογήσασθαι, ὁ δὲ σιωπῇ παρατρέχει; Ἐπὶ γὰρ βασιλέως, φησί, Λέοντος τοῦ σοφοῦ, ὡς γράφει ὁ Καισαρείας Ἀρέθας πρὸς Οὐϊζὴρ τὸν φύλαρχον τῶν Ἀράβων αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως παντὸς πυρὸς σβεσθέντος ἐν Ἱεροσολύμοις ἐσκευάζετο κανδήλα μετὰ ἐλλυχνίου καὶ ἱσταμένου τοῦ μὲν κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ Ἀμηρᾶ ἐγγὺς τοῦ ἁγίου τάφου ἐσφραγισμένης τῆς θύρας ὑπ᾽ αὐτοῦ, τῶν δὲ Χριστιανῶν ἔξω εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως καὶ κραζόντων τὸ Κύριε ἐλέησον ἐξαίφνης ἀστραπῆς γενομένης ἀνῆπτε εἰς τὴν κανδήλαν φῶς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ φωτὸς οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ πάντες ἐλάμβανον καὶ ἀνῆπτον πῦρ. Καὶ οὕτω μὲν τότε, ἐφ᾽ ἡμῶν δὲ οὔτε μετ᾽ ἀστραπῆς, ὡς τὸ πάλαι, οὔτε κατ᾽ αὐτὴν τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν, οὔτε ἐκ μόνης τῆς κανδήλας, ἀλλὰ καὶ ἀστραπῆς δίχα καὶ ἐν τῇ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ζωοδόχου τάφου, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐπὶ τοῦ τάφου ἁγίου λίθου χεόμενον κἀκεῖθεν διαδιδόμενον εἰδὼς ὁ Δοσίθεος τὸ φῶς οὐδὲν περὶ τῆς παραλλαγῆς καὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ τόπου ᾐτιολογήσατο. Ἦ οὐχὶ συνιέναι ἐκ τούτων δίδωσι τοῖς γινώσκειν ἔχουσιν, ἃ ἀναγινώσκουσιν, ὡς οὐδ᾽ αὐτὸς κατὰ τὸν εἰρημένον Ἐφραὶμ συνευδοκεῖ οἷς ὡς αὐτελέγκτοις οὐδὲ γρῦ, τὸ τοῦ λόγου, εἰς συνηγορίαν οἴκοθεν συνεισήνεγκεν. (Οὐ μὴν ἀλλ᾽ οὐδὲ Οὐρβανὸς ὁ β´ πάπας μνημονεύων παρὰ Βαρωνίῳ λατίνῳ κατὰ τὸ χιλιοστὸν ἔνατον σωτήριον ἔτος ἐν τῇ κατὰ Κλαρομοντεσίῳ συνόδῳ τοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου τάφου κατ᾽ ἔτος γινομένου, οὐδὲ οὗτος, φημί, σύμφωνα τοῖς ἐφ᾽ ἡμῶν ἐκεῖ πραττομένοις ἐξ ἀκοῆς ἱστορεῖ. Πᾶσαι γάρ φησιν αἱ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ τάφου λυχνίδες σβεννύμεναι, πάλιν θεόθεν ἅπτουσιν. Ἐφ᾽ ἡμῶν δὲ οὐ πᾶσαι, ἀλλ᾽ ἐκ πασῶν μία καὶ οὐδ᾽ αὐτὴ ἡ τυχοῦσα, ἀλλ᾽ ἡ ἐπ᾽ αὐτῷ τούτῳ ὡρισμένως ἐσκευασμένη ἁπασῶν ὕψιστα ὑπ᾽ αὐτὴν τὴν ἁψῖδα τοῦ ναοῦ προανελκυσθεῖσα, ἵνα, ὡς ἔοικε, λήσει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν κάτω, ὅπως τε κατεσκεύασται καὶ ὅπως ἅπτει. Ἐπιταφίου δὲ φωτὸς οὐδὲ ἐκεῖνος ὅλως μνη-

μονεύει, ὥσπερ οὖν οὐδ᾽ ὁ παρὰ τοῦ Δοσιθέου ἱστορικός, δῆλον ὡς ὑστερογενοῦς· ἐμνημόνευσαν γὰρ ἂν κἀκείνου, καὶ μάλιστα ἐκείνου, εἴπερ ἦν παλαιγενές. Νῦν δὲ ὑστερογενοῦς ἐκείνου ἐκ τῶν δυοῖν τούτων ἱστορικῶν προφανῶς δεικνυμένου, οὐδὲ τῶν σβεννυμένων ἄρα λυχνίδων ἢ πάλαι μέν, ὥς φασι, πασῶν ἐξ ἀσπραπῆς ἐν τῇ ἀναστασίμῳ, νῦν δὲ μιᾶς καὶ αὐτομάτου καὶ ἐν τῷ Σαββάτῳ ἅψις ἀνύποπτος)· τί γὰρ ἐκώλυε κἀκεῖνον, εἰ μηδὲν ἄλλο, ὃ γοῦν ὁ Πέτρος ἐν τῷ τάφῳ ὁρῶν κατεπλήττετο φῶς εἰς ἀπόδειξιν προχειρίσασθαι; Ἀλλὰ γὰρ ᾔδει μὲν ὡς τὸ φῶς ἐκεῖνο οὐ πρὸ τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὦπται τῷ Πέτρῳ καὶ οὐδὲ ἔξωθεν τοῦ τάφου ἐπὶ τοῦ μνημείου ἄνωθεν τοῦ σπηλαίου ῥυτῶς ἀνακεχυμένον καὶ δραξὶ ταῖς τῶν μυροφόρων ἢ τοῦ Πέτρου δίκην ὕδατος ἀρυόμενον, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ τῷ τάφῳ ἀναφῶς ἐξαστράπτον καὶ οὐδὲ περὶ σταθεράν που τῆς ἡμέρας μεσημβρίαν, ἀλλ᾽ ἕωθεν κατὰ μὲν τὸν Εὐαγγελιστὴν σκοτίας, κατὰ δὲ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ φωστῆρα νυκτὸς ἔτι οὔσης. Ἤδει δὲ καὶ ὡς φῶς τὸ ἀχειροποίητον, φημὶ δὴ τὸ ἄνωθεν ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων καταβαῖνον καὶ ἄϋλον, καὶ χερσὶν ἀνέπαφον καὶ οὐδὲ ὅλως εἴτ᾽ οὖν ποτε καυστικόν, ἧς ἂν ἐπεδράξατο ὕλης, εἴ γε ὅλως καὶ δῶμεν ὕλης τινὸς τὸ ἄϋλον εἰς φαῦσιν εἶναι ἐπιδεές. Ἀπόρροια γάρ τις οὖσα καὶ οἷον ἀπόμοιρα τοῦ ἐν τῇ παλλιγγενεσίᾳ ἀνεσπέρου ἐκείνου φωτός, ἐν ᾗ οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, καυστικῆς ἐνεργείας πάμπαν ἀπήλλακται, ὡς οὐχὶ τοῦ ἐμπύρου τοῦδε φωστῆρος, ἀλλὰ τοῦ νοητοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου ὂν ἀπαύγασμα, ὃς ὡς δρόσος φησὶν ἔσται τῷ Ἰσραὴλ καὶ φῶς αἰώνιον. Καὶ τί λέγω φῶς; Ὁπότε οὐδὲ φλὸξ ἀχειροποιήτου πυρὸς καίειν ὅλως πέφυκεν ἧς ἂν ἅψαιτο ὕλης. Οὔτε γὰρ ὁ ὑπὸ τὸ Σινᾶ βάτος ἐκεῖνος ἐν φλογὶ πυρὸς καιόμενος κατεκαίετο, οὐθ᾽ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἐπυρπολεῖτο, νεφέλης ἐν ὕλῃ πυρὸς οὕτως αὐτὴν καὶ κατακαλυπτούσης καὶ πληρούσης, ὡς μὴ δύνασθαι τὸν Μωυσῆν εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκηνήν. Ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῦ Σινᾶ αἱ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἕως τοῦ οὐρανοῦ καιόμεναι λαμπάδες πυρὸς ἥψαντο ὅλως. Τὰς γὰρ ἐφ᾽ ἕνα ἕκαστον τῶν ἀποστόλων ἀφλέκτως καθεσθείσας ὡσεὶ πυρὸς γλώσσας παρήσειν μοι τέως δοκῶ. Ἡ δὲ ὑγρόϋλος ἐκείνη καὶ ἀμυδρόφωτος φλὸξ ἐκδαπανήσασα μὲν τὴν ἑαυτῆς πνευματώδη καὶ φλογοτρόφον ὕλην, τὴν ἐκ τῆς αὐτομάτως ὑφάπτειν πεφυκυίας πυρίτιδος κόνεως ἐξάπτουσαν, σβεσθεῖσα μᾶλλον δὲ ἐκλιποῦσα οἴχεται, παχυτέρας δέ τινος ὕλης δραξαμένη τοῦ πυρὸς οὐδὲν ἔλαττον αὐτὴν ἐπινέμεται, ἐξ οὗ ἐδόκει φωτὸς ἀπύρου εἰς καυστικὸν αὐτόχρημα πῦρ μεταβάλλουσα, μᾶλλον δὲ ἑαυτὴν ὁποία τις οὖσα τὴν φύσιν ἐν προοιμίοις ἐλάνθανεν ἐξελέγχουσα. Ἢ οὐχὶ πῦρ οὖσα ἐλέγχεται, ἥτις δέσμας ὅλας κηρίων κατέδεται; Εἰ δέ που καὶ τὸ ἀχειροποίητον εἴτ᾽ οὖν ἐξ οὐρανοῦ πῦρ ἀναλωτικόν, ὅ ἐστι καυστικόν, ὦπται, ἀλλ᾽ οὐχὶ πῦρ, ἀλλὰ φῶς φασι καὶ ἄπυρον καὶ ἁπτὸν εἶναι τὴν ἐπὶ τοῦ μνημείου ἀμυδρόφωτον ἐκείνην ἀνάχυσιν. Τίνα οὖν λόγον τὸ ἐν προοιμίοις καὶ ἄπυρον, ὥς φασι, καὶ ἁπτὸν ἐκεῖνο φῶς εἰς πῦρ ἀναφές τε καὶ παμφάγον μετὰ βραχὺ μεταβάλλει

μὴ προκειμένων μήτε νομικῶν θυσιῶν εἰς ὁλοκαύτωσιν, μηθ᾽ ὧν τὸ ἀχειροποίητον πῦρ εἰώθει ἐκ θεομηνίας κατέδεσθαί, φημι δὴ γογγιστῶν τινων ἢ Κοριτῶν ἢ Ἀχαὰβ ἀποστόλων; Ποῦ δὴ καὶ εὕρηται τῆς Γραφῆς ἢ τὸ ἀναλωτικὸν πῦρ ἐξ ἀπύρου φωτὸς μεταβεβληκὸς ἢ τὸ ἄπυρον φῶς εἰς πῦρ μεταβάλλον; Ὅτι δὲ οὐκ ἄπυρος, ἀλλ᾽ ἔμπυρός ἐστι καὶ καθ᾽ ἑαυτὴν ἡ ἀμυδρόφωτος ἐκείνη καὶ ἀδρανόφλοξ ἀνάχυσις μάρτυς, ἵνα, ἃ κατέδεται κηρία ἐάσω, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ὑφ᾽ οὗ, ὥς φασιν, ἐξέδωκε φωτὸς διερρηγμένος ὑποδεικνύμενος κίων, εἴ γε οὐχὶ φωτὸς ἀπύρου, ἐμπύρου δὲ μάλιστα φλογὸς καὶ ἁπλῶς πυρὸς τὸ ῥήσσειν τὰ ἐν οἷς ὅπως ποτ᾽ ἂν ἅψοι στεγανοῖς σώμασιν, ἵνα τί δὴ μὴ ὥσπερ ἐκ τοῦ ἐπιταφίου λίθου οὕτω τοι καὶ ἐκ τοῦ κίονος ἀρρήκτως τὸ φῶς τηνικαῦτα ἐξέθορεν; ἢ οὐχὶ πρόδηλον ὡς ἐμβόλιμον ἔσχεν ὁ κίων ἐγχειριδίῳ τρηθείς, ἣν ὡς ῥευστὴν οὐχ οἷός τε ἦν ἐπὶ τῆς ὀρθίας καὶ κυλινδρικῆς ἐπιφανείας ἀρρεύστως συσχεῖν μέχρι τῆς αὐτομάτου ἐξάψεως πνευματώδη ὕλην; Ἵνα τί δὲ καὶ τῶν Ἀρμενίων, ὥς φασι, τὸ τηνικαῦτα τὸ τοῦ Κυρίου μνῆμα προκατασχόντων οὐχὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ βήματι ἱερᾶς τραπέζης, τῆς τὸν τάφον τοῦ Κυρίου τυπούσης, ἀνεδόθη τὸ φῶς, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἔξωθεν κίονος; τί γὰρ κοινὸν κίονι καὶ τῷ ζωοδόχῳ τάφῳ; τίνα δ᾽ αὖ λόγον οὕτινος τοῖς Ἀρμενίοις τὸ τηνικαῦτα ὁ φωτοδόχος τοῦ Κυρίου τάφος ὡς ἀναξίοις μεταδοῦναι, ὥς φασιν, οὐκ ἠξίωσε, τούτου σφίσιν ὁ φωτεκφόρος κατ᾽ ἔτος ὡς ἀξίοις μεταδίδωσι τῶν χαρίτων τῇ μὲν τοῖς πιστοῖς, τῇ δὲ τοῖς Ἀρμενίοις, ἅμα καὶ ὡσαύτως φωτοδοτῶν; Οὐδὲν γὰρ διοίσει εἴτε ἀμέσως ἀπὸ τοῦ τάφου εἴτε ἐμμέσως διὰ τῆς φωτεκφόρου ὕλης τοῖς ἀναξίοις Ἀρμενίοις ὅσα καὶ τοῖς ἀξίοις πιστοῖς τὸ ἐπιτάφιον φῶς μεταδιδόμενον. Καὶ δῆτα δυοῖν ἀνάγκη θἄτερον ἢ μὴ κἀκείνοις φωτοδοτεῖν ἢ τὸν διερρωγότα κίονα κατορύττειν, ὡς μηδ᾽ ὁρᾶσθαι τὸ σύνολον, εἴ γε Ἀρμενίοις φωτοφορία καὶ κίονος, ἵνα μὴ φωτοφορῶσι, ῥῆξις ἀλλήλοις ἀσυμβίβαστα. Ἀλλ᾽ ὁ κίων, φασί, ἐρράγη, οὐχ᾽ ἵνα μὴ κἀκεῖνοι φωτοφορῶσιν, ἀλλ᾽ ἵνα μὴ πρῶτοι ἐκεῖνοι φωτοφορήσαντες τὴν τῶν πρωτείων ἀνατρέψωσι, ταὐτὸν εἰπεῖν, ὑφαρπάσωσι τάξιν, οἱ ἔσχατοι πρῶτοι γενόμενοι. Καὶ μὴν εἰς ἔλεγχον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνατροπὴν τῆς περὶ τὰ πρωτεῖα ἀταξίας αὐτάρκης οὖσα μόνη ἡ τοῦ εἰθισμένου φωτὸς ὑποστολή, περιττήν, μᾶλλον δὲ καὶ περίεργον ἐλέγχει τὴν τοῦ κίονος φωτοπάροχον ῥῆξιν, τοῦ μηδέν, ὡς εἴρηται, κοινὸν πρὸς τὸν τοῦ Κυρίου τάφον ἔχοντος, καθότι καὶ τὸν Κάϊν ὁ Θεὸς οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ μόνον μὴ προσχὼν ἀπεδοκίμασεν. Εἶτα ὁ τὸν κίονα, ἵνα μὴ τάξις πρωτείων ἀνατραπῇ, ἐξερρωγότα δεικνύς, πῶς ποτε αὐτὸς περὶ τὸν τῆς φωτοφανείας καιρὸν ἀτακτεῖ πρωθύστερον φωτεκφορῶν; ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ οὗτος τὰ τῆς ἀναστασίμου πρεσβεῖα προαρπάζων τῷ πρὸ αὐτῆς νεκρωσίμῳ Σαββάτῳ ταῦτα ἀτάκτως κληροδοτεῖ, τὸ μὲν Σάββατον ταῖς τῆς ἀναστασίμου φωτοφανείαις καταγλαΐζων, τὴν δὲ ἀναστάσιμον τὸ μὲν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς φωτοφάνειαν ἧκον ἀφωταγώγητον ἄγων, ἣ δὲ κακείνη, λαμπαδουχεῖ μέν, οὐ

μὴν οἴκοθεν, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς τοῦ Σαββάτου φωτοφανείας μεταλαβοῦσα τὸ φῶς ταύτῃ γε τὰ δευτερεῖα ἔχουσαν δεικνύς. Ἀλλ᾽ οὐδὲ ὑπὲρ πρεσβείων, φασίν, ἡ ἐκ τοῦ διερρωγότο ςκίονος φωτοφάνεια, ἀλλ᾽ ὡς κατ᾽ ἐξαίρετον τοῖς Ἱεροσολυμίταις ἄνωθεν, ὅ ἐστιν ἀρχῆθεν, ἀποκεκληρωμένον ἐν θεοσδότῳ φωτοφανείᾳ ἄγειν τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν, τοῦ οὐδαμοῦ, ἀλλ᾽ ἢ ἐν Ἱεροσολύμοις εὐδοκήσαντος τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐκτελέσαι. Καὶ τούτου, φασί, σαφὴς ἀπόδειξις αὐτὸς οὗτος ὁ ζωοδόχος τοῦ Κυρίου τάφος κατ᾽ ἔτος διδοὺς ἀχειροποίητον φῶς, οὗτινος κατασχεθέντος τὸ τηνικαῦτα ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων τὸ ἐκείνου φῶς ἐκ τοῦ διερρωγότος ἀνέθορε κίονος. Πόθεν οὖν δῆλον ὡς καὶ ἡ ἐκ τοῦ διερρωγότος κίονος φωτοφάνεια καὶ ἐπιτάφιος καὶ ἀχειροποίητος ταὐτὸν εἰπεῖν θεόσδοτος τοῦ μηδέν, ὡς εἴρηται, κοινὸν πρὸς τὸν ζωοδόχον τάφον ἔχοντος, ὁπότε, οὐδ᾽ αὐτή, ἡ ἀπό, μᾶλλον δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ ζωοδόχου τάφου, ὁμολόγου ἀχειροποίητος ὡς οὐκ ἐν ταῖς ἁπάντων ὄψεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπροσίτῳ σκότει (φημὶ δὴ ἐν ἀθυριδώτῳ καὶ κεκλεισμένῳ τῷ κουβουκλίῳ) καὶ ἐν πανυπόπτοις προφυλακαῖς τε καὶ προδιαθέσεσιν ὑφισταμένη τε καὶ ἀναδιδομένη; Πῶς δὲ καὶ ἀρχῆθεν λέγουσι τοὺς Ἱεροσολυμίτας ἐν θεοσδότῳ φωτοφανείᾳ τελεῖν τὸ Πάσχα, οἱ ἀδυνατοῦντες δεῖξαι, ἣν λέγουσι θεόσδοτον φωτοφάνειαν ἐμφαινομένην ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναλήψεως ἄχρις οὗ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος σὺν τῷ Γολγοθᾷ καὶ τὸν τοῦ Κυρίου τάφον εἰς τοὐμφανὲς ἀναχώσας κατέστησεν. Εἰ δὲ φήσουσιν, ὡς ἐξ ὅτου ὁ ζωοδόχος τάφος εἰς τοὐμφανὲς κατέστη, ἔκτοτε καὶ τὸ ἀχειροποίητον φῶς ἀναδίδοται, οὐκοῦν, ἐπειδὴ οὐδὲ τοῦτο ἔκ τινος ἱστορίας ἀξιοπίστου πιστοποιεῖν ἔχουσιν (ὃ γὰρ ὁ Πέτρος κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ φωστῆρα ἑωράκει ἐν τῷ τάφῳ φῶς εἰκὸς ἐκλιπεῖν τοῦ τάφου, ἄχρις οὗ ἡ μακαρία βασιλὶς Ἑλένη αὐτὸν ἀνεκάθηρε τοῖς τῆς πόλεως, ὡς ὁ λόγος, φορητοῖς τε καὶ περικαθάρμασι κατακεχωσμένον) ἐάσθων, εἰ δοκεῖ, (καὶ μηδεὶς ἡμᾶς ταύτης τῆς περιεργείας καταιτιάσθω ἀκαταιτίωτον εἰδὼς τὸν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις πολλῷ ἡμῶν περιεργότερον Θωμᾶν) ἐάσθων, φημί, αἱ μὲν ἔν τε τῷ ναῷ καὶ τῷ κουβουκλίῳ ἀπῃωρημέναι φωταγωγοὶ εἴτ᾽ οὖν κανδῆλαι ἀνεπισκεύαστοι (λέγω δὴ τό τε ἔλαιον καὶ τὰς θρυαλλίδας ἀνεγκαινίαστοι) ἀψηλάφητοί τε καὶ ὅλως ἀνέπαφοι, ἡ δὲ τοῦ κουβουκλίου θύρα ἀνεῳγμένη, μᾶλλον δὲ ἐκ περιουσίας καὶ θυρίδες πάντοθεν, κύκλῳ φημὶ τοῦ κουβουκλίου, ἐξανοιγέσθωσαν (ἡ γὰρ ἀκριβὴς περιέργεια καὶ αὐτὸ τὸ ἀθυρίδωτον κουβούκλιον περιαιρεῖσθαι ἐθέλει), ἵνα ᾖ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπιτάφιος λίθος πανταχόθεν πᾶσι τοῖς περιεστῶσι ὅλος καθ᾽ ὅλην αὐτοῦ φημὶ τὴν ἐπιφάνειαν διαφαινόμενος (τί γὰρ κωλύει μὴ ἐν σκοτομήνῃ, ἀλλ᾽ ἐν ὄψεσι πάντων ὁρᾶσθαι τὴν ἀρχὴν ἀναθρῶσκον εἴτ᾽ οὖν ἀναχεόμενον τὸ ἐπιτάφιον ἐκεῖνο φῶς, εἴ γε καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον πᾶν τὸ φανερούμενον φῶς ἐστιν, ἢ οὐχὶ καὶ Ἠλιοῦ τῆς ἰδίας θυσίας, τὸ πάντῃ ἀνεπίληπτον πραγματευόμενος ἐπ᾽ ὄψεσι πάντων καὶ κατακλυσμῷ ὑδάτων αὐτὴν ἐσπαργάνωσε καὶ τὸ οὐράνιον πῦρ κατήγαγεν οὐχὶ πάλαι ἢ ἄρτι ὁλοκαυτωμένην (ὡς οἱ ἱερεῖς τοῦ

Βὴλ πάλαι δεδαπανημένα τὰ παρατιθέμενά οἱ) ἀλλ᾽ ἤδη μᾶλλον ὁλοκαυτουμένην αὐτὴν παριστάς. Οἱ δὲ θυρωροὶ ἀποστήτωσαν, μᾶλλον δὲ στήτωσαν μὲν οὐ μὴν οἱ ἐθισμένοι Ἀγαρηνοί, ἀλλὰ τῶν παρεπιδήμων προσκυνητῶν οἱ περιεργότεροι. Οἱ δὲ τοιοῦτοι φιλοπραγμονήσαντες πρότερον αὐτοψεὶ τοῦ ἐπιταφίου λίθου τὴν ἐπίπεδον ἐπιφάνειαν, μᾶλλον δέ, εἰ δοκεῖ, καὶ τὸν λίθον αὐτὸν ὅλον ὕδατι καθαρῷ αὐτοχείρως ἀποσμήξαντες, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑδρίας ὕδατος κατὰ ζῆλον Ἠλιοὺ ἢ καὶ μὴ τρίς, ἅπαξ γοῦν, ἐπιχέαντες, στήτωσαν ἔπειτα ἔξωθεν (πρὸ τῆς θύρας ἀνεῳγμένης, ὡς εἴρηται) ἐκ διαδοχῆς διείργοντες πρὸ παντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ φωτεκφόρου τὴν εἴσοδον, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν παρουσίαν αὐτήν, ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς μεγάλης πέμπτης ἄχρι πρωΐας τῆς ἀναστασίμου, κἀπειδὰν ἐπιφωσκούσης τῆς ἀναστασίμου φωταύγειά τις ἐπ᾽ ὄψεσι πάντων ὀφθῇ αὐτομάτως ἐπὶ τοῦ μνημείου ἀναθρώσκουσα, εἴτ᾽ οὖν ἀναχεομένη τε καὶ ἐπικυμαίνουσα, τηνικαῦτα προσκληθεὶς εἰσίτω ὁ φωτεκφόρος (εἴθ᾽ ὁ Ἱεροσολυμίτης εἴτε τις ἄλλος τῶν παρεπιδήμων ἐπισκόπων, καθ᾽ ὅτι οὐχὶ μείζων ἢ κρείττων ἡ διακονία ἐκείνη τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, ἧς συλλειτουργὸς γίνεται ἐν ἑκάστῃ παροικίᾳ πᾶς παρεπίδημος εἴτ᾽ οὖν ὑπερόριος ἐπίσκοπος) καὶ περιδραξάμενος ἀμφοῖν, ὥς φασιν, ταῖν χεροῖν, ὁποῖον ποτ᾽ ἂν ᾖ τὴν ἁφήν, φημὶ δὴ τὴν ὕλην, τὸ χαμερπῶς ἐπικυμαῖνον ἐκεῖνο ἔξαμμα, εἴτε ἔμπυρόν φημι εἴτε ἄπυρον, (μὴ γὰρ δὴ οὕτω φρενῶν ἐκσταίημεν ὥστε τοῦ ὑλικοῦ τοῦδε εἴτ᾽ οὖν ἡλιακοῦ καὶ ἁπλῶς φυσικοῦ φωτός, αὐτοῦ καθ᾽ ἑαυτὸ ἀναφοῦς ὄντος τὸ ὑπερφυὲς χείραπτον οἴεσθαι) πυρσευέτω τοῖς ἔξω, ἐν οἷς ἧψε σπιρτοδεύτοις κηρίοις· οὕτω γὰρ ἂν εἴη καὶ προνοούμενος κατὰ τὸν ἀπόστολον καλὰ ἐνώπιον καὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ συνείδησιν ἔχων ἀπρόσκοπτον καὶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἔτι μὴν καὶ οὗ ὑποδείκνυσι διερρωγότος κίονος πολλῷ ἀξιοπιστότερον. Εἰ δὲ μόνος μὲν καὶ καθ᾽ ἑαυτὸν τὰ ἐντὸς τοῦ ἀθυριδώτου κουβουκλίου ἐν σκοτομήνῃ προδιαθέμενος καὶ κατασφραγίζειν τὴν τούτου θύραν ἀξιῶν καὶ θυρωροὺς ἀποτόμους ἐφίστησιν (οὐχὶ ἵνα μὴ παρά του φῶς, ὥς φασιν, ἐπεισαχθῇ χειροποίητον· πῶς γὰρ μυριάνδρου τῶν θεωρούντων περιεστώσης πληθύος; ἀλλ᾽ ἵνα μὴ ἡ τοῦ χειροποιήτου φωτὸς λανθάνουσα προδιάθεσις ὑπανοίξαντός του τὴν θύραν φωραθῇ). Τὰς δὲ ὑπὸ τοῦ νεωκόρου σύμπαντα τὸν ἄλλον χρόνον ἐπισκευαζομένας ἐν τῷ ναῷ φωταγωγούς, φημὶ δὴ τὰς ἀπῃωρημένας κανδήλας, τὸ τηνικαῦτα μόνος αὐτὸς αὐτοχείρως περιιὼν προσδιασκευάζει (ἵνα δῆλον ὅτι μία τις τούτων τῆς ἀπὸ τοῦ δυνάμει ἐπὶ τὸ ἐνεργείᾳ ἤδη προόδου τῆς ἐν τῷ κουβουκλίῳ προδιαθέσεως τῇ ταυτοπαθείᾳ προάγγελος γένηται). Σημείου γὰρ ἔξωθεν προφανοῦς τῆς ἔσωθεν ἀφανοῦς εἴτ᾽ οὖν ἐγκλείστου φωταγωγίας μὴ προεπισκευασθέντος, εἰκὸς μὴ κατ᾽ αὐτὴν ταύτην τὴν φωταγωγίαν, ἀλλὰ μικρὸν πρὸ αὐτῆς καὶ μετ᾽ αὐτὴν ἤδη διαπνευσθεῖσαν εἰσελθόντα καθ᾽ ἑκατέρας τὰς εἰσόδους διαμαρτεῖν τῆς φωτεκφορίας. Τῶν δὲ ἀνὰ χεῖρας κηρίων τὰ φωτύλια κτενίῳ προαναξαίνει καὶ σικεροπνεύματι εἴτ᾽ οὖν σπίρτῳ

ἐπιδεύει, ἵνα μὴ ἡ ὑγρόϋλος ἐκείνη ἐμπυραύγεια τὸ τῆς ἰδίας ὕλης πνευ-
ματῶδες καθ᾽ ἑαυτὴν δαπανήσασα μετὰ βραχὺ ἀποπνεύσῃ, ἀλλὰ διὰ συγ-
γενοῦς πάλιν ὕλης· πνευματῶδες γάρ τι καὶ τὸ σπίρτον τῶν κηρίων ἁψα-
μένη διαρκὴς ᾖ, ἐπιτρέπει δὲ τὴν φωτεκφορίαν οὐδενί, τῶν παρεπιδήμων
ἐπισκόπων, οὐδ᾽ ἂν ᾖ τις τούτων τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἁγιότητα ἄλλος ἀδελ-
φόθεος, ἀλλ᾽ ἢ αὐτῷ μόνῳ· τῶν δ᾽ αὖ περιεστώτων προσκυνητῶν καὶ αὐτὸν
εἰ τύχοι τὸν σφόδρα ἐπιφανῆ καὶ αἰδέσιμον, ἔτι μὴν καὶ σύμπαντας τοὺς
ἄλλους τῇ χρηματοδοσίᾳ παρευδοκιμήσαντα, εἴπερ τῆς θύρας ἤδη ἀνοιγο-
μένης τῷ φωτεκφόρῳ περιέργως συνεισελθεῖν πειραθείη, εἰσπεσόντες ἀθρόως
οἱ θυρωροὶ οὕτως αὐτὸν τῶν ἐν χερσὶ φραγκελλομαστίγων ταῖς νιφάσι
διατιθέασιν, ὡς μικροῦ φοράδην αὐτὸν οἴκαδε ἀπάγεσθαι. Ἔστ᾽ ἂν φημι
ταῦτα ἐπιτηδεύηται, οὐδ᾽ ἂν πλείους ὑποδειχθῶσι διερρωγότες κίονες, οὐθ᾽
οὕτω πτοήσουσιν ὅλως οἱ ἐν αὐτοῖς ὑπεμβόλιμοι πρηστῆρες τοὺς τὸν ζωο-
δόχον τοῦ Κυρίου τάφον καὶ δίχα τῆς φωτοφανείας οὐδὲν ἧττον καὶ πανσέ-
βαστον ὄντα εἰδότας καὶ πάντιμον καὶ προσκυνητόν· τὸ γὰρ τὴν παντὸς
μᾶλλον πιστωτικὴν περιέργειαν τῶν κατὰ Θωμᾶν φιλοπραγμόνων ὑποπαραι-
τεῖσθαι, ἣν οὐθ᾽ ὁ Κύριος ἡμῶν ἀπεποιήσατο, ἔλεγχος ἂν εἴη σαφὴς τοῦ
δραματουργίαν αὐτόχρημα εἶναι, ἅττα καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων ὁ λόγος
ἐξήλεγξεν, οὐχ ὡς ταῖς θεοσημείαις ἐξαπιστεῖν· τί γὰρ ἀδυνατεῖ τῶν θεοπρεπῶν
τῷ Θεῷ, ἀλλ᾽ ὡς εἰδὼς τὰ μὲν ἀρχαῖα σημεῖα κατά τε τὰς γλώσσας καὶ τὰς
προφητείας πάλαι πεπαυμένα, τὴν δὲ ἐπιτάφιον ἐκείνην φωταγωγίαν οὔτε
ἀρχαίως ποθὲν ἀποδεδειγμένην, ἀλλὰ καὶ θεόσδοτον ἄλλως ὑποτεθεῖσαν ἔκ γε
μὴν τῶν περὶ αὐτὴν ἐπιτηδευμάτων ἀποφάσκουσαν τοῦθ᾽ ὅπερ καὶ λέγεται·
τὰ γὰρ παρὰ τῶν ἐν προοιμίοις ἀξιοπίστων ἐκείνων ἀνδρῶν περὶ αὐτῆς
εἰρημένα παρήσειν μοι τέως δοκῶ ὡς καὶ παρά τινων ἄλλων ἁγιοταφιτῶν
ἔστιν οἷς τῶν τὴν φωτεμπορίαν διελεγχόντων ὑποψιθυριζόμενα. Σκοπεῖν
δ᾽ ἐπὶ πᾶσι τοῖς εἰρημένοις κἀκεῖνο· ὁμόλογον ὡς ἡ τῶν ἑκασταχοῦ ἐκκλη-
σιῶν ἱερὰ τράπεζα τυποῖ, ὡς προείρηται, τὸν τοῦ Κυρίου τάφον. Τί οὖν δή-
ποτε οἱ Ἱεροσολυμῖται δέον μάλιστα ἐπ᾽ αὐτοῦ τούτου, τοῦ τῶν ἱερῶν τρα-
πεζῶν ἀρχετύπου, τοῦ ἐπὶ τοῦ τάφου, φημί, ἁγίου λίθου λειτουργεῖν, οἱ δὲ
ἐπὶ τούτου μὲν οὐδαμῶς, ἀλλαχοῦ δὲ προσφέρουσιν ἢ πάντως δι᾽ ἣν ἐπ᾽ αὐτοῦ
οἱ παπίσται καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ Χαμπέσιοι τελοῦντως μιαρὰν καὶ κατὰ τὸν
ἱερομάρτυρα Κυπριανὸν βέβηλον ἑαυτῶν τελετὴν βεβηλοῦσιν οὐ λέγω τὸν
ἐν μυχοῖς τοῦ Κυρίου τάφον· οὗτος καὶ γὰρ οὐχ ὅπως τοῖς παρεπιδήμοις
προσκυνηταῖς, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ αὐτῶν τῶν ἁγιοταφιτῶν τοῖς πλείστοις ἁπτός, μᾶλλον
δὲ οὐδὲ ὁρατὸς ὅλως ἐν ἀδύτοις, ὡς εἴρηται, μυχοῖς κείμενος, ἀλλὰ τὸν ἐπιτά-
φιον λίθον (εἰ γὰρ αἱ τῶν ἀσεβῶν θυσίαι βδέλυγμα τῷ Θεῷ κατὰ τὸν παροι-
μιαστήν, οἱ δὲ αἱρετικοὶ κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας εἰσὶ καὶ ἀσεβεῖς
καὶ ἄπιστοι, αἱρετικοὶ δὲ καὶ οἱ Λατῖνοι ὡς τῆς αὐτῶν πρὸς ἡμᾶς δια-
φορᾶς περὶ τῆς εἰς Θεὸν πίστεως καὶ ἁπλῶς περὶ δόγματος οὔσης, ὥσπερ

ἐστὶν ὁ ὅρος τῆς αἱρέσεως κατὰ τὸν α΄ κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ αἱ τῶν Λατίνων ἄρα θυσίαι καὶ ἁπλῶς αἱ ἀτέλεστοι τελεταὶ βδέλυγμά εἰσι τῷ Θεῷ ταὐτὸν εἰπεῖν ἀκάθαρτοι)· μιαίνεται γὰρ ἐκ τῶν ἀκαθάρτων οὐ μόνον τὰ κοινὰ κατὰ τὸν Ἀγγαῖον καὶ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας (46), ἀλλὰ καὶ τόπος ἱερὸς καὶ ναὸς ἅγιος κατὰ τὸν Δαυΐδ. Ὁ γοῦν ἐπιτάφιος ἐκεῖνος λίθος, ὁ οὐ μᾶλλον διὰ τὸν ἐνδόμυχον τοῦ Κυρίου τάφον ἅγιος ἢ διὰ τὴν ἐπ᾽ αὐτοῦ τῶν βεβήλων αἱρετικῶν τελετὴν βέβηλος κἀντεῦθεν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας ἀνεπίδεκτος ὅπως ποτὲ φωτός, ὥς φασιν, ἁγίου γίνεται ἐπιδεκτικός. Ἐπεὶ δὲ πρὸ τούτου ὁ λόγος ἠξίου τοὺς τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερῶν τόπων φιλοθεάμονας πέμπειν μᾶλλον ὥς ποτε ἡ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα ἣν ἂν ἐκεῖ γινόμενοι ἐχορήγησαν τοῖς τῷ ζωοδόχῳ τάφῳ προσεδρεύουσιν εὐλογίαν, αὐτοὺς δὲ μένοντες κατὰ χώραν κερδαίνειν μὲν τὰς καθ᾽ ὁδόν τε καὶ ἐπάνοδον καὶ πολυμόχθους καὶ πολυδαπάνους, ἔστι δὲ οἷς καὶ ἐπικινδύνους ταλαιπωρίας κερδαίνειν δὲ καὶ ὅσα ἂν παρὰ τὴν εἰρημένην εὐλογίαν τῶν ἐκεῖ Ἀγαρηνῶν τοῖς τοποτηρηταῖς τε καὶ ὁδοστάταις προσεπεχορήγησαν· (τούτων καὶ γὰρ ταῖς εἰθισμέναις εἰσπράξεσιν εἶεν ἂν ἱκαναί, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερίκανοι αἵ τε ἐν μιᾷ ἑκάστῃ τῶν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς ἐκκλησιῶν καθ᾽ ἑκάστην μεγαλώνυμον ἡμέραν καὶ ἀπαραιτήτως καὶ προηγουμένως γινόμεναι λογίαι καὶ αἱ τῶν ἑκασταχοῦ μετοχίων ἁδραὶ συνεισφοραὶ παρεκτὸς ὧν ἥ τε τοῦ προέδρου καὶ μάλιστα ἡ τῶν ὑπ᾽ ἐκείνου ἐξαποστελλομένων παγκόσμιος περιήγησις ἐκ περιουσίας συνεισφέρει καὶ ἐμπόρων ἐμπορίας καὶ ναυκλήρων ποντοπορίας καὶ εὐπόρων περιουσίας καὶ ἀπόρων ὑστερήματα καὶ ἀπερίττων αὐταρκείας καὶ τεθνεώτων διαθήκας καὶ ἁπλῶς ὀλίγου δεῖν ἅπαντας ζῶντάς τε καὶ νεκροὺς δασμολογοῦσα, τῶν δὲ ζώντων τοὺς πλείστους καὶ δι᾽ ὧν μάλιστα σφισι τὴν τῶν ὧν πνευματικοῖς πατράσι προεξηγόρευσαν περιττῶς, ὡς ἂν εἴποι τις, μνηστεύεται ἔγγραφον, ἵνα μὴ λέγω ὠνητὴν ἄφεσιν). Κερδαίνειν δέ φημι διανέμοντας ταῦτα τῶν πατριωτῶν τοῖς ἐνδεέσιν, ἵνα ὥσπερ ὑπὲρ ἧς ἔπεμψαν εὐλογίας, οὕτω τοι καὶ ὑπὲρ ὧν τοῖς ἀδελφοῖς τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἢ Ἀγαρηνοῖς τε διένειμαν κἂν ταῖς ὁδοιπορίαις ἀνήλωσαν ἔχωσι τὸν μισθόν. Ἐπεί, φημι, οὕτως ἠξίου ὁ λόγος. Ἐξεδόθη δὲ συνοδικὸν τοὺς τὴν τοιαύτην ὁδοιπορίαν κωλύοντας ἐπιτιμίοις καθυποβάλλον, ῥητέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι οἱ κανονικῶς ἐπιτιμητέοι τῶν παρ᾽ ἐντολήν τι ποιούντων ἢ λεγόντων ὁμόλογοί εἰσι κατὰ τὸν β΄ κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ καὶ ἁπλῶς τῶν ἐντολήν τινα ἐκκλησιαστικὴν εἴτ᾽ οὖν κανονικὴν ὅπως δήποτε παραλυόντων (καὶ γὰρ τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν καὶ κατ᾽ αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν τούτου τὴν Ἐξουσίαν τοῖς ἀποστόλοις καὶ δι᾽ ἐκείνων τοῖς ἐκείνων διαδόχοις δόντα, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ᾽ ἐπὶ μόνων τῶν ἁμαρτημάτων ἔχει τὴν χώραν· λάβετε γάρ φησι Πνεῦμα ἅγιον, ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας ἀφίενται αὐτοῖς, ἄν τινων κρατεῖτε κεκράτηνται). Ἁμαρτήματα δὲ τὰ διὰ τῶν πνευματοληπτῶν δετέα ἢ λυτέα εἰσὶν οὐ πάνθ᾽ ὅσα ἁπλῶς τοῖς αὐτοῖς ἀπαρέσκει, ἀλλὰ μόνα τὰ ἐν παραβάσει θείας ἐντολῆς τολμώμενα. Ἀλλὰ μὴν τῆς εἰρημένης ὁδοιπο-

ρίας μὴ οὔσης τῶν κατ᾽ ἐντολὴν καὶ κατ᾽ αὐτοὺς τούτους, τοὺς περὶ τὸν μακαριώτατον Χρύσανθον (ἐν τῷ προσκυνηταρίῳ τῆς Ἱερουσαλήμ), οἱ ταύτην ὀνησίμως εἴτ᾽ οὖν ἐπικερδῶς καὶ τοῖς τῷ ζωοδόχῳ τάφῳ προσεδρεύουσι καὶ τοῖς κωλυομένοις κωλύοντες οὐ τῶν παρ᾽ ἐντολήν τι ποιούντων ἢ λεγόντων εἰσίν, ὡς μηδεμίαν ἐντολὴν ἐντεῦθεν λύοντες, οὐκ ἄρα τοῖς παρὰ κανόνα, ἵνα μὴ λέγω ἀλόγοις ἐπιτιμίοις, ἐνέχονται. Ἄρα γὰρ ματαία ὡς ὄρνεα πετόμενα καὶ στρουθοὶ οὐδενὶ ἐπελεύσεται κατὰ τὸν παροιμιαστήν. Δειχθήτω πρότερον ἐντολὴ οὖσα ἡ εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσεως χάριν ὁδοιπορία, εἶθ᾽ οὕτως ἐπιτιμάσθωσαν οἱ ταύτῃ προσιστάμενοι, μᾶλλον δὲ πολὺ πρὸ τούτων σύμπαντες οἱ τὴν ὁδοιπορίαν ἀποδημεῖν ἐνὸν ἑκοντὶ παραιτούμενοι, εἴ γε τὰ τῆς ἐντολῆς οὐχ οἱ μέν, οἱ δὲ οὔ, ἀλλὰ σύμπαντες ἁπλῶς ἐκπληροῦν ἀπαραιτήτως ὀφείλουσι, ἔστ᾽ ἂν δὲ καὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τούτων τῶν ἐπιτιμώντων οὐ τῶν κατ᾽ ἐντολὴν οὖσα ὁμολογεῖται ἀργεῖ καὶ τὰ ἐπιτίμια, ἐπεὶ εἴη ἂν πρὸ πάντων καὶ μετὰ πάντων ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας φωστήρ, ὁ Νύσσης, λέγω, Γρηγόριος, ἐπιτιμώμενος, ὁ ὁπωσδήποτε κωλύων τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποδημίαν.

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΔΩΔΕΚΑ ΕΝ ΑΝΔΡΩ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

ΜΕΤ᾽ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΩΝ ΣΙΓΙΛΛΙΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Περὶ τῶν ἐν Ἄνδρῳ μοναστηρίων τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τοῦ Παντοκράτορος καὶ τῆς παρὰ τὰ Ἀποίκια Ἁγίας Μαρίνης διελάβομεν ἀλλαχοῦ ἐν ἰδίοις φροντίσμασι[1], λίαν δὲ προσεχῶς δημοσιεύομεν ἐκτενεῖς μελέτας περὶ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ μονῶν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τῆς ἐπικεκλημένης Ἁγίας, τῆς Παναχράντου καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα. Ἐν τῇ μετὰ χεῖρας μελέτῃ πραγματευόμεθα περὶ τῶν λοιπῶν ἐν Ἄνδρῳ μονῶν, δώδεκα τὸν ἀριθμόν, ἤτοι περὶ τῶν μονῶν Ἁγίου Ἀντωνίου, Ζωοδόχου Πηγῆς εἰς τὴν Φυρρόην, Λαύρας ἢ Ἁγίου Ἀθανασίου, Ἁγίου Λεοντίου, Φιλετρῶν, Ἀλην οῦ, Ἁγίας Μαρίνης Κατακοίλου, Ἁγίας Μονῆς, Ἁγίας Ζώνης, Παναγίας Παλατιανῆς, Ἁγίου Κυπριανοῦ καὶ Τρομαρχίων. Κατὰ ταῦτα, αἱ ἐν Ἄνδρῳ μοναί, αἱ γνωσταὶ τοὐλάχιστον εἰς τὸν γράφοντα, ἀνέρχονται ἐν συνόλῳ εἰς δέκα καὶ ὀκτώ.

ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τῆς παλαιοτάτης ταύτης ἐν Ἄνδρῳ Βυζαντινῆς μονῆς, ἡ ὁποία ἦτο γυναικεία, δὲν σῴζεται πλέον σήμερον οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὁ ἀκραιφνῶς βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ ναός, ὅστις ἀνηγέρθη κατὰ τὸ ἔτος 1141. Κεῖται παρὰ τὸ χωρίον Βουνὶ τοῦ Κορθίου.

Ἔπαυσε δ᾽ ὑφισταμένη ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1659, ὅτε, ἀρχιερατεύοντος ἐν Ἄνδρῳ τοῦ Αὐξεντίου[2], διελύθη αὕτη, καθ᾽ ἃ

[1] Δ. Π. Πασχάλη, Τὸ ἐν Ἄνδρῳ γυναικεῖον μοναστήριον τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, μετ᾽ εἰκόνων καὶ ἀνεκδότων ἐγγράφων. Ἐν Ἀθήναις, 1930.—Ἡ ἐν Γαυρείῳ τῆς Ἄνδρου μονὴ τοῦ Παντοκράτορος καὶ τρία ἀνέκδοτα περὶ αὐτῆς σιγίλλια Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ τοποτηρητοῦ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ Ῥαφαὴλ Β´, οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Ἐδημοσιεύθη ἐν περιοδ. «Θεολογίᾳ», τ. Ι´ (1932), σ. 213 - 229 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. — Μονὴ Ἁγίας Μαρίνης Ἀποικίων. «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», ἔτ. ΙΑ´ (1935), σ. 29 - 47.

[2] Περὶ τοῦ Ἄνδρου Αὐξεντίου Παρόδου Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἀναγραφὴ χρονολογικὴ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ ἀπὸ Ζωΐλου (362) μέχρι Μητροφάνους († 1889) καὶ εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ αὐτῶν, ἐν περιοδ. «Θεολογίᾳ», τ. Δ´ (1926), σ. 283 - 5 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Βλ. ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ Ἄνδρου Αὐξεντίου καὶ ἐν «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τ. ΙΘ´, σ. 737, ἐν λ.

πληροφορούμεθα ἐξ ἐγγράφου ἐπὶ μεμβράνης σῳζομένου ἐν τῷ κειμηλιοφυ-
λακείῳ τῆς μονῆς Παναχράντου, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθον καὶ τὰ κτήματα
τοῦ μονυδρίου τούτου, ὅπερ σήμερον εἶνε μετόχιον τῆς ὡς εἴρηται μονῆς
Παναχράντου. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπὶ διφθέρας ἔγγραφον ἔχει ὧδε:

† Ἐπειδὴ καὶ πρὸ καιροῦ νὰ ἦτον ἕνα μοναστήρι γηναίκιο εἰς τὸ μέρος
τοῦ ἄνω κάστρου λεγόμενον Ἅγιος Ἀντώνιος, εἰς τὸ ὁποῖον μοναστήρι ἐκατι-
κοῦσαν καλογρηαῖς μερικαὶς καὶ ἐκηβερνοῦσαν καὶ τὰ ἀφιερομένα πράγματα
ὁποῦ ἀφιέροσαν οἱ παλαιοὶ καὶ ἦχαν καὶ ἱερέα καὶ ἱεροῦργα τὸν ναὸν τοῦ
Ἁγίου, ὅμως τόρα θεοῦ θέλοντος ἀπέθαναν ἥ καλογρηαῖς καὶ ἐπάρθησαν
καὶ δὲν ἀπόμειναν πάρεξ δύο, αἵ ὁποῖαι μὴ δυνάμεναι κυβερνήσαι μήτε τὸν
ναόν, μήτε τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπήγεναν πάντα σὲ φθορά, ἦλθαν ἔμπροσθεν
τοῦ πανιερωτάτου ἥμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου κὺρ Αὐξεντίου, παρόντων
τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ χρισυμοτάτων ἀρχόντων καὶ ἔκαμαν παρέτη-
σιν λέγοντας πῶς δὲν πορούν νὰ κάθουνται νὰ μονάζουν εἰς τὸ αὐτὸ Μονα-
στήριον, ἀλλὰ πάνε ὁποῦ τοὺς ἤθελε φανῆ. Τὴν σήμερον γενομένης Συνόδου
παρὰ τοῦ πανιεροτάτου αὐθεντὸς καὶ δεσπότου ἀρχιεπισκόπου κὺρ Αὐξεν-
τίου καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ χρυσιμοτάτων ἀρχόντων, γνώμῃ κοινῇ
ἀποφασίσαμεν ὅπως τὸ αὐτὸ Μοναστήριον νὰ τὸ δόσωμεν εἰς τὸ Μοναστή-
ριον τῆς Παναχράντου νὰ τὸ ἔχουν καὶ νὰ τὸ ἐξουσιάζουν, νὰ κυβερνοῦν τὰ
πράγματα καὶ νὰ ἱερουργοῦν καὶ τὸν Ἅγιον καὶ νὰ μνημονέβουν τοὺς κτή-
τορας, καὶ νὰ πληρόνουν καὶ τὸ χαράτζι τὸ αὐθεντικό, μὴ δυναμένου τινὸς
ἐναντιωθῆναι, ἐπειδὴ καὶ νὰ ἔγινεν μὲ γνώμην ὅλην κάτω κάστρου καὶ ἄνω
κάστρου. Ὅθεν εἰς βαιβέωσιν ἔγινεν τὸ παρὸν γράμμα συμφονιτικὸν εἰς
ἀσφάλειαν.

Κατὰ τὸ ,αχνθ΄, ἰανουαρίου κε΄.

† *Ὁ ἄνδρου Αὐξέντιος*

	Λεονάρδος Καΐρης	*παπᾶ Νικόλαος*
† *οἰκονόμος ἄνδρου*	*Ἀλέξανδρος Ἀθανάσιος*	*πα'' : ἰω : πα'' : Μάρκου*
† *σακελλάριος ἄνδρου*	*Ἰω. Σκαλιστήρης*	*πα'' : ἰω : ταπόντες*
† *σκευοφίλαξ ἄνδρου*	*Δημήτριος Πολέμης*	*πα'' : αὐγουστῆς*
† *χαρτοφύλαξ ἄνδρου*	*Τζάνες Ταπόντες*	*πα'' : ἰω : Κεραμᾶς*
† *πρωτέκδικος ἄνδρου*	*Αὐγουστῆς Ταπόντες*	*πα'' : Ἰω : Ξένος*
† *ῥεφερενδάριος ἄνδρου*	*πετικᾶς Ταπόντες*	*πα'' : Νικ. Κρασᾶς*
† *λογοθέτης ἄνδρου*	*βασίλειος λογοθέτης*	*πα'' : γιάκουμος φίφις*
† *πρωτονοτάριος ἄνδρου*	*Μιχαὴλ Τελαγραμάτικας*	*πα'' : ἰω : Καλογρίδης*
† *ὑπομνηματογράφων ἄνδρου*	*αὐγουστῆς ταπόντες*	*πα'' : Νικ. π'' : Μαθᾶ*
	Γιανούλης	

Ἄλλαι περὶ τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου πληροφορίαι δὲν
σῴζονται.

ΜΟΝΥΔΡΙΟΝ ΠΑΝΑΓΙΑ ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΥΡΡΟΗΝ

Περὶ τοῦ μονυδρίου τούτου δὲν ἔχομεν ἄλλας πληροφορίας, πλὴν ἐκεί-
νων, τὰς ὁποίας δυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν ἐκ τῶν ἑπομένων δύο ἀνεκδότων
ἐγγράφων. Ἐκ σημειωμάτων δὲ μόνον, σῳζομένων ἐν τῷ κώδικι τῆς ἐν Γαυ-
ρείῳ μονῆς Ἁγίας μανθάνομεν, ὅτι τὸ μονύδριον τοῦτο, Παναγία Φυρ-
ρόγια κοινῶς ὀνομαζόμενον, ἔκειτο παρὰ τὸ χωρίον Ὑψηλοῦ τοῦ τ. δήμου
Ἄνδρου, ἄνωθεν τοῦ Νιμποργιοῦ. Οὐδὲν σῴζεται σήμερον ἐκ τοῦ μονυδρίου
τούτου ἢ μόνον τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ, μήκους ὅσον 6 μέτρων, μετὰ τῶν μαρμα-
ρίνων παραστάδων, καλῶς ἐπεξειργασμένων. Ἄλλοτε μετόχιον τῆς προμνη-
σθείσης ἐν Γαυρείῳ μονῆς τῆς Ἁγίας, περιῆλθεν ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου εἰς
ἰδιωτικὰς χεῖρας. Τὰ προαναφερθέντα περὶ τοῦ μονυδρίου τούτου ἔγγραφα
ἔχουσιν ὧδε:

ᾳφπγ΄, μηνὸς σεπτεμβρίου κα΄.

† προκαθημένου τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκο-
πῆς ἄνδρου καὶ τῶν ειμιωτάτων ἀρχόντων τῶν ὑποκάτωθεν γεγραμμένων.
σϋμεὼν ϊερομόναχος καὶ ἀρχιμανδρίτης παρούσης καὶ τῆς κερὰ ἀνέζας ποτὲ
συμβίας τοῦ μακαρίτου μαστρο παυλῆ διαπούλη, θέλοντας καὶ αὐτηνῆς ὅτι
μετὰ τὴν ἀποβίωσίν μου τὸ μοναστήριον ὅπου ἔκτισα εἰς τὴν παναγίαν τὴν
λεγομένην ζωοδόχον πηγὴν εἰς τὴν φυρόην νὰ εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸ
μοναστήριον τῆς ἁγίας εἰς τὴν καψοράχην μὲ εἴ τι πράγματα ἔλαβον ἀπὸ
τὴν ἄνω κερὰ ἀνέζαν, καθὼς εἶναι γραμμένα εἰς τὴν γραφὴν τῆς καντζελα-
ρίας καὶ τῆς σϋνοδικῆς καὶ καθὼς ἐμιλεῖ καὶ τὸ χωγγέτι, πληρόνοντας τὰ
δικαιώματα τῆς ἄνωθεν κερὰ ἀνέζας ἕως τὴν ζωήν της, καὶ εἰς τὸν θάνατον
αὐτῆς καὶ ἐμοῦ νὰ εἶναι κληρονόμος τὸ ἄνωθεν μοναστήριον τῆς ἁγίας ἐλεύ-
θερα καὶ νὰ πληρόνει τῆς ἐπισκοπῆς κάθε ἔτος κερὶ λίτρες μία· καὶ ὅσα ὀνό-
ματα εἶναι γραμμένα εἰς τὸ μοναστήριον τῆς ζωοδόχου πηγῆς νὰ γραφῶσιν
καὶ εἰς τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας, νὰ μνημονεύονται· μὲ τοῦτο νὰ κάθημαι
ὅσο ποῦ θέλω εἰς τὸ αὐτὸ μοναστήριον, νὰ μὴν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ μὲ δια-
σείσῃ ἕως τὴν ζωήν μου, καὶ τὰ ῥοῦχα μου νὰ εἶναι τῆς ἐξουσίας μου ἕως
τὴν ζωήν μου, καὶ εἰς τὸν θάνατόν μου εἴ τι εὑρεθῶσιν εἰς τὸ κελίον μου
νὰ εἶναι τῆς ἁγίας· εἰς δὲ τόπον καὶ βαιβέωσιν ἔγραψα τὸ παρὸν μὲ τὸ
ἴδιόν μου χέρι.

ἐγὼ σϋμεὼν ϊερομόναχος καὶ στέργω τὰ ἄνωθεν.
† ταπεινὸς ἐπίσκοπος ἄνδρου Γαβριήλ[1].
† . . . .
εγο νικολος κοκος μαρτιρας ισ τα ανοθε γραμενα

[1] Περὶ τοῦ Ἄνδρου Γαβριὴλ βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἀναγραφὴ χρονολογικὴ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν Ἄνδρῳ, τεῦχ. Α΄, ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 10 κ. ἑ.

εγω παντελέως καλονὰς μάρτιρας εἰς τα ανωθεν γεγραμένα.
εγο νηκολας θαιοδορακη μαρτηρο τα ανοθεν.
εγω ιω'': μιχαλη καριχας μαρτιρο εις τα ανωθεν.
† εγο λεονάρδος κοτήλης μαρτηρο στα ανοθεν

† *Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, ἀμήν. 1589.*

Ἔστοντας ὅτι ἡ καλογραῖα τοῦ ποτε μαστρο Παυλῆ Διαπούλη ἠθέλησε νὰ ἐβγάλει τὸν ἱερομόναχον παπὰ κὺρ Σίμεὼν ἀπὸ τὸ μοναστήρι ὅπου ἔκτισεν ὁ αὐτὸς ἱερομόναχος εἰς τὴν Φιρόη, ἐπῆρε σινἄρχωντας καλοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐπήγασιν καὶ ἀπέκοψαν τοὺς κόπους τοῦ ἱερομονάχου, τοὺς ὁποίους ἔστειλεν ὁ μεγαλειότατος αὐθέντης μϊσὲρ Ἀντώνης Καβαλούρης, γουβερναδόρος καὶ ἐμίνης τῆς Ἄνδρου, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κὺρ Ἰωάννης Κόστος, καὶ κὺρ Νικόλας Θεοδωράκη, καὶ μαστρο Ἰωάννης Κουλούρης, καὶ μαστρο Σταμάτης Μάκρεσης, κὺρ Μιχάλης τῆς Ἀσημίνας, καὶ κὺρ Φίλιπος Μαμάς· καὶ εἶδαν καὶ ἀπόκοψαν εἴ τι κόπους ἔκαμεν ὁ ἱερομόναχος εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· καὶ ἐπῆγαν ἄσπρα χιλιάδες τρεῖς· καὶ δι' αὐτὸ θέλει ἡ αὐτὴ καλογρέα νὰ στέκει τὸ ἄνωθεν περιβόλι εἰς τὰ χέρια τοῦ αὐτοῦ ἱερομονονάχου νὰ τὸ ἔχει εἰς παντοτινά, καθὼς εἶναι γραμμένο εἰς τὴν καντζελαρία, καὶ νὰ μὴν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ τὸν ἐπειράξει, μήτε ἐδικός, μήτε ξένος, μοναχὰ νὰ εἶναι βέβαιον καὶ ἀσάλευτο τὸ αὐτὸ ψυχικό, ὡς καθὼς τὸ εἶχαν καὶ μὲ τὸν μακαρίτη τὸν ἄνδρα της δοσμένο· καὶ νὰ πέρνει ἡ καλογραῖα τὰ ἥμιση ἀπὸ εἴτι κάμει τὸ περιβόλι αὐτὸ εἰς τὴν ζωήν της, καὶ μετὰ τὴν θανήν της νὰ μὴν ἔχει τινὰς νὰ κάμει εἰς αὐτό, μόνον νὰ εἶναι τοῦ ἄνωθι ἱερομονάχου νὰ τοὺς μνημονεύει αὐτούς, καὶ τοὺς αὐτῶν συγγενεῖς καὶ τὴν θυγατέρα της τὴν Ἐρήνη· καὶ μετὰ τὴν θανὴν τοῦ αὐτοῦ ἱερομονάχου νὰ τὸ ἀφίνει εἰς ὅπιον ἱερομόναχον θέλει· καὶ νὰ στέκει παντοτινὰ τὸ αὐτὸ μοναστήρι εἰς μνημόσυνον αὐτῶν· καὶ νὰ πληρώνει τοῦ κουμάντου διὰ τέλος ἄσπρο ἓν καὶ τοῦ σὲρ Γιακουμῆ Τελαγραμάτικα ἄσπρο ἕνα· καὶ διὰ βεβαίωσιν τῆς παρούσης στέργει ὀμπρὸς εἰς τοὺς τιμιωτάτους ἄρχοντας τοὺς ὑπογεγραμμένους.

Εγο αντωνις καβαλουρις . . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Ἐγὼ ἀντώνης ἀθηναῖος παρακληθεὶς ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἔγραψα.
Ἔστερξαν νὰ κάμουν καὶ χοτζέτι εἰς τὸν καδῆ.

ΜΟΝΗ ΛΑΥΡΑΣ Ἢ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

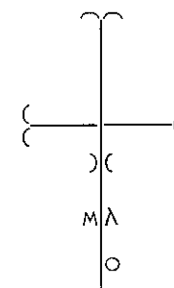
Ἡ μονὴ τῆς Λαύρας, ὀνομαζομένη καὶ μονὴ Ἁγίου Ἀθανασίου, τῷ ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο ὁ ἐν αὐτῇ ναός, ἤκμασε πρὸ τοῦ 1581, κατὰ τὸ ἔτος δὲ τοῦτο ἔπαυσεν ὑφισταμένη. Ἡ θέσις, ἐφ' ἧς ἠγείρετο, λέγεται

Λαυριαῖς, κειμένη ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου Κατακοίλου. Εὕρηνται δὲ κατὰ ταύτην πλούσια κοιτάσματα σιδήρου καὶ ἄλλων μεταλλευμάτων. Τὸ μοναστήριον ἐλέγετο καὶ Ἁγία Μονὴ στὶς Λαυριαῖς.

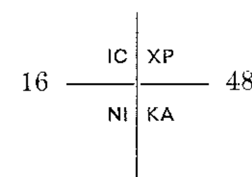
Οὐδὲν σχεδὸν σήμερον σῴζεται ἐκ τῆς μονῆς ταύτης, ἥτις κατάκειται ἤδη εἰς ἐρείπια, ἱκανὴν καταλαμβάνοντα ἔκτασιν. Ἠγείρετο δ' ὁ ναὸς τῆς μονῆς ταύτης μετὰ πολλῆς μεγαλοπρεπείας, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν σῳζομένων λειψάνων αὐτοῦ. Εὕρηνται μεταξὺ αὐτῶν πλεῖστα πάλλευκα μάρμαρα μετ' ἀναγλύφων ἀνθεμίων καὶ ἄλλων λίαν εὐτέχνως εἰργασμένων παραστάσεων. Πολλὰ τῶν μαρμάρων τούτων ἀνῆκον προδήλως εἰς παλαιότατον ναόν. Μεταξὺ ἄλλων σῴζονται κιονόκρανα Βυζαντιακῆς τεχνοτροπίας καὶ πολλὰ τεμάχια κιόνων ἱκανῶς εὐμεγέθη, ἔνια μήκους ὅσον δύο περίπου μέτρων. Ἄλλα τεμάχια κιόνων καὶ κιονοκράνων κατάκεινται φύρδην μίγδην κατεσπαρμένα εἰς συντρίμματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Πιθανῶς κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ὑπῆρχεν ἀρχαῖον τέμενος, εἰς ὃ ἀνῆκον πολλὰ τῶν μαρμάρων τούτων, ἐξ ὧν πλεῖστα, κίονες καὶ ἐπιστύλια, μετεφέρθησαν οὐ πρὸ πολλοῦ εἰς τὸ χωρίον Κατάκοιλον, χρησιμοποιηθέντα εἰς τὸν αὐτόθι ἐγερθέντα ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Ἐν τῇ μεσαίᾳ θύρᾳ τοῦ ναοῦ ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου εὕρηται κεχαραγμένη ἡ ἑξῆς κεφαλαιώδεσι γράμμασιν ἐπιγραφή:

Ἡσαΐου, Ἀνθίμου ἱερομονάχων 1628. Καὶ τὸ μονόγραμμα Μιχαῆλος;

Ἄνωθεν δὲ τῆς πύλης τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ ναοῦ ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφή:

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Νεοφύτου ἱερομονάχου.

Καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται μετεφέρθησαν τελευταῖον καὶ ἐνετειχίσθησαν εἰς τὴν μεσαίαν θύραν τοῦ προμνησθέντος ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου εἰς Κατάκοιλον.

Σημειωτέον ὅτι ἡ εἴσοδος καὶ παραμονὴ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς μονῆς ταύτης δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένη κινδύνων, διότι τοῖχοι ἱκανῶν μέτρων ὕψους ἐπικρέμανται ἑτοιμόρροποι. Πιθανῶς καὶ ἄλλαι, ἀρχαιότεραι αὗται, ἐπιγραφαὶ εὕρηνται ὑπὸ τὰ ἐρείπια, ἀλλὰ κατὰ τὴν μετάβασιν ἡμῶν αὐτόθι πρὸ ἱκανῶν ἐτῶν ἐστερούμεθα τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ἐξερεύνησιν μέσων.

Ἡ Λαύρα εἶνε ἤδη μετόχιον τῆς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τῆς ἐπικεκλημένης Ἁγίας, ἣν καὶ μόνην εὐθύνει ἡ καταστροφὴ τοῦ ὡραίου ναοῦ.

Σῴζεται δὲ περὶ τῆς μονῆς τῆς Λαύρας ἐν τῷ κειμηλιοφυλακείῳ τῆς μονῆς Ἁγίας τὸ ἑξῆς ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1571, ἀνέκδοτον τυγχάνον καὶ δημοσιευόμενον ὧδε τηρουμένης πιστῶς τῆς γραφῆς τοῦ ἀρχετύπου.

‚αφοα', ἰοῦνάριος κ'.

† Εἰς τὸ ὤνομα τοῦ Χρϊστοῦ ἀμήν. εἰς τὴν Ἄντρον εἰς τὴν Κατάκηλον εἰς τοῦ κῦρ Θομὰ Πάγϊα τὸ σπίτην ἔμπροσθεν τῶν κάτοθεν γεγραμένον ἀξϊὄπϊστον μάρτηρον, ἤγουν ὁ αὐτὸς κῦρ Θομὰς Πάγϊας... ἕνα κομάτην χοράφην εἰς ταὶς Λαβρϊὲς εἰς τὴν ἁγΐαν μονήν, καὶ φαίνετέ του ἠγοῦν τοῦ αὐτοῦ κῦρ Θομὰ νὰ τὸ ἀφήσϊ διὰ τὴν ψυχήν του εἰς τὸ μοναστΐρι, ἤγουν εἰς τὴν Ἁγΐαν τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν καὶ εἰς τὴν Ἁγΐαν Μονήν, εἰς τὰ δΐο μοναστΐρϊα νὰ τὸ ἔχουν οἱ αὐτοὶ καλογέρη τῆς Ἁγΐας ὅπου θέλουν εὑρήσκεσταιν, νὰ τὸ κοπϊάζουν νὰ τὸ κϊβερνοῦν, καὶ τὰ ·ἰ·σοδήματα τοῦ αὐτοῦ χοραφΐου... νὰ τὰ ἔχουν ἡ αὐτὴ καλογέρη καὶ κανενὸς νὰ μὴν χρεοστοῦν νὰ δίνουν λογαριασμόν, δίνοντας τοῦ ἀφεντότοπου μΐα λΐτρα καιρίν, καθὸς λέγι καὶ τὸ ἄλο χαρτὶ ὁποῦ ἔκαμε καὶ ὁ ἀφεντότοπος· καὶ εἰς τοῦτο μολογᾶ ὁ αὐτὸς κῦρ Θομᾶς το πος ἔπαιρΐλαβεν ἕνα δουκάτον ἄπο τοὺς καλογέρους τοῦ μοναστϊρΐου τῆς Ἁγΐας . . . .

. . . .

. . . .

καὶ κανένας ἄπο τοὺς κληρονόμους ὅποῦ θέλουν εἴσταιν νὰ μὴν ἠμπορῖ νὰ τοὺς διασΐσϊ μϊδὲ ἄπο τοὺς ἀφαιντότοπους· καὶ ἤτις ἤθελαϊν ἐβρεθὴν νὰ τοὺς διασΐσει νὰ ἔχοι τὴν κατάραν τοῦ θεοῦ καὶ τῆς Ἁγΐας καὶ ἐμοῦ τοῦ ἀμάρτόλου.

καὶ εἴς τοῦτον δΐνουν καὶ βαίβέονοῦν ϊ δϊὄ μερΐδες ἄντάμα καὶ... ἔστοντας αὐτὸς ὅ ανο γεγραμένος κῦρ Θομὰς ἤγοῦν ὅ γέρος ὅποῦ τοῦ ἐφάνϊστϊ καὶ ἔδοκαιτο ψϊχῦκὸν εἰς τὰ δΐο μοναστΐρϊα· δΐνϊ καὶ παραδΐνι εἰς τοὺς αὐτοῦς κάλόγεροῦς τῆς Ἁγΐας νὰ ϊναι νϊκοκειρέϊ νὰ δουλέβουν τὴν Ἅγϊαν Μονὴν νὰ ἔχομέν καὶ μῆς τὸ μνήμοσϊνο μας μὲ τὰ παιδιά μας ἄντάμα: ἀκόμϊ ο ἄνοθεν κῦρ Θομὰς τάζη νὰ μαντϊνΐρι τὰ ἄνοθεν γεγραμένα.

καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλέσαμεν καὶ τοὺς ἀξϊὄπιστοῦς μάρτύροῦς σὲρ Νϊκολὸ Τελαβόγϊα καὶ κῦρ Θομᾶς Πάγϊας καὶ κῦρ Τούντας Πάγϊας.

Ἱἐρομόναχος Νέὄφϊτος γράφει τὰ ἄνόθεν.

Φέρεται κάτωθεν καὶ ἄλλη τις διὰ λατινικῶν χαρακτήρων δυσδιάγνωστος ὑπογραφή, προστίθενται δὲ καὶ ὀλίγα τινὰ λίαν δυσανάγνωστα.

Ἐκ παραδόσεως ᾄδεται, ὅτι ἡ ἐν Κατακοίλῳ μονὴ αὕτη οὖσα ποτὲ μετόχιον τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῆς μεγίστης Λαύρας προσέλαβεν ἐκ ταύτης τὸ ὄνομα, καλουμένη καὶ αὕτη Λαύρα. Ἀλλ' ἡ παράδοσις, δημιουργηθεῖσα ἐκ τῆς ὁμωνυμίας, δὲν φαίνεται στηριζομένη ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Ὠνομάσθη δ' ἡ μονὴ προδήλως ἐκ τοῦ τοπωνυμικοῦ Λαυριές, δι' οὗ καλεῖται ἡ θέσις, ἐφ' ἧς ἐγείρεται ἡ μονή.

Μέχρι τοῦ 1830 διέμενον ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Λαύρας, ἀποστελλόμενοι ἐκ τῆς μονῆς Ἁγίας ἕως δέκα μοναχοί, τελοῦντες καθημερινὴν ἐν τῷ σῳζομένῳ ἕως τότε ναῷ ἀκολουθίαν καὶ καταγινόμενοι κυρίως εἰς τὴν μεταξοτροφίαν. Ἔκτοτε ὅμως παρημελήθη, καίτοι τὰ κτήματα αὐτοῦ εἶνε εὔφορα καὶ λίαν προσοδοφόρα, καὶ ὁ ὡραῖος τρουλλωτὸς καὶ μαρμάρινος ναός του ἀφέθη ἐξ ἀβελτηρίας τῶν καλογήρων τῆς Ἁγίας νὰ καταρρεύσῃ εἰς σωρὸν ἐρειπίων.

ΜΟΝΥΔΡΙΟΝ ΑΓΙΟΥ ΛΕΟΝΤΙΟΥ

Περὶ τοῦ μονυδρίου τούτου σῴζεται ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς Παναχράντου τὸ ἑξῆς πρακτικόν[1]:

1625. Ἔστοντας ποτὲ νὰ ἦτον ἕνα μοναστηράκι ὀνομαζόμενον τοῦ ἁγίου λεοντίου πλησίον τοῦ παλαιοῦ κάστρου καὶ νὰ ἐκατοικοῦσαν εἰς αὐτὸ πατέρες ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ἀκολούθησεν εἰς αὐτοὺς ποτὲ ἕναν καιρὸν θανατηφόρος νόσος καὶ μὴ δυνάμενοι ἐκεῖνοι ὁποῦ ἔμειναν κιβερνῆσαι πλέον ἀπὸ τὰ πολλὰ βάρη εἶπον τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν ἀρχιερέα τοῦ τότε καιροῦ· ὅθεν ὁ ἀρχιερεὺς ἐσινάθρησε τὸ ἱερατείων καὶ τοῦς τιμιωτάτους ἀρχόντους κοινῇ γνόμῃ ἀποφασίσαντες νὰ τὸ ἀφιερώσουν εἰς τὴν μονὴν τῆς παναχράντου μὲ τὰ ἀφιερωθέντα πράγματα ὁποῦ εἶχον οἱ χριστιανοὶ εἰς αὐτὸ ἀφιερομένα, πλῆν ποίοι τὰ ἀφιέρωσαν ἐξ ὀνόματος ἄδηλον ἐστὶ ὅτι οὐχεύρον γράμματα πλῆν ἴσως καὶ ἐχάθηκαν εἰς τὴν ἀνάγκην ὁποῦ τοῦς ἐσηνέβη.

† Ὁ Ἄνδρου Γρηγόριος(;) βεβαιοῖ·
οἰκονόμος ἄνδρου δημήτριος·
δημήτρις καΐρης
νικολὸς φολερὸς
θεόκτιστος μοναχὸς στέργω.
καθηγούμενος γερμανὸς καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί.

Ἄλλας περὶ τοῦ μονυδρίου τούτου εἰδήσεις δὲν ἔχομεν.

[1] Κώδικος μονῆς Παναχράντου σ. 108.

ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΦΙΛΕΤΡΩΝ

Ἡ μονὴ τῶν Φιλετρῶν (κοινῶς τὰ Φιλετρὰ) κεῖται ἐν τῷ δήμῳ Κορθίῳ, πρὸς Μ. τοῦ ὄρους Ῥάχεως. Διατηρεῖται δ᾽ ἐκ τοῦ μοναστηρίου τούτου μόνον ἡ ἐκκλησία, ἥτις εἶνε ἀφιερωμένη εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγήν. Εἰς τὸ ὑπέρθυρον ταύτης ἀνάκειται ἐνῳκοδομημένη μαρμαρίνη πλάξ, ἔχουσα ἀνάγλυφον σταυρόν, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου παρίστανται δύο ὡσαύτως ἀνάγλυφοι περιστεραί. Ἐν δεξιᾷ δὲ τῆς θύρας σῴζεται ἐντετειχισμένη ἐπιγραφή, καθ᾽ ἣν ὁ ναὸς ἀνῳκοδομήθη τῷ 1640, ἀνακαινισθεὶς «δαπάνῃ καὶ προθυμίᾳ πλείστῃ ὑπὸ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἰακώβου τοῦ Καραμάνου». Πρὸ τούτου τὴν μονὴν εἶχεν ἀνακαινίσει ὁ μοναχὸς Μαρτιμιανός, ὅστις καὶ ἀναγνωρισθεὶς κτίτωρ τῆς μονῆς ἀφιέρωσε ταύτην εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναχράντου, ἥτις ἦτο ἡ μονὴ τῆς μετανοίας του, τῷ 1632.

Πρὸς τὴν μεσημβρινὴν γωνίαν τῆς μονῆς τῶν Φιλετρῶν ὑψοῦται μέχρι σήμερον πύργος κατερειπωμένος πρὸς προστασίαν αὐτῆς, ἥτις ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ὑφίστατο συνεχέστερον ἐχθρικὰς προσβολὰς ἐκ πειρατικῶν ἰδίως ἐπιδρομῶν.

Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μονῆς ὑπάρχει κρήνη ὕδατος ψυχροτάτου, ἀενάως ῥέοντος. Ἡ μονὴ τῶν Φιλετρῶν δὲν εἶνε ἄποπτος ἀπὸ τῆς θαλάσσης, φαίνεται ὅμως ἡ περὶ αὐτὴν χλοερὰ φυτεία ἐκ συκῶν, ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν, ἐξωραΐζουσα τὸ τοπεῖον. Εἶνε δὲ τὰ Φιλετρὰ καὶ ἤδη ἐκ τῶν πλουσίων μετοχίων τῆς Παναχράντου, ἐκ τοῦ κώδικος τῆς ὁποίας ἀποσῴζομεν ὧδε τὸ ἑξῆς περὶ αὐτῶν ἀνέκδοτον ἔγγραφον, δημοσιεύοντες καὶ τοῦτο ὡς ἀκριβῶς ἔχει.

† Ὁ ἄνδρου Κύριλλος βεβαιοῖ. 1632.

† Ἔστωντας καὶ ὁ ἐν μοναχοῖς Μαρτιμιανὸς νὰ εἶχε πρώτερον τὴν μετάνοιάν του εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναχράντου χρόνους 27 καὶ ἐπέκεινα καὶ μὴν ἀναπαύοντας ὁ λογισμός του ἵνα εὑρίσκεται εἰς τὴν μετάνοιάν του ἀνεχώρισεν καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Ζωοδόχον Πηγὴν εἰς τὰ Φιλετρὰ κάμνοντας πολλοὺς κόπους καὶ ἐξοδιάζοντας ὅ,τι εἶχεν ἀνακαινίζοντας τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ κελλία, χωράφια καὶ ἀμπελῶνας καθὼς ὁρῶνται· φοβηθῆς δὲ δι᾽ ἄορον ὅραν τοῦ θανάτου ἐμετρήθη ὡς ἄνθρωπος καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν προτέραν του μετάνοιαν καὶ ἀφιέρωσεν τὸ αὐτὸ μοναστήριον εἰς τὴν μετάνοιάν του, καθὼς μόνος του τὸ ἀνακαίνησεν μὲ συνδρομὴν φιλοχρίστων χριστιανῶν, μὲ τοῦτο νὰ μνημονεύεται πάντοτε ὁ ῥυθεὶς Μαρτιμιανὸς καὶ οἱ ἐπιστάται τοῦ τοιούτου ἔργου· εἶναι οὗτοι Χρουσὴς Ταπόντες, Νικολὸς Ζουριάρης, Γιαννάκης Τρίκης, Δημήτρις Μητρόπουλος. Τὰ χωράφια ὁποῦ ἀφιερώνει εἶναι αὐτά. Τοῦ μοναστηριοῦ τὸ κλεῖσμα ὁποῦ εἶναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν κοντὰ καθὼς ὑπάρχει· χωράφι ὁποῦ ἔχει ἀγορὰ ἀπὸ Σταματέλον Κοντὸν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον· χοράφι ὁποῦ ἔχει ἀγορὰ ἀπὸ ἐπίσκοπον Μακάριον· ἕτερον

χωράφι ὁποῦ ἔχει ἀγορὰ ἀπὸ Γεώργη Ξένον· τὸ περιβόλι καὶ ἀμπέλι εἰς τὸν ἅγιον Τρύφωνα μέσα καὶ ἔξω χωράφι· ἕτερα ἀκόμη χωράφια εἰς πολλοὸς τόπους· γίδια μικρὰ μεγάλα 100 καὶ πρόβατα 23· ἀκόμη ἀμπέλι ὁποῦ τὸ ἔχει ἀπὸ τὸν Ῥαβδοκάνη καὶ ἕτερον ἀμπέλι κοντὰ εἰς τὸ μετόχι· βούδια ζευγάρια 2, ἀγελάδες 7. Τὰ ἄνωθεν ἀφιερώνω ἐγὼ ὁ Μαρτιμιανὸς μοναχὸς μὲ τὴν συνοδείαν μου, τὸν᾽ Ἰωάσαφ καὶ τοὺς λοιπούς, εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Παναχράντου. Μάρτυρες Νικολὸς Τελαγραμμάτικας, Κωνσταντῆς Καβαλούρης, Νικολὸς Ταπόντες, Δημήτριος Καστέλος, Δημήτρις Καΐρης, Νικολὸς Φολερός.

Μαρτιμιανὸς μοναχὸς στέργω.
Καθηγούμενος Γερμανὸς καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί[1].

ΜΟΝΥΔΡΙΟΝ ΑΛΗΝΟΥ

Τὸ μονύδριον Ἀληνοῦ κεῖται ἐν Κορθίῳ τῆς Ἄνδρου, πρὸς Α. τοῦ ὄρους Ῥάχεως καὶ ὑπεράνω τοῦ γραφικοῦ χωρίου Ἀηδόνια. Ἔχει ἄφθονον πηγὴν ὕδατος, θεωρουμένου ὡς ἰαματικοῦ. Ἔκ τινος ἐν τῷ κώδικι τῆς μονῆς Παναχράντου σημειώματος πληροφορούμεθα ὅτι τὸ μονύδριον Ἀληνοῦ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονὴν Παναχράντου τῷ 1664 ὁ κτίτωρ αὐτοῦ Πετικᾶς Ταπόντες. Ἔκτοτε τὸ μονύδριον τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε μετόχιον τῆς Παναχράντου.

Εἶνε δὲ σήμερον τὸ μονύδριον Ἀληνοῦ ἔρημον καὶ κατερειπωμένον, σῳζομένου μόνον τοῦ ναοῦ αὐτοῦ, ὅστις πανηγυρίζει τὴν 23 αὐγούστου (ἀπόδ. ἑορτ. Θεοτόκου), πολλῶν συρρεόντων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων.

Σῴζονται δ᾽ ἐν τῷ μονυδρίῳ αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί:

Ἐπὶ τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ:

Ἔτος ͵αψε᾽ ὀκτωβρ. κ᾽
Ἐζωγραφίσθη τὸ παρὸν τέμπλον
διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου
τοῦ πανοσιωτάτου παπᾶ
κὺρ Νεοφύτου Δελαγραμμάτικα

Ἐπὶ δὲ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ:

† *Ναὸς πάγκαλος τῆς Θεοτόκου*
ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων δι᾽ ἐξόδων
Γαλακτίωνος τοῦ καὶ προηγουμένου
Ἱερομάρκου ἐπονομαζομένου
καὶ Ἀθανασίου σκευοφύλακος
τοὐπίκλην τε Καΐρη
οὓς καὶ φυλάξαις ἀτρώτους πάσης βλάβης
Δέσποινα ἁγνὴ διὰ παντὸς τοῦ βίου.
1784 Μαΐου..

---
[1] Κώδικος τῆς μονῆς Παναχράντου σ. 91.

Ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναχράντου, παρὰ τὴν ἐπὶ τῆς περιοχῆς τῆς μονῆς θολοσκεπῆ κρήνην, ἐφ' ἧς ἀνάγλυφος ἐπὶ μαρμάρου παράστασις τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, εὕρηται ἐντετειχισμένη μαρμαρίνη πλὰξ φέρουσα τήνδε τὴν ἐπιγραφὴν κεφαλαιώδεσι γράμμασιν:

† *Ἀνεκαινίσθη τὸ παρὸν Μετόχιον διὰ συνδρομῆς*
καὶ ἐξόδων τοῦ πανιερωτάτου πρώην Τήνου κυρίου
Νείλου Καΐρη. 1799.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μετεφέρθη εἰς τὴν μονὴν Παναχράντου ἀπὸ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα μονύδριον Ἀληνοῦ, ὅπερ ἐπεσκεύασε κατὰ τὸ σημειούμενον ἔτος 1799 ὁ πρώην Τήνου Νεῖλος Καΐρης.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ μονυδρίῳ τούτῳ ἀρχαίων λειψάνων ἀγόμεθα εἰς τὴν ὄχι ἀπίθανον ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μονυδρίου ἐνδεχόμενον νὰ μὴ εἶνε ξένον πρὸς τὴν ἐν Ἄνδρῳ κρατοῦσαν τὸ πάλαι λατρείαν τοῦ Διονύσου, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐτιμᾶτο καὶ ὡς Ληναῖος. Ἴσως εἰς τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς ἀνηγέρθη τὸ μονύδριον Ἀληνοῦ, ἢ ἔτι παλαιότερον ὁ ἐν αὐτῷ ναός, νὰ ὑπῆρχε Λήναιον τέμενος. Καὶ δυνατὸν μὲν νὰ θεωρηθῇ ἡ λέξις ὡς ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὸ ληνὸς (=πατητήριον), ἀλλὰ φθογγολογικῶς ἡ λέξις προέρχεται μᾶλλον ἐκ τοῦ Λήναιον.

ΑΓΙΑ ΜΟΝΗ

Ἐν τῷ δήμῳ Κορθίου, παρὰ τὸ Στενὸν καὶ εἰς τὸ βάθος καταφύτου φάραγγος κεῖται ἡ Ἁγία Μονή, οὕτω κατ' ἐξοχὴν καλούμενον μονύδριον, ἔχον ὀλίγα κελλία ἀκατοίκητα σήμερον καὶ ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (ἑπέτ. τὴν 8 Σεπτεμβρίου). Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε πεπαλαιωμένον καὶ σκωληκόβρωτον μηναῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν γεγραμμέναι σημειώσεις τινὲς θανάτου μοναχῶν τῆς Ἁγίας Μονῆς· ἡ παλαιοτέρα ἀνήγετο εἰς τὸ ἔτος 1692. Ἀνήκει ἤδη ὡς μετόχιον εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναχράντου. Ὑπὸ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ὑπάρχουσι μαρμάρινοι ἀνάγλυφοι πλάκες δικεφάλων ἀετῶν. Καὶ ἐν τῷ μεσονάῳ δ' ὑπάρχει μαρμαρίνη πλὰξ εἰκονίζουσα ὡσαύτως δικέφαλον ἀετόν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ὑπερθύρου τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

1795. Χατζῆ Δημήτρη Τόπακα.

Οὗτος κατὰ τὸ σημειούμενον ἔτος ἀνεκαίνισε τὴν στέγην τοῦ ναοῦ.

Ἐν τῇ αὐλῇ κρήνη θολωτὴ ἀφθόνου ὕδατος ῥέοντος ἀπὸ τῆς θέσεως Ἅγιος Νικόλαος, ὅσον τέταρτον ὥρας ὕπερθεν τῆς μονῆς, ἔνθα καὶ ὁμώνυμον παλαιότατον παρεκκλήσιον. Ἐπὶ τῆς κρήνης ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

Ἡ βρύση αὕτη ἣν βλέπετε
ἐνθάδε δι' ἐξόδων πέφυκε τοῦ
πανοσιωτάτου προηγουμένου
Μελετίου Καΐρη καὶ πίνοντες ἐκ ταύτης
εὔχεσθε ὅπως τύχῃ τῆς τοῦ Χριστοῦ
βασιλείας. 1797.

Τὸ μονύδριον κείμενον παρὰ τὴν θάλασσαν ἐχρησίμευσε πολλάκις ὡς καταφύγιον εἰς ναυαγοὺς ἢ εἰς τοὺς διὰ μικρῶν ἱστιοφόρων, πνεόντων νοτίων ἀνέμων, προσορμιζομένους εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸ ὁμώνυμον ναύλοχον, ἔνθα καὶ ἄφθονον ὕδωρ, ἀπὸ τοῦ ἐγγὺς μονυδρίου ῥέον. Πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν Τήνῳ ἡ Ἁγία Μονὴ ἦτο κέντρον εὐσεβείας τῶν πέριξ νησιωτῶν, καὶ πανήγυρις ἐνταῦθα ἐτελεῖτο, εἰς τὴν ὁποίαν πολλοὶ συνέρρεον προσκυνηταί· ἤδη δὲ μόνον οἱ ἐκ Κορθίου εὐλαβεῖς μεταβαίνουσι κατὰ τὴν ἑορτήν. Πολλὰς δ' ὑποστὰς ἐκ τῆς ἐπηρείας τῶν καιρῶν βλάβας ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Μονῆς ἔχει σήμερον ἀνάγκην ἐπειγούσης ἐπισκευῆς, ἵνα μὴ καταρρεύσῃ.

ΑΓΙΑ ΖΩΝΗ Ἢ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ

Παλαιὸν μονύδριον παρὰ τὸν Ἀμόλοχον τοῦ Γαυρείου, ἐν ᾧ, ὡς ἐκ παραδόσεως εἶνε γνωστόν, ἐμόναζον καλογραῖαι. Ἀπὸ πολλοῦ ἐγκαταλειφθὲν καὶ ἐρειπωθὲν κατήντησεν ἁπλοῦν παρεκκλήσιον, ὅπερ καὶ τοῦτο προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπασαθρωθὲν ἀνεκαινίσθη τῷ 1909. Σῴζονται τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ ναοῦ, ὅστις ἦτο ἐκτισμένος διὰ μαρμάρων καὶ πωρίνων λίθων, οἵτινες ἐξαχθέντες ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐνοριακῆς τοῦ χωρίου Ἀμολόχου. Οὐδὲν ἕτερον περὶ τοῦ μονυδρίου τούτου γινώσκομεν, καίτοι οὐχὶ σπανίως γίνεται μνεία αὐτοῦ ἐν παλαιοῖς ἐγγράφοις.

Ἡ ἀνάμνησις τῆς καταθέσεως τῆς Τιμίας Ζώνης τῆς Θεοτόκου, ἐπ' ὀνόματι τῆς ὁποίας τιμᾶται τὸ παλαιὸν τοῦτο ἐν Ἄνδρῳ γυναικεῖον μονύδριον, ἐγένετο κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ τῶν Πορφυρογεννήτων (919 μ. Χ.), καθ' ὃν χρόνον μετεκομίσθη ἡ Τιμία Ζώνη ἀπὸ τῶν Ζήλων ἢ Ζήλας, ἥτις ἦτο ἐπισκοπὴ τῆς μητροπόλεως Ἀμασείας. Πῶς δ' εὑρέθη ἐκεῖ Κύριος οἶδε. Ἤδη ἡ Ἁγία Ζώνη εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει μονὴν τοῦ Βατοπεδίου, ἀφιερωθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας Λαζάρου, ὡς σημειοῦται Σερβικοῖς γράμμασιν ὄπισθεν τοῦ Σταυροῦ, ὃν καὶ τοῦτον ἀφιέρωσεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς εἰς τὴν ῥηθεῖσαν μονήν. Ἔχει δ' ἐπιγραφὴ αὕτη οὕτω: «Λάζαρος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ Κνέζης Σερβίας καὶ βασιλεὺς Γραικίας ἀνατίθημι τὸ κραταιὸν ὅπλον σὺν τῇ ἀχράντῳ Ζώνῃ τῆς Παναγίας μου ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τῆς βασιλείας μου ̔ϛρα'».

ΠΑΝΑΓΙΑ ΠΑΛΑΤΙΑΝΗ

Σῴζεται σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας ἔτει 1723 ἀπολυθὲν περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ μονυδρίου Παναγίας τῆς Παλατιανῆς[1]. Τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου σῴζεται σιγιλλιῶδες τοῦ ἰδίου ἔτους γράμμα, δι᾽ οὗ ἐπικυροῦνται ἀγροὶ ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ ἀφιερωθέντες τῷ Παναγίῳ Τάφῳ, εἰς ὃν ἀνῆκε καὶ ἡ Παναγία Παλατιανή[2]. Καταρριπτομένων δὲ πρό τινων ἐτῶν παλαιῶν ἑτοιμορρόπων οἰκημάτων τῆς Παναγίας Παλατιανῆς εὑρέθησαν ἐν δοχείῳ ἐντετειχισμένῳ πάμπολλα χρυσᾶ Βυζαντινὰ νομίσματα, ἰδιοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν κατεδάφισιν.

ΜΟΝΥΔΡΙΟΝ ΑΓΙΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

Εὕρηται εἰς τὸ κατὰ δῆμον Ἄνδρου χωρίον Κυπρίνια, ὅπερ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ μονυδρίου τούτου.

Οὐδὲν ἐκ τῆς μικρᾶς ταύτης μονῆς σῴζεται σήμερον ἢ ἐκκλησύδριον κοινόν, ὄχι τὸ παλαιόν, ὅπερ ἀφέθη νὰ καταρρεύσῃ, ἀλλ᾽ ἄλλο εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ παλαιοῦ ἐγερθέν, ἄνευ τινὸς κόσμου, καί τινα πέριξ εἰς ἐρείπια κατακείμενα κελλία, εἰς ἃ ἐν παρῳχημένοις καιροῖς διῃτῶντο ἱκανοὶ καλόγηροι.

Οἱ περὶ τὸ μονύδριον εὔφοροι καὶ ὑπὸ δαψιλῶν ὑδάτων ἀρδευόμενοι ἀγροὶ καὶ μέχρι σήμερον ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἅγιον Κυπριανόν, ὄντα μετόχιον ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου τῆς ἐν Ἄρνῃ μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας.

ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΗΣ ΚΑΤΑΚΟΙΛΟΥ

Ἱδρύθη ἡ μονὴ αὕτη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Διονυσίου Καΐρη τοῦ Α΄[3] ἐν τῷ χωρίῳ Κατακοίλῳ τοῦ δήμου Ἄρνης, ἐπὶ γραφικῆς θέσεως ἐφ᾽ ἧς ὑπῆρχεν ἠρειπωμένος παλαιὸς Βυζαντινὸς ναὸς καὶ πλησίον χειμάρρου, τοῦ ὁποίου τὰ ἀφρίζοντα ὕδατα ἐν χειμῶνι ψαύουσι ῥοχθοῦντα τοὺς τοίχους τοῦ μοναστηρίου.

Δὲν σῴζεται σήμερον ἐκ τῆς μονῆς ταύτης ἢ μέρος μόνον τοῦ περιβόλου ἑκατέρωθεν τῆς πύλης καὶ ἡ ἐκκλησία ἀκέραιος. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς πύλης τῆς μονῆς, ἄνωθεν τῆς ὁποίας προεξέχει ἀμυντικὴ κόγχη, ἀνάκειται

---

[1] J. D. Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, tom. XXXVII, col. 251-2.

[2] Καλλινίκου Δελικάνη, Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου ἔγγραφα πρὸς τὰς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας..., σ. 487. Πλείονα περὶ τῆς Παναγίας Παλατιανῆς βλ. ἐν Δ. Π. Πασχάλη, Χριστιανικὴ Ἄνδρῳ (Andros Sacra), «Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» ἔτ. 1924 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, σ. 15-25.

[3] Δ. Π. Πασχάλη, Διονύσιος Καΐρης ὁ Α΄, ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου (1719-1748), ἐν περιοδ. Θεολογίᾳ, τ. Β΄ (1924) καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, σ. 1-22.

ἥδε ἡ ἐπιγραφή, ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς κεφαλαιώδεσι γράμμασιν ἐγγεγλυμμένη κατὰ τὸ Βυζαντιακὸν ἰδιότυπον:

✝ Μεγαλομάρτυς ὦ τοῦ Χριστοῦ Μαρίνη
Ἀνθ᾽ ὧν ἤγειρεν ἐκ βάθρων τὸν σὸν δόμον
Διονύσιος Καΐρης ἀρχιθύτης
Ἄνδρου πόνῳ πλείστῳ τε δαπάναις ἑαῖς
κτίσας κοσμήσας οὐδόλως φειδούμενος
ἀνωλωμάτων εἰς δόξαν σὴν καὶ τιμὴν
καὶ σωτηρίαν αὐτοῦ καὶ γεννητόρων
στῆθι πρέσβευε τῷ θεῷ καὶ δεσπότῃ
τοῦ δοῦναι λύσιν ψυχικῶν ἁμαρτάδων.
Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αψμβ΄, ἰουλίου θ΄.

Παρὰ τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ὑπάρχει ἄλλο μάρμαρον, ἐφ᾽ οὗ εἶνε ἀναγεγλυμμένον οἰκόσημον ἀποτελούμενον ἐκ θυρεοῦ φέροντος ἐν τῷ μέσῳ λέοντα ὄρθιον ἐστεμμένον. Εἶνε τὸ οἰκόσημον τῆς οἰκογενείας Καΐρη. Ὑπεράνω τοῦ οἰκοσήμου ἀναγεγλυμμένη ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἡ ἐπιγραφή:

Ὁ Ἄνδρου Διονύσιος
ὁ τοῦ Μιχαὴλ Καΐρη

Παρὰ ταύτην σῴζεται καὶ ἄλλη ἐπιγραφή, λατινικὴ αὕτη, ἔχουσα ὧδε:

D. O. M.
Domicilium hoc claustrale
a fundamentis extruxit et
aedificavit illam S Rem̃:
Dionisius ex praeclarissimo
Cairiarorum genere ortus
archiepiscopus Andrensis
in perpetuam obsque monimentum. Anno MDCCXLII
aetatis suae quinquagesimo.

Ἄνωθεν τῆς θύρας τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἀνάγλυφος ἐπὶ μαρμάρου εἰκὼν τῆς Ἁγίας Μαρίνης, ὕψους 0,80, πλάτους 0,50. Ἡ Ἁγία Μαρίνη κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς σφύραν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς συλλαμβάνει τὸν διάβολον. Ἄνωθεν ἡ ἐπιγραφὴ κεφαλαιώδεσι γράμμασιν:

ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου τῆς ἐκκλησίας ἡ χρονολογία 1771 καὶ ὑπ᾽ αὐτὴν ἀνάγλυφος ὁ δικέφαλος ἀετός.

Ἐν τῷ ἱερῷ, δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ, σπήλαιον λελατομημένον, ἐν ᾧ πηγὴ ὕδατος. Ἔξωθεν δὲ τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ βορείου αὐτῆς τοίχου, κρήνη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὅθεν προεξέχει κεφαλὴ μαρμαρίνη λέοντος, ἐξ ἧς ἔρρεε τὸ ὕδωρ, ἐκβάλλον ἤδη χαμηλότερα. Ἐπὶ τῆς κρήνης ταύτης φέρεται ἡ ἐπιγραφή:

Γεώργιος
τοῦ Μιχαὴλ Καΐρι
1771

Ἡ θύρα τοῦ ναοῦ ἔχει παραστάδας ἐκ παλλεύκου μαρμάρου, πεποικιλμένου δι' ἀναγλύφων ἀνθεμίων, ἰδίᾳ φύλλων ἀμπέλου μετὰ σταφυλῶν. Διὰ λευκῶν μαρμάρων εἶνε ἐστρωμένη καὶ ἡ πρὸ τοῦ ναοῦ εὐρεῖα αὐλή, πέριξ τῆς ὁποίας ἠγείροντο ἱκανὰ κελλία, ὧν οὐδὲ ἴχνος σῴζεται σήμερον. Ἐν τοῖς κελλίοις τούτοις διέμενον αἱ καλογραῖαι, διότι τὸ μοναστήριον ἦτο γυναικεῖον. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς αὐλῆς ὑπῆρχεν ἄλλη μαρμαρίνη κρήνη μετὰ δεξαμενῆς καὶ ἀναβρυτήριον, ἀποκείμενον νῦν ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ναοῦ, ἄξιον δὲ θέας διά τε τὴν περίεργον τεχνοτροπίαν καὶ τὸ ἔντεχνον τῶν γλυφῶν. Ἐν τῷ ναῷ σῴζεται ἐν τεμαχίοις καὶ ὁ περικαλλὴς μαρμάρινος ἐπισκοπικὸς θρόνος. Σπάνιος δὲ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ὁ πλοῦτος καὶ ὁ διάκοσμος τῆς μονῆς ταύτης, εἰς ἣν καὶ διέμενεν ἐπὶ μῆνας τινὰς κατὰ τὸ θέρος καὶ τὸ φθινόπωρον ὁ κτίτωρ αὐτῆς Διονύσιος Καΐρης ὁ Α΄, ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου (1719-1748), καθὼς καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ἐπίσης ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου, Διονύσιος Καΐρης ὁ Β΄ (1775-1799).

Πρὸς νότον τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνης καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ ταύτης ἀπόστασιν σῴζεται παρεκκλήσιον τιμώμενον τῷ ὀνόματι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, ὅπερ ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίνην, εὕρηται ἐντετειχισμένον μάρμαρον τεθραυσμένον, φέρον τήνδε τὴν ἐπιγραφήν:

† *Αχη', 1 αὐγούστου*
ἔκτισε ὁ μαστροθε-
οδορις σαλάχας
τοὺς ἁγίους ἀποστο-
λους στὶ Κατάκι
λο σύμπλημα τῆς
Ἁγίας Μαρίνας
† . . . .

Ἡ ἐπιγραφὴ ἐγγεγλυμμένη διὰ κεφαλαιωδῶν γραμμάτων.

ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΤΡΟΜΑΡΧΙΩΝ

Ἡ μεγαλυτέρα τῶν ἐν Κορθίῳ τῆς Ἄνδρου μονῶν[1] εἶνε ἡ τῶν Τρομαρχίων, ἀφιερωμένη εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ἐγείρεται ἐπὶ τοῦ πρανοῦς τοῦ ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας ὄρους Μαρμαροστεφάνες, μεταξὺ τοῦ κόλπου τῆς Πλάκας καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Πετραγκάθι. Ἄποπτος οὖσα ἀπὸ θαλάσσης ἔχει πρὸ αὐτῆς θέαν αὐτόχρημα μαγευτικήν, Β. Δ. μέν, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος, τὴν Εὔβοιαν καὶ τὰ βουνὰ τῆς Καρύστου, Ν. Δ. δὲ τὸ ἐγγὺς Αἰγαῖον Πέλαγος, μὲ τὰς κατεσπαρμένας ἐν αὐτῷ νήσους, τὰς ὁποίας ἐν νηνεμίᾳ νομίζει τις ὅτι δύναται νὰ ψαύσῃ διὰ τῶν χειρῶν του. Ὄχι μακρὰν ἀπὸ τῆς μονῆς καὶ πρὸς Ν. κεῖται τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον Τρομάρχια[2].

Τὰ περὶ τὸν ναὸν κελλία ἦσαν πολλά, διευθετημένα εἰς δύο ὀρόφους, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτων ἵσταται σήμερον ὄρθιον, καὶ αὐτὴ δ' ἡ μεγάλη αἴθουσα, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς κοινὴ τράπεζα τῶν μοναχῶν κοσμουμένη ὑπὸ ἀξίων λόγου τοιχογραφιῶν, κατάκειται ἤδη εἰς ἐρείπια. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ μοναστηρίου, εἰς τὴν ὁποίαν φέρει θολωτὴ χθαμαλὴ εἴσοδος, ῥέει ἄφθονον διαυγέστατον καὶ δροσερώτατον ὕδωρ. Τὸ μόνον, ὅπερ διατηρεῖται ἀκόμη ὄρθιον, εἶνε ὁ ναὸς τῆς μονῆς. Ἀλλὰ ταχέως θὰ θρηνήσωμεν καὶ τὴν κατάρρευσιν τούτου καὶ σὺν τούτῳ τὴν ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν καὶ τοῦ λαμπροῦ τέμπλου του, ἐὰν περὶ ἀμφοτέρων τούτων δὲν ληφθῇ ταχέως ἡ προσήκουσα φροντίς, ὡς κατ' ἐπανάληψιν ἐτόνισε τοῦτο ὁ γράφων καὶ ἀπὸ ἄλλων στηλῶν, καταδείξας τὸν κίνδυνον τῆς ἀπωλείας τοῦ σπανίου τούτου κειμηλίου ἐκ τῆς ἐν τῷ ναῷ ὑγρασίας καὶ τῶν σητῶν, τῶν ὁποίων γίνεται καθημερινὴ βορά.

Εἶνε δ' ὄντως θαυμάσιον καὶ θέας ἄξιον τὸ ἐκ ξύλου κέδρου τέμπλον τοῦτο τῶν Τρομαρχίων, ὁλόκληρον ἐξειργασμένον διὰ γλυφῶν προδιδουσῶν χεῖρα ἐμπνευσμένου καλλιτέχνου, ὅστις ἀπεικόνισεν ἐν αὐτῷ διὰ τοῦ ἀριστοτεχνικοῦ γλυφάνου του ὑποθέσεις ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ἀνθέμια καὶ ἄλλα ποικίλα καλλιτεχνικὰ συμπλέγματα καὶ κοσμήματα εὖ ἡρμοσμένα πρὸς τὰς ἀπεικονιζομένας ἱερὰς παραστάσεις. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ συνιστῶμεν καὶ αὖθις ὅπως ληφθῇ ταχεῖα, ὅσον ἔνεστι, καὶ πραγματικὴ μέριμνα ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων πρὸς διάσωσιν τοῦ πολυτίμου τούτου καλλιτεχνήματος,

[1] Ἡ μονὴ τῶν Τρομαρχίων, εὑρισκομένη ἐν Κορθίῳ, κακῶς περιλαμβάνεται εἰς τὸν δῆμον Ἄνδρου ἐν τῷ «Καταλόγῳ τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ ἀνδρῴων τε καὶ γυναικείων μοναστηρίων», τῷ δημοσιευθέντι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Νομοθεσίᾳ Θ. Π. Δηλιγιάννη καὶ Γ. Ζηνοπούλου, τ. Ϛ΄, σ. 280 κ. ἑ.

[2] Ἡ τοπωνυμία πιθανῶς ἐκ τοῦ τουρμάρχης, τίτλου Βυζαντινοῦ. Ἀνῆκεν ἴσως ποτὲ ἡ εὔφορος ἐκείνη περιοχὴ εἰς τουρμάρχην τινά, ἑδρεύοντα ἐν Ἄνδρῳ ἐπὶ Βυζαντινῶν, ἢ εἰς Ἄνδριον, ὅστις εἶχε καταλάβει ἀξίωμα τουρμάρχου, τοῦθ' ὅπερ καὶ πιθανώτερον. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν Ἀθήναις 1933 σ. 69.

ἐκ τοῦ ὁποίου ἀφέθη νὰ καταπέσῃ ἤδη ὁ ὑπὲρ τὴν βασιλικὴν θύραν μέγας σταυρός.

Ἐν τῷ ναῷ ἀνάκεινται παλαιαί τινες εἰκόνες. Ἐπὶ μιᾶς ἐκ τούτων, τῆς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, ἀναγινώσκεται ἡ ἐπιγραφή: *Χεὶρ Δημητρίου προσκυνητοῦ, ͵αψη'.*

Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: *Χεὶρ Ἰωάννου Σιώτου, 1814.*

Ἐπὶ ἑτέρας εἰκόνος: *Ἡ Κυρία Τρομαρχήα*

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀρτοφορίου: *Δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀβερκίου ἱερομονάχου 1745.*

Αἱ παλαιότεραι ἐξαιρετικὴν ἔχουσαι καλλιτεχνικὴν ἀξίαν εἰκόνες ἐσυλήθησαν, καθ' ἃ ἐπληροφόρησαν ἡμᾶς, ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων.

Ἐνεργείᾳ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Μοσχιῶνι τοῦ Κορθίου σχολῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος Σαμουὴλ Πλασίμη τοῦ ἐπιλεγομένου Σκαζῆ τὰ κτήματα τῆς μονῆς τῶν Τρομαρχίων περιῆλθον ἐν ἔτει 1818 διὰ σιγιλλίου τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου εἰς τὴν κατοχὴν τῆς σχολῆς ταύτης, τοῦ μοναστηρίου ἑνωθέντος μετὰ τῆς σχολῆς ἢ μᾶλλον κατ' οὐσίαν διαλυθέντος[1]. Ἀπεστάλη δὲ τότε εἰς Ἄνδρον ἐξαρχικῶς καὶ παρέδωκε τὸ μοναστήριον εἰς τὴν σχολὴν ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀμονακλείου τοῦ Κορθίου μέγας ἀρχιμανδρίτης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Γεράσιμος. Καὶ ἦσαν μὲν πολλοὶ οἱ καλόγηροι τῆς μονῆς, διέμενον ὅμως πραγματικῶς ἐν αὐτῷ τρεῖς μόνον, τοῦ μοναστηρίου διοικουμένου ὡς μετοχίου ὑπὸ τῶν μοναχῶν τῆς Παναχράντου. Ἦσαν δὲ ἀμφότερα τὰ μοναστήρια ταῦτα σταυροπηγιακά, ἐξηρτῶντο δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὄχι ἐκ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ ἀρχιερέως, ὅστις τότε ἦτο ὁ μητροπολίτης Διονύσιος Καρκάκης (1810-1835).

Ὡς πατριαρχικὴ καὶ σταυροπηγιακὴ ἡ μονὴ τῶν Τρομαρχίων κατέβαλλεν ἐτησίως πρὸς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ὡς σημεῖον ὑποταγῆς εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ ἀπὸ 4 μαρτίου 1810 σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Δ΄ γρόσια 25, ἅτινα βραδύτερον, κατὰ τὸ ἀπὸ 1ης μαΐου 1820 γράμμα τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄, ὑπεβιβάσθησαν εἰς γρόσια 5 ἕνεκα τῶν κατατρυχουσῶν τὴν μονὴν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν. Πότε ἐκτίσθη ἄδηλον.

Τῷ 1818, ὡς εἴπομεν, τὸ μοναστήριον τῶν Τρομαρχίων συνεχωνεύθη μὲ τὴν σχολὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὡς λόγον ἑνώσεως τοῦ μοναστηρίου μετὰ τῆς σχολῆς ὁ φιλόμουσος πατριάρχης Κύριλλος ὁ ς΄ προβάλλει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν οἰκτρὰν τοῦ μοναστηρίου τούτου κατάστασιν ἀπὸ ἀπόψεως διοικήσεως, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ

[1] Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ ἐν Κορθίῳ τῆς Ἄνδρου ἐπὶ τουρκοκρατίας σχολὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν «Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», Νέας Σειρᾶς τ. Α΄, ἔτ. 1928, καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, ἔνθα δημοσιεύεται, σὺν ἄλλοις, καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σιγίλλιον.

τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐν Κορθίῳ σχολῆς, τῆς ὁποίας τὸ ἔργον καὶ τὸν προορισμὸν δικαίως ἐξαίρει[1].

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλείου ἡ μονὴ ἀνεσυστήθη ἀξιώσει τῶν κατοίκων, ἀλλ' ἡ διοίκησις αὐτῆς διετέλει εἰς ἔκρυθμον κατάστασιν. Οὕτω τὸν Μάϊον τοῦ 1836 ἐκλάπησαν τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ τὰ βαρύτιμα Βυζαντιακῶν χρόνων ἄμφια αὐτῆς. Ἐπὶ τούτῳ δ' ἐξεδόθη πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἱεροσύλων ἐπιτίμιον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνδρου (πρῴην Μυρρίνης) Σωφρονίου Μπίστη τοῦ Ῥεματούση. Εἶχε δ' ἡ μονὴ τῶν Τρομαρχίων κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἓξ ἐν ὅλῳ μοναχούς. Κατ' αὐτόγραφον δὲ σημείωμα ἐν τῷ κώδικι τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ προμνησθέντος ἐπισκόπου Ἄνδρου Σωφρονίου, ὁ ἡγούμενος τῶν Τρομαρχίων Θεοφάνης Μπουρούτης καὶ οἱ σύμβουλοι Ζαχαρίας Μαρμαρᾶς καὶ Διονύσιος Κεραμᾶς δὲν εἶχον ἱκανότητα δι' αὐτὰς τὰς θέσεις.

Ὀλίγα ἔτη κατόπιν, καὶ δὴ κατὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1862, ἡ μονὴ τῶν Τρομαρχίων, κατόπιν ἀναφορᾶς τῆς ἐφορευτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς σχολῆς Κορθίου καὶ τῇ ἐπιμόνῳ ἐνεργείᾳ τῶν πολιτευομένων τῆς νήσου, παρεχωρήθη μετὰ τῶν κτημάτων της διὰ νόμου εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον Κορθίου, ὅπερ εἶχε διαδεχθῆ τὴν ἀπὸ πολλοῦ ἐκλείψασαν σχολὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ ἐλειτούργει εἰς τὰς αἰθούσας αὐτῆς[2].

Κακὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ λόγων ἰδιοτελείας προελθοῦσα σκέψις τῆς ἐκποιήσεως τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῆς μονῆς καὶ δὴ κατὰ ἐπίμεμπτον τρόπον, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπέφερεν ἢ ποσὸν μόλις 32,000 δραχμῶν. Ἐὰν τὰ κτήματα ταῦτα τῆς μονῆς τῶν Τρομαρχίων, ἅτινα πολλὰ ὄντα καὶ σημαντικὰ ἐπωλήθησαν πρὸ ἑξηκονταετίας περίπου, ὑπῆρχον κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῆς τεραστίας ὑψώσεως τῶν ἀγρῶν, θὰ ἠδύναντο ν' ἀποφέρωσι πωλούμενα πολὺ πλέον τῶν δύο ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ τότε γενομένη πλειοδοτικὴ δημοπρασία διεξήχθη εἰκονικῶς καὶ ἐκ συμπαιγνίας τῶν ἐνδιαφερομένων, πολλὰ δὲ κτήματα τῆς μονῆς ἐπωλήθησαν εἰς τὸ τέταρτον καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον τῆς ἀξίας των. Εὐτυχῶς καὶ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ποσόν, κατατεθὲν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἐπὶ ἀνατοκισμῷ, ἀποτελεῖ σήμερον ἄξιον λόγου κεφάλαιον, μετὰ τῶν ἐτησίων δ' εἰσοδημάτων τοῦ ὑπὲρ τῶν σχολείων Ἄνδρου μεγάλου κληροδοτήματος τοῦ ἀοιδίμου ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως Νεοφύτου[3] τὸ σχολεῖον Κορθίου κέκτηται σημαντικὴν πρόσοδον.

Ἐκ τῶν ἡγουμένων τῆς μονῆς γινώσκομεν τὸν Ἀβέρκιον, διατελέσαντα ἡγούμενον πρὸ τοῦ 1790, τὸν Λεόντιον Γραμμάτικαν, ὅστις

[1] Βλ. τὸ ἐν τέλει δημοσιευόμενον γράμμα τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου, χρονολογούμενον ἀπὸ 13 Μαΐου 1818.

[2] Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς ἐν Ἀθήναις Β΄ τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως, τ. Β΄, Ἀθῆναι 1863, σ. 137.

[3] Δ. Π. Πασχάλη, Νεόφυτος Καμπάνης ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως (†1848), ἐν περιοδ. «Θεολογίᾳ» τ. Γ΄ (1925) καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

συντάξας ἐν ἔτει 1828 τὴν διαθήκην του ἀφίνει εἰς τὸ μοναστήριόν του γρόσια 200, ἕνα μεντέρι, ἕνα ἐφάπλωμα καὶ ἕνα μαξιλάρι, καὶ τὸν προμνημονευθέντα Θεοφάνην Μπουρούτην, αὐτὸν τοῦτον τὸν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Σωφρονίου τῷ 1836 χαρακτηριζόμενον ὡς ἀνίκανον διὰ τὴν θέσιν ταύτην.

Σιγιλλιώδη γράμματα

τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ς' περὶ τοῦ ἐν Κορθίῳ τῆς Ἄνδρου μοναστηρίου τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συνηνωμένης σταυροπηγιακῆς σχολῆς τῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος κλεϊζομένης.

† Κύριλλος ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† Τὰς πρὸς κοινὴν μὲν ὠφέλειαν ἀφορώσας, κατ' ἐπίγνωσιν δὲ ζήλου προσαγομένας τῶν φιλοκάλων αἰτήσεις, καὶ τούτων μάλιστα ὅσαι περὶ φροντιστηρίων κοινῶν πραγματεύονται, καὶ προβάλλονται τὴν ἐπαύξησιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἐξαιρέτου χρήματος, τῆς θεοσδότου παιδείας, ταύτας εὐμενῶς καὶ προχείρως ἐπικυροῦν μάλα καλῶς εἴωθεν ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη Ἐκκλησία, τὸ κοινῇ συμφέρον καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν πνευματικῶν τέκνων αὐτῆς ἐπίπροσθεν ἄγουσα, ὥσπερ δὲ καὶ ἡμεῖς ποιούμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ὁ γὰρ ἱερολογιώτατος διδάσκαλος Κύριος Σαμουήλ, ὁ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ἐμπεπιστευμένος διὰ γραμμάτων ἐκκλησιαστικῶν, κατιδὼν παιδείας ἄμοιρον τὴν αὐτοῦ πατρίδα, τὴν νῆσον Ἄνδρον φαμέν, καὶ προθέμενος τὴν ἁπασῶν ὑπερέχουσαν ὠφέλειαν αὐτῇ ἐνεργάσασθαι, καὶ τὸ φιλόπατρι καὶ φιλόμουσον ἐνδείξασθαι πραγματικῶς, ἠγόρασε παρά τινος ἐκεῖ Νικολάου Βλαστοῦ ἐπὶ καταβολῇ γροσίων ἑξακοσίων τριάκοντα τριῶν πρόσφορον καὶ ἁρμόδιον τόπον μεταξὺ τοῦ Κορθίου καὶ τῶν Ἀηδονίων κείμενον περὶ τὸ χωρίον λεγόμενον Μοσκιῶνα, πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἄνω Κάστρου τῆς αὐτῆς νήσου, καὶ ἀνῳκοδομήσατο ἐν αὐτῷ διὰ δαπάνης ἰδίας δύο κοινὰ εὐρύχωρα σχολεῖα, ἑλληνικὸν καὶ παιδαγωγικὸν κατηχητικόν, δημάμενος ἐν μέσῳ τῆς περιοχῆς καὶ ναὸν ἱερὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος.

Κατὰ μίμησιν δὲ καὶ προτροπὴν τῆς αὐτοῦ ἱερολογιότητος ἐκ μὲν τῆς κοινότητος τοῦ ἄνω Κάστρου δέδοται ὑπόσχεσις ἔγγραφος ἐτησίου συνεισφορᾶς γροσίων πεντακοσίων, χάριν μισθοῦ διδασκαλικοῦ· ἐξ ἐράνου δὲ τῶν εὐπορίαν ἐχόντων ὁμοπατρίων αὐτοῦ, προσώπων ἀρχιερατικῶν, ἱερατικῶν καὶ λαϊκῶν, προσεγένοντο τῇ σχολῇ ταύτῃ γροσίων χιλιάδες τρεῖς, ἅτινα καὶ κατετέθησαν ἐπὶ τόκῳ εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν δι' αὐλικῆς ὁμολογίας, ἐπὶ τὸ μένειν ἀμετακίνητα· οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ χάριν ἀναλόγου βοηθείας καὶ ἀποχρώντων ἐτησίων πόρων περιελθὼν ὁ εἰρημένος φιλόπατρις καὶ φιλόμουσος κτίτωρ, διεπράξατο δι' ἐνθέου σπουδῆς καὶ ἐτησίους ὁρισθῆναι προσόδους διὰ χρυσοβούλλων αὐθεντικῶν καὶ ἐμβούλλων ἐνδεικτικῶν παρὰ μὲν τῆς θεοσώστου ἡγεμονίας τῆς Οὐγκροβλαχίας γρόσια διακόσια, παρὰ δὲ τῆς ἁγιωτάτης ἐκεῖ μητροπόλεως ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ ἀτομικῶς παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος μεγάλου Βεστιάρη Κυρίου Γρηγοράσκου Ῥωμανίτου, ὃν καὶ ἐπίτροπον προείλετο τῆς σχολῆς αὐτοῦ ταύτης, γρόσια κατ' ἔτος πεντήκοντα· προσηνέχθησαν δὲ καὶ παρὰ τῆς εὐγενεστάτης ἀρχοντίσσης Ζωῆς Ἐμμανουὴλ Βραγκοβάνου γρόσια χίλια, καὶ χίλια ἔτι διακόσια παρὰ τοῦ φιλογενοῦς εὐγενεστάτου ἄρχοντος Στολνίκου Κυρίου Κωνσταντίνου, ἃ καὶ μετὰ ἄλλων τινῶν ἐκ τῆς θεοσώστου αὐτῆς ἐπαρχίας προσπορισθέντων καὶ συμποσωθέντων εἰς γρόσια τρεῖς χιλιάδας, κατετέθησαν δι' ὁμολογίας χρεωστικῆς εἰς τὸ κοινὸν τοῦ ζωοδόχου Τάφου ἐπὶ τὸ πληροῦσθαι τὸν συμπεφωνημένον ἐτήσιον τόκον αὐτῶν παρὰ τοῦ κατὰ καιρὸν διατελοῦντος εἰς Ἄνδρον ταξειδιώτου, καὶ πρωτοσυγκέλλου ἁγιοταφίτου πρὸς τὸν ἐκεῖ διδάσκαλον τῆς σχολῆς, τῇ προνοίᾳ καὶ προστασίᾳ τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἁγιωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων. Τοιαύτης δὲ γενναίας καὶ ἀποχρώσης βοηθείας ἠξίωται κατ' εὐμένειαν καὶ μεγαλοπρεπῆ προστασίαν τοῦ τε ὑψηλοτάτου καὶ μεγαλοπρεπεστάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Μολδαυΐας Κυρίου Ἰωάννου Σκαρλάτου Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη Βοεβόδα, τοῦ κατὰ πνεῦμα ἡμῖν ἀγαπητοῦ καὶ περιποθήτου, καὶ τοῦ ἱερωτάτου Μητροπολίτου Μολδαυΐας Κυρίου Βενιαμίν, τῶν τε ὑποκειμένων αὐτῷ θεοφιλεστάτων Ἐπισκόπων, καὶ λοιπῶν ἐκεῖ φιλοκάλων εὐσεβῶν, δι' ἧς καὶ ἡ ἐντελεστάτη οἰκοδομὴ καὶ ἀναπλήρωσις ὅλων τῶν χρειωδῶν καὶ ἀναγκαίων τῆς ἀρτισυστάτου σχολῆς διαπέπρακται, διορισθέντος ἐπὶ τούτῳ καὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου, καὶ ἐπιμελῶς ἐπιστατήσαντος τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις Κυρίου Γερασίμου· ἀλλὰ καὶ ἄλλη κατ' ἐξοχὴν ὡρισμένη ἐτήσιος μεγαλοπρεπεστάτη βοήθεια διὰ χρυσοβούλλου διετάχθη φιλογενῶς καὶ φιλοκάλως τῇ ἐπὶ κοινῇ ὠφελείᾳ καὶ συστάσει ταύτῃ σχολῇ, ἤτοι παρὰ τῆς ἄλλης Ἡγεμονίας, ἧς οὐκ ἔφθασεν εἰσέτι τὸ χρυσόβουλλον.

Ταῦτα τοίνυν κατωρθωκὼς κατὰ ζῆλον ἔνθεον ὁ διαληφθεὶς κτίτωρ καὶ συνίστωρ τοῦ κοινωφελοῦς ἔργου, καὶ ἔφορον μέν, καὶ προστάτην ἐπιγραψάμενος τῆς σχολῆς τὸν εὐσεβέστατον καὶ ὑψηλότατον Αὐθέντην Κύριον Ἀλέξανδρον Καλλιμάχην Βοεβόδαν, καὶ πᾶσαν τὴν πανέκλαμπρον σειρὰν τῶν φιλτάτων αὐτοῦ διαδόχων καὶ ἀπογόνων· τὴν δὲ οἰκονομίαν καὶ διοίκησιν τῶν ἔκ τε τῶν τῆς Οὐγγροβλαχίας, καὶ Μολδαυΐας προσποριζομένων χρημάτων ἀναθέμενος τῇ ἐπιστασίᾳ, καὶ ἐπιτροπίᾳ τοῦ ἐνταῦθα εὑρισκομένου εὐλογημένου τῶν Γουναράδων συστήματος, προσέδραμεν ἀκολούθως καὶ τῇ προστασίᾳ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐξητήσατο τιμηθῆναι τῇ σταυροπηγιακῇ χάριτι τὸ κοινωφελὲς αὐτὸ ἔργον πρὸς τελείαν συντήρησιν μετὰ τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἐφεξῆς ῥηθησομένων κεφαλαίων, τῶν

πρὸς εὐνομίαν καὶ εὐρυθμίαν πρόδηλον ἀφορώντων. Καὶ δὴ τὴν αἴτησιν αὐτοῦ εὐμενῶς προσηκάμενοι, καὶ ἀκριβῶς πληροφορηθέντες ἐκ τῶν συνεμφανισθέντων ἡμῖν γραμμάτων τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως καὶ τῶν λοιπῶν τιμιωτάτων προκρίτων καὶ προεστώτων, καὶ ἐγκαρδίαις εὐχαῖς, εὐλογίαις καὶ εὐφημίαις πατρικαῖς καταστέψαντες αὐτόν, καὶ πάντας τοὺς συμπραξαμένους καὶ συντελέσαντας ἐπί τε τῇ συστάσει, καὶ τῇ διηνεκεῖ ἐτησίως βοηθείᾳ τοῦ ἔργου, ἔγνωμεν προσφόρως καὶ ἡμεῖς διαπράξασθαι τὰ συμφέροντα αὐτῷ τε, καὶ τῷ ἐκεῖ διατελοῦντι ἡμετέρῳ σταυροπηγιακῷ μονυδρίῳ, τῷ τιμωμένῳ ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἐπιλεγομένῳ τῶν Τρομαρχίων· τοῦτο γὰρ ἀνωμάλως ἔκ τινων χρόνων διοικούμενον, οὐ μόνον τῆς προτέρας λαμπρότητος ἐστέρηται, ἀλλὰ καὶ ἐρείπιον κινδυνεύει γενέσθαι καὶ τῶν τυχόντων ἕρμαιον, καὶ διάρπαγμα· ὅθεν ἀρίστῃ ἐκκλησιαστικῇ προνοίᾳ καὶ προμηθείᾳ κέκριται συνενωθῆναι τῇ ῥηθείσῃ σχολῇ ἐπὶ τῷ βοηθεῖν αὐτῇ ἐκ τῶν ἐνόντων, καὶ βοηθεῖσθαι ὑπ᾽ αὐτῆς ἀμοιβαίως· διοικεῖσθαί τε καὶ διεξάγεσθαι συμφερόντως, καὶ θεοφιλῶς τῇ ἀγρύπνῳ, καὶ ἐνθέῳ ἐπιστασίᾳ, καὶ ἐνθέρμῳ σπουδῇ τῶν εὐλογημένων ἐπιστατῶν, καὶ ἐπιτρόπων, καὶ τοῦ κατὰ καιρὸν αὐτῇ σχολάρχου· καὶ συντηρεῖσθαι ἀμφότερα, καὶ συμπροάγεσθαι τῷ καιρῷ ἀναλόγως, τῇ προθέσει τῶν εὐλαβῶν, καὶ φιλευσεβῶν κτιτόρων αὐτῆς καὶ συνηγόρων· τούτου χάριν καὶ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων, καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν:

Α′ μὲν ἵνα τὸ ῥηθὲν ἡμέτερον πατριαρχικόν, καὶ σταυροπηγιακὸν μονύδριον, τῶν Τρομαρχίων καλούμενον, ὑπάρχῃ τὸ ἀπὸ τοῦδε συνηνωμένον ἀδιαλύτως, καὶ προσηλωμένον ἀδιασπάστως τῇ διαληφθείσῃ ἐν Ἄνδρῳ σχολῇ, καὶ γινώσκηται μέλος αὐτῆς γνήσιον, συμφυές τε καὶ σύστοιχον μετὰ πάντων τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ ἀφιερωμάτων, κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, τῶν τε ἤδη ὄντων καὶ τῶν εἰσέπειτα προσγενησομένων, διεξαγόμενον, καὶ διευθυνόμενον ὑπό τε τοῦ κτίτορος αὐτῆς εἰρημένου διδασκάλου Κυρίου Σαμουήλ, καὶ τῶν κατὰ καιρὸν ἐν αὐτῇ σχολαρχούντων, καὶ ἐπιτροπευόντων, μὴ δυναμένων δὲ μέν τοι ἐν οὐδενὶ καιρῷ, καὶ ἐπ᾽ οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ λαβεῖν ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτοῦ δάνεια, καὶ χρέει πολλῷ, ἢ ὀλίγῳ καθυποβαλεῖν αὐτό· ἀλλ᾽ ἐξοικονομεῖν τὴν τυχοῦσαν ἀνάγκην, καὶ τὰ προσγινόμενα τῇ τοῦ καιροῦ προόδῳ, καὶ μετὰ τὴν ἀναγκαίαν περιποίησιν, καὶ ἐπισκευὴν τῆς σχολῆς, τὰ περιττεύοντα ἐξαποστέλλειν τοῖς ἐνταῦθα ἐπιτρόποις Γουναράδαις, ἵνα διὰ τῆς πανεκλάμπρου ἐφορικῆς εἰδήσεως κατατίθεσθαι ἐπὶ τόκῳ ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ ἐν τῷ κοινῷ τοῦ παναγίου Τάφου πρὸς ὠφέλειαν μείζονα τῆς σχολῆς.

Β′ δὲ ὑπάρχῃ καὶ αὕτη μετὰ τοῦ συνημμένου παιδαγωγικοῦ καὶ κατηχητικοῦ σχολείου, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ καθιερωθέντος ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς ἁγίας Τριάδος ἱεροῦ ναοῦ, καὶ μετὰ πάντων τῶν ἤδη προσόντων αὐτῇ, καὶ τῶν εἰσέπειτα προσγενησομένων, καὶ λέγηται, καὶ παρὰ πάντων γινώσκηται πατριαρχική, καὶ

σταυροπηγιακὴ σχολή, δηλαδὴ ἀδούλωτος, ἐλευθέρα, ἀσύδοτος, ἀκαταμάχητος παρὰ παντὸς προσώπου ἱερωμένου, καὶ λαϊκοῦ, καὶ ἀμέσως τῷ καθ᾽ ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ, ἀποστολικῷ καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ ὑποκειμένη, καὶ παρέχουσα αὐτῷ λόγῳ ὑποταγῆς ἐτησίως γρόσια δεκαπέντε· περὶ δὲ τοῦ ἱεροῦ μονυδρίου τὸ ἀνέκαθεν εἰς γρόσια ἐτήσιον· μνημονευομένου ἀεννάως ἐν τῷ ἱερῷ ταύτης ναῷ καὶ τοῦ κανονικοῦ ὀνόματος ἡμῶν τε καὶ τῶν μετὰ ταῦτα διαδόχων ἡμῶν.

Γ′ δὲ τὸ ἐνταῦθα εὐλογημένον σύστημα τῶν Γουναράδων, ἐπιτροπεῦον κατὰ τὴν ἀξίωσιν καὶ παράκλησιν τοῦ κτίτορος τὴν ῥηθεῖσαν σχολήν, ὀφείλει παραλαμβάνειν τὰ ἀπὸ Ἰασίου καὶ Βουκουρεστίου ὡρισμένα ἐτήσια ἐλέη, καὶ διαπορθμεύειν εἰς χεῖρας τοῦ κατὰ καιρὸν σχολάρχου, περὶ τὸν Ἰούλιον ἢ Αὔγουστον μῆνα ἀσφαλῶς, καὶ ζητεῖν παρ᾽ αὐτοῦ ἐνδεικτικὸν ἔγγραφον τῆς παραλαβῆς. Ὁ δὲ λαμβάνων αὐτά, ὡσαύτως καὶ τὰ πεντακόσια γρόσια τὰ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τοῦ ἄνω Κάστρου κατὰ τὴν ἐμφανεῖσαν ἡμῖν ἔγγραφον συμφωνίαν, καὶ ὑπόσχεσιν ἐτησίως ἀποδιδόμενα, μετὰ τῶν ἐκ τῆς ἐπαρχίας, καὶ τοῦ κοινοῦ τοῦ ἁγίου Τάφου ἀποφερομένων τόκων, ἔχει κρατεῖν τῇ εἰδήσει τῶν ἐπιτρόπων τὸν συμπεφωνημένον αὐτῷ ἐτήσιον μισθόν· καὶ τὰ περιττεύοντα διδόναι ἀναλόγως τοῖς ὑπουργοῖς, καὶ ὑπηρέταις τῆς αὐτῆς σχολῆς· τὰ δὲ συμβαίνοντα ἔξοδα ἐν ταῖς κοιναῖς ἑορταῖς κἂν τοῖς τεταγμένοις μνημοσύνοις τῶν κτιτόρων, καὶ συνδρομητῶν· ὡσαύτως δὲ πρὸς τοὺς ἐφημερίους καὶ λοιποὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὑπηρέτας ἀπολογηθήσονται οἱ ἐκεῖ ἐπίτροποι τῇ συνδρομῇ τῶν τιμιωτάτων ἐπιτρόπων ἐκ τῆς προσγινομένης δι᾽ αὐτῶν ἐτησίας συνάξεως.

Δ′ Εἶναι δὲ καὶ ἐπιστάτας τῆς σχολῆς ἐπιτοπίους τοὺς ἐκ γειτόνων αὐτῇ παροικοῦντας τιμιωτάτους προκρίτους, τόν τε Κύριον Ἰωάννην Καμπανάκην, τὸν Κύριον Νικόλαον, Κύριον Ἀντώνιον, Κύριον Γεώργιον τοὺς Καμπάνιδας, καὶ Κύριον Ἰωάνην Γρόσον, προνοεῖν καὶ προβλέπειν ὀφείλοντας περὶ πάντων τῶν συντεινόντων αὐτῇ, καὶ ἐκλέγειν, καὶ διορίζειν ἐπιτρόπους αὐτῆς τρεῖς, τοὺς ἐπὶ φρονήσει, καὶ ἀξιώσει διαφέροντας, ἕνα ἐκ τῶν ἱερέων, ἕνα ἐκ τῶν ὑποληπτικωτέρων πατριωτῶν, καὶ ἕνα ἐκ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν τοῦ κτίτορος· καὶ μετὰ τὴν διετίαν ἑτέρους ἀποκαθιστᾷν, γενομένης πρότερον ἀκριβοῦς θεωρίας τῶν ἐτησίων δαπανημάτων, καὶ εἰσοδημάτων τῆς σχολῆς, καὶ κατὰ διαδοχὴν ἀνατίθεσθαι πρὸς αὐτοὺς τὴν δοσοληψίαν· πάντων κοινῶς ἀγρυπνούντων, καὶ συναγωνιζομένων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τοῦ σχολείου.

Ε′ Εἶναι δὲ πᾶσαν τὴν φροντίδα τῆς βελτιώσεως, καὶ αὐξήσεως τοῦ θεοφιλοῦς τούτου καθιδρύματος ἀνατιθεμένην τῷ ἐξ ἀρχῆς προστάτῃ, καὶ κτίτορι Κυρίῳ Σαμουὴλ ἱεροδιδασκάλῳ ἐφ᾽ ὅρου ζωῆς αὐτοῦ· εἴτε παρόντος εἴτε ἀπόντος· ἄνευ μεταθέσεως μέντοι ἢ πωλήσεως, καὶ ἀποξενώσεως τῶν ἰδίᾳ προαιρέσει, καὶ σπουδῇ προσκτηθέντων, καὶ ἀφιερωθέντων πραγμάτων· καὶ ἐξέστω τῇ αὐτοῦ ἱερολογιότητι ἀποβάλλειν τῆς σχολῆς τὸν ἀνάξιον ἀνα-

φανησόμενον διδάσκαλον, καὶ ἕτερον ἄξιον ἀντικαθιστᾷν· ἢ τελευταῖον, χρείας τυχούσης, ἀναδέχεσθαι μόνον αὐτὸν τὴν φροντίδα τῆς διδασκαλικῆς προστασίας, καὶ παραδόσεως· ἀλλὰ καὶ τοῖς διαληφθεῖσιν ἐπιστάταις, καὶ κατὰ καιρὸν ἐπιτρόποις ὀφειλὴ ἀπαραίτητος κείσθω ἀκριβῶς τὰ τῶν διδασκάλων ἀπεξεργάσασθαι· αἱρεῖσθαί τε καὶ ἀποκαθιστᾷν τοὺς τοῦ ἔργου ἀξίους, καὶ ὑπόληψιν ἔχοντας βίου καθαροῦ καὶ φρονημάτων ὀρθῶν, τοὺς δὲ ἄλλως ἔχοντας, καὶ ἀμελῶς διακειμένους ἀποβάλλειν, ὡς μᾶλλον ἐπιζημίους, καὶ λυμεῶνας· μετὰ δὲ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ σχολαρχοῦντος γενέσθω κατὰ προτίμησιν διάδοχος τῆς σχολαρχίας ὁ ὑποδιδάσκαλος καὶ γνήσιος μαθητὴς τῆς σχολῆς, πρὸς ἀπαράβατον τῶν ἐθίμων, καὶ τάξεων τῆς σχολῆς διατήρησιν· μηδὲ ἐπὶ προφάσει πολυμαθείας, καὶ φιλοσοφίας καινῆς μεταβαλλέσθωσαν, ἢ παραλυέτωσαν αἱ τάξεις τῶν ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῆς ναῷ ἀκολουθιῶν, ἤτοι τῶν περὶ τὴν εὐρυθμίαν, καὶ εὐταξίαν αὐτῇ συντεινόντων.

Ϛʹ Τὴν δὲ ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ σχολείου πᾶσαν εἶναι ἐμπεπιστευμένην τῷ κατὰ καιρὸν σχολάρχῃ αὐτῆς, φροντίζοντι ἀγρύπνως ὑπὲρ τῆς ἐπιδόσεως, καὶ χρηστοηθείας τῶν προσφοιτώντων, ἔχοντι ἐπ᾽ ἀδείας ἐκλέγειν ὑποδιδασκάλους οὓς ἂν ἐγκρίνοι ἀξίους, καὶ παιδαγωγοὺς ἱκανοὺς πρὸς κατήχησιν καὶ διδασκαλίαν τοῦ τῶν κοινῶν γραμμάτων σχολείου· ἔτι δὲ καὶ ἐφημερίους ἐκ τῆς τάξεως τῶν μαθητῶν πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, καὶ ἐκτέλεσιν τῆς θείας μυσταγωγίας ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῆς ναῷ, ἔχειν αὐτοὺς ὑποκειμένους, καὶ κατὰ χρέος προσανέχοντας ταῖς συνεταῖς αὐτοῦ ἐντολαῖς, καὶ ὁδηγίαις· πρὸς δὲ καὶ εἴ τις τῶν μαθητῶν τῷ βίῳ ἐπιλήψιμος, ἢ φαῦλος τὸ φρόνημα, καὶ τὸν τρόπον, ἢ ῥάθυμος καὶ τῷ ἰδίῳ ὑποδείγματι καταργῶν μὲν τὸν τόπον, ἐκνευρῶν δὲ τοὺς ἀθλοῦντας ἀναφανείη, ἔχειν ἀπόλυτον ἄδειαν ἐξωθεῖν, καὶ ἀποβάλλειν δίχα τινὸς ἐρωτήσεως, καὶ ἑτέρωθεν ἀδείας ἐξάπαντος ἀπὸ τῆς σχολῆς.

Ζʹ Ἐπιτελείσθω δὲ διὰ φροντίδος, καὶ ἀγρύπνου σπουδῆς τοῦ κατὰ καιρὸν διδασκάλου πρὸς ταῖς καθ᾽ ἑκάστην ἱεραῖς μυσταγωγίαις, ταῖς ὑπὸ τοῦ διωρισμένου ἐφημερίου τελουμέναις, καὶ ἱερὰ συλλείτουργα ἐν ταῖς ἐφεξῆς ἐτησίοις ἑορταῖς, ἤτοι τῆς ἁγίας Τριάδος, τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τοῦ τιμίου καὶ βαπτιστοῦ Προδρόμου, τῶν ἐν ἁγίοις πατέρων ἡμῶν Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου, τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, καὶ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, προσκαλουμένων ἐπὶ τούτῳ καὶ ἑτέρων ἱερέων, ἢ μοναστηριακῶν ἱερομονάχων· ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ἰνδίκτου, καθ᾽ ἣν ἐτελέσθη καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ, ἐπιτελείσθω ἀρχιερατικὴ λειτουργία, ἢ τοῦ κατὰ καιρὸν κυριάρχου προσκαλουμένου, ἢ ἑτέρου παρευρεθέντος, καὶ κανονικὴν ἄδειαν λειτουργεῖν ἀρχιερατικῶς ἔχοντος, ἐπὶ τὸ μνημονεύεσθαι τὰ ὀνόματα τῶν εὐσεβῶν, φιλοκάλων, καὶ φιλομούσων κτιτόρων καὶ συνδρομητῶν, καὶ ἐκτενεῖς εὐχὰς ἀναπέμπεσθαι ὑπὲρ ὑγιείας αὐτῶν, καὶ ψυχικῆς σωτηρίας.

Ηʹ Μενέτωσαν δὲ τοῖς ἐνταῦθα ἐπιτρόποις Γουναράδων ἐμπεπιστευμέναι, καὶ φυλαττέσθωσαν παρ᾽ αὐτοῖς αἱ αὐλικαὶ ὁμολογίαι τῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἄνδρου κατατεθειμένων τριῶν χιλιάδων γροσίων τῆς σχολῆς, καὶ τῶν εἰς τὸ κοινὸν τοῦ ἁγίου Τάφου ἑτέρων ὡσαύτως τριῶν χιλιάδων· καὶ φροντὶς αὐτοῖς ἀπαραίτητος κείσθω παραλαμβάνειν ἐν καιρῷ τὰς ἀπὸ Βουκουρεστίου καὶ Ἰασίου ἐτησίους χορηγίας, καὶ ἐμβιβάζειν ἀσφαλῶς πρὸς τὸν κατὰ καιροὺς σχολάρχην, ὡς εἴρηται· ἐκ δὲ τῶν διὰ χειρὸς αὐτῶν συναγομένων ἐτησίων, φαμέν, καὶ συνδρομῆς εὐσεβῶν, ἐξαιροῦντες τὸ δέκατον μέρος χορηγήτωσαν πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ ἀπόρους τοῦ Ἐσναφίου αὐτῶν, ἀποδίδοντες καὶ τὸ τεταγμένον ἐτήσιον τῶν δεκαπέντε γροσίων πρὸς τὸν ἁγιώτατον οἰκουμενικὸν Πατριάρχην λόγῳ εὐγνωμοσύνης, καὶ ὑποταγῆς· ἐὰν δὲ προκύψωσί ποτε δυσκολίαι περὶ τὴν ἔκτισιν τῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἄνδρου κατατεθειμένων, ὡς εἴρηται, γροσίων, καὶ μετὰ πρώτην, δευτέραν, ἢ τρίτην ἀπαίτησιν μὴ ἀποδοθῶσιν, ἔχουσιν ἐπ᾽ ἀδείας οἱ ἐπίτροποι, τῇ εἰδήσει καὶ προστασίᾳ τῶν ἐνταῦθα Ἐφόρων μετακινεῖν αὐτά, καὶ ἐν ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ κατατιθέναι, ὅθεν ἀνυπόπτως, καὶ εὐχερῶς λαμβάνειν ἔχουσιν ἐν καιρῷ τοὺς τόκους.

Ταῦτα τοιγαροῦν τὰ ἐν τοῖς ὀκτὼ κεφαλαίοις ὁροθετηθέντα, ὡς ἀναγκαῖα δόξαντα τῇ εὐρύθμῳ διοικήσει τῆς ἀρτισυστάτου ταύτης σχολῆς, καὶ πρὸς τὴν διαμονὴν αὐτῆς καὶ εὐμάθειαν συντελεστικὰ ὅτι μάλιστα, ἐπικυροῦμεν, καὶ κρατύνομεν, καὶ ἀποφαινόμεθα, ἵνα μένωσιν ἀμετάβλητα, καὶ ἀπαραχάρακτα εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα· καὶ τοῖς μὲν ὅπως ποτε συνδραμοῦσι, καὶ συναγωνιζομένοις ἐπὶ τῇ συστάσει τοῦ κοινωφελοῦς αὐτοῦ κατορθώματος, καὶ δὴ τοῖς εἰσέπειτα τοιαύτην προαίρεσιν ἐνδειξαμένοις ὑπὲρ τῆς τελειοτέρας αὐτοῦ καταστάσεως, καὶ βελτιώσεως τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ ναοῦ, καὶ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μονυδρίου, εὐχόμεθα ἐκ βάθους ψυχῆς τὰ σωτήρια, καὶ πατρικῶς ἐπευλογοῦμεν. Ὅστις δὲ καὶ ὁποῖος τῶν ἁπάντων τολμήσει κακοβούλως παραλῦσαι τὴν ἀρίστην τῆς σχολῆς αὐτῆς ἁρμονίαν, καὶ τάξιν, ἢ τὰ ἐπικεχορηγημένα τῆς σταυροπηγιακῆς ἐλευθερίας προνόμια διασεῖσαι ἢ ἀφελεῖν, καὶ διασείσασθαι πολὺ ἢ ὀλίγον ἐκ τῶν προσενεχθέντων αὐτῇ, καὶ ἀφιερωθέντων χρημάτων, καὶ κτημάτων, ἢ τὴν προσκληρωθεῖσαν αὐτῇ ἕνωσιν τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τῶν Τρομαρχίων διασπᾶσαι, καὶ βλάβην τινά, καὶ ζημίαν μέχρι καὶ τοῦ λεπτοῦ ἐμποιῆσαι αὐτῇ, ἢ ἐνόχλησιν προξενῆσαι τοῖς ἐν αὐτῇ διδάσκουσι, καὶ διδασκομένοις, καὶ μέχρι κεραίας ἀνατρέψαι τι τῶν ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἐκπεφρασμένων, ὁ τοιοῦτος ὡς κακόβουλος, καὶ ἰδιόρρυθμος, καὶ πολέμιος τῆς παιδείας, καὶ κοινὸς λυμεὼν καὶ ἱερόσυλος, ἀφωρισμένος εἴη παρὰ τῆς ὁμοουσίου, καὶ ζωοποιοῦ, καὶ ἀδιαιρέτου μακαρίας Τριάδος τοῦ ἑνὸς τῇ φύσει μόνου Θεοῦ, καὶ κατηραμένος, καὶ ἀσυγχώρητος, καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος, καὶ τυμπανιαῖος, καὶ πάσαις ταῖς πατρικαῖς, καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος, καὶ ἔνοχος τοῦ πυρὸς τῆς γεένης, καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπόδικος. Ἐπὶ τούτοις οὖν ἀπελύθη καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικόν,

καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, κἂν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ᾽ ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας καταστρωθέν, ἐδόθη τῇ διαληφθείσῃ κοινῇ σχολῇ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων ἐν Ἄνδρῳ, εἰς ἔνδειξιν διηνεκῆ, καὶ παράστασιν μόνιμον.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ, κατὰ μῆνα Μάϊον, ἐπινεμήσεως ϛ΄.

Κύριλλος ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Καισαρείας Ἰωαννίκιος.—Ἐφέσου Διονύσιος.—Ἡρακλείας Μελέτιος.—Κυζίκου Κωνστάντιος.—Νικομηδείας Ἀθανάσιος.—Χαλκηδόνος Γεράσιμος.—Δέρκων Γρηγόριος. — Βερροίας Ζαχαρίας. — Ἀθηνῶν Γρηγόριος. — Κρήτης Γεράσιμος. — Λαρίσσης Θεοδόσιος. — Φιλιππουπόλεως Παΐσιος.—Παροναξίας Ἱερόθεος. —Εὐρίπου Γρηγόριος.—Σοφίας Θεοφάνης. — Ἀγχιάλου Εὐγένιος. Σκοπίων Ἄνθιμος.—Σίφνου Καλλίνικος.—Δευρῶν Δοσίθεος.

† *Κύριλλος ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.*

† Ὁσιώτατοι πατέρες τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ κειμένου ἱεροῦ καὶ σεβασμίου ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῶν Τρομαρχίων, τέκνα ἐν Χριστῷ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ θεοῦ, παρ᾽ ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία καὶ συγχώρησις.

Περὶ πάντων μὲν ἁπλῶς τῶν ἁπανταχοῦ κειμένων ἱερῶν καταγωγίων ἀδιάλειπτον καταβάλλομεν τὴν φροντίδα καὶ προνοοῦμεν ὑπὲρ τῆς εὐρυθμίας αὐτῶν καὶ ἀρίστης διοικήσεως, καὶ παντοιοτρόπως πραγματευόμεθα τὴν σωτηρίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω βελτίωσιν, ἐξαιρέτως ὅμως περὶ τῶν τῇ σταυροπηγιακῇ ἀξίᾳ καὶ χάριτι τετιμημένων καὶ ἀμέσως ὑποκειμένων τῷ καθ᾽ ἡμᾶς ἁγιωτάτῳ πατριαρχικῷ, ἀποστολικῷ καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ· Ταύτην τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρόνοιαν ἐνεδειξάμεθα πολλάκις καὶ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου, τοῦ ἀπό τινος καιροῦ ἀνωμάλως διοικουμένου, καὶ στερηθέντος τῆς προτέρας λαμπρότητος, καὶ ἕρμαιον τοῦ τυχόντος καὶ διάρπαγμα ὑπάρχοντος. Καὶ ὁτὲ μὲν δι᾽ ἐκκλησιαστικῶν μας ἐπιστολῶν συμβουλευτικῶν ἅμα καὶ ἐπαπειλητικῶν, ἀποτεινομένων πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἐνασκουμένους καὶ ἰδιορρύθμως καὶ αὐτονόμως ζῶντας, ὁτὲ δὲ διὰ τῶν σταλέντων αὐτόθι ἡμετέρων ἐξάρχων ἐφροντίσαμεν νὰ ἀναστείλωμεν τὰς κακοηθείας σας καὶ καταχρήσεις καὶ νὰ κατορθώσωμεν τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἐπὶ τὸ χεῖρον προβαίνοντος καὶ παντελῆ ἐρήμωσιν ἐπαπειλοῦντος ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου. Ἀλλ᾽ εἰς μάτην ἀπέβησαν τὰ πάντα, καὶ ἠνύσαμεν οὐδέν, καὶ ἔγνωμεν ὅτι ἐπὶ πετρῶν σπείρομεν. Μὴ ἀνεκτὴν ὅμως ἡγησάμενοι τὴν παντελῆ ἐρήμωσιν αὐτοῦ, διαφόρους ἀνελίττομεν στοχασμοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνασώσεως αὐτοῦ καὶ βαθύτερον συσκεφθέντες συνοδικῶς, οὐδένα εὕρομεν τρόπον

σωτήριον ἄλλον, εἰμὴ τὸ νὰ προσηλώσωμεν αὐτὸ καὶ νὰ ἑνώσωμεν τῇ αὐτόθι ἀρτισυστάτῳ σχολῇ τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ἵνα διοικῆται καὶ διεξάγηται ἄριστα καὶ συμφερόντως παρά τε τοῦ κτήτορος αὐτῆς ἐλλογιμωτάτου διδασκάλου κὺρ Σαμουήλ, καὶ τοῦ κατὰ καιρὸν σχολάρχου, καὶ τῶν ἐπιστατῶν καὶ ἐπιτρόπων, ὥστε καὶ ἰδίως αὐτὸ νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπαπειλουμένην ἐρήρωσιν, καὶ ὁμοῦ ἀμφότερα ἀλλήλοις βοηθοῦντα νὰ βαίνωσι κατὰ σκοπόν, καὶ νὰ ἐξενέγκωσι καρποὺς λυσιτελεστάτους καὶ ἐπωφελεστάτους, ὃ δὴ καὶ ἀμέσως ἐβάλαμεν εἰς πρᾶξιν ἐκδόντες ἐπὶ τούτῳ ἡμέτερον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἔσεσθε ἐντελέστερον πεπληροφορημένοι. Ἀλλ᾽ ἵνα μὴ ἔκ τινος ἀπειθείας σας αὖθις καὶ ἐναντιότητος κακοβούλου συμβῇ τι ἐμπόδιον καὶ παρεκτροπὴ τῶν οὕτως ἐγκριθέντων τε καὶ ἀποφασισθέντων, ἰδοὺ γράφοντες διὰ τῆς παρούσης ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, πρῶτον μὲν συμβουλεύομεν καὶ παραινοῦμεν πατρικῶς πᾶσιν ὑμῖν τοῖς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο μοναστήριον ἀναθεμένοις τὴν μετάνοιαν ὑμῶν καὶ διεσπαρμένοις αὐτόθι τε καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς τὸ νὰ ἐπιστρέψητε εἰς τὰ ἴδια, καὶ νὰ συνέλθητε ἅπαντες εἰς τὴν μετάνοιάν σας ταύτην, καὶ νὰ ἐξακολουθῆτε τὸν μονήρη βίον σας, καθ᾽ ἣν δεδώκατε πρὸς θεὸν ἐπαγγελίαν, εἶτα δὲ ἐντελλόμεθα καὶ παραγγέλλομεν ἐκκλησιαστικῶς, ὅπως, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια, ἀφεθῆτε τῶν προτέρων καταχρήσεων καὶ ἀταξιῶν σας, καὶ διάγητε σωφρόνως καὶ εὐτάκτως, καὶ πολιτεύεσθε ἀμέμπτως καὶ ἀνεπιλήπτως, καθὼς ἀπαιτεῖ τὸ μοναδικόν σας ἐπάγγελμα, καὶ ἐνασχολεῖσθε εἰς τὰ τῆς μετανοίας σας καὶ τὰ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας, χωρὶς νὰ ἐξέρχησθε ἔξωθεν τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου, καὶ νὰ διανυκτερεύητε παρὰ τοῖς συγγενέσιν ὑμῶν ἢ καὶ ἄλλοις πατριώταις ὑμῶν καὶ νὰ καταφεύγητε εἰς τὴν προστασίαν αὐτῶν καὶ διαφένδευσιν διὰ ἴδια τέλη καὶ σκοπούς, ἀλλὰ διημερεύοντες καὶ διανυκτερεύοντες διὰ παντὸς ἔνδον τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου ἀγωνίζησθε καὶ προσπαθῆτε διὰ τὴν ἀνάκλησιν καὶ βελτίωσιν αὐτοῦ, πειθόμενοι καὶ ὑποτασσόμενοι τῷ κατὰ καιροὺς ἡγουμένῳ ὑμῶν, ὅστις ἔχει νὰ διορίζηται πληρεξουσίως παρά τε τοῦ κτήτορος τῆς σχολῆς ἐλλογιμωτάτου κὺρ Σαμουήλ, καὶ τοῦ σχολάρχου, καὶ τῶν ἐπιστατῶν καὶ τῶν ἐπιτρόπων, πρὸς οὓς εἶναι ἐπιτετραμμένη καὶ ὅλη ἡ διοίκησις καὶ ἡ πρὸς τὸ συμφέρον μεταρρύθμισις τοῦ τε ἱεροῦ καταγωγίου καὶ τῶν κτημάτων αὐτοῦ καὶ πραγμάτων, καὶ ἀφιερωμάτων, ὀφείλοντας ἀπαραιτήτως τὴν προσήκουσαν ἔρευναν ποιήσασθαι περὶ αὐτῶν καὶ ἀπαλλάξαι ὅσα τυχὸν ἐξ αὐτῶν κατακρατοῦνται παρά τινων ἱεροσύλων, καὶ καλλιεργεῖν αὐτά, καὶ οἰκονομεῖν ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τοῦ τε μοναστηρίου καὶ τῆς σχολῆς, κατὰ τὴν περίληψιν τοῦ εἰρημένου ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν σιγιλλιώδους γράμματος· ἐν ὀλίγοις νὰ μεταβάλητε ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὸν τρόπον καὶ τὴν πολιτείαν σας, καὶ νὰ ἐνεργῆτε ἀπαραβάτως καὶ νὰ διατηρῆτε ἀπαρατρέπτως ὅσα καὶ διὰ τῆς παρούσης ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, καὶ διὰ τοῦ σιγιλλιώδους γράμματος ὁριζόμεθα καὶ ἀποφαινόμεθα, καὶ νὰ κλίνητε τὸν αὐχένα

εἰς ὅσα ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου καὶ τῆς σχολῆς ἔχουν νὰ ἐνεργοῦν οἱ διαληφθέντες, χωρὶς νὰ φαίνησθε εἰς τὸ παραμικρὸν ἐναντιούμενοι καὶ καὶ ἀντιπράττοντες, καθότι ἠξεύρετε βεβαίως ὅτι ὅποιος φωραθῇ τοῦ λοιποῦ ἄτακτος, ἰδιόρρυθμος, ἀπειθὴς καὶ παραβάτης τῶν τε ἐκκλησιαστικῶς παρ' ἡμῶν ὁριζομένων καὶ διαταττομένων, ὁ τοιοῦτος ὄχι μόνον ἔχει νὰ ἀποβάλληται κακῶς ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ἀλλὰ γνωστοποιούμενος καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἔχει νὰ δοκιμάζῃ δριμυτάτην τὴν ἔκδικον αὐτῆς παιδείαν καὶ τιμωρίαν· ὅστις δὲ φθάσει, ὃ μὴ γένοιτο, νὰ ἀποβληθῇ ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου ἢ οἴκοθεν νὰ ἀπομακρυνθῇ, ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοῦ ἡγουμένου ἀπολυτήριον γράμμα, ἐπειδὴ χωρὶς αὐτοῦ τοῦ γράμματος θέλει γνωρίζεται διὰ παντὸς μέλος τοῦ ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου, καὶ μετὰ θάνατόν του ἀφεύκτως θέλει περιέρχεται ἡ περιουσία του εἰς τὸ ἱερὸν μοναστήριον, εἴτε αὐτόθι τελευτήσαντος, εἴτε ἀλλαχοῦ, ἀπαιτουμένη παρὰ τοῦ σχολάρχου καὶ τοῦ ἡγουμένου, τῶν τε ἐπιστατῶν καὶ τῶν ἐπιτρόπων, καὶ δικαίως λαμβανομένη, ὅθεν ἂν εὑρεθείη.

Οὕτω τοίνυν γινώσκοντες, γένεσθε τέκνα ὑπακοῆς, καὶ κλίνατε τὸν αὐχένα εἰς ὅσα κατὰ πρόνοιαν ἐκκλησιαστικὴν ἐνηργήσαμεν, καὶ συμβουλεύομεν ὑμῖν πατρικῶς, καὶ ἐπιτάττομεν ἐκκλησιαστικῶς ἀφορῶντα καὶ εἰς ψυχικὴν ὑμῶν σωτηρίαν, καὶ εἰς βελτίωσιν τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου, καὶ εἰς ὠφέλειαν τῆς ἀρτισυστάτου σχολῆς, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε καὶ τῶν ἐγκαρδίων ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν, καὶ νὰ ἔχητε ἀδιάλειπτον τὴν παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἀγάπην καὶ προστασίαν. Οὕτω γενέσθω καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως· ἡ δὲ τοῦ θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

,αωιη΄, Μαΐου ιγ΄.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

Ἡ θέα τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν τὰ ἐρείπια τῶν μονῶν τούτων μοῦ προκαλεῖ βαθείας συγκινήσεις καὶ προσπαθῶ μετὰ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος νὰ ἀναστήσω διὰ τῆς φαντασίας τοὺς πρώτους οἰκιστὰς τῶν ἱερῶν τούτων ἐνδιαιτημάτων. Ἀνερυθριάστως δὲ ὁμολογῶ ὅτι ἀγαπῶ τοὺς καλογήρους, ὄχι τοὺς ὀκνηρούς, παχυσάρκους καὶ λάγνους ῥασοφόρους τῆς παρακμῆς, ἀλλὰ τοὺς ἐν τῷ μέσῳ τῆς κτηνώδους μεσαιωνικῆς κοινωνίας μόνους σώσαντας τὸ ἔνστικτον τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων, καὶ ὁτὲ μὲν διανυκτερεύοντας γονυπετεῖς ἐπὶ ψυχρᾶς πλακός, ὁτὲ δὲ ἀκαμάτως ἐργαζομένους πρὸς διάσωσιν τῶν κειμηλίων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Καὶ οἱ μᾶλλον δὲ ἀδιάλλακτοι ὀπαδοὶ τῶν συγχρόνων ἀθεϊστῶν δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀρνηθοῦν, ἂν ἔχουν νοῦν καὶ καρδίαν, ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς μεσαιωνικῆς νυκτὸς ἡ μόνη παραμένουσα ἀκτὶς διανοητικοῦ φωτὸς ἔλαμπεν ἐπὶ τοῦ ὠχροῦ μετώπου τοῦ καλογήρου. Οὐδόλως λοιπὸν παράδοξον εἶνε τὸ νὰ τέρπωμαι ἀποτίνων εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν φόρον εὐγνωμοσύνης καὶ συμπαθοῦς σεβασμοῦ.

Ἂν εἶχον γεννηθῇ εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, ἤθελα βεβαίως ζητήσει παρ' αὐτοῖς τὴν ἡσυχίαν τοῦ κελλίου, μέχρις οὗ ἀπολαύσω τὴν εἰρήνην τοῦ οὐρανοῦ. Τίποτε δὲν γνωρίζω ὅπερ νὰ συμφωνῇ περισσότερον μὲ τὸν χαρακτῆρά μου ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ μοναχοῦ. Καὶ ἂν ἤμην καλόγηρος ἤθελα διάγει ἀφρόντιδας ἡμέρας προσευχόμενος ἐν κατανύξει, γράφων μετ' ἀφελοῦς πίστεως θαυμαστὰ συναξάρια ἐπὶ στιλπνῆς μεμβράνης, λύων τοὺς γρίφους ἀγνώστων χειρογράφων καὶ ἀνευρίσκων εἰς αὐτὰ μετὰ παλμῶν ἀνεκφράστου χαρᾶς τὴν Ἰλιάδα, ἢ σχεδιάζων Βυζαντινὰς ἐκκλησίας καὶ κατασκοπεύων τὸν δρόμον τῶν ἄστρων. Ἀλλὰ tempora mutantur et nos mutamur cum illis.

Ἔγραφον ἐν Ἄνδρῳ, Μαρτίου φθίνοντος 1936.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

ΘΡΑΚΕΣ ΜΟΥΣΙΚΟΙ

Ἐν τῷ Παραρτήματι τοῦ Γ΄ τόμου τῶν «Θρᾳκικῶν» (σ. 226) ἐδημοσιεύθη κατάλογος τῶν διαπρεψάντων ἐν τῇ ἱερᾷ τέχνῃ Θρᾳκῶν μουσικῶν, ἐν δὲ τῷ Δ΄ τόμῳ τῶν αὐτῶν «Θρᾳκικῶν» (σ. 370 - 371) ἕτερος συμπληρωματικὸς τοῦ πρώτου ὑπὸ τοῦ κ. Ἀντ. Α. Σταμούλη διὰ προσθήκης νέων ὀνομάτων ἀπαντώντων εἰς εἰδικὰ συγγράμματα ξένων συγγραφέων, εἰς τὴν Hymnographie de l'Eglise grecque τοῦ Καρδηναλίου Πίτρα, καὶ εἰς τὸ Monuments de la notation ekphonitique et hagiographique de l'eglise grecque τοῦ Jean Thibaut.

Ἡ προσφυγὴ τοῦ κ. Σταμούλη εἰς τὰ δύο ἀνωτέρω ἔργα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ μουσικοῦ καταλόγου τῶν Θρᾳκῶν ὄχι μόνον οὐδὲν οὐσιαστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπέφερεν, ἀλλ᾽ ἐπέτεινε τὴν σύγχυσιν καὶ ἀπέδειξεν ἔτι ἅπαξ ὅτι ἐκ τῆς ξένης βοηθείας δὲν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν τὴν προαγωγὴν τῶν ἀφορώντων εἰς τὰ καθ᾽ ἡμᾶς. Ὁ θέλων νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ ἐπαγωγὸν τοῦτο θέμα, μίαν ἔχει ἀσφαλεστάτην πηγὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται νὰ βασισθῇ, τοὺς μουσικοὺς καὶ μόνον κώδικας, εἰς οὓς θὰ ἀνακαλύψῃ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μουσικῶν καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν. Μέχρι σήμερον, δυστυχῶς, οὐδεμία ἐγένετο συστηματικὴ τῶν ἀπειραρίθμων μουσικῶν κωδίκων ἔρευνα· ὅλη ἡ γνῶσις ἡμῶν περὶ τῶν ποιητῶν καὶ μουσικοδιδασκάλων τῆς ἐκκλησίας προέρχεται ἐκ ξένων συγγραφέων, αἱ δὲ πλάναι αὐτῶν μεταβιβάζονται ἀβασανίστως εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι ἀδιαμφισβητήτου κύρους. Ὁ Πίτρα ὁ περὶ τὴν ὑμνογραφίαν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας εἰδικῶς ἀσχοληθεὶς εἰς τὸν καταρτισθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ κατάλογον τῶν ποιητῶν τῆς ἐκκλησίας[1], περιέλαβε καὶ μουσικοδιδασκάλους μὴ ὄντας ποιητάς, ὡς Ἄνθιμον τὸν μελῳδόν, τὸν Ἰβηρίτην Ἄνθιμον, Θεόδωρον τὸν Στουδίτην τὸν νέον, τὸν μοναχὸν Γερμανόν, τὸν Ἰωάννην Πλουσιαδηνὸν καὶ ἄλλους. Ἄλλους ποιητὰς ὑπὸ διαφόρους ἰδιότητας ἀπαντῶντας εἰς κώδικας ἐξέλαβεν ὡς διάφορα πρόσωπα καὶ παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς διπλᾶ καὶ τριπλᾶ τὰ αὐτὰ πρόσωπα, ὡς τὸν Ἀνδρέαν Πηρὸν καὶ Ἀνδρέαν Τυφλόν, τὸν Πορφυρογέννητον Κωνσταντῖνον καὶ Κωνσταντῖνον τὸν δεσπότην, Γεώργιον τὸν ῥήτορα καὶ Γεώργιον τὸν Νικομηδείας, Λέοντα τὸν Σοφὸν καὶ Λέοντα τὸν δεσπότην, Μᾶρκον τὸν Ὑδροῦντος καὶ Μᾶρκον μοναχόν, Συμεὼν τὸν νέον Θεολόγον καὶ Συμεὼν τὸν Ξυλοκερῖνον (ἐκ τῆς μονῆς τοῦ

[1] Ἴδ. Hymnographie de l'Eglise grecque ἐν τέλει.

Ξυλοκέρκου), Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν καὶ Ἰωάννην τὸν Σαβαΐτην, Στέφανον ἀνεψιὸν τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Στέφανον τὸν ἁγιοπολίτην καὶ Στέφανον τὸν Σαβαΐτην (ἐκ τοῦ ἑνὸς Στεφάνου ἀνεγράφησαν τρεῖς διάφοροι) κλπ.

Ἄλλοι συγγραφεῖς, οὔτε ποιηταὶ οὔτε μουσικοί, ὑπεισῆλθον ἐν τῷ καταλόγῳ ὡς ὁ Ἀντιοχείας Φλαβιανός, Ἀθανάσιος ὁ μέγας, Ἰωσὴφ ὁ Ἄπρω, Νικήτας ὁ ἀπὸ Σερρῶν Ἡρακλείας καὶ ἄλλοι. Νεῖλος ὁ Χῖος ὁ μητροπολίτης Ρόδου (ὁ Διασσωρινὸς) φέρεται ὡς Νεῖλος ὁ Ρόδιος, ἄλλοι φέρουσιν ὀνόματα ἀνύπαρκτα καλούμενοι ἄθλιοι, ρακενδῦται καὶ τὰ ὅμοια καὶ ἄλλοι διαφοροτρόπως παραμορφωθέντες ὑπὸ τῶν ἀπροσέκτων ἀντιγραφέων προσεκολλήθησαν εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Πίτρα, χωρὶς νὰ γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κωδίκων ἡ ἀναγκαία ἐκκαθάρισις.

Οἱ ἐπὶ τοιούτων συγκεχυμένων καὶ ἀτελῶν καταλόγων στηριζόμενοι ἑπόμενον εἶναι ὅτι θὰ περιπέσουν εἰς πλάνας, τῶν ὁποίων τὸν ἔλεγχον σκοπεῖ ἡ παροῦσα σύντομος μελέτη ἡ ἀφορῶσα μόνον εἰς τοὺς Θρᾷκας μουσικούς.

Ὁ συντάκτης τοῦ καταλόγου τῶν Θρᾳκῶν μουσικῶν (Παράρτημα Γ΄ τόμου «Θρᾳκικῶν» σ. 222) μεταξὺ τούτων καταλέγει ὡς πρῶτον τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Βατάτζην ἐκ τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου[1] ἴσως παραπλανηθείς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τοὺς μουσικοὺς κώδικας φέρονται ἐπ᾽ ὀνόματι Ἰωάννου Βατάτζη μουσικαὶ συνθέσεις, ὡς εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδικας Ε 128, Ι 184 καὶ τὸν Ξηροποταμινὸν 309, Πολυέλεος «Λόγον ἀγαθὸν» καὶ Ἀντίφωνα, ἀλλ᾽ εἶναι οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ Βατάτζης ἢ ἄλλος τις συνώνυμος ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἢ καὶ ὅλως ξένος πρὸς αὐτήν; Εἰς τοὺς κώδικας, κατὰ συνήθειαν, οἱ ἀντιγραφεῖς ἐσημείουν παρὰ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ· ὅταν δὲ τὸ πρόσωπον τοῦτο ἦτο αὐτοκράτωρ, πατριάρχης, ἀρχιερεὺς ἢ ἀξιωματοῦχος τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἢ μοναχὸς ἢ ἱερομόναχος, ἢ πρωτοψάλτης, δομέστικος ἢ Λαμπαδάριος, συνεπιφέρεται πάντοτε σχεδὸν μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ ἰδιότης αὐτοῦ πρὸς διάκρισιν ἄλλων τυχὸν συνωνύμων προσώπων. Οἱ βασιλεῖς ποιηταὶ Λέων ὁ Σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Θεόφιλος, Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις, Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς συνοδεύονται πάντοτε εἰς τοὺς κώδικας μὲ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ὁ δεσπότης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει, ὅπου ἀπαντᾷ τοῦ Βατάτζη τὸ ὄνομα· εἰς τοὺς κώδικας φέρεται ἁπλῶς, ἄνευ ἄλλης τινὸς προσθήκης, Ἰωάννης Βατάτζης, οὐδὲ ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς ἀρχαίους κώδικας· ἔχομεν ἄλλως τε καὶ ἄλλον Βατάτζην, τὸν γνωστὸν Βασίλειον Βατάτζην, οὐδεμίαν σχέσιν ἢ συγγένειαν ἔχοντα μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας Βατάτζην, τὸν ὁποῖον ὁ συντάκτης τοῦ καταλόγου τῶν μουσικῶν Θρᾳκῶν (Παράρτημα «Θρᾳκικῶν σ. 106) ἀποδέχεται Θρᾷκα «ἐν Ἀδριανουπόλει γεννηθέντα ὁπόθεν κατήγετο

[1] Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ᾽ ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 267.

ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης Βατάτζης»· ὁ Βασίλειος Βατάτζης ἦτο γέννημα καὶ θρέμμα τῶν Θεραπείων. Τὸ τοιοῦτον πληροφορούμεθα ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὅστις εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ[1] λέγει:

«Πατρὶς ἥν με ἐγέννησε μήτηρ μου ἡ κυρία
ὑπάρχει εἰς τὸ κατάστενον ποῦ λένε Θεραπεία
πλησίον τῆς περιφήμου πόλεως Κωνσταντίνου
τῆς λαμπούσης ἐπὶ τῆς γῆς ὥσπερ ἀκτὶς ἡλίου».

Ὁ ἄσημος Βασίλειος καὶ πτωχὸς υἱὸς τοῦ ἱερέως Βατάτζη ὁ ἀναγκασθεὶς πρὸς ἐξεύρεσιν τύχης νὰ ξενιτευθῇ καὶ περιέλθῃ τόσας χώρας, ἂν εἶχε συνείδησιν τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ καταγωγῆς, θὰ διεκήρυττε τοῦτο πανταχοῦ· εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ οὐδὲν τοιοῦτον λέγει. Ὁ Ἰωάννης Βατάτζης φρονῶ ὅτι ἦτο ξένος πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον τοῦ Βατάτζη καὶ συγγενὴς ἴσως τοῦ ἀνωτέρω Βασιλείου, ἁπλοῦς μουσικοδιδάσκαλος, ἄνευ ἄλλων περγαμηνῶν καὶ τίτλων, ἀφοῦ οὔτε ἐκ τῶν μουσικῶν κωδίκων, οὔτε ἐξ ἄλλων ἀσφαλῶν πηγῶν ἔχομεν πληροφορίας, ὅτι ὁ ἔμπειρος στρατηγὸς καὶ συνετὸς βασιλεὺς Βατάτζης ἦτο καὶ δόκιμος μουσικός, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἀπεσιώπων οἱ χρονογράφοι. Ἐν ὅσῳ λοιπὸν στερούμεθα βασίμων μαρτυρικῶν ἀποδείξεων, δὲν δικαιούμεθα νὰ κατατάξωμεν μεταξὺ τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης καὶ τὸν ἐν λόγῳ αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας διὰ τὸν λόγον τῆς ὁμωνυμίας.

Πλὴν τοῦ ἀνωτέρω Βασιλείου Βατάτζη, τοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ιη´ αἰῶνα, ἀπαντᾷ καὶ ἕτερος Βασίλειος Βατάτζης μουσικός, οὗτινος Ἀντίφωνα, ἤτοι ἀλλάγματα ψαλλόμενα εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, εὕρηνται εἰς τὸν Παντοκρατορινὸν κώδ. 214 φ. 129^{β}-139. Ὁ Βατάτζης οὗτος ἀκμάζει πρὸ τῆς ἁλώσεως, διότι ὁ περιέχων τὰς συνθέσεις αὐτοῦ Παντοκρατορινὸς κῶδιξ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1433. Ἡ μετὰ τοῦ Βασιλείου τούτου Βατάτζη συγγένεια καὶ σχέσις τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη δὲν εἶναι ἀπίθανος.

2.

Ἐκ τοῦ πρώτου καταλόγου τῶν Θρᾳκῶν μουσικῶν (Παράρτημα «Θρᾳκικῶν τόμ. Γ´) ἐλλείπει ὁ Ἀδριανουπόλεως Ἀθανάσιος, τὸν ὁποῖον ὁ κ. Α. Σταμούλης συναντήσας εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Thibaut ἐπισυνάπτει εἰς τὸν δεύτερον κατάλογον (τόμ. Δ´ «Θρᾳκικῶν» σ. 371) οὕτως: Ἀθανάσιος Tournobos μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως εἶτα οἰκουμενικὸς πατριάρχης 17^{ος} αἰών». Ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἔφερε τὸ ἐπίθετον Τούρνοβος, ἀλλ᾽ ἦτο μητροπολίτης Τουρνόβου μέχρι τοῦ 1692, ὁπότε μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Ἀδριανουπόλεως διαδεχθεὶς τὸν παραιτηθέντα Κλήμεντα, παρέμεινε δὲ μέχρι τοῦ 1709

[1] Λάμπρου, Μικταὶ σελίδες σ. 594 (Κανανὸς Λάσκαρις καὶ Βασίλειος Βατάτζης).

ὡς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ὅτε προεβιβάσθη εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον (Θρᾳκικὰ ϛ, 42) (1709-1711), ἐκαλεῖτο δὲ Ἀμηρᾶς καὶ κατήγετο ἐκ Κρήτης[1] (Θρᾳκικά, Παράρτημα σ. 84. Γεδεών, Πατρ. Πίν. σ. 619).

Ὁ Ἀθανάσιος, μαθητὴς γενόμενος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν μουσικῶν κωδίκων, τοῦ γνωστοῦ μουσικοδιδασκάλου Βαλασίου ἱερέως τοῦ Νομοφύλακος, ἀνεδείχθη εἷς τῶν δοκίμων μουσικῶν τῆς ἐποχῆς συνθέσας τὰ ἑξῆς ἔργα:

1) Χερουβικὰ ἐν κώδ. Θ 153 φ. 295 Λαύρας (Ἀθανασίου Ἀδριανουπόλεως)· Θ 167 Λαύρ. (Ἀθανασίου πατριάρχου)· Κ 144 Λαύρ. (Ἀθανασίου πρῴην μὲν Τορνόβου, νῦν δὲ Ἀδριανουπόλεως· ἐν δὲ τῇ ὤᾳ ὑπὸ ἄλλης χειρὸς προστίθενται ταῦτα: «ψευδῶς λαλεῖ· Ἀθανασίου γάρ ἐστι τοῦ πατριάρχου τοῦ καὶ ἔμπροσθεν;» προφανῶς ἠγνόει ὁ σημειώσας ταῦτα ὅτι ὁ Ἀθανάσιος ἦτο πρῴην Τυρνόβου, καὶ εἶτα Ἀδριανουπόλεως)· κῶδ. 266 Ξηροποτάμου[2] (Ἀθανασίου ἀρχιερέως).

2) Κοινωνικὰ κῶδ. 278 Ξηροποτάμου (Ἀθανασίου πατριάρχου)· 307 Ξηροποτ. (Ἀθ. πατρ.)· 309 Ξηροποτ. (Ἀθ. πατρ.)· 313 Ξηροποτ. (Κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν Ἀθ. πατρ.) 370 Ξηροποτ. (Ἀθανασίου)· 373 Ξηροποτ. (Ἀθ. Κ/πόλεως)· Θ 154 Λαύρας (Ἀθ. Ἀδριανουπόλεως)· Ι 184 Λαύρ. (Ἀθ. πατρ.) Κ 150 Λαύρ. (Ἀθ. πατρ.)· Κ 153 Λαύρ. (Ἀθ. Ἀδριανουπόλεως)· Κ. 172 Λαύρ. (Ἀθ. Τορνόβου)· Κ 188 Λαύρ. (Ἀθ. πατρ. Κ/πόλεως Πατελαρίου τοῦ Κρητός!)

3) Εἱρμοὺς καλοφωνικοὺς κῶδ. 303 φ. 179 Ξηροποτάμου· 291 φ. 172 Ξηροποτ. (Ἀθ. Ἀδριανουπόλεως)· 313 Ξηροποτ. (Ἀθ. πατρ.)· 326 φ. 114 Ξηροποτ. (Ἀθ. πατρ.) «Περιστάσεις ἐκύκλωσάν με» Ε 128 Λαύρ. (Ἀθ. πατρ. πρῴην Ἀδριανουπόλεως) 1277 καὶ 1373 Βατοπεδίου.

4) Στίχους καλοφωνικοὺς κῶδ. 309 Ξηροποτ. (Ἀθ. Κ/πόλεως).

5) Μάθημα εἰς τὴν ἁγ. Αἰκατερίνην κῶδ. 291 φ. 156-157 Ξηροποτ. (Ἀθαν. πατριάρχου Τορνόβου).

6) Πολυχρονισμοὺς κῶδ. Ε 128 Λαύρ. 267 φ. 351 Ξηροποτ. (Ἀθανασίου). Πολυχρονισμὸν εἰς καθηγούμενον τῆς μονῆς Ἰβήρων Κῶδ. Κ 146 Λαύρ. (Ἀθ. Τορνόβου).

3.

Ἄνθιμος ὁ Γανοχωρίτης.

Ἄγνωστος οὗτος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν μουσικῶν καταλόγων τῆς Θρᾴκης καὶ εἰς τὸν Γεώργιον Παπαδόπουλον· ἤκμασε κατὰ τὸν ιη´ ἢ ιθ´

[1] Τὸν Ἀθανάσιον τοῦτον ὁ Γ. Παπαδόπουλος, (Ἐνθ᾽ ἀν. σ. 304) συγχέει μὲ τὸν ὁμώνυμον πατριάρχην Ἀθανάσιον Πατελάριον.

[2] Κατὰ τὸν δημοσιευθέντα κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου ὑπὸ τοῦ Γέροντος Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ. Οἱ δὲ Λαυριωτικοὶ κατὰ τὸν χειρόγραφον κατάλογον τοῦ Χρυσοστόμου Λαυριώτου καὶ κατὰ τὸν ἔντυπον τῆς Λαύρας τὸν ἐκδοθέντα ἐν Παρισίοις τῷ 1925.

αἰῶνα· τούτου σῴζεται Δοξολογία ἐν τῷ Λαυριωτικῷ κώδ. Θ 157 μεταφρασθεῖσα ἀπὸ τῆς παλαιᾶς εἰς τὴν νεωτέραν γραφήν· εἰς τὸν ἐν λόγῳ κώδικα σημειοῦται: «Δοξολογία τοῦ Δρύστρας Κυρίλλου, μετεφράσθη δὲ παρὰ Ἀνθίμου τοῦ Γανοχωρήτου»· ὁ Ἄνθιμος ἀνῆκε πάντως εἰς τὸν κλῆρον, κληρικοὺς δὲ ὁμωνύμους γνωστοὺς μουσικούς, ἔχομεν τοὺς Ἁγιορείτας ὁμωνύμους, Ἄνθιμον τὸν ἡγούμενον τῆς Λαύρας, Ἄνθιμον τὸν δομέστικον τῆς Λαύρας (ἴσως ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἡγούμενον) καὶ Ἄνθιμον ἱερομόναχον τὸν Ἰβηρίτην. Ἂν ὁ Γανοχωρίτης δύναται νὰ συνταυτισθῇ μὲ ἕνα τῶν ἀνωτέρω, δὲν δύναμαι νὰ εἴπω.

4.

Γαβριὴλ ἱερομόναχος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου.

Ἐν τῷ συμπληρωματικῷ καταλόγῳ τοῦ κ. Σταμούλη σημειοῦται ἁπλῶς διὰ τοῦ ὀνόματος μόνον «Γαβριὴλ» (Θρᾳκικὰ Δ, 370) καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Πίτρα καὶ Thibaut. Ὡς χρόνος δὲ τῆς ἀκμῆς τοῦ Γαβριὴλ ὀρθῶς σημειοῦται ὁ 17ος αἰών. Οὗτος ἦν μοναχὸς τῆς παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην μονῆς τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας ἐν ᾗ ἔγραψε καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Μαλαξοῦ ἀποκείμενον σήμερον ἐν τῇ Ἐθνικῇ τῶν Παρισίων Βιβλιοθήκῃ ὑπ' ἀριθ. 112 Suppl. ὡς ἐν φύλλῳ 179 τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος ἀναγινώσκομεν: «Δώρημα τὸ ὑψόθεν νέει πατρὸς παρὰ φώτων, τλήμονος τυγχάνει Γαβριὴλ πόνος Ἀγχιαλῆθη· ἐν σηκῷ ἱερῷ Ἀναστασίης τέρμα εἶχε: μὴν ἐλαφηβολίων ἔτει ͵αχκς´ (1626) ἴνδικτος ϑ»[1]. Φρονῶ ὅτι ὁ γραφεὺς οὗτος Ἀγχιαλίτης εἶναι ὁ μουσικὸς Γαβριήλ, καίτοι ἀναφέρεται καὶ ἄλλος συνώνυμος μουσικὸς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, μαθητὴς τοῦ περιωνύμου μουσικοδιδασκάλου Σεραφεὶμ προηγουμένου Λαύρας τοῦ ἐκ Μυτιλήνης, ὅστις χάριν τοῦ Γαβριὴλ ἔγραψε τὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Ι 187 ὡς τὸ ἐν τέλει σημείωμα λέγει: «Ἐγράφη τὸ παρὸν Τριῴδιον καὶ Πεντηκοστάριον διὰ χειρὸς ἐμοῦ Σεραφεὶμ δι' αἰτήσεως Γαβριὴλ τοῦ ἱερομονάχου καὶ ἡμετέρου μαθητοῦ εἰς τοὺς ͵αψξα´ (1761) Αὐγούστῳ μηνί». Ὁ μαθητὴς οὗτος τοῦ Σεραφεὶμ Γαβριὴλ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ὁ ἐκ Μακρυνίτζης τῆς Ζαγορᾶς ὁ γράψας τὸν μουσικὸν κώδ. τῆς Λαύρας Ι 183[2], προηγούμενος Λαυριώτης, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐν κώδ. Κ 147 τῆς Λαύρας φέρονται Δοξολογίαι εἰς α´ καὶ βαρὺν ἦχον.

Τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου Γαβριὴλ εὗρον εἰς τοὺς κώδικας τὰ ἑξῆς ἔργα:

1) Ἀσματικὸν ἐν κώδ. Ε 32 Λαύρας.

2) «Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου εὐλογημένον» κῶδ. Ε 128 Λαύρ. 307 καὶ 309 Ξηροποτάμου (Γαβριὴλ ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου).

---

[1] Ἐκ τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας καὶ ἄλλοι κώδικες μετηνέχθησαν εἰς τὴν Παρισινὴν Βιβλιοθήκην.

[2] Ἴδε κατάλογον τῶν κωδίκων Λαύρας σ. 210.

3) Λειτουργικὰ τῶν προηγιασμένων Θ 154 Λαύρ. (Γαβριὴλ μοναχοῦ τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου).

4) Κοινωνικὰ Ι 184 Λαύρ. (Γαβριὴλ ἱερομ. ἐξ Ἀγχιάλου).

5) Στιχηράριον κῶδ. 314 Ξηροποτάμου.

5.

Γαβριὴλ ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ.

Εἰς οὐδένα τῶν μουσικῶν καταλόγων ἀπαντᾷ τοιοῦτον ὄνομα, οὐδὲ μεταξὺ τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων Ραιδεστοῦ (Θρᾳκικὰ ϛ, 113). Τούτου εὕρηται ἐν τῷ Λαυριωτικῷ κώδικι Κ 144 τρισάγιον λειτουργίας ἐπιγραφόμενον «Γαβριὴλ ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ».

6.

Γεννάδιος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου.

Σημειοῦται καὶ εἰς τοὺς δύο καταλόγους· εἰς τὸν πρῶτον (Παράρτημα Γ´ τόμου Θρᾳκικῶν σ. 224) «Γεννάδιος Παλαμᾶς ἐξ Ἀγχιάλου περίφημος μουσικὸς τοῦ ιζ´ αἰῶνος»· εἰς τὸν δεύτερον (Θρᾳκικὰ Δ, 371) ἁπλῶς «Γεννάδιος 17ος-18ος αἰών». Ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον «Παλαμᾶς» εἶναι ἄγνωστον εἰς τοὺς κώδικας· ὅπου φέρονται ἔργα αὐτοῦ σημειοῦνται «Γενναδίου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου». Τὸ ἐπώνυμον «Παλαμᾶς» φέρει ἕτερος Θρᾷξ μουσικός, ὁ ἐκ Μεσημβρίας ἱερομόναχος Δημήτριος ὁ Παλαμᾶς (ἴδ. κατωτέρω), τὸν ὁποῖον ὁ κ. Σταμούλης σημειοῖ ὡς Ραιδεστηνὸν (Θρᾳκικὰ Δ, 371). Τοῦ Γενναδίου φέρονται εἰς τοὺς κώδικας τὰ ἀκόλουθα:

1) Ἀσματικὸν κῶδ. Ε 57 Λαύρ. (Γενναδίου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου)· Ι 170 Λαύρ. 307 Ξηροποτάμου.

2) «Μακάριος ἀνὴρ» κῶδ. Ε 128 Λαύρ. Ε 130 Λαύρ. Θ 154 Λαύρ (Γενναδίου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου) 309 Ξηροπ.

7.

Γεράσιμος ὁ Ἡρακλείας.

Ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς δύο καταλόγους. Εἶναι ὁ ἀπὸ τοῦ 1726 διαδεχθεὶς τὸν Ἡρακλείας Καλλίνικον καὶ παραιτηθεὶς τῷ 1760 (Θρᾳκικὰ Ε, 7. ϛ´, 76-77). Ἔργα αὐτοῦ σημειοῦνται εἰς τρεῖς Λαυριωτικοὺς κώδικας τοῦ 18ου αἰῶνος.

1) Εἰς τοὺς κώδ. Ε 132 καὶ Θ 167 «Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε» καὶ «Ἀλληλούϊα».

2) Εἰς τὸν κώδ. Κ 188 μάθημα καλοφωνικόν.

Τοῦτον ἀγνοεῖ ὁ Γ. Παπαδόπουλος.

8.

Γεώργιος πρωτοψάλτης Γάνου.

Ἀρχαῖος διδάσκαλος ἀκμάσας πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἄγνωστος εἰς τὸν Γ. Παπαδόπουλον. Ἔργα τούτου φέρονται Κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον» εἰς τὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Ε 173 γραφέντα ὑπὸ τοῦ Ραιδεστηνοῦ Δαυὶδ (ἴδ. κατωτέρω) καὶ χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ 1436. Τὰ αὐτὰ Κοινωνικὰ καὶ εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς Ε 128 καὶ Θ 154 (Γεωργίου πρωτοψάλτου Γάνου), καὶ εἰς τοὺς Ξηροποταμινοὺς 307 καὶ 309 (Γεωργίου τοῦ Γάνου).

9.

Γεώργιος Ραιδεστηνὸς (ὁ παλαιὸς) πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Ὁ διὰ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ δεινότητα Κουκουζέλης ἐπωνυμούμενος ἤκμασε κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ὁ Γ. Παπαδόπουλος (ἔνθ' ἀν. σ. 303) γράφει ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Μελχισεδὲκ ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ. Ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Μελχισεδὲκ παρατείνεται κατ' ἀσφαλεῖς μαρτυρίας μέχρι τοῦ 1639 ἴσως καὶ ἐπέκεινα (ἴδ. κατωτέρω Μελχισεδέκ, ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ)· ἐπομένως ὁ Ραιδεστηνὸς Γεώργιος ἐγεννήθη (ἂν ἀληθεύῃ ἡ πληροφορία τοῦ Γ. Παπαδοπούλου) περὶ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ιζ´ αἰῶνος ἢ καὶ ἐνωρίτερον. Εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδικας Κ 172 καὶ Κ 188 σημειοῦται ὅτι ὁ Γεώργιος Ραιδεστηνὸς ἐχρημάτισε διδάσκαλος Χρυσάφου τοῦ νέου. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς Παπαδόπουλος (ἔνθ' ἀν. σ. 302) τὴν μὲν ἀκμὴν τοῦ Χρυσάφου ὁρίζει κατὰ τὸ 1600, τὴν δὲ τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ κατὰ τὸ 1680 καὶ προσεπιλέγει ὅτι, ὁ τῷ 1600 ἀκμάζων Χρυσάφης ἐποίησε πολυχρονισμὸν εἰς τὸν Ἱεροσολύμων Χρύσανθον τὸν μετὰ ἕνα αἰῶνα γενόμενον πατριάρχην Ἱεροσολύμων! πράγματα παράδοξα καὶ ἀσυμβίβαστα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνωτέρω κωδίκων, ἡ ὁποία καθ' ἡμᾶς εἶναι καὶ ἡ ἀληθεστέρα, δέον νὰ θεωρήσωμεν τὸν Ραιδεστηνὸν ἀρχαιότερον τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Χρυσάφου τοῦ νέου, καὶ τότε μόνον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν πιθανὴν τὴν γνώμην ὅτι οὗτος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ διασήμου Μελχισεδὲκ τὸν ὁποῖον ὑπερέβη εἰς τὴν τέχνην. Ἡ μεγάλη αὐτοῦ μουσικὴ μόρφωσις καὶ ἐμπειρία ὕψωσεν αὐτὸν εἰς τὸ μέγα ἀξίωμα τοῦ πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἐτίμησε διὰ τοῦ θαυμασίου αὐτοῦ μουσικοῦ ταλάντου. Τὰ προϊόντα τῆς μούσης του εἶναι πολλά· ἐκ τούτων παραθέτω ὅσα συνήντησα σῳζόμενα εἰς διαφόρους κώδικας.

1) Κρατήματα κῶδ. Ε 49 Λαύρ. Ε128 Λαύρ. Ε132 Λαύρ. Κ137 Λαύρ. 307, 309 καὶ 317 Ξηροποτάμου.

2) Πασαπνοάρια (Εὐαγγελίου) κῶδ. Ε128 Λαύρ. Ε130 Λαύρ. (τρία). Ε132 Λαύρ. (τρία). Ι184 Λαύρ. 307, 309 (ἀργὰ) καὶ 317 Ξηροποτάμου.

3) Ἡ τιμιωτέρα μετὰ στίχων καλοφωνικῶν Ε128 Λαύρ. Ε130 Λαύρ. 267, 307, 309, 317, 320 καὶ 388 Ξηροποτ.

4) «Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα ἡμῶν» Ε128 Λαύρ.

5) Χερουβικὰ Ε22 Λαύρ. Ε128 (ὀκτὼ) Λαύρ. Ε132 Λαύρ. (8). Κ172 Λαύρ. (Ραιδεστηνοῦ Γεωργίου διδασκάλου τοῦ Χρυσάφου). Κ188 φ. 532 Λαύρ. (ἔνθα καὶ πάλιν σημειοῦται ὅτι ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ Χρυσάφου)· 317 Ξηροποτ. — «Νῦν αἱ δυνάμεις» Ε128 Λαύρ. 307, 309 καὶ 317 Ξηροποτάμου.

6) Κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον» Ε4 Λαύρ. Ε6 Λαύρ. Ε14 Λαύρ. Ε18 Λαύρ. Ε39 Λαύρ. Ε128 Λαύρ. (πέντε)· Θ145 Λαύρ. Θ154 Λαύρ. Κ172 Λαύρ. 265, 309, 317 καὶ 391 Ξηροποτ. — Κοινωνικὰ τῆς ἑβδομάδος 309 Ξηροποτ. — «Εἰς μνημόσυνον» — «Ποτήριον» Ε18 Λαύρ. — Κοινωνικὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ 309 Ξηροποτ. — Κοινωνικὰ τῶν προηγιασμένων 309 Ξηροποτάμου.

7) Μάθημα «Σὲ μεγαλύνομεν» Ε 128 Λαύρ. 1277 Βατοπεδίου.

8) «Τῇ ὑπερμάχῳ» Ε127 Λαύρ. Ε128 Λαύρ. Ε130 Λαύρ. Ε132 Λαύρ.

9) Μαθήματα Θεοτοκία κῶδ. 291 Ξηροποτ. 307 Ξηροποτ. (κατ' ἦχον), 309 καὶ 317 Ξηροποτ.

10) Μαθήματα εἰς τὴν λειτουργίαν τῶν προηγιασμένων κῶδ. 307 Ξηροποτ. (μετὰ τιμιωτέρας).

Διάφορα μελῳδήματα ἐπιγραφόμενα ἁπλῶς «τοῦ Ραιδεστηνοῦ» φέρονται εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδ. Ε6, Ε18, Ε22, Ε39 καὶ Κ172. Εἰς τοὺς κώδικας γράφεται Ρεδεστινός, Ρεδαιστηνός, καὶ Ραιδεστηνός.

10.

Γρηγόριος ἱερομόναχος ἐκ Σηλυβρίας.

Ἀρχαῖος μουσικοδιδάσκαλος ἀκμάσας πρὸ τῆς ἁλώσεως, ἄγνωστος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης καὶ εἰς τὸν Γ. Παπαδόπουλον. Τούτου σῴζονται ἔργα ἐν τῷ λαμπρῷ μουσικῷ Λαυριωτικῷ κώδικι Ε173 χρονολογουμένῳ ἀπὸ τοῦ 1436, καὶ εἰς δύο ἄλλους τῆς αὐτῆς Λαύρας, τὸν Ε155 καὶ Λ164.

1) Μάθημα «Ἄλλος σε κόσμος ἀναμένει» Ε173 (ἦχος α´. Γρηγορίου ἐκ Σηλυβρίας).

2) Θεοτοκίον «Μόνη καὶ μόνον εἰσάγουσα Χριστὸν» Ε155.

3) Μάθημα τὴν 6 Αὐγούστου «καὶ ὁδήγησον» Λ164 (Γρηγορίου ἱερομονάχου ἐκ τῆς Σηλυβρίας).

11.

Δαυὶδ μοναχὸς ὁ Ραιδεστηνός, δομέστικος τῆς ἐν ἁγίῳ Ὄρει Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος.

Ὁ Ραιδεστηνὸς Δαυὶδ εἶναι ὅλως ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀσχοληθέντας μὲ τοὺς μελῳδοὺς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ συνεπῶς καὶ εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν Θρᾳκῶν μουσικῶν. Τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἔχομεν ἀσφαλῆ ἐκ σημειωμάτων τριῶν αὐτοῦ αὐτογράφων κωδίκων χρονολογημένων, δύο ἁγιορειτικῶν, τοῦ ὑπ' ἀριθ. 214 (Παπαδικὴ) τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ Λαυριωτικοῦ Ε173 καὶ τοῦ Παρισινοῦ 96 (Εὐαγγέλιον) γραφέντων τῷ 1432, 1433 καὶ 1436. Ἐκ τοῦ σημειώματος τοῦ ἐν τέλει Παντοκρατορινοῦ κώδικος (214) μανθάνομεν ὅτι ἦν δομέστικος τῆς ἐν λόγῳ μονῆς ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει. «Ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς Δαυὶδ τοῦ Ραιδεστινοῦ καὶ δομεστίκου τῆς βασιλικῆς μεγάλης μονῆς τοῦ παντοκράτορος Χριστοῦ, διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ματθαίου· οἱ ἐντυγχάνοντες δὲ τούτου εὔχεσθε διὰ τὸν κύριον ὅπως ἥλεως γενήσεταί μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. ἐτελειώθη ἐν μηνὶ Ἰουλλίου κδ´ ἐν ἔτει ͵ςϡμα´» Ἰνδ. ια´ (1433). Καὶ πάλιν ἐν τῷ Παρισινῷ κώδ. 69 φ. $264^{β}$ «† ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς Δαυὶδ ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς τοῦ Ραιδεστινοῦ διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ τιμιωτάτου καὶ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κυροῦ Καλλίστου ἐν ἔτει ͵ςϡμ´ (1432) ἐν μηνὶ μαρτίῳ κ´»· ὁ ἐν λόγῳ Κάλλιστος ἔγραψε μέρος τοῦ κώδικος τούτου, καὶ τὸ ὑπόλοιπον συνεπλήρωσεν ὁ Δαυίδ, ὡς βεβαιοῖ ἡ ἐν φ. $248^{β}$ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἀναγινωσκομένη σημείωσις «ἐγράφη διὰ χειρὸς Καλλίστου ἐν ἔτει ͵ςϡμ´ (1432) ἰνδ. ι´ ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ» [1]. Συντομώτερον εἶναι τὸ τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδ. Ε173 ἐν τέλει σημείωμα. «Ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον (Παπαδικὴ) διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἐλαχίστου μοναχοῦ Δαυὶδ τοῦ Ραιδεστινοῦ ἐν ἔτει ͵ςϡμδ´ (1436) ἰνδ. ιδ». Κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην ὁ Δαυὶδ ἦν Ἁγιορείτης μοναχὸς καὶ δομέστικος τῆς μονῆς Παντοκράτορος. Τὸ μοναχικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦν Δανιήλ, καὶ οὕτως ἐπιγράφεται εἴς τινα αὐτοῦ ἔργα «Δανιὴλ μοναχὸς Ἁγιορείτης» ἀλλὰ μεγαλόσχημος γενόμενος ἀντήλλαξε τοῦτο διὰ τοῦ Δαυίδ. Τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τοῦ ὀνόματος μανθάνομεν ἐκ τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδικος Κ188 ἐν τῷ ὁποίῳ εἰς ἓν ποίημα αὐτοῦ γίνεται ἡ ἑξῆς δήλωσις: «Νῦν αἱ δυνάμεις. Δανιὴλ Ἁγιορείτου· ἕτερον τοῦ αὐτοῦ Δανιὴλ μοναχοῦ τοῦ διὰ τοῦ μεγάλου σχήματος Δαυίδ». Ἐν τῷ αὐτῷ κώδ. (Κ188) ἓν Κοινωνικὸν «Γεύσασθε καὶ ἴδετε» ἐπιγράφεται «Δανιὴλ μοναχοῦ Γαβαλᾶ»· τὸ αὐτὸ δὲ Κοινωνικὸν εἰς τὸν ἰδιόγραφον τοῦ Δαυὶδ κώδ. (Ε173) ἐπιγράφεται «Δαυὶδ τοῦ Ραιδεστηνοῦ» καὶ εἰς ἄλλον κώδ. τῆς Λαύρας Θ154 τὸ αὐτὸ Κοινωνικὸν τιτλοφορεῖται «Δαυὶδ μοναχοῦ Ἁγιορείτου» ὁμοίως καὶ εἰς τὸν Ξηροποταμινὸν 317 «Δαυὶδ μοναχοῦ». Ἐκ τούτου δῆλον γίνεται ὅτι τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦν Γαβαλᾶς. Ὁ αὐτὸς δὲ Δαυὶδ εἰς τὸν αὐτόγραφον αὐτοῦ μουσικὸν κώδικα τῆς Λαύρας (Ε173) συμπεριέλαβε καὶ δύο Κοινωνικὰ «Γεύσασθε καὶ ἴδετε» καὶ «Σῶμα Χριστοῦ» ἑτέρου Γαβαλᾶ τοῦ Γερασίμου καὶ Ἄμωμον τοῦ Γαβαλᾶ Κωνσταντίνου, ἱερέως· μὴ ἄράγε οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τοῦ Δαυίδ, ἐκ Ραιδεστοῦ καὶ αὐτοὶ καταγόμενοι; Εἰς ἄλλον κώδικα τῆς Λαύρας, τὸν Κ188, φέρεται καὶ τέταρτος Γαβαλᾶς, ὁ ἱερεὺς Φίλιππος, ποιητὴς καὶ αὐτὸς Κοινωνικοῦ τῆς ἑβδομάδος· ἦσαν ἄράγε ἀδελφοί, συγγενεῖς, ἢ ξένοι ἐντελῶς πρὸς ἀλλήλους κοινὸν μόνον ἔχοντες τὸ ἐπώνυμον; Ὁ Δαυίδ, ὡς μεγαλόσχημος, τελείως τὸν κόσμον ἀπαρνηθεὶς ἠρκέσθη μόνον εἰς τὸ μοναχικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἀπαξιώσας νὰ προσθέσῃ καὶ τὸ τῆς οἰκογενείας· ἡ δὲ παράλειψις τούτου δυσχεραίνει τὸν προσδιορισμὸν τῶν τεσσάρων τούτων Γαβαλάδων καὶ τὸν συγγενικὸν αὐτῶν βαθμὸν πρὸς ἀλλήλους. Ἴσως νεώτεραι ἔρευναι εἰς τοὺς κώδικας ἐπιχύσουν περισσότερον φῶς.

[1] Ὁ κῶδιξ οὗτος ἦν κτῆμα τοῦ πατριάρχου Κ/πόλεως Ἰωάσαφ, κατὰ τὸ ἐν ἀρχῇ σημείωμα.

Τοῦ Ραιδεστηνοῦ Δαυὶδ σῴζονται εἰς τοὺς Ἁγιορειτικοὺς κώδικας τὰ ἑξῆς μουσικὰ ἔργα.

1) Στιχηρὰ τοῦ Μηνολογίου τῇ 27 Δεκεμ. «Στέφανος ἡ καλὴ ἀπαρχὴ» Ε 155 Λαύρ. (Δαυὶδ Ραιδεστηνοῦ)· τῇ 25 Μαρτίου «τῷ ἕκτῳ μηνὶ» Ε 155 Λαύρ. (Δαυὶδ μοναχοῦ)· τῇ 6 Αὐγούστου «οὐρανοὶ ἔφριξαν» Κ 168 Λαύρ. (Δανιὴλ Ἁγιορείτου)· Κ 173 Λαύρ. (Δανιὴλ μοναχοῦ Ἁγιορείτου). Στιχηρὰ καλοφωνικὰ Κ 134 (Δανιὴλ Ἁγιορείτου)· τῇ 8 Σεπτεμ. «Ἡ παγκόσμιος χαρὰ» Ε 46 Λαύρ. (Δανιὴλ μοναχοῦ Ἁγιορείτου). Ἕτερα μαθήματα ἐν κώδ. Ι 88 φ. 233 Λαύρ. (Δανιὴλ τοῦ παλαιοῦ)· ἴσως τοῦ ἡμετέρου Δανιήλ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πρωτοψάλτην Δανιὴλ ὅστις ἀποκαλεῖται Δανιὴλ ὁ νέος, καίτοι ὑπάρχει πολὺ παλαιότερος τοῦ ἡμετέρου, ὁ ἱερομόναχος Δανιὴλ ὁ Ἀχράδης ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ ιγ´ καὶ ἀρχὰς τοῦ ιδ´ αἰῶνος.

2) Ἀλληλουάριον τῆς λειτουργίας κῶδ. Ι 81 Λαύρ. (Δαυὶδ μοναχοῦ)· Κ 188 Λαύρ. (Δαυὶδ μοναχοῦ).

3) Χερουβικὰ Κ 188 Λαυρ. (Δανιὴλ Ἁγιορείτου) «Νῦν αἱ δυνάμεις» Κ 188 Λαύρ. (Δανιὴλ μοναχοῦ, Ἁγιορείτου τοῦ διὰ τοῦ μεγάλου σχήματος Δαυίδ).

4) Λειτουργικὰ προηγιασμένων κῶδ. Θ 154 Λαύρ. (Δανιὴλ μοναχοῦ Ἁγιορείτου).

5) Κοινωνικὰ «Αἰνεῖτε» καὶ «Γεύσασθε» Ε 25 Λαύρ. (Δαυὶδ Ραιδεστηνοῦ) Ε 32 Λαύρ. (Δαυὶδ Ραιδεστηνοῦ) — «Γεύσασθε» Ε 173 Λαύρ. Θ 154 Λαύρ. (Δαυὶδ μοναχοῦ Ἁγιορείτου)· Κ 188 Λαύρ. (Δανιὴλ μοναχοῦ Γαβαλᾶ),— τοῦ ἐνιαυτοῦ 317 Ξηροποτάμου.

Σημειωτέον ὅτι ὑπάρχει καὶ ἕτερος μουσικὸς Δαυὶδ ἱερομόναχος ὁ Πεναρδῆς ὁ ἀπαντῶν εἰς τὸν μουσικὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Ε 46, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ συγχέεται.

Ἀλλ᾽ ἡ πολυτιμοτέρα κληρονομία τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς ὁ Ραιδεστηνὸς Δαυὶδ εἶναι ὁ ὑπ᾽ αὐτοῦ γραφεὶς καὶ περισωθεὶς εἰς τὴν μονὴν τῆς Λαύρας περισπούδαστος αὐτοῦ μουσικὸς κῶδιξ, ὁ χρονολογούμενος, ὡς εἴδομεν, ἀπὸ τοῦ 1436. Εἰς 550 φύλλα ὅσα ἀπαρτίζουσι τὸν ἐν λόγῳ κώδικα περιέκλεισεν ὅ,τι ὑψηλὸν ἐν τῇ ἱερᾷ τέχνῃ παρήγαγον οἱ πρὸ τῆς ἁλώσεως χρόνοι μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Προπαιδευτικὰ περὶ τῆς ψαλτικῆς τέχνης, Προκείμενα, Δοχαί, Κεκραγάρια, Ἀνοιξαντάρια, Πολυέλεοι, Μεγαλυνάρια, Ἄμωμος, Τρισάγια, Λειτουργικά, Πολυχρονισμοὶ (τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς Αὐγούστης Μαρίας καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ), Χερουβικά, Κοινωνικὰ (Κυριακῶν, τῆς ἑβδομάδος καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ), Στίχοι καλοφωνικοί, Πρόλογοι κατ᾽ ἦχον, Κρατήματα, Θεοτοκία (εἰς πάντας τοὺς ἤχους), Στιχηρὰ τοῦ Μηνολογίου, Τριῳδίου καὶ Πεντηκοσταρίου καὶ πλῆθος ἄλλο ἱερῶν μελῳδημάτων ὅσα οἱ περιφανέστεροι ἱεροφάνται τῆς ἱερᾶς τέχνης ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων ἐμελούργησαν [1]. Τὸ δὲ σπουδαιότερον ὅτι μετὰ τῶν μελῳδιῶν τούτων περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διδασκάλων ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς του, οὕτως ὥστε μετ᾽ ἀσφαλείας νὰ δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς τῶν παλαιῶν μελῳδῶν μέχρι τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἁλώσεως καὶ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων. Διὰ τοῦτο, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μέχρι τοῦδε παρατηρουμένης ἀταξίας εἰς τὰ εἰδικῶς συγγραφέντα περὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῶν μουσικῶν ἔργα, θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ ἀναγράψω ἐνταῦθα τὰ ἐν τῷ λαμπρῷ τούτῳ κώδικι μνημονευόμενα τῶν μελῳδῶν ὀνόματα μετὰ τῶν ποιημάτων αὐτῶν κατ᾽ ἀλφαβητικὴν σειράν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς ἀσφαλὴς εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰ τοιαῦτα.

1) Ἀγαλλιανὸς (ἄγνωστον τίς ἐκ τῶν δύο· ὁ Θεόδωρος ἢ Μανουὴλ ὁ δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας) Κοινωνικά.

2) Ἀθανάσιος ἱερομόναχος. Μάθημα (ἦχος πλ. α') «Σταυρῷ σε».

3) Ἁλμυριώτης (Λέων). Στιχηρὸν τῆς 6 Ἰανουαρίου «Θάμβος ἦν». Στιχηρ. Τριῳδίου «Ὅτε τῷ σταυρῷ». Στιχηρ. Πεντηκοστῆς «Γλῶσσαι ποτέ».

4) Ἀμηρούτζης Μιχαήλ. Μάθημα «Ὁ διὰ σὲ θεοπάτωρ» — «Ὑπὸ τὴν σὴν δέσποινα σκέπην» — «Ναὸς καὶ πύλη».

---

[1] Τὸ αὐτὸ περίπου περιεχόμενον παρουσιάζει καὶ ὁ ἕτερος αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Δαυὶδ ὁ περισωθεὶς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος (ἐν ἁγίῳ Ὄρει) καὶ γραφεὶς τῷ **1433**. Τούτου ἐκτενῆ περιγραφὴν ἀπέστειλέ μοι τῇ αἰτήσει μου ὁ Σχολάρχης τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς ἀρχιμ. Ἀθανάσιος ὁ Παντοκρατορινός, πρὸς ὃν ἐκφράζω δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας μου. Τοῦ δὲ κώδ. τοῦ Δαυίδ, τοῦ περισωθέντος ἐν τῇ Λαύρᾳ, ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ ὀφείλεται εἰς τὴν πρόθυμον συναντίληψιν τοῦ συνεργάτου μου Γέροντος Σπυρίδωνος Λαυριώτου, τοῦ ἰατροῦ.

5) Ἀμπελοκηπιώτης. Κοινωνικά.

6) Ἀνανεώτης (Μιχαὴλ δομέστικος). «Τῇ ὑπερμάχῳ»—Στιχηρὸν τῇ 26 Ὀκτωβρ. «Ἔχει μὲν ἡ θειοτάτη».

7) Ἀνδρόνικος. Μάθημα (ἦχος α') «Ριφεὶς Ἀδὰμ ἐκ τῆς Ἐδέμ».

8) Ἀργυρόπουλος. Κοινωνικά.

9) Ἀργυρόπουλος Θεοφύλακτος. Κοινωνικά. — Μάθημα «Τὴν ἄχραντον καὶ ἄσπιλον».

10) Ἀργυρόπουλος Μανουήλ. Ἄμωμον.— Χερουβικὰ — Κοινωνικὰ «Γεύσασθε» — «Σῶμα Χριστοῦ».— Θεοτοκία (ἦχος δ') «Λάμψον μοι φῶς» — (ἦχ. πλ. δ') «Βασίλισσα τῶν οὐρανῶν».

11) Ἀσάνης Νικόλαος (ὁ Κύπριος). Κοινωνικά.

12) Βλατηρὸς (Μανουὴλ ὁ Θεσσαλονικεύς). Κοινωνικά.

13) Γαβαλᾶς Γεράσιμος. Κοινωνικὰ «Γεύσασθε» — «Σῶμα Χριστοῦ».

14) Γαβαλᾶς Κωνσταντῖνος ἱερεύς. Ἄμωμον.

15) Γαβριὴλ ἱερομόναχος. Κοινωνικά.

16) Γεράσιμος ἱερομόναχος. Κοινωνικὸν «Σῶμα Χριστοῦ» — Τὴν τιμιωτέραν μετ᾽ ἀναγραμματισμῶν — «Ἅγιος ἅγιος». Κοινωνικὰ — Μάθημα «Χαῖρε Μαρία» (ἦχος πλ. α') — Στιχηρά· 1 Ἰανουαρίου «Σοφίας ἐραστὴς» — 6 Αὐγ. «Ὄρος τὸ ποτέ».

17) Γεώργιος Γάνου (πρωτοψάλτης). Κοινωνικά.

18) Γλυκὺς (Ἰωάννης). Ἄμωμον — Χερουβικὰ — Κοινωνικὸν «Σῶμα Χριστοῦ». Τὴν τιμιωτέραν μετ᾽ ἀναγραμματισμῶν — Θεοτοκία «Ἄνωθεν οἱ προφῆται» (ἦχος βαρὺς) — «Τῇ ὑπερμάχῳ» μετὰ δύο οἴκων — Στιχηρὰ 1 Σεπτεμ. «Ἡ τῶν λειψάνων σου θήκη» — 16 Σεπτεμ. «Ἐκ δεξιῶν» — 26 Σεπτεμ. «Ποταμοὶ» — 26 Ὀκτωβρ. «Ὁ τῆς ἀληθείας ἀήττητος» (τὰ γράμματα Λέοντος δεσπότου, τὸ δὲ μέλος Γλυκέος)—1 Νοεμβ. «Μεγάλων ἀξιωθέντες» — 13 Νοεμβ. «Σὲ τὸν μέγαν» — «Ὅσιε τρισμάκαρ» — 6 Δεκεμ. «Ἱεραρχῶν τὴν καλλονὴν» — «Τῶν ἀνδραγαθημάτων σου» — «Ἱεραρχῶν τὸ θεῖον κειμήλιον» — 17 Δεκεμ. «Πνευματικῶς» —22 Δεκεμ. «Προεόρτιος» —30 Ἰανουρ. «Πᾶσα πνοὴ λογική»· 2 Ἰουλίου «Φρένα» —15 Ἰουλ. «Ὁ τριετὴς» —27 Ἰουλ. «Ἡ παμφαὴς» —Στιχηρὰ τοῦ Τριῳδίου — «Ἐκάθησεν ἀπέναντι περιπαθῶς δακρύων.» «Πάτερ ἀγαθὲ» — «Ἁγιωσύνης δωρεὰ» — «Τεταρταῖον Λάζαρον» — «Λοιπὸν καλῶ τὰ ἔθνη» — Στιχηρὰ τοῦ Πεντηκοσταρίου — «Ἀναστὰς ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ τάφου» — «Φωτίζου φωτίζου» — «Ἀναλαμβανομένου σου Χριστέ».

19) Γρηγόριος. Στιχηρὸν 1 Ἰανουαρίου «Πάντων τῶν ἁγίων ἀνεμάξω» — Στιχηρὸν Τριῳδίου «Τὴν θεοδώρητον χάριν».

20) Γρηγόριος ἐκ Σηλυβρίας. Θεοτοκίον (ἦχος α') «Ἄλλος σε κόσμος».

21) Γυμνάσιος ἱερομόναχος. Χερουβικά.

22) Δαμασκηνὸς (Ἰωάννης). — «Νῦν αἱ δυνάμεις».

23) Δαμιανός. Κοινωνικά.

24) Δημήτριος Ραιδεστηνός. Κοινωνικά.

25) Δοκιανὸς (Δημήτριος). Κοινωνικὰ — Στιχηρὰ Τριῳδίου «Ὢ πόσων ἀγαθῶν» — Θεοτοκίον (πλ. β΄) «Μή με στήσῃς» (Τὴν ἀκμὴν τοῦ Δοκιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο μαθητὴς τοῦ Κουκουζέλη, ὁ Γ. Παπαδόπουλος ὁρίζει κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα!).

26) Δομέστικος Ἰωαννίνων.—Μάθημα «Ἐλέησόν με εἶπεν ὁ Δαυΐδ».

27) Εὐγενικὸς Μᾶρκος (ὁ ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ξανθοπούλων, διάφορος Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, πρὸς ὃν ἀστόχως συγχέεται).Ἄμωμον — Χερουβικὰ — Κοινωνικὰ — «Γεύσασθε» — «Σῶμα Χριστοῦ» — Μαθήματα (ἦχος β΄) «Τριάδα ὁμοούσιον»—«Τίς μὴ μακαρίσει σε»—«Δοξάζω τοῦ πατρὸς» — Στιχηρὰ—2 Αὐγούστου «Χαίροις ἐν Κυρίῳ» — Στιχηρὰ Πεντηκοσταρίου — «Ἀπέστειλας ἡμῖν Χριστὲ»—«Ἄγγελοι ἐν οὐρανοῖς»— «Ἀσματικὴν χορείαν».

28) Ζακχαῖος Ἰωάννης. Κοινωνικά.

29) Ἠθικὸς Νικηφόρος. Ἄμωμον—«Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου» —«Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ»—«Σιγησάτω»—Θεοτοκία—(ἦχος α΄) «Ἐν λύπαις σε» — «Ὄντως δακρύων ἄξια» (πλ. β΄)—«Τῇ ὑπερμάχῳ»—Στιχηρὰ 8 Σεπτεμ. «Νοερῶς οἱ προφῆται»—13 Σεπτεμ. «Ἄρατε πύλας» — 16 Σεπτεμ. «Πᾶσα γλῶσσα» — 21 Νοεμ. «Ἀγαλλιάσθω ὁ Δαυὶδ» — «Σήμερον ὁ θεοχώρητος»—30 Νοεμ. «Τὸν κήρυκα»—«Ὁ πρωτόκλητος»— 4 Δεκεμ. «Τὴν χεῖρα τὴν σὴν Ἰωάννη»— 4 Ἰανουαρ. «Τὸν ἐπὶ γῆς»—1 Αὐγ. «Ἡ πολύαθλος»— 6 Αὐγ. «Εἰς ὄρος ὑψηλόν».

30) Θαλασσηνὸς Θεόδωρος. Στιχηρὸν 14 Σεπτεμ. «Σήμερον ξύλον».

31) Θεόδουλος μοναχός. Στιχηρὰ Πεντηκοσταρίου «Ἀναστάσεως ἡμέρα» (ἀναγραμματισμὸς) — (τῶν Μυροφόρων) «Κρυπτόμενον τὸν Πέτρον» — Θεοτοκίον (ἦχος β΄) «Πᾶσαν ἁμαρτίαν».

32) Θεόδωρος δομέστικος Καλλικρατείας. Κοινωνικά.

33) Θηβαῖος. Ἄμωμον.

34) Ἰωάννης πατριάρχης—Τρισάγιον νεκρώσιμον.

35) Ἰωάσαφ μοναχὸς—Θεοτοκία (ἦχ. πλ. β΄) «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου» — (ἦχ. πλ. δ΄) «Τὴν Θεοτόκον Μαρίαν».

36) Κάλλιστος. Στιχηρὸν 25 Δεκεμ. «Πρὸ τῆς γεννήσεως».

37) Καμπάνης (Νικόλαος) — Ἄμωμον — Μάθημα (ἦχ. α΄) «Ριφεὶς ἐκ τῆς Ἐδὲμ» — Στιχηρὰ 26 Ὀκτωβ. «Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ» — 8 Νοεμβρ. «Συγχάρητε ἡμῖν» — 21 Νοεμ. «Μετὰ τὸ τεχθῆναί σε» — 24 Ἰουν. «Πρέπει τῷ Ἰωάννῃ».

38) Καναβούρης Μανουὴλ—Θεοτοκίον (πλ. β΄) «Χαῖρε παρθένε Μαρία».

39) Καρβουναριώτης (Μανουὴλ) — Στιχηρὰ Τριῳδίου «Οἴμοι μέλαινα».

40) Κελαδινὸς—Ἄμωμον.

41) Κλαδᾶς Θεόδωρος Κατακαλῶν. Χερουβικά.

42) Κλαδᾶς (Ἰωάννης Λαμπαδάριος). Κοινωνικά.—Ἄμωμον — «Γεύσασθε» — «Ἐξηγέρθη» — «Σῶμα Χριστοῦ» — Θεοτοκία (ἦχος α΄) «Ἣν πάλαι προεκήρυξαν» — «Τῇ ἀειπαρθένῳ» — «Τῶν οὐρανίων ταγμάτων» — Ἄνωθεν οἱ προφῆται» — «Τὴν παγκόσμιον δόξαν» — «Ἰδοὺ πεπλήρωται» — «Ποία τοῦ βίου τρυφὴ» — (ἦχος β΄) «Παρῆλθεν ἡ σκιὰ» — «Ὢ θαύματος» — «Οἴμοι οἷον ἀγῶνα» — (ἦχος γ΄) «Πῶς μὴ θαυμάσωμεν» — «Πολλάκις τὴν ὑμνῳδίαν» — (ἦχος δ΄) «Λαμπάδα φαίδρυνον» — «Νεῦσον παρακλήσεσι» — (ἦχος πλ. α΄) «Ναὸς καὶ πύλη» — «Ἠσαΐα χόρευε» — «Ταῖς πολυπλόκοις συμφοραῖς» — «Ψυχὴ τὰ ὧδε πρόσκαιρα» — «Ἄνθρωπε θρήνησον» — (πλ. β΄) «Πάντων προστατεύεις» — «Ὁ ποιητὴς καὶ λυτρωτής μου» — «Θεὲ τριὰς διαιρετὴ» (τὰ γράμματα Κωνσταντίνου Ἀσάνη) — (ἦχος βαρὺς) «Ψυχὴ τὸ ἐπιτίμιον» — «Μήτηρ μὲν ἐγνώσθης» — «Ἄνωθεν οἱ προφῆται» — Μάθημα (ἦχος α΄) «Ἅπας ἐγκωμίων» — «Τῇ ὑπερμάχῳ» (δύο στάσεις) — (ἦχος γ΄) «Πάντα ματαιότης» — (ἦχ. δ΄) «Ὄντως φοβερώτατον» — «Ἐσείσθησαν λαοὶ» — «Εὐαγγελίζου γῆ χαρὰν μεγάλην» — (ἦχος πλ. δ΄) «Σὲ μεγαλύνομεν» — «Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐφρανθήσεται» — «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου» — «Ἐν τῇ φρικτῇ παρουσίᾳ σου» — «Ἄνθρωπε στέναξον» — «Παράδεισε ἁγιώτατε» — Στιχηρὰ 8 Σεπτεμ. «Σήμερον ὁ τοῖς νοεροῖς» — Μεγαλυνάριον (6 Αὐγούστου) — Στιχηρὰ Τριῳδίου «Ὁ διδάσκαλος λέγει» — «Ὁ τρόπος σου δολιότητος» — Στιχηρὰ Πεντηκοσταρίου «Ἀναστάσεως ἡμέρα» — «Τίς λαλήσει».

43) Κοντοπετρῆς (Γεώργιος δομέστικος) — Τὴν τιμιωτέραν, μετ' ἀναγραμματισμῶν.

44) Κορώνης Ἀγάθων - Κοινωνικὰ - Χερουβικά.

45) Κορώνης (Ξένος) — Χερουβικὰ — «Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη» — Ἄμωμον — Κοινωνικὰ — «Γεύσασθε» — Τὴν τιμιωτέραν, μετ' ἀναγραμματισμῶν — Θεοτοκία (ἦχος α΄) «Τὴν ζωοδόχον πηγὴν» — «Ποίαν σοι ἐπάξιον ᾠδὴν» — «Ἰδοὺ ταλαίπωρε» — «Ἀλλ' ὅταν ἔλθῃς τὰ κρυπτὰ» — (ἦχος γ΄) «Ἐν Σιναίῳ τῷ ὄρει» — (ἦχος πλ. α΄) «Χαῖρε ἡ καλλονὴ» — (ἦχος πλ. β΄) «Πληθὺς ἀνθρώπων» — «Εἰ θέλεις ἄνθρωπε» — (ἦχος πλ. δ΄) «Ταῖς εἰς ἐμὲ» — «Τοῖς ἀκαθάρτοις λογισμοῖς» — «Ὢ πῶς Χριστὲ» — «Αὐτὸς μόνος ὑπάρχεις ἀθάνατος» — (ἦχος πλ. α΄) «Καρδίᾳ νῷ τε καὶ ψυχῇ» — «Ὢ πόσων θρήνων ἄξια» — «Ὅταν εἰς νοῦν τὸ φοβερὸν» — «Ὡς ἐπὶ θρόνου» — (Ἦχος πλ. β΄) «Τοὺς Θεοτόκον σε» — «Μεταβολὴ τῶν θλιβομένων» — «Ἄνανδρος μήτηρ» — «Τῆς ἀκηράτου σου» — (ἦχος βαρὺς) «Πολλὰ πολλάκις» — «Χαίροις οἰκουμένης» — «Ἁμαρτωλῶν τὰς δεήσεις» — «Τῇ ὑπερμάχῳ» — Στιχηρὰ 8 Σεπτεμ. «Σήμερον στειρωτικαὶ» — 6 Ὀκτωβ. «Ὡς ὑπηρέτης» — 14 Ὀκτωβ.

(εἰς Ἀθανάσιον πατριάρχην Κων/πόλεως[1]) «Ἀθανάσιε πάτερ» — 15 Δεκεμ. «Τὸν ἐν μάρτυσι» — 6 Ἰανουαρ. «Σήμερον ὁ Χριστὸς» — «Εἴδοσάν σε ὕδατα» — 20 Ἰανουαρ. «Τῶν ἐν τῷ βίῳ» — 23 Ἰανουαρ. «Τὴν τῶν χρόνων» — 25 Ἰανουαρ. «Ἡ γρήγορος γλῶσσά σου» — 30 Ἰανουαρ. «Φωστῆρες ἐξέλαμψαν» — 2 Φεβρ. «Τὸν ἱερὸν ἡ ἱερὰ» — 9 Μαρτ. «Τὴν λίμνην» — 23 Ἀπριλίου «Τοῦ μεγάλου βασιλέως» — 24 Ἰουνίου «Τοὺς τῆς εὐσεβείας» — 5 Ἰουλίου «Τὴν τοῦ Κυρίου» — 22 Ἰουλ. «Εἰς τὸ μνῆμα» — Πολυχρονισμὸν (6 Ἰανουαρίου) — Στιχηρὰ Τριῳδίου. «Παντοκράτορ Κύριε» — «Ἀδὰμ ὁ φύλαξ τῆς Ἐδὲμ» — Στιχηρὰ Πεντηκοσταρίου· «Ὦ θείας, ὤ φίλης» — «Παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακὼβ» — «Δικαιοσύνης ἥλιε» — «Ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑμνήσω σε» — Μάθημα (ἦχος δ΄) «Σύ μου γλυκασμὸς» (τὰ γράμματα Ἰσιδώρου πατριάρχου)[2].

46) Κουκουζέλης (Ἰωάννης). Ἄμωμον - Κοινωνικὰ - «Νῦν αἱ δυνάμεις» — «Γεύσασθε» — Τὴν τιμιωτέραν μετ᾿ ἀναγραμματισμῶν — «Τὴν ὄντως Θεοτόκον» — Θεοτοκία (ἦχος α΄) «Οἴμοι ψυχὴ τί ῥαθυμεῖς» — «Ἁπάσης πλάνης» — (ἦχος β΄) «Ἐπὶ ξύλου βλέπουσα» — (ἦχος πλ. α΄) «Οἴμοι τὸ τέλος ἄνθρωπε» — «Τὴν φοβεράν σου» — «Θρηνῶ καὶ κλαίω» — (ἦχος βαρὺς) «Ἄνωθεν οἱ προφῆται» — «Μήτηρ Παρθένε» — «Θρήνησον, κλαῦσον» — «Ἰδοὺ ψυχὴ» — (ἦχος πλ. δ΄) «Στῆθι καὶ βλέψον» — Μαθήματα (ἦχ. α΄) — «Ἐκύκλωσεν ἡμᾶς» — «Γαστὴρ θεοχαρίτωτε» — «Σφαγήν σου τὴν ἄδικον» — «Ἂν βάρος με τῶν λυπηρῶν» — «Εἰκών εἰμι» — «Ἰδοὺ γὰρ κτίσις ἅπασα» — «Ὑπὲρ λῃστὴν καὶ Μανασσῆν» — «Τί μάτην τρέχεις, ἄνθρωπε» — «Οὐδείς μοι τότε βοηθὸς» — «Εἰ καὶ σταυρὸν ὑπομένεις» — (ἦχος β΄) «Εἰς νοῦν ἂν λάβω» — «Ὦ ἀπάτη τοῦ βίου» — (ἦχος γ΄) «Τέκνον μου πλάστα» — «Ὄντως δακρύων ἄξια» — (ἦχος δ΄) «Ὄντως φοβερώτατον» — «Λέλυται φύσις» — «Ἔχοντές σε Θεοτόκε» — (ἦχος πλ. β΄) «Φεῦ τί τὸ ξένον» — «Μετὰ κλαυθμῶν καὶ ὀδυρμῶν» — «Ἐξομολογήσομαί σοι» — (ἦχος βαρὺς) «Ὅτε τὸ πάθος» — (ἦχος πλ. δ΄) «Ἡ σὲ τεκοῦσα» — «Παρισταμένη τῷ σταυρῷ» — «Νεφέλη κούφη» — «Αἱμοχαρὴς ἀπάνθρωπος» — «Πάθος ὁρῶσα» — «Ἐγὼ δὲ πῶς» — «Τῇ ὑπερμάχῳ» — Στιχηρά· 26 Σεπτεμ. «Εὐαγγελιστὰ» — 21 Νοεμβρ. «Ἄγγελοι τὴν εἴσοδον» — 15 Δεκεμ. (Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λάτρῳ) «Ὅσιε πάτερ τῆς φωνῆς» — 1 Ἰανουαρ. «Σοφίας ἐραστὴς» — 6 Ἰανουαρ. «Μεγάλυνον ψυχή μου» — 25 Ἰανουαρ. «Λόγῳ Θεοῦ» — 2 Φεβρ. «Ἀκατάληπτόν ἐστι» — 5 Ἰουλ. (Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ) «Περικυκλοῦντες» — 28 Ἰουλ.

[1] Ὁ ὅσιος Ἀθανάσιος πατριάρχης Κ/πόλεως ἀνέβη δὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου· τὸ αον 1289-1293, τὸ βον 1303-1311. Ὁ Κορώνης Ξένος ὁ μελοποιήσας τὸ εἰς αὐτὸν Ἰδιόμελον ζῇ ἄρα κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν ια΄ ὡς γράφει ὁ Γ. Παπαδόπουλος (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ᾿ ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς σ. 266).

[2] Ἐπατριάρχευσεν ὁ Ἰσίδωρος ἀπὸ τοῦ 1347-1350· ὁ Κορώνης μελοποιεῖ τοὺς στίχους τοῦ Ἰσιδώρου· μία ἔτι ἀπόδειξις ὅτι ὁ Κορώνης ἦν σύγχρονος τοῦ Ἰσιδώρου ἀκμάζων κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα.

(ὁσίας Εἰρήνης) «Τὴν ἁγνὴν» — 25 Μαρτ. «Εὐαγγελίζεται ὁ Γαβριὴλ» — «Εὐαγγελίζου γῆ» — 8 Ἰουνίου «Μακαρίσωμεν πάντες» — 8 Σεπτ. «Ἐξ ἀκάρπου» — 14 Σεπτεμ. «Διὰ πιστῶν βασιλέων» — 26 Σεπτ. «Καὶ τὰ νικητήρια» — «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» — 26 Ὀκτωβ. «Ἀπόλαβε» — «Φρούρησον ἡμᾶς» — «Κατὰ τὴν ᾀσματίζουσαν» — 8 Νοεμ. «Σκέπασον ἡμᾶς» — «Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας» — 6 Αὐγ. «Τὸ Θαβώριον ὄρος» — «Οὐρανοὶ» — 15 Αὐγ. «Καὶ σὺν αὐτῇ» — «Χαῖρε κεχαριτωμένη» — «Ἀλλ᾿ ὦ Παρθένε» — 29 Αὐγ. «Ἀλλ᾿ ἡμεῖς τὸν βαπτιστὴν» — «Ὠρχίσατο ἡ μαθήτρια» — «Πᾶσα πνοὴ» — Στιχηρὰ τοῦ Τριῳδίου — «Ἀλλ᾿ ὡς οἰκτίρμων κάθαρον» — «Λοιπὸν ὦ ψυχὴ» — «Ἀλλ᾿ ὦ παράδεισε» — «Εὑρίσκω τὴν εἰσέλευσιν» — «Ἀλλὰ πενθῶν ἀλλὰ θρηνῶν» — «Ὢ τοῦ θαύματος τί τὸ περὶ ἡμᾶς» — «Ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον» (Τῆς Σταυροπροσκυνήσεως) — «Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος» — Στιχηρὰ τοῦ Πεντηκοσταρίου — «Τότε κατηργήθη ἡ ἀφωνία».

47) Κουκουλᾶς (Μιχαὴλ ἱερεύς). Μάθημα (ἦχος πλ. β΄) «Τίς μοι τὸν θρῆνον».

48) Λάσκαρις Ἰωάννης ἀπὸ τῆς Κρήτης — Θεοτοκία (ἦχος πλ. δ΄) «Ἀνύμφευτε Παρθένε» — «Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ» — «Ὅλος εἶ σῶτερ γλυκασμός».

49) Λάσκαρις Ἰωάννης Πηγωνίτης. Κοινωνικά. Θεοτοκία (ἦχος γ΄) «Τὴν ὡραιότητα» — (ἦχος α΄) «Χαῖρε ἡ τῆς χάριτος πηγὴ» — (ἦχος πλ. α΄) «Χαῖρε πύλη» — (Εἰκάζω ὅτι ὁ Πηγωνίτης καὶ ὁ ἀπὸ τῆς Κρήτης Λάσκαρις εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον).

50) Μαγουλᾶς Κωνσταντῖνος. Κοινωνικὰ — Θεοτοκίον (ἦχος δ΄) «Ταχὺ συνεισέλθωμεν» — Τῇ 6 Αὐγ. «Ἅπας γηγενής».

51) Μακάριος ἱερομόναχος — Κοινωνικὸν «Σῶμα Χριστοῦ».

52) Μανουγρᾶς Θεόδωρος — Ἄμωμον — Στιχηρὰ 25 Δεκεμ. «Ἄκουε οὐρανὲ» — 6 Ἰανουαρ. «Τί ἀναχαιτίζει» — 6 Αὐγ. «Προτυπῶν τὴν ἀνάστασιν» — Στιχηρὰ Τριῳδίου «Πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα».

53) Μανουὴλ ἱερεὺς ὀρφανοτρόφος. Ἄμωμον.

54) Μοσχιανὸς (Γεώργιος δομέστικος ὁ Λαοσυνάκτης). Κατανυκτικὸν «Ἄνθρωπε τίς ἡ πλάνη σου» — «Πατέρα υἱὸν» — Κοινωνικὸν «Γεύσασθε» καὶ ἕτερον Κοινωνικὸν «Σῶμα Χριστοῦ».

55) Οὐρανιώτης (Ἰωάννης πρωτοψάλτης). Κοινωνικὰ — «Ἐξηγέρθη» (δύο).

56) Πανάρετος (Γεώργιος). Ἄμωμον — Κοινωνικὰ — Τὴν τιμιωτέραν μετ᾿ ἀναγραμματισμῶν.

57) Πατζάδος (Μιχαήλ). Στιχηρὰ 25 Μαρτ. «Ἀπεστάλη ἄγγελος» — 23 Ἀπριλ. «Ἀνέτειλε τὸ ἔαρ» — 29 Αὐγ. «Γενεθλίων τελουμένων».

58) Προπαλᾶς Μιχαήλ. Κοινωνικά.

59) Ραιδεστηνὸς Δαυίδ. Κοινωνικὰ — «Γεύσασθε».

60) Σγουρόπουλος (Γεώργιος ὁ Δομέστικος). Μάθημα (ἦχος πλ. α΄) «Ἡ δημιουργική» — Κοινωνικὰ «Σῶμα Χριστοῦ».

61) Σπανὸς Κωνσταντῖνος ἱερεύς. Ἄμωμον.

62) Σπανὸς Μανουὴλ ἱερεύς. Ἄμωμον.

63) Σταυράκιος (Ἰωάννης) χαρτοφύλαξ Θεσσαλονίκης. Στιχηρὸν 26 Ὀκτωβρ. «Τρισαριστεῦ ἀντιλήπτωρ».

64) Συγγρὸς[1] Ἀνδρέας. Κοινωνικὰ — Μάθημα (πλ. δ΄) «Αὐτὸς μόνος ὑπάρχεις ἀθάνατος».

65) Τραμουντάνης Νικόλαος πρωτοψάλτης Ρόδου. Χερουβικά.

66) Τσακνόπουλος (Ἰωάννης) — «Τῇ ὑπερμάχῳ».

67) Φαρδιβούκης (πρωτοπαπᾶς ἁγίων ἀποστόλων).—Ἄμωμον.

68) Φερεντάρης. Κοινωνικά.

69) Φωκᾶς (Ἰωάννης Λαμπαδάριος) ἐκ Κρήτης — Κοινωνικὰ — Θεοτοκίον (ἦχος πλ. δ΄) «Σὲ γὰρ ἔχω ἐλπίδα» — Μάθημα (ἦχος πλ. δ΄) «Ὦ βάθος ἀγαθότητος» (τὰ γράμματα Μανουὴλ Σαμβίου).

Οἱ 69 οὗτοι μουσικοδιδάσκαλοι ἀκμάζουσι πρὸ τῆς ἁλώσεως· οἱ δὲ περὶ τὰ χρονικὰ διαστήματα πλανηθέντες δύνανται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνωτέρω καταλόγου νὰ ἐπανορθώσουν τὰς χρονολογικὰς αὐτῶν πλάνας.

12.

Δημήτριος ἱερομόναχος Παλαμᾶς ἐκ Μεσημβρίας.

Ἄγνωστος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θράκης καὶ εἰς τὸν Γ. Παπαδόπουλον. Τούτου φέρονται ἀναγραμματισμοὶ εἰς τὸν Λαυριωτικὸν κώδικα Θ 207 (Δημητρίου ἱερομονάχου Παλαμᾶ ἐκ Μεσημβρίας)

13.

Δημήτριος ὁ Ραιδεστηνός.

Μνημονεύεται ἐν τῷ Β΄ καταλόγῳ τοῦ Α. Σταμούλη (κατὰ τὸν Thibaut) ὡς πρεσβύτερος. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην, τοῦ πρεσβυτέρου, οὐδαμοῦ τῶν γνωστῶν μοι κωδίκων τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνοδεύεται. Ἤκμασεν εἰς τοὺς πρὸ τῆς ἁλώσεως χρόνους, καταριθμούμενος ἐν τῷ κώδικι τοῦ Δαυὶδ (Ε 173) μεταξὺ τῶν ἀρχαίων διδασκάλων, ἐμελοποίησεν τὰ ἑξῆς:

1) Χερουβικὰ κωδ. Κ 172 Λαύρ. (Δημητρίου).

2) Κοινωνικὰ «Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ» Ε 8 Λαύρ. (Δημητρίου Ραιδεστηνοῦ)—«Αἰνεῖτε τὸν Κύριον» Ε 173 Λαυρ. Ε 128 Λαύρ. 271, 307 καὶ 309 Ξηροποτάμου· ἕτερον εἰς ἦχον βαρὺν εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς Θ 154 φ. 168. Ι. 184. Κ 151. Κ 175. — «Γεύσασθε καὶ ἴδετε» Κ. 188 Λαύρ. 46 τῶν Βλατάδων.

[1] Εἰς ἄλλους κώδικας καλεῖται Σιγηρός.

3) Εἱρμοὺς καλοφωνικοὺς Λ 156 Λαύρ. «Τύπον τῆς ἁγνῆς λοχείας σου» (Δημητρίου)· 291 Ξηροποτ.

4) Στιχηράριον καλοφωνικὸν Κ 134 Λαύρ. («Δημητρίου πρωτοψάλτου». Ἂν ὁ Ραιδεστηνὸς ἦτο καὶ πρωτοψάλτης μοὶ εἶναι ἄγνωστον). Τὸν Δημήτριον Ραιδεστηνὸν ἀγνοεῖ ὁ Γ. Παπαδόπουλος.

14.

Διονύσιος ὁ Ἡρακλείας.

Ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Α. Σταμούλη ἁπλῶς ὡς «Διονύσιος Ἡρακλείας» (κατὰ τὸν Πίτρα) σημειούμενος εἶναι ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1591-1600 ἀρχιερατεύσας Διονύσιος (Θρᾳκικὰ ϛ, 75 σημ. 1), ἀποκλειομένου τοῦ νεωτέρου Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Τυρολόης, τῷ 1830 προαχθέντος εἰς τὴν μητρόπολιν Ἡρακλείας, διότι τὰ μουσικὰ αὐτοῦ ἔργα, τὰ Χερουβικά, κεῖνται εἰς δύο Λαυριωτικοὺς κώδικας τὸν Ε 128 καὶ Κ 188 χρονολογουμένους, τοῦ μὲν πρώτου ἀπὸ τοῦ 1741, τοῦ δὲ δευτέρου ἀπὸ τοῦ 1739. Ὁ Διονύσιος ἐμελοποίησε χερουβικὰ τὰ ὁποῖα ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἦσαν λίαν διαδεδομένα ὡς μαρτυρεῖ ἡ παρουσία αὐτῶν εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδ. Ε 10. Ε 162. Ε 128. Ι 189. Κ 188 καὶ τὸν Ξηροποταμινὸν 317.

15.

Δοσίθεος μοναχὸς Ραιδεστινός.

Ἄγνωστος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης καὶ τὸν Γ. Παπαδόπουλον. Ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτοῦ εὕρηται εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδικας Ε 132 καὶ Κ 157 ἓν Κοινωνικὸν («Δοσιθέου μοναχοῦ τοῦ Ραιδεστινοῦ»). Εἰκάζω ὅτι ἦν Ἁγιορείτης.

16.

Θεόδουλος μοναχὸς Αἰνίτης.

Ὁ Θεόδουλος οὗτος ὁ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἀσκούμενος καὶ Θεόδουλος νεώτερος εἰς τὰ μουσικὰ αὐτοῦ ἔργα καλούμενος πρὸς διάκρισιν τοῦ παλαιοῦ Θεοδούλου, τοῦ δομεστίκου τῆς μονῆς τῶν Μαγγάνων, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος, τὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ Λαυριώτου προηγουμένου Σεραφεὶμ τοῦ Μιτυληναίου, διασήμου μουσικοδιδασκάλου καὶ γραφέως ἱκανῶν μουσικῶν κωδίκων. Τοῦτο βεβαιούμεθα ἐκ τοῦ αὐτογράφου κώδικος τοῦ Θεοδούλου Θ 200 τῆς Λαύρας, ἐν ᾧ ἐν φ. 162β σημειοῖ· «Ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον οἱ Οἶκοι διὰ χειρὸς Θεοδούλου μοναχοῦ 1750»· καὶ ἐν φ. 164 «Ἐδιδάχθην παρὰ τοῦ μουσικωτάτου καὶ μελλυργητοποιοῦ ἀρίστου πάντων καὶ διδασκάλου μου κυρίου Σεραφεὶμ Λαυριώτου τοῦ καὶ προηγουμένου». Εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ σημειοῦται ὁτὲ ἁπλῶς Θεόδουλος, ὁτὲ μοναχὸς Θεόδουλος, ἐνίοτε Ἁγιορείτης καὶ εἰς τὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Κ 188 Θεόδουλος

μοναχὸς Αἰνίτης. Ὁ Θεόδουλος συνεχίζων τὴν ἀπὸ τοῦ Κουκουζέλη μέχρι τῶν ἡμερῶν του Ἁγιορειτικὴν λαμπρὰν παράδοσιν ἐδίδασκε τὴν ἱερὰν τέχνην καὶ εἰς τοὺς συμμοναστὰς αὐτοῦ, ὡς τοῦτο δῆλον γίνεται ἐκ σημειώματος τοῦ ἀνωτέρω Λαυριωτικοῦ κώδ. (Κ 188 φ. 254) γραφέντος ὑπὸ τοῦ Ἐσφιγμενίτου ἱεροδιακόνου Μελχισεδὲκ (τῷ 1739) ἐν ᾧ λέγει ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Θεοδούλου καὶ Νικολάου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως. Ὁ ἐν λόγῳ Μελχισεδὲκ εἰς τὸν ἰδιόγραφον αὐτοῦ τοῦτον κώδικα εἰς ἓν τῶν Χερουβικῶν τοῦ Θεοδούλου προσέθηκε καὶ «τοῦ Αἰνίτου»· ἐπομένως ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ μαθητοῦ τοῦ Θεοδούλου ὅτι ἐξ Αἴνου κατήγετο ὁ Θεόδουλος δὲν ἐπιδέχεται ἀντίρρησιν. Εἰς τοὺς μουσικοὺς κώδικας δύο ἀπαντῶσιν ὁμώνυμοι μουσικοδιδάσκαλοι, Θεόδουλος ὁ δομέστικος τῶν Μαγγάνων, καὶ ὁ ἡμέτερος Θεόδουλος, ὅστις ἓν τοῦ παλαιοῦ Θεοδούλου ἔργον ἐν κώδ. Κ173 τῆς Λαύρας ἐξήγησεν ἐκ τῆς παλαιᾶς γραφῆς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος· «Τὰ λυπηρὰ τῆς λύπης», Θεοδούλου τοῦ παλαιοῦ ἐξηγηθὲν ὑπ᾿ ἐμοῦ καθὼς ἐν ἁγίῳ ὄρει ψάλλεται». Ἀλλ᾿ ὅπου ἀπαντῶσιν εἰς τοὺς κώδικας δύο ἢ καὶ περισσότεροι συνώνυμοι τῆς αὐτῆς ἰδιότητος ἡ διάκρισις τῶν ἔργων τούτων εἶναι δυσχερής. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ παλαιοῦ Θεοδούλου προστίθεται πολλάκις καὶ τὸ «δομέστικος τῶν Μαγγάνων» ἀλλὰ οὐχὶ πάντοτε· διότι παρετήρησα ὅτι καὶ εἰς κώδικας τοῦ ιε´ αἰῶνος τὰ ἔργα τούτου ἐπιγράφονται ἁπλῶς «Θεοδούλου μοναχοῦ». Διὰ τοῦτο τὰ εἰς τοὺς κώδ. τοὺς συγχρόνους τοῦ νέου Θεοδούλου ἢ καὶ μεταγενεστέρους τοῦ 18ου αἰῶνος ἀπαντῶντα ποιήματα ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Θεοδούλου μοναχοῦ» ἀπέδωκα εἰς τὸν Αἰνίτην καὶ Ἁγιορείτην Θεόδουλον, τὰ δὲ εἰς παλαιοτέρους κώδικας εἰς τὸν δομέστικον τῶν Μαγγάνων.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὸν Αἰνίτην Θεόδουλον ἀνήκουσι τὰ ἑξῆς:

1) Δοχαὶ Θ167 καὶ Κ176 Λαύρας.

2) Ἀλληλουάριον Ε1 Λαύρ. (Θεοδούλου). Ε4 Λαύρ. Ε6 Λαύρ. Ε8 Λαύρ. Ε130 Λαύρ. Ε132 Λαύρ. Θ152 Λαύρ. Θ153 Λαύρ. Θ162 Λαύρ. Ι184 Λαύρ. (Θεοδούλου μοναχοῦ). Κ172 Λαύρ. Κ188 (Θεοδούλου μοναχοῦ).

3) Δοξολογίαι (ἑπτὰ) Θ167 Λαύρ.

4) Λειτουργικὰ Ε148 Λαυρ.

5) Χερουβικὰ Ε128 Λαύρ. Ε132 Λαύρ. Ι148 Λαύρ. Θ154 Λαύρ. (ἦχος βαρύς, α´, καὶ β´). Κ168 Λαύρ. Κ188 φ. 254 Λαύρ. (Θεοδούλου μοναχοῦ Αἰνίτου).

6) Μαθήματα Ε108 Λαυρ. «Καὶ σῶσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν».

7) Θεοτοκία καλοφωνικὰ Κ137 Λαύρ. (τοῦ Μπερεκέτου συντμηθέντα ὑπὸ Θεοδούλου).

8) Κοινωνικὰ Θ154 Λαύρ.

9) Προσόμοια ἀργὰ μετὰ κρατημάτων ψαλλόμενα εἰς τὰς ἀγρυπνίας Μ22 φ. 14β Λαύρ.

Περὶ τοῦ Θεοδούλου τούτου οὔτε οἱ συντάκται τῶν καταλόγων τῶν Θρᾳκῶν μουσικῶν ποιοῦνται λόγον, οὔτε ὁ Γ. Παπαδόπουλος.

17.

Θεόδωρος Δομέστικος Καλλικρατείας.

Εἰς τὸν Β´ κατάλογον τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης (Θρᾳκικὰ Δ, 371) ὁ δομέστικος τῆς Καλλικρατείας καλεῖται (κατὰ τὸν Pitra καὶ Thibaut) ἐσφαλμένως Κλαδᾶς. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Ἡ σύγχυσις προῆλθεν ἐκ τῆς συνωνυμίας τριῶν ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων, τοῦ Θεοδώρου Κλαδᾶ, τοῦ Θεοδώρου Γλαβᾶ καὶ τοῦ Θεοδώρου δομεστίκου. Ὁ Κλαδᾶς Θεόδωρος φέρεται εἰς τὸν κώδικα τοῦ Δαυὶδ (Ε173 Λαύρ.) ὡς ποιητὴς χερουβικῶν ἐπιγραφομένων «Θεοδώρου Κλαδᾶ Κατακαλῶν»· ὁ Θεόδωρος Γλαβᾶς (ἢ Κλαβᾶς κατὰ τὸν κώδικα τοῦ Δαυίδ), κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Λαυριωτικῶν κωδίκων Ε148 καὶ Λ166 ἦν πρωτοψάλτης Μαρωνείας καὶ νοτάριος (ἴδ. κατωτέρω), ὁ δὲ Θεόδωρος, ὁ τῆς Καλλικρατείας δομέστικος, ἀρχαῖος καὶ οὗτος μουσικὸς καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀκμάσας, οὐδαμοῦ φέρει τὸ ἐπίθετον Γλαβᾶς ἢ Κλαβᾶς ἢ Κλαδᾶς. Εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ τιτλοφορεῖται «δομέστικος Καλλικρατείας» ἄνευ προσθέτου ἐπιθέτου. Ὁ Δαυὶδ Ραιδεστηνὸς ὅστις εἰς τὸν αὐτόγραφον αὐτοῦ κώδικα περιέλαβε καὶ τοὺς δύο διδασκάλους διακρίνει αὐτοὺς ἀπ᾿ ἀλλήλων. Τὸν μὲν καλῶν Θεόδωρον Κλαβᾶν, τὸν δὲ Θεόδωρον δομέστικον Καλλικρατείας. Ἐπίσης εἰς τὸν Ξηροποταμινὸν κώδ. 309 φέρονται Κοινωνικὰ Θεοδώρου δομεστίκου Καλλικρατείας καὶ ὀλίγον κατωτέρω εἰς τὸν αὐτὸν κώδικα Κοινωνικὰ Θεοδώρου Γλαβᾶ καὶ μάθημα Θεοτοκίον Θεοδώρου καὶ πάλιν τοῦ Γλαβᾶ. Ἄλλα τὰ κοινωνικὰ τοῦ Δομεστίκου Καλλικρατείας καὶ ἄλλα τοῦ πρωτοψάλτου Μαρωνείας Γλαβᾶ· ἄλλο ἐπομένως πρόσωπον τὸ ἓν καὶ διάφορον τὸ ἄλλο. Τοῦ Δομεστίκου Καλλικρατείας φέρονται Κοινωνικὰ εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδ. Ε128. Ε173. Θ154. Ι 184 καὶ τοὺς Ξηροποταμινοὺς 307 καὶ 309.

Καὶ τὸν Θεόδωρον τοῦτον ἀγνοεῖ ὁ Γ. Παπαδόπουλος.

18.

Θεόδωρος ὁ Γλαβᾶς
νοτάριος καὶ πρωτοψάλτης Μαρωνείας.

Περὶ τοῦ διδασκάλου τούτου οὐδένα λόγον ποιεῖται ὁ Γ. Παπαδόπουλος εἰς τὸ περὶ τῶν μουσικῶν καὶ ποιητῶν αὐτοῦ ἔργον. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἀρχαίου Λαυριωτικοῦ κώδικος, τοῦ Λ 166 (ιε´ αἰῶνος), καὶ ἑτέρου νεωτέρου τοῦ Ε 148 τῆς αὐτῆς Λαύρας, ὁ Θεόδωρος Γλαβᾶς ἦν πρωτοψάλτης Μαρωνείας καὶ νοτάριος ἀκμάσας πρὸ τῆς ἁλώσεως. Τούτου σημειῶ τὰ ἑξῆς ἔργα:

1) Θεοτοκία κώδ. 1402 Βατοπεδίου· Ε 128 Λαύρ. «Δέσποινα τοῦ κόσμου» (ἦχος πλ. β΄) ἀναποδισμὸς ἀπὸ τοῦ «Μὴ καταπιστεύσῃς με» (Θεοδώρου Γλαβᾶ)· Λ 166 Λαύρ. (Θεοδώρου Γαβρᾶ καὶ πρωτοψάλτου Μαρωνείας).

2) Μάθημα (ἦχος γ΄) «Σῶσον με Κύριε ὁ Θεός μου» Ε 148 Λαύρ. (πρωτοψάλτου Μαρωνείας νοταρίου Γλαβᾶ).

3) Ἄμωμος Ε 173 Λαύρ. (Θεοδ. Κλαβᾶ).

4) Ἀναγραμματισμοὶ Ι 184 Λαύρ.

5) Κοινωνικὰ 307 Ξηροποτάμου.

19.

Θεόδωρος Ἀδριανουπολίτης.

Ἄγνωστος καὶ οὗτος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης καὶ τὸν Γ. Παπαδόπουλον. Τούτου φέρονται μελῳδήματα εἰς τὸν κώδ. τῆς Λαύρας Ι 79.

20.

Θωμᾶς ὁ Ραιδεστηνός.

Ἐν τῷ Α΄ καταλόγῳ τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης (Παράρτημα Γ΄ τόμου Θρᾳκικῶν σ. 224) ὁ Θωμᾶς φέρεται ἀποθανὼν τῷ 1868. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές· διότι τοῦ Ραιδεστηνοῦ Θωμᾶ ἔργα σῴζονται εἰς κώδικας τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, τὸν ὑπ᾽ ἀριθ. 307 τοῦ Ξηροποτάμου καὶ τὸν Η 141 τῆς Λαύρας. Ὁ πρῶτος περιέχει Κοινωνικὰ καὶ ὁ δεύτερος Μαθήματα· ἀμφότεροι ἐπιγράφουσι ταῦτα «Θωμᾶ Ραιδεστηνοῦ»· ἑπομένως ἤκμασε κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα καὶ πιθανὸν καὶ ἐνωρίτερον. Εἰς τὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Κ 175 φ. 384 φέρονται Θεοτοκία καὶ στίχοι εἰς τὴν Θεοτόκον «ποίημα Θωμᾶ ἱερέως, οὗ τὸ ἐπίκλην Κορδοκολοῦ»· αὐτόθι ἕτερα Θεοτοκία «ποίημα τοῦ μακαριωτάτου Ἰωάννου ἱερέως Κορδοκόλου» καὶ ἐν κώδ. Ε 49 Λαύρας κράτημα «Θωμᾶ Κορδοκότου» καὶ ἄλλο αὐτόθι «Ἰωάννου Κορδοκότου»· καὶ ἐν κώδικι Ε 155 Λαύρ. μάθημα Στιχηρὸν «Ὁρῶσα σε ἡ κτίσις» ποίημα «Θωμᾶ ἱερέως» ἔχουσιν ἆρά γε οἱ οὕτω φερόμενοι ὁμώνυμοι σχέσιν πρὸς ἀλλήλους; εἶναι ὁ Ραιδεστηνὸς Θωμᾶς ὁ οὕτω Κορδόκολος ἢ Κορδόκοτος ἐπωνυμούμενος, ἢ ἄλλοι τινὲς ξένοι πρὸς αὐτὸν καὶ διάφοροι;

21.

Ἰωακεὶμ ὁ Βιζύης ὁ Ἀλαμπάσης.

Περὶ τοῦ Βιζύης Ἰωακεὶμ ἔγραψα τὰ δέοντα ἐν μελέτῃ περὶ τῶν Μητροπολιτῶν τῆς Θρᾴκης δημοσιευομένῃ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος εἰς τὸν Η^{ον} τόμον τῶν Θρᾳκικῶν. Συμπληρωματικῶς τῶν ὅσων περὶ τῶν μουσικῶν αὐτοῦ ἔργων εἶπον παραπέμπω ἐνταῦθα εἰς περισσοτέρους κώδικας, ἵνα δειχθῇ

ἡ εὐρεῖα τῶν μουσικῶν αὐτοῦ ἔργων διάδοσις ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἁγιορείταις, οἵτινες τόσην ἀγάπην καὶ ἐπίδοσιν εἶχον εἰς τὴν ἱερὰν τέχνην κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σημερινὴν ἀκαρπίαν καὶ στασιμότητα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδ. 1427 (ἴδε κατάλογον Μονῆς Βατοπεδίου σ. 227) ὁ Ἰωακεὶμ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ διασήμου μουσικοδιδασκάλου Βαλασίου τοῦ ἱερέως τοῦ νομοφύλακος, μεγάλως διαπρέψας ἐν τῇ τέχνῃ. Τοῦ μουσολήπτου τούτου ἱεράρχου σῴζονται τὰ ἑξῆς:

1) Χερουβικὰ εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδικας Ε 46. Ε. 58 (Ἰωακεὶμ ἀρχιερέως τοῦ καὶ Σαλαμπάσῃ). Ε 127 (Ἰωακεὶμ Βιζύης). Ε 128 (τρία. Ἰωακεὶμ τοῦ Βιζύης). Ε 130 (ἕν). Ε 132 (τρία). Θ 153 («Ἰωακεὶμ Βιζύης δι᾽ αἰτήσεως Ἀθανασίου Ἀδριανουπόλεως»· ὁ Ἀθανάσιος οὗτος εἶναι ὁ Ἀδριανουπολίτης λογιώτατος Ἀθανάσιος, ὁ τὸν ὁμώνυμον Κρῆτα διαδεχθεὶς (Θρᾳκικὰ ϛ, 42). Θ 167 (Βιζύης). Κ 188 (Ἰωακεὶμ Βιζύης Σαλαμπάσῃ). Λ 151. καὶ εἰς τοὺς Ξηροποταμινοὺς 91 (Ἰωακεὶμ ἀρχιερέως). 373 φ. 170 (Ἰωακεὶμ ἀρχιερέως). 309 (Σαλαμπάσῃ). 313 (Σαλαμπάσῃ). 366 (Ἰωακεὶμ). Καὶ μικρὸν κατωτέρω ἕτερα Χερουβικὰ (Σαλαμπάσῃ).

2) Κοινωνικὰ εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς Ε 128 (ἕν). Ε 130 φ. 269 (ἕν). Θ 154 (ἦχος βαρύς). Κ 150. Κ 168. (Βιζύης) Λ 151 (Βιζύης). καὶ τοὺς Ξηροποταμινοὺς 317 (Βιζύης) 370 (Ἰωακεὶμ ἀρχιερέως).

Ἐν τῷ Β΄ καταλόγῳ τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης (Θρᾳκικὰ Δ, 371) καθ᾽ ὑπόδειξιν τοῦ Πίτρα φέρεται μεταξὺ τῶν μουσικῶν καὶ ὁ Βιζύης Ἰωάννης, ὅστις εἶναι ἀνύπαρκτος. Ἐκ παραναγνώσεως τοῦ Ἰωακεὶμ προῆλθεν ὁ Ἰωάννης Βιζύης ἢ ἴσως τοῦτο ἦτο τὸ λαϊκὸν αὐτοῦ ὄνομα· ὡς Ἰωάννης δὲ Βιζύης ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ Ξηροποταμινῷ κώδ. 309, εἰς ὃν ἀποδίδεται ἓν Κοινωνικὸν ἐκ τῶν γνωστῶν τοῦ Βιζύης Ἰωακείμ.

22.

Ἰωάννης πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ.

Ἄγνωστος καὶ οὗτος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης. Κατὰ τὸν Βατοπεδινὸν κώδικα 1427 ὁ πρωτοψάλτης οὗτος Ραιδεστοῦ ἦν ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου (1726-1760· Θρᾳκικὰ Ε΄), μαθητὴς δὲ Ἰωάννου πρωτοψάλτου (τῆς Μ. Ἐκκλησίας). Γνωρίζομεν δὲ ἀσφαλῶς ὅτι ὁ πρωτοψάλτης Ἰωάννης (ὁ Τραπεζούντιος) ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰῶνος[1], καὶ ὅτι ἐδίδαξε πολλοὺς μαθητὰς τὴν ἱερὰν τέχνην. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐκ Σηλυβρίας Ἀλέξιος, ὅστις ἐν τέλει τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδ. Ε 134 σημειοῖ τὰ ἑξῆς: «Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις κἀμοῦ Ἀλεξίου τοῦ ἐκ Συλλιβρίας ὅπερ ὠνυσάμην ἐκ τοῦ ἄνωθεν γεγραφότος

[1] Τῷ 1721 ἦτο ἔτι Λαμπαδάριος καὶ ἔγραψε τὸν κώδ. Μ 93 τῆς Λαύρας (ἴδε κατάλ. Λαύρας σ. 319).

(Ἱεροδιακόνου Γρηγορίου) γρόσα δύο καὶ δέκα. Ἤρχησα σὺν Θεῷ νὰ διαβάζω τὸ παρὸν Στιχηράριον παραδόσει τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίτζη Γιαννάκη τοῦ καὶ πρωτοψάλτου τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αψνθ΄ (1759) ἐν μηνὶ μαρτίου ια΄ καὶ δέομαι τοῦ ἁγίου Θεοῦ ἵνα εὐδοκήσῃ τοῦ τελειῶσαι αὐτὸ ἐν τάχει καὶ προκόπτων καὶ εἰς ἀνώτερα, δι᾽ εὐχῶν τῆς παναχράντου αὐτοῦ μητρός, τῶν ἁγίων καὶ θεοκηρύκων καὶ πνευματοφόρων ἀποστόλων· εἴθε· γένοιτο· Ἀλέξιος».

Τοῦ πρωτοψάλτου Ραιδεστοῦ φέρονται Πασαπνοάρια ἐν τῷ Βατοπεδινῷ κώδικι 1399 (Ἰωάννου πρωτοψάλτου Ραιδεστοῦ, μαθητοῦ Ἰωάννου πρωτοψάλτου).

23.

Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀγχιάλου.

Ἐν τῷ Α΄ καταλόγῳ τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης (Παράρτημα Γ΄ τόμου Θρᾳκικῶν σ. 224) ὁ ἐξ Ἀγχιάλου Ἰωάννης καλεῖται Χρυσοβέργης ἐκ συγχύσεως πρὸς ἕτερον συνώνυμον. Ὁ Χρυσοβέργης Ἰωάννης κατήγετο ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ἦν ἀνεψιὸς καὶ μαθητὴς τοῦ καθηγητοῦ Ἀναστασίου Χρυσοβέργη τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἱερομονάχου. Ἀμφότεροι θεῖος καὶ ἀνεψιὸς ἦσαν δοκιμώτατοι μουσικοί, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα σῴζονται εἰς πολλοὺς κώδικας καὶ σημειῶ προχείρως τοὺς Λαυριωτικοὺς Θ 154 (Κοινωνικὰ «Ἀναστασίου ἱερομονάχου καὶ καθηγητοῦ Χρυσοβέργη» καὶ «Ἰωάννου τοῦ Χρυσοβέργη, ἀνεψιοῦ καὶ μαθητοῦ τοῦ ἄνωθεν Ἀναστασίου»)· Κ 188 (Κοινωνικὰ «Ἰωάννου Χρυσοβέργη ἐξ Ἰωαννίνων»). Κ 172 («Ἰωάννου Χρυσοβέργη ἐξ Ἰωαννίνων»)· καὶ τοὺς Ξηροποταμινοὺς 277 καὶ 334 («Ἰωάννου Χρυσοβέργη»)· ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς καταφαίνεται ὅτι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Χρυσοβέργης οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν ἢ συγγένειαν μὲ τὸν ἐξ Ἀγχιάλου Ἰωάννην, τοῦ ὁποίου ἓν μάθημα κατὰ τὴν 15 Αὐγούστου φέρεται ἐν τῷ Λαυριωτικῷ κώδ. Ε 155 «Τῇ ἀθανάτῳ σου Κοιμήσει» (Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου).

24.

Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου.

Περὶ τοῦ διασήμου τούτου μουσικοδιδασκάλου οὐδεὶς γίνεται λόγος ἀλλ᾽ οὐδὲ μνεία ἐν τῷ Α΄ καταλόγῳ τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης. Ἐν τῷ Β΄ τοῦ Δ΄ τόμου τῶν Θρᾳκικῶν ἁπλῶς ἀναγράφεται καθ᾽ ὑπόδειξιν τοῦ Pitra καὶ Thibaut· ὡς χρόνος δὲ τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ὁρίζεται ὁ 18ος αἰών. Ἀλλὰ τὰ ἔργα τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου Κωνσταντίνου εὑρίσκονται εἰς κώδικας χρονολογουμένους ἕνα αἰῶνα ὁλόκληρον πρὸ τοῦ ὁριζομένου ἄνωθεν· ὁ Λαυριωτικὸς κῶδ. Ι 147 χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1682· ὁ Ε 9 τῆς αὐτῆς Λαύρας ἀπὸ τοῦ 1666 καὶ ὁ Ε 6 τῆς Λαύρας ἀπὸ τοῦ 1620· καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι περιέχουσιν ἔργα τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου Κωνσταντίνου· ἤκμασεν ἄρα πολὺ ἐνωρίτερον τοῦ

18ου αἰῶνος, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα περὶ τὰ μέσα ἢ τὸ τέλος τοῦ ις΄ αἰῶνος. Εἴς τινας κώδικας, ὡς εἰς τὸν Λαυριωτικὸν Κ 165 διὰ τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ τάλαντον καὶ τὴν μεγάλην ἐπίδοσιν εἰς τὴν τέχνην ὀνομάζεται νέος Κουκουζέλης καὶ ζωγράφος. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου χαρίσματος οὐδεμίαν ἔχομεν ἀλλαχόθεν πληροφορίαν. Ταύτην καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὴν ὁ Σιμωνοπετρίτης μοναχὸς Νεκτάριος ὁ Σερεμέτης, ὅστις ἀντέγραψε τὸν ὑπ᾽ ἀριθ. Κ 165 τῆς Λαύρας κώδικα περιέχοντα ἔργα τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου Κωνσταντίνου ἔχοντα τὸν ἑξῆς τίτλον: «Βιβλίον πάνυ θαυμαστὸν καὶ ἀξιέραστον εἰς ἐκείνους ὁποῦ μετέρχονται τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην μὲ μεγάλον πόθον, συνθεμένον παρὰ τοῦ μουσικωτάτου κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου τοῦ νέου Κουκουζέλη καὶ ζωγράφου... εἶναι δὲ τὰ πάντα συνθεμένα ὡσὰν εἰς σχῆμα ὁλοκλήρου μαθήματος... ἀπό τε τῆς λεγομένης Παπαδικῆς, τοῦ Μαθηματαρίου καὶ Κρατηματαρίου... ἔρρωσθε· Νεκτάριος Σερεμέτης, ἐξ οὗ καὶ ηὐξήθη μικρόν».

Τὰ ποιήματα τοῦ Κωνσταντίνου διεδόθησαν πανταχοῦ ἰδίᾳ δὲ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ἔνθα ἐθεραπεύετο μετὰ ἱεροῦ ζήλου ἡ ὡραία τέχνη. Οἱ κώδικες τῶν ἱερῶν μονῶν κοσμοῦνται ὑπὸ τῶν θεσπεσίων μελουργημάτων τοῦ ἐμπνευσμένου διδασκάλου, ἐξ ὧν παραθέτομέν τινα ὅσα οἱ κώδικες τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Ξηροποτάμου περικλείουσιν.

1) Κρατήματα Ε 6 Λαύρ. (Κώστα τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου). Ε 9 Λαύρ. (κρατήματα ἕξ). Ε 32 Λαύρ. (δύο). Ε 36 Λαύρ. (ἕν. τοῦ Ἀγχιάλου). Ε 32 Λαύρ. (δύο). Ι 147 Λαύρ. (Κωνσταντίνου Ἀ[γ]χιλινοῦ). Κ. 137 Λαύρ. Κ 165 Λαύρ. 1416 Βατοπεδίου.

2) Χερουβικὰ Ε 6 Λαύρ. Ε 14 Λαύρ. Ε 25 Λαύρ. Ε 30 Λαύρ. Ε 32 Λαύρ. Ε 128 Λαύρ. (τρία). Ε 132 (δύο). Θ 162 Λαύρ. 271 Ξηροποτάμου. 307. 309. 317. 320. Ξηροπ.

3) Κοινωνικὰ Ε 38 Λαύρ. Ε 128 Λαύρ. Θ 154 Λαύρ. Μ 22 φ. 43 Λαυρ. (Κωστῆ).

4) Μαθήματα Θεοτοκία εἰς τοὺς Ξηροποταμινοὺς κώδ. 291. 307 καὶ 309.

5) Ἀσματικὸν Κ 156 Λαύρ. 309 Ξηροποτ. — «Τὸν σταυρόν σου προσκυνοῦμεν» 309 Ξηροποτάμου.

6) Μαθήματα ἐκ τοῦ Στιχηραρίου Ε 38 Λαύρ. (15 Αὐγούστου «Τὴν πάνσεπτόν σου κοίμησιν» καὶ ἕτερον «Αἱ γενεαὶ πᾶσαι»). Ε 155 Λαύρ. Ε 128 Λαύρ. «Ἐσείσθησαν λαοί,» — 317 καὶ 320 Ξηροποτ. (Στιχηρὰ ἰδιόμελα τοῦ ἐνιαυτοῦ). 1473 Βατοπεδίου. — Μάθημα καλούμενον Περσικὸν Ε 55 Λαύρ. (τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου).

7) Πολυέλεοι Ε 128 Λαύρ. 307, 309 καὶ 317 Ξηροποτάμου.

8) Ἡ τιμιωτέρα μετὰ στίχων καλοφωνικῶν Ε 128 Λαύρ. Ε 130 Λαύρ. (ὀκτάηχος) Θ 153 φ. 378 Λαύρ. Θ 168 Λαύρ. (ὀκτάηχος μετὰ κρατήματος).

Θ 197 Λαύρ. (μετὰ στίχων) Ι 184 Λαύρ. (ὀκτάηχος καὶ δίχορος). Κ 146 Λαύρ. Κ 188 (ὀκτάηχος). 307, 309, 320, 323 καὶ 341 Ξηροποτάμου.

9) Δοξολογίαι 323 Ξηροποτάμου.

10) Στίχοι καλοφωνικοὶ Ε 128 Λαύρ.

11) Θεοτοκία καλοφωνικὰ Ε 128 Λαύρ. (ἦχος δ').

Εἰς πολλοὺς κώδικας, ὡς εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς Ε 6. Ε 14. Ε 25. Ε 36. Ε 38. Ε 49 τινὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐπιγράφονται ἁπλῶς «τοῦ ἐξ 'Αγχιάλου» ἄνευ τοῦ ὀνόματος, ὡς τοῖς πᾶσι γνωστοῦ.

25.

Μελχισεδὲκ ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ καὶ Πανίου.

'Εν τῷ Β' καταλόγῳ τῶν μουσικῶν τῆς Θράκης (Θρακικὰ Δ, 371) ἡ ἀκμὴ τοῦ Μελχισεδὲκ ὁρίζεται ἐσφαλμένως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. 'Ο Σεβ. Μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανὸς εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τῆς 'Ανατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης (Θρακικὰ ς', 118) ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κωδίκων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὴν ἀρχιερατείαν τοῦ Μελχισεδὲκ παρατείνει μέχρι Μαΐου τοῦ 1628· μετὰ δὲ τὸν Μελχισεδὲκ ἀπαριθμεῖ τὸν Θεοφάνην καθαιρεθέντα τῷ 1637. 'Αλλ' ὁ Μελχισεδὲκ ὑπογράφεται εἰς πατριαρχικὸν Γράμμα Κυρίλλου τοῦ Β' ἀπολυθὲν κατὰ τὸ 1639 πρὸς τὸν Πρῶτον τοῦ 'Αγίου Ὄρους ὡς ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ[1]. 'Εκ τούτου δῆλον γίνεται ὅτι παραιτηθεὶς ἢ παυθεὶς ἀντεκατεστάθη διὰ τοῦ Θεοφάνους, μετὰ δὲ τὴν τούτου καθαίρεσιν (τῷ 1637) ἐπανέκτησε πάλιν τὴν ἐπισκοπὴν Ραιδεστοῦ καὶ ὡς τοιοῦτος ἐν ἐνεργείᾳ ὑπογράφεται εἰς τὸ μνησθὲν γράμμα τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου. Πότε ἀπέθανεν ἀγνοοῦμεν.

Τοῦ Μελχισεδὲκ σῴζονται εἰς τοὺς κώδικας τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Ξηροποτάμου τὰ ἀκόλουθα ἔργα.

1) Δοξολογίαι εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς Ε 13 (Μελχισεδὲκ Ραιδεστοῦ). Ε 25 (Μελχ. ἐπισκόπου). Ε 32. Ε 52 (Μελχισεδέκ). Ε 57. Ε 127. Ε. 128. Ε 130. Θ 153 (Μελχ. ἐπισκόπου). Ι 184 (Μελχ. ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ). Κ 156 (Μελχ. ἐπισκόπου Ραιδεστοῦ καὶ Πανίου). Κ 168. Κ 188.

2) Κρατηματα εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς Ε 32 (Μελχ. Ραιδεστοῦ). Ε 49. Κ 172 (Μελχισεδέκ). καὶ εἰς τοὺς Ξηροποταμινοὺς 266. 267. 272. 307. 309. 312. 313. 317. 323. 328. 388. 389.

Εἰς τὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Θ 154 φέρονται Κοινωνικὰ ἐπ' ὀνόματι Μελχισεδὲκ ἱεροδιακόνου, ἀλλὰ ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὸν 'Εσφιγμενίτην διάκονον, τὸν μαθητὴν Θεοδούλου τοῦ Αἰνίτου καὶ Νικολάου τοῦ ἀπὸ 'Αδριανουπόλεως, ὡς αὐτὸς ὁ Μελχισεδὲκ σημειοῖ ἐν φ. 254 τοῦ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντος τῷ 1739 Λαυριωτικοῦ κώδικος Κ 188.

[1] Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω Ἑλληνικὰ Γ, 53.

26.

Νικόλαος 'Αδριανουπολίτης.

Ἄγνωστος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾳκης καὶ τὸν Γ. Παπαδόπουλον· ἤκμασε κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ 'Εσφιγμενίτου Μελχισεδέκ, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη.

'Ο Μελχισεδὲκ οὗτος περιέλαβεν εἰς τὸν αὐτόγραφον αὐτοῦ μουσικὸν κώδικα, τὸν Λαυριωτικὸν Κ 188, καὶ Κοινωνικὰ (τῆς ἑβδομάδος) τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Νικολάου. Ἄλλα Κοινωνικὰ εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν καὶ τὴν Μεσοπεντηκοστὴν κεῖνται εἰς τὸν Λαυριωτικὸν Ε 128 ἐπιγραφόμενα «Νικολάου»· ἔργα αὐτοῦ περικλείει καὶ ὁ Βατοπεδινὸς κῶδ. 1427.

27.

Παγκράτιος ἱερομόναχος Ραιδεστηνός.

Διάσημος 'Αγιορείτης μουσικοδιδάσκαλος ἱερομόναχος καὶ δομέστικος τῆς μονῆς τῶν 'Ιβήρων· ἤκμασε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τὸν 17ον ἢ 18ον αἰῶνα. Τοῦ Παγκρατίου τὰ ποιήματα φέρονται εἰς πολλοὺς 'Αγιορειτικοὺς κώδικας μὲ παραλλάσσοντας τίτλους· καλεῖται εἴς τινας Ραιδεστηνός, εἰς ἄλλους μοναχὸς 'Ιβηρίτης, ἱερομόναχος 'Ιβηρίτης, καὶ εἰς ἄλλους δομέστικος τῆς μονῆς τῶν 'Ιβήρων· τὸν λαμπρὸν τοῦτον διδάσκαλον ἀγνοοῦσιν οἱ συντάκται τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θράκης, ὅστις ἐμελοποίησε τὰ ἑξῆς:

1) Στιχηρὰ τοῦ Μηνολογίου Ε 155 Λαύρ. (15 Δεκεμ. «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ»). Κ 173 Λαύρ. 1277 Βατοπεδίου.

2) Χερουβικὰ εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδ. Ε 10. Ε 14. Ε. 25. Ε 30. Ε 36 (Παγκρατίου Ραιδεστηνοῦ). Ε 128 (δύο. Παγκρατίου μοναχοῦ). Ε 132 (δύο). Ι 184 (Παγκρατίου ἱερομονάχου). — «Νῦν αἱ δυνάμεις» Ε 25. Κ 188· καὶ τοὺς Ξηροποταμινοὺς 307 (Παγ. μοναχοῦ). 309 (Παγ. ἱερομονάχου). 317. 320 (Παγκρατίου).

3) Κοινωνικὰ Θ 154 Λαύρ. (Παγκρατίου)· Ι 184 Λαύρ. καὶ εἰς τοὺς Ξηροποταμινοὺς 307 (Παγ. μοναχοῦ) 309 (Παγκρατίου). 313 (Παγ. μοναχοῦ).

4) Λειτουργικὰ τῶν προηγιασμένων Θ 162 Λαύρ. καὶ εἰς τοὺς Ξηροποταμ. 307 (Παγ. μοναχοῦ). 309 (Παγ. ἱερομονάχου). 317 (Παγ. μοναχοῦ). 391.

5) 'Αλληλουάριον εἰς τοὺς Λαυριωτ. Ε 128 (Παγ. μοναχοῦ) Ε 132 (Παγκρατίου). Κ 188 (Παγ. ἱερομονάχου) καὶ εἰς τοὺς Ξηροποτ. 307 (Παγ. μοναχοῦ). 309 (Παγ. ἱερομονάχου).

28.

Φωκᾶς Λαμπαδάριος Μετρῶν.

Ἄγνωστος καὶ οὗτος εἰς τοὺς συντάκτας τῶν καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θράκης καὶ εἰς τὸν Γ. Παπαδόπουλον. Εἰς τὸ ὄνομα «Φωκᾶ Λαμπαδαρίου» σημειοῦνται Μαθήματα Θεοτοκία εἰς τὸν Βατοπεδινὸν κώδ. 1402 καὶ

τὸν Λαυριωτικὸν Κ 168, ἀλλ' εἶναι ἄδηλον ἂν ταῦτα εἶναι τοῦ Λαμπαδαρίου Μετρῶν ποιήματα ἢ ἄλλου συνωνύμου, τοῦ Δομεστίκου Φωκᾶ, τοῦ Λαοσυνάκτου Φωκᾶ, τοῦ ἐκ Κρήτης Φωκᾶ, τοῦ Φιλαδελφείας Φωκᾶ, τοῦ Ἰωάννου Φωκᾶ, δοκίμων πάντων μουσικῶν καὶ εἰς διαφόρους ἀκμασάντων ἐποχάς. Τοῦ Λαμπαδαρίου Μετρῶν Φωκᾶ τὸ ὄνομα φέρει ἓν Ἰδιόμελον κατὰ τὴν 23 Σεπτεμ. «ἐκ βρέφους ἐγένου» ἐν κώδ. Λ 142 Λαύρ. (ιζ΄ αἰῶνος) οὕτω: «Φωκᾶ Λαμπαδαρίου Μετρῶν». Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ μουσοτραφὴς οὗτος Λαμπαδάριος Φωκᾶς ἔχει σχέσιν τινα μὲ τὸν ὁμώνυμον Σακελλάριον τῆς ἐπισκοπῆς Ραιδεστοῦ καὶ Πανίου τὸν ἀποθανόντα τῷ 1585. Περὶ τοῦ ἱερέως τούτου Φωκᾶ φέρεται ἐν ἀρχῇ τοῦ Παρισινοῦ κώδ. 258 (Μηναῖον Ἰανουαρίου) τὸ ἑξῆς σημείωμα: «†Ἐτοῦτο τὸ χαρτίον ἔνε τοῦ παπᾶ Δαυὶδ (;) καὶ ἔνε μινέο γενάρης.

† Φωκᾶς Σακελλάριος Πανίου.

† Ἐκιμίθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Φωκάς ἱερεύς

καὶ ϊκονὄμος τις ἁγιότάτης ἐπισκὄπῖς Ραιδεστοῦ καὶ πἂνῆου ἐπὶ ἔτους ,ζϟγ΄ (1585) ἰνδ. ιγ ἐν μινὴ ἰανουαρίῳ ἰς τὰς β΄ ἡμέρα κυρῖακῖ ὥρα γ΄ τῆς ἰμέρας. καὶ ἐτάφη ἐν το νάω τοῦ μεγάλου Θεοδώρου ἔνπροστεν της εἰκονὄς αὐτοῦ καὶ εωνία αὖτοῦ ἤ μνἦμι».

29.

Χρυσόστομος Λαυριώτης ὁ Μαδύτιος.

Ὁ ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων καὶ λογιωτέρων Ἁγιορειτῶν μοναχῶν τῶν τελευταίων χρόνων Χρυσόστομος ἐγεννήθη ἐν Μαδύτῳ τῷ 1851 καὶ ἐδολοφονήθη ἐν Ἁγίῳ Ὄρει τῷ 1908 τῇ 22 Δεκεμβρίου [1]. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο καὶ ὑμνογράφος καὶ δόκιμος μουσικός· ὡς ὑμνογράφος ἐποίησεν ἀκολουθίαν εἰς τὸν ἅγιον Καισάριον, τῆς ὁποίας ὁ Κανὼν φέρει ἀκροστιχίδα «Καισάριον Χρυσόστομος δίκαιον μέλπω» (σῴζεται ἐν κώδ. 83 φ. 78 τῆς Καλύβης Ἰωασαφαίων)· καὶ ἑτέραν Ἀκολουθίαν εἰς τὸν ἅγιον Ὀρέστην κατὰ προτροπὴν τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄ (ἴδ. κατάλογον Καυσοκαλυβίων σελ. 91, 16 σημ. ὑπὸ Εὐλογίου Λαυριώτου).

Ὡς μουσικὸς δὲ ἐμελοποίησε τὰ ἑξῆς φερόμενα ἐν κώδ. 36 καὶ 93 τῆς Καλύβης Ἰωασαφαίων.

1) Τὰ Δοξαστικὰ τοῦ Ἑσπερινοῦ, Λιτῆς, Ἀποστίχων καὶ Αἴνων τοῦ ἁγ. Εὐσταθίου (Σεπτεμ. 20).

2) Τὰ Δοξαστικὰ τοῦ Ἑσπερινοῦ, Λιτῆς, Ἀποστίχων καὶ Αἴνων τοῦ ἁγ. Γεωργίου (Ἀπριλ. 23).

3) Τὰ Δοξαστικὰ τοῦ Ἑσπερινοῦ, Λιτῆς, Ἀποστίχων καὶ Αἴνων τοῦ ἁγ. Μεθοδίου πατριάρχου Κ/πόλεως (Ἰουν. 14).

4) Δοξαστικὸν εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (ἦχος πλ. α΄) «Σὲ τὴν ἁγνῶς δεξαμένην».

[1] Βιογραφικὰς σημειώσεις περὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἴδ. ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ ἔτ. ΚΘ σ. 542-543. καὶ Χριστοφόρου Κτενᾶ, Ἡ σύγχρονος Ἀθωνιὰς Σχολὴ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ διδάξαντες ἀπὸ τοῦ 1845-1916 Ἀθῆναι 1930 σ. 60-65.

5) Δοξαστικὸν τοῦ ὁσίου Ἰωάσαφ τοῦ ἰσαποστόλου (Αὐγ. 26).

6) Δοξαστικὸν τοῦ Ἑσπερινοῦ, Λιτῆς, Ἀποστίχων καὶ Αἴνων τοῦ ἁγ. Καισαρίου.

7) Δοξαστικὸν τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς ἁγ. Τριάδος.

8) Δύο Τροπάρια Ἑσπερινοῦ εἰς ἦχον πλ. δ΄.

9) Τὸ «Κατευθυνθήτω» τῆς προηγιασμένης.

10) Τὸ «Δεῦτε λάβετε φῶς».

11) Τὸ Δοξαστικὸν τοῦ Ἑσπερινοῦ τῶν Βαΐων.

12) Δοξαστικὰ Μαξίμου τοῦ Καυσοκαλύβη. Περὶ τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου γίνεται λόγος εἰς τὸ ἀνέκδοτον ἔργον μου. «Περὶ ποιητῶν καὶ Μελῳδῶν τῆς Ἐκκλησίας».

* * *

Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης ὅσα ἐκ τῶν προχείρων σημειώσεων ἡμῶν ἠδυνήθημεν ὡς συμπληρωτικὰ καὶ ἐπανορθωτικὰ τῶν δύο καταλόγων τῶν μουσικῶν τῆς Θρᾴκης νὰ συνεισφέρωμεν. Ἡ συστηματικὴ ἔρευνα τῶν μουσικῶν κωδίκων, καὶ ἰδίως τοῦ Ἁγίου Ὄρους, θὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ ἄλλους ἀγνοουμένους τῆς Θρᾴκης μουσικοὺς καὶ θὰ πλουτίσῃ σημαντικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ποιημάτων τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν. Χιλιάδες μουσικῶν κωδίκων ἐγκατεσπαρμένοι εἰς τὰς Βιβλιοθήκας τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως παραμένουσιν ἀνεξερεύνητοι καὶ ἄθικτοι. Ἡμεῖς δὲ οἱ κληρονόμοι τοῦ πνευματικοῦ τούτου πλούτου τῆς προγονικῆς μεγαλοφυΐας καθῆκον ἔχομεν νὰ ἐπαναφέρωμεν εἰς τὴν ζωὴν τοὺς μεγάλους τῆς τέχνης ἱεροφάντας καὶ πατέρας ἡμῶν τοὺς κειμένους νεκρούς, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ αὐλοῦ καὶ τῆς λύρας ἐφαίδρυναν τὸ ἐθνικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν στερέωμα. Οἱ μεγάλοι νεκροὶ ἐπικαλοῦνται ἀπὸ τοῦ τάφου τοὺς ζῶντας· ὁ αὐλὸς καὶ ἡ λύρα ἐθρυμματίσθησαν, ἀλλ' ἡ φωνή των παραμένει γραπτὴ εἰς τοὺς τάφους τῶν περγαμηνῶν· θὰ τὴν ἀκούσωμεν ὅταν ἀνοίξωμεν τὰ μνήματα.

Ἔχω ἀκόμη μίαν παρατήρησιν νὰ κάμω εἰς τὸν κ. Ἀντ. Σταμούλην καὶ θὰ καταπαύσω. Ὁ ἀναγραφόμενος ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτοῦ (Θρᾳκικὰ Δ, 371) «Γεώργιος Μπouki Ἀλιάτης, ἱερομόναχος Σηλυβρίας 16ος αἰὼν» εἶναι ὁ γνωστὸς ποιητὴς Γρηγόριος ἱερομόναχος ἐκ Σηλυβρίας (ἴδ. ἔμπροσθεν ἀριθ. 10) ὁ ὁποῖος συγχέεται μὲ τὸν ὁμώνυμον πρωτοψάλτην τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας [1] ἐπὶ τῆς ἁλώσεως Γρηγόριον ἱερομόναχον Μπούνην τὸν Ἀλυά-

[1] Εἶναι ὁ τελευταῖος πρωτοψάλτης, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον «πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας»· ὁ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀλυάτου Μανουὴλ Χρυσάφην διαδεχθεὶς Ἀλέξιος τιτλοφορεῖται «Πρωτοψάλτης τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως» ὡς ἀναγινώσκομεν εἰς ἰδιόγραφον αὐτοῦ κώδ. τὸν ὑπ' ἀριθ. 1085 Βατοπεδίου ἔνθα ἐν σ. 108 γράφει· «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Ἀλεξίου πρωτοψάλτου καὶ νομοφύλακος καὶ εὐλογημένου ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ Κωνσταντινουπόλεως ἐν μηνὶ νοεμβρίῳ τοῦ ἔτους ,ςϡϟβ΄ (1483) ἰνδ. β».

την. Εἰς τὰ μουσικὰ ἔργα τοῦ ἐκ Σηλυβρίας Γρηγορίου οὐδέποτε φέρεται τὸ ἐπίθετον Μπούνης Ἀλυάτης, καὶ ὁ Ἀλυάτης Μπούνης οὐδέποτε συνοδεύεται μὲ τὸ τῆς πατρίδος ὄνομα «ἐκ Σηλυβρίας»· εἰς ἰδιόγραφον αὐτοῦ σημείωμα κείμενον ἐν τέλει τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδ. Ι 71 ἐπιγράφεται μοναχὸς Γρηγόριος Ἀλυάτης οὕτω· «ἐτελειώθη τὸ παρὸν Εὐχολόγιον σὺν Θεῷ παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου μοναχοῦ μὲν τῷ σχήματι τὸ πίκλην δὲ Ἀλιάτη λεγομένῳ διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου κυροῦ Μελετίου τοῦ ἀπὸ τὴν Κερασέαν[1]. Εὔχεσθε οὖν ὅσοι μέλλετε ἐντυγχάνειν τοῦτο καὶ δότε συγγνώμην τοῖς σφάλμασιν ὡς ἀγροίκῳ πάνυ γε· ἐγράφη οὖν ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ ἰνδ. ιγ, τοῦ ‚ςϠμγ» (1435). Εἰς τὰ ἐν τοῖς κώδιξιν ἔργα τιτλοφορεῖται Μπούνης Ἀλυάτης (ἢ Ἀλιάτης). Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀλυάτης Γρηγόριος (οὐχὶ Γεώργιος) εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ἐκ Σηλυβρίας ὁμωνύμου ἱερομονάχου καὶ ὅλως διάφορον πρόσωπον. Πιθανὸν ὡς λαϊκὸς ὁ ἐκ Σηλυβρίας Γρηγόριος νὰ ἔφερε τὸ ὄνομα Γεώργιος, ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον Μπούνης Ἀλυάτης ποτέ[2], Τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν συνώνυμον αὐτοῦ Γρηγόριον, πρωτοψάλτην τῆς Μ. ἐκκλησίας καὶ θεῖον καὶ διδάσκαλον Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λαυριωτικοῦ κώδικος Κ 173.

Περὶ δὲ τῆς εἰκασίας τοῦ κ. Σταμούλη ὅτι οἱ τρεῖς μουσικοδιδάσκαλοι Π λ α γ ι ῶ τ α ι, Γεώργιος, Γρηγόριος καὶ Μανουὴλ κατήγοντο ἀπὸ τὰ Πλάγια (χωρίον παρὰ τὸν μεγάλον Τσεκμετζὲν) σημειῶ ὅτι τὸ ἐπίθετον αὐτῶν διαφόρως φέρεται εἰς τοὺς κώδικας. Εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς Ε 128 καὶ Ι 184 ὡς καὶ εἰς τοὺς Ξηροποταμινοὺς 273, 307 καὶ 309 ὁ Γεώργιος λέγεται «Πλαγιώτης»· εἰς δύο ἄλλους τῆς Λαύρας τὸν Λ 164 καὶ Λ 166 (ιε΄ αἰῶνος) ὁ Μανουὴλ καλεῖται «Πλαγίτης»· εἰς δὲ τὸν Λαυριωτικὸν Ι 185 «Μανουὴλ Πλαγιάτης πρωτοψάλτης Θεσσαλονίκης»· τὸ Πλαγιάτης καὶ Πλαγίτης πιθανολογοῦσι τὴν ἐξενεχθεῖσαν γνώμην περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἕτερον Πλαγίτην Ἰωάννην καλούμενον· οὗτος εἰς τὸν ἀρχαῖον μεμβράνινον Λαυριωτικὸν κώδ. Γ 86 φ. 53[6] (ιδ΄ αἰῶνος) φέρεται οὐχὶ ὡς μουσικός, ἀλλ' ὡς ποιητὴς ἀνεκδότου Ἰδιομέλου εἰς Γρηγόριον τὸν Δεκαπολίτην (20 Νοεμ.) «Τὸν τοῦ Κυρίου ζυγὸν ἐκ βρέφους ἐπαυχένιον θέμενος» τὸ ὁποῖον φέρει ἐπιγραφὴν «ποίημα κὺρ Ἰωάννου τοῦ Πλαγίτου, μέλος δὲ κυρίου Δανιὴλ τοῦ Ἀχράδη»· ὁ Πλαγίτης δὲ οὗτος Ἰωάννης εἶναι ἀρχαιότερος τῶν

[1] Ὁ Μελέτιος οὗτος εἶναι ὁ Λαυριώτης ἰατρὸς διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδων τοῦ ὁποίου ἐγράφη τῷ 1425 καὶ ὁ Λαυριωτικὸς κῶδ. Ω 72 ὁ περιέχων τὰ ἔργα τοῦ ἰατροῦ Γαληνοῦ. Ἴδ. κατάλογ. Λαύρας σ. 342. Οὐδόλως ἀπίθανον καὶ ὁ Ἀλιάτης νὰ ἦτο μοναχὸς τῆς Λαύρας καὶ μαθητὴς τοῦ Κουκουζέλη, διότι ὁ Κουκουζέλης ἀκμάζει κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ὡς θὰ εἴπωμεν ἀλλαχοῦ καὶ οὐχὶ τὸν ια', ὡς μέχρι τοῦδε νομίζεται.

[2] Εἴς τινας κώδικας, ὡς εἰς τὸν Ξηροποταμινὸν 265, καλεῖται Γρηγόριος Ριμπούνης Ἀλυάτης, εἰς δὲ τοὺς Ξηροποτ. 309 καὶ 313 Γρηγόριος Χαμπούνης· εἰς πάντας δὲ τοὺς λοιποὺς — καὶ εἶναι πολλοὶ οἱ περιέχοντες τὰ ἔργα αὐτοῦ — καλεῖται Μπούνης Ἀλυάτης.

ἀνωτέρω καὶ ἡ γραφὴ Πλαγίτης ἀρχαιοτέρα τῆς γραφῆς Πλαγιώτης καὶ Πλαγιάτης. διότι ὁ μουσικὸς Ἀχράδης ὁ μελοποιήσας τὸ ἀνωτέρω εἰς τὸν Δεκαπολίτην ποίημα τοῦ Ἰωάννου Πλαγίτου ἐμελοποίησε καὶ ἕτερον ποίημα[1] (εἰς τὸν αὐτὸν Λαυριωτικὸν κώδ. Γ 86 κείμενον) εἰς τιμὴν τοῦ ὁσίου Φωτίου κτίτορος τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ μονῆς τοῦ Ἀκαπνίου συνταχθὲν ὑπὸ Δημητρ. Βεάσκου μεγάλου Οἰκονόμου τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης· ἐπειδὴ δὲ ἀσφαλῶς γνωρίζομεν ὅτι ὁ Βεάσκος ζῇ κατὰ τὸν ιγ΄ αἰῶνα ἀλληλογραφῶν μετὰ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου[2], ἕπεται ὅτι ὁ Ἰωάννης Πλαγίτης καὶ ὁ Ἀχράδης Δανιὴλ ἦσαν σύγχρονοι[3], φρονῶ δὲ ὅτι ἦσαν καὶ συμπολῖται, δηλαδὴ Θεσσαλονικεῖς, διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Δεκαπολίτης Γρηγόριος, εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὁ Ἰωάννης Πλαγίτης συνέταξεν τὸ ἐν λόγῳ Ἰδιόμελον ἔζησεν ἱκανὸν χρόνον ἐν Θεσσαλονίκῃ μονάζων μετὰ Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου (κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα) ἐν τῇ μονῇ τῶν Λατόμων ἐν ᾗ καὶ πανηγυρικώτερον ἐτελεῖτο ἡ μνήμη αὐτοῦ· Τίς ἄλλος εἶχε λόγον νὰ τιμήσῃ ἐμφαντικώτερον τὸν Δεκαπολίτην Γρηγόριον, εἰ μὴ Θεσσαλονικεύς τις λόγιος; καὶ ὅπως ὁ Θεσσαλονικεὺς Δημήτριος Βεάσκος ἐτίμησε διὰ ποιήματος τὴν μνήμην τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς τοῦ Ἀκαπνίου Φωτίου, ὅπως τόσοι ἄλλοι Θεσσαλονικεῖς ἐτίμησαν τοὺς ἐν ἁγιότητι βίου διαπρέψαντας ἐν τῇ πόλει των ὁσίους καὶ ἁγίους, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ Ἰωάννης Πλαγίτης ἐτίμησε δι' ἁρμοδίου ποιήματος τὸν Δεκαπολίτην Γρηγόριον λαβὼν συνεργὸν καὶ τὸν σύγχρονον αὐτοῦ καὶ μουσικὸν διάσημον Δανιὴλ τὸν Ἀχράδην, ψάλτην ἴσως τῆς μονῆς τῶν Λατόμων, ἢ ἄλλου τινὸς ναοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Εἰς ἄλλως τε ἀπὸ τοὺς Πλαγίτας ἢ Πλαγιάτας, ὁ Μανουήλ, ἦτο, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, πρωτοψάλτης Θεσσαλονίκης· ὁ δὲ Πλαγιάτης Γρηγόριος ἐμελοποίησεν Ἰδιόμελον εἰς τὴν ἁγ. Ἀναστασίαν τὴν Φαρμακολύτριαν κείμενον ἐν τῷ Λαυριωτικῷ Ε 58 «Τῆς ζωηφόρου ἀναστάσεως»· γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ μονὴ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ τοιαύτη σχέσις ἡ ἄμεσος καὶ ἔμμεσος τῶν Πλαγιτῶν μετὰ τῆς Θεσσαλονίκης δικαιολογεῖ πως τὴν ἐμὴν εἰκασίαν, ἡ ὁποία βεβαίως χρῄζει ἀσφαλεστέρας μαρτυρίας καὶ ἐπιβεβαιώσεως.

Παρίσιοι κατὰ Ἀπρίλιον 1936.

† Ο ΠΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

[1] Ἐδημοσιεύθη ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» ς, 315 ὑπὸ Σπυρ. Λαυριώτου.

[2] Σ ω φ ρ ο ν ί ο υ Ε ὐ σ τ ρ α τ ι ά δ ο υ, Ἐπιστολαὶ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου σ. ιδ' - ιε'.

[3] Περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἀχράδη ἔχομεν ἀσφαλεστάτην πληροφορίαν ἐξ ἰδιογράφου αὐτοῦ κώδ. τοῦ Βατοπεδινοῦ 1486 γραφέντος τῷ 1291 κατὰ τὸ ἐν φ. 299 σημείωμα: «ἐτελειώθη τὸ παρὸν Στιχηράριον διὰ χειρὸς ἐμοῦ Δανιὴλ ἁμαρτωλοῦ τάχα καὶ ἱερομονάχου τοῦ Ἀχράδου καὶ οἱ ψάλλοντες εὔχεσθε.. μηνὶ δεκεμβρίῳ ιγ' ἰνδ. ιβ' (;) ἔτει ‚ςω (1291) ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου.. καὶ αὐτοκρατορεύοντος Ρωμαίων Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου».

ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΟΙΚΙΑΝ

Περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἰδιωτικῆς οἰκίας ἔχουσι μέχρι σήμερον γραφῆ μελέται τινές [1], πᾶσαι ὅμως στηρίζονται ἐπὶ τῶν σῳζομένων μνημείων καὶ τῆς ἐρεύνης τῶν ἐμμέσων πηγῶν, ἀναπαραστάσεων τουτέστιν ἐν μωσαϊκαῖς εἰκόσι, μικρογραφίαις, ἀρχαίοις ἰχνογραφήμασι κτλ. Ὁ στηριζόμενος ἐν τούτοις μόνον ἐπὶ τῶν πηγῶν αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δώσῃ πλήρη, ὅσον ἔνεστιν, εἰκόνα τοῦ θέματος, διὰ πολλοὺς λόγους. Πρῶτον τὰ ἐν ταῖς κυρίως Ἑλληνικαῖς χώραις σῳζόμενα οἰκήματα δὲν εἶναι παλαιότερα τοῦ Ι΄. μ. Χ. αἰῶνος, καὶ ταῦτα οὐχὶ πάντα ἀκριβῶς χρονολογημένα, στερούμεθα ἑπομένως διὰ τὰς εἰρημένας χώρας μνημειακῶν πληροφοριῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης [2] καὶ δεύτερον, ὑφ᾽ ἣν μορφὴν σῴζονται σήμερον τὰ Βυζαντινὰ οἰκήματα, δὲν δύνανται νὰ μᾶς πληροφορήσωσι περὶ διαφόρων λεπτομερειῶν, ἡ γνῶσις τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ἀναγκαία διὰ τὴν ἀκριβῆ τοῦ Βυζαντινοῦ οἰκήματος κατανόησιν. Δὲν δυνάμεθα π. χ. μόνον ἐκ τῶν μνημείων νὰ πληροφορηθῶμεν ἐκ ποίας ὕλης κατεσκευάζοντο οἱ τοῖχοι τῶν οἰκιῶν, πῶς κατεσκευάζετο ἡ στέγη, τίνα κοσμήματα ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ὀροφῆς καὶ τῶν φατνωμάτων, πῶς ἤνοιγον καὶ ἐκλείοντο αἱ θύραι, ποία ἦτο ἡ Βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ ὀρολογία, ποῖα μέτρα ἐλάμβανεν ἡ πολιτεία διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν οἰκιῶν καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ ἀρχαίου σχήματός των «διὰ τὴν εὐκοσμίαν τῆς πόλεως» καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ χρόνος ἄλλως καὶ ἡ φθορὰ καὶ ἡ μεταποίησις ἔχουσιν ἐπιφέρει εἰς τὰ σῳζόμενα μνημεῖα μεταβολάς, αἵτινες μᾶς ἐμποδίζουσι νὰ λάβωμεν σαφῆ πάντοτε ἰδέαν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν τύπου [3]. Τούτου ἕνεκα εἶναι ἀνάγκη, ἂν θέλωμεν ἀκριβέστερα περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἰδιωτικῆς οἰκίας νὰ μάθωμεν, νὰ συμπληρώσωμεν ἄλλοθεν τὰς γνώσεις μας, τουτέστι διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως καὶ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν, ὑφ᾽ ἃς ἐννοοῦμεν τὰς περιγραφὰς Βυζαντινῶν οἰκιῶν [4], τὰς περὶ αὐτῶν μαρτυρίας τῶν ἱστορικῶν

[1] Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλέπε ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ E. Gerland, Das Wohnhaus der Byzantiner (Burgwart 16 (1915) σ. 10-19. Ἔπιθι καὶ Ch. Diehl, Manuel 1. 399-401.

[2] Δὲν ἐννοῶ τὰς οἰκίας τῆς Συρίας, ἥτις ἐνωρίτερον τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ἀπεσπάσθη τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐν αἷς καὶ ξενικὴ παρατηρεῖται ἐπίδρασις.

[3] Ὑπερβολικὰ βεβαίως εἶναι ὅσα λέγει ὁ Aug. Choisy, Histoire de l'architecture 2.75, βεβαιῶν ὅτι αἱ οἰκίαι τῶν Βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν, κυρίως εἰπεῖν οὐδὲν αὐθεντικὸν ἴχνος διατηροῦσιν.

[4] Ὡς εἶναι λ.χ. ἡ περιγραφὴ τῆς οἰκίας τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτου R. Guilland, Le palais de Théodore Métochite ἐν Revue des Etudes Grecques 35. 88 ἑξ. καὶ τὸ

καὶ χρονογράφων ὡς καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας [1], ὅταν οὗτοι ὁμιλῶσι κατὰ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς ματαιοδοξίας, κατόπιν τῶν νόμων, οἵτινες πολλάκις λαμβάνουσιν ἀφορμὴν καὶ περὶ οἰκιῶν νὰ ὁμιλήσωσι, τῶν ἐγγράφων, προικοσυμφώνων τουτέστι, διαθηκῶν, ἐγγράφων ἀγοραπωλησίας καὶ τῶν τοιούτων, τῶν μεσαιωνικῶν σχολίων καὶ γλωσσαρίων, τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιστολῶν, τῶν ὀνειροκριτικῶν βιβλίων, πρὸς δὲ καὶ τῶν Βυζαντινῶν ἐπυλλίων, ἔνθα συχνὰ συναντῶνται περιγραφαὶ οἰκιῶν καὶ ἀνακτόρων. Ἂν εἰς τὰς πηγὰς ταύτας προσθέσῃ τις διὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν τὰ ἔργα τοῦ Κλήμεντος καὶ τὰ ἐν τῷ διαγράμματι τοῦ Διοκλητιανοῦ λεγόμενα [2] καὶ προσλάβῃ ὡς βοήθημα τὴν ἔρευναν τῆς Νεοελληνικῆς λαϊκῆς οἰκίας [3], τότε θὰ δυνηθῇ ἀσφαλῶς νὰ συμπληρώσῃ ἐν πολλοῖς ὅσα μέχρι τοῦδε γνωρίζομεν περὶ τῆς Βυζαντινῆς λαϊκῆς οἰκίας.

ΤΑ ΔΗΜΩΔΗ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς καὶ τὰ κείμενα, πρὸς δήλωσιν τῆς οἰκίας, μεταχειρίζονται τὰς λέξεις οἰκία καὶ οἶκος, ἡ ὀνομασία δ᾽ αὕτη ἐπὶ αἰῶνας φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ δημώδης. Καὶ φρονοῦσι μέν τινες ὅτι ἡ λ. οἶκος, ἐπὶ θρησκευτικῆς ληφθεῖσα σημασίας [4] (π. χ. οἶκος Θεοῦ, οἶκος Κυρίου, οἶκος προσευχῆς) ἔπαυσε διὰ τοῦτο νὰ εἶναι δημώδης, ἡ σημερινὴ ἐν τούτοις χρῆσις δὲν ὑποστηρίζει τὴν γνώμην ταύτην. Νῦν δῆλα δὴ ἐν Αἴνῳ σῴζεται τὸ οἶκος πρὸς δήλωσιν τῆς οἰκίας [5], ὄκια λέγονται ἐν Αἰτωλίᾳ αἱ εὐτελεῖς καὶ πεπαλαιωμέναι οἰκίαι, ἔξοικος δ᾽ ὁ ἀνέστιος ἐν Ἄνω Σύρῳ [6]. Ἂν εἰς ταῦτα προσθέσῃ τις ὅτι ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς ἐγγράφοις συχνὰ ἀναφέρεται τὸ οἰκοθέσιον [7] καὶ τὸ οἰκότοπον [8] ἢ οἰκοτόπιον [9], τότε θὰ δεχθῇ

ἐπίγραμμα τοῦ Κ. Στιλβῆ ἐπὶ τῷ κατὰ Θεσσαλονίκην νεουργηθέντι οἴκῳ τοῦ Σικουντηνοῦ Λέοντος (βλ. Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 5.7.).

[1] Πολλὰς καὶ πολυτίμους πληροφορίας παρέχει ἐν τοῖς ἔργοις του ὁ Χρυσόστομος.

[2] Περὶ ἄλλων τινῶν πηγῶν δευτερευούσης σημασίας θὰ γίνῃ ἐν τοῖς ἑξῆς λόγος.

[3] Ἰδὲ τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη τὸ ἔργον Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη, τοῦ Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις, σκεύη καὶ τροφαί, καὶ Ar. Zachos, Aeltere Wohnungen auf Griechischen Boden ἐν Monatshefte für Baukunst VII (1923) σ. 274 ἑξ. Βλέπε ὅσα ἔγραψε καὶ ὁ αὐτὸς περὶ τῶν παλαιοτέρων οἰκιῶν τῶν Ἰωαννίνων ἐν τοῖς Ἠπειρωτικοῖς Χρονικοῖς τόμ. 3. 299 ἑξ.).

[4] Ι. Πρωτοδίκου, Ἡ νησιωτικὴ κατοικία (Ἁρμονίας τόμ. 1. 165. 166).

[5] Καὶ ἐν Πιερίᾳ, ἐν τῇ εὐχῇ· μπιρικέτι ᾽ς τοὺν οἶκου σας. Ἐν Τσακωνίᾳ νῦν ὁ οἶκος = ἡ οἰκία.

[6] Κλωνὸς Στεφάνου, Γλωσσάριον Σύρου ἐν B.C.H. 3, 23.

[7] Trinchera, Syllabus 255. 194.

[8] Trinchera, Syllabus 249. Σπ. Ζαμπελίου, Ἰταλοελληνικὰ 131.

[9] Cusa, I diplomi 373.4. Σπ. Ζαμπελίου, Ἰταλοελληνικὰ 120. Νῦν ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ οἰκοτόπιον λέγεται κουτούπι.

ὅτι τὸ οἶκος δὲν εἶχε λησμονηθῆ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον. Θὰ ἐλέγετο δὲ παρὰ τὸ οἶκος καὶ κατοικητήριον, ὡς καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις Ἕλλησιν, ἀφ᾽ οὗ καὶ νῦν οὕτω καλεῖται ἡ οἰκία ἐν Κιμώλῳ, Κοζάνῃ καὶ Λέσβῳ, κατοκοιτήριον δ᾽ ἐν Οἰνόῃ τοῦ Πόντου [1].

Οὐδ᾽ ἡ ἀρχαία λέξις δόμος θὰ ἦτο ἐντελῶς λησμονημένη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἀφ᾽ οὗ καὶ νῦν ἐν αἰνίγμασι [2] καὶ παροιμίαις περιφέρεται.

Ἡ λέξις ὅμως, ἥτις ἦτο ἐν κοινοτάτῃ χρήσει τότε πρὸς δήλωσιν τῆς οἰκίας ἦτο ὁσπίτιον [3] ἢ σπίτιν [4], ἥτις συχνὰ μὲν γράφεται ὀσπήτιν, ὀρθῶς ὅμως ὁσπίτι(ο)ν γραπτέα, ἀφ᾽ οὗ ἐκ τῆς Λατινικῆς λέξεως hospitium παραγομένη, σημαίνει τὸν τόπον, ἐν ᾧ παρείχετο φιλοξενία [5].

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς ἐκ τῶν διαφόρων ἐγγράφων, τῶν σχολιαστῶν καὶ τυπικῶν τῶν μονῶν μανθάνομεν, ἐνοικιακὰ ἐλέγοντο τὰ ἐπὶ ἐνοικίῳ μισθούμενα οἰκήματα ἢ καταστήματα, ἐπεκταθείσης ὅμως τῆς σημασίας τῆς λέξεως, ἐδηλοῦντο δι᾽ αὐτῆς ἁπλῶς αἱ κατοικίαι [6], ἢ συνοικίαι, αἵτινες τέως ἐν Τραπεζοῦντι τὰ ἐνοίκια ἐλέγοντο.

Καὶ καπνὸς δὲ θὰ ἐλέγετο δημωδῶς ἡ οἰκία τότε, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τοῦ καπνικοῦ, ὅστις εἶναι ὁ δι᾽ ἕκαστον καπνόν, ἤτοι δι᾽ ἑκάστην οἰκίαν καπνιζομένην πληρωνόμενος φόρος. Σημείωσον δ᾽ ὅτι τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζουσι καὶ τὰ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας ἔγγραφα, ἔνθα καπνὸς [7] = οἰκία καὶ ἡ σημερινὴ δὲ χρῆσις, ἀφ᾽ οὗ νῦν ἐν Ἠπείρῳ ὡς καπνοὶ χαρακτηρίζονται αἱ οἰκίαι [8].

---

1 Νῦν ἐν Τήνῳ, Κερκύρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἡ ἐξοχικὴ οἰκία, ἔνθα παραμένουσιν οἱ χωρικοὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς καλλιεργείας καὶ συγκομιδῆς, καλεῖται κατοικιά.

2 Ὡς ἐν Παξοῖς. Ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν παροιμίαις δουμή.

3 Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 345.20, θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca Sacra 73.8) Cusa, I diplomi 1. 351. 355, 2. 359, Trinchera, Syll. 315, 234, Νικ. Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 621.1, 733. 2, 775. 23, Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques I. 28. 152 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ. Τὸ ὁσπίτ(ιν) πολύλεκτον παρὰ τοῖς Ποντίοις.

4 Cusa, I diplomi 40. 7, 316. 10, Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 103. Πολύλεκτος ἐν τοῖς ἐγγράφοις καὶ ὁ σπιτότοπος. Σπίτιν λέγουσι τὴν οἰκίαν νῦν ἐν Λιβησίῳ καὶ Κύπρῳ. Τὸ σπίτι πάγκοινον.

5 Ἐν ἁγιολογικοῖς κειμένοις, σπανιώτερον, ξενίδιον διὰ τοῦτο καλεῖται ἡ οἰκία.

6 Τὰ ἐνοικικὰ ἤγουν ἡ αὐλὴ σὺν τοῖς οἰκήμασι τοῦ Κεντάρχου· Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5.145 οἰκήματα οὑτωσίπως ἐγχωρίως ὀνομαζόμενα ἐνοικιακά. H. Delehaye, Deux typica byzantins de l'époqne, des Paléologues σ. 131. Βλ. καὶ τάεὶς Λουκιανὸν σχόλια τοῦ Ἀρέθα, Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις, Λαογραφ. τόμ. 4 σ. 257 - 258.

7 Οἱ Τοῦρκοι λαμβάνουσιν ἓξ ἄσπρα ἀπὸ ἑκάστου καπνοῦ. Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων 1.94.

8 Ἐφημ. τῶν Φιλομαθῶν 17. 1837. Βλ. καὶ τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. κανονικὸς καὶ σημείωσον ὅτι καὶ νῦν πολλαχοῦ τὸ τζάκι συνωνυμεῖ τῇ οἰκίᾳ.

Νῦν λέγομεν πάω ἢ κάθομαι ᾽ςτὴ γωνιά μου, ἀντὶ τοῦ πηγαίνω ἢ κάθημαι εἰς τὴν οἰκίαν μου, τὴν σημασίαν δὲ αὐτὴν θὰ εἶχε καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ λέξις, ἂν κρίνω ἐκ τῶν ἑξῆς στίχων τοῦ Ἰωάννου Εὐχαΐτων εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν [1]

σῴζου δέ, σῴζου καὶ σὺ πιστὴ γωνία,
ἐν ᾗ λαθὼν ἔζησα τὸν προτοῦ βίον.

Κελλὶ σήμερον λέγομεν τὴν ἐξοχικὴν ἢ μικρὰν ἢ οὐχὶ λόγου ἀξίαν κατοικίαν, ἐπ᾽ αὐτῆς δὲ τῆς σημασίας νομίζω ὅτι κεῖται ἡ λ. εἰς τὰ Προδρόμεια ποιήματα [2], ἴσως δὲ καὶ παρ᾽ ἄλλοις συγγραφεῦσι.

Τέλος σημειῶ ὅτι οἱ μεσαιωνικοὶ πρόγονοί μας, ἵνα εἴπωσι πηγαίνω εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἔλεγον «ὑπάγω εἰς τὰ ἡμέτερα» ἢ «τὰ ἐδικά μας». Περὶ τοῦ πρώτου μαρτυρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος γράφων (1289. 46) «τὸ δὲ ἡμέτερόν δε κατ᾽ ἔλλειψιν ἐφράσθη τοῦ οἶκον ἢ δῶμα· οὕτω καὶ ἡ κοινὴ γλῶσσα εἰς τὰ ἡμέτερά φησι, δῆλα δὴ δώματα ἢ οἰκία», περὶ δὲ τοῦ δευτέρου τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως (στίχ. 5228), φέρεται δὲ καὶ ἐν τοῖς θαύμασι τοῦ ἁγίου Γεωργίου [3] τις χαρακτηρίζων τὴν οἰκίαν του ὡς «τὰ ἐμὰ ἴδια» [4]. Πόσον δ᾽ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἦτο διαδεδομένος δηλοῖ καὶ ἡ Νεοελληνικὴ χρῆσις, ἀφ᾽ οὗ ἐν Πόντῳ νῦν ᾽ς ᾽ς ἐμέτερα ἢ ᾽ς τὰ σέτερα σημαίνει εἰς τὴν οἰκίαν μου ἢ εἰς τὴν οἰκίαν σου, ἐν τῇ νήσῳ δὲ Μυκόνῳ ᾽ςτὰ ἡμέτερά μου σημαίνει εἰς τὸν οἶκόν μου.

ΟΙ ΕΡΓΟΛΑΒΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΙΤΑΙ ΜΙΑΣ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣ

Κατὰ τὸν σχολιαστὴν τῶν Βασιλικῶν (βιβλ. 15 τίτλ. 1. 39) «ἐργολάβος ἐστὶν οἰκοδομήματος ὁ παρὰ τῶν βουλομένων κτίσαι οἶκον λαμβάνων χρυσίον καὶ ἐξ ἰδίων ὑλῶν τὴν οἰκοδομίαν ποιούμενος». Οὗτος καὶ ὡς ἐπιστάτης τοῦ ἔργου χαρακτηριζόμενος καὶ ἐργοδιώκτης καὶ ἐπείκτης [5], εἶναι καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ὅτι, μετὰ τὴν συμφωνίαν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐργοδότου, ἥτις ἐγίνετο γραπτῶς ἢ προφορικῶς, ἐλάμβανε χρήματα καὶ εἶτα προέβαινεν εἰς ἔναρξιν τοῦ ἔργου [6], ἐφαρμόζων τὰ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος διδόμενα σκάριφα [7], ἤτοι τὸ σχεδιάγραμμα.

---

1 Migne, P. G. 120. 1160 στίχ. 523.

2 Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 32^{a} b. καὶ 166.

3 J. Aufhauser, Miracula Sancti Georgii 97. 17.

4 Ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας «πάω ᾽ς τὴ θιά μου» = ἴδιά μου, σημαίνει πηγαίνω οἴκαδε.

5 Θεοφάνους, Χρονογρ. 367. 15, 384. 9, 440. 23 (De Boor.) Πρόκειται πάντοτε περὶ ἀξίων λόγου οἰκοδομῶν.

6 Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον κεφ. 22.2 (ἔκδ. J. Nicole), H. Delehaye, Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτου Ἐπιστολαί, Anal. Boll. 51. 280.

7 Ὁ ἀρχιτέκτων ἐκαλεῖτο μηχανικὸς A. Choisy, L'art de batir chez les Byzantins σ. 180, Ψευδοκωδινοῦ, Διήγησις περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας I. 83. 3, 86. 5, 90. 9 (Preger).

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὡς ἐργολάβοι ἐθεωροῦντο καὶ οἱ τεχνῖται οἱ ἀναλαμβάνοντες τὴν συντέλεσιν τμήματος τοῦ ἔργου εἰς τὴν εἰδικότητα αὐτῶν ἀναγομένου, δι' ὃ καὶ πολλάκις μετὰ τῶν τεχνιτῶν ἀναφέρονται. Τὸ εἰκοστὸν δεύτερον, φέρ' εἰπεῖν, κεφάλαιον τοῦ Ἐπαρχικοῦ βιβλίου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὁμιλεῖ «περὶ πάντων τῶν ἐργολάβων, ἤτοι λεπτουργῶν, γυψοπλαστῶν, μαρμαρίων, ἀσκοθυραρίων, ζωγράφων καὶ λοιπῶν» [1].

Πλὴν ἐννοεῖται τῶν ἐργολάβων, εἰς τὴν οἰκοδομὴν μιᾶς οἰκίας ἐλάμβανον μέρος καὶ λιθοξόοι καὶ τέκτονες καὶ οἰκοδόμοι [2], οἵτινες καὶ ὡς κτίσται εἶναι γνωστοί, πρὸς δὲ καὶ χρίσται, οἱ ἐπικαλύπτοντες δῆλα δὴ τοὺς τοίχους δι' ἐπιχρίσματος, καὶ ὀπέραι, τουτέστι βοηθοί [3], οἷοι ἦσαν π.χ. οἱ τὸν πηλὸν μεταφέροντες ἐπὶ τῶν ὤμων, ἐφ' ὧν, πρὸς ἀνακούφισιν ἀπὸ τοῦ βάρους, ἐπέθετον τὸ λεγόμενον πρόσωμιν [4].

Ἐπειδὴ δὲ συχνὰ συνέβαινον διχοστασίαι μεταξὺ ἐργολάβων καὶ ἐργοδοτῶν, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ἦτο ἡ διακοπὴ τοῦ ἔργου, διὰ τοῦτο ἐπενέβαινεν ἐνεργῶς ἡ πολιτεία πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν διαφορῶν. Ὁ Ζήνων π.χ. ὥριζεν ὅτι ὁ ἐργολάβος ὁ ἀναλαβὼν τὸ ἔργον, ἐφ' ὅσον ἐπληρώνετο, ἦτο ὑποχρεωμένος καὶ νὰ τὸ τελειώσῃ, ἄλλως ὤφειλε νὰ πληρώσῃ τὴν ζημίαν εἰς τὸν ἐργοδότην, ἐφ' ὅσον εἶχε χρήματα· ἂν ἦτο πένης, ἐτύπτετο καὶ ἐξωρίζετο τῆς πόλεως [5]. Ὥριζε δὲ τὸ διάταγμα τοῦ αὐτοῦ βασιλέως ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ ἐμποδίζωνται τεχνῖται νὰ συμπληρώνωσι τὸ ὑπ' ἄλλων ἀρξάμενον ἔργον [6].

Κατὰ τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον, οἱ ἐργολάβοι ὤφειλον νὰ συμπληρώσωσιν ὅπερ ἀνέλαβον ἔργον· ἂν οὗτοι τὸ ἐγκατέλειπον καὶ ἀνελάμβανον ἄλλην ἐργασίαν, τότε ἔπρεπεν ὁ ἐργοδότης νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐνώπιον μαρτύρων, ὑπομιμνήσκων τὴν συμφωνίαν, καὶ νὰ τοὺς ἐγκαλέσῃ εἰς τὸν ἔπαρχον, ὅστις

---

[1] Ἐπὶ Θεοδοσίου, ὅτε ὑπῆρχε μέγας πρὸς οἰκοδομίας ὀργασμός, λέγεται ὅτι ἡ πόλις ἦτο μεστὴ «τεκτόνων καὶ οἰκοδόμων καὶ ποικιλλόντων καὶ παντοδαπῆς δημιουργίας». Θεμιστίου, Περὶ φιληκοΐας λόγ. 18 σ. 272 (Dindorf).

[2] Χρυσόστομος, P. G. 62. 239. Διήγησις περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας (Th. Preger, Scriptores originum Constantinopolitanarum 1. 85. 5.

[3] Θεοφάνους, Χρονογρ. 440. 20 (De Boor). Περὶ τῶν προμνημονευθέντων τεχνιτῶν βλ. Mommsen - Blümner, Der Maximaltarif des Diocletian σ. 106. Οἱ οἰκοδόμοι καὶ λεπτουργοὶ τεχνῖται ἐν Κωνσταντινουπόλει, προκειμένου περὶ περιποιήσεως καὶ ἐπισκευῆς τῶν παλατίων, ὑπέκειντο εἰς τὸν παλατοφύλακα (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 6. 649).

[4] Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 140α. Choisy, Ἔνθ' ἀν. 173 ἑξ. Τὸ προσώμι οὕτω καὶ νῦν καλεῖται ἐν Σύμῃ, Τήλῳ Νισύρῳ, Ἀμοργῷ, Κρήτῃ καὶ Ἀντικυθήροις. Ἐν Θήρᾳ λέγεται προνώμι, πινώμι ἐν Ἄνδρῳ, ἀπονώμι ἐν Μεγίστῃ καὶ ναπλατοπάννι, ἤτοι ὠμοπλατοπάννι ἐν Οἰνόῃ τοῦ Πόντου.

[5] Βλ. τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα 8.10.

[6] Κῶδ. Ἰουστιν. Ἔνθ' ἀν.

ἀπομακρύνων αὐτοὺς τοῦ ἔργου ἀμισθί, τοὺς ἔδερε, τοὺς ἐκούρευε καὶ τοὺς ἐξώριζεν. Ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν τεχνιτῶν ἐπετρέπετο μόνον, ἂν δὲν εἶχεν ὁ ἐργοδότης ὑλικὰ νὰ τοὺς παραχωρήσῃ «ὡς ἂν μὴ ἀργοὶ ὄντες ἐν ἀπορίᾳ τροφῆς γένωνται.» Εἶχον μάλιστα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ τεχνῖται τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαλέσωσιν ἐνώπιον τοῦ Ἐπάρχου τὸν δυστροποῦντα ἐργοδότην [1].

ΕΝΑΡΞΙΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ

Κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν θεμελίων, οἱ ἀναλαβόντες τὴν οἰκοδομήν, ἔπρεπε πρὸ τῆς καταβολῆς τοῦ θεμελίου λίθου, ἐφ' οὗ ἐχαράσσετο σταυρός [2], ν' ἀπομακρύνωσι πᾶν τὸ σεσαθρωμένον, ἵνα μετ' ἀσφαλείας οἰκοδομήσωσιν [3], ἂν δὲ ἀνορύσσοντες εὕρισκον ὕδωρ, ὤφειλον πρῶτον ἐπιμελῶς αὐτὸ νὰ ἐξαντλήσωσι [4], πρὸς δέ, μάλιστα εἰς τὰς μεγάλας καὶ περιτετειχισμένας πόλεις, τὰ ἐκ τῆς σκαφῆς χώματα νὰ μετακομίσωσιν ἐκτὸς τῶν τειχῶν [5].

Ἕτερος ὅρος ἀσφαλοῦς οἰκοδομῆς ἦτο νὰ μὴ ἀνυψῶσι τοὺς τοίχους, ἐφ' ὅσον τὰ θεμέλια ἦσαν ἁπαλὰ καὶ πρόσφατα, ἀλλὰ νὰ ἀφίνωσι πρῶτον νὰ συμπαγῶσιν οἱ λίθοι τούτων καὶ ἔπειτα νὰ ἐπικτίζωσι [6]. Προχωροῦντες μάλιστα οἱ οἰκοδόμοι καὶ τοὺς τοίχους, οὓς ἔβλεπον μὴ ἀσφαλεῖς, ἐσάλευον πρῶτον «εἰς τὸ κρεῖττον αὐτοὺς μεταθεῖναι βουλόμενοι», κατὰ τὸν Χρυσόστομον [7]. Καὶ εἶχον συμφέρον οἱ ἐργολῆπται νὰ μὴ κατασκευάζωσι σαθρὰ τὰ θεμέλια οὐδὲ τοὺς τοίχους λοξούς, διότι ἦσαν, κατὰ τοὺς νόμους, ὑποχρεωμένοι εἰς ἀποζημίωσιν. Ἐὰν ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἐγχωρύγως κτισθεῖσα οἰκία ἔπιπτεν ἐντὸς δεκαετίας ἀπὸ τῆς κτίσεώς της, χωρὶς νὰ συμβῇ σεισμὸς ἢ θεομηνία, τότε ἔπρεπε νὰ τὴν ἀνακτίζωσι δι' ἰδίων ἐξόδων, ἐὰν δὲ τὸ ἔργον ἦτο μέγα καὶ ἡ δαπάνη ὑπερέβαινε τὴν μίαν λίτραν χρυσίου, τότε ὁ μὲν ἐργολάβος μετὰ τῶν συγκτισάντων ἔπρεπε νὰ ἐπανακτίσῃ ἀμισθὶ τὸ πεπτωκός, τὰ δὲ ὑλικὰ νὰ παράσχῃ ὁ ἐργοδότης. Διὰ τὰ οὐχὶ ἐγχώρυγα οἰκοδομήματα ἀλλὰ ἁπλῶς ἔμπηλα, ὑπῆρχεν ἄλλη διάταξις· ἂν δῆλα δὴ ταῦτα ἔπιπτον ἐντὸς ἑξαετίας ἀπὸ τῆς κτίσεώς των, ὤφειλον οἱ κτίσαντες νὰ τὰ ἐπανακτίσωσιν ἀμισθί. Οἱ μὴ συμμορφούμενοι ἐτύπτοντο καὶ ἐκουρεύοντο, ἐδημεύετο δὲ καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν [8].

---

[1] Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον κεφ. 22.1. 2 (σ. 61. 62 Nicole) Βλ. καὶ Α. Χριστοφιλοπούλου, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον σ. 92 ἑξ.

[2] Ἰωσὴφ Βρυεννίου, Κεφάλαια ἑπτάκις ἑπτὰ κεφ. 24 (τόμ. 3.75 ἔκδ. Βουλγάρεως). Πβλ. τὰ σταυροπήγια κατὰ τὴν κτίσιν μονῶν.

[3] Χρυσόστομος, P.G. 56. 249.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 53. 100.

[5] Λιβανίου, Ὑπὲρ τῶν γεωργῶν περὶ τῶν ἀγγαρειῶν λόγος 50. 2 (τόμ. 3. σ. 342 ἔκδ. Foerster).

[6] Χρυσόστομος, P. G. 51. 79, 59. 61,

[7] Χρυσόστομος, P. G. 55. 776.

[8] Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον κεφ. 22.4.

Μικρὸν ἀνωτέρω ὡμίλησα περὶ ἀσφαλῶν θεμελίων· ἐνταῦθα δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ προσθέσω ὅτι ἐν τοῖς Πανδέκταις (βιβλ. 19.2.57) γίνεται λόγος καὶ περὶ πλινθίνων θεμελίων καὶ ὅτι ὁ Ζώσιμος (2.35) λέγει ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, διὰ τὴν ἔλλειψιν οἰκοπέδων, ἠναγκάζοντο οἱ κάτοικοι νὰ κτίζωσιν οἰκίας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, στηρίζοντες αὐτὰς ἐπὶ πασσάλων. Τόσον δὲ πυκνῶς ἦσαν αἱ οἰκίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκτισμέναι, ὥστε ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος τὴν ὑπὸ πολλῶν πλοίων κεκαλυμμένην θάλασσαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παραβάλλει πρὸς τὴν «πεπυκνωμένην τοῖς οἰκοδομήμασιν μεγαλόπολιν» [1].

ΤΡΟΠΟΣ ΤΟΥ ΚΤΙΖΕΙΝ

Μετὰ τὴν στερέωσιν τῶν θεμελίων, ἤρχιζεν ἡ κτίσις τῶν τοίχων, καὶ τοιχίων τότε λεγομένων [2], ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν κτιστῶν, οἵτινες εἰς τὰ μεγάλα οἰκοδομήματα, ἦσαν ὑπὸ ἀρχιτεχνίτην, πρωτομαΐστορα λεγόμενον [3]. Οἱ κτίσται οὗτοι, ἀγνοουμένης τότε τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας, εἰργάζοντο εἰς διάφορα τοῦ κτηρίου μέρη [4], ἱστάμενοι, ἐφ' ὅσον ἀνυψοῦντο οἱ τοῖχοι, ἐπὶ ἰκριωμάτων, ἅτινα ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐλέγοντο σκαλώσεις [5] καὶ μάλιστα σκαλωσίαι [6] καὶ σταυρία [7] καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ὁποίων παραμονὴ ἦτο πολλάκις λίαν ἐπικίνδυνος [8].

Οἱ οἰκοδόμοι, ἀνυψοῦντες τοὺς τοίχους, ἐφρόντιζον, ἵνα οὗτοι διατηρῶσιν ἀπαρέγκλιτον τὴν κάθετον ὡς καὶ εὐθεῖαν τὴν ὁριζοντίαν γραμμὴν τῶν

1 Tafel, De Thessalonica ejusque agro 414.11.

2 Ὁ Ὅμηρος τεῖχος μὲν τὸ τῆς πόλεως, τειχίον δὲ τὸ τῆς οἰκίας. Ἡσύχ. ἐν λ. τειχίον· αἱμασιά· τὸ ἐκ χαλίκων ᾠκοδομημένον τοιχίον, ἄνευ πηλοῦ· τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ. «τὸν οἶκον μετὰ πάντων αὐτοῦ διαφερόντων δικαιωμάτων, εἰσοδοεξόδων καὶ διαφερόντων τοιχίων» «τὰ δὲ τοιχία τῶν οἴκων τῆς ἀνατολῆς» Cusa, I diplomi 86.12, 483.4. Καὶ νῦν ἐν Κύπρῳ καὶ Σύμῃ τοιχιόν, ἐν Μάνῃ δὲ καὶ Bova τῆς κάτω Ἰταλίας (Morosi, Bova 43) τοιχίο λέγεται ὁ τοῖχος.

3 Μιχαὴλ Γλυκᾶ, Χρονογρ. 497 (Βόνν.) Βλ. καὶ A. Choisy, L'art de batir chez les byzantins σ. 175.

4 A. Choisy, Ἔνθ' ἀν. σ. 171. 173. Εἰς τὴν οἰκοδομικὴν ἠσκοῦντο καὶ οἱ στρατιῶται, οἵτινες ἐν περιπτώσει ἀναπαύλας, ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας A. Choisy, Ἔνθ' ἀν. σ. 179.

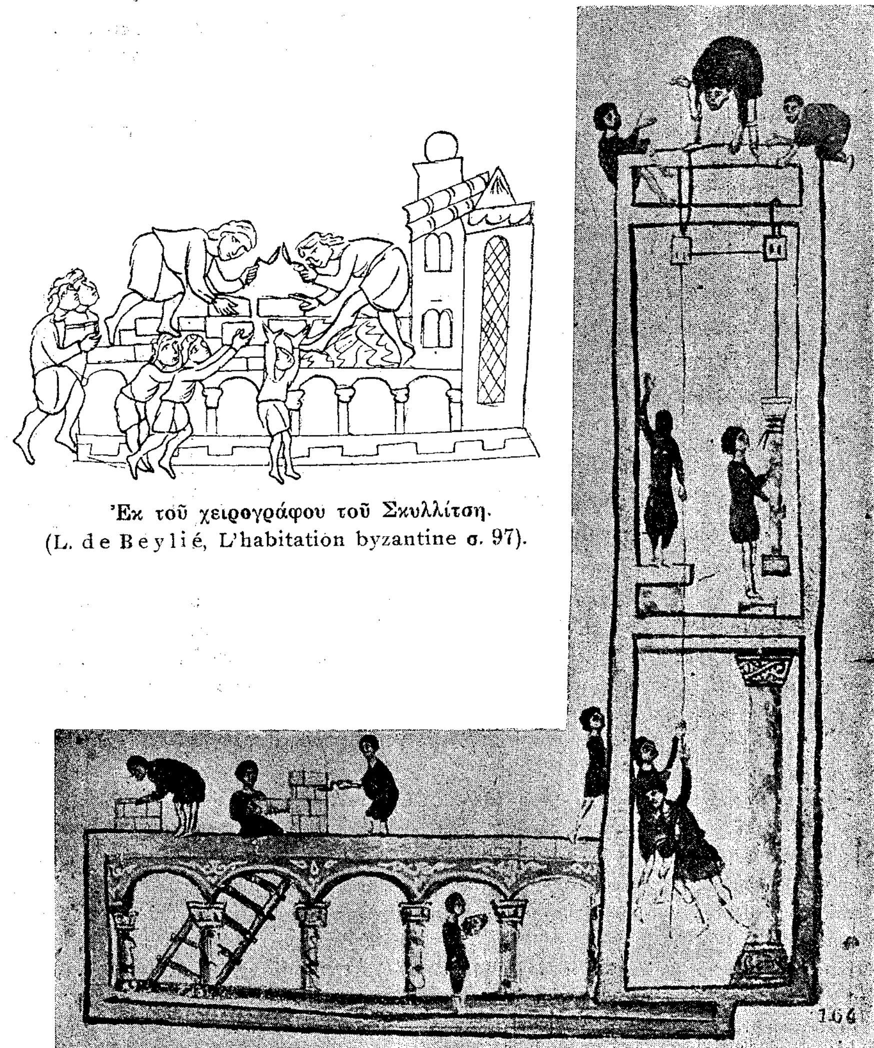
5 Ψευδοκωδινοῦ, Διήγησις περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας 144.9. Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου (Migne, P. G. 32. 211).

6 Ἴκριον σκηνικὸν ὄρθωμα.... ἴσως ὕστερον τὰ ἰδιωτικῶς λεγόμενα σκαλωσίαι. Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1533. 36. Ἡ σκαλωσιὰ νῦν ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης πολύλεκτος.

7 Ἰθύνει δὲ τὸ διοικεῖ, ἰκρίον τὸ σταυρίον. E. Miller, Lexiques Grecs inédits (Annuaire de l'Association 8. 231. 99). Βλ. καὶ τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. σταυρίον.

8 Ὁ οἰκοδόμος, κἂν ἔμπειρος ᾖ κἂν σφόδρα ᾖ τεχνίτης μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἕστηκε δεδοικὼς μὴ καταπέσῃ ἐκ τῆς οἰκοδομῆς· Χρυσόστομος, P. G. 62. 239.

τοίχων, ἵνα μὴ ἀνώμαλος γίνῃ ἡ ἐπιφάνεια. Τὸ τοιοῦτον ἐπετύγχανον διὰ μὲν τὴν ὁριζοντίωσιν τῶν τοίχων διὰ τῆς ἀπὸ τοίχου εἰς τοῖχον τάσεως

Ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σκυλλίτση.
(L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 97).

Εἰκ. 1. Πῶς ἐκτίζετο μία Βυζαντινὴ οἰκία.
(Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin 1 σ. 395).

θώμιγγος [1], ἥτις συχνὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων καλεῖται σπάρτον ἢ σπαρτίον [2],

1 Χρυσόστομος, P. G. 48. 962.

2 Χρυσόστομος, Ἔνθ' ἀν. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἔπη ἠθικὰ (Migne,

διὰ δὲ τὴν τήρησιν τῆς καθέτου πάλιν διὰ θώμιγγος, εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁποίας ἐξήρτων βάρος, ὅπερ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὁ Καναβούτζης καλεῖ, ὡς καὶ σήμερον, βαρύδιον [1]. Εἶχον δ' οἱ κτιζόμενοι τοῖχοι ἀρκετὸν πάχος καὶ μόνον διὰ τὰς οἰκίας τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ μαρτυρεῖ ὁ Ἀγαθίας (Ἱστορ. 97.3) ὅτι δὲν ἦσαν ἰσχυραὶ καὶ εὐρύτοιχοι «ἀλλ' ἰσχναὶ ἄγαν καὶ ἀσθενεῖς ὑφ' ἑνὶ ὑφαινόμεναι λίθῳ» [2].

Εἰκόνες τοῦ τρόπου τῆς κτίσεως μιᾶς Βυζαντινῆς οἰκίας ἐσώθησαν, ταύτας δὲ καὶ παραθέτομεν ἐνταῦθα. (Εἰκ. 1).

ΕΚ ΤΙΝΟΣ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΖΕΤΟ ΤΟ ΚΤΗΡΙΟΝ [3]

Ἓν καλὸν καὶ διαρκὲς οἰκοδόμημα ἐκτίζετο ἢ διὰ μαρμάρου [4] ἢ διὰ λίθων, τοὺς ὁποίους οἱ λιθοξόοι ἔξεον εἰς ὀρθογώνια ἢ τετράγωνα σχήματα τῇ βοηθείᾳ γνώμονος, τὸν ὁποῖον ἐκάλουν γονάτιον [5]. Ἐννοεῖται δ' ὅτι, ἐφ' ὅσον δὲν προέκειτο περὶ ἰσοδομίας, μεταξὺ τῶν λίθων τούτων παρενετίθεντο καὶ μικρότερα χαλίκια [6], ὡς συνδετικῆς ὕλης, χρησιμοποιουμένου πηλοῦ ἐκ χώματος ἢ ἄμμου κατασκευαζομένου, εἰς ὃν ἀνεμιγνύετο τίτανος [7] καλουμένη ἄσβεστος ἢ ἀσβέστιον [8] ἢ καὶ χωρύγιον [9]. Τὰ διὰ τοιαύτης συνδετικῆς ὕλης κτιζόμενα οἰκοδομήματα ἐκαλοῦντο ἐγχώρυγα ἢ κτίσματα διὰ

P. G. 37. 856). I. Ζωναρᾶ, Χρονικ. 8.3, Ἱερωνύμου καὶ Σωφρονίου, Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἱλαρίωνος (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης 5, 114. 31). Τὸ σπαρτίον, ἡ τῶν ἀρχαίων δῆλα δὴ στάθμη, νῦν καλεῖται ἐνιαχοῦ ράμμα. Ἡ εὐθυγράμμισις τοῦ τοίχου λέγεται νῦν ἐν Μεγίστῃ μὲ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα σοδομιὰ καὶ σοδόμι.

[1] Ἰωάννου Καναβούτζη, τοῦ μαγίστρου, πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Αἴνου καὶ Σαμοθράκης 8. 7.

[2] Ὅρα ὅτι τὸ κτίζειν τοῖχον ἐλέγετο τότε καὶ ὑφαίνειν· πβ. καὶ τὰ τοῦ Χρυσοστόμου «σαθρὸν ἅπαντα καὶ εὐκατάβλητον ὑφαίνει τοῖχον» P. G 59. 61 «οἱ οἰκοδόμοι ὑφαίνουσι τὴν οἰκοδομὴν» P. G. 48. 962· «τὰ ξύλα τὰ τὴν στέγην ἐκείνην ὑφαίνοντα» P. G. 60. 492 «χεῖρες τεχνίτου τοὺς τοίχους ἐξυφαίνειν μαθοῦσαι» P. G. 62. 103. Πβ. καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου ἀναρράπτειν τοῖχον Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques I. 85.

[3] Περὶ τοῦ θέματος βλ. καὶ Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin 2. σ. 169. 170.

[4] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 145 σ. 113 (Drexl).

[5] Ἰωάννου Καναβούτζη, Ἔνθ' ἀν. 8.2. Τὸ γονάτιον καὶ νῦν ἐν Πόντῳ λέγεται γονάτ', κοινῶς δὲ γωνιά.

[6] Trinchera, Syll. 155. 117, Cusa, I diplomi 1. 115.

[7] Πανδέκται 7. 1. 2.

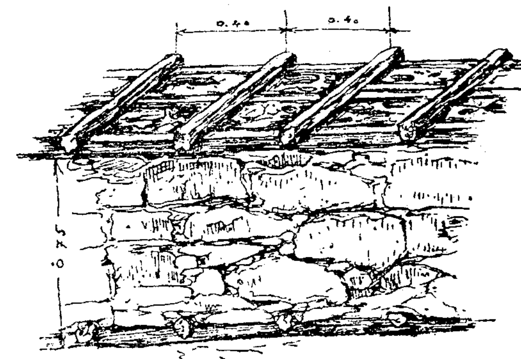
[8] Προκοπίου, Ὑπὲρ τῶν πολέμων 6. 27. 21. Ἔπιθι Blümner, Technologie und Terminologie 3. 100. 5.

[9] Εἰς τὰ κείμενα γράφεται χορήγιον. Περὶ τῆς ὀρθῆς γραφῆς χωρύγιον βλ. Β. Φάβην ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 28. 339 καὶ Γ. Χατζιδάκιν ἐν Glotta I. 127. Νῦν ἡ ἄσβεστος καλεῖται παλλαχοῦ χωρύγι.

ἐγχωρύγου, ὅρος πολύχρηστος τότε. Ἂν ὅμως ἡ κτίσις ἐγίνετο δι' ἁπλοῦ πηλοῦ καὶ λίθων, τότε τὸ ὁσπίτιον ἐχαρακτηρίζετο ὡς λιθοπηλόκτιστον [1].

Ἀντὶ λίθων, κατὰ τὸ κτίσιμον, συχνὰ μετεχειρίζοντο οἱ μεσαιωνικοὶ πρόγονοι ἡμῶν καὶ ὀπτὰς πλίνθους [2], βήσαλα ἢ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας τοῦβλα καλουμένας [3], αἵτινες ἐνηλλάσσοντο μὲ σειρὰς λίθων [4] καὶ αἵτινες οὐχὶ σπανίως ἔφερον καὶ μονογράμματα [5].

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ κτίσμα ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἐγχώρυγον βησαλόκτιστον [6] ἢ ἀπὸ βησάλου ἐγχωρύγως [7]. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διὰ πλίνθων μόνον

Εἰκ. 2. Πῶς γίνεται τὸ ξυλόδεμα νῦν ἐν Αἰτωλίᾳ.
(Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις σ. 42).

οἰκοδομία δὲν ἦτο στερεά, διὰ τοῦτο οἱ οἰκοδόμοι, ἵνα ἀσφαλεστέρους καταστήσωσι τοὺς τοίχους, ἀπέσφιγγον αὐτοὺς ἀπὸ διαστήματος εἰς διάστημα διὰ ξύλων, ἱμάντωσιν τὸν τρόπον τοῦτον καλοῦντες [8]. (Εἰκ. 2).

[1] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 6.41. Τοῦτο ἐν τῷ ἐπαρχικῷ βιβλίῳ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ λέγεται ἔμπηλον. Ἐν Αἰτωλίᾳ τὰ ἐγχώρυγα οἰκοδομήματα λέγονται ἀσβεστόχτιστα, τὰ δὲ διὰ πηλοῦ ἁπλοῦ κτιζόμενα λασπότοιχα. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις σ. 46.

[2] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 142. 143. 146, 188, Ἐνταῦθα αἱ πλίνθοι καλοῦνται πλίθοι, ὅστις τύπος εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ σημερινοῦ πλίθα ἢ πλίθρα. Κατὰ τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον (Migne, P. G. 133. 1339) ὁ λαμπρὸς οἶκος ἦτο κατεσκευασμένος «ἐκ τιτάνου, ὀπτῶν τε πλίνθων καὶ λίθων ἐξεσμένων».

[3] Ὀπτὴν δὲ πλίνθον γίνωσκε τὴν βήσαλον καλοῦμεν I. Τζέτζου, Χιλιάδες χιλ. 9 ἱστορ. 275. 564. Βλ. καὶ τὴν περὶ ἁγίας Σοφίας διήγησιν. (Th. Preger, Scriptores originum Constantinopolitanarum 1 - 92.2, τὸ Ὀνειροκρ. τοῦ Ἀχμὲτ κεφ. 145 καὶ τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ τὴν χρονικὴν βίβλον 498.1. Τὰ τοῦβλα ἀναφέρονται ἐν τῷ δημώδει κειμένῳ τῆς Χρονικῆς διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου 486. 19.

[4] Ch. Diehl, Manuel 1. 423. 424.

[5] Aug. Choisy, L'art de batir chez les byzantins σ. 172 καὶ Μ. Γεδεών, Ἔγγραφοι λίθοι καὶ κεράμια.

[6] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 50. 53.

[7] Ἀχμέτ, Ὀνειροκ. κεφ. 145.

[8] Χρυσόστομος, P. G. 62. 354.

Περὶ τοῦ τρόπου τούτου τῆς οἰκοδομῆς ὁμιλεῖ ὅ τε Χρυσόστομος [1] ὡς καὶ τὸ ὀνειροκριτικὸν τοῦ Ἀχμέτ, βραδύτερον δὲ καὶ ὁ Πρόδρομος [2].

Μετεχειρίζοντο δὲ τὴν ἱμάντωσιν καὶ ἂν ἐκ λίθων ἦσαν ἐκτισμένοι οἱ τοῖχοι, ὁπότε ἡ οἰκία ἐκαλεῖτο λιθοξυλόκτιστος [3].

Ὡμίλησα περὶ ὀπτῶν πλίνθων· ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παραλίπω ὅτι καὶ ὠμὰς τοιαύτας μετεχειρίζοντο οἱ πτωχότεροι κατὰ τὴν κτίσιν τῶν οἰκιῶν των ἄχυρα εἰς τὸν πηλὸν παρεμβάλλοντες [4]. Ὅτι δὲ καὶ ἐντελῶς πρόχειροι τοῖχοι ἐκτίζοντο διὰ τῆς συνδέσεως καλάμων καὶ τῆς ἐπαλείψεως αὐτῶν διὰ πηλοῦ μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐγγράφων, ἅτινα τὰ τοιαῦτα οἰκήματα χαρακτηρίζουσιν ὡς καλαμότοιχα [5]. Τέλος συχνὰ αἱ οἰκίαι, καὶ δὴ εἰς τὰς μεγαλοπόλεις, ἐκτίζοντο ἐκ ξύλων προσπασσαλευομένων σανίδων ἐπὶ ὀρθίων δοκῶν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἰδιαιτέρως οἱ συγγραφεῖς πιστοποιοῦσι [6], καὶ ἐκ τῶν συχνῶν πυρκαϊῶν συμπεραίνεται [7]. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κακὸν τῶν πυρκαϊῶν ἦτο

[1] Χρυσόστομος, P. G. 54. 666, 56. 44. Ἐν λεξικῷ Ἑλληνολατινικῷ φέρεται· ἱμάντωσις, σύνδεσμος ξύλων ἐμβαλλομένων ἐν ταῖς οἰκοδομαῖς. Νῦν ἐν Κύπρῳ μαντωσὰ λέγεται ἡ τοποθέτησις δοκῶν ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῶν μακρῶν πλευρῶν τῶν τοίχων, ἵνα ἐπ' αὐτῶν στηριχθῶσι τὰ ἄκρα τῶν δοκῶν τῆς στέγης, ἐν Καρπάθῳ δὲ μάντωμα τὸ ἐπιστέγασμα τῆς θύρας. Κοινῶς νῦν ἡ ἱμάντωσις λέγεται ξυλόδεσι ἢ ξυλοδεσιά ἢ ξυλόδεμα. Τὰ ξυλοδέματα χρησιμοποιοῦνται νῦν ἐν Αἰτωλίᾳ δὶς ἢ τρὶς καὶ εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς πήχεως ἕκαστον ἀπὸ τοῦ προηγουμένου. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις σ. 42.

[2] Θεοδώρου Προδρόμου, Σχετλιαστικοὶ εἰς τὴν πρόνοιαν (Migne, P.G. 133.139).

[3] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 6. 41.

[4] I. Ζωναρᾶ, Ἐξήγησις τῶν ἀναστασίμων κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ (Mai, Spicilegium Romanum 5. 388). Τοιαῦτα κτίσματα θὰ ἐννοῇ καὶ ὁ Ἀγαθίας (Ἱστορ. 99. 19) ὅταν ὁμιλῇ δι' οἰκήματα «ἐκ πλίνθου ἀπέφθου καὶ πηλοῦ ἀγροικότερον πεποιημένα». Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Πορφυρίου τῷ ὑπὸ τοῦ Μάρκου διακόνου γραφέντι (σελ. 18. 13 ἔκδ. Grégoire-Kugener) λέγεται ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν ἰσχυροῦ ὄμβρου ἐφοβήθησαν πολλοὶ μὴ καταπέσωσιν οἰκήματα «τὰ γὰρ πλεῖστα ἐτύγχανον ἀπὸ ὠμοπλίνθου».

[5] Ἰωακεὶμ Ἰβηρίτου, Ἁγιορειτικὰ ἀνάλεκτα (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 2. 26. 27.

[6] Ὁ Εὐάγριος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ (Migne, P. G. 86. 2540) ὁμιλεῖ περὶ ἐμπρησμοῦ, ὅστις ἐνεμήθη «οὐ μόνον τὰ εὐέξαπτα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐκ λίθων οἰκοδομάς». Ὁ Ἰουλιανὸς ὁμιλεῖ ἐπ' ἴσης περὶ ἀνακτόρων ἐν Βάτναις τῆς Ἀντιοχείας ἅτινα ἦσαν «πηλοῦ μόνον καὶ ξύλων οὐδὲν ποικίλον ἔχοντα» Ἰουλιανοῦ, Ἐπιστολαί, ἐπιστ. 98 σ. 182 (ἔκδ. (Bidez). Ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης (Ἱστορ. 252. 10) λέγει ὅτι κατὰ τὴν ἐπὶ Νικηφόρου Βρυεννίου ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένην πυρκαϊὰν ἐκάησαν αἱ τῶν Ἰουδαίων πᾶσαι οἰκίαι «διὰ τὸ ξύλοις κατηρτίσθαι πάσας», τέλος ὁ Νικήτας Χωνιάτης περιγράφων τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λέγει ὅι «κομμάτια μεγάλα ἀπὸ τοῦ κτύπου τοῦ πυρὸς καὶ τῆς φλογὸς ἐπετῶντο καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἐφέροντο καὶ κατέφλεγον τὰς πόρρωθεν οἰκοδομὰς (Χρον. Διήγ. 732. 9). Συχνὰ περὶ πυρκαϊῶν ὁμιλεῖ ἐν τοῖς λόγοις του ὁ Χρυσόστομος, P. G. 62. 77. 90.

[7] Τοιαύτας περιγραφάς, πλὴν ἄλλων, δίδουσιν ὁ I. Μαλάλας, Χρονογρ. 4. 17. 13, Κωνσταντῖνος ὁ Στιλβῆς (Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 14. 111) ὁ Νικήτας Χωνιάτης, Ἔνθ' ἀν. καὶ ὁ Φραντζῆς, Χρον. 18. 18.

κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους σύνηθες, διὰ τοῦτο ἡ πολιτεία ἐλάμβανε μέτρα τὸ μὲν διὰ ῥαβδισμοῦ ἢ αὐστηροτέρου παραδειγματισμοῦ τιμωροῦσα τοὺς αἰτίους τῆς πυρκαϊᾶς, τὸ δὲ διατάσσουσα, ἵνα οἱ πολῖται ἐν τῷ ἀνωγέῳ ἔχωσιν ὕδωρ πρὸς κατάσβεσιν τοῦ πυρός [1], δι' ἣν χρείαν καὶ ὄξους χρῆσις ἐγίνετο [2]. Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἰδιαίτεροι πυροσβέσται, ματρικάριοι καλούμενοι, οἵτινες ἦσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ νυκτεπάρχου καὶ βραδύτερον τοῦ τοῦτον ἀντικαταστήσαντος πραίτωρος τῶν δήμων [3] καὶ οἵτινες μὲ κάδους καὶ σκέπαρνα καὶ σίφωνας ἐφωδιασμένοι ἔσβυνον τὸ πῦρ [4]. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἐγίνοντο, ὡς εἰκός, καὶ πολλαὶ κλοπαί, διὰ τοῦτο ὁ πολιτικὸς νόμος ἐπέβαλλε τὴν εἰς τὸ τετραπλοῦν ἀπόδοσιν τοῦ κλαπέντος, ἐὰν ὁ κλέπτης συνελαμβάνετο ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς διαπράξεως τῆς κλοπῆς, τὴν εἰς ἁπλοῦν δέ, ἐὰν μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος [5].

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΤΩΜΑΤΩΝ

Αἱ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἰκίαι γνωστὸν εἶναι ὅτι συνήθως δὲν εἶχον πλείονα τῶν δύο πατωμάτων καὶ ὅτι μόνον βραδύτερον εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ὑπῆρχον καὶ τρίστεγα οἰκήματα [6]. Τὸν κανόνα τοῦτον σχεδὸν ἠκολούθουν καὶ αἱ οἰκίαι τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ Βυζαντινὴ λοιπὸν οἰκία ἢ εἶχεν ἓν καὶ μόνον πάτωμα, ὅτε ἐχαρακτηρίζετο ὡς (ὁ) σπίτιν χαμόγεων [7] ἢ χαμαίγεων [8] ἢ καὶ δύο, ὁπότε τὸ μὲν κάτω ἐλέγετο κατώγεων ἢ κατώγιν [9], τὸ δὲ ἄνω ἀνώγεων ἢ ἀνώγιν [10].

[1] Πανδέκται βιβλ. 1. 1. 4.

[2] Πανδέκται βιβλ. 33. 9. 3. 5. Εἰς τὰ κατὰ τῶν πυρκαϊῶν μέτρα προσετίθετο καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κτίσεως φούρνου κάτωθεν οἰκημάτων· Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον 18. 3.

[3] Πβ. τὴν Νεαρὰν τοῦ Ἰουστινιανοῦ 13. 5.

[4] Πανδέκται βιβλ. 1. 1. 4. Κατὰ τὸν λεξικογράφον Ἡσύχιον, σίφων... καὶ ὄργανόν τι εἰς πρόεσιν ὑδάτων ἐν τοῖς ἐμπρησμοῖς.

[5] Θ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν Β' κανόνα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4. 53). Διὰ τὰ κατὰ τῶν πυρκαϊῶν λαμβανόμενα μέτρα πβ. A. Stöckle, Spätrömische und byzantinische Zünfte σ. 114 (9ον παράρτημα τῆς Κλειοῦς).

[6] Hermann-Blümner, Lehrbuch der griechischen Privatalterthümer σ. 153.

[7] Trinchera, Syll. 515. 4, 520. 8, G. Spata, Diplomi Greci unediti 448. 5,

[8] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 20. 50.

[9] Cusa, I diplomi 7. 75. G. Spata, Diplomi Greci unediti 406. 6, Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 178. Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 5, 69.

[10] Trinchera, Syll. 261. 356, Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιστολῶν βιβλ. Β' ἐπιστολὴ 34 (Migne, P. G. 99. 1208). Μιχ. Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα. Μεσ. Βιβλ. 5. 59). Tafel, Eustathii opusc. 185. 20, 189. 47, Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 457.8, Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 5. 6. Καὶ νῦν ἐκ τῶν δύο πατωμάτων διωρόφου οἰκίας τὸ μὲν ἄνω καλεῖται ἀνώι, κατώι δὲ τὸ κάτω.

Οἰκία δύο πατώματα ἔχουσα ἐκαλεῖτο τότε σπίτιν δίπατον [1] ἢ ἀνωγοκάτωγον [2] ἢ ἀνωγεωκάτωγον [3] ἢ καὶ ἄνω κάτω [4]. Ἀλλὰ καὶ τρίπατα τότε οἰκήματα ὑπῆρχον [5], ὁπότε τὸ μεσαῖον ἐλέγετο μεσόπατον [6].

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι οἱ Βυζαντινοί, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πατωμάτων, σχεδὸν ἠκολούθουν τὸν ἀρχαῖον κανόνα, διότι δὲν ἔλειπον καὶ οἱ ἐπιδεικτιῶντες καὶ ματαιόδοξοι, οἵτινες πρὸς αὐτὸν αἰθέρα ἀνύψουν τὰς οἰκίας των, τὸ φῶς τῶν γειτόνων περιορίζοντες [7]. Καὶ ἐθεωροῦντο μὲν πλούτου καὶ εὐδαιμονίας δεῖγμα τὰ τριώροφα τότε οἰκήματα [8], μνημονεύονται ὅμως καὶ πλείονας ὀροφὰς ἔχοντα. Οὕτως ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ διὰ τοὺς τριώροφα καὶ τετραώροφα οἰκοδομοῦντας [9], πενταστέγους δὲ οἴκους ἀναφέρει ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του ὁ Θεοφάνης [10] καὶ πεντωρόφους εἰς τὰς χιλιάδας του ὁ Ι. Τζέτζης [11], τετραώροφα δὲ καὶ πεντώροφα πάντως ὑπονοεῖ ὁ Ἀρμενόπουλος, ὅταν ἀναφέρῃ δευτέραν καὶ τρίτην στέγην «καὶ τὰς ἐφεξῆς ἐν πόλεσιν» [12].

---

1 Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 52.

2 Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 52,6. 41, Trinchera, Syll. 12. 11, 515. 4. Τὸ ἀνωγοκάτωγον φέρεται καὶ ἐν Χιακῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1743 (Α. Πασπάτη, Τὸ Χιακὸν γλωσσάριον σ. 125) οὕτω δὲ καλεῖται καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ καὶ Κυθήροις, ἐν Αἰτωλίᾳ ἀνωκάτωγο· Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις σ. 29.

3 Μιχ. Ἀτταλειάτου, Διάταξις (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 1. 51), Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 52, 5. 326 L. Petit - B. Korablev, Actes de l'Athos, Actes de Chilandar σ. 60, Cusa, I Diplomi 630 - 9.

4 Ἀπέρχεται ἄχρι τοῦ τοίχου τοῦ ἄνω κάτω οἰκήματος, Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5. 388. Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος (Cusa, I diplomi 74 - 7) ἀναγινώσκομεν «τὸν ἐμὸν οἶκον ἄνω καὶ κάτω οἰκούμενον».

5 Μιχ. Ἀτταλειάτου, Διάταξις (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 1. 10) Ι. Τζέτζου, Ἐπιστολὴ 18η σελ. 20 (Th. Pressel, Johannis Tzetzae epistolae). Τρίστεγον οἶκον ἀναφέρει καὶ ὁ Θεοφάνης ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του 97. 32 (De Boor).

6 Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 52.

7 Λιβανίου, Φθονερὸς τοῦ γείτονος αὐτοῦ πλουτήσαντος ἐξαίφνης, ἑαυτὸν προσαγγέλλει 53 τόμ. 6 σ. 648 (Förster).

8 Χρυσόστομος P. G. 61. 522, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Εἰς τὸν Βασίλειον ἐπιτάφιος (Migne, P. G. 36. 601) Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5 - 32), Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα 8.72, A. Heisenberg, Der Epitaphios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes (Sitzber. d. Bayr. Akad. Abh. 5. 46.), Νικήτα Χωνιάτου, Χρον· Διήγ. 205. 17, Βησσαρίωνος, Ἐγκώμιον εἰς Τραπεζοῦντα (Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 13. 165), Ἰωσὴφ Βρυεννίου, Κεφάλαια ἑπτάκις ἑπτὰ (3. 95 ἔκδ. Βουλγάρεως). Καὶ νῦν, κατὰ τὴν δημώδη ποίησιν, ἐξαίρετα θεωροῦνται τὰ σπίτια τρίπατα κι' αὐλὲς μαρμαρωμένες. Ἐν Καππαδοκίᾳ ἡ κτίσις τριωρόφου οἰκίας ἐθεωρεῖτο ἔνδειξις πλούτου γινομένη ὑπὸ κενοδόξου καὶ ὀψιπλούτου (Ι. Βαλαβάνη, Μικρασιατικὰ σ. 220).

9 Χρυσόστομος, P. G. 58. 522. Βίος καὶ πολιτεία Παλλαδίου (Migne, P. G. 47. 47).

10 Θεοφάνους, Χρονογραφία 172. 9.

11 Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, χιλιὰς 5, ἱστορία 17 στίχ. 618.

12 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος βιβλ. 2. 4. 28.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται σαφῶς ὅτι δὲν ἔχουσι δίκαιον οἱ ὑποστηρίζοντες ὅτι αἱ Βυζαντιναὶ οἰκίαι δὲν εἶχον πλείονα τῶν τριῶν πατωμάτων [1], ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ οἱ διισχυριζόμενοι ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον ἐπὶ Θεοδοσίου οἰκίαι μὲ ἑπτὰ καὶ ἐννέα πατώματα [2]. Ἡ παρεξήγησις συνέβη ἐκ χωρίου τοῦ Θεμιστίου [3], ἔνθα οὗτος ὁμιλεῖ περὶ ἐγείροντος ἑπτάκλινον καὶ ἐννεάκλινον οἶκον. Τὸ χωρίον ὅμως ἀναφέρεται εἰς τὸ μέγεθος τῶν διαμερισμάτων τοῦ οἴκου καὶ οὐχὶ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πατωμάτων αὐτοῦ.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ πολυωρόφων οἰκιῶν ὁ λόγος, λέγομεν ὅτι ἡ συνήθεια προῆλθεν ἴσως ἐκ Ρώμης, ἔνθα τὰ οἰκήματα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς μέσης τάξεως εἶχον πέντε καὶ ἓξ ὀρόφους [4], ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς χώρου, ἀφ' οὗ πολλαὶ πόλεις ἦσαν τότε περιτετειχισμέναι.

Αἱ συχνὰ ἀναφερόμεναι ἀπειρομεγέθεις καὶ λαμπραὶ οἰκίαι [5], ὠφείλοντο μὲν καὶ εἰς τὴν ματαιοφροσύνην, ὡς εἶπον, τῶν κτιζόντων, ἴσως ὅμως εἶναι καὶ Ρωμαϊκῆς παραδόσεως συνέχεια, ἀφ' οὗ, ὡς μαρτυρεῖται [6], Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔκτισε διὰ τοὺς εὐγενεῖς Ρωμαίους λαμπρὰς οἰκίας «κατὰ τὴν ἐμφέρειαν τῶν ἐν τῇ παλαιᾷ Ρώμῃ πολυτελῶς κατεσκευασμένων οἴκων».

Ἐπειδὴ δὲ αἱ λαμπραὶ οἰκίαι ἐθεωροῦντο, καὶ πολὺ δικαίως, ὡς κόσμημα τῆς πόλεως [7], διὰ τοῦτο ἐφρόντιζεν ἡ πολιτεία περὶ τῆς καλῆς αὐτῶν ἐμφανίσεως, προνοοῦσα, ἵνα οἰκήματα καὶ ἐργαστήρια εἰς ὡρισμένα μέρη τῆς πόλεως καλλωπίζωνται ἔξωθεν διὰ μαρμάρων «ὥστε διδόναι κάλλος μὲν τῇ πόλει, ψυχαγωγίαν δὲ τοῖς βαδίζουσι», ὡς λέγεται ἐν τῇ διατάξει τοῦ Ζήνωνος [8], καὶ ἀπαγορεύουσα, ἵνα, ἄνευ λόγου, ἀποκομίζωνται τὰ μάρμαρα αὐτῶν [9]. Οἱ διοικηταὶ μάλιστα ἔν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ ταῖς ἐπαρχίαις, καθήκοντα τῶν ἀρχαίων ἀστυνόμων ἐκτελοῦντες [10], ἐπεβάλλετο νὰ ὑποχρεώνωσι τοὺς οἰκοδεσπότας νὰ ἐπισκευάζωσι τὰς οἰκίας των φθαρείσας, ἂν δ' αὐτοὶ ἀνέβαλλον, τότε ἁρμοδίως οἱ ἴδιοι νὰ θεραπεύωσι τὴν ἀμορφίαν τῆς πόλεως [11].

Τῆς ἀρχῆς ταύτης συνέπεια ἦτο ὅτι οὐδεὶς τῶν πολιτῶν ἠδύνατο νὰ

---

1 E. Gerland, Das Wohnhaus der Byzantiner σ. 19, L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 199.

2 C. Diehl - G. Marçais, Histoire du moyen âge τόμ. 3 σ. 6.

3 Θεμιστίου, Περὶ φιληκοΐας λόγ. 18ος σ. 271. 272 (ἔκδ. Dindorf).

4 L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 4.

5 Βλ. τὴν σχετικὴν νεαρὰν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ παρὰ Zach. v. Lingenthal, Jus Graecor. 3. 299.

6 Μιχ. Ἀτταλειάτου, Ἱστορ. σ. 218 βλ. καὶ L. de Beylié, Ἔνθ' ἀν. 28.

7 Γρηγορίου Νύσσης, Πρὸς τοὺς πενθοῦντας (Migne, P. G. 46. 508).

8 Ἰδὲ τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα 8. 10.

9 Ἰουστιάνειος κῶδ. 8. 10, Βασιλικὰ βιβλ. 58 τίτλ. 11β.

10 Πλάτωνος, Νόμ. 6 σ. 763c. (Hermann - Blümner, Lehrbuch³ σ. 157).

11 Πανδέκται βιβλ. 1 18. 7, Βασιλικὰ βιβλ. 6 τίτλ. 1. 41.

φράξῃ ὁδὸν ἢ στοὰν χάριν ἰδίας χρήσεως, ἂν μὴ ὑπῆρχεν εἰδικὴ τοῦ βασιλέως διαταγὴ καταπεμφθεῖσα εἰς τὸν Ἔπαρχον [1].

Καὶ ἐφρόντιζε μὲν ἡ πολιτεία περὶ τῆς εὐπρεπείας καὶ τῆς λαμπρᾶς ἐμφανίσεως τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἐθεωροῦντο τέρψις τῶν πολιτῶν [2], οὐκ ὀλίγον δ᾽ εἰς τοῦτο συνέτεινε καὶ τῶν πολιτῶν ἡ ματαιοδοξία, οἵτινες ἁδρὰς κατέβαλλον δαπάνας, ἵνα οὐ μόνον λαμπρὰς κτίσωσιν οἰκίας, ἀλλὰ καὶ μεγάλας, οἱονεὶ μικρὰς πόλεις ἐντὸς μεγαλυτέρας [3] ἢ κατ᾽ ἄλλους ὁμοιαζούσας πρὸς μεγάλας πόλεις [4] καὶ μακρᾶς διαρκείας, ὥστε καὶ οἱ ἔγγονοι καὶ οἱ μετ᾽ ἐκείνους νὰ τὰς εὕρωσιν, καὶ ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος, «τὴν μνήμην διηνεκῶς σῴζεσθαι καὶ ἀκούειν ὅτι τοῦ δεῖνος ἡ οἰκία» [5]. Εἶναι αὐτοί, οἵτινες, κατὰ τὸν αὐτὸν πατέρα τῆς ἐκκλησίας, ἑτέρας ἀνοίας εἶδος ἐπιδεικνύοντες «περιετίθεσαν τὰς προσηγορίας αὐτῶν οἰκοδομήμασι καὶ λουτροῖς» [6].

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ τάσις πρὸς καλλωπισμὸν ὑπερέβαινε πολλάκις τὰ ὅρια, δι᾽ ὃ ψέγονται οἱ οἰκοδόμοι, οἵτινες τὸ ἀναγκαῖον διαφθείροντες καὶ τέχνῃ κακοτεχνίαν μείξαντες, θέατρα καὶ οὐχὶ οἰκίας κατεσκεύαζον [7].

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πατωμάτων, λέγομεν ὅτι εἰς τὰ μονώροφα καὶ ἰσόγεια οἰκήματα, τὰ καὶ πτωχικώτερα, παρὰ τῶν ἀνθρώπων, ὑπῆρχον καὶ τῶν ζῴων τὰ ἐνδιαιτήματα [8], εἰς δὲ τὰ διώροφα καὶ τριώροφα ἄνω μὲν κατῴκουν οἱ ἔνοικοι, τὰ κάτω δ᾽ ἐχρησιμοποίουν διὰ δευτερευούσας χρείας· ἐκεῖ π. χ. ἐτοποθετοῦντο οἱ στάβλοι ἢ ὁ ὀνόμυλος [9] ἢ τὰ διάφορα σιτηρῶν, ἀχύρου καὶ οἴνου κελλάρια [10], παρέμενε δ᾽ ἐκεῖ καὶ τὸ δουλικὸν τοῦ οἴκου προσωπικόν [11].

---

[1] Πρόχειρος νόμος τίτλ. 38. 44.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 58. 729.

[3] Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὁμιλία κατὰ πλεονεξίας (Migne, P. G. 40. 209) Χρυσόστομος, P. G. 58. 729, A. Majuri, Anecdota Prodromea (Academia dei Lincei 17 (1908) σελ. 535.

[4] Σ. Παπαδημητρίου, Χρῖστος καὶ Θεόδωρος Πρόδρομοι σ. 18-19.

[5] Χρυσόστομος P. G. 53. 275. 348, 57. 208. Κατὰ τῆς πολυτελείας τῶν οἰκιῶν, πλὴν τοῦ Χρυσοστόμου, ὁμιλοῦσι καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, ὁ Ἀμασείας Ἀστέριος καὶ ὁ Κύρου Θεοδώρητος. L. de Beylié, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 29.

[6] Χρυσόστομος, P. G. 55. 231.

[7] Χρυσόστομος, P. G. 58. 501.

[8] Ὁ Ἰωάννης Τζέτζης ἐν ἐπιστολῇ του (Th. Pessel, Johannis Tzetzae epistolae ἐπιστ. 18 σ. 20) λέγει ὅτι ἐν ᾗ αὐτὸς κατῴκει οἰκίᾳ κατῴκει καὶ ἀνὴρ πολλὰ ἔχων παιδία καὶ προσθέτει· «συντρέφεται δὲ τοῖς παισὶ καὶ συίδια».

[9] Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου, Διάταξις (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 1. 10).

[10] Ἀνωνύμου, Σύνοψις θαυμάτων τοῦ ἁγίου Εὐγενίου (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Fontes historiae imperii Trapezuntini 147. 13. 28). Ὁ οἶνος ἐτίθετο ἢ ἐντὸς πιθαρίων ἢ λάκκων κεκονιαμένων· Βασιλικὰ βιβλ. 60 τίτλ. 3. 27.

[11] Χρυσόστομος P. G. 60. 319.

Ἐλέχθη ὅτι εἰς τὰς Βυζαντινὰς οἰκίας μία καὶ μόνη οἰκογένεια κατῴκει [1]. Διὰ τὰς μονωρόφους βέβαια οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διὰ τὰς πολυωρόφους ὅμως οὐχὶ πάντοτε, ἀφ᾽ οὗ ἔχομεν μαρτυρίας τοῦ Χρυσοστόμου λέγοντος ὅτι εἰς ἓν μέγα οἴκημα ἄλλοι κατῴκουν κάτωθεν καὶ ἄλλοι ἄνωθεν [2] καὶ τοῦ Τζέτζου βεβαιοῦντος ὅτι εἰς τὸ ἄνω πάτωμα τριωρόφου οἰκίας ἔμενέ τις, ὅστις εἰς τὸν κατοικοῦντα εἰς τὸ δεύτερον πάτωμα ἐγίνετο ἐνοχλητικὸς καὶ διότι εἶχε πολλὰ παιδία καὶ διότι, χαλασθέντος τοῦ σωλῆνος, τοῦ ἔρριπτεν ὑπὲρ τὴν θύραν του ἀκάθαρτα ὕδατα [3].

Θὰ ἐφρόντιζον δὲ μετὰ τόσης ἐπιμονῆς οἱ νόμοι νὰ μὴ παρέχουν ἐνόχλησιν αἱ ὑδρορρόαι καὶ οἱ ἀποχετευτικοὶ σωλῆνες, ἂν μὴ καὶ συνοικισμὸς τότε κατὰ πατώματα ὑπῆρχε [4];

ΑΙ ΚΛΙΜΑΚΕΣ

Ὅταν ἡ οἰκία εἶχεν ὑπὲρ τὴν μίαν ὀροφήν, τότε, διὰ νὰ ἀνέλθῃ τις ἀπὸ πατώματος εἰς πάτωμα, ἐχρησιμοποίει κλίμακα, ἥτις ἐκαλεῖτο σκάλα [5]. Ἦτο δ᾽ αὕτη ἢ ἐσωτερική, καὶ δὴ ξυλίνη, ὡς καὶ νῦν ξυλόσκαλα [6] καὶ οὐχὶ σπανίως περιαιρετὴ [7] ἢ καὶ ἐξωτερικὴ ἐκ λίθου μαρμάρου, κατασκευαζομένη καὶ τόσον ἐνίοτε πολυτελής, ὥστε πολλοὶ νὰ ἀξιῶσι νὰ θαυμάζωνται δι᾽ αὐτήν, καλὴν οὖσαν [8].

Ἡ κλῖμαξ ἀπὸ σκαλία [9] ἀποτελουμένη ἦτο κάποτε ὑψηλὴ καὶ ἑλικοειδὴς [10] καὶ εἶχε πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἄνω πατώματος τετραγωνικὸν χῶρον, ἀκρόσκαλον [11] καλούμενον.

---

[1] E. Gerland, Das Wohnhaus der Byzantiner σ. 19.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 62. 40.

[3] Th. Pressel, Johannis Tzetzae epistolae, ἐπιστολὴ 21. 18.

[4] Πανδέκται 8. 2. 18, 19. 1. 37. 2, Νόμος Πρόχειρος 38. 37, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 36, Βασιλικὰ 19. 8. 14. 17. 18. Καὶ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους (Ἀχαρν. 922) εἶπε· ὑδρορρόη καλεῖται τὸ μέρος τῆς στεφανίδος, δι᾽ οὗ τὸ ἀπὸ τοῦ ὄμβρου ὕδωρ συναγόμενον κατέρχεται.

[5] Ἡ λ. σκάλα ἤδη ἐπὶ Ψευδοηρωδιανοῦ. Καὶ ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ ὀνομαστικῷ του, περὶ τῆς ναυτικῆς κλίμακος ὁμιλῶν (1. 93) λέγει· «ἀποβάθρα καὶ διαβάθρα, ἣν σκάλαν καλοῦσι». Ἡ καὶ σήμερον κοινὴ λ. σκάλα εὕρηται συχνὰ ὡς ἑρμήνευμα τῆς λ. κλῖμαξ.

[6] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 54 ξυλίνην σκάλαν ἀναφέρει καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως (125. 12, 538. 5). Βλ. περὶ τοῦ πράγματος καὶ L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 201.

[7] Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιστολῶν βιβλ. Β΄. ἐπιστ. 34 (Migne, P. G. 99.1208).

[8] Χρυσόστομος, P. G. 57. 51.

[9] Ὁ Ἀγαθίας ἐν ἐπιγράμματί του εἰς οἶκον ἐν ὕψει κείμενον ἐν Βυζαντίῳ (σ. 381 Βόνν.) ὁμιλεῖ διὰ κλίμακα ταναήν.

[10] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 91. 20 καὶ ἀλλαχοῦ.

[11] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 55. Βλ. καὶ L. de Beylié, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 201. Τὸ ἀκρόσκαλον καλεῖται νῦν κεφαλόσκαλο.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ξυλίνην ἐσωτερικὴν σκάλαν, λέγομεν ὅτι εἰς τὸ ἄνω ἄκρον αὐτῆς ὑπῆρχε καταπακτὴ θύρα, τὴν ὁποίαν οἱ μὲν συγγραφεῖς συχνὰ μὲ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ὀρσοθύρην καλοῦσι [1], τὴν ὁποίαν ὅμως οἱ Βυζαντινοὶ ἡμῶν πρόγονοι ἐκάλουν, ὡς καὶ ἡμεῖς σήμερον, καταρράκτην, ὡς καταρρασσομένην κλιμάκων ἄνω [2].

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΟΨΙΣ ΤΩΝ ΤΟΙΧΩΝ

Ἡ κυρία ὄψις μιᾶς Βυζαντινῆς οἰκίας ἐκαλεῖτο πρόσωπον [3], ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ τὰ καλούμενα κοσμίδια ἢ συνηθέστερον κοσμήτας [4]. Ἡ λ., μὲ τὸ κοσμῶ βεβαίως σχετιζομένη, ἐδήλου τὸ γεῖσον, καὶ δὴ τὸ κατὰ τὴν ἄνω ἄκραν τοῦ τοίχου, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ στέγη [5]. Πλὴν τούτου ὅμως ἐλέγετο καὶ τὸ τοῦ ὑπερθύρου γεῖσον, ὡς ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν ἐπυλλίων φαίνεται [6], καὶ πᾶν δ' ἐν γένει γεῖσον [7]. Ἦτο δ' ὁ κοσμήτης, ὅστις καὶ

---

[1] Ἀγαθίου, Ἱστορ. 176. 1.

[2] Ὀρσοθύρην - - - εἴη δ' ἂν αὕτη ὁποία ἡ καταρράσσουσα κλιμάκων ἄνω καὶ δι' αὐτὸ λεγομένη κοινῶς καταρράκτης. Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1921. 19 Πβ. τοῦ αὐτοῦ καὶ 1053. 5. Τὸν καταρράκτην συναντῶμεν καὶ εἰς τὸ μεταγενέστερον ποίημα περὶ γέροντος νὰ μὴν πάρῃ κορίτσι στίχ. 106 (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 109). Νῦν, ἐκτὸς τοῦ καταρράκτης, δημωδῶς μεταχειριζόμεθα καὶ τὰς λέξεις καταπαχτή, κλιβανὴ ἢ κλαβανή.

[3] Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 1. 1. 31. G. Spata, Diplomi Greci unediti 448. 5 Καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς οἰκίας ἔχομεν νῦν ὀνομασίας ἐκ μεταφορᾶς ἐκ μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Οὕτως αἱ λίθιναι παραστάδες τῆς θύρας ἢ τῶν παραθύρων καλοῦνται μάουλα ἐν Ἄνδρῳ καὶ μάγλα ἐν Πόντῳ, φτέρνα ἐν Ἄνδρῳ ἡ ὑποτείνουσα τῆς τριγωνικῆς στέγης δοκός, αὐτόθι δὲ καὶ ἐν Δωρίδι καὶ Παξοῖς δόντια οἱ ἐναλλὰξ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν οἰκιῶν ἐξέχοντες λίθοι, οἵτινες δηλοῦσιν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ μεσότοιχος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους δόντια ἐλέγοντο αἱ ὀδοντωταὶ ἐπάλξεις τῶν κάστρων (τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως στίχ. 1483). Τέλος ἐν Κυζίκῳ μορφωτάρι καλεῖται ὁ οὐδὸς τῆς θύρας.

[4] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 582.18. Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques I. 79, Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδραν εἰς στίχ. 290 (122. 18). Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2688, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 320 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ. Βλ. καὶ τὸ Ἑλλην. γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. κοσμίτης.

[5] Τὰ γεῖσα καὶ αἱ στεφάναι, ἤτοι οἱ κοσμῆται Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδραν εἰς στίχ. 290 (122. 18). Οὐχὶ ὀρθὰ περὶ τοῦ κοσμήτου λέγει ὁ Reiske εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου 2. 690.

[6] Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2688, Ποίημα περὶ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας στίχ. 433, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη 320.

[7] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 582. 16. Καὶ νῦν ἐν Νάξῳ (γ) εισώματα λέγονται μεγάλαι πέτραι περιφράττουσαι τὰ δώματα, ἀλλαχοῦ ἀκροδώματα (Ἀραβάνιον Καππαδοκίας) καὶ κροδώματα (Κυκλάδες, Κύπρος), κροδω-

στηθαῖον ἐλέγετο [1] καὶ ἐν πολλοῖς ἀντεστοίχει πρὸς τὸ μαρμάρινον ριγλίν [2] εἰς τὰς κομψὰς οἰκίας «χρώμασι καὶ λαξεύμασι προβεβλημένος τῶν τοίχων» [3] ἢ ἔφερε διαφόρων φυτῶν ἐγγεγλυμμένα φύλλα [4].

Οἱ Βυζαντινοὶ συνήθιζον, ἐφ' ὅσον οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῶν οἰκιῶν των δὲν ἦσαν ἐκ λίθων ξεστῶν, νὰ ἐπαλείφωσι τούτους, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι, διὰ λευκῆς τιτάνου [5], οὐχὶ δὲ σπανίως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔχομεν μνείαν καὶ τῶν κονιώντων [6]. Πλὴν ὅμως τοῦ λευκοῦ χρώματος, οἱ τοῖχοι ἐπηλείφοντο καὶ διὰ κιτρίνου καὶ κυανοῦ ἢ κυανίζοντος, ἦσαν, ὡς λέγει ὁ Νικήτας Χωνιάτης, «χρώμασι πολυειδέσι διηνθισμένοι» [7].

Ἡ πολυχρωμία τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων ἦτο καὶ ἀρχαία συνήθεια ἐξακολουθήσασα καὶ κατὰ τοὺς παλαιοτέρους αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, ἀφ' οὗ καὶ ὁ Χορίκιος κατὰ τὸν ϛ´ αἰῶνα ἐπαινεῖ τὴν πολυχρωμίαν τῶν ὁδῶν τῆς Γάζης, ἐνετάθη ὅμως ἀπὸ τοῦ 10ου μ. Χ. αἰῶνος, ἐπιδρασάσης ὡς πρὸς τοῦτο καὶ τῆς Ἀνατολῆς [8].

Οὐ μόνον δὲ διὰ τιτάνου ἐπηλείφοντο οἱ τοῖχοι, ἀλλ' ἐκοσμοῦντο καὶ διὰ διαφόρων γεωμετρικῶν ἁπλῶν σχημάτων [9] ἢ ψηφιδωτῶν, πλακῶν ἐκ χρυσοῦ ἢ ἄλλου μετάλλου, ἴχνη τῆς ἐπικολλήσεως τῶν ὁποίων ἔτι καὶ νῦν

ματὲς (Κρήτη) κρομόχτια, (= προμόχτια, Κύπρος), κεραμόρροδα (Τένεδος), ἀκροκεράματα (Ἴμβρος, Αἶνος), παραφτέρουσ' (Λῆμνος).

[1] Λέοντος Γραμματικοῦ, Ἱστορ. 325. 19, γεῖσον· καὶ γείσωμα τὸ προῦχον τοῦ ὑπερθύρου, ἤγουν τὸ κοινῶς στηθαῖον. Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques I. 102.

[2] Hesseling - Pernot, Ἔνθ' ἀν. I. 80.

[3] Σχόλια εἰς Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ εἰς τὸν πατέρα σιωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν τῆς χαλάζης (R. Cantarella, Basilio Minimo II. B. Z. 26. 12. 24).

[4] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 320. L. de Beylié, Ἔνθ' ἀν. 199.

[5] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 187 σ. 145. 17 (Drexl). Διὰ τὰς ἐν τοῖς τοίχοις ὑπολευκάνσεις καὶ παραχρίσεις ὁμιλεῖ ὁ Ι. Τζέτζης εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς ἡμέρας στίχ. 594. Τὸ χρίειν διὰ τιτάνου ἐλέγετο κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀλείφειν, ἡ δ' ἐπίχρισις ἀλοιφή. Χρυσόστομος, P. G. 59. 373, Νικήτα Χωνιάτου, Λόγος ἐκδοθεὶς ἐπὶ τῷ ἀναγνωσθῆναι εἰς τὸν Λάσκαριν κὺρ Θεόδωρον (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 1. 127), εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (764. 15) «δῆλον δὲ ὅτι καὶ τὸ τοίχους χρίειν ἀλείφειν λέγεται καὶ ἀλοιφὴ» καὶ πάλιν (975 - 45) «λέγεται δὲ ἀλείφεσθαι καὶ τοῖχος κονίᾳ ἢ ἑτέρᾳ ὕλῃ». Νῦν τὸ ἀλείφω ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης λέγεται ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν ᾧ ἐν Κύπρῳ λέγουσιν ἀσπρογειάζω, γαλατσώνω ἐν Σύμῃ, κοινῶς δὲ ἀσβεστώνω. Διὰ σχετικὰ ζητήματα βλ. H. Blümner, Technologie 3. 100.

[6] Χρυσόστομος, P. G. 47. 368.

[7] Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. σ. 837. Βλ. καὶ J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters σ. 30. Ἔπιθι καὶ L. de Beylié, Ἔνθ' ἀν. σ. 72.

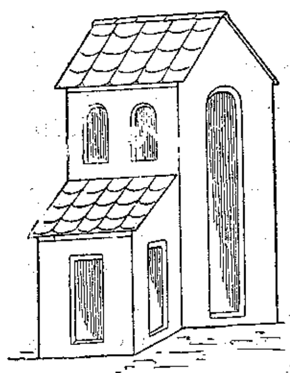
[8] Εἰς τὸ χωρίον Πυργὶ τῆς Χίου σῴζονται ἀκόμη οἰκίαι διατηροῦσαι τὴν πολυχρωμίαν τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων.

[9] Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τῶν τοίχων τῆς οἰκίας τοῦ Μελενίκου εἰς τὸ Tekfur Serai ἔχομεν διάφορα γεωμετρικὰ σχήματα.

σῴζονται[1]. Πρὸς τούτοις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, κατὰ Περσικὴν μίμησιν, εἴς τε τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας καὶ τοὺς ναοὺς ἔχομεν, πρὸς στολισμόν, καὶ πινακίων ἐπικόλλησιν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων, ὧν τινα πολλαχοῦ καὶ κατὰ χώραν ἐν τοῖς ναοῖς σῴζονται[2].

ΤΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΥΤΗΣ

Ἡ στέγη τῆς Βυζαντινῆς οἰκίας, οὕτω δημωδῶς τότε καλουμένη, ἀλλὰ καὶ στέγος καὶ ὄροφος ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ἀναλόγως τῆς περιοχῆς καὶ τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν καὶ κλιματολογικῶν ὅρων, ἦτο ἐπικλινὴς ἢ καὶ ἐπίπεδος[3]. Ἡ ἐπικλινὴς πάλιν στέγη ἦτο ἢ μονοκλινής, μονόρρυτος καλουμένη[4] ἢ ἀμφικλινής. ὁπότε δίρρυτος ἐλέγετο καὶ τὰ τοιαῦτα οἰκήματα διρρυτόσκεπα[5]· ἀλλὰ καὶ τρίρρυτος ὑπῆρχε στέγη, περὶ ἧς εἶπε τὰ δέοντα ὁ Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλος[6]. (Βλ. εἰκ. 3).

Εἰκ. 3. Σχῆμα μονορρύτου καὶ διρρύτου στέγης. Ἐκ χειρογρ. ΙΑ' αἰῶνος. (L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 81).

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους αἱ ἐπικλινεῖς ἐπιφάνειαι ἐκαλοῦντο καταχύματα[7], ἐντεῦθεν τότε καὶ κατάχυτα ἐκαλοῦντο αἱ ἐπικλινεῖς στέγαι, μάλιστα εἰς τὰ μονόρρυτα οἰκήματα[8], ὅρος ὅστις καὶ μέχρι σήμερον ἐσώθη μὲ ποιάν τινα ἐνίοτε σημασίας τροποποίησιν, ἀφ' οὗ ἐν Ἠπείρῳ νῦν κατάχυτη ἢ κατάχυτο λέγεται ἡ λίαν ἐπικλινὴς στέγη, κατάχυμα ἐν Χίῳ ἡ κεκλιμένη

[1] L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 199.

[2] L. de Beylié, Ἔνθ' ἀν. 177-179.

[3] Διάφορα σχήματα στεγῶν ἀπὸ τοῦ ΙΑ'-ΙΔ' αἰῶνος βλ. παρὰ L. de Beylié Ἔνθ' ἀν. 80-81.

[4] L. Petit - B. Korablev, Actes de l'Athos, Actes de Chilandar (παράρτ. ΙΖ' τόμ. Βυζαντ. Χρονικ. σ. 179). Ἡ μονόρρυτη στέγη λέγεται ἐν Ἰκαρίᾳ νῦν μονόρρυχτη, Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη σ. 182.

[5] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 20. 52. Ἀλεξάνδρου Βατοπεδινοῦ, Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μεγίστης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 6. 282). Ἡ δίρρυτος στέγη λέγεται πάλιν δίρρυχτη ἐν Ἰκαρίᾳ, Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Ἔνθ' ἀν. σ. 185.

[6] Ἐμμ. Πεζοπούλου, Ἀνάλεκτα φιλολογικὰ ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 23 σελ. 137. 138.

[7] Εἰς τὰ καταχύματα τοῦ ὄρους ἔχειν τὰς κατοικίας ὡρίσαμεν· Ph. Meyer, Die Haupturkunden f. die Geschichte d. Athosklöster σ. 168.

[8] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 20. 54. Ἐν Ἰκαρίᾳ τὸ μὲ μονόρρυτον στέγην οἴκημα λέγεται χυτό· Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη σ. 175-182. Ἐν Χιακῷ ἐγγράφῳ τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος ἀναγινώσκομεν. «δίδει της τὸ σπήτι ἀνώιν καὶ κατώιν μὲ τὸ κατάσουμα τσαὶ μὲ τρία παλληκάρια (=πασσάλους) ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ κατάσουμα».

πλευρὰ τῆς στέγης ἀπὸ τοῦ μεσοδοκίου εἰς τοὺς τοίχους, καταχύματα δὲ πάλιν ἐν Ἠπείρῳ μὲν αἱ σανίδες, ἐφ' ὧν στηρίζονται αἱ κέραμοι τῆς ἐπικλινοῦς στέγης, ἐν Ἰκάρῳ αἱ δοκοὶ αἱ τὴν ἐπικλινῆ στέγην ὑποβαστάζουσαι καὶ ἐν Κιμώλῳ οἱ λεπτοὶ καλαμοειδεῖς κλάδοι οἱ παρεμβαλλόμενοι μεταξὺ τῶν δοκαρίων. Ὅτι δ' αἱ ἐπικλινεῖς αὗται στέγαι ἦσαν κεραμωταί, πολλαχῶς μαρτυροῦσιν οἱ συγγραφεῖς[1]. Ἵνα μὴ δὲ τὸ ὕδωρ τῆς βροχῆς διὰ τῶν κεράμων εἰσρέῃ, ἔθετον μόλυβδον μεταξὺ αὐτῶν, σκεπάζοντες οὐχὶ σπανίως καὶ διὰ μεγάλης μολυβδίνης πλακὸς τὴν ἐπιφάνειαν, ὡς καὶ σήμερον ἀκόμη παρατηροῦμεν εἰς τοὺς τρούλλους πολλῶν ναῶν[2]. Ἐννοεῖται δ' ὅτι, ἵνα ἀποτελεσθῶσιν ἀμφικλινεῖς στέγαι, ἦτο ἀνάγκη ἐπὶ μιᾶς κεντρικῆς δοκοῦ, ἥτις ἐλέγετο μεσόδοκον[3] ἢ ὑπότονον[4] προσκλίνουσαι νὰ συναφθῶσι δύο ἀντιμέτωποι μικρότεραι δοκοὶ τὸ σχῆμα Λ ἀποτελοῦσαι, αἵτινες νῦν μὲν ψαλίδια καλοῦνται, ψαλιδώματα δ' ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς γλωσσαρίοις[5], ἴσως δὲ καὶ καπριόλια, ἀφ' οὗ καὶ νῦν καπρούλια (capreoli) καλοῦνται ἐν Χαλκιδικῇ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ὡραῖον δημώδη ὅρον προσφιλοῦντες, οἱονεὶ δύο προσκλίνοντα καὶ ἄλληλα φιλοῦντα πρόσωπα[6].

[1] Χρυσόστομος, P. G. 49. 124, 61. 73, Μαλάλα, Χρονογρ. 372. 6, Λέοντος Γραμματικοῦ, Χρονογρ. 237. 21, Νικ. Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 696. 17, Εὐσταθίου, Παρεκβ. 459. 44, Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 6. 36. Καὶ νῦν ἐν Χίῳ κεραμωτὸν καὶ ἐν Βιάννῳ Κρήτης κεραμιδωτὸν λέγεται τὸ διὰ κεράμων ἐστεγασμένον οἴκημα. Ἐν Ἰκαρίᾳ ἡ στέγη λέγεται καράμασι, πιθανῶς κεράμωσι, Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Ἔνθ' ἀν. σ. 184. Ἐλέγετο δὲ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ κάλυψις διὰ κεράμων μιᾶς στέγης, ὡς καὶ νῦν ἐν Παξοῖς, κεράμωμα (L. Petit, Typicon du monastère de la Kosmosotira (Izwestia 13. 55. 59) καὶ τὸ ῥῆμα κεραμώνω ὡς καὶ νῦν ἐν Θεσσαλίᾳ (Ἀχ. Τζαρτζάνου, Γραμματικὴ σ. 75) τὸ δὲ ἀφαιρῶ τὰς κεράμους ξεκεραμώνω (Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques I. 85).

[2] Πανδέκται βιβλ. 50. 16. 242. 2, Βασιλικὰ βιβλ. 2 τίτλ. 2 233, Εὐσεβίου Παμφίλου, Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου (Migne, P. G. 20. 1096.) Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μαρκιανοῦ (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 4. 266. 24).

[3] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα καὶ καθημερινὴ ὁμιλία (σ. 125 Boucherie). Τὸ μεσόδοκον νῦν λέγεται μεσοδόκιν.

[4] Τὸ μέσον τῆς στέγης ξύλον, ὃ καλοῦμεν ὑπότονον· τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ. μέλαθρον. Τὸ ὑπότονον λέγεται νῦν ἐν Ἠπείρῳ πότανος, καβαλλάρις ἐν Αἰτωλίᾳ, κορφεὰς πολλαχοῦ καὶ ἐν Χαλκιδικῇ κουρφάρ'.

[5] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα (σ. 125 Boucherie).

[6] Τοὺς προσφιλοῦντας τούτους δύναταί τις νὰ διίδῃ εἰς τὰ τῆς Μεγαρικῆς οἰκίας προσφίλια, ἅτινα εἶναι πλέγματα ἐκ κλαδίων ἢ βεργῶν τιθέμενα ἐπὶ τῶν δοκῶν τῆς στέγης, ἐφ' ὧν τίθεται πηλὸς μετ' ἀχύρων καὶ ὑπεράνω χῶμα ἢ πλάκες ὡς καὶ εἰς τὰ τῶν Σφακιανῶν προφίλια, ἅτινα εἶναι δύο πλάκες ἐν σχήματι Λ τὸ στόμιον τοῦ φούρνου ἀποτελοῦσαι. Πρὸς κατανόησιν τοῦ προσφιλεῖν ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ συνδέειν, συναρμόζειν, παράβαλε τὰ ἐπὶ τῆς προσαρμογῆς δύο ἐπιφανειῶν ξύλου ἢ ὑφάσματος

Οἱ ἀρχαῖοι ἐν τούτοις καὶ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες εἰς τὸ σχῆμα τῶν προσφιλούντων διέβλεπον τὴν εἰκόνα δύο μαχητῶν ἢ μᾶλλον παλαιστῶν, ὡς ἐκ τῶν ἑπομένων χωρίων τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου φαίνεται. «Ἀμείβοντες δὲ λέγονται ξύλα ὑπανέχοντα τὴν στέγην, ἅπερ σύνδυο ἐξ ἀποστάσεως τῆς κάτω ἄνω συναγόμενα ἀντερείδουσιν ἄλληλα, οἷς δεξιῶς εἰκάζει ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς τοὺς ἥρωας, ἀλλήλους ἐν τῷ παλαίειν ἀντικειμένους» (1326. 17) «τὴν εὐώνυμον χεῖρα ἑκάτερος ὑπὸ τὴν πλευρὰν ἔβαλε τοῦ ἀγωνιστοῦ, τῇ δὲ δεξιᾷ χειρὶ ἑκάτεροι τοῦ λαιοῦ ἀγκῶνος τοῦ ἐναντίου ἐλαμβάνοντο, τοῖς δὲ μετώποις ἀντηρείδοντο. Καὶ εἶχον ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ῥηθέντας ἀμείβοντας, οὓς ἡ τεχνικὴ χυδαία γλῶσσα προσφιλοῦντάς φησιν 1326. 63).

Ὅτι τὴν εἰκόνα ταύτην εἶχον καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ Ἕλληνες ὑπ᾽ ὄψιν [1] συνάγω ἐκ τοῦ ὅτι καὶ νῦν ἐν Χαλκιδικῇ, Λεπενοῦ, Σουδενοῖς Καλαβρύτων Αἰτωλίᾳ καὶ Βελβενδῷ Μακεδονίας μαχεάδες, ἤτοι μαχηταί, λέγονται οἱ ἀμείβοντες, ἐν Αἰτωλίᾳ δὲ Κύμῃ καὶ Κονίστραις τῆς Εὐβοίας αἱ γωνιαῖαι δοκοὶ τῆς στέγης αἱ πρὸς τὸν κορφιὰν προσκλίνουσαι καὶ αὐτὸν ὑποβαστάζουσαι. Τὴν τελευταίαν ταύτην σημασίαν ἀπέδιδον καὶ οἱ μεσαιωνικοί, ἄν τις κρίνῃ ἐκ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Ψ. 712) γράφοντος· «ἀμείβοντες δὲ δοκοὶ μεγάλαι προσπίπτουσαι, ὥστε βαστάζειν τὴν ὀροφήν» [2].

Καὶ τρουλλωτὰς στέγας ἔχομεν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἕνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου φαίνεται ὅτι ἐκλήθη τροῦλλος ἡ ἔπαυλις τοῦ Ἰωάννου Συγκέλλου τοῦ ζῶντος ἐπὶ τοῦ εἰκονοκλάστου αὐτοκράτορος Θεοφίλου [3].

Ὁριζοντίως πρὸς τὰ ψαλίδια τῆς στέγης καί, ἵνα ταῦτα συγκρατήσωσιν, ἐκάρφωνον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους πλάγια δοκάρια, ἅτινα ἐκαλοῦντο διατόνια [4] ἢ πατερά [5], ἐπ᾽ αὐτῶν δ᾽ ἐκάρφωνον σανίδας, πέταυρα

νῦν χρησιμοποιούμενα ῥήματα φιλιάζω (Κρήτη, Βογατσικὸν Μακεδονίας, Κοραῆ, Ἄτακτα 4. 648) φιλιάρω (Οἰνόη Πόντου), φιλῶ (Οἰνόη Πόντου) σοφιλιάζω = συμφιλιάζω (Γ. Χατζιδάκις ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 8. 362) καὶ σφιλιάζω (Ἤπειρος, Κύμη), σοφελιάζω (Κύθηρα, Νάξος, Κρήτη, Αἶνος). Τῶν ἀνωτέρω ῥημάτων συνώνυμα εἶναι τὰ μονοιάζω (Ἤπειρος, Καταφύγιον καὶ Βογατσικὸν Μακεδονίας) συνταιριάζω (Αἴγιον) ἀδερφώνω (Αἰτωλία) καὶ (ἀ)πομιλίζω (Πόντος) Βλ. Ι. Βογιατζίδου, Σύμμικτα λεξικογραφικὰ Λεξ. Ἀρχ. 3. 119. Ἐν ἁγίᾳ Βαρβάρᾳ Καλαβρύτων φιλεῖ τὸ ξύλο σημαίνει προσαρμόζεται.

1 Καὶ οἱ Γάλλοι τοὺς μαχεάδες καλοῦσι battants.

2 Οἱ μαχεάδες καλοῦνται ὑπὸ τῶν Ποντίων μὲ τὸν Λατινικὸν ὅρον πόντιλα.

3 Συμεὼν Μαγίστρου, Ἱστορία τοῦ Θεοφίλου 13.

4 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλος 2. 4. 39. Νῦν ἐν Ἴμβρῳ διατόγκι = διατόνι λέγεται ἡ δοκὸς καθόλου, διατόνι δ᾽ ἐν Γαλανάδω Νάξου τὸ μεταξὺ δύο δοκῶν καλάμιον τὸ ἑνῶνον τὰ κατ᾽ ἀντίθετον διεύθυνσιν τοποθετούμενα καλάμια τῆς καλαμωτῆς.

5 Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Κυρίλλου· δοκός· τὸ πατερόν· καὶ ἐν Γλωσσαρίοις· δοκός· τὸ τὴν στέγην ἀνέχον ξύλον ἢ πατερὸν (Γλωσσαρ. Du Cange ἐν λ.).

καλουμένας [1], οὕτω δ᾽ ἀπετελεῖτο ἡ σανιδωτὴ στέγη [2] ἢ τὸ πεταυρόστεγον οἰκοδόμημα [3]. Ἡ διὰ σανίδων δὲ συμπλήρωσις τοῦ σκελετοῦ τῆς ὀροφῆς ἐκαλεῖτο καὶ ὑποχάρτωσις [4], ἐκ τῶν χαρτίων βεβαίως, ὧν ἀρχικῶς ἐγίνετο χρῆσις ἀντὶ σανίδων, νῦν δὲ ἐν Πόντῳ χάρτωμαν [5].

Ὁ Χρυσόστομος ἔν τινι ὁμιλίᾳ του ὁμιλεῖ περὶ πλεονέκτου, οὗτινος «πολλῷ καταλάμπονται χρυσίῳ καὶ τὰ δέρματα καὶ τὰ ξύλα τὰ τὴν στέγην ἐκείνην ὑφαίνοντα» [6]. Ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ἱεράρχου, ἀντὶ πεταύρων, καὶ δέρματα ἐχρησιμοποιοῦντο. Τὸν τρόπον τοῦτον ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων χρῆσις (πβ. δοροῦν, δόρωσις) καὶ τὸ ἐν τῷ Μ. Ἐτυμολογικῷ φερόμενον δορά· δέρμα, Κρῆτες δὲ καὶ τὴν δοκόν, πρὸς δὲ καὶ τὰ νῦν ἐν Κρήτῃ, Ρόδῳ καὶ Καλύμνῳ συμβαίνοντα, ἔνθα σῴζονται τὰ δορώνω, δόρωμα, δόρος, ρο(δ)ώνω, ῥόδωμα καὶ ῥόδος λεγόμενα καὶ σημαίνοντα ἐπιθέτω ἐπὶ δοκῶν καλάμους ἢ φυλλάδας καὶ ἐπὶ τούτων στρῶμα πηλοῦ, πάχους 2 - 3 δακτύλων (Κρήτη) καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀργιλλῶδες χῶμα, ἵνα γίνῃ τὸ δῶμα τῶν ἀγροτικῶν οἰκιῶν [7]. Τέλος τὴν χρῆσιν δέρματος εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, ἀντὶ σανίδων, εἰς κάλυψιν τῶν στεγῶν, ὑποστηρίζει καὶ τὸ ὅτι νῦν ἔτι ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ διὰ σανίδων καλύπτειν τὴν στέγην λέγεται πετσώνω καὶ ἡ ἐργασία πέτσωμα.

Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, περὶ δοκοῦ ὁμιλῶν, εἶπε· (1125. 57) «γίνεται δὲ δοκὸς παρὰ τὸ δέκεσθαι Ἰωνικόν, ἡ δεχομένη δῆλα δὴ τὰ ἐπικείμενα, εἴτε κέραμοι ἐκεῖνά εἰσιν, εἴτε λειμωνόθεν ὄροφοι, κατὰ τὸν ποιητήν εἴτε καὶ γῆ, ὡς ἐπὶ δωμάτων γίνεται» καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς (1547. 32) «δοκὸς ἐπὶ στέγει τεθεῖσα γῆν ἐπαμᾶται, ὅ ἐστι συνάγει. Τοιαῦτα γὰρ τὰ λεγόμενα δώματα, ὡς καὶ νῦν φαίνεται».

Ἀναβάλλοντες νὰ ὁμιλήσωμεν μικρὸν κατωτέρω περὶ τῶν λειμωνόθεν ὀρόφων, λέγομεν περὶ δωμάτων τὰ ἑξῆς· τὸ δῶμα, ὅπερ καὶ οἱ Αἰσώπειοι μῦθοι ἀναφέρουσι [8] καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ κεῖται [9], ἐπ᾽ ἴσης

---

1 Πέταυρα· καὶ τὰ σανίδια ἐν οἷς στεγάζομεν τὰ ὀσπίτια. Λεξικ. Ζωναρᾶ ἐν λ. πέταυρον.

2 Πανδέκται 8. 2. 20. 4.

3 Ἰωακεὶμ Ἰβηρίτου, Ἁγιορειτικὰ ἀνάλεκτα. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 2.26.27).

4 Χρυσόστομος, P. G. 62. 752. Ὁ Πολυχρόνιος ὅμως εἰς τὸ ᾆσμα ᾀσμάτων (σ. 88) ὡς ἑξῆς χαρακτηρίζει τὸν ὑποχάρτην· «εὔρυθμός τις καὶ δίγλυφος (ἴσ. διάγλυφος) πῆξις τὸ τῆς ὀροφῆς κάλλος διαποικίλλουσα, ὃ λέγεται ὑποχάρτης» Λεξικ. Du Cange ἐν λ. ὑποχάρτης.

5 Χαρτώματα λέγονται ἐν Πόντῳ σανίδες λεπταὶ μήκους ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου καὶ πλάτους 15 - 20 ἑκατοστῶν, ἐφ᾽ ὧν ἐπιθέτουσι τὰ κεραμίδια.

6 Χρυσόστομος, P. G. 60. 492.

7 Στ. Ξανθουδίδου, Γλωσσικαὶ ἐκλογαὶ ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 28 (σ. 130 ἑξ. τοῦ Λεξ. Ἀρχ.)

8 Αἰσώπ. μῦθοι ἀρ. 139, Ματθαῖος 10.27.

9 Ch. Michel, Evangiles apocryphes I, σ. 174.

δὲ καὶ ἐν τῷ ἀποκρύφῳ Εὐαγγελίῳ τοῦ Θωμᾶ καὶ τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Πορφυρίου [1], ἦτο στέγη ἐπίπεδος, ἐφ᾿ ἧς ἐπετίθετο χῶμα, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (1669.19) «... πίπτει ὁ Ἐλπίνωρ διὰ τὸ τὰ δώματα μὴ κεραμωτὰ εἶναι ἀλλ᾿ ὁποῖα καὶ νῦν ὡς εἰκὸς μυριαχοῦ, ὧν ταῖς δοκοῖς γῆ ἐπαμᾶται ὡς ἐντεῦθεν τὴν στέγην χρήσιμον εἶναι καὶ πρὸς τὸ ἐγκοιμᾶσθαι». Ὅτι δὲ τῶν δωμάτων καὶ τῶν δωματερῶν οἰκιῶν [2] ἡ χρῆσις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους θὰ ἦτο συνηθεστάτη, φαίνεται καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς χρήσεως. Σήμερον δῆλα δὴ αἱ ἐπίπεδοι στέγαι, ἐφ᾿ ὧν ἔχει χυθῆ χῶμα ἀδιάβροχον καὶ διὰ κυλίνδρου ἰσοπεδωθῆ καλοῦνται δώματα, ὅσον ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ἐν Ἀμοργῷ, Ἄνδρῳ, Ἀντικυθύροις, Κρήτῃ, Κύπρῳ, Λέσβῳ, Τήνῳ, Κύθνῳ, Κῷ, Νάξῳ, Πάρῳ, Ρόδῳ, Σίφνῳ, Σύρῳ, Χίῳ, Μαραθοκάμπῳ Σάμου καὶ Καππαδοκίᾳ καὶ Πόντῳ, χώματα δ᾿ αἱ αὐταὶ ἐν Κύθνῳ καί τισι χωρίοις τῆς Ρόδου καὶ χωματερὰ ἐν Λέσβῳ.

Πῶς ἐγίνοντο τότε τὰ δώματα δὲν μᾶς περιγράφεται λεπτομερῶς· ἁπλῶς λέγει ὁ Εὐστάθιος ὅτι ἐπὶ δοκῶν ἐτίθεντο λειμωνόθεν ὄροφοι καὶ ἐπ᾿ αὐτῶν χῶμα. Ὁ τρόπος ὅμως τῆς κατασκευῆς ἑνὸς δώματος θὰ ἦτο ἀσφαλῶς συνθετώτερος καὶ προσόμοιος πρὸς τὸν σημερινόν. Σήμερον δῆλα δή, ἵνα κατασκευασθῇ ἓν δῶμα ὑπὲρ τὰ ἐπὶ τῶν δοκῶν τοποθετούμενα καλάμια [3] τίθενται φυλλάδες, θιαλλίσματα ἐν Ἀντικυθήροις, ἢ φρύγανα καὶ στρῶμα κόπρου ἢ πηλοῦ καὶ ἀχύρων ἢ φυκῶν καὶ ὑπὲρ αὐτὸ χῶμα ἀδιάβροχον ἢ ἄργιλλος ὑδατοστεγής, κατὰ τόπους ἀκρίδα ἢ λεπίδα (Κρήτη) πατελλιὰ ἢ δόρος (Κάλυμνος) κῶνος (Κύπρος) ἢ καὶ λιπαρὸ (Μύκονος) καλούμενον [4].

Δὲν πρέπει δὲ νὰ παραλίπω ἐνταῦθα, ὅτι, ὅπως καὶ σήμερον, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους δώματα ἔλεγον καὶ τὰς μὴ ἐπιπέδους, ἀλλὰ κεραμωτὰς στέγας. Τοῦτο τοὐλάχιστον ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὀνειροκριτικοῦ τοῦ Ἀχμὲτ (κεφ. 191 σελ. 147. 26) ἔνθα γίνεται λόγος περὶ ὕδατος καταρρέοντος «ἐκ τῶν κεράμων τοῦ δώματος».

Η ΟΡΟΦΗ

Ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν νῦν ὄψιν τῆς στέγης ἐρχόμενοι λέγομεν τὰ ἑξῆς. Εἰς τὰς οὐχὶ πλουσίας οἰκίας ἀπὸ τοίχου εἰς τοῖχον ἐτοποθέτουν δοκάρια

---

1 Μάρκου Διακόνου, Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου 96 (σ. 4.6 ἐκδ. Grégoire-Kugener).

2 Οὕτω καλοῦνται αὗται ἐν τῇ δημώδει διατυπώσει τῆς χρονικῆς διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἐν Χίῳ νῦν δωματίζω σημαίνει κατασκευάζω στέγην μὲ δῶμα.

3 Ἀντὶ καλαμίων ἐνιαχοῦ τίθενται πλάκες, στεγάδια ἐν Τήνῳ καλούμεναι.

4 Πῶς ἐγίνετο κατὰ τοὺς χρόνους του τὸ δῶμα περιέγραψεν ὁ Abbé della Rocca ἐν τῷ Traité sur les abeilles 1.201. 202.

ἐκ συνήθους ξύλου κατασκευαζόμενα [1], ἐφ᾿ ὧν ἐτίθεντο συνδεδεμένοι κάλαμοι. Τὴν χρῆσιν τῶν καλάμων ἐπὶ τῶν ὀροφῶν μαρτυρεῖ μὲν καὶ ὁ Ἡσύχιος γράφων· «ὄροφος· κάλαμος ᾧ στεγάζουσιν ἤδη δὲ καὶ ἡ ὀροφή»· ἐν πολλοῖς δὲ χωρίοις διὰ τοὺς χρόνους του καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, τονίζων ὅτι ἡ χρῆσις αὐτῶν ἦτο παλαιοτάτη· «Δοκός· ἡ δεχομένη δηλαδὴ τὰ ἐπικείμενα εἴτε κέραμοι ἐκεῖνά εἰσιν, εἴτε λειμωνόθεν ὄροφοι, κατὰ τὸν ποιητὴν» (1125. 57) «ὄροφος· δόναξ ποτάμιος ἐπιτήδειος εἰς τὸ ἐρέφειν» (36. 4) «ὄροφος· λεπτὸς δὲ ἔστι δόναξ, ἤτοι καλαμίσκος, δι᾿ οὗ τὰ δώματα ἐρέφονται» (333. 13) «ὄροφος δὲ καλαμίσκου εἶδος ὑδροχαροῦς ἐπιτηδείου εἰς ὀροφήν, ὃς ἐν λειμῶνι πεπανθεὶς δασεῖαν ἐπανθοῦσαν ἔχει τὴν λάχνην, ὅτε ἐστὶ καὶ ἀγαθὸς ἐρέφειν ἀπ᾿ αὐτοῦ δέ, διὰ τὴν παλαιοτάτην χρῆσιν, ἁπλῶς αἱ τῶν οἰκιῶν στέγαι ὄροφοι» (1358. 51).

Πλὴν τοῦ Εὐσταθίου, καὶ ἕτερος σύγχρονός του, ὁ Πεδιαδίτης, περιγράφων τὴν θλιβερὰν κατάστασιν τῆς Κερκύρας ἐπὶ τῶν χρόνων του, ὁμιλεῖ διὰ τὰ καλυβοπρεπῆ αὐτῆς κελλύδρια, τῶν ὁποίων ὁ ὄροφος ἀπετελεῖτο ἀπὸ καλάμους κατὰ δυάδας ἐζευγμένους, βοτάναις συνδεδεμένους, οἵ τὰς κεράμους ὀχοῦσι» [2], καὶ τὰ ἔγγραφα δὲ καλαμοστέγων ὁσπιτίων μνημονεύοντα [3], βραδύτερον δὲ καὶ οἱ σχολιασταὶ ἐπανειλημμένως περὶ τοῦ πράγματος ὁμιλοῦσιν· «ὄροφος γὰρ εἶδος καλάμου πρὸς ὀροφὴν ἐπιτηδείου» [4] «ὄροφος καὶ ὀροφή· ἐστὶ δὲ κάλαμος, ᾧ στεγάζουσιν» [5] ἐμμέσως δὲ ἐπιβεβαιοῖ τὴν συχνὴν χρῆσιν τῶν καλάμων κατὰ τὸν ΙΑ′ αἰῶνα καὶ ὁ Κεκαυμένος, ὅταν συμβουλεύῃ τὸν θέλοντα νὰ ἔχῃ πόρον ζωῆς τὰ ἑξῆς· «φύτευσον δένδρα παντοῖα καὶ καλαμῶνας, δι᾿ ὧν ἔσται σοι εἴσοδος μὴ ἔχουσα κατ᾿ ἔτος κόπον» [6]. Ἀλλ᾿ ἀψευδὴς ἀπόδειξις τῆς λίαν διαδεδομένης χρήσεως τῶν καλάμων κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους εἶναι τὰ νῦν συμβαίνοντα. Καὶ νῦν δῆλα δὴ πολλαχοῦ μεταχειρίζονται τὰ ποταμήσια καλάμια ὡς μακρά, ἰσχυρὰ καὶ χονδρά, πρὸς ὀρόφους, συνδέοντες αὐτὰ πρὸς ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦντες οὕτω τὴν ἐν Μυκόνῳ καὶ ἀλλαχοῦ καλαμωτὴν λεγομένην.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ὀροφῶν τῶν πτωχικωτέρων οἰκιῶν· οἱ συγγραφεῖς ἐν τούτοις ὁμιλοῦσι καὶ περὶ ὀροφῶν «εἴτε λίθοις εἴτε ξύλοις ἐσκευασμένων» [7]. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πρόκειται περὶ «λιθοστέγων ἢ ξυλο-

---

1 Εἰς τῶν πλουσίων τὰς οἰκίας αἱ δοκοὶ ἦσαν ἐκ ξύλου κέδρου. Ὁ Χρυσόστομος, P. G. 55. 123) ὁμιλεῖ διὰ «δένδρα τὰ πρὸς ὀρόφους ἐπιτήδεια καὶ οἰκοδομήν».

2 Πεδιαδίτου, Ἐπιστολὴ πρὸς Στιλβῆν (Σπ. Λάμπρου, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα σ. 49).

3 L. Petit, Actes de l'Athos (Actes de Xenophon) παράρτ. τοῦ 10ου τόμ. τῶν Βυζαντ. Χρονικῶν σ. 41.

4 Σχόλια εἰς Ἰλιάδ. Ω 451.

5 Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνους Νεφέλας 173.

6 Κεκαυμένου, Στρατηγικὸν σ. 36 (ἔκδ. Wassiliewsky - Jernstedt).

7 Ἀγαθίου, Ἱστορ. 284.1.

στέγων εὐορόφων θαλάμων, ὡς λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς,[1] εἰς τὰς ὀροφὰς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ἐκ κέδρου καὶ ἄλλων πολυτίμων ξύλων φατνώματα[2], πρὸς δὲ καὶ μαρμάρινα τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὀροφῶν τῶν ἀνακτορικῶν διαμερισμάτων, πάντως θὰ ἔφερον διαφόρους γλυφὰς καὶ κοσμήματα[3]. Μὴ λησμονῶμεν δ' ὅτι, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὑποχάρτης ἐκαλεῖτο «εὔρυθμός τις καὶ διάγλυφος πῆξις τὸ τῆς ὀροφῆς κάλλος διαποικίλλουσα»[4] καὶ ὅτι ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ περὶ οἴκου ἔχοντος «οὐκ ἀπὸ λίθων τὸν ὄροφον, ἀλλ' ἐξ ἑτέρας ὕλης τιμιωτέρας»[5]. Ὅτι τέλος τὰ φατνώματα τῶν οἰκιῶν τῶν πλουσίων ἐχρυσοῦντο, θὰ εἴπωμεν κατωτέρω.

Ἐπὶ τῆς στέγης μιᾶς Βυζαντινῆς οἰκίας ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ ἕνα σταυρόν[6] ἕνα ἀνεμοδείκτην, ὅστις ἐλέγετο καὶ ἀνεμούριον[7] (παρὰ τὸ ἄνεμος καὶ οὖρος) ἢ ἀνεμούρα[8] ἢ ἀνεμοδούριον[9] ἢ καὶ ἀνεμοδούλιον[10]. Περὶ τοῦ σχήματος τούτου, ὅπερ θὰ ἦτο βεβαίως εἰς διαφόρους οἰκίας διάφορον, ἐλαχίστας ἔχομεν πληροφορίας. Ὁ Νικήτας Χωνιάτης τὸ γνωστὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἴκημα Ἀνεμοδούλιον περιγράφει ὡς χαλκοῦν μετέωρον τετράπλευρον[11], πάντως δὲ θὰ εἶχε καὶ κολούρου πυραμίδος σχῆμα, ἀφ' οὗ καὶ νῦν πολλαχοῦ ἡ τοιοῦτον σχῆμα ἔχουσα ταλασιουργικὴ ἀνέμη καλεῖται ἀνεμοδούρα.

Πλὴν τοῦ ἀνεμοδουρίου, ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ ἐπὶ τῆς στέγης καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ καπνοδόχου ἢ καπνοδούχου[12] ἢ καπνοδόχης[13], τὸ ὁποῖον ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος εἰκάζει πρὸς πῖλον τετρημένον[14] καὶ τὸ ὁποῖον,

1 Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρονος Ἀλεξάνδραν εἰς στίχ. 350 (σελ. 136. 29. 11).

2 Ὑπερῷα ἐξυλωμένα ἐν κέδρῳ ἀναφέρει τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν 239. 21.

3 Πβ. τοὺς Συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη 449. 20.

4 Βλέπε ἀνωτέρω σελ. 97 ὑποσ. 4.

5 Χρυσόστομος, P. G. 47. 419.

6 Σταυρὸς τοῖς ὀρόφοις συνυψοῦται σαφῶς Ἰωσὴφ Βρυεννίου, Κεφάλαια ἑπτάκις ἑπτὰ κεφ. 24 (τόμ. 3. 75).

7 Τὸ ἀείστροφον ἀνεμούριον Tafel, Eustalhii opusc. 109. 91. Ὁ Ἥρων, Πνευμ. 230. 9 περὶ πτερύγων ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κινουμένων εἶπε· «καθάπερ τὰ καλούμενα ἀνεμούρια» Ἀνεμούρι νῦν ἐν Παξοῖς λέγεται ἡ ταλασιουργικὴ ἀνέμη. Βλ. καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 265.

8 Κατὰ χειρόγραφον ἐτυμολ. λεξικὸν τὸ ἀνεμούριον ἐλέγετο ἀνεμούρα Βλ. τὸ Ἑλλην. γλωσσάριον τοῦ Du Cange καὶ τὸ λεξ. τοῦ da Somavera ἐν λ.

9 Ἀνεμούριον καὶ οὐκ ἀνεμοδούριον· τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικ. ἐν λ. Μ. Ἐτυμ. σ. 104. 3. Ὁ ἀνεμοδείκτης σήμερον ἐν Παξοῖς καὶ Κερκύρᾳ λέγεται ἀνεμοδούρι.

10 Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 432. 19.

11 Νικήτα Χωνιάτου, Ἔνθ' ἀν.

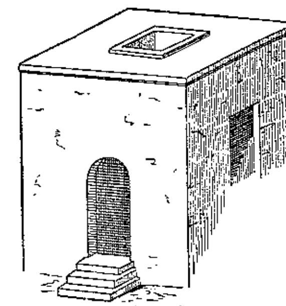
12 Ἐπαναγωγὴ τίτλ. 39 κεφ. 27, Πρόχειρος νόμος τίτλ. 38 κεφ. 28.

13 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 128 (Boucherie), Tafel, Eustathii opusc. 298. 39, Σχολιαστ. Ἀριστοφ. Σφῆκες 143. Ἐν Σάμῳ καὶ Ἠπείρῳ ὁ καπνοδόχος λέγεται καπνολόγος, ἐν Κρήτῃ δ' ἀνηφορᾶς.

14 Tafel, Eustathii opusc. 298. 39.

τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ἔχοντες, καὶ κατὰ μεσαιωνικὴν πάντως ὀνομασίαν, καλοῦσιν ἐν Ἄνδρῳ, Τήνῳ καὶ Μυκόνῳ κάπασον[1].

Τέλος ἐπὶ τῆς στέγης, καὶ μάλιστα τῆς ἐπιπέδου, ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ τετράγωνον ἄνοιγμα, δι' οὗ οὐ μόνον ἐξήρχετο ὁ τῆς ἑστίας καπνός, ὅθεν καὶ κάπνη ἐκαλεῖτο[2], ἀλλὰ καὶ φῶς εἰσήρχετο (εἰκ. 4). Τούτου ἕνεκα ἐκαλεῖτο τοῦτο φεγγίτης, φανόπτης[3] ἀναφωτὶς[4] καὶ φανὸς[5] ὀνομασίαι περιφερόμεναι μετὰ τοῦ πράγματος νῦν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Εἰκ. 4. Δῶμα καὶ ἀναφωτὶς ἐν οἰκίᾳ τοῦ Μυστρᾶ ΙΔ'. αἰ. (L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 83).

Οὕτω φεγγίτης ἐν Λακωνικῇ, Τήνῳ καὶ Ἠπείρῳ, fendikji ἐν Bova τῆς Κάτω Ἰταλίας[6] φεγγίστρα ἐν Πηλίῳ καὶ φεγγίτα ἐν Πόντῳ λέγεται τετραγωνικὴ ἢ οἱουδήποτε σχήματος ὀπὴ ἐπὶ τῆς στέγης χρησιμεύουσα, ἵνα δι' αὐτῆς εἰσέρχεται τὸ φῶς, φανόφτης ἐν Νισύρῳ, ἀφανόχτ'ς ἐν Λέσβῳ καὶ φανόκτης ἐν Ρόδῳ ἢ καπνοδόχη, κατ' ἀρχὰς βεβαίως ὁ ἐπὶ τῆς στέγης φεγγίτης ὁ καὶ πρὸς διαφόρησιν τοῦ καπνοῦ χρησιμεύων· Ὁ αὐτὸς φεγγίτης λέγεται ἀναφωτία ἐν τῇ περιοχῇ Λεμεσοῦ τῆς Κύπρου, ἀναφωτὴ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, κάπνη ἐν Ἀραβανίῳ Φαράσοις, Ἰκονίῳ καὶ Φερτακαίνοις τῆς Καππαδοκίας[7] καὶ δρανὶν ἐν Κρώμνῃ τοῦ Πόντου.

1 Βλ. τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα τοῦ πίλου καπάσιον.

2 Ὁ δὲ καὶ αὐτὸν μετρεῖται τὸν ἥλιον ὡς διὰ κάπνης τινὸς αὐτὸν προβάλλουσα, Tafel, Eustathii opusc. 191. 51. Τὰς οἰκίας τῶν χρόνων του χαρακτηρίζει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὡς καπνορρόφους Tafel, Ἔνθ' ἀν. 310. 94. Φ. Κουκουλέ, Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ὡς λαογράφος, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 1 σ. 33.

3 Σαλάμβραι δὲ καὶ φανόπται ἤτοι οἱ φεγγῖται ἰδιωτικῶς διὰ τὸ σέλας δι' αὐτῶν βαίνειν Ι. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρ. Ἀλεξάνδραν εἰς στίχ. 98. Δὲν μοῦ εἶναι σαφὲς τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ σχολιαστοῦ τῶν Ἱππέων τοῦ Ἀριστοφάνους (1001) «λέγονται δὲ ξυνοικίαι καὶ μικραὶ οἰκίαι καὶ ἀποστάσεις, ἢ οὓς νῦν φανόπτας φαμέν».

4 Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 139. 13. Ὁ Ἐπιφάνιος περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν ἔγραψε «ἄνωθεν ἐκ τῶν δωμάτων τὰς λεγομένας ἀναφωτίδας ἐποίησε». Βλ. τὸ Ἑλληλικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν σελ. 17 καὶ τὸ συμπλήρωμα τοῦ αὐτοῦ ἐν λ. ἀναφωτίδες.

5 Σπ. Ζαμπελίου, Ἰταλοελληνικὰ σ. 68.

6 Morosi, Bova 12.

7 Δ. Ι. Ε. Ε. 1. 495. Ὁ φεγγίτης οὗτος ἐν Χίῳ μὲν καλεῖται ἀνηφορᾶς (ἐκ τοῦ ἀνωφορεῖν) Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Χιακοῦ γλωσσαρίου (Χιακὰ Χρονικὰ 2. 105) ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Κρήτῃ, Αἴνῳ καὶ Ἴμβρῳ, ἀναφορέος δ' ἐν Κονίστραις καὶ Αὐλωναρίῳ τῆς Εὐβοίας (Β. Φάβη, Γλωσσικαὶ ἐπισκέψεις σ. 30), λούρουπας = ἀνώροπας ἐν Κύπρῳ, ἀνωφάντης ἐν Ἰκαρίῳ, ἀναφάντης ἐν Καρπάθῳ καὶ Ἰκάρῳ καὶ φανέστρα ἐν Κύθνῳ· (Α. Βάλληνδα, Κυθνιακὰ σ. 120). Ἰδὲ καὶ Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη σ. 184.

Καὶ ἀφ᾽ οὗ περὶ στέγης ὁμιλοῦμεν, ἂς κλείσωμεν τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς μελέτης μας μὲ τὴν σημείωσιν ὅτι ἐπ᾽ αὐτῆς ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ κεραμίνους ἢ μολυβδίνους πίθους, ἐν οἷς, κατὰ Ρωμαϊκὴν συνήθειαν, εἶχον φυτευθῆ διάφορα δενδρύλλια [1], δίδοντα τὴν ὄψιν κρεμαστῶν κήπων [2], πρὸς δὲ καὶ δεξαμενὰς ὑδάτων ἢ ἀποθήκας οἴνων καὶ ὀσπρίων [3]. Τέλος ἡ ἐπίπεδος στέγη ἐχρησιμοποιεῖτο τότε πρὸς ἄπλωσιν καὶ ξήρανσιν τῶν πλυθέντων ἐνδυμάτων.

ΤΟ ΠΑΤΩΜΑ

Ἐρχόμενοι νῦν ἐπὶ τὸ πάτωμα τῆς Βυζαντινῆς οἰκίας, ὅπερ ἐκαλεῖτο τότε, ὡς καὶ νῦν ἐνιαχοῦ, πάτος [4], λέγομεν ὅτι τοῦτο ἦτο ἢ ἐξ ἁπλοῦ χώματος, ὁπότε τὸ σπίτι ἐκαλεῖτο ἀπάτωτον [5] ἢ ἐκ χώματος καλῶς πεπατημένου καὶ ὠστρακωμένου, ὁπότε ἐλέγετο μὲ δωματηρὸν πάτον [6] ἢ καὶ διὰ σανίδων ἢ καὶ πλακῶν, πλίνθων ἢ βησάλων [7] κεκαλυμμένον, ὁπότε ἐλέγετο (πε)πατωμένον [8], ξυλοπάτωτον [9] ἢ σανιδοπάτωτον [10].

Πολλοὶ τῶν Βυζαντινῶν τὴν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ βοήθειαν ἐπικαλούμενοι, ἐχάρασσον αὐτόν, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, «ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἐπὶ τῶν τοίχων, ἐπὶ τῶν θυρίδων» [11] ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους συχνότατα· τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο ἐθεωρήθη ἄτοπον, δι᾽ ὃ καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ Ϛ´ οἰκουμενικὴ σύνοδος διὰ τοῦ $73^{ου}$ κανόνος της διέταξεν, ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ, ἵνα ἐξαφανισθῶσιν οἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους χαρασσόμενοι σταυροὶ «ὡς ἂν μὴ τῇ τῶν βαδιζόντων καταπατήσει τὸ τῆς νίκης ἡμῖν ἐξυβρίζοντο τρόπαιον [12].»

Μετὰ τὸν κανόνα τοῦτον, τὸ ἔθιμον φαίνεται ὅτι δὲν ἐξερριζώθη ἀμέσως, διότι τὰ Βασιλικὰ (βιβλ. α´ τίτλ. α´ κεφ. 6) λέγουσι· «μηδεὶς ἐν ἐδάφει ἢ μυλίτῃ λίθῳ ἢ ἐν μαρμάρῳ ἐδαφικῷ γλυφέτω ἢ ἐγγραφέτω σταυρόν»· Πάντως κατὰ τὸν ΙΑ´ καὶ ΙΒ´ αἰῶνα, ὡς ἐκ τῶν ἑρμηνευτῶν τῶν ἱερῶν

[1] Πανδέκται 33. 7. 26. Τὰ ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν στεγῶν κηπάρια ἐκαλοῦντο pergolae.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 47. 47.

[3] Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. βιβλ. 2 τίτλ. 4. 39. 42.

[4] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 6. 41. Πάτος νῦν, πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, λέγεται τὸ πάτωμα. Ν. Πολίτου, Παροιμ. 2. 223, 3. 56.

[5] Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 6. 40. Τὸ ἀπάτωτον σπίτι ἐν Αἰτωλίᾳ λέγεται χωματόσπιτο. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις σ. 25.

[6] Miklosich - Müller, Ἔνθ᾽ ἀν. 6. 41.

[7] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν 3.260.15.

[8] Miklosich - Müller, Ἔνθ᾽ ἀν. 3. 56.

[9] Miklosich - Müller, Ἔνθ᾽ ἀν.

[10] Miklosich - Müller, Ἔνθ᾽ ἀν. 6. 40.

[11] Χρυσόστομος, P. G. 52. 838. Σταυρῶν γέμουσι τὰ ψηφιδωτὰ τῶν οἰκιῶν τοῦ Δίου τὰ μετὰ τὸ 313.

[12] Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2, 474.

κανόνων πληροφορούμεθα, σταυροὶ πλέον δὲν ἐνεγράφοντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους [1], τοῦθ᾽ ὅπερ διὰ τὸν ΙΕ´ ἔπειτα αἰῶνα πιστοποιεῖ ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ὁμιλῶν περὶ σταυροῦ τιθεμένου εἰς τὴν ὀροφήν, τὰς θύρας, τὰς γωνίας, τὸ δῶμα [2].

ΑΙ ΘΥΡΑΙ, ΤΑ ΠΑΡΑΘΥΡΑ ΚΑΙ ΑΙ ΦΩΤΙΣΤΙΚΑΙ ΘΥΡΙΔΕΣ

Οἱ Βυζαντινοὶ διέστελλον τὰς θύρας τῶν πυλῶν [3], αἱ δεύτεραι ἦσαν αἱ ἐξωτερικαὶ τῆς αὐλῆς θύραι αἱ πρὸς τὴν ὁδὸν βλέπουσαι καὶ ἐκαλοῦντο πυλῶνες [4] ἢ πυλεῶνες [5], ἥτις τελευταία ὀνομασία σῴζεται καὶ νῦν ἔτι ὡς πυλεῶνες ἐν Λίνδῳ τῆς Ρόδου.

Ὁ Ἀχμὲτ εἰς τὸ ὀνειροκριτικόν του (κεφ. 147 σελ. 102. 3) τὸν πυλεῶνα καλεῖ ἔξω θύραν, τὰ μεσαιωνικὰ δὲ γλωσσάρια ξωπόρτιν [6], ὅπερ πάλιν ὑπενθυμίζει τὴν κοινολεκτουμένην σήμερον ξώπορταν. Καὶ εἶχε μὲν ἑκάστη οἰκία ἴδιον πυλεῶνα, ἐνίοτε καὶ πολυτελέστατον [7], εἰς τὴν αὐλὴν ὁδηγοῦντα, δὲν ἦτο ὅμως σπανία καὶ ἡ ὕπαρξις κοινοῦ πυλῶνος διὰ τὰς δύο οἰκίας [8].

Διισχυρίσθησαν ὅτι ἡ κυρία ὄψις τῶν Βυζαντινῶν οἰκιῶν δὲν ἔβλεπε συνήθως πρὸς τὴν ὁδόν, ἀλλὰ πρὸς τὴν αὐλὴν ἢ τὸν κῆπον [9]. Τοῦτο ἐν μέρει εἶναι ἀληθὲς ὑποστηριζόμενον καὶ ὑπὸ τῆς ὑπάρξεως πυλεώνων πρὸς τὴν ὁδὸν ἀνοιγομένων· αἱ διατάξεις ἐν τούτοις τῶν νόμων αἱ ἀπαγορεύουσαι, ἵνα μὴ κτίζων τις οἰκίαν ἐμποδίζῃ τὴν θέαν τῆς ἀπέναντι αὐτοῦ κειμένης, φανερώρουσιν ὅτι καὶ πρὸς τὴν ὁδὸν συνήθως ἔβλεπον τότε αἱ οἰκίαι, διισχυρισμὸς ὃν ὑποστηρίζει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ Βυζαντιναὶ ἀπὸ τῶν παραθύρων προκύπτουσαι ἐκάλουν τοὺς μικροπωλητὰς τῶν δρόμων, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἀγοράσωσιν ὅ,τι ἤθελον [10]. Ἔχομεν ἄλλως τε καὶ σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Προδρόμου

[1] Πβ. Ζωναρᾶν καὶ Βαλσαμῶνα ἐν Ράλλη - Ποτλῆ, Σύντ. 2. 475.

[2] Ἰωσὴφ Βρυεννίου, Κεφάλαια ἑπτάκις ἑπτὰ (κεφ. 24 τόμ. 3. 75).

[3] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. Κεφ. 142. 14. 15, 95. 10.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 49. 240, H. Gelzer, Βίος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος κεφ. 22. 40. 20, Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 252. 20, Μιχ. Γλυκᾶ, Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς 19 (σ. 237. 19 ἔκδ. Εὐστρατιάδου), Hesseling - Pernot - Poèmes Prodromiques III. 397.

[5] Θαύματα τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Varia Graeca sacra 48. 10). Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιὰς Β´. 99. 19. Ι. Τζέτζου, Ὑπόθεσις τῆς Ι Ὁμήρου Ὀδυσσείας στίχ. 54 (Matranga, Anecdota Graeca I 275). Συνόδη Παπαδημητρίου, Χρῖστος καὶ Θεόδωρος Πρόδρομοι σ. 18 - 19. Τὸν πυλῶνα ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ καλεῖ πρόπυλον (βιβλ. 3 κεφ. 39).

[6] Βλ. τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. ἀγυιάτιδες.

[7] Ὁ Πρόδρομος ὁμιλεῖ περὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κοσμοῦντος τὸν ὄροφον καὶ τοὺς πυλεῶνας, Συνόδη Παπαδημητρίου, Ἔνθ᾽ ἀν.

[8] Πανδέκται βιβλ. 10. 3. 19. 1. Ἀχιλλέως Τατίου, Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα 2. 19.

[9] E. Gerland, Das Wohnhaus der Byzantiner σ. 19.

[10] Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 112.

λέγοντος περὶ τοῦ ἥρωός του ὅτι ἐκάθητο ἐν δωματίῳ «οὗ ἀνεῴγεσαν πολλὰ θυρίδων στόματα ἔξω που περὶ τὴν λεωφόρον χασμώμενα» [1].

Φαίνεται δ᾿ ὅτι κατὰ τὸ κτίσιμον ἑνὸς πυλῶνος ἐγεννῶντο μεταξὺ τῶν γειτόνων προστριβαί, καὶ τοῦτο διότι πολλοί, ὑπερβαίνοντες τὰ κεκανονισμένα ὅρια, ἐξώθουν πολὺ τὸν πυλῶνα, ὥστε τὸ πλάτος τοῦ δρόμου νὰ σμικρυνθῇ. Τούτου ἕνεκα οἱ νόμοι ἐλάμβανον πρόνοιαν ἀπαγορεύοντες, ἵνα ὁ πυλὼν ἀνοίγεται πέραν τοῦ σταλαγμοῦ τῶν κεράμων τῆς οἰκίας [2].

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὑπεράνω τοῦ ὑπερθύρου τῶν πυλώνων των, χάριν καλοῦ οἰωνοῦ καὶ προστασίας τοῦ οἴκου, ἔγραφον ῥητὰ σχετικὰ π. χ. «ὁ τοῦ Διὸς παῖς καλλίνικος Ἡρακλῆς ἐνθάδε κατοικεῖ· μηδὲν εἰσίτω κακόν» [3]. Τὴν συνήθειαν ταύτην εἶχον καὶ οἱ Βυζαντινοί, ἀνάλογα ῥητὰ γράφοντες ἐπὶ πινακιδίων ἢ τίτλων εἰς τὰ ὑπέρθυρα τῶν πυλώνων τοποθετουμένων [4] π. χ. «κύριε, εὐλόγησον τὴν εἴσοδον καὶ ἔξοδον ἡμῶν ἀμήν» [5]. Πολλάκις ὑπὲρ τὴν θύραν ἢ ὑπῆρχε τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ ἐζωγραφίζετο ὡς φύλαξ οἱονεὶ τῆς πόρτας ἡ παρθένος, ἥτις ἐκαλεῖτο διὰ τοῦτο Παναγία ἡ Πορταρέα ἢ Παναγία ἡ Πορταΐτισσα [6].

Ὁ μέλλων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ἔκρουε τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, ἔσπευδε δ᾿ ἵνα ἀνοίξῃ ἡ δουλίσκη, εἰς τὰς τῶν πλουσίων δ᾿ οἰκίας ὁ θυρωρός [7], ὅστις ἐκαλεῖτο πορτάρις [8] ἢ ὀστιάριος [9]. Συχνὰ δὲ παρὰ τὸν πυλῶνα, ὡς φρουροί, ἀναφέρονται καὶ κύνες [10].

[1] Θεοδώρου Προδρόμου, Ἀμάραντος ἢ γέροντος ἔρωτες (Notices et extraits des Mss 8. 2. 117).

[2] Πρόχειρος Νόμος τίτλ. 38. 15, Ἐπαναγωγὴ τίτλ. 39. 12.

[3] Διογένης Λαέρτιος, 6. 2. 39 καὶ 50.

[4] Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 258, Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 265. 2688, Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος (Anal. Boll. 45. 56. 25).

[5] Ἔπιθι L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 39. Ὅταν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐγένετο σεισμός, ἵνα οὗτος παύσῃ, διετάχθησαν ἐν ὁράματι οἱ κάτοικοι νὰ γράψωσιν εἰς τὰ ἑαυτῶν ὑπέρθυρα «Χριστὸς μεθ᾿ ἡμῶν· στῆτε».

[6] Ὅρα τὸ εἰς τὸν Χρυσοτρίκλινον τοῦ Μαζαρινοῦ ἐπίγραμμα (Anthol. Graeca I ἀριθ. 106 ἔκδ. Stadtmüller), L. de Beylié, Ἔνθ᾿ ἀν. 88. Τὸ πρᾶγμα συνηθίζετο πολὺ καὶ εἰς τὰ μοναστήρια. Φ. Κουκουλέ, Ἐτυμολογικά, ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 35 (σελ. 194-196 λεξ. Ἀρχ.).

[7] Θεόδωρος Πρόδρομος ἐν Migne P. G. 133 στήλ. 1355. Βίος καὶ πολιτεία τῶν Θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Δαβίδ, Συμεὼν καὶ Γεωργίου (Anal. Boll. 18. 230. 8).

[8] Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 1149, Συντίπας 115. 20. Ἀντὶ πορταρίου πολλάκις εἰς τὴν αὔλειαν θύραν ὑπῆρχε καὶ πορταρέα· Μ. Ψελλοῦ, Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 5. 37).

[9] Βίος τοῦ ὁσίου Θεοδώρου· Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 431. Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος 46. 9 (Gelzer). Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Παφνουτίου (Anal. Boll. 40. 333). Οἱ ὀστιάριοι ἦσαν συνηθέστατοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλουτάρχου καὶ συχνὰ ἀναφέρονται ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς Βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

[10] Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 252. 20, Μαρτύριον τῆς ἁγίας Ζωῆς Acta SS. τῆς 1ης Μαΐου. XIV F, Νικηφόρου Βασιλάκη, Ἐγκώμιον κυνὸς E. Miller, Fragments inédits de littérature Grecque ἐν Mélanges orientaux σ. 260. Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλουποῦς διήγησις ὡραία στίχ. 243 (Wagner, Carmina Graeca medii aevi σελ. 131).

Ἔλθωμεν νῦν ἐπὶ τὴν κυρίαν τῆς οἰκίας θύραν. Αὕτη διετήρει τότε τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ Προδρομείου στίχου:

θύραν οὐκ ἤλλαξας ποτὲ σανίδιν οὐκ, εὐψύχει [1],

ἔπειτα ἀπὸ τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀναφερόμενον λουτρόθυρα [2], ἀπὸ τὸ ἐξ ἐγγράφου τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος θύραις καὶ φενέστραις [3], ἀπὸ τὸ δημῶδες ἐκθυρίζω [4], ὅπερ ἐδήλου ὅ,τι καὶ τὸ νῦν ξεπορτίζω καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς πολλαχοῦ νῦν χρήσεως τῆς λέξεως ὡς λ. χ. ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἠπείρῳ, Μεγάροις, Μακεδονίᾳ, Θρᾴκῃ, Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Μπόβᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας [5].

Ἐλέγετο δὲ ἡ θύρα τότε καὶ πόρτα ὡς πάλιν ὅ τε Μαλάλας (Χρονογρ. 481.41) ὁ Πρόδρομος (Poèmes III. 126. 268. 326) καὶ πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς μαρτυροῦσιν.

Αἱ θύραι τότε ἦσαν ἢ μονόφυλλοι ἢ δίφυλλοι [6] καὶ κατεσκευάζοντο συνήθως ἐκ ξύλου, εὐτελεστέρου ἢ πολυτιμοτέρου, ἀναλόγως τῶν πόρων ἢ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ οἰκοδεσπότου. Ἐπ᾿ ἴσης ἐνίοτε εἶχον καὶ γλυφάς [7], καὶ ἦσαν καὶ χάλκιναι [8] ἔχουσαι καὶ διασταυρούμενα ἐλάσματα σιδηρᾶ (θύραι καγκελλωταὶ) [9] καὶ χονδροὺς κατὰ τὴν πρόσοψιν ἥλους [10] (εἰκ. 5). Αὗται τοποθετούμεναι οὕτως ὥστε νὰ βλέπωσι πρὸς ἀνατολάς, ἵνα δέχωνται τὸν ἀέρα καὶ τὸ ἡλιακὸν φῶς [11], περιστρέφοντο περὶ στρόφιγγας, αἵτινες ἐκαλοῦντο στροφίγγια [12], εἶχον εἰς τὸ κάτω μέρος τὸν οὐδόν, κατώφλιν [13], ξύλινον εἰς

[1] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques I. 84.

[2] Hesseling-Pernot, Ἔνθ᾿ ἀν. IV. 9.

[3] Cusa, I diplomi 350. 4.

[4] Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1020. 14.

[5] Ἐν Bova ὑπὸ τὸν τύπον φύρα.

[6] Δίθυροι, κατὰ τὰ ἔγγραφα· Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 57.

[7] Ἐπιγραφὴ Βυζαντινὴ (Λεξ. Du Cange ἐν λ. κηρόχυτος) ὁμιλεῖ περὶ ἐγκαύσεως τῶν θυρῶν.

[8] L. De Beylié, L'habitation byzantine σ. 201.

[9] Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1142. 50.

[10] Ταῦτα εἶναι τὰ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Du Cange ἀναφερόμενα θυροκάρφια. Ἡ μετὰ ἥλων πρόσοψις τῆς θύρας πιστεύω ὅτι εἶναι τὸ ἡλωτάριον· «τῆς κλειδὸς ἀπολομένης, σφραγίσας τὸ πρόσωπον τοῦ ἡλωταρίου τῇ χειρὶ ὤσας ἤνοιξεν» Παλλαδίου ἐπισκόπου Ἑλενουπόλεως, Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία (Migne, P. G. 34. 1194).

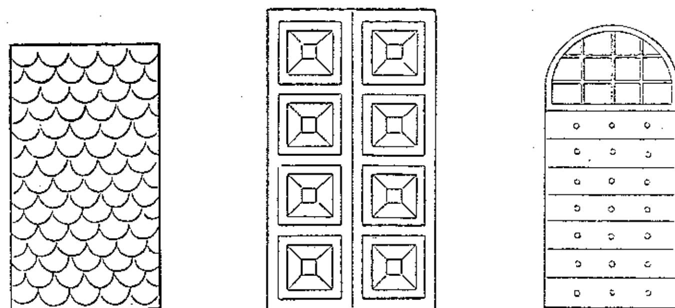
[11] Κεκαυμένου, Στρατηγικὸν σελ. 49. Πράξεις τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Θωμᾶ (Tischendorf, Acta Apostolorum apocrypha 205). Τὸ φῶς καὶ ὁ ἀὴρ ἦσαν τὰ κύρια προσόντα μιᾶς ἀξίας τοῦ ὀνόματός της Βυζαντινῆς οἰκίας. Σχετικῶς λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος (P. G. 59. 310) «νῦν ὑπὲρ τοῦ φωτεινὰς ἔχειν οἰκίας καὶ εὐαερεῖς μυρία δαπανῶμεν χρήματα».

[12] Λεξικ. Ζωναρᾶ ἐν λ. στρόφιγξ.

[13] Τὸ κατώφλιν ἐν Πόντῳ λέγεται κατωθύριν.

τὰς πτωχικὰς οἰκίας καὶ λίθινον εἰς τὰς τῶν εὐπόρων [1], εἰς τὸ ἄνω μέρος δὲ τὸ ὑπέρθυρον, τὸ ἀνώφλιν μὲ τὸ ἐπιστέγιον αὐτοῦ, τὸ ἱμάντωμα [2], ἑκατέρωθεν δὲ παραστάδας λιθίνας [3] ἢ καὶ ἐκ ξύλου, ὁπότε ἐκαλοῦντο πήγματα [4].

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς Βυζαντινῆς θύρας ὑπῆρχε, κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν [5], ἢ κρίκος, κρικέλλιον [6], ὡς καὶ σήμερον, καλούμενος, ἢ καὶ κούρκουμος [7], δι᾽ οὗ ἕλκων τις ἔκλειε τὴν θύραν ἢ κρούων προεκάλει τὴν

Εἰκ. 5. Διάφοροι θύραι Βυζαντινῶν οἰκιῶν. Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ μετὰ ἡλωταρίου. Ἐκ χειρ. τοῦ ΙΑ′ καὶ ΙΒ′ αἰῶνος. (L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 180).

προσοχὴν τῶν ἔνδον, πρὸς δὲ καὶ κορώνη καὶ κοράκιον. Ἡ σημασία καὶ χρῆσις τῶν δύο τούτων λέξεων δὲν εἶναι ἁπλῆ, φαίνεται δ᾽ ὅτι αὗται κατὰ τόπους καὶ χρόνους εἴτε συνέπιπτον σημασιολογικῶς εἴτε διάφορα

1 Tafel, Eustathii opusc. 112, 23. Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 265.

2 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 29. Τὸ ἱμάντωμα οὕτω καὶ νῦν λέγεται ἐν Καρπάθῳ. Τὸ ἀνώφλιν λέγουσιν ἀνωθύριν οἱ Πόντιοι.

3 Χρυσόστομος, P. G. 56. 557.

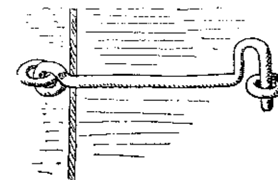
4 Ἡσύχ. ἐν λ. σταθμοί.

5 Αἱ θύραι ἀρχαιόθεν εἶχον κρίκον ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν, ὅστις ἐκρούετο ὑπὸ τῶν προσερχομένων (Ὁμηρ. α 441, η 90, Εὐριπ. Ἴων 1612, Παλατ. Ἀνθολ. XI. 203. 6). Ὁ κρίκος οὗτος διετηρήθη καὶ εἰς τὰ μεσαιωνικὰ μοναστήρια (Tougard, Quid ad Profanos mores dignoscendos augendaque lexica conferunt acta sanctorum Graeca Bollandiana σ. 59. καὶ εἰς πολλὰς δὲ σημερινὰς ἐπαρχιακῶν κέντρων καὶ κωμῶν οἰκίας.

6 Κρίκος· τὸ κρικέλλιον, παρὰ τὸ κλείω λεξ. Ζωναρ. ἐν λ. Πβ. καὶ τὸ τοῦ Ἡσυχίου «δακτύλιος . . . . καὶ τῆς θύρας τὸ ἐπίσπαστρον. Νῦν τὸ κρικέλλι, δι᾽ οὗ ὁμοίως ἀνοίγεται καὶ κλείει ἡ θύρα καλεῖται ἐν Πόντῳ κρικέλλιν, κρικέλλι ἐν Λέσβῳ, Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ, Βιθυνίᾳ, γριτσέλλιν ἐν Κύπρῳ, κουρκέλλι ἐν Χίῳ, γρούκελλον ἐν Σύμῃ, κρικέλλα ἐν Κοζάνῃ καὶ Θρᾴκῃ, κερκελλίδα ἐν Ἀρτάκῃ καὶ Πανόρμῳ καὶ κέρκελλος ἐν Ἀνατ. Κρήτῃ.

7 Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 269 (σελ. 221. 9). Νῦν κούρκουμος καὶ κουρκουμᾶς καὶ κουρκουβᾶς λέγεται ὁ σιδηροῦς κρίκος.

πράγματα ἐδήλουν. Ἐν πρώτοις κυρίως καὶ ἀρχικῶς θὰ ἐδήλουν ρόπτρα ἐπικαμπῆ, δι᾽ ὧν ἐκτύπουν τὴν θύραν. Τοῦτο τοὐλάχιστον ἐδήλου τὸ ὄνομά των, ὅπερ, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ἐλήφθη ἀπὸ τὸν ἐπικαμπῆ λαιμὸν τῶν πτηνῶν κορώνης καὶ κόρακος· «ὅτι ἀπὸ τοῦ ζῴου τῆς κορώνης, εὐλύγιστον ἐχούσης τὸν τράχηλον ἡ τῶν θυρῶν κορώνη μετήνεκται, ὥσπερ ἀπὸ τοῦ κόρακος ὁ κόραξ, δῆλα δὴ τὸ κοράκιον (73. 20). Τώρα, ἂν τοιοῦτον ἐπικαμπὲς ρόπτρον εἶναι ὁ παρὰ Πολυδεύκει (Ὀνομαστ. 10. 22) κόραξ, δι᾽ οὗ ἐκρούετο ἡ θύρα ἢ κρίκος ἁπλοῦς, ἀγνοῶ. Μετὰ ταῦτα κορώνη ἐκαλεῖτο ἁπλῶς ὁ σιδηροῦς κρίκος τὴς θύρας, ὁ καὶ ὡς ρόπτρον χρησιμεύων· «κορώνη δὲ κατὰ τοὺς παλαιοὺς ὁ κρίκος, ᾧ ἐστι τὴν θύραν ἐπερύσαι, ἤγουν ἑλκύσαι» (Εὐστάθ. 1429) «ἔτι δὲ καὶ ἡ κορώνη, τὸ κρικίον δηλαδή, ᾧ ἐπισπᾶταί τις θύραν» (1570. 32) «κορώνη· καὶ ὁ τῆς θύρας κρίκος» «λέγεται κορώνη καὶ ἐπὶ τοῦ κρίκου τῆς θύρας» [1]. Ἀλλὰ καὶ κορώνη θὰ ἐλέγετο τότε καὶ τὸ ἐν εἰκόνι 6 σχῆμα ἔχον σιδήριον, ἂν συμπεράνῃ τις ἐκ τοῦ τέως ἐν Ὄφει καὶ Τραπεζοῦντι τοῦ Πόντου κορωνιδίου, τὸ ὁποῖον, ἔχον τὸ ἀνωτέρω σχῆμα, τὸν αὐτὸν προορισμὸν ἐκπληροῖ.

Εἰκ. 6. Τὸ κοράκιον τῶν σημεριῶν οἰκιῶν.

Ἀφ᾽ ἑτέρου τὸ κοράκιον, κατὰ τοὺς χρόνους, τοὐλάχιστον τοῦ Εὐσταθίου, δὲν ἦτο κρίκος· ἄλλως δὲν νοοῦνται τὸ ἑπόμενα χωρία αὐτοῦ (1900. 1429) «ἱμάντα προσδεδεμένον κορώνῃ, ὁποία τις ἂν εἴη αὕτη, εἴτε κόραξ εἴτε κρίκος» «κορώνη δὲ ἀργυρέα ἢ τὸ κοράκιον ἢ μᾶλλον, κατὰ τοὺς παλαιούς, ὁ κρίκος ᾧ ἐστι τὴν θύραν ἐπερύσαι, ἤγουν ἑλκύσαι». Ὁ κόραξ, κατὰ τὸ Μ. Ἐτυμολογικὸν ἦτο ὄργανόν τι, δι᾽ οὗ ἠνοίγετο ἢ ἔκλειεν ἡ θύρα· πβ. ἀναζυγῶσαι· ζύγωθρον καλεῖται ὁ κόραξ καὶ ἐπιζυγῶσαι τὸ κλεῖσαι» καὶ πάλιν «ἀναζυγοῦν φασι τὸ ἀνοιγνύναι κιβωτὸν ἢ τὸν ἐπὶ θύρᾳ κόρακα» [2], τὸ αὐτὸ δὲ ὑποδεικνύουν καὶ τὰ μεσαιωνικὰ γλωσσάρια, ἔνθα τὸ κοράκιον μεταφράζεται διὰ τοῦ uncinus, repagulum καὶ anaticula [3], τὸ αὐτὸ δὲ θὰ ἐδήλου ἡ λ. ἀσφαλῶς καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Εὐσταθίου. Τώρα ποῖον σχῆμα εἶχε τὸ τοιοῦτον κοράκιον συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ σημερινοῦ Ποντικοῦ κορακιδίου (βλ. εἰκ. 6), ὅπερ κατὰ μὲν τὸ ἓν ἄκρον προσαρμοζόμενον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῆς θύρας, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἀγκιστρούμενον ἐπὶ δακτυλίου σιδηροῦ προσηρμοσμένου ἐπὶ τῆς παραστάδος, χρησιμεύει, ἵνα τις ἐπισπᾶται καὶ κλείῃ τὴν θύραν.

1 Τὸ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ. κορώνη καὶ ἄφλαστα.

2 Μ. Ε. 96. 21. 97. Βλ. καὶ τὸ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ. ἀναζυγοῦν.

3 Corp. Gloss. Latin. III. 173, 45, Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σελ, 126 (Boucherie).

Νῦν ὁ κόρακας, τὸ κορακίδιν, κοράκιν, κουρούνα, κορωνίδιν σῴζονται κατὰ τόπους· ἐν Μυκόνῳ μὲν κοράκι καλεῖται γενικῶς πᾶς κρίκος, κοράκι ἐν Σίφνῳ, Σάμῳ, Κῷ, Ἠπείρῳ, Κύμῃ, Βουρβούροις τῆς Κυνουρίας τὸ ἀλλαχοῦ κουρούνα, σιδήριον δῆλα δή, δι᾽ οὗ κλείονται τὰ ἁρμάρια καὶ ἡ θύρα, κόρακας ἐν Λήμνῳ εἶδος γάντζου ἔχοντος τὸ ἀνωτέρω σχῆμα, κορωνίδ᾽ δ᾽ ἐν Τραπεζοῦντι ὁ κρίκος τῆς θύρας.

Ἵνα κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους γίνῃ τις ἀντιληπτὸς ἐρχόμενος, ἔκαμνε ὅ,τι καὶ σήμερον, ἔκρουε διὰ τῆς χειρὸς τὴν θύραν ἢ τὸν κρίκον ἢ τὸ κοράκιον αὐτῆς φωνάζων ἅμα καὶ τοῦ ἐνοίκου τὸ ὄνομα [1]. Οἱ ἔσωθεν ἠρώτων τότε ποῖος εἶναι ὁ κρούων καὶ τί θέλει «τίς εἶ, κύριε;» «σὺ τίς εἶ;» «τίς ἔσθ᾽ ὁ κόπτων τὴν θύραν;» «τίς ἐστιν ὁ κράζων καὶ τύπτων τὴν θύραν;» [2] αὐτὸς δ᾽ ἔλεγε τὸ ὄνομά του καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς του [3] καί, ἂν ἦτο ἐπιθυμητός, ἐπανοιγομένης τῆς θύρας ἤκουε τὸ «ἐλθὲ ἔσω» [4] «καλῶς ἦλθες» «ἐπὶ καλῷ ἐλήλυθας» [5]. Ἐννοεῖται δ᾽ ὅτι τὰ κτυπήματα καὶ αἱ φωναί, ἐφ᾽ ὅσον οὐδεὶς ἔσωθεν ἀπήντα, συνεχίζοντο ἀγροικότερον, ἕως ὅτου τέλος ὑπακούσῃ τις τῶν ἔνδον [6]. Εἰς τὰ μοναστήρια ὁ ἔξωθεν ἐρχόμενος κτυπῶν ἐφώναζε «κύριε, εὐλόγησον» ἢ ἁπλῶς «εὐλόγησον» [7].

Κατὰ δύο τρόπους ἔκλειον, ἠσφάλιζον ἢ ἐκλείδωνον αἱ θύραι τῶν Βυζαντινῶν οἰκιῶν ἢ διὰ κλείθρων μεταλλίνων, τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο κατηνάρια [8], ὁπότε πρὸς ἄνοιξιν αὐτῶν μετεχειρίζοντο τὰ ὀπὰς ἔχοντα σιδηρᾶ ἢ χαλκᾶ κλειδία [9] καὶ ἀνοικτήρια τότε καλούμενα [10], ἢ διὰ

1 Μόσχου, Λειμωνάριον, Migne, P. G. 87 III 2952, N. Μεσαρίτου, Λόγος ἀφηγηματικὸς ἐπὶ νεωτερισμῷ τινος βασιλειῶντος 32. 30 (Heisenberg) Μονῳδία τοῦ σοφωτάτου κυρίου Εὐθυμίου (Migne, P. G. 136. 757, J. Aufhauser, Miracula sancti Georgii 14. 15.

2 Tafel, Eustathii opuscula 323. 3, J. Aufhauser, Ἔνθ᾽ ἀν., L. Petit, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἄθῳ (Anal. Boll. 25. 19).

3 Ἡ συνομιλία δ᾽ αὕτη οὐχὶ σπανίως ἐγίνετο παρακυπτούσης ἀπὸ τοῦ παραθύρου δουλίσκης καὶ ἐρωτώσης· Μόσχου, Λειμωνάριον· Migne, P. G. 87 III 2929.

4 Fr. Halkin, Βίος τοῦ ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ἀθωνίτου (Anal. Boll. 54. 62. 29, καὶ 63. 65.

5 Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ σ. 576, N. Μεσαρίτου, Λόγος ἀφηγηματικὸς σ. 48. 1.

6 Tafel, Eustathii opusc. 230. 86, Λιβανίου, Φθονερὸς τοῦ γείτονος αὐτοῦ πλουτήσαντος ἐξαίφνης ἑαυτὸν προσαγγέλλει 20 (τόμ. 6. 629 Förster).

7 Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ σελ. 574 (ἔκδ. Woodward - Mittingly) A. Tougard, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 59.

8 Πβ. τὸ Βυζαντινὸν αἴνιγμα ξύλον τὸ κλειδίν, ὕδωρ τὸ κατηνάριν Boissonade, Anecdota Graeca 3. 444. Ἡ κλειδαριὰ νῦν ἐν Κρήτῃ λέγεται κατήνα.

9 Τὸ κλειδὶν ἐν παπύρῳ τοῦ Β΄ μ. Χ. αἰῶνος BGU. 775. Θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου, (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Varia Graeca sacra 68. 3) Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 571, Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1603. 52, Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques I. 216, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 519. 5. Τρία τοιαῦτα κλειδιὰ δι᾽ ἑνὸς κρίκου συνδεόμενα βλ. παρὰ G. Millet, Monuments de Mistra pl. 107. 4.

10 Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου, Διάταξις (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 1. 40) Νεοφύτου

ξυλίνων μεγάλων μοχλῶν ἀπὸ τοίχου εἰς τοῖχον διηκόντων [1], οἵτινες ἐκαλοῦντο σέρραι [2] καὶ ρωμανήσια, δι᾽ ὃ καὶ τὸ κλείειν τὴν θύραν ρωμανίζειν, ὡς καὶ νῦν ἐνιαχοῦ, τότε ἔλεγον [3].

Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (1900. 59) τοῦ ξυλίνου κλείθρου τὸ μοχλίον, διότι ἦσαν ἐν χρήσει τότε καὶ ξύλινα κλεῖθρα, καλεῖ διάδρομον «ὀχῆας οὐ τοὺς ἔνδον μοχλούς, ἀλλὰ τὰς λεγομένας βαλάνους, τὰς ἐν τῷ χελωνίῳ καταντικρὺ τῆς κλειδός, αἳ περιάγονταί φασι καὶ ἀνοίγονται· δοκοῦσι δὲ εἶναι, ἃς νῦν διαδρόμους φαμέν», φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τότε, κατὰ τόπους καὶ ἡ σέρρα θὰ ἐκαλεῖτο διάδρομος, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς νῦν ὁ μέγας ξύλινος μοχλὸς ὁ ἀπὸ τοίχου εἰς τοῖχον διήκων καὶ κλείων ἔσωθεν τὴν θύραν καλεῖται διάδρουμους ἐν Σιατίστῃ, δκιάδραμος ἐν Καρπασίᾳ Κύπρου, γιάδρομος ἐν Δρασκίῳ Βερροίας καὶ γιάδρουμους ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ὀλύμπου, Πουλιάνᾳ [4].

Ἵνα δὲ τοῦ ξυλίνου κλείθρου τὸ μοχλίον κινηθῇ πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ τὰ ἀριστερὰ καὶ οὕτως ἀνοίξῃ ἡ θύρα, μετεχειρίζοντο ξύλινα κλειδία πολλοὺς ὀδόντας ἔχοντα ἢ μεγάλα μετάλλινα ἐπικαμπῆ, κόμβον κατὰ τὸ ἄκρον ἔχοντα, ἅτινα ἐκ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τῆς θύρας δι᾽ ὀπῆς εἰσαγόμενα μετεκίνουν τὴν βάλανον. «Κληῗδ᾽ εὐκαμπέα· ἀρχαϊκὸν εἶδος κληῗδος φράζει καὶ οὐ κατὰ τὰ ὕστερον τρυπώμενα εἰς πολλὰς ὀπάς. Ἔστι δὲ τοιούτων κληῗδων μέχρι καὶ νῦν χρῆσις δι᾽ ὀπῆς θύρας ἐνειρομένων καὶ μεταγουσῶν τὴν ἔνδον σειρὰν ἐπὶ ἀνοίξει τῆς θύρας» [5].

Τὸ κλειδίον τοῦτο καὶ νῦν ἐν χρήσει ὄν, καλεῖται ἐν Καλύμνῳ κατσου-

Ἐγκλείστου, Ἐγκώμιον εἰς τὸν βίον τοῦ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Θεοσεβίου τοῦ Ἀρσινοΐτου (Anal. Boll. 26. 195. 6) Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 5. 319. Νῦν ἐν Πόντῳ τὸ κλειδίον λέγεται ἀνοιγάρι, ἀνοιχτάριν δ᾽ ἐν Κύπρῳ τὸ ξύλινον κλειδίον (Α. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ 2. 453).

1 Οἱ μοχλοὶ συνηθέστατα εἰς τὰς θύρας τῶν Βυζαντινῶν οἰκιῶν ἀναφέρονται, Χρυσόστομος, P. G. 62. 396. Tafel, Eustathii opusc. 301. 81., Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1358. 58, Τιμαρίων 14 (Ellissen, Analekten IV. 58), Θεοδώρου Προδρόμου. Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα Α΄. 173.

2 Σειραί τινες πεπλεγμέναι διὰ σχοινίων. Ἐντεῦθεν δὲ εἰλῆφθαι δοκεῖ καὶ ἡ ἰδιωτικῶς σέρα ἡ τὰς θύρας κλείουσα πάλαι μὲν σχοῖνος οὖσα καὶ αὐτὸ εἰπεῖν σειρὰ πλεκτή, ὕστερον δὲ καὶ ἐπὶ ξυλίνων μοχλῶν τῶν ἐντὸς παρανοουμένη (1923. 53)· «ὀχεὺς δὲ ὁ μοχλός, ἡ νῦν λεγομένη σειρά, ἤγουν σέρα» (914. 24). Ὁ Εὐστάθιος συνδέει τὴν λ. σέρα πρὸς τὸ σειρά, ἡ λ. ὅμως εἶναι Λατινική. Ἐν γλωσσαρίοις Λατινοελληνικοῖς ἀναγινώσκομεν· ser(r)a· πρίων καὶ μοχλὸς θύρας. Νῦν ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας ἡ σέρα λέγεται σόρα καὶ τὸ κλείω τὴν θύραν σορώνω.

3 Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques III. 126. 268. 400. Ἐν μεσαιωνικοῖς γλωσσαρίοις ἀναγινώσκομεν· τὸν μοχλὸν ἀφαιρουμένους ἢ σηκώνοντας τὸ ρωμανήσιν τῆς πόρτας.

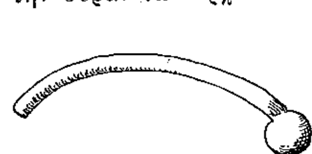
4 Ἀχιλλ. Τζαρτζάνου, Περὶ τῆς συγχρόνου Θεσσαλικῆς διαλέκτου σ. 72.

5 Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1897. 41.

νοκλεί(δ)ι, ἐν Πάτμῳ κατσουνᾶς, ἐν Σύμῃ στραβοκλείδι καὶ ἐν Ἰνεμπόλει τοῦ Πόντου κορακοκλείδι ἔχον τὸ ἐν εἰκόνι 7 σχῆμα.

Δὲν εἶναι δ' ἴσως ἄσκοπον νὰ λεχθῇ ἐνταῦθα ὅτι νῦν πολλαχοῦ εἰς τὰ χωρία αἱ οἰκίαι κλείονται ὁμοίως διὰ ξυλίνου μοχλοῦ, ὅστις καλεῖται ἀμπάρρα (Τσακωνία, Μάνη, Τριφυλία) καταρράκτης (Ἤπειρος, Πήλιον) μάνδαλος (Κρήτη καὶ ἀλλαχοῦ), ρωμανήσιν (Κύπρος), σύρτης (πολλαχοῦ), περάτης (Μεγίστη) καὶ κατάβαλος (Χιμάρρα).

Ὁ Εὐστάθιος, προκειμένου περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἀνοίγειν καὶ κλείειν τὴν θύραν τῶν ἀρχαίων οἰκιῶν, παρετήρησεν ὀρθῶς ὅτι τὰ τοιαῦτα ζητήματα «λαλοῦνται μὲν καὶ ὑπονοοῦνται οὐ μὴν δὲ καὶ νοοῦνται σαφῶς» (1900. 56). Ἡ αὐτὴ παρατήρησις ἰσχύει ἐν μέρει καὶ περὶ τῆς θύρας τῶν Βυζαντινῶν οἰκιῶν, περὶ ἧς ἀτελεῖς ἔχομεν πληροφορίας. ἅν μάλιστα ἔλειπον καὶ αἱ σημεριναὶ χωρικῶν οἰκιῶν θύραι, αἵτινες πλεῖστα στοιχεῖα τῶν Βυζαντινῶν τοιούτων διέσωσαν, ἐλάχιστα ἡμεῖς περὶ τοῦ θέματος θὰ ἐγνωρίζομεν.

Εἰκ. 7.
Τὸ κορακοκλείδι.

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους αἱ θύραι τῶν πυλώνων ὡς καὶ ἡ τῆς κυρίας εἰσόδου, εἶχον ξύλινα θυρόφυλλα ὡς καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας οἰκίας συνέβαινε [1], τῶν διαφόρων ὅμως διαμερισμάτων αἱ θύραι συνήθως ἐκλείοντο διὰ παραπετασμάτων, βήλων, βηλοθύρων, κορτίνων καλουμένων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἢ μονοκόμματα καὶ ἀμετακίνητα ἢ καὶ ἐκ δύο τμημάτων ἀποτελούμενα, σχιστὰ βῆλα [2] ἐσύροντο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ διὰ κρίκων ὀλισθαινόντων ἐπὶ ὁριζοντίας κυλινδρικῆς ράβδου, ὁπότε ἐκαλοῦντο «συρτὰ βῆλα».[3] Ἀπετελοῦντο δὲ ταῦτα ἐξ ὑφάσματος, εἴτε ἁπλοῦ εἴτε καὶ πολυτίμου, ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ οἰκοδεσπότου, χρώματος δὲ λευκοῦ εἴτε καὶ ἄλλου μετὰ διαφόρων ἐνυφασμένων κοσμημάτων [4]. Ὡς δὲ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μετεχειρίζοντο καὶ βῆλα, διὰ νὰ κλείσωσι τὰ μεταξὺ στύλων κενά [5].

Παρακύπτω κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐσήμαινε κύπτω ἀπὸ τοῦ παραθύρου, ἵνα ἴδω πρὸς τὴν αὐλὴν ἢ τὸν δρόμον. Ἐντεῦθεν παρακυπτικαὶ θυρίδες ἐκαλοῦντο τότε [6] τὰ ἄλλως καὶ νῦν κοινῶς παραθύρια [7] ἢ φενέ-

1 Hermann-Blümner, Lehrbuch[8] 156.
2 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 209. 20.
3 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως 24. 3.
4 Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 260 (σ. 214. 9). Πολυδεύκους, Ὀνομαστικὸν 10. 32. καὶ 4. 122. J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters 58.
5 Th. Preger, Ψευδοκωδινοῦ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως 186. 2.
6 Ὁ ὅρος συχνότατος ἐν τοῖς νόμοις· ὁ τοῖχος ὁ μὴ ἔχων παρακυπτικὰς θυρίδας ἢ φωταγωγοὺς ἐκαλεῖτο τυφλός.
7 Συντίπας, 12, 1, 41. 14, Ἀσίζαι Κύπρου Β'. κεφ. 145 (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 6. 361), Ἀχιλληΐς στίχ. 1463· ὁ Μοσχόπουλος ἐν λεξικῷ τοῦ Φιλοστράτου ἔγραψε. θύριον δὲ καὶ θυρὶς-ίδος τὸ ἰδιωτικῶς λεγόμενον παραθύριον.

στραι [1] ἢ φανέστραι [2], δι' ὧν καὶ φῶς φυσικὰ εἰσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν. Τὰ παραθύρια ταῦτα εἶχον ὀρθογώνιον σχῆμα ἢ τοξωτὸν κατὰ τὸ ἄνω μέρος καὶ ἔφερον σφαλίσματα καὶ ὑάλους, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ συγγραφεῖς [3], παρὰ τῶν νεωτέρων τὴν γνώμην [4], πρὸς δὲ καὶ δρύφακτα [5].

Εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήρχετο φῶς καὶ διὰ τῶν φωτιστικῶν θυρίδων [6] ἢ φωτιστικῶν [7] ἢ φωταγωγῶν [8], ὀρθογωνίων ἢ κυκλικῶν ὀπῶν, ὑπὲρ τὴν θύραν ἢ εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ τοίχου ἀνοιγομένων [9]. Ἐπειδὴ δὲ τότε καὶ αἱ κατὰ τῶν οἰκιῶν, μάλιστα τῶν ἀρχόντων, ἐπιθέσεις, δὲν ἦσαν ἀνήκουστοι, διὰ τοῦτο εἰς διάφορα σημεῖα τῶν τοίχων ἠνοίγοντο καὶ τοξικαὶ θυρίδες [10], αἵτινες, ὡς ἐκ τῶν κειμένων μανθάνομεν, ὡς φωτιστικαὶ ἐχρησιμοποιοῦντο, φεγγῖται διὰ τοῦτο καλούμεναι [11]. Ἐπειδὴ δ' οἱ δρόμοι ἦσαν στενοὶ [12] καὶ τὸ φῶς ὀλίγον, ἀφ' οὗ μάλιστα εἰς τὰ μεγάλα κέντρα αἱ οἰκίαι ἦσαν συνηνωμέναι καὶ ἐλεύθερος χῶρος σπανίως ὑπῆρχε [13], διὰ τοῦτο, μεγάλην οἱ νόμοι ἐλάμβανον πρόνοιαν, ἵνα μηδεὶς παραβλάπτῃ τὰ φῶτα τοῦ γείτονος.

Διέτασσον λοιπόν, ἵνα ἔχῃ μὲν τὸ δικαίωμα οἱοσδήποτε πολίτης νὰ ἐπισκευάζῃ τὴν οἰκίαν του, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλάσσῃ τὸ παλαιὸν αὐτῆς σχῆμα καὶ

1 Cusa, I diplomi 350. 4.
2 Ὁ πόλεμος τῆς Τρῳάδος στίχ. 86. Βλ. τὴν βακτηρίαν τῶν ἀρχιερέων Δ.Ι.Ε.Ε. 3. 182.
3 Θεοδώρου Προδρόμου, Κατομυομαχία στίχ. 198, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 301, Φλώριος καὶ Πλάτζια Φλώρα στίχ. 1333, L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 201.
4 E. Gerland, Das Wohnhaus σ. 19.
5 Νῦν δὲ ἄν τινα ἴδῃς ἀπὸ δρυφάκτου· Χρυσόστομος, P. G. 60. 69.
6 Καὶ ὁ ὅρος οὗτος συνηθέστατος ἐν τοῖς νόμοις.
7 N. Μεσαρίτου, Λόγος ἀφηγηματικὸς ἐπὶ νεωτερισμῷ τινος βασιλειῶντος 33. Οἱ παλαιότεροι Ἀθηναῖοι φωτιστικὸν ἐπ' ἴσης ἐκάλουν τὴν φωτιστικὴν θυρίδα, ἥτις ἐν Ἠπείρῳ λέγεται φωτερὸ (Ζωγρ. Ἀγὼν 1. 5).
8 Χρυσόστομος, P. G. 55. 552. Καὶ ἐν τῇ διατάξει τοῦ Ζήνωνος περὶ οἰκοδομῶν ἀναφέρονται αἱ φωταγωγοί. Βλ. καὶ Μιχαὴλ Χωνιάτου, Ἐπιστολ. 111 (Σπ. Λάμπρου 2. 213. 5).
9 Αἱ φωταγωγοὶ ἦσαν καὶ δικτυοειδεῖς διάτρητοι, διὰ τοῦτο καλούμεναι· Προκοπίου, Βιβλ. 4. κεφ. 1.
10 Ἡ τοξικὴ θυρὶς καλεῖται νῦν ἐν Ἄνδρῳ δοξίκα.
11 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, 3. 135. 17, τοξικὰς φωταγωγούς, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 35 εἰ δὲ τοξικὰς ὁ ἐξ ἀρχῆς ἔχει τοῖχος τῶν οἴκων μηδαμῶς ἕτερα ἐχόντων φῶτα... Ἐν τῷ εὑρετηρίῳ τῆς βακτηρίας τῶν ἀρχιερέων (Δ.Ι.Ε.Ε. 3. 159) γίνεται λόγος διὰ τοξικὰς ἤγουν φεγγίτας. Βλ. καὶ Κ. Ἀμάντου, Γλωσσικὰ ἐν Β. Ζ. 28. 17. Νῦν εἰς τὸ Τρίκκερι φεγγῖτες λέγονται αἱ φωτιστικοὶ θυρίδες Α. Χατζημιχάλη, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη σελ. 139 καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ δ' ὁμοίως Ι. Βαλαβάνη, Μικρασιατικὰ σ. 222.
12 Ὡς ὁδὸς πλατεῖα ἐχαρακτηρίζετο ἡ ἔχουσα πλάτος 8 ποδῶν, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ διέρχεται ὄχημα, ἄλλως ἦτο ἁπλῶς δίοδος.
13 Ἀγαθίου, Ἱστορ. 283. 2.

νὰ βλάπτῃ τὰ φῶτα τοῦ γείτονος, οὐδὲ ἔπρεπε νὰ ὑψώνῃ τόσον τοὺς τοίχους ὁ οἰκοδομῶν, ὥστε πάλιν νὰ ἐπισκοτίζῃ τὴν γειτονικὴν οἰκίαν [1]. Ἐὰν δὲ ἀπὸ τῆς οἰκίας του ἔβλεπέ τις τὴν θάλασσαν, τότε ἔπρεπεν ἡ θέα αὐτῆς νὰ μὴ κωλύεται εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι βημάτων εἴτε κατ᾽ εὐθεῖαν εἴτε ἐκ πλαγίου λαμβανομένων [2]. Ἀφ᾽ ἑτέρου, ἵνα ἀρκετὸν ὑπάρχῃ φῶς, ἐπεβάλλετο ἡ μεταξὺ ἀπέναντι ἀλλήλων κειμένων οἰκιῶν ἀπόστασις, καθ᾽ ὅλον αὐτῶν τὸ ὕψος νὰ εἶναι δώδεκα ποδῶν, ἀπὸ δὲ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων δεκαπέντε [3]. Ἦτο δ᾽ ἡ ἀπόστασις τῶν δώδεκα ποδῶν τὸ κατώτατον ὅριον. Εὐρυχωρότεροι ὅμως δρόμοι ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσιν· οὐδ᾽ ἐπετρέπετο ὁ κτίζων νὰ κάμνῃ κατάχρησιν τοῦ περισσεύοντος χώρου καὶ νὰ κτίζῃ ἐπ᾽ αὐτοῦ [4]. Ἐὰν ἡ ἀπόστασις ἦτο μόνον δέκα ποδῶν [5], τότε ὁ ἀνακτίζων δὲν ἠδύνατο ν᾽ ἀνοίξῃ ἐπὶ τοῦ τοίχου παρακυπτικὰς θυρίδας, ἐὰν μὴ πρότερον εἶχε τοιαύτας, ἀλλὰ μόνον φωταγωγοὺς καὶ ταύτας εἰς ἓξ ποδῶν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνοιγομένας [6]. Πολλοὶ ὅμως, φαίνεται, καταστρατηγοῦντες τὸν νόμον, ἤνοιγον μὲν φωτιστικὰς θυρίδας, κατόπιν ὅμως ψευδοπάτιον, ἤτοι, πατάριον ποιοῦντες, καὶ ἑπομένως οὕτω τὸ πάτωμα ἀνυψοῦντες μετέβαλλον τὰς φωταγωγοὺς εἰς παρακυπτικὰς θυρίδας, τοῦθ᾽ ὅπερ αὐστηρῶς ἀπηγόρευον οἱ νόμοι [7]. Προσέτι, ἐάν τις εἶχε τυφλὸν τοῖχον ἀπέναντι ἄλλου ἔχοντος παρακυπτικὰς θυρίδας, ἠδύνατο μὲν ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ τούτου τοίχου ν᾽ ἀνοίξῃ φωταγωγοὺς μόνον θυρίδας οὐχὶ δὲ καὶ παρακυπτικάς, ἐκτὸς ἐὰν ἡ μεταξὺ τῶν τοίχων ἀπόστασις ἦτο 20 ποδῶν «οὕτω γὰρ ἔσται ἡ ἀπόστασις ἱκανὴ πρὸς τὸ μὴ ἀλλήλους διὰ λόγων ἐπιβουλεύειν καὶ ὑπονοθεύειν ἀλλήλων τοὺς ἐνοικοῦντας» [8].

Κατὰ τὰ Βασιλικά, (58. 3. 37) ὁ μὴ ἔχων δίκαιον φωταγωγῶν θυρίδων δὲν ἠδύνατο ν᾽ ἀνοίγῃ τυφλὸν τοῖχον καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ θυρίδας. Τέλος ἐὰν αἱ

1 Πανδέκται 8. 2. 1. 2. 3, 50. 17. 61, Εἰσηγήσεις 2. 3. 1, Ἐπαναγωγὴ 39. 2. 10, Πρόχειρος νόμος 38 δ, οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 793. 20, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 45.

2 Βλ. τοῦ Ἰουστινιανοῦ νεαρ. 82 καὶ 84 (Zach. v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani Novellae 1. 475, 479 Cod. Just. VIII. 10 - 12 ἔνθα de aedificiis privatis, Βασιλικὰ 58. 11. 7. Σημείωσον ὅτι παρομοία διάταξις ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ Ζήνωνος.

3 Ἐπαναγωγὴ 39. 2, Πρόχειρος νόμος 38. 4, Βασιλικὰ 58. 11. 7. Τὴν ἀπόστασιν ταύτην ὥρισεν ὁ Λέων (457 - 474) Stöckle σ. 114.

4 Πρόχειρος νόμος 38. 4, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιλ. 2. 4. 23. 24, Ἐπαναγωγὴ 39. 7.

5 Ὡς κανονικὴ θεωρεῖται ἡ ἀπόστασις τῶν δέκα ποδῶν παρ᾽ Ἀρμενοπούλῳ, Ἑξαβιλ. 2. 4. 23. 24.

6 Πρόχειρος νόμος 38. 10, Ἐπαναγωγὴ 39. 7, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ. 2. 4. 55. Γενικῶς διὰ τὰς ἀποστάσεις τῶν οἰκιῶν βλ. H. Dirksen, Das Polizeigesetz des Kaisers Zeno über die bauliche Anlage der Privathäuser in Konstantinopel ἐν Hinterlassene Schriften II. 234 - 236. Α. Χριστοφιλοπούλου, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ σ. 72 - 73.

7 Βλ. Πρόχειρον νόμον καὶ Ἐπαναγωγὴν Ἔνθ᾽ ἀν.

8 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 33.

τοξικαὶ θυρίδες ἑνὸς τοίχου ἐχρησιμοποιοῦντο μόναι ὡς φωταγωγοί, εἶχον δὲ ἀπὸ δεκαετίας ἀνοιχθῆ, τότε ὁ οἰκοδομῶν γείτων ὤφειλε ν᾽ ἀπέχῃ τοῦ τοίχου τούτου τοὐλάχιστον 3 πήχεις καὶ $^1/_3$ τοῦ πήχεως [1].

Τὰ μέτρα ταῦτα ἐλαμβάνοντο, φυσικά, πρὸς ἀποφυγὴν διαπληκτισμῶν μεταξὺ τῶν γειτόνων, ἀκριβῶς ὅμως αἱ τόσον συχναὶ ἀπαγορεύσεις δηλοῦσιν ὅτι οἱ διαπληκτισμοὶ οὗτοι δὲν ἔλειπον, πρᾶγμα, ὅπερ καὶ οἱ συγγραφεῖς μαρτυροῦσιν [2].

Ο ΗΛΙΑΚΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΞΩΣΤΗΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

Ὁ Λέων ἐν νεαρᾷ του [3] ὁμιλεῖ «περὶ ὑπαίθρων καὶ ὡς ἄν τις εἴποι προσκηνίων θεατηρίων, ἃ καὶ πρὸς μόνην καὶ ὑπαέριον ἀπόλαυσιν ἐπινενόηται καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ἡλίου εἴληφεν, ἡλιακὰ προσαγορευόμενα» ὁ δὲ Εὐστάθιος (639. 38) καὶ περὶ στοᾶς αἰθομένης ἡλίῳ «ὅθεν τῇ δημώδει γλώσσῃ παρεποιήθη τὰ ἡλιακά». Πρόκειται ὄντως διὰ τὸ ἡλιακὸν ἢ τὸν ἡλιακόν [4], τὸν ὁποῖον συχνὰ μνημονεύουσι τὰ Βυζαντινὰ κείμενα [5] καὶ ὁ ὁποῖος οὔτε ὡρισμένον σχῆμα, ἀλλ᾽ οὔτε καὶ ὡρισμένην θέσιν εἶχεν [6].

Ὁ ἡλιακὸς λοιπόν, σημαίνων τὸν εἰς τὸν ἥλιον ἐκτεθειμένον χῶρον, ἔκειτο ἢ εἰς τὸ κάτω πάτωμα τῆς οἰκίας, πρὸς τὴν αὐλὴν βλέπων, «ἡλιακὸς χαμόγεως ἢ χαμαίγεως» [7] ἢ καὶ εἰς τὸ ἄνω πάτωμα «ἀνώγεως ἡλιακός» [8], κάποτε μάλιστα περιέθεε καὶ τὴν οἰκίαν ὁλόκληρον [9]. Εἶχε δ᾽ ὁ ἡλιακὸς ἢ στενοεπίμηκες σχῆμα [10] ἢ καὶ στρογγύλον μὲ κιονίσκους πέριξ καὶ καμάρας καὶ ὀρθομαρ-

1 Ἀρμενοπούλου, Ἔνθ᾽ ἀν. 2. 4. 35.

2 Ἀγαθίου, Ἱστορ. 291. 7.

3 Ἀρ. 113, Migne, P. G. 107. 652.

4 Ἐν τοῖς ἑρμηνεύμασι τοῦ Πολυδεύκους (128 Boucherie) λέγεται καὶ ἡλιαστήριον.

5 Ἀβελίην· ἡλιακὸν Παμφύλιοι· Ἡσύχ., Θεοφάνους, Χρονογραφία 274. 23, «ἐὰν ἐξώστην, τὸν λεγόμενον ἡλιακὸν ποιῇ τις» Ἀχμέτ, Ὀνειρ. κεφ. 146 καὶ 147 (σ. 101, 114 Drexl) Μιχ. Ἀτταλειάτου, Σύνοψ. τίτλ. 33, Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 1227, 2832, Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 473, Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 137. 9, 211. 9, 492. 20, 586. 8. Ἐν τοῖς νόμοις συνηθεστάτη ἡ λ. Ἄλλαι μνεῖαι ἐκ μεταγενεστέρων κειμένων παρὰ Κ. Ἀμάντῳ, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις εἰς μεσαιωνικοὺς συγγραφεῖς (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαν. Σπουδ. 2. 283). Περὶ ἡλιακοῦ βλ. ὅσα ἐσημείωσεν ὁ Στεφ. Δραγούμης ἐν Ἀθηνᾶς 29. 289 καὶ ὁ Nissen, Die Diataxis des Michael Attalliates σ. 67. Διὰ τὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡλιακὰ ἔγραψεν ὁ Ἀρ. Ζάχος εἰς τοῦ Wachsmuth τὰ Monatshefte für Baukunst ἔτ. Ζ'. σ. 247 - 250.

6 Ὀρθῶς περὶ τούτου ἔκρινεν ὁ E. Gerland, Das Wohnhaus der Byzantiner σ. 14.

7 Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 361. 2832. Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 20. 50.

8 Miklosich - Müller, Ἔνθ᾽ ἀν. 3. 50.

9 Βησσαρίωνος, Ἐγκώμιον εἰς Τραπεζοῦντα (Ν. Ἑλλην. 13. 189).

10 Μιχ. Ἀτταλειάτου, Διάταξις (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 1. 10).

μάρωσιν εἰς τὰς τῶν πλουσίων οἰκίας [1] καὶ δωματηρὸν ἔδαφος «ἡλιακὸς δωματηρός» [2].

Ἡ λ. καὶ τὸ πρᾶγμα σῴζονται νῦν πολλαχοῦ· οὕτως ἐν Θρᾴκῃ, Μάνῃ, Μεσσηνίᾳ καὶ Σκύρῳ ἡλιακὸς ἢ ἡλιακὸ λέγεται ἡ ταράτσα, ἐν Κύπρῳ δὲ ὁ ἔξω τῆς οἰκίας καὶ πρὸς τῇ ἔξω θύρᾳ εὐήλιος τόπος ὁ ὑπὸ στοᾶς περιβαλλόμενος.

Οἱ Βυζαντινοὶ ὅμως ἐκάλουν εἰδικῶς καὶ ἡλιακόν, ὃν οἱ ἀρχαῖοι ἐξώστην ἔλεγον [3], ἤτοι ὀρθογώνιον καὶ περιπεφραγμένον τμῆμα ἐξέχον κατὰ κάθετον τοῦ κυρίου τοίχου πρὸς τὴν ὁδὸν καὶ ἐκ ξύλου συνήθως κατασκευαζόμενον, δι᾽ ὃ καὶ ταβλωτὸν ἢ τάβλωμα ἢ ταβλᾶτον [4] ἢ σανιδωτὸν [5] ἐκαλεῖτο. Ὁ αὐτὸς ἡλιακὸς ἐλέγετο καὶ μὲ τὸ Λατινικὸν ὄνομα σωλάριον [6] (solarium) ὡς ἐξέχων δὲ καὶ ἐξωστάριον [7] ἢ ἐξωπέταστον [8], ἣν ὀνομασίαν κάλλιστα ἑρμηνεύει τὸ τοῦ Ἀρμενοπούλου «ὁ ἐκτὸς ἐκπεπετασμένος ἐξώστης» [9], καὶ κρεμαστὸ δέ [10]. (Βλ. εἰκ. 8 καὶ 9).

Ἓν δ᾽ εἶδος ἐξώστου ἦτο, ὡς καὶ νῦν ἐνιαχοῦ, τὸ τοξᾶτον ἢ ἐξᾶτον [11], ὅπερ ὅμως ἐδήλου καὶ τὴν ἀρχαίαν αἴθουσαν, ἀφ᾽ οὗ τὸ σωλάριον χαρακτηρίζεται ὡς «ἐξοχὴ τοῦ ἐξάτου» [12], τὰ κείμενα δὲ ὁμιλοῦσι καὶ «δι᾽ αἰθούσας, τὰ κοινῶς ἐξᾶτα» [13].

---

1 Θεοφάνους, Χρονογρ. 1.274. Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 475, Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη 2832. Fr. Warren, The Ritual ordinance of Neophytus (Archaeologia τόμ. 47. 22).

2 Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 6. 40.

3 Cod. Theod. III. 25. 5, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 52. 56, Βασιλικὰ 58 τίτλ. 2α καὶ 11θ. Περὶ ἐξωστῶν βλ. ὅσα ἔγραψεν ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλος, Αἱ δρύφακτοι τῶν οἰκιῶν, ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀρχιμήδει τόμ. 21 σ. 60-62.

4 Ἐκ τοῦ Λατινικοῦ tabulatum Σχολ. Ἀριστοφ. Ἱππ. 672 καὶ Σφηκ. 385. Τὰ ταβλωτά, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν ἐν Συρίᾳ ἀπὸ τοῦ Δ΄. μ. Χ. αἰῶνος, ἐν δὲ ταῖς κυρίως Βυζαντιναῖς χώραις, ὡς οὐχὶ ὀρθῶς δέχεται ὁ L. de Beylié (σ. 31) ἀπὸ τοῦ ΙΑ΄ εἶναι σήμερον συνήθη εἰς τὰς πόλεις τῶν Τουρκοκρατουμένων μερῶν καλούμενα σαχνισιά.

5 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα καὶ καθημερινὴ ὁμιλία σ. 126 (Boucherie).

6 Cod. Just. VIII. 10. 12 c, Βασιλικὰ βιβλ. 58 τίτλ. 2β, 11β., Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 56.

7 Λέοντος τοῦ Σοφοῦ νεαρὰ 113 (Migne, P. G. 107. 653). Νῦν ἐν Κρήτῃ τὸ γεῖσον τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας λέγεται ξωστάρι.

8 Ἀσίζαι Α΄. 247 (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 6. 203). Νῦν ξιπέταστον ἐν Καρπασίᾳ τῆς Κύπρου καλεῖται ἡ ἄστεγος αὐλή.

9 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 32.

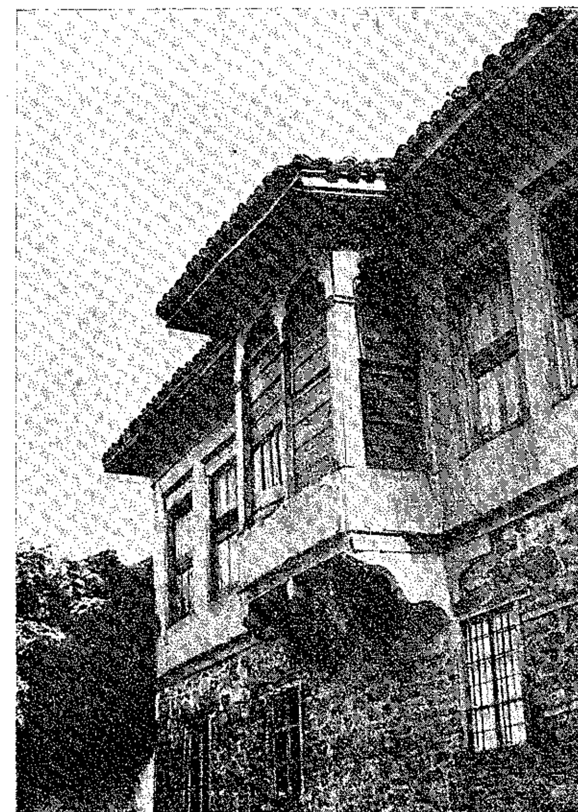
10 Ἀσίζαι Β΄. 244 (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 6. 454).

11 L. Petit-Korablev, Actes de l'Athos, actes de Chilandar σ. 60, Actes de Zographou σ. 55.

12 Εἰς τὰς glossas basilicas.

13 Αἴθουσαι· τὰ κοινῶς ἐξᾶτα, Μοσχόπουλος ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Φιλοστράτου. Νῦν ξᾶτο ἐν Νισύρῳ λέγεται εἶδος ἐξώστου ἀναλόγου πρὸς τὸ Τουρκικὸν χαγιάτι,

Ἐπειδὴ δ᾽ οἱ Βυζαντινοὶ δρόμοι ἦσαν στενοὶ καὶ τὰ ἡλιακὰ ἢ σωλάρια ξύλινα [1], διὰ τοῦτο ἐπάναγκες ἦτο ἡ πολιτεία νὰ λαμβάνῃ ἰδιαίτερα περὶ αὐτῶν μέτρα καὶ νὰ κανονίζῃ τὰ κατ᾽ αὐτά, ἵνα μὴ καὶ τὸ φῶς τῶν δρόμων

Εἰκ. 8. Ταβλᾶτον παλαιᾶς οἰκίας Τρικκάλων Θεσσαλίας.
(Κατὰ φωτογραφίαν Α. Ὀρλάνδου).

ἐλαττοῦται καὶ φόβος πυρκαϊῶν ἐπικρέμαται. Ὥριζε λοιπὸν ὁ μὲν Θεοδοσιανὸς κῶδιξ, ὃν ἀκολουθεῖ ἐν τῇ 113 νεαρᾷ του καὶ ὁ Λέων πρὸς δὲ καὶ ὁ Ζήνων, ἵνα οἱ ἐξῶσται ἀπέχωσιν ἀλλήλων δέκα πόδας [2].

ξᾶτο, δ᾽ ἐν Χίῳ καὶ Λήμνῳ τὸ σκεπασμένον τετράγωνον τὸ εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐξωτερικῆς κλίμακος, ἐξ οὗ εἰσερχόμεθα εἰς τὸ ἄνω πάτωμα. Βλ. καὶ Κ. Ἀμάντου, Γλωσσικὰ ἐν Β. Ζ. 28. 17.

1 Διὰ νὰ κερδίσωσι χῶρον ἐδέχθησαν ταῦτα οἱ ἀρχιτέκτονες ἤδη ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 30.

2 Ζήνωνος, Διάτ. 12γ Λέοντος, Νεαρὰ 113 (Migne, P. G. 107. 652.), Βασιλικὰ 58. 11θ, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ. 2. 4. 52.

Ἡ ἀπόστασις αὕτη ἐτηρεῖτο, ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἰδιωτικῶν οἰκημάτων· ἂν τὰ παρακείμενα κτίσματα ἦσαν δημόσια, τότε ἡ ἀπόστασις ὡρίζετο εἰς 15 πόδας. Ἐὰν ἡ ὁδὸς ἦτο στενωτέρα τῶν δέκα ποδῶν, τότε οἱ ἐξῶσται ἔπρεπε νὰ κτίζωνται οὐχὶ ἀπέναντι ἀλλήλων, ἀλλὰ κατὰ παραλλαγὴν [1] ἢ καὶ νὰ μὴ κτίζωνται καθόλου [2] Ὁ Ζήνων ἐπ᾽ ἴσης διὰ διατάξεώς του ὥρισεν, ἵνα μὴ τὰ

Εἰκ. 9. Ταβλᾶτον παλαιᾶς οἰκίας Τρικκάλων Θεσσαλίας.
(Κατὰ φωτογραφίαν Α. Ὀρλάνδου).

σωλάρια κτίζωνται μόνον ἐκ ξύλων καὶ σανίδων, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα τῶν λεγομένων ρωμανησίων [3].

Κατὰ τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα, ἔπρεπε πρὸς τούτοις τὰ σωλάρια νὰ ἀφίστανται τοῦ ἐδάφους δεκαπέντε πόδας καὶ νὰ μὴ στηρίζωνται ἐπὶ ξυλίνων ἢ λιθίνων κιόνων ἢ καὶ τοίχων, ὥστε ὁ ἀὴρ ν᾽ ἀποφράσσεται καὶ ἡ ὁδὸς νὰ ἀδικῆται, στενωτέρα γινομένη [4]. Ἐπεβάλλετο ἐπ᾽ ἴσης, πρὸς ἀποφυγὴν πυρκαϊῶν, νὰ μὴ γίνωνται κλίμακες εἰς τὴν στενωπὸν ὁδηγοῦσαι πρὸς τὰ σωλάρια [5]. Διὰ τοὺς παραβάτας τῶν περὶ ἡλιακῶν ἢ σωλαρίων διατάξεων εἶχον

1 Βασιλικὰ 58. 11ι καὶ ὁ Ζήνων βλ. Cod. Just. VIII. 10. 12c.
2 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 56.
3 Βασιλικὰ 58 11ι΄. Ζήνωνος, Διάτ. 12γ.
4 Cod. Just. VIII. 10. 12c.
5 Βασιλικὰ 58. 11ι΄.

ὁρισθῇ καὶ ποιναί. Οὕτως ὁ Θεοδοσιανὸς κῶδιξ ὥριζεν, ἵνα ὁ παρὰ τὰ διατεταγμένα κτιζόμενος ἡλιακὸς κρημνίζεται, ἡ δ᾽ οἰκία πᾶσα κατέχεται ὑπὲρ τοῦ δημοσίου [1], ἡ δὲ διάταξις τοῦ Ζήνωνος, ἵνα ὁ κύριος τῆς οἰκίας πληρώνῃ δέκα λίτρας χρυσίου, ἑτέρας δέκα ὁ ἐργολάβος ἢ ἀρχιτέκτων, ὁ δὲ κατασκευάσας τεχνίτης νὰ τύπτεται καὶ νὰ ἐξορίζεται [2], ποιναὶ δεικνύουσαι πόσον συχνὰ θὰ παρεβαίνοντο αἱ σχετικαὶ διατάξεις.

Οἱ Βυζαντινοί, ἵνα μὴ ἀποτόμως προσπίπτῃ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἐφρόντιζον νὰ κατασκευάζωσι πρόστοα πρὸς τὴν αὐλὴν βλέποντα, περὶ ὧν ὁμιλοῦσιν οἱ συγγραφεῖς [3], παρ᾽ οἷς συχνὴ καὶ ἡ μνεία στοῶν καὶ περιπάτων [4].

Ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὰ παράπλευρα τοῦ λουτροῦ οἰκοδομήματα καλοῦνται παράπτερα [5], ὁ δ᾽ ὅρος οὗτος πιστεύω ὅτι ἦτο ἐν χρήσει καὶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, αἵτινες, εἶχον τοιαῦτα παράπλευρα οἰκοδομήματα, συνδεόμενα διὰ διαδρόμου κλειομένου πρὸς τὰ ἐκτός. Ἐπ᾽ ἴσης εἰς πολλὰς οἰκίας ὑπῆρχον καὶ πύργοι καὶ κάστελλοι καλούμενοι [6], ἀφ᾽ ὧν, ἐν ἀνάγκῃ οἱ πλούσιοι ἠμύνοντο κατὰ τοῦ ἐπιτιθεμένου καὶ ἐξηγριωμένου πλήθους [7], κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον ἀπολήγοντας εἰς προμαχῶνας ἔχοντας ὀδόντας [8]. Ἐπ᾽ ἴσης εἰς τὰς μεσαιωνικὰς οἰκίας ἀναφέρονται καὶ βαστέρνια, ὑφ᾽ ἃ δέον νὰ ἐννοήσωμεν μικρὰς παρόδους, δι᾽ ὧν μετέβαινον ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καὶ αἵτινες ἐκαλοῦντο καὶ πάροδοι καὶ διαβατικά [9].

1 Βασιλικὰ 58. 11 θ΄.
2 Cod. Theod. 25. 5, Βασιλικὰ 58. 11ι΄.
3 Προκοπίου, Ὑπὲρ τῶν πολέμων 3. 12. 4.
4 Χρυσόστομ. P. G. 54. 415, Προκοπίου, Ἐνθ᾽ ἀν. Horna, Die Epigramme des Theodoros Balsamon ἐπίγρ. 9 (Wiener Studien 25. 180).
5 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 553. 15. Βλ. καὶ τὸ λεξικὸν τοῦ Du Cange ἐν λ. πτερὸν καὶ τὸν Θησαυρ. ἐν λ. παράπτερον. Καὶ ὁ Διγενὴς εἰς τὸ ἀνάκτορόν του

ἀμφοτέρωθεν ἵδρυσε τῶν μερῶν ἐκ πλαγίου
χαμοτρικλίνους θαυμαστούς, εὐμήκεις χρυσωρόφους (Ζ΄ 52, Legrand)

Νῦν ἐν Σινασῷ τῆς Καππαδοκίας παράφτερο καὶ ἐν Φερτακαίνοις πράφτο λέγεται τὸ κάτω μέρος τῶν μακρῶν ἐνδυμάτων.
6 Χρυσόστομος, Migne, P. G. 52. 615, 55. 297.
7 J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters σ.
8 Θεοδώρου Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα Ϛ΄ 467.
9 Βασιλικὰ βιβλ. 58. 2β, Χρυσόστομος, P. G. 60. 320, Θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Varia Graeca sacra 27. 6) «βαστέρνιον· παροδικόν, ἤτοι διαβατικόν, ὃ λέγεται πάροδος» «ἀπὸ βαστερνίων, ἤγουν τῶν λεγομένων παρόδων ἤγουν διαβατικῶν» Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 59. Ἡ λ. ἐκ τοῦ Λατινικοῦ basterna. Τὸ διαβατικὸν συχνὰ ἀναφέρεται ἐν τοῖς τυπικοῖς τῶν μονῶν.

ΤΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

Ἑκάστη ἀξία τοῦ ὀνόματός της Βυζαντινὴ οἰκία, εἶχε τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς, τὸν καλούμενον τρίκλινον ἢ τρικλινάριον [1], ὄνομα ὅμως, ὅπερ, μὲ τοῦ χρόνου τὴν πάροδον, κατήντησε νὰ σημαίνῃ καὶ οἴκημα καθόλου [2]. Ὁ τρίκλινος, ἐφ' ὅσον ἦτο εἰς τὸ κάτω πάτωμα, ἐκαλεῖτο χαμοτρίκλινος [3], ἀνώγεων δὲ τρικλινάριν [4], ὅταν ἦτο εἰς τὸ ἄνω πάτωμα. Τὰ τρικλινάρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα εἶχον εἴτε ἐπίπεδον στέγην εἴτε καὶ σφαιροειδῆ [5] καὶ καμάρας ἐνίοτε [6], ἐλέγοντο, ὡς καὶ νῦν, σάλαι, τοὐλάχιστον ἀπὸ τοῦ ΙΒ'. μ. Χ. αἰῶνος [7], ἐν Κύπρῳ δέ, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Φραγκοκρατίας, κατὰ τὰς Ἀσίζας, καὶ τζάμπραι (chambres) μ' ὅλον ὅτι διὰ τῆς λέξεως ταύτης καὶ ὁ κοιτὼν ἐδηλοῦτο.

Διέμενον δ' εἰς τὸν τρίκλινον καὶ ἐδέχοντο τοὺς φίλους καὶ προσερχομένους οἱ ἄνδρες, οὐχὶ δὲ καὶ αἱ γυναῖκες, δι' ὃ καὶ κατήντησε νὰ εἶναι ὁ τρίκλινος συνώνυμος πρὸς τὸ ἀνδρών, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου φαίνεται (1573. 28)· «ὁ κοινῶς λεγόμενος ἀνδρὼν ἀνδρεὼν κεῖται παρ' Ἡροδότῳ οἶκος καὶ αὐτὸς μέγας ὁ παρ' ἄλλοις ἀνδρόδομος ἢ τρίκλινος».

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι λέγομεν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἐκφρασθεῖσα γνώμη ὅτι εἰς τὴν Βυζαντινὴν οἰκίαν δὲν ὑπῆρχε χωρισμὸς εἰς ἀνδρωνῖτιν καὶ γυναικωνῖτιν [8]. Εἰς τὸν τρίκλινον σπανίως ἔμενον αἱ γυναῖκες, αἵτινες συνήθως διέτριβον εἰς τὸ βάθος τῆς οἰκίας «εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν οἰκημάτων» μακρὰν τοῦ δρόμου, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν· τὰ διαμερίσματα μάλιστα τῶν γυναικῶν εἶχον καὶ ἰδιαίτερον Λατινικὸν ὄνομα, ματρωνίκια καλούμενα [9], ἐν ᾧ ὁ θάλαμος σαφῶς τοῦ ἀνδρῶνος διεστέλλετο [10].

---

1 Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 442, Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 2. 52, 3. 20. Οἱ τρίκλινοι πολύλεκτοι ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

2 Νῦν ἐν Κύπρῳ (Α. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ 2. 827) τρίκλινος λέγεται ὁ ἐν τῇ στέγῃ φεγγίτης, ἐν ὡρισμένοις δὲ χωρίοις τῆς Μάνης ὁ κῆπος ὁ ἑκατέρωθεν ἢ πρὸς τὸ ἕτερον μέρος τῆς αὐλῆς κείμενος.

3 Διήγησις τοῦ Διγενῆ Ζ. 6. (Legrand).

4 Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 52.

5 Miklosich-Müller, Ἔνθ' ἀν. 2. 52, 3. 51 ἀναφέρεται (3. 52) καὶ τρικλινάριν δίσφαιρον.

6 Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 446.

7 Cusa, I diplomi 680. 16. L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 58.

8 E. Gerland, Das Wohnhaus der Byzantiner σ. 19.

9 Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 57.

10 Θεμιστίου, Περὶ φιληκοΐας λόγ. 18 σ. 271 (Dindorf), Εὐναπίου, Βίος φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν σ. 55 (ἔκδ. Bossonade). Τὴν γυναικωνῖτιν συχνὰ ἀναφέρουσιν οἱ συγγραφεῖς (Κ. Κόντου, Παντοῖα φιλολογικὰ ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 19. 267 ἑξ.). Μνείαν

Εἰς τοὺς τρικλίνους ἠνοίγοντο ἔπειτα διάφοροι θάλαμοι [1], καὶ οὕτω καὶ κουβούκλια [2] (cubicula) καὶ δωμάτια [3] καλούμενοι καὶ σαφῶς τοῦ τρικλίνου διαστελλόμενοι [4] ἐχρησίμευον ὡς ὑπνωτήρια καὶ πρὸς παραμονὴν τῶν γυναικῶν. Εἰς διάφορα δὲ σημεῖα τῶν τοίχων τῶν θαλάμων τούτων εὑρίσκοντο, πρὸς φύλαξιν διαφόρων ἀντικειμένων, ἁρμάρια καὶ τοιχαρμάρια [5] καλούμενα, κατὰ μῆκος δὲ τῶν τοίχων τοιχία, ἐφ' ὧν καὶ ἐκάθηντο, ἐφαπλουμένων, φυσικῶς ὑφασμάτων. Ταῦτα καλοῦσιν οἱ συγγραφεῖς στιβάδας, τὸ δημῶδες ὅμως ὄνομα αὐτῶν ἦτο, ὡς καὶ νῦν πεζούλλια [6].

Η ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΩΜΑΤΩΝ

Οἱ Βυζαντινοί, πρόνοιαν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως τῶν οἰκιῶν των λαμβάνοντες, κατέβαλλον πᾶσαν φροντίδα περὶ τῆς εὐπρεποῦς καὶ καλῆς ἐμφανίσεως τῆς ὀροφῆς, τῶν τοίχων καὶ τοῦ ἐδάφους, κατὰ ἀρχαίαν ἄλλως τε συνήθειαν [7]. Οἱ συγγραφεῖς ὄντως ὁμιλοῦσι περὶ οἴκων περιεργότατα πεποικιλμένων [8] ἢ χρυσῷ καταστιλβόντων [9] ἢ μαρμαρυγαῖς λίθων ἠγλαϊσμένων [10]

γυναικωνίτιδος ἔχομεν καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ μακαρίου Φιλαρέτου (Βυζαντ. Χρονικὰ 5. 76. 13) καὶ ἐν τῷ στρατηγικῷ τοῦ Κεκαυμένου (σ. 43. 51). Ὁ Εὐστάθιος τέλος Θεσσαλονίκης ἐν τῷ προλόγῳ τῶν Πινδαρικῶν ᾠδῶν Migne, P. G. 136. 360Α) ὡμίλησε διὰ τὴν «θαλάμους ἔχουσαν σεμνὴν γυναικωνῖτιν».

1 Ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ διὰ τοὺς κατασκευάζοντας μυρίους θαλάμους (Migne, P. G. 60. 540). Ὁ τρίκλινος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν πολλαχοῦ νῦν ὀντᾶν.

2 Τὰ μικρὰ κουβούκλια ἐχαρακτηρίζοντο ὡς κουβουκλόπουλα, Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 21. Διὰ τὸ κουβούκλιον βλ. L. de Beylié, Ἔνθ' ἀν. Supplément σ. 12 καὶ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Reiske εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου 2. 49.

3 Χρυσόστομος, P.G. 61.391, Th. Pressel, Johannis Tzetzae epistolae σ. 4 ἀρ. 3.

4 Ἐξῆλθεν ἀφ' τὸ τρίκλινον, ἦλθεν εἰς τὸ κουβούκλιν Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 442.

5 Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques I. 203, IV. 27, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 571.

6 Ξὺν ταύτῃ τῇ ὀρρωδίᾳ εἰς τὸ δωμάτιον ἀναβὰς ἐπὶ τῆς στιβάδος καθῆστο μόνος (Προκοπίου, Ἀνέκδ. 4. 22)· στιβάδας ἐντετμημένας ἔχοντα κατὰ τὴν πέτραν ἢ τὰ κοινότερον λεγόμενα πεσσούλια στιβάδας εἶπεν ἢ συνεκδοχικῶς καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῦ στιβάδας (Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1546. 61). Στιβανιὰ ἐν Ἠπείρῳ νῦν καλεῖται στρωμνὴ ἐκ κλάδων. Ἡ στιβὰς εἰναι νῦν ἐν χρήσει ἐν Τήλῳ, πεζούλλι λεγομένη, ἐν Κρήτῃ δὲ παραπέζουλλο (Ἀρ. Κριάρη, Κρητικὰ ᾄσματα σ. 235). Ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου, εἰς παλαιοτέρους χρόνους, τὸ πεζούλλιον ἐκαλεῖτο σέτζος.

7 Περὶ τῆς διακοσμήσεως τῶν τοίχων καὶ τῶν φατνωμάτων τῶν ἀρχαίων οἰκιῶν βλ. Hermann-Blümner, Lehrbuch[3] σ. 155. 156. Διὰ τὰς Βυζαντινὰς οἰκίας βλέπε τὰ σημειούμενα ἀπὸ τοὺς συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη σ. 140 ἑξ. καὶ Δ. Μπαλάνου, Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (Νέα Σιὼν ΙΖ' σ. 51).

8 Ἀγαθίου, Ἱστορ. 291. 15.

9 Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ σ. 230 (ἔκδ. Woodward-Mittingly).

10 Κ. Horna, Die Epigramme des Theodoros Balsamon (Wiener Studien 25. 180).

ἢ χρυσίῳ πολλῷ καὶ μαρμάρων καὶ κιόνων ἀπαστραπτόντων κάλλει [1] ἢ ψήφῳ καὶ λίθοις καὶ χρυσῷ κεκοσμημένων [2] ὡς καὶ περὶ θαυμαζόντων μάρμαρα καὶ τοίχους καὶ ὀρόφους [3].

Ἔλθωμεν νῦν ἐπὶ τοὺς τοίχους.

Ἡ ἁπλουστέρα διακόσμησις αὐτῶν ἦτο ἐν πρώτοις ἡ γινομένη διὰ χρωματισμοῦ [4] ἢ διὰ μαρμαροκονίας [5], κατόπιν δὲ καὶ ἐπικαλύψεως διὰ πλακῶν μαρμάρου [6] (μαρμάρωσις-ὀρθομαρμάρωσις) καὶ ἄλλοθεν μὲν λαμβανομένων, μάλιστα δ᾽ ἐκ Προικοννήσου, Καρύστου, Λακωνικῆς καὶ Καρίας [7].

Τῆς τοιαύτης μαρμαρώσεως μνείαν ποιοῦνται οἱ νόμοι [8], οἵτινες ὁμιλοῦσι περὶ τῶν πιπτόντων μαρμάρων τῶν τοίχων [9] καὶ ἔπειτα οἱ συγγραφεῖς ἀναφέροντες τὰ προσπεπηγότα τῷ τοίχῳ μάρμαρα ἢ τὰ μάρμαρα, ἃ εἰς πολυτελείας ἐπίδειξιν κατακολλῶσι τοῖς τοίχοις οἱ πρὸς ταῦτα διακεχηνότες [10] ἢ τοὺς τοίχους τοὺς περιβεβλημένους μαρμάροις [11].

Εἶχον δὲ καὶ ἄλλα χρώματα οἱ λίθοι οὗτοι, ἰδιαιτέρως ὅμως ἐξαίρονται οἱ πορφυροῦν χρῶμα ἔχοντες [12].

Μετὰ τοὺς τοίχους ἤρχοντο οἱ κίονες. Εἰς τὰς τῶν πτωχῶν οἰκίας ἡ ὑποστήριξις εἴτε τοῦ ἄνω πατώματος εἴτε τῆς στέγης, μάλιστα εἰς τὰ μονόρρυτα οἰκήματα, ἐγίνετο διὰ ξυλίνων κιόνων ἢ καὶ κτιστῶν πινσῶν [13], εἰς τὰς τῶν

1 Χρυσόστομος, P. G. 54. 616, 60. 494, 62. 78. 262.

2 Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὁμιλία εἰς τὸν πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον (Migne, P. G. 40. 169).

3 Χρυσόστομος, P. G. 62. 22. 296.

4 Εἰς τοὺς Πανδέκτας λόγος γίνεται περὶ χρωμάτων συντελούντων πρὸς κόσμον τῆς οἰκίας 7. 1. 13. 7. Εἰς τοὺς συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη (147. 40) ὁ Θεόφιλος φέρεται κουβούκλια ἀνακτορικὰ «ἐκ χρωμάτων, ἀλλ᾽ οὐ μαρμάρων τοὺς τοίχους ὡραΐσας», εἰς τὴν παιδιόφραστον διήγησιν τῶν τετραπόδων ζῴων λόγος γίνεται περὶ ζωγράφων, οἵτινες χρωματοπλουμίζουν

σπίτια καὶ παλάτια μεγάλων μεγιστάνων
καὶ ἄλλους οἴκους φοβεροὺς μεγάλων μεγιστάνων

5 Ι. Τζέτζου, Ἐξήγησις εἰς τὴν Ἡσιόδου ἀσπίδα στίχ. 142.

6 Τοίχους μαρμάροις, περιβεβλημένους ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, P. G. 51. 193, μάρμαρα δὲ πρὸς κόσμον τῶν οἰκιῶν οἱ Πανδέκται 7. 1. 13. 7, τοῦ δὲ Διγενοῦς τὸ ἀνάκτορον ἦτο κεκοσμημένον

μετὰ μαρμάρων φαεινῶν λίαν ἀστραπηβόλων (Ζ′. 49, Legrand).

7 Χορικίου, Ἐγκώμιον εἰς Μαρκιανὸν ἐπίσκοπον Γάζης 13. 1 (Förster-Richtsteig). Ἀγαθίου, Ἱστορ. 283. 23, οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 140. 12.

8 Βασιλικὰ βιβλ. 58 τίτλ. 3 ιγ′.

9 Cod. Theod. III 25. 1.

10 Χρυσόστομος, P. G. 55. 510, Ἀγαθίου, Ἱστορ. 284. 19.

11 Χρυσόστομος, P. G. 51. 193.

12 Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὁμιλία κατὰ πλεονεξίας (Migne, P. G. 40. 209). Χρυσόστομος, P. g. 60. 731 καὶ 47. 338.

13 Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 21. 51. 53, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβ. βλ. 2. 4. 30, Cusa, I diplomi 521. 8.

ἐπιφανῶν δὲ διὰ κιόνων μαρμαρίνων, οἵτινες ἐστήριζον πολλάκις ἀψῖδας [1].

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κιόνων τούτων ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ὑποστηριζομένην ἐπιφάνειαν καὶ ἀνήρχετο εἰς ὀκτώ, ἀλλὰ καὶ δεκαπέντε [2]. Ἀπετέλει δ᾽ ἡ χρῆσις καὶ διακόσμησις τῶν κιόνων ἰδιαιτέραν φροντίδα πολλῶν ματαιοδόξων, οἵτινες «ἠξίουν θαυμάζεσθαι ἀπὸ κιόνων τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις» κατὰ Χρυσόστομον [3], ὅστις ἀνεφώνει· «μακαρία ἡ πόλις οὐ διὰ κίονας καὶ χρυσοῦν ὄροφον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀρετήν» [4], εἰς τὰ ἄκρα δὲ τὴν πολυτέλειαν πολλοὶ ὠθοῦντες, ἤλειφον τοὺς σπονδύλους, καὶ πρὸ πάντων τὰς ἐπικεφαλίδας τῶν κιόνων, διὰ χρυσοῦ [5].

Ἐπὶ τὴν ὀροφὴν ἐρχόμενοι λέγομεν ὅτι καὶ αὕτη εἰς τὰς τῶν πλουσίων οἰκίας ἦτο κεχρυσωμένη, πολλὰ δ᾽ εἶναι τὰ χωρία τὰ ὁμιλοῦντα περὶ οἴκων χρυσορρόφων ἢ χρυσοστέγων ἢ χρυσοπάστων [6], ἔνθα βεβαίως πρέπει νὰ ἐννοήσῃ τις καὶ φατνώματα διάφορα, φύλλα καὶ ἕλικας καὶ παρόμοιά τινα κεχρυσωμένα ἔχοντα [7].

Ὡς πρὸς τὸ ἔδαφος τέλος παρατηροῦμεν ὅτι τὰ πατώματα τῶν οἰκιῶν τῶν πλουσίων ἦσαν ἐπεστρωμένα μὲ πλάκας ἐκ Θεσσαλικοῦ ἢ Καρυστίου μαρμάρου [8] ἢ μὲ διάφορα τεμάχια πολυχρώμων μαρμάρων [9], μάλιστα Προικοννησίου, ἀποτελοῦντα τὴν συγκοπὴν ἢ τὸ συγκοπτὸν ἔδαφος [10] πρὸς δέ, καὶ κατὰ Ρωμαϊκὴν συνήθειαν, μὲ ψηφῖδας πολυχρώμους, καὶ δὴ καὶ χρυσοστίκτους [11], παριστανούσας ἢ διάφορα δένδρα, ἄνθη καὶ φυτὰ [12] ἢ διαφόρους παραστάσεις, τὴν Ἀφροδίτην π. χ. καὶ τὸν τοξοφόρον Ἔρωτα [13].

1 Γ. Μαυρογιάννη, Βυζαντινὴ τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι σ. κϛ′. Περὶ κεφαλῶν κιόνων τεθραυσμένων μετὰ πυρκαϊὰν ὁμιλεῖ ὁ Χρυσόστομος, P. G. 62. 77.

2 Ἀγαθίου, Ἱστορ. 284. 4, οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 140. 12, 143. 20.

3 Χρυσόστομος, P. G. 57. 51. 62. 585.

4 Χρυσόστομος, P. G. 52. 444.

5 Χρυσόστομος, P. G. 55. 510, 60. 492. 708, 61. 205.

6 Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὁμιλία κατὰ πλεονεξίας (Migne, P. G. 40. 209). Πρίσκου ῥήτορος, Ἱστορίας Βυζαντινῆς ἐκλογαὶ 148. 3, Χρυσόστομος, P. G. 61.205, 60. 492, 59. 268, 58. 751, 54, 616, 47. 360, 49. 40, Διήγησις τοῦ Διγενῆ Ζ′. 52. Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 420.

7 Γ. Μαυρογιάννη, Βυζαντινὴ τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι σ. 91.

8 Θ. Προδρόμου, Λόγος εἰς τὸν πορφυρογέννητον κυρὸν Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνὸν B. Z. 16, 113. 65.

9 Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 58, οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 143. 20, τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2716.

10 Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 56.

11 Χρυσόστομος, P. G. 58. 509. 47. 338, 60. 492, 51. 193. Πβ. καὶ τὴν Διήγησιν τοῦ Διγενῆ Ζ′. 47. 50 (Legrand) ἰδὲ καὶ Γ. Μαυρογιάννη, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. ιδ′. ἑξ.

12 Χρυσόστομος, P. G. 47. 338.

13 Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2722. Περὶ τῆς διακοσμήσεως τοῦ ἐδάφους διαφόρων διαμερισμάτων τῶν ἀνακτόρων βλ. τοὺς συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη σ. 139 - 147.

Τόση δ᾽ ἦτο ἡ σπουδὴ περὶ τὸν καλλωπισμὸν τοῦ ἐδάφους, ὥστε ὁ Χρυσόστομος ἠναγκάζετο νὰ βροντοφωνῇ· «Πολὺ τῶν τοίχων ἡμεῖς καὶ τοῦ ἐδάφους σεμνότεροι». Τί τοίνυν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀφέντες εἰς ἐκείνους τὴν σπουδὴν ἅπασαν κενοῦμεν [1]; »

Τὸ καταγράφειν τὴν οἰκίαν ἢ τὸ κατὰ τοίχου γράφειν καθὼς καὶ τὸ ποικίλλειν τὴν ὀροφήν, ἦτο σύνηθες παρ᾽ ἀρχαίοις [2], λέγεται δ᾽ ὅτι πρῶτος ὁ Ἀλκιβιάδης ἠνάγκασε τὸν Ἀγάθαρχον νὰ γράψῃ τοὺς τοίχους τῆς οἰκίας του [3]. Καὶ ὁ Λουκιανὸς δ᾽ ἐν Ἐρωτ. 34 εἶπεν· «ἀντὶ δὲ εὐτελῶν δωματίων ὑψηλὰ τέρεμνα καὶ λίθινα πολυτέλειαν ἐμηχανήσαντο καὶ γυμνὴν τοίχων ἀμορφίαν εὐανθέσι βαφαῖς χρωμάτων κατέβαψαν». Ἡ συνήθεια αὕτη, ἥτις ἐπεξετάθη ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων [4], διετηρήθη καθ᾽ ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτως ἐν τοῖς Πανδέκταις γίνεται λόγος διὰ χρώματα καὶ πολυτιμοτάτας ζωγραφίας ἐπὶ τῶν τοίχων [5], ἐν τοῖς νόμοις μνημονεύεται τὸ δικαίωμα τοῦ λαβόντος οἶκον εἰς χρῆσιν τοῦ «γράφειν καὶ μαρμαροῦν καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς τέρψιν ποιεῖν» ἢ τοῦ γείτονος τοῦ ἔχειν εἰς τὸν κοινὸν τοῖχον ζωγραφίας [6], ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος εἰς τὰ ἠθικά του ἔπη (P. G. 903). ὁμιλεῖ πάλιν διὰ τὰ τῶν τοίχων χρώματα καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης διὰ τὰς τῶν οἰκιῶν εὐανθεῖς γραφάς [7]. Τόσον μάλιστα διὰ τὴν τοιχογράφησιν τῶν οἰκιῶν των ἢ διὰ τὰ ἐντοίχια, ὡς ἔλεγον [8], ἐσπούδαζον οἱ Βυζαντινοί, ὥστε ὁ Χρυσόστομος ἠναγκάζετο, ὡς προείπομεν, νὰ διαμαρτύρεται διὰ τοῦτο φωνάζων· «πολὺ τῶν τοίχων βελτίους ἡμεῖς καὶ τοῦ ἐδάφους σεμνότεροι. Τί τοίνυν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀφέντες εἰς ἐκεῖνα τὴν σπουδὴν ἅπασαν κενοῦμεν; »

Εἶχον μάλιστα καὶ εἰδικοὺς τεχνίτας οἱ Βυζαντινοὶ πρὸς ζωγράφησιν, τοὺς τοιχογράφους καλουμένους, κοσμοῦντας τοὺς τοίχους δι᾽ ἁπλῶν κοσμημάτων, καὶ τοὺς εἰκονογράφους, τοὺς ζωγραφίζοντας τὰ δωμάτια μὲ καλλιτεχνικὰς εἰκόνας [9].

---

1 Χρυσόστομος, P. G. 60. 538. Τὸ ἔδικτον τοῦ Διοκλητιανοῦ ἀναφέρει μαρμαρίους καὶ ψηφοθέτας τεχνίτας ἐπεξεργαζομένους καὶ τοποθετοῦντας τὰ μάρμαρα καὶ τὰς ψηφῖδας τοῦ ἐδάφους Mommsen-Blümner Der Maximaltarif σ. 106.

2 Hermann-Blümner, Lehrbuch³ 155. 156.

3 Πλουτάρχου, Ἀλκιβ. 16.

4 L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 176.

5 Πανδέκται 7. 1. 13. 7, 8. 2. 13. I.

6 Βασιλικὰ βιβλ. 16 τίτλ. 1. 13, Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιλ. 2. 4. 69. 71.

7 Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς Πουλχερίαν λόγος (Migne, P. G. 46. 865).

8 Τοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Μονῳδία ἐπὶ τῷ ἀστρογλήνῳ αὐτοῦ τεθνηκότι K. Horna, Einige unedierte Stücke des Manasses und Italicos σ. 6.

9 Περὶ αὐτῶν γίνεται λόγος ἐν τῷ ἐδίκτῳ τοῦ Διοκλητιανοῦ 7. 8 (Mommsen-Blümner, Der Maximaltarif des Diocletian σ. 107 καὶ H. Blümner, Technologie und Terminologie 4. 432.

Εἶναι αὐτοὶ οὗτοι, περὶ ὧν κείμενα τῶν τελευταίων αἰώνων λέγουσιν ὅτι:

καὶ ἱστοριογραφίζουσιν ἢ χρωματοπλουμίζουν
σπίτια καὶ παλάτια μεγάλων μεγιστάνων
καὶ ἄλλους οἴκους φοβεροὺς μεγάλων μεγιστάνων [1].

Ἐπειδὴ δὲ καὶ δι᾽ ἐγκαύσεως ἐγίνοντο αἱ ζωγραφίαι, διὰ τοῦτο καὶ ἐγκαυσταὶ προσέτι ἐλέγοντο οἱ ζωγράφοι [2].

Πλὴν δὲ τῆς διὰ χρωμάτων διακοσμήσεως, καὶ κατ᾽ Ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν, ἦσαν ἐν χρήσει καὶ αἱ μουσόστικτοι εἰκόνες, ἃς κατεσκεύαζεν εἰδικὸς τεχνίτης μουσιάριος καλούμενος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ [3]. Μνεία τῶν μουσαϊκῶν γίνεται συχνὰ ἐν τῇ περιγραφῇ ἀνακτόρων [4], εἶπε δὲ καὶ ὁ Χρυσόστομος «ἕτερος ψηφῖδας χρυσᾶς συλλέγων μετὰ πολλῆς ταλαιπωρίας περιβάλλει τοὺς τοίχους» [5].

Πλὴν ὅμως τῶν ζωγραφιῶν, μάλιστα εἰς τὰς ἐκ πολυτίμου ξύλου στέγας, ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ καὶ διαφόρους γλυφάς, πρόσωπα δῆλα δὴ ζῷα καὶ δένδρα, ἃς ἐπιτήδειοι πρὸς τοῦτο τεχνῖται ἔγλυφον [6].

Ἔλθωμεν νῦν ἐπὶ τὰς εἰκόνας τῆς ὀροφῆς [7].

Αὗται ἢ μᾶς περιγράφονται γενικῶς ὡς παντοδαπαὶ καὶ ποικίλαι [8] ἢ καὶ μᾶς ὁρίζονται τὰ διακοσμητικὰ αὐτῶν θέματα.

---

1 Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων στίχ. 399 (σελ. 155 Wagner, Carmina Graeca medii aevi).

2 Ἐγκεκαυμένη· ἐζωγραφημένη· ἐπεὶ ἐγκαυσταὶ λέγονται οἱ ζωγράφοι οἱ διαγράφοντες τοὺς τοίχους ΜΕ. 310. 39. Βλ. καὶ τὸ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ.

3 Οὕτως εἰς τὸ edictum Diocletianum 7. 6.

4 Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 1. 10. 15, οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη σ. 143. 145. Διήγησις τοῦ Διγενῆ Δ′ 268.

5 Χρυσόστομος, P. G. 59. 446.

6 Σακελλίωνος, Θεοδωρήτου ἐπισκ. Κύρου ἐπιστολαὶ ἐπιστολ. 34 σ. 27. Tafel, Eustathii opusc. 360. 65.

7 Διὰ τὰς ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν στεγῶν ἀπεικονίσεις βλ. τὸν τοῦ Κλήμεντος, Προτρεπτικὸν 4. 60 ἑξ. (σ. 460. 25 Stählin) τὸν 100ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ′. οἰκουμ. συνόδου (Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 546). τοὺς συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη σ. 143-145, 331-335, τὸν Νικ. Χωνιάτην, Χρον. διήγ. 433, τὸν Κεδρηνόν, Σύνοψ. ἱστορ. 1. 694. 19, 2. 152. 10 ἑξ. Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην στίχ. 416 ἑξ. Βλ πρὸς τούτοις Γ. Μαυρογιάννη, Ἡ κοσμικὴ τῶν Βυζαντινῶν γραφικὴ (Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1893 σ. 22 ἑξ.). καὶ τοῦ αὐτοῦ, Βυζαντινὴ τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι σ. ιη′. 69 ἑξ. 84 ἑξ. 108 ἑξ. 111 ἑξ. L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 176. 177. G. Millet, Portraits byzantins ἐν Revue de l'art Chrétien 61 (1911) 445-451, J. Ebersolt, Les arts somptuaires de Byzance σ. 133. 135, Σπ. Λάμπρου, Ἔκφρασις τῶν ξυλοκονταριῶν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως (Ν. Ἑλλην. 5. 3 καὶ ἑξ.), Στ. Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 111 ἑξ. Ch. Diehl, Manuel 1. 57. 66.

8 Νικολάου Μεσαρίτου, Λόγος ἀφηγηματικὸς ἐπὶ νεωτερισμῷ τινος βασιλειῶντος 44, 27, 45, 1.

Ἐζωγραφίζετο λοιπὸν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς, ἂν μάλιστα ἦτο αὕτη θολωτὴ [1] ἢ ὁ οὐρανὸς μὲ τὰ ἄστρα, ἢ ἡ ἶρις ἢ καὶ θρησκευτικαὶ εἰκόνες ὡς λ. χ. ὁ Χριστὸς μόνος ἢ μετὰ τῶν μαθητῶν του [2] ἢ καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ [3], ἀλλὰ καὶ διὰ ψηφίδων ἱστορικὰ γεγονότα ὡς λ. χ. ἐν τῇ στέγῃ τῆς Χαλκῆς, ἔνθα παριστάνοντο οἱ πόλεμοι τῶν Βυζαντινῶν κατὰ Ἰταλίας καὶ Λιβύης καὶ ὁ Βελισάριος νικητὴς προσφέρων εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τὴν Θεοδώραν τὰ ἐκ πολέμων λάφυρα [4].

Ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς μετὰ Χριστὸν αἰῶνας δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν οἰκιῶν ἀπεικόνισις οἱουδήποτε ἱεροῦ προσώπου [5], ἔκτοτε ὅμως ἤρχισεν ἡ παράστασις αὐτῶν. Ἐζωγραφίζετο λοιπὸν ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου [6] ἢ τοῦ Χριστοῦ [7] ἢ διαφόρων ἁγίων ἢ καὶ τοῦ πάθους [8], παρεγράφοντο δὲ καὶ διάφορα ρητά [9]. Προσέτι ἀπεικονίζοντο ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ διάφοροι σκηναὶ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης π. χ. ἡ μάχη τοῦ Σαμψὼν πρὸς τοὺς Φιλισταίους, ἡ μονομαχία τοῦ Δαῒδ πρὸς τὸν Γολιάθ, ἡ φυγὴ τοῦ Σαούλ, τὰ θαύματα τοῦ Μωϋσέως, ἡ ἔξοδος τῶν Ἰουδαίων, αἱ ἀριστεῖαι Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κτλ.[10]

Τὰ θέματα ὅμως τῶν ζωγραφιῶν ἐλαμβάνοντο καὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας. Οὕτω παριστάνοντο Ἱπποκένταυροι καὶ Σφίγγες [11], ὁ Περσεὺς

1 Νικολάου Μεσαρίτου, Ἔνθ' ἀν. 45. Ι. Τζέτζου, Χιλιάδες, ἱστορ. 66 στίχ. 41, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 420 ἑξ. (σ. 19 ἔκδ. Λάμπρου), Βησσαρίωνος, Ἐγκώμιον εἰς Τραπεζοῦντα (Ν. Ἑλλην. 13. 189). Ὅρα ὅτι παρ' ἀρχαίοις οὐρανὸς ἐλέγετο ἡ θολωτὴ τῶν οἰκιῶν στέγη, οὐρανία δὲ ἢ οὐρανιὰ σήμερον.

2 Ed. Kurtz, Die Gedichte des Christophoros Mitylenaios σελ. 62. Anthol. Graeca I. ἀρ. 106 (ἔκδ. Stadtmüller).

3 Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ ἐπὶ τῶν θυρίδων.... μετὰ πολλῆς ἐπιγράφομεν αὐτὸν (τὸν σταυρὸν) τῆς σπουδῆς. Χρυσόστομος, P. G. 58. 537. Εἰκόνα σταυροῦ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ ἀνακτόρου του ἐζωγράφησεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 176.

4 Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων 1. 10. 15.

5 Παύλου, Α'. πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολ. 13. 26.

6 Γ. Παχυμέρη, Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος 81. 20.

7 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 7. 12.

8 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη, 146. 1. Ἀνωνύμου, Παραστάσεις σύντομοι χρονικαὶ (Th. Preger, Scriptores originum Constantinopolitanarum 1. 52. 15) Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Ἐπιστολ. βιβλ. Β' ἐπιστολ. 42 (Migne, P. G. 99. 1244). Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 263. L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 176. Καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 11 χειρογράφῳ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν γίνεται λόγος ἐν δυσὶ κεφαλαίοις (κεφ. γ' καὶ δ') «περὶ ζωγραφίας ἁγίων εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ὀσπητίου καὶ περὶ ζωγραφίας ἁγίων εἰς τὸν τοῖχον τοῦ γείτονος». Ἂς σημειωθῇ δ' ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ Μιχαὴλ καὶ Βάρδα κληθεὶς ὁ μοναχὸς Μεθόδιος νὰ ἱστορήσῃ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων τὸ ἀνάκτορον, ἔγραψεν εἰς τοὺς τοίχους του τὴν δευτέραν παρουσίαν· Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 2. 152. 10 ἑξ.

9 Χρυσόστομος, P. G. 52. 391, οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 143. 8 ἑξ.

10 Διήγησις τοῦ Διγενῆ Ζ' 63 ἑξ. πρβ. τοῦ χειρ. τῆς Ἄνδρου στίχ. 3996.

11 Τιμαρίων 27 (Ellissen, Analekten IV, 70).

καὶ ἡ Ἀνδρομέδα [1], οἱ ἆθλοι τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἡ εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἐκστρατείαν τοῦ Βάκχου [2], ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἔρως ἢ ἡ Ἀφροδίτη συμπαίζουσα μὲ τὸν Ἄρη [3], οἱ Ὀλύμπιοι Θεοί, ὁ Βελλερεφόντης φονεύων τὴν Χίμαιραν [4] κτλ. Τὴν παράστασιν μάλιστα τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ἀφροδίτης μετ' ἄλλων παραστάσεων ὑποκινουσῶν «πρὸς τὰ τῶν αἰσχρῶν ἡδονῶν ὑπεκκαύματα» ἀπηγόρευσεν, ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ, ἡ ἐν Τρούλλῳ ϛ'. Οἰκουμενικὴ σύνοδος διὰ τοῦ 100^{ού} κανόνος της [5]. Ὁ ἑρμηνευτὴς μάλιστα τοῦ κανόνος τούτου Θεόδωρος ὁ Βαλσαμὼν λέγει ὅτι οἱ σύγχρονοί του πλούσιοι τὰ τοιαῦτα θεάματα οὐ μόνον διὰ γραφῆς παρίστανον, ἀλλὰ καὶ διὰ γυψίνων ἀνθρωπομόρφων εἰκονισμάτων [6], ὅπερ ἐπιβεβαιοῦσι καὶ τὰ ἐπύλλια, ἐν οἷς λόγος περὶ ἐρώτων μετὰ τέχνης ἐκ ψιλοῦ γύψου κατεσκευασμένων [7]. Μανθάνομεν δὲ παρὰ Κλήμεντος ὅτι οἱ τότε ἠρέσκοντο ν' ἀναρτῶσι πίνακας, ἐφ' ὧν ἐζωγραφίζετο ἡ Ἀφροδίτη συλλαμβανομένη ἐν ἐρωτικῇ περιπλοκῇ μετὰ τοῦ Ἄρεως καὶ δεσμευομένη, ἀλλὰ καὶ Πανίσκοι καὶ κόραι γυμναὶ καὶ σάτυροι μεθύοντες καὶ μορίων ἐντάσεις [8].

Ἐπὶ τῶν τοίχων ἔπειτα ἐζωγράφιζον «παλαιὰς Ἑλληνίους πράξεις» [9], ἤτοι σκηνὰς ἐκ τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ καθ' ὅλου κύκλου ὡς καὶ τοὺς Ὁμηρικοὺς ἥρωας. Προσφιλῆ λοιπὸν θέματα ἦσαν οἱ ἆθλοι τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ Ἀγαμέμνων, ἡ Πηνελόπη, ὁ φόνος τῶν μνηστήρων, ἡ τύφλωσις τοῦ Κύκλωπος [10], ἡ κρίσις τοῦ Πάριδος [11] κτλ.

Μετὰ ταῦτα ἤρχετο ἡ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, οὗ ἕνεκα καὶ τὸ ζωγραφίζειν ἱστορεῖν ἐλέγετο καὶ ἡ ζωγραφία ἱστορία ἢ ἱστοριογρα-

1 Ἡλιοδώρου, Αἰθιοπικὰ 4. 8.

2 Δρεπανίου Πακάτου, Πανηγυρικὸς Θεοδοσίου 44. 5.

3 Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 340, Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη, στίχ. 2722, Ἀχιλληῒς στίχ. 843 (Χ. Ν., Hesseling.), Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 420.

4 Διήγησις τοῦ Διγενῆ Ζ' στίχ. 67.

5 Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 545.

6 Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 546.

7 Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2727.

8 Κλήμεντος, Προτρεπτικὸς βιβλ. 4. 60.

9 Κιννάμου, Ἱστορ. 265.

11 Διήγησις τοῦ Διγενῆ Ζ' 63 ἑξ.

10 Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2726. Καὶ εἰς δημοσίους ἐμβόλους ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπῆρχον τοιαῦται εἰκόνες τὸν Ἀχιλλέα φέρ' εἰπεῖν καὶ τὸν Αἴαντα παριστάνουσαι. Οἱ νόμοι μάλιστα ἐπέβαλλον νὰ μὴ ἀφαιρῇ τις κτίζων τὴν θέαν τούτων, ἐκτὸς ἂν ἡ γραφὴ παρίστανε μὴ γνώριμον σκηνήν. Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. βιβλ. 2 τίτλ. 4. 49. Καὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ οἶκος τοῦ Σικουντηνοῦ Λέοντος, κατὰ Κωνταντῖνον τὸν Στιλβῆν, εἶχεν ἐπὶ τῶν τοίχων διαφόρους παλαιὰς ἱστορίας. (Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 5. 7.) Ἐννοεῖται δ' ὅτι πολλαὶ τῶν εἰκόνων τούτων ἀντεγράφοντο εἰς χειρόγραφα. (Σπ. Λάμπρου, Ἔκφρασις ξυλοκονταριῶν (Ν. Ἑλλην. 5. 11).

φία [1]. Ἐζωγραφίζοντο λοιπὸν ἢ παλαιότερα ἱστορικὰ γεγονότα ὡς λ. χ. αἱ μάχαι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Δαρεῖον [2] ἢ καὶ σύγχρονα ἢ καὶ μικρὸν παλαιότερα [3] ἢ τῶν συγχρόνων βασιλέων αἱ μάχαι καὶ τὰ τρόπαια [4] εἰς τὰ βασιλικὰ μάλιστα ἀνάκτορα, καὶ τὰ τῶν πλουσίων [5] ἢ τέλος εἰκόνες ἁπλῶς τοῦ βασιλέως ἢ μὲ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτοῦ βίον σχετιζόμεναι [6].

Μία τῶν προσφιλῶν παραστάσεων, μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ἦτο ἡ τοῦ κυνηγίου [7]. Οὐ μόνον λοιπὸν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἀνακτόρων ἢ τῶν ἀρχοντικῶν οἰκιῶν ἐζωγραφίζοντο βασιλεῖς ἐξερχόμενοι εἰς κυνήγια ἢ κυνηγοῦντες, ὅπως εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, ἔνθα παριστάνετο ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς κυνηγῶν λαγωοὺς καὶ κατακοντίζων ἀγριοχοίρους καὶ ἄλλα θηρία [8], ἀλλὰ καὶ ἁπλοῖ θηρευταὶ εἰς ὕλας καὶ πέτρας, κύνας ἐπισυρόμενοι [9]. Ὁ ἔπαρχος μάλιστα Ὀλυμπιόδωρος

1 Χορικίου, Ἐγκώμιον εἰς Μαρκιανὸν ἐπίσκοπον Γάζης σ. 14. 15. 23. (Förster), Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2730.

2 Διήγησις τοῦ Διγενῆ Ζ' 70.

3 Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης λέγει ὅτι τοὺς τοίχους τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ἐκάλυψε μὲ μωσαϊκὰ παριστάνοντα παλαιοτέρους πολέμους καὶ ἐκείνους, οὓς αὐτὸς διεξήγαγε. F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène σ. 232.

4 Τοιαῦται σκηναὶ παριστάνοντο εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἀνακτόρων τῆς Τραπεζοῦντος, Βησσαρίωνος, Ἐγκώμιον Τραπεζοῦντος (Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 13. 189).

5 Κιννάμου, Ἱστορ. 266. 4, Παχυμέρη, 1. 517. 2. Ὁ Χρυσόστομος (P. G. 55. 565, 56. 249) ὁμιλεῖ διὰ τὰ ξίφη καὶ τὰ δόρατα καὶ τὰς ἀσπίδας τὰς ἐν τοῖς τοίχοις γεγραμμένας καὶ διὰ τὸν καθήμενον βασιλέα καὶ τὸν ὑποκείμενον βάρβαρον. Καὶ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ὁ ῥήτωρ Δρεπάνιος Πακᾶτος συνίστα, ἵνα οἱ ζωγράφοι, ἀντὶ τῶν μυθικῶν παραστάσεων ἀπεικονίζωσι τὰς νίκας τοῦ αὐτοκράτορος (Σπ. Λάμπρου, Ἔκφρασις τῶν ξυλοκονταριῶν, Ν. Ἑλλην. 5. 4).

6 Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 1. 694. 19, Κ. Στιλβῆ, Ἐπίγραμμα ἐπὶ τῷ κατὰ Θεσσαλονίκην νεουργηθέντι οἴκῳ τοῦ Σικουντηνοῦ Λέοντος (Σπ. Λάμπρου, Ἔκφρασις τῶν ξυλοκονταριῶν, Ν. Ἑλλην. 5. 7) Νικ. Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 460. 7, 592. 4, οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 332. 14. Ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἀνακτόρων τῆς Τραπεζοῦντος εἶχον ζωγραφηθῆ οἱ ἡγεμόνες τοῦ βασιλείου τῆς Τραπεζοῦντος ὡς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτῶν (Βησσαρίωνος, Ἐγκώμιον εἰς Τραπεζοῦντα, Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 13. 189) ἐν δὲ τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Μυστρᾶ, ἐντὸς κόγχης, εἶχε ζωγραφηθῆ ἡ εἰκὼν ἑνὸς ἡγεμόνος καὶ τῆς συζύγου των. A. Struck, Mistra σ. 133. Τέλος καὶ εἰς τοὺς τοίχους ἱερῶν χώρων, ὡς λ.χ. τοῦ ἁγίου λούματος τῆς Θεοτόκου τῆς ὁδηγητρίας, ἐζωγραφίζοντο βασιλέων εἰκόνες, K. Horna, Die Epigramme des Theodoros Balsamon (Wiener Studien 25. 190).

7 Οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες, ἀντὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων, διέτασσον νὰ ζωγραφίζωνται ἐπὶ τῶν τοίχων εἰκόνες κυνηγίου ἢ ἱπποδρομιῶν. L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 176.

8 Νικήτ. Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 433. 10, Κιννάμου, Ἱστορ. 265, F. Chalandon, Jean II. Comnène et Manuel I Comnène I. σ. 233.

9 Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὁμιλία εἰς τὸν πλούσιον καὶ τὸν Λάζαρον, Migne, P. G. 40. 165. 166.

ἠρώτησε τὸν μαθητὴν τοῦ Χρυσοστόμου Νεῖλον, ἂν εἰς τοὺς τοίχους τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσης ἐκκλησίας ἠδύνατο νὰ γράψῃ λαγωοὺς καὶ δορκάδας καὶ ἄλλα ζῷα ὑπὸ κυνηγῶν ἢ κυνῶν διωκόμενα [1].

Εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας τοιχογραφίας τὰς ἐν Βλαχέρναις καὶ ἄλλαι μὲ τὸν κυνηγετικὸν βίον σχετιζόμεναι σκηναὶ παριστάνοντο, οἷον ἡ μετὰ θήραν ἔψησις κρεάτων ἐλαφείων καὶ χοιρείων καὶ ἡ παρασκευὴ προχείρου ἐντελῶς ἑστιάσεως [2].

Ἐκτὸς τῶν κυνηγετικῶν σκηνῶν ἐγράφοντο καὶ ἁλιευτικαί, ὡς δηλοῖ πάλιν ὁ πρὸς Νεῖλον ἐπιστέλλων Ὀλυμπιόδωρος, ὅστις ἐρωτᾷ, ἂν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του δύναται νὰ γράψῃ ἐν τῇ ἀκτῇ δίκτυα ἁπλούμενα ἢ καὶ ῥιπτόμενα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ μετὰ ταῦτα συρόμενα εἰς τὴν ξηρὰν μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἰχθύων [3].

Ἐν τοῖς νόθοις συγγράμμασι τοῦ Χρυσοστόμου φέρονται οἱ ζωγράφοι ζωγραφίζοντες δένδρα καὶ ποταμοὺς ῥέοντας καὶ πεδία ποικίλα [4], ἐν δὲ τῷ τρικλίνῳ Καμιλᾷ ἦσαν ἐζωγραφημένα διὰ ψηφίδων ἀγάλματά τινα τρυγῶντα καρποὺς [5] καὶ ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ παρακειμένου κουβουκλίου παριστάνοντο διάφορα δένδρα [6]. Ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ Χρυσοτρικλίνῳ γνωρίζομεν ὅτι διὰ πολυχρώμων καὶ λεπτοτάτων ψηφίδων παριστάνοντο διάφορα πολύχρωμα ἄνθη [7]. Τέλος καὶ ζῷα διάφορα ἔχομεν μαρτυρίας ὅτι διὰ χρωμάτων ἢ ψηφίδων ἐζωγραφίζοντο ἐπὶ τῶν τοίχων. «Τὸ δὲ ζῴδια γίνεσθαι ἢ ἐν τοίχοις ἢ ἐν ἱματίοις ποῦ χρήσιμον»; ἀναφωνεῖ ὁ Χρυσόστομος [8], μαρτυρία, ἣν βραδύτερον ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀμασείας Ἀστέριος, ὅταν, ψέγων τοὺς ἐνυφαίνοντας εἰς τὰ φορέματά των λέοντας καὶ παρδάλεις καὶ ἄρκτους καὶ ταύρους, προσθέτῃ ὅτι δι' αὐτῶν ἔπρεπε νὰ κοσμῶνται οἱ τοῖχοι καὶ οὐχὶ οἱ χιτῶνες καὶ τὰ ἱμάτια [9]. Ἂς προστεθῇ δ' ὅτι, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγγραφέων, ὁ Μαργαρίτης τρίκλινος ἐν τοῖς ἀνακτόροις εἶχε «τοὺς τοίχους ζῴοις πεποικιλμένους παντοδαποῖς» [10].

Μικρὸν ἀνωτέρω ὡμίλησα διὰ τὰς ἐπὶ τῶν τοίχων ἐζωγραφημένας εἰκόνας. Ἐνταῦθα σκόπιμον κρίνω νὰ προσθέσω ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ

1 Γ. Μαυρογιάννη, Ἡ κοσμικὴ τῶν Βυζαντινῶν γραφικὴ (Ἀρχαιολογ. Ἐφημερὶς 1893. σ. 23).

2 Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. διήγ. 433. 10.

3 Γ. Μαυρογιάννη, Ἔνθ' ἀν. σ. 23.

4 Χρυσόστομος, P. G. 55. 565.

5 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 145. 1.

6 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 145. 15.

7 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 456. 5.

8 Χρυσόστομος, P. G. 58. 501.

9 Ἀστερίου Ἀμασείας, Ὁμιλία εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον, Migne, P. G. 40. 165. 166.

10 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 143. 20.

τῶν νόμων μανθάνομεν [1], καὶ ἐπὶ πινάκων ἐζωγραφίζοντο εἰκόνες παριστάνουσαι εἴτε προσφιλῆ συγγενικὰ πρόσωπα [2] σύζυγον ἢ τέκνα, εἴτε τὸν βασιλέα ἢ μόνον ἢ καὶ ὑπὸ τῶν προσκυνούντων ἀκολούθων περιστοιχιζόμενον ἢ καὶ εἰς κατωτέραν θέσιν ὑποπίπτοντας ἔχοντα τοὺς ἡττημένους βαρβάρους [3]. Αἱ εἰκόνες αὗται ἦσαν ἐξ ἀρίστου ὑλικοῦ, ἐντιθεμένων εἰς αὐτὰς καὶ χρυσῶν πετάλων, ἵνα εἶναι ἀντάξιαι τοῦ βασιλέως [4] καὶ εἶχον εἰς τὸ κάτω μέρος ἐπὶ σανίδος ἀναγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως ὡς καὶ τὰς νίκας καὶ τὰ κατορθώματα καθ᾿ ὅλου αὐτοῦ [5].

Τὰ διάφορα διαμερίσματα τῆς Βυζαντινῆς οἰκίας ἐχωρίζοντο βεβαίως καὶ διὰ στερεοῦ τοίχου, ἀλλὰ καὶ διὰ σανίδων, αἵτινες ἐκαλοῦντο φαρσώματα, ψευδότοιχοι τουτέστι [6]. Ἐννοεῖται δ᾿ ὅτι μεταξὺ τῶν σανίδων ὑπῆρχον κενὰ (διασφαγαί) [7], ἐπιτρέποντα, ἵνα βλέπῃ τις εἰς τὸ παρακείμενον διαμέρισμα [8].

Τὸ σύστημα τοῦτο τοῦ χωρισμοῦ, ὅπερ ἐπετυγχάνετο καὶ διὰ διαφραγμάτων ἐκ πλεγμάτων καλάμων ἢ λύγων ἐπικεκολλημένων μὲ πηλόν [9], ὅπως καὶ ἔγγραφα κείμενα μνημονεύουσιν [10], εἶναι καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ ἐν χρήσει. Οὕτως ἐν Παξοῖς καὶ Ἀνδριτσαίνῃ φάρσωμα λέγεται ὁ ξύλινος μεσότοιχος, ὅστις εἶναι καὶ πηλόχριστος, ἐν Σύμῃ σανίς, δι᾿ ἧς ἐπενδύεται τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κύτους τῆς λέμβου, ἐν Θρᾴκῃ ἡ ὀροφὴ ἢ τὸ πάτωμα τὸ διὰ τοιούτων σανίδων ἐπενδεδυμένον [11].

1 Οἱ νόμοι ὁμιλοῦσι διὰ πίνακας ἐζωγραφημένους καὶ ἀναρτωμένους ἢ διὰ γραφὰς προσδεδεμένας δι᾿ ἁλύσεων καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου προσηρτημένας, ὡς μὴ ἀνηκούσας εἰς τὴν οἰκοδομήν, καθ᾿ ὅσον πρὸς στολισμὸν καὶ οὐχὶ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῆς συντελοῦσι. Πανδέκται βιβλ. 19. 1. 17. 3 καὶ βιβλ. 50 τίτλ. 17, Βασιλικὰ βιβλ. 2 τίτλ. 2.

2 Χρυσόστομος, P. G. 51. 221, 55. 521, 59. 366. 63. 659.

3 Χρυσόστομος, P. G. 59. 650, 51. 247.

4 Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Δωροθέου διδασκαλίαι ψυχωφελεῖς (Migne, P. G. 88. 1828).

5 Χρυσόστομος, P. G. 51. 71, 55. 566.

6 *Γείτοναν ἔχω κοσκινᾶν φάρσωμα μᾶς χωρίζει*
καὶ βλέπω τὴν ἱστίαν του πῶς συχνοφακλαρίζει

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 130. Τὸ φάρσωμα, κατὰ τὸν Du Cange ἐκ τῆς Λατινικῆς λέξεως falsus, κατὰ τὸν Κοραῆν δὲ (Ἄτακτα 1. 195.) ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ φάρσος τοῦ σημαίνοντος ῥάκος, τμῆμα ὑφάσματος, γνώμη ἣν ὑποστηρίζει καὶ τὸ ὅτι ἐν Ἀνακοῦ, Φερτακαίνοις καὶ Ἀραβανίῳ τῆς Καππαδοκίας φαρσὶ λέγεται τεμάχιον ὑφάσματος.

7 Ἐν τῷ πολέμῳ τῆς Τρῳάδος 69 ἀναφέρονται αἱ διασφραγάδες τῆς τζάμπρας.

8 Βλέπε τοὺς ἀνωτέρω σημειωθέντας Προδρομείους στίχους.

9 Τὸ πλέγμα τοῦτο ἐν Ἠπείρῳ καλεῖται λασιά, ὁ ψευδότοιχος δὲ καθόλου φριγγὶ = θριγγίον ἐν Τήνῳ· Γκιών, Τηνιακὰ σ. 259.

10 Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 130 ἐργαστήρια δύο διῃρημένα κατὰ μέσον διὰ σανίδων Ἀλ. Βατοπεδινοῦ, Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας μεγίστης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 6. 282). Τὸ φάρσωμα λέγεται νῦν ἐν Εὐβοίᾳ μεσάστης.

11 Ε. Μπουντώνα, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ (Ἀρχεῖα τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης Α΄. σ. 105).

ΤΟ ΜΑΓΕΙΡΕΙΟΝ. ΤΟ ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟΝ ΚΑΙ Ο ΦΟΥΡΝΟΣ

Οἱ νόμοι καὶ ἄλλα κείμενα συχνὰ ὁμιλοῦσι περὶ μαγειρείου [1] ἢ παρακελλίου [2] τῆς οἰκίας, ἄγνωστον ὅμως τοῦ τοποθετουμένου. Πάντως εἴς τι τῶν παραρτημάτων τῆς οἰκίας. Εἰς τῶν ἀγροτῶν ἐν τούτοις καὶ πενεστέρων τὰς οἰκίας φαντάζομαι ὅτι δὲν θὰ ὑπῆρχε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδιαίτερον διαμέρισμα, ἀλλὰ τὸ μαγείρευμα θὰ ἐγίνετο εἰς τὸ δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἡ ἑστία, ἐφ᾿ ἣν καὶ ἐρχόμεθα.

Εἰς πολλὰς Βυζαντινὰς οἰκίας, πρὸς θέρμανσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς παρασκευὴν τοῦ φαγητοῦ, εἶχον προορίσει ἴδιον χῶρον, εἰς ἓν τῶν διαμερισμάτων ὅπου ὑπῆρχεν ἡ διὰ ξύλων συνήθως καίουσα ἑστία, ἥτις καὶ ἱστία [3] καὶ παριστία [4] καὶ παραστία [5] καὶ πυροστία [6] ὠνομάζετο.

Εἶχε δ᾿ ἡ ἑστία καὶ ἄλλα τότε ὀνόματα· ἐκαλεῖτο δῆλα δὴ καὶ κάμινος

1 Ἐπαναγωγὴ 39. 41, Πρόχειρος νόμος 38. 6.

2 Βλ. Βαλσαμῶνα, ἐν Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 538. Τὸ παρακέλλιν τοῦτο ἀναφέρεται καὶ ἐν παπύροις Φ. Κουκουλέ, Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παπύρων (Βυζαντὶς 2. 488), Κ. Ἀμάντου, Λεξικογραφικὰ ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 28. (σ. 90 Λεξικ. Ἀρχ.) Ἐν Ἀργυρᾶδες τῆς Κερκύρας μικρὰ οἰκοδομὴ συνεχομένη μετὰ τῆς οἰκίας καὶ χρησιμοποιουμένη ὡς μαγειρεῖον καλεῖται ἐξωκέλλα.

3 Ἱστία· ἐσχάρα Ἡσύχ. γιστία· ἐσχάρα Ἡσύχ. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Ἡσυχιανὰ ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 27 (σελ. 76 Λεξ. Ἀρχ.) οἶκος καὶ δόμος... μέρος δὲ αὐτῶν ἡ ἑστία, ἥτις καὶ ἱστία ὀνομάζεται Εὐσταθίου, Παρεκβ. 129. 45 ἐπίστιον· γίνεται δὲ ἀπὸ τῆς ἱστίας, ἥτις ὁμοίως τῇ ἑστίᾳ δασύνεται 1562. 34· ἑστία· γράφεται δὲ καὶ ἱστία διὰ τοῦ ι ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς φανεῖται 1564. 31 ἱστία· ἡ καθέδρα Σουΐδας καὶ Ζωναρᾶς ἐν λ. καὶ βλέπω τὴν ἱστίαν του πῶς συχνοφακλαρίζει Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques IV. 131. Ὁ τύπος συνήθης καὶ εἰς ἄλλα Βυζαντινὰ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν κείμενα δηλῶν καὶ τὸ πῦρ. Περὶ τοῦ τύπου ἔχοντος τὸ ι παρὰ τὸ ἵστημι βλ. G. Meyer, Zur Neugriechischen Grammatik 8. 14. C. D. Buck ἐν Indogermanische Forschungen 25. 257 - 59.

4 Καλοῦσι δὲ βαῦνον μέχρι καὶ ἐσάρτι Πελοποννήσιοι τὸν τοῦ πυρὸς τόπον, ὃν καὶ παριστίαν λέγομεν ἰδιωτικῶς· Εὐσταθίου, Παρεκβ. 132. 33 καὶ κουλουρίτσιν τὸ παιδίον ἀπὸ τὴν παριστίαν Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques II. 26 h παριστία βεβαίως ἦτο ἀρχικῶς ὁ παρὰ τὴν ἱστίαν χῶρος (παρὰ - ἱστία) καὶ εἶτα ἡ ἑστία. Ὄντως ἐν Μαραθοκάμπῳ Σάμου παρουστιὰ καὶ παριστιὰ ἐν Ῥόδῳ καὶ παρ᾿στιὰ ἐν Σουφλίῳ Θρᾴκης λέγεται τὸ παρὰ τὴν ἱστίαν μέρος, ἐν ᾧ κάθηνται κατὰ τὸν χειμῶνα ἢ ἐν ᾧ κοιμῶνται. Τὸ αὐτὸ συνέβη ἐν Πόντῳ μὲ τὸ παρακαμίνιν καὶ ἐν Μεγάροις καὶ Ἀθήναις μὲ τὴν παραφωτιάν, ἔνθα ἀμφότεραι αἱ λέξεις νῦν δηλοῦσι τὴν ἑστίαν βλ. καὶ Ι. Καλτσουνάκι, Τὸ περὶ ξενιτείας ποίημα ἐκ νέου φιλοκρινούμενον (Χριστιανικὴ Κρήτη Β΄. 156).

5 Ἐν ᾧ ἅπτεται πῦρ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἑστία καλεῖται καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο τῆς ἑστίας λέγεται, ἡ γὰρ λεγομένη βαρβαρικῶς παραστία, αὐτὸ τοῦτο σημαίνει, ὅπερ εἶπον ἄνωθεν Ι. Καναβούτζη, τοῦ μαγίστρου, Πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Αἴνου καὶ Σαμοθράκης 50. 3 (Lehnerdt).

6 Βλ. Ι. Καναβούτζην, Ἔνθ᾿ ἀν.

ἢ καμίνιν [1] καὶ ἐν Τσακωνίᾳ μὲ τὸ ἤδη ἐπὶ Ἡσυχίου ἀπηρχαιωμένον ὄνομα βαῦνος [2], ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος λέγων 132. 33 1511. 15, 1575. 40 «ὡς δὲ βαῦνος καὶ ἡ ἑστία λέγεται, ὅ ἐστι κάμινος, ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Δωρικὴ γλῶσσα μέχρι καὶ νῦν δηλοῖ» «ἡ δὲ (ἐσχάρα) πρόσγειός ἐστι, βαῦνος λεγομένη ἕως καὶ νῦν παρὰ τοῖς ἐν Πελοποννήσῳ Δωρίζουσι» «καλοῦσι δὲ βαῦνον μέχρι καὶ ἐσάρτι Πελοποννήσιοι τὸν τοῦ πυρὸς τόπον, ὃν καὶ παριστίαν λέγομεν ἰδιωτικῶς».

Ὅτι δέ, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις, ἡ πρόσγειος ἑστία θὰ ἐκαλεῖτο καὶ ἐσχάρα, κατὰ τόπους, συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἡσύχιος χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν ὡς ἑρμήνευμα, καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (815. 12) ὁμιλεῖ διὰ τὴν κυρίως λεγομένην ἐσχάραν τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος, ἀλλ' ἐπὶ γῆς οὖσαν ἢ κοίλην, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι παρὰ τοῖς Ζελελίταις τῆς Καππαδοκίας σκάρι τέως ἐλέγετο ἡ ἑστία. Τὸ κοινότερον δ' ὄνομα τῆς ἐσχάρας δίδει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους λέγων ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του ἡ ἐσχάρα κοινῶς ἐκαλεῖτο διὰ τοῦ Λατινικοῦ ὀνόματος ἄρουλα, ὅπερ ὄνομα συχνὰ συναντῶμεν ἐν τοῖς τυπικοῖς τῶν μονῶν [3]. Ἦτο δ' ὡς μανθάνομεν ἡ ἄρουλα εὐτελεστέρα τὴν κατασκευὴν τῆς ἑστίας [4], ἥτις ἦτο ὑψηλοτέρα ἐκείνης. Νῦν τό τε πρᾶγμα καὶ τὰ ὀνόματα σῴζονται πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος· ἡ ἑστία λέγεται ἱστία ἐν Σκύρῳ, στιὰ ἐν Ἠπείρῳ, νιστιὰ δὲ ἢ νισκιὰ ἐν Καππαδοκίᾳ [5], ἡ παριστία, παριστιὰ ἐν Ρόδῳ, παρεστιὰ ἐν Θεσσαλίᾳ, Αἴνῳ καὶ Γερακίῳ Λακεδαίμονος, ἡ παραστία, παρασθιὰ ἐν Κρήτῃ, παραστιὰ ἐν Παξοῖς, Σάμῳ, Θάσῳ καὶ Βιτρινίτσῃ Λοκρίδος. Ἡ πυροστία εἶναι πολλαχοῦ γνωστὴ ὡς πυροστιά, σημαίνουσα τὸν σιδηροῦν χυτρόπουν, τὸ δὲ καμίνιν εἶναι πολύλεκτον ἐν Πόντῳ ἔνθα καὶ παρακαμίν' [6].

[1] Ὡς δὲ βαῦνος καὶ ἡ ἑστία λέγεται ὅ ἐστι κάμινος Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1511. 15 ὑπὸ ἑνὸς δὲ καμινίου μόνον τὰ δώδεκα θόλα ὑπεκαίοντο Ι. Μαλάλα, Χρονογρ. 360. 1. Βαῦνος ἡ κάμινος, Bachmann, Anecdota Graeca 1. 179. 15. Καμίνιν παρὰ Βυζαντινοῖς ἐλέγετο καὶ ὁ νῦν φοῦρνος.

[2] Κρίβανος· ὁ βαῦνος τῶν κριθῶν· κριθαῖς γὰρ τὸ πρότερον ἐχρῶντο καὶ βαύνους τὰς καμίνους ἔλεγον. Ἡσύχ. ἐν λ. κρίβανος. Περὶ βαύνου βλ. Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 1. 197.

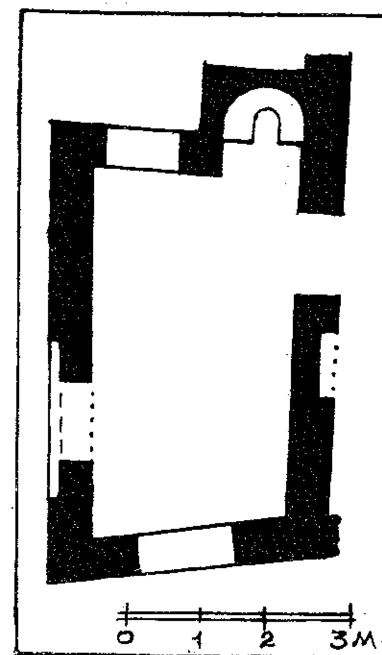
[3] Σχόλια εἰς Ἀριστοφ. Ἀχαρνεῖς 188 ἐσχάραν· τὴν νῦν καλουμένην ἄρουλαν. Περὶ τῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἀρουλῶν βλ. Ἀν. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ σ. 53. Ἄρουλαι ὅμως κατόπιν ἐλέγοντο καὶ τὰ φωκία, κοινῶς φουβοῦδες ἐπὶ τῆς σημασίας δὲ ταύτης κεῖται ἡ λ. παρὰ Κωνσταντίνῳ Πορφυρογεννήτῳ (Ἔκθεσις 401. 13) καὶ τῷ τοῦ Νικηφόρου πρεσβυτέρου βίῳ Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 111. 692). Εἶπε δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ παιδαγωγοῦ τοῦ Κλήμεντος (βιβλ. 3 κεφ. 5. 31) ἐσχαρίδας· ἃς νῦν ἀρούλλας καλοῦσι.

[4] Ἐσχάρα δὲ ἡ πρὸς βιωτικὴν γινομένη χρῆσιν ἐπὶ γῆς. Τὰ δὲ πολυτελῆ φησιν ἑστίας. Εὐσταθίου, Παρεκβολαὶ 1564. 29.

[5] R. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor σ. 600.

[6] Ἐν Σάμῳ τοῦ ἄνω ὀρόφου τῆς οἰκίας τὸ δωμάτιον ἓν ὂν διαιρεῖται εἰς δύο, τὸ ἀμπάρι, τὸ ἓν τρίτον τῆς ὅλης οἰκίας κατέχον, καὶ τὴν παραστιάν. Ε. Σταματιάδου, Σαμιακὰ 5. 191.

Καθ' ὃν χρόνον εἰς πολλὰς πρωτευούσας λαῶν προηγμένων εἰς τὸν πολιτισμὸν μέχρις οὐχὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἔλειπεν ἀπὸ ἑκάστην οἰκίαν τὸ μᾶλλον ἀναγκαῖον ἐκ τῶν διαμερισμάτων, εἰς τὰς Βυζαντινὰς οἰκίας τοῦτο δὲν ἦτο σπάνιον, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς συχνῆς μνείας αὐτοῦ καὶ τῶν σῳζομένων μνημείων. Οὕτως ἐν τῇ διατάξει τοῦ Ζήνωνος γίνεται λόγος περὶ ἀποπάτων καὶ ἀφεδρώνων [1] ἐν τῇ Ἐπαναγωγῇ περὶ μαγειρείου καὶ ἀφεδρῶνος [2] ἐν τῇ ἐπαναγωγῇ aucta περὶ ἀποπάτων [3], ἐν τῷ προχείρῳ νόμῳ περὶ ἀφεδρῶνος [4], ὁμοίως δὲ καὶ παρ' Ἀρμενοπούλῳ [5]. Ἔπειτα ἐν τοῖς ἑρμηνεύμασι τοῦ Πολυδεύκους περὶ ἐφέδρου καὶ ἀποπάτου [6], παρὰ τῷ λεξικογράφῳ Ἡσυχίῳ περὶ ἀποπάτου [7], παρὰ Φαβωρίνῳ περὶ ἀφεδρῶνος καὶ ἀναγκαίων καὶ σωτηρίων [8], παρὰ τῷ ἐκκλησιαστικῷ συγγραφεῖ Θεοδωρήτῳ περὶ καθέδρας [9], ἐν τῷ ὀνειροκριτικῷ τοῦ Ἀχμέτ, τῷ Προχείρῳ νόμῳ καὶ τῇ Ἐπαναγωγῇ περὶ καθεδρίων [10], παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ, Θεοδώρῳ Προδρόμῳ καὶ τοῖς ἁγιολογικοῖς κειμένοις περὶ χρείας [11],

Εἰκ. 10.
Κάτοψις οἰκίας τοῦ Μυστρᾶ παρὰ τὴν μητρόπολιν μετὰ ἡμικυκλικῆς ἐξέδρας. (Ἐξ ἀνεκδότου ἔργου Α. Ὀρλάνδου).

[1] Βλ. τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα 8. 10.

[2] Ἐπαναγωγὴ 39. 4.

[3] Ἐπαναγωγὴ aucta 42. 23. 24 βλ. Zach. v. Lingenthal, Jus Graecoromanum 4. 326.

[4] Πρόχειρος νόμος 38. 6.

[5] Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 46.

[6] Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα καὶ καθημερινὴ ὁμιλία σ. 127 (Boucherie).

[7] Ἐν λ. εὐμάρεια.

[8] Ἐν λ. ἀφεδρῶνες.

[9] Θεοδωρήτου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία βιβλ. 1 κεφ. 14.

[10] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 47 (σ. 30. 16) καὶ 105 (σ. 62. 12), Πρόχειρος νόμος 38. 23, Ἐπαναγωγὴ 39. 22. Βλ. καὶ Ἀρμενοπούλου, Ἑξάβιβλ. 2. 4. 81.

[11] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Ἔκθεσις 699. 13, Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques I. 173, θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου, θαῦμα 35 (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca Sacra σ. 56. 25, 57. 10) Βλ. καὶ τὸ γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. χρεία. Ἡ ὀνομασία βεβαίως ἐκ φράσεων οἷα ἡ παρὰ Θεοδωρήτῳ (Ἔνθ' ἀν.) «εἰσῆλθεν εἰς καθέδραν ὡς διὰ χρείαν τῆς γαστρός».

παρὰ τοῖς ἁγιολογικοῖς κειμένοις περὶ τῶν κοινῶν [1] καὶ τέλος ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι περὶ σωτηρίων [2].

Εἰς τὰς ὀνομασίας ταύτας ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσῃ τις καὶ τὸ ἐξέδρα, ἀφ᾽ οὗ, ὁ μὲν σχολιαστὴς τοῦ Εὐριπίδου (Ὀρέστ. 1450) τὸ ἐξέδραισι μεταφράζει διὰ τοῦ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀποπάτου, ἐν τῇ βακτηρίᾳ δὲ τῶν ἀρχιερέων ἓν κεφάλαιον ἐπιγράφεται. «Περὶ ἀναγκαίου ἤγουν ξέδρας», ὀξέδρα δὲ λέγεται νῦν ἐν Ἠπείρῳ ὁ ἀπόπατος [3]. Ὅτι δ᾽ ἡ ἐξέδρα αὕτη ἔχει τὴν ἀρχήν της ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐξέδρας, ἥτις ἦτο στρογγύλη ὑπερανέχουσα ἐξοχή, φαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἀπόπατοι νῦν ἐν Ἄνδρῳ, Κρήτῃ καὶ Ἠπείρῳ προέχουσι τῆς οἰκίας ἐν εἴδει κόγχης [4]. (Ὅρα καὶ εἰκ. 10). Ἴσως δὲ ἐξέδρα νὰ εἶναι καὶ ἡ ἕδρα ἡ ἀναφερομένη ἐν Ποντικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1260 [5].

Εἶχον δὲ τὰ ἀποχωρητήρια ταῦτα, ὧν ἐν Μυστρᾷ καὶ ἀλλαχοῦ εὑρίσκομεν ἐρείπια, πηλίνους σωλῆνας πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀφοδευμάτων, οἵτινες, ἐκ τῆς οἰκίας ἀναχωροῦντες, ἔπρεπε νὰ συναντῶνται μὲ τοὺς τῶν παρακειμένων οἰκιῶν τοιούτους καὶ οὓς ὤφειλε νὰ ἐπιδιορθώνῃ ὁ ἰδιοκτήτης ἐν καιρῷ βλάβης μέχρι τοῦ σημείου τῆς κοινῆς συναντήσεως [6].

Ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος παριστᾷ τὴν φιλίαν ἀποπεμπομένην ὑπὸ τοῦ ἀνδρός της κούμου. Ἐνταῦθα γίνεται ὑπαινιγμός, πιστεύω, πρὸς φαυλότερον οἰκίδιον κοῦμον τότε καλούμενον. Τοῦτο συμπεραίνω ἐκ τοῦ ὅτι νῦν ἐν Κρήτῃ κοῦμος λέγεται φαῦλόν τι οἰκίδιον ἰσόγειον, ἐν ᾧ ὑπάρχει κἄποτε καὶ ὁ φοῦρνος, ἐν Καρπάθῳ ὁ ὀρνιθὼν καὶ ἐν Ἀντικυθήροις ἡ καλύβη χοίρου ἢ ἄλλου ζῴου, ἥτις κομὰς ἐπὶ Ἡσυχίου ἐλέγετο [7].

Οἱ Βυζαντινοί, οἱ τόσον ἀγαπῶντες νὰ λούωνται, ὁσάκις οἱ πόροι αὐτῶν δὲν τὸ ἐπέτρεπον, ἐλούοντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, ἄλλως κατεσκεύαζον τοιαῦτα εἰς τὰς οἰκίας των, καὶ δὴ μεταξὺ τερπνῶν δωματίων, εἴτε ἐνίοτε καὶ ἐπὶ τῆς στέγης, τοῦ πρὸς λοῦσιν ὕδατος ἀναβιβαζομένου διὰ σωλήνων, εἴτε καὶ ἐν μέσῳ κήπων [8]. Οἱ νόμοι μάλιστα, κανονίζοντες τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν κτίσιν ἑνὸς λουτροῦ ὁμιλοῦσι διὰ τὸ ἔσω βαλανεῖον τὸ πρὸς χρῆσιν τοῦ

1 Θαύματα τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου, Ἔνθ᾽ ἀν. 56. 13.

2 Ὑπάρχει ἐπίγραμμα Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ εἰς σωτήρια ἐν Μυρίνῃ. (Βλ. τὴν ἔκδοσιν τῆς Βόννης τοῦ Ἀγαθίου σ. 380).

3 Κ. Ἀμάντου, Λεξικογραφικὰ Ἀθηνᾶς τόμ. 28 (σελ. 88, 89 Λεξικ. Ἀρχ.).

4 Βλ. Ι. Βογιατζίδου, Κίμωλος· ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς νήσου. (Ἀθηνᾶς τόμ. 35. 108).

5 Τὸ ὀσπήτιν σὺν τὴν ἕδραν Ouspensky-Benécevitch, Actes de Vazélon σ. 8.

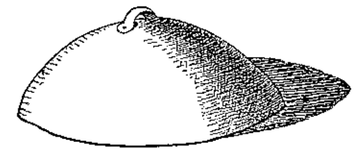
6 Πρόχειρος νόμος 38. 24, Ἐπαναγωγὴ 35. 22.

7 Πβ. τὴν παρ᾽ Ἡσυχίῳ νεωτέραν γλῶσσαν κουμάσι· τὸ τῶν ὀρνίθων οἴκημα, ὅπερ καὶ νῦν οὕτω κοινῶς λέγεται καὶ ἔπιθι Κ. Ἀμάντου, Ἐτυμολογικὰ ἐν Λεξ. Ἀρχ. 6. 113.

8 Φ. Κουκουλέ, Τὰ λουτρὰ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 11. 200.

δεσπότου ἀφωρισμένον [1], οἱ δὲ πατέρες περὶ τῶν λαμπρὰς οἰκοδομούντων οἰκίας καὶ λουτρά [2].

Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου γενόμενοι ἂς προσθέσωμεν ὅτι συνήθιζόν τινες νὰ ἔχωσι καὶ παρεκκλήσια εἰς τὰς οἰκίας των, ὅπερ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπηγόρευσε διὰ νεαρᾶς του, ἐν ᾗ λέγεται· ἀπαγορεύομεν ἐν τοῖς οἴκοις τοῖς αὐτῶν ἔχειν τινὰς δῆθεν εὐκτηρίους οἴκους καὶ ἐν τούτοις τὴν ἱερὰν ἐπιτελεῖν μυσταγωγίαν καὶ ἐντεῦθεν γίνεσθαί τινα τῆς καθολικῆς τε καὶ ἀποστολικῆς παραδόσεως ἀλλότρια [3].

Εἰκ. 11. Τὸ κλιβάνιον τῶν σημερινῶν χωρικῶν οἰκιῶν.

Ἓν τῶν συνήθων παραρτημάτων τῆς Βυζαντινῆς οἰκίας ἦτο καὶ ὁ ὑπὸ τῶν συγγραφέων ἰπνὸς ἢ κλίβανος καλούμενος, δημωδῶς ὅμως πράγματι φοῦρνος [4] ἢ καμίνιν [5], τοῦ ὁποίου ἡ θέσις δὲν εἶναι καθωρισμένη, ἐντὸς φυσικά, τῆς αὐλῆς [6] ἢ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, πλησίον πάντοτε τῆς οἰκίας [7]. Πρέπει δὲ νὰ μὴ συγχέῃ τις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὸν φοῦρνον μὲ τὸν κλίβανον. Ἤδη παρ᾽ ἀρχαίοις διεστέλλετο ὁ ἰπνὸς τοῦ κλιβάνου καὶ ὁ κλιβανίτης ἢ κλιβανίκιος ἄρτος ἀπὸ τὸν φουρνάκιον [8]. Ἦτο δ᾽ ὁ κλίβανος ἢ τὸ κλιβάνιον [9] ὅπερ ὁ Ἀέτιος [10] καὶ τὸ

1 Βασιλικὰ βιβλ. 35 τίτλ. 1 κεφ. 13.

2 Χρυσόστομος, P. G. 53. 275, 57, 208, Φ. Κουκουλέ, Ἔνθ᾽ ἀν.

3 Zach. v. Lingenthal, Imperatoris Justiniani Novellae quae vocantur σ. 440.

4 Ἐν τῷ τοιούτῳ τόπῳ καὶ φοῦρνον ἐκεῖνος (ὁ Ἀθήναιος) φησὶ κοινότερον, Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1088. Πνιγεύς· ὁ φοῦρνος λεξ. Φωτίου· ἵπνος καὶ ἰπνὸς ὁ φοῦρνος· κλίβανος· φοῦρνος ἢ κάμινος λεξ. Ζωναρᾶ, ἐν λ. τὸν κλίβανον, ὃν δὴ καὶ φοῦρνον Ρωμαίοις καλεῖν σύνηθες. Βίος ἁγίου Νεοφύτου (Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σελ. 247).

5 Κλίβανος· φοῦρνος ἢ κάμινος λεξ. Ζωναρᾶ ἐν λ. ἰπνὸς δέ, ὃν ἡμεῖς καμίνιον καλοῦμεν Σχολ. Ἀριστοφ. Εἰρήν. 536.

6 Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος περιγράφων οἰκίαν τὸν τοποθετεῖ πλησίον τῆς ἐξωθύρας K. Horna, Nachlese zu den Gedichten des Michael Akominatos ἐν Analekten zur byzantinischen Literarur σ. 29.

7 Δωροῦμεν ὡσαύτως... καὶ τὸν φοῦρνον, ὃν ἔχω πλησίον τοῦ οἴκου τῆς ἐμῆς θυγατρὸς Cusa, I diplomi 5. 69.

8 Ἀθήν. ΙΓ′ 113 β. Τοὺς κλιβανίτας ἄρτους διαστέλλει ἀπὸ τοὺς φουρνίτας καὶ ὁ Συμεὼν Σήθ, Περὶ τροφῶν δυνάμεων σ. 19. 15 (ἔκδ. Langkavel).

9 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 401. 14. Νῦν ἐν Μεγίστῃ κλιβάνιν. Βλ. καὶ τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως τόμ. Β′ 397.

10 Πίθον δὲ πυρώσας ἢ κλίβανον ἢ φοῦρνον καὶ ἀνασπάσας τὸ πῦρ καὶ ἐνθεὶς πλίνθον κάθιε τὸν κάμνοντα, Ἀετίου, Λόγος τρισκαιδέκατος περὶ δακνόντων ζῴων κεφ. νη′. (Βλ. Σκ. Ζερβὸν ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 18. 292).

ὀνειροκριτικὸν τοῦ Ἀχμὲτ [1] καὶ ὁ Συντίπας [2] διαστέλλουσι τοῦ φούρνου, πήλινον, ἤ, ὡς ὁ Ἐμμανουὴλ Μοσχόπουλος λέγει· «σκεῦός τι σιδηροῦν, ἐφ᾽ ᾧ τοὺς ἄρτους ὄπτουσι πῦρ ὑποκαύσαντες καὶ πυρακτώσαντες αὐτόν» [3]. Εἶναι δῆλα δὴ ἡ σημερινὴ μπογάνα ἢ γάστρα ἢ πλακὶν ἢ τσερέπα, περὶ ἧς ἀλλαχοῦ θὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα [4]. (Βλ. εἰκ. 11).

Η ΑΥΛΗ

Μετὰ τὸν πυλεῶνα, καὶ προτοῦ εἰσέλθῃ τις εἰς τὴν οἰκίαν, ἐφ᾽ ὅσον αὕτη δὲν ἔβλεπε ἀπ᾽ εὐθείας πρὸς τὴν ὁδόν, συνήντα συνήθως εὐρύχωρον χῶρον, πρὸς ὃν καὶ ἔβλεπον αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα. Ὁ χῶρος οὗτος ἀσκεπὴς ἢ καὶ εἰς τὰ βόρεια κλίματα ἐσκεπασμένος [5], στρογγύλος, τετράγωνος ἢ καὶ ὀρθογώνιος ἐκαλεῖτο αὐλὴ [6] ἢ ὡς καὶ νῦν ἐν Πόντῳ αὐλαία [7] ἤ, ὡς καὶ νῦν, προαύλιν [8] ἢ καὶ περίαυλον [9] ἢ καὶ μέσαυλον [10].

Τῆς αὐλῆς ταύτης τὸ ἔδαφος ἦτο ἐξ ἁπλοῦ χώματος ἢ καὶ ἐπεστρωμένον διὰ πλακῶν ἢ εἶχε καὶ κατορωρυγμένους λίθους, ἐφ᾽ ὧν, κατὰ τὰς περιστάσεις, ἐπέχεον ἄμμον, ἵνα καὶ οἱ ἄνθρωποι εὐκόλως βαδίζωσι καὶ οἱ ἵπποι μὴ ὀλισθαίνωσιν [11].

Ὁμιλῶ περὶ ἵππων καὶ τοῦτο, διότι σύνηθες ἦτο κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ ἔφιπποι νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐλῆς οἱ οἰκοδεσπόται καὶ ἐπι-

1 Εἰ δ᾽ ἀπὸ φούρνου ἐφλογίσθη ἢ ἀπὸ κλιβάνου πυρός, Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 159. 133.

2 Οἱ κατοικοῦντες ἄνθρωποι ὧδε ὡς καύσιμα ἔχουσι (τὰ ἀρωματικὰ ξύλα) καὶ τούτοις χρῶνται εἰς κλίβανον καὶ φοῦρνον Συντίπας 101. 12.

3 Μοσχοπούλου, Περὶ σχεδῶν σ. 13 (ἔκδ. Rob. Steph.) ἰδ. καὶ H. Blümner, Technologie und Terminologie 1. 74. 79.

4 Νῦν ἐν Παγγαίῳ κλιβάνια, γκλιβάνες δ᾽ ἐν Ζαγορᾷ λέγονται οἱ ἄρτοι οἱ προχείρως ἐπὶ τῆς πλακὸς ψηνόμενοι. Ἡ λ. κλιβάνιν σῴζεται νῦν ἐν Πόντῳ καὶ δηλοῖ λάκκον τετράγωνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὀρυσσόμενον, ἐφ᾽ οὗ θέτουσιν ἄνθρακας χρησιμοποιοῦντες αὐτὸν ὡς ἑστίαν.

5 L. de Beylié, L'habitation byzantine σ. 74.

6 Εἰσέρχεται ὁ πένης εἰς τὴν αὐλήν σου ζητῶν ἐλεημοσύνην Χρυσόστομος, P. G. 60. 710. τὸν ἀέρα τὸ κατοικίδιον, ὃς περικέχυται τὰς αὐλὰς Tafel, Eustathii opusc 86.65.

7 Βίος καὶ πολιτεία τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Δαβίδ, Συμεὼν καὶ Γεωργίου (Anal. Boll. 18. 242. 23) Νικ. Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 499. 22. Ἐν ποιήματι ἐκ Καλλιπόλεως φέρεται· τὰ περιστέρια, καὶ μὲ τὰ δυὸ ποδάρια των σκαλίζουν τὴν αὐλαιά μου.

8 Cusa, I diplomi 376. 5, Trinchera, Syll. 293. 224.

9 Miklosich-Müller, Acta et Diplomata 3. 20. 53, Βίος τῆς ὁσίας Δομνίνης (Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 281).

10 Βασιλικὰ βιβλ. 20 τίτλ. 1. 57. Προκοπίου, Ὑπὲρ τῶν πολέμων 3. 12. 4. Καὶ ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ του ἱστορίᾳ (βιβλ. 3 κεφ. 39) ἔχει ἔκφρασιν μεσαυλείου καὶ ἐξεδρῶν καὶ προπύλων. Ἐν Κύπρῳ νῦν μέσαυλον λέγεται τὸ μέσον τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας.

11 R. Guilland, Le palais de Théodore Métochite (Revue des études Grecques 35.90),

σκέπται [1] πατοῦντες κατὰ τὴν ἀφίππευσιν ἐπὶ κτιστοῦ τοιχίου, ὅπερ ἐκαλεῖτο πεζούλλιον [2] καὶ νῦν πεζούλλα [3]. Τὸ πεζούλλιν τοῦτο, ὅπερ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, παρασυσχετίζων πρὸς τὸ ἔπεσα, καλεῖ πεσσούλιον [4], ἐν ᾧ παράγεται ἐκ τοῦ πέζα=ἄκρα, ἐξοχή [5], ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ καὶ ἐκτὸς τῆς ἐξωθύρας [6]. (Εἰκ. 12).

ΤΟ ΦΡΕΑΡ ΚΑΙ Ο ΚΗΠΟΣ

Ἐντὸς τῆς αὐλῆς ἢ τοῦ κήπου ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ καὶ τὸ φρέαρ, ἐξ οὗ ὑδρεύοντο οἱ ἔνοικοι, δημωδῶς τότε, ὡς καὶ πολλαχοῦ νῦν, φρέας καλούμενον [7], ἢ πηγάδιν , κατὰ τόπους.

1 *ἡνίκα γὰρ εἰσέβηκα τὴν θύραν καβαλλάρης,*
ὡς εἶδεν ὅτι ἐπέζευσα καὶ ἀνέβηκα καὶ κάτσα

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques II. 130. Ὡς δὲ δεξιόθεν τῆς αὐλίδος εἰσῄει, ἐξελθόντες οἱ Κομνηνοὶ συναντῶσι πεζεύοντι αὐτῷ. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιὰς 130. 1. Tafel, Eustathii opusc. 251. 42, Νικηφόρου Βρυεννίου, Ἱστ. 66. 10.

2 Μνείας τῆς λ. πεζουλλίου παρὰ τοῖς μεσαιωνικοῖς συγγραφεῦσι ὅρα παρὰ S. Psaltes, Grammatik 281.

3 Οὕτως ἐν Σάμῳ, Κρήτῃ καὶ Κύπρῳ.

4 Στιβάδας .... Τὰ κοινῶς πεσσούλια στιβάδας εἶπεν. Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1546.61. καὶ ἐπιδόντες ἑαυτοὺς πεσσουλίῳ τοῦ ἐκεῖσε βραχυτάτου λοετροῦ ἐκείμεθα, Tafel, Eustathii opusc. 295. 19.

5 Πέτσα λέγεται ἐν Δαρδανελλίοις ἡ ᾤα, πέζα ἐν Κρήτῃ καὶ Τήλῳ τὸ ἀπόκρημνον ἄκρον, φέρεται δὲ καὶ ἐν Χίῳ τὸ πέζα—πέζα=ἄκρα, ἄκρα (Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα σ. 349). Πεζούλλα ἐν Σαλαμῖνι λέγεται ἡ ἀλλαχοῦ παραβολή, ἡ ἄκρα δῆλα δὴ τοῦ ἀγροῦ, μέχρι τῆς ὁποίας δὲν ἐξικνεῖται τὸ ἄροτρον. Ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα 1. 310) τὸ πεζούλλιον σχετίζει μὲ τὸ πεζός· σημαίνει δέ, κατ᾽ αὐτόν, τὸ μέρος ἔνθα τις, κατερχόμενος τοῦ ἵππου, ἐπέζευε. Νῦν πολλαχοῦ πεζούλλα ἢ πεζούλλι λέγεται τὸ ἐντὸς τῆς οἰκίας κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τοιχίον τὸ χρησιμεῦον ὡς ἀνάκλιντρον, ἐν Μεγίστῃ δὲ ἰδιαίτερον μέρος ἐν τῇ οἰκίᾳ, μαρμαρόστρωτον ἔνθα νίπτονται ἢ πλύνουσι τὰ σκεύη.

6 *τὴν πόρταν σου ρωμάνισε κι᾽ ἂς κάτσῃ εἰς τὸ πεζούλλιν*

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques III. 400 «καὶ ἐπιδόντες ἑαυτοὺς πεσσουλίῳ τοῦ ἐκεῖσε βραχυτάτου λοετροῦ ἐκείμεθα Tafel, Eustathii opusc. 295. 19. Ἐν ταῖς Ἀσίζαις τῆς Κύπρου (Β 143. 145, Κ. Σάθα, Μεσ. βιβ. 6. 361) γίνεται λόγος περὶ πεζουλλίου ὀμπρὸς τοῦ σπιτίου.

7 Τοιαῦτα δὲ πάντως καὶ τὸ ὕδατος ἐκ τοῦ ὕδας καὶ τὸ φρέατος ἐκ τοῦ φρέας, ὃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παραλαλεῖται τοῖς Ἀττικοῖς. Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1607. Φαίνεται δ᾽ ὅτι οὐχὶ μόνον ἐν Ἀττικῇ τὸ φρέαρ θὰ ἐλέγετο δημωδῶς, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἐπὶ μὲν τῶν χρόνων τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου ἐν Ἀχαΐᾳ ἐκαλεῖτο φρέαρ (Κ. Σάθα, Νεοελληνικῆς φιλολογίας παράρτημα σ. 16) καὶ νῦν ἔτι σῴζεται τὸ φρέας ἐν Μεγάροις καὶ Κύμῃ, τὸ φλέας ἐν Κύμῃ, τὸ φλέα ἐν Σίφνῳ, τὸ φλὲς ἐν Ἰκάρῳ, τὸ φλεὰς ἐν Χίῳ, τὸ φρεὰ ἐν Λευκάδι καὶ τὸ φρέα ἐν κάτω Ἰταλίᾳ, Morosi, Bova 167, Γ. Χατζιδάκι, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 28. 218, τοῦ αὐτοῦ ΜΝΕ. 1. 341. Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου (Ἀθηνᾶς τόμ. 26 Λεξικ. Ἀρχ. 1.29).

8 Τὰ σχετικὰ ἐκ Βυζαντινῶν συγγραφέων χωρία συνέλεξεν ὁ Κόντος, Φιλολογικαὶ παρατηρήσεις ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. 9 σ. 88. Τούτοις πρόσθες καὶ Trinchera, Syll. 149. 112,

Εἶχον δὲ τὰ φρέατα, ἐξ ὧν διὰ τροχοῦ ἢ ἀνέμης ἀνεσύρετο τὸ ὕδωρ [1] τῇ βοηθείᾳ τοῦ πηγαδοσχοίνου [2], περιστόμιον ἢ ξύλινον [3] ἢ καὶ λίθινον ἐκ κυκλικοῦ μαρμάρου ἢ πωρίνου λίθου στεφαναίας ἢ στεφανώματος, ὡς τότε ἔλεγον [4], καὶ παρ᾽αὐτὸ γούρναν πρὸς ποτισμόν [5].

Εἰκ. 12. Παρὰ τὸ Βυζαντινὸν φρέαρ. Εἰκὼν ἐκ μικρογραφίας. (Ch. Diehl, Manuel 2 σ. 615).

Εννοεῖται δ᾽ ὅτι τὰ φρέατα ἦσαν διάφορα τῶν τὸ ὄμβριον ὕδωρ ἀποθηκευουσῶν λάκκων [6], ἢ κιστερνῶν ἢ γιστερνῶν [7] αἵτινες καὶ ὀμβροδέκται ἐκαλοῦντο [8] καὶ αἵτινες ἠλείφοντο ἐσωτερικῶς μὲ τίτανον [9] καὶ καθαριότητος χάριν, ἐσκεπάζοντο μὲ ὄροφον κεραμιδωτόν [10].

---

319. 237, G. Spata, Diplomi Greci unediti σελ. 432, Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 6. 15. Σχολ. Ἀριστοφ. Πλοῦτος στίχ. 1169.

1 Πανδέκται βιβλ. 18. 1. 40. 6. Σχολ. Ἀριστοφ. Βάτραχ. 1297.

2 Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques II. 56.

3 Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου 80 (σ. 63. 4 ἔκδ. Grégoire - Kugener). Τοῦτο ἐν τοῖς κειμένοις καλεῖται περιστόμιον, Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 57, περιστόμιν δὲ νῦν ἐν Παραμύθᾳ Κύπρου.

4 Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 51. 57, Ἀνωνύμου, Διήγησις περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας (Th. Preger, Scriptores originum Constantinopolitanarum 1. 81. 6). Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου, Τὸ καθ᾽ Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν δρᾶμα Α΄ 5. 6. Στεφανέα πέτρα κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἐλέγετο καὶ ἡ περιστέφουσα κρημνόν· Πουλλολόγος στίχ. 335, 446.

5 Miklosich - Müller, Acta et Diplomata 3. 57.

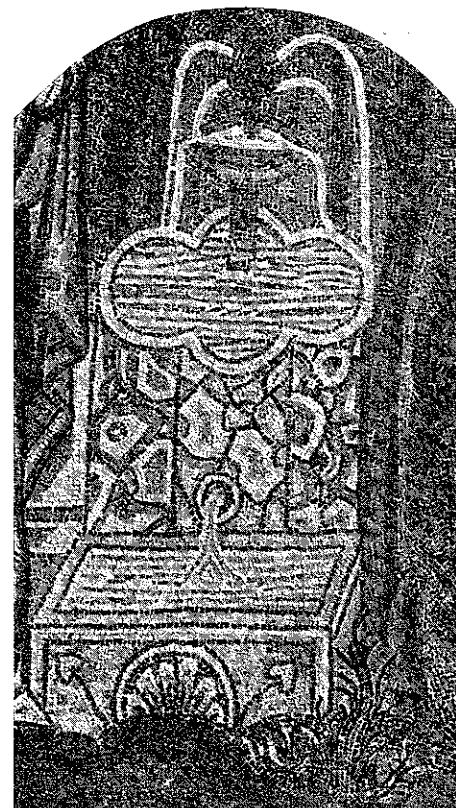
6 Πβ. καὶ τὸ ἐν τῇ Π. Δ. ψύχει λάκκος ὕδωρ Ἱερεμ. 6. 7 καὶ οὐδὲ πιόμεθα ὕδωρ ἐκ λάκκου σου Ἀριθμ. 20. 17. Βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, Ἔνθ᾽ ἀν. (καθάπερ γὰρ ὁ λάκκος οἴκοθεν οὐκ ἔχει βρύον ὕδωρ, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑετῶν δέχεται· Χρυσόστομος, P. G. 55. 320. Πβ. καὶ τὸ τοῦ Φωτίου (Bekker, Anecd. Graeca 276. 20) «Λάκκος ὄρυγμά τι κατασκευαζόμενον ἐν οἰκίᾳ ὄμβρους ὑποδέξασθαι ἢ πρὸς ἄλλων τινῶν ἀπόθεσιν». Λακκὶν καὶ νῦν ἐν Καππαδοκίᾳ λέγεται ὁ παρὰ τὸ φρέαρ λάκκος, ἐν ᾧ ἐναποταμιεύεται ὕδωρ.

7 L. Petit, Typicon du monastère de la Kosmosoteira § 72 Izwestia 13. 57. Βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου (Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 408). Cusa, I diplomi 18. 5, 320. 11, 560. 6, Spata, Diplomi 50. 8.

8 Νῦν ὁ ὀμβροδέκτης λέγεται (ἀ)μπουρδέχτης. Ἐν Ἀνωνύμῳ τακτικῷ ἀναγινώσκομεν· «ὡσαύτως καὶ φροντίζειν καὶ τῆς τοῦ ὕδατος ἀφθονίας καὶ ἐμπιμπλᾶν τοὺς ὀμβροδέκτας καὶ τὰ ἀγγεῖα πάντα». Ἐν κατωϊταλικῷ ἐγγράφῳ τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος ὁ ὀμβροδέκτης λέγεται οὖμβρος. Trinchera, Syll. 210. 146.

9 Tafel, Eustathii opusc. 286. 58. 76. 10 L. Petit, Typicon § 72. Izwestia 13. 57.

Ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ διὰ τοὺς «οἰκίας οἰκοδομουμένους λαμπρὰς καὶ παραδείσους κατασκευάζοντας» [1], γνωστὸν δ᾽ εἶναι καὶ ἄλλοθεν ὅτι εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων καὶ μεγιστάνων ὑπῆρχον παράδεισοι [2]. Οἱ κῆποι οὗτοι καλούμενοι καὶ παραδείσια [3] καὶ κήπια καὶ κηπία [4] καὶ κηπά-

Εἰκ. 13. Κρήνη ἐν κήπῳ. Ἐν ψηφιδωτῇ τοιχογραφίᾳ τοῦ νάρθηκος τῆς μονῆς Δαφνίου.

---

1 Χρυσόστομος, P. G. 57. 208.

2 Μόσχου, Λειμωνάριον (Migne, P. G. 87 3. 207 καὶ 3097). R. Guilland, Le palais de Théodore Métochite (Revue des études Grecques 35. 91).

3 Ὁ πόλεμος τῆς Τρῳάδος στίχ. 443. Ἡ λ. πολλαχοῦ τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων.

4 Trinchera, Syll. 144. 109, Tafel, Eustathii opusc. 295. 27, 345. 1. Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα 2. 93, 3. 78. L. Sternbach, Spicilegium Prodromeum σ. 21 Ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀριθ. 1493 χειρ. τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν φ. 151α «φύεται πανταχοῦ, μάλιστα ἐν κηπίοις καὶ χωρίοις. Παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ (Ἔκθεσις 659. 19) φέρεται καὶ μεσοκήπιον.

ρια [1] καὶ περιβόλια [2] εἶχον καὶ διάφορα ἡμεροδένδρια, ἐν οἷς ἀναφέρονται φοίνικες καὶ κιτρέαι καὶ κυπάρισσοι [3] καὶ μηλέαι καὶ ροιαὶ καὶ συκομορέαι καὶ νεραντζέαι καὶ πλάτανοι [4]. Ἐν τῇ αὐλῇ ἐπ' ἴσης εὑρίσκετο συχνὰ καὶ ἄμπελος ἀναδενδράς [5].

Εἰς τὰς αὐλὰς ἢ τοὺς κήπους τῶν οἰκιῶν τῶν πλουσίων ὑπῆρχον καὶ κρῆναι, βρύσεις, ἐν αἷς διάφορα ἀγαλμάτια, ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ὁποίων ἔρρεε τὸ ὕδωρ [6] ἢ πτηνὰ π.χ. ἀετοὶ κρατοῦντες εἰς τοὺς ὄνυχάς των ὄφεις [7]. Εἰς τὰ ἐπύλλια περιγράφονται καὶ πτηνὰ γρῦψοι βαστάζοντες διὰ τῶν ποδῶν λεκάνην, εἰς ἣν ἀπὸ τοῦ στόματός των κατέρρεε τὸ ὕδωρ [8].

Ἐκ τὸς τέλος τῶν κρηνῶν εἰς τὰς αὐλὰς ἀπεκλείοντο πρὸς τέρψιν ἰχθῦς [9], ἐντὸς δεξαμενῶν, αἵτινες ἐλέγοντο πισκίναι ἢ φ(λ)ισκίναι (piscinae) καὶ αἵτινες δὲν ἦτο σπάνιον νὰ περιβάλλωνται ἀπὸ στύλους μαρμαρίνους [10].

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Νῦν οἱ κῆποι λέγονται κήπια ἐν Αἰτωλίᾳ, κηπιὰ ἐν Σίφνῳ καὶ κεπιὰ ἐν Χαλδίᾳ τοῦ Πόντου.

1 Trinchera, Syll. 278. 212. Νῦν ἐν Κιμώλῳ, Σίφνῳ καὶ Κύθνῳ ὁ κῆπος καλεῖται κηπάρι.

2 Πολλαχοῦ τῶν ἐπυλλίων Εἰκόνας κήπων ἐκ Βυζαντινῶν μικρογραφιῶν βλ. παρὰ L. de Beylié, Ἔνθ' ἀν. 144.

3 Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 151. 108. 122. Leo Sternbach, Spicilegium Prodromeum σ. 21, Vasilievskij, Βασιλείου Ἀχριδηνοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης ἀνέκδοτος ἐπιτάφιος λόγος (Βυζαντ. Χρονικὰ Πετρουπόλεως 1. 109).

4 Ἀρμενοπούλου, Ἑξάββιλ. 2. 4. 86.

5 Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 36 σ. 23 καὶ κεφ. 151 σ. 122.

6 Πανδέκται 19.1.17.9. Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 415. 5. Μαυρογιάννη, Βυζαντινὴ τέχνη καὶ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι σ. 91.

7 Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 451. 5.

8 Βέλθανδρος καὶ Χρυσάντζα στίχ. 300 ἑξ.

9 Χρυσόστομος, P. G. 62. 593. Πῶς οὐκ ἀνόητος ἐπιθυμία ὅταν ἰχθῦς ἀποκλείωσιν ἐν ταῖς αὐλαῖς;

10 Βασιλικὰ βιβλ. 19. 8. 14. 17. 18, Cusa, I diplomi 679. 95, Φλώριος καὶ Πλάτζια Φλώρα 1326 καὶ πολλαχοῦ τῶν ἐπυλλίων. Νῦν φλισκίνα ἐν Χάλκῃ τῆς Ρόδου λέγεται ἡστέρνα, φ'σκίνα δ' ἐν Χαλκιδικῇ ἡ βρύσις.

ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Ἑταιρεία τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν παραλαβοῦσα παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου τοῦ Γένους Βασιλείου Μυστακίδου τὴν εἰς αὐτὴν δωρηθεῖσαν βιβλιοθήκην του, συμπαρέλαβε καὶ τὰ κατάλοιπα αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν πολλαὶ σημειώσεις, εἰς τετράδια καὶ δελτία ἐκ χαρτονίου, περὶ τῶν ἐπισκόπων τῶν μητροπολέων, ἀρχιεπισκοπῶν καὶ ἐπισκοπῶν τῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ, τῶν ὁποίων τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐκδόσεως ἀνέθηκεν τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας εἰς ἐμέ, δι' ἣν τιμὴν τὴν εὐχαριστῶ.

Τῆς ἐκδόσεως τῶν σημειώσεων τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων προτάσσω τὰς κατωτέρω εἰσαγωγικὰς γραμμάς, δι' ὧν ἐπιχειρῶ τοῦτο μὲν νὰ ἐκθέσω τὰ κατὰ τὰς σημειώσεις ταύτας καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν, τοῦτο δὲ νὰ πραγματευθῶ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς τὰ κατὰ εὐρυτέραν προσπάθειαν πρὸς σύνταξιν καταλόγων περιεχόντων τὴν διαδοχὴν τῶν ἐπισκόπων τῶν ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς.

***

Τὸ ὑλικὸν τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων τὸ ἐν τοῖς τετραδίοις καὶ δελτίοις δὲν παρουσιάζει τὴν αὐτὴν ἐπεξεργασίαν. Διὰ τὰ αὐτὰ πρόσωπα μιᾶς ἐπισκοπῆς ὑπάρχουσι δελτία καὶ τετράδια καὶ εἶναι καταφανὲς ἀμέσως, ὅτι τὰ τετράδια εἶναι πληρέστερα καὶ ἀκριβέστερα ἀντίγραφα τῶν δελτίων. Εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου καταφανές, ὅτι ὁ ἀείμνηστος Μυστακίδης δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ δελτία καὶ τ' ἀντιγράψῃ πλήρως, διότι οὔτε ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι καὶ μητροπολῖται ἀναγράφονται εἰς τετράδια, ἀλλ' οὔτε καὶ ταῦτα εἶναι καθ' ὅλα ἕτοιμα. Τὸ ὑλικὸν τὸ ὁποῖον ἔχομεν εἶναι σημειώσεις μετὰ μνημονεύσεως τῶν πηγῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐστηρίζετο ἡ ἔκθεσις. Εἰς πολλὰ δελτία μάλιστα ἀναγράφει δι' ἑαυτὸν τὴν λέξιν «ἐξέλεγξον» ἢ «ἐξήλεγξα», βεβαίως τὰς παραπομπάς.

Μεταξὺ τῶν σημειώσεων τούτων ὑπάρχουσι μεγάλα κενὰ διαστήματα διὰ προσθήκας καὶ συμπληρώσεις, εἴτε ἐκ τῶν δελτίων εἴτε ἐξ ἄλλων πηγῶν. Τὰς νέας τυχὸν πληροφορίας τὰς παρεχομένας περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἴς τε τὸ δελτίον καὶ τὸ τετράδιον συνήνωσα, εἰ καὶ πολλάκις παρουσιάζουσι μεταξύ των διαφωνίας, ἰδίᾳ χρονολογικάς. Οἱ ἐρευνηταί, οἵτινες θὰ ἀσχοληθῶσι μὲ συναφῆ ζητήματα ἃς ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν τοῦτο.

Πότε συνετάχθησαν αἱ σημειώσεις αὗται δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περιεχομένου τῶν σημειώσεων τούτων, διότι ἐλλείπει οἱαδήποτε χρονολογικὴ ἐν αὐταῖς σημείωσις. Συνετάχθησαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ δὴ μετὰ τὸ 1890 (βλ. κατωτέρω) καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος. Ἐλάχισται σημειώσεις προέρχονται ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ μακαρίτου καὶ στηρίζονται εἰς σύγχρονα περιοδικὰ ὡς π.χ. τὴν «Θεολογίαν».

Οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τοῦ Μυστακίδου μνημονεύουσιν ἐπισκόπους τῶν κυρίως Βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἰδιαίτατα τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν, ἐξικνοῦνται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον μέχρι τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐλάχιστοι περιλαμβάνουν καὶ πρόσωπα ἀκμάσαντα κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Τῶν σημειωμάτων τούτων προτάσσονται ἐνίοτε βραχεῖαι παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἕδρας, αἱ ὁποῖαι στηρίζονται ἐπὶ τῆς συνήθους εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους χρονολογικῆς κατατάξεως τῶν πηγῶν[1].

Ὁ ἀοίδιμος ἐρευνητὴς εἰς τὰς περὶ τῶν ἐπισκόπων σημειώσεις του ἐν τοῖς τετραδίοις ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν σειράν, ἐνῷ τὰ ἀντίστοιχα δελτία εὑρέθησαν διεσπαρμένα, ἀπὸ μερικὰ μάλιστα ἐκ τούτων ἐλλείπουσιν οἱαιδήποτε χρονολογικαὶ πληροφορίαι περὶ τῶν προσώπων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἀναζήτησις τῶν σχετικῶν πηγῶν ἦτο ἀναγκαία. Ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατὸν ἐγένετο. Ἔπειτα οἱ κατάλογοι οὗτοι δὲν εἶναι πλήρεις· ὑπάρχουσι μεγάλα χάσματα, ἐνίων δὲ ἐπισκοπῶν σημειοῦνται 2-3 ἐπίσκοποι ἢ οὐδείς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἀειμνήστου Μυστακίδου[2] ὡς καὶ ἑνὸς μικροῦ φυλλαδίου[3], τοῦ ὁποίου παρέχομεν κατωτέρω ἀνάλυσιν, προκύπτει ἀναμφιβόλως, ὅτι αἱ ἐκδιδόμεναι νῦν σημειώσεις ἐπισκοπικῶν καταλόγων ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχικὴν ἐργασίαν τοῦ ἀνδρός, ὡς συμβολὴν αὐτοῦ εἰς μίαν γενικωτέραν προσπάθειαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει «Ἑταιρείας τῶν Μεσαιωνικῶν Ἐρευνῶν».

Ἐκ τοῦ σημειωθέντος φυλλαδίου πληροφορούμεθα ὅτι ἡ ἐν λόγῳ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 12^{ον} ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς ἔτος (129^{η} συνεδρία) ἀφοῦ ἀνεγνώσθη τὸ ὑπόμνημα τοῦ ἐκ τῶν ἑταίρων αὐτῆς κ. Leval περὶ τοῦ καταρτισμοῦ τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων «ἀπεφάσισεν ν' ἀναλάβῃ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Le Quien: Oriens Christianus, μετὰ βιογραφικῶν εἰδήσεων, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς εἰδικῶς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν φιλολογίαν κλπ. Τὸ δὲ προεδρεῖον προτίθεται ν' ἀπευθύνῃ ἐγκύκλιον, δι' ἧς νὰ αἰτῆται πληροφορίας παρὰ πάντων, ὅσοι δύνανται νὰ παράσχωσι ταύτας». Ὁ Leval ἐξαίρων τὸ ἔργον τοῦ Le Quien γραφὲν κατὰ τὸ 1740 παρατηρεῖ, ὅτι εἶναι ἀνάγκη τοῦτο νὰ συμπληρωθῇ, διότι ἡ πρόοδος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ αἱ ποικίλαι ἔρευναι ἐν Ἀνατολῇ ἔφεραν εἰς φῶς πολλὰ νέα στοιχεῖα ἀφορῶντα τὴν γνῶσιν τῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἐπισκόπων αὐτῶν. Πράγματι δὲ καὶ αὗται αἱ σημειώσεις τοῦ Μυστακίδου παρέχουσι τοιοῦτον ὑλικόν. Ἐκθέτων δὲ ὁ Leval τὰς δυσχερείας τοῦ ὅλου ἔργου, τάς τε οἰκονομικὰς καὶ τὰς ἐπιστημονικάς, ἐκφράζει χαρακτηριστικῶς τὴν ἐλπίδα, ὅτι, παρὰ τὰς ἀντιζηλίας καὶ τὰς δυσχερείας, θὰ κατορθωθῇ, ὥστε νὰ συνεργασθῶσιν ἀφιλοκερδῶς οἱ δυνάμενοι ἐκ τῶν ἐπιστημόνων «ὅπως ὑπὸ μίαν διεύθυνσιν καὶ ἐπὶ σχεδίου ἀπὸ κοινοῦ προδιαγεγραμμένου ἐργασθῶσιν ὁμοῦ μετὰ τῶν ξένων διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου ἔργου».

Κρίνων μετὰ ταῦτα ὁ εἰσηγητὴς τὸ ἔργον τοῦ Ἀνθίμου Ἀλεξούδη[1], τοῦ γνωστοῦ λογίου μητροπολίτου Ἀμασείας († 1909) παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι εἶναι ἐλλιπές, διότι οὔτε τὰ αὐθεντικὰ κείμενα ἠδυνήθη οὗτος νὰ ἔχῃ ἀνὰ χεῖρας, ἀλλ' οὔτε καὶ πάντα τὰ ἐκδοθέντα βοηθήματα ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ[2]. Πρὸς τούτοις παρέχει ὁδηγίας πρὸς τοὺς μέλλοντας νὰ συνεργασθῶσιν ἐν τῷ ἔργῳ.

Τὸ σημείωμα προσθέτει ἐν τέλει τὰ ἑξῆς. «Πρὸς συναγωγὴν ὕλης καὶ κατάταξιν αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην μετὰ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ λογίων ἀλληλογραφίαν ἡ Ἑταιρεία συνέστησεν ἐπιτροπὴν διαρκῆ ἐκ τῶν τακτικῶν μελῶν κ. κ. Μ. Ι. Γεδεών, τοῦ διδασκάλου, A. Mordtmann, ἰατροῦ, Βασιλείου Α. Μυστακίδου, δ. φ. καὶ André Leval, οἷς ἀπευθυνθήσεται πᾶσα ἐπιστολή, περιέχουσα τὰς ἀπαιτουμένας ἐπὶ τοῦ θέματος πληροφορίας»[3].

---

[1] Πρβλ. Γερ. Ἰ. Κονιδάρη, «Τακτικά» ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τόμος ΚΒ' σ. 756 καὶ 757, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία. Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ κλπ. 1934 σελ. 104.

[2] Σῴζεται καὶ δελτάριον τοῦ ἐν Μονάχῳ Καθηγητοῦ Βήρχνερ πρὸς τὸν Β. Μυστακίδην γραφὲν τῷ 1911 καὶ περιέχον πληροφορίας πρὸς τοῦτον περὶ τοῦ Ὁσίου Θεράποντος τοῦ ἐν Σπάρτῃ, ἑορταζομένου τὴν 27^{ην} Μαΐου, ὅστις θεωρεῖται παρά τινων καὶ ἐπίσκοπος.

[3] Τοῦτο ἐπιγράφεται περὶ καταρτίσεως ἐπισκοπικῶν καταλόγων (σημείωσις André Leval, ἐφόρου τοῦ Μουσείου τῆς Ἑταιρείας μετὰ ὑπομνήματος τοῦ Μ. Ι. Γεδεών). Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1890. Ἔκδοσις τῆς «Ἑταιρείας Μεσαιωνικῶν ἐρευνῶν». Τὸ φυλλάδιον εἶναι δυσεύρετον.

[1] «Χρονολογικοὶ κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίας». Οὗτοι ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ «Νεολόγῳ» τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1890. Ἀνεδημοσιεύθησαν ἐν μέρει καὶ συνεπληρώθησαν μέχρι τοῦ 1920 ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν εἰς τὸ «Πανελλήνιον Λεύκωμα» ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Ϛ' (Ἐκκλησία Κλῆρος) Ἀθῆναι 1922 σελ. 107-110 καὶ 183-185. Περιέχει τοὺς καταλόγους τῶν μητροπόλεων, Καισαρείας, Ἐφέσου, Ἡρακλείας καὶ Ραιδεστοῦ (σελ. 92), Κυζίκου, Νικομηδείας, Νικαίας, Χαλκηδόνος, Δέρκων, Θεσσαλονίκης, Τορνόβου, Ἀδριανουπόλεως, Ἀμασείας, Ἰωαννίνων, Προύσης, Πελαγονίας, Νεοκαισαρείας καὶ Ἰνέου (πρβλ. σελ. 67), Πρεβέζης, σ. 77, Χίου ἀπὸ τοῦ 1821 σ. 80. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι χρήσιμον εἰς τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπισκοπῶν καὶ ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τοὺς φακέλλους τοῦ Μυστακίδου ἀνεῦρον ἀρκετὰ σχετικὰ ἀποκόμματα τῆς ἐφημερίδος «Νεολόγου».

[2] Εἰς τὰς παρατηρήσεις του ἐν γένει ἔχει κατ' ἀρχὴν δίκαιον ὁ Leval.

[3] Leval, Ἔνθ. ἀν. σελ. 2 καὶ 3.

Εἰς τὴν σκέψιν τῆς ἀνακαινίσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ ἔργου τοῦ Le Quien, παρωρμήθη ἡ ἑταιρεία ἀπὸ τοῦ ἔτους 1888 ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου Γάλλου ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ L. Duchesne (†1922)[1]. Ὁ Duchesne μάλιστα εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ φυλλαδίου, γράφει ὅτι ἤλπιζε νὰ μετάσχῃ «ἀφοῦ τὰ κατ᾽ αὐτὴν καταρτισθῶσιν» ὄχι μόνον αὐτὸς εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ τριτόμου ἔργου τοῦ Le Quien, ἥτις ἦτο δυσχερεστάτη καὶ εἶχεν ἀνάγκην πολλῶν συνεργατῶν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ λόγιοι τῶν Παρισίων πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλησεν οὗτος σχετικῶς. Συνιστᾷ δὲ ὅπως κατ᾽ ἀρχὰς συλλέξωσι βιβλιογραφικὰς σημειώσεις, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι σχεδὸν οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν ἐν Παρισίοις περὶ τῶν ἀφορώντων τὴν μετὰ τὸν 10ον αἰῶνα περίοδον.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἔργου ὤφειλον οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις λόγιοι, ὅσοι ἦσαν πρόθυμοι νὰ συνεργασθῶσιν εἰς αὐτὸ παρέχοντες πληροφορίας καὶ ἐν γένει ὑλικὸν περὶ τῶν ἐν τοῖς διαφόροις ἐπαρχίαις ἀρχιερευσάντων ν᾽ ἀντιγράψωσι 1) τοὺς ἑκασταχοῦ σωζομένους μητροπολιτικοὺς καὶ ἐπισκοπικοὺς κώδικας 2) ἔγγραφα ἰδιωτικά, προικοσύμφωνα, συμβόλαια, διαθήκας κλπ. 3) εἰδήσεις χρονολογικὰς ἐπὶ τῶν πινακιδίων ἐντύπων ἢ χειρογράφων βιβλίων σχετιζομένας πρὸς ἀρχιερεῖς ὥς καὶ συλλέξωσιν τὰς σχετικὰς προφορικὰς πληροφορίας 4) τὰ ἐπιτύμβια ἐπὶ τάφων ἀρχιερατικῶν 5) ἐπιγραφὰς ἐπὶ ναῶν, εἰκόνων, θρόνων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, κρηνῶν, ὑδραγωγείων κλπ. 6) ἐκτυπώματα σφραγίδων μετ᾽ ἀκριβεστάτης ἀντιγραφῆς τοῦ ἐπ᾽ αὐτῶν ἔτους». Τὸ ἔργον τοῦτο θ᾽ ἀφεώρα κατ᾽ ἀρχὴν τὴν ἀνακαίνισιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ τμήματος τοῦ ἔργου τοῦ Le Quien τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς διοικήσεις μόνον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Μετὰ ταῦτα προστίθεται τὸ ὑπόμνημα τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν δημοσιευθὲν εἰς τὰ ὑπ᾽ ἀριθ. 7, 8 καὶ 29 τεύχη τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας», εἰς τὸ ὁποῖον περιέχονται κατὰ τὴν «τάξιν τοῦ Συνταγματίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου» αἱ διάφοροι ἐν Ἑλληνικοῖς βιβλίοις ἐκδεδομέναι ἀναγραφαὶ ἀρχιερέων μέχρι τοῦ 1890.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, γενικωτέρας σημασίας, ἐπρόκειτο νὰ συνταχθῇ μεθοδικῶς ὑπὸ πολλῶν λογίων, ἡμετέρων καὶ ξένων, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ συνέλεγον οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις φιλίστορες κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Ἡ ὀρθὴ αὐτὴ μέθοδος τῆς ἐργασίας ἑνὸς συλλεκτικοῦ ἔργου παρέχει ἡμῖν τὸ μέτρον τῆς κρίσεως τῶν ἐκδιδομένων σημειώσεων τοῦ Β. Μυστακίδου.

Ὁ ἀείμνηστος οὗτος λόγιος, εἰς ὃν ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἐπιστήμη τόσα ὀφείλουσι, συνέλεξε προφανῶς ὑλικὸν καὶ κατήρτιζε καταλόγους, οὓς ἔμελλε βραδύτερον νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ συμπληρώσῃ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων

[1] Αὐτόθι σελ. 6 καὶ 9.

λογίων. Διὰ τοῦτο βλέπομεν, ὅτι εἰς ἄλλας μὲν σημειώσεις παρέχονται ἁπλῶς τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχιερέων μιᾶς πόλεως κατὰ σειρὰν μετὰ χρονολογίας τῆς ἀρχιερατείας αὐτῶν καὶ μνείας τῶν πηγῶν ἢ βοηθημάτων, ἐνῷ εἰς ἄλλας προστίθενται καὶ βιβλιογραφικαὶ σημειώσεις, μέλλουσαι νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὸν συγγραφέα.

***

Τὴν χρησιμότητα τῶν σημειωμάτων τούτων δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ἰδιαιτέρως· οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν γνωρίζουσι πόσας δυσχερείας συναντοῦν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς πλήρους σειρᾶς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων ἑκάστης ἐπαρχίας. Τὰ σημειώματα ταῦτα ἔχουσιν ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι συγκεντροῦσι τὰς κατεσπαρμένας πηγὰς καὶ βοηθήματα ἢ καὶ παρέχουσι συχνάκις πληροφορίας ἐκ τῶν κωδίκων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐκ τῆς Νομικῆς Συναγωγῆς καὶ ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθν. Βιβλ. τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτὸς δὲ τούτων προσφέρουσι νέα τινὰ ὀνόματα ἐπισκόπων μὴ ὑπαρχόντων εἰς τοὺς γνωστοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καταλόγους. Ἐννοεῖται δ᾽ ὅτι ἀρκεταὶ τῶν σημειώσεων τούτων ἀπηρχαιώθησαν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἔχουσι δημοσιευθῆ ἀρκετοὶ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, ἰδίᾳ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, παρὰ νεωτέρων ἐρευνητῶν (βλ. βιβλιογρ.).

Ἡ γενικωτέρα ἱστορικὴ ἀξία τῆς ἐργασίας ταύτης, ὡς καὶ τῆς μελέτης τῶν προβλημάτων τῶν σχετιζομένων πρὸς αὐτήν, καὶ τὴν σύνταξιν πλήρων καταλόγων τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Καθολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, δὲν διαφεύγει βεβαίως τὴν ἀντίληψιν οὐδενὸς θεολόγου. Οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι ἐπιβεβαιοῦν τὴν ὕπαρξιν τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ἐφ᾽ ἧς στηρίζεται ἡ γνησιότης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ποραδόσεως[1]. Οἱ ἐπίσκοποι ἀποτελοῦν τὴν ζωντανὴν ἅλυσιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἥτις ἐπέζησε τριῶν ὁλοκλήρων πολιτισμῶν καὶ εὑρίσκεται ἤδη εἰς τὸν τέταρτον, διατηροῦσα τὸν ἀρχέτυπον αὐτῆς χαρακτῆρα. Αὐτοὶ συνδέουν τὸ παρελθὸν πρὸς τὸ παρόν. Αὐτοὶ πολλάκις ἀποτελοῦν τὴν μοναδικὴν ἱστορικὴν μαρτυρίαν τῆς συνεχίσεως τῆς θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς μιᾶς πόλεως, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Οὕτω π.χ. τὰ ἐπὶ τῶν χαραγμάτων τοῦ Παρθενῶνος διασωθέντα ὀνόματα ἐπισκόπων

[1] Ποίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, διὰ τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν γενικῶς, τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ α´ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ β´ αἰῶνος καὶ τέλος τῆς ἀξίας τῶν πρώτων ἐπισκοπικῶν καταλόγων ἔδειξαν αἱ ἐργασίαι τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν τῆς Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας Harnack, Sohm κ. ἄ. Πρβλ. Kirsch, Kirchengeschichte I 1930 σελ. 776 - 778 καὶ 122 καὶ Dictionnaire de la foi Catholique, λ. évêque καὶ Müller, K. Kirchengeschichte I. Tübingen 1929².

τῶν Ἀθηνῶν τοῦ $7^{\text{ου}}$ τοῦ $8^{\text{ου}}$ καὶ ἐν μέρει τοῦ $9^{\text{ου}}$ αἰῶνος ἀποτελοῦν μοναδικῆς ἀξίας πηγὴν μαρτυροῦσαν τὴν κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν αἰῶνας ἀδιάκοπον συνέχειαν τῆς πνευματικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς ἐνδόξου πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἱστορία ἐξ ἄλλου ἥ τε πολιτικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστική, καὶ ἐν γένει πνευματικὴ τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἱστορία τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν μὲ κέντρον τὸν ἐπίσκοπον ὁ ὁποῖος ἦτο συνήθως ἡ ἰθύνουσα τὴν ζωὴν τῶν δούλων Ἑλλήνων προσωπικότης. Ἡ ἐργασία αὐτὴ εἶναι βεβαίως ἐπίπονος καὶ ἐν πολλοῖς ξηρά, ἀλλὰ καὶ πολύτιμος διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν. Ἀποτελεῖ μάλιστα ὑποχρέωσιν τῶν Ἑλλήνων ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν καὶ ἱστοριοδιφῶν καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀξία συγχαρητηρίων ἡ Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν διὰ τὴν δημοσίευσιν ταύτην. Καλὸν μάλιστα θὰ ἦτο τὸ ἀνακοπὲν ἔργον τῆς Ἑταιρείας τῶν Μεσαιωνικῶν Ἐρευνῶν νὰ συνεχισθῇ.

Ὡς πρὸς τὴν μέθοδον τῆς ἐκθέσεως παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς.

Ἐπειδὴ πρόκειται περὶ ὑλικοῦ χρησίμου εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐπισυνάψεως ἐν τέλει ἀλφαβητικοῦ καταλόγου τῶν ὀνομάτων, προεκρίναμεν ἀντὶ νὰ κατατάξωμεν τὰς μητροπόλεις, ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἐπισκοπὰς εἰς τὴν «τάξιν τῆς προκαθεδρίας» αὐτῶν νὰ ἀναγράψωμεν αὐτὰς ἀλφαβητικῶς. Οὕτως ὁ ἐπιθυμῶν π. χ. νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπισκόπους τῆς μητροπόλεως Καισαρείας, θὰ τοὺς ζητῇ εἰς τὸ Κ. λεξικογραφικῶς κ. ο. κ. Εἰς τὸ Κ. συνεκεντρώσαμεν ἐπίσης καὶ τοὺς τῆς Κρήτης (Γόρτυνος κλπ). Ἐπειδὴ ὅμως δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ ἀναζητῶνται αἱ ἐκκλ. ἐπαρχίαι τῶν ἄλλων Πατριαρχείων εἰς τὰς τοῦ οἰκουμενικοῦ ἐθεωρήσαμεν ὀρθὸν νὰ διαιρέσωμεν τὸ ὅλον ὑλικὸν εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ δὲ δεύτερον τῶν λοιπῶν Πατριαρχείων καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου.

* * *

Χάριν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ζητήματα τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων ἢ εἰδικώτερον μὲ τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος, προσθέτομεν τὰς κατωτέρω γραμμὰς ἀφιερωμένας εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς γενικωτέρας προσπαθείας τῶν ξένων καὶ ἡμετέρων πρὸς σύνταξιν τῆς προσωπογραφίας τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τοῦ Le Quien: Oriens Christianus καὶ τοῦ ἐν μέρει συμπληροῦντος αὐτὸν Gams: Series Episcoporum ecclesiae catholicae, Ratisbonae 1873, σπουδαιότατον βοήθημα διὰ τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους ἀποτελεῖ τὸ εἰδικὸν γαλλικὸν λεξικόν, Dictionnaire d'histoire et de Geographie ecclesiastique, Paris, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἐκδιδόμενον πρὸ τοῦ πολέμου. Μέχρι τοῦδε ἐξεδόθησαν 5 τόμοι καὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ Α, ὥστε

δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ποίαν τεραστίαν ἔκτασιν θὰ λάβῃ τοῦτο. Εἰς αὐτὸ περιλαμβάνεται πλήρης κατάλογος ἑκάστης ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας μετὰ μνείας τῶν πηγῶν καὶ συνοπτικῆς ἱστορίας. Εἰς τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν διὰ τὴν ἀρχαίαν περίοδον ὑπάρχει τὸ περίφημον Λεξικὸν Christian Biography εἰς 4 τόμους[1].

Εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν παρασκευάζεται ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Πρωσσίας πλήρης ἡ ἀρχαία ἐκκλ. προσωπογραφία διὰ τῆς ἀποδελτιώσεως τῶν ἀρχαίων ἐκκλ. συγγραφέων τῶν 7 πρώτων αἰώνων. Τὸ ἔργον εὑρίσκεται εἰς χεῖρας τῶν ἐργαζομένων ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἐπὶ τῆς γνωστῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν Ἐκκλ. Πατέρων (Kirchenväterkommission der Preussischen Akademie der Wissenschaften). Τὸ ἔργον τοῦτο θὰ ἀντικαταστήσῃ πλήρως τὸ Christian Biography. Τὰ δελτία συνέταξαν πλεῖστοι Γερμανοὶ σοφοὶ ὡς ὁ Harnack, ὁ Lietzmann, Jülicher κ. ἄ. Ἡ συμπλήρωσις καὶ ἐπεξεργασία τούτων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐκδοθεισῶν κριτικῶς νέων ἢ ἡ ἐκ νέου φιλολογικῶν πηγῶν ὡς π. χ. ἡ ἀνωτέρω τῆς Πρωσσικῆς Ἀκαδημίας καὶ ἡ τῶν Πρακτικῶν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῶν ἐκδιδομένων ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου Eduard Schwarz (Acta Conciliorum Oekumenicorum) θὰ ἀπαιτήσῃ χρόνον μακρόν. Τὸ ἔργον τοῦτο θὰ ἀποβῇ ὡς ἐλπίζομεν μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του καὶ πολυτιμότατον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἰδίᾳ τῆς Ἀνατολῆς τῶν 7 πρώτων αἰώνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ μνημονεύσω τὰ μεγάλα Λεξικὰ ὡς π. χ. τὴν Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche, καὶ ἰδίᾳ τὸ A Biographical Dictionary of the Saints ὑπὸ F. G. Holweck, London 1924.

Παρ' ἡμῖν ὑπάρχει πλῆθος πραγματειῶν ἀφορωσῶν ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πλήρης βιβλιογραφία τούτων δὲν ὑπάρχει. Σημειοῦμεν προχείρως τὰ ἑξῆς.

Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Μ. Γεδεὼν ἀνωτέρω μνημονευθέντων πρβλ. ὅσα ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ ἐφημερίδι «Κων/πόλει» καὶ εἰς πολλοὺς τόμους τῆς «Ἐκκλ. Ἀληθείας», τῆς ὁποίας, ἀτυχῶς, δὲν ὑπάρχει εὑρετήριον.

Τὸ ἔργον τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων καὶ ἐν μέρει τῆς συντόμου ἐξιστορήσεως τοῦ ἐκκλ. παρελθόντος τῶν σπουδαιοτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς ὑπόσχεται νὰ ἐκτελέσῃ ἐν μέρει ἡ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρξαμένη ἔκδοσις τῆς «Θρησκευτικῆς καὶ Χριστιανικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας», ἥτις ἐπίσης σπουδαίως θὰ ὑποβοηθήσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐκκλησιαστικῆς προσωπο-

[1] Εἰδικὰς πραγματείας τῶν Γάλλων καὶ ἰδίᾳ τῶν Assomptionnistes εὑρίσκει τις καὶ εἰς τὸ περιοδικὸν «Echos d'Orient».

γραφίας. Εἰς τὰ οἰκεῖα δῆλα δὴ ἄρθρα αὐτῆς θὰ περιληφθῇ οὐ μόνον σύντομος ἐκκλ. ἱστορία τῶν μεγαλυτέρων μητροπόλεων ἢ αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκοπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ ἐν τέλει ἑκάστου ἄρθρου πλήρης, κατὰ τὸ δυνατόν, χρονολογικὸς κατάλογος τῶν ἱεραρχῶν μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας. Οἱ κατάλογοι, οὓς συνέταξεν ὁ ἀείμνηστος Ἀλεξούδης, ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον βοήθημα τῆς ἐργασίας ταύτης[1]. Ἤδη εἰς τὰ κυκλοφορήσαντα τεύχη ὑπάρχει σύντομος ἐκκλ. Ἱστορία τῶν μητροπόλεων ***Ἀγκύρας, Ἀδριανουπόλεως, Ἀθηνῶν, Ἀμυκλῶν*** καὶ ***Τριπολιτσᾶς, Ἄργους*** καὶ ***Ναυπλίου*** (μετ᾽ ἐπισκοπικῶν καταλόγων) γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ὑποσημειουμένου. Περὶ τῶν μητροπόλεων ***Αἴνου, Αἰτωλοακαρνανίας, Ἀμασείας*** καὶ ***Ἀπαμείας*** ἔγραψεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐγκυκλοπαιδείᾳ ὁ Εὐλογ. Κουρίλας Λαυριώτης, μερικὰ ὅμως σημεῖα ἐν τοῖς ἄρθροις τούτοις δέον νὰ ἐπανεξετασθῶσιν.

Ἀθηνῶν, ἐπισκοπικὸς κατάλογος παρ᾽ ἐμοὶ καὶ παρὰ Χρυσ. Παπαδοπούλῳ, Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1928[2].

Αἰγαίου Πελάγους, (Ρόδου, Καρπάθου κλπ.). Ἐν «Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ» 49, 1912 σελ. 349. βλ. καὶ Π. Ζερλέντη, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων τῆς Ἀνατολ. Μεσογείου θαλάσσης τόμ. 2, Ἑρμούπολις 1913 καὶ 1922. Τρύφωνος Εὐαγγελίδου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρόδου, ἐν τῇ «Ἐπετ. τῆς Ἑταιρείας Βυζ. Σπουδῶν τόμ. Ϛ΄. σελ. 145».

Αἰγιαλείας, Θεολογία 1935 σελ. 70.

Ἄνδρου, ὑπὸ Δ. Πασχάλη ἐν τῇ «Θρησκ. Χριστ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ».

Ἀχριδῶν, ἐκτὸς τῶν H. Gelzer Der Patriachat von Achrida Leipzig 1902 καὶ ἐν Δ. Ι. Ε. Ε. 4, 545 Θεολογία 8, σ. 356 καὶ 10, σ. 64 καὶ 143 καὶ Iw. Snegarov Istorija na Ochridskata archiepiscopija 1924.

Βρεσθένης, Φ. Κουκουλέ, Ἱστορία τῆς Βαμβακοῦς σ. 34.

Γρεβενῶν, Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος 1922 σελ. 90.

Διαυλείας καὶ Ταλαντίου, ἐν «Ἐκκλ. Φάρῳ» Ἀλεξανδρείας, τόμ. β΄. σελ. 409.

Δρυϊνουπόλεως, ἐπίσκοποι, «Νεολόγος» Κων/πόλεως 11 Μαρτίου καὶ 1 καὶ 20 Ἀπριλίου 1894. Π. Πουλίτσα, Κῶδιξ Δρυϊνουπόλεως καὶ Ἀργυροκάστρου. («Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» 5, 76 ἑξ.)

Δυρραχίου, Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος, 1922, σελ. 90.

---

[1] Ἡ ἀναδημοσίευσις μέρους τούτων ἐν τῷ ΣΤ΄. τόμῳ τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως (1922) ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Γεδεὼν μετὰ προσθηκῶν εἶναι χρησιμωτάτη. Ἐκεῖ ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ κατάλογοι ἐπισκόπων ἄλλων μητροπόλεων ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1921.

[2] Πρβλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Εὑρετήριον τῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τεῦχος Α. Ἀθῆναι 1927. Γερ. Ι. Κονιδάρη, Πότε προήχθησαν αἱ Ἀθῆναι εἰς Μητρόπολιν, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. 1935 σελ. 285 ἑξ.

Ἠπείρου, Ἀλεξούδη Ἀνθίμου, Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μητρ. Βελεγράδων, Κέρκυρα 1864 καὶ «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Κ, 285, «Δελτίον Ἱστορ. Ἐθν. Ἑταιρείας» Ε΄ 352, Σεραφείμ, Βυζαντίου, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινὸς περιλήψεως Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, Ἀθῆναι 1884. Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς[1] Ν. Ἑλλ. Εὑρετήριον σελ. 196. Βουθρωτοῦ, Δ.Ι.Ε.Ε. 3, 548 ἑξ.

Ἡρακλείας, Μ. Γεδεών, πέντε εὐγενεῖς ἐκ Λέρου ἀρχιερεῖς Ἡρακλείας «Θρᾳκικὰ» τόμ. Ε΄. Ε. Σαβράμη, Κῶδιξ μητροπολιτῶν Ἡρακλείας, Ἀθῆναι 1935.

Θεσσαλίας, Ν. Γιαννοπούλου (ἴδε παραπομπὰς ἐν τῷ κειμένῳ εἰς λέξιν Λάρισσα κλπ.) καὶ ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» τοῦ 1933, 1934, 1935, 1936 (τεῦχος Ἰουνίου). Ἰεζεκιὴλ Θεσσαλιώτιδος, Αὐτόθι ἔτος 7ον σελ. 241 καὶ Δ. Ι. Ε. Ε, 2, σελ. 19 ἑξ.

Θεσσαλονίκης, ἐν τῷ «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ». Βλ. καὶ τὰ ἐν τῇ «Ἀναπλάσει» τοῦ 1915 ὑπὸ Χρυσ. Παπαδοπούλου.

Θρᾴκης, Ὑπὸ Σάρδεων Γερμανοῦ ἐν τῷ περιοδικῷ «Θρᾳκικὰ» τόμ. 6. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐν «Ἐκκλ. Φάρῳ» 1936.

Ἰωαννίνων, Μητροπολῖται καὶ Μητρόπολις. Ἑβδ. Ἐπιθεώρησις «Νεολόγου» 1889 ὑπὸ Β. Μυστακίδου σελ. 364. Τοῦ αὐτοῦ. Μητρ. Ἰωαννίνων, Κωνσταντινούπολις 1894. Παπαρρούσης, Ἡ μητρ. Ἰωαννίνων. Ἐπίσκοποι, Ἤπειρος: Φ. Συλλ. 1921. 91—92. Ἀθηναγόρα, πρῴην Παραμυθίας. Ἡ Ἐκκλησία Ἰωαννίνων, «Ἠπειρωτ. Χρονικὰ» τόμ. 3 σελ. 3—49. Ε. Σαβράμη, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν τῶν Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1934.

Καλαμάτας, «Ἐκκλ. Φάρος» ΙΑ΄. 28 ἑξ. ΙΔ, 27 ἑξ. Ν. Βέη, ἐν Δ. Ι.Ε. Ε. τόμ. Ϛ΄ καὶ Ἀθῆναι 1909.

Κέας, Ν. Ψύλλα, Ἱστορία τῆς νήσου Κέας 1921.

Κεφαλληνίας, Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος 1922 σελ. 175.

Κορίνθου[2], «Ἱερὸς Σύνδεσμος» 1916 ὑπὸ Παρθενίου Πολάκη καὶ Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἡ μητρόπολις Κορίνθου «Ἀνάπλασις» ΚΖ΄ (1915) Ἀριθ. 444.

Κορυτσᾶς, Δ. Ι. Ε. Ε. τόμ. 5 σελ. 136, 139, 147 ἑξ. καὶ Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος Ἀθῆναι, 1922 σελ. 87 καὶ Ν. Κ. 17 Δεκεμβρίου 1891.

Κορώνης, Θεολογία τόμ. 9ος σελ. 64.

Κύπρου, Χρ. Παπαδοπούλου, α΄) Αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς ἐκκλησίας Κύπρου. «Ἐπετηρὶς Πανεπιστημίου» 1917-1918, ἐν Ἀθήναις β΄) ἡ ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1571 - 1878), Χαηκέττ - Παπαϊωάννου, Ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἐν Ἀθήναις 1923.

---

[1] Ν. Βέη, ἐν Ἐπετηρ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. Β΄. σελ. 122.

[2] Ν. Βέη, Χρυσοβέργης μητρ. Κορίνθου. Ἐπετηρ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. Β΄ σελ. 122 ἔνθα καὶ περὶ Λαρίσσης.

Λακεδαίμονος, Δ. Χ. Δουκάκη, Κατάλογος τῶν Μητροπολιτῶν, Ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας Λακεδαίμονος. «Ἱερὸς Σύνδεσμος» ἀρ. 181-185 (15 Ἰανουαρίου 1912-15 Ἰανουαρίου 1913).

Λαρίσσης, Λεύκωμα σελ. 150.

Λέσβου, Εὐστρ. Δράκου, Μελέτη ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Λέσβου, Δράμα 1928.

Μεθώνης, «Ἐκκλ. Φάρος» ϛ'. σελ. 24-42 Θεολογία τόμ. 5ος σ. 342.

Μελενίκου, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 1892 σελ. 404. Ν. Κ. 25 Ἰουνίου 1891.

Μεσσήνης καὶ ***Ἀνδρούσης,*** «Ἐκκλ. Φάρος» Β'. σελ. 340 ἑξ.

Μηθύμνης, «Κωνσταντινούπολις» 15η καὶ 18η Δ/βρίου 1897 καὶ Ν. Κ. 1 Ἰουν. 1891.

Μονεμβασίας, ἐν «Echos d'Orient» 1933 σελ. 161 ὑπὸ Laurent. Ν. Βέης, ἐν Δ. Ι. Ε. Ε. 1903.

Μυτιλήνης: «Καλὸς Ποιμὴν» Περιοδικὸν ἐν Μυτιλήνῃ, 1936 καὶ Ν. Κ. 7 Μαΐου 1891.

Νικαίας, ὑπὸ Γεδεών, ἐν «Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ» 4 Αὐγ. 1912.

Νικοπόλεως, Κατάλογος μητροπολιτῶν ὑπὸ Ἀνθίμου Ἀμασείας. «Νεολόγος» Κων/λεως 1891. Νικόπολις-Πρέβεζα ὑπὸ Φουρίκη ἐν «Ἠπειρωτικοῖς Χρονικοῖς» 3, 116, 4, 263, 5, 211. Παραμυθίας, Εὐροίας, Φωτικῆς καὶ Βουθρωτοῦ, ἐπισ. κατάλογος ὑπὸ Δ. Παναγιωτίδου, Κωνσταντινουπόλεως «Νεολόγου» Ἑβδ. Ἐπιθεώρησις 7 Φεβρ. 1893.

Παραμυθίας, Ν. Κ. 1 Ἰουλίου 1892.

Παροναξίας καὶ Δήλου, Ἰεζεκιὴλ Βελανιδιώτου, Αἱ ἐπισκοπαὶ Παροναξίας καὶ Δήλου «Ἱερομνήμων» Βόλου ἔτ. Β' (1907) ἀριθ. 7-8.

Πατρῶν, Στεφάνου Θωμοπούλου, Ἐπίσκοποι, Μητροπολῖται καὶ Ἀρχιεπίσκοποι Πατρῶν «Ἱερὸς Σύνδεσμος» ἀρ. 76-79 (15 Ἰουνίου 1908-1 Αὐγούστου 1908).

Ρασκαπρασρένης, Ν. Κ. 16 Δεκεμβρίου 1891.

Ρέοντος καὶ ***Πραστοῦ,*** ὑπο Δουκάκη. Θεολογία, 1, σ. 109 καὶ 298.

Ρόδου, Ν. Κ. 14 Ἀπριλίου 1891.

Σάρδεων, ὑπὸ τοῦ νῦν μητροπολίτου Γερμανοῦ. Περιοδικὸν «Ὀρθοδοξία» Κων/πολις 1928. Εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος σελίδες 128, Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ. Τόμ. ϛ' σελ. 409 ἑξ.

Σερβίων, Ἐφημερὶς «Ἠχὼ τῆς Μακεδονίας», Κοζάνη 1930-31 ἀριθ. 943-8, 950-2, 954 καὶ 955 καὶ Ν. Κ. 1892 Ἀπρ. 1.

Σερίφου, Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σέριφος, ἐν Ἑρμουπόλει 1909.

Σερρῶν, Λεύκωμα Ἑκατονταετηρίδος, σελ. 86.

Σκιάθου, Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ νῆσος Σκίαθος, ἐν Ἀθήναις 1913.

Τήνου, κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. «Ἐκκλ. Φάρος» ΚΔ'. σελ. 302.

Τραπεζοῦντος, ὑπὸ μητρ. Χρυσάνθου ἐν τῷ 4 καὶ 5 τόμῳ τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Πόντου», Ἀθῆναι 1936.

Φιλιππουπόλεως, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 1913 σελ. 268 ἑξ. καὶ «Ἐκκλ. Φάρος» Β', 193 ἑξ. Δ. Ι. Ε. Ε. 3, 354 ἑξ.

Χειμάρρας, «Νέα ἐπιθεώρησις» Κων/πόλεως 10 Αὐγ. 1894.

Χριστιανουπόλεως, ὑπὸ Ζερλέντη εἰς τὸ Η' τεῦχος τῆς «Ἱστορικῆς του βιβλιοθήκης», Ἀθῆναι 1922 καὶ «Ἐκκλ. Φάρος», Δ'. σελ. 366.

Ἀρκετοὺς ἐπισκόπους ἴδε ἐν Δ. Ι. Ε. Ε. 3, 468. Σπουδαιότατον ὑλικὸν διὰ τοὺς μεσ. χρόνους παρέχει ἐπίσης ὁ κ. Κ. Κωνσταντόπουλος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν Ἀθήναις Νομισματικοῦ Μουσείου. Ἀθῆναι 1917, (Ἀθηνῶν, Αἰγίνης, Θηβῶν, Ν. Πατρῶν, Εὐρίπου, Ὠρεοῦ, Κορίνθου, Ἄργους, Πατρῶν, Μεθώνης, Χίου, Ἄνδρου, Δυρραχίου, Κερκύρας, Σάμου, Θεσσαλονίκης, Ἐρισσοῦ, Χαλκίδος καὶ Ὠρεῶν, ἀπὸ σελ. 12 ἑξ. καὶ ἕως 282 ἑξ. Ἀπὸ τῆς σελ. 36 ἑξ. καὶ 290 ἑξ. μνημονεύει πλείστους τῶν Ἐκκλ. τῆς Μ. Ἀσίας).

Διάφορα. Μ. Γεδεών, Εἰδήσεις ἱστορικαὶ παροραθεῖσαι, ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» 1912 (Σ/βριος). Τοῦ αὐτοῦ, Ἀνακοινώσεις ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 6ος σ. 144 καὶ τόμ. 10ος Τοῦ αὐτοῦ, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες Μέρος Α' (1500-1600) ἐν Ἀθήναις 1936 καὶ εἰς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευόμενα δημοσιεύματα. Πρβλ. κ. Κ. Δυοβουνιώτου: Αἱ Ἐκκλ. εἰδήσεις τῶν βραχέων Χρονικῶν Σπ. Λάμπρου. Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ., Τόμ. ΙΑ' σελ. 3. Ἐπίσης εἰς τὰ περιοδικὰ «Νέος Ἑλληνομνήμων» «Θεολογία», «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν», «Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς», «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher» τοῦ κ. Νικ. Βέη, «Byzantinische Zeitschrift», «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», «Ἱερὸς Σύνδεσμος», «Echos d'Orient», «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» [1], καὶ εἰς διάφορα φυλλάδια κυκλοφοροῦντα εἰς τὰς ἐπαρχίας μνημονεύονται νέα ὀνόματα ἐπισκόπων, τῶν Βυζαντινῶν ἰδίᾳ χρόνων. Πάντα ταῦτα εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκεντρωθοῦν βιβλιογραφικῶς. Τὸ πρόχειρον αὐτὸ σημείωμα σκοπὸν ἔχει νὰ δείξῃ τοῦτο μὲν πόσον πολλὰ εἶναι τὰ δημοσιεύματα, τοῦτο δὲ νὰ ὑποδείξῃ τὴν ἀνάγκην τῆς συλλογῆς καὶ ἐπεξεργασίας αὐτῶν.

---

[1] Δὲν μνημονεύω ἐνταῦθα τὰ ἔργα τοῦ Παπαδοπούλου-Κεραμέως καὶ τὸ Acta et Diplomata ὑπὸ Miklosich-Müller, διότι μνημονεύονται μετ' ἄλλων εἰς τὸ κείμενον τοῦ Μυστακίδου. Τῶν περιοδικῶν «Ἀθηνᾶς», «Νέου Ἑλληνομνήμονος» (πρβλ. XV 326-331) καὶ Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» περιεχόντων ἀξιολόγους πραγματείας περὶ πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ καταλόγους, δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ μνημονεύσω τὰς καθ' ἕκαστον μελέτας, διότι ἔχουν εὑρετήρια, εἰς τὰ ὁποῖα δύναται ὁ μελετητὴς νὰ καταφύγῃ ἀμέσως καὶ νὰ εὕρῃ εἰς τὴν οἰκείαν λέξιν π. χ. Ἀδριανούπολις, Ἄργος κλπ. τὰς σχετικὰς παραπομπὰς εἰς τοὺς τόμους. Τὸ αὐτό, ἐν μέρει, ἰσχύει καὶ διὰ τὸ Εὑρετήριον τῶν τόμων τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ «Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως» τὸ ἐκδοθὲν ἐν τέλει τοῦ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι αὐτοῦ ἐκδοθέντος τόμου (παράρτημα τοῦ ΛΔ'. τόμου).

Διὰ τὸ ζήτημα τῆς γνώσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γεωγραφίας τῶν μέσων χρόνων ὑπάρχουσι ἀρκετὰ βοηθήματα εἰς τὰς ξένας γλώσσας, νεωστὶ δὲ ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος, ἐν τῷ ΚΒ'. τόμῳ τῆς Μ. Ἑ. Ἐγκυκλοπαιδείας καὶ τὸ τοῦ Γερ. Ἰωαν. Κονιδάρη, Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν. (Τεῦχος Α'. τόμ. α'. Ἀθῆναι 1934. Ἐν τῇ σειρᾷ «Texte und Forschungen» κλπ. Beiheft N° 13 τῶν Jahrbücher τοῦ κ. Νικ. Βέη), Πρβλ. καὶ τοῦ πατρὸς Laurent: ἐν Byzantion τόμ. 7. (1932) σελ. 512-526 κριτικὴν τῆς ἐργασίας τοῦ ἀειμνήστου E. Gerland: Corpus Notitiarum Episcopatum κλπ. Εἰδικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα πρβλ. N. Bees: Beiträge zur Kirchliche Geographie Griechenlands im Mittelalter und Neueren Zeit, ἐν «Oriens Christianus» 1914 σελ. 238 - 278.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

B. C. H. = Bulletin de Correspondance Hellénique.
C. I. G. = Corpus Inscriptionum Græcarum.
Δ. Ι. Ε. Ε. = Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.
Ν. Σ. = Νομικὴ Συναγωγή.
Π. Κ. = Πατριαρχικοὶ κώδικες.
Π. Π. = Πατριαρχικοὶ Πίνακες (Μ. Γεδεών).
R. E. G. = Revue des Etudes Greeques.
Ν. Κ. = Νεολόγος, Ἐφημερὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει.
(†) = Τὸ σημεῖον τοῦτο χρησιμοποιεῖ ὁ Μυστακίδης διὰ νὰ δηλώσῃ ὅτι ὁ ἀναφερόμενος ἐπίσκοπος ἀπεβίωσε κατὰ τὸ σημειούμενον ἔτος.
* Δι' ἀστερίσκου σημειοῦνται τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες δὲν περιλαμβάνονται εἰς τοὺς γνωστοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους

Ἀθῆναι 21η Μαΐου 1936.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΙΩΑΝ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Δρ. Θ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ Β. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΩΝ

Ἵνα συμπληρώσῃς καταλόγους Πατριαρχῶν, ὅρα Schlumberger R. E. G. 1891 (N° 14) 1892, 1894 καὶ 1900 (N° 55)[1].

Ἴδε καὶ Byz. Zeitschrift VIII, 1899, 392 - 401.

1891 σ. 113 καὶ Κοσμᾶς ἀρχιεπίσκοπος Καραβιζύης (πλὴν τοῦ ἐν Σιγιλλιογραφίᾳ σ. 120), σ. 114 τοῦ πατριάρχου Νικολάου, σ, 117 Θηβῶν δύο. Γερμανὸς καὶ Κωνσταντῖνος, σ. 122 Προύσης Λεόντιος καὶ Κοσμᾶς (Σιγιλλιογρ. σ. 250). Ε' σ. 2149 τοῦ Gabrol λεξ. d'Archéol. Chretienne.

ΣΥΡΙΑΣ

B.C.H. 1897 σελ. 52.

Κεραμέως, Τακτικὸν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ιζ'-ιη' αἰῶνος. Δ. Ι. Ε. Ε. σ. 468 ἑξ., Table des Articles d' «Echos d'Orient».

Tangl Michael, Die päpstlichen Kanzleiordnungen von 1200 - 1500 Insbruck 1894. Ὑπάρχει κατάλογος ἐν σ. 28 ἐπισκοπῶν in Græcia,

Α'.

ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

ΑΓΧΙΑΛΟΥ[1] (Θρᾴκης)

Παρθένιος, ἐγένετο ἐν τῷ ͵ζρλ' μηνὶ Ἰουνίῳ Ἀδριανουπόλεως, τοῦ Ἀδριανουπόλεως Ἀνθίμου προβιβασθέντος εἰς τὸν ἁγιώτατον Πατριαρχικὸν θρόνον[2].

Χριστόδουλος[3], ἐγένετο τῷ ..... καὶ τῷ Ἰουλίῳ τοῦ ͵αχκη' Φιλιππουπόλεως, ἀνθ' οὗ ὁ ἐπίσκοπος Ἀγαθουπόλεως.

Μητροφάνης ἐγένετο Ἀγχιάλου.

Ἰωακείμ, οὗ ἀποθανόντος ὁ πρωτοσύγγελλος.

Κάλλιστος τῷ ͵αχξβ' Ἰουλίῳ.

ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Νεόφυτος: ἐχειροτονήθη μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 1644 Ἰνδ. γ'. Ἐκ χειρογράφου Παναγίου Τάφου ἐν Κων/πόλει 184.. (Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομνήμων Ζ' 189)[4].

ΑΘΗΝΩΝ

Προτάσσονται τοῦ καταλόγου αἱ ἑξῆς σημειώσεις:

Βοηθήματα: 1) Συνοπτικὴ κατάστασις τῆς Πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Διονυσίου Σουρμελῆ, Ἀθῆναι 1842, 2) Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἷς προστεθήσεται καὶ ἀνέκδοτος χρονογραφία τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ Σταματιάδου 1866, 3) Acta Patriarchatus Constantinopolitani, Miklosich et I. Müller. 4) Μαθᾶ, κατάλογοι Πατριαρχῶν 5) Le Quien 6) Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Τόμ. γ' 7) «Σωτὴρ» Περιοδικὸν ἐν Ἀθήναις Τόμ. Α' σ. 123 - 125, 138 - 140, 157 - 159 · 173 - 176, 187 - 189 καὶ Β' 9 - 13, 29 - 30, 37 - 39, 58 - 63, 77 - 79.

Αἱ Ἀθῆναι ἐκυριεύθησαν τῷ Ἰουνίῳ 1456 καὶ περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Τούρκων (σ. 520 Δούκα, ἐν τῷ συνεκδιδομένῳ Χρονικῷ).

Ἐπὶ Νικήτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν προήχθησαν αἱ Ἀθῆναι εἰς μητρόπολιν ἐπὶ Βασιλείου Μακεδόνος. Ὅρα Montfaucon, Bibliotheca σελ. 104.

---

[1] Εἰς τὸ περὶ τῶν ἐπισκόπων Σὶς τῆς Κιλικίας δελτίον σημειοῦται: Περὶ Ἀγκύρας ὅρα. . . B. C. H. Inscriptions de la Galatie et du Pont.

[2] Ν. Κ. 28 Ἰουλ. 1891.

[3] Εἰς τὸ περιθώριον εἶναι γεγραμμένον διὰ μολυβδίδος: μήπως Χριστόφορος; Ἡ πηγὴ δὲν σημειοῦται.

[4] Πρβλ. αὐτόθι, Δ' 61, 200 καὶ 209.

Ἐπὶ Ἀνδρονίκου ἀπὸ $28^{ου}$ ἐγένετο $35^{ος}$ τὴν σειράν. Μνημονεύονται Ἐπισκ. Ἀθηνῶν ἐν C.I.Gr. IV., R. de l'Orient latin, 1894 τοῦ Omont. (σπουδαῖον).

Σφραγίς. «Ἀθηνῶν ποιμένος Ἰωάννου» B.C.H. 1893 σ. 74 καὶ σελ. 76 Σωτῆρος» (βλ. ἀνωτ.) περὶ ποιμένων Ἀθηνῶν.

Ὁ Ἰωάννης ἤκμασε τῷ 1086 (͵ςφϟε = 6595 Ἰνδ. ι.΄)[1]. Εἶναι ὁ Ἰωάννης Βλαχερνίτης ὁ ἐξ ἐπιγραφῆς κίονος τοῦ Παρθενῶνος[2] ἤδη γνωστός: ἐκ C.I.G. ὑπ' ἀριθ. 9366. Τότε ἤκμαζε, τῷ 1085, καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (κλῆρον) τῶν Βλαχερνῶν τῆς βασιλίδος. Τρίτος τὴν σειρὰν Ἰωάννης ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐπισκόπων Ἀθηνῶν, ὧν ὁ μὲν † 714 ὁ δὲ τὸ † 819[3].

* ***Γεράσιμος,*** παρὼν ἐν τῇ γεγονυίᾳ ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (12 αἰῶνος) ἐν τῷ Βλαχερνῶν Παλατίῳ συνόδῳ. (Ὅρα Tafel, Tübingen 1832-34 σ. 19, ὅρα τὸ ἐν τέλει Δαλισανδοῦ σημείωμα).

* ***Νεόφυτος,*** τῷ 1336 ὁ ἱερομόναχος, οὗτος γίνεται Ἀθηνῶν καὶ Εὐρίπου (Miklosich τ. Α΄ 483).

Ἰσίδωρος, (1456).

Λαυρέντιος, (1528-1546;) (Σχεδίασμα Παρανίκα σελ. 38 καὶ 78 «Σωτῆρος» ἔτος Β΄).

Κάλλιστος, (1550) Αὐτόθι.

Νικάνωρ, (1574-1591) Σχεδ. Σάθα σ. 142. Σιγίλλιον ἀνέκδοτον Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης.

Θεοφάνης (Α΄)., (1591-1595) ὁ Πατριάρχης. Ἑπτὰ μῆνας μόνον τῷ 1594. Ὅρα Καρύκη ἐν σημειώσει μου Κρουσιακῶν ἐν «Παρνασσοῦ» τόμ. 1, ἀριθ. 435.

Νεόφυτος, τῷ 1600, καὶ Πατριάρχης μέχρι τοῦ 1602 καὶ τὸ Β΄ 1608-1614, ὅτε ἐξορίζεται εἰς Ρόδον, ὅπου ἀπέθανε. Ἁγιώτατον καὶ ἐνάρετον προσαγορεύει αὐτὸν Μάξιμος ὁ Μαργούνιος ἐν ἐπιστολῇ, (Νεοελλ. Φιλολογία Σάθα σελ. 217[4], πρβλ. Le Quien, Oriens Christianus 330-332, Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου: Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν 121-127).

---

[1] Εἰς τὸ περιθώριον ὑπάρχει διὰ μολυβδίδος τὸ ἔτος 1087 καὶ «ὅρα ἰδιαίτερον Οὐσπένσκη. σ. 33».

[2] Πρόκειται περὶ τῶν χαραγμάτων τοῦ Παρθενῶνος τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ ρώσσου ἀρχιμ. Ἀντωνίνου ὑπὸ τὸν τίτλον: Αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Ἀθήναις, Ἀθῆναι 1847 σελ. 56.

[3] Πρόκειται περὶ ἐπισκόπων γνωστῶν ἐκ τῶν χαραγμάτων, ἤτοι Ἰωάννου τοῦ γ΄. καὶ τοῦ μητροπολίτου Ἰωάννου τοῦ Δ΄. Ἀντωνίνου ἔνθ' ἀν. σελ. 64. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Μυστακίδης σημειοῖ, ὅτι πρέπει νὰ προστεθοῦν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Le Quien.

[4] Αἱ χρονολογίαι δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. Πρβλ. Γ. Σωτηρίου, Εὑρετήριον μνημείων Α΄ σελ. 24. Ὁ Νεόφυτος β΄ 1596-1602. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1928 σελ. 111.

Σαμουήλ, Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη τόμ. Γ΄, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τόμ. Β΄ σ. 78, Ἀπριλίῳ γ΄. Ἐξ Ἀθηνῶν ἦτο. Ἀποθανόντος τούτου ὁ

Ναθαναὴλ τῷ 1602 κατὰ Δεκέμβρ. γ΄.

Ἄνθιμος (ὁ Β΄.) μέχρι 1612[1].

Θεοφάνης, ὁ Β΄. (Μονῆς Φιλοσόφου, συγκ. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τόμ. Β΄. σ. 668), 1622 «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», 1899 σ. 24.

Μητροφάνης, (τῷ 1633 «Σωτῆρος» ..... (;)[2].

Σωφρόνιος, (Β΄.) τῇ $9^{η}$ Δεκέμβρ. τοῦ 1633, ἀποθανόντος τοῦ Θεοφάνους. Οὗτος καθαιρεῖται τῷ 1636 ἐπὶ Νεοφύτου τοῦ Γ΄. καὶ γίνεται ὁ τέως ἐπίσκοπος Ταλαντίου καὶ Διαυλίας

Δανιήλ, Μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ διχόνοια δόντος παραίτησιν τῇ 21 Φεβρ. 1638. Διχόνοια, περὶ ἧς ὅρα Μεσ. Βιβλ. τόμ. Γ΄. σ. 574 κ. ἑ. Ὁ Σωφρόνιος δίδωσι παραίτησιν τῇ $19^{η}$ Ὀκτωβρίου 1638, εἶτα γίνεται Βιδύνης ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Γαβριὴλ τῷ 1648, ὅτε ἀπεβίωσε. Ἐν σιγιλλίῳ τῆς ἐν Ἄνδρῳ Μονῆς Ἁγίας ὑπογράφεται πρῴην τῷ 1640. Ὁ Δανιὴλ παραιτεῖται τῷ 1651 εἰς τὸν (οὕτως) Ταλαντίου Ἄνθιμον (Γ΄.) (Τὸ Ταλάντιον γίνεται ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς ἐπισκοπὴ τοῦ Ἀθηνῶν. Σάθα, Μεσ. τόμ. Γ΄ σελ. 591) ἐπὶ πέντε μῆνας ὅτε (πρβλ. Ἐκκλ. Ἀληθ. 1907 σ. 538 τοῦ Ζερλέντη)[3].

Ἰάκωβος, — 1652, εἶτα τὸ γ΄. ὁ Δανιήλ, ὅστις μετὰ $3^{1}/_{2}$ ἔτη παραιτεῖται. Τὸν Ἄνθιμον εὑρίσκω μέχρι τοῦ 1679. Εἶτα Ἰάκωβον τὸν Β΄[4], ὅστις τῷ 1691 ἐτελεύτησεν ἐν Ναυπλίῳ. Σημ. Τῷ 1662 εὑρίσκω τὸν Ἀθηνῶν

Ἄνθιμον, ὑπογράφοντα ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ κώδικος 333 καὶ τῷ 1671 εὑρίσκεται ἐν Συνοδικοῖς ἐγγράφοις (σελ. 72). Ἦν ὁ διακριθεὶς καὶ ἐργασθεὶς πρὸς διάδοσιν τῶν γραμμάτων ἐν Ἀθήναις τῷ 1676 κατὰ Παρανίκαν, Σχεδίασμα σελ. 99.

Ἀθανάσιος (β΄.), Τῷ 1686 Π. Κ. 333, ἑξ. παρῃτήθη μέχρι τοῦ 1689.

Μακάριος (ὁ β΄.), ὁ Πελεκᾶνος, — 1693[5].

Κύριλλος, (β΄.).

Μελέτιος (ὁ β΄.), ὁ διδάσκαλος τῆς Ἐπιφανείου Σχολῆς. Τῷ 1692[6] Ναυ-

---

[1] Καὶ ἡ χρονολογία αὐτὴ εἶναι προβληματική. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἔνθ' ἀν. Κύριλλος ὁ α΄. περὶ τὸ 1611. Αὐτόθι.

[2] Ὁ Χρυσόστ. Παπαδόπουλος, τὸν φέρει κατὰ τὸ 1619, μεθ' ὃ ἀκολουθεῖ (αὐτόθι σελ. 56) Θεοφάνης ὁ β΄. 1620 (;) — 1633.

[3] Κατὰ τὸν Χρυσ. Παπαδόπουλον ἔνθ' ἀνωτ. τοῦ Δανιὴλ διάδοχος ἐγένετο ὁ Ἄνθιμος ὁ Γ΄ (1655-1676). Αὐτόθι.

[4] Πρόκειται περὶ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Α΄.

[5] Τοῦτον διεδέχθη ὁ Ἄνθιμος ὁ Δ΄. 1693-1699, ὁ δὲ Κύριλλος διετέλεσε μητροπολίτης ἀπὸ 1699-1703.

[6] Τὸ χειρόγραφον ἔχει 1792, ὅπερ εἶναι σφάλμα οὐχὶ ἐνσυνείδητον, διότι ἀκολουθεῖ ἡ ὀρθὴ χρονολογία τῆς ἀνόδου εἰς τὸν μητρ. θρόνον.

πάκτου καὶ Ἄρτης καὶ τῷ 1703 Ἀθηνῶν. (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορία τόμ Α΄. πρόλογος· Ὁ βίος αὐτοῦ). Ὁ ἐξ Ἰωαννίνων (Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία καὶ Βρεττοῦ Α. 221). Ἐτάφη ἐν Χάσκιοϊ. Σχεδίασμα Παρανίκα σημείωσις.

Ἰάκωβος ὁ β΄, (Le Quien Β΄. σ. 178). Τῷ 1714, ἐφ᾽ οὗ ᾠκοδόμησε τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν ὁ ἱεροδιδάσκαλος κῦρ Γρηγόριος.

Ζαχαρίας (1731;)[1].

Ἄνθιμος ὁ (ε΄.), Τῷ 1741 διάδοχος αὐτοῦ, ὅστις τῇ 12 Ἰανουαρίου 1769 ἀπεβίωσε ἐν Λεβαδείᾳ καὶ τὸν διεδέχθη ὁ τέως Δρύστρας

Βαρθολομαῖος, περὶ οὗ ὅρα ἐπίμετρον Κ. Σταματιάδου καὶ «Σωτῆρος» Β΄, 77. Πρὸς βασιλεύουσαν δι᾽ ἐργασίας αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ μετέβη, ὅτε δὲ τὸ τρίτον ἐπανέκαμψε κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1776, ὡδήγησε μεθ᾽ ἑαυτοῦ καὶ τὸν διδάσκαλον κῦρ Ἀθανάσιον τὸν Κύπριον (Νικομηδείας), ὅστις ἐξεφώνει λόγους ἐπ᾽ ἐκκλησίας καὶ ὅστις ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Βαρθολομαίου μεταβάντος εἰς Σαλαμῖνα κατὰ τὸ 1779 πρὸς συνάντησιν τοῦ δραγομάνου Νικολάου Μαυρογένους ἀκολουθοῦντος τὸν ναύαρχον Χασὰν Πασᾶν εἰς Πελοπόννησον, ἦν ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους μετέβη εἰς τὴν πρωτεύουσαν πάλιν, ἀποθνήσκει δὲ τῇ 4 Νοεμβρίου 1781[2] καὶ διορίζεται ὁ πρῴην Πισιδείας

Βενέδικτος ὅστις τῷ Ἰουνίῳ τοῦ 1785 παντελεῖ καθαιρέσει ὑποβάλλεται ἐπὶ Γαβριὴλ Πατριάρχου καὶ ἐξορίζεται εἰς Ἄθω, ἐκλέγεται δὲ ὁ μέγας Πρωτοσύγκελλος τὸν Ἰούνιον ἐπινεμ. γ΄. εὐφραδὴς καὶ γνώστης τῆς Ὀθωμανικῆς ὁ

Ἀθανάσιος (ὁ γ΄). Οὗτος τῷ Ἰουνίῳ τοῦ 1787 ἐξορίζεται καὶ ἐπανέρχεται ὁ Βενέδικτος, ὅστις τῷ 1794 ἐξώσθη καὶ διωρίσθη τῷ 1801 Βιδύνης μητροπολίτης. Εἶτα πάλιν ὁ Ἀθανάσιος ὁ γ΄. (Κατὰ τὸ χρονικὸν πάλιν ὁ Βενέδικτος διωρίσθη Ἀθηνῶν, ὁ δὲ Ἀθανάσιος εἰς Ἅγ. Ὄρος ἐστάλη καὶ εἶτα πάλιν ἀνακαλεῖται διὰ Πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς τῷ 1789). Σημείωσις. Ἐν τῷ «Σωτῆρι» τίθενται οὕτω: Νεόφυτος 1767-1774, Γαβριὴλ 1774-1780. Ὁ Ἀθανάσιος ἀποθνήσκει μετὰ πεντάμηνον ἀσθένειαν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1799 καὶ τὸν Ὀκτώβριον ἐκλέγεται ὁ

Γρηγόριος, ὅστις τῷ 1806 1807 ἦν συνοδικός. Ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ 1818 (Λόγ. Ἑρμῆς 1818 περὶ σχολῆς Ἄνδρου σιγίλλιον σ. 603) φέρεται. Οὗτος ἐκλέγεται τὸν Φεβρουάριον Χαλκηδόνος, ἀντ᾽ αὐτοῦ δὲ διορίζεται ὁ πανοσιολογιώτατος μέγας ἀρχιδιάκονος τῆς Μ. Ἐκκλησίας κῦρ

Διονύσιος (β΄.), ἐκ Δημητσάνης ἀνεψιὸς ἐπ᾽ ἀδελφῇ τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ε΄. καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ, ἐκμετρήσαντος τὸ ζῆν, (ὅρα

[1] Πιθανωτέρα εἶναι ἡ χρονολογία 1734, διὸ καὶ ἔχει δίκαιον ὁ Μυστακίδης θέτων ἐρωτηματικόν.

[2] Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἐκκλησία Ἀθηνῶν σελ. 70-71.

ἐμὸν ὑπόμνημα) ἐκλέγεται ὁ θεοπρόβλητος πανιερώτατος μητροπολίτης Εὐρίπου κῦρ

Γρηγόριος, [ὁ δ΄.] («Σωτῆρος» τόμ. Β΄ σελ. 87) κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1827, ἀποθνήσκει δὲ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1828 καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ ἐκλέγεται ὁ μητροπολίτης πρῴην Ἄρτης

Ἄνθιμος, (ὁ στ΄), ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ ὁποίου ὑπογράφουσι τέσσαρες μόνον ἀρχιερεῖς, ὁ Ἐφέσου Μακάριος, ὁ Ἡρακλείας Ἰγνάτιος, ὁ Κυζίκου Ματθαῖος καὶ ὁ Νικομηδείας Πανάρετος.

Ὁ Νεόφυτος, τῷ 1833 πρῴην ἐπίσκοπος Ταλαντίου, περὶ οὗ ὅρα «Σωτῆρος» Β΄. σελ. 88. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, Τὰ Σωζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα τόμ. Β΄ σελ. 33, 51, 168. Νεοελλ. Φιλολ. Βρετοῦ 96, 166, 167 καὶ 223. Γούδα παράλληλοι βίοι τ. Α΄. σ. 375-415. Σχεδίασμα Παρανίκα σ. 102.

Μισαήλ, Περὶ οὗ ὅρα σχεδ. Παρανίκα σ. 162 γραπτάς μου σημειώσεις καὶ «Σωτῆρος» αὐτόθι.

ΑΙΓΙΝΗΣ

Θεόδωρος, θ΄. αἰῶνος κατὰ Schlumberger ἐκ μολυβδοβούλλου διατηρουμένου ἐν Ἀθήναις, Revue des E. G. τ. Β΄ σ. 248.

Νίμφων, (sic) γίνεται τῷ Ἰουνίῳ τοῦ ͵ζρις΄ ἤτοι 1608, οὗ θανόντος ἐξελέγη κατὰ Νομικὴν Συναγωγὴν (τῷ 1619 ἔζη, ὅρα Μνημεῖα Ἱστορίας Ἀθηναίων Καμπούρογλου[1] σελ. 330) τῷ 1627 ὁ

Νεόφυτος, καὶ τῷ 1628 ὁ

Δωρόθεος, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Θ΄. 176.

Δωρόθεος, τῷ ͵αχνα΄ κατ᾽ Ὀκτώβριον παραιτεῖται, ἀντ᾽ αὐτοῦ ἐκλέγεται κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1651) ὁ

Μελέτιος,

Καλλίνικος, ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀριθ. 95 χειρογράφῳ τεύχει τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν τῷ 1693

Ἀμβρόσιος, οὗ τῷ 1813 ἀποθανόντος ἐξελέγη κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ δευτερεύων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας

Γεράσιμος, Ἡ ἐκλογὴ ἐγένετο ἐν τῷ ναΐσκῳ τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τοῦ κατὰ τὸν Κουρούτσεσμε. Ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ δὲ τοῦ Γερασίμου προήχθη καὶ ἡ τέως ἀρχιεπισκοπὴ Αἰγίνης († Ὕδρας καὶ Πόρου) εἰς μητρόπολιν. (Ὅρα ἡμετέρας Ἱστορικὰς σελίδας περὶ Κουρούτσεσμε σ. 74). Ἡ πρᾶξις δὲν ἀναφέρεται παρὰ τῷ κ. Γεδεὼν εἰς Π(ατριαρχικοὺς) Π(ίνακας).

[1] Τόμ. Α΄. ὁ πρῴην Αἰγίνης Νήφων.

ΑΙΝΟΥ[1]

Δανιήλ, 1620. Ὑπογράφει ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (Legrand. B. Hell. τόμ. IV σελ. 341 καὶ 343), ὑπογράφει δὲ καὶ ὡς πρῴην Αἴνου κατὰ τὸ 1624 (αὐτόθι σελ. 348)[2].

Ἰγνάτιος, 1624 αὐτόθι σελ. 346.

Παρθένιος, (Ν. Σ) παραιτεῖται καὶ ἀντ' αὐτοῦ κατὰ Μάρτιον τοῦ ͵αχνβ' ὁ

Νικηφόρος, (Ν. Σ) οὗ παραιτησαμένου κατὰ Νοέμβριον τοῦ ͵αχνε' (1655), γίνεται ὁ

Μακάριος, (Ν. Σ)

Φιλάρετος? 1774 (Βυζαντινὰ Χρονικὰ Κεραμέως, 277).

ΑΛΜΥΡΟΥ

Ἐὰν εἷς ἢ δύο Ἁρμυροὶ ὅρα Γιαννοπούλου ἐν B. C. H. 1899 σ. 416.

Ὀνήσιμος.

Ζώσιμος.

Σωφρόνιος, 1636 θεοφ. ἐπίσκοπος

Νεόφυτος, 1665

Ἄνθιμος, Α. 1721

Νικηφόρος, 1755

Ἱερόθεος, 1782-1802 ὅρα Ζητουνίου

Ἄνθιμος, ὁ β'. 1892.

ΑΜΑΣΕΙΑΣ

Ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος παντὸς Εὐξείνου Πόντου.

ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ

Νικήτιος, Τοῦτον ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων «ὡς ἀγγελικὸν τοὺς τρόπους καὶ τὸν βίον» κατέστησεν ἐπίσκοπον

Φαίδιμος, 235

Ἀθηνόδωρος, 270

Βασιλεύς, 314-320

Εὐτυχιανὸς ἢ Εὐτύχιος, 325

Βασίλειος, 347-354

Εὐλάλιος, 360

Μάρκελλος, 378

Ἀστέριος, 399-401

Παλλάδιος, 431

Σέλευκος, 451

---

[1] Πρβλ. καὶ Σάρδεων Γερμανὸν ἐν «Θρᾳκικῶν» τόμ. 6.

[2] Ν. Κ. 1 Ἰουν. 1891.

Μελέτιος }
Σέλευκος } ἅγιοι, ὧν ἡ μνήμη τῇ 5 Ἀπριλίου, 515-553.

Στέφανος, ἐν τῇ Ε' Οἰκουμ. συνόδῳ 553.

Ἰωάννης, 680-692

Θεόδωρος, 692

Δανιήλ, 783

Ἀστέριος, 783

Θεοφύλακτος, 792

Νικηφόρος, 869

Στέφανος, 925

* ***Θεόδωρος***, πρόεδρος καὶ μητροπολίτης Ἀμασείας ι-ια' αἰῶνος Revue Archeolog. 1905 σ. 325.

Μιχαήλ, 1167 (εἶτα Ἀγκύρας)

Νικήτας, 1168

Λέων ἢ Λεόντιος, 1168-1177

Στέφανος, 1193-1197

Κάλλιστος, 1317

Μιχαήλ, 1370

Ἰωσήφ, 1384

Ἰωάσαφ, 1434-1439

Δανιήλ, 1450

Σαββάτιος, 1546

Γεννάδιος, 1561

Ἰωάσαφ, 1572-1578

Ἄνθιμος, 1590

Γρηγόριος, 1623

Μελέτιος, 1624-1626

Ζαχαρίας, 1626-1633

Μελέτιος, 1635

Ἰεζεκιήλ, 1635-1641

Ἀρσένιος, 1644

Παρθένιος, 1645

Κύριλλος, (Ἀμασείας καὶ Καφᾶ) 1651

Κοσμᾶς, 1652

Γεράσιμος, 1656

Κοσμᾶς, 1667-1668

Γεράσιμος, 1668

Ἰωάσαφ, 1668-1671

Γεράσιμος, 1672

Διονύσιος, 1717-1720

Ἀγαπητός, 1721
Γαβριήλ, (πρῴην) εἶτα Ρασκοπρεσρένης 1766
Διονύσιος, 1771 - 1780
Παΐσιος, 1780 - 1795
Νεόφυτος, (πρότερον Μ. πρωτοσύγκελλος) 1810 - 1826
Διονύσιος ὁ ἀπὸ Σηλυβρίας, 1826 - 1827
Νεόφυτος τὸ β΄, 1827
Μελέτιος (ὁ ἀπὸ Μ. πρωτοσυγκέλλου), 1828 - 1830
Διονύσιος, τὸ β΄ 1830 - 1835
Καλλίνικος ὁ ἀπὸ Διδυμοτείχου, 1835 - 1847
Κύριλλος ὁ ἀπὸ Αἴνου, 1847 - 1855
Σωφρόνιος ὁ ἀπὸ Χίου, 1855 - 1863
Σωφρόνιος ὁ ἀπὸ Ἄρτης 1863 - 1887
Ἄνθιμος Ἀλεξούδης ὁ ἀπὸ Βελεγράδων, 1887 [1].

ΑΜΥΚΛΩΝ [2]

Ἐγένετο τὸ κατωτέρω ἔγγραφον τῷ 1340 Νοέμβριον, πατριάρχης ἦν Ἰωάννης ὁ 14ος.

Περὶ Ἀμυκλῶν, ὡς ἐπαρχίας τοῦ Λακεδαιμονίας, τοῦ Νέων Πατρῶν μέτιθι τὸ ἔγγραφον ὅπερ εὕρηται ἐν 216 σελ. τοῦ Α΄. τόμου τοῦ Miklosich καὶ ὅπου λέγεται «Τὸ Ἀμύκλειον», ἡ ἐπισκοπή, ἣν μὲν ἄνωθεν ἐξ ἀρχῆς διαφέρον τῇ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει Λακεδαιμονίας, τὰ πρῶτα μὲν ἐνοριακὸν αὐτῆς δίκαιον εἰς ἐπισκοπὴν ἔτι τελούσης τῆς τοιαύτης μητροπόλεως ὑπὸ τὴν τῆς Κορίνθου. Ἔπειτα ἐξ ὅτου τῷ τῆς μητροπόλεως ἐτιμήθη σεμνώματι εἰς ἐπισκοπὴν καὶ αὐτὸ ἀποκατέστη. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅτε ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς αἱ Παλαιαὶ Πάτραι εἰς μητρόπολιν προεβιβάσθησαν, καὶ ἔσχον ὑφ᾽ ἑαυτὴν ἐπισκοπὰς τῆς Κορίνθου ἄλλας καὶ τὴν Λακεδαίμονος ὑποτεθεῖσα τῇ τῶν Παλαιῶν Πατρῶν, πάλιν συνοδικῷ ἐγγράφῳ κρίσει ἀφαιρεθεῖσα τῷ τῆς Λακεδαιμονίας προσετέθη.

Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ἐπὶ τοῦ πρὸ τοῦ ἡμῶν ἀοιδίμου Πατριάρχου τοῦ κῦρ Ἡσαΐου ἴσχυσεν ἐπιλαβέσθαι τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης τὴν τῶν Παλαιῶν Πατρῶν, ἅτε τῆς Λακεδαίμονος χηρευούσης ἐφ᾽ ᾧ καὶ γράμμα συνοδικὸν καὶ σεπτὸν χρυσόβουλλον ἐξεδόθη.

Ὁ νῦν ἱερώτατος μητροπολίτης Λακεδαιμονίας καὶ ὑπέρτιμος ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος κῦρ Νεῖλος, οὐδαμῶς ἔκρινε δέον περιιδεῖν τὴν λαχοῦσαν αὐτὸν ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ

[1] Ν. Κ. 27 Ἰανουαρίου 1892.
[2] Γερ. Ἰ. Κονιδάρη: Ἀμυκλῶν καὶ Τριπολιτσᾶς. Ἐν Θρησκευτ. καὶ Χριστ. Ἐγκυκλ. τόμ. Α σελ. 924 ἑξ.

ταύτῃ ἐπισκοπῇ ἀδικουμένην, ἀναγνωσθέντων πάντων τῶν ἐξ ἑκατέρων μερῶν ἐγγράφων ἐδικαίωσεν καὶ πάλιν ἐπανελθεῖν τῇ μητροπόλει Λακεδαιμονίας καὶ ὑποκεῖσθαι αὐτῇ ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως εἰς τὸν ἑξῆς ἅπαντα καὶ διηνεκῆ χρόνον, κατά τε τὴν περίληψιν τῶν προσόντων αὐτῇ ἐγγράφων δικαιωμάτων ἐξ ὧν ἀριδηλώτατα, ἀναφαίνεται οἰκείαν ταύτης εἶναι ἐπισκοπήν, ὡς καὶ τὴν τῆς Πίσσης καὶ τὴν τῶν Ἐζερῶν.

Ἰωάννης, Πατριάρχης Οἰκουμενικὸς † νοεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος θ΄

Ἀμυκλῶν [1] Notitia Parthey 10, 581 καὶ 13, 432, ἀντὶ Λακεδαιμονίας ἦν ἐπισκοπὴ ταῖς Πάτραις τῆς Πελοποννήσου.

Περὶ Ἀμυκλῶν καὶ ναῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχαίων ὅρα Ραγκαβῆ, Ἱστορία τῆς καλλιτεχνίας. Ἐπίσης τὰ ἐν Κουρούτσεσμε.

Κύριλλος, Ἀμυκλῶν φεύγει τῷ 1771 κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον εἰσβολὴν τῶν Ἀλβανῶν σὺν τῷ Π. Πατρῶν Παρθενίῳ, Κορίνθου Μακαρίῳ καὶ Χριστιανουπόλεως Δανιὴλ εἰς Ζάκυνθον (Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σ. 499, Οἰκονόμου, τὰ Σωζόμενα σελ. 417 ἐν σημειώσει).

Νικηφόρος, Τῷ 1798 (ἐν σιγιλλίῳ περὶ Μονῆς ἐν ἐπαρχίᾳ Βρεσθένης Λακεδαιμονίας). Τούτου ὁ ἱεροδιάκονος Ἰωσὴφ ὁ ἐκ Τριπολιτζᾶς τῷ 1804 ἐξέδοτο τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου τοῦ Νέου (Βρετοῦ Α΄. 147 ὅρα).

Παρθένιος, ὁ ἀπὸ Ἀμυκλείου δεθεὶς ἀνήχθη διαταγῇ τοῦ Ταγιάρογλου σατράπου τῆς Δαμασκοῦ ἐξ Ἱεροσολύμων εἰς Δαμασκὸν ἕνεκα τοῦ ζητήματος τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ὃν οἱ Ἀρμένιοι κατέσχον ἐπὶ Παϊσίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Τότε ἐστάλη εἰς Ἀδριανούπολιν ὁ Δημητζανίτης Διονύσιος, περὶ οὗ ὅρα τὰ ἐν Δημητσάνῃ (Ἱστορία τῆς Ἁγίας Πόλεως σ. φιβ΄).

ΑΝΔΡΟΥ [2]

Ὅρα Hopf.

Σαμουήλ, ἐν τῇ κατὰ Φωτίου συνόδῳ τῷ 869 (Mansi, Conciliorun Coll. τόμ. 16 σελ. 37 - 195).

Λέων, μολυβδόβουλλον, ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Schlumberger, Revue des études grecques σελ. 251 ἐπίσκοπος.

Ἀρσένιος, τῷ 1575, Turcogr. 507.

Γαβριήλ, 1593. «Ἑλλην. Φιλ. Σύλλογος» 17. «Μαυροκορδάτειος βιβλ.» 75.

Βενιαμίν, (Ν. Σ. 284α) Τῷ 1612. (Ἰουλίῳ ͵ζριη΄) [3] ὅστις τῷ ͵ζρκ΄ ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ

[1] ϛ΄. ὁ Ἀμυκλείου, ἔχει τὸ κείμενον.
[2] Περὶ τῆς Ἐπισκοπῆς Ἄνδρου καὶ ἐπισκόπων αὐτῆς ἴδε Δ. Πασχάλην ἐν περιοδικῷ «Θεολογίᾳ». Τόμ. δ΄ καὶ ε΄ (1926 - 27).
[3] Ἡ ἐντὸς τῆς παρενθέσεως σημείωσις εὑρίσκεται ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ.

Νεοφύτου, τοῦ Σκύρου, ἀνθ' οὗ πάλιν μετ' ὀλίγον ἀναλαμβάνει τὸν θρόνον ὁ τέως τοιοῦτος Βενιαμίν, ὅστις ἀθωοῦται καὶ καθαιρεῖται ὁ νῦν Ἄνδρου (πρῴην Σκύρου) Νεόφυτος.

Γρηγόριος, (Ν. Σ) καθαιρεῖται ἐπὶ Κυρίλλου τῷ 1626, διότι καὶ «ἔπασχε λώβην τὴν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ ἱερὰν νόσον καλουμένην. (Σάθα, Μ. Βιβλιοθ. Γ' σ. 565), καὶ γίνεται ὁ

Μακάριος[1], (Ν. Σ) ὅστις καθαιρεῖται τῇ 13 Μαρτίου τοῦ 1630 ἰνδ. ,ιγ' καὶ διορίζεται ὁ

Κύριλλος, (Ν. Σ) «ὑπερορίου δ' ἀπὸ διετίας ὄντος καὶ καθαιρεθέντος» ἐγένετο κατὰ Φεβρουάριον τοῦ ,αχνβ' ὁ

Αὐξέντιος, ὅστις καθαιρέσει ὑποβάλλεται τῷ 1666.

Ἀρσένιος, Τῷ 1641 (Π. Κ. 333).

Ἰάκωβος, Τῷ 1668 ἐπὶ Μεθοδίου. (Ὅρα Σινᾶ ἔγγραφα σ. 64), καὶ τῷ 1690; (καὶ ὑπάρχει κῶδιξ ὑπ' αὐτοῦ γραφείς, νόμιμον «ἐτοῦτος τὸ νομιμον ὑπάρχει καμοῦ τοῦ ταπεινοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Ἰακώβου καὶ ὅποιος τὸ... νὰ ἔχῃ τὰς ἀρὰς τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων....

Γεράσιμος ὁ β', ὁ Πατριάρχης, προεδρικῶς.

Μελέτιος, Τῷ 1745 ἀφεύκτῳ διαταγῇ τῆς κραταιᾶς βασιλείας ἐξεώσθη καὶ διωρίσθη τῷ Μαΐῳ ἀντ' αὐτοῦ ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος

Γεράσιμος.

Διονύσιος, Τῷ 1750 ἰνδ. ιγ' ἐπὶ Κυρίλλου ἀποθνήσκει, διαδέχεται αὐτὸν ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις

Νεόφυτος, ὅστις ἀποθνήσκει τῷ 1758 καὶ τῷ Σεπτεμβρίῳ ἐκλέγεται ἐπὶ Σεραφείμ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ μεγάλου Ρεύματος, ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις

Φιλόθεος, Ἐπὶ Σωφρονίου ἀπέθανε ὁ

Ἰωάσαφ, καὶ διωρίσθη ὁ ἐν ἱερομονάχοις

Διονύσιος (Καΐρης), τῷ ,αψοε'. Οὗτος ἀποθνήσκει καὶ τῷ 1799 τὸν Αὔγουστον καὶ ἐκλέγεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Κορούτσεσμε ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κῦρ

Παγκράτιος, οὗτος ἀποθνήσκει τῇ 30 Αὐγούστου 1810 καὶ τὸν Σεπτέμβριον ἐκλέγεται ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατρ. Οἰκ. θρόνου,

Διονύσιος, ὅστις ἀποθνήσκει τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1835 εἶτα:

Σωφρόνιος, (ὁ) Ρεματούσης.

Σεραφείμ, τῷ 1837 διωρίσθη· ἦν πρότερον Σμύρνης ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου τῷ 1833 καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα διωρίσθη Ἄνδρου τῷ 1837 ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1842 (Οἰκονόμου: Σωζόμενα Φιλ. σ. 347 ἐν σημειώσει).

[1] Ἐν δελτίῳ, προφανῶς ἀνεπεξεργάστῳ, ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις: Μακάριος τῷ Δεκεμβρίῳ 1636 καὶ οὗτος καθαιρεῖται καὶ γίνεται ὁ Κύριλλος. (Ὅρα σελ. Νομ. Συν. 309 β. τῷ 1639 (;)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΑΝΔΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΚΛΗΡΙΚΩΝ

Ἐξ Ἄνδρου ἦν Ἰωσὴφ ὁ Ἄνδριος ἀρχιμανδρίτης κατὰ τὸ 1650-1660, ὅστις παρέστη τῷ ὑπάτῳ Κιοπρουλῇ ὑπερασπιζόμενος τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων. (Παϊσίου Περιγρ. Ἁγίας Πόλεως σ. ,ρις' ὅρα τὰ περὶ Θεοδωρήτου Λακεδαίμονος). Ἄνδριος ἦν ὁ ἀπὸ Λαρίσσης πατριάρχης Διονύσιος ὁ Γ' 1660. (Κατάλογος Μαθᾶ σελ. 311). Οὗτος παρεπιδημεῖ ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 1670, ἐπιτροπεύοντος τοῦ Δοσιθέου τοῦ πρῴην Ἱεροσολύμων Νεκταρίου, ὅστις παραγενόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα προσήνεγκε τῷ κοινῷ τοῦ Π. Τάφου εἰς ψυχικὴν σωτηρίαν δέκα χιλιάδες γροσίων ἐντειλάμενος ἵνα ὁ τόκος αὐτῶν δαπανᾶται εἰς κατασκευὴν ἄρτων (προσφορῶν) καθαρῶν διανεμομένων κατὰ πᾶν Σάββατον ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς ἐν τῷ μοναστηρίῳ εὑρισκομένοις ἁγιοταφίταις πατράσι καὶ τοῖς ἐν ταῖς λοιπαῖς μοναῖς τε καὶ ἐκκλησίαις... Τοῦθ' ὅπερ εἰς δῶρα διατετίμηται ὀρθῶς καὶ ἀπαραβάτως μνημονευομένου τοῦ ὀνόματος μετὰ τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων (Ἱστορία Ἁγίας Πόλεως Παλαμᾶ σελ. φλ').

Ἄνδριος ἦν ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὁ Μαρμαρᾶς (σελ. 334 Μαθᾶ).

Ἄνδριος ἦν Ματθαῖος ὁ Λιβύης μητροπολίτης, εἶτα δὲ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἀποθανὼν τῷ 1762 καὶ καταλιπὼν εἰς τὴν ἐν Ἄθῳ μονὴν τοῦ Κουτλουμουσίου τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ χρήματα κλπ. (ὅρα Γεδ. Ἄθω σελ. 224). Βλέπε καὶ βίους ἀνδρῶν Ἄνδρου τοῦ Μπληζιώτου σ. 31 κέ. πρβλ. Γεδεὼν Ἄθω σ. 182.

Ὁ ἀρχιερεὺς Κέω Νικόδημος Ροῦσος (Παρνασσὸς τόμ. Θ' σ. 338 ὅρα) ἦν Ἄνδριος.

Ἄνδριοι μαθηταὶ ἐν Πίσῃ κατὰ τὸ 1817 ὑπάρχουσι σπουδάζοντες ὁ Ἰωάννης Δελαγραμμάτικας, Διονύσιος Καμπάνης (Λογ. Ἑρμ. σ. 24 τοῦ 1818).

ΑΡΓΟΥΣ

Τὸ Ἄργος ἐγένετο μητρόπολις τῷ 1089[1] (6597)· ὅρα Σύντομον χρονικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Δούκα (ἔκδ. Βόννης σελ. 515).

Τῷ 1389 τὸ Ναύπλιον ἡ Βενετία κατέλαβε (Ἀνάπλι).

Τῷ 1397 ὁ Γιακοὺπ (ἢ Ἐγιούπ;) πασᾶς καὶ ὁ Μουράτης κατέλαβεν τῷ μηνὶ Ἰουνίῳ β' ἡμέρᾳ Σαββάτῳ τὸ Ἄργος καὶ τῇ Κυριακῇ ἐπῆραν αὐτὸ καὶ ἠχμαλώτισαν τὸν λαὸν σ. 517.

Τῷ 6929 (1420) τὰς 17 Δεκεμβρίου κατέστρεψαν τὸν νάρθηκα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέως ἐν Ναυπλίῳ.

[1] Τὸ ὀρθὸν εἶναι 1189 πρβλ. Γερ. Ἰ. Κονιδάρη: Σύντομος Ἐκκλ. Ἱστορία τοῦ Ἄργους Ναυπλίου, Ἀθῆναι 1936.

Τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ 1463 κυριακῇ τῶν Βαΐων παρεδόθη τὸ Ἄργος εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ τῇ 5 Αὐγούστου παρέλαβον τὸ αὐτὸ Ἄργος οἱ Βενετοὶ (σ. 521) Ναυπλίου καὶ Ἄργους.

Σακελλίωνος, Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑτ. τεῦχος ε΄ Zu den Bischofslisten von Nauplia-Argos vergleiche man auch Gelzer: Analecta. Ind. lect. τοῦ χειμερινοῦ ἑξαμήνου 1891/92 Jena 1891/92. Ὅρα καὶ Mitteil. des D. Arch. Instituts 1909 σ. 189-236 ὑπὸ Struck σελ. 232.

Εὐτελής!! Κατὰ παρανάγνωσιν ἐκ τοῦ «ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος Ναυπλίας καὶ Ἄργους» ἔγινε κύριον ὄνομα ὑπὸ τοῦ Zimmermann. Byz. Zeitschr. Θ. (1900 σ. 550).

Λέων, τῷ 869 (Mansi, Conciliorum τόμ. 16 σ. 37-195).

Λέων, (β΄) τῷ 1156 Mansi τόμ. 21 στ. 638. Τὸ ἐπίγραμμα αὐτοῦ ἐν σελ. 229[1] ὅπου ἀναγνωστέον ἔπηζα οὐχὶ ἔπτηζα. Ἔτος ,ςχνζ΄ (6657=1148/9).

Ἐν Νεοελλ. Φιλ. Σάθα σ. 599 τ. Α΄ εὑρίσκω, ὅτι ὁ Γεώργιος Μαρκ. Ζωγράφος Πελοποννήσιος ἐπεμελήθη τὴν ἐν ἔτει 1727 καὶ 1729 ἐν Βενετίᾳ ἐκδοθεῖσαν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου

Πέτρου, ἀρχιεπισκόπου Ναυπλίου καὶ Ἄργους. Ὅρα Διονύσιον παρὰ Σάθα Γ. 486 Μεσ. βιβλ.

Παρθένιος, (Ν. Σ) παραίτησις τῷ 1599. (Σάθα Μ. Β. τ. Γ΄ σ. 549).

Ἄνθιμος, (Ν. Σ) ἐξελέγη τῷ 7110 =1602 νοεμβρίου 23 («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τόμ. Β΄ σελ. 780). Οὗτος ἦν ἄραγε ὁ μετέπειτα Μηθύμνης; (ὅρα ἐμά), ἀνθ᾽ οὗ μετατεθέντος ἐξ Ἀθηνῶν ἐξελέγη ὁ πρῴην Νέων Πατρῶν.

Παρθένιος, (Ν. Σ) κατὰ Φεβρουάριον τοῦ ,ζριβ΄ (1604).

Διονύσιος, Ναυπλίας μητροπολίτης, φιλόσοφος, ἄριστος μαθητὴς Κορυδαλλέως (Σάθα Νεοελ. Φιλ. σ. 416 καὶ 253).

Σωφρόνιος, (Ν. Σ) οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως «ἀνὴρ τῷ ὄντι ἐνάρετος καὶ πάσῃ ἄλλῃ παιδείᾳ κεκοσμημένος» ὃν παραιτηθέντα διεδέχθη ὁ

Θεοφάνης, τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ 1624 ἐν σιγιλλίῳ Μονῆς Φιλοσόφου «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β΄ στ. 668. (1622 «Ἐκκλ. Ἀλ.» 1899 φ. Α΄ σ. 24).

Θεοφάνης, Τῷ 1640 (σιγίλ. Ἄνδρου). Οὗτος ἐπὶ Παρθενίου τῷ 1658 ὑπογράφει ἐν σιγιλλίῳ τῆς Μονῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Τριγλίῳ τῆς Πελεκιτῆς. Καθαιρεῖται ἐπὶ Πατριάρχου Παϊσίου.

Μακάριος, (Ν. Σ) 1654 Ὀκτ. 7.

Θεοφάνης, καθαιρεῖται ἐπὶ Παρθενίου «ὥστε ὀνομάζεσθαι Θεοφάνην μοναχὸν ἀμέτοχον τῆς τε τιμῆς τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν εἰσοδημάτων τῆς μητροπόλεως» μηνὶ Νοεμβρίῳ 1665 (Νομ. Συν.).

[1] Τὸ ἥμισυ τῆς εἰδήσεως ὑπάρχει οὐχὶ ἐν τῷ τετραδίῳ, ἀλλὰ ἐν δελτίῳ, ἡ δὲ παραπομπὴ πιθανώτατα ἀναφέρεται εἰς τὴν Byz. Zeitschr.

Γεράσιμος[1], Τῷ 1667 μαΐῳ ἐν συνοδ. γράμμ. Παρθενίου τοῦ Δ΄ (Ἐκκλ. Ἀλήθεια ἔτος γ΄ σ. 598) ὁ Ναυπλίου

Ἀμβρόσιος, 1711 (Σάθα Μεσ. βιβλ. τ. Γ΄ σ. 521).

Νεόφυτος, 1741-1747 «Ἐκκλ. Ἀληθ.» ἔτος Ι. σελ. 156.

Νικόδημος, 1776 «Ἐκκλ. Ἀλ.» ΚΘ΄ 1904 σελ. 217.

Μελέτιος, ὁσιώτατος ἐφημέριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τῷ 1771 Ἀπριλίῳ, παραιτεῖται (οὗτος μνημονεύεται ἐν Καμπούρογλου τόμ. Α΄ σελ. 171) καὶ διορίζεται τῷ 1787 ὁ Ὠλένης

Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε καὶ διωρίσθη ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Νικομηδείας

Γεράσιμος, κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1800 ἐπινεμ. γ΄, ἀλλ᾽ οὗτος παρῃτήθη, καίτοι ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ δεδοκιμασμένος, ὡς λέγει τὸ ὑπόμνημα τοῦ Π. Κ, «ἐξ ἐπηρείας γὰρ τῶν μισοκάλων ἀνεφύησαν σκάνδαλα καὶ ταραχαὶ καὶ λογοτριβαὶ μεταξὺ τῶν ἐνταῦθα παρευρεθέντων Πελοποννησίων χριστιανῶν δυσανασχετούντων ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ». Τοῦτο καταμαθὼν ἔδωκε παραίτησιν τῇ 22ᾳ Ἰανουαρίου καὶ ἐξελέγη ἀντ᾽ αὐτοῦ ὁ πρῴην Παλαιῶν Πατρῶν

Γρηγόριος, ὁ φυλακισθεὶς τῷ 1821 ἐν Τριπόλει (Ζαφειροπούλου σελ. 10 πρβλ. καὶ Σάθα Μεσ. βιβλ. τ. Γ΄ σελ. 400)[2].

ΑΧΡΙΔΩΝ

Κατάλογος ὡραῖος ὑπὸ † Ἀμασείας Ἀνθίμου ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ 1889 σ. 158-160.

Γαβριήλ, ὅρα Ζερλέντη μονογραφίαν ἐν Γρ. Παλαμᾷ (1918) ἔτ. β΄ σ. 153-157 ἐν ᾗ μνημονεύει τὴν τοῦ Ἀμασείας ἐν 1895 Ἐκκλ. Ἀληθ. εἰς σημείωσιν καὶ ἄλλα οὐχὶ ὅμως τὰ ἐμὰ παρὰ Legrand. Ὅρα Stigerl σ. 329. Legrand R. E. G. 1891, 184-185[3].

ΒΑΡΝΗΣ

Varnae per adjunctionem (Acta et Diplomata ὑπὸ Miklosich et Müller σελ. 502). Ὅρα Turcograecia σελ. 7. Migne, Patrol. Graeca τ. 152 ἔτος 1431. Βάρνα ἡ πρῴην Τιβεριούπολις, Parthey, Synecdimus κλπ. ἀπὸ 63ῃ ἔγινε 75ῃ ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἔκθεσις νέα. Τῷ 1369 τῷ μητροπολίτῃ Μεσημβρίας confertur metropoli. Θεοδωρούπολις. Ὅρα «Ἑλλ. Φ. Σ.» παρ. τ. ιθ΄.

[1] ***Γεράσιμος,*** «φυγὰς ᾤχετο μηδενὸς διώκοντος καὶ εἰς ἀπηγορευμένους τόπους »ἀποδημήσας, ἔνθα ὕποπτος ἐστὶν, ὡς καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς καθ᾽ ἡμᾶς εὐσεβείας »προδοῦναι» μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 1669. (Νομ. Συναγωγή).

[2] Ἐν τέλει ὑπάρχει σημείωσις ὅτι «ὁ Γεράσιμος οὗτος ἐγένετο Κρήτης» ἐπίσης ἡ εἴδησις «διδάσκαλος τῆς πόλεως Ναυπλίου Ἰωάννης» μετὰ τὸ 1650 (Μαυρ. Βιβλιοθήκη σ. 117, τομ. 17 τοῦ «Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου»).

[3] Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ.

Βάρνη κατὰ Φατσέαν Γραμμ. Γεωγρ. ἔκδ. 1760 μεταξὺ Μηδείας καὶ Σηλυβρίας. Τῷ 1802 β´ σειρᾶς μητρόπολις μεταξὺ ᾿Αγχιάλου καὶ Σηλυβρίας. Μητροπόλεως Βάρνης χωρία ὀνομαστὶ ὅρα Miklosich τόμ. Α´ σ. 502 καὶ Μεσημβρίας συλλογή. ᾿Επύργωσε σὺν τῷ ᾿Αγχιάλου ὁ ᾿Ισαάκιος ῎Αγγελος, «᾿Εκκλ. ᾿Αλήθεια» ἔτος γ´ σελ. 203.

Μεθόδιος, Miklosich τόμ. Α´ Βάρνης καὶ Καβάρνης καὶ ὑπέρτιμος. μηνὶ Μαΐῳ ᾿Ινδ. β´[1].

Μάρκελλος, Βάρνης ὑπέρτιμος καὶ πρόεδρος Χριστουπόλεως.

᾿Αλέξιος, 1380 ἔνθ᾿ ἀν. τόμ. Β´ σελ. 4 καὶ 7.

Γαβριήλ, τῷ 1389 ὁ μετὰ ταῦτα Νικαίας (Αὐτόθι σελ. 129 καὶ 135). Τῷ 1371 ὑποψήφιος Βάρνης ὁ .... Miklosich (ἔνθ᾿ ἀν. τόμ. Α´ σελ. 541). Τῷ 1370 ὁ Πατριάρχης ἀνέθηκεν εἰς τὸν Βάρνης τὴν διοίκησιν τῶν παρὰ τὴν μητρόπολιν πατριαρχικῶν καστελλίων (αὐτόθι).

Γαβριήλ, ὑπογράφει τῷ 1565 καθαίρεσιν τοῦ ᾿Ιωάσαφ, (Turc. σ. 173).

᾿Ακάκιος, ἐπὶ ῾Ιερεμίου τοῦ Β´, Σάθα, Σχεδ. ῾Ιερεμίου Turcogr. σ. 279 καὶ 334 ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς Θ. Ζυγομαλᾶν.

Θεολήπτος, (ἐπὶ Ραφαήλ)· οὗτος καθαιρεῖται μηνὶ ᾿Ιανουαρίῳ τοῦ ͵ζριγ´ (7113-5508=1605), (ὅρα Νομ. Συναγ. φύλ. 184^{α}). Κατὰ τούτου γίνεται τὸ σημείωμα ἐπὶ Ραφαὴλ καὶ κρίσις ἐν τῷ Πατριαρχικῷ ναῷ, παρόντος καὶ τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἀποδειχθεισῶν τῶν κατ᾿ αὐτοῦ κατηγοριῶν καθαιρεῖται καὶ πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας ἀπογυμνοῦται. Τὸ σημ. δημοσιεύεται ἐν Document Provitoara le Istoria Românilor τοῦ Harmuzak ἐν σελ. 385 ἐν XIII ὑπὸ Κεραμέως.

Ματθαῖος, τῇ 12 ᾿Ιαν. 1605. Μάρτιον 1606 καθαιρεῖται καὶ ἐκλέγεται

Μελέτιος, 15 Μαρτίου ὑπόμνημα αὐτοῦ

Παρθένιος, τῷ 1620 ἐν ῾Ιεροσολ. Σταχυολ. τόμ. Δ´, 97. «᾿Εκκλ. ᾿Αλήθεια» Β´. σ. 668. Σάθα, Νεοελ. Φιλ. σελ. 284.

Νικόδημος, (Ν. Σ.) ἅτε χρόνους ἤδη ἱκανοὺς ἀναχωρήσαντος τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ἐγένετο ὁ

Μητροφάνης, (Ν. Σ.) κατὰ ᾿Ιούνιον τοῦ ͵αχκβ´[2]. ᾿Επὶ Κυρίλλου τῷ 1622 «ἀπροστατεύτου μεινάσης ἐπὶ χρόνους ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος ἤδη ἀπὸ ἱκανοῦ... Νικοδήμου διὰ τὴν ἀχρειότητα αὐτοῦ καὶ κουφότητα τῶν φρενῶν ἀναχωρήσαντος τῆς ἐπαρχίας ἄνευ πατριαρχιακῆς ἀδείας καὶ καθαιρεῖται ἐπὶ Παρθενίου τῷ 1622 ᾿Ιουνίου ια´, ὁ ὁσιώτατος ῾Ιερομόναχος Μητροφάνης.

Παρθένιος, (Ν. Σ.) τῷ 1624. («᾿Εκκλ. ᾿Αλήθεια» Β´ σ. 668, Σάθα, Νεοελ. Φιλ. σ. 284). Τούτου ἀποθανόντος ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς Μεγάλης ᾿Εκκλησίας

[1] Ν. Κ. 29 ᾿Ιουλ. 1891.

[2] Εἰς τὸ τετράδιον σημειοῦται, Μελέτιος 1622 Φεβρ. ἐν «᾿Εκκλ. ᾿Αληθ.» φ. Α. σ. 24. Πρὸ τοῦ Μητροφάνους.

Μελέτιος, (Ν. Σ.) τῇ 8 ᾿Απριλίου 1635 καθαιρεῖται (ἰνδ. γ´) καὶ γίνεται ὁ πρῴην Πλαταμῶνος

᾿Αγαθάγγελος, (Ν. Σ.) κατ᾿ ᾿Απρίλιον τοῦ ͵αχλζ´

Μελέτιος, (Ν. Σ.) ͵αχλθ´ Δεκέμβριον καθαιρεῖται καὶ ἐγένετο ὁ πρῴην ᾿Ικονίου

Παρθένιος, τῷ 1641 Π. Κ. 339.

Μελέτιος, Τῷ 1646 ὁ Βάρνης Μελέτιος συνοδικὸς (ὅρα Π. «῾Ελλ. Φιλ. Συλλ.» Κ-ΚΒ σελ. 102), ὅστις ἀποθνήσκει τῇ 25 Αὐγ. 1649 ἰνδ. β´ ἐπὶ Παρθενίου τοῦ νέου.

῎Ανθιμος, ἐπὶ Παϊσίου (Δ´ Πατριαρχία τῷ 1652). Γράφε Α´ Πατριαρχίας. ᾿Επὶ τούτου ἑνοῦται ἡ Πατριαρχικὴ ἐξαρχία τῆς Καβάρνας μετὰ τῆς Βάρνης (ὅρα Γεδεών, Πατριαρχ. Πίνακες καὶ Νομ. Συναγ. 172 φύλλ.) ἐπὶ συμφωνίᾳ ὅπως πληρώνῃ ὁ μητροπολίτης ἄσπρα ἐτησίως 5.000 ὡς Πατριαρχικὸς ἔξαρχος (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. τ. Γ´ Π. Κ.) ῾Υπέγραψε οὗτος καὶ..... ἐπιστολαῖς τοῦ Πατριάχου Παϊσίου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νίκωνα (........ 16 Σ/βρίου. ἀριθ. 51). ᾿Ανθ᾿ οὗ ἀποθανόντος τῷ 1655 Μάϊον ἐκλέγεται ἐπὶ ᾿Ιωαννικίου (τὸ ζ´. πατριαρχοῦντος) ὁ πρωτοσύγγελλος Βάρνης

Δανιήλ, (Ν. Σ.) κατὰ Μάϊον τοῦ ͵αχνε´, «ὅστις ἐάσας τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ καὶ εἰς ἀλλοδαποὺς μεταβὰς τόπους καθαιρεῖται καὶ ὁ πρῴην Πωγωνιανῆς

Δανιήλ, (Ν. Σ.) τῷ ᾿Ιουλίῳ τοῦ 1657 (͵αχνζ´) ἐπὶ Παρθενίου τοῦ δ´. Οὗτος καθαιρεῖται συνοδικῶς τῷ ᾿Ιουνίῳ τοῦ ͵αχνη´ (1658) καὶ γίνεται ὁ

Νικόδημος, (Ν. Σ.) ὅστις λέγει τὸ Πατριαρχικὸν ὑπόμνημα ἐν Κ. 339 (καὶ ἡ Νομικὴ συναγωγή, ὅρα προηγουμένως) διὰ τὴν ἀχρειότητα αὐτοῦ καὶ κουφότητα τῶν φρενῶν ἀναχωρεῖ καὶ καταλιπὼν τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ καθῃρέθη ἐπὶ Παρθενίου τῷ 1662 καὶ ἐγένετο ὁ

Μητροφάνης[1], 1672, ῾Ιεροσολ. Βιβλ. Α´ ὅστις ἀποθνήσκει καὶ ἐκλέγεται

Μακάριος, 1675 Σ/βριος (Παρανίκα, ῾Εβδ. Λειτ. Γ´, 633 ἰνδ. ιβ´) διαδέχεται τοῦτον (τὸν Μητροφάνην), ὃν εὑρίσκω εἰς ὑπογρ. ὑπομνήμ. τοῦ Καππαδοκίας Γερμανοῦ (Π. Κ. 339).

Σεραφείμ, 1680 ᾿Απρίλ. (Παρανίκα, ῾Εβδ. ᾿Επιθεώρ. Νεολ. τ. Γ´ σ. 609)

Καλλίνικος, 1720, ῾Ιεροσ. Βιβλ. Α´ «᾿Εκκλ. ᾿Αλήθ.» σ. 500 ἐν τῇ καθαιρέσει Μεθοδίου..... Τῷ 1723 ἐπὶ ῾Ιερεμίου, ὅρα καὶ γράμματα περὶ τῆς συστάσεως τῆς ῾Αγιωτάτης Συνόδου (1840) 1722 «Βυζ. Χρονικὰ» ιθ´ σ. 274

᾿Αθανάσιος, 1726, «῾Ελλ. Φιλ. Συλλ.» Π. ᾿Αρχ. Κ.-ΚΔ. σ. 110.

[1] Σημ. Μυστακίδου. Τῷ 1663 ἐκ Κ/πόλεως ἀποδημεῖ εἰς ᾿Ιάσιον ὁ πατριάρχης ῾Ιεροσολύμων Νεκτάριος· τῷ ἐπιόντι ἔτει ᾿Απριλίῳ μηνὶ εἰς Βλαχίαν, ἐκεῖθεν εἰς Ρούσκιον εἰς Ράσγραδ καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Βάρνην καὶ Τύρναβον ἔνθα κωλικῇ νόσῳ περιπεσὼν κατῆλθεν εἰς ᾿Αδριανούπολιν (σελ. φκη´ τῆς ῾Ιστορίας τῆς ῾Αγίας πόλεως). τὴν 15 Αὐγ. 1674 ὁ

Ἰωακείμ, ἀπέθανε ἐπὶ Κυρίλλου τῷ 1754, διεδέξατο αὐτὸν ὁ δευτερεύων τῆς Α. Θ. Π. κὺρ

Καλλίνικος,

Νεόφυτος, 1774 ὑφίστατο. Ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Κουρούτσεσμε (σ. 71 καὶ «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» Β´ 249). Ἀποθνήσκει[1] τῷ Σ/βρίῳ τοῦ 1783, διεδέξατο δὲ αὐτὸν ἐπὶ Γαβριὴλ. (ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἰωάννῃ Κουρούτσεσμε) ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κὺρ

Φιλόθεος, κατὰ τῷ 1786 ὁ μετὰ ταῦτα Τορνόβου, ἐπὶ ὀκταμηνίαν διοικήσας τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, ὅτε ἐπανῆλθε ὁ Τορνόβου Ματθαῖος[2] «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τομ. Β´ σελ. 278 μετὰ ταῦτα Καισαρείας. (Ὅρα Κουρούτσεσμε σελ. 71 καὶ τὰ ἐν ἄλλῳ δελταρίῳ).

Γρηγόριος, ὁ τῷ Σ/βρίῳ τοῦ 1800 Δρύστρας καὶ εἶτα Μεσημβρίας (Σιγγίλια Ἄνδρου).

Παΐσιος, πρώην μέγας πρωτοσύγκελλος τῷ Ἀπριλίῳ 1797 Μοσχονησίων καὶ τῷ 1800 Βάρνης, γενομένων ψήφων ἐν τῷ κατὰ τὸ Νεοχώριον ναῷ τῆς Παναγίας τοῦ Κιόγμπασι «(Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τόμ. Β´ σ. 279). Τῷ 1806 ἐγένετο Σωζουπόλεως ἀνταλλάξας τὴν θέσιν μετὰ τοῦ Σωζοπόλεως

Χρυσάνθου, μετατεθέντος εἰς Βάρνην. Τῷ Ἰουνίῳ 1817 (Κουρούτσεσμε σ. 78) οὗτος ἐγένετο Δράμας. Τοῦτον διεδέξατο ὁ

Ζαχαρίας, ὅστις ἀποθνήσκει κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821 (ἴσως ἐδηλητηριάσθη διὰ τὰς ἐν Βάρνῃ παραδόσεις) καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἀναδεικνύεται ὁ μέγας ἀρχιμανδρίτης

Φιλόθεος,[3] περὶ οὗ ὅρα τί λέγεται ἐν τῇ ὑπὸ Ἰωάννου Νικολάου «Ὀδησσῷ» (1894) σ. 202 καὶ διὰ τὸν Ζαχαρίαν σελ. 201.

Καλλίνικος, ὁ τῷ 1831 Ῥόδου. («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» τόμ. Β´ σ. 331). Οὗτος τῷ 1835 ἀντικατέστη συνεπείᾳ τῶν προσκλαύσεων τῶν ἐπαρχιωτῶν του καὶ ἐγένετο ὁ θεοφιλέστατος καὶ πανιερώτατος μητροπολίτης Ἴμβρου

Ἰωσήφ, κατὰ Ὀκτώβριον 1846 εἰς Βιδύνην ἀντὶ τοῦ ἐκπεσόντος Κυρίλλου ὅτε ὁ Ἄρτης

Ἀβέρκιος, γίνεται Βάρνης («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1881/82).

ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ

Μιχαήλ, Κατὰ ἐπιγραφὴν ἐν Ἁλμυρῷ εὑρεθεῖσαν (B.C.H. 1899 σ. 398). Ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Βελεστίνου ἐξηρτᾶτο πνευματικῶς ἡ ἐπαρχία Ἁλμυροῦ. Ἐποχὴ 1300-1400.

[1] Ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Σεράϊ Μπουρνού.

[2] Ἐν ἑτέρῳ δελτίῳ προστίθεται ὅτι ὁ Φιλόθεος διώκησε τὸ Τόρνοβον τῷ 1797.

[3] Ἐν ἑτέρῳ δελτίῳ σημειοῦται: Φιλόθεος Καρκάκης / Ζαχαρίας } 1819 Ἀγγελοπούλου, ὁ Γρηγόριος ὁ Ε´ «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τόμ. Γ´ 671, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὅρα περὶ τούτου Πασχάλη ἐν Θεολογίᾳ Ε´, 928 καὶ Κουρούτσεσμε σ. 78.

ΒΙΖΥΗΣ

(Καραβιζύης Karabizya) Schlumberger: Sigillographie σελ. 150.

Ἰωάννης, Ἀρχιεπίσκοπος Καραβιζύης.

Κοσμᾶς, «Κοσμᾶ ἀρχιεπισκόπου Καραβιζύης» ἐν Mélanges d'archéol. Byzantine σελ. 217.

Ματθαῖος,(;) 1731 Π. Κ. καὶ τόμ. ΙΘ´ (;) τῶν «Βυζ. Χρονικῶν» Πετρουπόλεως.

Γεράσιμος, 1774 - Κεραμεύς, Χρονικὰ ΙΘ, 273[1].

ΒΕΡΡΟΙΑΣ

Θεοφάνης, ὁ Μαλάκης Μυστακίδου (;) «Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγου» τ. 27, 1900 σ. 376.

Ἀβέρκιος, Ὅρα «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν»: 1899 φ. μην. Ἀπρ. σ. 29. Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1628 μεταβαίνει εἰς Μόσχαν πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν ἐκ τῆς ἐκ Βερροίας Μονῆς τῆς Κοιμήσεως. Μέτιθι πολλὰ αὐτόθι. Ἀποθανόντος τοῦ προκατόχου ὁ

Παΐσιος, ͵ζριδ´ Δεκέμβρ. 6.

Ἰωαννίκιος, ἐγένετο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας[2], ἀνθ' οὗ τῷ ͵αχμε´ Ἰουνίου ιδ´. ὁ

Ἰωάσαφ.

. . . . . Ὁ ἐκ Κίτρους ͵αχπστ´. Ὁ ἀφιερῶν τὸν Οἰκουμένιον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς μητροπόλεως Βερροίας. Ποῦ τὸ ὄνομα ὅπερ λέγει ὅτι γινώσκομεν ὁ κ. Γεδεὼν ἐκ τῆς σημειώσεως Ἐκκλ. Ἀλήθεια 1905 σ. 239.

Δανιήλ (;), 1744, Κεραμεὺς Βυζ. Χρ., ιθ´ 174[3].

ΓΑΡΔΙΚΙΟΥ

Μητροφάνης, καθαιρέσει ὑποβάλλεται καὶ ἀντ' αὐτοῦ παρακλήσει τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης Γρηγορίου ἐκλέγεται:

Γρηγόριος, (φ. 300β· Νομ. Συναγωγῆς)[4].

ΓΟΡΤΥΝΗΣ

Ἴδε Κρήτης καὶ Κνωσσοῦ.

ΔΑΛΙΣΑΝΔΟΥ (Παμφυλίας)[5].

Μαρῖνος, Δαλισάνδου. Τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ ἐπισκόπου τούτου εὗρον ἐν

[1] Ν. Κ. 23 Ἰουλίου 1891.

[2] Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλ. Ἀλεξανδρείας 1935 σ. 700. Εἰς τοὺς λοιποὺς καταλόγους ἐσφαλμένως φέρεται ὡς Ἰωάννης ὁ Θ´.

[3] Ν. Κ. 25 Ἰουλίου 1891.

[4] Ν. Κ. 9 Ἰουλίου 1892.

[5] Δαλισανδὸς σήμερον τὸ Φασσιλὲρ τῆς Λυκαονίας παρὰ Ramsay: Hist. Geogr: of Asia Minor σελ. 335, 366, 419. Δαλίσανδος ὑπάρχει ἐν Ἰσαυρίᾳ, ἀλλὰ δὲν ἦτο τετιμημένη εἰς ἐπισκοπήν.

τῇ Β^{α}[1] Συνόδῳ παρακαθήσαντος, φέρεται ἐν κανονονικῷ ἐπισκόπου Ἀμασείας Παλλαδίου, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Γεδεὼν ἐν τῷ Ἀρχείῳ τ. Α΄. σελ. 376. Ἐν Ἰσαυρίᾳ φέρεται ἡ πόλις, τὸ Λ καὶ Δ ἐναλλάσσονται.

Κωνσταντῖνος, τοῦ Δαλισανδῶν Κίνου-ἐπίσκοπος παρευρεθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν συνόδῳ ἐπὶ τοῦ ζητήματος κινηθέντος περὶ τῆς ἐννοίας τῆς φράσεως «σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ ὁ προσφερόμενος», προκαθημένου τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν. Ὅρα τὸ σημείωμα ἐκδοθὲν ὑπὸ Tafel ἐν Annae Commnenae Supplementa saeculi XI-XIII spectantia, οἷς προστίθενται καὶ Acta Synodi Constantinopolitanae in Soterichi Panteugeni dogmata de. Tubingue 1832 εἰς 4^{ον} σελ. 20.

Λέων, ἐπίσκοπος ιβ' αἰῶνος· πρῶτον ὄνομα ἐπισκόπου γνωστὸν γίνεται. Schlumberger, Mélanges σ. 235.

ΔΕΛΦΩΝ

Παντ(α)μιᾶνός, Ἐν Delphes Chretien σ. 274 τοῦ B. C. H. 1898 (;) καὶ 1899.

ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ

Ἦν πρότερον ἀρχιεπισκοπὴ καὶ πρῴην ἐπισκοπὴ ἡ α΄ μεταξὺ τῶν 9 τοῦ Λαρίσσης. Ἦν ἐπαρχία μεταξὺ Χαλδείας καὶ Κορίνθου ἐν τῇ β΄ τάξει τῶν θρόνων τοῦ Πατριαρχικοῦ κλίματος.

Ἐπὶ Φιλοθέου Πατριάχου ἐν ἔτει 6880=1371 διὰ σιγιλλίου ἀναγνωρίζεται ἡ ἐξουσία τοῦ Λαρίσσης ἐπὶ τῶν ἀνέκαθεν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκοπῶν Δημητριάδος, Τρίκκης καὶ Σταγῶν κλπ.

Ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ Δ΄ τοῦ ἀπὸ Προϊλαύου ἐτιμήθη εἰς ἀρχιεπισκοπὴν ἡ Δημητριὰς (Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορία τόμ. Δ' σελ. 222) καὶ μητρόπολις τῷ 1794, ὅρα τὰ ἐμὰ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς 1886. Ἐπίσης Σάθα, Νεοελλ. Φιλ. σ. 604. Ὅρα καὶ «Ἑβδομάδος» ἀριθ. 121/122, διότι (ἴσως) ἡ πατρὶς αὐτοῦ ἡ Ζαγορὰ ἐν ᾗ ἐφησύχαζεν ἰδιωτεύων μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Θρόνου ἀποχώρησιν. Ὅρα «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ἔτος Γ΄ σ. 780.

Νικόλαος[2],

Μιχαὴλ Πανάρετος, τῷ 1276.

Βησσαρίων, τῷ 1490 ὁ μετὰ ταῦτα Λαρίσσης, ὅρα σιγίλλιον ἐν σελ. 18 Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρείας τεῦχος ε΄ ὑπὸ Σεκελλίωνος. Ἑβδ. 121.

Θεόφιλος, τῷ 1565 ὑπογράφει καθαίρεσιν Ἰωάσαφ. Turcogr. σ. 174.

Παχώμιος, ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ Β΄. Σάθα, Σχεδ. Ἱερεμ. σελ. ψγ΄ καὶ σελ. 160. Ὅρα καὶ Λαρίσσης.

[1] Εἰς τὸ δελτίον ὑπάρχει καὶ ἡ λέξις οἰκουμ. ἀλλὰ διαγεγραμμένη.

[2] Β. Ζ. 1908 131-140 καὶ 1909 σ. 179.

Θεόφιλος, τῷ 1593, Τοπικὴ Σύνοδος Ἱερεμίου. «(Ἑλλ. Φιλ. Συλλ.» τ. 17 Μαυρ. Βιβλ. σ. 75).

Φιλόθεος, τῷ 1596 ἐπὶ Γαβριὴλ τοῦ Γ΄. (Μαυρ. Βιβλ. παρ. 17 τ. σ. 121.

Ἰωαννίκιος, τῷ 1662 (Σάθα σ. 330 Ν. Φιλολ.)

Ἰωαννίκιος, 1711 (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Γ΄ σ. 536).

Θεόκλητος, παρῃτήσατο καὶ διεδέξατο αὐτὸν τῷ Μαΐῳ τοῦ 1757 ὁ

Μακάριος,

Γρηγόριος, ὅστις ἀπέθανε καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ

Ἀθανάσιος, ἐφ' οὗ τῷ 1794 ἐγένετο μητρόπολις ἡ τέως ἀρχιεπισκοπὴ Δημητριάδος καὶ Ζαγορᾶς. Ἦν μέγας ἀρχιδιάκονος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐξελέγη ἐν τῷ ναῷ τῶν Π. Ταξιαρχῶν τοῦ Μ. Ρεύματος, ἔνθ. καὶ σιγίλλιον. Ὅρα Ἡμερολ. Ἀνατολῆς 1886. Οὗτος παρέμεινε μέχρι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1821, ὅτε «ἐκ μέσου γενομένου καὶ τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ ὑπὸ κακοβουλίας καταλιπόντος» διωρίσθη ὁ πρῴην Γρεβενῶν μητροπολίτης

Βαρθολομαῖος, ὅστις τῇ 29^{η} Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 ἐπινεμ. 10^{ης} ἐπὶ Εὐγενίου παρῃτήθη. Διωρίσθη ἀντ' αὐτοῦ ὁ πανοσιώτατος ἀρχιμανδρίτης

Παρθένιος, ὅστις ἐπὶ Ἀνθίμου τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1823 καθαιρεῖται, (κακοπαρθένιος), διότι «ἀνάγωγος καὶ ἀπαίδευτος ὡς λύκος βαρὺς ἐπιπεσὼν κατὰ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ βίᾳ καὶ δυναστείᾳ παρεισφρήσας καὶ λιποτακτήσας... καὶ φυγῇ χρησάμενος παντελῶς καθαιρεῖται». Ἀντ' αὐτοῦ διορίζεται ὁ ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ διατρίβων θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Περιστερᾶς

Καλλίνικος, τῷ 8βρίῳ τοῦ 1823 ἐπινεμ. ιβ'. Περὶ τούτου ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 317 Π. Κ. ἀλληλογραφία διεξοδικὴ μεταξὺ πατριαρχείων, αὐτοῦ καὶ ἐπαρχιωτῶν καὶ τοῦ Ρασὶτ πασᾶ βαλῆ Τρικκάλων ὅπως μὴ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς εἴθιστο, διότι ἦν ὑπέργηρως καὶ κεκμηκώς...... Παραιτεῖται τῇ 21 Φεβρουαρίου 1827 καὶ διορίζεται ἐπὶ Πατριάρχου Ἀγαθαγγέλου ὁ ὁσιώτατος πρωτοσύγκελλος κὺρ

Νεόφυτος, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1827 ἐπινεμ. 15^{ης} οὗτος ἐπὶ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ϛ΄ μετατίθεται εἰς Ἀγχίαλον, ἀντ' αὐτοῦ δὲ διορίζεται ὁ μητροπολίτης Ἐρσεμίου

Ἰωσήφ[1].

ΔΗΜΗΤΣΑΝΗΣ

Ἀπαντῶ ἐν σελ. 424 Οἰκονόμου, Σωζομ. Φιλ. Θεοφιλέστατον κὺρ

Νικόδημον, ἐπίσκοπον Δημητσάνης καὶ Ἀργυροκάστρου. Οὗτος στέλλεται ὑπὸ τῆς μονῆς Πάτμου εἰς Σμύρνην πρὸς τὸν μητροπολίτην ταύτης Νεόφυτον, ᾧπερ καὶ εὐχαριστήρια ἐπιδίδει ὁ σοφώτατος τῆς Πάτμου διδάσκαλος Μακάριος, δι' ἣν πρόνοιαν ἐδείκνυεν ὑπὲρ τῶν τῆς Μονῆς Θεολόγου συμφερόντων.

[1] Ν. Κ. 28 Ἰανουαρίου 1892.

Ανανίας, ὁ τῷ 1750 Φεβρ. ἐκλεγεὶς Λακεδαιμονίας. Ὅρα Σάθα, Νεοελ. Φιλ. σ. 604.

Ἀμβρόσιος, ἀρχιεπίσκοπος. Παραιτεῖται τῷ 1795 Ὀκτωβρίου κι' ὡς κεκμηκὼς καὶ μὴ δυνάμενος, ἐπὶ Γερασίμου, καὶ γίνεται ὁ ἱερομόναχος

Φιλόθεος, (κατὰ Σ/βριον ἐπινεμ. ιδ'.) ὅστις, ὅρα Τρικούπη Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπαναστ. τόμ. Β', ἀπέθανε σὺν τῷ Ναυπλίου Γρηγορίῳ καὶ Χριστιανουπόλεως Γερμανῷ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἐν Τριπολιτσᾷ, (μόλις ἀποφυλακισθεὶς) κατὰ Σ/βριον τοῦ 1821. Πρβλ. Γερμανοῦ ὑπομνήματα τῆς Ἑλλ. Ἐπ. σελ. 73 καὶ σελ. 10 Ζαφειροπούλου.

ΔΙΑΥΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑΛΑΝΤΙΟΥ

Voir-Le siège episcopal de Diaulia en Phocide. Byz. Zeit. VI B. 1897 p. 92-95 ὑπὸ I. van den Gheyn. Παπαδοπούλου-Κεραμέως B. Z. 1898.

Γερμανός, «ἐτελήοθη μηνὶ Μαΐου ζ' καὶ ἔτους ,ϛοκζ' = 919 μ. Χ. C. I. G. IV, 9378-9379.

ΔΡΑΜΑΣ (Φιλίππων)

Ἰωάσαφ, (μετὰ ταῦτα Λαρίσσης) χειρόγραφον Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος ὑπ' ἀριθ' 551 κατὰ τὸ 1383 καὶ 1385 κατὰ χειρόγραφον Ἐθν. Βιβλιοθ. τῆς Ἑλλάδος 629, ἀφιερωθὲν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγίου Μετεώρου.

B. C. H. 1892 ὅρα.

Κλήμης, «τοῦ ἔτους ,ζρηζ' (= 1619) πατριαρχεύωντο[ς] [1] κυροῦ Τιμοθέου ἴνωσαν τὴν Δράμα μὲ τοῦ Φιλίππου ἀρχιερατέβωντος Φιλίπων Κλίμις». Παράρτημα Ἑλλην. Φ. Συλλ. ιζ' σ. 30 [2].

ΔΩΡΟΣΤΟΛΟΥ

DUROSTORUM (Silistria)

Δουλκίσιμος, *ἐνθάδε κατα/*
Δουλκίσιμος ἐπ[ίσκοπος
Δωροστόλου τελε[
μη(νὸς) Ἰανουαρίου ΚΖΙΝ (ἰνδικτ.

Ἐν Βάρνῃ νῦν ἐν τῷ Σοφίας Μουσείῳ ἐδημοσιεύθη, ἐν Oesterr. Arch. Mitth. 1894 σ. 205.

ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ ΚΑΙ ΔΟΜΙΝΙΚΟΥ

Γεννάδιος, κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1649 ὁ Γεννάδιος ἀρχιεπίσκοπος σὺν τῷ Κίτρους Ἀνθίμῳ καὶ Πολυανῆς Πορφυρίῳ ἐψήφισε Σερβίων καὶ Κοζάνης, ἀντὶ τοῦ καθαιρεθένος Μελετίου, τὸν Θεοφάνην. (Ὅρα «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 1904 σ. 201).

[1] Ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τῶν χειρογράφων ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Μυστακίδου.

[2] N. K. 22 Ἀπριλίου 1891.

Κάλλιστος, (Σάθα 579) οὗ καθαιρεθέντος γίνεται τῷ Μαΐῳ τοῦ 1646 ὁ

Γερμανός, (N. Σ.) καθαιρεθέντος τούτου γίνεται τῷ Σεπτεμβ. ,αχνε' ὁ

Ἀθανάσιος,

Ἀθανάσιος, Δομινίκου καὶ Ἐλασσῶνος (sic) 1711 (Σάθα, M.B. Γ'. σ. 534) [1].

ΕΡΥΘΡΩΝ

Μιχαήλ, ἐπίσκ. Ἐρυθρῆς (sic). Ἡ μόνη γνωστὴ σφραγὶς ἐπισκόπου Ἐρυθρῶν. Schlumberger, Mélanges σελ. 230.

Γρηγόριος, ὁ Ἐρυθρῶν, διάδοχος τοῦ Γαβριὴλ γενομένου Πατριάρχου εἰς τὸν θρόνον Π. Πατρῶν (ἰδέ).

Νεόφυτος, ὅστις γίνεται τῷ 1792 Σισανίου, ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Κυρίλλου τοῦ ἐκ Ζαγορίου. «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» Β'. 494.

Λεόντιος, βλ. Κουρούτσεσμε σελ. 54.

Βαρθολομαῖος, γενόμενος τῷ 1806, Γρεβενῶν. Ἡμερολ. Ἀνατ. 1886.

Καλλίνικος, ὁ κατὰ τῆς φιλολογικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης καὶ τοῦ διδασκάλου αὐτῆς Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων συνωμόσας σὺν τῷ Προϊσταμένῳ αὐτοῦ μητροπολίτῃ Ἀνθίμῳ. Περὶ αὐτοῦ ὅρα Σοφ. Οἰκονόμου, Σωζ. τόμ. Α'. σελ. 472 ἐν σημειώσει 473-478. Ὁ Ἄνθιμος 1797-1822, ὅτε ἐγένετο Πατριάρχης ἀπὸ Σμύρνης.

Ζαχαρίας, (Ἀρχ. Παράρτ. 17ου τόμ. τοῦ «Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου» σελ. 4), κατὰ τὸ 1830.

ΕΥΡΙΠΟΥ

Ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος, πάσης Εὐβοίας (Εὐοίας γρ. ὁ Φατσέας). Ἐπὶ Ἀνδρονίκου ἐγένετο ἀπὸ 92ας 109η Εὐρίπου (καὶ Ἀθηνῶν) γίνεται τῷ 1336 ὁ ἱερομόναχος

Νεόφυτος, (τ. Α'. σ. 483 Miklosich).

Λαυρέντιος, (Σάθα, Σχ. Ἱερεμ. σ. ϛγ' ἐπὶ Ἱερεμίου Β').

Νεόφυτος, τῷ 1593 Συν. τοπικὴ ἐπὶ Ἱερεμίου (Ἑλλην. Φιλ. τόμ. 17, Μαυροκορδ. Βιβλ. σ. 75).

Ἰωάσαφ, οὗ καθαιρεθέντος, ἀνεδείχθη ὁ Ἀμασείας.

Ἰεζεκιήλ, δν ἀποθανόντα τῷ 1641, Ἰουλίῳ, διαδέχεται ὁ πανοσιολογιώτατος (ἱερομόναχος)

Δανιήλ, ἐπὶ Παρθενίου τοῦ β'. Τῷ 1650 καθαιρεῖται (Σάθα, Μ. Βιβλιοθήκη τ. Γ' σ. 584) [2].

[1] N. K. 10 Φεβρουαρίου 1892.

[2] Τινὰ τῶν ὀνομάτων ὑπάρχουσι καὶ ἐν δελτίῳ ὅπου μετὰ τὸν «Δανιὴλ» Ἰουλίῳ ,αχμα' Ἰωάσαφ τῷ 1644 καθαιρεῖται [ὅρα Ἰωαννίνων ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ], Δανιὴλ ἐπὶ τοῦ γέροντος Παρθενίου χρηματίσας καθαιρεῖται ἐπὶ Παρθενίου τοῦ β'. τῷ ἰανουαρ. 1650. Ἡ συνέχεια τοῦ Δελτίου ἐν τῷ κειμένῳ.

Γρηγόριος, ὁ κακογρηγόριος - ἐγένετο μετ᾽ αὐτὸν ὁ πρῴην Μονεμβασίας (᾽Αθηνῶν;)

Λαυρέντιος, ͵αχνβ´·8/βρίου.

Δανιήλ, καθαίρεσις τῷ 1654 (Σάθα Μ. Βιβλ. Γ´. 589).

Γρηγόριος, «διὰ τὸ ἀνώμαλον τῶν ἠθῶν τῆς κακοτέχνου αὐτοῦ ψυχῆς» καὶ διότι βίᾳ δυναστείας τὸν πρότερον Εὐρίπου Δανιὴλ ἐξέωσε, καθαιρεῖται 1671 (Νομ. Συναγωγή).

Γαβριήλ, τῶ 1713, περὰ Σάθα, Μ. Β. Γ´ 521.

Γρηγόριος, τὸ ζῆν ἐκμετρήσας· διωρίσθη εἶτα ὁ πανοσιολογιώτατος καὶ ἐλλογιμώτατος μέγας Πρωτοσύγκελλος τῆς Μ. ᾽Εκκλησίας (Μάϊον 1752).

Προκόπιος, σχολάρχης τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς (Γεδεὼν Π. ᾽Ακαδ. σελ. 155, 157 καὶ 152) οὗ ἐκπεπληρωκότος τὸ κοινὸν χρέος ἐπὶ Κυρίλλου Πατριάρχου ἐξελέγη ὁ πανοσιολογιώτατος μέγας Πρωτοσύγκελλος τῆς Μεγάλης ᾽Εκκλησίας.

Παΐσιος (Γεδ. Πατ. Α. σ. 157) τῇ 1ῃ Σεπτεμβρίου 1753. Παρῃτήσατο τῷ 1757 ᾽Οκτώβριον, καὶ τὸν Φεβρουάριον 1758 ἐπὶ Σεραφεὶμ ἐκλέγεται ὁ ὁσιώτατος σύγκελλος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως ᾽Αδριανουπόλεως

Παΐσιος.

῎Ανθιμος, οὗ παραιτησαμένου τῷ 1766 διορίζεται ὁ μαθητὴς τοῦ Κριτίου Γεώργιος ὁ Βυζάντιος, ὁ τὸ μοναχικὸν τριβώνιον ὑποδὺς (ἴσως Γεδ. Πατρ. ᾽Ακ. Χρ. σ. 174).

Γεδεών. (Μήπως ὁ Κύπριος - 1754 - 1758 - ἐφημερεύσας ἐν τῷ πρώτῳ παρεκκλησίῳ τῆς Λειψίας, ὅπερ συνέστησε τῷ 1743 ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Πολυείδης (Ψόγος Νικοτιανῆς 1876 ἔκδ. Βενετίας Οἰκονόμου) ὅρα καὶ Σάθα, Μ. Β. τόμ. Γ´. σελ. 288 περὶ τούτου. Τοῦ Γεδεὼν ἀποθανόντος διορίζεται ἐπὶ Γαβριὴλ κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1782 ὁ ὁσιώτατος ἱερομόναχος κὺρ

Γεννάδιος, ὅστις ὑπογράφει τῷ 1776 «᾽Εκκλ. ᾽Αλήθ.» 1904 σ. 217 ἐκ τῶν τῆς Λαύρας ἀνεκδότων.

῾Ιερόθεος, (Περὶ τούτου ὅρα Πολυζ. Νεοελλ. τόμ. Β´ σελ. 142), ὅστις τῷ 1799 προεβιβάσθη εἰς μητροπολίτην ᾽Ιωαννίνων καὶ τῷ ᾽Απριλίῳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐκλέγεται ὁ ἀρχιμανδρίτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου [1].

Γρηγόριος, ἀνθ οὗ, εὑρίσκω ἐν πατριαρχικῷ ὑπομνήματι τοῦ 1827. «φυγῇ χρησαμένου καὶ δραπετεύσαντος καὶ παντελεῖ καθαιρέσει ὑποβληθέντος» ἐπὶ ᾽Αγαθαγγέλου τῷ Μαΐῳ τοῦ 1827 γίνεται Εὐρίπου ὁ ὁσιώτατος ἱερομόναχος ἀρχιμανδρίτης [2]

[1] Εἰς τὸ περιθώριον τοῦ τετραδίου ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἀτελὴς σημείωσις. ῎Ιδε περὶ τούτου σημείωμα ἄριστον ἐν βιβλίῳ, ὅπερ ἐξεδόθη δαπάναις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου τοῦ ἁγιορείτου, ἐν ᾧ προτάσσεται καὶ ἡ εἰκών του. Τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι . . .

[2] ῾Υποσημ. Μυστ. ῾Η Καινὴ Διαθήκη τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ᾽Ιησοῦ Χριστοῦ. Δίγλωττος τοὐτέστι Γραικίκη καὶ ᾽Αλβανίτικη. Δγιάτα ἐ ρέ ε ζότοι σόνε κὲ νὰ ἐπετοΐ Ιήσου Κρίστοϊτ μπὲ δι᾽ Fιούχε, δὸ μὲ θένε Fέρικöτε ἒ δὲ σκίπεταρτζε.
᾽Επιστασία Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου τῆς Εὐβοίας
Κορφοὶ ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς διοικήσεως 1827.

Γεδεών, ᾽Εν τῷ αὐτῷ ἔτει ὁ καθαιρεθεὶς Γρηγόριος συνεχωρήθη καὶ γίνεται ᾽Αθηνῶν μητροπολίτης, περὶ οὗ ὅρα «Σωτῆρος» περιοδ. τομ. Β´ σ. 87. Τῷ 1818 συνοδικὸς ὢν ὑπογράφει ἐν σιγιλλίῳ τῆς Σχολῆς ῎Ανδρου (Λόγ. ῾Ερμῆς 1818 σ. 603).

ΕΦΕΣΟΥ

᾽Ισάκ, ἀρχιθύτης C. I. G. IV 8756. ῞Ορα καὶ Echos d'Orient περὶ ᾽Εφέσου καὶ τὰ Tables. Θεοδόσιος ὁ Γ´ ὁ αὐτοκράτωρ 716-717 γενόμενος κληρικὸς διήγαγεν ἐνταῦθα τὸν βίον αὐτοῦ καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ῾Αγίου Φιλίππου. (Παπαρρηγοπούλου Γ´ σ. 347)

᾽Ιασίτης, μ. ᾽Εφέσου, Κεραμέως ἐν Bessarione X 295-98, 1217-1224. (;)

Δανιήλ, Πότε ἔζησεν ὁ μ. ᾽Εφέσου Δανιήλ, ἐν Ζαπίσκι Imp. Russ ᾽Αρχαιολ. ObIIIectssa II 293-298. (Κεραμέως 1887).

Νεόφυτος, μ. Χίου, ᾽Εφέσου καὶ Πυργίου (XIV αἰὼν) (᾽Εκκλ. Φάρος Β. 47, 49).

᾽Επὶ Κυρίλλου μηνὶ Δεκεμβρίου ἰνδ. ιης ἔτος ͵ζρλε´ ἀπεκατέστη αὖθις εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ ὁ

Γαβριήλ, καταδικασθεὶς ἀδίκως καὶ συκοφαντικῶς ὑπὸ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου Σιλβέστρου ὡς μὴ ἐγχειρίσας αὐτῷ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα ᾽Αντικατάστασις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ

᾽Ιγνατίου, τέως Γάνου καὶ Χώρας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ᾽Ιγνατίου τούτου «ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία ἔμεινε ἀπροστάτευτος, ἐκρίθη λαβεῖν πάλιν τὸν κὺρ Γαβριὴλ τὸν θρόνον αὐτοῦ, «γνώμῃ συνοδικῇ καὶ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως ᾽Αλεξανδρείας κὺρ Γερασίμου καὶ κριτοῦ τῆς Οἰκουμένης . . . ».

Μελέτιος, καθαίρεσις, αχλθ´ μηνὶ Μαΐῳ ἰνδ. ζης, ἀντ᾽ αὐτοῦ ὁ θεοφιλέστατος ἀρχιεπίσκοπος πρῴην Σάμου

῎Ανθιμος,

᾽Ιγνάτιος, ὅστις ἐπὶ ἐκλογῇ πατριάρχου μεταξὺ τῶν τριῶν ἐτέθη σὺν τῷ Λαρίσσης Παϊσίῳ (πατριάρχῃ), Θεσσαλονίκης Θεοκλήτῳ, ᾽Εφέσου ᾽Ιγνατίῳ ͵αχνβ´ ᾽Ιουλλίῳ (Ν. Σ. 249).

Μακάριος, 1821.

ΖΗΤΟΥΝΙΟΥ (Λαμίας).

῞Ορα ῾Αλμυροῦ καὶ Βελεστίνου.

᾽Αχίλλιος, ͵ζνβ., ἰνδ. β´ ἐν ἁγίῳ ὄρει παρευρεθεὶς καὶ ἐν γράμματι δωρητηρίῳ τῆς ῾Ιερᾶς Συνάξεως εἰς ῾Ιερεμίαν τὸν Α´ ὑπογράφει. «᾽Εκκλ. ᾽Αλήθεια» 1904 σ. 339.

῾Ιερόθεος, Ζητουνίου καὶ ῾Αλμυροῦ καὶ εἶτα Παροναξίας κλπ. Κατ᾽ ἐπιγραφὴν ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν ῾Αλμυρῷ, ὅρα ταύτην δημοσιευθεῖσαν ἐν B. C. H. 1899 σ. 399. Δελτ. τῆς ἐν ῾Αλμυρῷ Φιλαρχαίου ῾Εταιρείας τῆς ῎Οθρυος τεῦχος Δ´ 1901 ᾽Αθῆναι σημείωσις σελ. 30). Εἶναι ὁ αὐτὸς ὁ

ὑπογραφόμενος ἐν σιγιλλίῳ τῆς Μονῆς Ξενιᾶς, ἀπολυθέντι ἐπὶ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ἀπὸ Σμύρνης τῷ 1798. (Δελτ. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Δ΄. 675).

ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ

Γεράσιμος, ταπεινὸς ἀρχιθύτης τὸ δωδεκάορτον τόδε θερμῶς προσφέρει Γαληνοτάτῳ Πρίντζιπι Οὐγγαρίας· ιβ΄ αἰῶνος, C. I. G. IV 8761.

ΘΑΣΟΥ

Τῷ 1635 ἰνδ. Γ΄ εἰς Μαρώνειαν προστίθεται.

Ἀλέξανδρος, Η^{ου} αἰῶνος (ἐν Athen. Mitt. 1893 σ. 267 ὑπὸ Kern: ὅρα Revue E. G. τ. 8 Juillet-Août σ. 100).

ΘΑΥΜΑΚΟΥ

Κατὰ τοὺς κάτω χρόνους ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1840 οἱ ἐπίσκοποι Θαυμακοῦ ἥδρευον ἐν Γούρᾳ.

Ἀνέκδοτα κατὰ Γιαννόπουλον, B. C. H. 1899	XII, σ. 416 καὶ ἑξ.
Συμεών, ἐν χ. Ἐθν. Βιβλ. 68 φύλ. 31^{β}	1218-28.
Πορφύριος,	1237.
Μεθόδιος,	1244.
Ἰωάσαφ, (937 Ἐθν. Βιβλ. χργ.)	1556.
Γερμανός,	1560.
Κύριλλος, (Ἀμασ. Ἄνθιμος, Turcog. σ. 506),	1572.
Ἰάκωβος, Α΄ (φύλ. 199^{α} Νομ. Συναγωγῆς)	1624. Καθαίρεσις.
Ἀρσένιος, ἐν ἐπιγραφῇ Γούρας Θεσσαλίας	1710.
Σεραφείμ, » Ἀντινίτσης	1763-1767.
Ἰάκωβος, ὁ Β΄ » Γούρας Θεσσαλίας	1796-1799[1].

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Περὶ Θεσσαλονίκης ὅρα L. Petit: Echos d'Orient IV, Macaire αὐτόθι VIII, 272. Epigr. Mit. 1894 σ. 117-118, inscription[2].

Παῦλος, ἀρχιεπίσκοπος.

Εἰρηνέος, (οὕτως) Ἀμφότεροι ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ Θεσσαλονίκης. C. I. G. 9.548, 9.826 περὶ τῆς γραφῆς Εἰρηνέος. Ὅρα περὶ τούτων Mitteilungen des deutschen Archaeologischen Institutes zu Athen 1897 (τόμ. 22) σελ. 66 καὶ ἑξ ὑπὸ Kurth[3].

Παῦλος, ἐν B. Z: τοῦ 1909 σελ. 181.

[1] N. K. 9 Ἰουλίου 1892.

[2] Εἰς τὸ ἄκρον ἄνω δεξιᾷ τῶν δελτίων ὑπάρχουν τὰ ἑξῆς ὀνόματα Μυστακίδης, L. Fehd, Ζερλέντης, Γεδεὼν τελευταῖον.

[3] Ἡ χρονολογία τῶν μητροπολιτῶν τούτων δὲν εἶναι γνωστή. Ὁ Kurth ὑποθέτει ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἔζησεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου. Τοῦ β΄ Παύλου σῴζεται μολυβδόβουλλον τοῦ ὁποίου τὴν χρονολόγησιν δὲν ἀνεῦρον. Γ. I. K.

Βασίλειος, Ἀχριδιανὸς μητρ. Θεσσαλονίκης-διάλεξις αὐτοῦ πρὸς Ἰταλὸν «περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος» χειρόγρ. Μετοχίου Παναγίου Τάφου ὑπ' ἀριθ. 303.

Εὐσέβιος, Ἐπὶ τοῦ ἁγιω(τάτου) ἀρχιεπισκόπου Εὐσεβίου ἐγένετο ἐν Θεσσαλονίκῃ σ. 58 τοῦ Duchesne, ἴσως ὁ Εὐσέβιος, auquel sont adressées plusieurs lettres du pape St Grégoire le Grand[1] (Oriens Christianus τόμ. II).

* ***Κωνστ(αντῖνος),*** Restitution d'une inscription qui se trouve dans l'escalier qui descend à la Basilique de St Démétrius ἐν τῇ Δ. Πύλῃ τῆς εἰσόδου «πατρὸς ἡμῶν καὶ ἀρχ(ι)επισκόπου Κωνσταντιν. (σελ. 60 Duchesne). Ὅρα κάπου καὶ Παπαγεωργίου ἐν B. Z.

* ***Θεόδωρος***[2], μὴ ἀναφερόμενος εἰς τοὺς καταλόγους τοῦ ἁγίου Ἀμασείας. Οὗτος ἐχειροτόνησε τὸν ἅγιον Εὐθύμιον τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ γεννηθέντα τῷ 824. «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1895 ἀρ. 26, (25 Αὐγ) καὶ 1897 Ἰανουάριος.

Θεοφάνης, Κέδρην. B. 518, (6546 = 1038).

Θεόδουλος, ἀρχιεπίσκοπος ια΄-ιβ΄ αἰῶνος, σ. 146 τοῦ ΙΓ΄ τόμου Ρωσ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου.

Νύμφων, (ἀντὶ Νήφων) «ὁ πατριάρχης τῆς Θεσσαλονίκης τότε ὢν (τῷ[3] 1450) σελ. 443 τοῦ Heuzey.

* ***Μακάριος,*** Τῷ 1537 (7046) ἠγόρασε ὢν πρώην Θεσσαλονίκης τὸ ὑπ' ἀριθ. 485 ἐν τῇ Συνοδικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μόσχας ὑπάρχον χειρόγραφον Λεξικὸν (Πρβλ. Ἐπιτομὴν τῶν χειρογράφων, ὑπὸ ἀρχιμ. Ἰακώβου τοῦ Βατοπεδινοῦ (896 σ. 10). Οὐ μνημονεύεται παρὰ τῷ Ἀμασείας. Ὅρα Petit ἐν Echos d'Orient VIII 272, ἀπαντῶντα εἰς τὸν Ζερλέντην Byz.. Z. (1905) σ. 254-56. Ὁ Μακάριος τῷ Ὀκτωβρίῳ τοῦ 1507 πρωτοσύγκελλος τοῦ Κορίνθου καὶ ἐγένετο μητροπολίτης Κορίνθου, ὢν δὲ τοιοῦτος ἐπεῖχε καὶ τὸν τόπον τοῦ Ἀγκύρας (σ. 273 E. d. Or.) τῇ 4$^{\eta}$ Ἀπριλίου 1517 μετετέθη εἰς Θεσσαλονίκην[4].

Θεωνᾶς[5], μοναχὸς ἁγιορείτης (Ἄθως σ. 206) καὶ Σάθα, Νεοελληνικὴ Φιλ. 211 καὶ ἐν Νέῳ Ἐκλογίῳ (Γεδεὼν)-Ὅρα Α/νικά μου καὶ ἐν Echos d'Orient.

Σωφρόνιος, Τῷ ͵ζριδ΄ δεκεμβρίου ε΄, ὅτε «τὸν οἰκεῖον ἀποβαλλομένης ποιμένα» ἐγένετο ὁ (συμψήφους ἔχων τὸν μέγαν πρωτοσύγκελλον τῆς Μεγ.

[1] Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 590-604 μ. Χ.

[2] Εἰς τὸ σχετ. ἀπόκομμα τοῦ Νεολόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ὁποῖον περιέχεται ὁ κατάλογος τῶν μητρ. Θεσσαλονίκης φαίνεται ὅτι τοποθετεῖ τοῦτον ὁ Μυστακίδης διὰ μελάνης μεταξὺ τῶν ἐτῶν 829-840, ἤτοι μεταξὺ Ἰωσὴφ καὶ Λέοντος.

[3] Ἡ λέξις δὲν εἶναι καθαρῶς γεγραμμένη.

[4] Ὁ Μηθύμνης Μακάριος ἐγένετο ὡς λέγει ἐν Κωνσταντινουπόλει (15 Δεκέμβριος 1897) Θεσσαλονίκης τῷ 1531 καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Λειμῶνος τῇ 12 Ἀπριλίου 1546.

[5] Ἔτος 1539.

Ἐκκλησίας Μητροφάνην καὶ λογιώτατον Πρωτοσύγκελλον ἐφημέριον τῆς Χρυσοπηγῆς Ἰγνάτιον) Σωφρόνιος, τούτου δὲ παραιτηθέντος γίνεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Κίτρους,

Ζωσιμᾶς, Σεπτεμβρ. ͵ζριστ´ (7116 - 5509 = 1607).

Ἀθανάσιος, Κρὴς περὶ οὗ βλ. Κεραμέως «Διάφορα Ἑλληνικὰ γράμματα» σ. ιβ´ - ιε´ καὶ αὐτόθι παραπομπὰς ἐκτάκτους. Ὁ τῷ 1634 πατριαρχεύσας, ἀνθ᾽ οὗ τῇ 16 Μαρτίου ἐκλέγεται ὁ οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως καὶ ἱερομόναχος (Π. Π.[1] Γεδεὼν 559 καὶ 580).

Δαμασκηνός[2], οὗ καθαιρεθέντος ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ ἐκ Βερροίας ἐγένετο ὁ Πολυανῆς,

Καλλίνικος, ͵αχλς´ Ἰανουαρίου κζ´.

Ἀθανάσιος[3], ἐπειδὴ ἡ ἁγιωτάτη μητρόπολις Θεσσαλονίκης ἔμεινεν ἀπροστάτευτος ὑπὲρ τὸν τριετῆ χρόνον διὰ τὸν ἐν αὐτῇ κατὰ προεδρίαν ἀρχιερατεύοντα ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον κὺρ Ἀθανάσιον καταλιπόντα αὐτὴν καὶ ἀναχωρήσαντα εἰς τὰ μέρη τῆς ἄνω Μυσίας, ὡς καὶ ἀντικρὺ φαίνεται ἐγένετο ὁ ἐν Ἱερομονάχοις

Θεόκλητος, τῷ ͵αχμστ´ ἰουλίῳ κα´ ἰνδ. ιδ´. συνυποψήφιος τεθεὶς τῷ Παϊσίῳ Λαρίσης καὶ Ἰγνατίῳ Ἐφέσου ἐπὶ ἐκλογῇ Πατριάρχου τοῦ Παϊσίου. Οὗτος παρῃτήσατο, ἐγένετο δ᾽ ὁ μέγας Πρωτοσύγκελλος,

Ἰωακείμ, τῷ ͵αχνα´ Ἰανουαρίου κα´ ὁ μετὰ ταῦτα Ρόδου.

Διονύσιος, ὁ Γ´. προεδρικῶς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου παραίτησιν καὶ κατεῖχεν αὐτὴν μέχρι τοῦ 1671 (Νομ. Συναγωγή. Π. Π. Γεδεὼν σ. 589) ὅτε τῇ ια´ Μαρτίου 1671 ἐκλέγεται ὁ ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς καὶ λογιώτατος,

Ἀναστάσιος,

Μεθόδιος, μηνὶ Φεβρ. 1687, καθῃρέθη τῇ 2 Ἀπρ. 1696. Περὶ τούτου ὅρα τοῦ Π. Ζερλέντη, μονογραφίαν ἐν «Παλαμᾷ» Θεσσαλονίκης τ. Β´ (1918) σ. 148 152, ἐν ᾗ καταλήγει, «ἀφοῦ κατετάραξε τοὺς Θεσσαλονικεῖς διῆλθε διὰ Ζακύνθου, Βενετίας, Βιέννης, ἦλθεν εἰς Μόσχαν παρουσιάσθη πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα ἐξικετεύσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων».

Ἰγνάτιος, 1689 (; Γ. Κον.) Κεραμεὺς τ. Θ´ «Βυζ. Χρονικὰ» 274.

Γαβριήλ, Θεσσαλονίκης ὅρα Μολδαβίας 1745-1780. Κεραμεὺς σ. 273 τοῦ ιθ´ τόμ. τῶν «Βυζαντινῶν Χρονικῶν».

Γεράσιμος, 1797-8 αὐτόθι σ. 273.

Μακάριος, 1821.

---

[1] Πατριαρχικοὶ Πίνακες.

[2] Ὑποσημείωσις Μυσταχίδου: Μετὰ ταῦτα Κασσανδρείας Πρόεδρος, ὅρα Κασσάνδρεια 1643.

[3] Διὰ δευτέραν φοράν.

ΘΗΒΩΝ
Ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βοιωτίας.

Γερμανός[1], μητροπ. Θηβῶν 8-9ος αἰών. C. des M. d'Athènes σελ. 248 τῆς Revue des Etudes Grecques τ. 11 ὑπὸ Schlumberger.

Μαρκιανός, 869. Mansi 16 σελ. 37-195,

Ἰωάννης, X - XI αἰών, ἐν τῷ (Ρωσσικῷ Περιοδικῷ) ὑπουργ. τῆς παιδείας αὐτόθι.

Κωνσταντῖνος[2], Revue Archéolog. 1877 καὶ Sigillographie Byzant. A σ. 176.

Ἰωάσαφ, τῷ 1544 παραστὰς ἐν τῇ ἐγκαθιδρύσει τοῦ πρώτου Μωϋσέως ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, καθ᾽ ἣν παρίστατο ὁ Ἱερεμίας ὁ Α´ καὶ ὁ μητροπολ. Λαρίσσης Νεόφυτος (ἀλληλογραφίαν ὅρα ἐν «Κωνσταντινουπόλει» τῇ 6η Ἰουνίου 1887). Ἴσως εἶναι ὁ αὐτὸς τῷ 1565 τὴν καθαίρεσιν τοῦ ..... Ἰωάσαφ ὑπογράφων, Turcogr. σελ. 173)[3].

Λαυρέντιος, τῷ 1593 ἐν τοπικῇ συνόδῳ («Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος» 17 καὶ Μαυροκορδ. Βιβλ. 75).

Μητροφάνης, 1625 καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ παραιτησαμένου τῷ Νοεμβρίῳ προβιβάζεται ὁ Ὡραιῶν

Δανιήλ, κατὰ Μάρτιον τοῦ ͵ζρλδ´ («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β´ σ. 668).

Παρθένιος, οὗ καθαιρεθέντος ἐκλέγεται τῇ κβ´ Νοεμβρίου ͵αχλδ´ (1634) ὁ ἐκεῖθεν ἐλθὼν Ἱερομόναχος

Κλήμης, («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» Β. 669)· τούτου καθαιρεθέντος γίνεται ὁ πρῴην Βολισσοῦ

Δανιήλ, τῷ Ἰανουαρίῳ τοῦ 1648 (Παρὰ Σάθᾳ, Μ. Β. τόμ. Γ´. 582 φέρεται Γαβριὴλ) σύμψηφον ἔχων τὸν πρῴην Σάμου Ἄνθιμον (ὅρα Σάμου).

---

[1] Εἰς ἰδιαίτερον δελτίον Θηβῶν ἀναγράφεται· Γερμανὸς μητροπολίτης Θ´ αἰῶνος Schlumberger, Mélanges σ. 222.

[2] Ἐν τῷ αὐτῷ ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ τίθεται ὁ Κωνσταντῖνος πρὸ τοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς χρονολογίας ΙΑ ἢ ΙΒ. αἰῶνος, ἐν αὐτῷ καὶ ἡ ὑποσημ. «Mélanges σελ. 223 ἔνθα καὶ ἕτερος Κωνσταντῖνος ἀναφέρεται ἐν τῇ Sigillographie τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως».

[3] Εἰς ἰδιαίτερον δελτίον σημειοῦνται προσθέτως τὰ ἑξῆς· ζνβ´ ἰνδ. β´ «Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» 1904 σ. 339. Παραπλεύρως εἶναι ἐπικεκολλημένον ἀπόκομμα ἐφημερίδος τῆς «Κωνσταντινουπόλεως» ἔχον οὕτω:

Ἡ Α. Παναγιότης τὴν ἐπιοῦσαν 1ην ἀρξαμένου μηνὸς παρευρέθη ἐν τῇ τελετῇ τῶν ἀρχαιρεσιῶν τῆς Ἱ. Κοινότητος πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τῆς νέας ἐπιστασίας, ἡ ὁποία ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων χρόνων καθιερωθεῖσα, τελεῖται ἐτησίως κατὰ τὴν 1 Ἰουνίου, τῆς ὁποίας ἡ περιγραφὴ ὑπεκφεύγει τὴν ἁρμοδιότητά μου· ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ Ἄθω θὰ σημειωθῶσιν αἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀρχαιρεσίαι τῆς Ι. Κοινότητος διὰ τὸ ἐξαιρετικὸν ὅτι παρίστατο ἡ Α. Θ. Π. Ἀνάλογον σημείωσιν, ὡς μοὶ εἶπον, φέρουσι τὰ χρονικά, καθ᾽ ἃ ἐν τῇ ἐγκαθιδρύσει τοῦ πρώτου Μωϋσέως κατὰ τὸ ἔτος ζβ´ = 1544 παρίσταντο ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Α´. καὶ οἱ μητροπολῖται Λαρίσσης Νεόφυτος καὶ Θηβῶν Ἰωάσαφ.

Παρθένιος[1], πρῴην Σάμου κατὰ προεδρίαν. Ὁ Κακογέρων Παρθένιος[2] καθαιρεῖται καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ

Ἰεζεκιήλ, Ἐν Ν. Συναγ. φυλ. 266ᵅ. «Ἐπειδὴ τῆς μητροπόλεως Θηβῶν δίχα ἀρχιερέως ἐναπομεινάσης τοσοῦτον ἤδη χρόνον ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ ἤδη εὑρισκομένου πρῴην Σάμου Παρθενίου κατὰ προεδρίαν ὄντος καὶ οὐ γνησίου προτροπῇ τοῦ πατριάρχου κ. Παρθενίου ἐθέμεθα τὸν πρῴην ὑμῶν ιεζικιὴλ (οὕτω) καὶ τὸν πρῴην κὺρ Γαβριὴλ καὶ τὸν πρῴην Ρέοντος κὺρ Παρθένιον μαρτίῳ ,αχνβ΄ ἀνθ᾽ οὗ καθαιρεθέντος τῷ ,αχξς΄ ἕνεκα πολλῶν λόγων «τὸ δὲ πλέον τῆς ἀκρατοποσίας, ὡς οὐ θέμις».

Ἱερόθεος, (Νομ. Συναγ.) τῷ 1687. (Τουρκοκρατ. Ἑλλὰς σελ. 358-366).

Ἀθανάσιος, τῷ 1746 («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» I, 156) ὅστις τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦ 1752 ἀποθνήσκει, διαδέχεται δὲ αὐτὸν ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλ.

Ἄνθιμος, ἐπὶ Κυρίλλου

Ἀγάπιος, καὶ ὅτε οὗτος ἀνεφάνη ἀτελέσφορος πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ παρῃτήσατο προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Π. Θεοδοσίου διωρίσθη ὁ ἐφημέριος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ

Ἀθανάσιος, τῷ Μαΐῳ τοῦ ,αψογ΄ ἐπινεμ. 6ης (Ἡ παραίτησις τοῦ Ἀγαπίου τῷ αψ�΄ Ἰουνίου β΄). Ὁ Ἀθανάσιος ἀποθνήσκει τῷ 1790 Νοεμβρίῳ ἐπὶ Νεοφύτου καὶ ἐκλέγεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος πρῴην Δαμαλῶν

Τιμόθεος, ὅστις ἀπέθανε τῷ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1739 καὶ διορίζεται ὁ μεγ. πρωτοσύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλησίας

Κύριλλος, ὅστις τὸν Αὔγουστον τοῦ 1812 ἀποθνήσκει καὶ ἐπὶ Ἱερεμίου ἐκλέγεται ὁ πρωτοσύγκελλος τοῦ μητροπολ. Ἡρακλείας

Ἀνανίας, ἀποθανὼν τῷ 1820, ἀνθ᾽ οὗ ἐκλέγεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Περιστερᾶς

Παΐσιος, τῷ 1827 Σεπτεμ. διορίζεται ὁ μητροπολίτης Ἀγκύρας κὺρ

Ἀγαθάγγελος,[3] ἅτε τοῦ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Παϊσίου τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος. «Ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνηκέστοις δεινοῖς ἅπερ ἀθλίως ὑπέστη ἔτι ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς γενομένης ῥήξεως τῶν περιστάσεων διέμεινεν ἀπροστάτευτος καὶ ἄμοιρος ἀρχιερατικῆς προστασίας, ἅτε δὴ τοῦ ...»

ΙΕΡΑΠΟΛΕΩΣ (Φρυγίας)

Γενναῖος, ἀρχιεπίσ. καὶ πατριάρχης ε΄ καὶ ς΄ αἰὼν ἐν (Altert. v. Hierapolis Δ΄ τ. τοῦ Ergänzugsh: d. Jahrb. 1898 ἐν Βερολίνῳ).

Ἰωάννης, C. I. G. IV 8641, ἐπίσκοπος ἔτος 875 Σελευκιδῶν = 565 μ. Χ.

[1] Εἰς 2 ἕτερα δελτία ὑπάρχουσι αἱ ἑξῆς σημειώσεις: Παρθένιος πρῴην Σάμου κατὰ προεδρίαν - ἐφ᾽ ᾧ καὶ πάλιν ἐτέθησαν «ὁ πρῴην ὑμῶν Ἰεζεκιὴλ συνυποψήφους ἔχων καὶ τὸν πρῴην Γαβριὴλ καὶ τὸν πρώην Ρέοντος Παρθένιον τῷ ,αχνβ΄ μαρτίου».

[2] Τὰ τεμάχια περὶ Ἰεζεκιὴλ ὑπάρχουν ἐν ἑτέροις δελτίοις.

[3] Γ. Κονιδάρη, Θρησκευτικὴ καὶ Χριστ. Ἐγκυκλοπαιδεία Τόμ. Α΄ σελ. 69.

ΙΕΡΙΣΣΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Βασίλειος, Ποιμένος Βασιλί(ου) Ἐρισσοῦ ια΄ αἰῶνος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Πρώτη σφραγὶς ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ (σελ. 231 Mélanges τοῦ Schlumberger).

Μακάριος, ὁ ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ Α΄ διορισθεὶς ἐπιστάτης τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Σταυρονικήτα κατὰ τὸ 1540 1[1];

ΙΚΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΣΑΜΟΥ

Ἴδε Σάμου.

ΙΚΟΝΙΟΥ

Ὅρα Βάρνης Παρθένιος.

ΙΜΒΡΟΥ [καὶ Λήμνου]

Μιχαὴλ ὁ Κηρουλλάριος εἰς Ἴμβρον ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ 1059. Μεσαιων. Βιβλιοθήκη IV 326 καὶ R. E. G. Nº 71 (1903) σελ. 375 ἑξῆς.

Εἰς τὰ ἐν τῇ μονογραφίᾳ περὶ Ἴμβρου τοῦ Κ. καὶ τὰς αὐτόθι προσθήκας πρόσθες ἐν σελ. 239-240ʳ Βατικανοῦ κώδικος 840[2].

Ἰάκωβος, «ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς ἱερομονάχου καὶ ὑποψηφίου τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς νήσων Λήμνου καὶ Ἴμβρου Ἰακώβου μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἰνδικτιῶνος δ΄ ἔτος ,ϛωκθ΄ = (1321). Εὗρον ἐν σελ. 167 τῶν zapiski τοῦ Ρ(ωσικοῦ) Αὐτοκρ. Ἀρχείου Izwestia Πετρούπολις 1914 τόμ. VIII.

Δανιήλ, } Δ. I. E. E. (Γ΄). σ. 469.
Παΐσιος, }

Ἰωακείμ, ἀναφέρεται συνυπογεγραμμένος ἔν τινι πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ τοῦ Μητροφάνους (1580), ἐνῷ δηλοῦται ὅτι ὁ Βοεβόδας Μπογδονίας Ἰωάννης Πέτρος ἀφιέρωσεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου τὰ σπήτια αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ καταλύειν ἐν αὐτοῖς ὁσάκις ἐπιδημεῖ ἐν Κωνσταντινουπόλει. «Ἐκκλ. Ἀληθ.» ἔτος δ΄, σελ. 731.

Παρθένιος, Ἐκκλ. Ἀλήθεια 1892 φυλ. 40 ,αχιε΄ = 1615 συνυπογράφεται ἔν τινι Λαυρεωτικῷ σιγιλλίῳ ὡς πρῴην Ἴμβρου.

Ἀθανάσιος, «ἅτε ἀσώτως ἐν αὐτῇ διάγων καὶ ἀποδράς... καθαιρεῖται καὶ γίνεται ὁ Κῶ ἀρχιεπίσκοπος

Χριστόφορος, τῷ ,αχκς΄ (Νομ. Συναγωγή).

Σωφρόνιος, 1627 Ἀπριλίου 10 ὑπόμνημα ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος Χριστοφόρου. (Πατρ. ἔγγραφον Σάθα Γ΄ σ. 568). Καθαιρεῖται Ἰούλιον ΄αχλε΄.

Ἀβράμος, (;) ὑπογράφεται ἐν Λαυρεωτικῷ σιγιλλίῳ τὸ ,ξρμ΄ ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως 1632 (;) (Ἐκκλ. Ἀληθ. 1892 Δεκεμβ. 28 φυλ. 43).

[1] Ν. Κ. 16 Μαΐου 1892.

[2] Πρόσθες τὰ ἐν Gilbert, Handb. d. Staatsaltertümer II ἔκδ. τοῦ I τομ. σελ. 57, καὶ «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1892 Δεκέμβριος.

Νικόδημος, 1652 ὑπόμνημα ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Σωφρονίου. Ἦν πνευματικὸς καὶ πρωτοσύγκελλος τοῦ ἀποθανόντος Σωφρονίου (Νομ. Συναγ.)[1].

ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Ὅρα διατριβὴν περὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας Καισαρείας ἐν «Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ» 1913 Νοεμβρ. ἐκ χειρογράφου, ὅπερ εἶδον, δημοσιεύει δὲ ὁ κ. Γεδεών. (Λαμπουσιάδης).

Ἀνδρέας, Λάμπρου - Κατάλογος ἁγιορ. κωδ. σ. 47 κῶδιξ 2ος τοῦ ἁγίου Παύλου φ. 48ον.

Κοσμᾶς, Montfaucon, Biblioth. Coisliniana σελ. 104 ὑπὸ Ἀλεξ. τοῦ Κομνηνοῦ αὐτόθι... «τοῦ πρωτοθρόνου».

Μεθόδιος, μετὰ τὸ 1365 (σ. 468 τ. Α΄ Miklosich).

Μητροφάνης, 1551. Τῷ 1565 ὁ πατριαρχεύσας 7 ἔτη (Μαθᾶ κατάλογος Π. Ὅρα καὶ Στεφ. Γέρλαχ ἐν Tagebuch καὶ Τουρκογραικίαν σ. 289 πρβλ. 212 αὐτόθι, τὴν ὑπογραφήν του καὶ τὰ ἀνέκδοτά μου. Πατρ. Πίνακες Γεδεὼν σελ. 516.

Παχώμιος, ὁ μετὰ ταῦτα Πατριάρχης ἐκ Λέσβου, ὅρα Πατριαρχ. Πίνακας σελ. 526.

Γρηγόριος, 1622, («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 1899 φύλ. Α΄ σ. 24). [Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ προστίθεται] ἐπὶ 5 ἔτη καταλιπὼν τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ἀνθ' οὗ ὁ

Γερμανός, πρῴην Μίλου (sic) τῷ ͵ζρλβ΄ Σεπτέμβριος, οὗ ἐξωσθέντος ἐγένετο ὁ πρῴην Ἄμιδες (;)

Ἐπιφάνιος[2], (Γρηγόριος τῷ 1623 ἅτε ἀπουσιάζων δίχα συνοδικῆς ἀδείας ἀντ' αὐτοῦ ὁ

Μελέτιος, (Σάθα, Μεσαιων. Βιβλ. τ. Γ΄. σ. 563). Ἐν τῷ δελτίῳ: Ἐπιφάνιος, οὗ ἀποθανόντος ἐκλέγεται ὁ Μυρέων

Ζαχαρίας, τῷ Νοεμβρίῳ 1642. Οὗτος καθαιρεῖται καὶ ἀντ' αὐτοῦ (τὴν καθαίρεσιν ἰδίᾳ χειρὶ δεξαμένου καὶ ὑπογράψαντος 1649)[3], ἐγένετο ὁ πρῴην Σάμου

Ἄνθιμος, (Σάθα, Μ. Βιβλ. τόμ. Γ΄ σ. 583) Δεκεμβρίου 1649 καὶ ἐξωσθείς. Εἶναι ὁ ἐπὶ Παϊσίου συνυπογράψας τὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Νίκωνα ἐπιστολὴν αὐτοῦ («Ἀνατολ. Ἀστὴρ» 1881, 16 Σεπτεμ. ἀριθ. 51).

Γρηγόριος[4], καθαιρεῖται καὶ προάγεται ὁ ἱερομόναχος

Γερμανός, 1674.

Γρηγόριος, Τῷ 1689 Ἀπριλ. (Archives Saint Louis παρὰ Leval).

---

[1] Ν. Κ. 18 Νοεμβρίου 1891.

[2] Ἐν τῷ τετραδίῳ οὕτως «ἀντὶ τοῦ Γρηγορίου παραιτηθέντος Ἐπιφάνιος 1624».

[3] Ἐν τῷ τετραδίῳ: Τῷ 1649 ἐπὶ Παρθενίου Β΄. τὸ δ΄. Ζαχαρίας αὔγουστ. δίδωσι παραίτησιν κατὰ δεκέμβριον καθαιρεῖται καὶ ἐκλέγεται ὁ Ἄνθιμος κλπ. βλ. κείμενον.

[4] Οὗτος καὶ ὁ ἑπόμενος ἀναγράφονται ἐν ἑτέρῳ δελτίῳ.

* **Χρύσανθος,** Τῷ 1702 (ὁ Παλαιστίνης, Ἡμερολόγιον Ἀνατολ. 1884 σελ. 313).

Κυπριανός, Τῷ 1707, ὁ μετὰ ταῦτα Πατριάρχης.

Ἱερεμίας, ὁ τῷ 1715 ἐκλεγεὶς Πατριάρχης Ἱερεμίας (ὁ Γ΄.) ὁ Πάτμιος.

Νεόφυτος.

Παρθένιος, 1743, «Ἐκκλ. Ἀλ.» τόμ. Ι΄ σ. 156, 1748 Σεπτ. (Ἀλήθεια τόμ. Β΄. σ. 231) Σιγίλλιον Θήρας ἐπὶ Καλλινίκου Ε΄. ἐπὶ ἀδελφοῦ του Τζανάκη Γαβαλᾶ υἱός. Τῷ 1755 ἔτι εἶναι συνοδικός. «(Ἐκκλησιαστ. Ἀληθ.» ἔτος Ι΄ σ. 157 ἑξ.).

Παΐσιος[1] Μάϊος 1763 (Ἀλήθεια Α΄. τ. 233). Τῇ 25 Δεκεμβρίου 1768 ἀνεχώρησεν ἐκ Μετεώρων, ἀφ' οὗ ἔμεινε ἐν Μετεώροις ἐξόριστος ὑπὲρ τοὺς δύο χρόνους». (Σημ. Παπαδοπ. Κεραμέως ἐν σελ. 35 τοῦ ἰδίου τεύχους (Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος Ἀθην. 1902).

Μακάριος, Σεπτεμβρ. 1766. 1772 Ἀπριλ. 3 (Ἡμερολόγιον Ἀνατολ. 1885 σ. 136).

Γρηγόριος, 1773. 1794 Ἰουλ. 12. Ἡμερολ. Ἀνατολ. 1886 σ. 173 κ. 174, πρότερον Σβορνικίου (Παρανίκα, Σχεδίασμα σ. 118).

Λεόντιος, 1796 Ἰουλ. ὁ πρότερον Μενελίκου (Κουρουτσ. σ. 21), οὗ παραιτησαμένου ὁ ἀπὸ πρῴην Τορνόβου

Φιλόθεος[2], 1806. (Κουρούτσ. σ. 65), οὗ θανόντος ὁ ἀπὸ Νεοκαισαρείας

Μελέτιος, 1815 - 1817, μετετέθη τῷ Ἰουλίῳ 1815, ἀνθ' οὗ ἀποθανόντος τῷ 1817 Μαΐῳ ὁ

Ἰωαννίκιος, ὁ ἀπὸ Νικαίας (Κουρούτσ. σ. 57) Ἰούνιον 1817 8 Ἰανουαρίου 1820. (Ἡμερολ. Ἀνατ. 1885 στ. 126), οὗ θανόντος

Χρύσανθος, Σεπτεμβρ. 1823, οὗ μετατεθέντος εἰς τὴν μητρ. Ἐφέσου ὁ ἀπὸ Οὐζίτζης

Γεράσιμος, Δεκεμβρίου 1830, οὗ παυθέντος ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Προδρόμου

Παΐσιος, Ἰουλίῳ 1832, οὗ θανόντος ὁ ἀπὸ Ἀγχιάλου

Βασίλειος, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Μ. Πρωτοσ. Σεπτ. 1871[3].

Εὐστάθιος, Κλεόβουλος Σεπτ. 1871.

---

[1] Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ σημειοῦται: Παΐσιος ὁ ἀπὸ Πισιδίας Ἰουλίῳ 1757 οὗ καθαιρεθέντος ὁ ἀπὸ Φαναρίου Μακάριος, (βλ. κείμενον).

[2] 1797 - 1817.

[3] Εἴς τι δελτίον ἡ ἑξῆς ὑποσημείωσις ***Θεόδωρος,*** ἐπίσκοπος ἐν Mel. de la Faculté Orientale (= M. F. O.) Θήκη Θ. ἐπισκόπου VII (1914 - 1921) ἐν χωρίῳ Dendil, δίωρον ΝΔ τοῦ Τσεπνί· pierre tombale dans le mur de l'église armenienne ὑπὸ Jerphanion, ὅστις λέγει, ὅτι ἐδῶ ἐπισκοπὴ δὲν ὑπῆρξε· ἴσως τῆς πλησίον Βασιλικῆς Θέρμης Σεβερίας, Evaisa ou Aipolioi ἀλλ' ἰδὲ καὶ τὸ O. Christ.

ΚΑΡΑΒΙΖΥΗΣ

Κοσμᾶς, Ἐκτὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καραβιζύης Ἰωάννου, ὅστις μνημομονεύεται ἐν σελ. 120 τῆς μεγάλης Sigillographie τοῦ Schlumberger ὁ αὐτὸς λόγιος ἐξ ἀνακοινώσεως ἀθηναϊκῆς ἀναφέρει καὶ τὸν Κοσμᾶν ἐπὶ μολυβδοβούλλου ἀποκειμένου ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ. Ἐποχὴ Ι΄ αἰῶνος. (Mélanges d'Archéologie Byzantine 1895, σελ. 217. Ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ Καραβιζύης).

ΚΑΣΣΑΝΔΡΕΙΑΣ

Δαμασκηνός, ὁ πρῴην Θεσσαλονίκης καὶ Πρόεδρος Κ... ἐγένετο «ὅστις ὑπογράφει ἰδίᾳ χειρὶ στέργω καὶ ὑπόσχομαι τὰ ἄνωθι ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ 16ῃ» (δηλ. ὅτι δὲν θὰ ἐνοχλῇ τὸν κὺρ Ἀθανάσιον τὸν Θεσσαλονίκης. Ἐπὶ Παρθενίου ἴσως τῷ 1643 (Νομ. Συναγωγὴ φύλλ. 123α)[1].

ΚΕΡΑΣΟΥΝΤΟΣ

Κύριλλος, ἐπὶ Ἀλεξίου Γ΄ (1349-1390). Παρανίκα ἐν σελ. 195 τοῦ Δ΄ τόμου τοῦ Ρωσσικοῦ Ἀρχ. Ἰνστιτούτου κατὰ Λιβαδηνόν. Ὅρα Τραπεζοῦς.

ΚΕΡΚΥΡΑΣ [2]

Γεώργιος, «Γεώργιος γέγραφε ποιμὴν Κερκύρας» Μνημονεύεται ἐν τελευταίῳ στίχῳ ἰαμβείου, ὅπερ δημοσιεύεται ἐν C. I. G. τ. Δ΄. Ἐν τῷ τμήματι τῶν ἐπιτυμβίων χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν (αὔξ. ἀριθ. 9438) Πρβλ. καὶ ἐπιγραφὴν ὑπ' ἀριθ. 8751 ὅπου Γεώργιος Πρόμος....

Κωνσταντῖνος, ὁ Β΄(;) 1166-1168 μ. Χ. Τὸν τοῦ Νικαίας Κερκύρας Κωνσταντῖνον ἐν μολυβδοβούλλῳ σελ. 52-53 τοῦ καταλ. τῆς Νομισμ. Συλλογῆς Μουρούζη ὑπὸ Ποστολάκα Ἀθην. 1868. Ὅρα περὶ τούτου καὶ Sigillographie 209-10 καὶ Σακελλίωνος Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρείας τόμ. Β΄ σ. 411.

ΚΕΡΝΙΤΖΗΣ

Νεόφυτος, ἐξ Ἀθηνῶν 1555 (Κατάλογος Λάμπρου σελ. 122).

Ἀρσένιος, παραιτεῖται καὶ γίνεται τῷ Σεπτεμβρίῳ 1654 ὁ ἱερομόναχος

Κωνστάντιος, ἀρχιεπίσκοπος Κερνίτσης (Νομ. Συναγωγὴ) ἐπὶ Παϊσίου (τὸ β΄ πατριαρχεύοντος) προβιβασθείσης τῆς ἐπισκοπῆς εἰς ἀρχιεπισκοπὴν κατὰ Σεπτέμβριον 1654 (Π. Πίνακες σ. 583).

ΚΟΖΑΝΗΣ

Γερμανός, ἅγιος, ἀρχιεπίσκοπος (6 Νοεμβρίου) λείψανα αὐτοῦ ἐν τῷ Κρεμλίνῳ Σκευοφυλακείῳ «(Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ιη΄ σ. 260).

---

[1] Ν. Κ. 10 Φεβρουαρίου 1892.

[2] Σπ. Παπαγεωργίου: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας. Κέρκυρα 1920.

ΚΟΛΩΝΕΙΑΣ

Θεοδόσιος, Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδοσίῳ ἐπισκόπῳ Κολων(είας). Ὅρα Schlumberger ἐὰν ἔχῃ τι (Περιοδ. Ρωσσ. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου τ. Η΄ τ. 3 σελ. 214)[1].

ΚΟΡΙΝΘΟΥ [2]

Ἱλαρίων, Τῷ 869 ἐπὶ συνόδου κατὰ τοῦ Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Mansi, Concil. coll. τόμ. 16 σελ. 17-185.

Σέργιος[3], ἐπὶ Ἀλεξ. Κομνηνοῦ. Montfaucon, Bibliothecca Coisliniana σελ. 104. Εἶναι ἄραγε ὁ αὐτὸς τῷ ἐν Sigillographie Byzantine σ. 183, «Σεργίῳ Προέδρῳ Κορίνθου»;

Γαβριήλ,

* ***Νικήτας,*** μὴ μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Le Quien, XI-XII αἰώνων. (Ἀμφότεροι), ἐν Sigill. Byzantine σ. 183.

Γεώργιος, 1027 μνημονευόμενος ὑπὸ τῶν Le Quien «τοῦ νῦν προεδρεύοντος ἐν Κορινθίοις» ἐν Ἐθν. Νομ. Μουσείῳ. Ὁ δεύτερος Γεώργιος ὁ παρὰ Le Quien, ἐπίσης γνωστὸς εἶναι ὁ

Γρηγόριος, ὁ Πάρδος. Ὅρα Σβορώνου Β.΄ (1899 σ. 123 Νομ. Ἐφημ.)

Νικόλαος, τῷ 1156, δολοφονηθεὶς ὑπὸ τοῦ τυράννου τοῦ Ναυπλίου καὶ Ἄργους Λέοντος (σελ. 188, «Σωτῆρος» Περιοδ. τόμ. Α΄) Νικόλαος (Νικ. Χωνιάτης Ἔκδ. Βόννης σελ. 841) ἀρχιποίμην Κορίνθου.

Μανουήλ, τῷ 1230 ὁ Μελανιδζίου, Κορίνθου. R. E. G. 1894 σ. 80.

Θεόγνωστος, τῷ 1394 (Miklosich τ. Β΄ σ. 204, 287, 291).

Ἰωακείμ, τῷ 1477 ἐπὶ Μαξίμου (τόμ. ΙΖ΄ ἀρχαιολ. παράρτημα τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου σ. 20).

Σωφρόνιος, τῷ 1565 (Σωφρόνιος ἦν τότε καὶ ὁ μητροπ. Ἀθηνῶν. Ὅρα «Σωτῆρος» τόμ. Β΄ περὶ μητρ. Ἀθηνῶν, καὶ τουρκογραικία σελ. 172-173).

Ἰωάσαφ[4], Turcograe. ἐπιστολὴ σ. 323.

Λαυρέντιος, τῷ 1580 περίπου παραιτησάμενος (Σάθα, Σχεδ. Ἱερεμ. σ. 181).

Νεόφυτος, διάδοχος τοῦ ἀνωτέρω (αὐτόθι...).

---

[1] Ν. Κ. 4 Μαΐου 1892.

[2] Ἴδε καὶ Π. Πολάκη, Κορίνθου ἐπίσκοποι, «Ἱερὸς Σύνδεσμος» 15 Σεπτεμβρίου 1916—1 Δεκεμβρίου 1916.

[3] Τὰ σημειώματα περὶ τῶν μητροπολιτῶν Κορίνθου τοῦ ἀειμνήστου Μυστακίδου ἐν τῷ τετραδίῳ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ δὲν εἶναι χρονολογικῶς κατατεταγμένα. Περὶ τῶν πλείστων τούτων ὑπάρχουσι καὶ δελτία, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον προστίθεται ἀναλλοίωτον εἰς τὸ τοῦ τετραδίου.

[4] Ἐν τῇ σειρᾷ τοῦ τετραδίου μὴ μνημονευόμενος, ἀλλ' ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ, ἄνευ χρονολογίας.

Ἄνθιμος, τῷ 1601 (7109) Μεσ. Βιβλ. Σάθα τόμ. Γ' σ. 549. Ἐπὶ πατριάρχου Τιμοθέου εὑρίσκεται εἰς Π. Κ. 333 (;) οὗ τὴν ἀθώωσιν τῷ 1620 βλέπε Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθήκη τόμ. Γ' σ. 561 [Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ τὰ ἑξῆς]: ἐφ' οὗ ἐκλογὴ κατὰ προτροπὴν ὡς ἐπισκόπου Δαμαλῶν καὶ Πεδιάδος τοῦ Ἀθανασίου τῷ ͵ζρι' (1602) ἐπὶ Ματθαίου (Νομ. Συναγωγή). Ἐπ' αὐτοῦ ὅμως μηνὶ Μαΐῳ τοῦ ͵ζριστ' πρᾶξις, δι' ἧς καθαιρουμένων τῶν ἐπισκόπων Πολυφέγγους Θεοδοσίου καὶ τοῦ Δαμαλῶν καὶ Πεδιάδος Ἀθανασίου ἑνοῦνται ὑπὸ τὸν Κορίνθου αἱ ἐπισκοπαὶ αὗται τοῦ Νεοφύτου πατριάρχου ὄντος.

Δανιήλ, ὁ τῷ 1628 Σερρῶν γενόμενος ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ Ἀχιλλείου. Καὶ τῷ 1627 ἀναφέρεται ἐπὶ Λουκάρεως συνοδεύσας τὸν Νικόδημον εἰς τὸν παρὰ τῇ Πύλῃ πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας, ὅπως πᾶν τυχὸν ἐμπόδιον ἀρθῇ διὰ τὴν καινουργῆ τυπογραφίαν ἣν ἐκόμισε κλπ. (Ἀληθ. σ. 37) πρβλ. Λάμπρου, Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρείας τεῦχος 8ον σελ. 647, σπουδαιότατα ἐν σελ. 648-649. Ὁ Δανιὴλ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1638 ἐξωρίσθη.

Κύριλλος, τῷ 1636 ἀντὶ τοῦ Γαβριὴλ ἐγένετο Φιλιππουπόλεως (ἅπερ ὅρα). Ἆρά γε αὐτὸς ὁ μετέπειτα Τορνόβου καὶ εἶτα πατριάρχης (Μαθᾶ) ὁ Σπανός; τῷ 1651 (πρβλ. Ἀλήθειαν σελ. 105).

Ἰεζεκιήλ, τούτου τῷ 1639 καθαιρέσει νομίμῳ ὑποβληθέντος [1] ἐγένετο ὁ πρῴην Ἐλασσῶνος

Ἰωάσαφ, τῷ Αὐγούστῳ ͵αχλη' [2]

Γρηγόριος, ὑπογράφων ἐν ἔτει 1642 μηνὶ Μαΐῳ εἰς πρᾶξιν τοῦ Παρθενίου κατὰ Κυρίλλου καὶ τῶν Καλβινιστῶν (ὅρα βιβλίδιον περὶ τούτου καὶ σημειώσεις εἰς τὰ ἀνέκδοτά μου). Τῷ 1655 ὑπογράφει ἐν τῇ ἐπιστολῇ Παϊσίου πατριάρχου πρὸς πατριάρχην Νίκωνα (Ἀνατολ. Ἀστήρ(;) 1881 ἀριθ. 51) 1660.

Παρθένιος, τῷ 1668 ἐπὶ Μεθοδίου, φέρεται ὑπογράφων μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἀμασείας (περὶ ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ σελ. 64) [3].

Κάλλιστος, Νοεμβρίῳ ͵αχξη' (Νομ. Συναγωγὴ) ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλησίας

Ζαχαρίας, τῷ 1684, ὃς ἐμαρτύρησε (σ. 608, Σάθα Μεσ. Βιβλιοθ. τ. Γ')

Γρηγόριος, 1695 (Σάθα ὁμοίως σελ. 535).

Παρθένιος, 1760 (Σάθα, Νεοελ. Φιλολ. σ. 586).

Μακάριος, ὁ Νοταρᾶς 1764, αὐτόθι σελ. 587 ὁ τῇ 16ῃ Ἀπριλίου 1805

[1] Ὑποσημ. Μυστακίδου: Οὗτος ἐγένετο Σοφίας ἀντὶ τοῦ Ἰγνατίου καθαιρεθέντος Μ. Β. τ. Γ' σ. 571.

[2] Ἡ περὶ τοῦ Ἰωάσαφ χρονολογ. σημείωσις προέρχεται ἐξ ἰδιαίτερου δελτίου.

[3] Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ σημειοῦται: Μακάριος; μήπως Παρθένιος οὗ († ἀποθανόντος) ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μ. Ἐκκλησίας Κάλλιστος.

ἀποθανών. Φιλ. Σωζόμ. Οἰκονόμου σ. 418 ἐν σημειώσει. Τῷ 1768; μητροπολίτης Κορίνθου, (Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σελ. 466 σημείωσις).

Γαβριήλ, ὁ τέως πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπ. Νικαίας τῷ Ἀπριλίῳ 1771 ἐπὶ Θεοδοσίου ἐν τῷ Π(ατριαρχικῷ) ναῷ ἐκλέγεται. Οὗτος ἐγένετο καὶ Νικαίας τῷ 1783 [1], ὅτε τῷ Φεβρουαρίῳ ἐξελέγη ὁ ἱερομόναχος

Ζαχαρίας, περὶ οὗ ὅρα κατόπιν. [Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ παρεμβάλλεται ὁ]

Ἀθανάσιος, 1776 «(Ἐκκλ. Ἀλ.» 1904 σ. 217, ἐξ ἀνεκδότων Μ. Λαύρας).

Ζαχαρίας, ἐφ' οὗ τῷ 1801 παραιτησαμένου τοῦ ἐπισκόπου τῶν Δαμαλῶν καὶ Πολυφέγγους Νεοφύτου γνώμῃ αὐτοῦ διορίζεται ἐπίσκοπος ὁ ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Ἰωνᾶς κατ' Αὔγουστον. Οὗτος ἀποθνήσκει τῷ Ὀκτωβρίῳ τοῦ 1819 καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐκλέγεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος (μ)κελιτζίνης

Κύριλλος, περὶ οὗ ὅρα κατωτέρω. Οὗτος ἐφυλακίσθη τῷ 1821 ἐν Τριπόλει (σελ. 10 τοῦ Ζαφειροπούλου) «οἱ ἀρχιερεῖς καὶ προύχοντες ἐντὸς τῆς ἐν Τριπόλει φυλακῆς».

ΚΟΡΙΤΣΑΣ

Νίμφων, τῷ 1390, ἐπίσκοπος, ἐν ἐπιγραφῇ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Μπόριας Β. Α. τῆς Κοριτσᾶς 20λεπτον ἀπέχοντος. Byz. Zeit. 1908 σ. 129-130.

ΚΡΗΤΗΣ (Γόρτυνος μητροπόλεως)

Θεόδωρος, κατὰ τὸ 539, Corpus Inscriptionum Graecarum 8635 (IV. τ.).

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος ι'-ια' αἰῶνος, σελ. 116 τ. ΙΓ'. τοῦ Ρωσ. Ἀρχ. Ἰνσ. Σημ. Ἡ Γόρτυς ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ κατεστράφη καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Ν. Φωκᾶ τῷ 960 ἔμεινε ἀεὶ ἐκπεσοῦσα.

ΚΥΨΕΛΛΩΝ

Parthey 1866 ἔκδ. (Notitia). 2, 95. Ἐκ τῶν 39 ἀρχιεπισκοπῶν ἡ 12. Κύψελλα τά. Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Διατύπωσις [2].

10, 105 ἐπὶ τοῦ ιε'-ιστ'. αἰῶνος, ἐκ τῶν 40 ἀρχιεπισκοπῶν ἡ η'.

11, 127 ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Γερ. τῶν 27 ἀρχιεπισκοπῶν 7η, τὰ Κύψελλα.

6, 69. Ordo sedium, τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκοπῶν κδ'. Ἀρχιεπίσκοπος ἐπαρχίας Κυψέλλων ὁ Κυψέλλων ὡς καὶ ὁ Αἴνου.

31η, Ἐπαρχία Ροδόπης καὶ ὁ Ἀγχιάλου κλπ. 8,69. Οὕτω καὶ παρὰ Νείλῳ Δοξαπατρῇ Ζ'.

1,64 ὡς νζ'. ἐν ᾧ καὶ ὁ Αἴνου 65.

[1] Ὑποσημ. Μυστ. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», Γ'. σ. 122 σιγίλλιον τῆς τῶν Βοδενῶν Σχολῆς.

[2] Πρὸς ἀποφυγὴν σφαλμάτων πρβλ. Γερ. Ι. Κονιδάρη: Τακτικὰ ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τόμ. ΚΒ, σ. 756 - 757, (ὁδηγὸς τῶν Notitiae Episcopatuum = τακτικῶν).

7,64. κγ΄. ὁ Κυψέλλων κλπ. (Ψευδεπιφάνιος). Κυψέλλων ἐν Miklosich et Müller. Οὗτος ὁ ἀρχιεπίσκοπος δίδωσι τῷ Πατριάρχῃ 16 ὑπέρπυρα (τῷ 1324 καὶ ὁ Αἴνου 100 ἴδε).

Κωνσταντῖνος, (σελ. 119 τοῦ Α΄ τόμου) ἔτος 1256 ἐπὶ Ἀρσενίου Πατριάρχου.

Ὅρα καὶ ἐκ τοῦ Le Quien ἐν τετραδίῳ[1].

Θεοδόσιος, Πρὸς τούτοις ὁ Μελιτηνῆς ὑπέρτιμος καὶ πρόεδρος Κυψέλλων Θεοδόσιος.

ΚΝΩΣΟΥ

Κωνσταντῖνος, ἐκ μολυβδοβ. ι΄-ιβ΄ αἰῶνος. Παντσέσκο Ἰνστιτούτου Ρωσ. τόμ. ιγ΄. σ. 89.

ΚΩ

Ἀριστοκράτης, ἐν Πανδώρας τόμ. ιθ΄. (1868-1869) ἐπίσκοπος ὁσιώτατος σελ. 47. Κατὰ Σακκελίωνα, τὰ γράμματα ἴσως τῆς ε΄. ἑκατονταετηρίδος[2].

ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

Ὅρα ἐν B. C. Hell. 1899 (122-123) τοῦ Millet περὶ Μιστρᾶ (καὶ 1906) μ. Λακεδαιμ. ὀνόματα ἐξ ἐπιγραφῶν (1312, 1330, 1341, 1339 κλπ.). Ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Πελοποννήσου ὡς καὶ ὁ Κορίνθου.

Ἐτιμήθη εἰς μητρόπολιν ἐπὶ Ἀλεξίου καὶ ἐπὶ Πατριάρχου Εὐσταθίου ἐν ἔτει 6590 (=1082) πρῴην οὖσα ἐπισκοπὴ τῶν Πατρῶν.

Κατὰ τὸν Φατσέαν (Γ. Γράμματα σελ. 138-140 τόμ. β΄.) ἔχει τρεῖς ἐπισκόπους τὸν Ἀμυκλῶν, Καρυουπόλεως καὶ Βρεσθένης.

Ἴδε περὶ Λακεδαιμονίας τὰ Παλαιῶν Πατρῶν. Τῇ Ἰουνίῳ 1365 (Miklosich τόμ. Α΄. σελ. 472) ἐγένετο σιγίλλιον Πατριαρχικόν, δι᾽ οὗ ἀποσπᾶται ὁ ἐν Πέλοποννήσῳ ἐν Μιζισθρᾷ (Μιστρᾷ) ναὸς (ἀνεγερθεὶς παρὰ τοῦ δεσπότου κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Καντακουζηνοῦ) τοῦ Κ^ου Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ζωοδότου, ὁ μετὰ μονυδρίου ἀνδρῴου ἀπὸ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Λακεδαιμονίας καὶ γίνεται σταυροπήγιος καὶ πατριαρχικός.

Θεόκλητος, τῷ 869 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ κατὰ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσῃ συνόδῳ (Mansi τόμ. 16, σελ. 37-195)[3].

---

[1] Τοιοῦτον τετράδιον δὲν ἀνεῦρον.

[2] N. K. 26 Μαρτίου 1892.

[3] Μεταξὺ τῶν σημειώσεων εὑρέθη καὶ ἡ κατωτέρω σημείωσις προερχομένη ἐξ ἀποκόμματος ἐφημερίδος τῆς Κ/πόλεως τῆς 12ης Ἰουλ. 1896 ἔχοντος ὡς ἑξῆς: Δύο ἀρχαῖοι ἱεράρχαι. Ἀναγινώσκομεν ἐν ἀττικῷ φύλλῳ. Ἐν θέσει Πεσονήσια ἀπέχοντα τῆς Μονῆς Καστορίου ἡμίσειαν ὥραν βορειοδυτικῶς καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου Καστορίου ὑπάρχει ναός, ὅστις ἦτο πρὸ ἀμνημονεύτων ἐτῶν ἐρειπωμένος καὶ ἀνακαινισθεὶς ἐνεκαινίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1878, παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Γυθείου Παρθενίου. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ ἱεροῦ ἐν θυρώματι διεσώθησαν δύο εἰκόνες ἁγίων ἱεραρχῶν, ὧν τῆς μὲν πρὸς δεξιὰ σῴζεται εὐαναγνώστως ἡ ἐπιγραφὴ ἥδε· Λακεδαιμονίας ***Θεόκλιτος,*** τῆς δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἡ συλλαβὴ ***ιλος*** (Κύριλλος) Ἀλεξανδρείας. Τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου τούτου Θεοκλήτου μέχρι τοῦδε ἦτο ἄγνωστον, διὰ τοῦτο παρακαλεῖ ὁ σεβασμ. Σπάρτης Θεόκλητος πάντα περὶ τὰ ἱστορικά, ἀρχαιολογικὰ καὶ βυζαντινὰ ἀσχολούμενον καὶ γινώσκοντά τι περὶ τοῦ ἁγίου τούτου νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ τῷ ἀναγγείλῃ».

Θεόπεμπτος, ἐπίσκοπος τοῦ ι΄ αἰῶνος, ἐκ μολυβδοβούλλου (Revue des études grecques τόμ. II σελ. 249 ὑπὸ Schlumberger καὶ O. Christianus τοῦ Le Quien τόμ. II σ. 1740 στ. 189). Ἐξ Ἀθηνῶν oriundus τοῦ X αἰῶνος, πρβλ. Schlumberger περὶ τριῶν ἄλλων εἰς τὴν Σιγγιλιογραφίαν του 183-184.

Λεόντιος, περὶ τὸ 1050 καὶ αὐτόθι σελ. 184.

Θεόδωρος, » » » » » »

Νεόφυτος, τῷ 1393 (Γεδεὼν Ἀθ. σ. 115 καὶ σημείωσιν).

Γρηγόριος, τῷ 1565. «Σωτὴρ» περιοδικὸν Ἀθηνῶν τόμ. Α΄. Turcogr. σ. 173· ὑπογράφει τὴν καθαίρεσιν Ἰωάσαφ.

Θεοδόσιος, τῷ 1575 ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ β΄, (Σχεδ. Σάθα Ἱερεμ. σ. ψγ΄ καὶ δγ΄(;) καὶ Σινᾶ ὑποσημ. ἐγγρ. σελ. 58).

Ἰεζεκιήλ, ὁ ἐξ Ἀθηνῶν ὁσιώτατος· ἐγένετο Φεβρουαρίῳ ,ζρθ΄ ἐπὶ Ματθαίου, ἀλλὰ μετ᾽ ὀλίγον ἀπέθανε καὶ ἐξελέγη ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος

Χρύσανθος, τῷ 1601 ἐπὶ Ματθαίου (τὸ γ΄.) ἰνδ. ιδ΄ Μαρτίου 21 «(Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β΄. σ. 780 Νομ. Συναγ.). Καθαιρεῖται οὗτος τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1603. Φαίνεται ὅτι συνεχωρήθη, διότι τῷ 1612 ἔγραφε σὺν τῷ Μάνης Νεοφύτῳ τῷ Καρόλῳ Γονζαγνίῳ δουκὶ τοῦ Νεβὲρ τοῦ μόνου ἀξιώσεις προβαλόντος ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ θρόνου τῶν Παλαιολόγων (Σάθα: Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σελ. 197-198). Οὗτος ἦν ὁ Χρύσανθος ὁ Λάσκαρις σελ. 207 αὐτόθι ἐν σημειώσει. Ἐπὶ Ραφαὴλ ἐγένετο ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας ὁσιώτατος ἱερομόναχος

Διονύσιος, 1603, Ἰανουαρίου 18. (,ζριβ΄). Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτος... λειτουργήσας ἐχειροτόνησε καὶ ἐπίσκοπον Καρυουπόλεως καὶ Ἀμυκλῶν ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν κὺρ Τιμόθεος κλπ. καθαιρεῖται Ἰουνίῳ 1606 (,ζριε΄, Νομ. Συναγ.). Ἀπέθανε περὶ τὸ 1620, διότι τότε χρονολογεῖται ἡ τοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ συκοφαντηθέντος Κορίνθου Ἀνθίμου ἀθῴωσις (Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθήκη Γ΄. σελ. 561). Ἐπὶ τούτου ἐγένετο τόμος, δι᾽ οὗ ἀναπόσπαστος τῇ ἐπαρχίᾳ Λακεδαιμονίας κηρύσσεται ἡ Δημητζάνη. Τῷ 1618 γράφει πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Νεβὲρ τῷ Παλαιολόγῳ (Σάθα, Τουρκοκρ. Ἑλλάς σελ. 207). Ἐπὶ Τιμοθέου ἀπήντησα αὐτὸν ἐν Π. Κ. 333 (τῷ 1609 ἀπαντῶ ὅρα Αἴνου). Ὅρα Berger de Xivrey «Mémoire sur une tentative d'insurrection organisée dans le Magne de 1612-1619 au nom du duc de Nevers, lue à l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres dans la séance du 9 juillet 1841 - Extrait de la Bibliothèque de l'école des Chartes, Juillet-Août 1841. Paris 1841 σελ. 24. Ἐν σελ. 18 ὑποσημ.

φέρεται ἡ ἑξῆς ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Νιβέρ, οὗ ἀνὰ τὴν Μάνην εἶχον διασπαρῆ αἱ εἰκόνες (portraits) «τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ δουκὶ Νοβερσίας Κάρλῳ Παλαιολόγῳ».

Τὴν ἐκλαμπροτάτην καὶ σεβασμιωτάτην εἰκόνα τῆς σῆς ἐνδοξότητος ἴδον καὶ προσεκύνησα καὶ ἡδέως κατεφίλησα, δεόμενος τοῦ Θεοῦ ἀξιῶσαι με προσκυνεῖν αὐτὴν ἐγώ τε καὶ πάντες οἱ ἡμέτεροι μέχρις ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς. Ὅς ποιῆσαι καὶ διαφυλάξαι αὐτὴν ἀνωτέραν παντὸς λυπηροῦ καὶ πονηροῦ συναντήματος Ἀμήν. Ἰουλίου ιγ´ ἰνδικτ. α´, ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Διονύσιος καὶ εὐχέτης καὶ οἰκέτης τῆς σῆς ἐκλαμπρότητος».

Ἰωάσαφ, τῷ 1621, καὶ 1622, 1624. Ὅρα προσθήκας καὶ διορθώσεις Δημητρακοπούλου, «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1899 φύλ. Α. σ. 24 Σιγίλ. Μονῆς Φιλοσόφου ἐν Ἐκκλ. Ἀλ. τόμ. Β´ 668)

Ἰωάσαφ, τῷ 1640, σιγίλλιον Ἄνδρου μονῆς Ἁγίας καὶ τῷ 1641 ἐν Π. Κ. 333.

Γαβριήλ, τῷ Ἰανουαρίῳ 1641[1]

Παρθένιος, κατὰ Δεκέμβριον 1641 εὕρηται κατὰ Σάθαν. Τῷ 1643 ἀπαντῶ τὸν Γαβριήλ, ἀνθ' οὗ ἐπὶ ψευδεῖ εἰδήσει θανάτου αὐτοῦ χειροτονεῖται Λακεδαιμονίας ὁ

Ζωσιμᾶς, οὗ ἡ παραίτησις τῷ 1656. Καὶ πάλιν

Γαβριήλ, ὃν ἀπαντῶ τῷ 1669 εἰς Π. Κ. 339.

Δωρόθεος, ὁ μετέπειτα Μονεμβασίας (Σάθα, Νεοελ. Φιλ.)

Θεοδώρητος, Οὗτος ἦν ἐκ Δημητσάνης καὶ ἱερεὺς ὢν κατὰ τὸ 1656 ἦλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν σὺν ἄλλοις (περὶ ὧν ἴδε τὰ περὶ Δημητσάνης ἐμὰ καὶ ἱστορίαν Ἁγίας πόλεως σελ. φις´) πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Παϊσίου. Οὗτος τῷ 1691 ὑπογράφει ὡς πρῴην Λακεδαίμονος ἐν σιγιλλίῳ περὶ τῆς Μ. Σχολῆς τοῦ Καλλινίου (Ἀλήθεια τόμ. Δ´ σελ. 150. Θεοδώρητος μητρ. Λακεδ. τόμ. Δ´ σελ. 69 (Μεσ. Β. Γ´ σελ. 487) τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας Μελετίου, καθαιρεῖται καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1674 ἐπὶ Γερασίμου ὁ

Κύριλλος,

(Ἰεζεκιήλ, ἀνθ' οὗ τῇ 21 Μαρτίου 16[2])

Παρθένιος, τῷ 1741 («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ἔτος Ι´ σ. 156) 1750 ἀποθνήσκει καὶ τὸν Φεβρουάρ. διαδέχεται αὐτὸν ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Δημητσάνης

Ἀνανίας, τῷ 1767 ἐκαρατομήθη (Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σελ. 465 καὶ Νεοελ. Φιλ. σελ. 604). Ὁ ἐκ Δημητσάνης (Λαμπάρδης) Ἑβδ. φύλ. 52 Παναγιωτοπούλου.

---

[1] Εἰς ἰδιαίτερον δελτίον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν, Λακεδαιμονίας καὶ Δημητζάνης παρουσιάζονται οἱ τρεῖς ἐπίσκοποι κατὰ τὴν ἑξῆς σειράν: Ἰωάσαφ, οὗ ἀποθανόντος ἐξελέγη κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1641 ὁ Παρθένιος, οὗ μετ' ὀλίγον τελευτήσαντος ἐξελέγη ὁ πνευματικὸς Γαβριήλ, τῷ 1641 Ἰανουαρίου (Νομ. Συναγ.).

[2] Ἡ σημείωσις αὕτη εἶναι ἡμιτελὴς καὶ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα διαγεγραμμένη, ἀλλ' οὐχὶ πλήρως.

Παρθένιος, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σ. 465 καὶ 466 ἐν σημ. καὶ εἶτα ὁ πρῴην μέγας πρωτοσύγκελλος

Νεόφυτος, τῷ Φεβρουαρίῳ 1777· ἀποθνήσκει οὗτος καὶ διορίζεται ὁ ὁσιώτατος ἱερομόναχος

Γρηγόριος, ὅστις τῷ 1791 ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Ματθαίου μετετέθη ἐκ Βιδύνης καὶ τῷ Ἰουνίῳ τοῦ 1801 ἐγένετο Δέρκων. Ἀντὶ τούτου τῷ 1791 τὸν Νοέμβριον γίνεται Λακεδαιμονίας ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προύσσης

Δανιήλ, ὅστις τῷ 1801 ἐξελέγη Νικαίας, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ὁ Θεοδωρουπόλεως θεοφιλέστατος

Χρύσανθος, (Ἰούνιον τοῦ 1801) περὶ οὗ ὅρα Κουρούτσεσμε ἐμά.

ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ[1] (Φρυγίας)

Ἠλίας, ἐπὶ βούλλας ἐκ μολύβδου ι´-ια´ αἰῶνος μητροπολίτης· Schlumberger, Mélanges σ. 235.

Διογᾶς, ἐπίσκοπος, ἀντὶ Διογένης[2], ἐξ ἐπιγραφῆς ἐν Οὐσακίῳ εὑρεθείσης.

ΛΑΡΙΣΣΗΣ[3]

Ἀχίλλιος[4] «Στιχηρὰ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου, μητροπολίτου Λαρίσσης, ψαλλόμενα τῇ ιε´ τοῦ Μαΐου μηνός». Οὐδ' ὁ Ἀχίλλιος ἔχει ἰδίαν ἐν τοῖς μηναίοις ἀκολουθίαν. Ὅρα περὶ Τρίκκης Χειρόγρ. Ἐθν. Βιβλ. 888, ὅρα καὶ ἀκολουθίαν ἐν αὐτῷ χειρογ. 827.

Βασίλειος, Montfaucon Bibl. Coisl. σ. 104.

Νίκανδρος, τῷ 1285. Ἐπὶ Βέκκου Πατριάρχου. Mansi Concil. XXIV σ. 591-595.

Νεῖλος, τῷ 1348. Ἐπὶ σπονδύλου κίονος ἐκ λευκοῦ λίθου ἐν τοῖς ἐρειπίοις νεοδμήτου τινὸς ἐκκλησίας ἀτελοῦς κατὰ Ν. Ι. Γιαννόπουλον γράφοντα ἐν B. C. Héllénique, 1899 σ. 406 καὶ δημοσιεύοντα κάλλιον τὴν ἐπιγραφήν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔκειτο κατὰ τὸν Heuzey (Mission en Macédoine, σ. 447 ἢ ἐπιγρ. ἀριθ. 229) au palais épiscopale de Stagi (Kalambaka) ἢ κατὰ Duchesne (Mémoire sur une Mission au Mont Athos 1876 σελ. 133

---

[1] Πρβλ. Λαοδίκειαν Συρίας. Ὁ αὐτὸς τόπος τοῦ Σταυροῦ κλπ. Τὸ ὄνομα Αἰλίας —Ἠλίας.

[2] Κατὰ τὸ Ἀσκλᾶς Ἡρᾶς. Ὅρα ἐν Inscrp. Bureschianae ὑπὸ A. Körte σ. 31 ἢ ἐπιγραφὴν 55η ἐν Greiswald 1902. Κατὰ τὸ Δαμᾶς ἐπίσκοπος Μαγνησίας ἐπὶ Μαιάνδρῳ, Le Quien Γ´ 697.

[3] Περὶ μητροπολιτῶν Λαρίσσης ὅρα καὶ Ἑβδομάδος φύλ. 121 καὶ 122 καὶ Ν. Βέη ἐν N. Jahrbücher Δ´ τόμον περὶ Βησσαρίωνος κλπ. καὶ Pargoire.

[4] Φέρεται ὡς ζήσας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

καὶ 134) dans la cour de l'évêché à Trikala, ἑρμηνευθεῖσα δὲ ἀπεδόθη εἰς τὸν μητροπολίτην Νικόλαον, οὐχὶ ὀρθῶς.

Ἀντώνιος, 1366, Mission en Macédoine τοῦ Heuzey. Duchesne (;), Archives de Missions 1876.

Νεῖλος, ἐπέχων καὶ τὸν τόπον τοῦ Σίδης τῷ 1372 / 73[1].

Διονύσιος, 1425-6 (ἴδε παραπομπὰς Νείλου σ. 442), ὑπὸ τούτου ἐχειροτονήθη ὁ ἐπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Ἰωάσαφ (Ἴδε Inscript. Chrétiennes de Thessalie ἐν B. C. H. 1899 σ. 408)[2].

Μᾶρκος, τῷ 1499 (αὐτόθι).

Βησσαρίων, ὁ πρότερον Δημητριάδος ἐπίσκοπος ὢν προεβιβάσθη εἰς τὴν μητρόπολιν Λαρίσης ἀντὶ τοῦ τῶν τῇδε μεταχωρήσαντος μητροπολίτου Μάρκου τῷ ,ϛϞϟη´ (=6998=1490) ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Α´[3] Οὗτος εἶναι κτίτωρ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ μονῆς τῶν μεγάλων Πυλῶν, τῆς κοινότερον τοῦ Δουσίκου καλουμένης, καθ' ἃ δὲ ἐν σημειώσει τοῦ ὑπ' ἀριθ. 798 χειρογράφου τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης ἄλλοτε ἀπηντήσαμεν «ἐκοιμήθη ὁ αὐτὸς ἀρχιερεὺς καὶ πανιερώτατος μητροπολίτης Λαρίσης κύριος βισαρίων ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος δευτέρας θετταλίας καὶ πάσης ελάδος καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντος τοῦ Ἐφέσου ἐν Σεπτεμβρίῳ εἰς τὰς δεκατρὶς ἡμέρᾳ δευτέρα ἐν τῷ ,ζμθ, ἰνδικτιῶνος ιδ´» ἤτοι τῷ 1541[4]. Ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἓν χειρόγραφον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ, τὸ δὲ 724 ἐν φράσει κοινῇ. Ἐπίσης ἴδε καὶ σημειώσεις ἐν χειρογράφοις 692 καὶ 730 κατὰ τὴν σήμερον τηρουμένην ἀρίθμησιν, εἰς ἣν φοιτῶντες ἐν Ἀθήναις καὶ ὑπὸ τὸν μακαρίτην Σακελλίωνα ἐργαζόμενοι καὶ ἡμεῖς συντελέσαμεν. Ἀσματικὴ

[1] Εἰς ἰδιαίτερον δελτίον προστίθενται τὰ ἑξῆς: Ὅρα Acta, Patriarchat. I, 587. Νεῖλος καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης ἐν Byz. Zeitschrift τόμ. Η´ σ. 486 ἐν ,αωπα´ (1372/3). Τῷ 1367 ἀναφέρεται παρὰ Ἀμασείας.

[2] Εἴς τι πρόχειρον σημείωμα σημειοῦται καὶ τὸ ἔτος 1410.

[3] Ἐξεδόθη ἡ πρᾶξις τῆς ἐκλογῆς ἐν σελ. 18-20 τοῦ Β´ τόμου τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Σακελλίωνος πατρός. Ὅρα καὶ τὰ αὐτόθι πρωεισαγωγικὰ περὶ Βησσαρίωνος σ. 15-18. Εἴς τι τεμάχιον χάρτου ἀνεύρομεν (ὁ ἐκδότης) τὴν ἑξῆς σημείωσιν: Couvent de Hagios Sotir Megalon Pylon (Dousko) an du Monde 7066 (1558) σελ. 450 ἢ N° 242. Ἀνηγέρθη ὁ πάνσεπτος οὗτος καὶ θεῖος ναὸς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῶν Μεγάλων Πυλῶν, πρώην μὲν ἐν ἄλλῳ σχήματι παρὰ τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βησσαρίωνος ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Ἰγνατίου, ἐπίσης Καπούας καὶ Φαναρίου ὕστερον δέ, ἐν τούτῳ περικαλλεῖ σχήματι οἷον ὁρᾶται ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη παρὰ Κυροῦ Νεοφύτου τοῦ αὐτοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ τὸν αὐτὸν θρόνον τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Λαρίσσης ἰθύνοντος καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τοῦ τε Λίτζας Λουκᾶ τοῦ Δημητριάδος Ἰωσὴφ καὶ τοῦ Φαναρίου Μαρτυρίου, ἐπὶ ἔτους ,ζξς´ μηνὶ νοεμβρίῳ ὀκτώ, ἰνδικτιῶνος α´.

[4] Ἡ μνήμη αὐτοῦ τῇ 15 Σεπτεμβρίου, ὅτε κατ' ἄλλα χειρόγραφα ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ. Τὸ τεῦχος ὑπ' ἀριθ. 800. (Ἄγνωστον τί ἐννοεῖ ὁ Μυστακίδης).

ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος ἐξεδόθη ἐν Κ/πόλει τῷ 1800, ἀλλὰ ταύτης ἀντίτυπον δὲν εἴδομεν[1].

Δημήτριος, Σάθα σχεδ. ψγ´ 11.

Διονύσιος; ἐν φύλλῳ 41 β τοῦ 650 χειρογρ. τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος φέρεται, ὅτι ἐκοιμήθη ὁ πανιερώτατος μ. Λ. κὺρ Δ. ἐν ἔτει ζιη´=1510 μηνὶ μαρτίῳ ἡμέρᾳ πέμπτῃ καὶ ἥτις ἔτυχε νὰ εἶναι ἡ μεγάλη πέμπτη».

Βησσαρίων, 1520—1541 Association 1875 σελ. 233 ὅρα ἀνωτέρω τὸ ὄνομα.

Νεόφυτος, τῷ 1544 εὑρίσκεται ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Ἦτο πρῴην Σταγῶν καὶ διάδοχος καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Βησσαρίωνος (αὐτόθι). (Ὅρα ἀλληλογραφίαν ἐν ἐφημ. «Κωνσταντινουπόλει» τῇ 6 Ἰουνίου 1887) πρβλ. καὶ Σακελλ. ἐν Δελτίῳ σ. 18 ἀνωτέρω. Ἐν Τουρκογραικίᾳ σ. 258 καὶ 172 ὅπου ὑπογράφει τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἰωάσαφ (1565). Συνυπογράφει τῷ Θηβῶν Ἰωάσαφ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει παρευρεθεὶς εἰς γράμμα δωρητήριον τῆς Συνάξεως εἰς Ἱερεμίαν τὸν Α´ φέρον ἡμερομηνίαν ,ζνβ´ (1544) ἰνδ. β. Ἔζη ἔτι κατὰ τὸ 1584. Ὅρα χειργρ. Ἐθν. Βιβλ. ἀριθ. 652. Εἶναι οὗτος ὁ παρὰ Heuzey ὑπ' ἀριθ. 242 ἢ σελ. 440, ὥστε ἔζη ἔτι τῷ 1558; τῷ 1572 Ἱερεμίας ὁ Τρανός[2].

Ἱερεμίας, ὁ τῷ 1572 πατριάρχης ὁ Τρανὸς (ὅρα Turcograecia, Δελτ. Ἱστορ. Γερλάχιον, Σάθαν καὶ Zachariae von Lingenthal ἐν σελ. 43 τοῦ 7 ἀριθμοῦ τοῦ 28 τόμ. τῆς 7ης σειρᾶς, τῶν Mémoires de l'Academie Imperiale des sciences d. S. Petersburg 1881 πρὸς τὸν Μυτιλήνης περὶ τοῦ Ἡρακλείας, αὐτόθι. Ὅρα καὶ Ἱερεμίαν ὡς Λαρίσσης ἀπὸ Τρίκκης γράφοντα[3]. Ἡ Λάρισσα ἐδόθη σὺν τῇ μητροπόλει Χίου τῷ Μητροφάνει παραιτησαμένῳ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῷ 1572 (Γεδεών, Π. Πίνακες 516), ἀλλὰ τὴν πρώτην παρεχώρησεν ἄλλῳ.

Ἱερεμίας ὁ μετέπειτα Πατριάρχης τῷ Μαΐῳ τοῦ 1572 ἀναδειχθείς. Τούτου ἐπιστολαὶ ἀχρονολόγητοι Turcogr. σ. 327-28 πρὸς τὸν πατριάρχην. Ἐν τῇ πρώτῃ συνυπογράφει ὁ Δημονίκου καὶ Ἐλασσῶνος Δαμασκηνός.

[1] Heuzey, αὐτόθι σ. 440 ἢ ἐπιγρ. 242.

[2] Εἴς τι φύλλον ἀνεξάρτητον εὑρίσκω τὴν ἑξῆς σημείωσιν τοῦ Μυστακίδου. 5) ὁποιωδήποτε καταλόγῳ καὶ τάξει καὶ σχήματι ῇ, ταραχὰς καὶ κενοφωνίας (τὸ χειρόγραφον κινοφονείας κενοφωνία=ματαιολογία λέξις μ. τ. γ). προξενήσας ὡς κακεργάτης (ἰδὲ Σακελλίωνος, Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρείας τόμ. β´ σελ. 15-17) κα ταχέως ἐπιτυχὼν τῆς ἰάσεως. Τούτου γὰρ χάριν ἀπολέλυται τῇ διαλειφθείσῃ σεβασμίᾳ καὶ ἱερᾷ βασιλικῇ μονῇ τοῦ Μετεώρου καὶ τὸ παρὸν σιγιλλιῶδες γράμμα τῆς ἡμῶν ταπεινότητος ἐπὶ τὸ προσεῖ(ναι) αὐτῇ εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν κατὰ μῆνα Νοέμβριον ἐπὶ ἔτους ,ζν´ ἰνδικτιῶνος ιε´ ὁ... μητροπολίτης Λαρίσσης ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος δευτέρας Θετταλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἐφέσου Νεόφυτος. Ὅρα ἐπίσης περὶ τοῦ τίτλου (Λάμπρου Ἐθν. Ἑταιρ. τόμ. Α´ σελ. 114 καὶ ἐν σελ. 261 αὐτόθι).

[3] Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ τὰ ἑξῆς ἴδε εἰς τὸ κείμενον.

Δανιήλ, ἐν ͵ζπα΄ (1573) ὑπ' ἀριθ. 230 παρὰ Heuzey. Ὅρα Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου Παράρτημα Κ-ΚΒ΄. σελ. 96. Ἰωάσαφ ἐπίσης κατέχει τὸν θρόνον ἀποκηρύττει (;). Ὅρα αὐτόθι καὶ Σάθα, Ἱερεμ. Σχεδ. 146-48... παρὰ Σάθᾳ δὲν ἀναφέρεται ἐν Μ. Β. τόμ. Γ΄.

Δημήτριος, 1575-78, Σάθα, Νεοελλ. Φιλολογία καὶ Turcograec. σ. 507. Κατὰ τὸ 1576 ἀναφέρεται ὁ Λαρίσσης «Nomen ejus Demetrius»[1].

Ἰωάσαφ, ὅστις προεδρικῶς ἔλαβε καὶ τὰ Ἰωάννινα, ὧν Λαρίσσης (Σχεδ. Σάθα, Ἱερεμ. ψγ΄ καὶ 146) τῷ 1581. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λαρίσσης Δανιήλ, ἔλαβε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὴν Λαρισσαίων μητρόπολιν (αὐτόθι σ. 148).

Παχώμιος, ἐπ' ὀλίγον κατὰ συναρπαγὴν γενόμενος Λαρίσσης, ἐπίσκοπος ὢν Δημητριάδος· ἀλλ' ἠθωώθη ὁ Ἰ ω ά σ α φ καὶ ἐπανέλαβε τὴν ἐπαρχίαν του, τοῦ Παχωμίου τηρήσαντος τὸν τῆς Δημητριάδος ἐπισκοπικὸν θρόνον (σ. 160 σχεδ. Σάθα).

Νεόφυτος, † 1584.

Διονύσιος, Ἀπὸ τοῦ 1593 ἦν ὁ κατόπιν Διονύσιος (ἐν συνόδῳ τοπικῇ παρασταθεὶς τῷ 1593, Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. 179, Μαυροκορδ. Βιβλ. 75). Τῷ 1601 (φύλ. 178β Νομ. Συναγ. τῇ ιε΄ Μαΐου τοῦ ͵ζρθ΄=7109—5508=1601. Ἐπειδὴ ὁ χρηματίσας μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος «πρότερον πολλάκις παραινεθεὶς καὶ ἐπιτιμηθεὶς παρά τε τοῦ ἐπιτροπεύοντος τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μακαριωτάτου Ἀλεξανδρείας κὺρ Μελετίου ἐφάνη ἐν πᾶσι ἀπειθὴς καὶ καταφρονητὴς τῶν τότε καὶ τῶν μετὰ ταῦτα δοθέντων πατριαρχικῶν συνοδικῶν γραμμάτων... ἀπέδρα εἰς τόπους ἀλλοτρίους τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ ἀδυνάτως ἔχει ἐπανελθεῖν εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἐποιησάμεθα ψήφους κανονικὰς εἰς τὴν ἁγιωτάτην λαρισσαίων μητρόπολιν χηρεύουσαν ἤδη μῆνας ἕξ. (Ἐν τῷ) ναῷ τοῦ Μ. Γεωργίου ἐξελεξάμεθα τὸν Μ. Πρωτοσύγκελλον τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἱερομόναχον καὶ πνευματικὸν κὺρ Θεωνᾶν.

Θεωνᾶς, τῷ Μαΐῳ τοῦ 7109=1601 («Ἐκκλησιαστ. Ἀλήθεια» Β΄. σ. 780. Σάθα, Μ. Βιβλ. τ. Γ΄. σ. 549). Ὁ Σάθας (Τουρκοκρατ. Ἑλλὰς σ. 215) σφάλλεται περὶ αὐτοῦ γράφων τὰ τῆς γνωστῆς ἐπαναστάσεως. Ὅρα τὰ τοῦ Κεραμέως ἐν σελ. 44-45 τοῦ ἀρχαιολογικοῦ παραρτήματος τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου τοῦ 17ου τόμου. Ἦν οὗτος πρότερον ἀπὸ τοῦ 1592. «Ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ προστατεύοντος κὺρ Θεωνᾶ τῶν τῆδε μεταστάντος θανάτῳ φυσικῷ τῷ ͵ζριβ΄ (1604) ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδ. βας ἐξελέγη ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος,

Λεόντιος, τῷ ͵ζριδ΄ (=1606)· χρεωστικὸν αὐτοῦ ἐν τῇ Νομ. Συναγωγῇ, ὅρα Βεράτιον αὐτοῦ εἰς Γεδεών, Ἐκκλ. Δίκαια σελ. 62, ἰδίως τὴν σελίδα 63.

Τιμόθεος, 1612, ὁ τῇ ἐκλογῇ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἀντιταχθεὶς (Γεδ. Πατρ. Πίν. σ. 547) καὶ τῷ 1620 (Legrand, Bibl. Hell. IV σ. 343) ὁ τῇ ἐκλογῇ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἀντιταχθείς.

[1] Ἐν τῷ τετραδίῳ μετὰ τὸν Δημήτριον, τίθεται ὁ Δανιήλ, ἀλλ' ἄνευ χρονολογικοῦ τινος σημειώματος, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ.

Γρηγόριος, Ὅρα Δημητρακοπούλου, προσθ. καὶ διορθ. σ. 64 τῷ 1621, τῷ 1624 ὑπογράφων ἐν σιγιλλίῳ τῆς Μονῆς Φιλοσόφου («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τ. Β΄ σ. 668), ὑπογράφων τὴν κατὰ Κυρίλλου πρᾶξιν ἐπὶ Παρθενίου (ὅρα καὶ πρὸς ἔκδοσιν σημειώσεώς μου καὶ αὐτόθι ἐκ βιβλίου σελ. 10). Οὗτος ἐνεκάλεσεν ἐπὶ συνόδου τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ Λητζᾶς καὶ Ἀγράφων Ἀρσένιον ὡς καταφρονητὴν τῶν διαταγῶν αὐτοῦ, ὅστις καὶ καθαιρεῖται ἐν ἔτει ͵ζρλβ΄= 1624, ἐπίσης τὸν Ζητουνίου καὶ Θαυμακοῦ Ἰ ά κ ω β ο ν, δι' οὓς ἐπίσης ἡ Σύνοδος χορηγεῖ αὐτῷ ἄδειαν νὰ προβῇ εἰς χειροτονίαν ἄλλων. Ὁ Γρηγόριος τὴν ἐκλογὴν ἀφίησι τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἵτινες συνελθόντες ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐξελέξαντο ἀντὶ τοῦ Ληδζᾶς τὸν προηγούμενον Δωρόθεον τῷ ͵αχκγ΄ τοῦ Γαρδικίου, ἀντὶ τοῦ καθαιρεθέντος Μητροφάνους τὸν Γρηγόριον. Τῷ 1641 (Νομ. Συναγωγὴ φ. 116α). Ὁ αὐτὸς τῷ 1643 μηνὶ Μαρτίῳ συνυπογράφεται ὑπὸ τὴν τετράδα τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν ἐν τῇ ἐγκρίσει τοῦ βιβλίου «Ὁμολογίας τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ», ἐπὶ Παρθενίου. (Legrand, Bibl. Hell. τ. Β΄. σ. 212)[1]. Παρθένιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων φοβούμενος τὸν Βασίλειον βοεβόδαν οὐκ ἀντεῖπε τῇ ψήφῳ καὶ ἐκλογῇ τῶν ἐκλεξάντων τὸν Παΐσιον Πατριάρχην Ἱεροσολύμων, ἀλλ' ἔστειλε τὸν Λαρίσσης μητροπολίτην Γρηγόριον ἔξαρχον μετ' ἄλλων καὶ ἐχειροτόνησαν ἐν Ἰασίῳ τὸν Παΐσιον Πατριάρχην τῷ 1646.

Παΐσιος, Ἐφέσου ὢν ἐγένετο Λαρίσσης τῷ Σεπτεμβρ. ͵αχμε΄ ὁ τῷ 1652 Πατριάρχης (Ἐφέσου ἐγένετο ὁ Ἰγνάτιος), καὶ τῷ 1655 εἶτα Ἐφέσου προεδρικῶς (Ὑψηλάντου, Ἅλωσ. σελ. 155, Βυζαντ. Κων/πολις Β΄. σ. 535, Ἀλήθεια σ. 105, Γεδεών, Π. Π. σ. 588). Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1652 ἀναδειχθέντος Πατριάρχου ἐγένετο ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος

Διονύσιος, ὁ τῷ 1660 πατριαρχεύσας ὡς Γ΄. Τῷ 1662 Ἰουνίου ἰνδικτ. 15 Πατριάρχης ἐν Π. Κ. 339, διότι τῷ 1661 ἀπαντῶ ὑπογράφοντα ἐν ὑπομνήματι ἐκλογῆς (ὅρα τὰ περὶ Ἄνδρου ἐμὰ καὶ τοῦ Πληζιώτου) Σπανὸς ὁ Γ΄. Γεδεὼν Π. Π. 588 καὶ Νομ. Συναγ. φύλλ. 71 ἑξ., ἀνθ' οὗ ἐγένετο[2] εἶτα ὁ ἱερομόναχος καὶ μέγας του σακελλίων τῆς Μ. Ἐκκλησίας τῇ Αὐγούστου θ΄. 1662.

Διονύσιος, Π. Π. Γεδεὼν σ. 595 καὶ 589. Οὗτος ὁ πανιερώτατος καὶ λογιώτατος μητροπολίτης Λαρίσσης ὡς ἀποκαλεῖται ἐν τῷ ὑπομνήματι (Νομ. Συναγωγὴ) μηνὶ Νοεμβρίῳ η΄ τοῦ ͵αχοα΄ ἐπελάβετο τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου.

[1] Ἐν τῷ τετραδίῳ ἐπαναλαμβάνονται μερικαὶ τῶν ἀνωτέρω εἰδήσεων καὶ προστίθενται τὰ ἑξῆς: Ἐπὶ Τιμοθέου Π. Κ., 339.

[2] Ὑποσημ. Μ. Ὅρα ἐν «Echos d'Orient» τ. Δ΄. σ. 102 «une étoffe grecque de 1654» δι' αὐτὸν κεντηθὲν καὶ Κεραμοπούλλου, Ἐθνικὸν κειμήλιον ἐν Ἀγῶνι 1904 τῆς 27ης Φεβρουαρίου. Γεδεών, Ἐκκλ. Δίκαια, τοῦ βερατίου τεμάχιον.

Καὶ τῷ 1668. Π. Κ. Ἱεροσολ. Βιβλ. Α΄ 348. Τῷ 1668 ἀποστέλλει ὁ Νεκτάριος Π. Ἱεροσολύμων εἰς Λάρισαν ὅπου ἦν ὁ Σουλτάνος (τοῦ βεζύρου διατρίβοντος εἰς τὸν τῆς Κρήτης πόλεμον) τὸν Δοσίθεον ὄντα ἤδη ἀπὸ τοῦ 1666 μητροπολίτην Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ληψόμενον βασιλικὸν ὁρισμὸν περὶ τοῦ ποιῆσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει Π. Ἱεροσολύμων, ὃν ἂν βούληται, οὗπερ ἐπιτευχθέντος τῇ μεσιτείᾳ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μολδαβίας γίνεται σύνοδος τῶν παρεπιδημούντων πατριαρχῶν, μητροπολιτῶν, τῶν κληρικῶν ἀρχόντων καὶ ἐκλέγεται τῷ Ἰανουαρίῳ τοῦ 1669 πατριάρχης ὁ Δοσίθεος.

Διονύσιος, τῷ 1671 (Σινᾶ ἔγγραφα σελ. 72) ὁ τῷ 1672 πατριαρχεύσας, ὁ Μουσελίμης, Κ. Μαθᾶ ὅπερ ὅρα ἐν Π. Κ. 339. Διονύσιος ὁ Κωνσταντινουπολίτης ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων κατὰ σημείωσιν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3297 κώδικι, ὅστις ἀπόκειται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου κατὰ τὴν ἀρίθμησιν Λάμπρου. Εἰς τὸν Διονύσιον τοῦτον ἀνῆκε καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 4690 χειρόγραφον γραφὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1665. Πρὸς τὸν Διονύσιον τοῦτον φέρεται ἕν τισι ἐν χειρόγραφον 4789.

Παρθένιος, τῷ 1677 Φεβρουάριος (Σινᾶ ἔγγραφα σελ. 78) Ἐπίσης Χ(ρονικὰ) Π. Οἴκου σελ. 168 (ἔτος 1678).

Ἰάκωβος, ὁ τῷ 1679 πατριάρχης (Κ. Μαθᾶ) καὶ εἶτα δ΄, ὁ τῷ 1700 ἀποθανὼν ἐν Μολδαβίᾳ (Γεδεών, Π. Οἴκου σελ. 171 - 175, Σάθα, Μ. Β. τόμ. Γ΄ σελ. 61)[1].

Μακάριος, τῷ 1680 ἐπὶ Ἰακώβου, γράφοντος αὐτῷ διὰ τὸν Σταγῶν Δανιήλ, ὅστις καθαιρεῖται. (Ἑβδ. Ἐπιθεώρ. Γ΄ σ. 619 ὑπὸ Παρανίκα.— ἀρχῶν 1687) Σάθα, Γ΄ 522 (;) Κεραμεύς, Ι. Βιβλ. Β΄ 493). Ἐπὶ Μοροζίνη 1685 (Τουρκοκρ. Ἑλλὰς σελ. 358).

Παρθένιος[2], τῷ 1687 (Π. Κ. 339) ἀλλ' ὅρα ἔτι ἅπαξ πρὸς πίστωσιν. Ἐπίσης καὶ τῷ 1691 ἐν σιγιλλίῳ Μ. Σχολῆς ἐπὶ Καλλινίκου Ἀκαρνᾶνος (Ἀλήθεια σελ. 151).

Διονύσιος[3], Κατὰ τὸν Ἀμασείας Ἄνθιμον (Νεολόγος Νο 6491) διαδεξάμενος τὸν Παρθένιον, ὅστις διῴκησε τὴν μητρόπολιν Λαρίσσης ἀπὸ τοῦ 1688-1700. Ἡ τελευταία χρονολογία κυροῦται ὑπὸ ἐπιγραφῆς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν Τυρνάβῳ τῆς Θεσσαλίας δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ

[1] Εἰς ἰδιαίτερον δελτίον τὰ ἑξῆς: ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Δ΄ τῷ 1671. Κατὰ γράμμα πατριαρχικὸν στελλόμενον πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς ἐπισκοπῆς Ραιδεστοῦ καὶ Πανίου, δι' οὗ ἀγγέλλεται ἡ καθαίρεσις τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν Ἀθανασίου. Τὸ γράμμα ἀναφέρεται παρὰ Παπαδοπούλῳ Κεραμεῖ, Ἱεροσολ. Βιβλιοθήκη Α΄ σ. 348.

[2] Μετίτω ὁ βουλόμενος τὰ περὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα. Ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Μ. ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ β΄ ὑπογράφει τῷ 1689 ἐπὶ χειροτονίᾳ μητροπολίτου τοῦ Τραπεζοῦντος Νεκταρίου, ἀντὶ τοῦ παραιτησαμένου Ἰωάννου. (Κεραμέως, Ἱεροσ. Βιβλ. τόμ. Α΄ σ. 213). Τὸ ὀρθὸν Φεβρ. 1687-1720. Ἀλλ' ὅρα Δωρόθεον κατὰ τὸ 1719 κατὰ τὸν Miklosich - Müller VI σ. 322). (Κεραμεύς, αὐτόθι Β΄ 493).

[3] Τὰ περὶ τούτου ὑπάρχουσι εἰς ἰδιαίτερον δελτίον καὶ οὐχὶ εἰς τὸ τετράδιον.

Ν. Γιαννοπούλου ἐν Β. C. Η. 1899 σ. 412. Ἀλλ' ὁ ἐκδοὺς σημειοῦται ὅτι τὸ ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ ἀποκείμενον ὑπ' ἀριθ. 1172 χειρόγραφον ἀναφέρει τὸν Παρθένιον καὶ κατ' αὐτὸ τὸ 1702 ἀρχιερατεύοντα ἐν Λαρίσσῃ, συμβιβάζει δὲ ἀμφοτέρας τὰς αὐθεντικὰς χρονολογίας παραδεχόμενος μεταθέσεις ἐναλλὰξ καὶ ἀποκαταστάσεις τοῦ τε Παρθενίου καὶ Διονυσίου. (Κατὰ τὸν ἐκδεδομένον 1892 κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τὸ χειρόγραφον 1172 οὐδεμίαν τοιαύτην σημείωσιν ἔχει)[1].

Μελέτιος, ὁ τῷ 1702 συναντήσας τὴν ἐν Τυρνάβῳ Σχολὴν (Γεδεών, Π. Χρ. καὶ Παρανίκα, Σχεδίασμα καὶ Φιλ. Σύλλογος Τομ. ΙΑ΄).

Παρθένιος, 1707[2] (Σάθα, Μ. Β. Γ΄ σ. 531). Κατὰ Λάμπρον (ἁγιορ. κώδ. κατάλογος σ. 152) τῷ 1702 ἀφιεροῦται τούτῳ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀναστασίου Παπαβασιλοπούλου. Ὅρα καὶ ἐξέλεγξον. Γράμμα Λαρίσσης Παρθενίου (1731) πρὸς Ἀθηνῶν Μελέτιον, ἐν Μνημείοις Ἱστορίας Ἀθηναίων Β΄ 219 - 220 καὶ 166-170.

Γαβριήλ, τῷ 1721 (Ἑβδομάδ. φυλ. 121).

Ἰάκωβος, 1742 - 8, συνοδικὸς ὁ συνυπογράφων τῷ 1748 ἐν τῇ πράξει τῆς ἀναρρήσεως τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας Κυρίλλου. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β΄ σ. 231 καὶ Ι, φυλ. 20 σελ. 156). [3]1738 (Heuzey). Ὑπογράφει ἐν τῷ ὑπομνήματι ἐκλογῆς τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας Παϊσίου, Σεπτέμβριος 1748. («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β΄ 211)[4].

Διονύσιος, 1763 (Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρείας τ. Β΄ σ. 292).

Μελέτιος, ὁ τῷ 1768 Νοέμβριον πατριαρχεύσας («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β΄. σελ. 234). Εἶτα ὁ πρώην Δυρραχίου

Μελέτιος, γίνεται Λαρίσσης, ὁ κατόπιν Μελέτιος, θεῖος τοῦ κατόπιν Διονυσίου κατὰ τὸ 1768 (κῶδιξ Ἀρναούτκιοϊ) † τῷ Ἰουλίῳ 1792 παραιτεῖται καὶ διορίζεται ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος αὐτοῦ ὁ κατόπιν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Μεγάλου Ρεύματος.

Μακάριος, τῷ 1768, κατὰ Γιαννόπουλον.

Διονύσιος, ὁ Καλλιάρχης ὁ μετὰ ταῦτα τῷ 1803 Σεπτεμβρ. Ἐφέσου (Ὅρα Γεδεών, Π. Ἀκαδ. 225 κλ. καὶ Κουρούτσεσμε σ. 50). 1797 ἐπὶ ἐκλογῇ τοῦ ἀπὸ Σμύρνης Γρηγορίου (1 Μαΐου 1797) «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» Β΄. σελ. 278. 1798 ἐν συνοδικῇ ἐπιστολῇ ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ε΄ πρὸς τὸν Σμύρνης (σ. 475 τόμ. Β΄ ὑπὸ Ἀγγελοπούλου). 1800 ὑπογράφει ἐν σιγιλλίῳ ἐπὶ Νεοφύτου τοῦ Ζ΄ γεγονότι ὑπὲρ τῶν ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι Σχολῶν, μὴ ἀναφερομένῳ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν πνευματικῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους.

[1] Εἰς πρόχειρον σημείωμα: Διονύσιος 1700-1721, Παρθένιος 1718, Μελέτιος 1721.

[2] Ὁμοίως εἰς ἰδιαίτερον δελτίον τὰ ἑξῆς σημειώματα. Παρθένιος 1720, παρευρισκόμενος ἐν Κ/πόλει ἐπὶ ἐκλογῇ μητροπολίτου Νεοκαισαρείας καὶ Ἰνέου τοῦ Μεθοδίου, ἀντὶ τοῦ ἀποβιώσαντος Γερβασίου. Πρβλ. Π. Κεραμεύς, Ἱεροσ. Βιβλ. τόμ. Α΄ σελ. 205.

[3] Αἱ ἐφεξῆς σημειώσεις περὶ τοῦ Ἰακώβου προέρχονται ἐξ ἰδιαιτέρου δελτίου.

[4] Ἰάκωβος 1738, 1748, κατ' ἰδιαίτερον σημείωμα τοῦ Μ.

Ραφαήλ, ὁ Ἰκονίου τῷ 1803 Σεπτεμβρ. μετατίθεται, ὢν πρῴην ἀρχιμανδρίτης. Ὅρα Κουρούτσεσμε σ. 52, δ. τῷ 1804 ἐν σιγιλλίῳ ἐπὶ Καλλινίκου διὰ τὴν Μεγάλην τοῦ Γ(ένους) Σχολὴν περὶ τῆς «μετοικήσεως τῆς κοινῆς Σχολῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων ἐν τῷ κατὰ τὸν Κουρούτζεσμεν αὐθεντικῷ οἴκῳ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Μαυροκορδάτου» (πόνημα τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφολογιωτάτου μητροπολίτου: Ἁγίου Κυζίκου Κου Ἰωακεὶμ τοῦ Παρίου)[1].

Γαβριήλ, ὁ Γρεβενῶν προβιβάζεται εἰς τὸν θρόνον τῆς Λαρίσσης τῷ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1806, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀρναούτκιοϊ: τῷ 1810 Ὀκτωβρίου Ἰωαννίνων καὶ Ἄρτης, θανόντος τοῦ Ἱεροθέου. Κατ' εὐθεῖαν μεταβαίνει εἰς τὴν νέαν ἐπαρχίαν αὐτοῦ κατὰ τὸ πατριαρχικὸν ὑπόμνημα τῷ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1810. Ἰνδ. ιδ' (Ὁ Κάγκας ὁ ἐξ Ἰωαννίνων). Ἐπὶ τῷ προβιβασμῷ τούτῳ ἐξελέγη τῷ 1810 Σεπτεμβρ. ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος (τιτουλάριος) Τρῳάδος.

Πολύκαρπος, Πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' τῷ Ἰουνίῳ 1820 (σ. 508 τῶν κατὰ τὸν ἀοίδιμον ὑπὸ Ἀγγελοπούλου). Ὁ τῷ 1822 ὑπὸ τοῦ Δράμαλη φονευθεὶς (Γιαννοπούλου Ἑβδ. ἐπιθ. γ' φυλ. 52). Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Λιδωρικίου περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ Πολυκάρπου εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ἣν πρότερον κατεῖχε, τὴν Λάρισσαν, καὶ περὶ εἰσπράξεως τῶν μπαικγιέδων τοῦ πρῴην μητροπολίτου Κυρίλλου «μετα(βι)βάσεως τῆς ἐπαρχίας Λαρίσσης ἀπὸ τὸν Κυρίαρχον αὐτῆς κῦρ Κύριλλον εἰς τὸν πρῴην Κυριάρχην της κῦρ Πολύκαρπον». Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται τῷ Νοεμβρίῳ 1820[2]. Πολύκαρπος καθ' ὑψηλὸν ὁρισμὸν ἀποβληθεὶς ἐκ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ διωρίσθη ὁ ἱερομόναχος Κύριλλος 1821 Ἰουνίου ἐπινεμ. δ' ἐπὶ Εὐγενίου. Οὗτος ἀποθνήσκει καὶ τῷ Μαρτίῳ τοῦ 1818 ἐκλέγεται ὁ Βελλᾶς καὶ Κονίτζης.

Θεοδόσιος, Οὗτος τῷ 1819 Ἰουλίου ἀπέθανε καὶ διωρίσθη ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος Κύριλλος[3]

Κύριλλος, Οὗτος φονευθεὶς κατὰ τὸ 1821 ἦν ἐκ Ζάρδας, κώμης τῆς Καστορίας (17 Ἰανουαρίου 1870 Ἀνατολ. Ἀστήρ).

Δαμασκηνός, ὅστις τῷ Νοεμβρίῳ τοῦ 1821 προεβιβάσθη ἐπὶ Εὐγενίου πατριάρχου, ὢν πρότερον Φαρσάλων καὶ Φαναρίου. Οὗτος ἀποθνήσκει καὶ τῷ Μαρτίῳ τοῦ 1822 ἐκλέγεται ὁ ὁσιολογιώτατος ἱερομόναχος

Μελέτιος, ὁ χρηματίσας μέγας ἀρχιδιάκονος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. (Σημ. Φαναρίου καὶ Φαρσάλων διωρίσθη τῷ Νοεμβρίῳ τοῦ 1821 ὁ ὁσιώτατος ἐν Ἱερομονάχοις Γεράσιμος, ἀλλὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822 ἀπαντῶ ὑπόμνημα λέγον, ὅτι ἐκ μέσου γενομένου τούτου ἐτέθη ὁ προηγούμενος Ἰωακείμ. Τῷ 1822 ὑπογράφει τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνελθόντος Ἀνθίμου τοῦ ἀπὸ Χαλκηδόνος. Ἰουλίου. («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β' 316)[1].

[1] Κατὰ Γιαννόπουλον, Πορφύριος, Γαβριήλ. Β. Μ.

[2] Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἡ εἴδησις ὑπάρχει ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ. Τὰ ἐφεξῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ τετραδίου.

[3] Εἰς ἕτερον σημείωμα Θεοδόσιος ὁ ἀπὸ Βελλᾶς ἐξωσθεὶς τῷ 1821.

ΛΗΜΝΟΥ (ὅρα Ἴμβρου)

Κεραμέως ἐν Δ. Ι. Ε. Ε. Γ' καὶ σ. 469 λέξεις ὀνόματα 5 μεταξὺ ιζ' καὶ ιη' αἰῶνος.

ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Βασίλειος, ἐπίσκοπ. Revue des études Grecques 1900 p. 469. Magnesie de Meandre ou du Sipyle je ne saurais dire, λέγει ὁ Schlumberger. Ἐποχὴ Κομνηνῶν, Ὅρα καὶ Kern: Inschriften v. Magnesia am Meander σελ. XX-VIII.

Βασίλειος, 787 Le Quien σ. 700.

Θεόφιλος,

ΜΑΔΥΤΟΥ

Νικηφόρος, μητρ. Μαδύτων (Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου παράρτημα ιγ'. τόμ. καὶ παρὰ Schlumberger σ. 115).

ΜΑΪΝΗΣ

Παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Κυρίου

Δανιήλ, Μαΐνης καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ πρωτοσυγκέλλου Νικηφόρου, υἱῶν τοῦ ποτὲ Γεωργίου Ντεκούλου ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ πάνσεπτος ναὸς τῆς Κυρίας Θεοτόκου Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τὸ μοναστήριον ͵αψξε' Μαρτίῳ. Ἐκ Λακωνίας (Upper, Mani ἐν Annual of the British Scool of Athens N° XV (1908-1909) σ. 200 καὶ pl. XV. Βλέπε καὶ Millet, Mistra.

ΜΑΙΟΝΙΑΣ

Νικόλαος, Πρόεδρος ὁ λάτρης καὶ θοίτης! Ἐν τῇ Λυδίᾳ Μαιονίᾳ Πόλις, ἐν ᾗ διετηρήθη, τὸ ὄνομα τῆς χώρας ὅλως (λέξις δυσανάγνωστος), καθ' ἃ μαρτυροῦσιν ἡμῖν ὁ Πλίνιος (V, 111) ὁ Ἱεροκλῆς 670,1 καὶ τὰ νομίσματα, περὶ ὧν ὅρα Keil-Premerstein: Bericht über eine 2e Reise in Lydien σ. 78 καὶ σελ. 88 διὰ τὴν ἐπιγραφήν, ἐν ᾗ τὸ ἄνωθι ὄνομα τοῦ προέδρου ἐπὶ μαρμάρου.

ΜΕΛΙΤΙΝΗΣ

ἐπὶ ***Σολομῶντος,*** μητροπολίτου ἀνεκαινίσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Εὐδοξίου ἐν Μελιτινῇ 6475 (966) Texier, Asie Mineure Β'. σ. 35.

[1] Ν. Κ. 21 Μαρτίου 1891.

ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ

Ὁ Μεσημβρίας μητροπολίτης λαμβάνει καὶ τὴν Βάρνην. (Ὅρα καὶ τὰ μνημονευόμενα χωρία τῆς Βάρνης ἐν σελ. 502 τοῦ Α´ τόμ. Miklosich). Ἐν Ρωσσικοῦ Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου, Ἔκθεσις τοῦ 1899. (Τόμ. VI, 2-3, 1901) σ. 50. Σπουδαιοτάτη πόλις ἐν τῇ Β.Α. Βουλγαρίᾳ.

Ἀντώνιος, τῷ 1381 (σελ. 39 τοῦ τ. Β´. τοῦ Miklosich. Περὶ τοῦ Μεσημβρίας ὅρα αὐτόθι σελ. 152).

Παΐσιος, τῷ 1393 (Ἄθως, Γεδεών, σ. 115 ἐν σημειώσει).

Χριστόφορος, 6904 = 1396, ἐφ' οὗ ἱστορήθη ὁ ναὸς τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Παχώμιος, τῷ 1477 (20 σ. τοῦ ἀρχ. παρ., ιζ´ τόμ. τοῦ Φιλ. Συλλόγου).

Ματθαῖος, 1565 ὑπογράφει τὴν καθαίρεσιν Ἰωάσαφ (Turcogr. 173).

Χριστόφορος, 1594-1607. 1599 ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Μαύρης θαλάσσης. (Ἡμερολ. Ἀνατολῆς 1887 σελ. 179). Τῷ 1593 παρουσιάζεται ἐν τοπικῇ Συνόδῳ (Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. 17ου τόμ. Μ(αυρ). Βιβλιοθ. σ. 75). Ὁ Χριστόφορος ἦλθε 1594 παρῃτήσατο 1 Μαΐου 1607.

Κυπριανός, 1609 ἰνδ. α´ ἐφ' οὗ ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐπονομαζομένης τῆς Ἀναλήψεως. (Π. Κ. σ. 333, καὶ ἐν περιοδ. Ρωσσικοῦ Ἰνστιτούτου τόμ. 5 τεῦχος 2-3 (1901) σ. 446-7).

Ἀκάκιος, τῷ 1622 καὶ 1624. «Ἐκκλησ. Ἀλήθ.» Β´ σ. 668 Μονὴ Φιλοσόφου καὶ 1899 φυλ. Α. σ. 24).

Δαμασκηνός, Τῷ 1641 ἐν Π. Κ. 383 ἀπαντῶ τὸν Δαμασκηνόν. Οὗτος τῷ 1655 ἔγγρ. πρώτην Ρωσίαν (ἐνθρ. Παΐσιος) 1668. (Σινᾶ ἔγγραφα σελ. 63).

Ἰγνάτιος, Σάθα, Ἱερεμ. ψδ´. (Ἡμερολ. Ἀνατολῆς 1887 σ. 179).

Γρηγόριος, τῷ 1742, 3-4-7, «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» τόμ. Ι. σελ. 156.

Ἄνθιμος, τῷ 1768 ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ Μελετίου τοῦ ἀπὸ Λαρίσσης (234 σ. «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» τόμ. Β´.) ὁ μετέπειτα Κυζίκου, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ὁ

Μακάριος, οὗ ἀποθανόντος, ὁ ἀρχιμανδρίτης

Κωνστάντιος, τῷ 1779, Ἰανουάριος ἀνθ' οὗ γενομένου Σερρῶν, ὁ

Θεόκλητος, ὅστις τῷ 1791 Δεκέμβριον προάγεται, ὢν Πρωτοσύγκελλος. Εἶτα παραιτεῖται καὶ γίνεται ὁ Σκοπείων

Ζαχαρίας, τῷ 1799 Ὀκτώβριον, οὗ παραιτησαμένου, ὁ πρῴην Δρύστρας

Γρηγόριος, τῷ 1801 Ὀκτώβριον, ὅστις παραιτεῖται τὸν Ἰούλιον τοῦ 1814.

Ἰωσήφ, ὁ Μελιτηνῆς, περὶ οὗ ὅρα Ἄνδρου καὶ Κουρούτσεσμε ἐμά. Οὗτος ἀποθνήσκει τῷ 1820 Νοέμβριον καὶ διορίζεται ὁ ἐν ἱερομονάχοις

Κύριλλος,

Ὁ Καλλίνικος, ὅστις τῷ 1829 γίνεται Ρόδου ἀντὶ τοῦ Παϊσίου ἐξελέγη τὸ α´. Ὅρα Γρηγόριον τὸν Ε´. Ἀγγελοπούλου σελ. 99 Α´. τόμ.

Σαμουήλ, παρῃτήσατο ἀνθ' οὗ ὁ Ρόδου (Παΐσιος)[1].

[1] Ν. Κ. α´ Ἰουλίου 1891.

ΜΕΤΡΩΝ

«Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1909 φύλ. 50 (Γεδεὼν) καὶ 51[1].

ΜΗΛΟΥ ΚΑΙ ΚΙΜΩΛΟΥ

Μελέτιος, (Ν. Σ.) οὗ ἀποθανόντος ἐγένετο τῇ λα´. Μαρτίου τοῦ ͵αχμγ´ ὁ

Διονύσιος, (Νομικὴ Συναγωγή).

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ

Περὶ τοῦ ὀνόματος ἴδε Cinnami σελ. 119. Περὶ ἱστορίας ἐν Φραντζῇ σελ. 396 καὶ ἑξ. ἔκδ. Βόννης. Πότε ἡ Ἐκκλησία αὐτῆς ἐτιμήθη εἰς μεγάλα προνόμια, προεβιβάσθη, αὐτόθι σελ. 398 καὶ 399. Παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ τῷ Πάπᾳ (Φραντζῇ σελ. 397).

Παρεδόθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ Ἀλεξάνδρῳ Καντακουζηνῷ τὸν Ἰούλιον τῷ 1821 (Πρβλ. Παπαρρ. μικρὰν ἱστορίαν σελ. 136 καὶ Τρικούπη τόμ. β´. σελ. 55 καὶ 56 τοῦ ὑπομνήματος Γερμανοῦ.) Πόσας χώρας εἶχε ἡ ἐπαρχία Μονεμβασίας, Σάθα, Τουρκοκρ. Ἑλλ. σελ. 365 ἐν σημειώσει.

Ὅρα καὶ τὰ τοῦ κ. Μιχαλοπούλου φυλλάδια. Buchon Recherches, Miller, Catalogue de l'Escurial 59 67 (Χρυσόβουλλα) Legrand, Maurocordatos σελ. VII.

Ἀθανάσιος, 10ος αἰών. Μονεμβασίας, Sigillographie, 185.

Γεώργιος, Μονοβασίας (ὁμοίως).

Σωφρόνιος, (Migne) Patrol. tom. 152. col. 1090).

Ἰωσήφ, Miklosich τόμ. β´. σελ. 99, 129 κλπ.

Ἰσίδωρος, τῷ 1347 (Μαθᾶ Β´. ἔκδ. σελ. 271).

Ἰάκωβος, ὁ Κουκουνάρης πρὸ τοῦ 1348 (;) ὅρα Miklosich τόμ. Α´ σελ. 271.

Ἀκάκιος, (1390;) Αὐτόθι Β´. σελ. 287, 291.

Κλήμης, τῷ 1393 Γεδ. Ἄθως σ. 115.

Θεοδόσιος, ὁ εἰς τὸν Πάπαν σὺν τῷ Ἡρακλείας Ἀντωνίῳ ἀποσταλεὶς ἐκ Βενετίας (Φερράρας σύνοδος). Ἰδὲ Φραντζῇ σελ. 190 ἔκδ. Βόννης.

Δοσίθεος, Ἐν πρακτικῷ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἐπὶ Εὐγενίου Πάπα, ἐν ἀντιγράφῳ ὅπερ κέκτηται ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, εὕρηται συνυπογεγραμμένος ὁ Μονεμβασίας Δοσίθεος οὕτω: † ὁ μητροπολίτης Μονεμβασίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἰωακεὶμ Δοσίθεος στοιχήσας ὑπέγραψα.

Ἰωάννης, (πότε;) ἐπίσκοπος Μονοβασίας (sic) ὁ γράψας Θεόδωρος ἁμαρτωλὸς μοναχὸς καὶ ἡγούμενος τοῦ Στουδίου, Montfaucon, Bibl. Coisl. σ. 318.

[1] Ν. Κ. 12 Μαΐου 1892.

Μᾶρκος, Μουσοῦρος (ἐπίσκοπος Μονεμβασίας) ἀποθανὼν τῷ 1517 διδάξας ἐν Βενετίᾳ καὶ Παταβίῳ (Παραν. Σχεδ. σελ. 191). Ὅρα Legrand.

Ἰωάννης, Ἐν σελ. 136 τοῦ 17ου τόμ. τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. τῶν... Βιβλιοθ. ἐκ Μονεμβασίας ἀρχιθύτης «Ἰωάννης καὶ αὐτόχθων ὑπάρχων».

Ἱερεμίας, Ὅρα «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» ἔτ. Γ´ σ. 202. Εἶναι ἄράγε ὁ ἐν Μαυρ. Βιβλ. τοῦ παραρτημ. τοῦ 17ου τόμου τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλ. σ. 129. Ἱερεμίας ὁ τῷ Ἰουλίῳ 1572 †; Ὅρα.

Ἱερόθεος, Σάθα, Σχεδ. Ἱερεμίου σελ. 142. Ὅρα περὶ Κουρούτσεσμε σελ. 17 ἐν σημειώσει. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τόμ. Δ´ σελ. 400 κ. ἑ. Ὅρα Legrand, B. H. τ. Α´ σελ. 313.

Ἰωάσαφ, περὶ οὗ ὅρα ἐν Turcograecia καὶ τὰ ἐν σημειώσεσί μου.

Ἀρσένιος, φιλόλογος ἄριστος (Βρετοῦ Β´ 241, Μιχαλόπουλος, Μονεμβ. 31 ἔνθ. ἐπιστολαί, Legrand, Biblioth. Hellen. περὶ τὸ 1580. Ἐν Φιλίστορ. τόμ. Γ´ σελ. 5380 σημείωσις, φέρεται ὅτι ἐτελεύτησε τῷ 1535, ἔνθα δημοσιεύεται ἐπιστολὴ Ἀντωνίου τοῦ ἐπάρχου ἣν ἀνάγνωθι ἀξιολογωτάτη E. Legrand Λάμπρου, Κατάλογοι Ἁγιορειτ. κώδ. σ. 186).

Λαυρέντιος, 1593 τοπικὴ σύνοδος (Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος τόμ. 17, Μαυροκορδάτιος Βιβλιοθήκη 75).

Παῦλος, χρηματίσας κατὰ τὸ σωτήριον ἔτος 1600. Ὅρα Ἐπιθεώρησιν ἀριθ. 168 Γ´ περιόδου. Ἐν παρατιθεμένῳ ἀποκόμματι ἐφημερίδος ἀναγινώσκεται· «ἡ περίεργος ἱστορία τῆς ἐν αὐτῇ (Παναγίᾳ τῇ Χρυσαφιτίσσῃ) τιμωμένης σεπτῆς εἰκόνος ἀνέρχεται εἰς πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, κατά τι χειρόγραφον «γεγραμμένον παρὰ τοῦ Πανιερωτάτου κυρίου Παύλου, χρηματίσαντος » ἐν Μονεμβασίᾳ κατὰ τὸ σωτήριον ἔτος 1600», ὅπερ ἐδημοσίευσα ἄλλοτε ἐν τέλει τῆς χθὲς μνημονευθείσης πραγματείας μου περὶ Μονεμβασίας.

Περὶ Παύλου, ὅρα Montfaucon, Bibli. Coisl. σ. 568 καὶ 148. Pauli episcopi Monembasiae naratio de (λ. δυσανάγνωστος) hegumeno Monasterii Deipare in Monembasiam. Ὅρα αὐτόθι ὀλίγον ἀνωτέρω Μιχαὴλ Σβηρὸν τῷ Μονεμβασίας γράφοντι (;) ἐν Βενετίᾳ τῷ ͵αχθ´.

Λεόντιος, 1606 [1].

Ἰωάσαφ, (Ν. Σ.)

Γερμανός, 1611.

Ἀχίλλειος, 1616. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. τόμ. Γ´ σελ. ιη´.

Μητροφάνης, 1618 14 Ἰουλίου· γράφει τῷ δουκὶ τοῦ Nevers ἰταλιστὶ (Σάθα, Τουρκ. Ἑλλ. σελ. 207, 125-126). Σιγίλλιον... ἀνέκαθεν ὑπέκειτο τῇ μητροπόλει Μονεμβασίας, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Μονεμβ. μητροπολίτου γέροντος

[1] Εἰς ἰδιαίτερον δελτίον ὑπάρχει ἡ ἑξῆς εἴδησις «Λεόντιος καθῃρέθη καὶ ἐγένετο ὁ θεοφιλέστατος καὶ λογιώτατος ἐπίσκοπος Ῥέοντος Ἰωάσαφ. «ἐπισκοπῆς οὔσης τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας» τῷ ͵ζριβ´ Μαρτίῳ Θ´.

Ἀχιλλείου ἡ ἐπισκοπὴ Πλάτσας, οὐκ οἶδα... «ἀπεξενώθη καὶ ὕστερον κατεβιβάσθη εἰς ἐξαρχίαν καὶ ἐξουσιάζεται ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχόντων Μουσουλίμη Μανωλάκη μέχρι θανάτου... τούτου θανόντος (Ν. Σ.)

Νεόφυτος, (Ν. Σ.) 1627-1649, Σάθα, Μεσ. Β. Γ´ σ. ιη´. Τῷ 1641 καὶ 1643 ἀπαντᾷ ἐν Π. Κ. 333. 1630 (σ. 183 «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1904). Ἠτήσατο καὶ ἔλαβεν ὀπίσω ἐπὶ Ἰωαννικίου τῷ 1647 Ἰούνιον. Οὗτος ὁ τὸν Λικίνιον τῷ 1626 χειροτονήσας (σελ. 202 «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» ἔτος Γ´) καὶ προαγαγὼν τῷ 1633 εἰς οἰκονόμον. Μήπως οὗτος ἐστιν ὁ ἐν Ἡμερολ. Ἀνατολ. 1887 σελ. 66 ἔγγραφα ἀπολύων; Ὁ Νεόφυτος † [1], ἀλλ᾽ ὁ

Σωφρόνιος, ὁ νέος ἐπὶ Παϊσίου ἐπίσκοπος δηλοῖ, ὅτι οὐ δέχεται νὰ πληρώνῃ τὰ ὁρισθέντα καὶ ἀπέχει τοῦ ἐντεῦθεν παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς Πλάτσας, ἣν ἀφίνει εἰς τὸν Πατριάρχην· Αὐγούστῳ 1652. «Ὁ Μονεμβασίας Σωφρόνιος στέργω τοῖς ἄνωθι».

Δωρόθεος, περὶ τὸ 1650. (Ὅρα Βρεττοῦ Β´ σ. 263 καὶ Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Γ´ ιε´).

Σωφρόνιος, τῷ 1669 (Π. Κ. 339) διὰ τὸ σταυροπήγιον χωρίον τοῦ ἁγίου Στεφάνου σιγίλλιον.

Λαυρέντιος, τῷ 1674 ἐν ἐκλογῇ τοῦ Καππαδοκίας Γερμανοῦ (Π. Κ. 339).

Παΐσιος, τῷ 1723 ἐπὶ τῆς καθαιρέσεως Μεθοδίου Ἀνθρακίτου («Ἐκκλ. Ἀλ.» σ. 500 τόμ. Β´) ἔνθα ὑποσημείωσις φέρεται Γεράσιμος ἐν χειρογράφῳ Γεδεὼν (Κριτίου).

Ἰγνάτιος, ὁ ὁσιολογιώτατος ἐν ἱερομονάχοις τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ 1771 ἐπὶ Θεοδοσίου. Τοῦ Ἰγνατίου ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντος ἐγένετο ἐπίσκοπος αὐτοῦ Ἕλους (Αἴλους ὁ π. κῶδιξ) τῷ Αὐγούστῳ τοῦ 1775. Τοῦ «Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας» ἀποθανόντος διορίζεται ὁ πρῴην μέγας πρωτοσύγκελλος

Ἀμβρόσιος, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1801, ἀλλ᾽ ἐπειδή, σκανδάλων ἀναφυέντων καὶ ταραχῶν μεταξὺ τῶν παρευρεθέντων προκρίτων τῆς ἐπαρχίας καὶ Πελοποννησίων, προείλετο παραιτήσασθαι ἐνυπογράφως, ἐγένετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Κουρούτσεσμε ἐπὶ Νεοφύτου

Χρύσανθος, ὁ δευτερεύων τοῦ πρῴην Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γερασίμου μετὰ δύο ἡμέρας. Ὁ Μονεμβασίας Χρύσανθος, ὅστις ἀπέθανε μετά τινος διακόνου ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τῆς Τριπολιτζᾶς τῷ 1821 Σεπτέμβριον (Ἱστορ. Τρικούπη τόμ. β´ σελ. 87) ἦτο Ἔφορος τῆς Ἑταιρείας ἐν Πελοποννήσῳ σὺν τῷ Χριστιανουπόλεως Γερμανῷ καὶ Π. Πατρῶν Γερμανῷ (λοιποὺς ἰδὲ σελ. 6 τῶν ὑπομνημάτων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Γερμανοῦ). Ὅρα καὶ Ἐφημερ. Ἐπιθεωρήσεως 1887 ἀριθ. 168 περὶ Μονεμβασίας γραφόμενα περὶ τοῦ

Ἀνθίμου.

[1] Τὸ σημεῖον τοῦτο σημαίνει ἀπεβίωσε.

ΜΗΘΥΜΝΗΣ

Πρώτης τάξεως μητροπολίτης μεταξὺ Μυτιλήνης καὶ Παλαιῶν Πατρῶν, κατὰ συνταγμάτιον τοῦ 1802.

Ἡ Μήθυμνα περὶ τὸ ἄκρον ταυτησὶ τῆς νήσου (Μυτιλήνης) διακειμένη «Ἄννα Κομνηνὴ» σ. 362 τ. Α'.

Ὁ Μηθύμνης καλούμενος ἀνώνυμος στέλλεται πρέσβυς πρὸς τὸν Ρήγαν Ἀλλαμανίας (αὐτόθι σελ. 231). Ἐκτὸς τῶν παρὰ Lequien ὅρα, μὴ ἀναφερόμενον

Ἀλέξανδρον, περὶ οὗ ὅρα σπουδ. Παπαδοπούλου Κ. ἐν Παραρτ. 15ου τ. Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. Μαυροκ. Βιβλ. σελ. ια' καὶ τόμ. 17ον σελ. 131.

Νεόφυτος, Σάθα, Σχεδ. Ἱερεμ. σελ. ψδ', Turcogr. σ. 507.

Ἰγνάτιος, τῷ 1567 ἐκοιμήθη. Ἐκ πατρίδος Καλωνῆς (Μήθυμνα). Μαυροκορδ. Βιβλ. παράρτημα τοῦ 17ου τόμου τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου σελ. 93 πρβλ. σελ. 86, 95,99,100 καὶ 105, 110 ὁ κτήτωρ τῆς Μονῆς Λειμῶνος καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐν σ. 129, 131.

Ἱππόλυτος, 1576, ὁ μετατεθεὶς (;) ἐκ Χίου. Turcogr. 306, Σάθα, Νεοελλ. Φιλ. 217 καὶ 16ον τόμ. Ἑλλ. Φιλ. Συλ. Μαυροκορδ. Βιβλ. Π. σ. 20. Ἦν ἐκ Κυθήρων.

Ραφαήλ, ὁ μετέπειτα Πατριάρχης (Ἐκκλ. Ἱστορία Μελ. τόμ. Γ' σ. 429) κατὰ τὸ ,ζφδ' (1596) ὑπογράφει. Ὅρα ἐν Μαυροκορδ. Βιβλ. 121 (17ον τόμ. Ἑλλ. Φιλ. Συλλ.).

Κορνήλιος, 1622. («Ἐκκλ. Ἀλ.» 1899 φυλ. Α. σ. 24). Ἀντὶ τοῦ τεθνεῶτος Κορνηλίου ὁ

Ἄνθιμος, τῷ 1652 ἐπὶ δ' πατριαρχ. Ἰωαννικίου. Οὗτος συνυπογράφει ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Παϊσίου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νίκωνα (Ἀνατολ. Ἀστὴρ 1881 ἀριθ. 51). Οὗτος παραιτεῖται ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Γ' διαδέχεται δ' αὐτὸν ὁ

Μακάριος, ὅστις ὑπόσχεται χορηγῆσαι αὐτῷ τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Ἦν τέως ἅγιος Ναυπλίου. Π. Κ. 333 ἐν τῷ ὑπομνήματι τῆς ἐκλογῆς Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Λαρίσσης.

Ἀρσένιος, τῷ 1747-48 ἐπὶ τῆς πράξεως τῆς εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας Κυρίλλου φέρεται ὁ Ἀρσένιος. (Πρβλ. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» ἔτος Ι σ. 156 ὅπου μέχρι τοῦ 1749).

Διονύσιος, τῇ 28ῃ Δεκεμβρίου 1779 (;) γίνεται ὁ Διονύσιος, ὅστις προσήνεγκε τῇ Ἐκκλησίᾳ 90 πουγγία. Αἱ κανονικαὶ αὐτοῦ ψῆφοι ἐν τῷ κυνηγῷ Ἁγίῳ Ἰωάννη. Ὁ Διονύσιος, οὗ αἰτήσει τῷ Φεβρουαρίῳ τοῦ 1799 διορίζεται ψήφοις κανονικαῖς ὁ πρωτοσύγκελλος αὐτοῦ Νικηφόρος, ἐπίσκοπος βοηθὸς αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον Μακαριουπόλεως. Οὗτος περιέ-

πεσεν εἰς ἠλιθιότητα νοὸς παραιτησάμενου δὲ διορίζεται (ὅρα Κουρούτσεσμε σ. 54 καὶ Β' ἐκδ. 73) ὁ

Πανάρετος, ὅστις τῷ 1817 γίνεται Προύσσης (τῷ 1813 σκέψις ἐγένετο νὰ μετατεθῇ οὗτος εἰς Σμύρνην, ἀλλ' ἠπράκτησε τὸ ὑπόμνημα) καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Φιλίππων καὶ Δράμας

Παρθένιος, (Κουρούτσεσμε σ. 57). Οὗτος ἀποθνήσκει καὶ ἐκλέγεται τῷ 1831 Δεκέμβριον ὁ εὐδοκίμως χρηματίσας δευτερεύων

Ἰάκωβος,

ΜΟΣΧΟΝΗΣΙΩΝ

Ἡ ἐπισκοπὴ ὑπέκειτο τῷ τῆς Μυτιλήνης θρόνῳ καὶ οὐχὶ τῷ τῆς Σμύρνης. Ἐπὶ Νεοφύτου μητροπολίτου Σμύρνης (τοῦ ἐκ Λέρου) ἡ Μ. Ἐκκλησία τῷ 1763 προσήρτησεν αὐτὴν τῇ μητροπόλει Σμύρνης, διότι τῷ 1762 ἐπισυμβάντος λοιμοῦ καὶ τῷ 1763 σεισμοῦ καὶ πυρκαϊᾶς κατεστράφη ἡ ἐπαρχία Σμύρνης καὶ ὁ ἀρχιερεὺς περιέστη εἰς δεινὴν οἰκονομικὴν δυσχέρειαν. Τὸ τῆς ἑνώσεως γράμμα συνέταξεν ὁ Κριτίας (Ὁ Οἰκονόμος ἐν τοῖς Σωζομ. τόμ. Α. σ. 413 ἐδημοσίευσε). Τέως ἦν «πεφιλοτιμημένη τῷ τιμιωτάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι μεγάλῳ ποστελνίκῳ Κυρίτζῃ Μανωλάκῃ» (πρβλ. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» ἔτος Γ' σ. 550).

Γαβριήλ, ὁ μετὰ ταῦτα πατριάρχης (Οἰκονόμου, Φιλ. Σωζ. σελ. 417).

Κύριλλος, ἀπέθανε τῷ 1794 Ὀκτώβριον καὶ διορίζεται ὁ ἱερομόναχος.

Παΐσιος, πρῴην μ. πρωτοσύγκελλος, εἶτα Βάρνης, ἐνθ. ὅρα (1797-1800).

ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Στέφανος, τοῦ ια-ιβ' αἰῶνος Β. C. H. 1893 σ. 79 καὶ Στέφανος ποιμὴν Μυτιλήνης ἐν σφραγῖδι.

Μαλαχίας, (τ. α' σ. 531 Miklosich).

Ἱερεμίας, Αὐτόθι τ. Β' σ. 129.

Λεόντιος, οὗ ἑρμηνεία «τοῦ ἱερωτ. μητρ. Μυτιλήνης κυροῦ Λεοντίου τοῦ Μαγεντινοῦ Ἀριστοτέλους σοφιστικοὶ ἔλεγχοι (Montfaucon, Bibl. Coisliniana σ. 225).

Νικήτας, (Ἀλεξ. Κομνηνοῦ) Montfaucon αὐτόθι σελ. 104 ἐπὶ πατριάρχου Νικολάου.

Διονύσιος, ὁ ἐξ Ἀρκαδίας, ὁ τῷ Φιλῇ συγχρονήσας (ιγ-ιδ' αἰὼν) ὅρα Σακελλίων, Δελτ. Ἱστορ. Ἐθν. Ἑταιρ. Β' σ. 316.

Διονύσιος, μ. Μυτιλήνης (Γεδεὼν ἐν ἐκδ. ποίημα Φιλῆ «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ἔτος γ' σ. 653).

Μακάριος, ἐν τῇ συνόδῳ καθ' ἣν καθῃρέθη Ἰωάσαφ ὁ Μεγαλοπρεπής. Ἡ καθαίρεσις ἐν Turcograecia 173, 170-174.

Γρηγόριος, Turcograecia σ. 596 (;), παρὰ Νεοελλ. Φιλ. Σάθα.

Ἱερεμίας, Μυτιλήνης εὑρίσκεται ἐν Μυριοφύτῳ τῷ 15:0.

Παΐσιος, τῷ 1590 Αὔγουστ. 9 ἐχειροτονήθη ὁ Παΐσιος (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Γ´ 551, 552). Μαυροκορδ. Βιβλ. 17^{ου} σ. 103 καὶ 75 τοπικὴ σύνοδος). Παραιτεῖται καὶ διορίζεται ἐπὶ τοῦ Ραφαὴλ τοῦ Β´ ὁ

Δανιήλ, τῷ 7111 (1603), οὗ ἀποθανόντος τῷ 1605 ὁ

Σωφρόνιος,

Κωνστάντιος, τῷ 1611, παρὰ Σάθα, Γ´ 558 ἀναφέρεται· ἦν Μυτιληναῖος, ἀπὸ τὰ Βασιλικά. (Μαυροκορδ. Βιβλ. Παράρτημα 17^{ου} τόμ. σ. 93 καὶ 103 καὶ 105, ἐν ὑποσημειώσει). Τῷ 1629 παραιτεῖται διὰ γῆρας καὶ ἀντ' αὐτοῦ (Σάθα, Μ. Β. Γ´. 567) ἀποθανόντος τῷ 1631 (,ζρμ´).

Παρθένιος, ἴσως ὁ κατωτέρω.

Ἰάκωβος *(;)*, 1649 17^{ου} τόμ. Μαυρ. Βιβλ. σ. 116-117, ἦτο πρῴην Γάνου καὶ Χώρας.

Παρθένιος, τῷ 1654 παραιτεῖται καὶ γίνεται ὁ πρωτοσύγκελλος

Γρηγόριος, ἐπὶ τῆς Ε´ (;) Πατριαρχ. Παϊσίου (ὅρα Γεδεών, χρον. Πατριαρχικοῦ. Οἴκου καὶ Ναοῦ σ. 168 καὶ Πατρ. Πίν). Τῷ 1662 ἀπαντᾷ ὑπογραφόμενος ἐν ὑπομνήματι ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Λαρίσσης καὶ ἐπὶ Ἱερεμίου (Σάθα, Ἱερ. Σχεδ. ψδ´). Οὗτος συνυπογράφει τῷ Παϊσίῳ τὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Νίκωνα ἐπιστολὴν (Ἀνατολ. Ἀστὴρ 1881 ἀρ. 51).

Ἄνθιμος, 1744 («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» ἔτ. Ι´ σ. 156) τῷ 1748 ἐν μηνὶ Σεπτ. ἰνδ. ιβ´ ἀπαντῶν ὡς συνοδικὸς ἀπὸ διετίας ὑπογράφει εἰς τὸ τῆς ἐκλογῆς ὑπόμνημα τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας Κυρίλλου.

Πανάρετος, 1780-1783. Τοῦτον διεδέχθη ὁ κατωτέρω σημειούμενος

Ἱερεμίας, ὢν Χριστιανουπόλεως καὶ Τριπολιτζᾶς ἀπὸ ἑνδεκαετίας, ὢν πρότερον πρωτοσύγκελλος. Τῷ Μαΐῳ τοῦ 1809 ὁ Μυτιλήνης Ἱερεμίας ἐκλεγεὶς πατριάρχης παραιτεῖται τῇ 4 Μαρτίου 1813

Πορφύριος, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος

Μελέτιος, διαδεξάμενος τὸν εἰς Κρήτην μετατεθέντα καὶ ἄνωθι σημειούμενον Πορφύριον, ὅστις παραιτεῖται μετὰ μῆνα σχεδόν. Κατ' Αὔγουστον τοῦ 1843 παραιτεῖται καὶ διαδέχεται αὐτὸν ὁ πρωτοσύγκελλος Καλλίνικος. Τῷ 1845 ἐπὶ Ἀνθίμου ἐγένετο ὁ Μελέτιος Ξάνθης.

Καλλίνικος, προβιβάζεται εἰς Θεσσαλονίκης τῷ Μαρτίῳ τοῦ 1853 ἀντ' αὐτοῦ διορίζεται ὁ Καμπανίας

Γρηγόριος, ὁ τῷ 1855 Τυρνόβου γενόμενος, ἀντ' αὐτοῦ δὲ αὐθημερὸν ὁ Ξάνθης

Μελέτιος, καὶ πρῴην τοιοῦτος. Οὗτος διακυβερνήσας τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ ἀπεβίωσε τῷ Νοεμβρίῳ τοῦ 1867. Τοῦτον διεδέξατο ὁ τέως μέγας πρωτοσύγκελλος

Μεθόδιος, ὁ νῦν πρόεδρος Διδυμοτείχου, ὅστις τῇ 28^{η} Ἰανουαρίου 1878 μετατίθεται εἰς Καισάρειαν καὶ τῇ 12 Μαΐου 1878 εἰς Διδυμότειχον. Διάδοχος

αὐτοῦ ὁ καὶ νῦν ἀρχιερατεύων τέως ἀρχιμανδρίτης καὶ ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἱ. Συνόδου

Κωνσταντῖνος, Βαλλιάδης.

ΜΥΡΩΝ

Ἰγνάτιος, μητροπολίτης θ-ι´ αἰῶνος σελ. 324 sceaux byz. inédits ἐν R. Arch. 1905.

ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

Μαρτύριος, ἐκοιμήθη ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης Ναυπάκτου κῦρις... ἐπὶ ἔτους ,ϛϡμε´ (1437) ἰνδ. ιε´ μηνὶ Φεβρουαρίῳ ιδ´ ἡμέρᾳ ε´ ὥρα ἕκτη τῆς ἡμέρας. (Ἐκ χειρογράφου βαμβακίνου συγχρονίζοντος τῷ ὑπ' ἀριθ. 194 (57) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος φυλλ. 4^{ον}).

ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΡΤΗΣ

Εὐθύμιος, τῷ 1507 ,ινδ. ι´, μηνὸς Σεπτεμβρ. ἀφίκετο εἰς τὴν ἐνορίαν Ἀποκούρου ἐν τῇ σ. μονῇ τοῦ Προδρόμου ἐν τῇ θεογ. Τρεβεκίστῃ καὶ ἐχειροτόνησεν εἰς διάκονον τῆς μονῆς τὸν μοναχὸν Ἀθανάσιον (ἐκ χειρογ. Ἐθν. Βιβλ. τῆς Ἑλλάδος ὑπ' ἀριθ. 518).

Γαβριήλ, τούτου ἀποθανόντος ἐγένετο ὁ πρωτοσύγκελλος ἐκείνου

Βαρθολομαῖος, τῇ ιη´ Ἰουλίου ,αχξ´.

Γρηγόριος, 1697-8 (Σάθα, Μ. Βιβλ. Γ´. σ. 535).

Νεόφυτος, 1706-1724, ἐπιστολὴ Γορδίου πρὸς αὐτόν. (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Γ´. 538).

ΝΑΥΠΛΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΓΟΥΣ

Διονύσιος, Turcogr. 321.

Παρθένιος, παρῃτήσατο καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ τὴν 23^{ην} Νοεμβρίου ἡμέραν δευτέραν τοῦ ,ζρι´. 7110 = 1602 ὁ

Ἄνθιμος, ἀνθ' οὗ μετατεθέντος εἰς τὴν μ. Ἀθηνῶν ἐξελέγη ὁ πρῴην Ν. Πατρῶν

Παρθένιος, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ ,ζριβ´ = 7112 = 1604, ἀνθ' οὗ καθαιρεθέντος,

Σωφρόνιος, τῷ Μαΐῳ ,ζριε´ = 7115 = 1607 οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως, ἀνὴρ τῷ ὄντι ἐνάρετος καὶ πάσῃ ἄλλῃ παιδείᾳ κεκοσμημένος» ἐν ἔτει ,ζριε´ μηνὶ Μαΐῳ (Νομ. Συναγ.) ὅστις παραιτεῖται καὶ γίνεται τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ ,ζρλβ´ ὁ

Θεοφάνης, ὅστις καθαιρεῖται ἐπὶ πατριάρχου Παϊσίου καὶ ἐγένετο ὁ

Μακάριος, τῷ 1654 Ὀκτωβρ. ζ´. (β´. πατριαρχία, Νομ. Συναγ.).

Θεοφάνης, καθαιρεῖται ἐπὶ Παρθενίου «ὥστε ὀνομάζεσθαι Θεοφάνην μοναχὸν ἀμέτοχον τῆς τε τιμῆς τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν εἰσοδημάτων τῆς μητροπόλεως» μηνὶ Νοεμβρίῳ 1665 (Νομ. Συναγ.).

Γεράσιμος, «φυγὰς ᾤχετο μηδενὸς διώκοντος» καὶ εἰς ἀπηγορευμένους τόπους ἀποδημήσας, ἔνθα ὕποπτος ἐστιν, ὡς καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας, προδοῦναι» μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 1669. (Νομ. Συναγ.).

Νικόδημος, 1776 («Ἐκκλ. Ἀληθ.» 1904 σ. 217.).

ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΙΤΑΛΙΑΣ [1]

Στέφανος, Ἐπὶ τῆς ἱεραρχίας Στ(εφά)νου τοῦ ἁγιωτάτου ἐπισκόπου Νεαπολειτῶν πόλεως ἐνεκαινίσθη ναὸς τοῦ μάρτυρος Οὐάρου ἐν Ἀμάλφῃ τῆς Ἰταλίας.

Κατὰ 767 - 799. Ὅρα C. I. G. Inscrip. Graecae Siciliae et Italicae 697. C. I. G. IV 8668. (;)

ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ (τοῦ Πόντου).

Ἀβραάμ, (ὁ Χρυσὸς ἢ Χρυσόστομος).

Κωνσταντῖνος, Μελισσοπετριώτης Νεοκαισαρείας. σελ. 255 Mélanges Archéol. Byz.

ΝΕΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

Ὑπέρτιμος μόνον ἐπὶ Ἀνδρονίκου ἀπὸ 50ὸς ἐγίνετο 62ος.

Κοσμᾶς, 10ος αἰὼν Sigill. byz. σ. 176.

Νικόλαος, τῷ 997, Σωτῆρος τόμ. Α΄ σελ. 174.

Κωνσταντῖνος, τῷ 1027, ἁπλῶς Πατρῶν. Αὐτόθι.

Εὐθύμιος, Ν. Πατρῶν. Ἐν Κιννάμου ἔκδ. Βόννης σελ. 252. Εἰς τὸν Δημήτριον Λαμπηνὸν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Χριστοῦ ἀπήντησε (Ὅρα κείμενον καὶ Νικήτα 1,7 c. 5). Εὐθύμιος Μαλάκης: Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἑταιρείας.

Παρθένιος, τῇ 29ῃ Μαΐου 1602-1603. («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ἔτος Β'. σ. 780), οὗ παραιτηθέντος ἐγένετο ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις.

Σεραφείμ, ,ζριβ', Φεβρ. ιβ'. (1604). Αὐτόθι.

Γαβριήλ, ἐπανέρχεται συνοδικῇ διαγνώμῃ πάλιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὑπεισελθόντος (,ζριγ΄ Ἰανουάριος)

Ἄνθιμος, τῷ 1623/24 ὁ Γρεβενῶν ἅτε πρὸ χρόνων πολλῶν τοῦ Δανιήλ [2]. (Σιγ. Μονῆς Φιλοσόφου, «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Β'. σ. 668. Μεσαιωνικὴ Βιβλ. Σάθα, τ. Γ'. σ. 562).

Νεόφυτος, 1639, οὗ παραιτηθέντος καὶ ἀποθανόντος ἐξελέγη (κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος) ὁ ἱερομόναχος

Ἰωάσαφ, ἐπὶ ἐκλογῇ Προϊλάβου καὶ Ἰσμαηλίου καὶ τῷ 1640 ἐν σιγιλλίῳ

---

[1] Ὑπήγετο μετὰ τὸ 733 εἰς τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον. Γ. Ι. Κονιδάρη, Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαί. Ἀθῆναι 1934. (Σ. ἔκδ.).

[2] Ἡ σημείωσις εἶναι ἀτελής.

Ἄνδρου. Τούτου παραίτησιν ἀβίαστον ὑποβαλόντος ἐκλέγεται τῇ Μαρτίῳ κζ΄ τοῦ 1644 ὁ

Ἰωσήφ, (Νομ. Συναγ. καὶ Μ. Β. τ. Γ΄ σ. 577).

Ἰωάσαφ, οὗ καθαιρεθέντος τῷ ,αχνζ΄ (1657) Ἰουνίῳ γίνεται ὁ πρῴην ἀρχιερεὺς Ἐλασσῶνος

Ἀθανάσιος, τῷ 1660, καὶ τῷ 1661 ἐν Π. Κ. 339 ὑπογράφει ἐν σιγιλλίῳ διὰ τὸ σταυροπηγ. χωρίον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἐπὶ Παρθενίου τῷ 1669 (Γεδεών: Ἔγγρ. Λιθ. καὶ Κεραμ. σ. 75), 1669, οὗτος παραιτεῖται καὶ γίνεται

Ἰωάσαφ, τῷ 1691 ἐν Ἀληθ. τόμ. Α'. σ. 150, σιγίλλια ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ Ἀκαρνᾶνος.

Γρηγόριον, πρῴην Ν. Π. εὑρίσκω διοριζόμενον Ἀχριδῶν ἀρχιεπίσκοπον ὑπὸ τῆς Συνόδου («Ἐκκλ. Ἀληθ.» Γ΄ σ. 149).

Νεόφυτος, τῷ Ἰανουαρ. 1752 παρῃτήσατο ἐπὶ Παϊσίου καὶ διορίζεται ὁ Πανοσιώτατος πρωτοσύγκελλος κὺρ

Ἱερόθεος, ὅστις παρῃτήσατο καὶ ἐξελέγη τῷ Μαΐῳ τοῦ 1757 ὁ ἱερομόναχος κὺρ

Γεράσιμος, ἀνθ' οὗ ἀποθανόντος διωρίσθη τῷ Μαρτίῳ τοῦ 1774 ὁ ὁσιώτατος ἐν Ἱερομονάχοις κὺρ

Χρύσανθος, ὅστις παραιτεῖται τῷ Ἰουνίῳ τοῦ 1783 καὶ ἐκλέγεται ἀντ' αὐτοῦ ἐν τῷ Μεγάλῳ Ῥεύματι ὁ θεοφιλέστατος πρῴην Θαυμακοῦ ἐπίσκοπος κὺρ

Εὐγένιος, οὗ θανόντος τῷ 1785 κατὰ 8/βριον διορίζεται ὁ ἱερομόναχος

Λαυρέντιος, παραιτησάμενος τῷ 8/βρίῳ τοῦ 1791 ἐπὶ Νεοφύτου, ὅτε, διαδέχεται αὐτὸν ὁ ὁσιολογιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κὺρ

Πολύκαρπος, ὅστις τῷ 1807 - 8 ἦν συνοδικὸς σὺν τῷ Ἀθηνῶν Γρηγορίῳ. («Λόγ. Ἑρμ.» 1819 σελ. 117). Ὅρα Δελτ. Ἱστορ. Ἐθν. Ἑταιρ. τεῦχος ε΄. σ. 113. Οὗτος τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ 1819 ἀποθνήσκει, διορίζεται δ' ὁ Δεβρῶν κὺρ

Δοσίθεος, ὃν εὑρίσκω ὑπογραφόμενον τῷ 1818 ἐν σιγιλλίῳ περὶ τῆς Σχολῆς Ἄνδρου (ἐν «Λογίῳ Ἑρμῇ» σ. 595 - 603).

Γερμανός, ἐν τεύχεσι Ἐκκλ. Μουσ. (Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. 17ου) Μαυρ. Βιβλ. 166, 117, 118 119 δίς).

ΝΙΚΑΙΑΣ

Θεόδωρος, μητρ. θ - ι'. αἰῶνος, σελ. 90 τοῦ Παντσέσκο ἐν ιγ'. τ. τοῦ Ρωσσ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου, Migne, Patr. G. 114 τόμ. σελ. 132.

Κύριλλος, Παρὰ Μαρτίνῳ Κρουσίῳ ἐν «Τουρκογραικία» (σ. 204) ἐν ταῖς Annotationes, ἔνθα ὀνομάζεται ὁ μητροπολίτης εἰς τὴν μετὰ τοῦ Γερλαχίου συνέντευξιν ἐν Κων/πόλει, καθ' ἣν διηγεῖται ὅτι «ἐν Νικαίᾳ τρεῖς Ἐκκλησίαι ὑφίσταντο τότε (τῷ 1575) ἡ τῆς «Παναγίας, ἡ τῶν ἁγίων Θεοδώρων καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου». Ὁ Κύριλλος οὗτος εἶναι πάντως ὁ ἐν

τῷ κυρωτικῷ γράμματι τοῦ βασιλέως Μοσκοβίου Ἰωάννου (Ἰβὰν τοῦ Δ΄.) ἐπὶ Ἰωάσαφ κατὰ τὸ 1561 ὑπογράφων (παρὰ Regel, Analecta Byzantino-russica σ. 78). Ἐν παλαιοτέρῳ κώδικι τῆς μητροπόλεως Νικαίας, ὡς ἐσημείωσεν ὁ κ. Γεδεὼν ἐν τῇ «Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ» (1912 στ. 285) φέρεται «τὸ Παλαιὸν ἦτον Κύριλλος εἰς τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ΖΞΖ΄. (͵αφνε΄) μετὰ Χριστόν· πόσους χρόνους ἔκαμεν εἰς τὴν ἀρχιερατείαν οὐκ ἔχομεν σημειῶσαι μὲ τὸ νὰ λείπουν φύλλα ἐκ τοῦ κώνδηκος».

Κύριλλος, 1589. Legrand, B. H[2] τόμ. Δ′ σ. 302 Regel σελ. 88.

Γρηγόριος, 1655, ὑπὸ τοῦ Ἀμασείας μνημονευόμενος. Οὗτος μετέβη εἰς Ρωσσίαν τῷ 1655 καὶ δὴ εἰς Μόσχαν, κομίσας καὶ ἱερὰ λείψανα τοῦ ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (σελ. 276 «Ἐκκλ. Ἀληθείας» 1898 φύλλ. 31 Δ/βρίου). Ἀπὸ τῷ 1653 κατὰ τὸν κώδικα τῆς Νικαίας.

Γεράσιμος, 1726, σιγίλλιον τῆς ἐν Μυκόνῳ Μονῆς Τουρλιανῆς ἐπὶ Νεοφύτου. Ὅρα σελ. 33 Κτιτορικοῦ ὑπὸ Βερτοπούλου, Ἑρμούπολις 1877.

Καλλίνικος, 1728 («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1904 σ. 265).

Ἱερεμίας, 1763 ἐπὶ Σαμουήλ.

Καλλίνικος, σιγίλλιον 1798 ἐπὶ Γρηγορίου (Βερτοπούλου, ἔνθ᾽ ἀνωτέρω σελ. 37).

Δανιήλ, 1801. «Διὰ ἐπιταγῆς τοῦ σεβασμίου μοι γέροντος ἁγίου Νικαίας κυρίου Δανιὴλ ἐπιστάτησα ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσει τοῦ ἁγίου ναοῦ τούτου 1807. ὁ πρῶτος Χρύσανθος». Ἐν Δευτέρᾳ ἐπιγραφῇ: «Ἀνακαινίσθη οὗτος ὁ ναὸς παρὰ ἀρχὶ Θῦ τοῦ Δανιήλ[1] ͵ΑΩΖ΄. Ἰανου[αρίου] Κ». Εἰκάζομεν ἀρχιθύτου. Ἐν τοῖς Βιθυνικοῖς Κλεωνύμου καὶ Παπαδοπούλου 1867 σ. 118, σῴζεται ἡ σειρὰ τῶν μητροπολιτῶν τῆς Νικαίας ἀπὸ τοῦ 1680. Ὁ Δανιὴλ οὗτος σημειοῦται τῷ 1801 ὅτε διάδοχος αὐτοῦ ὁ

Ἰωαννίκιος[2], τῷ δὲ 1817.

Μακάριος, Ἀλλ᾽ ἐκ τῶν ἄνω ἐπιγραφῶν γίνεται δῆλον ὅτι ὁ Δανιὴλ ὁ καθαιρεθεὶς πάλιν ἀνέλαβε τὸν θρόνον ἐν τῷ μεταξύ.

ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ

Δομίτιος, Α΄. Ἀρχ. Ἐφημ. 1915, 1916, 1917· ἐπιγραφαί.

Δομίτιος, Β΄. Φιλαδελφεὺς καὶ παρατηρήσεις ὑπὸ Α. Χατζῆ ἐν 1918 σ. 28 καὶ 29, ἐν τῇ βασιλικῇ ε΄. αἰῶνος ὁ Νικοπόλεως ὁ κατασκευάσας τὸν ναὸν (ἁγίου Δημητρίου;[3]).

---

[1] Κατὰ κώδικα Νικαίας, τῷ 1801 ὁ Δανιήλ, Θεσσαλὸς («Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» 1912 σελ. 286 - 287).

[2] Μυστακίδου, Κουρούτσεσμε σ. 78.

[3] N. K. 2 Ἀπριλίου 1891.

ΞΑΝΘΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΘΕΩΡΙΟΥ

Γαβριήλ, Τούτου ἀποθανόντος ἐγένετο ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικὸς κὺρ

Δωρόθεος, «προηγούμενος τῆς θείας Μονῆς τῆς Παναγίας Θεοτόκου τῆς ἀχειροποιήτου τῆς Κοσινιδίζης» τῷ ͵ζρλα΄ μηνὶ Μαΐῳ λ.[1].

ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ (ἴδε καὶ Πατρῶν).

Ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀχαΐας. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου ἀπὸ 32 ἐγένετο 39. Περὶ Π. Πατρῶν ὁ Miklosich σελ. 19 τοῦ Α΄. τόμου ἔχει ἔγγραφον ἀδήλου Πατριάρχου καὶ ἔτους διαφέρον, «ὅτι ἐπειδὴ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Παλ. Πατρῶν καὶ ὑπέρτιμος οὐκ εὐπόρως τῶν πρὸς αὐτάρκειαν ἔχων εὕρηται, ἔνθεν τι ἀναγκαῖον ἡ ἡμῶν μετριότης καὶ προσῆκον ἐνόμισε γνώμῃ καὶ τῶν περὶ . . . . κατὰ λόγον ἐπιδόσεως παρασχεῖν τὴν ἁγιωτάτην τῶν λακεδαιμονίων μητρόπολιν, τὸ μὲν ὡς σχολάζουσαν, τὸ δὲ ὡς οὐ μακρὰν ἀφισταμένης τῆς κατ᾽ αὐτὸν ἁγιωτάτης μητροπόλεως».

Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Α΄. (802 - 811) ὕψωσε τὴν τέως ἐπισκοπὴν τῶν Πατρῶν εἰς μητρόπολιν καὶ ὑπήγαγεν ὑπ᾽ αὐτὴν τὰς ἑξῆς ἐπισκοπάς. Μεθώνην, Κορώνην καὶ Λακεδαίμονα. (Ὅρα Πολυζ. Νεοελλ. τόμ. Α΄. σελ. 123 καὶ 133. Ὅρα ἐν Miklosich πάρα πολλὰ πρὶν προβῇς εἰς δημοσίευσιν. Ἐπίσης Turcograecia.

Μιχαήλ, τῷ 1315. Ἐν Acta, Miklosich καὶ Müller καὶ Patrol. Migne 152 τ. 152 col. 1097.

Μακάριος, 1354, Miklosich τόμ. Α΄ σελ. 329.

Παρθένιος, Ἐξ ἐπιγραφῆς ἀποτεθησαυρισμένης ἐν τόμ. Δ΄ τοῦ C. I. G. ὑπ᾽ ἀριθ. 8771. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης ἐν Βοστίτσῃ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ πανιερώτατος καὶ λογιώτατος οὗτος κῦρ Παρθένιος ὁ Ἀθ. ἤκμαζε τῷ 1366. Τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναγνωσθὲν «Κενορῖται» ἀναγνωστέον, καὶ ἐνορῖται-ῶν, ὡς ἡμῖν δοκεῖ.

Νίφων, Τῷ 1397 προεβιβάσθη εἰς τὴν μητρόπολιν Π. Πατρῶν ὁ ἡγούμενος Ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς Παμμακαρίστου. (Βυζ. Μελέται Πασπάτη σ. 299. Mikl. et M. τόμ. Β΄ σελ. 312).

Ἰγνάτιος, καὶ εἶτα

Μάξιμος, (τ. Β΄ σ. 135 Miklosich).

Νίφων, Π. Πατρ. σ. 375 Β΄ τ. Miklosich.

Φίλιππος[2],

---

[1] N. K. 3 Ἰουλίου 1891.

[2] Ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ ἐπίσης ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς. Φίλιππος μητροπολίτης Π. Πατρῶν γινώσκεται νῦν ἐκ τῆς βούλλας αὐτοῦ τῆς ἐκ μολύβδου, ἀγνώστου ἐποχῆς. (Ὅρα Κωνσταντοπούλου, Νέα Προσκτήματα, ἐν τῇ Διεθνεῖ Ἐφημερίδι τῆς Νομισματικῆς ἀρχαιολογίας Σβορώνου. Ἀθῆναι 1900 τόμ. Γ΄ σ. 190).

Μάνδουλος, Μαλατέστας[1] «Σημεῖον αὐθέντου Πανδουλίου ντὲ Μαλατέστας μητροπολίτου Παλαιῶν Πατρῶν, τοῦ ἀνακαινίσαντος τὸν τῆδε θεῖον ναὸν τῷ χιλιοστῷ (τ)ετρακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ ἔτει». Κατὰ τὸ 1429 (ὅρα Le Quien: Oriens Christianus τ. Γ΄ καὶ Duchesne «Mémoire sur une Mission au Mont Athos σελ. 136 Corp. I. G. τόμ. Δ΄ 8876. Ἰδίως ὁ Φραντζῆς ἐκδ. Βόννης, λέγει. Ὅρα Π. Πατρῶν τὰ τοῦ Κεραμέως ἐν «Ἐκκλ. Φάρῳ» 1909 (ἢ 1910) σελ. 315 326 Παΐσιος Πωγωνᾶτος».

Γερμανός, τῷ 1565 («Σωτὴρ» Β΄ τόμ. περὶ μητρ. Ἀθηνῶν, Turcogr. σ. 173 ὑπογράφει τὴν καθαίρεσιν Ἰωάσαφ τοῦ μεγαλοπρεποῦς.

Ἀρσένιος, 1575-78, Σάθα, Νεοελ. Φιλ. Turcograecia 506.

Νεκτάριος, τῷ 1575(;) ἐπὶ Ἱερεμίου, σιγίλλιον καὶ Σάθα: Σχεδ. Ἱερ. σψδ΄ καὶ σελ. 170 ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ὑπάρχει τῷ 1591. Ἀθώωσις αὐτοῦ (σελ. 180) ἀπὸ τῆς ἐπὶ Θεολήπτου γενομένης καθαιρέσεως. Ἦν πρότερον Ζεμενῶν, χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Κορίνθου Λαυρεντίου. Εἶτα ἔλαβε ἐξαρχικῶς τὴν Κέρνιδζαν. (σ. 196) τῷ 1596.

Γαβριήλ, τῷ 1593 τοπ. σύνοδος (Ἑλλ. Φιλ. Συλλογ. 17^{ος} Μ. Βιβλ. σελ. 75).

Κύριλλος, ἐπὶ Νεοφύτου τοῦ β΄ πατριαρχείας ἐδημοσίευσα ἐν Ἑβδ. φύλλ. 116. Ὅρα καὶ εἰς σιγίλλ. τοῦ 1611, Μνημεῖα Καμπούρογλου σελ. 132.

Τιμόθεος, ὁ τῷ 1614 πατριαρχεύσας, ἐτάφη ἐν Χάλκῃ (Κωνστ. Σκαρλάτου, τόμ. Β΄ σελ. 307).

Παΐσιος, 1617(;) Σάθα, Μ. Βιβλ. τ. Γ΄ σ. 531,

Θεοφύλακτος, τῷ 1621; (Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις Δημητρακοπούλου σελ. 64).

Θεοφάνης[2], 1618(;) Τοῦ μητροπολίτου τούτου ὑπάρχει ἐν Grottaferrata (Abbaye de) καὶ ἀπεικονίζεται ἐν σελίδι ὁλοκλήρῳ 4^{ου} σχήματος τῇ 140^{η} τοῦ λαμπροῦ βιβλίου τοῦ Munoz Antonie. «L'art byzantin à l'exposition de Grottaferrata 4° Rome Danesi editum MCMVI. Τὸ ὠμοφόριον τοῦτο, εὐμορφότατον ἀληθῶς κατέχει τὴν 200^{ην} εἰκόνα τοῦ βιβλίου καὶ ἐγένετο ὑποκείμενον μελετῶν πολλῶν, περιγράφεται ἐν σελίδι 142-144 ἐν Precieux tissus καίτοι ἀρχαιότερον[3]; φέρει τὴν ἐπιγραφήν· «Τὸ παρὸν ὠμοφόριον ὑπάρχει τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Παλαιῶν Πατρῶν ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἀχαΐας κυροῦ Θεοφάνους ἔτους ζρκι Ἰνδικτιῶνος α΄ Ἀπριλ. τοῦ Χριστοῦ 1618». Τῷ 1622 ὁ Θεοφάνης («Ἐκκλ.

[1] Οὗτος δὲν ἀναγράφεται ἐν τῇ σειρᾷ τῶν οἰκείων τετραδίων.

[2] Μέχρι τῆς φράσεως Χριστοῦ 1618 προέρχονται ἐξ ἰδιαιτέρου δελτίου, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ τοῦ τετραδίου.

[3] Στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῆς τέχνης αὐτοῦ ἀποφαίνονται ὅτι εἶναι παλαιότερον τῆς ἐπιγραφῆς, ἀλλ' ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι, ἂν μὴ σύγχρονον τῇ ἐπιγραφῇ, ὀλίγον τι προγενέστερον.

Ἀλήθεια» 1899 σ. 24). Τῷ 1624 ὁ ἐν σιγιλλίῳ Φιλοσόφου ὑπογραφόμενος (αὐτόθι Β΄ σ. 668) καὶ ἐπίτροπος πατριαρχικὸς καὶ ἔξαρχος τῆς Συνόδου Θεοφάνης ὁ καὶ τῷ 1643. Θεοφάνης Π. Κ. 333. Οὗτος παρῃτήθη καὶ προεδρικῶς ἔλαβεν ὁ ἀπὸ Βερροίας Κύριλλος, ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἀπὸ Βερροίας Κύριλλος ἔδωκεν ἄδειαν νὰ χειροτονηθῇ νέος μητροπολίτης καὶ ὁ πατριάρχης Παρθένιος παρῃτήθη, ἀνῆλθεν δὲ τὸν θρόνον πάλιν Κύριλλος ὁ ἀπὸ Βερροίας τότε ἐγένετο ἐκλογὴ Π. Πατρῶν καὶ ἐξελέγη ὁ

Παρθένιος, πρῴην ὢν Κερνίδζης· συνυποψηφίους ἔχει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ραιαρίου Θεοφάνην καὶ τὸν πρῴην Ραιδεστοῦ Θεοφάνην.

Ἀντώνιος, διεδέξατο τὸν ἀποθανόντα Θεοφάνην (16 Μαρτ. 1650). Οὗτος τῷ 1646 ἀποδημήσας εἰς Μολδοβλαχίαν προσεκλήθη εἰς ἀπολογίαν ὑπὸ τοῦ Ἰωαννικίου πατριάρχου σελ. 579 καὶ ἀπεκατέστη πάλιν τῷ 1649 ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Β΄ (σ. 583). Ὅρα περὶ Παρθενίου Σάθα Μ. Β. τ. Γ΄ σ. 573, ὢν πρῴην Δρύστρας. Τούτου ἀποθανόντος (ἐγένετο) ὁ πρωτοσύγκελλος τοῦ Κορίνθου.

Δανιήλ, ὅστις τῷ 1674 καθαιρεῖται «διὰ τὰ πολλὰ αὐτοῦ ἐγκλήματα» ἐπὶ Γερασίμου καὶ γίνεται τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1674 ὁ Εὐχαΐτων.

Παρθένιος,

Γεράσιμος[1], ὅστις τῷ 1746 παραιτεῖται ἐπὶ Κυρίλλου τῷ Μαΐῳ τοῦ 1750 καὶ ἐκλέγεται ὁ πανοσιώτατος καὶ λογιώτατος κῦρ

Παρθένιος, ὅστις τῷ 1771 σὺν τῷ Ἀμυκλῶν Κυρίλλῳ Χριστιανουπόλεως Δανιήλ, καὶ Κορίνθου Μακαρίῳ κατέφυγεν εἰς Ζάκυνθον μετὰ τὴν εἰσβολὴν εἰς Πελοπόννησον τῶν Ἀλβανῶν (Οἰκονόμου, Σωζομ. σελ. 417. Σάθα, Τουρκ. Ἑλλ. σ. 499). Ὅρα Νεοελλ. Φιλ. Σάθα 607 εἰς Πετρούπολιν κλπ.

Δανιήλ, ὅστις τῷ 1768 ἦν πρῴην Π. Πατρῶν ἀλλὰ προεδρικῶς ἔχων τὰ Καλάβρυτα καὶ τὴν Κέρνιδζαν (Σάθα, Τουρκοκρατ. Ἑλλ. σημ. ἐν σελ. 466).

Γαβριήλ, Τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ 1771 ἐξελέγη ὁ πρῴην Ἰωαννίνων (Π. Κ.) Γαβριὴλ ὁ ἀπὸ Σμύρνης μετέπειτα πατριάρχης· κατ᾽ ἄλλους ἐκλέγεται τῷ Ὀκτωβρίῳ 1780 ἐπινεμήσεως 14^{ης} (Μαθᾶ καὶ «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» περὶ Κουρούτσεσμε σελ. 53, Οἰκ., τὰ Σῳζόμενα σελ. 417). Τούτου διάδοχος ἐξελέγη ὁ ἐπίσκοπος Ἐρυθρῶν.

Γρηγόριος, ὅστις δίδει ἐνυπόγραφον παραίτησιν οἰκειοθελῶς τῇ 18 Αὐγ. 1799 (σελ. 142 τοῦ 349 Π. Κ.) Ἀντ᾽ αὐτοῦ δὲ ἐξωσθέντος διορίζεται ὁ πρῴην Ἰωαννίνων (ὅρα Ἰωάννινα), (Οὗτος τῷ 1800 γίνεται Ναυπλίου καὶ Ἄργους.)

Μακάριος, τῷ Ἰουλίῳ τοῦ 1799. Οὗτος τῷ 1806 ἐγένετο Κυζίκου καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ Π. Πατρῶν ὁ ὁσιολογιώτατος πρωτοσύγκελλος Κυζίκου (Ὅρα Παραλ. Βίους Γούδα τ. Α΄ σ. 98).

[1] Οὗτος κατὰ τὸν André Leval ἔγραψε τῷ φύλακι τῶν Καπουτσίνων Χρυσοστόμῳ τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦ 1761 ἐπιστολήν· ὑπογράφει ὁ παλ. Πατρ. Γερ. Ὅρα «Ἐκκλ. Ἀληθ.» ἔτος Ι.΄ σ. 156.

Γερμανός, ὃν εὑρίσκω τῷ 1815 γράφοντα ἐν συνοδικῷ γράμματι πρὸς τὸν Σμύρνης ἐπαινοῦντα τὴν σύστασιν τοῦ Γυμνασίου σελ. 451 τῶν Φιλολ. Σῳζομένων) καὶ ὅστις εἶναι ὁ πρώτιστος μοχλὸς τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Φιλικῆς Ἑταιρείας (Γούδα τ. Α΄) Ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ ὅρα.

Ἐπίσης Pouqueville, ἀναγενν. Ἑλλάδ. Γερμαν. μεταφρ. ὑπὸ Horntgal ἐν Heidelberg 1824-1825 (4 τόμος ὅρα Index).

ΠΑΜΦΥΛΙΑΣ

Ἴδε Δαλισανδοῦ καὶ Πέργης.

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ

Εὐγένιος, ἐν τοιχογραφίᾳ τῆς Μονῆς Πωγωνίου· ἐπίσκοπος μὴ περιλαμβανόμενος εἰς τοὺς καταλόγους τοῦ ἀειμνήστου Ἀμασείας (σελ. 866 ἢ ἀριθ. 44 τοῦ Γ΄ τόμου τῆς ἑβδ. ἐπιθεωρ. τοῦ «Νεολόγου» 1894).

ΠΑΡΟΝΑΞΙΑΣ

Ἰωάννης, Τῷ 1156 Mansi, τόμ. 21 σ. 638.

Βενιαμίν, Τῷ 1560. (Legrand, Bibl. Hell. τ. II σελ. 2). Ἐπὶ Ἰωάσαφ αὐτόθι τόμ. Α΄ σ. 311 καὶ ἑξῆς. Τῷ 1565 ἀπαντῶ ἐν Συνόδῳ («Σωτὴρ» Ἀθῆναι τ. Β΄) καθαιρέσεως Ἰωάσαφ τοῦ Β΄ ἐπίσης πάλιν Βενιαμὶν Turcograec. σ. 172.

Θεωνᾶς, ὑπογραφή του Turcograec. σ. 268, Legrand, I. 313.

Ἀθανάσιος, 1575. Turcogr. σ. 506.

Ἀθανάσιος, 1603 (ζχια΄) μηνὶ Μαρτίῳ καθαιρεῖται ἐπὶ Ραφαὴλ καὶ γίνεται ὁ ἀπὸ Χίου ἱερομόναχος

Ἰωακείμ, ἐν ἔτει ͵ζρια΄, ἄνευ μηνολογίας (ἐκ τῆς Νομ. Συναγωγῆς).

Ἰωσήφ, τούτου γενομένου Σαντορίνης ἐγένετο τῷ Ὀκτωβρίῳ δ΄ τοῦ ζριε΄ (1604) ὁ πρῴην Ἄνδρου

Γαβριήλ,

Γερμανός, ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Μήλου, ὅπου ἦν πρότερον, ἐγένετο δὲ μηνὶ Ἰουνίῳ ιε΄ τοῦ ͵ζρλα΄ ὁ

Θεόφιλος,

Νικηφόρος, «ἕνας μαργιόλος κλπ.» Ὅρα σελ. 223 τοῦ Α΄ τόμου τῶν Ἀναλέκτων Ἱεροσ. Σταχυολογίας, ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Σάθα, Γ΄ καὶ Παρνασσοῦ περὶ Σικίνου τ. θ΄ καὶ ι΄. (Νάξου).

Βενιαμίν, τῷ 1632 Ἀπριλ. ἐξελέγη ὁ Βενιαμίν. «(Ἐκκλησ. Ἀλήθεια» τ. Β΄ σ. 669). Τῷ 1643 ἀπαντᾷ ἐν Π. Κ. 333 πρῴην Παροναξίας Βενιαμίν.

Μακάριος, τῷ 1660 καὶ 61. Τῷ 1669 Μακάριος (Γεδ. ἔγγρ. λίθοι καὶ κεράμια σ. 76).

Θεοφάνης, τῷ 1667 ἐν γραμμάτι συνοδικῷ ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Δ΄ τοῦ Μογιλάλου «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» ἔτος Γ΄ σ. 598.

Ἰωσήφ, τῷ ͵αχος΄ (1676) Σεπτέμβριος ὁ πρῴην Παροναξίας Ἰωσὴφ γίνεται Σαντορίνης. (Ν. Συναγωγή).

Ἰωάσαφ, τῷ 1687 (Π. Κῶδ. 333)

Ἱερόθεος, Ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἐν Ἁλμυρῷ Φιλαρχαίου Ἑταιρείας τῆς Ὄθρυος τεῦχος Δ΄ Ἀθῆναι 1901 σ. 30 ἀπήντησα ὅτι τὸ ἐν Ἁλμυρῷ σχολεῖον ἱδρύθη τῷ 1829 ὑπὸ Ἱεροθέου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἐν σημειώσει δὲ φέρεται, ὅτι οὗτος ἦτο ἐκ Κλεινοβοῦ τῆς Θ/λίας, ὅτι κατὰ τὸ 1802 ἦτο Ζητουνίου καὶ εἶτα Π α ρ ο ν α ξ ί α ς εἶτα τῷ 1824(;) πατριάρχης Ἀλεξανδρείας († 1844).

ΠΑΤΡΩΝ (ἴδε καὶ Παλαιῶν Πατρῶν)

«Neue Quellen zur Geschichte des Lateinischen Erzbistum Patras Leipzig 1903 ὑπὸ Gerland ἐν σελ. 247 - 255 κατάλογος Πατρῶν ὑπὸ Σταυράκη Ἀριστάρχου annoté ὑπὸ Gelzer. Ἐν Echos d'Orient ὁ Pargoire, συμπληροῖ ἐν σελ. 103 - 105 τοῦ 45 τεύχους τοῦ 1904 ἀναγράφει δὲ καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Le Quien.

Φίλιππος, μητρ. Πατρῶν ἐν Σβορώνου, Γ΄ σελ. 190.

ΠΕΡΓΗΣ

Evêché de l'Eparchie de Pamphylie.

Θεόδωρος, XI - XII siècle, σελ. 231 Mél. Archéol. byz.

Εὐθύμιος, X - XI siècle.

ΠΡΕΣΠΩΝ

Ζαχαρίας, ὅρα Ἀμασείας[1].

ΠΡΙΗΝΗΣ

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Πριήνης ἐκ μολυβδίνης σφραγῖδος τοῦ ιβ΄ αἰῶνος (ἐν Περιοδ. Ρωσσικοῦ ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου τόμ. Η΄. τεῦχ. γ΄ σ. 226. Ὅρα αὐτόθι καὶ ἀπεικόνισμα ὑπ' ἀριθ. 10 τοῦ XXX πίνακας). Ὁ ἐπίσκοπος οὗτος δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ σειρᾷ τῇ πεφιλοπονημένῃ παρὰ Wiegand, Priene, ἐν Βερολίνῳ 1904 ἐν μέγα σχ. 4ον.

Ἰωάννης, Κατὰ τὸ 1228 -1229 σὺν Ἰωάννῃ τῶν Τράλλεων καὶ τῷ Κύμης Ἰωάννῃ καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὑπογράφει συνοδικὸν τόμον ἐπὶ πατριάρχου Γερμανοῦ κυροῦντος χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Βατάτζη. Τὸ χρυσόβουλλον εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ συντάγματος τοῦ Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Ε΄ 324 καὶ παρὰ Lingenthal, καὶ τέλος ἐν Revue des Etudes Grecques ὑπὸ Nicole 1894 σ. 71

[1] Ν. Κ. 27 Ἰανουαρίου 1892.

ΠΡΟΥΣΙΑΔΟΣ (τῆς πρὸς Ὑπίῳ)

Πέτρος, «ὁ τῆς μακαρίας μνήμης γενόμενος δουκινάριος, ὁσίας μνήμης θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος» Μνῆμα τοῦ ἐπισκόπου. Ἐξ ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης ἐν Οὔσκιουβ Κασαμπᾶ = Προυσιάδι [1].

Λέων, θ΄-ι΄ αἰῶνος, σελ. 88 τοῦ ιγ΄. τόμ. τοῦ Ρωσ. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου. Ὑπὸ Παντσέσκο.

ΠΡΟΥΣΗΣ

Λέων, ἐπίσκοπος Προυσίας δεκάτου αἰῶνος.

Κοσμᾶς [2], » » » »

Μάξιμος, ἄγνωστος παρὰ Le Quien ἐπὶ μολυβδοβούλλου, (ὅρα ἀπεικόνισμα 3 τοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. XXXI πίνακος τοῦ η΄. τόμου τοῦ περιοδ. τοῦ ἐνταῦθα Ρωσ. Ἰνστιτούτου).

ΠΩΓΩΝΙΑΝΗΣ

τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Ὅρα ἐν σ. 10-13 τῶν Ἠπειρωτικῶν τεύχους ἐν ᾧ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ἱερὰ ἐν Ἠπείρῳ σκηνώματα ἐξ ἀλλοδαπῆς δωρεῶν τυχόντα», καὶ ἐν σ. 269-276 τοῦ Ι΄ τόμου τοῦ Παρνασσοῦ [3].

Δανιήλ, ὅρα Βάρνης.

ΡΑΣΚΟΠΡΕΣΡΕΝΗΣ

Ὅρα Ἀμασείας Γαβριήλ.

ΡΕΟΝΤΟΣ

Διονύσιος, Μαΐου ͵αχμα΄. (Ν. Συναγωγή).

ΡΟΔΟΥ

Γεώργιος, ιβ-ιγ, αἰῶνος, (Schlumberger, Mélanges σ. 233).

Ἰγνάτιος, «Νέος Ποιμὴν» Ρόδου τ. γ΄. σ. 72.

Φιλόθεος, ὅπου ἐν 77 φέρεται ὅτι παρανέγνων τὸ ὄνομα Ρόδου Ἰγνάτιος ἢ τὸ τῆς ἐπαρχίας. Ὅρα περὰ Κουρούτσεσμε, ὅπου ὁ Ζερλέντης τίθησι τὸν Φιλόθεον τῷ 1622, ἀλλὰ καὶ τί ἀπήντησα αὐτῷ.

ΣΑΜΟΥ ΚΑΙ ΙΚΑΡΙΑΣ

Ἀρσένιος, ἐλείῳ (sic) Θεοῦ ἐπίσκοπος Σάμου καὶ Ἰκαρίας εὐεργετῶ τὴν δέλτον ταύτην τῷ εὐλαβεστάτῳ χωρεπισκόπῳ Νερανδζίας καὶ σακελαρίῳ κυρῷ Γεωργίῳ ἔτους ͵ϛϡκϛ΄ ἰνδ. ια΄. 1417/18. (Ἐν φύλλ. 942 haec leguntur ἐν τῷ βατικανῷ κώδικι τῆς ἐκδόσεως: Θεοφυλάδου τοῦ Σιμονιάδου) [4].

[1] B. C. H. 1901 σ. 89.

[2] Ὅρα Schlumberger, Mélanges σ. 229.

[3] N. K. 28 Ἀπριλίου 1892.

[4] Ἐν ἰδιαιτ. δελτίῳ: Ἀρσένιος ἐν Ἐπαμ. Σταματιάδου, Ἰκαρικοῖς σελ. 44 (Ἐπίσκοπος Σάμου καὶ Ἰκαρίας ἐν χειρογρ. Ἐθν. Βιβλ.) Τόμ. Δ΄. Σαμιακῶν.

Ἄνθιμος, ἀρχιεπίσκοπος· καθῃρέθη [«εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ Καπετὰν πασία], καὶ ἐγένετο ὁ πρῴην Θηβῶν

Παρθένιος, τῷ 1644 μηνὶ Μαΐῳ γ΄. καὶ οὗτος καθαιρεῖται καὶ γίνεται τῷ Νοεμβρίῳ ͵αχνβ΄. ὁ

Χριστόφορος, ὅστις ἐπίσης καθαιρεῖται καὶ γίνεται τῷ Μαΐῳ ͵αχνδ΄ ὁ

Κορνήλιος,

Νεόφυτος, «δυσκαθέκτοις φιλοσαρκίας ὁρμαῖς... καὶ μοναζούσαις παραβιάζων καὶ συνευνάζων αὐταῖς ὁ βδελυρίτης..., καὶ ἐρυθροβαφές τε κατὰ κεφαλὴν ἐπιθεὶς καλυπτρίδιον, ἔνοπλος ὁ γενναῖος, ἐπ᾽ ἀγορᾶς μέσης ἐλαύνει καὶ συμπερινοστῶν τοῖς τοῦ στόλου καὶ λοιποῖς ἀτακτοῦσι καὶ ἀγερώχως παραδυναστεύουσιν ἀνδραρίοις... καθαιρεῖται τῷ ͵αχξς΄».

* ***Σχολαστίκιος,*** Ἐξ ἐπιγραφῆς ἐν αὐτόθι εὐκτηρίῳ τοῦ Ἀρχαγγέλου. Ἐν Ἰκαριακοῖς, τελευταία σελίς [1].

ΣΑΝΤΑ ΣΕΒΕΡΙΝΑ (Santa Severina).

Ἰωάννης, ἀρχιεπίσκοπος. Παρὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἐν Σάντα Σεβερίνῃ τῆς Ν. Ἰταλίας μιᾷ τῶν πρωτευουσῶν πόλεων τοῦ βυζαντιακοῦ θέματος τῆς Καλαβρίας, ὑπάρχει βυζαντιακὸν βαπτιστήριον κομψότατον. Ἐπὶ κιονοκράνου ἑνὸς τῶν κιόνων τούτων κομψοῖς γράμμασι φέρεται ἐπιγραφή, ἥτις μνημονεύει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἰωάννην. Ὅρα Diehl, Art byzantin dans l'Italie méridionale σ. 201. Κατὰ τὴν Diehl ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸν θ΄. αἰῶνα.

ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ (ἀρχιεπίσκοπος).

Ἰωακείμ, οἰκειοθελῶς παραιτησαμένου τούτου γίνεται τῷ Σεπτεμβρ. λ΄. τοῦ ͵ζριε΄ ὁ

Ἰωσήφ, πρῴην Παροναξίας ὤν.

Φιλόθεος, (Ν.Σ.) οὗ ἀποβιώσαντος τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦ 1653 (͵αχνγ΄) ὁ

Παρθένιος, (Νομ. Συναγωγή).

Διονύσιος, ͵αψζε΄ ἐπὶ Σαμουὴλ «(Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 1904 σελ. 264).

ΣΑΡΔΕΩΝ

Ἰωάννης, ΙΩ δεκάτου αἰῶνος (σελ. 230 τῶν Mél. Archéol. byz. ἔνθα ἀναφέρεται καὶ περὶ ἑτέρου ὁμωνύμου ἀπαντῶντος ἐν Sigillographie 754. Ὁ Schlumberger, αὐτόθι διερωτᾶται μὴ εἶναι ὁ αὐτός;

Ἐφραίμ, Κεραμεύς, Δ. Ι. Ε. Ε. τόμ. Γ΄ 470 ἕως 71 μεταξὺ 17 καὶ 18 αἰῶνος· ἐν Κώδ. Ἱεροσολ. 487.

[1] Ὅρα Καισαρείας. Βλ. Ν. Κ. 18 Νοεμβρίου 1891.

ΣΕΛΕΥΚΕΙΑΣ

Ἰουλιανός, «μητροπολίτης Σελευκίας Ἰουλιανὸς» dans un sceau de Nicolas (Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ ἢ Νικολάου Χρυσοβεργίου, ἀδιάκριτον) patriarche de Constantinople se trouve emprunté le sceau de Julien, métropolite de Seleucie, λέγει ὁ Schlumberger ἐν Mélanges d'Archéol. byzantine σελ. 219. Περίεργον φαινόμενον ἐν τῇ μολυβδοβουλλογραφίᾳ Ὁπωσδήποτε νέον ὄνομα μητροπολίτου τῆς πρὸς τῷ Καλυκάδνῳ Σελευκείας. Ἀπόκειται ἐν τῇ συλλογῇ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας Ἀθηνῶν.

ΣΕΡΡΩΝ (Serrae, Serrhae, Siris, Sirae).

Ὅρα Πέτρ. Παπαγ. Γ'. Byz. Zeitsch.

Θεόδωρος, «Θεοδώρου σφράγισμα Σερρῶν ποιμένος». Ἐπὶ σφραγῖδος ἐκ μολύβδου, ἐν ᾗ ἀφ' ἑνὸς οἱ δύο ἅγιοι Θεόδωροι ὄρθιοι χωριζόμενοι διὰ δύο κυπαρίσσων, ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀνωτέρω τρίμετρον. Schlumberger, Mélanges σελ. 217.

Δαμασκηνός, οὗ ἀποθανόντος γίνεται μηνὶ Ἰουλίῳ ͵ζρηδ´ ὁ ἡγούμενος τῆς ἐν Σέρραις μονῆς τοῦ Προδρόμου.

Τιμόθεος, μεταξὺ τῶν τριῶν συνυποψηφίων τεθέντος καὶ τοῦ καθηγουμένου Κοσινίτσης Γαλακτίωνος.

ΣΗΛΥΒΡΙΑΣ

Ἰγνάτιος, ὁ Χορτασμένος, ἀρχιερεὺς Συληβρίας (οὕτω) ἦτο κάτοχος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 κώδ. τοῦ Βατικανοῦ [1], πρὸ τοῦ 1446 [2].

ΣΙΚΕΛΙΑΣ

(R. E. Grecques, 1889, 1892, 1894, 1900 καὶ Mél. Byz. 1895 σ. 199-274. R. Archéol. 1905).

Νικόλαος, ἀρχιεπίσκοπος Σικελίας (ἁπάσης;) Θ-Ι´ αἰῶνος. R. Arch. 1905 σ. 323.

ΣΙΦΝΟΥ

Ἀρχιεπισκοπὴ συνέστη ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Β´ τῇ 17 Αὐγ. 1646 καὶ ἐγένετο πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς ὁ πνευματικὸς

Ἀθανάσιος, (Νομ. Συναγ. φύλλ. 134, Γεδεών, Π.Π. σ. 573 ἔνθα πολλά. ὅρα τὰς παραπομπάς), ὅστις ἐπὶ Γερασίμου τὸ ζῆν ἀπέβαλε καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ

Τιμόθεος, τῷ 1674, ὅστις μηνὶ Ἰανουαρίῳ ͵αχοη´ καθαιρεῖται.

[1] Σ. Μ. Ὅρα Cod. Manuscr. Graeci, Reginae Suecorum et Pii P. P. II ὑπὸ Pitra, ἐν Ρώμῃ 1888, σ. 5 καὶ 205. Σημειούσθω ὅτι ἐκ τοῦ κώδικος τούτου γινώσκεται καὶ καθηγούμενος τῆς Ἁγίας Μαρίνης Μακάριος, τῆς ἐν Σηλυβρίᾳ.

[2] Ν. Κ. 4 καὶ 13 καὶ 19 Νοεμβρίου 1891.

ΣΚΑΜΑΝΔΡΟΥ [1]

Ἄνθιμος, πρόεδρος Σκαμάνδρου, ἐν Βεχραμκοϊ (Mysiae Assi) super porte Moscheae (ἐν Ann. d'Instit. Arch. 1842 p. 146) Ἱερ. Συνέκδ. ὑπῆρξε ἕδρα ἐπισκόπου C. I. G. IV 8804 καὶ Τρωάς.

ΣΚΙΑΘΟΥ, ΣΚΟΠΕΛΟΥ

Ἐκ τῆς Echos d'Orient N° 43 Novemb. 1903.

Ἐκ νομοκάνονος κλαπέντος ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὸ Μυριόφυτον, πωληθέντος τίς οἶδε ποῦ.

Σκιάθου

Δημήτριος, (530) κατὰ Le Quien.

Σκοπέλου

Ρηγῖνος, ἐπὶ Ἰουλιανοῦ (αὐτόθι).

Ὁμοῦ δὲ κατὰ Le Quien.

Ἰγνάτιος, κατὰ τὸ 1621, Π. Κεραμεύς, Μαυροκορδ. Βιβλιοθήκη.

Ἰωσήφ, κατὰ τὸ 1721.

Κλήμης, 1700-1730. Κατὰ τὸ χειρόγραφον.

Διονύσιος, ἐπὶ 46 ἔτη 1777, ὅτε

Ματθαῖος.

Εὐγένιος, (Οἰκονόμου) 1821 καὶ τῷ 1833.

ΣΤΑΓΩΝ (ἴδε καὶ Τρίκκης)

Φυλλ. ἑβδ. ἐπιθεώρ. «Νεολόγου» Γ´ 28 καὶ 52.

Ξενοφῶν, (ἐν ἐκδεδομένῳ μοι ἐγγράφῳ σὺν τῷ κατωτέρω Νείλῳ).

Νεῖλος, 1362 ἢ 77 Heuzey: Mission en Macédoine.

Βησσαρίων, 1367 (Αὐτόθι).

Νεόφυτος, πρὸ τοῦ 1541 (κατὰ Heuzey).

Ἰωάσαφ, 1573 (N° 230 ἐπιγρ. Heuzey).

Βησσαρίων, (Αὐτόθι σελ. 445).

Ἱερεμίας, Σάθα, Μ. Β. Γ´ 550.

Τιμόθεος.

Διονύσιος, κατὰ Μάρτιον τοῦ ͵ζρι´ (ἰνδ. ιε´) «οὗτος μετὰ δακρύων ἀνήνεγκεν εἰς τὴν Σύνοδον ὅτι ἀδίκως ἐξεβλήθη ἐκ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, εἰς ἣν νομίμως προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ πρῴην ἀρχιερατεύοντος Διονυσίου τοῦ Λαρίσσης μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν

Τιμοθέου καὶ τοῦ πρὸ τούτου

Ἱερεμίου, (Σάθα, Μ. Β. Γ´. 550).

[1] Εἰς τὰς Notitias παρὰ Prothey δὲν μνημονεύεται ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη.

Ἀβραάμ, τῷ ,ζριζ΄ Ἰουλίῳ ιβ΄ παρῃτήσατο (Νομ. Συναγ.) φυλ. 273α ὁ τῷ μητροπολίτῃ Λαρίσσης Τιμοθέῳ...

Ἀρσένιος, 1719 (Σάθα, Μ. Β. Γ΄ σ. 535).

Παρθένιος[1], τῷ 1768 ὁ ἐκ Πορταριᾶς τοῦ Βόλου, ἀποθανὼν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1784 ἀντ' αὐτοῦ ὁ

Παΐσιος, συγχρονίζοντες αὐτῷ ἦσαν Τρίκκης ***Ἀμβρόσιος,*** Θαυμακοῦ ***Ἰάκωβος,*** καὶ ὁ Γαρδικίου ***Παΐσιος***[2].

ΣΜΥΡΝΗΣ

Ἐν Arundel-Discoveries in Asia Minor and especially Antioch of Pisida 1834 τ. π. σ. 415-16 «Modern Smyrna φέρονται Bischops of Smyrna.

1. ***Aristo,*** 2. ***Strataeus,*** 3. ***Aristo II,*** 4. ***Bucolus,*** 5. ***Polycarpus,*** martyr, 6. ***Papyrius,*** 7. ***Camerius,*** 8. ***Thraseas,*** 9. ***Eudaemon,*** 10. ***Eutychius,*** 11. ***Idduas,*** 12. ***Oethericus*** 448, 13. ***Photius,*** 14. ***Calloas,*** 15. ***Stephanus,*** 16. . . . . 17. ***Theodorus,*** Studita, 18. ***Metrophanes,*** 19. ***Nicetas,*** 20. ***Theodorus I,*** 21. ***Ioannes,*** 22. . . . . 1166, 23. ***Georgius,*** 1222, 24. ***Calophorus,*** 25. ***Isaacus,*** 26. Temp. Andronic imp. 27. ***Theodorus II,*** 28. . . . . 1334, 29. ***Gabriel*** 1575 vel 1576, 30. ***Ananias*** sedebat anno 1726.

Αἰθέριχος, μνήσθητει... Α. ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν C.I.G. 8618. Ἦτο ἐπίσκοπος Σμύρνης. Le Quien, Or. Chr. I, σ. 741, 742, ἐν τῇ ἐν Χαλκηδόνι Συνόδῳ παραστὰς καὶ ὑπογράψας.

Ἀντώνιος, ἑνδεκάτου ἢ δωδεκάτου αἰῶνος, Schlumberger, Mélanges 229, ὅπου καὶ ἕτερος ἀναφέρεται ἐκ τῆς Σιγιλλογραφίας τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως σ. 259, ἣν δὲν ἔχομεν καιρὸν νὰ ἐρευνήσωμεν[3].

ΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

Μητροπολίτης κατὰ τὸ 1841, περὶ οὗ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Blanqui, Voyage en Bulgarie, Paris 1843 σελ. 188 - «l'archevêque de Sophie qui venait me rendre visite, s'était un grec de l'archipel, de la figure la plus noble, la plus douce, et la plus expressive, mais dont le regard manqnit de franchise et dont la physionomie trahissait l'anxieté. Il était accompangé, en guise de paratonnere, comme il me le dit plus tard lui même, d'un Armenien très dedié homme d'Osman (ἦτο ὁ διοικητής) qui assista a toute notre conversation».

Πρέπει ν' ἀναγνωσθῶσιν ὅλαι αἱ σελίδες 189-195. Τίς ἦτο; Ὅρα, ὁ Blanqui ἦτο μέλος τοῦ Institut de France. Τί εἶδε, τίνα περιγράφει καὶ τὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς βδελυγμίαν τῶν διοικητῶν.

[1] Σ. Μ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος ἡ Ἀθων, 1902, 8ον σελ. 83 τοῦ ἰδιαιτέρου φυλλαδίου.

[2] N. K. 8 Ἰουλίου 1892.

[3] N. K. 22 Ἀπριλίου 1891.

ΣΤΡΩΜΝΙΤΖΗΣ Ἢ ΤΙΒΕΡΙΟΥΠΟΛΕΩΣ

Οὐχὶ Στρωμνίτσης καὶ Τιβεριουπόλεως. Ὅρα σειρὰν ὑπὸ L. Petit ἐν Le Monastère de Notre Dame de Pitié en Macédoine 1900 VI τ. Ρωσσ. Ἰνστιτούτου ὡς καὶ ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ τεύχει σ. 99[1].

ΣΥΝΑΟΥ

Στέφανος, ἐπίσκοπος C. I. G. IV 8666 (Le Quien, O.Ch.I. p. 813) 787 μ. Χ. Παρίστατο ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ Συνόδῳ.

ΤΖΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΡΜΙΩΝ (ἀρχιεπισκοπή).

Νεκτάριος, περὶ τούτου (1622) «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1899 φύλ. Α΄. σ. 24. Εἶναι ὁ εἰς Χαλκηδόνα προβιβασθεὶς ἀρχιεπίσκοπος, ἀνθ' οὗ ἐγένετο Ἰουλίῳ η΄. τοῦ 1630 ὁ πνευματικὸς

Δανιήλ, οὗ ἀποβιώσαντος, ἐγένετο ὁ

Νεῖλος, ζωγράφος τῷ ,αχμς΄ Δεκεμβρ. ε΄.

Κορνήλιος, παραιτηθέντος τούτου γίνεται ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ

Γερμανός, Ἰουνίῳ 1651.

Ἰωαννίκιος, ὁ β΄. τὸ δ΄. ἔλαβε προεδρικῶς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῷ 1656.

ΤΡΑΓΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Γαβριήλ, Τραϊανουπόλεως, ἤτοι Μαρωνείας, τῷ 1565, ἐπὶ καθαιρέσει Ἰωάσαφ, (Turcogr. 173).

Ἰωάσαφ, πρὸ τοῦ Νικομηδείας ὑπογράφων ἐν ἔτει 1575.

Παρθένιος, ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1795 ὁ ὁσιολογιώτατος ἐν ἱερομονάχοις, ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ.

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Περὶ μητροπολιτῶν Τραπεζοῦντος ὅρα ἀφεύκτως Π. Κεραμέως ὑποδείξεις ἐν ἀποσπάσματι ὅπερ ἔχω εἰς τὰ συνειλεγμένα τοῦ μακαρίτου φίλου μου καὶ τόμ. ιθ΄. τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν ἐν Πετρουπόλει, 1915 τυπωθέντα καὶ ἐν περιοδικῷ ἡμερολ. - Στερέωμα (;) ὑπὸ Γεδεών.

Οὐράνιος, C. I. G. IV, 8636 ἔτος ,υπγ΄, ἰνδ. γ΄. Ὅρα Χρ. Πασχ. I, p. 635 ἔκδ. Βόννης. Ἔπιθι τὰ ἐν Corpus ἔτος 542.

Βαρνάβας, 1311, ὃν ἐν χειρογρ.[2]...

[1] N. K. 29 Δεκεμβρίου 1891.

[2] Εἰς ἰδιαίτερον δελτίον σημειοῦνται: Βαρνάβας, Fallmerayer, G. d. K. v. Trapezunt. τῷ 1341 καὶ 1364. Ἀκάκιος, 1827, 342. Νήφων. Ὁ Νήφων ἐξελέγη ἐν τῇ Μονῇ Σουμελᾶ καὶ μετὰ ἓν ἔτος Γρηγόριος, κατὰ Λιβαδινὸν αὐτόπτην μάρτυρα μετὰ τὸν Βαρνάβαν. Πρβλ. Παρανίκα, ἡ Τραπεζοῦς κατὰ τὸν ΙΔ΄. αἰῶνα σελ. 190-191 τόμ. Δ΄. τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ Ῥωσ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου 1899. Ὅρα καὶ Ρ. Ἰνστιτούτου 1902 (τ. VIII)

Παγκράτιος, 1471 - 72, αὐτόθι Κεραμεὺς σ. 276 Βυζ. Χρονικά.

Γεράσιμος, 7014, (1506) ἐπιγραφὴ κρήνης ἐν Τραπεζοῦντι παρὰ τὴν ὁδὸν τῆς Ἐρζερούμ: B. C. H, 1896 σ. 500.

Ἰωάννης, 1683 αὐτόθι.

Νεκτάριος, 1689 - 1708.

Παΐσιος, 1706 - 1709.

Ἀκάκιος, 1722 - κῶδιξ ὃν εἶδον. Μήλου... Κεραμέως ΙΘ'. Β. Χρονικὰ σελ. 272.

Ἀνανίας, Α'. 1722 - 1736, αὐτόθι σ. 272.

Ἀνανίας, Β'. 1736 - 1764 αὐτόθι.

Παΐσιος, ἀρχιθύτης Τρ. 1713 (B. C. H. 1896 σ. 500 καὶ Δ. Ι. Ἐθν. Ἑτ. III p. 470 ὅρα ἀνωτέρω).

Ἱερόθεος, 1764, αὐτόθι.

Δωρόθεος, 1767, αὐτόθι.

Παρθένιος, 1798 - 1803.

ΤΡΙΚΚΗΣ (ὅρα καὶ Σταγῶν).

Παρανίκα, ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ Τρίκκη κατὰ τὸν 17ον αἰ. Ἑλλ. Φιλ. Συλλογος τόμ. κς', 8. Ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν Τρικκάλων μνημονευόμενος Συμεὼν Παλαιολόγος εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν, ὁ ἐπιλεγόμενος Οὐρὸς καὶ διῴκει τὴν Θεσσαλίαν. Ἐπ' αὐτοῦ ἱδρύθησαν πολλὰ τῶν ἐν Μετεώροις μοναστηρίων. Ὁ υἱὸς τοῦ Συμεῶνος τούτου Ἰωάννης ἐκάρη μοναχὸς μετονομασθεὶς Ἰωάσαφ, ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Πλατέος λίθου ἀπεβίωσε δ' ὡς ἐπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου τῷ 1410 χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης Διονυσίου τοῦ Α'.

Οἰκουμένιος, τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Οἰκουμενίου ἐπισκόπου Τρίκκης (3 Μαΐου). Οὕτω φέρεται ἐν τοῖς ἁγίοις τῆς Ἐκκλησίας κατατεταγμένος ὁ Οἰκουμένιος. Τεῦχος ἐκ χ. βομβικίνου ἐν τοῖς χειρογρ. τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ὑπ' ἀριθ. 888 καὶ χειρογρ. ὑπ' ἀριθ. 490 (217).

ΦΑΝΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΧΩΡΙΟΥ (ἀρχιεπίσκοπος).

«Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Θεσσαλίας» ἐν B. C. Hell. 1899 σ. 396 - 416 ὅπου ***Ἰωάσαφ,*** † 1410.

Κλήμης, ἀνθ' οὗ καθαιρεθέντος ἐξαρχικῶς διωρίσθη ὁ Λαρίσσης Μακάριος (1700;) Ὅρα Π. Κεραμέως, Ἱεροσ. Βιβλ. Α'. 336.

Σεραφείμ, (Ν. Σ.) Ἐκ χωρίου Μπεζήλα κατὰ τὸ Μαρτύριον τὸ τετυπωμένον ἐν σελ. 11 τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἱερομάρτυρος ἔκδ. Μοσχοπόλεως 1740

εἰς Στέφανον Σκυλίδζην μητρ. Τρ. μονῳδία τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου. Ὅρα καὶ «Acte Synodal du Patriarche Nicephore II. Ἐπιστολή του περὶ τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, αὐτόθι 1902 σ. 169 καὶ ἑξῆς.

εἰς 4ον μικρὸν «ἐκ πατρὸς Σωφρονίου καὶ μητρὸς Μαρίας» αὐτόθι «καὶ ἔλαβε τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου... καὶ ἐπιμελᾶτον καὶ ἐκυβέρνα καλὰ τὸ ποίμνιον ὁποῦ τοῦ ἐμπιστεύθη χρόνους ἐννέα» (σελ. 12 αὐτόθι) ἐπὶ μητροπολίτου Λαρίσσης Διονυσίου τοῦ ἀποστάτου, μηνὶ Δεκεμβρίῳ 27 ἡ μνήμη. Ἀποθνήσκει καὶ γίνεται τῷ 1601 (;) ὁ [1] (Νομικὴ Συναγωγή).

Ἰωάσαφ, τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦ ‚ζρι' (7110 - 5508 = 1602) ἐπὶ Ματθαίου πατριάρχου, ὅρα καὶ τὰς ἄλλας πηγὰς πρὸς ἔλεγχον. (Σάθα, Γ' 550 καὶ Τουρκ. Ἑλλὰς 215). Ὁ αὐτὸς εἶναι ὁ ἐκ τῆς Νομικῆς Συναγωγῆς σελ. 218α Ἰωάσαφ κατὰ τὸ ‚ζρια' (1603). Ὅρα τὰς πηγὰς καὶ ἐξέλεγξον.

Θεοφάνης, παραιτεῖται καὶ γίνεται μηνὶ Ὀκτωβρίῳ τοῦ ‚αχλγ' ὁ

Εὐθύμιος, ὅστις παραιτεῖται κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ ‚αχνβ'. Εἶτα ὁ

Ἀθανάσιος, ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Τριπολίτου.

Ἀρσένιος, 1712 γράφει τῇ Νοεμβρ. 13 ὁ Ἀναστ. Γόρδιος (Σάθα, Μ. Βιβλ. Γ' 535).

Συμεών, 1718 (Αὐτόθι 539).

Μακάριος, (Φαναρίου) 1765 «(Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 1904 σ. 265).

ΦΑΝΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΠΟΥΑΣ

Γρηγόριος, χειροτονηθεὶς τῷ 1584 ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης Νεοφύτου. (χειρόγρ. Ἐθν. Βιβλιοθ. ὑπ' ἀριθ. 652).

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

Θεόληπτος, πηδαλιοῦχος Φιλαδελφέων σκάφους 1292, 1306 καὶ Ὅρα B. C. H. 1908 σ. 516.

Γαβριήλ, ἐν Regel, Analecta σ. 78 τῷ 1561 ἐκτὸς τῆς σειρᾶς ὑπογράφων.

Παρθένιος, αὐτόθι σελ. 88 τῷ 1590 Μαΐῳ, 11ος τὴν σειρὰν [2].

ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ [3]

Σιλβανός, ὁ θαυματουργὸς ἀπὸ Φιλιππουπόλεως τῆς ἐν Θράκῃ εἰς Τρῳάδα. Ἐν Β' συνόδῳ τῶν 150 πατέρων ἐπὶ Μ. Θεοδοσίου.

[1] Εἰς ἕτερον δελτίον τὸ ἑξῆς σημείωμα: Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος ***Σεραφείμ*** ἀρχιεπισκόπου Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου, ὃς ἐμαρτύρησεν κατὰ τὸ ‚αχα' ἔτος Σωτήριον, ἔστι δὲ ποίημα Ἀναστασίου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς δευτέρας Θετταλίας. Τυπωθεῖσα δὲ δαπάναις τοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς Κυρίας Θεοτόκου τῆς λεγομένης Κορώνη. Διορθωθεῖσα δὲ ὡς ἐφικτὸν παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου καὶ λογιωτάτου Κυρίου Κυρίου Γρηγορίου Μοσχοπούλου. Ἐν Μοσχοπόλει 1740. Παρὰ Γρηγορίῳ ἱερομονάχῳ τῷ ἐκ Μοσχοπόλεως.

[2] Ν. Κ. 25 Ἰουνίου 1891.

[3] Πρβλ. καὶ Μ. Γεδεών, Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα, ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τόμ, ΛΔ', σελ. 372, 374, 376 καὶ 378 ἑξ.

Βρίσων, Φιλίππων πόλεως ἐν Θράκῃ ἐπίσκοπος, ὅπως κρίνῃ τὸν Χρυσόστομον. Ἴδε Σωκράτην Σχολαστ. 335 σελ. (Φιλίππων τῶν ἐν Θράκῃ πρὸς διαστολὴν τῆς Μακεδονίας).

Γεράσιμος, δαπάνῃ τοῦ ὁποίου καὶ προτροπῇ ἐγράφη τῷ 807 ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Ἀνδρονίκου ὑπὸ Δανιὴλ μοναχοῦ εὐαγγέλιον πολύτιμον κάλλιστα γεγραμμένον καὶ πλουσιοπαρόχως κεκοσμημένον. (Οἰκονόμου, Σῳζόμενα Φιλολ. τόμ. Α′ σελ. 341 ἐν σημειώσει). Τοῦτο ἐκαλλωπίσθη τῷ 1709 δι' ἀργυροῦ δεσίματος δαπάνῃ τοῦ Ἐφέσου Μελετίου τοῦ Πετροκοκκίνου (Ὅρα Χρυσαλ. τόμ. Δ′ σελ. 125).

Εὐφημιανός, ἐπὶ Γεωργίου τοῦ Ξιφιλίνου μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἡμέρᾳ β′ ἐπινεμήσεως ιε′, ἀπαντᾷ οὗτος τῷ ͵ςψε′ (1193).

Ἰωάννης, 10-11 αἰῶνα (Schlumberger, Sigil. Byz. σελ. 117). Φ/πόλεως Ρωμανίας.

Νῶε, ἐπὶ Κομνηνῶν, Αὐτόθι σελ. 116.

Ἰτάλικος, τῷ 1147 (Ann. 1872 p. 31).

Θεόδωρος, 1156 Αὐτόθι

Βασίλειος, 1166 Αὐτόθι.

Κωνσταντῖνος, κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα.

Μητροφάνης, 1393, μετὰ 22 ἄλλων συναδέλφων αὐτῷ ὑπογραφόμενος εἰς πρᾶξιν περὶ τῶν ἁγιορειτῶν κατὰ τὸ 1393 ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἀντωνίου Πατριάρχου σελ. 115, Γεδεών, ὁ Ἄθως. Ὅρα «Ἐκκλ. Ἀληθείας» 1913 ἀριθ. 43 καὶ 44, μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως Σημειώσεις[1].

Μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Διονύσιος, τῷ 14ῳ ἔτει μετὰ τὴν ἅλωσιν προέτεινε τὴν εἰς τὸν Σουλτάνον αὔξησιν τῶν φλωρίων εἰς 2.000. Ἐγένετο πατριάρχης τῷ 1472 ὑπὸ τὸ ὄνομα Διονύσιος ὁ Α′. Κατὰ τὰ σῳζόμενα τοῦ Ὑψηλάντου οὗτος ἀνῆλθε τὸν θρόνον τῷ 1476 τῇ ἰσχύϊ Μαρίας τῆς μητρυιᾶς καὶ γυναικὸς τοῦ Σουλτάνου, ἦν δὲ διακονῶν ποτε τῷ Εὐγενικῷ Μάρκῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Ἐφέσου. Κατὰ Σκαρλᾶτον Βυζάντιον ἦν Πελοποννήσιος τὴν πατρίδα, αἰχμαλωτισθεὶς καὶ λυτρωθεὶς ἐν Ἀδριανουπόλει, (Ὅρα περὶ αὐτοῦ, Σκαρλάτου Βυζ., Κωνσταντινούπολιν τόμ. Α. σ. 390 ὑποσημείωσιν. Ὅρα βίον αὐτοῦ ἐν σελ. 28-29 ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Δράμας κλπ. τῆς Θεοτόκου(;) καὶ Μηλιαράκη Nº 614) ὅπου ἰδοῦσα ἐσεβάσθη αὐτὸν διὰ τὴν ἀρετήν του ἡ Κυρὰ Μαρία καὶ προσήνεγκε τῷ Σουλτάνῳ ἀντὶ 1000 δισχίλια φλωρία. Ἐπατριάρχησε ἓξ ἔτη μέχρι τῷ 1478, ὅτε παρῃτήσατο (Δήμητσα, τὰ περὶ Ἀχρίδος καὶ Βουλγαρίας, σελ. 69), ἔλαβε δὲ τὸν θρόνον ὁ Τραπεζοῦντος καὶ ἐκ Τραπεζοῦντος προκάτοχός του Συμεών, ὁ καὶ πρῶτος διὰ δώρων τοὺς Ὀθωμανοὺς

[1] Ν. Κ. 2 Ἀπριλίου 1891.

κολακεύσας (διὰ πεσκεσίου). Οὗτος ἔζη ἐν τῇ Μονῇ τῆς Στενημάχου. Ὁ Διονύσιος ἐπατριάρχησε τὸ β′ τὸ 1490 καὶ μετὰ τριακοντάμηνον πατριαρχείαν παραιτεῖται τῷ 1493.

Historiae Politicae Turcograecia, Lib. II, ἤτοι σελ. 127 περὶ τοῦ Διονυσίου Φιλιππουπόλεως[1].

..Συνελθούσης συνόδου μεγίστης περὶ τοῦ ἐξετάσαι τίνος χάριν ἐξώσθη ὁ πατριάρχης Μᾶρκος ὁ Ξυλοκαράβης, βοῶν γὰρ ἦν ὡς ἠδίκησαν αὐτόν. Ἐν οὖν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ὁ Φιλιππουπόλεως Διονύσιος εὑρέθη ἔχων φιλίαν μετὰ κυρίας μαρίας τῆς μητρυιᾶς αὐθέντου· καὶ μαθοῦσα αὕτη τὰ σκάνδαλα τῶν δύο πατριαρχῶν (Συμεὼν τοῦ Τραπεζουντίου) καὶ ὅτι οἱ τῆς πόλεως ἐγένοντο πειρασταί, ὁ μὲν τὸν ἕνα, ὁ δὲ τὸν ἕτερον ζητοῦντες, ἐμβαλοῦσα εἰς πινάκιον ἀργυροῦν χιλιάδας δύο χρυσίνων ἐπορεύθη πρὸς τὸν αὐθέντην. Ταῦτα δὲ ἰδόντος αὐτοῦ ἔφη: τί αὐτὰ ὦ μῆτερ; ἡ δὲ ἔφη: ἀξίωσιν ἔχω ποιῆσαι σοι περί τινος καλογήρου ἐμοῦ, ὅπως κυρώσῃς αὐτὸν πατριάρχην καὶ δύο διαφερομένων ὁ τρίτος γενήσεται πρῶτος.

Ἄρας οὖν ὁ βασιλεὺς τὰ φλωρία ἔφη, εὐχαριστῶ σοι. Ποίει μῆτερ, ὃ βούλει· καὶ οὕτως ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ κύριος Διονύσιος, ὁρισμῷ τοῦ κρατοῦντος. Ὅθεν ὁ μὲν Συμεὼν ἀνεχώρησεν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στενημάχου, ὁ δὲ Μάρκος ἔλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδου καὶ ὀλίγον βιώσας ἐτελεύτησεν.

Ὁ κ. Διονύσιος, πατριαρχεύσας ἔτη ὀκτὼ ἐξῆλθε τῆς πόλεως διὰ αἰτίαν τοιούτου σκανδάλου. Οὗτος ἦν ἀπὸ Πελοποννήσου. Εἶτα ἐν Βυζαντίῳ παραγενόμενος ἐγένετο ὑποτακτικὸς Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ, ᾧ καὶ ἐπαιδεύθη τὴν μοναστικὴν πολιτείαν καὶ ἀρετήν. Μετὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν ἔλαβον αὐτὸν αἰχμάλωτον καὶ ἠγόρασεν αὐτὸν χριστιανός τις ἐν Ἀδριανουπόλει· ἐκ δὲ τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ ὡς ἐν ὀλίγῳ γέγονε καὶ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως, εἶτα, ὡς εἴρηται πατριάρχης. Τούτου ἕνεκα διά τι σκάνδαλον, τινὲς χαιρέκακοι διεφήμισαν: ὅτι ἔστι περιτετμημένος παρὰ τῶν Ἰσμαηλιτῶν, ὃν περ εἶχον αὐτοὶ δοῦλον, ὅθεν συνόδου συγκροτηθείσης παρόντων πολλῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν διεβεβαιοῦτο αὐτοῖς ὅτι συκοφαντία καὶ οὐχὶ ἀλήθεια ὃ λέγεται. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐπείθοντο οἱ συκοφάνται ἀναστὰς εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπανατείνας τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτοῦ, ἔδειξε πᾶσι τὰς σάρκας αὐτοῦ. Καὶ ἰδόντες ἐθαύμασαν. Οὐ γὰρ ἐφάνη τι ἐξ ὧν κατηγόρησαν, ἀλλ' ἔδειξεν ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς ἀσκήσεως ὡς ἄσαρκον (εἰπεῖν) καθαρόν τε καὶ παρθένον. Ἐφάνη γάρ τι μόνον δέρμα σημεῖον ἀπεριτμήτου ἀνδρός. Αἰσχυνθέντες οὖν οἱ εἰπόντες πεπτώκασι εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῦ συγχωρῆσαι τὴν ἀδικίαν καὶ συκοφαντίαν καὶ παρεκάλουν πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ὁ λαὸς συγχωρῆσαι αὐτοῖς καὶ μένειν ἐν τῷ πατριαρχείῳ. Αὐτὸς δὲ οὐδόλως οὐδὲ κἂν

[1] Τὸ κείμενον τῆς Τουρκογραικίας δὲν εἶναι κατὰ λέξιν ἐνταῦθα.

ἀκοῦσαι ἠθέλησεν, ἀλλὰ σταθεὶς παρρησίᾳ, ἠφόρησε (sic) καὶ κατηράσατο τοῖς συκοφάνταις· καὶ εὐθέως ἐξῆλθε τῆς πόλεως μετὰ πάσης τῆς περιουσίας αὐτοῦ καὶ πορευθεὶς ᾤκησεν ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίδζης, ὅπου διέμεινε ζῶν ἐν εἰρήνῃ. Ὅρα καὶ Μελετίου, Ἐκκλ. Ἱστορ. τόμ. γ΄ σελ. 331-333, «Ἐκκλ. Ἀληθ.» 1913 ἀριθ. 43, 44.

Κάλλιστος, ἀφιεροῖ τετραευάγγελον τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου ἐν Χάλκῃ μηνὶ 8/βρίῳ ια΄. ͵ζηβ΄. (1514) ἐν ᾗ καὶ ἐτάφη. (Ὅρα ὑπόμνημα ἱστορικὸν Κουτλουμουσιανοῦ σ. 19).

Ἀρσένιος, 1565 ὁ ὑπογράψας τὴν πρᾶξιν τῆς καθαιρέσεως Ἰωάσαφ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (Turcograecia σελ. 170-174).

Θεόληπτος, τῷ 1580, ἐπὶ τῆς β΄ Πατριαρχίας τοῦ Μητροφάνους, ὁ τῇ 27 Φεβρουαρίου 1585 πατριαρχήσας. Ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τούτου ἐγένετο ἡ ἀφαίρεσις τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου. (Ὅρα ὑπόμνημα ἐκλογῆς αὐτοῦ ἐν «Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ» τόμ. Β΄. σελ. 794). Τοῦτον διεδέξατο ὁ Ἱερεμίας ὁ τέως ἐν Ῥόδῳ ἐξόριστος τὸ τρίτον «(Ἐκκλ. Ἀλήθ.» 1884, Μαρτίου 22 φυλλ. Γεδεών, Χρονικὰ Πατρ. Οἴκου σελ. 77, 79. Σάθας, Σχεδίασ. Ἱερεμ. σελ. ιγ΄· ἐπατριάρχησε 1585-86, Μαθᾶ β΄. ἔκδ. σελ. 118). Αἱ ψῆφοι τοῦ Πατριάρχου πρῴην Φιλιππουπόλεως, ἐγένοντο ἐν τῷ ναῷ τῆς Παμμακαρίστου (Σάθα, σελ. 142, ὅπου τὸ ὑπόμνημα). Τῷ 1589 (;) Turcogr. σ. 282, 287 [1].

Θεοφάνης, Τῷ 1590 καὶ 1591 ὁ Καρύκης Κρὴς σύγχρονος τοῦ Πηγᾶ καὶ Μαργουνίου, ὅστις κατὰ τοὺς λογισμοὺς τοῦ κ. Γεδεὼν ἐν τῷ ἄνῳ φύλλῳ τῷ 1594-1595, ἐγένετο μητροπολίτης Ἀθηνῶν. (Σάθα, Σχεδίασμα σελ. ψδ΄. καὶ 209) καὶ «Ἐκκλ. Ἀλήθ.» Δ΄. σελ. 336 καὶ ἑξ.) Θεοφάνης ἀπὸ Φιλιππουπόλεως ἐλεεινὸς ἐπιβάτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου. «(Εὐάγ. Κῆρυξ» τόμος 6ος σελ. 445-450 τοῦ 1862, Φιλ. Συλ. τόμ. ιζ΄ σ. 56).

Νεόφυτος, τῷ 1592, ὃς διὰ γηραιὰν χειροποδαλγίαν θνήκει τῷ 1611. (Σάθα, Μεσ. Β΄. Γ΄. 408).

Καλλίνικος, χειροτονεῖται τῷ 1611. Ὅρα Τσουκαλᾶ, περιγραφήν Φιλιππουπόλεως σελ. 41.

Κλήμης, μηνὶ Μαΐῳ 1611 καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ Νεοφύτου ἀνεκδότῳ.

Μελέτιος, πρῴην Δρύστρας, ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Ἰωάσαφ (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. τόμ. Γ΄ σ. 566). Ὅρα

Καισάριον, (1612) (ἐν προσθήκαις καὶ διορθ. σελ. 64, Δημητρακοπούλου, ὅπερ ἐξελεγκτέον). Ἐπὶ Πατριαρχίας Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως καθαιρεῖται τῇ 27 Ἰουνίου 1628, διορίζεται δὲ ὁ Ἀγχιάλου

Χριστόφορος, (ἐπὶ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Βερροίας ἐγένετο σιγίλλιον τῷ 1628 Φεβρ. 15, περὶ τῆς μονῆς τῆς Πατζκόβου). Τοῦτον ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ

[1] Ὅρα καὶ Σάθα, Σχεδ. σελ. 9, σπουδαιότατα.

Γαβριήλ, ὁ τοῦ Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Βερροίας ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ τοῦ 1636 ἀρχιδιάκονος (Πατριαρχία Νεοφύτου τοῦ Γ΄). Οὗτος καθαιρεῖται τῷ 1648 ἰνδ. β΄ ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Β΄ (Νέου, β΄ αὐτοῦ πατριαρχία) Νοεμβρίου 29. Ἀλλ᾽ ὁ Γαβριὴλ οὗτος ἔλαβε τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ μόνον ἐπὶ τοῦ Παρθενίου τῷ 1638, καθ᾽ ὅτι ἐπὶ τῆς πατριαρχίας Νεοφύτου τοῦ Γ΄ ἀπεκατέστη μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ὁ πρῴην Κορίνθου

Κύριλλος, ἀνασταλείσης τῆς προγεγενημένης ἐκλογῆς τοῦ Γαβριήλ, δι᾽ ὑπομνήματος, ἂν καὶ οὗτος εἶχεν ἤδη χειροτονηθῆ. Ἴδε κατωτέρω ὑπομνήματα. Ὁ Παρθένιος (ὁ γέρων) ἐξέβαλε Κύριλλον τὸν Φιλιππουπόλεως ὡς παρὰ τοὺς κανόνας ἐγκαταστάντα καὶ ἔδωκεν αὐτὴν διαποιμαίνεσθαι τῷ θεόθεν ἐπιλαχόντι

Γαβριήλ, τῷ καθαιρεθέντι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1648 ἡμέρᾳ κθ΄ (Ὅρα Κορίνθου).

Ὑπόμνημα ἐν σελ. 299 τοῦ 333 κώδικος. «Ἐπειδὴ ἡ ἁγιωτάτη μητρόπολις Φιλιππουπόλεως ἔμεινεν ἀπροστάτευτος, ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κυρίου Χριστοφόρου, ἀποθανόντος ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ἱερὰ τῶν ἀρχιερέων σύνοδος ἀπεφήνατο λόγῳ δοθῆναι τὴν ἐπαρχίαν ταύτην τῷ ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ πρῴην Κορίνθου κυρίῳ Κυρίλλῳ διὰ τὸ ἀδίκως καὶ ἀναιτίως ἐξωσθῆναι αὐτὸν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ καὶ ὑστερηθῆναι· μεταξὺ δὲ τούτου, μικρὸν αὐτοῦ ἀμελήσαντος καὶ ἡμεῖς ἀνάγκῃ κατεπειγόμενοι ἐχειροτονήσαμεν Φιλιππουπόλεως μητροπολίτην τὸν κὺρ Γαβριήλ. Τανῦν αὐτοῦ ἐπιπόνως διακειμένου τοῦ ἱερωτάτου δῆλ. κῦρ Κυρίλλου πρὸς τὴν τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἀπαίτησιν, διὰ τὸ μεγάλως ἀδικηθῆναι αὐτὸν πρότερον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κορίνθου ἀπεφηνάμεθα ἤδη λαβεῖν αὐτὸν τὴν ἐπαρχίαν ταύτην Φιλιππουπόλεως· διὸ καὶ ψήφους κανονικὰς ποιησάμενοι περὶ τούτου, κατὰ προτροπὴν τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Νεοφύτου, ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου ἐν τῷ πατριαρχείῳ, πρῶτον ἐθέμεθα τὸν ἱερώτατον μητροπολίτην πρῴην Κορίνθου κύριον Κύριλλον, τὸν πρῴην Μηδείας κύριον Θεοδόσιον καὶ τρίτον τὸν πρῴην Ἄνδρου κύριον Μακάριον, ὅθεν καὶ εἰς ἔνδειξιν κατεστρώθη καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αχλζ΄ μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδικτ. εης. Ὁ Ἐφέσου Μελέτιος, Ἡρακλείας Ἰωαννίκιος, Διδυμοτείχου (;) Δανιήλ, πρῴην Ἀθηνῶν Κλήμης Παρθένιος...». σελ. 300. «Τὰ χρόνῳ μακρῷ κραταιωθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβεβαιωθέντα, πάντα καὶ πάντως ἀδιάρρηκτα καὶ ἀκράδαντα βούλονται διαμένειν καὶ γὰρ τὰ ἐκ βίας καὶ ἀνάγκης πραττόμενα οὔτε χρόνος οὔτε νόμος οὔτε συνήθεια ἐπιβεβαιοῦσθαι δύναται οὔτ᾽ ἔρρωνται· τοίνυν καὶ τοῦ ποτε Κορίνθου μητροπολίτου κυροῦ κυρίλλου μετάθεσιν ἀναδεξαμένου τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως, βιαίαν ἅμα καὶ δεκαστικὴν ὡς φαίνονται ὄπισθεν καί τινα τῶν ἔξω ὀνόματα, συγκαταλεγόμενα τοῖς ἐπιψηφισθεῖσι, διὰ τοῦτο

ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς κατὰ νόμους καὶ κανόνας, οἵα τῆς τοιαύτης μεταθέσεως ἀκανονίστου οὔσης, καὶ ρῶσιν οὐδεμίαν ἢ ἰσχὺν ἐχούσης, εἰ καὶ λέγοιτο καὶ ἐκφωνοῖτο ὁ κυρ Κύριλλος οὗτος πρώην Κορίνθου. ὅθεν καὶ κατεστρώθη τὸ παρὸν διάταγμα ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χου μεγάλης ἐκκλησίας εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν. ἐν ἔτει σωτηρ. 1637. μηνὶ μαρτίου ἰνδ. β' Κυζίκου Ἄνθιμος, Νικαίας Πορφύριος, Βάρνης Παΐσιος, Σερρῶν Δανιήλ, ὁ Προύσης Κλήμης, Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνης, Ἐλασσῶνος Γερμανὸς κτλ.»

Τῷ 1645 ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Π. Θεοφάνους διαδέχεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1646 ὁ ἡγούμενος τοῦ Γαλατᾶ τοῦ ἐν Ἰασίῳ Ἁγιοταφικοῦ μετοχίου Π α ΐ σ ι ο ς, τῇ συνεργασίᾳ Βασιλείου Βοεβόδα. Οὗτος ἦν ἐκ Δημητζάνης συγγενὴς τῷ Θεοφάνει. Οὗτος περιοδεύσας εἰς Ρωσσίαν, Μολδαβίαν ἔρχεται εἰς Κ/πολιν, καὶ εἶτα εἰς Φιλιππούπολιν καὶ ὕστερον εἰς Βελιγράδιον, Σέρρας καὶ Κ/πολιν καὶ ὕστερον πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα (σελ. φη' τῆς ἱστορίας τῆς Ἁγίας Πόλεως).

Γαβριήλ, Τῷ 1653 ἀπαντῶ ἐν σιγιλλίῳ ἀνεκδότῳ τὸν κάτωθι Γ α β ρ ι ή λ, ἐπὶ Ἰωαννικίου συνοδικὸν καὶ ἐπὶ Παϊσίου συνυπογράφοντα ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Νίκωνα (Ἀνατ. Ἀστὴρ 1881 ἀριθ. 51). Τῷ 1660 ἀναφέρεται Φιλιππουπόλεως ὁ

Γαβριήλ, συνυπογράφων ὡς μάρτυς εἰς τὸ πρακτικὸν ὅπερ ἐγένετο ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Δ' (Μογιλάλου) πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῶν τριῶν πυρποληθεισῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Γαλατᾶ καὶ ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς (1883) ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως. Οὗτος ἀναφέρεται καὶ τῷ 1668-1670 καὶ 1671 ἐν πατριαρχικοῖς γράμμασι (Ὅρα Κανονικὸν Δίκαιον τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ σελ. 30, 41. Ὅρα ἐπίσης σελὶς 64 καὶ τὰ περὶ ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ» 1800 ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν σελ. 72). Φαίνεται ἐπιζῶν τῷ 1671. Ὅτε ἀνηγγέλθη τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ ὁ θάνατος τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Παϊσίου τῷ 1661 τηνικαῦτα πατριαρχοῦντος Παρθενίου, γνώμῃ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων ὁ Σιναΐτης Ν ε κ τ ά ρ ι ο ς, ἐξελέγη Πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Καταγράψαντες τοίνυν τὰς ψήφους καὶ τὰ πρὸς Νεκτάριον συνοδικὰ γράμματα ἀποστέλλουσιν εἰς τὸ Σίναιον· τὸν δὲ Φιλιππουπόλεως Γαβριὴλ μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Δοσιθέου πέμπουσι μετὰ γραμμάτων ἐπιτροπικῶν εἰς Ἱερουσαλὴμ προσκαλέσοντας ἐκεῖσε τὸν ὑποψήφιον καὶ τὴν γεγονυῖαν ἀπόφασιν ἐπιτελέσοντας. Ἐχειροτονήθη δὲ τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων τῇ 9 Ἀπριλίου 1661. Τῷ 1669 ὁ Δοσίθεος μεταβαίνει πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ Φιλιππούπολιν καὶ εἰς Στενίμαχον (γράφε Στενήμαχον) καὶ Παζαρτζίκ, ἔνθα συνεργείᾳ τοῦ Γαβριὴλ συνήθροισε καὶ ἀπέστειλε 12 χιλ. γροσίων εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ χρέους τοῦ Π. Τάφου, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐκ 83.000 γρ. Ἐπίσης τοῦτον εὑρίσκω ἐν ὑπομνήματι (Π. Κ. 339 τῷ 1661 καὶ τῷ 1671).

Κύριλλος, τῇ 28ῃ Ἰουλίου 1678 πρῴην Φιλιππουπόλεως ἐγένετο Σοφίας.

Νεόφυτος, τῷ 1680 Φιλιππουπόλεως, ἀνὴρ σοφὸς καὶ πολυμαθὴς περιηγησάμενος ἅπασαν τὴν Εὐρώπην (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορία τόμ. Δ' σελ. 143, πρβλ. καὶ Παρανίκα, Σχεδ. σελ. 44) ἔνθα λέγεται «ἀνὴρ σοφὸς καὶ πολυμαθὴς καὶ εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς διαλέκτου, πεπαιδευμένος ἔν τε τῇ Θεολογίᾳ καὶ Φιλοσοφίᾳ, ρήτωρ καὶ ἱεροκήρυξ, περιηγήσατο ὅλην τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀγγλίαν, Γαλλίαν, ἔνθα καὶ εἰς Λουδοβῖκον τὸν ιδ' ἐπαρρησιάσθη», θαυμασθεὶς διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ καὶ τὴν γνῶσιν τῆς Ἰταλικῆς. Τοῦτον εὑρίσκω τῷ 1689 ὑπογραφόμενον εἰς ἔγγραφον τοῦ Σινᾶ (Ὅρα σελ. 88).

(Τῷ 1686 ἐν Π. Κ. 333 Νεκτάριος· ὅρα πάλιν πρὸς πίστωσιν).

Νεόφυτος, 1708 κῶδ. 73. Τραπεζ. Κεραμέως Β. Χρονικὰ (ιθ' 1912 σελ. 274).

Καλλίνικος, τῷ 1711, 1713. Σάθα, Μ. Βιβλ. τόμ. Γ'. σ. 525.

Ἄνθιμος, τῷ 1723 ἀπαντᾷ ἐν τοῖς γράμμασι ἐπὶ Ἱερεμίου περὶ ὅρων συστάσεως τῆς Ἁγιωτάτης Συνόδου (ἐν Πετρουπόλει 1840). Τῷ 1720 ἐν Φιλιππουπόλει εὑρίσκετο ὁ περιηγητὴς Gerard Gornelius ὅπου ἐνέτυχε τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Χρύσανθον τὸν Νοταρᾶν (Ὅρα Φιλ. Συλλ. ιζ'. σ. 60).

Νεόφυτος, ὁ Φιλιππουπόλεως διατρίβει τῷ 1721 ἐν Ἀγγλίᾳ τιμηθεὶς τῷ τίτλῳ τοῦ διδάκτορος, Σάθα Νεοελλ. Φιλ. 465, Δημητρακοπούλου σελ. 80 προσθῆκαι καὶ Διορθώσεις.

Θεόκλητος, ἀπαντᾷ συνοδικὸς ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ Γ'. τῷ 1723 ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ («Ἐκκλ. Ἀλήθ.» τόμ. Β'. σελ. 500 καὶ Ἐκκλ. Ἱστορία Μελετίου). Οὗτος βεβαίως ἐστὶν ὁ ἀποθνήσκων κατὰ τὸ 1746 ὁ καὶ συνοδικὸς κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος. Οὗτος κατεδιώχθη ἐπὶ Παϊσίου τοῦ Β'. κατὰ τὴν γ'. αὐτοῦ Πατριαρχίαν (σελ. 87 τοῦ Δ'. τόμου τῆς Ἐκκλησ. Ἱστορίας τοῦ Μελετίου). Περὶ τούτου καὶ τοῦ διαδόχου του ἀπαντῶ τὸ ἑξῆς πατριαρχικὸν ὑπόμνημα ἐν τῷ τὰ ἀπὸ τοῦ 1730-1760 ὑπομνήματα περιέχοντι πατριαρχικῷ κώδικι. «Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως ἀπροστατεύτου μεινάσης ἅτε τοῦ τέως ἀρχιερατεύοντος κὺρ Θεοκλήτου θανάτῳ φυσικῷ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος προτροπῇ τοῦ Π. καὶ Σ. ἡμῶν αὐθέντου καὶ Δεσπότου συνελθόντες ἐν τῷ ναῷ ἔξω τοῦ Κυνηγοῦ (τοῦ κατὰ Μπαλατᾶ) πρῶτον ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ

Σεραφείμ, τῷ ‚αψμστ' Ὀκτωβρίου η'., ὥστε ἀπὸ τοῦ 1746 μέχρι τοῦ 1757 ὁ Σεραφείμ. Οὗτος μετὰ τὴν τρίμηνον πατριαρχίαν τοῦ κυροῦ Καλλινίκου τῷ 1787 ἀνῆλθε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Περὶ Σεραφεὶμ ἰδὲ Σάθα, Ἐκκλ. Ἱστορία τόμ. Γ'. σελ. 229, 233. Ἐκτενῶς ὅρα «Ἐκκλ. Ἀλήθ». ἔτος Γ', σελ. 54-62, Γεδεών, Π. Α. σελ. 152 (ἰδὲ λάθος Τσουκαλᾶ). Κατὰ τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν Μελετίου (σελ. 88-89 τοῦ Δ'. τόμου) ὢν ὑπερόπτης καὶ δεσποτικὸς καταβιβάζεται τοῦ θρόνου καὶ πέμπεται εἰς τὸ Ὄρος, ὅπου δὲν ἡσύχαζεν,

ἀλλ᾿ ἐν καιρῷ πολέμου ἀνταπεκρίνετο μὲ τοὺς Ρώσσους, μάλιστα ἀνεχώρησε μαζύ των εἰς Ρωσσίαν».

Αὐξέντιος, τέως Διδυμοτείχου ἐγένετο ἀμέσως τῷ Ἰουλίῳ τῷ 1757 ἰνδ. ε΄. ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσει τοῦ Σεραφείμ. Οὗτος τῷ 1763 παρευρίσκεται ὡς συνοδικὸς ὑπογράφων ἐν τῷ ἐκλογικῷ ὑπομνήματι τοῦ ἀπὸ Δέρκων Σαμουὴλ ἀποχωρήσαντος τοῦ κυροῦ Ἰωαννικίου. Τῷ 1765. (Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσ. 403).

Σαμουήλ, τῷ 1774 εὑρίσκεται ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημῶν καὶ προσυπογράφων τὸ περὶ τῆς παραιτήσεως τοῦ Σαμουὴλ (β΄ πατριαρχία) ὑπόμνημα τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου 1774 καὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ πρῴην Πατριάρχου Παλαιστίνης Σωφρονίου. Οὗτος ἐπὶ Σωφρονίου πατριάρχου μετατίθεται εἰς Ἔφεσον τῷ 1779 (ἀνεψιὸς ἦν τοῦ πατριάρχου Σαμουήλ).

Κύριλλος, γίνεται Φιλιππουπόλεως μοναρχικῷ τῷ τρόπῳ· διάκονος ἦν τοῦ Νικομηδείας Μελετίου, ὅστις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην. Μετὰ ταῦτα ἐγένετο οὗτος Σοφίας. Περὶ τὸ 1790 ἐδίδασκε Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος ἐν Φιλιππουπόλει ὁ γράψας καὶ περιγραφὴν ταύτης καὶ τῷ 1819 ὑφίστατο Γυμνάσιον (σελ. 45, Σχεδ. Παρ.)

Εὐγένιος, τῷ 1806 Φιλιππουπόλεως, ὅστις γίνεται Ἀγχιάλου (Κουρούτσεσμε σελ. 51). Ἐπὶ Πατριάρχου Κυρίλλου τῷ 1813 σκέψις ἐγένετο καὶ κατεστρώθη καὶ τὸ ἐπὶ τούτῳ ὑπόμνημα περὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ πρῴην Φιλιππουπόλεως Εὐγενίου εἰς Μήθυμναν, ἀλλ᾿ ἐγένετο Ἀγχιάλου. Ἐδίδαξεν ἐν αὐτῇ τῷ 1807 κατὰ Παρανίκαν (σελ. 45 Σχεδίασμα).

Ἰωάσαφ, Τῷ 1807 διαδέχεται τὸν Κύριλλον ὁ Ἀγχιάλου Ἰωάσαφ ἐπιβατικῶς ἐπὶ 18 μῆνας μόνον, ὅτε πάλιν ἐψηφίσθη ὁ πρὸ αὐτοῦ

Εὐγένιος, Ἐν σελ. 261 τοῦ 349 κώδικος παριαρχ. γράφεται «Κακοιωάσαφ παντελεῖ καθαιρέσει τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ καθυποβληθέντος διωρίσθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἐλασσῶνος

Ἰωαννίκιος, Τῷ 1809 ἐπινεμ. ιβ΄ κατὰ μῆνα Μάρτιον. Ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ὑπογράφει ὁ Πατριάρχης μετὰ πεντεκαίδεκα ἀρχιερέων. Ἐν σελ. 308 τοῦ αὐτοῦ κώδικος δίδωσι μετάνοιαν ὁ Ἰωάσαφ, Ὀκτωβρίου β΄. 1814. Πρὸς διαδοχὴν τοῦ καθαιρεθέντος Ἰωάσαφ (Οὗτος ἐπὶ τῆς γ΄ πατριαρχίας Γρηγορίου τοῦ ε΄. διωρίσθη Σκοπείων) ἐπὶ Πατριάρχου Καλλινίκου τῷ 1808 διωρίσθη ὁ Ἐλασσῶνος Ἰωαννίκιος, ὅστις ἐνεδήμει ἐν Κ/πόλει τῷ 1809. Οὗτος ἦν πρότερον ἀρχιδιάκονος καὶ πρωτοσύγκελλος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ε΄, πρότερον Ἐλασσῶνος, εἶτα Φιλιππουπόλεως καὶ εἶτα προσωρινῶς τοποτηρητὴς τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ὅτε παρῃτήσατο ὁ Κύριλλος μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Γρηγορίου τοῦ ε΄. 1798-1808, Ἐλασσῶνος 1808-1819, ὅτε ἀποθνήσκει Φεβρουαρίου 3. Μετέβη εἰς Ἄρταν ὡς ἔξαρχος καὶ πολὺ ὠφέλησεν ἐκεῖ. (σελ. 42 τόμ. Β΄. τῶν κατὰ τὸν ἀοίδιμον Πατρ. Γρηγ. τὸν ε΄. ὅρα καὶ Μαθᾶ Β΄. ἐκδ. ἐν σημ. 273 τέλος) 1818-1819 ἐχρημάτισε Σηλυβρίας, ὅρα Γεδεών, Χρ. Π. Ἀκαδ. σελ. 187).

Παΐσιος, τῷ 1818 πρῴην Σηλυβρίας ὤν, πρότερον Σταγῶν. Οὗτος τῷ 1818 κατὰ Μάϊον ὑπογράφει τὸ σιγίλλιον τῆς ἐν Ἄνδρῳ κοινῆς Σχολῆς τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων τὸ δημοσιευθὲν ἐν τῷ λογίῳ Ἑρμῇ (ἔτει 1818 σελ. 595 - 603). Γεδεών: Χρον. Π. Ἀκαδημίας σελ. 185 - 187, ἔνθα δὲν σφάλλεται περὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκλογῆς· ἦν τῆς Μεγ. Σχολῆς Σχολάρχης. (Ὅρα Κουρούτσεσμε σελ. 49, καὶ σημείωσιν). Τοῦτον ἀποθανόντα τῷ Ἰανουαρίῳ τοῦ 1822 διεδέξατο ὁ ὁσιώτατος πρωτοσύγκελλος

Σαμουήλ, ὅστις, ὡς σημειοῦται ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς κώδιξιν, «διὰ τὰς ἀναφυείσας διανέξεις καὶ ἀνωμαλίας καὶ τὰς ἐκ τούτων δυσαρεσκείας ἐξώσθη διὰ ὑψηλοῦ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ καὶ παρῃτήσατο τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1824 διεδέξατο δ᾿ αὐτὸν ὁ

Νικηφόρος, ὁ ἐκ Λέσβου, πρῴην μέγας πρωτοσύγκελλος, ἀνὴρ ἄμοιρος παιδείας, ὅστις ἀποθνήσκει ἐπὶ Ἀνθίμου τοῦ Δ΄ τῷ 1850, διαδέχεται δ᾿ αὐτὸν τὸν Αὔγουστον ὁ Κρήτης

Χρύσανθος, ὃν τῇ 15 Νοεμβρ. 1857 διορισθέντα Σμύρνης διαδέχεται ὁ Σμύρνης

Παΐσιος, (Οἰκονομ. Σωζόμενα τόμ. Α΄ σελ. 430). Οὗτος ἦν μέγας Πρωτοσύγκελλος, ἐξελέγη δὲ τῷ 1853 Σμύρνης μέχρι τοῦ 1857· εἶναι ὁ μετὰ ταῦτα τὰ πάτρια ἀποταξάμενος δόγματα καὶ τῇ Βουλγαρικῇ ἐξαρχίᾳ προσκοληθείς. Οὗτος καθῃρέθη τῇ 25 Φεβρουαρ. 1861, ἀνθ᾿ οὗ αὐθημερὸν ἐξελέγη ὁ Ξάνθης

Πανάρετος, οὗτος ἦτο ἱερομόναχος, αἰτήσει δὲ Ἰωακεὶμ τοῦ Β΄ ὄντος τότε Κυζίκου, ἐγένετο Λαμψάκου κατὰ τὸ 1851. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων ἐφάνη τῇ ἐκθρεψάσῃ μητρὶ Ἐκκλησίᾳ καὶ μητρικῶς περὶ αὐτοῦ προνοησάσῃ. Ἀντὶ τούτου καθαιρεθέντος τῇ 19 Ἰανουαρίου 1872 ἀνεδείχθη Φιλιππουπόλεως ὁ Ἐλευθερουπόλεως

Νεόφυτος, ὅστις διωρίσθη Ἐλευθερουπόλεως τῷ Νοεμβρίῳ τοῦ 1867, ἀρχιδιάκονος ὢν τοῦ Ἀμασείας· μετέπειτα ἐγένετο Ἀδριανουπόλεως, ἀντὶ τοῦ εἰς Νίκαιαν προεδρικῶς μετατεθέντος Διονυσίου καὶ νῦν εἰς Ἅγιον Ὄρος ἐφησυχάζοντος, ἐπειδὴ παρῃτήσατο κατὰ Μάρτιον (;) τοῦ 1886. Μετὰ ταῦτα ὁ πρῴην ἅγιος Καμπανίας κὺρ

Γρηγόριος, ὁ νῦν Τραπεζοῦντος καὶ εἶτα ὁ μέγας Πρωτοσύγκελλος

Ἰωακείμ, ὁ Εὐθυβούλης (τῷ Νοεμβρίῳ;) τοῦ 1885 χειροτονηθείς.

ΦΩΤΙΚΗΣ

Ὅρα δὲ περὶ Φωτικῆς τοῦ Δ. Α. Παναγιωτίδου ἐν τόμ. ΚϚ΄ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου, ποῦ ἔκειτο ἡ Φωτικὴ σελ. 30 ὅπου παραπομπαὶ παρὰ τῷ Λογίῳ Ἰατρῷ ἀναφέρονται.

Ἰωάννης, 451 καὶ ὁ

Ἱλάριος, 529.

Διάδοχος, ἐπίσκοπος Φωτικῆς (ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ) ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Μετ. τοῦ Π. Τάφου ἐνταῦθα ἀνεκδ. 1) Περὶ τελειότητος 2) λόγος ἀσκητικὸς ἐν χργ. ὑπ' ἀριθ. 45 (νέα ἀρίθμησις). Χειρογρ. ἐν τῷ Ἐθνικῷ Π. 831 (ε) τοῦ μακαρίτου Διαδόχου Ἐπ. Φ. τῆς Ἠπείρου τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λόγος ἀσκητικὸς κεφ. ρ». χργρ. 541 (131) περιέχει καὶ Μάρκου Διαδόχου ἐπισκόπου Φωτικῆς πρακτικὰ κεφάλαια ρ' ὧν προηγοῦνται οἱ ἠθικοὶ ι' ὅροι. Χειρόγρ. τεῦχος ὑπ' ἀριθ. 548 (184) περιέχει Μάρκου Διαδόχου Φωτικῆς Λόγους ἀσκητικούς, ὧν προτέτακται διήγησις ἐκ τῶν Γεροντικῶν. Ἐπίσης καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 549 (185) περιέχει καὶ λόγους Μάρκου Διαδόχου Φωτικῆς. Ὅρα καὶ Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἱεροσολ. Βιβλ. Α' 143 καὶ Σάρρου, Παλαιογραφικά.

Φλωρέντιος, Ἐγκώμιον εἰς Ἅγιον Στέφανον ἐν τῷ Ε' τόμῳ τῶν Ἀναλέκτων τῆς Ἱεροσολ. Βιβλιοθήκης.

ΧΑΛΔΙΑΣ (ἢ Χαιριάνων)

Ἦτο ἐπισκοπὴ καὶ προεβιβάσθη εἰς ἀρχιεπισκοπὴν οὐχὶ ἐπὶ

Θεολήπτου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ

Σιλβέστρου, 1624 (Ἱεροσολ. Βιβλ. Α' 214) καὶ εἶτα εἰς μητρόπολιν.

ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ [1]

Σειρά τις εὕρηται ἐν Echos d'Orient τόμ. Γ', Δ'. Βλ. καὶ Dictionnaire d'Archéol. Chrétienne et de Liturgie ὑπὸ Gabrol Leclerq. ἐν λ. Chalcédoine, ἀλλὰ τῶν πρὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ ἐν XI τῆς Echos d'Orient 347.

Εὐλάλιος, ἐπίσκοπος ἐν Inscript. Chrétiennes de Bithynie (B. C. Hellen. 1878 Mai-Juin καὶ Ἐφημερὶς Ἀνατολὴ 7 Ἀπριλίου 1877). Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' περὶ οὗ ὅρα καὶ ἐν Chalcédoine σ. 127 τοῦ τόμ. XXIII seconde Partie τοῦ Λεξ. Gabrol, Archéol. Chrétienne.

Νεκτάριος, ὁ τέως Τζίας καὶ Θερμίων [2].

Νικήτας, Ε. Φ. Συλλ. XVII 38-42, Κεραμέως.

Τιμόθεος, παραιτεῖται τῷ Μαΐῳ 1620 καὶ διαδέχεται

Ἰωσήφ, τῷ Ἰουνίῳ. 1620 ἰνδ γ' Β: 11.

Ἰσαάκ, ὅστις ἔγινε (ἐπιβάτης) πατριάρχης (ὅρα Π. Π. Γεδεών). 1630, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε καββαδοφορῆσαι καὶ ἐνθρονισθῆναι, καθῃρέθη δὲ καὶ ἐξωρίσθη εἰς Οὐγγαρίαν, ὅθεν ἐπανελθὼν ἔγινεν Καισαρείας ὑποβιβασθέντος τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας Ἐπιφανίου ἐπὶ Λουκάρεως τὸ Γ' Α' 216-262/3.

Παχωμίου,[1] ὑπόμνημα θανόντος Νεκταρίου ἐπὶ Νεοφύτου τοῦ Γ' 1637 Φεβρ. ἰνδ. ε' Α' 301.

Κωνστάντιος, 1706.

Παρθένιος, 1722.

Νικόδημος, 1731.

Καλλίνικος, 1736, 1744, Κεραμέως, Βυζ. Χρον. τόμ. Θ'. σ. 275.

Γαβριήλ, καθαιρεῖται, εἰς ὑπόμνημα τοῦ

Ἰωαννικίου, 1747 Ὀκτωβρ. ἰνδ. ια'. Καθῃρημένου Χαλκηδόνος Γαβριὴλ ἀθώωσις καὶ ἀποκαθαίρεσις, εἰς Νικομήδειαν 1748 Ὀκτωβρ. ἰνδ. ιβ'.

Ἰωάσαφ, καθαιρεῖται. 1761 Ἰουλ. ἰνδ. θ' Γ'=9+β Χαλκηδόνος, λαῷ καὶ κλήρῳ παραινετικὴ Ἰωαννικίου τοῦ Καρατζᾶ ἵν' ἀνελλιπῶς ἀποτίσῃ τῷ νέῳ Χαλκηδόνος.

Ἰωαννικίῳ, τὰ ἀρχιερατικὰ δικαιώματα 1761 Ἰουλ. ἰνδ. θ'.

Παρθένιος, θανόντος Ἰωαννικίου 1770 Ζ. 12 (1774, Κεραμεύς).

Παρθένιος, ἀπὸ Σηλυβρίας, θανόντος Παρθενίου Ζ. 13

Ἱερεμίας ἀπὸ Βιδύνης, καθαιρεθέντος Παρθενίου καὶ τοῦ Ἱερεμίου † (Ἱερεμ. 1792-7 Κεραμεὺς, Βυζ. Χρον. τόμ. ιθ' σ. 274).

Γεράσιμος, ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, θανόντος Ἱερεμίου

ΧΕΡΡΟΝΗΣΙΟΥ (Χερσῶνος).

Ἀναστάσιος, Τάφος αὐτοῦ ἐν Σινώπῃ. C. I. G. 9261. Οἱ ἐκδόται σημειοῦνται: Chersonis epicopus quanto vixerit traditum non reperi.

ΧΙΟΥ

Ὅρα Χιακὰ Χρονικὰ τεῦχος Β'. Ἀθῆναι 1914. (Σημείωσις 1926).

Γαβριήλ, περὶ τὸ 1575, Turcogr. σ. 506, ἄριστον τὸ ἐν φύλλ. 307 β ἔγγραφον, πατριαρχ. καὶ συνοδικὸν γράμμα σιγιλλιῶδες ἐν ἔτει ,ζρλ' μηνὶ Φεβρ. κε'. ἰνδ. ε'. γενόμενον ἐπὶ Κυρίλλου. Ἐν αὐτῷ φέρεται «διατηρηθέντος μέχρι τῆς ἱερατείας τοῦ κὺρ

[1] Εἰς τὰ κατάλοιπα σώζεται ἐπιστολὴ λογίου τινὸς ἐρωτῶντος τὸν Μυστακίδην περὶ τοῦ Παχωμίου (βλ. κατωτέρω) καὶ ὄπισθεν σώζεται σημείωμα τοῦ ἀρχειοφύλακος τῶν Π/χείων διακόνου Ἰακώβου περιέχοντος σημειώματα περὶ μητροπολιτῶν Χαλκηδόνος· ὡς πηγὴ δὲ σημειοῦνται διὰ τῶν Α. Β. Γ. γραμμάτων, προφανῶς κώδικες τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχείου.

[2] Ὑπόμνημα Χαλκιδικῆς Νεκταρίου ἐπὶ Λουκάρεως 1638 Ἰουν. 10 ἰνδ. ιγ' Α. 218.

[1] Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Μυστακίδην παρακαλεῖ ὁ Μηλιόπουλος νὰ τὸν πληροφορήσῃ ἐὰν ὑπῆρξε μητροπολίτης Χαλκηδόνος ἀκμάσας κατὰ τὸ 1641, διότι ἐν μιᾷ εἰκόνι ἐν Χαλκηδόνι «κάτωθι ἐν τῇ ἀνδρῴα φέρονται μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας τὰ ἔτη ΑΧΜΑ » (1671) καὶ ΑΨΟΘ (1779), καὶ ὧν ἡ μὲν πρώτη χρονολογία εἶναι τῆς κατασκευῆς, ἡ δὲ » δευτέρα τῆς ἀνακαινίσεως, μάλιστα δέ, ἀναγινώσκονται μετὰ τὸ ΑΨΟΘ καὶ τὰ ἑξῆς: » Μαρτίου ΚΕ ἐν ἡμέραις Παχωμίου, μητροπολίτου Χαλκηδόνος, ἐπιτροπευόντων » Ματθαίου μοναχοῦ, Γεωργίου Θεοδώρου, Συμεών, Γεωργίου καὶ Παναγιώτου. Ὥστε τό γε ἐμὴν ἰδέαν τὸ 1641 εἶναι τῆς κατασκευῆς ἐπὶ τοῦ μητροπολίτου Παχωμίου, ἀλλὰ τὸ 1779 τίνος εἶναι; μήπως καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἶχε καὶ ἄλλον Παχώμιον; εἰς τὰ Βιθυνικὰ τῶν Μ. Κλεωνύμου καὶ Χρ. Παπαδοπούλου δὲν εὗρον τοιοῦτον τι».

Ἱππολύτου, 1585 Χίου[1] καὶ τοῦ μετ᾿ ἐκεῖνον κὺρ

Μητροφάνους, ὁ μετ᾿ αὐτοὺς χρηματίσας μητροπολίτης κῦρ

Συμεὼν[2], πᾶσι τρόποις καὶ μυρίοις μηχαναῖς ἀπέσπασεν αὐτὰ ἀπὸ τῆς πατριαρχικῆς δεσποτείας καὶ προσεκόλλησεν ὁπωσδήποτε τῇ μητροπόλει αὐτοῦ ἀδικώτατα ἥν τινα προφανῆ ἀδικίαν καὶ περιφρόνησιν μὴ ἀνεχομένη ἡ μετριότης ἡμῶν, ὡς χρέος ἔχουσα.... γράφει καὶ ἀποφαίνεται ἐν ἁγίῳ πνεύματι γνώμῃ συνοδικῇ τῶν τε ἁγιωτάτων πατριαρχῶν τοῦ τε Ἀντιοχείας κῦρ Κυρίλλου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων κῦρ Θεοφάνους, καὶ τῶν καθευρεθέντων ἱερωτάτων.... ἵνα ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὦσι καὶ ὀνομάζωνται τὰ προρρηθέντα δύο χωρία ταῦτα ἐν τῇ νήσῳ Χίῳ τὸ Πυργίον καὶ ἡ Βολισσὸς πατριαρχικὰ Σταυροπήγια καὶ ὑπάρχωσι ἐν τῇ ὑποταγῇ τῆς καθ᾿ ἡμᾶς τοῦ Χ^ου^ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ διοικῶνται καὶ κυβερνῶνται ὑπὸ τοῦ κατὰ καιροὺς οἰκουμενικοῦ πατριάρχου.... μὴ τολμῶντος τοῦ τε νῦν μητροπολίτου Χίου κῦρ

Ἰγνατίου, (1618 Ζολώτα) καὶ τῶν καθεξῆς ἐναντιωθῆναι τῇ παρούσῃ ταύτῃ πατριαρχικῇ ἡμῶν καὶ συνοδικῇ ἀποφάσει. Ἐπὶ δὲ Ἀνθίμου ἐπίσης ἐπεκυρώθησαν τὰ ἐπὶ Κυρίλλου. Τὰ δύο ταῦτα χωρία ἐδόθησαν εὐηργέτημα τῷ χρησιμωτάτῳ καὶ περιφανεῖ ἄρχοντι Μισὲρ Μικὲ Καββάκῳ διὰ τὰς πολλὰς χάριτας καὶ συνδρομὰς καὶ βοηθείας, ἃς ἀπήλαυσε ὁ πρώην Πατριάρχης κλπ. μετὰ τῶν ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτῶν χωριδίων Σιγυροῦντος, Μάρκου, Φοιτᾶ καὶ Πυραμᾶ.

Τοῦ Ἰγνατίου παραιτησαμένου ὁ

Ἀμύγδαλος, Ἱεροσολυμιάδος δ΄. 1632.

Ματθαῖος, ‚αχλδ΄ (1634) Ὀκτωβρ. δ^η^ ἰνδ. γ΄. Ἀλήθ. Β΄. 669.

Κύριλλος, 1639. Αὐτόθι 686, καθαιρεῖται ἐπὶ Παρθενίου καὶ γίνεται ὁ

Παρθένιος, ‚αχλθ΄, αὐτόθι, ἰνδ. ζ΄ μηνὶ Νοεμβρίῳ. Ἐν τοῖς Χιακοῖς Χρονικοῖς τεῦχος Β΄. 1914 ἀναφέρεται μετὰ τὸν Ἱππόλυτον (1566) κατὰ τὸ 1580† ὃν διεδέξατο ὁ Θεόφιλος (ἀνεξέλεγκτον). Πβ. καὶ Ἀλήθεια ἔνθ᾿ ἀνωτ.

Ἱερεμίας, 1642.

Γαβριήλ, 1651.

Παρθένιος, ὁ μετέπειτα τῷ 1656 Πατριάρχης Κων/πόλεως, ὁ δι᾿ ἀγχό-

[1] Ἐν ἑτέρῳ σημειώματι τάδε: 1575 - 1578 καὶ Τουρκογραικία, 279. Ἐπιστολὴ αὐτόθι σελ. 306 - 308 καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Μαργουνίου πρὸς τὸν Ἱππόλυτον ὅρα Νεοελλην. Φιλολ. Σάθα σελ. 217. Le Quien I, 932 - 964. Ἦν πρότερον Μηθύμνης Μαυροκορδ. Βιβλ. Παρ. τοῦ ΙΕ΄ τόμου, τόμ. ΙΖ΄. σελ. 52 καὶ παράρτημα αὐτοῦ σελ. 93. Σακελλίων. ἐπιστολὴ 97η πρὸς Ἱππόλυτον τοῦ Μελετίου Πηγᾶ: Not. Byz. Zygomalas σ. 135

[2] **Συμεὼν** τῷ 1593 ἐν τοπικῇ συνόδῳ ἐπὶ Ἱερεμίου (σελ. 75 τῆς Μαυροκορδατείου Βιβλιοθήκης, παράρτημα τοῦ 17^ου^ τόμου). Ὁ Ζολώτας μέχρι τοῦ 1609.

Ἡσαΐας Ζολώτα.

νης θανών· ἐτάφη ἐν Χάλκῃ (Κωνσταντ. Ἐλάσσον. Συγγρ. σ. 155) τῷ Σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου τῷ 1657.

Νεόφυτος, περὶ τὸ 1655.

Γεράσιμος, κατὰ τὸ 1659 παραιτηθείς.

Θεοφάνης, κατὰ τὸ 1662 καθαιρεθείς.

Μελέτιος, κατὰ τὸ 1662 ἀπὸ Ἀχριδῶν, προεδρικῶς.

Ἰγνάτιος, τοῦ 1667, πρόεδρος Χίου. Ὑπογράφων ἐπὶ Παρθενίου τοῦ Δ΄. ἐν ἐγκυκλίῳ συνοδικῇ. (ἔτος Γ΄. Ἐκκλ. Ἀλήθ. σ. 598).

Γρηγόριος, περὶ τὰ 1676.

Ἰάκωβος, περὶ τὸ 1680 ἀπὸ Λαρίσσης, τῷ δὲ 1682 ἐγένετο πατριάρχης Κ/πόλεως.

Γρηγόριος, τῷ 1691 ἐπὶ Καλλινίκου τοῦ Ἀκαρνᾶνος. Ἐν σιγιλλίῳ τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Μ. Σχολῆς πραγματικῇ βοηθείᾳ τοῦ Μανωλάκη. (Ἐλάσσ. Συγγρ. σ. 352). Ἀλήθεια 1880 (3 Δ/βρίου) μετατυποῖ ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ὑψηλάντου 204 - 8 τὸ σιγίλλιον. Ἀληθ. Β΄ 191. Τὸν Γρηγόριον διεδέξατο τῷ 1796 ἐν Χίῳ ὁ

Γεννάδιος, (31 Μαΐου) ὁ τῷ 1714 Ἡρακλείας γεγονός. Ἦν ἐκ Λέρου. Εἶτα τῷ 1714 ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Γενναδίου

Γεράσιμος, ὃν δὲν ἐδέξαντο οἱ Χῖοι, μεθ᾿ ὅλας τὰς συμβουλὰς τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ τοῦ Γ΄ τοῦ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, ἀνθ᾿ οὗ προεχειρίσθη ὁ αἰτηθεὶς παρὰ τῶν Χίων ἐπίσκοπος Κυδωνιῶν[1]

Δανιήλ, (1728;-1741) οὗ ὑποσχετικὰ γράμματα εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ Γεράσιμον περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ κτημάτων του ἐν Χίῳ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Γεδεὼν ἐν Ἐκκλ. Ἀληθείᾳ ἔτ. Γ΄ 546 - 547. Ἡμερολόγιον 1889 σ. 198.

Διονύσιος, 1741 - 1760 (;) ὁ Σαμοθράκης ὁ τῇ 27 Φεβρ. 1762 εἰς Ἔφεσον προαχθείς[2].

Κοσμᾶς, οὗ δαπάνῃ ἐξεδόθη τὸ ἐξολομογητάριον τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ Δ΄ (Ὅρα πρόλογον ἐκδ. Β΄ Κων/πολις 1837 καὶ Ἐκκλ. Ἀλήθεια ἔτος Γ΄ σ. 779[3]. Ἀντὶ τοῦ Διονυσίου ὁ

Ἀγάπιος, πρώην Βιζύης καὶ Μηδείας.

Νικηφόρος, 1764.

Γαβριήλ, 1789. Ἀλήθεια Β΄ 263, καὶ April σελ. 710.

Διονύσιος, περὶ τὸ 1800.

Μητροφάνης, 1804. Ἀλήθεια Α΄ 292.

[1] Ὁ Γεράσιμος τῷ 1717 ἐγίνετο Νικαίας, εἶτα δὲ τῷ 1726 Ἡρακλείας.

[2] Ἕτερον σημείωμα: Διονύσιος κατὰ χειρόγραφον τοῦ Ζολώτα ἀπὸ τοῦ 1741, κατὰ δὲ Ἐκκλ. Ἀλήθειαν ἔτος Γ΄ σελ. 156 εὗρον αὐτὸν τὸ 1747 ἑξῆς. Ἀλήθεια Α΄ 231 1 April 611.

[3] Οὗτος παρεμβάλλεται ἄνευ χρονολογίας.

Πλάτων, 1817-1822, ὁ Φραγκούδης περὶ οὗ ἴδε τὰ ἐμὰ γραφόμενα ἐν Ἑβδομάδι ἀριθ. 115 καὶ 135 [1].

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἀθανάσιος, τῷ 1550, πρὸς ὃν ἐπέστελλεν ὁ Παχώμιος Ρουσάνος.

Μακάριος, τῷ 1565, Turcogr. 173.

Συμεών, 1593, ἐν τοπικῇ Συνόδῳ, (Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. τόμ. 17ος καὶ Μ. Βιβλ. σ. 75). Οὗτος καθαιρεῖται ἐπὶ Ματθαίου καὶ ἐπὶ Νεοφύτου ἐγένετο τῷ ͵ζρο΄. Τῷ 1602, Μαΐου 28, ἐξελέγη ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας

Διονύσιος, (Ἐκκλ. Ἀλήθεια τ. Β΄. σ. 781), συγχωρεῖται ὅμως ὁ προηγούμενος καὶ ὅταν ὁ θρόνος μένει κενός, γίνεται αὐτὸς τὸν Ἰούλιον τοῦ ͵ζριγ΄.

Νεκτάριος, ἐπὶ Τιμοθέου (Π. Κ. 339).

Παρθένιος, ἐπὶ Πατριάρχου Νεοφύτου τῷ 1734 παραιτεῖται (Ἐκκλ. Ἀλήθ. τόμ. β΄ σ. 229 καὶ ἀντ᾽ αὐτοῦ ἐκλέγεται ὁ ἱερομόναχος.

Δανιήλ,

Μακάριος, (Μαριδάκης), περὶ οὗ ὅρα Σάθα Νεοελλ. Φιλ. σ. 601 (1743 καὶ ὁ ἕ;).

Δανιήλ, 1747 (Ἐκκλ. Ἀλήθ. τ. Ι΄. σ. 156). Τῷ 1771 (Οἰκονόμου, Φιλ. Σωζ. σ. 417). Οὗτος ἀποθνήσκει τῷ Φεβρουαρίῳ τοῦ 1772 καὶ τῷ Φεβρουαρίῳ διορίζεται ὁ πρῴην πρωτοσύγκελλος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κῦρ

Ἱερεμίας, ὅστις τῷ 1781 ὑπογράφεται ἐν ἀνεκδότῳ σιγιλλίῳ τοῦ ἀπὸ Π. Πατρῶν Γαβριήλ. Τῷ Φεβρουαρίῳ 1783 διωρίσθη Μυτιλήνης, εἶτα τῷ 1809 Πατριάρχης μέχρι 4 Μαρτ. 1813. Ἦν πρότερον Χριστιανουπόλεως καὶ Τριπολιδζᾶς, ἣν ἐπίσης διηύθυνεν ἐπὶ 11 ἔτι πρῴην ἔτι ὢν πρωτοσύγκελλος. Τῷ Φεβρ. 1783 ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος

Μακάριος, οὗ κρίμασιν οἷς οἶδε Θεὸς ἀναιρεθέντος παρά τινων κακούργων ἐκλέγεται ὁ πατριαρχικὸς ἐφημέριος.

Γεράσιμος, τῷ Ἀπριλίῳ τοῦ 1793.

Γερμανός. Οὗτος ἀποθνήσκει τῷ 1807 καὶ τῷ Μαρτίῳ ἐκλέγεται ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Σεβαστείας

Γερμανός, ὅστις τῷ 1821, Σεπτέμβριον, σὺν τῷ Ναυπλίας Γρηγορίῳ καὶ Φιλοθέῳ Δημητσάνης ἀποθνήσκει ἐν Τριπολιτσᾷ (Πρβλ. Δημητζάνης γραφόμενα ὑπ᾽ ἐμοῦ καὶ ἐν σελ. 10 τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ Θ. Ζαφειροπούλου «οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προύχοντες ἐν τῇ φυλακῇ τῆς Τριπόλεως».

ΩΡΑΙΩΝ

Δανιήλ, ὁ μετὰ ταῦτα Θηβῶν τῷ 1626, ἀνθ᾽ οὗ μετατεθέντος ὁ ἀπὸ Διακοφτοῦ

Δωρόθεος.

[1] Μέχρι τοῦ 1566 τῆς Χίου ὑποκειμένης τοῖς Γενουάταις Ἰουστινιανοῖς μητροπολίτην ἡ Χίος δὲν εἶχεν. Ἔκτοτε δὲ κατὰ διαλείμματα ἀρχιεράτευσαν οἱ ἀνωτέρω. Ἴδε καὶ τόμ. ΙΘ΄ Ἐκκλ. Ἀληθείας: Χίου 1566-1623 καὶ Η΄. σελ. 134 καὶ Δ΄. 164. ***Ἰωαννίκιος*** ὁ Λήμνου, Χῖος.

Β΄.

ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΩΝ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Α΄. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

ΑΦΡΙΚΗΣ

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος Ἀφρικῆς Θ΄. αἰῶνος 328 R. Archéol. 1905, ὅρα διὰ πολλούς.

ΦΥΛΗΣ (Αἰγύπτου)

Θεόδωρος, ἐπισκόπου ἀπᾶ Θεοδώρου C. I. G. IV 8646-47-48, 49. ἀπᾶ = αββᾶ· Academie d'Inscri. Belles Lettres 1833 σελ. 195.

Β΄. ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

ΑΡΑΔΟΥ

Πανθήριος, ἐπίσκόπος, ε΄ ἢ ς΄ αἰῶνος R. E. G. 1900 σελ. 475.

ΒΙΡΑΝ ΣΕΧΗΡ

Ἴδε Κωνσταντίνη (Συρίας).

ΖΗΝΩΝΟΠΟΛΙΤΩΝ (Ἰσαυρίας).

Φιρμιανός, ὁ εὐλαβέστατος ἡμῶν ἐπίσκοπος ταύτης τῆς λαμπρᾶς Ζηνωνοπολιτῶν πόλεως, ἐπεσκεύασε τὸ ὑδραγώγιον τοῦ Ἁγίου μάρτυρος Σωκράτους. 488 μ.Χ. Ἐν τῇ ἀγορᾷ (τσαρσὶ) νῦν ἐν Braunsberg, Wiegand, Ath. Mitt. 1911 σ. 296-7, ὅρα παρὰ H. Delehaye ἐν Anal. Bollandiana ὅπου ἔγραψε περὶ μάρτυρος Σωκράτους.

ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ (Συρίας).

Θεοδό[σιος] ἢ [τιος]. Ἐὰν τὸ πρῶτον, τότε τῷ 793 μνημονεύεται παρὰ Le Quien II p. 1475. C.I.G. IV 8667.

Ἀναστάσιος, μητροπολίτης τοῦ 12ου ἢ 11ου αἰῶνος. Περιοδ. τοῦ Ρωσ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου, ἔτος Η΄. τεῦχος Γ΄. σελ. 232.

ΚΙΛΙΚΙΑΣ (Τῆς πόλεως Σὶς)

Πέτρος, ὁσιώτατος ἐπίσκοπος ἐπὶ Μαυρικίου τῷ 596 ἐν ἐπιγραφῇ αὐτόθι εὑρεθείσῃ καὶ δημοσιευθείσῃ ἐν B. C. H τόμ. Α΄. (1877 σελ. 328) ὑπὸ Νερούτσου. Περὶ τοῦ τίτλου Ὁσιώτατος ἐπίσκοπος ὅρα ἐν B. C. H. 1877

σελ. 328 (Κιλικία) ὑπὸ Νερούτσου καὶ 1883 p. 22 Γαλατίας καὶ Μυλάσων ἐν C. I. G. 9271.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ ΤΗΣ ΟΣΡΟΗΝΗΣ (Βιρὰν Σεχήρ).

Θωμᾶς, Ὁσιώτατος ἐπίσκοπος ἐν ἔτει ͵δνω΄ ἤτοι 854 κατὰ τὴν χρονολογίαν τῶν Σελευκειδῶν ἤτοι 553 μ. Χρ. ἐν τῇ Ε΄ Συνόδῳ παρακαθήσας. Humann καὶ Puchstein: Reise in Kleinasien, Nordsyrien. Berlin 1890 σελ. 402-403, ἕδρα καϊμακάμη.

* ***Σέργιος,*** ὁ ὁσιώτατος καὶ ἁγιώτατος ὑπὸ τοῦ Le Quien μὴ ἀναφερόμενος Humann, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 404.

Ἀβραάμ, ἐν ἡμέραις τὸν ἁγιώτατον ξενῶνα δι' ἀνάπαυσιν τῶν ξένων Humann κλπ. ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 406. Τῷ 356 ἢ 456 ἄγνωστος ἄλλοθεν. Κατὰ τὸ 453 ἢ 468 ὡς διορθοῖ κάλλιον ὁ Chascot ἐν B. C. H. τοῦ 1903 σελ. 200 (26ον ἔτος) Πρβλ. καὶ Humann σελ. 406, ὁδηγούμενος ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς ἰνδικτιῶνος 7 τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ.

Σαμουήλ, «Ἐπὶ τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου Σαμουὴλ ἐκτίσθη τὸ πανδοχεῖον τοῦτο» τὸ 825 ἤτοι τῷ 513/14 μ. Χ. Ἄγνωστος ἀλλαχόθεν ὁ ἐπίσκοπος οὗτος. Πανδοχεῖον ὁ διὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ξενών. B. C. H. ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 201.

ΛΑΟΔΙΚΕΙΑΣ

Ἡλίας, μητροπολίτης, ἐπὶ βούλλας ἐκ μολύβδου. Ἠγοράσθη ἐν Τύρῳ. 10ου αἰῶνος. Schlumberger Melanges 1895 σελ. 257.

ΡΕΣΣΑΦΗ ΣΕΡΓΙΟΥΠΟΛΙΣ [1]

Ἐν τῇ Εὐφρατησίᾳ κειμένη ἥτις τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ὠνομάσθη καὶ Σεργιούπολις ἐκ τοῦ ἐπιτοπίου ἁγίου. Ὁ Moritz [2] εὗρεν ἐπιγραφὴν ἐν ᾗ μνημονεύεται

Σέργιος, ἐπίσκοπος καὶ Μαρώνιος, χωρεπίσκοπος. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὁ Chapot ἀνεδημοσίευσεν ἐν τῷ B. C. H. 1903 (27ον ἔτος) [3] ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ὁ Σιδερίδης ἐν τῷ ἀρχαιολ. Δελτίῳ τοῦ Ἑλλ. Φ. Σ. στ. 139 τοῦ ΚΔ-ΚϚ. τόμου (1896) καὶ νῦν (1913) Sasse Μακρίδης.

ΤΥΡΟΥ

Θεόδωρος, μητροπολίτης Ε΄ καὶ Ϛ΄ αἰῶνος. Revue des Ét. Greques 1900 σελ. 475.

[1] Ρήσαφα κατὰ Πτολεμαῖον. Ὁ Moritz περιέγραψε τὴν Ρεσάφην ἐν Z. der. Gesellsch. für Erdkunde Berlin, τόμ. ΙΓ΄ σελ. 174 καὶ ἑξ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατὰ τὸ 1269 (= 668 τῆς Ἐγείρας) ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξηναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν Μογγόλων νὰ καταλίπωσιν αὐτὴν καὶ νὰ μετοικήσωσιν εἰς Χαλέπιον καὶ ἀλλαχοῦ. Εἶναι ἡ παρὰ τοῖς Ἄραψι...

[2] Ἐν Mitth. des Seminars fr. Orient. Sprachen τοῦ Βερολίνου τ. Α΄ τμῆμα Β΄ 1898 σελ. 144.

[3] σ. 200. Περὶ τῆς Σεργιοπόλεως ὅρα Προκοπ. περὶ κτισμ. 113, Περσ. Πολ. 13, 5, 20.

ΙΑΚΩΒΙΤΩΝ

Εἰς τρίωρον ἀπόστασιν Ν. Δ. τοῦ Βεσνὶ τοῦ Κεσσοὺν σβασὶ ἐν ναῷ τοῦ Σοὺρπ Ἀγκὸπ πεπαλαιωμένου μοναστηρίου εὕρηται ἐπιγραφὴ συριστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἐν ᾗ μνημονεύεται ἐν ἀναγλύπτοις γράμμασι πατριάρχης.

Διονύσιος, καὶ ἐπίσκοπος.

Θεόδωρος, ἔννατος αἰών. Διονύσιος ὁ Α΄. ὁ τῶν Ἰακωβιτῶν εἰκοστὸς Πατριάρχης 818-845, σύγχρονος δὲ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Θεόδωρος. (Ὅρα Moritz ἔνθ' ἀνωτ. 1898 τόμ. Α΄ τμ. β΄. σ. 134 καὶ τὰς αὐτόθι σημειώσεις καὶ σοφὰς παρατηρήσεις).

ΑΓΝΩΣΤΟΥ (ἐπισκοπῆς).

Θωμᾶς, Ἐν Συρίᾳ Σεῒχ-Μίσκιν ἐπιγραφὴ «ἐπὶ θύρας ἐπὶ τοῦ Θεοσεβεστάτου Θωμᾶ ἐπισκόπου, ἐκτίσθη ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ». Ὁ φίλος κ. Fossey ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρῃ ὄνομα ἐπισκόπου τῶν μερῶν τούτων ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς λέγει ἐν B. C. H. 1897 σελ. 52.

Γ΄. ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΑΡΑΒΙΑΣ (ἐπαρχία).

Ἱκανὸς καὶ ***Ἰωάννης.***

Λεοντίου, ἱκανοῦ ἐπισκόπου Ἐντομιοῦ ἐπιγραφὴ ἐν Μοχεζζέκ· ἔτους τῶν μαρτύρων 502 ἤτοι 786 μ. Χ. Ὅρα καὶ παρατηρήσεις τοῦ Ganneau ἀφεύκτως, διότι ἡ ἐποχὴ τῶν μαρτύρων εἶναι ἡ ἀπὸ Διοκλητιανοῦ, R. d'Archéol. Oriental ὑπὸ Ganneau τόμ. VI (1904) σελ. 327 καὶ Echos d'Orient Tables.

ΒΗΘΛΕΕΜ

Ραούλ, ἐπίσκοπος 1169 C. I. G. IV 8736 ἐν Ἐκκλησίᾳ τῆς Βηθλεέμ.

ΒΟΣΤΡΗΝΩΝ

Ἐπὶ τοῦ ἁγιωτάτου Ἰορδανοῦ (l: Ἰορδάνου) ἀρχιεπισκόπου Βοστρήνων (ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει «ΒΟCΤΡΕΝ ἐτελιώθη...)».

Νο 175: on stone near the altar outside the walls of Busrah. Σελ. 350. Palestine Exploration Fund Quartely Statement for 1895 ἐν Λονδίνῳ. Wadd: 1916α.

ΒΟΣΤΡΩΝ

Ἰουλιανός, ἀρχιεπίσκοπος Βόστρων ἐν ἔτει 407 κατὰ τὴν χρονολογίαν τῆς πόλεως ταύτης, Χορὰν ἤτοι 505, κατ' ἐπιγραφὴν δημοσιευομένην ἐν σελ. 148 τῆς Βυζαντιακῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Texier καὶ Pullan πεφιλοπονημένης τῷ 1864 ἐν Λονδίνῳ. Ὅρα C. I. Gr. 8625 [1].

Οὔαρος [2].

[1] Ἕτερον σημείωμα: Ἰουλιανός· ἐπὶ τούτου ἐκτίσθη ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Σεργίου-Βάκχου καὶ Λεοντίου ἐν ἔτει υζ ἰνδ. ε΄. Πρβλ. C. I. G., 8625 καὶ μελέτησον αὐτόθι.

[2] C. I. G. τ. Δ΄. 8628. Πρβλ. Οὐάρον (Varus) μάρτυς ὀλβίου εὐκτήριον. ὑπ' ἀρ. 8668.

ΜΑΔΗΒΑ

Σέργιος, ἐν Μωσαϊκῷ ἐπὶ δαπέδου τοῦ ἀχυρῶνος τοῦ Σουλεϊμὰν Σουνά. Ἐπὶ Σεργίου τοῦ ὁσιωτάτου ἐπισκόπου ϛ'. αἰῶνος. Ὅρα ὁ ἐν Μαδηβᾷ Μωσαϊκὸς καὶ Γεωγραφικὸς περὶ Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου Χάρτης ὑπὸ Κοικυλίδου ἐν Ἱεροσολύμοις 1897 σελ. 24 καὶ Ρ. Ἀρχ. Ἰνστιτούτου Η, 1902, σ. 98.

Θεοδόσιος, Ἐπὶ τοῦ θεοσεβ: καὶ ὁσιωτάτου Θεαδοσίου ἐπισκ[όπου] ἐψηφώθη τό. Ἐν Ἰαδουδᾶ παρὰ τὴν Μαδαβᾶν ἐν ἐπιγραφῇ μωσαϊκοῦ ϛ'. ἢ Ζ'. αἰῶνος. (Nuovo Bull. di Archeol. Christ: 1903 σ. 288). «Τὸ πάγκαλον τοῦτο ἔργον τῆς ψηφώσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ σεπτοῦ οἴκου τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου Δεσποίνης Θεοτόκου σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ τῆς πόλεως [Με]δάβων, μηνὶ Φεβρ. ϙοδ, ἰνδ. ιε'. (6074).

ΜΑΞΙΜΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (Ἀραβίας).

Πέτρος, Διομήδους, Ἐπίσκοπος Μαξιμιανουπόλεως ἐνθάδε κεῖται, Suffragant du metropol. Bostra capital civile religieuse de la province d'Arabie. (σ. 185), de la Bibliothèque de l'école des Hautes Études 1895.

Πέτρος, Θεοφίλου ἐπίσκοπος Μαξιμιανουπόλεως ἐνθάδε κεῖται C. I. G. 9147 ἐν Παλαιστίνῃ.

ΠΕΤΡΑΣ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ.

Ἰωάννης, ἐπίσκοπος η-θ' αἰῶνος. R. Archéol. 1905 σ. 325.

ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ (Παλαιστίνης).

Πολυεύκτου, ὁσ(ιωτάτου) ἐπισκό(που) τοῦ Θαλασσομαχία(;). Ἐν ἐπιγραφῇ ἀνεγέρσεως ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἄνευ χρονολογίας ἐν Ἀμμὰν πέραν τοῦ Ἰορδάνου a ajouter a la liste τῆς Φιλαδελφείας. R. Bibliotheque 1908 σ. 568.

Δ'. ΚΥΠΡΟΥ

ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

Πλούταρχος, ἀρχιεπίσκοπ. ἔτ. 648 μ.Χ. C. I. G. IV 8663. Schlumberger.

ΤΑΜΑΣΕΩΝ

Χρύσανθος, Πρόεδρος Ταμασέων (sic) ἔτει ,αψϛζ' Ἀπριλίου α'. εἰς τὰ λιβάδια τῆς Λύσης, μεταξὺ Λάρνακος καὶ Φαμαγούστης ἔν τινι μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ τσιφλικίου τοῦ λεγομένου de la Comte ἑλληνιστὶ φέρεται ἐπιγραφὴ ἐκ 12 στίχων, μνημονεύουσα ἐν τῷ 7ῳ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μέρους Κοντέα. B. C. H. 1896 σ. 345.

ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Σολομῶν-οντος μητροπολίτου in vico Mordeus Kappadociae in porta Eccl. 40, ut creditur, martyrum.

C. I. G. 8693 ἢ Texier Descript. II, p. 35.

† ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ

ΤΟ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΕΟΥΣΗΣ

ΚΑΙ Ο ΠΕΡΙ ΑΥΤΟ ΧΩΡΟΣ

Εἰς προγενεστέραν ἡμῶν μελέτην, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ περιοδικῷ «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ», ὡμιλήσαμεν περὶ μιᾶς παραδόσεως, διασῳζομένης παρὰ τοῖς ἐκκλησιαζομένοις ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κισσάβου κειμένῳ παρεκκλησίῳ τῷ τιμωμένῳ νῦν ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας Ἐλεούσης. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ὁ ναΐσκος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν οἰκημάτων ἀνῆκεν εἰς μοναστηριακὸν συγκρότημα [1].

Νῦν σκοπὸν ἔχομεν νὰ περιγράψωμεν καὶ μελετήσωμεν τὸ παρεκκλήσιον μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸ χώρου, δι' ἃ οὐδείς που σχεδὸν λόγος ἐγένετο [2], ἐν συνεχείᾳ δέ, βασιζόμενοι ἐπὶ παρατηρήσεών τινων καὶ ἐρευνῶν, νὰ ἐνισχύσωμεν τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν παράδοσιν.

Διὰ πρώτην φορὰν ἐπίσημος μνεία αὐτοῦ γίνεται, καθ' ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, ἔν τινι πίνακι τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ εὑρισκομένων ναῶν, ὅστις ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1918 εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως εἰς ἀπάντησιν τῆς Ὑπουργικῆς ἐγκυκλίου ὑπ' ἀριθ. 22658/31. Ὁ πίναξ οὗτος χωρίζει τοὺς σῳζομένους ναοὺς κατὰ ἐνορίας· ἐν τῇ ἐνορίᾳ δὲ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀναφέρεται καὶ ἡ εἰρημένη μικρὰ ἐκκλησία [3], ἥτις παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὰς ὑπεράνω τοῦ τόξου τῆς Ἁψῖδος εὑρισκομένας τοιχογραφίας, τὰς μόλις πρὸ ἔτους ἀποκαλυφθείσας διὰ τῆς ἀνυψώσεως τῆς πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑποστάσης καθίζησιν στέγης.

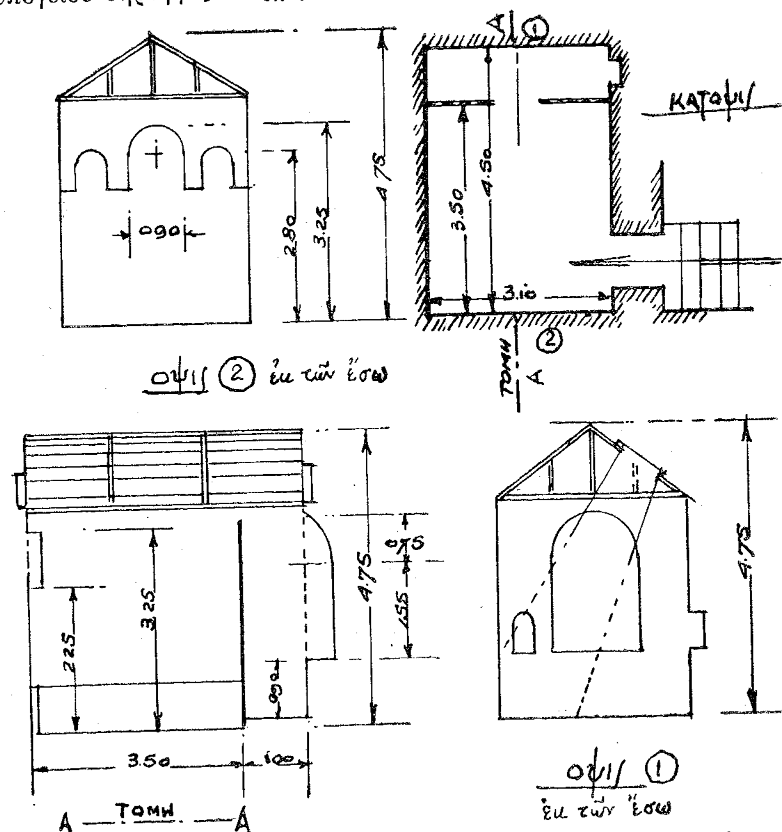
---

[1] Α. Βακαλοπούλου, Τρεῖς οἶκοι Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ, «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» τόμ. 19 (Θεσσαλονίκη 1935) σελ. 316.

[2] Εἶχον ἤδη προχωρήσει εἰς τὴν μελέτην τοῦ παρεκκλησίου τούτου, ὅτε ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης καθηγητὴς κ. Εὐαγγελίδης μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὅτι εἶχεν ἐπισκεφθῇ ὁ ἴδιος τοῦτο ὀλίγον τι πρὸ ἐμοῦ, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰωάν. Παπαδοπούλου. Εἰς τὸν κ. Εὐαγγελίδην ἐκφράζω τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας διὰ τὴν εὐμενῆ διάθεσιν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, μεθ' ὧν παρηκολούθησε τὴν ὑπ' ἐμοῦ γενομένην ἐργασίαν.

[3] Πίναξ ἱερῶν ναῶν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 3 (Θεσσαλονίκη 1919) σελ. 645-649.

Οὐδὲν σημεῖον ἔξωθεν ὁρώμενον προδίδει τὴν ὕπαρξιν τοῦ ναΐσκου
τούτου, ὅστις εὑρίσκεται ἐν τῷ μυχῷ τῆς αὐλῆς τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κισσάβου
οἰκίας τοῦ κ. Σωτηριάδου, μεθ' ἧς ἑνοῦται, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, εἰς ἓν οἰκο-
δόμημα. Ἐν τῇ αὐλῇ διακρίνει τις μαρμάρινα λείψανα παλαιῶν οἰκοδομῶν.
Δι' ὑπογείου σήραγγος διερχομένης κάτωθεν τῆς ἰδιωτικῆς οἰκίας καὶ διὰ

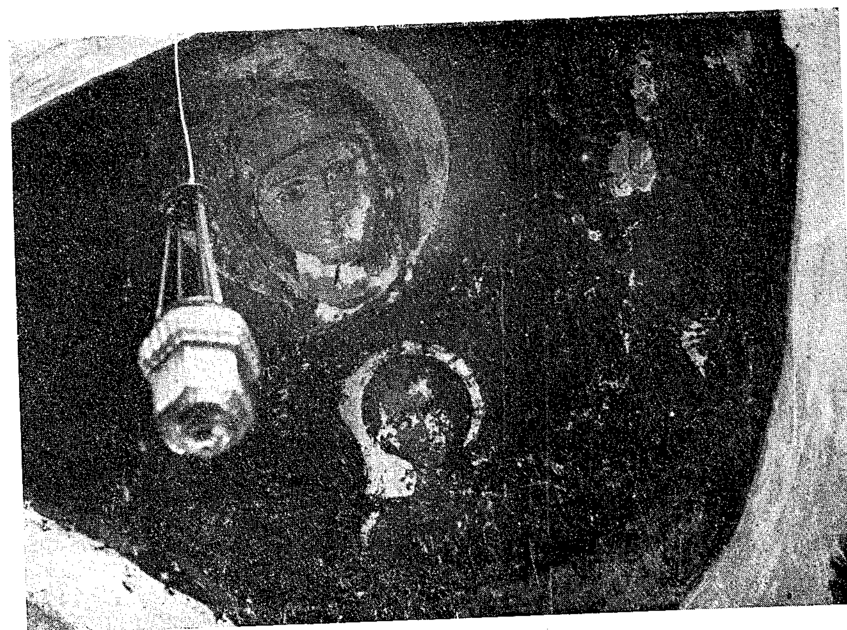

Εἰκ. 1. Παρεκκλήσιον Παναγίας Ἐλεούσης. Κάτοψις καὶ τομαί.

μικρᾶς τινος θύρας πρὸς Ν. ἀνοιγομένης, εἰσερχόμεθα εἰς τὸν ναΐσκον, οὗ ἡ
ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους εὑρίσκεται εἰς πολὺ χαμηλότερον ἐπίπεδον ἢ ἡ τῶν
πέριξ οἰκημάτων. Οὕτω τὸ ἔδαφος τοῦ ναΐσκου εἶναι κατὰ 0,65 περίπου βαθύ-
τερον τοῦ τῆς οἰκίας. Τὸ βάθος αὐξάνει ὅταν ἡ σύγκρισις γίνεται πρὸς τὰς
ἄλλας πέριξ οἰκίας, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι τὸ σημερινὸν ἔδαφος ἀνυψώθη
διὰ τῆς ἐπὶ ἐρειπίων ἀνεγέρσεως νέων οἰκοδομῶν.

Τὸ παρεκκλήσιον ἔχει σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου μήκους
4.50 μ. καὶ πλάτους 3.10 μ. (Εἰκ. 1). Ἐκ τοῦ τέμπλου, τὸ ὁποῖον πιθανῶς
ἄλλοτε ἦτο μαρμάρινον, οὐδὲν ἴχνος ἐσώθη. Ἡ νῦν ἀπόστασις αὐτοῦ ἀπὸ

τῆς Ἁψῖδος εἶναι 1 μ. περίπου. Ἡ Ἁγία Τράπεζα εἶναι ἐντοιχισμένη κατὰ
τὴν βάσιν τῆς Ἁψῖδος. Περὶ τῆς τοιχοδομίας τοῦ παρεκκλησίου εἶναι δύσκο-
λον ν' ἀποφανθῇ τις. Ἡ δυσκολία ἔγκειται εἰς τὰς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς
ἐπιχειρηθείσας ἐπισκευὰς τῶν τε ὑπερκειμένων τοῦ ἐδάφους τοίχων καὶ τοῦ
ἐσωτερικοῦ τοῦ παρεκκλησίου. Παρατηρήσεις ὅμως τινὲς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν
ἐπεσκευασμένων τοίχων, μεταξὺ τοῦ ὑλικοῦ τῶν ὁποίων ἐμπεριέχονται καὶ

Εἰκ. 2. Τοιχογραφία τῆς Πλατυτέρας ἐν τῇ Ἁψῖδι.

παλαιαὶ κέραμοι, ὡς καὶ δοκιμαστικαί τινες ἐντομαὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, μᾶς
ἔδωσαν τὰ κάτωθι στοιχεῖα:

Τὸ ὑπέρθυρον τῆς μικρᾶς εἰσόδου ἀποτελεῖται ἐκ ξύλου, ἡ δὲ δόμησις
τῶν τοίχων ἐν γένει συνίσταται ἐκ λίθων μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς ἐν τῇ βυζαν-
τινῇ οἰκοδομίᾳ πλίνθους. Σπανίως ἀπαντῶνται καὶ διαζώματα ἐκ ξύλου. Τὸ
κονίαμα εἶναι ἐκ τετριμμένης κεράμου (κορασάνι), διὰ τὴν καλυτέραν σύνδε-
σιν τῆς ὁποίας ἐνυπάρχει καὶ ποσότης ἀχύρου.

Ἡ στέγη εἶναι νῦν ἀμφικλινής. Φαίνεται ὅτι ἄλλοτε αὕτη ἦτο ὀλίγον τι
ὑψηλοτέρα, ἀλλὰ τὸ σχῆμα αὐτῆς ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἦτο τὸ αὐτὸ μὲ
τὸ σημερινόν. Τοῦτο καταδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἀμφικλινοῦς τῶν κοκκινωπῶν
ταινιῶν, αἵτινες περιθέουν τὰς ἄνω παρυφὰς τοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς
πλευρᾶς καὶ ἐκ τῆς διατάξεως τῶν ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ εὑρισκομένων τοιχο-
γραφιῶν. Οἱ τοῖχοι, ἐκτὸς τοῦ δυτικοῦ, δὲν εἶναι ἀπολύτως κάθετοι, ἀλλ' ἔχουν

ὑποστῇ κλίσιν· αἱ βάσεις των ἔχουν μεγαλύτερον πάχος. Οὗτοι ἐκαλύπτοντο ἄλλοτε διὰ τοιχογραφιῶν, ὧν μέρη τινὰ διασῴζονται νῦν εὐκρινῶς ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ. Τὰ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλευρῶν εὑρισκόμενα τμήματα τοιχογραφιῶν δὲν διακρίνονται καθαρῶς. Ὁπωσδήποτε καλῶς διασῴζεται εἰς τὸ κοῖλον τῆς Ἁψῖδος ἡ εἰκὼν τῆς Πλατυτέρας τῶν Οὐρανῶν μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας ἐν στάσει δεήσεως (Εἰκ. 2). Πρὸ τοῦ στήθους αὐτῆς εὑρίσκεται τὸ θεῖον βρέφος. Ἡ εἰκὼν αὕτη ὑπέστη ἐσχάτως ἀνακαίνισιν, ὥστε ἡ ἀκριβὴς

Εἰκ. 3. Τοιχογραφίαι ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ Παρεκκλησίου.

περιγραφὴ τῶν χρωμάτων, ὡς καὶ ἡ χρονολογία αὐτῆς νὰ καθίσταται ἐξαιρετικῶς δύσκολος. Γενικῶς μία εὐγένεια χαρακτηρίζει τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Παναγίας, ἧς οἱ μᾶλλον μεγάλοι ὀφθαλμοὶ ἀναδίδουν ἐκφραστικῶς βαθεῖαν μελαγχολίαν. Τὸ πρόσωπόν της εἶναι κανονικὸν ῳοειδὲς μὲ ἐπίσης κανονικὰ μέτωπον καὶ χείλη, ῥῖνα ὅμως μακράν. Τὰ χρώματα εἶναι μᾶλλον σκοτεινά, ἡ σκοτεινότης δὲ αὐτῶν ἐπετάθη ἀργότερον ἕνεκα τοῦ καπνοῦ τῶν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἀναπτομένων κηρίων. Τὸ χρῶμα τοῦ βάθους φαίνεται ὅτι ἦτο καστανόν.

Τὴν παρυφὴν τοῦ τόξου τῆς Ἁψῖδος διατρέχει λωρίς, περιέχουσα κατὰ μικρὰς ἀποστάσεις ἐφθαρμένας κατὰ τὸ πλεῖστον προσωπογραφίας ἁγίων ἐν ἐγκολπίοις, τὰ ὁποῖα συνδέονται μεταξύ των διὰ κλάδων φυτῶν (Εἰκ. 3).

Ἐν τῷ βάθει τῆς ἀριστερᾶς καὶ μικρᾶς κόγχης τῆς προθέσεως διακρίνει

τις μόνον μὲ φῶς τὴν νῦν κατεστραμμένην ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ ὡς «ἄκρας ταπεινώσεως».

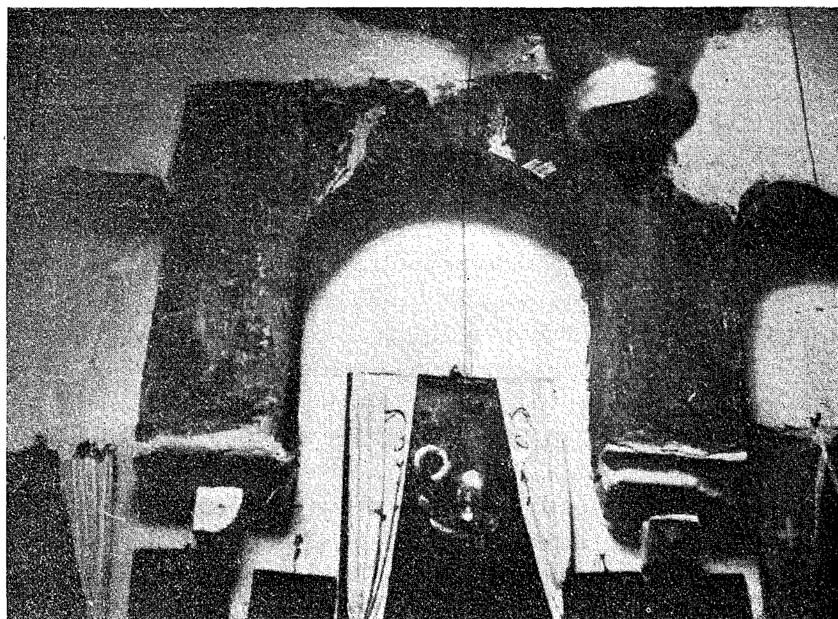
Ἄνωθεν τῶν κογχῶν καὶ ἑκατέρωθεν κεκοσμημένου ἐπίσης παραθύρου, οὗ ἀντίστοιχον ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, διασῴζονται δύο σειραὶ εἰκόνων, αἵτινες χωρίζονται διὰ βαθέως κοκκινωπῶν ταινιῶν. (Εἰκ. 3). Ἡ ἀνωτέρα, ἥτις ἐπιστέφεται μὲ παράστασιν τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἐν ἐγκολπίῳ, παριστάνει δύο προτομὰς ἀγγέλων ἐν ἐγκολπίοις ἐπίσης, ἀνὰ μίαν ἑκατέρωθεν τοῦ παραθύρου. Ἡ κατωτέρα διασῴζει τέσσαρα πρόσωπα ἐν προτομῇ, δύο γυναικῶν καὶ δύο ἀνδρῶν ἑκατέρωθεν τοῦ ῥηθέντος παραθύρου. Πρὸς τὸ παράθυρον εἰκονίζονται οἱ ἅγιοι καὶ παραπλεύρως αὐτῶν αἱ ἅγιαι. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ παραθύρου ἀνέγνωσα τὰς μόλις διακρινομένας ἐπιγραφάς: Ἁγία Ἐλισάβετ, Ἅγιος Γρηγόριος, Ἅγιος Ζαχαρίας. Ἐπειδὴ ὅμως πρὸς τὸ μέρος τοῦτο εἰκονίζονται, ὡς εἴπομεν, μόνον δύο πρόσωπα, προκύπτει νῦν τὸ πρόβλημα ποῖα ἐκ τῶν τριῶν ὀνομάτων ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ πρόσωπα ταῦτα. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐδῶ ἔχομεν τὴν παράστασιν τῶν συζύγων Ἐλισάβετ καὶ Ζαχαρίου. Πρὸς τὰ δεξιὰ μόλις διακρίνεται σύμπλεγμά τι γραμμάτων ἐνθυμίζον τὸ ὄνομα Ἄννα. Ἐὰν πράγματι οὕτως ἔχει, τότε ἡ ἀνδρικὴ εἰκὼν πιθανὸν νὰ παριστάνῃ τὸν Ἅγιον Ἰωακείμ, κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ ἀριστερὰ εὑρισκόμενον ζεῦγος. Αἱ δύο σειραὶ τῶν εἰκόνων μὲ τὴν ἐπὶ κορυφῆς ἐν ἐγκολπίῳ παράστασιν τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ ταξιθετοῦνται πυραμιδοειδῶς ἢ μᾶλλον ἐν εἴδει ἀετώματος συμφώνως πρὸς τὴν ἀμφικλινῆ κατασκευὴν τῆς στέγης. Τὸ βάθος τῶν εἰκόνων εἶναι καστανόχρουν. Ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ καλὴ ἐκτέλεσις αὐτῶν καὶ ἡ ἐν τοῖς προσώποις διαφαινομένη λεπτότης ἐκφράσεως, προδίδουσα τὴν ἱκανοποιητικὴν δεξιοτεχνίαν τοῦ ζωγράφου. Ἡ ἐξεικόνισις τῶν προσώπων, ἰδίως τῆς κατωτέρας σειρᾶς, δεικνύει προσπάθειαν ἀποδόσεως τῶν ἀτομικῶν χαρακτηριστικῶν μὲ κάποιαν συγκρατημένην αὐστηρότητα. Αἱ ἐντὸς τῶν παραθύρων τοιχογραφίαι δὲν διακρίνονται.

Αἱ μέχρι τοῦδε ἐξετασθεῖσαι τοιχογραφίαι δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Τοῦτο καταδεικνύεται ἐκ τῆς διαφορετικῆς τεχνοτροπίας. Ὡς ἀρχαιοτέρας θεωρῶ τὰς ἄνω τοῦ τόξου τῆς Ἁψῖδος εὑρισκομένας, καθὼς καὶ τὴν ἐν τῷ βάθει τῆς προθέσεως ἡμικατεστραμμένην εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ ὡς «Ἄκρας ταπεινώσεως». Ἡ τεχνοτροπία τῶν τοιχογραφιῶν τούτων ὑποδεικνύει ὅτι αὗται ἐγένοντο πρὸ τοῦ 15ου αἰῶνος. Τῶν ἄλλων τοιχογραφιῶν, εἴτε ἐπεσκευασμένων εἴτε καὶ μὴ καλῶς διατηρουμένων, ἡ χρονολόγησις καθίσταται δυσχερής.

Αἱ μακραὶ πλευραὶ τοῦ παρεκκλησίου οὐδὲν ἐξαιρετικὸν παρουσιάζουν εἰμὴ ἀσήμαντά τινα λείψανα τοιχογραφιῶν διαφυγόντα τὴν ἐκ τῶν ἀσβεστωμάτων καταστροφήν. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἧς τοιχογραφίαι τινὲς ἔχουν μεταβληθῆ εἰς ἄμορφον μεῖγμα χρωμάτων, παρατηροῦνται τρία τόξα, ὧν τὸ μεσαῖον εἶναι ὑψηλότερον καὶ εὐρύτερον μὲ ἄνοιγμα 0,90 (Εἰκ. 1, 4). Οἱ δύο

πόδες τῶν τόξων θὰ ἐστηρίζοντο, φαίνεται, ἐπὶ μαρμαρίνων κιονίσκων καὶ θὰ ἀπετέλουν τὴν ἐκ δυσμῶν κυρίαν εἴσοδον τοῦ παρεκκλησίου (Εἰκ. 4)[1]. Τὰ τόξα ἤδη εἶναι κεκλεισμένα καὶ ἡ θύρα εἰσόδου εὑρίσκεται, ὡς ἐδηλώσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, νοτίως.

Τὸ παρεκκλήσιον νῦν ἔχει ἀνάγκην ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπισκευῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τυχὸν φόρτου τῶν προσθηκῶν τῶν διαφόρων αἰώνων, ἵνα

Εἰκ. 4. Τόξα ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Παρεκκλησίου.

ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καθαρισμὸς τοῦ σημερινοῦ ἀσβεστώματος ἴσως νὰ ἔφερεν εἰς φῶς καὶ ἄλλα μέρη τῶν τοιχογραφιῶν. Διασῴζονται ἔτι ἐν αὐτῷ παλαιαὶ φορηταὶ εἰκόνες ἄξιαι μελέτης. Ἰδίως ἄξιον μνείας εἶναι ἓν τρίπτυχον, διαφυλαττόμενον νῦν ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς οἰκίας καὶ τοῦ παρεκκλησίου, ἐν ᾧ παριστάνεται ἐν τῷ μέσῳ ὁ Παντοκράτωρ ἔχων ἐκ δεξιῶν μὲν τὴν Παναγίαν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην. (Δέησις - Τρίμορφον).

Ἡ θέσις τοῦ ναΐσκου εἶναι ἐν τῷ μέσῳ τετραγώνου οἰκιῶν, αἵτινες ἄλλοτε ἀνῆκον εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἰδιοκτήτην, ἀπεχωρίσθησαν δὲ εἰς

[1] Ὁ καθηγητὴς κ. Δ. Εὐαγγελίδης πιστεύει ὅτι ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι ὑπόλειμμα παλαιοτέρας οἰκοδομῆς, ἐπειδὴ ἡ κατὰ τοιοῦτον σχῆμα θέσις τῶν τόξων σπανίως ἀπαντᾶται ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς.

μικρᾶς ἰδιοκτησίας διὰ γάμων καὶ κληρονομιῶν ὡς παραδίδεται ὑπὸ τῶν περιοίκων καὶ ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ χωρισμοῦ οἰκιῶν τινων. Μεταξὺ τούτων συγκαταλέγονται καὶ δύο ὑπ' ἐμοῦ ἐξετασθέντες παλαιοὶ οἶκοι, διασῴζοντες στοιχεῖα βυζαντινῆς κοσμικῆς ἀρχιτεκτονικῆς[1]. Τὸ ἄλλοτε ἑνιαῖον τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ τετραγώνου τῶν οἰκημάτων τούτων ἂς ληφθῇ ὑπ' ὄψιν.

Κατὰ τὸ Β. Α. ἄκρον τοῦ τετραγώνου τούτου εὑρίσκεται ἕτερον παρεκκλήσιον, τὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (Εἰκ. 5). Τοῦτο, μικρὸν καὶ νεώτερον κατασκεύασμα, ἐρείδεται ἐπὶ διασῳζομένου ἐν καλῇ καταστάσει τοίχου καθαρῶς βυζαντινοῦ, ὕψους 3 μ. περίπου καὶ πλάτους ποικίλλοντος ἀπὸ 0,60 - 1

Εἰκ. 5. Παρεκκλήσιον τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς.

μέτρου. Ὁ τοῖχος οὗτος εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ναΐσκων τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Παναγίας Ἐλεούσης καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀπόστασιν, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ μεγάλων πλίνθων, αἵτινες συνδέονται μεταξύ των διὰ παχέος στρώματος τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ βυζαντινῇ οἰκοδομικῇ ἀμμοκονιάματος[2]. Ὁ τοῖχος ἐκαλύπτετο ἄλλοτε δι' ἐπιχρίσματος, ὡς φαίνεται ἔκ τινος διασῳζομένου ἴχνους· ἀποτελεῖ δὲ λείψανον οἰκοδομῆς, πιθανώτατα ἐκκλησιαστικῆς, ἀφ' οὗ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ εὑρέθησαν παλαιαὶ φορηταὶ εἰκόνες, οὗ ἕνεκα ἀνηγέρθη ἐπὶ τόπου καὶ τὸ παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Πάντα ταῦτα, ἡ θέσις τοῦ ναϋδρίου τῆς Παναγίας Ἐλεούσης, τὰ μαρμάρινα λείψανα τὰ ἐγκατεσπαρμένα ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν περὶ τὸν χῶρον τοῦτον οἰκιῶν, τὸ ἄλλοτε ἑνιαῖον τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν, τέλος τὸ ὑπόλειμμα τοῦ

[1] Α. Βακαλοπούλου, Ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 312 - 316.

[2] A. Choisy, L'art de bâtir chez les Byzantins, Paris 1883, σ. 9.

μεγάλου βυζαντινοῦ τοίχου μετὰ τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, εἶναι ἀρκετὰ τεκμήρια διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς διασῳζομένης παραδόσεως, καθ' ἣν τὸ ναΰδριον τῆς Παναγίας Ἐλεούσης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸ οἰκημάτων ἀνῆκεν εἰς μοναστηριακὸν συγκρότημα.

Μόνον γραπτὴ πηγὴ ἢ ἀνασκαφαὶ εὐρείας ἐκτάσεως κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην πιθανὸν νὰ δώσουν τὴν ῥιζικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου. Αἱ ἀνασκαφαὶ θὰ ἔχουν ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον, ἐκτὸς τῶν ἐρειπίων τοῦ ζητουμένου μοναστηριακοῦ χώρου, εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν καὶ λείψανα κτισμάτων παλαιοτέρων ἐποχῶν, ἕνεκα τῆς γειτνιάσεως τῆς περιοχῆς ταύτης πρὸς τὴν Ἁψῖδα τοῦ Γαλερίου.

Ἐὰν ἕνεκα τῶν προσαχθέντων ἀνωτέρω τεκμηρίων ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρχε πράγματι μονὴ ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, τότε ποῖον θὰ ἦτο τὸ ὄνομα ταύτης;

Εἶναι γνωστὸν ὅτι περὶ τὰ 25 μέτρα βορείως τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τοῦ βυζαντινοῦ τοίχου εὑρίσκεται ὁ σχεδὸν κατερειπωμένος νῦν ναὸς τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος. Ὁ πρῴην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος, στηριζόμενος ἐπί τινος χρυσοβούλλου[1] τοῦ Ἰωάννου Ϛ' Παλαιολόγου, ἀποκειμένου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου[2], ταυτίζει τὸν ναὸν τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος μὲ τὸ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ἀναφερόμενον ὁμώνυμον μονύδριον τὸ «ἐπικεκλημένον τοῦ κὺρ Κύρου».

Τὸν ταυτισμὸν τοῦτον ὑπεστήριξε προηγουμένως ὁ κ. Σωτηρίου[3], εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ὁποίου ὁ πρῴην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος εἶχε θέσει τὸ χρυσόβουλλον, πρὶν δημοσιεύσῃ τοῦτο.

Ἀμφότεροι οἱ ἐρευνηταὶ θεωροῦν τὸν ταυτισμὸν τοῦτον ὡς αὐτονόητον. Εἶναι ἆρά γε ὁ σημερινὸς ναΐσκος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τὸ παλαιὸν ὁμώνυμον μονύδριον; Νομίζω ὅτι ἔπρεπε νὰ διασταλῇ τὸ μονύδριον τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος ἄλλων ὁμωνύμων ἐν Θεσσαλονίκῃ μονῶν, ἀναφερομένων ὑπὸ ἐγγράφων καὶ περιηγητῶν[4]. Τὸ κατ' ἐμὲ παραδέχομαι τὸν ταυτισμὸν τὸν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἐρευνητῶν γενόμενον, διότι τὸ μονύδριον ἀναφέρεται ὡς «... Σωτῆρος.. Χριστοῦ καὶ ἐπικεκλημένον τοῦ κὺρ Κύρου», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας συγχρόνους ὁμωνύμους μονάς, τὰς γνωστὰς ὑπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ

[1] Πρῴην Λεοντοπόλεως Σωφρονίου, Μονύδριον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ, τόμ. 2 Θεσσαλονίκη 1918, σελ. 311 - 314. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἐδημοσίευσεν ἀργότερα καὶ ὁ Μιχ. Γούδας, ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. 4 (1927) σ. 244.

[2] Πρῴην Λεοντοπόλεως Σωφρονίου, Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα, ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1917, σελ. 767 - 768.

[3] Γ. Σωτηρίου, Ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1918, σελ. 250.

[4] O. Tafrali, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σελ. 194 - 201, ἔνθα εὑρίσκει τις καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

Ἀκαπνίου, τοῦ Λατόμου καὶ τῆς ἀργότερα κατὰ τὸ 1380 διὰ πρώτην φορὰν μνημονευομένης μονῆς τῶν Βλατέων[1].

Μετὰ τὸν ταυτισμὸν τοῦ μονυδρίου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ μὲ τὸν ὁμώνυμον νῦν σῳζόμενον ναὸν ἀνακύπτουν εὐθὺς δύο ἐκδοχαὶ ὡς πρὸς τὴν ὅλην ἐξετασθεῖσαν περιοχήν: 1) Ἢ ὅτι ἔχομεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ μίαν καὶ μόνην μονήν, ἧς τὸ καθολικὸν ἀποτελεῖ ὁ μὴ ἀκεραίως σῳζόμενος ναὸς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἢ 2) ὅτι ἔχομεν δύο μονὰς πλησίον ἀλλήλων κειμένας. Ἡ δευτέρα ὅμως ἐκδοχὴ πίπτει ἀφ' ἑαυτῆς, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν πόσον ἀσυνήθης ἦτο ἡ συνύπαρξις πλησίον ἀλλήλων δύο μονῶν καὶ ἐὰν ἐπικαλεσθῶμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ χρυσοβούλλου, ἀναφέροντος περὶ «τῶν κτημάτων καὶ πραγμάτων καὶ λοιπῶν δικαίων» τοῦ μονυδρίου, «τῆς πνευματικῆς πολιτείας καὶ διαγωγῆς τῶν ἐν αὐτῷ ἀσκουμένων Μοναχῶν», τῆς «ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπιδόσεως τῶν προσόντων αὐτῷ κτημάτων καὶ πραγμάτων καὶ λοιπῶν δικαίων». Τὰ προσόντα τῷ μονυδρίῳ κτήματα καὶ τὰ οἰκήματα τῶν ἐν αὐτῷ ἀσκουμένων Μοναχῶν προϋποθέτουν ἱκανὴν ἔκτασιν γῆς, ἐκτὸς ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τύπου ἐπαναλαμβανομένου συχνὰ εἰς τὰ χρυσόβουλλα. Ἡ ὕπαρξις ἀνέτων χώρων πρὸς μικρὰν καλλιέργειαν ἦτο συνηθισμένη ἐν Κωνσταντινουπόλει[2], ὡς καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ[3], ἰδίως κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς παρακμῆς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ τοιοῦτοι χῶροι ἐμεγεθύνοντο συνήθως διὰ τῆς ἀφιερώσεως εἰς τὰς Μονὰς νέων οἰκημάτων καὶ χώρων ἐκ μέρους λαϊκῶν τε καὶ κληρικῶν. Οὕτω π.χ. ὁ Ἀρσένιος Μοναχὸς ὁ Τζαμπλάκων ἀφιεροῖ τὸ 1356 εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Βατοπεδίου — περὶ ἧς γίνεται λόγος καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χρυσοβούλλῳ — μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς[4]: «Ὡσαύτως μετὰ τούτων ἀφιερῶ ὁμοίως καὶ

[1] Β. Μυστακίδου, Διάφοροι περὶ Θεσσαλονίκης σημειώσεις, ἐν Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ τόμ. 27, Κωνσταντινούπολις 1900. Τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ θὰ ἠδύνατό τις νὰ ταυτίσῃ μὲ τὸ παρὰ Tafrali (Topographie, σελ. 199) ἀναφερόμενον μοναστήριον τοῦ Παντοδυνάμου. Περὶ τούτου γράφει ὁ Tafrali, εἰς ὃν δὲν ἦτο γνωστὸν τὸ χρυσόβουλλον Ἰωάννου Ϛ' τοῦ Παλαιολόγου τὸ μνημονεῦον τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ: «Il est mentionné par Ignace de Smolensk en 1405. On ne saurait l'identifier avec le monastère de Latomou, consacré aussi au Sauveur, parce que le voyageur russe les cite tous les deux séparément, ce qui prouve qu'il s'agit de deux établissements religieux différents».

[2] Α. Πασπάτη, Πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ἔτει 1453, Ἀθῆναι 1890, σελ. 114. «Πρὸς τούτοις, ἅπασαι αἱ πολυάριθμοι μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι εἶχον παμμεγέθεις περιβόλους, τῶν ὁποίων τὰ ἐρείπια ἀναφαίνονται μέχρι σήμερον ἐν τοῖς περιχώροις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, τεκμαίροντα τὴν μεγάλην τῶν μονῶν τούτων ἔκτασιν. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως, μέγα μέρος αὐτῆς ἄλλοτε ἔρημον οἰκιῶν καὶ πολλῶν μονῶν οἱ περίβολοι, μετεβλήθησαν εἰς συνοικίας».

[3] Καντακουζηνός, III, σ. 570, Ἔκδοσις Βόννης, O. Tafrali, Thessalonique au XIVe siècle, Paris 1913, σ. 15.

[4] Γερ. Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ, Ἀπάντησις εἰς Γ. Σωτηρίου (περὶ τοῦ ὀνό-

παραδίδωμι πρὸς τὴν τοιαύτην τοῦ Βατοπεδίου Μονὴν καὶ τὰ ἐντὸς μὲν τῆς Θεοσώστου πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ κατὰ τὴν γειτονίαν τῆς Καταφυγῆς δεσποτικῶς προσόντα μοι ὅσα καὶ οἷα ὁρῶνται τὴν σήμερον οἰκήματα μετὰ καὶ τοῦ ἐκεῖσε πανσέπτου καὶ θείου Ναοῦ τοῦ εἰς ὄνομα τιμωμένου τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἐπονομαζομένης[1] τῆς Καμαριωτίσσης, *καὶ τοῦ περὶ αὐτὰ ἀνέτου ὅσου καὶ οἵου τοπίου τοῦ καὶ νῦν ὡς εἰς περιβόλιον ἐνεργουμένου...»*

Ὥστε πολὺ ἐνδεχόμενον εἶναι, σχεδὸν βέβαιον δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὑπήγετο ἡ περὶ τὴν Παναγίαν Ἐλεοῦσαν περιοχὴ εἰς τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διασῳζομένη λαϊκὴ παράδοσις ἐνισχύεται ἔτι διὰ τοῦ χρυσοβούλλου οὕτως, ὥστε νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ὅλος ἐξετασθεὶς χῶρος, μὲ ὅρια μὴ ἐντελῶς καθοριζόμενα, ἀνῆκεν εἰς τὸ μοναστηριακὸν συγκρότημα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Τὸ μονύδριον τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν «τιμιώτατον ἐν Μοναχοῖς πρωτοστράτωρα κὺρ Μανασσῆν τὸν Ταρχανειώτην»[2], θεῖον τοῦ Ἰωάννου ϛ′ Παλαιολόγου, πρὸς ἐγκαταβίωσιν καὶ ἐπιστασίαν.

ματος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀχειροποιήτου), ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ τόμ. 11, Θεσσαλονίκη 1927, σελ. 365-367.

[1] Ἀντὶ τοῦ ἐπωνυμουμένης τοῦ ἐκδότου, τὸ ὁποῖον ὡρισμένως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐσφαλμένη ἀνάγνωσις.

[2] Ὁ ταυτισμός, ὃν ποιεῖται ὁ κ. Σωτηρίου (ἔνθ' ἀν. σελ. 250) καὶ ὁ πρῴην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος (Μονύδριον κλπ. σελ. 311), τοῦ πρωτοστράτωρος Μιχαήλ, τοῦ ἐν ἔτει 1303 ἀνακαινίσαντος τὸ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, πρὸς τὸν κὺρ Μανασσῆν τὸν Ταρχανειώτην, φαίνεται κάπως ἀπίθανος, δεδομένου ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1303, καθ' ὃ ἐγένετο ἀνανέωσις τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, μέχρι τοῦ 1364, καθ' ὃ συνετάγη τὸ χρυσόβουλλον, μεσολαβοῦν ἔτη ὑπερπεντήκοντα· ἐπὶ πλέον τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα τῶν Ταρχανειωτῶν πληροῖ ὁλονὲν καὶ πυκνότερον τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Τί λοιπὸν μᾶς ἐμποδίζει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλου τινὸς Ταρχανειώτου; Οὕτω παραθέτω ὀνόματά τινα τοῦ οἴκου ἢ τῶν οἴκων τῶν Ταρχανειωτῶν κατὰ τὰς τέσσαρας τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, χωρίς, ἐννοεῖται, νὰ ἐξαντλῶ τὸν κατάλογον αὐτῶν (Ἐκδόσεις Βόννης): Ταρχανιώτης Καταλὼν (Ἄννα Κομνηνὴ Ι, 27, 17, ΙΙ, 10, 21, Νικηφόρος Βρυέννιος 108, 20), Μανουὴλ ὁ Ταρχανειώτης (Νικηφ. Γρηγορᾶς ΙΙ, σ. 627), Ταρχανειώτης Νικηφόρος (Γεωργ. Ἀκροπολίτης, σ. 60α, 71c, 96α), Ταρχανειώτης Συναδηνὸς (Γεωργ. Ἀκροπολίτης, σελ. 40), «Ἰσάκιον σύναιμον Ταρχανιώτην» (Ἐφραίμ. στίχ. 7987). Ὁ Παχυμέρης ἀναφέρει πολλοὺς Ταρχανειώτας κατέχοντας ἀνώτατα ἀξιώματα. Ὁ Schlumberger (Sigillographie de l'empire byzantin Paris 1884 σελ. 705) δημοσιεύει πέντε σφραγῖδας διαφόρων Ταρχανειωτῶν. Ἐπίσης ὀνόματα Ταρχανειωτῶν ἀπαντῶνται παρὰ Miklosich — Müller. Acta et diplomata graeca. Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δρασάντων Ταρχανειωτῶν δίδει πληροφορίας τινὰς ὁ κ. Διον. Ζακυθηνὸς ἐν ὑποσημειώσει τινὶ τῆς μελέτης του «Μιχαὴλ Μάρουλος Ταρχανιώτης», ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. Ε′ σελ. 201. Ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον εἶναι ὁ πρωτοστράτωρ Μιχαὴλ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου

Ποία ἦτο ἄλλοτε ἡ σχέσις τοῦ παρεκκλησίου τῆς Παναγίας Ἐλεούσης πρὸς τὸν ναΐσκον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τοῦ καθολικοῦ τῆς μοναστηριακῆς περιοχῆς;

Κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ ναΐσκος τῆς Παναγίας Ἐλεούσης ἀπετέλει μικρὸν παρεκκλήσιον τῆς μονῆς.

Τὴν μετὰ τὸ 1364 ἱστορίαν τοῦ μονυδρίου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἀδυνατοῦμεν νὰ παρακολουθήσωμεν, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως σχετικῶν εἰδήσεων. Φαίνεται ὅμως ὅτι, κατὰ τὰ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ὁρισθέντα, θὰ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, ἐν αἷς καὶ θὰ παρέμεινε μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων (Ἀπρίλιος 1430).

Κατὰ τὴν ἅλωσιν ὁ Μουρὰτ Β′ δύο μόνον ἱεροὺς οἴκους, τὸν ναὸν τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ τὴν μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου, μετέτρεψεν εἰς τζαμία[1], τὰ δὲ ἐν τῇ πόλει κτήματα τοῦ Ἁγίου Ὄρους φαίνεται ὅτι οὐδεμίαν ζημίαν ἔπαθον, διότι ἀπεσταλμένοι τῶν ἱερῶν Μονῶν αὐτοῦ προσῆλθον εἰς τὸν Μουρὰτ Β′ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῆς Θεσσαλονίκης ἢ ὀλίγον μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς καὶ ὑπέβαλον τὰ σέβη των, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἐπικυριαρχίαν του, καὶ τοῦτο πρὸς διαφύλαξιν τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων χορηγηθέντων εἰς τὰς Μονὰς προνομίων[2]. Τὸ τρίτον ὅμως ἔτος[3] ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μεταβαλὼν γνώμην ὁ Μουρὰτ «τὰς μὲν τῶν μονῶν ὅσαι δὴ μείζους καὶ πρὸς κάλλος φαιδρότεραι τοῖς οἰκείοις αὐτῷ καὶ οὖσιν ἐν ἀξιώμασιν ἐδωρήσατο». Μόνον τέσσαρες ναοί, οἱ λεγόμενοι καθολικοί, ἀφέθησαν εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἀφ' οὗ μεγάλους ἀγῶνας κατέβαλε πρὸς τοῦτο ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Γρηγόριος. «Τὰς δέ γε λοιπὰς ἁπάσας οἰκίας καὶ τοὺς νεὼς σχεδὸν πάντας διωρίσατο τοῖς τ' ἀπ' ἄλλων τόπων ἐθελήσασιν ἴσως τὴν πόλιν ἀνθ' ἧς οἰκοῦσιν ἑλέσθαι παρασχεθῆναι καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν Γενητζῶν ἀπαναστᾶσι Τούρκοις»[4]. Ἡ λέξις «νεὼς» τῆς φράσεως «τὰς δέ γε λοιπὰς οἰκίας *καὶ τοὺς νεὼς σχεδὸν πάντας διωρίσατο...»* ἀναφέρεται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀφεθέντας εἰς τοὺς χριστιανοὺς τέσσαρας καθολικούς, εἰς τοὺς ἄλλους γενικῶς ναούς, εἰς τοὺς ὁποίους ὅμως δὲν πρέπει νὰ

μὲ τὸν πρωτοστράτωρα Μιχαὴλ Γλαβᾶν Ταρχανιώτην, τὸν κτίτορα τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Χριστοῦ (1306) τοῦ συνεχομένου μὲ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸν τῆς Παμμακαρίστου (Φετιχιὲ Τζαμί), διότι καὶ ἡ ἐποχὴ καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ τῶν συζύγων των συμπίπτουν. Βλ. Brehier, L'art byzantin, Paris 1924, σελ. 190. Γ. Σωτηρίου, Ἡ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου, Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθ. Τόμ. 8 (1933), σ. 367.

[1] Ἀναγνώστης σελ. 520, Ἔκδοσις Βόννης.

[2] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. 5ος, Ἀθῆναι 1932, σελ. 253.

[3] Βλ. ἐμὴν Συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ τόμ. 20, Θεσσαλονίκη 1936, σελ. 35, ἔνθα προσπαθῶ νὰ προσδιορίσω τὸν χρόνον τῆς κατασχέσεως ναῶν καὶ μονῶν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Μουρὰτ Β′.

[4] Ἀναγνώστης, σελ. 524. ἔκδ. Βόννης,

συγκαταριθμήσωμεν τοὺς τῶν μοναστηρίων, διὰ τὰ ὁποῖα σαφῶς ἐν ἀρχῇ ὡμίλησεν ὁ Ἀναγνώστης[1]. Ἑπομένως ἐκ τῶν μονῶν μόνον αἱ μεγαλείτεραι καὶ πλουσιώτεραι κατεσχέθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὸ αὐτὸ συμπέρασμα συνάγει καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος[2].

Ἐνδεχόμενον εἶναι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατασχέσεως τῶν μονῶν καὶ ναῶν ὑπὸ Μουρὰτ Β΄, νὰ διεσώθη τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἀνῆκεν εἰς μονὴν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὴν τοῦ Βατοπεδίου, τῆς ὁποίας οἱ μοναχοὶ μετὰ τῶν ἄλλων, ὡς ἤδη εἴπομεν, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἢ ὀλίγον μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς, εἶχον δεχθῇ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ κατακτητοῦ σουλτάνου[3].

Πολὺ πιθανὴ δ' εἶναι ἡ ἁπλῆ εἰκασία, ἣν ποιεῖται ὁ πρῴην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος[4], καθ' ἣν ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Βατοπεδίου, πιεζομένη οἰκονομικῶς κατὰ τοὺς δυσχερεῖς χρόνους τῆς δουλείας, ἐπώλησε τὰ εἰς τὸ μονύδριον ἀνήκοντα οἰκήματα εἰς λαϊκοὺς καὶ οὕτω οἱ ἱεροὶ οἶκοι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας Ἐλεούσης περιῆλθον εἰς χεῖρας πλουσίων ἰδιωτῶν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ ἄλλοτε ἐνιαῖον τῆς ἰδιοκτησίας τῶν οἰκημάτων τῶν εὑρισκομένων πέριξ τοῦ δευτέρου ἱεροῦ οἴκου.

Πληροφορίας τέλος τινὰς περὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τοῦ μονυδρίου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἀρυόμεθα ἀπὸ τὸν Θεσσαλονικέα δικηγόρον Κ. Τάττην, ἀναφέροντα ἐπισκευὰς καὶ δ' εἰκόνων διακοσμήσεις τοῦ ναϋδρίου διὰ δωρεῶν τῆς ἐν Ρουμανίᾳ ἀκμασάσης οἰκογενείας Καστρισίου[5].

Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Ἀναγνώστης, σελ. 524, ἔκδ. Βόννης

[2] Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ' ἀν. σελ. 253.

[3] Πρβλ. Γ. Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθῆναι 1903, σελ. 110 - 111.

[4] Πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου, Μονύδριον Σωτῆρος Χριστοῦ, Ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 312.

[5] Κ. Τάττη, Τὸ μονύδριον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Γρηγορίῳ Παλαμᾷ· τόμ. 2 (Θεσσαλονίκη 1918) σελ. 430 - 431.

Ο ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΒΡΕΣΘΕΝΗΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ

Ὁ δέκατος αἰὼν μετὰ Χριστὸν εἶναι ἡ ἀφετηρία ἐν Λακεδαίμονι μιᾶς νέας ζωῆς, ἡ ὁποία ἐν πολλῇ μεγαλοπρεπείᾳ προβάλλει κατὰ τοὺς δυσχειμέρους ἐκείνους χρόνους.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν Λακεδαιμονίᾳ δρᾶσιν τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἱδρυθὲν ἐν Λακεδαιμονίᾳ μοναστήριον ἐξειλίχθη, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ, εἰς μέγα πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον, εἰς σχολὴν ἀναμορφώσεως τῆς Πελοποννήσου, εἰς κέντρον ἀληθῶς ἀναγεννήσεως τῆς τέχνης.

Ὁ Ὅσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», περιοδεύσας ἅπασαν τὴν ἀνατολήν, μετεκόμισε καὶ μετεφύτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθὲν ἐν Λακεδαιμονίᾳ Μοναστήριον τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ζωὴν αὐτῆς, ἣν καὶ ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέπτυξεν ὑπὸ τὴν λαμπηδόνα τῆς χάριτος καὶ εὐλογίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ζωὴ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἐν Σπάρτῃ ἀποτελεῖ σημαντικώτατον σταθμὸν ἀναδημιουργίας. Ὑπερχειλίσασα δ' ἡ πηγὴ αὕτη καὶ εἰς ποταμὸν μέγαν μετασχηματισθεῖσα κατήρδευσεν ἅπασαν τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ διαδεχθέντος τὴν Λακεδαιμονίαν, δὲν εἶναι ἡ ἀνταύγεια τῆς ἐν αὐτῇ ἀναπτυχθείσης πνευματικῆς καὶ ἐκτάκτου καλλιτεχνικῆς κινήσεως ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ αὐλὴ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ἣν ἐκλέϊσαν μεγάλαι καὶ ἐνθουσιώδεις κληρικαὶ φυσιογνωμίαι, ἀπετέλεσε τὸ κέντρον τῆς εἰς Μυστρᾶν μετακομισθείσης καὶ μεταφυτευθείσης ἐκ τῆς Λακεδαιμονίας πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν αὐλὴν τῶν Δεσποτῶν τοῦ Μυστρᾶ.

Ἐὰν ἐσῴζοντο αἱ μοναὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἐν Λακεδαιμονίᾳ καὶ τοῦ Βροντοχίου ἐν Μυστρᾷ, καὶ δὲν διεκόπτετο ἡ ζωὴ αὐτῶν καὶ τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, θὰ εἴχομεν τρεῖς μεγάλου ἐνδιαφέροντος βιβλιοθήκας, αἵτινες θὰ ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἀποδείξωσι τὸ γεγονὸς τῆς ἐκτάκτου αὐτῆς πνευματικῆς κινήσεως, ὡς οἱ σῳζόμενοι ναοὶ μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἐξόχου καλλιτεχνικῆς ζωῆς, τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν Λακεδαίμονι.

Οἱ κώδικες ἐξ ὧν ἀπηρτίζοντο αἱ βιβλιοθῆκαι τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, τῆς περιφήμου μονῆς τοῦ Βροντοχίου, τοῦ Ζωοδότου Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Μυστρᾷ καὶ τῇ Λακεδαιμονίᾳ ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν κέντρων, διηρπάγησαν ἢ κατεστράφησαν κατὰ τὰς διαφόρους ἀνωμάλους περιστάσεις[1]. Οὕτως ὁ Μυστρᾶς ὑπέστη δὶς ἐξερήμωσιν, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλὼφ καὶ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἰμβραὴμ Πασᾶ, οἱ δὲ ναοί του ἐκάησαν, πλὴν τοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως.

Κατὰ τὴν πρώτην καταστροφήν, τὰς ἐπισκευὰς τῶν ἐν Μυστρᾷ Ναῶν ἐνήργησε, κατόπιν ἀδείας τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐξαγορασθείσης ἐπὶ ἁδρᾷ πληρωμῇ, ἐν ἔτει 1805, ὁ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Χρύσανθος (†1823).

Ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας εἰργάσθησαν πολλοὶ Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, πλουτίσαντες καὶ τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἐν τῇ Μητροπόλει Λακεδαιμονίας Ἱερῶν Μονῶν.

Πιστεύομεν ἀκραδάντως, ὅτι ἡ αὐλὴ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας καὶ αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», τοῦ Βροντοχίου, τοῦ Ζωοδότου Χριστοῦ ἐν Μυστρᾷ καὶ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Θεράπναις, θὰ ἦσαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμαθήτευσαν οἱ πλεῖστοι Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι.

Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἀναφέρει ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι[2] ὀνόματα τριάκοντα ἐξ Λακεδαιμονίων βιβλιογράφων, ὧν σῴζονται κώδικες εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος δὲν ἀποτελεῖ ἢ μικρὸν ποσοστὸν τῶν κατὰ καιροὺς ἐν τῇ Μητροπόλει Λακεδαιμονίας ἐργασθέντων βιβλιογράφων.

Μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων τούτων βιβλιογράφων συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος.

Οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἀναβρυτῆς τῆς Ἐπαρχίας Λακεδαίμονος, κειμένου ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταϋγέτου, ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ τέως Δήμου Βρυσεῶν καὶ ἀπέχοντος τῆς Σπάρτης περὶ τὰς δύο ὥρας.

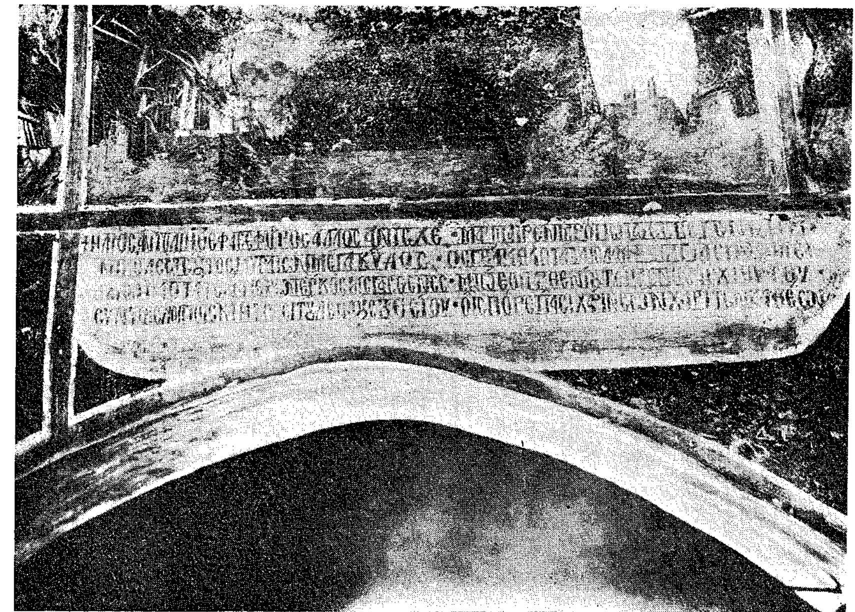
Τὸ χωρίον Ἀναβρυτή, οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποίου ἔχουσιν ἰδιάζουσάν τινα προφοράν, δέον νὰ κατῳκήθη μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, γενομένην τῇ 29 Μαΐου, ἡμέρᾳ Πέμπτῃ, τοῦ ἔτους 1460[3], ἐκ φυγάδων κατοίκων τοῦ Μυστρᾶ καὶ τῆς πόλεως Λακεδαιμονίας.

[1] Ἡ εἴδησις ἐν τῷ νέῳ Ἑλληνομνήμονι (Δ΄ 154), ὅτι οἱ κώδικες τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας κατετέθησαν ἐν τοῖς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνοις εἰς τὴν ἐν Θεράπναις Ἱερὰν Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων δὲν εἶναι ἀσφαλής. Οἱ ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ κώδικες ἐγράφησαν δι᾽ αὐτὴν ἢ ἀφιερώθησαν εἰς αὐτὴν ὑπὸ διαφόρων ἀδελφῶν αὐτῆς, Ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης, εἰς ἣν ὑπήγετο αὕτη.

[2] Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ΄ σελ. 150 κ. ἑ.

[3] «Τῷ ͵ϛϡξη΄ ἔτει ἰνδικτιῶνος η΄ μηνὶ Μαΐῳ κθ΄ ἡμέρᾳ ἐπάρθη ὁ Μιζηθρᾶς». Κῶδιξ Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίων Τεσσαράκοντα Λακεδαίμονος ὑπ᾽ ἀριθ. 14 φ. 21.

Τὰ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ πληροφορούμεθα ἐκ μιᾶς τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ἐν Ἀναβρυτῇ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ τιμωμένου εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ἐχούσης ὧδε:

Εἰκ. 1. Α΄ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἐν τῷ ναῷ τοῦ «Ἁγίου Νικολάου» Ἀναβρυτῆς.

«Ἥλιος ἀνατολίηθε φαεσφόρος ἄλλος ἀνίσχε
Μαρμαίρων μερόπων εὐσεβέην γενεὴν
Νικόλεως οὗτος Μυραίων μέγα κῦδος
Ὅς γε αἰεὶ θειοτάταις λάμψεσιν πᾶσι νέμει.
Ἀλλ᾽ ὦ θειοτάτων ἀνέρων ἕρκος μεγασθενές,
Μνώεο Παρθενίου τλήμονος ἀρχιθύτου
Σὺν τοῖς λοιποῖς κτήτορσι τοῦδε ναοῦ σου Θείου
Οἷς πόρε πᾶσιν χάριν σῶν χαρίτων ζαθέων». (Εἰκ. 1).

Ὁ ναὸς οὗτος ἀνῳκοδομήθη ἐν ἔτει 1625 ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ, ὡς δεικνύει καὶ ἡ παρατιθεμένη (Εἰκ. 2) ἐπιγραφὴ ἔχουσα οὕτω.

Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων [καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος ὁ] ἐν τῇ χώρᾳ Ἀναβρυτῇ ὁ ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν δύο θαυματοποιῶν ἁγίων ἀνεγηγερμένος τοῦ τε ἁγίου καὶ ἱεροῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ καὶ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος

Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου ἐν ἔτει ἀπὸ θείας οἰκονομίας ,αχεκ´ | ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Λακεδαι|μονίας κυρίου Ἰωάσαφ | μηνὶ Μαΐῳ λ´ Ἰνδικτιῶνος η´
χεὶρ δημητρίου Κακαβᾶ [1].

Ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος, θέλων νὰ εὐεργετήσῃ τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα, δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς θυσίας

Εἰκ. 2. Β´ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἐν τῷ ναῷ τοῦ «Ἁγίου Νικολάου» Ἀναβρυτῆς.

τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἀνωτέρω ναοῦ καὶ ἐφοδιασμοῦ αὐτοῦ διὰ τῶν ἀναγκαίων ἱερῶν σκευῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σῳζομένου καὶ ἐν χρήσει ἔτι ὄντος ἐν αὐτῷ ἁγίου Ποτηρίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκονται τάδε τὰ χρονικὰ σημειώματα, ὧν τὸ πρῶτον ἐντὸς δεκατεσσάρων διακοσμητικῶν κύκλων.

Τὸ παρὸν | θεῖον καὶ | ἱερὸν πο|τήριον ὑπάρχει | τοῦ Ἁγίου Νι|κολάου | τοῦ ἐν τῇ | Ἀναβρυ|τῇ | τῇ κώ|μῃ τῆς | Λακε|δαίμο|νος.

[1] Ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐκ Ναυπλίου Δημητρίου Κακαβᾶ τίθεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1590 - 1607 (Ν. Καλογεροπούλου, Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ τέχνη σ. 111). Ὁ ζωγράφος ὅμως οὗτος οὐ μόνον ζῇ κατὰ τὸ 1625, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς φαίνεται, ἀλλὰ καί, ὡς κατωτέρω σημειοῦται, κατὰ τὸ 1632 ζωγραφίζει τὴν ἱερὰν μονὴν Γόλας.

Ὁμοίως «*Παρθενίου μνώεο ἀρχιερέως σὺν τούτῳ σῶτερ καὶ Γαβριὴλ τοῦ θύτου καὶ τάξον αὐτοὺς ἐν σκηναῖς τῶν δικαίων, ὅτε καθίσῃς κρῖναι πᾶσαν κτίσιν ἱκεσίαις μητρὸς τῆς Παναχράντου καὶ Νικολάου Ἱεράρχου· Χεὶρ Γεωργίου τοῦ ἐκ Στεμνίτζης ,αχξα´*».

Ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος δὲν ἦτο κοινὴ προσωπικότης. Ἦτο ἀνὴρ μεγάλης καὶ σπανίας θρησκευτικῆς καὶ κοινωφελοῦς δράσεως. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν, ποίημα καὶ πόνημα ἀσφαλῶς ἰδικόν του, πρόκειται εἰς μαρτύριον τῆς μορφώσεώς του, ἡ δὲ θρησκευτικὴ ζωὴ ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ εἰς μαρτύριον τῆς ἐκτάκτου ἐθνωφελοῦς καὶ κοινωφελοῦς δράσεώς του. Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν πληροφορίας περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οὔτε περὶ τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτοῦ εἰς διάκονον, πρεσβύτερον καὶ ἀρχιερέα. Τὰ κατ᾽ αὐτὸν πληροφορούμεθα ἐκ σποράδην ἐγγράφων μνημείων διασωθέντων μέχρις ἡμῶν.

Ἐξ Ἀναβρυτῆς τοῦ τέως Δήμου Βρυσεῶν τῆς Ἐπαρχίας Λακεδαίμονος καταγόμενος, φαίνεται, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἱερὰν σύναξιν τῆς κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων.

Ἐν πράξει τῶν πατέρων τῆς ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας, κειμένης «πλησίον τῆς Ποταμίας ἀποδόθε», τῆς γνωστῆς Παλαιοπαναγιᾶς, περὶ συγχωνεύσεως αὐτῆς εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης, ἥτις εἶναι κατεστρωμένη ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι αὐτῆς (φ. 72β) ὑπογράφει οὕτως: «Ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Εὐρυσθένης Παρθένιος γνώμῃ καὶ θελήσει τῶν ἄνωθεν μαρτυρῶ».

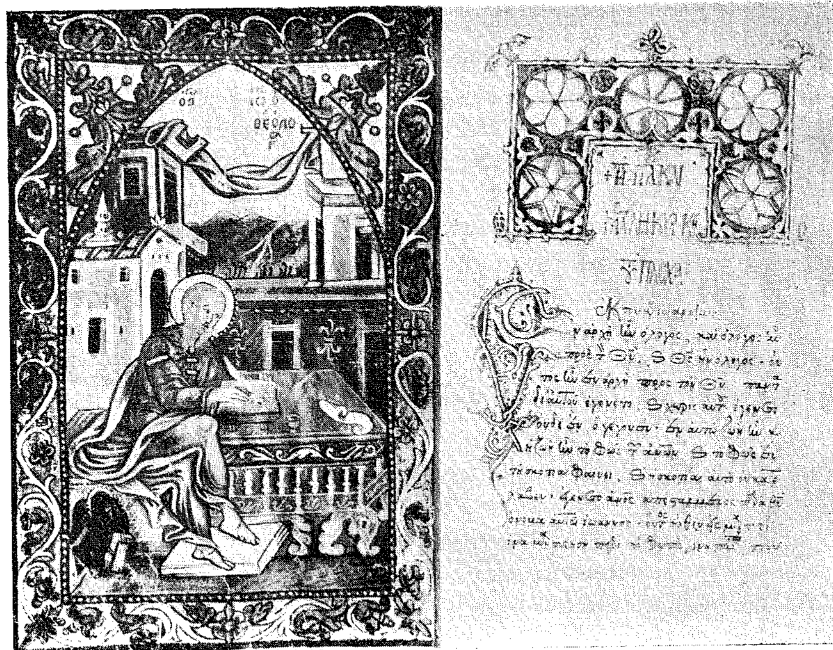
Ἐκ τῆς πράξεως αὐτῆς φερούσης χρονολογίαν «Δεκεμβρίου ιη´ ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ,αχα´ Ἰνδικτιῶνος γ´» μανθάνομεν, ὅτι ὁ Παρθένιος ἦτο ἐπίσκοπος κατὰ τὸ 1601.

Ἐξ ἑτέρας πράξεως, φερούσης χρονολογίαν «Νοεμβρίου ιγ´ ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ,αχκ´ Ἰνδικτιῶνος γ´» κατεστρωμένης ἐν φ. 88β - 89α τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω κώδικος τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων περὶ συγχωνεύσεως εἰς αὐτὴν τοῦ ἑτέρου πλησίον τῆς Ποταμίας ἱεροῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπογράφει: «Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος», βεβαιοῦται, ὅτι τῷ 1620 ἦτο ἀκόμη Ἐπίσκοπος Βρεσθένης ἐν ἐνεργείᾳ.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις ἀναγινώσκεται ἐσωτερικῶς εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ἐν Χρυσάφῃ τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης παρεκκλησίου ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐχούσης οὕτως: «*Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων γῆς καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ δι᾽ ἐξόδου καὶ κόπου τοῦ τιμιωτάτου καὶ χρησιμωτάτου ποτὲ μακαρίτου κυρ Καμαρινοῦ τὸ ἐπίκλην σκηνοπλόπου καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ εὐφροσύνης*

καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου τῆς ἁγιωτάτης Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης κυρ Παρθενίου διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἐλαχίστου ζωγράφου Γεωργίου Μόσχου ἐκ πόλεως Ναυπλίου ἐν ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ΑΧΚ´ Νοεμβρίου Ι Ἰνδικτιῶνος τρεχούσης Γ´.[1]»

Ἐν ἔτει 1661 μ. Χ. βεβαιοῖ πρᾶξιν ἀφιερωτικὴν τοῦ Δημητρίου Τζάκωνα

Εἰκ. 3. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν κωδ. 4 τῆς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Λακεδαίμονος.

εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα κατεστρωμένην ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι αὐτῆς (φ. 50^{β}) προσυπογραφόμενος ὧδε: «†Ἐπίσκοπος Παρθένιος μάρτυς τῶν ἄνωθεν γεγραμμένων».

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανίζεται ὡς πρῴην Βρεσθένης, διαμένων ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἀντιγραφὴν κωδίκων. Εἰς τὸν Παρθένιον ἀνήκουσιν οἱ ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ πέντε κώδικες ὑπ᾽ ἀριθ. 4 (2), 27 (24), 31 (11), 32 (43), καὶ 57 (32)[2].

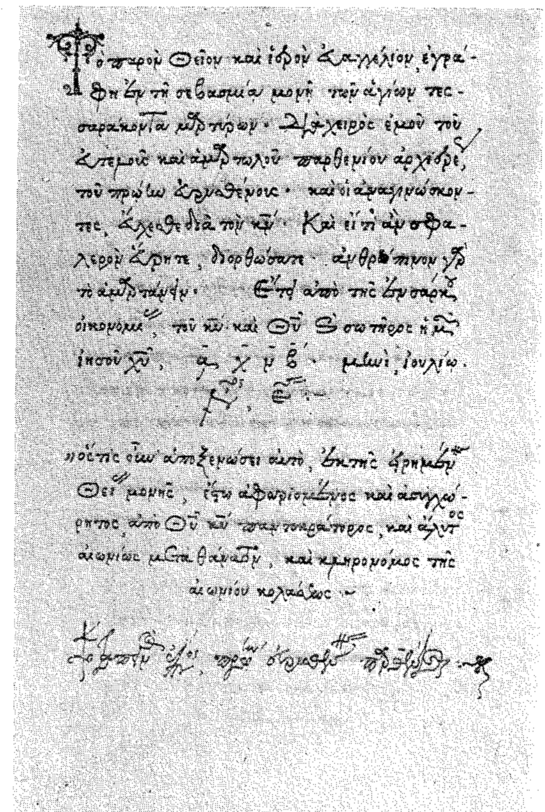
[1] Βλέπε καὶ Ν. Βέην ἐν Νουμᾷ τόμ. Γ´ ἔτους 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10-11 καὶ Φ. Κουκουλέν, ἐν ἱστορίᾳ τῆς Βαμβακοῦς σ. 36-37.

[2] Τῶν κωδίκων τούτων γίνεται μνεία ὑπὸ τοῦ Ν. Βέη ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσοῦ» ἔτ. Κ´ 1904 καὶ ἐν Νουμᾷ ἔτος 1905 φ. 166, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ´ καὶ Ε´. Ἐν τούτοις ἀναφέρομεν τούτους ἐνταῦθα καὶ ἐπειδὴ ἡ παροῦσα ἀποτελεῖ μονογραφίαν περὶ τοῦ Παρθενίου καὶ χάριν συμπληρώσεως χασμάτων τινῶν ἔν τισι χρονικοῖς σημειώμασι τούτου ἐν αὐτοῖς.

Κῶδιξ 4 (2). Ὁ ὑπ᾽ ἀριθ. 4 κῶδιξ περιλαμβάνει τὰς κατὰ Κυριακὴν καὶ λοιπὰς τοῦ ἔτους ἀναγινωσκομένας περικοπὰς τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Διακρίνεται διὰ τὴν ὡραίαν γραφὴν καὶ διακοσμεῖται ὑπὸ εὐγράμμων ἐπιτίτλων καὶ κεφαλαιωδῶν γραμμάτων. Ἐν αὐτῷ ζωγραφοῦνται καὶ αἱ εἰκόνες τῶν Εὐαγγελιστῶν Ἰωάννου (εἰκ. 3), Ματθαίου, Λουκᾶ καὶ Μάρκου μὴ στερούμεναι τέχνης.

Ἐν τέλει καὶ ἐν φ. 341 τοῦ κώδικος σῴζεται χρονικὸν σημείωμα ἔχον οὕτω. «Τὸ παρὸν θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐγράφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου Ἀρχιερέως, τοῦ πρῴην Εὐρυσθένους: καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθε διὰ τὸν Κύριον. Καὶ εἴτι ἂν σφαλερὸν εὕρητε, διορθώσατε. ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν. Ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ͵αχνβ´ μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτιῶνος Ε´. Ὅστις οὖν ἀποξενώσει αὐτὸ ἐκ τῆς εἰρημένης μονῆς ἔστω ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος καὶ ἄλυτος αἰωνίως μετὰ θάνατον καὶ κληρονόμος τῆς αἰωνίου κολάσεως.

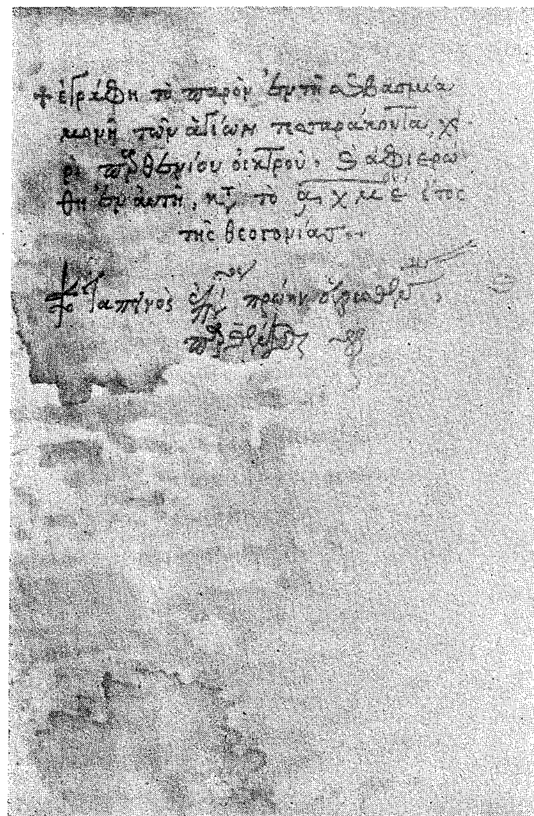
Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος πρῴην Εὐρυσθένους Παρθένιος[1] (Εἰκ. 4).

Εἰκ. 4. Ἰδιόχειρον χρονικὸν σημείωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ἐν κώδ. 4 Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα.

[1] Τὸ σημείωμα τοῦτο ἀναγινώσκεται ἐλλιπῶς ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ´ σελ. 353. Βλ. καὶ Ν. Βέη κατάλογον χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Θεράπναις Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἔτος Κ´ (1904) σελ. 121.

Κῶδιξ 27 (24). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει διαφόρους ψυχωφελεῖς λόγους ἐκ τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῦ ὁμολογητοῦ.

Εἰκ. 5. Ἰδιόγραφον χρονικὸν σημείωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ἐν κώδ. 27 Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος φ. 86α-86β ἀναγινώσκεται:

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα.

͵αχμε΄

Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Παρθενίου πόνος.

Ἐγράφη τὸ παρὸν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα χειρὶ Παρθενίου οἰκτροῦ καὶ ἀφιερώθη ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ ͵αχμε΄ ἔτος τῆς Θεογονίας.

† Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος πρώην Εὐρυσθένους Παρθένιος[1] (Εἰκ. 5).

Κῶδιξ 31 (11). Κυριακοδρόμιον Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου. Ἐν τέλει φ. 332 ἀναγινώσκεται τὸ ἀκόλουθον χρονικὸν σημείωμα.

Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου ἀρχιερέως τοῦ Πελοποννησίου ἐν χώρᾳ Ἀναβρυτῇ κατὰ τὸ ͵αχνβ΄ ἔτος, τῆς θείας οἰκονομίας· καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθε· καὶ εἴ τι ἂν σφαλερὸν εὕρητε διορθώσατε· ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν[2], Μηνὶ Μαρτίῳ ς΄. (Εἰκ. 6).

Γόνυ μὲν ζεύξας, καὶ κάραν ὑποκλίνας,
χεῖρας ἐκτείνας πρὸς θείας τετράδας,
τὴν θεόσδοτον ἐκπεπλήρωκα βίβλον
Παρθένιος τλήμων, ἐσθλῶν πάντων ξένος[3].

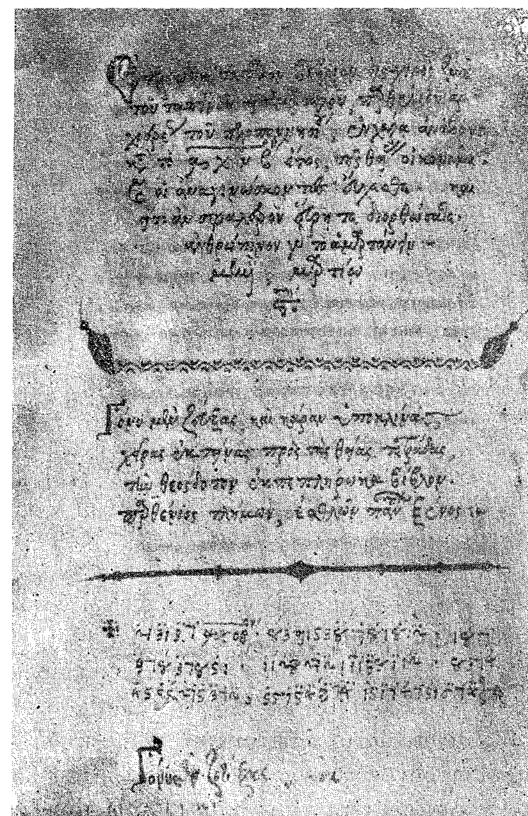
[1] Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ΄ σ. 352 καὶ Νικ. Βέη, Ἔνθα ἀνωτέρω σ. 100.

[2] Ἡ φράσις «καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες... ἁμαρτάνειν» ἐλλείπει ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι Σπυρ. Λάμπρου (τόμ. Δ΄ σ. 353).

[3] Ν. Βέη, Ἔνθα ἀνωτέρω σ. 121.

Ἐν φύλλῳ 331 ἀναγινώσκεται:

«*Τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ Χάρις*».
«*Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Παρθενίου πόνος*».

Εἰκ. 6. Ἰδιόγραφον χρονικὸν σημείωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ἐν κώδ. 31 Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα.

Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι ἀναγινώσκονται καὶ τὰ ἑξῆς χρονικὰ σημειώματα. «Ἐν ἔτει ͵αχνε΄ μηνὶ Ἰου κγ΄ ἀπέκλεισαν οἱ Φράγγοι τὴν Μονεμβασίαν». «͵αχπγ΄ Μαΐῳ ε΄ ἤρθαμεν εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μὲ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν κὺρ Παρθένιον καὶ ἔστω εἰς μνήμην».

Ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα εὕρηνται καὶ ἕτεροι δύο κώδικες τοῦ Ἐπισκόπου Εὐρυσθένης Παρθενίου, ὑπ' ἀριθ. 57 (52) τρεῖς λειτουργίαι καὶ ὑπ' ἀριθ. 32 (43). Ὁ δεύτερος περιέχει τὰς εὐχὰς τοῦ Θηκαρᾶ καὶ ἄλλας, ἔτι δὲ καὶ δύο βίους ἁγίων.

Ἐν φ. 22 τοῦ πρώτου σημειοῦται: † Πθνος ἀρχιερεύς. Θεοῦ τὸ δῶρον, Παρθενίου πόνος.

Ἐν φ. 68β δὲ τοῦ δευτέρου σημειοῦται: ͵αχμε΄ / πθνος.

Ἕτερος κῶδιξ ἀνήκων εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Εὐρυσθένους Παρθένιον εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 210 τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ὁ περιέχων τὸν βίον τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε».

Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος περιέχεται σημείωμα ἔχον ὧδε: Ἐτελειώθη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Παρθενίου Ἐπισκόπου, κατὰ τὸ ͵αχλ΄ ἔτος τὸ σωτήριον».

Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι αὐτοῦ[1] ἀναφέρει,

[1] Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Γ΄ σελ. 130.

ὅτι ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρω σημειώματι μνημονευόμενος Ἐπίσκοπος Παρθένιος εἶναι ἄγνωστος. Ὁ Ἐπίσκοπος οὗτος εἶναι ὁ Εὐρυσθένους Παρθένιος, ὡς ὀρθῶς ἀναφέρει ἐν Νουμᾷ (ἀριθ. φύλ. 166 τῆς 2 Ὀκτώβρη 1905) ὁ Νικ. Βέης καὶ βεβαιοῦται ἐξ ἀντιπαραβολῆς τοῦ χαρακτῆρος τῆς γραφῆς καὶ ὑπογραφῆς αὐτοῦ ἐν τοῖς ὡς ἀνωτέρω κώδιξι πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 210 ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ ἀφιερωτικῶν τινων πράξεων (Εἰκ. 4, 5) κατεστρωμένων ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Λακεδαίμονος, τὰς ὁποίας ἐπικυροῖ ὁ Παρθένιος ὡς μάρτυς[1].

Τέλος ὁ ὑπ' ἀριθ. 122 κῶδιξ τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγ. Τεσσαράκοντα ἀνήκων ἄλλοτε εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ Χρύσαφα μονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (φ. $195^{α}$) καὶ περιέχων νομοκάνονα τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ· ἐν φ. $192^{β}$ φέρει τὴν ἑξῆς σημείωσιν.

Ἐτελειώθη σὺν Θεῷ τὸ παρὸν νόμιμον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου ἀρχιερέως τοῦ Πελοποννησίου, κατὰ τὸ ͵$αχνζ^{ον}$ ἔτος τὸ σωτήριον ἐν μηνὶ Μαΐῳ $ΚΕ^{η}$ καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον[2].

Ἀσφαλῶς ὁ Παρθένιος θὰ ἔγραψε καὶ ἄλλους κώδικας ἑτέρου περιεχομένου πρὸς χρῆσιν ἑαυτοῦ, τῆς Ἐπισκοπῆς του καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ του ἱερῶν Μονῶν, οἵτινες ὅμως ἀπωλέσθησαν.

Οὐ μόνον δὲ βιβλιογράφος ἦτο ὁ ἡμέτερος ἱεράρχης, ἀλλά, λόγιος ὤν, ἦτο καὶ συγγραφεὺς ἰδίων μελετῶν. Μία τοὐλάχιστον τούτων περὶ τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 210 φ. $79^{α}$ - $105^{β}$ κώδικι τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου[3].

Ὁ Παρθένιος ὡς Ἀρχιερεὺς διέγραψεν ἐν τῷ ἐθνικῷ καὶ ἐκκλησιαστικῷ μας στερεώματι φωτεινοτάτην γραμμήν, ἡ δὲ ζωὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν σύνολον.

Δὲν φαίνεται, ὅτι ἀνεμείχθη εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας τῶν Μητροπολιτῶν Λακεδαιμονίας Χρυσάνθου καὶ Διονυσίου ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑστέρησεν αὐτῶν εἰς ἐθνικὴν δρᾶσιν.

Τὸ κέντρον τὸ καλλιεργῆσαν τὴν μεγάλην ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς τοῦ Γένους ἀνεξαρτησίας ἰδέαν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρξεν ἐν τῷ Μεγάρῳ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ὁ δὲ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας ὁ ἀκάματος αὐτῆς ἐργάτης.

---

[1] Ἀρχιμανδρ. Μελετίου Γαλανοπούλου, «Ὁ βίος.... Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε» σελ. 25.

[2] Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Ε' σελ. 305.

[3] Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Γ' σ. 310. Ἴδε καὶ τὰ τοῦ Ν. Βέη ἐν Νουμᾷ ἔτος 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10 - 11.

Ὁ Παρθένιος τὴν Ἐθνικὴν αὐτὴν ἀνάγκην ἐξετίμησε καὶ προσηκόντως ἐσπούδασεν, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης διαγνώσεώς του ὑπῆρξεν ἡ σύντονος ἐκκλησιαστικὴ προσπάθεια πρὸς πύκνωσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν τοῦ Ἔθνους ἀκροπόλεων.

Πυρπολούμενος ὁ ἴδιος ἀπὸ ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐνθουσιῶν πρὸς ἐθνωφελῆ καὶ κοινωφελῆ δρᾶσιν μετέδωκεν, ὡς εἰκός, τὸν ἐνθουσιασμόν του αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν του.

Ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἤρξατο ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Παρθενίου ὡς Ἐπισκόπου εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης. Ἀλλὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος ἀρχομένου ἐπανελήφθη καὶ ὁ ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μυστρᾶ, 29 Μαΐου 1460, διακοπεὶς πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς ὀργασμὸς ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας. Τὸ γεγονὸς τῆς τοιαύτης συμπτώσεως εἶναι ἄξιον ὅλως ἰδιαιτέρας σημειώσεως.

Ἐὰν σημειωθῇ, ὅτι ὁ ἔκτακτος οὗτος πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμός, οὗτινος ἡ ἀρχὴ συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Παρθενίου ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης, κατέπαυσεν ἐκλιπόντος τούτου, προαγόμεθα εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῆς ἐκτάκτου κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος σημειωθείσης ἐν Λακεδαίμονι πνευματικῆς καὶ θρησκευτικῆς κινήσεως καὶ ἐμψυχωτὴς ὑπῆρξεν ὁ Παρθένιος, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἁπλοῦς κληρικὸς αὐτῆς, εἶτα δὲ ὡς Ἐπίσκοπος τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης καὶ πρῴην τοιοῦτος.

Κέντρον καὶ ἑστίαν τῆς ἐνθουσιώδους δράσεως τοῦ Παρθενίου ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης, ὑπερχείλημα τοῦ πνευματικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ὅμοιος ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς λοιπῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας.

Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης ἡμῶν ταύτης ἐπικαλούμεθα τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Λακεδαίμονι σῳζομένων χριστιανικῶν μνημείων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ τοῦ γραπτοῦ κόσμου αὐτῶν.

Τῷ 1600 ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Φάριδα ἐπὶ ἑνὸς προβούνου τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ταϋγέτου Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσης «Κούμπαρι», τῷ δὲ 1612 ὁ πρὸς Δ. τοῦ Ξηροκαμπίου ναὸς τοῦ Σωτῆρος (Σωτηρίτσα), μετόχιον τῆς μονῆς ταύτης καὶ νῦν τῆς Ἱ. Μονῆς Ζερμπίτσης. Σύγχρονος τῆς μονῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσης, ὡς κρίνεται ἐκ τοῦ γραπτοῦ ἀμφοτέρων κόσμου, εἶναι καὶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Ἀναβρυτὴν Βρυσεῶν ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τῷ 1619 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Γεωργίτσι Πελλάνης ἱερᾶς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Διονυσίου. Τῇ 1620 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ χώρας Ναυπλίου ζωγράφου Γεωργίου Μόσχου ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὰς Θεράπνας ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Τῷ 1620 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου

ζωγράφου ὁ ἐν Χρυσάφῃ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τῷ 1621 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Ναυπλίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὸν Οἰνοῦντα ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀνηγέρθη ἐν Τσιντζίνοις, χωρίῳ μίαν ὥραν ἀπέχοντι ἀνατολικῶς τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Τῷ 1625 ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ ἀνηγέρθη φροντίδι, κόποις καὶ ἐξόδοις τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ὁ ἐν Ἀναβρυτῇ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ χώρας Ναυπλίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ. Τῷ 1632 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Φελλίαν ἱερᾶς Μονῆς Γόλας, τιμωμένης ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος (1641), ἀνιστορήθησαν οἱ νάρθηκες ἀμφοτέρων τῶν ἐν Χρυσάφῃ ἱερῶν ναῶν Παναγίας καὶ Ἁγίου Δημητρίου, ἱδρύθησαν δὲ καὶ ἀνιστορήθησαν κατὰ τὸν Οἰνοῦντα μὲν ὁ ναὸς τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου «Ρεματιανή», κατὰ τὰς Θεράπνας ὁ ναὸς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου «Σιντζάφι» (1626), κατὰ τὸν Βαρσινῖκον ὕπερθεν τοῦ Μυστρᾶ ὁ ναὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐν Μυστρᾷ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐν Καστρίῳ δὲ Καστορείου ὁ ναὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Καστρίου ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τιμωμένης.

Οἱ ναοὶ τῶν μονῶν τούτων, ἂν καὶ δὲν διασῴζουσιν ὅλοι χρονολογίαν ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορήσεως, δύνανται οὐχ ἧττον ἀσφαλῶς ν᾽ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐποχὴν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος μ. Χ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Παρθενίου οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες κώδικες, ὑπὸ ἑτέρων δὲ κατὰ τεκμήριον παρ᾽ αὐτῷ μαθητευσάντων [1] καὶ ἄλλοι, ὧν τινες σῴζονται καὶ μέχρι σήμερον.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει καὶ οὐδεὶς καταλείπεται δισταγμός, ὅτι ἡ πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ κίνησις ἡ παρατηρηθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1600 μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Παρθενίου, ἐπισυμβάντος μετὰ τὸ 1661 ἐν Λακεδαίμονι, εἶναι ὑπερχείλημα τοῦ ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης ὑπὸ τούτου ἀναπτυχθέντος καὶ καλλιεργηθέντος πνευματικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις καὶ διεκόπη ἐκλιπόντος τούτου.

Ὑπάρχουσι βεβαίως χριστιανικὰ μνημεῖα ἐν Λακεδαίμονι ἀνεγερθέντα μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ πρὸ τοῦ 1600, πλὴν ταῦτα εἶναι ἀραιά. Τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΖ´ αἰῶνος παρουσιάζει τὴν Λακεδαίμονα ἐν ἀξιοθαυμάστῳ πνευματικῷ καὶ θρησκευτικῷ ἐνθουσιασμῷ, ὅστις οὐδόλως εἶναι κατώτερος τοῦ

[1] Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀνήκει ὁ πρωτοσύγκελλος Λακεδαιμονίας Γαλακτίων, ἐκ χώρας Ἀναβρυτῆς καὶ αὐτὸς καταγόμενος. Βλ. Ν. Βέην ἐν Νουμᾷ ἔτος 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10-11 καὶ Φ. Κουκουλὲν ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. ΙΑ´ σ. 464 ὑποσ. 2.

ἀναπτυχθέντος ἐν Λακεδαίμονι ἀπὸ τοῦ Ι´ μέχρι τοῦ ΙΓ´ καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς ἀποφράδος 29 Μαΐου τοῦ 1460, ὅτε ἐδουλώθη καὶ ὁ Μυστρᾶς εἰς τοὺς Τούρκους. Τῆς κινήσεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου ἐνθουσιασμοῦ ψυχὴ καὶ δύναμις ὑπῆρξεν ὁ Παρθένιος οὗτος.

Ἡ ἐποχὴ αὕτη δεῖται ἰδιαιτέρας ἐρεύνης καὶ βαθείας μελέτης. Ἐπισταμένη ἔρευνα θὰ ἀποδείξῃ, πιστεύω, ὅτι ἐν Λακεδαίμονι ὑφίστατο μεγάλη καὶ σπουδαία σχολὴ ἁγιογραφίας, σοβαροὺς καὶ σπουδαίους ἀναδείξασα ζωγράφους, μὲ καθηγητὰς οἷοι ὁ Γεώργιος Μόσχος καὶ ὁ Δημήτριος Κακαβᾶς, ὅστις δέον νὰ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Μόσχου. Τὰς ἀπαρχὰς δὲ τῶν ἔργων τοῦ Γεωργίου Μόσχου ἐναβρυνόμεθα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι οἱ εἰδικοὶ θὰ ἀνεύρωσιν, ἐὰν ἀναζητήσωσιν, εἰς τοὺς ἀνεκτιμήτους ἐν Λακεδαίμονι θησαυροὺς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος.

† ΑΡΧΙΜ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΕΥΑΓ. ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ ΤΗΣ «ΑΥΘΕΝΤΟΠΟΥΛΑΣ» ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΙΤΑΛΟΥ ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΚΑΡΑΚΚΙΟΛΟΥ[1]

Κατὰ τὸ ἐν Σόφιᾳ Δ´ Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον ἔδειξα ὅτι πλεῖστα ὅσα χωρία τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας τοῦ Φραντζῆ τυγχάνουσιν ὑποβολιμαῖα, προστεθέντα ὑπὸ τοῦ περὶ τὸ 1571 ἀκμάσαντος μητροπολίτου Μονεμβασίας Μακαρίου Μελισσηνοῦ ἐν συνεργασίᾳ, πιθανῶς, μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ Ἀνδρέου Δαρμαρίου, τοῦ διασήμου ἐκείνου παραποιητοῦ χειρογράφων.

Ἐπειδὴ ἡ Μεγάλη Χρονογραφία τοῦ Φραντζῆ εἶναι πρώτη πηγή, ἐξ ἧς ἀντλοῦνται πληροφορίαι ἀφορῶσαι εἴς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν τῶν περιοίκων λαῶν, τὸ πρᾶγμα ἐνέχει μεγάλην σημασίαν, καθότι ἐπιβάλλεται νῦν ἡ ἀναθεώρησις τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν συγγραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἤντλησαν ἐκ τῆς ὡς ἄνω χρονογραφίας. Σχετικῶς φέρ᾽ εἰπεῖν πρὸς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν βλέπομεν μέχρι τῆς σήμερον, καὶ μετὰ τὴν ἐν Σόφιᾳ γενομένην ἀνακοίνωσίν μου, συγγράμματα ἡμέτερά τε καὶ ξένα κατὰ κόρον ἐπαναλαμβάνοντα τὴν εἴδησιν τῶν γάμων τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀντωνίου Β´ τοῦ Ἀτσαγιώλη μετὰ τῆς ἡγεμονίδος Μαρίας τῆς Μελισσηνῆς κτλ. Ἡ εἴδησις ὅμως αὕτη εἶναι καθαρὸν ἐπινόημα μηδεμίαν σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν πραγματικότητα· προέρχεται ἐξ ἑνὸς χωρίου τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας, τὸ ὁποῖον ἀπέδειξα ὅτι εἶναι ὑποβολιμαῖον· παραδείγματα δὲ τοιαῦτα ὑπάρχουσι πάμπολλα[2].

Τὰ τοιοῦτα ὅμως χωρία εἶναι πολὺ περισσότερα ἢ ὅσον ὑπώπτευον ἀρχικῶς. Χωρίον π. χ. περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ὁποίου ἤμην σχεδὸν βέβαιος, ἤδη, παρασκευάζων τὸν Β′ τόμον τῆς ἐμῆς ἐκδόσεως τοῦ Φραντζῆ, ἀντελήφθην ὅτι ἦτο νόθον. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον εἶναι τὸ ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης σ. 424, 17-425.2· ἔχει δὲ ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς: «*τότε καὶ ὁ μακαριώτατος πάπας διὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου καρδινάλεως Βησσαρίωνος ἐξαπέστειλε πρὸς τούσδε τοὺς δεσπότας, κὺρ Ἀνδρέαν, λέγω, τὸν δεσπότην καὶ Μανουὴλ τὸν αὐθεντόπουλον, ἵν᾽ εἰς γυναῖκα δώσωσι τὴν αὐτῶν ἀδελφήν τινι ἄρχοντι ἐκ γένους Καρακκιόλῳ πλούτῳ τε καὶ γένει καὶ λαμπρότητι διαπρέποντι καὶ τῆς συμφωνίας γενομένης, ἡ τῶν μνήστρων ἱερολογία ὑπὸ τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως*

[1] Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐν τῷ ἐν Ρώμῃ Ε′ Βυζ. Συνεδρίῳ.

[2] Βλέπε τὴν ἐν τῷ Βυζαντ. Συνεδρίῳ Σόφιας γενομένην ἀνακοίνωσίν μου «Phrantzès est-il réellement l'auteur de la Grande Chronique qui porte son nom»? (Bulletin de l' Institut archéologique Bulgare, tome IXe, 1935, pp. 177-189).

διετελέσθη. Ἡμεῖς οὖν οἱ τῆς νύμφης οἰκιακοὶ παρὰ τοῦ νυμφίου πλείστας φιλοτιμίας ἐλάβομεν εὐφραινόμενοι ἐν τη χαρᾷ».

Κατὰ τὸ περὶ οὗ λόγος χωρίον ὁ Γεώργιος Φραντζῆς εὑρισκόμενος ἐν Ρώμῃ καὶ φιλοξενούμενος ὑπὸ τῶν τέκνων τοῦ δεσπότου Θωμᾶ Παλαιολόγου παρευρέθη εἰς τὴν «ἱερολογίαν τῶν μνήστρων» τῆς «αὐθεντοπούλας» ἤτοι τῆς θυγατρὸς τοῦ δεσπότου Θωμᾶ μετὰ τοῦ ἰταλοῦ ἄρχοντος Καρακκιόλου[1].

Τὴν ὑποψίαν περὶ τῆς μὴ γνησιότητος τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίου γεννᾷ τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦτο ὄχι μόνον δὲν περιέχεται ἐν τῇ Μικρᾷ Χρονογραφίᾳ, ἥτις εἶναι ἀναμφηρίστως ἔργον αὐθεντικὸν τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς δύο τῶν καλλιτέρων καὶ ἀρχαιοτέρων κωδίκων τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας, ἤτοι εἰς τοὺς κώδικας Gr. 239 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου καὶ P 24 sup. τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μιλάνου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἄλτερος μόνον τὸν κώδικα τοῦ Μονάχου εἶχεν ὑπ᾽ ὄψιν ἐν τῇ παρ᾽ αὐτοῦ γενομένῃ τῷ 1796 ἐκδόσει τῆς Βιέννης καὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ ταύτῃ ἐκδόσει τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας δὲν περιέχεται τὸ ὡς ἄνω χωρίον.

Εἰς τοὺς μὴ περιέχοντας τὸ χωρίον κώδικας ἡ εἰς Ρώμην τοῦ Φραντζῆ ἄφιξις ἐκτίθεται ὡς ἑξῆς: «*καὶ δι᾽ ἡμερῶν ἐννέα ἐφθάσαμεν εἰς Ρώμην καὶ κατελύσαμεν ἐν τῷ οἴκῳ τῶν αὐθεντῶν ἡμῶν, τοῦ δεσπότου, λέγω, κὺρ Ἀνδρέου καὶ αὐθεντοπούλου κὺρ Μανουὴλ τῶν Παλαιολόγων, ἡμέρας λς´ προσμείνας*». Ἡ προσθήκη ἐγένετο μετὰ τὴν λέξιν «ἡμῶν», παραλειφθεισῶν τῶν λέξεων «τοῦ δεσπότου, λέγω, κὺρ Ἀνδρέου καὶ αὐθεντοπούλου κὺρ Μανουὴλ τῶν Παλαιολόγων», αἵτινες ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ σώματι τοῦ ὑποβολιμαίου χωρίου· ἡ δὲ ἐν τέλει φράσις «ἡμέρας λς´ προσμείνας» ἐτροποποιήθη ὡς ἑξῆς: ἔνθα προσέμεινα ἡμέρας λς´.

Ἡ προσθήκη ἐγένετο περὶ τὸ ἔτος 1575· τὸ πρῶτον δ᾽ ἀπαντᾷ εἰς τὸν κώδικα τοῦ Τουρίνου. Λόγοι ὅμως ἐσωτερικοὶ τοὐλάχιστον μᾶς πείθουσιν περὶ τῆς νοθείας καὶ ὅτι καὶ ταύτης αὐτουργὸς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ποιησάμενος ἁπάσας τὰς πολυαρίθμους προσθήκας τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ.

Ἐν ἑτέραις μου ἐργασίαις[2] ἔδειξα ὅτι ὁ αὐτουργὸς ἁπάντων τῶν ἐν τῇ Μεγάλῃ Χρονογραφίᾳ ὑποβολιμαίων χωρίων ἀρέσκεται νὰ ἀπομιμῆται τὸ ὕφος τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ, ἀρυόμενος ἐξ αὐτοῦ πολλάκις οὐχὶ μόνον χωρία ὁλόκληρα, ἀλλὰ καὶ φράσεις, τὰς ὁποίας ὅμως παραμορφώνει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον οὐσιωδῶς. Καὶ ἐν τῷ χωρίῳ, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ, ἡ παρὰ Νικηφόρῳ Γρηγορᾷ φράσις «διαπρέπων πλούτῳ καὶ γένους λαμπρότητι» λαμβάνει τὴν μορφὴν «πλούτῳ καὶ γένει καὶ λαμπρό-

[1] Σημειωτέον ὅτι ὁ Βέκκερος ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόνης γράφει «Παρακιόλῳ», ἐνῷ οἱ τὸ πρᾶγμα ἀναφέροντες κώδικες ἔχουσι Καρακκιόλῳ.

[2] Βλέπε τὰ προλεγόμενά μου ἐν τῇ παρὰ Teubner ἐμῇ ἐκδόσει τοῦ Φραντζῆ σ. IX, καὶ Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 9, 1934, σ. 281-282.

τητι» διαπρέπων δηλονότι οὐχὶ διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους, ὡς ἐννοεῖ ὁ Ν. Γρηγορᾶς ἀλλὰ διὰ τὸ γένος καὶ τὴν λαμπρότητα· ἐπειδὴ δὲ συχνάκις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἀλλοιοῦται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος φράσις κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἰς ἅπαντα τὰ ὑποβολιμαῖα χωρία τῆς μεγάλης χρονογραφίας, πειθόμεθα καὶ ἐκ τούτου μόνου περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ συγγραφέως. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ πολλὰ ἄλλα. Οὕτως, ἐν πολλοῖς, ὁ διασκευαστὴς προσπαθεῖ νὰ ἀπομιμηθῇ καὶ τὴν φρασεολογίαν τῶν αὐθεντικῶν χωρίων τοῦ Γεωργ. Φραντζῆ πάντοτε ὅμως ἐλλιπῶς ἢ ἀνεπιτυχῶς. Τοιαύτης φύσεως προσπάθειαν διαβλέπομεν καὶ ἐν τῇ φράσει τοῦ ἡμετέρου χωρίου: *«τότε καὶ ὁ μακαριώτατος πάπας διὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου καρδινάλεως κὺρ Βησσαρίωνος ἐξαπέστειλε πρὸς τούσδε τοὺς δεσπότας...»* Προφανῶς ἡ φράσις αὕτη ἡ ἐλλιπὴς εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ ὀλίγον ἀνωτέρω (ἔκδ. Βόννης, σ. 424,2) αὐθεντικοῦ κειμένου τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ, ἔνθα προκειμένου περὶ τῆς ἐξ Ἀγκῶνος εἰς Ρώμην μεταφορᾶς τῶν αὐθεντοπούλων ὁ συγγραφεὺς λέγει: *«Μαθὼν οὖν ὁ πάπας τὴν ἔλευσιν τῶν αὐθεντοπούλων εἰς Ἀγκῶνα, ἐξαπέστειλε δι᾽ ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς καὶ βοηθείας τοῦ αἰδεσιμωτάτου καρδινάλεως κτλ.»*. Ἐφιστῶ ὅμως ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῶν ἐπαϊόντων ἐπὶ μιᾶς παραιυπίας ἐνυπαρχούσης ἐν τῇ ἰδίᾳ ταύτῃ φράσει, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδόλως θὰ περιέπιπτεν ὁ γηραιὸς καὶ πεπειραμένος αὐλικός, ὁ αὐστηρὸς τηρητὴς[1] τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας Γεώργιος Φραντζῆς, ὅστις οὐδέποτε θὰ ἔλεγε «πρὸς τούσδε τοὺς δεσπότας» προκειμένου περὶ ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμονιδῶν, ἐφ᾽ ὅσον μόνον ὁ πρεσβύτερος Ἀνδρέας ἦτο τετιμημένος διὰ τοῦ τίτλου τοῦ δεσπότου.

Ὡς γνωστόν, ὁ τίτλος τοῦ δεσπότου δὲν ἦτο συμφυὴς τῇ βασιλικῇ καταγωγῇ, ἀλλ᾽ ἀπενέμετο εἰς μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας.

Οἱ πρίγκιπες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου αὐτοδικαίως ἔφερον τότε μόνον τὸν τίτλον τοῦ αὐθέντου[2] ἢ τοῦ αὐθεντοπούλου. Ὁ Γεώργιος Φραντζῆς θὰ ἔλεγεν ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει οὐχὶ «τῶν δεσποτῶν», ἀλλὰ «τῶν αὐθεντῶν»· οὕτω δὲ ἐκφράζεται πάντοτε μέν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ τμήματι τοῦ αὐθεντικοῦ κειμένου, παρὰ τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπισυναφθῇ τὸ ὑποβολιμαῖον χωρίον· *«κατελύσαμεν ἐν τῷ οἴκῳ τῶν αὐθεντῶν ἡμῶν, τοῦ δεσπότου, λέγω, κὺρ Ἀνδρέου καὶ τοῦ αὐθεντοπούλου κὺρ Μανουήλ...»* (βλ. ἀνωτέρω σ. 265).

Ἐπὶ πλέον δὲ ἡ πληροφορία καθ᾽ ἣν ὁ πάπας προκειμένου νὰ νυμφεύσῃ τὴν αὐθεντοπούλαν μετὰ τοῦ ἰταλοῦ εὐπατρίδου Καρακκιόλου ἔστειλε πρεσβείαν διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν συγκατάθεσιν τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς *«ἵν᾽ εἰς γυναῖκα δώσωσι τὴν αὐτῶν ἀδελφήν τινι ἄρχοντι κτλ.»*, φαίνεται ἡμῖν ἥκιστα πιθανή. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου εὑρίσκοντο ὑπὸ τὴν

[1] Βλέπε ἰδίᾳ σ. 129,1 ἔπ. τῆς παρὰ Teubner ἐμῆς ἐκδόσεως.

[2] Τὸ ἔθος ἐπεκράτησε καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Ὀσμανιδῶν, τοῦ ὁποίου τὰ ἄρρενα μέλη, μηδ᾽ αὐτοῦ τοῦ διαδόχου ἐξαιρουμένου, ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ ἐφένιη = αὐθέντου.

ἀπόλυτον ἐξάρτησιν τοῦ πάπα ὄντες «διωγμένοι ἀπὸ τὸν τόπον των, ὀρφανοί, ξένοι, ὁλόπτωχοι, ὅτι εἶναι χρεία νὰ ζοῦν ἀπὸ ξένα χέρια...»[1], ἦσαν πρὸ παντὸς ἐντελῶς ἀνήλικοι εἰσέτι, τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῶν, τοῦ δεσπότου Ἀνδρέου δηλονότι, μόλις συμπληρώσαντος τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Δέον δὲ νὰ ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι τοιούτου εἴδους χρονολογικαὶ ἀνακολουθίαι δὲν εἶναι ἀήθεις[2] εἰς τὸν διασκευαστὴν τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας.

Ὑπολείπεται νῦν νὰ μάθωμεν διὰ ποίους λόγους ἐγένετο ἡ προσθήκη καὶ κατὰ πόσον αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Πολλάκις ὁ διασκευαστὴς τῆς μεγάλης Χρονογραφίας προσθέτει συμπληρωτικῶς εἰδήσεις μὴ ὑπαρχούσας ἐν τῇ αὐθεντικῇ τοῦ Φραντζῆ συγγραφῇ, ἀντλῶν ταύτας ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐκ πηγῶν μεταγενεστέρων. Εἰς τοῦτο, ἐπὶ παραδείγματι, ὀφείλεται ἡ συμπλήρωσις τῶν λόγων, δι᾽ οὓς ὑπέπεσεν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ πορθητοῦ καὶ γαμβροῦ του ὁ δεσπότης Δημήτριος ὁ Παλαιολόγος (Φραντζῆ, ἔκδ. Βόννης, σ. 428.10 - 18). Ὁλόκληρον τὸ σχετικὸν χωρίον παρελήφθη ἐκ τῆς «Πολιτικῆς Ἱστορίας» (ἔκδ. Βόννης, σ. 35. 8 ἔπ.), Προκειμένου ὅμως περὶ τοῦ συνοικεσίου τῆς αὐθεντοπούλας μετὰ τοῦ ἰταλοῦ εὐπατρίδου Καρακκιόλου ἅπασαι αἱ προσπάθειαί μου πρὸς ἀνεύρεσιν πηγῆς ἀξιολόγου σχετικῶς πρὸς αὐτὸ παρέμειναν ἀτελεσφόρητοι. Ἡ αὐθεντοπούλα ὠνομάζετο Ζωὴ ἢ Σοφία· ἀλλ᾽ οὔτε ἡ Μικρὰ οὔτε ἡ Μεγάλη Χρονογραφία τοῦ Φραντζῆ ἀναφέρουσι τὸ ὄνομά της. Ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα μόνον ὅτι ἡ πρεσβυτέρα θυγάτηρ τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, ἥτις ἐν ἔτει 1446 ἐνυμφεύθη τὸν κράλην τῆς Σερβίας Λάζαρον, ὅστις ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Η΄ διὰ τοῦ τίτλου τοῦ δεσπότου, ὠνομάζετο Ἑλένη. Ἡ «Πολιτικὴ Ἱστορία» προκειμένου περὶ τῆς Σοφίας ἀναγράφει μόνον τοὺς ἐν ἔτει 1472 τελεσθέντας γάμους αὐτῆς μετὰ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς τῆς Ρωσσίας Ἰβὰν τοῦ Γ΄ (1462 - 1505) *«Ὁ δὲ κὺρ Θωμᾶς μαθὼν τὴν ἄφιξιν τοῦ αὐθεντὸς (τοῦ πορθητοῦ δηλονότι) φυγὼν ἐπορεύθη μετὰ γυναικὸς παιδίων καὶ οἰκείων ἐν Ρώμῃ, ἀσμένως δὲ αὐτὸν ἐδέξαντο οἱ Ἰταλοί, ἐποιήσαντο αὐτοῖς καὶ σιτηρέσια, πλὴν ἐν ὀλίγῳ ἐτελεύτησεν· εἶχε δὲ καὶ δύο θυγατέρας, ὧν ἡ μία ἔλαβε τὸν κράλην, ἡ δὲ ἑτέρα τὸν αὐθέντην Ρωσσίας»*. (ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σ. 35 καὶ ἔπ.).

Ὑπάρχουσιν ὅμως, ὡς εἶπον, καταρχόμενος τῆς πραγματείας ταύτης, καὶ ὑποβολιμαῖα χωρία ἐν τῇ Μεγάλῃ Χρονογραφίᾳ μὴ ἀντληθέντα ἐξ οὐδεμιᾶς πηγῆς, καθαρὰ ἐπινοήματα ὄντα τοῦ διασκευαστοῦ. Οὗτος ἀποβλέπων εἰς τὸ νὰ διαθρύψῃ τὴν φιλαυτίαν ἰσχυρῶν προσώπων διαμενόντων ἰδίᾳ ἐν Νεαπόλει ὅπου καὶ ὁ ἴδιος εἶχε καταφύγει μετὰ τὸ 1571, προσέθετεν εἰς τὴν Μεγάλην Χρονογραφίαν τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ πλαστὰς εἰδήσεις ἀφορώσας

[1] Βλέπε ἐπιστολὴν Βησσαρίωνος - Φραντζῆ ἔκδ. Βόννης, σ. 420,15.

[2] Βλέπε ἐμὴν ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ Βυζ. Συνεδρίῳ Σόφιας, ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σ. 181.

εἰς τὴν ἐξ ἡγεμονικῶν δῆθεν οἴκων τοῦ Βυζαντίου καταγωγὴν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος προσώπων, ὅπως ἐπιτύχῃ ὠφελήματά τινα. Ἐν προκειμένῳ ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Καρακκιόλων, ἐξ Ἑλλήνων καταγομένη, ἦτο ἐγκατεστημένη ἐν Νεαπόλει, κατά τινα δὲ φήμην μέλος τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐν Ἁγίῳ ὄρει ἱερᾶς Μονῆς Καρακάλου. Ὅπως λοιπὸν ἐγράφησαν ἀντίτυπα εἰδικὰ τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας, δι' οὓς λόγους πρὸ μικροῦ ἐξεθέσαμεν χάριν τῶν ἐν Νεαπόλει ἐγκατεστημένων οἴκων τῶν Ἀτσαγιώλη, τῶν Τολέδων, τῶν Κατέλμων, τῶν Φραγκοπούλων κλπ., οὕτω καὶ χάριν τῶν Καρακκιόλων ἐγράφη ἀντίτυπον εἰδικόν, ἐν ᾧ ἔχει παρεμβληθῆ, ἐν χωρίῳ ἀναμφισβητήτως ὑποβολιμαίῳ, ἡ περὶ τοῦ συνοικεσίου πληροφορία, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν αὕτη τυγχάνῃ ἀκριβὴς ἢ οὔ. Συνέπεσεν ὅμως, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ εἰδικοῦ τούτου ἀντιγράφου ν' ἀντιγραφῶσιν ἅπαντα τὰ μεταγενέστερα χειρόγραφα. Ὡς ἐκ τούτου πάντα ταῦτα περιέχουσι τὴν περὶ τοῦ συνοικεσίου πληροφορίαν, ἐνῷ ἕτερα χειρόγραφα παλαιά, σύγχρονα τοῦ χάριν τῶν Καρακκιόλων γραφέντος, δὲν περιέχουσι τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος πληροφορίαν, ὡς δὲν θὰ περιεῖχε ταύτην καὶ τὸ ἀπολεσθὲν ἀρχέτυπον τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας τὸ ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Μικρᾶς Χρονογραφίας ἀπορρεῦσαν, ἥτις, ὡς ἐδηλώσαμεν ἐγκαίρως, οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον περὶ τοῦ συνοικεσίου ποιεῖται ὑπαινιγμόν.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητὴς Πανεπιστημίου.

ΣΑΛΩΜΗ (;)

Τὸ ἐπίθημα τοῦ κιονίσκου, τοῦ χωρίζοντος τὸ τελευταῖον πρὸς ἀνατολὰς δίλοβον παράθυρον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Μονεμβασίᾳ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, φέρει λίαν περίεργον ἀνάγλυφον παράστασιν, ἀξίαν ν' ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐνταῦθα.

Ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος τούτου παρίσταται ἐν ἀναγλύφῳ (Εἰκ. 1) γυνὴ ὀρθία κατενώπιον, ἔχουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κωνοειδῆ πῖλον, ὅστις ἀφίνει νὰ φαίνωνται οἱ ἐπὶ τοῦ μετώπου πίπτοντες καὶ εἰς δύο χωριζόμενοι βόστρυχοι τῆς κόμης. Ἡ παριστανομένη γυνὴ φορεῖ μακρὸν πολύπτυχον καὶ ἄζωστον χιτῶνα, μὲ λίαν μακρὰς χειρίδας, ἐκτεινομένας καὶ πέραν τῶν ἄκρων τῶν χειρῶν. Ἡ δεξιὰ χεὶρ παρίσταται κεκαμμένη παρὰ τὴν ὀσφύν, ἡ δὲ ἀριστερὰ τείνεται πρὸς τὰ ἄνω. Οἱ πόδες φέρουσι σανδάλια καὶ εἶναι ἀμφότεροι ἐστραμμένοι πρὸς δεξιά. Τὸ βάθος τέλος περὶ τὴν γυναικείαν ταύτην μορφὴν πληροῦται ὑπὸ ἐλαφρῶς ἀναγλύφων παχέων ἑλισσομένων φύλλων, ἰσχυρῶς ἐσχηματοποιημένων.

Ἡ περίεργος αὕτη γυναικεία μορφὴ εἰκονίζει ἀναμφιβόλως ὀρχηστρίδα χορεύουσαν. Ὅτι πρόκειται περὶ ὀρχηστρίδος συνάγεται κυρίως ἐκ τῶν μακρῶν αὐτῆς χειρίδων, ὁμοίας τῶν ὁποίων φέρουσιν αἱ χορεύτριαι εἰς πολλὰ διασωθέντα παραδείγματα. Ἀρκεῖ πρὸς πίστωσιν τούτου νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὴν χορεύτριαν, ἥτις εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ ἀναγλύφου τοῦ κιθαρῳδοῦντος Κενταύρου ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν [1], (Εἰκ. 2), εἰς ἣν καὶ θὰ ἐπανέλθωμεν, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν χορεύτριαν τὴν εἰκονιζομένην εἰς μίαν τῶν μικρογραφιῶν τοῦ ἀπολεσθέντος χειρογράφου τοῦ Φυσιολόγου, τοῦ φυλασσομένου ἄλλοτε εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν τῆς Σμύρνης [2].

Τὰς μακρὰς ταύτας χειρίδας, ἴδιον φαίνεται χαρακτηριστικὸν τῶν χορευτριῶν, βλέπομεν φέροντας καὶ ἄνδρας ἀκόμη χορεύοντας. Οὕτως εἰς τὰ πλουσίως κεκοσμημένα πλαίσια, τὰ περιβάλλοντα τοὺς κανόνας ἀντιστοιχίας ἐν ἀρχῇ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 540 χειρογράφου Εὐαγγελίου τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης, εὑρίσκομεν δύο χορευτὰς μὲ τοιαύτας μακρὰς χειρίδας ὀρχουμένους ἑκατέρωθεν μουσικοῦ κρούοντος ἔγχορδον ὄργανον [3] (Εἰκ 3). Τοὺς

---

[1] Ἀπεικόνισις τελευταῖον ἐν G. Sotiriou, Guide du Musée Byzantin d'Athènes, édit. française par O. Merlier, Athènes, 1932, εἰκ. 28A.

[2] J. Strzygowski, Der Bilderkreis des griechischen Physiologus... Leipzig, 1899. (Byzant. Archiv, 2), σ. 28 καὶ πίν. XI.

[3] Ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. C. 589 φωτογραφίας τῆς ἐν Παρισίοις Collection des Hautes Etudes.

χορευτὰς τέλος τούτους μὲ τὰς μακρὰς χειρίδας εὑρίσκομεν εἰσαγομένους κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὁμοῦ μετὰ μουσικῶν, καὶ εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν σκηνὴν

Εἰκ. 1. Ἀνάγλυφος παράστασις ἐπὶ ἐπιθήματος κιονίσκου ἐν τῷ Ναῷ Ἁγ. Σοφίας Μονεμβασίας.

τοῦ Ἐμπαιγμοῦ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ἐν Ναγορίτσινο τῆς Παλαιᾶς Σερβίας[1] καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων δύο παραδειγμάτων ὀρχηστρίδων,

[1] N. Okunev, Monumenta artis serbicae, I. Zagrebiae - Praguae, 1928, πίν. 9 καὶ P. Muratoff, La peinture byzantine, Paris, 1928, πίν. CCXXXVIII.

τὰ ὁποῖα βεβαίως θὰ ἠδύναντο νὰ πολλαπλασιασθῶσι, τὸ παρουσιάζον τὰς περισσοτέρας ἀναλογίας πρὸς τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς παράστασιν εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ εἰκονιζομένη ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (Εἰκ. 2). Ἡ μορφὴ αὕτη ὑπετέθη ὅτι εἰκονίζει χορευτήν[1], ἀλλὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι παριστᾷ χορεύτριαν, ὡς εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ παρατηρήσει ὁ Strzygowski[2], καὶ ὡς μάλιστα πείθει ἡ παραβολὴ πρὸς τὴν μορφὴν τὴν συνοδεύουσαν τὸν αὐλοῦντα Κένταυρον ἐπὶ τῆς ξυλογλύπτου θύρας τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος ἐν Ἀχρίδι, περὶ ἧς οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι εἰκονίζει γυ-

Εἰκ. 2. Παράστασις ὀρχηστρίδος ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τοῦ Κενταύρου ἐν τῷ Βυζ. Μουσ. Ἀθηνῶν.

[1] Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ἔκδ. 2α, Ἀθῆναι, 1931, σελ. 46, ἀριθ. 178. Πρβ. καὶ Sotiriou, Guide, σελ. 52, ἀρ. 178. Ἡ γνώμη αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς ὑποθέσεως ὅτι πρόκειται πιθανῶς περὶ ἀντιγραφῆς ἀρχαίου προτύπου παριστάνοντος τὸν Χείρωνα διδάσκοντα, τὸν Ἀχιλλέα, ὡς εἶχεν ἤδη εἰκάσει καὶ ὁ L. Brehier, Nouvelles recherches sur l'histoire de la sculpture byzantine ἐν Nouv. Archives des Missions scientifiques, Nouv. serie, fasc. 9, 1913, 25. Ἀλλὰ εἰς τὰς γνωστὰς σχετικὰς παραστάσεις τῶν μέσων αἰώνων ὁ Χείρων παρίσταται διδάσκων τὸν Ἀχιλλέα ἢ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων καὶ τὸ κυνήγιον, ὅπως εἰς τὸ χάλκινον πινάκιον τοῦ Μουσείου τοῦ Καΐρου (J. Strzygowski, Koptische Kunst, Wien, 1904 [Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire] σ. 257, ἀριθ. 9039 καὶ πίν. XXVI. Προχείρως παρὰ Cabrol, Dictionnaire d'Archéologie chrétienne, II,2, σ. 3250, εἰκ. 2343) καὶ εἰς τὴν μικρογραφίαν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 14 Ἱεροσολυμιτικοῦ χειρογράφου τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ (Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin, 2α ἔκδ. Paris, 1925-6, II, σ. 268, εἰκ. 302) ἢ τὴν μουσικὴν ὅπως εἰς τὴν χαλκίνην λεκάνην τοῦ ἐν Παρισίοις Cabinet des Medailles (Gazette archéologique, 11, 1886, 38 κ.ἑξ. πίν. 5), οὐδέποτε ὅμως τὸν χορόν. Διὰ τὰς ἀρχαίας ἀναλόγους παραστάσεις βλ. Brehier, ἔνθ' ἀν. 25, σημ. 1.

[2] J. Strzygowski ἐν Jahrbuch der königl. preuss. Kunstsammlungen, 1898, 62 κ. ἑξ.

Τὸ ἄλλοτε ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ τῆς Σμύρνης εἰκονογραφημένον χειρόγραφον τοῦ Φυσιολόγου παρίστανε, πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κεφαλαίου τούτου εἰς διπλῆν μικρογραφίαν, ἄνω μὲν τὸν Ἅγ. Σίλβεστρον ἔμπροσθεν ἐκκλησίας διανέμοντα τὸν «ἐπουράνιον καὶ πνευματικὸν ἄρτον» ὑπὸ μορφὴν ἀντιδώρου εἰς τοὺς πιστούς, κάτω δὲ ἄνδρας παίζοντας μουσικὰ ὄργανα καὶ ὀρχηστρίδα χορεύουσαν [1]. Ἡ δευτέρα αὕτη παράστασις, παρὰ τὰς ὑπὸ τοῦ G[oldstaub] παρατηρουμένας δυσχερείας ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν [2], φαίνεται ὅτι εἰκονίζει τοὺς ἐκρίπτοντας τὸν λόγον τοῦ Κυρίου ἐκ τῶν ὤτων αὐτῶν καὶ ἐπιδιδομένους εἰς διασκεδάσεις.

Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ ἐξεταζομένου ἐπιθήματος τῆς Μονεμβασίας ὀρχηστρὶς σχετίζεται πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τοῦ Φυσιολόγου;

Νομίζω ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι πολὺ πιθανόν, διότι μόνη ἡ παράστασις μιᾶς ὀρχηστρίδος δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπενθυμίσῃ τὴν διήγησιν τοῦ Φυσιολόγου καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀπορρέοντα ἠθικὰ διδάγματα.

Διὰ τοῦτο θὰ ἔπρεπεν ἀλλαχοῦ νὰ στραφῶμεν, διὰ ν' ἀνεύρωμεν τὴν πιθανὴν ἑρμηνείαν τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς ἀναγλύφου ταύτης παραστάσεως.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ μορφὴ αὕτη δὲν εἰκονίζει ἁπλῆν χορεύτριαν, ἀλλὰ πρόσωπον λίαν γνωστὸν ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας, δηλαδὴ τὴν Σαλώμην, τὴν κόρην τῆς Ἡρωδιάδος. Πράγματι, εἰς παραστάσεις ἀναφερομένας εἰς τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἰκονίζεται συχνότατα, ὡς γνωστόν, ἡ Σαλώμη χορεύουσα πρὸ τῆς τραπέζης τοῦ συμποσίου τοῦ Ἡρώδου. Εἰς πολλὰς ἐκ τῶν παραστάσεων τούτων ἡ Σαλώμη φέρει ἔνδυμα λίαν ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ἐξεταζομένου ἀναγλύφου, καὶ μάλιστα τὰς χαρακτηριστικὰς μακρὰς χειρίδας. Τὴν παράστασιν ταύτην τῆς ὀρχουμένης θυγατρὸς τῆς Ἡρωδιάδος εὑρίσκομεν, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, εἰς μίαν μικρογραφίαν τοῦ εἰς τὸν 11^{ον} αἰῶνα ἀναγομένου χειρογράφου Εὐαγγελίου ὑπ' ἀριθ. VI. 23 τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης, ὅπου ἐν φ. 29 β εἰκονίζεται ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τοῦ συμποσίου τοῦ Ἡρώδου καὶ τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου [3] (Εἰκ. 5). Ἡ ὀρχουμένη Σαλώμη ἐν τῇ μικρογραφίᾳ ταύτῃ φέρει ἔνδυμα μὲ μακρὰς ἀνεμιζομένας χειρίδας, ἐντελῶς σχεδὸν ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Μονεμβασίας. Διαφορὰ μόνον ὑπάρχει ὡς πρὸς τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ κατωτέρω θὰ ἐπανέλθωμεν. Ἡ εἰς τὴν παραπλεύρως ὅμως σκηνὴν εἰκονιζομένη Ἡρωδιάς, ἥτις συμβουλεύει τὴν Σαλώμην νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Ἡρώδην

[1] Strzygowski, Physiologus, πίν. XI.
[2] Παρὰ Strzygowski, Physiologus, 28, § 25.
[3] Φωτογραφία τῆς ἐν Παρισίοις Bibliothèque d'Art et d'Archéologie.

τὴν κεφαλὴν τοῦ Προδρόμου ἐπὶ πίνακι (Ματθ. 14. 8), φέρει ἐπὶ κεφαλῆς κάλυμμα ἐξ ἀναδιπλουμένου ὑφάσματος, λίαν ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ἐξεταζομένου ἀναγλύφου (Εἰκ. 5). Μὲ ὅμοιον τέλος ἔνδυμα καὶ στάσιν πολὺ ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ χειρογράφου, παρίσταται ἡ ὀρχουμένη Σαλώμη μεταξὺ τῶν ἀπὸ τοῦ 13^{ου} αἰῶνος τοιχογραφιῶν ἐν τῷ Ναῷ τῆς Παναγίας Χρυσαφιτίσσης παρὰ τὸ χωρίον Χρύσαφα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Σπάρτης (Εἰκ. 6). Ἡ παράστασις μάλιστα αὕτη τῆς Σαλώμης θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἑρμηνεύσῃ καὶ τὸ ἐν εἴδει καλύπτρας ὕφασμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς χορευούσης θυγατρὸς τῆς Ἡρωδιάδος ἐν τῇ ἀνωτέρω παρατεθείσῃ μικρογραφίᾳ τοῦ Λαυρεντιανοῦ

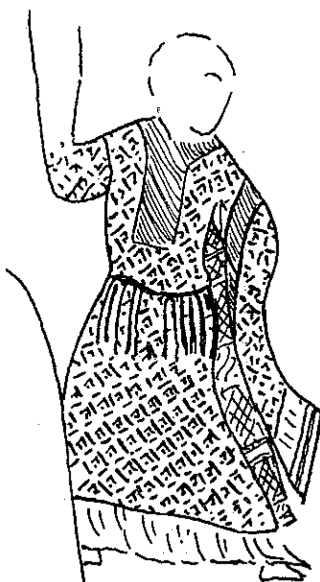

Εἰκ. 5. Ἡ Σαλώμη ὀρχουμένη. Ἡ Ἡρωδιὰς συμβουλεύουσα τὴν Σαλώμην νὰ ζητήσῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Προδρόμου. Τμῆμα μικρογραφίας ἐκ τοῦ κώδ. VI. 23 (φ. 29β) τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Φλωρεντίᾳ.

κώδικος (Εἰκ. 5). Εἰς τὴν τοιχογραφίαν δηλαδὴ τῆς Χρυσαφιτίσσης ἡ Σαλώμη φέρει ἀνηρτημένην ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου κατάκοσμον ταινίαν, ἥτις κατέρχεται πρὸς τὰ κάτω παραλλήλως, πρὸς τὴν χεῖρα. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὕφασμα, τὸ ὁποῖον φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἡ Σαλώμη εἰς τὴν μικρογραφίαν τοῦ Λαυρεντιανοῦ κώδικος, φαίνεται ἔχον μορφὴν ταινίας περιβαλλούσης τὴν κεφαλὴν αὐτῆς καὶ ἀποληγούσης κατὰ τὸ ἄκρον εἰς κροσσοὺς (Εἰκ. 5). Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς ταινίας, ἥτις θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνάμνησις τοῦ πέπλου, ὃν κρατοῦσιν αἱ ὀρχηστρίδες εἰς Βυζαντινὰς παραστάσεις ἑλληνιστικῆς προελεύσεως [1].

[1] Πρβ. τὰς ὀρχηστρίδας ἐν τῇ μικρογραφίᾳ τοῦ κώδ. 479 τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης, περιέχοντος τὰ Κυνηγετικὰ τοῦ Ὀππιανοῦ, παρὰ G. Schlumberger, L'Epopée byzantine, II, 149, καὶ προχείρως ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν,

Τὰ παραδείγματα ταῦτα θὰ ἠδύναντο νομίζω νὰ ὁδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀνάγλυφος μορφὴ ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος τῆς Ἁγ. Σοφίας Μονεμβασίας εἰκονίζει πιθανώτατα τὴν Σαλώμην.

Εἰκ. 6. Ἡ Σαλώμη ὀρχουμένη. Τοιχογραφία τῆς Παναγίας Χρυσαφιτίσσης παρὰ τὰ Χρύσαφα Λακωνίας.

Ποῖον ὅμως λόγον ἔχει ἡ παράστασις αὕτη ἐπὶ τοῦ παραθύρου τῆς ἐκκλησίας;

Ἀνάγλυφοι εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις — Δέησις, Ἑτοιμασία τοῦ θρόνου, μορφαὶ Ἁγίων κ.λ.π. — οὐδέποτε, ὡς γνωστόν, ἔλειψαν ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας[1]. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ἐξεταζομένη ἀνάγλυφος εἰκών, παρὰ τὸ περίεργον τοῦ θέματος αὐτῆς, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ξένη πρὸς τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἐπιθήματα τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, τ' ἀνάλογα πρὸς τὸ φέρον τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκόνα, κοσμοῦνται συνήθως διὰ γεωμετρικῶν ἢ φυτικῶν θεμάτων, σπανιώτερον δὲ διὰ παραστάσεων ζώων καὶ πτηνῶν ὡς καὶ διὰ μυθολογικῶν ἀκόμη μορφῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν ἀπεικόνισιν θέματος εἰλημμένου ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου νομίζω ὅτι ἡ ἀπεικόνισις τῆς Σαλώμης ἐπὶ τοῦ παραθύρου τῆς ἐκκλησίας σχετίζεται ἴσως πρὸς αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα.

Τὸ παράθυρον δηλαδή, ἐφ' οὗ τὸ ἐπίθημα τοῦ κιονίσκου τὸ φέρον τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ἀνάγλυφον, ἀνοίγεται εἰς ἐπιμήκη ὀρθογώνιον χῶρον, εὑρισκόμενον παραπλεύρως τοῦ Διακονικοῦ τῆς ἐκκλησίας καὶ καταλαμβάνοντα τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος[2].

Εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι σῳζομένας ἐκκλησίας, τὰς ἐκτισμένας κατὰ τὸ ὀκταγωνικὸν λεγόμενον σύστημα, εἰς ὃ ἀνήκει καὶ ἡ Ἁγ. Σοφία τῆς Μονεμβασίας, οἱ κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος ὀρθογώνιοι οὗτοι χῶροι χρησιμοποιοῦνται ὡς Παρεκκλήσια, ὅπως ἐν Δαφνίῳ[1], τὰ ὁποῖα ἦσαν καὶ τόποι ταφῆς ἐπισήμων προσώπων, ὅπως εἰς τοὺς Ἁγ. Θεοδώρους τοῦ Μυστρᾶ[2]. Θὰ ἠδυνάμεθα λοιπὸν νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ὡς Παρεκκλήσιον χρησιμοποιούμενος οὗτος χῶρος κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν τῆς Ἁγ. Σοφίας Μονεμβασίας ἦτο πιθανῶς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἅγ. Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, σχετικὴ πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἐπιθήματος τοῦ παραθύρου εἰκονιζομένη Σαλώμη.

Βεβαίως πάντα τ' ἀνωτέρα ὡς ὑπόθεσιν μόνον ἀναγράφομεν, δεδομένου ὅτι, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, οὐδὲν ἀνάλογον παράδειγμα εἶναι γνωστόν. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἐθεωρήσαμεν ὄχι ἄσκοπον τὴν δημοσίευσιν τοῦ περιέργου τούτου ἀναγλύφου, μοναδικοῦ μέχρι τοῦδε, ὡς νομίζομεν, εἰς τὸ εἶδός του.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

2, 1925, 33. Βλ. ἐπίσης καὶ τὰς δύο διὰ σμάλτου παραστάσεις χορευτριῶν ἐπὶ τοῦ στέμματος τοῦ Μονομάχου ἐν Βουδαπέστῃ παρὰ O. M. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford, 1911, σ. 527, εἰκ. 313.

[1] Βλ. ἰδίως L. Brehier, La sculpture iconographique dans les églises byzantines, ἐν Bulletin de l'Academie Roumaine, Section historique, 11, 1924, 55 κἑξ.

[2] Βλ. τὴν κάτοψιν παρὰ G. Millet, L'École grecque dans l'architecture byzantine, Paris, 1916. σ. 113, εἰκ. 60.

[1] Γ. Λαμπάκη, Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου, Ἀθῆναι 1889, 103. Πρβ. καὶ Εὑρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τεῦχ. Γ', ὑπὸ Α. Ὀρλάνδου, Ἀθῆναι, 1933, 219.

[2] A. Struck, Mistra, Wien - Leipzig, 1910, 91.

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΝ

Ὁ βίος τοῦ οἴκου τῶν ἐν Κερκύρᾳ Βουλγάρεων εἶναι γνωστός, ἀφ' ἧς ἐποχῆς συνεδέθη οὗτος ἀρρήκτως μετὰ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου καὶ θαυματουργοῦ Σπυρίδωνος, προστάτου τῆς Κερκύρας, ἤτοι ἀφ' ὅτου Σταματέλος ὁ Βούλγαρις τῷ 1521 ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Ἀσημίνας Καλοχαιρέτου, ἐγγονῆς τοῦ Γεωργίου Καλοχαιρέτου τοῦ κομιστοῦ εἰς Κέρκυραν τῶν ἱερῶν λειψάνων Σπυρίδωνος τοῦ θαυματουργοῦ, Θεοδώρας τῆς Αὐγούστης καὶ ἄλλων ἁγίων.

Τίς ἦτο ὅμως ὁ Σταματέλος οὗτος Βούλγαρις, τὸν ὁποῖον ἡ χήρα τοῦ Μάρκου Καλοχαιρέτου, Κυράτσα Μάρω, προέκρινεν ὡς γαμβρόν της μεταξὺ πολλῶν ἄλλων εὐγενῶν νέων τῆς Κερκύρας, οἵτινες ἀναμφιβόλως θὰ ἐπωφθαλμίων νὰ ἔλθωσιν εἰς γάμον μετὰ τῆς κληρονόμου τοιούτου ἀνεκτιμήτου θησαυροῦ;

Τὸ ἀρχαῖον γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας μαρτυρεῖ ὅτι ὁ οἶκος ἕλκει τὴν καταγωγὴν ἀπό τινος Ἐλεάζαρ πρίγκιπος τῆς Βουλγαρίας.

Ὁ Λαυρέντιος Βροκίνης, ὅστις συνέταξε τὴν ἱστορίαν τῆς οἰκογενείας, ὅπως χρησιμοποιήσῃ ταύτην ὁ Εὐγένιος Ρίζος Ραγκαβῆς εἰς τὸ «Livre d'or de la noblesse Ionienne «Corfou», δὲν παραδέχεται τὸν Ἐλεάζαρ τοῦτον ὡς πρίγκιπα τῆς Βουλγαρίας, ἀλλὰ μόνον ὡς καταγόμενον ἐκ Βουλγαρίας καὶ ἀνήκοντα εἰς μίαν τῶν ἐπιφανεστέρων οἰκογενειῶν.

Εὐτυχέστερος τοῦ Βροκίνη εἰς τὰς ἀναζητήσεις μου, εἶμαι τῆς γνώμης, ὅτι τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας ἀποδίδον τὸν τίτλον τοῦ πρίγκιπος εἰς τὸν γενάρχην Ἐλεάζαρ, δὲν σφάλλεται, ἀλλὰ εὑρίσκεται ἐν πλήρει τάξει, ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων μου, ἀνεῦρον χειρόγραφον τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, ἀντίγραφον παλαιοτέρου, τὸ ὁποῖον ἐν εἴδει χρονικοῦ ἐξιστορεῖ τὰ κατὰ τοὺς Βουλγάρους, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οὗτοι μετῴκησαν εἰς τὴν Βαλκανικήν. Ὡς γνωστόν, τὰ χρονικὰ ἀπεδείχθησαν πολύτιμα ὡς ἱστορικὴ πηγή, καὶ πολλάκις εἰς αὐτὰ ὀφείλεται ἡ εὕρεσις τῆς ἀληθείας μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων. Διὰ τῶν πληροφοριῶν τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὰ χρονικὰ ἀνεζητήθησαν αἱ ἱστορικαὶ πηγαί, αἵτινες ἤγαγον εἰς συμπεράσματα ἀπολύτως συμφωνοῦντα εἰς ταῦτα.

Τὸ ὑπ' ὄψιν λοιπὸν χρονικὸν εἶναι ἄξιον λόγου, διότι ἐν αὐτῷ συμπεριλαμβάνεται ἄγνωστος δημοσία πρᾶξις ἐνώπιον συμβολαιογράφου. Αὕτη εἶναι ἡ διαθήκη Στεφάνου τοῦ ἐκ Βουλγάρων (de' Bulgari), γενομένη ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Κερκύρας Μένεγου Μαμονάλη, λεγομένου Γκλαβᾶ, καὶ τῶν μαρτύρων μισὲρ Γιάννου Τούρκου, γραφέως, καὶ Νικολάου Σκιεβάνου λεγομένου Βαρῆ. Τῆς διαθήκης ταύτης ἀντίγραφον ἐλήφθη τῇ 10 Αὐγούστου 1589 ὑπὸ Ἀρτεμίου τοῦ Βουλγάρεως τοῦ βραδύτερον (1603-1608) μεγάλου πρωτοπαπᾶ Κερκύρας.

Ἐκ τοῦ λεκτικοῦ τῆς διαθήκης ταύτης δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὕτη συνετάχθη Ἑλληνιστί, μετεφράσθη δὲ Ἰταλιστί, ὅπως συμπεριληφθῇ εἰς τὸ χρονικόν. Ἐν αὐτῇ ὁ Στέφανος Βούλγαρις ὁμολογεῖ ὅτι ἦλθεν εἰς Κέρκυραν τῷ 1462, Αὐγούστου 9, ὡς μαρτυρεῖται τοῦτο, ὡς λέγει, ἐκ τῆς ἐν τῇ καγκελλαρίᾳ τοῦ Βαΐλου καταθέσεως τῶν φίλων του Ἰωάννου Μορέλλου καὶ Νικολάου Ἀλταβίλλα. Παρακαλεῖ ἔπειτα τοὺς Κερκυραίους ἐν ὀνόματι τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας νὰ μὴ καταδιώξωσι τοὺς υἱούς του, ἀλλὰ νὰ εἶναι φίλοι των. Ὡς πρὸς τὰ παρελθόντα μεγαλεῖά του, ἐλάχιστα ἐνδιαφέρεται, διότι νομίζει, ὅτι ταῦτα δὲν θὰ ἐπανέλθωσιν. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει αὐτὸν εἶναι ὅπως οἱ υἱοί του καὶ οἱ ἔγγονοί του γίνωσι Κερκυραῖοι. Ἐὰν δὲ ὁ Θεὸς θελήσῃ οἱ υἱοί του Κωνσταντῖνος καὶ Βασίλειος μετὰ τῶν ἐγγονῶν του Νικολάου, Εὐσταθίου καὶ Ἀνδρέα, νὰ ἐπανέλθωσι εἰς τὴν πατρίδα των ἐπιθυμεῖ πάντοτε νὰ ἐνθυμοῦνται τοὺς Κερκυραίους μετ' ἀγάπης.

Ἐπιθυμεῖ πρὸς τούτοις οἱ κληρονόμοι του νὰ ζήσωσιν ἐν Κερκύρᾳ χωρὶς νὰ διαπράξωσιν ἐπιλήψιμους πράξεις, ἀφ' οὗ ἀφήνει εἰς αὐτοὺς χρυσὸν διὰ νὰ ζήσωσι. Εἰς τὸ οἴκημα, εἰς τὸ ὁποῖον διαμένει, νὰ κατοικήσωσι καὶ αὐτοὶ ἄνευ ὑπεροψίας καὶ νὰ χαιρετῶσι ταπεινῶς πάντας. Τὰ ἡμίση τῶν χρημάτων του νὰ λάβῃ ὁ Βασίλειος, τὰ ὑπόλοιπα δ' ὁ Κωνσταντῖνος, θανόντος δὲ τοῦ ἑνὸς νὰ μένῃ ὁ ἐπιζῶν κληρονόμος καὶ τῆς οἰκίας. Ἐπιτρέπει εἰς τοὺς υἱούς του νὰ πωλήσωσι τὴν οἰκίαν του μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἐπίπλων, ἐὰν δὲ ὁ Ἀνδρέας Κοντόκαλης καὶ ὁ Γιάννης Βλεμονιώτης δώσωσι χρήματα ἐπὶ προθεσμίᾳ νὰ γράψῃ τὴν ὀφειλὴν εἰς τὰς πράξεις του ὁ συμβολαιογράφος Δῆμος Καβάσιλας καὶ τότε νὰ λαμβάνωσιν οὗτοι τὴν οἰκίαν, οἱ δὲ κληρονόμοι του νὰ ἀγοράζωσιν ἑτέραν. Ἐὰν δὲ ἤθελεν εὐδοκήσῃ ὁ Θεὸς νὰ δύνανται οἱ υἱοί του ἢ ἔγγονοί του νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα, δὲν θὰ πράξωσιν ἀτιμίαν, ἐὰν παραμένωσιν ἐν Κερκύρᾳ καὶ νυμφευόμενοι λάβωσι γυναῖκα συμφώνως πρὸς ὅσα διατάσσει ἡ μήτηρ ἐκκλησία, ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν. Ἀκόμη ἐπιθυμεῖ, ὅπως ἐκ τῶν χρημάτων του τελεσθῶσι διὰ τὴν ψυχήν του τέσσαρα μνημόσυνα σαραντάρια εἰς τέσσαρας διαφόρους ναούς, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου. Ἡ κηδεία του ὁρίζει νὰ τελεσθῇ ἐν καιρῷ νυκτὸς ἄνευ ἐπιδείξεως. Ἐπίσης παραγγέλλει, ὅπως τὴν 29ην Αὐγούστου ἑκάστου ἔτους τελῆται λειτουργία ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος πενθεροῦ

του Ἐμμανουήλ. Ἐὰν δέ ποτε ἐλευθερωθῇ ἡ πατρίς του, οἱ κληρονόμοι μέχρι τετάρτης γενεᾶς νὰ μετακομίσωσι τὰ ὀστᾶ του εἰς αὐτὴν ἄνευ θορύβου καὶ νὰ τὰ θάψωσιν ἐν τῷ ναῷ του. Τέλος ἀφίνει καθολικοὺς κληρονόμους τοὺς υἱούς του ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ συνάψωσι γάμον μετ' εὐγενοῦς τῆς Κερκύρας. Τοὐναντίον ἐὰν ἤθελον λάβει σύζυγον ἐξ Ἰωαννίων ἢ ἐξ ἄλλου τόπου ἀποκληρώνει αὐτοὺς καὶ ἀναθέτει εἰς τὸν πρωτοπαπᾶν Τιμόθεον Δαρῆν ἢ τοὺς διαδόχους του καὶ εἰς τὸν μισὲρ Δονᾶν Διγότην καὶ μισὲρ Νικόλαον Φιομάχον νὰ διανείμωσι τὴν περιουσίαν του εἰς τρεῖς μοίρας καὶ νὰ διαθέσωσι τὴν μίαν εἰς πτωχούς, τὴν ἄλλην, ὅπως ὑπανδρεύσωσι πτωχὰς νεάνιδας καὶ τὴν τρίτην, ὅπως ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἁμαρτωλάς.

Ὑπογράφεται Στέφανος Ἐλεάζαρος ἐκ Βουλγάρων. Ἕπονται οἱ ἀνωτέρω ἀναφερόμενοι μάρτυρες καὶ ὁ συμβολαιογράφος.

Ἀμέσως δὲ παρόντος τοῦ διαθέτου Στεφάνου Ἐλεάζαρος ἐκ Βουλγάρων καὶ τῶν μαρτύρων ἐξήχθη ἐπίσημον ἀντίγραφον παραδοθὲν εἰς τὸν εἰρημένον Στέφανον ἐκ Βουλγάρων.

Τῆς δημοσίας ταύτης διαθήκης τὴν γνησιότητα δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν — ἂν καὶ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ παραβολὴ αὐτῆς, λόγῳ τῆς ἀπωλείας τῶν βιβλίων τοῦ Συμβολαιογράφου Μαμονάλη, ὅπως καὶ τόσων ἄλλων — διότι ἐν αὐτῇ ἀναφέρονται πρόσωπα καὶ πράγματα, τὰ ὁποῖα οὐδένα σκοπὸν θὰ εἶχον νὰ εἶναι ψευδῆ. Οὔτε ἡ διαθήκη εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ παρέχῃ τὴν ὑποψίαν τῆς πλαστότητος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ὑποτιθέμενος πλαστογράφος θὰ εἶχε συμφέρον νὰ διαφωτίσῃ διὰ ταύτης πάντα ὅσα ἐν τῷ χρονικῷ περιλαμβάνονται. Ἐκ τῆς διαθήκης ταύτης τὰ μόνα σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς, ὅπως βασίσωμεν τὴν ἄποψιν ἡμῶν εἶναι α') ὅτι ὁ Στέφανος Βούλγαρις ὁμολογεῖ ὅτι ὁ ἴδιος μετῴκησεν εἰς Κέρκυραν τῷ 1462, β') ὅτι κατάγεται ἐκ Βουλγαρίας, γ') ὅτι ἡ θέσις του ἐν Βουλγαρίᾳ ἦτο προνομιακὴ καὶ δ') ὅτι πενθερὸς αὐτοῦ ἦτο ὁ Ἐμμανουήλ, διὰ τὸν ὁποῖον ἀφήνει κληροδότημα ὅπως τελῆται λειτουργία ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του κατὰ τὴν 29 Αὐγούστου.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τὸ χρονικόν, διὰ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐξειλίχθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Στεφάνου τούτου καὶ τῶν προηγηθέντων αὐτοῦ.

Τὸ χρονικὸν ἄρχεται τῆς ἱστορικῆς του ἀφηγήσεως ἀφ' ἧς οἱ Βούλγαροι κατερχόμενοι ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Βόλγα ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Βαλκανικῇ. Θὰ ἦτο λίαν ἀνιαρόν, ἐὰν ἠθέλομεν ἐνταῦθα ἐπαναλάβει ὅσα περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ τὸ χρονικὸν ἀναφέρει, θὰ περιορισθῶμεν μόνον να ἐξετάσωμεν τὰ νεώτερα γεγονότα τὰ στενῶς σχετιζόμενα πρὸς τοὺς ἀμέσους προγόνους τοῦ συντάξαντος τὴν διαθήκην του Στεφάνου. Μετὰ ταῦτα θὰ εἶναι εὔκολος ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀπωτέρας ἱστορίας τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ τῶν προγόνων τοῦ Στεφάνου τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ παρόντι ἐρανίσματι.

Ἀμουρὰτ Σουλτάνος τῶν Τούρκων (1360 - 1389), ἀφ' οὗ κατέκτησε πλείστας χώρας ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τὴν νίκην τοῦ Κοσσόβου κατὰ τῶν Σέρβων, τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Οὔγγρων, ἐφονεύθη ὑπὸ χριστιανοῦ στρατιώτου.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Βαγιαζήτ, ὅστις, θέλων νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ κατετρόπωσεν αὐτούς. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθη καὶ ὁ Ἐλεάζαρ ἀρχηγὸς τῶν Τριβελιανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζὴτ ὑπεδούλωσε τὸ βασίλειον τῶν Βουλγάρων καὶ προσήρτησε τοῦτο εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν του (1393). Ὡς ἦτο φυσικόν, ἡ μεγάλη αὕτη νίκη τοῦ Βαγιαζὴτ ἐφόβισε τοὺς Χριστιανούς, εἰς τρόπον ὥστε Σιγισμόνδος ὁ Βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας ἐπεδίωξε νὰ συνάψῃ συμμαχίαν μεθ' ὅλων τῶν Χριστιανικῶν κρατῶν, ὅπως σταματήσῃ τὴν πρόοδον αὐτοῦ. Πράγματι κατόπιν τῆς ἐνεργείας ταύτης, ἐν ᾧ ὁ Βαγιαζὴτ εἶχε πολιορκήσει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ συνάψῃ εἰρήνην μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ (1397).

Τὸν ἀνωτέρω ἀναφερόμενον ἀρχηγὸν τῶν Τριβελιανῶν Ἐλεάζαρ, διεδέχθη ὁ Μᾶρκος καὶ τοῦτον ὁ ἀνεψιός του Μᾶρκος ἐπίσης, ὅστις ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Σιγισμόνδου τῆς Οὐγγαρίας. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πᾶσα προσπάθεια τῶν Βουλγάρων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των ἀπέτυχε. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Ταμερλάνος ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τοῦ Βαγιαζήτ, ὅστις παρασκευασθεὶς ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ.

Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζὴτ στρατολογηθέντων ἦσαν καὶ Βούλγαροι, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐκτιμήσει οὗτος διὰ τὰς πολεμικάς των ἀρετάς. Τούτων διώρισεν ἀρχηγὸν τὸν Στέφανον, υἱὸν τοῦ Ἐλεάζαρ. Ὡς γνωστὸν ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη εἰς βάρος τοῦ Βαγιαζήτ, ὅστις, νικηθεὶς ἐν Ἀγκύρᾳ, ἐγένετο αἰχμάλωτος (1402). Διάδοχος τοῦ Βαγιαζὴτ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου ὁ υἱός του Μουσᾶς, τὸν ὁποῖον ὅμως ὁ Σουλεϊμὰν ἀδελφός του ἐξεδίωξεν καὶ ἠνάγκασε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Εὐρώπην. Τότε καὶ οἱ Βούλγαροι ἀνεθάρρησαν καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς χώρας των διαβιώσαντες ἐν εἰρήνῃ μέχρι τοῦ 1413, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν Σουλτανικὸν θρόνον Μωάμεθ ὁ Α'. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡγεμόνευεν ἐν Βουλγαρίᾳ ὁ Ἐλεάζαρ, ἀνεψιὸς τοῦ προμνησθέντος Μάρκου. Τὴν ἠρεμίαν ταύτην τῶν Βουλγάρων διετάραξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀμουρὰτ τοῦ Β', ὅστις ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς εἰς νέαν ὑποταγήν, ὁ δὲ Ἐλεάζαρ δηλώσας ὑποταγὴν παρέμεινε δεσπότης ἐν Βουλγαρίᾳ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡγεμονίσκων. Ἐπὶ πλέον ὁ Σουλτάνος ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐλεάζαρ, περίφημον διὰ τὴν ὡραιότητά της, συγχρόνως ὅμως, διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, ἐκράτησεν ὡς ὅμηρον καὶ τὸν υἱόν του Στέφανον.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μουρὰτ Β'. ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Σινώπης καὶ ἐκεῖθεν ἐστράφη κατὰ τῶν δεσποτῶν τῆς Βουλγαρίας, διότι φαίνεται ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἐλεάζαρ Στέφανος, εὑρίσκετο εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ πατρός, ὡς πρὸς τὰς

κινήσεις καὶ τὰς βλέψεις τοῦ Σουλτάνου. Φοβηθεὶς ἐκ τούτου ὁ Ἐλεάζαρ μετέβη εἰς Οὐγγαρίαν, ὅπως ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Βασιλέως, ἐπανερχόμενος δὲ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἐγγονόν του, υἱὸν τοῦ Γεωργίου τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του. Ἐν τοσούτῳ ὁ Μουρὰτ ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Σπερέντοβιτζ τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκησε, νομίζων ὅτι ὁ Ἐλεάζαρ εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν Οὐγγαρίᾳ. Ἀλλ' ὁ Ἐλεάζαρ, καίτοι εἶχεν ἐπανέλθει, δὲν ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν υἱόν του Γεώργιον. Ἀποτέλεσμα τῆς πολιορκίας ὑπῆρξεν ἡ ἅλωσις τῆς πόλεως καὶ ὁ ἐξανδραποδισμὸς τοῦ Γεωργίου, τὸν ὁποῖον ὁ Μουρὰτ ἐξηνάγκασε νὰ ἀκολουθῇ τὸ στρατόπεδόν του, ὅπως καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον.

Οἱ ἀδελφοὶ ὅμως Γεώργιος καὶ Στέφανος δὲν ηὐχαριστοῦντο νὰ διατελῶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ γυναικαδέλφου των, διότι ἔβλεπον ὅτι παρεσκευάζετο οὗτος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Οὐγγαρίας, εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ὁποίας εὑρίσκετο ὁ πατήρ των. Ἤλπιζον δὲ νὰ συγκινήσωσι τὸν Ἀλβέρτον Αὐτοκράτορα καὶ Βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, (1438) ὅπως, ἐν περιπτώσει πολέμου, ἀποκαταστήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἡγεμονίαν των. Πληροφορηθεὶς τὴν ἐνέργειαν ταύτην ὁ Ἀμουρὰτ ἐθυμώθη καὶ συνέλαβε τοὺς δύο ἀδελφοὺς διατάξας τὴν τύφλωσιν αὐτῶν, ἐπεμβᾶσα ὅμως ἡ ἀδελφή των κατώρθωσε νὰ μὴ τυφλωθῶσιν καθ' ὁλοκληρίαν. Οἱ δὲ Τριβελιανοὶ κατεκτήθησαν ἐκ νέου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀμουρὰτ (1451) ὁ Στέφανος, υἱὸς τοῦ Ἐλεάζαρ, ἀσθενὴς ἀκόμη τοὺς ὀφθαλμούς, ἠδυνήθη νὰ δραπετεύσῃ καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Πελοπόννησον, ἔνθα παρουσιάσθη εἰς τὸν Δημήτριον καὶ Θωμᾶν Παλαιολόγους τοὺς Δεσπότας, ὡς υἱὸς τοῦ Δεσπότου τῆς Βουλγαρίας Ἐλεάζαρ. Ὁ Στέφανος ἐγένετο ἀμέσως δεκτὸς ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, καθόσον ὁ πατὴρ αὐτοῦ διέκειτο φιλικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἐν Πελοποννήσῳ ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τοῦ Δεσπότου Θωμᾶ καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἀπεφάσισε νὰ ζήσῃ ἐν εἰρήνῃ καὶ νὰ ὑπανδρευθῇ. Προθύμως τότε οἱ Δεσπόται τῆς Πελοννήσου συνῄνεσαν εἰς τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς των Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουήλ. Εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην συνετέλεσε τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τὸ ὁποῖον ἠκολούθει ὁ Στέφανος. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθησαν δύο τέκνα ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος.

Μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν σουλτανικὸν θρόνον Μωάμεθ τοῦ Β' ὁ Γεώργιος, ἀδελφὸς τοῦ Ἐλεάζαρ καὶ θεῖος τοῦ Στεφάνου καὶ τοῦ Γεωργίου, ἐγκατεστάθη ἐκ νέου εἰς τὸν θρόνον του, ὡς ὑποτελὴς τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ καταβολῇ φόρου ὑποτελείας 50.000 δουκάτων ἐτησίως. Δὲν ἐπέζησεν ὅμως ἐπὶ πολὺ ὅπως ἀπολαύσῃ τὸν θρόνον του, διεδέχθη δὲ τοῦτον ὁ υἱός του Ἐλεάζαρ. Οἱ ἀδελφοὶ ὅμως Στέφανος καὶ Γεώργιος ἐν τῷ μεταξὺ κατώρθωσαν νὰ γίνωσι κύριοι τοῦ θησαυροῦ τῆς οἰκογενείας, ὅστις ἦτο τεθαμμένος ἐν Σπεντέροβιτζ, προέτειναν δὲ εἰς τὸν Σουλτάνον νὰ δώσωσι μέρος αὐτοῦ πρὸς

αὐτὸν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῆς Μυσίας, μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Ἐλεάζαρ τοῦ ἐξαδέλφου των, υἱοῦ τοῦ θείου των Γεωργίου. Ὁ Σουλτάνος ὅμως ἐπεμβάς, συνεφιλίωσε τοὺς ἐξαδέλφους, ἀφήσας εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἐλεάζαρ καὶ ἀναγνωρίσας αὐτὸν κύριον τῆς Μυσίας, εἰς δὲ τοὺς τυφλοὺς ἀδελφοὺς παρεχώρησεν ἐκτεταμένην ἔκτασιν ὅπως δυνηθῶσι νὰ ζήσωσιν ἀξιοπρεπῶς. Ἕνεκα τούτου ἀπολέσας τὴν ἐλπίδα τῆς παλινορθώσεως ὁ Στέφανος, ἀνεχώρησεν, ἐγκαταλιπὼν τὰς παραχωρηθείσας γαίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Γεώργιον, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Παλαιολόγων γυναικαδέλφων του, ἐν Πελοποννήσῳ ἔνθα ἐπανεῦρε τοὺς υἱούς του, ἐφήβους πλέον. Τότε ἀπεφάσισεν ἂν καὶ λίαν προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν αὐλὴν τοῦ γυναικαδέλφου του Θωμᾶ εἰς Κέρκυραν τῷ 1462.

Ὡς γνωστόν, ὁ δεσπότης Θωμᾶς ἐκ Κερκύρας μετέβη εἰς Ἰταλίαν, ὁ δὲ Στέφανος δὲν ἠκολούθησεν αὐτόν, ἕνεκεν ἀσθενείας καὶ τῶν γηρατείων του, ἀλλ' ἐγκατεστάθη ἐν Κερκύρᾳ ἔνθα μετ' οὐ πολὺ ὁ υἱός αὐτοῦ Βασίλειος ἔλαβεν εἰς γάμον κόρην εὐγενοῦς οἴκου, τὴν Ἐλισάβετ Ἀρκούδη, ἐξ ἧς ἀπέκτησε τρεῖς υἱοὺς τὸν Νικόλαον, τὸν Εὐστάθιον καὶ τὸν Ἀνδρέαν.

Οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Στεφάνου, Βασίλειος καὶ Κωνσταντῖνος, συνδεθέντες διὰ δεσμῶν συγγενείας καὶ φιλίας μετὰ τῶν εὐγενῶν Κερκύρας, ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον μετὰ τῶν Ἰωαννιτῶν ἐμπόρων, σχηματίσαντες ἐν βραχεῖ διαστήματι μέτρια πλούτη.

Ἂν καὶ τὸ ἀνωτέρω χρονικὸν εἶναι ἀκριβέστατον ὡς πρὸς τὰ γνωστὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἔχομεν ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς:

α') Ὅτι, ὡς γνωστόν, ἡ Βουλγαρικὴ ἱστορία παύει διὰ τῆς παντελοῦς καταχτήσεως τῆς Βουλγαρίας τῷ 1393.

β') Ὅτι, τὰ ἀναφερόμενα γεγονότα ἐν τῷ χρονικῷ μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν Βουλγαρικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν Σερβικὴν τοιαύτην, ἐξ ἧς τὰ παρέλαβεν ὁ συγγραφεὺς τοῦ χρονικοῦ ὅπως καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμά του. (Ὅρα Φραντζῆ χρονικὸν Β' Κεφ. καὶ ἱστορίαν τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ Ν. Κοκκώνη, Ἀθῆναι 1877).

γ') Ὅτι, ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Στεφάνου, ἥτις σημειωτέον δὲν φέρει ἡμερομηνίαν, ἡ καθοριζομένη 29 Αὐγούστου πρὸς τέλεσιν τοῦ μνημοσύνου τοῦ Ἐμμανουήλ, ἂν πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοκράτορος, δὲν εἶναι ὀρθή, καθότι κατὰ τὸν Φραντζῆν Ἐμμανουὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀπέθανε τὴν 11 Ἰουλίου 1426 (ὅρα Χρονικὸν Φραντζῆ, ἔκδοσις Βόννης βιβλίον Ι Κεφάλαιον Μ'). Δυνατὸν καὶ ὁ Φραντζῆς νὰ σφάλλεται.

δ') Ὅτι ὁ Φραντζῆς ὁ τόσον λεπτομερῶς περιγράφων τὰ τῶν Παλαιολόγων, ὡς σύντροφος αὐτῶν καὶ ὡς ἐλθὼν μετὰ τοῦ δεσπότου Θωμᾶ καὶ τῆς οἰκογενείας του εἰς Κέρκυραν τῷ 1461, ὤφειλε νὰ ἀναφέρῃ καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἀφίξεως τῆς ἀδελφῆς τοῦ Θωμᾶ μετὰ τοῦ συζύγου καὶ τῶν τέκνων της, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἦσαν ἤδη ἄνδρες σχεδόν.

Ὁ Φραντζῆς (ἐν Βιβλίῳ Δ' Κεφαλαίῳ ΙΘ', στίχος 10-15), μᾶς ἀφηγεῖται πῶς ἀνεχώρησεν ὁ δεσπότης ἐκ Μεθώνης φθάσας εἰς Κέρκυραν τῇ 28 Ἰουλίου τοῦ 1461 καὶ πῶς ἡ ἀκολουθία του ἐπιβιβασθεῖσα τὴν 11 Ἰουλίου ἔφθασεν εἰς Κέρκυραν τὴν 2 Αὐγούστου.

Ἀλλ' ὁ Φραντζῆς ἐν βιβλίῳ Ι Κεφαλαίῳ Μ', ἔνθα περιγράφει τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ γράφει: Οὗτος οὖν ὁ Βασιλεὺς κὺρ Μανουὴλ πρῶτον θυγατέρα ἐγέννησε..., εἶτα Κωνσταντῖνον, Ἰωάννην τὸν Βασιλέα καὶ Ἀνδρόνικον τὸν δεσπότην καὶ θυγατέρα δευτέραν τὴν..., Θεόδωρον τὸν δεσπότην καὶ πορφυρογέννητον, Μιχαὴλ τὸν αὐθεντόπουλον, Κωνσταντῖνον τὸν δεύτερον τὸν καὶ βασιλέα γενόμενον, Δημήτριον τὸν δεσπότην καὶ Θωμᾶν τὸν δεσπότην. Κατ' ἀκολουθίαν ἐπειδὴ οὔτε τὰ ὀνόματα τῶν ἀδελφῶν τοῦ δεσπότου Θωμα ἀναφέρει, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οὐδόλως ἐνδιέφερεν αὐτὸν ἡ τύχη τῶν γυναικῶν ἐκείνων. Πλὴν τούτου δυνατὸν ὁ πρωτοβεστιάριος νὰ εὑρίσκετο καὶ εἰς διάστασιν μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου τοῦ δεσπότου Θωμᾶ.

Τὸ πρὸς ἐπίλυσιν ὅμως ζήτημα δὲν ἔγκειται ἐνταῦθα. Πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ ἐξακριβωθῶσι τὰ γεγονότα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸν Ἐλεάζαρ, τοὺς υἱοὺς καὶ ἀνεψιούς του, νὰ καθορισθῇ ποῦ ἔλαβον χώραν ταῦτα, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐλεγχθῶσι τὰ ἀναφερόμενα γεγονότα ἐν τῷ χρονικῷ, διότι οὕτω, οὐ μόνον θὰ ἀποδειχθῇ ἡ ἐξ ἡγεμονικοῦ Βουλγαρικοῦ οἴκου καταγωγὴ τοῦ οἴκου τῶν Βουλγάρεων, ἀλλὰ καὶ ἡ συγγένεια αὐτοῦ μὲ τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον τῶν Παλαιολόγων. Ὡς γνωστὸν δὲ οὐδεμιᾶς οἰκογενείας ἡ καταγωγὴ κατ' εὐθεῖαν ἢ ἐκ θηλυγονίας ἐκ τῶν Παλαιολόγων ἀποδεικνύεται ἱστορικῶς.

Μία ἔνδειξις ἀκόμη περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ οἴκου τῶν Βουλγάρεων ἐξ ἡγεμονικοῦ Βουλγαρικοῦ οἴκου, εἶναι τὸ οἰκόσημον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τοῦ τοῦ σημερινοῦ Βουλγαρικοῦ Βασιλείου. Χρυσοῦς λέων ὄρθιος πατῶν ἐπὶ τῆς ἡμισελήνου καὶ ἀτενίζων ἀστέρα χρώματος ἀργυροῦ, ἐπὶ κυανοῦ πεδίου.

Τὸ οἰκόσημον τοῦτο ἡ οἰκογένεια δὲν παρέλαβεν ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀλλὰ ἐχρησιμοποίησεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐγκαταστάσεώς της ἐν Κερκύρᾳ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ μαρμαρίνου οἰκοσήμου ἀνευρεθέντος ὅτε ἀνεσκάπτοντο τὰ θεμέλια τῆς οἰκίας Τζίφρα ἐν Στρατιᾷ, ἐπὶ οἰκοπέδου ἀνήκοντος εἰς τὸ παρακείμενον ἐξωκλήσιον τῆς Θεοτόκου. Τὸ οἰκόσημον τοῦτο κοσμεῖ τὸ ἀέτωμα τῆς ἀνεγερθείσης οἰκίας, ἥτις ἐπὶ μακρὰ ἔτη παρέμενεν ἡμιτελής, ἀποκαλουμένη ὑπὸ τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ σημείου μεταβαινόντων εἰς περίπατον ἐκ τῆς πόλεως «τὸ σπίτι τὸ χαλασμένο».

Ἡ εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀνεύρεσις τοῦ οἰκοσήμου τῶν Βουλγάρεων καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι οἱ πρῶτοι εἰς Κέρκυραν ἐλθόντες Στέφανος πατὴρ καὶ Κωνσταντῖνος καὶ Βασίλειος υἱοί του, ἔκτισαν ἐκεῖ τὴν κατοικίαν των μετὰ ἐξωκλησίου, εἰς τοποθεσίαν δῆλα δὴ εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἄλλοι πρόσφυγες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατῴκησαν. Ἐντεῦθεν ὀφείλομεν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι μεσοῦντος τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἡ πόλις δὲν εἶχε μεταφερθῇ ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν σημερινὴν τοποθεσίαν τῆς τριλόφου Κερκύρας.

ΣΠ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΧΑΛΚΗι ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ[1]

96.

Μεμβρ. *0,21×0,16. ΙΕ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 232.*

Πραξαπόστολοι.

Κῶδιξ καλῶς διατηρημένος, τέλειος εἰς τὸ εἶδός του.

Περιέχει τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὰς Καθολικὰς ἐπιστολὰς καὶ τὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μετὰ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν· ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν κεφαλαίων, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου.

Ἐν τοῖς περιθωρίοις ὑπάρχουσι μαρτυρίαι ὀλίγαι ἐκ τῶν πατέρων. Ἀπὸ τοῦ φύλ. 203-206 Συναξάριον, δηλονότι ὑπόδειξις τῶν περικοπῶν τῶν κατὰ πᾶσαν ἡμέραν καὶ ἑορτὴν ἀναγινωσκομένων· οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται χρονολογία· μόνον ἐν τέλει τοῦ 232 ἐσχάτου φύλλου.

«Δόξα τῷ δόντι ἀρχὴν καὶ τέλος».

97.

Χάρτ. *0,21×0,15 τοῦ 1577, φ. 477.*

Ἀντιόχου τοῦ Πανδέκτου λόγοι.

Προηγεῖται πίναξ τοῦ περιεχομένου· τὸ κείμενον ἐκτείνεται μέχρι τοῦ 256 φύλ. Εἰς τὸ τέλος τῶν Κεφαλαίων: «† Ἀντιόχου μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἀββᾶ Σάββα πρὸς Εὐστάθιον ἡγούμενον μονῆς Ἀτταλιανῆς πόλεως Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας κεφάλαιον δεύτερον ρλ'»· εἰς τὸ 3β φύλλον «τὸ παρὸν βιβλίον Ἀντιόχου τοῦ Δωροθέου... εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ εἴ τις βουληθῇ ἀποξενώσῃ αὐτὸ νὰ εἶνε ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος. κατὰ μῆνα Δεκέμβριον ἰνδ. Θ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Καλλίνικος». Ἐν φύλλῳ 256α ἡ ἑξῆς σημείωσις.

«† Τὸ παρὸν βιβλίον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀντιόχου, ἐγράφη παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Καλλίστου κατὰ συγχωρήσεως δὲ θεοῦ καὶ ἱερομονάχου· ἐν τῇ σεβασμίᾳ καὶ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς ἐπονομαζομένης κατὰ τὸ παλαιὸν μεγάλων πυλῶν, κατὰ δὲ τὸ νέον Δούσικον· ὑμεῖς δὲ οἱ ἐν

[1] Βλ. Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. τόμ. ΙΑ' σ. 191.

χερσὶ τοῦτο ἔχοντες καὶ μετὰ προσοχῆς ἀναγινώσκοντες, καὶ τὰ σφάλματα γνωρίζοντες αὐτὰ καὶ διορθώσητε, ἐμοὶ δὲ τῷ ἀμαθεῖ συγχωρήσατε ἐν τῷ ἔτει ζπε΄. Ἰνδ. Ε΄ ἐν μηνὶ Μαΐῳ κε΄ ἡμέρᾳ πέμπτῃ».

(φ. 256 β) «Τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου λόγος κατανυκτικὸς εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

(φ. 270 β) «Διήγησις περὶ Εὐφροσύνου τοῦ Μαγείρου».

(φ. 273) «Περὶ ὑποκοῆς καὶ ὑπομονῆς».

(φ. 279) «Τὰ ἔργα τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Δωροθέου καὶ βίος τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Θεοδοσίου». Προηγεῖται «πίναξ ἄριστος τῆς παρούσης πυκτίδος» ἐν τέλει ὑπάρχουσι «ἱστορίαι τινὲς καὶ διηγήσεις κατὰ πολλὰ ὠφέλιμοι».

(φ. 431) «Ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον παρ᾽ ἐμοῦ τοῦ μοναχοῦ Καλλίστου... (ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ ἀλλ᾽ ἐσβέσβη) τοίνυν οἱ θεωροῦντες αὐτὸ καὶ ἀναγινώσκοντες συγχωρήσατε μοι τῷ ἀμαθεῖ καὶ διορθώσατε αὐτό. ἐν τῷ ἔτει ζπεω ἰνδ. Ε΄ τῇ δ΄ τῆς τυροφάγου». Ἐν τέλει τοῦ βιβλίου εἰς τὴν ἄγραφον σελίδα «γριγωρήου ἱερομονάχου»· καὶ κατωτέρω «Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις ἀφιέρομα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ἐν τῆς νίσου Χάλκις». ἐν δὲ τῷ ᾤᾳ τοῦ πρώτου φύλλου «τὸ παρὸν ἀνέγνωσα ἐγὼ ὁ Ἀνανίας Διονυσιάτης 1847 δεκεμβ. 21».

98.

Χάρτ. *0,21×0,15 ΙϚ΄* **αἰῶνος** *φ. 188.*

Μηναῖον Σεπτεμβρίου.

Εἶναι διηρημένον εἰς κεφάλαια 24 ἠριθμημένα κάτωθεν λ-λα΄.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ Σεπτεμβρίου ἀπὸ τῆς 16 μέχρι τῆς τριακοστῆς, ἄνευ συναξαρίου· ἔχει τὰς ἑξῆς διαφορὰς μὲ τὸ ἔντυπον· εἰς τὰς κβ΄ προστίθεται κανὼν τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ φέρων ἀκροστιχίδα «τοῦ σοῦ προφήτου μέλπω Χριστὲ τὸ κλέος» εἰς ἦχον β΄ πρὸς τὸ ἐν βυθῷ κατέζευξας, ἀρχόμενος «Τῆς ψυχῆς φυλάξας Ἰωνᾶ»· εἰς τὰς κε΄ ἐλλείπει ὁ πρῶτος κανών, εἰς τὰς κστ΄ ὁ κανὼν τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ δεύτερος τοῦ ἁγίου εἶνε διάφορος, εἰς τὰ κη΄ προστίθενται ἀναγνώσματα προφητειῶν, ἀπόστιχα, καθίσματα διπλᾶ καὶ κανὼν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον.

Ἐν τέλει σημειοῦται δι᾽ ἄλλης χειρὸς «αψγ΄ μαΐου κ΄ ἐπῆγον ἐγὼ ὁ παπᾶ Δηονίσιος ηστοφηστῆρι ἀπὸ τὴν πανᾶγήα τῆς παναγήες τῆς Χάλκης ηγουμενέβοντας παπᾶ κὺρ Ανθυμος κεης αυτο εγηνε τὸ παρὸν ης ἀσφάλια. Διονισηος ἱερωμόναχος»

99.

Χάρτ. *0,21×14,5 τοῦ 1547 φ. 278.*

Μηναῖον Ὀκτωβρίου.

Ἐν μέρει σητόβρωτον.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρι τῆς τελευταίας μετὰ συναξαρίων, ἀλλ᾽ ἄνευ στίχων· ἡ ἀρχὴ ἐλλείπει, τὸ δὲ σῳζόμενον ἄρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων τοῦ Θεοτοκίου τῆς Ε΄ ᾠδῆς τοῦ εἰς τὰς β΄ τοῦ μηνὸς κανόνος «..νάτου χωρήσασα»

Ὑπάρχουσι διαφοραί τινες πρὸς τὸ ἔντυπον, ἀλλὰ τὰ συναξάρια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, συμφωνοῦσι.

Ἐν φύλλῳ 240 β φέρει τὴν ἑξῆς σημείωσιν· «ἀφηερώθη εἰς τὸν μέγα Δημήτριον ἐν τι νήσω τῆς Πριγγίπου παρὰ τῆς τιμιωτάτης Κυριακῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Μ. Οἰκονόμου Πάπα κὺρ—τοῦ Καλοθέτου ἐν ἔτει ζνε ἰνδ. Ε= (1547») καὶ ἑτέρα:

«αὕτη πέφυκε τοῦ Γαβριὴλ ἡ βίβλος θύτου ταπεινοῦ Ἐκκλησίας ἐκ χώρας Βρύα ζπστ. (=7086=1578) ἐν μηνὶ Ἰουλλ. κθ΄ ἡμέρα Γ».

Ἐν τέλει σημειοῦται: «ἐτελιώθη τῶ παρῶν βιβλίω Αὐγούστου κε΄ ἡμέρα Σαββάτω ὥρα εἰς ανπβ΄ Ἰάκωβος ἁμαρτωλὸς ὁ γράψας». (σημειωτέον τὸ ἔτος ὡς λάθος).

100.

Χάρτ. *0,21×15, ΙΕ΄* **αἰῶνος,** *φ. 373.*

Μηναῖον Ὀκτωβρίου.

Κατάστασις χειρογράφου ἀρκούντως καλή· χάρτης ὡραῖος καὶ γραφὴ ἐπίσης ὡραία.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας, ἄνευ συναξαρίων· τὰ στιχηρὰ διαφέρουσι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ δὲ κανόνες διαφέρουσι εἰς τὰς ι΄, ιγ΄, ιη΄· εἰς μὲν τὰς ι΄ ὁ κανὼν εἰς ἦχον δ΄ φέρει ἀκροστιχίδα «τῶν αὐταδέλφων αἰνέσω ξυνωρίδα» καὶ ἄρχεται «τῷ πόθῳ τῷ τοῦ Χριστοῦ φλεγόμενος» ποίημα Θεοφάνους· εἰς τὰς ιγ΄ ὁ κανὼν εἰς ἦχον α΄ φέρει ἀκροστιχίδα «Κάρπον τε καὶ Πάπυλον ἄσμασιν στέφω» καὶ ἄρχεται «Κάρπου καὶ Παπύλου τῶν στερρῶν» ποίημα Ἰωσήφ· εἰς τὰς ιη΄ ὁ κανὼν εἰς ἦχον πλ. δ΄ ἄρχεται «Ἅρμα Θεοῦ περιφανὲς» παρομοίως εἰς τὰς κβ΄, κη΄, λα΄, οἱ δεύτεροι κανόνες διαφέρουσιν, εἰς τὰς κθ΄ ὁ δεύτερος κανὼν εἰς ἦχον πλ. δ΄ ἄρχεται «τῆς ἑβδομάδος ἀριθμῷ τιμώμενος», εἰς τὰς κη΄ ὁ δεύτερος κανὼν εἰς ἦχον πλ. δ΄ φέρει ἀκροστιχίδα «Ὁμότροπε Στέφανε σὸν ὁμώνυμον τίθει» καὶ ἄρχεται «ὅλην μου τὴν ζοφώδη πάτερ ἀχλὺν» εἰς τὰς λα΄ ὁ δεύτερος κανὼν εἰς ἦχον δ΄ ἄρχεται «Ἄσομαι Κύριε ὁ Θεός μου».

Ἡ κατὰ τὰ ἔντυπα εἰς τὰς ιδ΄ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ ποιητοῦ μετατίθεται εἰς τὰς ιβ΄ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Κοσμᾶ τοῦ

ἁγιοπολίτου καὶ ποιητοῦ ἐπισκόπου Μαϊουμᾶ ἔχουσα καὶ κανόνα διάφορον εἰς ἦχον δ΄ φέροντα ἀκροστιχίδα «Κοσμᾶν ἐπαινῶ τὸν μελουργὸν προφρόνως» καὶ ἀρχόμενον «καλλύνας τῶν ἀρετῶν τοῦ βίου σου». Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ὑπάρχουσι δύο κανόνες τοῦ ἁγίου ὁ πρῶτος εἰς ἦχον β΄ ἄρχεται «Ρεῖθρα ζωῆς» καὶ ὁ δεύτερος εἰς ἦχον πλ. δ΄ ἄρχεται «Μύρου εὐώδους καὶ σεπτοῦ» Προστίθεται εἰς τὰς κζ΄ καὶ ἀκολουθία τῶν μεθεόρτων τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἐν ᾗ κανὼν ὑπάρχει ὁ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου εἰς τὰ ἔντυπα πρῶτος. Παρομοίως προστίθεται εἰς τὰς ΙΕ΄ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου τοῦ νέου· εἶνε διῃρημένη εἰς 48 τετράδια κάτωθεν α - μη΄.

101.

Χάρτ. *0,22×15, τοῦ 1495 φ. 217.*

Μηναῖον Ὀκτωβρίου.

Ἐν καλῇ καταστάσει διατηρεῖται. Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνός, ἄνευ συναξαρίων.

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον 217 ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος σημείωσις· «ἐτελειώθη τὸ παρὸν μηνέον διὰ χειρὸς καμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Φωτίου τάχα καὶ μοναχοῦ ἐν ἔτει ζγ΄ ἰνδ. ιγ ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιη» ἀμέσως δὲ ἕπεται ἑτέρα σημείωσις. «ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ εἴλθομεν ἐγώ τε καὶ ὁ ἐν μοναχοῖς κὺρ μάξιμος καρίας».

Ὄπισθεν τοῦ αὐτοῦ φύλλου «ἐν ἔτει ζγ. ινδ. ιγ΄ ἤλθομεν ἐγώ τε ὁ γράψας ταῦτα καὶ μάξιμος ὁ ἐν μοναχοῖς τίμιος ὁ καὶ λεγόμενος καρίας· ἐκ τῆς ἐπαρχίας Γαγγρῶν τῆς Παφλαγονίας: εἰς τὸν παρόντα ναὸν τὸν εἰς ὄνομα τιμώμενον (Παναγίας); Χάλκης, ἐγὼ μὲν διέμεινον ὧδε· κακεῖνος ἐπνίγη ἄντικρυ τοῦ Παντιχίου: Εὕρομεν δὲ καὶ τὸν ἄλλον Φώτιον Γαλάτην ἐνταῦθα τὸν καὶ τὴν παροῦσαν βίβλον γεγραφότα· μετὰ δὲ τινὰ χρόνον ἐξελθὼν ἐκ τῆς αὐτῆς μονῆς, καὶ κατήντησεν ἐν τῇ νήσῳ τοῦ ἁγίου μου πρωτοκλήτου Ἀνδρέου· διέτριψε δὲ ἐκεῖ χρόνους δέκα· μετὰ δὲ ταῦτα εἰσῆλθεν ἐν τῇ νήσῳ Πριγγίπου· ἀπέδωκε τὸν χοῦν τῷ χοΐ καὶ κύριος ὁ Θεὸς ἀναπαύσαι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ μετὰ τῶν ἁγίων».

Ἐν ἀρχῇ ὑπάρχει ἡ γνωστὴ μεταγενεστέρα σημείωσις δηλοῦσα ὅτι τὸ χειρόγραφον ἀνήκει εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας Χάλκης.

102.

Χάρτ. *0,21×0,15. ΙϚ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 191.*

Μηναῖον Δεκεμβρίου.

Καλῶς διατηρημένον· ἡ γραφὴ εὐανάγνωστος, ἀλλὰ τὸ δέσιμον ἐφθαρμένον.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς δεκάτης ἐννάτης μετὰ τῶν ἀκολουθιῶν τῶν δύο πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως Κυριακῶν, ἄνευ συναξαρίων.

Εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα προστίθενται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ στιχηρὰ τῆς Θεοτόκου, τὰ εἰς τὸν στίχον δὲ στιχηρά, ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων, ἐλλείπουσι, καὶ ἐξαποστειλάρια δὲ προστίθενται μετὰ τὸν κανόνα εἰς τὰς πλείστας ἀκολουθίας.

Τὰ εἰς τὸν μικρὸν ἑσπερινὸν τῶν ἑορτασίμων στιχηρὰ εἰς τὸ κύριε ἐκέκραξα εἰσὶ διάφορα. Διάφορος εἶναι ἐπίσης ὁ κανὼν τοῦ ὁσίου εἰς τὰς δ΄ τοῦ μηνὸς καὶ οἱ κατὰ τὰς ς΄ τοῦ μηνὸς τρεῖς κανόνες. Εἰς τὰς ε΄ τοῦ μηνὸς προστίθεται κανὼν τῆς Θεοτόκου· εἰς τὰς κ΄ ἐλλείπει ὁ κανὼν τῶν προεορτίων καὶ ὁ πρῶτος τοῦ ὁσίου καὶ προστίθεται κανὼν τῶν ἀποστόλων. Εἰς τὰς ιε΄ προστίθεται ἀκολουθία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λάτρῳ τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς β΄ τοῦ μηνὸς κανόνος μέχρι τῆς ἕκτης ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ κανόνος ἐλλείπουσιν.

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον ἡ ἑξῆς ἀνορθόγραφος σημείωσις «Τω παρων μηναῖον δεκέμβριος ὑπάρχι *τοῦ τιμίου Προδρόμου ἀντικρὴ Σοζουπόλεως* καὶ ὅπως τὸ ἀποξενόσι νὰ εἶναι ἀφωρησμένος μητροφάνης ἱερομόναχος».

Ἐπίσης ἡ ἑξῆς σημείωσις.

† «ἐτοῦτω τὸ παρὸ μηναῖο εἶνε τοῦ σεβασμίου μοναστηρίου τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου τῶ ἐν τῇ νοισίω Χάλκης καὶ ὤπηος τω ἀπωξενόση νάχη τὴν ἀρὰν τῶν πατέρων» Ἡσαΐας ἱεροδιάκονος. (Κάτωθεν μονοκονδυλιά).

103.

Χάρτ. *0,21×0,15 τοῦ 1608 φ. 181.*

Μηναῖον Ἰανουαρίου.

Χεὶρ καλλιγράφος μέν, ἀλλ᾿ ἀπρόσεκτος.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς δεκάτης τετάρτης, ἄνευ συναξαρίων.

Κατὰ τὸ πλεῖστον συμφωνεῖ μὲ τὰ ἔντυπα· ἐν τῷ τέλει ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις τοῦ γράφοντος «† Τὸ παρὸν μηνέον ἐγράφι, διὰ χειρὸς ἐλαχίστου μητροφάνους ἱερομονάχου, καὶ τυπικάρι *τῆς ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς μονῆς τοῦ τιμίου ἐνδόξου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου τοῦ εὑρισκομένου ἐν τῇ μαύρῃ θαλάσσῃ ἀντίκρι Σωζουπόλεως* ἐν ἔτει ζρις΄» δι᾿ ἄλλης δὲ χειρὸς κάτωθεν «καὶ τὸ παρὸν ἐσταχώθη ὑπὸ χειρὸς τοῦ εὐτελοῦς Πορφυρίου Ἱερομονάχου».

104.

Χάρτ. *0,21×14. ΙϚ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 182.*

Μηναῖον Φεβρουαρίου.

Ὁ κῶδιξ ἐν μέρει σητόβρωτος περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἀπ᾿ ἀρχῆς μέχρι τέλους, ἄνευ συναξαρίων· ἐν τῷ τέλει ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος

σημείωσις: «ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Φεβρουάριος ἐν μηνὶ Αὐγούστου κ' ἡμέρα δευτέρα Ἰνδικτ. ζ' (1534) ἐγράφη *ἐν τῷ νησίῳ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰω(άννου) Ἀβράμιος μοναχός*».

Ἐν ἀρχῇ ὑπάρχουσι δύο φύλλα μεμβράϊνα γραφῆς ΙΑ' αἰῶνος περιέχοντα ἑρμηνείας τοῦ Χρυσοστόμου.

105.

Χάρτ. *0,23×0,14. ΙϚ* ***αἰῶνος,*** *φ. 144.*

Μηναῖον Φεβρουαρίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνός, ἄνευ συναξαρίων. Ἐν τῷ μέσῳ, ἐλλείποντος ἑνὸς τετραδίου, ἐλλείπουσι τὰ μετὰ τὰ στιχηρὰ τὰ εἰς τὸ κύριε ἐκέκραξα τῆς ὑπαπαντῆς μέχρι τῆς ἕκτης ᾠδῆς τοῦ κανόνος τοῦ προφήτου Συμεών.

Ἐν φύλλῳ 129 λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τοὺς συκοφαντοῦντας αὐτὸν ἀρχόμενος «Μεγάλη παράκλησις ψυχαῖς διὰ τὸ μισεῖσθαι κεκακιωμέναις». Εἶτα τοῦ αὐτοῦ κατὰ Σαβελλίου, τοῦ Ἀρείου, καὶ τῶν Ἀνομοίων, ἄνευ τέλους.

Εἰς τὸ πρῶτον φύλλον «Τὸ εν κρ' ικαλοιῶνι † Κοσλα ρϊ Καραβοκίρι==».

106.

Χάρτ. *0,21×14 τοῦ 1598. φ. 196.*

Μηναῖον Φεβρουαρίου.

Κῶδιξ καλῶς διατηρημένος, περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνός, ἄνευ συναξαρίων. Ἐν τέλει ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις ὑπὸ τοῦ γραφέως «Τέλος τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ἐν μηνὶ δεκεμβρίω ί-ή- ἐν ἔτει αφψη ,ζϱς' ξβ' †„ σφ θνβω φεϱ-ξ λνθυλω» καὶ κατόπιν ἡ πιστὴ ἐξήγησις τῶν κρυπτογραφικῶν γραμμάτων «Μητροφάνης ἱερομόναχος»

Προστίθεται δὲ καὶ ἑτέρα σημείωσις· Τῶ συσταχίκοτι εὔχεσθαι σὺν τῷ γεγραφηκότι, ὅπως ἵλεως γενήσεται ὁ κυριος αὐτοῖς, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ,ζϱζ' 1599».

107.

Χάρτ. *0,22×0,15 τοῦ 1533 φ. 146.*

Μηναῖον Ἀπριλίου.

Βιβλίον σεσαθρωμένον καὶ σητόβρωτον.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἄνευ συναξαρίων καὶ ἀναγνωσμάτων προφητειῶν. Ἔχει τὰς ἑξῆς διαφορὰς πρὸς τὰ ἔντυπα.

Εἴς τινας ἡμέρας τὰ εἰς τὸ κύριε ἐκέκραξα στιχηρὰ εἶναι διάφορα, εἰς δὲ τὰς κβ' καὶ κς' οἱ κανόνες εἶνε διάφοροι.

Ἀντὶ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα ἀκολουθιῶν εἰς τὰς δ' ὑπάρχει ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Ἰωσὴφ τοῦ ὑμνογράφου, εἰς τὰς ε' ἡ τῶν μαρτύρων Θεοδούλου καὶ Ἀγαθόποδος, εἰς τὰς ζ' ἡ τοῦ ὁσίου Γεωργίου, ἐπισκόπου Μιτυλήνης, εἰς τὰς ιθ' ἡ τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Παλαιολαυρίτου καὶ εἰς τὰς κδ' ἡ τοῦ μεγαλομάρτυρος Σάββα τοῦ στρατηλάτου.

Εἰς τὰς ιδ' ὑπάρχει ἡ ἀκολουθία τοῦ ἱερομάρτυρος Ἀρτέμωνος, ἡ δὲ τοῦ Μαρτίνου Πάπα Ρώμης μετατίθεται εἰς τὰς ιδ', ἡ τοῦ Ἀριστάρχου Πούδη καὶ Τροφίμου εἰς τὰς ΙΕ', ὅθεν ἐλλείπει ἡ τοῦ μάρτυρος Κρήσκεντος, αἱ δὲ εἰς τὰς κη' καὶ εἰς τὰς κθ' ἀκολουθίαι ἐναλάσσονται.

Ἐκ τῆς εἰς τὰς κγ' τοῦ μηνὸς ἀκολουθίας, ἐλλείπουσι τὰ ἐν τῷ μικρῷ ἑσπερινῷ, αἱ προφητεῖαι, τὰ εἰς τὴν λιτὴν καὶ τὰ καθίσματα, ἀντὶ δὲ τῶν εἰς τὰ ἔντυπα δύο κανόνων ὑπάρχει ἕτερος. Ἡ εἰς τὴν α' τοῦ μηνὸς ἀκολουθία εἶνε ἐλλιπής, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως φύλλου καὶ ὁ κανὼν αὐτῆς εἶναι διάφορος.

Ἐν τέλει ἡ ἑξῆς σημείωσις· «ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Ἀπρίλλιος ἐν μηνὶ Ἀπριλίῳ δ' ἡμέρα παρασκευὴ τοῦ Λαζάρου· ἐν ἔτει ,ζμα' ἰνδ. ς' ἐν τῷ *νησίῳ τοῦ τιμίου Προδρόμου*. Δόξασοι χριστὲ ὁ δοὺς ἀρχὴν καὶ τέλος. Ἀμήν. Ἀβράμιος μοναχὸς τάχα καὶ ἱεροδιάκον».

108.

Χάρτ. *0,21,5×0,15 τοῦ 1514 φ. 185.*

Μηναῖον Ἰουνίου.

Βιβλίον πεπαλαιωμένον καὶ σητόβρωτον περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνός, ἄνευ συναξαρίων. Τὰ στιχηρὰ ἐν πολλοῖς διαφέρουσιν, εἰς τὴν α' προστίθεται καὶ ἡ τοῦ ἑτέρου μάρτυρος Ἰουλίου ἀκολουθία, εἰς τὴν δ' ἐλλείπει ὁ πρῶτος κανών, εἰς τὰς ς' προστίθεται ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, εἰς τὰς ι', ἀντὶ τῆς εἰς τὸ ἔντυπον ἀκολουθίας, ὑπάρχει ἡ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Τιμοθέου Προύσης, εἰς τὰς ιβ' ὁ κανὼν διάφορος, εἰς τὰς ιγ' προστίθεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου, ἐπισκόπου Λευκοσίας τῆς Κύπρου, εἰς τὰς ιδ' ἀμφότεροι οἱ κανόνες εἶναι διάφοροι, εἰς τὰς ιζ' ἡ ἀκολουθία τῶν πρώτων μαρτύρων, ἐλλείπει δὲ κανὼν τῶν δευτέρων μαρτύρων, εἰς τὰς κδ' ὁ δεύτερος κανὼν διάφορος, εἰς τὰς κε' προστίθεται κανὼν τοῦ Προδρόμου, ποίημα Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, εἰς τὰς λ' ὁ πρῶτος κανὼν εἶναι διάφορος, Ἐν τῇ ὀπισθίᾳ σελίδι τοῦ 181 φύλλου ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις· «ἐτελιώθη ὁ παρὼν μὴν Ἰούνιος τῷ ,ζκβ' ἔτος (=1514) ἡμέρα β' Ἰουλλ. ιζ' ἰνδκ. β» προστίθεται δὲ διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς κανὼν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς ἦχον δ' ἀρχόμενος «ὡς ἔμψυχος τράπεζα», ὅστις κατὰ τὴν ἐν τέλει αὐτοῦ σημείωσιν «ψάλλεται εἰς τὰς ἐπισήμους τῶν ἁγίων ἑορτάς» καὶ ἐγράφη μηνὶ ὀκτωβρίῳ κγ' ἰνδ. γ' ,ζκγ' ἔτους *ἐν τῷ νησίῳ*. Εἶναι διῃρημένον εἰς 23 τετράδια.

109.

Χάρτ. *0,21×15 τοῦ 1614 φ. 203.*

Μηναῖον Ἰουνίου.

Τὸ βιβλίον διατηρεῖται καλῶς· ἡ γραφὴ ὡραία· εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν ἀκολουθιῶν τῆς κδ΄ καὶ κθ΄ ὑπάρχουσι κοσμήματα ὡραῖα.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνός, ἄνευ συναξαρίου. Τὰ στιχηρά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δὲν διαφέρουσι τῶν ἐν τῷ ἐντύπῳ, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ συμφωνεῖ τοῖς ἐν τοῖς χειρογράφοις 85 καὶ 108 εἰς τὰς ἀκολούθους ἡμέρας: δ΄ ι΄ ιγ΄ ιδ΄ ιζ΄ κε΄ καὶ λ΄.

Παρατηρητέον προσέτι ὅτι εἰς τὰς κδ΄ κθ΄ καὶ λ΄ προστίθενται καὶ οἱ ἀπόστολοι.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ τελευταίου φύλλου ἡ ἑξῆς σημείωσις ὑπάρχει· «ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Ἰούνιος κατὰ μῆνα Μάρτιον κη΄ τῇ β΄ τῆς δ΄ ἑβδομάδος τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς ὥρα ς΄ γραφὲν παρ᾽ ἐμοῦ ἐν ταύτῃ τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ *τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου.* Θεοδοσίου οἰκτροῦ καὶ τῶν ἐλαχίστων ἱερομονάχου ἐλαχιστοτέρου· *ἐν τῷ νισίῳ ἀντικρὺ σωζουπόλεως τῆς μαύρης θαλάττης.* Οἱ τοίνιν ἀναγινώσκοντες σὺν θεῷ ἔρρωσθε καὶ τῶν ἐμοῦ σφαλμάτων μηδεὶς μεμφέτω, ὢ φίλοι χριστοῦ, διότι ἀμαθὴς ὑπήρχον ͵ζρκβ΄ ἰνδ. ιβ΄» καὶ κάτωθεν δι᾽ ἄλλης χειρός. «† ἐσταχώθη παρὰ Μητροφάνους ἱερομονάχου καὶ προηγουμένου».

110.

Χάρτ. *0,21×14 τοῦ 1623 φ. 187.*

Μηναῖον Ἰουλίου.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς δεκάτης ἕκτης συμφωνούσας μὲ τὰς τῶν χειρογράφων 112, 113, προστιθεμένης τῆς τῶν ἁγίων Πατέρων ἀκολουθίας. Ἐν τέλει ὑπάρχει ἡ σημείωσις: «Τὸ παρὸν μηναῖον πρῶτον τοῦ Ἰουλίου ἐγράφη ἐν τῇ *σεβασμίᾳ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ* τοῦ *τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου τῷ ἐν τῷ νησίῳ ἀντίκρυ Σωζουπόλεως* καὶ ἐτελειώθη ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσις κόσμου ζρλα (=1623) μηνὶ Ἀπριλίῳ δ΄» καὶ ἀμέσως προστίθεται «†ἐσταχώθη παρὰ μητροφάνους ἱερομονάχου καὶ προηγουμένου τοῦ Χαμοδράκη».

Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ὑπάρχουσι φύλλα ἐπὶ τῶν ὁποίων σημειοῦνται χωρία ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς.

111.

Χάρτ. *0,21×0,14 τοῦ 1623 φ. 163.*

Μηναῖον Ἰουλίου.

Κῶδιξ κατὰ πάντα ὅμοιος τῷ προηγουμένῳ καὶ τῆς αὐτῆς οὐχὶ τόσον ἐπιτηδείας χειρός.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑβδόμης μέχρι τῆς τελευταίας, ἄνευ συναξαρίων, συμφωνούσας μὲ τὰς εἰς τὰ χειρόγραφα 112 καὶ 113, ἐκτὸς ὅτι εἰς τὰς κ΄ οὐχ ὑπάρχουσι προφητεῖαι, καὶ εἰς τὰς κστ΄ ὑπάρχει καὶ ἡ δευτέρα εἰς τὸ ἔντυπον ἀκολουθία.

Ἐν τέλει προστίθενται αἱ αὐταὶ σημειώσεις αἱ καὶ εἰς τὸ προηγούμενον 110 χειρόγραφον, ἀλλ᾽ ἀντὶ τῶν λέξεων «τὸ πρῶτον» ὑπάρχει «τὸ δεύτερον» καὶ ἀντὶ τῆς ἡμερομηνίας «ἀπριλίῳ δ΄» ὑπάρχει «μαΐῳ λ».

Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ὑπάρχουσι φύλλα μεμβράϊνα ἐκ συναξαρίου.

112.

Χάρτ. *0,23×0,16 τοῦ 1555 φ. 246.*

Μηναῖον Ἰουλίου.

Χειρόγραφον κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ ὑπ. ἀρ. 85, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς χειρός.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνὸς Ἰουλίου, ἄνευ συναξαρίου συμφωνούσας πρὸς τὰς τοῦ 113 χειρογράφου.

Ἐν τέλει σημειοῦται «ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Ἰούλιος ἐν ἔτει ζξγ: ὁ καθηγούμενος τῆς βασιλικῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου Μάξιμος ἱερομόναχος».

113.

Χάρτ. *0,21×0,15 τοῦ 1514 φ. 204.*

Μηναῖον Ἰουλίου.

Χειρόγραφον κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ ὑπ᾽ ἀριθ. 108 καὶ τῆς αὐτῆς χειρός.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνός, ἄνευ συναξαρίων. Ἔχει τὰς ἀκολούθους διαφορὰς μὲ τὸ ἔντυπον· ἡ εἰς τὴν α΄ ἀκολουθία ἔχει κανόνα διάφορον, μὴ συμφωνοῦντα μηδὲ τῷ εἰς τὸ ἔντυπον· ἡ εἰς τὰς ε΄ ἀκολουθία τῆς ὁσίας Μάρθας ἔχει κανόνα μὴ συμφωνοῦντα μηδὲ μετὰ τοῦ εἰς τὸν ὑπ᾽ ἀριθ. 93 χειρόγρ. οὐδὲ μετὰ τοῦ εἰς τὸ ἔντυπον, ἀλλὰ μετὰ τοῦ εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 42 χειρ. Εἰς τὰς ιγ΄ μόνον ἡ τῆς μάρτυρος Γολινδοὺχ ἀκολουθία ἐλλείπει, εἰς τὰς ιστ΄ ὑπάρχει ἡ τοῦ μάρτυρος Ἀθηνογένους ἀκολουθία, μεθ᾽ ἣν προστίθεται ἡ ἀκολουθία τῶν ἁγίων πατέρων συμφωνοῦσα τῇ εἰς τὸ 69 χειρόγραφον. Εἰς τὰς η΄ ὑπάρχουσι καὶ προφητεῖαι.

Εἰς τὰς ζ΄ τοῦ ὁσίου Θωμᾶ τοῦ ἐν τῷ Μαλαιῷ ἀκολουθία ὑπάρχει, ἐλλείπει δὲ ἡ τῆς ἁγίας Κυριακῆς, καὶ προστίθεται ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Ἀκακίου τοῦ ἐν τῷ Κλίμακι· ἡ εἰς τὰς ια΄ ἀκολουθία ἔχει κανόνα διάφορον. Τὰ εἰς τὸ κύριε ἐκέκραξα στιχηρὰ διαφέρουν τῶν ἐντύπων εἰς τὰς δ΄ εἰς τὰς ι΄ καὶ ιβ΄· εἴς τινας ἡμέρας σημειοῦνται καὶ τὰ ἀποστοευαγγέλια.

Ἐν τέλει ὑπάρχει ἡ σημείωσις· «ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Ἰούλιος ἐν ἔτει ζκγ, ἰνδ. γ΄ ὀκτ. κα΄ ἡμέρα ζ, *ἐν τῷ νησίῳ,* Ἰωαννίκιος».

114.

Χάρτ. *0,22×0,14 φ. 301.*

Μηναῖον Αὐγούστου.

Ἐν ἀρχῇ ἐλλείπει ἓν φύλλον, περιέχει τετράδια λθ´. Ἡ ἀπόδοσις τῆς Κοιμήσεως τῇ κγ´· δὲν παρεβλήθη πρὸς τὸ ἔντυπον.

115.

Χάρτ. *0,21×0,15 τοῦ 1610 φ. 469.*

Μηναῖον Αὐγούστου.

Βιβλίον διῃρημένον εἰς τετράδια 60 καὶ καλῶς διατηρημένον, εἰ καὶ σητόβρωτον ἐν μέρει. Περιέχει τὰς ἀκολουθίας τοῦ μηνός, ἄνευ συναξαρίου καὶ ἔχει τὰς ἑξῆς διαφορὰς πρὸς τὸ ἔντυπον: α) τὰ στιχηρὰ ἐν πολλοῖς εἶναι διάφορα, β) οἱ κανόνες εἶναι διάφοροι εἰς τὴν α´ ἀμφότεροι, εἰς τὰς ιβ´ ὁ τοῦ ὁσίου, εἰς τὰς ιδ´ ὁ προεόρτιος, εἰς τὰς ιστ´ ὁ τῆς ἁγίας εἰκόνος, εἰς τὰς κθ´ ὁ δεύτερος, εἰς τὰ λ´ ὁ τοῦ Προδρόμου, γ) εἰς τὰς λα´ ὁ πρῶτος κανὼν ἐλλείπει, δ) ἡ ἀπόδοσις τῆς ἑορτῆς τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἰς τὰς κη´, ὑπάρχει δὲ περὶ αὐτῆς καὶ ἡ ἐν τῷ 35 χειρογράφῳ σημείωσις· ἀλλ᾿ ἡ τοῦ ὁσίου Μαξίμου ἀκολουθία ψάλλεται εἰς τὰς κβ´ ὡς καὶ εἰς τὰ ἔντυπα, ε) εἰς τὰς στ´ τοῦ μηνὸς προστίθεται εὐχὴ εἰς τὰς σταφυλάς· εἰς δὲ τὰς ιε´ ὑπάρχουσι τροπάρια στιχηρὰ ἐνῷ δίδεται ἅγιον ἔλαιον, στ´) προστίθενται οἱ ἀπόστολοι εἰς τὰς στ´ εἰς τὰς ιε´ καὶ εἰς τὰς κθ´. Σημειωτέον ὅτι τὸ εἰς τὰς ιε´ συναξάριον ὑπάρχει τὸ μόνον ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ.

Ἐν τέλει ἡ σημείωσις τοῦ γραφέως· «ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἀνθίμου μοναχοῦ ἐπὶ ἔτους ζριη´ διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ πανοσιωτάτου καθηγουμένου κὺρ φιλοθέου ἱερομονάχου ἐκ τῆς νήσου Κύπρου ἐκ Λευκωσίας καὶ εἴ τις τὸ ἀποξενώσῃ ἐκ τοῦ μοναστηρίου τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Περιβλέπτου ἐχέτω τὰς ἀρὰς τοῦ τιη´ Θεοφόρου πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ».

116.

Χάρτ. *0,22×0,14,5 τοῦ 1475 φ. 86.*

Ἄπορα τοῦ Τυπικοῦ.

Τὸ βιβλίον ἐλλιπὲς ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει.

Προηγεῖται «Πίναξ ἄριστος τῆς παρούσης πυκτίδος».

Ἐν φύλλῳ 24 ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις· «ἐτελειώθη ἡ παροῦσα δέλτος τὰ λεγόμενα ἄπορα τοῦ τυπικοῦ διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου καὶ πολλοῦ πόθου κὺρ θεοσεβεστάτου Θωμᾶ ἱερέως τοῦ ῥαυτοπούλου καὶ ἐγράπτησαν διὰ χειρὸς καμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Γρηγορίου τὸ ἐπίκλην: $\frac{\kappa}{\tau}$ $\frac{\Lambda}{9}$ $\frac{\pi\nu}{\pi\nu}$, ἀπὸ πόλεως

Μίδιαν (;) κατοικούμενον εἰς τὴν μονὴν τῶν Μαγγάνων καὶ ἀνεμπεσώμενος ἀσθενὴς δυνατὰ μῆνα Γ´ καὶ ηὔφθασα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ θανάτου, ὅτι τάχα καὶ ἀνάξιος ἱερομόναχος καὶ ἡ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθαί με διὰ τὸν κύριον καὶ μακαρίσατέ με ὅπως εὕρω ἵλεον διὰ τῶν πόλλων μου σφαλμάτων, διότι οὐδεὶς ἀλάθητος εἰμὶ εἷς ὁ θεός. ἐτελειώθη ἡμέρα ζ. ὥρα στ´ τῆς ἡμέρας ἐν χρονία νομ χν″ ἔτει Ἀδὰμ ͵ϛϡΠΓ´ = 6983 = 1478 ἰνδ. η´ ὁ Κύκλ. ια´ «ι´ θεμλ, $\frac{\tau}{\tau}$ (ι´ ΚΓ. ψ. ζλ´ ϡστλω´ ἀμήν».

Ἐν ἀρχῇ κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ Πίνακα περιελάμβανε ρηθ´ Κεφάλαια ἀλλ᾿ ἐξ αὐτῶν ἐξέπεσον τὰ τελευταῖα 34 κεφάλαια.

117.

Χάρτ. *0,23×16,5 ΙϚ´* ***αἰῶνος*** *φ. 262.*

Κανονάριον τῆς Θεοτόκου.

Βιβλίον ἐρρυπωμένον καὶ σαθρόν: τὰ τελευταῖα φύλλα ἐσχισμένα.

Περιέχει 1) Κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον καθ᾿ ἑκάστην κατ᾿ ἦχον ἐν οἷς καὶ ὁ μικρὸς παρακλητικὸς κανών.

2) Τριῴδια ψαλλόμενα ἐν τοῖς ἀποδείπνοις κατὰ τὰ προεόρτια τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ τῶν Φώτων.

3) Κανόνα παρακλητικὸν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον «τῶν λυπηρῶν ἐπαγωγαί»· ἐν τέλει τοῦ κανόνος «θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Κωνσταντίνου Κορίνθου» (;).

«Διπλοῦς τὸν ἁπλοῦν ἡ κυήσασα λόγον
διπλῆν ῥῶσιν δίδου μοι τῷ γεγραφότι»

4) Προστίθενται ὑπ᾿ ἄλλης χειρὸς γεγραμμένοι κανόνες εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, ποίημα Ἰωάνου μοναχοῦ.
οἱ πρῶτοι τέσσαρες καὶ τοῦ πέμπτου μέχρι τέλους τῆς ἑβδόμης ᾠδῆς.

118.

Χάρτ. *0,21×0,15 ΙϚ´* ***αἰῶνος*** *φ. 280.*

Τυπικόν.

τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῶν Ἱεροσολύμων ἁγίας Λαύρας τοῦ ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα.

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀειμνήστου Κεραμέως, ὅστις περιέγραψε μόνον τὸ 119, ἐνῷ καὶ τοῦτο ἀνήκει τῇ ἐν Σωζουπόλει μονῇ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

Ἐν ἀρχῇ ἔχει τέσσαρα φύλλα ἄγραφα, ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ σελίδι τοῦ πρώτου σημειοῦται· «ἐκοιμήθη ὁ μακαρίτης ἐπίσκοπος Ἀγαθουπόλεως κὺρ Μητροφάνης ἐπὶ ἔτει ζοτβ´,=1554 ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ κζ ἡμέρα Δ´» ἐπίσης

«τῷ αὐτῷ ἔτος ἐκοιμήθη καὶ ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος μηνὶ δεκεμ. κα´ ἡμέρα Σαββάτῳ».

Ἐν φύλλῳ 30^{β} (συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐν ἀρχῇ ἀγράφων) «Μακαρίου ἁμαρτωλοῦ ἱερομονάχου σύνταγμα πονηθὲν εἰς τὰ ἀπορούμενα τοῦ τυπικοῦ περὶ τῶν ἑορτῶν τῆς Θεοτόκου, τῆς Εἰσόδου, Ὑπαπαντῆς, Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Κοιμήσεως.

Ἐν φύλλῳ 279 ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις, ἥτις ὅμως φαίνεται οὖσα συνέχεια ἄλλης σελίδος ἐκπεσούσης.

«καὶ ἔλαβε τὰ μπουτουνια καὶ ἔβαλε ἐκεῖσε ἀφέντϊ ὀνόματι Ἐρτέλην ὧπερ ἦτον ἀπεκή. ἐπῆγε γοῦν καὶ εἰς τὸ Πέτζη καὶ ἐκεῖθεν ἐγύρισεν ἄπρακτος. τὸ ζμβ ἐπῆγεν πάλιν εἰς τὴν περσίαν (ἢ προυσίαν) καὶ δὲν ἐκατόρθωσε τίποτε καὶ ἐπέστρεψε καὶ ἐπολέμησεν τὴν κέρκυρα καὶ οὔκεν περιέλαβεν αὐτὴν ἥμει μοὺλη (;) τὰς χώρας αὐτῆς τοῦ νησίου ἠχμαλώτισε καὶ ἄλλον οὐδένα.

Τὸ ζμζ; ἐπῆγε εἰς τὸν Καραπόγδανον καὶ ὁ Καραπόγδανος ἔφυγεν καὶ ἐποίησεν τὸν Πέτρον αὐθέντην.

Τὸν αὐτὸν χρόνον ἐπῆρε ὁ Χαρϊατην μπασιᾶς τὸν σκύαθον ἔτος ζν; ἐπῆγεν πάλιν εἰς Οὐγκαρίαν καὶ ἐπολέμησε μὲ τὰ πρινκιπάτα, καὶ ἐγύρισε ἄπρακτος. ξ β ψ ϡ λ φ ϑ ν β ω 9 ε ϡ ξ λ ν ϑ υ λ ω.

† Τὸ παρὸν τυπικὸν εἶναι εὔλογον ὅποιος εἶναι τυπικάρις νὰ τὸ ἔχει εἰς τὸ κελλίον του νὰ εὐλέπῃ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας.

† ἐκάμαμε τυπικάρι ετ´´ ἡμε- τ   μόνον ἐν ἔτη αφϑη· ἀφ᾿ οὗ ἤλθαμεν ἀπὸ τὴν μοσχοβίαν πλὴν ἐλίψαμεν ἀπὸ τὴν μοναστῆρι χρόνος δ´ τὸ α φ 9 δ ἔτος ἀντέστη ὁ ξ β υ ϑ β c i Η λ ε Η λ ν ς Θ ω π ϑ ψ ϑ ψ ο ν β ω ξ ϑ ο β τ χ᾿ καὶ ἐδοριάλοσεν ὅσους εὑρίσκοντα εἰς τὰ ὄρη τῆς μουντοβλαχίας· ὑπῆρχεν καὶ ἡμῶν μοναστῆριν ὅπερ λέγομεν μετόχιον καὶ κτήματα πλῆστα. ἀμπέλια, χοράφια ἐργαστήρια, πρόβατα καὶ τ᾿ ἄλα πάντα ἐπηρπόλησαν, οἱ ἀγαρινοὶ καὶ ἐδοριάλωσαν καὶ πατέρες ἠμετόκισαν· τὸν αὐτὸν καιρὸν ἦτον προεστὸς Π´´ κὺρ Ἰωαννίκιος. ὁμοῦ καὶ ὁ Παπᾶ κὺρ μάξιμος καὶ ὁ Παπᾶ κὺρ ἀρσένιος καὶ μητροφάνης ἱεροδιάκον. Καὶ ὄπισθεν τοῦ αὐτοῦ φύλλου.

† ἡγούμενος Ἰωαννίκιος τυπικάρις μητροφάνης Ἱεροδιάκον † ἔτος αφ9ϑ εἰς τὸν καιρὸν αὐτὸν ἐκοιμήθησαν ἀδελφοὶ τῆς ἡμετέρας μονῆς: φιλίμων. Θεωνᾶς· νικόδημος· Ἰωνᾶς μοναχοὶ γερμανὸς ἱερομόναχος οἱ νεόκουροι θεόκλητος μχ´´ μανθαῖος· σεραπίων γεδεων μελέτιος.

119.

Χάρτ. *0,20×0,15 ΙΕ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 214.*

Τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα.

Ἐν ἀρχῇ ὑπάρχουν 7 ἄγραφα φύλλα καὶ ἐν τέλει 18.

Ἐν τῇ προσθίᾳ σελίδι τοῦ 209 φύλλου «χεὶρ Γρηγορίου ἁμαρτωλοῦ Ἁλυάτου» ἐν τῇ ὀπισθίᾳ «† ἐγράφη τὸ παρὸν τυπικόν, διὰ συνδρομῆς καὶ

ἐξόδου, τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυροῦ Δοσιθέου καὶ καθηγουμένου τοῦ εὐαγοῦς Ξενῶνος τοῦ Ἀρματίου· ἐν ἔτει στϡ νε (=1446-47) ἰνδ. ι. δότε οὖν συγγνώμην τοῖς σφάλμασιν ὡς ἀγροίκῳ πάνυγε: † Ἀ π̄ ω ξ ε α β ξ σ ν ϑ᾿ στ. ε ο φ λ ϟ´ ξ β ν» (= ὁ θεὸς μεθ᾿ ἡμῶν ἀδελφοί, ἀμήν).

Εἶτα διὰ χειρὸς ἑτέρας «† Μετὰ δὲ παραδρομῆς χρόνων, ἀφανισθέντων καὶ παντελῶς ἐρημωθέντων τῶν μοναστηρίων ὑπὸ τῶν Ἀγαρινῶν μετετέθυ τοίνυν (τὸ νῦν;) δὲ ἀφιερόθη ἐν τῇ θείᾳ *ἱερὰ βασιλικὴ καὶ πρϊαρχικὴ μονὴ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου* ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου μ̅ρ̅οπολίτου Μεσημβρίας κυροῦ Ιγνατίου τοῦ ἐν Κρίτ(η) ἐν τῷ νησίω τῶ κειμένω ἀντίκρυ Σωζωπόλεως ἐν ἔτει ζϟβ (=1583-1584) τοῦ ἐν τῇ Μαύρῃ θαλάσσῃ».

Ἐν δὲ τῇ προσθίᾳ σελίδι τοῦ 214 φύλλου «Τὼ ζρκη (=1620) ἔτος ἐκειμίθι ὄ μακαρήτις ὁ πρὼ ἡγούμενος παπὰ κυρ Μ(ητ)ροφάνης ὑπάρχῶν ἐκ πόλεως Σοζοπόλεως ἐν μηνὶ μάρτιω, δ´ ἡμέρα σαβατω τοῦ ἁγίου Θεὂδόρου τοῦ τήρωνος. πρώτ. εὐδομὰς τῶν νηστιὼν αἰωνεία ἡ μνήμι αὐτοῦ».

120.

Χάρτ. *0,22×0,16 τοῦ 1476 φ. 200.*

Πεντηκοστάριον.

Χειρόγραφον ἀνορθόγραφον καὶ οὐχὶ καλῶς διατηρημένον.

Περιέχει τὰς ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ μέχρι τῶν ἁγίων πάντων, ἐλλιπὲς τὴν ἀρχήν· ἄρχεται ἐκ τῶν λέξεων τοῦ δοξαστικοῦ τῆς λιτῆς τοῦ Θωμᾶ «καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πίστιν κήρυξον». Ἐλλείπουσιν καὶ αἱ ἐν τῷ ἑσπερινῷ τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς εὐχαὶ καὶ πολλὰ ἄλλα ἐν τῷ μεταξὺ παραλείπονται.

Εἰς τὸ 199^{β} φύλλον ἡ ἑξῆς σημείωσις τοῦ γραφέως· «ἐτελιώθη ι παρὸς βίβλος τούτη δηᾶ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ νύμφου οἱ ἀναγινόσκοντες εὔχεσθε μοι διὰ τὸν κύριον καί μι καταράσθε διὰ τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων ὅτι ἀμαθῆς εἰμὴ καὶ ἀπρόσεκτος ο ασυνηδυτος ἐπὶ ἔτος ϛϡπδ. φρευαρίω ιζ´ Σαββάτω τῆς ἀποκρέου.

τῶ ἔχοντι καὶ γράψαντι χριστέ μου σώσον. Καὶ εἴ της τὸ στερήσῃ τὴν ἁγίαν Τριάδα νὰ ἔχει τὰς ἀρὰς τῶν πατέρων καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα διάδικον εἴμη μόνον νὰ ἔναι βία».

Καὶ κατωτέρω διὰ χειρὸς ἀμαθοῦς μεταγεστέρας. «ἀφιέροσ ὀ παρ´´ ἱερομόναχος σηκηε´ τὸ παρὸν πεντηκοστάριον εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον καὶ ἥτις τὸ στερίσει ἀφορισμένος ἀπὸ θεοῦ παντοκράτορος

121.

Χάρτ. *0,21×0,14. ΙΕ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 325.*

Παρακλητική.

Κανόνες τῆς ἑβδομάδος δὲν ὑπάρχουσιν, ἔχει δὲ καὶ ἄλλας διαφορὰς πρὸς

τὸ ἔντυπον, φέρουσα ἐπιγραφὴν διὰ νεωτέρας χειρὸς γεγραμμένην «Παρακλητικὴ κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν» ἐλλιπὴς ἐν πλείστοις, ἀνεπληρώθη δι' ἄλλης χειρός.

Εἰς τὸ 248β φύλλον ἔχει σημείωσιν δυσανάγνωστον· εἰς τὸ τέλος τοῦ 328 φύλλου ἔχει τὴν ἑξῆς σημείωσιν· «ἐτελιώθη ἡ παροῦσα ὀκτόηχος ὑπὸ χειρὸς τοῦ κυροῦ Ἰωάννου ἱερέως καὶ νομικοῦ Ἱεροσκύθου καὶ ἐνεκαινισθὴ ὑπὸ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ καὶ ὅλως ἰδιότου νικοδήμου τὸ ἐπίκλη ληναρὰς καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθαι αὐτῷ ἵνα τύχῃ ἐλέους».

122.

Χάρτ. *0,22×15 φ. 252.*

Παρακλητική.

Μετὰ τὸ πρῶτον φύλλον ἐλλείπουν 7 φύλλα· ἐν ἀρχῇ· «Παρακλητικὴ ἀρχομένη ἐκ τῆς Κυριακῆς Ἑσπέρας τοῦ πρώτου ἤχου· μερίσαντες γὰρ αὐτῇ, διὰ τὸ μῆκος, τὰς Κυριακὰς ἓν βιβλίον πεποιήκαμεν».

123.

Χάρτ. *0,21×15. ΙϚ'* **αἰῶνος,** *φ. 202.*

Εὐχολόγιον.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ χειρογράφου ὑπάρχουσι 9 φύλλα πρόσθετα περιέχοντα νουθεσίας ἠθικὰς καὶ χριστιανικάς. Περιέχει

1) Ὕμνους Τριαδικοὺς σὺν δύο εὐχαῖς εἰς τὸ μεσονυκτικόν.

2) Ὕμνους εἰς τὸν ὄρθρον, πολλαχοῦ δὲ εἶναι ἐγκατεσπαρμέναι σημειώσεις δι' ἐρυθρᾶς μελάνης.

3) Εἰς τὸ 76 φύλλον ὑπάρχει κανὼν χαιρετιστήριος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ποίημα τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως ἦχος α' ἀρχόμενος «χαίροις ἱλαστήριον ψυχῶν παρθενομήτωρ χαρὰν ἡ κυήσασα, χαῖρε ἡ βασίλισσα, χαῖρε ναὲ τοῦ Χριστοῦ κτλ.». μετὰ εὐχῆς εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον.

4) Εἰς τὸ 80β φύλλον ἔχει Ἀκολουθίαν τῆς Ἀκαθίστου τοῦ Ἰωσὴφ «Χριστοῦ βίβλος ἔμψυχος» εἶτα οἱ οἶκοι τῆς Θεοτόκου διαφέροντες ἔν τισιν τῶν ἐν τῷ ὡρολογίῳ. Οὕτω: εἰς τὸ Ἄγγελος «χαῖρε δι' ἧς προσκυνεῖται ὁ Πλάστης».

εἰς τὸ Βλέπουσα «προλέγεις κράζων.»

εἰς τὸ Γνῶσιν «κραυγάζον οὕτως».

εἰς τὸ Δύναμις «πρὸς σύλληψιν τῇ Ἀειπαρθένῳ».

εἰς τὸ Ζάλην «πρὶν ἄσπιλόν σε γινώσκων καὶ ἔγκυόν σε θεωρῶν, ἄχραντε».

εἰς τὸ Ἤκουσαν «ὡς ἀμνὸς ἄμωμος ἐν ταῖς ἀγκάλαις Μαριὰμ ὡς ἐπὶ θρόνου Χερουβὶμ ἀναπαυόμενος πρὸς ἣν ὑμνοῦντας εἶπον». καὶ «χαῖρε τῆς Τριάδος τοὺς μύστας φυλάττουσα».

εἰς τὸ Λάμψας «ἐξ ἧς βρύει γάλα καὶ μέλι».

εἰς τὸ Νέαν «χαῖρε τὸ στέμμα τῆς ἐγκρατείας» καὶ «χαῖρε κυοφοροῦσα λυτρωτὴν αἰχμαλώτων χαῖρε ἀπογεννῶσα ὁδηγὸν πλανωμένοις» καὶ «χαῖρε στολὴ τῶν γυμνῶν παρρησία».

εἰς τὸ Ξένον «Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ὑψηλὸς ἐφάνη»

εἰς τὸ Ὅλως «χαῖρε πολλοῖς ἐν γνώσει πλουτίζουσα»

εἰς τὸ Σῶσαι «καὶ ποιμὴν ὑπάρχων καὶ θεὸς δι' ἡμᾶς».

εἰς τὸ Τεῖχος «χαῖρε, σὺ γὰρ ἐνουθέτησες τοὺς συληθέντας τὸν νοῦν· χαῖρε, σὺ γὰρ ἀνεγέννησες τοὺς συλληφθέντας αἰσχρῶς».

εἰς τὸ Ὕμνος «Ἰσαρίθμους γὰρ τῇ ψάμμῳ ψαλμοὺς καὶ ᾠδὰς ἂν προσφέρω».

εἰς τὸ Φωτοδόχον «Τὸ γὰρ ἄϋλον ἅπτουσα πῦρ» καὶ «αὐγὴ τὸν νοῦν φωτίζουσα, κραυγὴ δὲ τιμωμένη ταῦτα» καὶ «χαῖρε λαμπτὴρ τοῦ ἀδύτου φέγγους».

εἰς τὸ Ψάλλοντες «εὐφημοῦντες σε πάντες ὡς» καὶ «ὁ κατέχων πάντα τῇ χειρί» καὶ «χαῖρε ψυχῆς τῆς ἐμῆς προστασία».

εἰς τὸ Ὦ πανύμνητε «τοὺς σοὶ βοῶντας ἀλληλούϊα».

εἰς τὸ 195β φύλλον ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος σημείωσις «Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχη τῆς ἁγίας μονῆς μεγίστης Λαύρας τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου» καὶ κατωτέρω «Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τῆς περιδόξου καθ' ἡμᾶς μονῆς τῆς μεγίστης Λαύρας τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου».

5) Κατήχησις περὶ τῆς ἀσκητικῆς ἀκολουθίας.

6) Εἰς τὰς ὥρας. ὕμνοι καὶ εὐχαί.

7) Εἰς τὰ τυπικὰ ὕμνοι καὶ εὐχαὶ

8) Εἰς τὸν ἑσπερινὸν ὕμνοι καὶ εὐχαὶ

9) Εἰς τὸ ἀπόδειπτον ὕμνοι καὶ εὐχαὶ

10) Πένθη ἑπτὰ καθ' ἑκάστην ἀνὰ ἓν προστιθεμένης καὶ μιᾶς εὐχῆς τῷ σαββάτῳ

Προστίθεται δι' ἄλλης χειρὸς κανὼν ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ἦχος πλ. β' ἀρχόμενος «χαίροις τῶν πατέρων τὸ εὔφημον κράτος».

Ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ 195β φύλλου ὑπάρχει συχνάκις τὸ ὄνομα «Παρθένιος πορτάρης πρώην τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» καὶ ἅπαξ «Παρθένιος ἱεροδιάκονος πορτάρης» ὑπάρχει ἐπίσης «ὁ Νικαίας Τιμόθεος».

124.

Χάρτ. *0,25,5×0,15 φ. 232.*

Ἀνθολόγιον

Ὁ χάρτης καλὸς καὶ ἡ γραφὴ ὡραία, ἀλλ' ἀνορθόγραφον τὸ κείμενον. τὸ στάχωμα κατεστραμμένον.

Περιέχει τὰς ἐπισημοτέρας ἀκολουθίας ἀπὸ τοῦ μηνὸς Μαρτίου μέχρις Αὐγούστου συμπεριλαμβανομένου.

Ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τῆς πινακίδος «τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχη τοῖς παναγίας τῆς Χάλκης καὶ ἥτης τω ἀποξενώσι ἂς ἔχει τὰς ἀρὰς κτλ.».

125.

Μεβρ. *0,22×0,15 ΙΔ* ***αἰῶνος,*** *φ. 293.*

Τριαδικοὶ κανόνες, ὁ κανὼν τῆς Ἀκαθίστου κλπ.

Περιέχονται:

1) Οἱ Τριαδικοὶ κανόνες, ὡς καὶ τὰ καθ' ἑκάστην στιχηρὰ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, κατ' ἦχον.

2) φ. 216β ἡ ἀκολουθία τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου ἡ ἐπιλεγομένη τῆς Ἀκαθίστου περιέχουσα στιχηρὰ εἰς τὸ κύριε ἐκέκραξα, τὰ ἐν τῷ ἐντύπῳ καὶ ἕτερα στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ κανόνα κατ' ἀλφάβητον.

«Ἀδέτω σοι Δέσποινα κινῶν τὴν λύραν τοῦ πνεύματος» μετὰ τὴν γ΄ ᾠδὴν κάθισμα «οὐρανόθεν Γαβριὴλ τὸ χαῖρε κράζει» καὶ «ἀπεστάλη Γαβριὴλ πρὸς τὴν παρθένον Μαριὰμ» τὸ τελευταῖον τροπάριον τῆς θ΄ ᾠδῆς «Δανιὴλ σε ὄρος καλεῖ νοητόν».

φ. 223 Κανὼν εἰς τὴν Ἀκάθιστον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «χαρᾶς δοχεῖον σοι πρέπει χαίρειν Κόρη» Ἰωσήφ. ἀρχόμενον «Χριστοῦ Βίβλον ἔμψυχον κτλ.» ὁ γνωστὸς ἔντυπος. Εἰς τὸ τέλος τοῦ κανόνος

φ. 227β «ὕμνοις ἀΰπνοις εὐχαρίστως ἡ πόλις τὴν ἐν μάχαις ἄυπνον ὑμνεῖ προστάτιν»· εἶτα τῇ ὑπερμάχῳ.

Ἀπὸ τοῦ 228 φύλλου οἱ 24 οἶκοι τῆς Θεοτόκου, ἐν οἷς παρατηροῦνται αἱ ἑξῆς διάφοροι τῷ ἐν τῷ ἐντύπῳ γραφαί.

εἰς τὸ Ἄγγελος «χαῖρε δι' ἧς προσκυνεῖται ὁ Πλάστης».

εἰς τὸ Βλέπουσα «προλέγεις κράζων»

εἰς τὸ Ἔχουσα «ἐπιγνὸν τὸν ταύτης» καὶ «χαῖρε ἄρουρα βλαστάνουσα εὐθηνίαν ἱλασμῶν, χαῖρε τράπεζα βαστάζουσα εὐφορίαν οἰκτιρμῶν» καὶ «χαῖρε βροτῶν πρὸς θεὸν παρρησία»

εἰς τὸ Ἤκουσαν «Τὰ οὐράνια συναγάλλονται» καὶ «χαῖρε στερρὸν τῆς πίστεως ἕδρασμα»

εἰς τὸ Ἴδον «χαῖρε ἀστέρος ἀδύτου μῆτερ»

εἰς τὸ Λάμψας «χαῖρε ἡ τῆς πλάνης τὸ κράτος πατήσασα» καὶ «ἐξ ἧς βρύει μέλι καὶ γάλα».

εἰς τὸ Νέαν «χαῖρε καρποφοροῦσα λυτρωτὴν αἰχμαλώτων.»

εἰς τὸ Ξένον: «Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ὑψηλὸς ἐπὶ γῆς» καὶ «ἑλκύσαν πρὸς ὕψος»

εἰς τὸ Ὅλως· «χαῖρε δι' ἧς ἠνοίγη»

εἰς τὸ Ῥήτορες «χαῖρε πολλοὺς ἐν γνώσει πλουτίζουσα»

εἰς τὸ Τεῖχος «Τῶν εἰς σὲ προσφευγόντων», καὶ «χαῖρε σὺ γὰρ ἐνουθέτησες τοὺς συληθέντας τὸν νοῦν· χαῖρε σὺ γὰρ ἀνεγέννησες τοὺς συλληφθέντας αἰσχρῶς»

εἰς τὸ Ὕμνος «Ἰσαρίθμους ψαλμοὺς καὶ ᾠδὰς ἂν προσφέρω»

εἰς τὸ Φωτοδόχον: «χαῖρε λαμπτὴρ τοῦ ἀδύτου φέγγους» καὶ «χαῖρε ὅτι τὸν πολύρρυτον ἀνατέλλεις φωτισμόν, χαῖρε ὅτι τὸν πολύρρυτον ἀναβλύζεις ποταμὸν» καὶ «χαῖρε ζωῆς μυστικῆς εὐωχία».

εἰς τὸ Ψάλλοντες «εὐφημοῦμέν σε πάντες» καὶ «χαῖρε φωτὸς τοῦ ἐμοῦ θεραπεία».

εἰς τὸ Ὦ πανύμνητε «Τούς σοι βοῶντας χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε».

3) φ. 234. Τὰ καθ' ἑκάστην στιχηρὰ προσόμοια καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην μακαρισμοὺς κατ' ἦχον.

4) φ. 284 Ἀποστολοευαγγέλια τῆς ὅλης ἑβδομάδος καὶ διαφόρων ἑορταζομένων ἁγίων ἤτοι τῇ Δευτέρᾳ τῶν ἀσωμάτων, τῇ Τρίτῃ τοῦ Προδρόμου, τῇ Τετάρτῃ Πέμπτῃ τῇ Παρασκευῇ τῷ Σαββάτῳ τῇ Κυριακῇ Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγέλια, τὰ ἕνδεκα ἑωθινὰ εὐαγγέλια, εἰς ἱεράρχας, εἰς ὁσίους, εἰς μάρτυρας εἰς γυναῖκας μάρτυρας, ἀπόστολοι καὶ Εὐαγγέλια· εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ἐνδόξους ἀναργύρους Κοσμᾶν καὶ Δαμιανὸν ἀπόστολος ἀτελῶς λήγων εἰς τὸ «μὴ πάντες προφῆται κτλ.».

Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει εἶναι συνδεδεμένα 4 φύλλα χάρτου ἄγραφα· εἰς τὴν πρώτην ἄγραφον σελίδα χεὶρ ἀμαθὴς ἔγραψε «χεὶρ γαλακτήου μοναχοῦ».

126.

Χάρτ. *0,20×14. ΙϚ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 112.*

Εὐχολόγιον.

Ἄνευ ἀρχῆς, τὸ δὲ σῳζόμενον ἄρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων «τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας».

Περιέχονται Τάξις γινομένη εἰς ἀδελφοποίησιν: ἀκολουθία εἰς μνῆστρα, ἤτοι εἰς ἀρραβῶνας. εὐχὴ ἑτέρα ἐπὶ διγάμου: Ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος πολὺ συντομωτέρα τῆς ἐν χρήσει καὶ παραλλάσσουσα κατὰ τὰς εὐχάς. Ἀκολουθία εἰς λεχοῦσαν γυναῖκα: Εὐχὴ τῆς μάνας μετὰ τὴν ζ΄ ἡμέρα καὶ ἑτέρα ἀτελής.

Ἀκολουθία τῆς τοῦ ἁγιασμοῦ, ἐλλιπὴς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος.

Ἀκολουθία τοῦ εὐχελαίου.

Ἀκολουθία εἰς κοιμηθέντας.

Ποίημα τοῦ ἁγιωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἐπιφανίου (;) τοῦ Παλαμᾶ:

Ἀκολουθία Εὐαγγελίων καὶ Ἀποστόλων εἰς ἑορτασίμους ἁγίους.
Ἀκολουθία εἰς κοιμηθέντας κοσμικούς.
Ἀκολουθία εἰς νήπια.
Ἀκολουθία εἰς ἀσθενοῦντας
Ἀκολουθία εἰς μοναχούς.

Οὐ μόνον ἐν ἀρχῇ ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ βιβλίου ἐλλείπουσι φύλλα. Πρὸ τοῦ σωζομένου 9 φύλλου ἐλλείπουσιν φύλλα. Πρὸ τοῦ ὑπάρχοντος 15 φυλ. ἐλλείπουσι ἕτερα· ἀπὸ τῆς 15 σελίδος Ἀκολουθία τοῦ εὐχελαίου· ἡ ἀπόλυσις τοῦ εὐχελαίου πολὺ διάφορος τῆς ἐν χρήσει.

Ἀκολουθία τοῦ Τρισαγίου παραλλάσσουσα τῆς ἐν χρήσει, ὡς ἀκολούθως:

Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεος Σου δεόμεθά Σου Κύριε ἐλέησον.

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ μακαρίας μνήμης, κοιμήσεως, ἀνέσεως, ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ δούλου Σου (δεῖνος) (Τὸ Κύριε ἐλέησον τρίς).

Ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν κατατάξῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν κόλποις Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ (Τὸ Κύριε ἐλέησον τρίς).

Ὑπὲρ τοῦ συγχωρηθῆναι αὐτῷ πᾶν πλημμέλημα ἑκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον καὶ εὑρεῖν ἔλεος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Τὰ ἐλέη τοῦ Θεοῦ, τὴν Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ αἰτησώμεθα (οἱ ἀδελφοὶ παράσχου Κύριε).

Ὁ Ἱερεύς: Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς κτλ. καὶ Ἐκφώνησις: ὅτι σὺ εἶ ἡ ἀνάστασις, ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάπαυσις τοῦ κεκοιμημένου δούλου Σου Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ Σοὶ τὴν δόξαν κλπ.

127.

Χάρτ. *0,21×15. τοῦ 1644. φ. 56.*

Τριῴδια καθημερούσια ψαλλόμενα εἰς τὰς ὥρας.

Ὁ κῶδιξ περιέχει ἐπίσης τριῴδια ψαλλόμενα ἐν τοῖς Μακαρισμοῖς, ἐν ὅλῃ τῇ Πεντηκοστῇ ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς νέας δευτέρας τοῦ Θωμᾶ ἕως τῷ σαββάτῳ τῆς ἀποδόσεως, τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι «τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα» «Ἡ μὲν χεὶρ ἡ γράψασα τοῦ Πορφυρίου, σαπήσεται φεῦ καὶ γενήσεται κόνις, Γραφὴ δὲ μενεῖ χρόνους πολλούς. ἐνταῦθα· καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθε πάντες.

ζρνβ ἰνδ. ιβ αχμδ. Ἰουν. κζ.

Ἐγράφη ἐν τῇ θείᾳ καὶ βασιλικῇ μονῇ, τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκης † διὰ χειρὸς τοῦ ταπεινοῦ μητροπολίτου νικαίας πορφυρίου τοῦ γέροντος: προτροπῇ καὶ συνεργασίᾳ τοῦ πανοσιωτάτου προηγουμένου κυρίου Γαβριήλου καὶ δικαίου ὄντος τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης· ἐν ᾗ μονῇ ἐπροσηλώθη, καὶ ἡ ἀκολουθία αὕτη τοῦ μένειν ἀπαρασάλευτος».

128.

Χάρτ. *0,21×14,5 φ. 64.*

Μαρτύρια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

Ἐπὶ χάρτου ἐλλιποῦς.

Εἶναι σταχωμένα δι' ἑπτὰ φύλλων μεμβράνης παλιμψήστου καὶ ἐν τέλει δι' ἑπτά. μετὰ τὰ πρῶτα πέντε φύλλα παρενετέθη ἓν φύλλον περιέχον ἀναγνώσματα δι' ἄλλης γραφῆς· μετ' αὐτὸ ἐλλείπουσι φύλλα.

Ἐν φύλλῳ 36 μονοκονδυλιὰ «Δημήτριος Ἱερομόναχος καὶ Οἰκονόμος».

Ἐν ἀρχῇ ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Γεωργίου μετὰ ἀγρυπνίας, διάφορος τῆς ἐντύπου.

Ἀπὸ τοῦ 25 φύλ. «θαυμαστοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ παραυτοῦ γεγονῶτος ὡς τῶν αἰχμαλωτισθέντων παίδων καὶ δουλεία ὑπαχθέντων ἐν τῇ τῶν Βουλγάρων χώρᾳ καὶ παρ' ἐλπίδα διασωθέντων καὶ ἱστορία τῶν τότε ὑπὸ Βουλγάρων καὶ Τούρκων καὶ Σκύθων καὶ Οὔγκρων καὶ Μήδων», μεθ' ὃ ἕπεται Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου.

Ἐν φύλλῳ 47 Θαῦμα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου περὶ τῆς κόρης καὶ τοῦ δράκοντος. καὶ ἀκολουθία.

Ἐν φύλλῳ 62 Θαῦμα γενόμενον ὑπὸ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου περὶ τῆς εἰκόνος. ἀτελές.

129.

Χάρτ. *0,21×0,15 ΙΖ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 275.*

Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ Βίοι καὶ Μαρτύρια.

Περιέχονται:

1) (φ. 1) Βίος καὶ Πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τῶν ἁγίων ἐνδόξων ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ.

2) (φ. 5 β) Μαρτύρια τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἀκινδύνου, Ἀφθονίου, Πηγασίου, Ἐλπιδοφόρου καὶ Ἀνεμποδίστου.

3) (φ. 19 β) Ἄθλησις τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων μαρτύρων Ἀκεψιμᾶ, Ἰωσὴφ καὶ Ἀειθαλῆ.

4) (φ. 35 β) Βίος καὶ πολιτεία καὶ ἀγῶνες τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωαννικίου τοῦ μεγάλου.

5) (φ. 66 β) Μαρτύρια τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων Γαλακτίας καὶ Ἐπιστήμης.

6) (φ. 75 β) Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρῶν ἡμῶν Παύλου τοῦ ὁμολογητοῦ, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.

7) (φ. 81 β) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Ἱέρωνος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἁγίων τῶν ἐν Μελιτινῇ ἀθλησάντων.

8) (φ. 87β) Βίος καὶ Πολιτεία καὶ ἄσκησις τῆς ὁσίας Ματρώνης.

9) (φ. 105β) Βίος καὶ Πολιτεία τῆς ὁσίας καὶ μακαρίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας.

10) (φ. 116β) Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Μηνᾶ τοῦ ἐν Κωτυαίῳ μαρτυρήσαντος.

11) (φ. 123) Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἐλεήμονος.

12) (φ. 161) Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Χρυσοστόμου.

13) (φ. 252β) Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἀπόστολον Φίλιππον.

14) (φ. 256) Μαρτύριον τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ μεγάλων μαρτύρων Γουρία, Σαμωνᾶ καὶ Ἀβίβου.

Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος σημείωσις «† ἔλαβα ταύτην τὴν βίβλον τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς τὴν μετάφρασιν σὺν τῷ ἐπιλοίπῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῶν χειρῶν διδασκάλου Ἱλαρίωνος τοῦ ἐκ Κρήτης· ἣν καὶ γράψας οἰκείοις χερσὶν ἐξαπέστειλεν ὁ ἡμέτερος ἐν ἱερομονάχοις καὶ προηγούμενος τῆς σεβασμίας μονῆς ἡμῶν τοῦ Τιμίου Προδρόμου, κυρὸς Ματθαῖος ὁ Δροσᾶς, ἕνεκα ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας καὶ εἰς μνήμην τὴν διηνεκῆ ἐν ἔτει ζριη´ (1608) ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰνδικτ. η´ ἡμέρᾳ ε´ † ὁ ἐν ἱερομονάχοις ἐλάχιστος Πορφύριος σὺν τῷ γέροντι κὺρ Ἱερεμία εὑρεθέντι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναγκαίας χρείας κατεπειγούσης ἡμᾶς, τοῦ μοναστηρίου, περὶ χαρατζίου προβάτων τε καὶ δεκάτων.

Ὁ Dr Jos. Boyens κατὰ παραδρομὴν ἀναγράφει ὅτι εἰς τὸν 139 κώδικα περιλαμβάνεται ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοδοσίαν.

130.

***Χάρτ.** 0,20×0,15 τοῦ 1616 φ. 157.*

Πατερικόν.

Περιέχονται:

1) φ. 1-140 Βίος τοῦ ὁσίου Ἀνδρέου, οὗ ἡ ἀρχὴ «Βίον θεάριστον καὶ Πολιτείαν ἄμεμπτον ἀνδρὸς ἐναρέτου ὦ φίλτατοι βούλομαι ὑμῖν διηγήσασθαι» καὶ τὸ τέλος «ἐγὼ δὲ ὁ Νικηφόρος ἐλέει τοῦ παντοκράτορος θεοῦ ὑπάρχω κατηριθμημένος καὶ ἐν τοῖς ἱερεῦσι ταττόμενος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων τῆς ἐπωνύμου τῆς τοῦ θεοῦ Σοφίας συνεγραψάμην τὸν θαυμαστὸν τοῦτον βίον καὶ πολυθρύλλητον τοῦ σεβασμίου πατρὸς καὶ ἐν ἁγίοις Ἀνδρέου, ἅμα μὲν καὶ οἰκείοις ὀφθαλμοῖς ἑώρακα ἃ δὲ καὶ παρὰ τοῦ ἀοιδίμου Ἐπιφανίου τοῦ γεγονότος ἐνθάδε (Κίῳ) ἀρχιερέως μεμάθηκα καὶ τῷδε τῷ συγγράμματι ἐνέταξα χάριτι κτλ.».

2) ἀπὸ τοῦ 140 φύλλου τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Χρυσοστόμου λόγος περὶ παλαιᾶς ἱστορίας καὶ περὶ τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς τοῦ δικαίου Ἀβραὰμ καὶ περὶ διαθήκης.

3) (φ. 153β) Ἀλφάβητος παραινετικὸς πρὸς φιλόπονον παῖδα. εἷς ἕκαστος στίχος, τέλειον ἔχει τὸν σκοπόν. καὶ ἀποσῴζων τοὺς φυλάττοντας Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «ἀναπτέρωσον πρὸς θεόν σου τὰς φρένας» «Βίον πόθησον ἔνθεν ἠγλαϊσμένον κτλ.».

4) (φ. 154) Ρητά τινα πατέρων περὶ τῶν ζῴων τῶν Εὐαγγελίων. «Περιήρχετο δὲ ἐν τοῖς ζώοις, εἶδος ἀνθρώπου καὶ σχῆμα βοός· καὶ τὸ τρίτον λέοντος καὶ τὸ ἄλλο ἀετοῦ» ἑρμηνεία.

«Καὶ γὰρ ὡς ἄνθρωπος μὲν ἐφάνη ἀληθῶς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Χριστός, ὁ ὄντως ἀληθινὸς θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος· ὡς δὲ βοῦς εἰς σφαγὴν ἐτέθη ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας· ὡς δὲ λέων δυνάμει ἐκ νεκρῶν ἐγερθεὶς ἀνέστη καὶ ὡς ἀετὸς εἰς οὐρανοὺς ὑψωθεὶς ἀνελήφθη.

5) (φ. 155) Ποίημα, λεγόμενον Λιβανίου τοῦ σοφιστοῦ, ἤγουν προοιμιακὸς διὰ στίχων:

«εὐλόγει μεγαλύνουσα ψυχή μου τὸν δεσπότην
«ὁ Κύριός μου καὶ θεὸς ἐμεγαλύνθης σφόδρα
«καὶ γὰρ ἐξομολόγησιν καὶ κράτος ἐνεδύσω» κτλ.

6) (φ. 157) ἔχει 39 στίχους εἰς μοναχοὺς καὶ πλαγίως τῶν στίχων τὸ ἑξῆς σημείωμα ἐπιγραφόμενον τοῦ Χρυσοστόμου· «ὅταν ἀναγινώσκῃς Γραφήν, ἐπιμελοῦ ἐν πολλῇ καταστάσει διερχόμενος τὸν στίχον· καὶ μὴ σπούδαζε, τὰ φύλλα μόνον διέρχεσθαι, ἀλλ' ἐὰν χρεία, μὴ ὀκνήσῃς δὶς καὶ τρὶς διελθεῖν τὸν στίχον ὅπως νοήσῃς τὴν δύναμιν αὐτοῦ».

Ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τοῦ σταχώματος ἀναγινώσκεται «Γεώργιος ἀργέντης Χῖος ͵αψδβ´».

«Ἐθεωρήθη παρ' ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου καὶ ἀχρείου δούλου μετὰ τοῦ Εὐγενοῦς κὺρ Νικολάου δρακάκη Χίου· ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ καὶ ὅποιος τὸ ἀναγνώσῃ ἂς συγχωρῇ αὐτῶν». Εἰς δὲ τὸ πρῶτον ἄγραφον φύλλον τῆς β' σελίδος. «Τὸ πατερικὸν ὑπάρχει τῆς Χάλκης τῆς μονῆς τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου μαρίας ὑπάρχει δὲ βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ» παρομοία σημείωσις κατωτέρω.

Εἰς δὲ τὸ φύλλον 153, μετὰ τὸ τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα, δι' ἐρυθρᾶς μελάνης «† οἱ ἀναγινώσκοντες μετ' εὐλαβείας τῷ γεγραφηκότι εὔχεσθε εἰς τὰς θεῷ ἡμῶν πρεσβείας, ὅπως ἵλεως γενήσεται αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως» καὶ διὰ μαύρης πάλιν μελάνης κάτωθεν † «ἐγράφη ἐν τῇ περιφήμῳ Κίῳ κατὰ τὸ ἔτος ͵ζρκδ´ (1616) ἰνδ. ΙΔ´ Ἰουν. ιθ, ἡμέρα δ·

Καὶ εἰς τὸ τελευταῖον ἄγραφον φύλλον «Γρηγορίου Ἡγουμένου τῆς μονῆς τῆς Ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου μαρίας τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ κ.λ. καὶ ἔστω πρὸς εἴδησιν ὑμῶν τῶν ἀναγινωσκώντων τὰ γὰρ καλὰ ἔργα ἐν κόπῳ κτῶνται καὶ πόνῳ καταρτίζονται».

131.

Χάρτ. *0,21×0,16 ΙΕ'* **αἰῶνος,** *φ. 187.*

Βίος Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἐν τῇ προσθίᾳ σελίδι τοῦ τελευταίου φύλλου ὑπάρχει τὸ ἑπόμενον σημείωμα. «Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τοῦ τιμίου Προδρόμου, τοῦ εὑρισκοντος ἐν τῇ μαύρῃ θαλάσσῃ ἀντίκρι Σωζοπόλεως». Ἐν δὲ τῇ ὀπισθίᾳ σελίδι τοῦ αὐτοῦ φύλλου « † τὸ ἑπτάκις χιλιωστὸ πέμπτῳ (1596 - 97) ἔγινα ἱερεὺς ἐγὸ ὁ ἐλάχιστος Ἡσαΐας εἰς τὴν Ἀγαθῶ πῶλην καὶ ἐχειροτονήθην παρὰ τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου κὺρ Ἀντονίου Κύριε φύλαξῶν με τὸν δοῦλον σου ἀπὸ τοῦ διαβόλου ταῖς παγίδες· νὲ χριστὲ βασιλεῦ πιυτὰ (ποιητὰ) τοὺ οὐρανοὺ καὶ τῆς Γῆς νὰ περάσω καὶ τὸ ἐπίλιπον τῆς ζωῆς μου μὲ καλὴ ψυχὴ νὰ σὲ εὐαρεστήσω θεέ μου ὥτι σὶ βασιλεύεις εἰς τοὺς αἰῶνας».

132.

Χάρτ. *0,21×0,15* ἀχρονολόγητον *φ. 119.*

Νομοκάνων.

Περιέχονται συνοπτικῶς οἱ κανόνες τῶν 7 οἰκουμενικῶν συνόδων, τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, τῶν τοπικῶν συνόδων, τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ ἄλλων πατέρων, ἑρμηνευθέντες προτροπῇ τοῦ εὐσεβεστάτου Βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, παρὰ τοῦ λογιωτάτου Διακόνου τῆς τοῦ θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ Νομοφύλακος κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Ἀριστηνοῦ.

Κῶδιξ κατὰ τὸ τέλος ἐλλιπὴς καὶ ἐπισκευασθεὶς πολλαχοῦ. Καὶ πάλιν δεῖται δεσίματος.

133.

Μεμβρ. *0.20×13 ΙΒ'* **αἰῶνος,** *φ. 456.*

Ψαλτήριον καὶ Καινὴ Διαθήκη.

Ἡ γραφὴ τοῦ Κώδικος ὡραία καὶ λεπτογεγραμμένη· τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ τῶν τίτλων χρυσᾶ. Τὸ 93ον καὶ 300ον φύλλον εἶναι χάρτινα. Τὰ ἀρχικὰ τῶν κεφαλαίων διὰ χρυσῶν γραμμάτων. Ἡ μεμβράνη εἶναι λαμπρά.

Περιέχει:

1) Τὸ ψαλτήριον μετὰ τῶν ἐννέα ᾠδῶν.
2) Τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια.
3) Τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων.
4) Τὰς ἑπτὰ καθολικὰς ἐπιστολὰς καὶ
5) Τὰς δεκατέσσαρας ἐπιστολὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

134.

Χάρτ. *0,21×0,14. ΙϚ'* **αἰῶνος,** *φ. 206.*

Ψαλτήριον.

Ὁ Κῶδιξ ἔχει τὰ πρῶτα ἑπτὰ φύλλα καὶ ἄλλα ἐν τῷ μέσῳ ἐν μέρει ἐφθαρμένα καὶ πλήρη κηλίδων ἐκ κηροῦ, ὡς ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως.

Ἀπὸ τοῦ 150ου φύλλου ἄρχονται αἱ ᾠδαί· ἀπὸ τοῦ 165ου οἱ ψαλμοὶ τῶν Αἴνων, ἀπὸ τοῦ 168β αἱ ὧραι, ἀπὸ δὲ τοῦ 189ου τὸ Μ. Ἀπόδειπνον καὶ τὸ μικρὸν μέχρι τέλους.

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον 206 ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος σημείωσις. «Τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν θεῷ δόξα καὶ πάλιν τῷ θεῷ δόξα· πάλιν θεὸν καλοῦμεν. Χριστὸς αὐτὸς ἐστὶ ἀρχὴ καὶ τέλος· ἐγράφη τὸ παρὸν ψαλτήριον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀσήμου Ἡσαΐα ἱερομονάχου πάντες δὲ οἱ ἀναγινώσκοντες τὴν βίβλον ταύτην εὔχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἵνα λάβω ἄνεσιν τῶν πολλῶν μου πταισμάτων ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· ὦ σῶσον Κύριε πάντας τοὺς ταύτην ἀναγινώσκοντας· λύτρωσαι αὐτοὺς τῆς παγίδος τοῦ διαβόλου· καὶ ὁ θεὸς διὰ τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος ἀξίωσον πάντας ἡμᾶς τῆς αὐτοῦ βασιλείας τυχεῖν γένοιτο γένοιτο· ἀμὴν ἀμήν· τέλος εἴληφεν ἐν μηνὶ σεπτεμβρίῳ λ' τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Γρηγορίου. τῆς Μ. Ἀρμενίας ἡμέρα Παρασκευὴ ἰνδ. (β) ἐν ἔτει ζιζ'».

Βιβλίον πρὸς ἡμᾶς τὸ γλυκὺ πέρας φράσαν ψυχῆς ἔαρ τίθησιν εἰς θυμηδίαν.

Τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν θεῷ χάρις, ἀμήν·

ὁ γλυκύπικρον ἐκροφῶν μέλι βίου
τὸ τοῦ θανάτου πικρὸν οὐκ ἐνθυμεῖται
ἀλλ' ὀψὲ νήψας ἐννοήσας τὴν πλάνην
ἄνθρωπε φύγε ψυχώλεθρον βίον
καὶ γὰρ ἅπασαν θάλασσαν ἂν δράμῃς
καὶ πάντα τῆς γῆς ἂν κερδίσῃς τὰ πλούτη
τάφος καλύψει κἂν θέλῃς καὶ μὴ θέλῃς.

Ἕπονται ἕτεροι ἓξ στίχοι δυσανάγνωστοι.

135.

Χάρτ. *0,19,5×0,14,5. ΙϚ'* **αἰῶνος,** *φ. 257.*

Ψαλτήριον.

Κῶδιξ ἐν πολλοῖς σητόβρωτος καὶ τὰ μάλα ἐρρυπωμένος. Οἱ τίτλοι καὶ τὰ ἀρκτικὰ στοιχεῖα καὶ αἱ στιγμαὶ δι' ἐρυθροῦ χρώματος.

Περιέχει τοὺς ψαλμοὺς ρνα' τοῦ Δαβὶδ καὶ τὰς δέκα ᾠδάς.

Εἰς τὸ 256β φύλλον «τέλος καὶ τῷ θεῷ χάρις» καὶ «ἐτελειώθη τὸ παρὸν ψαλτήριον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ ἱεροθέου ἱερομονάχου τοῦ καὶ Κουκουζέλου τοῦ Κυπρίου ἐν τῇ θεοσώστῳ πόλει μοσχοβίᾳ ἐν ἡμέραις τοῦ θεοσεβεστάτου καὶ εὐσεβοῦς βασιλέως Θεοδώρου Ἰωάννου ἔτος ζρε. μηνὶ ἀπριλίῳ στ΄».

Σημείωσις εἰς τὸ τέλος, ἐν ἀγράφοις φύλλοις, δηλοῖ ὅτι κατὰ τὸ 1694 Μαρτίου 17 ἦν κτῆμα τῆς Παναγίας· καὶ ἐν ἀρχῇ εἰς τὸ δεύτερον ἄγραφον φύλλον «τὸ παρὸν ψαλτήριον, ὑπάρχει τῆς θείας καὶ οι ερᾶς βασιληκῆς, τὶς ὑπεραγίας, Θεοτόκου, ἐν τι νισω Χάλκην καὶ μηδῆς, τὸ ἀποξενίσι· ἐξαυτις, = (ἐξ αὐτῆς) ἤναμή, καὶ τιν θεοτόκον, ἐγίρι, οἷς ἀγανάκτισιν, διὰ κάθε λογὶς κόλασες καταπανου του ψιχοῖς τε, καὶ σώματος.

† λεονταρῆς, τοῦ μισιρλὴ διμιτράκι υῶς».

136.

Χάρτ. *0,22×16. ΙΖ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 230.*

Ὀκτώηχος.

Γραφὴ καλὴ καὶ χεὶρ ἐπιτηδεία· δέσιμον στερεόν· ἐν ἀρχῇ ἔχει κόσμημα ἐρυθρόν, ἐπὶ τοῦ δέρματος ἐκτετύπωται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ σταύρωσις καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ εἰς Ἅδου κάθοδος.

Ὀκτώηχος κατ' ἦχον ψαλλομένη ἐν ταῖς Κυριακαῖς τῶν ἡμερῶν· πονηνηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, σὺν τοῖς ἀναστασίμοις ἐξαποστειλαρίοις, καὶ τοῖς ἕνδεκα ἑωθινοῖς ἰδιομέλοις, ὧν τὰ μὲν ἑωθινά εἰσι λέοντος τοῦ σοφωτάτου βασιλέως, τὰ δὲ ἐξαποστειλάρια τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου.

ἐν φύλλῳ 194β:

«εἴληφε τέρμα ἐν μονῇ τῆς πανάγνου.
Χάλκῃ τε νήσῳ πλησίον βυζαντίου.
ζρνδ' αχμδ' ἰνδ. ΙΕ' σεπτεμβρίου
μέμνησθε τοῦ γράψαντος οἰκτροῦ μηδείας
Θεοδοσίου λέγοντες ἀξιῶ, ἄνες
λύσιν δὸς αὐτῷ, σῶτερ, ἀμπλακημάτων».

Εἶτα ἓν φύλλον ἄγραφον, μεθ' ὃ προστίθεται διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς γεγραμμένη ἀκολουθία νεκρώσιμος, περιέχουσα τροπάρια μετὰ Θεοτοκίου, τὰ εὐλογητάρια, κανόνα Θεοφάνους ἔχοντα ἀκροστιχίδα «ἔκτον προσαυδῶ τοῖς ἀπελθοῦσι μέλος·» ἕτερον κανόνα εἰς κοιμηθέντας, ἔχοντα ἀκροστιχίδα «θνήσκουσι πιστοῖς ὄγδοον πλέκων μέλος». Τρίτον κανόνα νεκρώσιμον ἔχοντα ἀκροστιχίδα «πιστῶς θανοῦσι, πρῶτον ὕμνον προσφέρω»· τέταρτον κανόνα νεκρώσιμον ἔχοντα ἀκροστιχίδα «τοῖς τεθνεῶσι δεύτερον πλέκω μέλος»· πέμπτον νεκρώσιμον ἔχοντα ἀκροστιχίδα «τοῦτο τρίτον ψέλισμα θνήσκουσι νέμω»· ἕκτον νεκρώσιμον ὁμοίως ἔχοντα ἀκροστιχίδα «κανὼν τέταρτος τοῦ τέλους μεμνημένος»· ἕβδομον κανόνα εἰς κοιμηθέντας, ἔχοντα ἀκροστιχίδα «Θεοφάνους ὁ πέμπτος εἰς νεκροὺς κανών»· καὶ τέλος κανόνα νεκρώσιμον ἔχοντα ἀκροστιχίδα «Κανὼν τὸν αὐτόν, ἕβδομος σκοπὸν φέρων».

Ἐν τῷ τελευταίῳ φύλλῳ δι' ἄλλης χειρὸς ἐσημειώθη «Τὸ παρὸν ὑπάρχει τῆς Θεοτόκου ὁποῦ εὑρίσκεται εἰς νῆσον Χάλκην ἀντίκρυ βιζαντίου καὶ μηδ' εἷς τολμήσει καὶ τὸ ἀποξενώσει».

137.

Χάρτ. *0,21×40,15. ΙΖ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 245.*

Ὁμιλίαι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Περιέχει ἐξήγησιν εἰς τοὺς Ἀποστόλους ἑκάστης Κυριακῆς· ἄρχεται ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου.

Ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου ἄρχεται τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὁμιλίαι παραινετικαὶ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τεσσαρακοστῆς εἰς τὴν ἑξαήμερον. Κατὰ τὴν μεγάλην τεσσαρακοστὴν ἔχει ὁμιλίας καὶ εἰς τὰ Σάββατα.

Ἐν φύλλῳ 167β, μετὰ τὴν ἐξήγησιν εἰς τὸ σάββατον τῆς Σταυροπροσκυνήσεως «τέλος ἐν ἔτει ,ζρηθ΄ (=1621)».

Ἐν φύλλῳ 209 ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος σημείωσις· «τὸ παρὸν ἐγράφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἐν τῷ νησίῳ ἀντίκρυ Σωζοπόλεως, καὶ ἐτελειώθη τὸ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου ,ζρλα΄ (=1623) μηνὶ μαΐῳ δ΄

† ἐγράφη καὶ τὸ παρὸν σὺν ἄλλοις βιβλίοις διὰ χειρὸς τοῦ πανοσιωτάτου καθηγουμένου τῆς ἄνωθεν ῥηθείσης θείας μονῆς κυρίου Ματθαίου τοῦ Δροσᾶ τοῦ ἐκ Κρήτης ὁρμομένου: † ὁ δὲ ταπεινὸς μητροπολίτης Νικαίας Πορφύριος ἔγραψε ταῦτα εἰς ἀνάμνησιν· καὶ ἐσταχώθη παρὰ Μητροφάνους ἱερομονάχου καὶ προηγουμένου τῆς αὐτῆς μονῆς Αὔγουστ. ΙΕ΄»

Ἀπὸ τοῦ 210ου φύλλου ὁμιλίαι εἰς τὴν Μ. Ἑβδομάδα.

Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ἀνὰ δύο φύλλα ἀνήκοντα εἰς ἕτερον χειρόγραφον, πιθανῶς νομοκάνονα.

138.

Χάρτ. *0,21×0,15. ΙϚ΄* ***αἰῶνος*** *φ. 180.*

Ἰωάσαφ τοῦ Καντακουζηνοῦ Ἀπολογία κατὰ Μωάμεθ.

Εἰς τὸ δεύτερον ἄγραφον φύλλον καὶ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως ἔχει ὑπογραφὴν μὲ μονοκονδυλιάν· εἰς τὴν ὀπισθίαν σελίδα τοῦ αὐτοῦ φύλλου ἔχει ἐπίσης διὰ μονοκονδυλιᾶς «Ἡσαΐας ἱεροδιάκονος».

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ κειμένου ὑπάρχει τὸ ἑπόμενον σημείωμα· «Τὸ παρὸν πόνημα ἐξετέθη παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου βασιλέως ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, τοῦ διὰ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος μετονομασθέντος Ἰωάσαφ μοναχοῦ. Ἐγράφη δὲ παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀμαθῆ Χριστοφόρου ἱερομονάχου τάχα καὶ προηγουμένου τῆς μονῆς τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐν τῷ νησίῳ τῆς Μαύρης Θαλάσσης· τὸ κείμενον ἀντίκρις Σωζουπόλεως· ἀρχιερατεύοντος ἐν ταύτῃ τοῦ πανιερωτάτου κυροῦ Εὐθημίου. καὶ ἡγουμενέβοντος ἐν τῇ καθ' ἡμῶν μονῇ κυροῦ Γερμανοῦ ἐκ τῆς Πελοπονήσου ἐν μηνὶ φευρουαρη. εἰς τὲς κ´ ἔτος ζϞγ´ ἰνδ. ιγ´ (=1585).

Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον ἄγραφον φύλλον «ἐκ τῆς ῥηθείσης ἀντίκρη μονῆς, ἐστὶν τὸ παρὸν τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ· τοῦ ἀντίκρη Σωζουπόλεως· ὅστις δὲ βουληθῆ ἀποξενῶση αὐτὸ ἀπ' αὐτὴν ἐχέτω τὰς ἀρὰς τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ Θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν τῇ πρώτῃ Συνόδῳ τῆς Νικαία καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου καὶ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ» καὶ δι' ἄλλης χειρός.

«1670 ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίου πρότι ηπογραψα ἐγὼ Παπα Βενιαμὶν ἀπο τὸν αγιο ηοανη».

139.

Χάρτ. *0,21×9,15. ΙΕ'* ***αἰῶνος*** *φ. 175 (182)*[1]

Βιβλίον πεπαλαιωμένον, σεσαθρωμένον, σητόβρωτον καὶ ἐρρυπωμένον ἐπὶ τοῦ δέματος τοῦ δεσίματος ὑπάρχουσι ἐκτυπώματα δικεφάλων ἀετῶν.

Ἐγκώμια εἰς τὴν ἁγίαν Θεοδοσίαν ὑπὸ Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτου.

Περιέχει:

1) Δύο ἐγκώμια εἰς Θεοδοσίαν τὴν μάρτυρα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἄνευ ἀρχῆς, τοῦ σῳζομένου ἀρχομένου ἀπὸ τῶν λέξεων: «πρόβολός τις ἄτρεπτος ὡς ἀληθῶς ἀνεδείχθη καὶ ἀκαταγώνιστος πρόμαχος» (καὶ «συντέτακται ὑπὸ ἀνδρὸς ἔχοντος γαμβρὸν εὐγενῆ, ἀδελφιδοῦν μὲν τοῦ τότε βασιλεύοντος, παῖδα δὲ τοῦ τὴν κολχίδα ἀρχὴν ἔκτε πατέρων πάππων καὶ ἐπιπάππων κληρωσαμένου»). ὁ δὲ ἕτερος ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 33ου φύλλου καὶ ἄρχεται ἀπὸ τῶν λέξεων «εἰ καὶ πολλῶν ἀφορμὴν πρὸς κακίᾳ ἐδείχθη Κοπρώνυμος καὶ τῶν ἀτελευτήτων κολάσεων πρόξενος ὥσπερ» καὶ τὸ τέλος: «πᾶσιν ἁπλῶς ἐπικαλουμένη θεοδοσία κηδεμὼν γίνεται καὶ προστάτις, καὶ περιβόητον ἄκουσμα ὡς καὶ ἡμῖν... ἀμήν»

2) ἀπὸ τοῦ φύλλου 49ου ὡρολογίου ἀκολουθίαι, ἤτοι τὰ μεσονυκτικά, ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, τῶν ὡρῶν τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ἀποδείπνου, ὧν

[1] Προσετέθησαν 7 φύλλα ἄγραφα εἰς τὴν θέσιν τῶν ἐκπεσόντων=(182).

τὸ μὲν μεσονύκτιον εἶναι ἄνευ ἀρχῆς, τοῦ σῳζομένου ἀρχομένου ἀπὸ τῆς λέξεως «σιὼν καὶ οἰκοδομηθήσεται τὰ τείχη Ἱερουσαλήμ· ἐν τέλει δὲ τοῦ δευτέρου ἐγκωμίου σημειοῦται «ἐτελιώθη διὰ χειρὸς ἐμοῦ συμεῶνος τοῦ ταπεινοῦ μοναχοῦ καὶ ἀναγνώστου»

Καὶ ἐν τέλει τοῦ ἀποδείπνου «Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ μεθοδίου πόνος ἐτελειώθη ϛϡλε. ἰνδ. ε.».

140.

Χάρτ. *0,22×0,15. ΙϚ'* ***αἰῶνος,*** ἢ καὶ ἀρχαιότερος *φ. 245.*

Ἐξήγησις τῶν Ἀναστασίμων κανόνων τῶν ὀκτὼ ἤχων.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου ἐλλιπής· ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐν τέλει ἐκπεσόντων ἱκανῶν φύλλων συνεπληρώθησαν ταῦτα δι' ἄλλης χειρός.

Εἰς τὸν ἐσωτερικὸν πίνακα τοῦ σταχώματος ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις «† ὅποιος εὐγάλη τὸ παρὸν βιβλίον ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας τῆς ἐν Χάλκῃ τῇ νήσῳ, ἢ ὅποιος κόψη φύλλον ἀπὸ τοῦτο· ἢ ὅποιος τὸ τύχη πουθενὰ καὶ δὲν τὸ στείλη πάραυτα εἰς τὸ ἄνωθεν μοναστήριον νὰ εἶνε ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος». † Μέμνησθε πάντες ἱεροθέου τοῦ Σίδης.

Εἰς δὲ τὸ 244β φύλλον «ἐτελειώθη τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ἡμέρα ἑβδόμη τῇ Δ' τοῦ μηνὸς ἐν ἔτε στϞβ. ἰνδ. 12 ἐν τῷ Πατριαρχηω».

Τὰ ἀνωτέρω εἶναι γεγραμμένα ἐπὶ τῶν συμπληρωτικῶν φύλλων· πιθανῶς τὸ ἀρχικὸν κείμενον νὰ εἶναι ἀρχαιότερον.

141.

Χάρτ. *0,22×0,15. ΙΕ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 199.*

Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου Λόγοι.

Τὸ στάχωμα κατεστραμμένον, ἐν ἀρχῇ εἶχον ἐκπέσει ὀκτὼ φύλλα, ἅτινα εὑρόντες παρερριμμένα ἀποκατεστήσαμεν μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Ξ. Σιδερίδου.

Ἐν ἀρχῇ ἔχει δύο ἐξώφυλλα ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν ὁποίων γέγραπται· «ὁ παρὼν περικαλὴς τῷ ὄντι θεῖος θεολόγος, ἐστὶ κτῆμα ἰδιώτατον τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ σεβασμίας καὶ ἱερᾶς μονῆς τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ εἴ τις ἄνποτε ἐνεργία σοντανικῇ ἁρπακτικῇ χειρὶ καὶ πλεονεκτικῇ χρησάμενος γνώμην βουληθείη ἆραι καὶ ἀποξενῶσαι τὴν βίβλον αὐτὴν ἐκ τῆς τοιαύτης θείας μονῆς, δυναστικῶς τε ἢ λαθραίως ἢ ἄλλως ὁπωσδήποτε πανούργως τε καὶ δολίως τὰς ἀρὰς ἐχέτω πάντων τῶν ἁγίων καὶ ἀντίδικον ἐπεσπάσσατο τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ μαχώμενον εὕροι κατ' αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστὸν καὶ μετὰ τοῦ προδότου κατακριθήσεται Ἰούδα».

† Ὁ ταπεινὸς Μητροπολίτης Ἡρακλείας Κύριλλος».

Περιεχόμενα:

1) Ἡ ἀρχὴ τοῦ πρώτου λόγου ἐλλείπει τὸ σῳζόμενον τμῆμα ἄρχεται «ὡς ἥλιον δικαιοσύνης».

2) Λόγος εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα.

3) » εἰς τὴν Καινὴν Κυριακήν.

4) » εἰς τὴν Πεντηκοστήν.

5) » εἰς τοὺς Μακαβαίους.

6) » εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Κυπριανὸν ἐξ ἀγροῦ ἐπανήκων μετὰ μίαν τῆς μνείας ἡμέραν.

7) Λόγος εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανὸν καὶ περὶ ἀπογραφῆς.

8) Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ σωτήριον Γέννησιν.

9) » ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μ. Βασίλειον.

10) » εἰς τὰ ἅγια Φῶτα.

11) » εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα.

12) » εἰς Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπιστάντα μετὰ μίαν τῆς χειροτονίας αὐτοῦ ἡμέραν.

13) Λόγος εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον Ἀρχιεπ. Ἀλεξανδρείας.

14) » Συντακτήριος εἰς τὴν τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐπισκόπων παρουσίαν.

15) Λόγος Περι φιλοπτωχίας.

16) » Εἰς τὸν πατέρα τῶν πάντων καὶ διὰ τὴν πληγὴν τῆς χαλάζης.

17) » Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς του.

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον· «ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ Θεοδωρήτου μητροπολίτου Προύσης μηνὶ Ἰουλίῳ ἰνδικτ. η´ ἔτος ϛϡκδ (= 6924 = 1416».

Ἐν ἀρχῇ εἰς τὸ δεύτερον ἄγραφον φύλλον νεωτέρᾳ χειρὶ «† λόγοις πτερωθεὶς μὴ πτερὸν ἔξωπέτου· πτηνὸν γὰρ οὐδὲ πτερῶν ἵπταται δίχα» καὶ ἕτερον νεωτέρᾳ χειρί.

† «ὁ παρὼν θεολόγος ὑπάρχει τοῦ μοναστηρίου τῆς Παναγίας μου τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τοῦ πίκλην Χάλκης ἐξωνίσθη εἰς ἄσπρα ρμ καὶ ἀφιερώθη τῇ εἰρημένῃ μονῇ ὑπὸ τοῦ τὰ τοιαῦτα γράμματα γεγραφότος ἐπὶ ἔτος ζκστ. ἰνδ. στ´ ἡμέραν στ. μηνὶ Ἰανουαρίου = 1518».

142.

Χάρτ. *0,22×16. ΙϚ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 37.*

Ἡ Θεία Λειτουργία.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, καὶ τῶν προηγιασμένων, προστιθεμένων ἐν τέλει τῶν ἐν τῷ ἑσπερινῷ καὶ τῷ ὄρθρῳ ψαλλομένων ἐκφωνήσεων καὶ ἀκριβὴς διάταξις τοῦ ἁγίου Βασιλείου περὶ τοῦ μετὰ φρίκης καὶ κατανύξεως καθυπουργεῖν τοῖς θείοις μυστηρίοις.

Πρὸ τῆς διατάξεως ὑπάρχει ἡ σημείωσις τοῦ γραφέως, ὅστις ἦν παπᾶ Ἀθανάσιος ἱερομόναχος· θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Ἀθανασίου ἱερομονάχου· ἐν ἔτει ζιθ μηνὶ Ἰανουάριος ΙΕ´.

Αἱ παροῦσαι λειτουργίαι ἐγράφισαν διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἀθανασίου ἱερομονάχου· εἰς τὸ μονείδριον τῆς ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου κατὰ σάρκα μητρὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἥτις οὖν βουλίθη καὶ ἀποστερῖσι το ἀπὸ τὰ προήριμένων νάον νὰ ἔχει τὰς ἀρὰς τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν νικαία, τοῦ Τιμίου προδρόμου καὶ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτολοῦ. Πάντες δὲ οἱ λοιτουργοῦντες καὶ ᾄδοντες εὔχεσθε καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτολοῦ διὰ τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων· ἐπειδὴ τέλιον ὑπάρχω ἄπειρος τοῦ γράφειν· ὁμοῦ δὲ καὶ ὅπως λάβω ἄφεσιν τῶν ἀμετρήτων μου πταισμάτων ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρήσεως ὦ σῶσον Κύριε πάντας ἡμᾶς καὶ λύτρωσον ἐκ τῆς παγίδος τοῦ διαβόλου· καὶ ἡ αὐτοαγαθότης σου ἀξιώσει πάντας ἡμᾶς τῆς σῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν ὃ καὶ γένοιτο· γένοιτο· γένοιτο. ἀμὴν ἀμήν. ἀμήν».

143.

Χάρτ. *0,21×0,15. ΙϚ´* ***αἰῶνος,*** *φ. 43.*

Ἡ Θεία Λειτουργία.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν προηγιασμένων. Προστίθεται ὑπὸ τοῦ γραφέως ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιον εἰς μνήμην τῆς Θεοτόκου καὶ ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιον εἰς κοιμηθέντας.

Ἐν φύλλῳ 38β ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις † «ἡ τρὶς θεία λειτουργία ὑπάρχει τῆς ἁγίας Τριάδος».

Ἐν φύλλῳ 39 προστίθεται ἔτι ὑπ᾿ ἄλλης χειρὸς εἰς μὲν τὸ τέλος ἀκολουθία τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ. Ἐν ἀρχῇ δὲ προετοιμασία εἰς τὴν λειτουργίαν.

Ἐν φύλλῳ 42β εὐχὴ τῶν κολύβων καὶ εἰς τοὺς προσφέροντας ὀπώρας.

Εἰς τὸ 43 φυλ. εὐχὴ τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου εἰς τὸ Πάσχα «εἴ τις εὐσεβής».

Εἰς τὸ 43β εὐχὴ εἰς τὸ εὐλογῆσαι ἐδέσματα κρεῶν τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα. Εἰς τὸ τελευταῖον ἄγραφον φύλλον ἐν μονοκονδυλίᾳ «Γρηγόριος ἱερομόναχος».

Εἰς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τῶν προηγιασμένων «τέλος ἔλαβαν καὶ αἱ τρεῖς λειτουργίαι γραφεῖσαι παρὰ Ἰὼβ ἱερομοναχοῦ τοῦ κατὰ κόσμον ἀπὸ Ἄρτης καὶ κατὰ μοναχὸν ἀναστασιώτης.

Ἐν ἔτει ψπ = 7080 = 1572 σεμπτεμβρίου ιγ».

144.

Χάρτ. *0,25×0,14,5. ΙΖ'* **αἰῶνος,** *φ. 88.*

Θεία Λειτουργία.

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν προηγιασμένων.
Ἐν ἀρχῇ ἑκάστης λειτουργίας κόσμημα ἓν πτηνὸν ποικιλόχρουν· ἡ γραφὴ βοστρυχοειδής.
Ἐπὶ τοῦ ἀγράφου φύλλου καὶ σταχώματος ἔχει τὴν ἀκόλουθον σημείωσιν:
«Κτῆμα τίμιον ἀμβροσίου τοῦ θύτου· ἀφιερωθὲν ταύτῃ τῇ σεβασμίᾳ καὶ βασιλικῇ ἱερᾷ τε καὶ θείᾳ Πατριαρχικῇ, τῇ μονῇ τοῦ προδρόμου, ἐν τῷ νησίῳ ἀντίκρυ σωζουπόλου μηδεὶς τολμήσει, ταύτην λαβεῖν οὐδόλως ταύτης ξενῶσαι, ἀφωρισμοῦ ἐν βάρει.
Καὶ τῆς ἀρᾶς δέ, τοῦ τιμίου προδρόμου τῶν πατέρων τε, τῶν ἁγίων συνόδων».
Καὶ ἐν τέλει δι' ἄλλης χειρὸς «†κόπος πόνος τε παπᾶ Θεοδοσίου κτῆμα ἴδιον παπᾶ κὺρ Ἀμβροσίου ζρκβ» 7122=1614.
Προστίθεται δὲ δι' ἄλλης χειρὸς «εὐχὴ τῶν κολύβων εἰς μνήμην ἁγίου».

145.

Χάρτ. *0,20×0,15. ΙΕ'* **αἰῶνος,** *φ. 125.*

Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι.

Ἡ γραφὴ ὡραία.
Ἐν τῷ τέλει ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ γραφέως· «εἴ τι ἐξήμαρτον συγγνωμονήσατε ὅτι ἐν πενίᾳ καὶ συγχύσει καὶ ἐξορίαις.
μαθουσάλας ὁ καὶ μαχείρ [1].

146.

Χάρτ. *0,21×16. ΙΔ-ΙΕ'* **αἰῶνος,** *φ. 50.*

Ἡ Θεία Λειτουργία Ι. Χρυσοστόμου.

Γραφὴ ὡραία· οἱ τίτλοι καὶ τὰ κεφαλαῖα στοιχεῖα δι' ἐρυθροῦ χρώματος πεποικιλμένα.
Χειρόγραφον ἀτελὲς λήγων εἰς τὰς λέξεις «εὐχαριστοῦμεν σοι δέσποτα».
Προστίθεται ἡ λειτουργία τῶν προηγιασμένων δι' ἄλλης χειρὸς γεγραμμένη.

[1] Μαχείρ λέξις ἀραβικὴ σημαίνει τὸν ἱκανόν. θὰ ἦτο, φαίνεται, Σύρος.

147.

Χάρτ. *0,20×0,15. ΙΖ'* **αἰῶνος,** *φ. 153.*

Ὀκτώηχος.

Περιέχει τὰ ἀναστάσιμα τῶν ὀκτὼ ἤχων μετὰ τῶν ἐξαποστειλαρίων καὶ τῶν ἑωθινῶν δοξαστικῶν· ἐν τέλει ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις.
«Ἡ παροῦσα ὀκτώηχος ἐγράφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου τοῦ ἐν τῷ νησίῳ ἀντίκρυ σωζοπόλεως προστάξει καὶ ἀναλώμασι, τοῦ πανιερωτάτου σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου ἡμῶν αὐθέντος καὶ δεσπότου μητροπολίτου τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως νικαίας ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης βιθυνίας κυρίου κυρίου Πορφυρίου· καὶ ἐτελειώθη τῷ ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμου ,ζρκη' ἐν μηνὶ Ἰουλ. κς'» καὶ ἀμέσως
«ἐσταχόθη παρὰ μητροφάνους ἱερομονάχου καὶ προηγουμένου τοῦ Χαμοδράκη»
Προστίθενται δύο φύλλα περιέχοντα δύο φύλλα ἐκ κανόνος εἰς τὰ γενέθλια τοῦ προδρόμου τὸ τέλος τοῦ τελευταίου τροπαρίου τῆς γ' ᾠδῆς, μεθ' ὃ κάθισμα, τὰ τῆς δ' καὶ ε' καὶ τῆς ς' ᾠδῆς τροπάρια. καὶ ἐκ τῶν τῆς ζ' τὰ τρία πρῶτα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ τετάρτου γεγραμμένου διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς δι' ἧς καὶ τὸ χειρόγραφον.

148.

Χάρτ. *0,23,5×0,17 φ. 112.*

Μηναῖον Ἰουνίου.

Ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ μέχρι τῆς 15 τοῦ μηνὸς καὶ κατὰ τὸ τέλος ἐλλιπές.
Δὲν περιλαμβάνεται εἰς τοὺς γνωστοὺς καταλόγους. Τετράδια ιε'-κη' ἐν ὅλῳ ιδ'.

149.

Χάρτ. *0,25,5×0,16 φ. 196.*

Λόγοι καὶ Ἐπιστολαὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Περιέχει καὶ ἐπιστολὰς τοῦ Συνεσίου καὶ ἄλλων ἔργα· τὸ κείμενον ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος μέρους καὶ ἡ ἐξήγησις ἐπὶ τοῦ ἑτέρου διὰ λεπτοτέρων γραμμάτων.
Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει πολλὰ ἄγραφα φύλλα.
1) Λόγος περὶ τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς.
2) Περὶ φιλοπτωχίας.
3) Φύλλον 72 ἐπιστολαὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μετ' ἐξηγήσεων.
4) Ἀπὸ τοῦ 92ου φύλλου Λουκιανοῦ Νεκρικοὶ Διάλογοι.
5) Ἀπὸ τοῦ 129ου φύλλου Ἠθοποΐα ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς.
6) Ἀπὸ τοῦ 140ου φύλλου Ἀποφθέγματα φιλοσόφων ἐκ Διογένους τοῦ Λαερτίου συλλεχθέντα μετὰ ἐξηγήσεων ἐν μέρει.

7) Ἀπὸ τοῦ 162ου. Ἐπιστολαὶ Συνεσίου μέχρι τέλους μετὰ ἑρμηνείας εἰς αὐτάς.

Ἐπὶ τοῦ ἀγράφου φύλλου τοῦ σταχώματος «καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις Εὐσταθίου τοῦ ἐξ Ἀκαρνανίας».

Ἐν τῷ μεταξὺ παρεμβάλλονται ἄγραφα φύλλα.

150.

Χάρτ. *0,21×16 φ. 229* ἐποχῆς νεωτέρας.

Χειρόγραφον Σύμμικτον.

Περιέχονται:

1) ὁ Κανὼν τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως «Χριστὸς Γεννᾶται» μετὰ ἐξηγήσεως ἄνωθεν· ἐλλιπὲς εἶτα 3 φύλλα ἄγραφα καὶ πάλιν.

2) ὁ αὐτὸς κανὼν τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως μετὰ ἐξηγήσεως εἶτα 4 φύλλα ἄγραφα.

3) Δημοσθένους ὀλυνθιακοὶ λόγοι α΄ β΄ γ΄ μετὰ ἐξηγήσεως ἄνωθεν.

4) Δημοσθένους κατὰ Φιλίππου 3 λόγοι.

5) Θεοδωρήτου περὶ προνοίας λόγος μετὰ ἐξηγήσεως.

6) Ὁμήρου Ἰλιὰς ῥαψῳδία α, β΄ μετὰ ἐξηγήσεως.

7) Θεοκρίτου Θύρσος, εἰδύλλια πρῶτον δεύτερον φαρμακεύτρια, φύλλα 3 ἄγραφα καὶ πάλιν Θεοκρίτου Ἀμαρυλλίς.

8) Νεκρικοὶ Διάλογοι Λουκιανοῦ, εἶτα τρία ἄγραφα φύλλα.

9) Περὶ Συντάξεως.

10) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ποίημα περὶ τῶν τοῦ βίου ὁδῶν.

11) Ἐπιγράμματα τοῦ αὐτοῦ καὶ γνωμικὰ δίστιχα, εἶτα δύο φύλλα ἄγραφα.

12) Γνῶμαι μονόστιχοι ἐκ διαφόρων ποιητῶν κατὰ στοιχεῖον· καὶ

13) Διάφορα σύντομα μαθήματα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων.

(Ἕπεται συνέχεια)

† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ
ὁ ἀπὸ Μεγάλων Πρωτοσυγκέλλων καὶ ἀπὸ Παραμυθίας

ΝΙΚΗΤΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΙΣ ΤΑ ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Γενικά. Ὅπως συνήθως κάθε ἔκδοσις κειμένου, ἔχει καὶ ἡ κατωτέρω τὴν ἱστορίαν της. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν, παρασκευάζων τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Χρυσίππου, εἶχον χρησιμοποιήσει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. A. III. 3 χειρόγραφον τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Brescia. Ὁ νεανικός μου τότε ζῆλος δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀντιγραφὴν καὶ χρησιμοποίησιν τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ περιεχομένου λόγου τοῦ Χρυσίππου πρὸς τὸν ἅγιον Θεόδωρον, ἀλλὰ μὲ ὤθησεν εἰς τὴν ἀντιγραφὴν καὶ ἄλλων τινῶν ἁγιολογικῶν κειμένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ κατωτέρω δημοσιευομένου λόγου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Νικήτα. Ἡ πρόθεσίς μου τότε ἦτο νὰ συλλέξω ὅλα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον ἑλληνικὰ κείμενα, ἐπεξεργαζόμενος δὲ αὐτὰ φιλολογικῶς καὶ ἱστορικῶς νὰ παρασκευάσω συστηματικὴν ἔκδοσιν αὐτῶν κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ G. Anrich, Hagios Nikolaos, τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχε κυκλοφορήσει ὁ πρῶτος τόμος. Τὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐρεύνας μου εἰς τοὺς διαφόρους ἐντύπους καταλόγους ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ τὰς λοιπὰς σχετικὰς σημειώσεις μου παρακληθεὶς παρέδωκα βραδύτερον εἰς φίλον ὁμογενῆ καὶ συσπουδαστήν, ὅστις ἐσκόπευε νὰ ἐπεξεργασθῇ «τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα τὴν βυζαντινὴν τέχνην κείμενα περὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου». Ἡ ἐπεξεργασία αὕτη δὲν ἔγινε, αἱ δὲ σημειώσεις μου ἐν τῷ μεταξὺ ἐχάθησαν. Ἀντίγραφα ἐν τούτοις κειμένων τινῶν περὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου δὲν εἶχον παραχωρήσει καὶ τοιουτοτρόπως διέσωσα τὸ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω κώδικος τῆς Brescia ἀντίγραφον τῆς μνημονευθείσης συγγραφῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νικήτα, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε παρέμεινεν ἀνέκδοτος.

Πόσον ἐν τούτοις ἀναγκαία θὰ ἦτο ἡ πραγματοποίησις τῆς προθέσεώς μου ἐκείνης, τῆς συστηματικῆς δηλαδὴ ἐκδόσεως ὅλων τῶν εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον ἀφορώντων κειμένων, εἶναι εὐνόητον. Μία τῶν σπουδαιοτέρων φυσιογνωμιῶν τῆς ἑλληνικῆς ἁγιολογίας ὁ Δημήτριος, παραγκωνίσας, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος, ἄλλους παλαιοτέρους δημοφιλεῖς στρατηλάτας ἁγίους, ὡς τὸν Προκόπιον, τὸν Ἀρτέμιον, τὸν Μερκούριον, καὶ καταστὰς σὺν τῷ χρόνῳ ὁ δημοφιλέστερος μάρτυς, εὗρε κατὰ καιροὺς τόσους ἐγκωμιαστὰς τοῦ μαρτυρίου καὶ τῶν θαυμάτων του, ὅσους οὐδεὶς ἄλλος τῶν λοιπῶν μαρτύρων

τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ κείμενα ταῦτα, ἐγκώμια τοῦ μαρτυρίου καὶ διηγήσεις θαυμάτων, ἔχουν πρωτίστως σκοπὸν νὰ ἐξυμνήσουν τὸν ἅγιον Δημήτριον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου τούτου εἶναι στενώτατα συνυφασμένη μὲ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τύχην τῆς κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν εἰς πληθυσμόν, ἐμπόριον, πλοῦτον, τοποθεσίαν καὶ ὀχύρωσιν δευτέρας πόλεως τῆς Ἀνατολῆς, τῆς «θεοφυλάκτου» Θεσσαλονίκης[1], διηγοῦνται τὰ κείμενα ταῦτα συγχρόνως καὶ πολλὰ ἄλλα γεγονότα ἀναφερόμενα εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν γενικῶς τοῦ Βυζαντίου καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν τῆς πόλεως ταύτης[2]. Ὁ φιλόλογος λοιπὸν καὶ ὁ ἱστορικός, ὅστις ἔχει ἐξοικειωθῆ μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων καὶ μὲ τὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης αὐτῶν, συναντᾷ καὶ εἰς τὰς περὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου διηγήσεις πλῆθος προβλημάτων ἀφορώντων ὄχι μόνον εἰς τὴν ἁγιολογίαν εἰδικῶς, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν λαογραφίαν[3].

Οὕτως ἀκόμη δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ παρακολουθήσωμεν ἐπιστημονικῶς τὴν λατρείαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐμφανίσεώς της. Οἱ νομίζοντες ὅτι ἔχει αὕτη τὴν προέλευσίν της εἰς τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων, εἰς ἣν ὀφείλει δῆθεν καὶ τὴν στρατιωτικήν του ἰδιότητα ὁ ἅγιος[4],

[1] Πράγματι ἡ Θεσσαλονίκη διὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον δὲν εἶναι τυχαία τις πόλις: εἶναι ὁ τόπος τῆς γεννήσεώς του, ἐδῶ ἔζησε καὶ ἐμαρτύρησε, ἐδῶ ἡσυχάζουν τὰ λείψανά του, ἐδῶ ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ τὸ ὄνομά του, νὰ ἑορτάζηται ἡ μνήμη του. Διὰ τοῦτο τὴν προασπίζει ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς της, ἀπὸ ἐπιδημίας, ἀσθενείας, λιμούς, σεισμοὺς κλπ. Προτιμᾷ νὰ εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν του καὶ νὰ συμμερίζεται τῶν θλίψεών των, παρὰ νὰ διατρίβῃ «μεταξὺ τῶν ἀγγέλων τοῦ οὐρανοῦ». Εἶναι ὁ φιλόπολις, ὁ φιλόπατρις, ὁ σωσίπολις, ἡ προσωποποίησις τῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως τοῦ Ἕλληνος πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα. Ἀληθῶς πόσας φορὰς δὲν θὰ εἶχον ἀπολέσει τὸ θάρρος των καὶ δὲν θὰ εἶχον ἐνδώσει εἰς τὰς κατὰ καιροὺς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων τότε σλαυικῶν φύλων οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης, ἐὰν δὲν εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι παρὰ τὸ πλευρόν των μάχεται καὶ ὑπερασπίζει τὴν πόλιν «ὁ δεσπότης μετὰ θεὸν τῆς Θεσσαλονίκης» στρατηλάτης Δημήτριος, περὶ τῆς προσωπικῆς παρουσίας τοῦ ὁποίου, δὲν ἦσαν μόνον αὐτοὶ πεπεισμένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐχθροί των· ταύτην ἐπιστοποίουν οὐ μόνον οἱ ἑκάστοτε συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Ἑβραῖοι κάτοικοι Θεσσαλονίκης!

[2] Ἐν τούτοις ἐλάχιστα ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ εἰς τὰ κείμενα ταῦτα περιεχόμεναι πολύτιμοι ἱστορικαὶ εἰδήσεις ὑπὸ τῶν περὶ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἰδιαιτέρως τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντων.

[3] Ἐκ τῶν κειμένων τοῦ ἁγίου Δημητρίου πληροφορούμεθα π. χ. τὸ πρῶτον, ὅτι ὁ Ἔπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ εἶχε καὶ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν ἐπὶ τῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του σταθμευόντων στρατευμάτων, ἐνῷ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπάρχου τούτου εἶχε καθαρῶς διοικητικὸν χαρακτῆρα. Πβλ. H. Gelzer, Die Genesis σελ. 42.

[4] E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkultus σελ. 226. Πβλ. καὶ H. Usener, Göttliche Synonyme σελ. 370, ὅστις ὅμως δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ συναξάρια τῶν ἁγίων διαφέρουν καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφὴν καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἀπὸ τὴν λατρείαν τῶν ἀρχαίων ἡρώων.

δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὸ παλαιότερον σῳζόμενον συναξάριον δὲν φέρεται οὗτος ὡς ὁπλίτης[1]. Τὴν ἰδιότητα ταύτην προσέλαβεν ὡρισμένως βραδύτερον, εἰς ἐποχὴν δηλαδή, καθ' ἣν ἡ ἰδιότης τοῦ στρατιώτου εἶχε μεγάλην σημασίαν· μέχρι τότε ὁ ἅγιος ἦτο ἁπλοῦς μάρτυς, πιθανώτατα διάκονος. Ὅτι ὅμως παρηγκώνισε τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία τῆς ἐν τῇ φυλακῇ καὶ παρὰ τὸ παλαιὸν στάδιον καὶ λουτρὸν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ ἁγίου κατατροπώσεως τοῦ σκορπίου, ἀκόμη καὶ ἐὰν ἀποδειχθῇ, ὡς εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ τύπος οὗτος παρεισέδυσε εἰς τὰ κείμενα τοῦ ἁγίου Δημητρίου εἴτε ἐκ τῆς γραπτῆς εἴτε ἐκ τῆς προφορικῆς, ξένης πρὸς τὴν λατρείαν αὐτοῦ, παραδόσεως. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ὁδηγεῖ ἡμᾶς καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ παρὰ τὸ παλαιὸν στάδιον καὶ λουτρόν. Βέβαιον εἶναι ἐν τούτοις ὅτι εἰς τὸ παλαιότερον μαρτυρολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἀναγράφεται ἅγιος ὑπὸ τὸ ὄνομα Δημήτριος, τοὐναντίον δὲ εἰς τὸ ἐπὶ παλαιοτέρου ἑλληνικοῦ μαρτυρολογίου βασιζόμενον συριακόν, ἀναφέρεται «διάκονος καὶ μάρτυς Δημήτριος ἐν Σιρμίῳ» λατρευόμενος. Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ ἄριστος γνώστης τῆς ἑλληνικῆς ἁγιολογίας H. Delehaye, θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Σιρμίῳ εἶναι παλαιοτέρα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ[2]. Καὶ ἡ ἐν Σιρμίῳ τελευταίως ἀνακαλυφθεῖσα παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τοῦ 5ου αἰῶνος ἦτο πιθανώτατα ἀφιερωμένη εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον.

Ἀλλὰ καὶ ἡ παλαιοτέρα ἱστορία τῆς ἐπὶ Μαξιμιανοῦ μονομαχίας καὶ τῆς ἥττης τοῦ ἐκ Σιρμίου «πρωταθλητοῦ» Λυαίου ὑπὸ τοῦ Θεσσαλονικέως

[1] Βλ. H. Delehaye, Saints militaires σελ. 112 - 114. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν ἁγιολογικῶν κειμένων πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ λατρεία ἑνὸς ἁγίου δὲν ἐξαρτᾶται γενικῶς ἀπὸ τὴν γνησιότητα ἢ μὴ ἑνὸς ἁγιολογικοῦ κειμένου, οὔτε δὲ καὶ ἐκ τῆς διαδόσεως τοῦ συναξαρίου του. Ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει ἁγιολογικόν τι κείμενον νὰ καταπνίξῃ σὺν τῷ χρόνῳ τὴν λατρείαν ἑνὸς ἁγίου.

[2] Πβλ. Saints militaires σελ. 69, 107 - 108, Les origines du culte des martyrs σελ. 228, Les recueils antiques des miracles des saints σελ. 57. — Τοῦτο εἰς πεῖσμα τοῦ Σέρβου «ἱστορικοῦ» (!) Στανόγεβιτς, ὅστις εἰς ἄρθρον του δημοσιευθὲν τὸ 1935 εἰς τὴν «Πολίτικα» τοῦ Βελιγραδίου παροτρύνει τοὺς σλαύους χωρικοὺς νὰ πετάξουν τὰς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀπὸ τὰς οἰκίας καὶ τὰς ἐκκλησίας των καὶ νὰ διαγράψουν τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιον, ἐπειδὴ ὁ ἅγιος συμβολίζει τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ σλαυισμοῦ (Βλ. Ἐφημ. «Πρωΐαν» Ἀθηνῶν 13 Νοεμβρ. 1935: Τὰ σκουλήκια τῆς Ἱστορίας (Μυριβήλης). Παρέλιψε μόνον ὁ ἱστορικὸς οὗτος τοῦ «γλυκοῦ νεροῦ» νὰ ἀπαιτήσῃ καὶ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ Σιρμίου συνοικισμοῦ «Μητροβίτσα» (= Δημητροβίτσα), ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος χρεωστεῖ τὸ ὄνομά του ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐν Σιρμίῳ παλαιὰν λατρείαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Ἀλλ' ἂς ἔχῃ ὑπομονὴν ὁ Στανόγεβιτς, πολὺ πιθανὸν νὰ εὑρεθῇ εἰς τὸ μέλλον ἁγιογράφος κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παλαιῶν, ὅστις, ἐπί τινος ἐξωτερικοῦ γεγονότος βασιζόμενος, θὰ πλέξῃ διήγησιν περὶ τὸν «δυσσεβῆ Σκλαβηνόν», καθ' ἣν θὰ προσέρχηται οὗτος μετανοημένος πρὸς τὸν «πάντοτε μοχθοῦντα καὶ μεριμνῶντα ὑπὲρ ἀναξίων δούλων τρισαριστέα ἅγ. Δημήτριον» καὶ θὰ ὁμολογῇ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν!

χριστιανοῦ Νέστορος εἰς τὸ στάδιον τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ἐπίσης ἡ ἱστορία τῆς ἰάσεως τοῦ ἐπάρχου τοῦ Σιρμίου Λεοντίου καὶ βραδύτερον τοῦ ἐπίσης ἐπάρχου Μαριανοῦ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης συμβολίζουν πιθανώτατα καὶ τὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων ποικίλας σχέσεις, τὸν ἀνταγωνισμόν των καὶ τὴν ἐν τέλει ὑπερίσχυσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ δὲ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τοῦ ἰαθέντος ἐπάρχου Λεοντίου, ἡ μεταφορὰ ὑπ' αὐτοῦ μέρους τῆς χλαμύδος καὶ τοῦ δακτυλίου τοῦ ἁγίου ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὸ Σίρμιον καὶ ἡ ἐκεῖ κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Λεοντίου ἀνέγερσις ναοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Δημητρίου πιστοποιοῦν συγχρόνως τὴν ὕπαρξιν ἔριδος μεταξὺ Σιρμίου καὶ Θεσσαλονίκης περὶ τῆς κατοχῆς τῶν λειψάνων αὐτοῦ [1]. Δὲν εἶναι ἐπίσης διόλου ἀπίθανον νὰ μετεφέρθησαν τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου ἐξ ἄλλου τινὸς τόπου εἰς τὴν παρὰ τὸ ἀρχαῖον στάδιον καὶ λουτρὸν ἀνοικοδομηθεῖσαν Βασιλικὴν τοῦ 5ου αἰῶνος, παρὰ τὴν διαβεβαίωσιν τῶν σχετικῶν κειμένων, ὅτι αὕτη ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου [2].

Ἔπειτα ὁ εἰς τὰ κείμενα τοῦ ἁγ. Δημητρίου βραδύτερον παρεισδύσας γνωστὸς καὶ ἐκ διηγήσεων θαυμάτων ἄλλων ἁγίων τύπος τῆς συνοδευούσης τὸν ἅγιον Κυρίας Εὐταξίας [3], ὁ τύπος τῆς μετακομιδῆς χώματος ἐκ τοῦ παρὰ τὴν σορὸν τοῦ ἁγίου χώρου καὶ ἄλλοι τινὲς ἁγιολογικοὶ τύποι, ἰδίως ὅμως αἱ πολύτιμοι ἱστορικαὶ εἰδήσεις, αἱ περιεχόμεναι εἰς τὰς διαφόρους περιγραφὰς ἐπιδημιῶν, σεισμῶν καὶ ἐπιδρομῶν διαφόρων βαρβάρων λαῶν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἀποδεικνύουν συγχρόνως τὴν ὑφισταμένην σχέσιν τῶν κειμένων τούτων πρὸς τὴν σύγχρονον λογοτεχνίαν, τὴν χρονογραφίαν καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἐν γένει μυθολογίαν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξακρίβωσις ἑπομένως τῆς ἐμφανίσεως τῶν τύπων τούτων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν γεγονότων ἀφ' ἑτέρου θὰ εἶχε μεγάλην σημασίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ παρακολούθησις τοῦ δημοφιλοῦς τούτου ἁγίου εἰς τὴν νεοελληνικὴν παράδοσιν θὰ εἶχε νὰ παρουσιάσῃ τι τὸ ἐνδιαφέρον· ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσω ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς μνήμης του (ἡ 26 Ὀκτωβρίου) ἐλαμβάνετο ὡς χρονικὸν ὅριον διαφόρων συναλλαγῶν, συμβάσεων, εἴς τινα δὲ μέρη ἴσως καὶ καταβολῆς φόρων.

Τὰ ὀλίγα καὶ γενικὰ ταῦτα ἀρκοῦν, ἵνα πείσουν πόσον ἀναγκαία θὰ ἦτο ἡ συστηματικὴ συγκέντρωσις ὅλων τῶν παραδεδομένων κειμένων καὶ λαϊκῶν

[1] Τοιαύτας ἔριδας μεταξὺ πόλεων συναντῶμεν συχνὰ εἰς τὰ συναξάρια τῶν ἁγίων· πβλ. π.χ. τὴν περὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἔριν μεταξὺ τῶν πόλεων Ἀμασείας καὶ Εὐχαΐτων (Α. Σιγάλα, Ἀνωνύμου Βίος καὶ ἀνατροφὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος. Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν 2 (1925) σελ. 226).

[2] Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος συναντῶμεν τὴν συνήθειαν τῆς μεταφορᾶς λειψάνων ἁγίων εἰς ἤδη ὑπάρχοντα μεγαλοπρεπῆ ὁμώνυμον ναόν. Πβλ. π.χ. τὴν μετακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ. Θεοδώρου ἐκ τῆς Ἀμασείας εἰς τὰ Εὐχάϊτα. Πβλ. καὶ H. Delehaye, Saints militaires σελ. 108, E. Lucius, Die Anfänge σελ. 276.

[3] Τὸν ἁγ. Θεόδωρον π.χ. συνοδεύει ἀπὸ τοῦ 11ου (;) αἰῶνος ἡ Εὐσεβία.

παραδόσεων περὶ τοῦ ἁγ. Δημητρίου καὶ ἡ ἐξέτασις αὐτῶν ἀπὸ φιλολογικῆς, ἱστορικῆς, λαογραφικῆς καὶ ἱστορικοθρησκευτικῆς ἀπόψεως.

Ὁ ἐξετάζων ἐν τούτοις τοιούτου εἴδους κείμενα εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταφερθῇ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφησαν ταῦτα, ἐπειδὴ μὲ τὴν ἐξέτασιν κειμένων χριστιανικοῦ περιεχομένου συμβαίνει ὅ,τι καὶ μὲ τὴν ἐξέτασιν ἔργου τινὸς τέχνης. Ὅστις δηλαδὴ ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ ἑρμηνεύσῃ ἔργον τι τέχνης, χωρὶς συγχρόνως νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἔργου, θὰ κατορθώσῃ ἴσως νὰ ἀνεύρῃ τὴν σχολὴν εἰς ἣν ἀνήκει τοῦτο, νὰ ἐξακριβώσῃ ἴσως καὶ τὴν συγγένειαν διαφόρων τύπων καὶ μορφῶν, ὄχι ὅμως νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ, τί ἤθελε νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς συγχρόνους του ὁ δημιουργός. Καὶ τὰ συναξάρια εἶναι ποίησις, τῆς ὁποίας τὰ αἴτια καὶ τοὺς τύπους εἶναι πολλάκις δύσκολον νὰ ἐξακριβώσωμεν, νὰ διακρίνωμεν δηλαδὴ τί εἶναι δημιουργία, τί δάνειον, τί παράδοσις, τί μῦθος καὶ τί ἱστορία [1]. Διὰ τοῦτο δὲ ἂς τονισθῇ καὶ ἐνταῦθα, ὅτι δὲν ὑπάρχει πεδίον τῆς κριτικῆς τῶν κειμένων καὶ τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς ἐν γένει δυσκολώτερον καὶ ἀκανθωδέστερον ἀπὸ τὴν συστηματικὴν μελέτην τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων καὶ τῶν τύπων αὐτῶν. Μόνον ὅμως διὰ τῆς συστηματικῆς ἐξετάσεως τῶν κειμένων τούτων θὰ κατορθώσωμεν νὰ παρακολουθήσωμεν τὸ συναξάριον εἰς τὴν ἐξέλιξίν του, νὰ ἀνεύρωμεν τοὺς τύπους τῶν διηγήσεων καὶ τὰ ἱστορικὰ αἴτια τὰ γεννήσαντα τὰ κείμενα [2], τὴν σχέσιν τούτων πρὸς τὴν σύγχρονον λογοτεχνίαν καὶ τὴν μεσαιωνικὴν μυθολογίαν καὶ τοιουτοτρόπως νὰ προχωρήσωμεν ἀπὸ τὰς ὑποκειμενικὰς καὶ τὰς αἰσθηματικὰς ἐντυπώσεις εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων. Ἡ κατωτέρω ἔκδοσις σκοπὸν ἔχει νὰ συμβάλῃ εἰς τὸν ἀπώτερον τοῦτον σκοπόν.

2. Συγγραφεύς, περιεχόμενον καὶ πηγαὶ τοῦ κειμένου

Ὁ Νικήτας, ἐκ Μαρωνείας τῆς Θρᾴκης καταγόμενος, κατ' ἀρχὰς ἀρχιδιάκονος καὶ χαρτοφύλαξ ἐν Κων/πόλει, ἐχρημάτισε κατόπιν ἐπὶ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ (1148 - 1180) Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ὀπαδὸς τῶν «Ἑνωτικῶν» ὑπεστήριζε τὰς προσπαθείας τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ πρὸς ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ διὰ συγγραμμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων σῴζονται μέχρι σήμερον ἓξ διάλογοι, γνωστοὶ εἴτε ἐξ ἐκδεδομένων ἀποσπασμάτων εἴτε ἐκ κωδίκων, οἱ ὁποῖοι τοὺς διέσωσαν. Ὑπὸ τὸ ὄνομά του φέρονται καὶ ἄλλα τινὰ ἔργα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα: ὕμνοι τινὲς ἐκκλησιαστικοί, ἕνδεκα ἀνα-

[1] Ἡ χριστιανικὴ φαντασία εὗρε διέξοδον εἰς τὰ συναξάρια καὶ τὰς διηγήσεις τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων· ἀκόμη καὶ οἱ ὀρθολογισταὶ Ἀρειανοὶ ἐδημιούργουν συναξάρια ἰδικῶν των μαρτύρων καὶ ἁγίων.

[2] Οἱ τύποι, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰ διάφορα συναξάρια, δυνατὸν νὰ εἶναι δάνεια, τὰ αἴτια ὅμως τὰ προκαλέσαντα τὴν γένεσιν τῶν διαφόρων κειμένων εἶναι νέα.

θεματισμοὶ καί τινα ἁγιολογικὰ κείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ κατωτέρω δημοσιευόμενος λόγος εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου[1].

Τὴν αἰτίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ λόγου εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Δημητρίου μανθάνομεν παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ Νικήτα: προσφέρει οὗτος τοὺς «βραχεῖς καὶ ἀκαλλεῖς» τούτους λόγους ὡς «ἀμοιβὴν» διὰ τὰς πολλὰς εὐεργεσίας, ὧν ἔτυχε παρὰ τοῦ ἁγίου. Οἱ «λόγοι» οὗτοι ἐπραγματεύοντο τὸ μαρτύριον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγ. Δημητρίου· ἐπειδὴ ὅμως «σὺν ἀντιλήψει τοῦ θεομάρτυρος προεκδέδοται τὸ μαρτύριον», διὰ τοῦτο τονίζει ὁ Νικήτας, ὅτι θὰ πραγματευθῇ ἐνταῦθα μόνον τὰ θαύματα καὶ μάλιστα τὰ «κεφαλαιωδέστερα» καὶ ἐποικοδομητικώτερα ἐξ ὅλων. Ἵνα ὅμως συνδέσῃ τὴν διήγησιν τῶν θαυμάτων πρὸς τὴν τοῦ μαρτυρίου, ἵνα μείνῃ «τὸ ὅλον τῆς ὑποθέσεως ἀδιαίρετον», ὡς λέγει, προτάσσει ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς τιμίας τοῦ «τρισαριστέως» σοροῦ, ἡ ὁποία, ὅτε παρῆλθεν «ὁ βαρὺς ἐκεῖνος χειμὼν τῆς εἰδωλομανίας, διελαμπρύνετο μάλα φαιδρῶς ταῖς περικοσμήσεσιν».

Ὁ Νικήτας κατὰ ταῦτα συνέγραψε καὶ διήγησιν περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγ. Δημητρίου, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ κείμενον δὲν σῴζεται σήμερον.

Μετὰ τὸ σύντομον προοίμιον τοῦ εἰς τὰ θαύματα λόγου, διηγεῖται ὁ Νικήτας τὸ γνωστὸν περὶ τῆς ἰάσεως τοῦ Ἐπάρχου Λεοντίου θαῦμα, ἔπειτα δὲ τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ· ἐν συνεχείᾳ δίδει σύντομον μέν, ἀλλ᾽ ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσαν περιγραφὴν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ κιβωρίου. Κατόπιν ἀκολουθεῖ τὸ θαῦμα περὶ τῆς τοῦ Δουνάβεως περαιώσεως τοῦ Λεοντίου καὶ τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐν Σιρμίῳ ἀνεγέρσεως ἑτέρου ναοῦ εἰς τιμὴν τοῦ ἁγ. Δημητρίου.

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἀντλεῖ τὰς εἰδήσεις του ὁ Νικήτας ἐξ «ἀρχαιοτέρων ἀντιγράφων», ὡς ὁ ἴδιος λέγει, παλαιοτέρων τῆς πρώτης μεγάλης συλλογῆς θαυμάτων τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἀκμάσαντα Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννην. Ὡς τονίζει αὐτὸς οὗτος ὁ Νικήτας, παρέλαβε μὲν τὰς «ὑποθέσεις» τῶν θαυμάτων ἐκ τῶν παλαιοτέρων τούτων ἀντιγράφων, ὡς εἶχον, τὴν διήγησιν ὅμως ἀλλαχοῦ μὲν ἐσυντόμευσεν, ἀλλαχοῦ δέ, ὁσάκις ἐνόμιζε ὅτι παρελείφθη τι, συνεπλήρωσεν· ὅ,τι δὲ πάλιν δὲν ἦτο σύμφωνον μὲ τὰς ὑποθέσεις, τὸ περιέκοψεν. Τὰ ἀρχαιότερα ταῦτα ἀντίγραφα περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Νικήτας δὲν διεσώθησαν[2], ἵνα ἴδωμεν τὴν ἔκτασιν τῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ἐπέφερεν εἰς αὐτὰ οὗτος. Πάντως, ἐὰν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας ἐπέφερε εἰς τὰ διὰ τὸ

[1] Πβλ. A. Ehrhard, ἐν K. Krumbacher, Geschichte der byzant. Literatur (²München 1897) σελ. 89, ἔνθα ὁ λόγος οὗτος εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγ. Δημητρίου δὲν σημειοῦται ἰδιαιτέρως.

[2] Τοὐλάχιστον δὲν τὰ συναντῶμεν μεταξὺ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων κειμένων περὶ τοῦ ἁγ. Δημητρίου.

ἄλλο μέρος τοῦ κειμένου χρησιμοποιηθέντα κείμενα, αἱ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπενεχθεῖσαι τροποποιήσεις δὲν ἦσαν πράγματι οὐσιασταικαί, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφεώρων εἰς τὴν μορφὴν καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς διηγήσεως.

Ἐφεξῆς ὁ Νικήτας ἔχει ὡς πηγὴν τὴν ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρησιμοποιηθεῖσαν καὶ ἤδη μνημονευθεῖσαν συλλογὴν θαυμάτων τοῦ ἁγ. Δημητρίου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰωάννου. Καὶ ἐνταῦθα βεβαιοῖ ἡμᾶς ὁ Νικήτας ὅτι δὲν μετέβαλε τὰς ὑποθέσεις τῶν θαυμάτων, ἐσυντόμευσε τὴν διήγησιν ὅμως διὰ τὸ «εὐμαθὲς καὶ εὐσύνοπτον». Πράγματι παραβάλλοντες τὴν διήγησιν τοῦ Νικήτα πρὸς τὴν σημερινὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν μᾶς παρουσιάζεται τὸ κείμενον τοῦ Ἰωάννου, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀληθῶς ὁ Νικήτας δὲν μεταβάλλει μὲν τὰς ὑποθέσεις, ἐκθέτει ὅμως συντομώτερον τὰ γεγονότα. Ἐν τούτοις τὴν σειρὰν τῶν θαυμάτων τῆς διασωθείσης συλλογῆς τοῦ Ἰωάννου δὲν ἀκολουθεῖ ἀκριβῶς. Πρὸς καλυτέραν ἐπισκόπησιν τῆς διαφορᾶς ταύτης παραθέτω τὰς ἐπικεφαλίδας ἑνὸς ἑκάστου κειμένου τούτων χωριστά.

Συλλογὴ Ἰωάννου[1]	*Συλλογὴ Νικήτα*[2]
1) Περὶ τοῦ ἀπελπισθέντος ἐπάρχου Μαριανοῦ.	1) Περὶ Μαριανοῦ τοῦ ἐπάρχου τῆς ἰάσεως.
2) Περὶ τοῦ τὴν αἱμόρροιαν ἔχοντος ἐπάρχου	2) Περὶ τοῦ τῆς αἱμορροίας ἰαθέντος.
3) Περὶ τοῦ λοιμοῦ.	3) Περὶ τῆς τοῦ δαιμονιῶντος ἰάσεως (4).
4) Περὶ τῶν δαιμονιώντων.	4) Περὶ λύσεως τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως (13).
5) Περὶ τῆς αἰτήσεως τῶν λειψάνων τοῦ μάρτυρος.	5) Περὶ τοῦ ρυσθέντος τῆς αἰχμαλωσίας ἐπισκόπου.
6) Περὶ τοῦ ἀργυρέου θρόνου.	6) Περὶ τοῦ πορισμοῦ τῶν μαρμάρων.
7) Περὶ Ὀνησιφόρου τοῦ παραμοναρίου.	7) Περὶ τῆς λοιμώδους νόσου τῆς πόλεως (3).
8) Περὶ τῆς ἐν λιμῷ προνοίας τοῦ μεγαλομάρτυρος.	8) Περὶ λύσεως τοῦ λιμοῦ τῆς πόλεως (8).
9) Ἕτερον περὶ τῆς ἐν λιμῷ προνοίας τοῦ μάρτυρος.	9) Περὶ τῆς κυρίας Εὐταξίας (10).
10) Περὶ τῆς κυρίας Εὐταξίας.	10) Περὶ τῆς αἰτήσεως τῶν λειψάνων τοῦ μάρτυρος (5).
11) Περὶ τοῦ βλασφημήσαντος ἐπάρχου.	11) Περὶ τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ κιβωρίου καὶ τῆς δι᾽ αὐτοῦ τῶν βαρβάρων διώξεως (12).
12) Περὶ τοῦ ἐν τῷ κιβωρίῳ γενομένου ἐμπρησμοῦ.	12) Περὶ τοῦ ἰλλουστρίου (15).
13) Περὶ τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως.	13) Περὶ τοῦ ἐν τῷ ναῷ θρόνου ἱερατικοῦ (6).
14) Περὶ τοῦ τραγῳδοῦ.	14) Περὶ Ὀνησιφόρου τοῦ νεωκόρου (7).
15) Περὶ τῆς ὀπτασίας τοῦ ἰλλουστρίου.	

[1] Migne, P. G. 116, 1204-1324.

[2] Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου.

Ἐκ τῆς παραθέσεως ταύτης τῶν ἐπικεφαλίδων, ἐκτὸς τῆς διαφορᾶς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σειρὰν τῶν θαυμάτων μεταξὺ τῶν δύο κειμένων, παρατηροῦμεν καὶ ἄλλο τι. Ὁ λόγος τοῦ Νικήτα παραλείπει τὰ ὑπ' ἀριθ. 9, 11 καὶ 14 θαύματα τῆς συλλογῆς τοῦ Ἰωάννου, τοὐναντίον δὲ προσθέτει τὰ ἐκ τῆς δευτέρας ἀνωνύμου συλλογῆς τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγ. Δημητρίου γνωστὰ ἤδη θαύματα περὶ τοῦ Ἐπισκόπου Κυπριανοῦ (ἀριθ. 5 καὶ 6). Ὥστε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν εἴτε ὅτι ὁ Νικήτας εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἀντίβολον διάφορον τῆς μορφῆς ὑπὸ τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται σήμερον ἡ συλλογὴ τοῦ Ἰωάννου, τὸ ὁποῖον δηλαδὴ περιεῖχε μὲν τὰ περὶ τοῦ Ἐπισκόπου Κυπριανοῦ θαύματα, παρέλειπεν ὅμως τὰ τρία ἄλλα ὑπ' ἀριθ. 9, 11 καὶ 14, εἴτε ὅτι ἐ ν σ υ ν ε ι δ ή τ ω ς μετέβαλεν ὁ Νικήτας τὴν σειράν, ἀφαιρέσας τρία καὶ προσθέσας συγχρόνως δύο ἕτερα. Εἰς ἐμὲ φαίνεται τὸ πρῶτον μᾶλλον πιθανόν. Πάντως διὰ τὴν διαλεύκανσιν τοῦ σκοτεινοῦ τούτου σημείου πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ἡ παράδοσις τοῦ ἐκδεδομένου κειμένου τῆς συλλογῆς τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ περὶ τοῦ Κυπριανοῦ θαύματος[1]. Τοῦτο ὅμως ἐκφεύγει τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης πραγματείας.

Ὁ Νικήτας, ὡς εἴδομεν, ἐχρησιμοποίησε τὴν γραπτὴν καὶ ὄχι τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Ἐκ τῶν δύο ὅμως πηγῶν, τὰς ὁποίας ἀναφέρει, ἡ μὲν πρώτη, ὡς φαίνεται, ἐχάθη, ἡ δὲ δευτέρα—ἡ συλλογὴ τοῦ Ἰωάννου—διεσώθη, ἀλλὰ πιθανώτατα ὑπὸ μορφὴν διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Νικήτας. Ἡ παρατήρησις πάντως αὐτοῦ τούτου τοῦ Νικήτα, ὅτι δὲν θὰ ἐκθέσῃ «καινὸν μέν τοι καὶ πλέον οὐδὲν τῆς πάλαι ἱστορίας» φαίνεται εἰλικρινής. Οἱ ῥήτορες προτιμοῦν συνήθως τὸ ἕτοιμον ὑλικόν. Μόνον ὁ τρόπος καὶ ἡ μορφὴ ὑπὸ τὴν ὁποίαν διηγεῖται ὁ Νικήτας τὰ θαύματα εἶναι διάφορος. Τὴν διήγησίν του διακρίνει σχετικὴ σαφήνεια, ἀποφυγὴ κενῶν φράσεων καὶ ὑπερβολικῶν ῥητορικῶν σχημάτων καὶ σχετικὴ συντομία· τὸ ὕφος του εἶναι ἤρεμον, ἀκόμη καὶ ὅταν διηγεῖται ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Νικήτα ἀφ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς του, καθ' ἣν εἶχον ἀνακοπῆ αἱ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπιδρομαὶ τῶν σλαυϊκῶν φύλων καὶ ἐπεκράτει σχετικὴ εἰρήνη εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου.

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἰσέλθω ἐνταῦθα περισσότερον εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν θαυμάτων· ἐπιφυλάσσομαι ὅμως νὰ πράξω τοῦτο ἄλλοτε, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν λοιπῶν σῳζομένων κειμένων περὶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Οὕτω προχωρῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς παραδόσεως τοῦ λόγου τούτου τοῦ Νικήτα.

---

[1] Πβλ. Migne, P. G. 116, 1204-1324 καὶ 1377-1384. Πάντως ἡ παράδοσις τοῦ λόγου τοῦ Νικήτα ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ σημερινὴ μορφὴ τοῦ κειμένου τῆς συλλογῆς τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγ. Δημητρίου ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπ. Ἰωάννου εἶναι ἐλλιπής.

3. Παράδοσις τοῦ κειμένου

α') Περιγραφὴ τῶν χειρογράφων.

Εἰς γνῶσίν μου περιῆλθον τρία χειρόγραφα περιέχοντα ὁλόκληρον ἢ μόνον ἐν μέρει τὸ κείμενον τοῦ Νικήτα. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ἑξῆς.

Q 1. Κῶδιξ Κουηρινιανὸς** (Brescia) **ἑλλην. A. III 3

Ἐκ χάρτου μεγέθους, 0,284 × 0,195, ἐκ 571 φύλλων συγκείμενος καὶ ὑπὸ διαφόρων χειρῶν καὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς (XIV-XVI αἰῶν.) γραφείς, περιέχει 115 διάφορα κείμενα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἁγιολογικοῦ περιεχομένου. Τὸ κείμενον τοῦ Νικήτα περιέχουν τὰ φύλλα 11^r-23^r, ἐκ τῆς γραφῆς δὲ συμπεραίνομεν ὅτι ἐγράφη τοῦτο κατὰ τὸν 14^{ov} ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 15^{ou} αἰῶνος. Ὁ γραφεὺς εἶναι πολὺ ἀπρόσεκτος, ἀνορθογραφεῖ, παραλείπει ἢ διαγράφει λέξεις, τὰς ὁποίας κατόπιν προσθέτει ἐνίοτε ὑπεράνω τῆς γραμμῆς ἢ εἰς τὸ περιθώριον, βασίζεται ὅμως ἐπὶ πολὺ καλοῦ ἀντιβόλου, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐτόνισα[1]. Διὰ τὸ κείμενον τοῦ θαύματος «περὶ ἐμπρησμοῦ τοῦ κιβωρίου» ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του ὁ γραφεὺς ἄλλο ἀντίβολον, ὡς ὁ ἴδιος σημειοῖ παραπλεύρως τῆς ἐπικεφαλίδος αὐτοῦ εἰς τὸ περιθώριον: «ἐ σ φ α λ μ έ ν ο ν τ ο ῦ τ ο ε ἰ ς τ ὸ ἀ ν τ ί β ο λ ο ν, ὧ δ ε δ ὲ ἐ σ τ ὶ σ ῶ ο ν». Πραγματικῶς ὅμως συνέβη τὸ ἐναντίον: τὸ χρησιμοποιηθὲν νέον ἀντίβολον περιεῖχε τὸ κείμενον ἐν μέρει ἐσφαλμένως. Ἡ παρέκκλισις ὅμως αὕτη ἐκ τοῦ πρώτου ἀντιβόλου συνέβαλεν εἰς τὴν παράλειψιν ὑπὸ τοῦ γραφέως τοῦ ἀμέσως ἑπομένου θαύματος «περὶ τοῦ ἰλλουστρίου», τὸ ὁποῖον παραδίδει τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 χειρόγραφον B. Ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Q παραλειφθὲν τοῦτο θαῦμα περιείχετο εἰς τὸ κείμενον τοῦ Νικήτα, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία· τοῦτο ἀποδεικνύει ἰδίως ἡ καὶ ὑπὸ τοῦ Q παραδοθεῖσα μεταβατικὴ φράσις «ἀ λ λ' ἐ π α ν ι τ έ ο ν α ὖ θ ι ς ἐ π ὶ τ ὰ τ ο ῦ ἱ ε ρ ο ῦ κ α ὶ ⟨τ ὰ⟩ ἐ ν α ὐ τ ῷ θ α ύ μ α τ α, ἵ ν α κ α ὶ ὁ λ ό γ ο ς ἡ μ ῖ ν κ α θ' ὁ δ ὸ ν ἴ ῃ», ἡ ὁποία ἀκριβῶς προϋποθέτει τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ περὶ ἐμπρησμοῦ θαύματος, τὴν ὑποχρεωτικὴν παρεμβολὴν ἑπομένως τοῦ περὶ τοῦ ἰλλουστρίου. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως τοῦτο· ἡ παρέκκλισις τοῦ χειρογράφου Q ἐκ τοῦ ἀντιβόλου του συνέβαλε πιθανώτατα εἰς τὴν παράλειψιν καὶ τοῦ τελευταίου «περὶ τοῦ Ὀνησιφόρου» θαύματος, τοῦ ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 χειρογράφου B παραδοθέντος.

Ἑκάστου θαύματος προηγεῖται ἐπικεφαλὶς δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, εἰς τὸ αὐτὸ ὅμως εἶδος γραφῆς, παρατίθεται δὲ ἑκάστοτε καὶ ὁ αὔξων ἀριθμὸς τοῦ

---

[1] Des Chrysippos von Jerusalem, Enkomion auf den hl. Theodoros Teron (Leipzig 1921) σελ. 19-21 καὶ 45-46.

θαύματος. Κεφαλαῖα ἀρχικὰ γράμματα ἄνευ τινὸς διακοσμήσεως συναντῶμεν ἐνίοτε. Τὸ κείμενον τοῦτο ἀντέγραψα πρὸ εἰκοσιτετραετίας περίπου [1].

B 2. Κῶδιξ Βαροκκιανὸς (Oxford) ἑλλην. 131

Ἐκ χάρτου, μεγέθους 0,25 × 0,16, ἐκ φύλλων 4 + 536 συγκείμενος καὶ ὑπὸ διαφόρων χειρῶν κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα γραφείς, περιέχει διάφορα κείμενα θρησκευτικοῦ καὶ κοσμικοῦ περιεχομένου. Τὰ φύλλα 523-534 περιέχουν τὸ κείμενον τοῦ Νικήτα. Ἡ γραφὴ εἶναι εὐανάγνωστος, ἡ ὀρθογραφία ἐν γένει καλή· ἀπὸ τοῦ φύλλου 529 καὶ ἑξῆς τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι ἐφθαρμένον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἡ δὲ φθορὰ αὕτη διήκει καθέτως διὰ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς ἑκάστης στήλης τοῦ κειμένου, οὕτως ὥστε ἡ ἀνάγνωσις νὰ καθίσταται ἀδύνατος, ἡ δὲ ἑκάστοτε συμπλήρωσις τοῦ κειμένου δύσκολος. Παρὰ τὴν φθορὰν ταύτην, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, παραδίδει τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν θαυμάτων τῆς συλλογῆς τοῦ Νικήτα. Ἄνωθεν τοῦ τίτλου ὑπάρχει ἐπισέλιδον κόσμημα δι' ἐρυθρᾶς μελάνης· ἀρχικὰ γράμματα δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένα καὶ διακεκοσμημένα συναντῶμεν συχνάκις εἰς τὸ περιθώριον. Καὶ εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο προηγεῖται ἑκάστου θαύματος ἐπικεφαλὶς δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραφέως τοῦ κειμένου γραφείσης, χωρὶς ὅμως νὰ παρατίθεται συγχρόνως καὶ αὔξων ἀριθμὸς τῶν θαυμάτων, ὡς συμβαίνει εἰς τὸ χειρόγραφον Q [2].

B1 3. Κῶδιξ Βαροκκιανὸς (Oxford) ἑλλην. 148

Ἐκ χάρτου, μεγέθους 0,29 × 0,205, τοῦ 15ου αἰῶνος, ἐκ φύλλων 338 συγκείμενος. Τὸ φύλλον 276r περιέχει κακὴν διασκευὴν τοῦ «περὶ αἰχμαλωσίας τοῦ ἐπισκόπου Κυπριανοῦ» θαύματος. Ὁ ἀδέξιος οὗτος διασκευαστὴς προσπαθεῖ νὰ ἁπλοποιήσῃ δῆθεν τὴν γλῶσσαν τοῦ κειμένου, νὰ τὸ συντομεύσῃ διὰ τῆς παραλείψεως λέξεων ἢ φράσεων, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβάλῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου· ἐνίοτε μάλιστα παραλαμβάνει ὁλοκλήρους φράσεις αὐτολεξεί. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ γραφέως τούτου μοῦ ἐπέβαλλον νὰ μὴ λάβω ὑπ' ὄψιν τοῦτο κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ νὰ παραθέσω τὴν παράφρασιν ταύτην αὐτούσιον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ κάτωθεν τοῦ κειμένου, διακρίνων μόνον τὰς αὐτολεξεὶ παραληφθείσας φράσεις διὰ πλαγίων στοιχείων [3].

[1] Πλείονα περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικος τούτου βλ. ἐν E. Martini, Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane· I, 1 (1896) σελ. 225-233 καὶ A. Sigalas, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 19-21.

[2] Πβλ. C. Van de Vorst et H. Delehaye, Catalogus codd. hagiographic. graec. Germaniae, Belgii, Angliae (Bruxellis 1913) σελ. 303.

[3] Πβλ. αὐτόθι σελ. 298-299.

β) Σχέσις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν χειρογράφων.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς τῶν χειρογράφων γίνεται φανερὸν ὅτι διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου θὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς δύο κώδικας Q καὶ B, οἱ ὁποῖοι, ὡς εἴδομεν, παραδίδουν ὁλόκληρον ἢ σχεδὸν ὁλόκληρον (Q) τὸ κείμενον τοῦ Νικήτα.

Ἀκριβὴς παραβολὴ τῶν δύο τούτων χειρογράφων μεταξύ των ἀποδεικνύει ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἐχρησίμευσεν ὡς ἀντίβολον τοῦ ἄλλου. Ἡ πρὸς τὸ τέλος τοῦ κειμένου, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀνωμαλία εἰς τὸ Q, ἡ παράλειψις ὑπ' αὐτοῦ δύο θαυμάτων καί τινες ἄλλαι παραλλαγαὶ καὶ παραλείψεις λέξεών τινων ἀποκλείουν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ χρησιμεύσῃ τοῦτο ὡς ἀντίβολον τοῦ χειρογράφου B.

Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀντίθετον θὰ ἦτο δυνατόν, ἐπειδὴ ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων ἐκείνων, καθ' ἃς εἶναι φανερὰ ἡ ὑπὸ τοῦ B μεταβολὴ λέξεών τινων τοῦ πρωτοτύπου, τὰς ὁποίας ὅμως τὸ Q παραδίδει πιστῶς (π.χ. εὐπαραίτητον Q: ἀπαραίτητον B, μέθεξιν Q: μέθεσιν B, σπαραγμάτων Q: σπαραγμῶν B, πᾶσιν Q: πεῦσιν B, καθ' ἡμᾶς ἡγεμόνος Q: καθηγημένος B κλπ.), ἐπανειλημμένως τοῦτο παραλείπει λέξεις—κυρίως μόρια—ἀναγκαίας διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου.

Ἐν τούτοις αἱ παραλλαγαὶ αὗται εἶναι τόσον ἐπουσιώδεις, ὥστε μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ τὰς ἀποδώσωμεν εἰς τοὺς γραφεῖς τῶν χειρογράφων τούτων καὶ νὰ δεχθῶμεν δι' ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα κοινόν τι ἀντίβολον. Σφάλματά τινα κεχωρισμένως (γράφει π. χ. τὸ Q κατ' ἀρχὰς ἐφικνουμένης ὡς τὸ B, ἔπειτα διορθώνει τοῦτο εἰς τὸ ὀρθὸν ἐφικνουμένοις· ἀλλαχοῦ πάλιν γράφει προθύμως, κατόπιν προσθέτει ὑπεράνω τοῦ ω ἓν ο, μεταβάλλον οὕτω αὐτὸ εἰς πρόθυμος, ὡς ἀκριβῶς ἔχει καὶ τὸ B· ἐξ ἄλλου τὸ B παρὰ τὸ ὀρθὸν μέθεξιν γράφει ἐσφαλμένως καὶ μέθεσιν· ὁμοίως παρὰ τὸ ὀρθὸν σπαραγμάτων παραδίδει καὶ τὴν γραφὴν σπαραγμῶν), σφάλματά τινα, λέγομεν, κεχωρισμένως, ἰδίως ὅμως κοινὰ σφάλματα εἰς ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν ἀντίβολον, ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἄποψίν μας ταύτην. Ἀναφέρω ὀλίγα τινὰ παραδείγματα: ὕπαρχος QB ἀντὶ ἔπαρχος, ἥκασιν QB ἀντὶ ἥκουσιν, προήκατο QB ἀντὶ προσήκατο, μηνιῶν QB ἀντὶ μηνίων, ἐξῶσε QB ἀντὶ ἔξωσε, ὡρᾶτο QB ἀντὶ ἑωρᾶτο, ἐωνηθῆναι QB ἀντὶ ὠνηθῆναι, ἱκετηρίοις QB ἀντὶ ἱκετηρίαις, καταθέσθαι QB ἀντὶ συγκαταθέσθαι, διασκευάσαι QB ἀντὶ διασκεδάσαι, τηνικάδε QB ἀντὶ τῆσδε κλπ. [1]

[1] Τὸ πολὺ πολὺ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ἐνταῦθα, ὅτι δὲν ἀνάγονται μὲν ἀμέσως εἰς κοινόν τι ἀντίβολον τὰ δύο ταῦτα χειρόγραφα Q καὶ B, ὅτι ἐν τούτοις τὸ ἀντίβολον, εἰς ὃ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρέπει νὰ ἀναχθῶσιν, δὲν ἀφίσταται τούτων πολύ.

Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο τούτων χειρογράφων εἶχε νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰς γνωστὰς ἐκείνας δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι συνήθως παρουσιάζονται κατὰ τὴν ἔκδοσιν ἁγιολογικῶν κειμένων. Ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Χ. Χαριτωνίδης εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ διεξέλθῃ μαζί μου τὸ κείμενον τοῦτο πρὶν ἀκόμη δοθῇ πρὸς δημοσίευσιν καὶ οὕτω νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀκόμη καλυτέραν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ δημοσίᾳ τοῦτον εὐχαριστῶ.

Σημεῖα τῶν χειρογράφων

Q = Κῶδιξ Κουηρινιανὸς (Brescia) ἑλλην. A. III. 3, αἰῶν. XIV-XVI.
B = » Βαροκκιανὸς (Ὀξφόρδη) ἑλλην. 131, αἰῶν. XIV-XV.
B_1 = » » » » 148, αἰῶν. XV.

Σημείων ἄλλων ἐξήγησις

⟨ ⟩ σημαίνει προσθήκην γραμμάτων ἢ λέξεων, αἱ ὁποῖαι ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ κειμένου.
[ ] σημαίνει διαγραφὴν γραμμάτων ἢ λέξεων ἢ τίτλων παρεισαχθέντων εἰς τὸ κείμενον.
\+ προσθέτει τὸ χ/φον.
om. παραλείπει » »
∾ μεταβάλλει τὴν σειρὰν τῶν λέξεων.
corr. διορθώνει ὁ ἐκδότης.
1 ἢ 2 ὡς ἐκθέτης εἰς τὰς κάτωθεν τοῦ κειμένου παραλλαγὰς κεῖται πρὸς δήλωσιν λέξεως ἀπαντώσης πλέον ἢ ἅπαξ εἰς τὸν αὐτὸν στίχον.
χ/φον = χειρόγραφον
BHG = Bibliotheca hagiographica graeca edid. Socii Bollandiani, [2]Bruxellis 1909.

Ἀναγραφὴ τῆς κυριωτέρας βιβλιογραφίας

Acta Sanctorum Octobris τόμ. 4 σελ. 50-209. — Bibliotheca hagiographica graeca edid. Socii Bollandiani. [2]Bruxellis 1909 σελ. 70-75. Ἐνταῦθα βλ. καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἐκδόσεως κειμένων τοῦ ἁγίου Δημητρίου. — H. Delehaye, Les légendes grecques des Saints militaires. Paris 1909. — Τοῦ αὐτοῦ, Les origines du culte des martyrs. [2]Bruxelles 1933 σ. 228 κἑξ. — Τοῦ αὐτοῦ, Les recueils antiques de miracles des saints. Analecta Bollandiana 43 (1925) σ. 5-85. — Ἐμ. Δαυίδ, Τὰ Δημήτρια. Ἡμερολόγιον τῶν ἐθνικῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων. 2 (Κων/πολις 1906) σ. 399-402. — A. Ehrhard, ἐν Krumbachers, Geschichte der byz. Literatur ([2]München 1897) σ. 89-90. — H. Gelzer, Die Genesis der byzantin. Themenverfassung. (Abhandl. der sächs. Gesellsch. d. Wiss. XVIII, 5, Leipzig 1899) σελ. 35 κἑξ. Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικά. Ἀθῆναι 1884 σελ. 40-114. — T. Laurent, Sur la date des églises St. Demetrius et Ste Sophie à Thessalonique. Byz. Zeitschr. 4 (1895) 420-434. — E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkultus. Tübingen 1904. — Migne, Patrologia Graeca τόμ. 116, 1081-1426· 117, 917-919· 151, 536-558. — Π. Παπαγεωργίου, Μνημεῖα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ λατρείας τοῦ μεγαλομάρτυρος ἁγίου Δημητρίου, Byz. Zeitschr. 17 (1908) σ. 321-381. Πβλ. καὶ Byz. Zeitschr. 3 (1894) σ. 225. — A. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης 1 (1891) 160-215 καὶ 4 (1897) 238-246. — A. Sigalas, Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den hl. Theodoros Teron. Leipzig 1921. — Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ διασκευὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου παραδεδομένων θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἐπετ. τῆς Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν. 1 (1924) 295-339. — G. Tafel, De Thessalonica ejusque agro. Berlin 1839 σελ. 227-231. — A. Tougard, Quid ad profanos mores dignoscendos augendaque lexica conferunt Acta SS. graeca Bollandiana. Parisiis 1874. — H. Usener, Göttliche Synonyme, Rheinisches Museum 53 (1898) σελ. 370. — Τοῦ αὐτοῦ, Übersehenes, Spuren kleinasiatischer Kulte in Heiligenleben, Rhein. Museum 50 (1895) σελ. 144-148.

B. ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Νικήτα Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης

Εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου.

[Προθεωρία]

1. Εἰς τὸ τῶν θαυμάτων πέλαγος καθεῖναι μέλλων τῷ λόγῳ τοῦ θαυμαστοῦ καὶ μεγάλου τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος Δημητρίου, δεῖν ἔγνων προθεῖναι τὴν αἰτίαν τῆς ἐγχειρήσεως, ἥ με πρὸς ταύτην κεκίνηκεν, οὐχ ἥκιστα δυναμένην ἀπολῦσαι τολμηρίας ἁπάσης καὶ μέμψεως παρά γε δικαίοις κριταῖς. Πολλάκις καὶ ἐν πολλοῖς βοηθὸν καὶ ἐπίκουρον εὗρον τὸν ἐμὸν καὶ μέγαν Δημήτριον, νόσων καὶ ἐπηρειῶν ἑσμὸν ἄρδην ἀποκρουόμενον καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἕτερον εἶχον εἰς ἀμοιβὴν οἰκειότερον λόγου, ἔγνων τοὺς βραχεῖς τούτους, οὓς εἶχον καὶ ἀκαλλεῖς τῷ μαρτυρίῳ τοῦ εὐεργέτου χαρίσασθαι καὶ τοῖς θαύμασι, καινὸν μέν τοι καὶ πλέον οὐδὲν τῆς πάλαι ἱστορίας διαλαμβάνοντας. Πῶς γὰρ ἑξῆς μοι καὶ αὗται αἱ ὑποθέσεις ἐλήφθησαν, ἀλλ' ὥστε πῇ μὲν δεόντως ἐπιτεμεῖν, πῇ δὲ τἀκείνῃ δοκοῦντα παρεῖσθαι, προσθεῖναι τινὰ δέον καὶ περιελεῖν ὅσα μὴ συμβαίνει ταῖς ὑποθέσεσι καὶ οὕτω πανταχόθεν, ὡς οἷόν τε ἀνελλιπῆ τὰ ἑαυτῆς δοῦναι τῇ ὑποθέσει.

Ἐπειδὴ δέ μοι σὺν ἀντιλήψει τοῦ θεομάρτυρος προεκδέδοται τὸ μαρτύριον, ἀκόλουθον ἂν εἴη περὶ τῶν θαυμάτων διαλαβεῖν. Ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ταῦτα μεγέθει τε μέγιστα καὶ πλήθει πλεῖστα τυγχάνοντα οὐχ οἷόν τε πάντα περιλαβεῖν—τίς γὰρ ἂν κυάθῳ μετρήσαι τὴν θάλασσαν ἢ δρακὶ τῆς ψάμμου τὸ ἀπερίληπτον περιλήψεται—τὰ κεφαλαιωδέστερα τέως καὶ μᾶλλον οἰκοδομὴν δοῦναι τῇ ἐκκλησίᾳ δυνάμενα, τῶν ἄλλων ἀποτεμόμενος τῷ λόγῳ διέξειμι. Γνοίη δ' ἄν τις ἐντεῦθεν καὶ μάλα σαφῶς ὅσοις καὶ ἡλίκοις ὁ μεγαλόδωρος Θεὸς καὶ δεσπότης τοὺς αὐτὸν ἀντιδοξάζει δοξάσαντας καὶ οἵαις τοὺς νομίμως ἀθλήσαντας ἀνακηρύττει ταῖς ἀναρρήσεσιν, υἱοὺς ἀπὸ δούλων καὶ θεοὺς ἐξ ἀνθρώπων κατὰ μέθεξιν ἐργαζόμενος τοῖς χαρίσμασιν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνα ποιεῖν τὸν υἱόν, ἅπερ ὁρᾷ τὸν πατέρα ποιοῦντα καὶ διενεργεῖν [1], τὸ ἀψευδὲς

---

[1] πβλ. Ἰω. 5_{19}.

1-2 *Τῆς ἐπικεφαλίδος προηγεῖται* μηνὶ ὀκτωβρίῳ κς' *ἐν* Q. 3 Νικήτα-Προθεωρία B: Προθεωρία εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου γραφέντα παρὰ Νικήτα Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Q | *μετὰ τὴν ἐπικεφαλίδα προσθέτει:* Τὸν βίον ζήτει εἰς τὸν Μεταφραστήν, οὗ ἡ ἀρχή: εἶχε μὲν ⟨τὰ⟩ Ῥωμαίων σκῆπτρα ⟨Μαξι⟩μιανὸς Q (*πβλ.* BHG 498). 5 μάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Q (τοῦ Χριστοῦ *προσετέθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ γραφέως τοῦ Q ὑπεράνω τῆς γραμμῆς)* 12 μέν τοι *ὑπεράνω τοῦ* τοι *προσθέτει* ϊ *τὸ χ/φον* B 14 δέον corr.] δὲ QB πιθανώτατα ἐσφαλμένη ἀπόδοσις τοῦ δὲ = δέον 20 μετρήσοι B 26 μέθεσιν B

ἐκεῖνο καὶ παντουργὸν ἀπεφήνατο στόμα, καταλλήλως δὲ τερατουργεῖν τῷ φύσει υἱῷ καὶ τούτοις δεδώρηται, ἆρά γε καὶ τῆς κατὰ χάριν υἱοθεσίας ἠξίωσεν; Ἵνα τοίνυν καὶ ἡμεῖς τῷ γνησίῳ τῆς ἐκμιμήσεως ἐν μεθέξει τούτων γενώμεθα, νηφούσῃ ψυχῇ καὶ συντεταμένῳ τῷ νῷ, τούτων τῆς ἐμμελοῦς διηγήσεως ἐφαψώμεθα, αὐτὸν ἐκεῖνον προστησάμενοι τοῦ λόγου συλλήπτορα, τὸν οὗ τὰς πράξεις διέξιμεν. Ἀρχὴ δὲ πρέπουσα τούτοις τὸ τῆς ἀθλήσεως τέρμα τοῦ μάρτυρος προσγενήσεται· οὕτω γὰρ ἂν καὶ εἴη τὸ ὅλον τῆς ὑποθέσεως ἀδιαίρετον.

2. Εἶχε μὲν οὖν τὸ σεβάσμιον σῶμα τοῦ θεομάρτυρος, τῇ ἀθλήσει πάντη χαριτωθέν, ἐπὶ χρόνον ἤδη συχνὸν κοιμητήριον, ὥσπερ τι θεῖον ἀνάκτορον, τὴν εἱρκτήν, ἐν ᾗ καὶ διήθλησεν. Εἶχε τὸ μεγίστοις τέρασι καὶ σημείοις θαυματουργόν, τὰ ἐρείπια ἐκεῖνα χώματα περιστέλλοντα, οὐδὲν ἀτιμότερα ἐπίπλων τῶν ἁλουργῶν, μᾶλλον δὲ ἐκείνου ταῦτα καταπυκαζόμενα τῷ ἁγιασμῷ καὶ τοῖς θαύμασι καὶ εἰς εὐκτήριον ἀντὶ δεσμωτηρίου ἐναμειβόμενα, κἂν τῇ ἀχλύι τέως τῆς εἰδωλομανίας συνεσκιάζετο. Ὅτε δὲ ηὐδόκησεν ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων Θεὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ τὸν βαρὺν μὲν ἐκεῖνον παρενεγκεῖν χειμῶνα τῆς εἰδωλομανίας, ἐπανατεῖλαι δὲ τῷ κόσμῳ τὸ τῆς ἀληθινῆς ἔαρ λατρείας αὐτοῦ, τότε δὴ τότε καὶ ἡ τιμία τοῦ τρισαριστέως σορὸς διελαμπρύνετο μάλα φαιδρῶς ταῖς ἐπικοσμήσεσιν. Οἷς γὰρ ταῖς θαυματουργίαις ἐπὶ μᾶλλον ἐξέλαμψεν, ταύταις καὶ ἧσπερ ἐχρῆν κατηξιώθη τιμῆς.

[Περὶ Λεοντίου ἐπάρχου τῆς ἰάσεως]

3. Λεόντιος γάρ τις ἀνὴρ ἐπίδοξος, τοὺς ἐπαρχικοὺς τῶν Ἰλλυριῶν εὐσεβείᾳ θρόνους κοσμῶν, ἀπῄει τότε τῆς ἀρχῆς ἀντιληψόμενος καὶ τὴν ὀφειλομένην ἐπιστασίαν ἀποδώσων τοῖς πράγμασιν. Ἐπεὶ δὲ παριὼν ἀγχοῦ που τῆς τῶν Θεσσαλονικέων γενόμενος, νόσῳ τ' ἐβέβλητο καὶ παντελεῖ παρέσει κατείληπτο, εἰσῄει κλινοπετὴς ὡς αὐτήν. Περὶ πλείστου δὲ τὴν ἀνάκλισιν τοῦ σωματίου ποιούμενος, περὶ πᾶν τῆς ἰατρικῆς ἄκος ἐτρέπετο. Ἤνυε δὲ πλέον οὐδὲν τῷ δεινῷ καὶ ὑπούλῳ τῆς νόσου ἀσκληπιαδῶν ἁπάντων ἀπειρηκότων.

15 εὐδόκησεν Q 20 ἧσπερ corr.] ἥπερ Q: τῆς ἥπερ B 21 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + Α' *τὸ χ/φον* Q / ἐπάρχου corr.] ὑπάρχου QB· *τὸν τύπον* ὕπαρχος *συναντῶμεν ὡς παραλλαγὴν ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ* ἔπαρχος *εἰς πολλὰ χειρόγραφα διαφόρων συγγραφέων·* πβλ. π.χ. Θεοφάνην *ἔκδ.* De Boor *πίνακα λέξεων:* ἔπαρχος *καὶ* Migne, P. G. 116, στήλ. 1272A *καὶ ἀλλαχοῦ.* 25 Θεσσαλονικαίων B· *ἡ γραφὴ αὕτη ἐπίσης δυνατή· γράφω ἐν τούτοις* Θεσσαλονικέων, *ἐπειδὴ καὶ τὸ χ/φον τοῦτο* B *ἐπανειλημμένως κατωτέρω παραδίδει τὴν διὰ τοῦ* ε *γραφήν· διὰ τὴν γραφὴν* Θεσσαλονικαίων βλ. Π. Παπαγεωργίου, ἐν Μακεδ. Ἡμερολογίῳ 1912 σελ. 65-69, Actes de l'Athos ἔκδ. L. Petit E' 1,6 153, 11 180, 62, Φραντζῆν ἔκδ. Βόν. 146, 12, Δούκαν ἔκδ. Βόν. 197 19. 28 ἀσκληπιάδων Q.

Ὡς εἶχε γοῦν τάχους φοράδην κομιζόμενος, τὴν ἰαματοφόρον οὗτος τοῦ ἁγίου καταλαμβάνει σορόν, ὁμφῇ τινι θείᾳ καὶ πίστει λαμπρᾷ πρὸς τοῦτο κινηθείς, ὁ τῇ νόσῳ ἀκίνητος. Ἀνακλιθεὶς δὲ ἔνθα ὑπὸ γῆν κέκρυπται τοῦ ἁγίου τὸ λείψανον, δακρυρροῶν κατεδέετο τοῦ θαυματουργοῦ καὶ ἀδιστάκτῳ πίστει ἐξεκαλεῖτο τὸν ἅγιον, βοηθὸν ὡς αὐτὸν ἱκέσθαι ταχύν, τῇ παρουσίᾳ κουφίσαι τῶν ὀδυνῶν καὶ τῇ ἐπαφῇ τὴν ῥῶσιν χαρίσασθαι, ἀλλὰ μὴ περιιδεῖν ἐπὶ πλεῖστον κινδυνεύοντα ἤδη καὶ αὐτῆς βιαίως ταῖς ἀλγηδόσιν ἀπορραγῆναι ζωῆς.

Οὕτω μὲν οὖν δάκρυσιν οὐχ ἧττον ἢ πίστει τὴν εὐχὴν κερασάμενος ὁ ἀνὴρ οὐ διήμαρτε τῆς αἰτήσεως· θᾶττον γὰρ τούτοις τὸν εὐμενῆ καὶ εὐπαραίτητον κατεδυσώπησε μάρτυρα, ὃς καὶ προορώμενος ὡς εἰς καλὸν αὐτῷ τελευτήσει τὸ τῆς ἰάσεως ἔργον εὐνοίᾳ ψυχῆς, ἄνωθεν αὐτῷ καταπεφοίτηκεν ὄνειρος, περιώδευσέ τε καινοπρεπῶς καὶ αὐθήμερον τὴν ἴασιν ἐχαρίσατο.

Ὁ δὲ τῷ τάχει τῆς ἐπισκέψεως καὶ τῷ μεγέθει τῆς ῥώσεως καταπλαγεὶς τοῦ ἁγίου τὸ ὑπερδύναμον, ἐννοῶν δὲ ὅπως τὸ πάντη παρειμένον αὐτοῦ καὶ οὐδὲν ἄμεινον νεκροῦ διακείμενον, αὐθωρὸν ὥσπερ ἀνεβίω καὶ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἐζώωται μικροῦ καὶ ἑαυτοῦ διεκπέπτωκεν ἐν ἐκστάσει γενόμενος. Ἀναλαβὼν δ' ἑαυτὸν καὶ συνεὶς ὡς οὐκ ὄναρ, ὥσπερ ἐδόκει, ἀλλ' ὕπαρ καὶ τῇ ἀληθείᾳ τῆς ἰάσεως κατηξίωται τῇ ἐπισκιάσει τοῦ μάρτυρος, πολὺς ἦν καὶ ἐπὶ πολλὰς τὰς ὥρας δοξολογῶν τὸν θαυματουργὸν καὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ πᾶσιν οὐ γλώσσῃ μόνον, αὐτῷ δὲ μᾶλλον τῷ ἰαθέντι ἐκδιηγούμενος σώματι.

[Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ]

4. Δοξασάντων δὲ πάντων ἐπὶ τῷ τηλικούτῳ θαύματι τὸν Θεὸν καὶ τὸν τερατουργὸν καὶ μέγαν Δημήτριον, αὐτὸς οὗτος οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις θεοσεβείας τῆς ἄκρας ἐφικνουμένοις, ἔσπευσε τὸν εὐεργέτην ἀμείψασθαι. Εὐθὺς γὰρ ναὸν διαγράψας τῷ μεγαλουργῷ τῆς τοῦ ἁγίου θαυματουργίας κατάλληλον, περὶ αὐτὴν δὴ τὴν μυρορρόην σορὸν ἠπείγετο τῆς πρότερον εὐτελείας καὶ ταπεινότητος τοῦτον πολλῷ τῷ μέτρῳ ἀνενεγκεῖν καὶ σεμνοποιήσασθαι. Καὶ ἅμα τῇ διαγραφῇ ἔργου εἴχετο καὶ φιλοτιμότερον ἥπτετο, μνήμης τι καταλιπεῖν ἄξιον τῷ εὐεργέτῃ διανοούμενος· πίστις δὲ ζέουσα καὶ χεὶρ ἀνειμένη καὶ ἄφθονος συνιοῦσαι, θᾶττον τελεσιουργὸν τὸ βούλημα τοῦτο συνεξειργάσαντο, συνεπισχυούσης δηλαδὴ τῇ ὁρμῇ καὶ τῆς ἄνωθεν χάριτος.

Συναπιστουμένῳ γοῦν τάχει τοῦ πάλαι σταδίου ναὶ μὴν καὶ τοῦ δημοσίου λουτροῦ τὴν ἐμποδὼν τῷ ἔργῳ κειμένην ὕλην καὶ προσεστῶσαν οὐδὲν

10-11 ἀπαραίτητον B 12 εὐνοία B: ἠνία Q 15 δὲ Q: τε B 16 νεκροῦ διακείμενον om. Q 18 δὲ αὐτὸν QB 23 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + B' *τὸ χ/φον* Q 26 ἐφικνουμένης B, *κατ' ἀρχὰς ἐπίσης καὶ τὸ* Q, *κατόπιν διορθώνει εἰς* ἐφικνουμένοις 33 συνεπισχούσης Q ἀπεκάλεσα B 35 τῶ ἔργω Q τοῦ ἔργου B

ὅτι μὴ ἐπὶ στοῶν ἀχρήστων καὶ σκοπέλων περικαθάρας καθορωμένην, τὸ πάνσεπτον τουτὶ καὶ περικαλλέστατον τῷ τρισολβίῳ μάρτυρι ἀνήγειρε τέμενος, ὃ τῶν μὲν ὁρώντων ἀπόχρη πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρέψαι τὰς ὄψεις καὶ θυμηδίας ἐμπλῆσαι ψυχὴν τῷ τερπνῷ τοῦ θεάματος, ἐγὼ δὲ τοῦτο καὶ μουσῶν χάριτας τὸ τοῦ λόγου πρώτως ἰδὼν ἐπεκάλεσα. Τοῖς δέ γε τῆς θέας ἀπολειφθεῖσι, πίστει δ' ἐφιεμένοις αὐτὸ κατιδεῖν, οὐκ ἄκαιρον ὑπογράψαι τῷ λόγῳ διὰ βραχέων, κἀκείνοις θ' ἅμα καὶ τῇ πανηγύρει τὰ εἰκότα χαρίσασθαι.

[Ἔκφρασις τοῦ ναοῦ]

5. Ἴστε πάντες ὡς τὰ τῶν ἱερῶν ἀνακτόρων τεμένη σχήμασι πρό γε πάντων μεγέθει τε καὶ κάλλει τῷ ἐριτίμῳ τῆς ὕλης οὐχ ἧττον ἀποφέρεται τὸ σεμνόν, οἷς δὴ πᾶσι καὶ τοῦτο κομᾷ μεγαλοπρεπῶς, τῷ δέ γε σοφίᾳ καὶ τέχνῃ κατ' ἄμφω ἐναρμονίως εὖ μάλα κεκρᾶσθαι καὶ καλῶς ἔχειν πρὸς ἄλληλα, τῶν ἄλλων ὑπερανέστηκε. Τοῦτο σχήματος μὲν ἔλαχε σταυρικοῦ, διπλαῖς ἐγκαρσίοις ἐπὶ μιᾷ τῇ ὀρθίῳ τὸ ζωοποιὸν ταῖς κεραίαις ἀποτυποῦν, σοφῶς ἄγαν τῆς τέχνης καὶ ἐπιστημονικῶς οὕτω τεχνασαμένης τὰ πρὸς ἥλιον τῆς οἰκοδομῆς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἅγια σταυροειδῶς ἀρίστῳ καὶ μεγάλῳ νοῒ διεσκευάσατο ἔνδοθεν, τὸ δ' εὐφυὲς τουτὶ σχῆμα καὶ μεγαλουργόν, οἱ πάντες ἑκατὸν κίονες ὑπερανέχουσι γῆς, οἱ πλεῖστοι μὲν αὐτῶν καὶ μέγιστοι Θετταλῆς, οἱ δ' ἄλλοι Χερρονησίας πλακός. Τούτων οἱ μὲν νέρθεν τῇ γῇ ἐφιζάνοντες τῶν ἄνω τὸ βρῖθος διαβαστάζουσιν, οἱ δ' ἀπηωρημένοι καὶ ἐφιστάμενοι τόν τε ὄροφον διανέχουσι καὶ τὸ τοῦ ἱεροῦ πτερύγιον διαγράφουσι καὶ συνέχουσι· τὰ δ' ἄλλα κόσμῳ περιελαύνει τὰ ἅγια, οἷόν τινες κιγκλίδες καὶ καταπετάσματα τούτοις γινόμενα.

[Ἔκφρασις τοῦ Κιβωρίου]

6. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ θεῖον κιβώριον, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ κατάλληλον εἴληφε κόσμον καὶ θέσιν, τὴν θαυματουργὸν περιγράφον σορὸν κατὰ τὸ λαιὸν τοῦ νεὼ καὶ μεσαίτατον, οἷά τις κόσμος ἕτερος ἐν μικρῷ μέγας τῷ μεγίστῳ ἐνιδρυμένος ὁρᾶται. Οἱ δ' αὖ τοῦτο περιλαμβάνοντες κίονες ἕτεροι κατ' οὐδὲν τῇ χρόᾳ τοῦ πηγάνου ἀπολιμπάνονται, λευκοῖς δὲ συμπτυσσόμενοι εἰς ἑξάγωνον ἅπαν τὸ σχῆμα διαμορφοῦσι μαρμάροις. Ἐκ λίθου δὲ τούτοις πάλιν μαρμαίροντος ἄνωθεν στοαὶ ἐφιζάνουσι, τῇ ἑξαγώνῳ σφενδόνῃ κοσμούμεναι καὶ εἰς στενὸν κομιδῇ τὸν ὄροφον μαρμάροις ἑτέροις αὐγοειδέσιν εὐθύνουσι.

---

5 πρώτας Q | ἀπεκάλεσα B 8 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος εἰς τὸ περιθώριον* + Γ' *τὸ χειρόγραφον* Q 12 κατάμφω B 22 κικλίδες Q 23 παραπετάσματα B. 24 *ὁ πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος ἀριθμὸς Δ' ἐν* Q *ἀπεκόπη πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου* | κιβουρίου B 25 κυβούριον B 28 ὁρᾶται om. Q

Σύνδεσμος δὲ τούτοις ὁ ἀνωτάτω, κρίνου φέρων καὶ σφαίρας εἶδος λαΐνου, ὁ ζωοποιὸς ἐφ' ᾧ δὴ ἀκτινοβολῶν καὶ θεῖος σταυρὸς ἐφιζάνει καὶ ἐπερείδεται. Ἐξ ὧν ἁπάντων εὐθὺς μετὰ τὴν θαυματουργὸν καὶ μυρορρόην σορὸν καὶ αὐτὸ δὴ τὸ ἱερὸν οὐδενὸς ἧττω τῶν πάλαι βοωμένων θαυμάτων ἀποθαυμάζεται. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖν καὶ περιεῖναι μᾶλλον ἐκείνων τῷ μεγαλείῳ τοῦ τεχνουργήματος.

Τοιοῦτον ὁ θεοφιλὴς ἐκεῖνος Λεόντιος τῷ ἰατῆρι τὸν νεὼν ἐδείματο. Σκοπητέον δὲ οἵας καὶ ὑπὲρ τούτου τῆς εἰσαῦθις προμηθείας ἠξίωται.

[Περὶ τῆς τοῦ Ἴστρου ποτὲ περαιώσεως]

7. Ἵετο δὲ ὁ ἀνὴρ τῶν ἔργων ἀναπαυσάμενος τῶν Ἰλλυριῶν φθάσαι τὴν ἐπαρχότητα, τολμηρὰ δέ τις ἔφεσις εἰσῄει αὐτοῦ τῇ ψυχῇ, λειψάνου τι μέρος τοῦ ἀθλοφόρου λαβεῖν εἰς ἐφόδιον. Ἔτι δὲ ταύτης ἀνεκφόρου μενούσης καὶ ἐπὶ νοῦν ἐπιφαίνεται νύκτωρ ὁ ἅγιος ἀποσχέσθαι μὲν τῆς τῶν λειψάνων ἐρεύνης κατεπισκήπτων, τῆς δ' ᾑμαγμένης μέρος χλαμύδος καὶ τὸν δακτύλιον, εἰ ποθοίη, λαβεῖν. Καὶ ὃς λαβὼν ἀπῄει γηθόμενος, συνοδὸν ἔχειν αὐτὸν ἐκεῖνον πιστεύων τὸν μέγαν Δημήτριον. Τῆς οὕτω δὲ θερμῆς οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώνατο πίστεως ὁ πιστός.

Ὥρα χειμῶνος ἦν ἀπιόντι καὶ σφοδροτάτη ποθὲν ἐκ νεφῶν κατηνέχθη νιφάς· παγετὸς ταύτῃ καὶ ψῦχος συνήθως ἐφείπετο, τὸ ἐπιπολάζον ἅπαν καταλιθοῦν τῆς ὑγρότητος. Ἐν τούτῳ δὴ φθάνει καὶ αὐτὸς κρυστάλλῳ πεπεδημένον τὸν ἐν ποταμοῖς μὲν θάλασσαν, ἐν θαλάσσῃ δὲ ποταμόν, Δανούβιόν γε τοῦτον, ⟨ὃν⟩ καὶ Ἴστρον οἱ πάλαι καὶ νῦν ὀνομάζουσιν ἄνθρωποι. Ἐν ἀμηχάνῳ δὲ ποιούμενος τὴν περαίωσιν, ταῖς ὄχθαις παρεκαθέζετο τὸν ἀψευδῆ βοηθὸν ἐκκαλούμενος· δέος γὰρ εἶχεν αὐτὸν τῷ κρυστάλλῳ πιστεῦσαι τὸν κίνδυνον ὑφορώμενος. Εἰ γὰρ καὶ πολλοῖς ἠφειδηκόσι παρίστατο ἑαυτῶν τὰ νῶτα πεζεύειν τοῦ ποταμοῦ τῷ κρυστάλλῳ θαρρήσασιν, ἀλλ' αὐτός γε παρῄνει τὸ παράβολον ἐκκλίνειν καὶ κινδυνῶδες τοῦ ἐγχειρήματος.

Οὕτως δ' ἀπορρουμένοις αὐτοῖς, φθάνει κἀνταῦθα παρὼν ὁ τρισόλβιος μάρτυς τῷ πίστει καλοῦντι βοηθὸς ἀπλανής. Ἀπονυστάξαντος δ' ἐπιστάς, 'μὴ δὴ προσεδρεύων, ἔφη, ἐπὶ πλέον ἀλύῃς τῷ ποταμῷ, ἀλλὰ χερσὶ κατέχων ἅπερ ἐπικομίζει τῶν ἡμετέρων ἀτρόμῳ ποδὶ τὰ νῶτα πατῶν τοῦ ποταμοῦ περαιώθητι.' Ὁ δὲ τῇ ὄψει τὴν πίστιν ῥωσθείς, ἅμα πρωῒ μετὰ χεῖρας ἔχων τὰ ἅγια προηγεῖτο τῶν ἄλλων ὡς ἐν ξηρῷ τῷ ὑγρῷ ἐπιὼν καὶ σὺν ἅμα τῷ πλήθει παντὶ τῶν θ' ὑπασπιζόντων καὶ τῆς θεραπείας αὐτῆς χάριτι τοῦ τρισ-

---

9 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + Ε' *τὸ χειρόγραφον* Q 11 δὲ Q: δὴ B 12 ἀνεφόρου Q 15 σύνοδον Q ἔχειν — ἐκεῖνον Q: αὐτὸν ἐκεῖνον εἶχε B 21 μὲν om. B 22 γε om B ⟨ὃν⟩ om. QB

μάκαρος παρῆλθε τοῦτον ἀσφαλὴς καὶ σῳζόμενος, τρανῇ τῇ φωνῇ τὸν τερατουργὸν ἀνυμνῶν θεὸν καὶ Δημήτριον. Οὐ μὴν ἀλλὰ κἂν τῷ Σιρμίῳ γενόμενος, ἀρχεῖον τοῦτο τῆς σφῶν ἐπαρχότητος, πρὶν ἢ τὸν πόδα τῆς πορείας διαναπαῦσαι, ζεούσης ἔτι τῆς πίστεως, ὡς εἶχε τάχους, σηκὸν ἕτερον κἀκεῖσε τῷ ἁγίῳ σωτήριον ἀνεδείματο, κἂν τούτῳ τὴν τιμίαν σορὸν τῶν μαρτυρικῶν ἀμφίων ἱεροτελῶς ἐναπέθετο, οὐχ ἑαυτῷ μόνῳ ἀρραγεστάτην βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐποικοῦσι κρήνην θαυμάτων ἀείρυτον ἱδρυσάμενος.

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὸν πιστότατον Λεόντιον τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τοῦ θεομάρτυρος τὰ θαυματουργήματα, χρόνῳ μὲν ἐμοὶ δοκεῖν πρεσβύτερα, ἀρχαιοτέροις ἀντιγράφοις καὶ τῇ γε ἀκολουθίᾳ πιστεύσαντι, ὅθεν καὶ τὰ πρεσβεῖα τῆς τάξεως τούτοις ἀποδεδώκαμεν. Τὰ δ᾽ ἐφεξῆς τῷ ἐν ἁγίοις Ἰωάννῃ συγγεγραμμένα ἀκολούθως τῇ τάξει λελόγισται καὶ συντέτακται[1] δεύτερα, τὸ παράπαν παρεκτροπὴν οὐδεμίαν προσδεξαμένων τῶν ὑποθέσεων, ὅτι μὴ κατὰ μόνην τὴν ἐπιτομὴν καὶ τοῦτο συναφῆς ἕνεκεν τῶν λοιπῶν διὰ τὸ εὐμαθὲς καὶ εὐσύνοπτον. Ἔχει δὲ καὶ ταῦθ᾽ ὧδέ πως.

[Περὶ Μαριανοῦ τοῦ Ἐπάρχου τῆς ἰάσεως]

8. Γέγονεν οὐ πολλοῖς ὕστερον χρόνοις Μαριανός τις τῶν ἐπιδόξων ἀνὴρ συγκλήτῳ βουλῇ καὶ αὐτῷ τιμώμενος βασιλεῖ. Τούτῳ πείρᾳ πραγμάτων καὶ ἀγχινοίᾳ πολλῶν διαφέροντι τὴν ἔπαρχον τῶν ἰλλυριῶν ἰθύνειν ἀρχὴν ἐμπιστεύουσιν οἱ τὸ τηνικαῦτα τὰ ρωμαίων διέποντες. Ἀλλαξαμένης ἤδη τῆς αὐτῶν καθιδρύσεως τοῦ Σιρμίου, Θεσσαλονίκην οὗτος δικαιοσύνης ταύτην καταλαβὼν ἀντεποιεῖτο θερμῶς καὶ ταύτῃ τὸ ὑπήκοον παρεῖχε θαρρεῖν καὶ θεὸν ἔπειθεν ἐπὶ μᾶλλον ὑμνεῖν δι᾽ εὐνομίας τὰ κατ᾽ αὐτοὺς χειριζόμενος καὶ μέντοι καὶ αὐτὸς ταῖς ἐκ τῶν δήμων εὐφημίαις οὐκ ἀγεννῶς ἐσεμνύνετο. Ἀλλ᾽ οὐκ ἦν τῷ τοῦ γένους ἐχθρῷ φορητὸν ἐπὶ πολὺ ταῦτα δὴ καθορᾶν, τὸν πικρὸν τοῦ φθόνου προσεπιβάλλοντι ὀφθαλμόν· τούτῳ γὰρ θᾶττον ὡς ἔθος διακαυθείς, ὅλην ἐπὶ τὸν ἄνδρα τῶν βελῶν τὴν φαρέτραν κεκένωκε, πολλαῖς ἅμα καὶ διὰ πολλῶν παρατάξεων λογισμῶν περιελαύνων τὸν πόλεμον, ὃν δὴ καί τις τῶν πρὸ ἡμῶν, ὥσπερ ἔφθην πλατύτερον διηγούμενος, ἔφη σοφῶν ἑπταπλασίως ἐπιστρατεῦσαι διὰ τῶν ἑπτὰ τῆς κακίας αὐτῷ λογισμῶν, ἑκάστῳ τούτων κατὰ μέρος τὰς ἑλεπόλεις τῶν πειρασμῶν προσφερόμενος. Ἀλλ᾽ ἔλαθεν ἑαυτὸν μᾶλλον αἰσχρῶς ἢ ἐκεῖνον κατενεγκὼν ὁ ἐχθρός.

[1] Πβλ. Migne, P. G. 116 στ. 1204 - 1224.

13 παρεκτροπὴν οὐδεμίαν Q μηδεμίαν παρεκτροπὴν B 16 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + ς′ *τὸ χ/φον* Q / ἐπάρχου corr.] ὑπάρχου QB· *Πβλ. τὰ ἀνωτέρω σελ.* 330 *λεχθέντα* 18 τούτῳ] τοῦτον Q 19 διαφέροντα Q | ἔπαρχον corr.] ὕπαρχον QB 28 παρατάξεσι B / συλλογισμῶν Q· *πβλ. ἐν τούτοις στίχ.* 11 *ἔνθα καὶ τὸ* Q *παραδίδει* λογισμῶν

ἐγκρατείᾳ γὰρ τὴν γαστριμαργίαν ἀντέστη νικῶν, τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς, καὶ θεὸν βοηθὸν ἐπαγόμενος, τὴν φιλαργυρίαν φιλοπτωχίᾳ, τὸν θυμὸν τῇ πραΰτητι, δειλίαν δὲ καὶ ἀκηδίαν καὶ φόβον τῷ εὐτόνῳ καὶ ἀνδρείῳ τῆς ψυχῆς ἐξεκρούσατο, ἀκολούθως τε τὸ διάκενον τῆς δόξης δοξάριον τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀποσεισάμενος.

Ἀπογνοὺς οὖν τῇ πανοπλίᾳ ταύτῃ τὸν ἀνταγωνιστὴν ὁ ἀλάστωρ ἑλεῖν, τὴν πάλαι πεῖραν ἀνέλαβε καὶ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὀστέων καθήψατο κατὰ τὸν πάλαι Ἰὼβ αἰτησάμενος. Ἔκειτο οὖν τῷ ἐχθρῷ βληθεὶς ὁ ἀνὴρ ἕλκει πονήρῳ ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν τὰ πάντα νεκρὸς πλὴν τοῦ ἐμπνεῖν καὶ μικρὸν ἀποφθέγγεσθαι. Ἀπειρηκότων οὖν ἐπ᾽ αὐτῷ καὶ τέχνης καὶ ἰατρῶν, ὁ ἐχθρὸς λοχῶν οὐκ ἀπείρηκεν, ἀλλὰ παρῄει τὸν φίλον ὑποκρινόμενος καὶ συμβουλίαις προσχρώμενος ταῖς αὐτοῦ. Ἑνὶ γὰρ τῶν παίδων ὀργάνῳ χρησάμενος ἐβουλεύετο ἐπῳδῆς ἀνασχέσθαι μικρᾶς καὶ ταχὺ τὴν νόσον ἀπαγαγεῖν, δεινοτέρᾳ ταύτῃ πολλῷ περιβαλεῖν ὁ δείλαιος μηχανώμενος, ὅσῳ δεινότερον μὴ παρὰ τοῦ θεοῦ, παρὰ δὲ τῶν ἐκπεπολεμωμένων ἐκείνῳ τὴν σωτηρίαν διαπρεσβεύεσθαι, καὶ ταῦτα μηδ᾽ ἐξὸν ὂν ἐκεῖθεν ταύτης τυχεῖν. Ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῦτον αὐτοῦ τὸν δόλον ἠγνόησεν ὁ πιστὸς τῷ ὄντι καὶ ἀγχίνους Μαριανός. Προσελθόντος γὰρ τοῦ παιδὸς καὶ μεμβράνην ἀφάψαι τοῦ τραχήλου καθικετεύοντος καὶ ταύτῃ τὴν νόσον ἐναποκρούσασθαι ὁ συνετὸς οὐ προσήκατο, εἰ μὴ πρότερον γνοίην εἰπὼν τῶν γεγραμμένων τὴν δύναμιν. Ἀπειρηκότος δὲ τοῦ παιδὸς τὴν ἀνάγνωσιν, ὅτι μηδὲ ἀγνώστων, φησίν, ἀγγέλων ὀνόματα, μήτε μὴν τῶν ἑβραϊκῶν στοιχείων τὴν δύναμιν ἐξόν ἐστι συνιδεῖν τὸν τούτων ἀμύητον, οἷς ἡ μεμβράνη σεσήμασται, ὡς πορρωτάτω διώσατο γοητείας φωράσας κατάπλεων, ζῆν μὲν εἰρηκὼς ἐθέλειν βουλομένου Χριστοῦ, οὐδαμῶς δὲ τῇ τῶν ἀπωσμένων ἐπικουρίᾳ ἐχθρῶν.

Οὕτω δὴ καὶ παρὰ τοιούτῳ καιρῷ ὁ γενναῖος Μαριανὸς τὴν πρὸς θεὸν μὲν πίστιν ἀδίστακτον, πρὸς δὲ τὸν ἐχθρὸν τὸ μῖσος ἀνένδοτον ἐνδειξάμενος τὴν ἄνωθεν εὐμένειαν ἐπεσπάσατο· ἔγνω γὰρ παραυτίκα τῷ θαυματουργῷ προσδραμεῖν Δημητρίῳ, ὃν δὴ καὶ καθικετεύειν οἴκοι μένων ἔτι θερμῶς ἐναπήρξατο, φωνῇ μὲν ἀμυδρᾷ καὶ μόλις διηχουμένῃ, θερμῇ δὲ καὶ ζεούσῃ τῇ διανοίᾳ, τὰ γὰρ ἄλλα πάντα πάντῃ παρεῖτο τῇ ἀπλήστῳ πληγῇ τοῦ ἐξητηκότος· ὅθεν καὶ θεῖον αὐτῷ ἐπιστάντα κατεπλούτισεν ὄνειρον, ʻἐπίστασαί με,ʼ λέγοντα, ʻΔημήτριον ὄντα φίλον τὸν σόν, ἐλθὲ δὴ εἰς οἶκον ἐμόν, ὅς ἐστι μέσον τῆς πόλεως καὶ τεύξῃ τῶν δι᾽ ἐφέσεως ὄντων σοι.ʼ

9. Διυπνισθεὶς οὖν ὁ ἔπαρχος καὶ συμβαλὼν ὡς πρόσκλησίς ἐστι τὸ ὅλον τοῦ ἁγίου τὸ ὅραμα, φορείῳ κομιζόμενος, εὐθὺς ἄπεισιν ὡς αὐτὸν καὶ παρὰ τὴν θήκην τοῦ ἁγίου τὴν εὐνὴν τῷ ἐδάφει σχεδιασάμενος, δακρυρροῶν καθι-

1 ἐγκράτεια Q 17 τὸν om. B 21-22 ἀγνώστων, φησίν, ∾ B 35 ἔπαρχος corr.] ὕπαρχος QB

κέτευε τὸν προσδραμόντα φιλανθρωπίᾳ καὶ συγκαλέσαντα. Ὡς δὲ εἰς ὕπνον ἐξ ἀδολεσχίας ἐτράπη τῆς προσευχῆς, ὁρᾷ πάλιν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἅγιον ἧπερ τὸ πρότερον ἐπιστάντα καὶ 'καλῶς', ἀκούει, 'πεποίηκας', φήσαντα, 'ὡς τὸν φίλον ἐλθών, δύναται γὰρ ὁ θεὸς δι' αὐτοῦ ὑγιάσαι σε'. Καὶ ἅμα λέγοντα τῆς κεφαλῆς αἴσθεσθαί γε προσεφαψάμενον καθεξῆς τε τοῦ τένοντος καὶ τῶν λοιπῶν μορίων τοῦ σώματος καὶ οἷον τῇ ἐπαφῇ διευθετῆσαι καὶ καταρτίσασθαι τὸ τ' ἀοίδιμον ἐκεῖνο ἐπιφθέγξασθαι πρόσρημα: «Χριστός σε ῥώννυσιν ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατερραγμένους»[1]. Ἅμα δὲ τῷ λόγῳ συναπελθούσης τῆς ὄψεως μᾶλλον ἢ τῆς νόσου, αὐτὸς τῇ ἐπισκιάσει, ἐπαφῇ τε καὶ ἐπιρρήσει τοῦ θεομάρτυρος ἐπιτυχὼν τῆς ἰάσεως, ἀνέθορέ τε παραυτίκα καὶ ἔστη ἐπὶ τοὺς πόδας κατ' ὄναρ ἔτι τοῦτο δρᾶν προσδοκῶν· οὔπω γὰρ τῷ ἀθρόῳ καὶ ῥᾳδίῳ τῆς ἀνεγέρσεως τὸ μεγαλουργὸν καὶ θεοτελὲς συνίει τοῦ θαύματος. Προϊούσης δὲ ῥᾷον τῆς ὥρας οὐχ ἧττον ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ σώματος, ἑαυτόν τε συνήγαγε καὶ τὸ ὑπερφυὲς συνῆκε καὶ κατεπλάγη τοῦ θαύματος καὶ τὰς ὡς εἰκὸς εὐχαρίστους μεγαλοφώνως ἀπεδίδου δοξολογίας θεῷ καὶ τῷ τερατουργῷ καὶ θεράποντι αὐτοῦ Δημητρίῳ. Βαδίσας τε παραυτίκα ποσὶν οἰκείοις τῷ ἁγίῳ πρόσεισι κιβωρίῳ καὶ τῇ θείᾳ προσφὺς εἰκόνι τοῦ μάρτυρος δάκρυσι καὶ φωνῇ αὐτάγγελος ἦν, ἐξηγούμενος ἅπασι τὰ κατ' αὐτὸν διαπρυσίως θαυμάσια, πολλά τε χρήματα διαδοὺς καὶ ἐπιμετρήσας τοῖς πένησι καὶ μετὰ πλειόνων μεγαλύνας τὸν ἰασάμενον, πορευόμενος ἄπεισιν οἴκαδε, αὐτῇ πορείᾳ τὸν μεγαλουργὸν τοῦ θαύματος μαρτυρόμενος.

Ὧδε μὲν οὖν καὶ ἡ κατὰ Μαριανὸν θαυματουργία συνετελέσθη τὸν Ἔπαρχον, ἡ δὲ μετ' αὐτὸν τοῦ τὴν αἱμόρροιαν νενοσηκότος καὶ τῆς ἰάσεως ἐπίσης ἐκείνῳ τετυχηκότος προσκείσθω τῇ ὑφηγήσει.

[Περὶ τοῦ τῆς αἱμορροίας ἰαθέντος]

10. Ἀνὴρ ἦν καὶ οὗτος στρατείᾳ καὶ γένει διάσημος καὶ τῶν ὑπασπιζόντων εἰς τῇ ἐπαρχικῇ ἐξουσίᾳ. Οὗτος εἰς τοὐμφανὲς πιπτούσης αἰτίας ἐξ οὐδεμιᾶς τῷ τῆς αἱμορροίας πάθει δεινῷ κάτοχος ἦν, ἐπὶ μακρῷ δὲ χρόνῳ ταύτῃ διατακεὶς καὶ τῶν ἀσκληπιαδῶν μὲν οὐδὲν ἀπονάμενος, ὅτι μὴ πλείστῃ καταβολῇ τῶν εἰς μάτην ἐκμετρηθέντων μισθῶν, πάσης δ' ἀνθρωπίνης ἀπογνοὺς βοηθείας ἐπὶ τὸν ἀλεξίκακον τοῦ ἁγίου καταφεύγει νεὼν ὑπὸ τῶν προσηκόντων φορούμενος, πατριᾶς ἁπάσης καὶ ἀγχιστείας ἐφεπομένης ὡς ἐξοδεύοντι. Παρῆν δὲ καὶ τῆς πόλεως μέρος οὔτι μικρὸν δακρυρροοῦν τὸν

[1] Ψαλμ. 144, 14.

5 αἴσθε γε Q 16 καὶ² om. Q 17 κιβουρίω B 23 ἡ om. Q / θαυματουργίας Q 26 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + Ζ' *τὸ χειρόγραφον* Q 28 ὑπαρχικῇ Q

ἄνδρα καὶ οἰκτιζόμενον, ἤθους γὰρ ἦν, ὡς λόγος, εὐθύτητι ποθητὸς καὶ τρόπων χρηστότητι. Εἴσω δὲ τοῦ ἱεροῦ παρελθὼν καὶ ἀγχοῦ που τῆς σεβασμίας σοροῦ τὴν στρωμνὴν καταθείς, δεήσεσι καὶ ἱκετηρίαις τὸν ἀδωρότατον ἰατρὸν καὶ θαυματουργὸν ἐξελιπάρει Δημήτριον ἐπιτυχεῖν τῆς ἰάσεως, ἀλλὰ μὴ τῇ ἀποτυχίᾳ τῆς σωτηρίας διελεγχθῆναι κρείττω συγχωρήσεως ἐπιφέρεσθαι τῶν ἁμαρτημάτων τὸ βάρος.

Ταύταις δυσωπηθεὶς ταῖς αἰτήσεσιν ὁ εὐπαραίτητος καὶ μειλίχιος τοῦ Χριστοῦ μάρτυς, φθάνει τούτου μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν ἰασάμενος. Ἐπιφανεὶς γὰρ καὶ μόνον τούς τ' ὀχετοὺς τοῦ αἵματος ἀνεξήρανε καὶ τὸ διερρυηκὸς ἤδη τῇ αἱμορροίᾳ καὶ ἐξίτηλον σῶμα γενόμενον συνέσφιγξε καὶ ἀνέρρωσε καὶ σὺν αὐτοῖς ἢ πρὸ αὐτῶν τὸ τῆς ψυχῆς ἀπαγὲς καὶ νωθρὸν πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἐργασίαν ἀνέστησε, ῥαθυμίᾳ τὸ πρότερον παρειμένον καὶ τῆς τηλικαύτης ἀρρωστίας τῷ σώματι γεγενημένον παραίτιον. Καὶ ταῦτα πᾶσιν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἰαθεὶς ἐξομολογούμενος ἔπειθεν τρανῶς αἰσθέσθαι λέγων κατάμφω τούτων τῆς ἀνακτήσεως ἐπισκιάσει τοῦ θεομάρτυρος, ἐξ οὗ καὶ παρέστη πᾶσι τοῖς συνελθοῦσι τὸ τηνικαῦτα καὶ θεωμένοις αὐτὸν ἐκ παρειμένου γενόμενον ἄρτιον αὐθωρὸν καὶ ἁλλόμενον ἐξ ἀφώνου λαλίστατον, ἐξ αὐτῆς ζωωθέντα νεκρώσεως δοξολογεῖν διαρρήδην τὸν θεὸν καὶ τὸν μάρτυρα, πρὸ δέ γε πάντων αὐτὸς τρανῇ τῇ φωνῇ ἐξομολογούμενος τοῦ θεοῦ τὰ θαυμάσια καὶ αὐτοῖς ἀνακηρύττων τοῖς πράγμασιν ἰδίοις βαδίζων ποσὶ τὴν εἰς οἴκαδε ἵετο.

Τηλικαύτη μὲν οὖν καὶ οὕτω γέμουσα θαύματος καὶ ἡ κατὰ τῶν ἀνιάτων παθῶν τῷ ἁγίῳ δεδωρημένη δύναμις ἀναπέφηνεν. Ἀκόλουθον δὲ λοιπὸν καὶ περὶ τῆς κατὰ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων ἐξουσίας δεδομένης αὐτῷ ἁμωσγέπως διασαφῆσαι· ἔδει γὰρ τὸν σπουδῇ καὶ προθέσει ἀποστολικὸν ἄνδρα γεγενημένον καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς κατακοσμεῖσθαι χαρίσμασιν.

[Περὶ τῆς τοῦ δαιμονιῶντος ἰάσεως]

11. Ἤνεγκε δὴ ῥέων ὁ χρόνος τῆς σατανικῆς λεγεῶνος κατάπλεων ἄνθρωπον, ἀστικὸς ἦν καὶ αὐτὸς καὶ τῆς πατρίδος τὸ βλάστημα. Οὗτος ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων δαιμονίων ἐκβακχευόμενος, κατήσθιεν ἑαυτὸν καὶ κατῄκιζεν ἀφειδῶς, τούς τε πειρωμένους ἐπέχειν αὐτὸν οἴκτῳ τῆς συμφορᾶς καὶ τῆς μανίας ἀναλαμβάνειν, θηριωδῶς ἐφαλλόμενος διεσπάρασσε καὶ κατέσπα πρὸς γῆν· τροπὴν γὰρ ἅτε δὴ πεπονθὼς δεινὴν τῶν αἰσθήσεων καὶ μήθ' ὅ,τι καὶ δράσοι, μήθ' ὅτι καὶ πάθοι συνείς, ἀλλόκοτον ἐδόκει θηρίον καὶ δυσμεταχείριστον.

7 ἀπαραίτητος B 23 ἀναπέφηκεν Q 27 *ὁ πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος ἀριθμὸς* Η' *εἰς τὸ χειρόγραφον* Q *ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου* 31 πεπειρωμένους Q

Τοῦτον οὕτως ἔχοντα χαλεπῶς οἱ γένει προσήκοντες κυριεύειν ἀπειρηκότες, ἀνδράσι γενναιοτέροις εἰς βοήθειαν συγχρησάμενοι, βίᾳ συνέσχον καὶ ὡς τὸν τοῦ ἁγίου ναὸν φέροντες ἥκουσιν. Πρὸς δὲ τῇ εἰσόδῳ γενόμενοι, τότε δὴ μάλιστα δυσεκβίαστον ἢ πρότερον τὴν εἴσοδον ἐκκρουόμενον ἐπεγίνωσκον καὶ κάμνοντες ἤνυον πλέον οὐδέν, δεδιέναι γὰρ ἐῴκει τοῦ ἐνοικοῦντος τὴν δύναμιν τῷ νεῷ τὰ δαιμόνια καὶ ταύτῃ τῷ ἐνεργουμένῳ συνεπισχύοντα διακωλύειν τὴν εἴσοδον. Ἱκετηρίοις οὖν φωναῖς ἐπεκαλοῦντο τὸν ἅγιον οἱ προσήκοντες, κατευνάσαι τῶν δαιμονίων τὸ φρύαγμα καὶ τῷ πάσχοντι τοῦ νεὼ διανοῖξαι τὴν εἴσοδον. Καὶ ὃς αὐτίκα παρῆν ἀόρατος βοηθός, τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμονίων ἐπιτιμῶν καὶ τὸ θράσος τοῦ ἀντιβαίνοντος ὑποσπώμενος, τὴν δὲ παρουσίαν ἐγνώρισε τὸ παραυτίκα τῆς εἰσόδου ἄνετον καὶ ἐλεύθερον. Εἴσω δὲ τοῦ θείου γεγενημένοι νεώ, ὡς μόνον τῇ ἁγίᾳ σορῷ τὸν νοσοῦντα προσήγαγον, ἦν ἰδεῖν τὴν πονηρὰν ἐκείνην καὶ ἄμαχον δύναμιν, δι' ὧν σπαραγμάτων τὸν ἁλόντα κατῄκιζεν, αὐτὴν μᾶλλον τῇ τοῦ ἁγίου δυνάμει μαστιγουμένην καὶ ἐξωθουμένην εἰς γέενναν τὴν πατρῴαν κληρονομίαν. Οἷς γὰρ τὸν ταλαίπωρον βρασμοῖς καὶ σπαράγμασι κατῃκίσαντο ὁρατῶς δεδείχασιν ἄντικρυς ὡς αὐτοὶ μᾶλλον ἀοράτως εἰσεπράξαντο δίκας τῆς εἰς τὸ πλάσμα τοῦ θεοῦ δυσμενείας καὶ ἐπιθέσεως. Ὁ δέ, ὢ τοῦ θαύματος, τῇ τῶν δαιμόνων φυγῇ ἴσος τοῖς ἐκπνέουσι καὶ τῇ θέσει καὶ τῇ ὄψει γενόμενος καὶ πᾶσι τῷ ὄντι διαπεφωνηκέναι δοκῶν ἀθρόον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἐξ ὕπνου ἀνοίγνυσι καὶ τὰ χείλη διάρας, εἶδέ τε καθαρῶς καὶ σωφρόνως ἐφθέγξατο· καὶ ἀπὸ τῶν τοιούτων σημείων τοῖς παροῦσιν ἐγνώρισεν, ὡς ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Δημήτριος φυγαδεύσας ἀοράτως τῶν δαιμόνων τὸ στῖφος καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀχλύος διακαθάρας τὰ αἰσθητήρια, τὴν σφῶν ἐνέργειαν ἄτρεπτον αὐτῷ ἐχαρίσατο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἔμφρονα παραυτίκα τοῖς προσήκουσι προηκάμενος τὴν δεδωρημένην αὐτῷ διεγνώρισεν ἴασιν, ἔφη γὰρ 'τί δή ποτε μήθ' ἑορτῆς παρούσης, μήθ' ἑτέρου τοῦ κατεπείγοντος, οὕτω παμπληθεῖ τῷ νεῷ προσεδρεύομεν'. Τοὺς δ' ἀνειπεῖν ἅπαν αὐτῷ τῆς δαιμονίας ἐπιφορᾶς τὸ ἀπόρρητον, σῶστρά τε τῷ ἰατῆρι τὴν ἐξομολόγησιν ἐγκελεύσασθαι καὶ εὐχαριστίαν προσενεγκεῖν, ὅτι τοι μὴ εἰδότα, φησίν, ὅπως ἔλθοι, ὅπως ἀπίῃ καὶ μάλα εἰδότα προσήκατο. Ὧν δὴ καὶ αὐτὸν παραυτίκα συνέντα τῷ ἁγίῳ προσπεσεῖν κἀπὶ πάντων θεοκλυτοῦντα τοὺς εὐχαριστηρίους τῷ εὐεργέτῃ ἀποδιδόναι, νόστου τε μεμνημένον ἤδη καὶ τῆς εἰς οἶκον ἐπιστροφῆς.

Τοιαῦτα καὶ κατὰ τῶν πονηρῶν καὶ ἀοράτων πνευμάτων τοῦ ἀθλοφόρου τὰ ἀριστεύματα, οὓς γὰρ μετὰ σαρκὸς ἔτι καὶ αἵματος κατεπάλαισεν,

2 συνέσχων B 3 ἥκουσιν corr.] ἥκασιν QB 13-14 σπαραγμῶν B· *πβλ. ἐν τούτοις στίχ.* 16 *ἔνθα καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦτο παραδίδει* σπαράγμασι 25 πᾶσιν] πεῦσιν B 31 προσήκατο corr.] προήκατο QB 32 θεοκλητοῦντα B 33 ἐπιστροφῆς corr.] ἀποστροφῆς QB

εἰκότως καὶ παρὰ τῷ ἀθλοθέτῃ γενόμενος, τούτους ἐλαύνειν καὶ φυγαδεύειν οἷα πολεμίους ἐξηττημένους πεπίστευται.

Ἴδωμεν δὲ καὶ κατὰ τῶν ὁρατῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων, οἷς θηριωδῶς ἐπιστρατεύειν φίλον ἡμῖν καὶ ταῖς ἐφόδοις πολιορκεῖν, ὅπως τὰς ἀντιπαρατάξεις ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς πεποίηται καὶ οἷα τὰ κατ' αὐτῶν ἀνέστησε τρόπαια, τῆς σφετέρας προασπίζων πατρίδος καὶ πόλεως.

[Περὶ λύσεως τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως]

12. Μαυρίκιον εἶχεν ὁ τότε καιρὸς τὰ τῶν Ῥωμαίων σκῆπτρα χειρίζοντα. Τούτῳ ὁ τῶν Ἀβάρων ἀρχηγὸς πρεσβείαν ἐστείλατο περὶ συμμαχίας, συγκλήτου δὲ ψήφῳ ταύτης ἀποτυχών, μέγα μηνίων ἀπηλλάττετο τῇ ἀποτυχίᾳ. Ἕτερον δὲ τρόπον οἴκοι τῶν ἐπαναστάντων κρατήσας βαρβάρων, ὃν ὤδινε κατὰ Ῥωμαίων βασιλίσκον ἀποκρουσθείς, ἀπέτεκε τῆς ὀργῆς κατ' αὐτῶν τὰ ὅπλα τρεψάμενος. Καιρίαν δὲ τούτοις ἐντεῖναι βουλόμενος τὴν πληγήν, ἆθλον ἢ λάφυρον Θεσσαλονίκην προὔθετο τῷ πολέμῳ· Μακεδόνων αὕτη καὶ Ἰλλυριῶν ἡ μητρόπολις, εἰς ἣν τὰ πανταχόθεν ἄκρα συντρέχοντα, τῶν μεγίστων τε εἶναι καὶ δοκεῖν, οὐ τοῖς ἄλλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλεῦσιν αὐτοῖς πείθει ὡς καὶ περὶ πλείστου ταύτην ποιεῖσθαι. Κατὰ ταύτης ὁ ἀλάστωρ καὶ δυσμενὴς ἐπεστράτευσεν Ἄβαρος, βαρὺν ὅτι καὶ μάλιστα στρατὸν ἐπαγόμενος· περὶ τὰς δέκα μυριάδας εἶναι τούτους εἴκασέ τις τῶν πρὸ ἡμῶν ὄψιν τε κατιδὼν ἔκτοπον ἄλλος προεῖπεν ἀνήρ, τὸ μέγεθος τῆς πολιορκίας ὑποδηλῶν καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως, Θεοδόσιος Ἐπίσκοπος[1] οὗτος ἐκεῖνος ἦν ὁ τηνικαῦτα τῆς πόλεως· τραγῳδὸν δέ τινα εἶναι τὴν ὄψιν, ὃν καὶ περιστάντα παρὰ τὸ θέατρον ἐφεζομένῳ τραγῳδῆσαι, βούλεσθαι ἂν εἰπεῖν αὐτῷ τε τῷ Ἐπισκόπῳ καὶ θυγατρί[2]· τὸν δὲ πρὸς τοῦτο πολλάκις ὁρμῶντα, πολλάκις ἀποτρεπόμενον ἐργωδέστερον ὀψὲ καὶ μόλις ἀπώσασθαι.

Ἐπὶ τοιούτοις μοχθηροῖς οἰωνοῖς καὶ προσδοκίαις δυσέλπισιν ἐπιστρατεύσας ὁ Ἄβαρος, ἐν κύκλῳ πᾶσαν τῷ πλήθει περιβάλλει τὴν πόλιν. Ὄρθρου δὲ καὶ ὑπὸ ζόφον ἅπασαν τοῖς πολεμικοῖς ταινιώσας, τῆς αὐγῆς ἀνισχούσης προσῆγε τὰς ἑλεπόλεις καὶ κλίμαξιν ἐπαναβαίνειν ἐπεχείρει τοῖς τείχεσι, κον-

[1] Ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς συλλογῆς τοῦ Ἰωάννου παρὰ Migne P. G. **116**, 1240 καὶ 1296 ὁ Ἐπίσκοπος ὀνομάζεται Εὐσέβιος.

[2] Πβλ. Migne αὐτόθι 1296 ρκ΄.

3 ἴδαμεν B 5 Χριστοῦ μάρτυς Q Χριστόμαρτυς B | πεποίηκε B 7 *ὁ πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος ἀριθμὸς Θ΄ εἰς τὸ χειρόγραφον Q ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου* 10 μηνίων corr.] μηνιῶν *ἔχουν ἀμφότερα τὰ χ/φα· διὰ τὸν τύπον* μηνιῶν πβλ. Χ. Χαριτωνίδου, *εἰς Ψελλὸν ἐν Ἐπετ. Παν. Θεσσαλονίκης* 1 (1927) 240 11 κρατήσας βαρβάρων ∾ B 14 προὔθετο Q: ποὔθετο B 16 καὶ[2] om. B 28 ἀνασχούσης Q 29 ἐπεχείρησε Q

τοῖς τε καὶ βέλεσι καὶ σφενδόναις πρὸ τῶν κλιμάκων ἀμύνεσθαι παρεσκεύαστο καὶ συνελόντα εἰπεῖν συνάμα πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς στρατεύμασι καὶ πανταχοῦ τοῦ τείχους παραβόλως καὶ φοβερῶς τῆς πολιορκίας ἀπήρξατο, καὶ ταῦτα τῶν δυναμένων ἐπεξιέναι μηδενὸς ἔνδον μήτ᾽ ὄντος, μήτ᾽ ἐπαμύνοντος τῶν μὲν τὴν εὐθὺ στειλαμένων Ἑλλάδος ⟨ὁδόν⟩, τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς ἡγεμόνος ἐφελκομένου, τῶν δὲ τὴν πρὸς βασιλέα φέρουσαν τὰς θέμιδος χρόνῳ ἤδη φυγούσας ἱμειρομένων χάριτας τῇ πόλει καταγαγεῖν, τῶν χερσὶ δὲ προσποριζομένων τὸ ζῆν λοιμώδει νόσῳ πλὴν ὀλίγων πρὸ βραχέος ἀποφθαρέντων.

13. Τότε δὴ τότε τῆς σωτηρίας πάντοθεν ἀπογνωσθείσης, ὁ ἀγρυπνότατος φύλαξ τῆς πόλεως, ὁ στερρότατος τῆς πατρίδος ὑπέρμαχος, ὁ ἀήττητος τοῦ Χριστοῦ μάρτυς καὶ μέγας Δημήτριος, μόνος τοῖς τείχεσιν ἐπιφανεὶς ἀξιόμαχος ἀνταγωνιστής, ταῖς μυριάσιν ἀντικατέστη καὶ τὸν πρώτως τῷ τείχει ἐπαναβάντα διὰ τῆς κλίμακος, ἑδραίως ἤδη τὸν πόδα τῇ ἐπάλξει ἐρείδοντα, λόγχῃ κατακοντίσας καὶ φοινίξας αἵματι, τὸ παραδοξότατον κατὰ τῶν ὄπισθεν ἀνιόντων ἔξωσε πεσεῖν. Τούτῳ δὲ κἀκείνων ἄρδην συναπωσθέντων, ἐπίσης ἅπαντες καὶ τῶν τειχῶν καὶ τῆς ζωῆς ἀπερράγησαν καὶ τοὺς μὲν κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ τείχους οὕτω διακρουσάμενος καὶ θραῦσιν ἐντεῦθεν αὐτοῖς καὶ κατάπληξιν ἐνσεισάμενος ὡς πορρωτάτω διώσατο· τοὺς δ᾽ ἄλλως κατ᾽ ἄλλα μέρη πολιορκητικοῖς ἀποπειρωμένους τοῖς μηχανήμασιν, ὧδέ πως πάλιν ἠμύνατο. Πλῆθος φαντασιώσας ἀνδρῶν κἀκείνοις ἐφεστάναι τοῖς μέρεσι ραγδαίως τε καὶ παραβόλως προκινδυνεύειν καὶ ἐπαμύνασθαι, ἀπεῖρξε κἀκείνους, δεδιξάμενος καὶ κατακωλύσας ὁλοσχερῶς τῆς ἐπιβουλῆς, ἀπογνῶναί τε πάντας καὶ νῶτα δοῦναι παρ᾽ ἐλπίδας, συνέπεισεν ἄμαχόν τινα δύναμιν ἐνεῖναι τῇ πόλει ὑποτοπάσαντας καὶ τὸ μέγιστον δειλίᾳ θραύσας φυγὴν ἑλέσθαι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτομολῆσαί τινας κατηνάγκασε τῶν βαρβάρων, οἵ δὴ καὶ αὐτάγγελοι τῶν τηλικούτων θαυμασίων τοῖς εἴσω τειχῶν κατέστησαν ἀδιάβλητον καὶ ταῖς τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαις ἀξιοπιστότερον εὖ μάλα τὸ τῶν θαυμάτων μεγαλεῖον ἀνεκηρύττετο. Ὅπερ δὲ φιλεῖ τοῖς ὑπερφυέσι παρομαρτεῖν τῶν τερατουργημάτων ἀπιστία καὶ φθόνος καὶ τὸ τηνικαῦτα συμβέβηκεν, ἀποπειραθέντων ἐνίων δι᾽ ἐρεύνης ἐναποδεῖξαι ἀνθρώπινον, ἀλλ᾽ οὐ θεῖον, φύσεώς τε καὶ χειρῶν, ἀλλ᾽ οὐχ ὑπὲρ φύσιν καὶ ἁγιοτελὲς τὸ τηλικοῦτον ἔργον τῆς τῶν βαρβάρων τροπῆς καὶ διώξεως· ἀλλ᾽ ἔλαθον τῇ σφῶν ἀπιστίᾳ ἐπὶ μᾶλλον τὸ θαῦμα ἀνακηρύξαντες. Πολλὰ γὰρ διερευνησάμενοι, τίς ἄρα καὶ εἴη ὁ τὴν σφαγὴν ἐντείνας τῇ ἐπάλξει τῷ πρώτως ἐπιπηδήσαντι, αἰσθητῇ λόγχῃ τελεῖσθαι μόνον, οὐκ εὐστόχως τὴν αἱμόρροιαν ὁριζόμενοι, οὐδένα εὗρον πολλὰ καμόντες, οὔτε ἐν ζῶσιν ὄντα οὔτ᾽ ἐν τοῖς μεταλλάξασιν·

5 ὁδὸν om. QB 5-6 καθ᾽ ἡμᾶς ἡγεμόνος Q: καθηγημένος B 16 ἔξωσε corr.] ἐξῶσε QB 24 συνέπεσεν Q 36 αἱμορροίαν Q

οὐδὲ γὰρ οὐδ᾽ ἐκεῖνον ἐρευνῶντες ἀπέσχοντο φάμενοι, εἰκὸς κἀκεῖνον τὸν τρώσαντα εὐθὺς καιρίαν ἀντιλαβεῖν καὶ συγκατενεχθῆναι τοῖς πεπτωκόσιν, ἀλλ᾽ οὔτε μὴν τίνες οἱ τοὺς πολεμίους καταπληξάμενοι. Τὸ δὲ μάλιστα τρέψαν εἰς συγκατάθεσιν τοὺς ἀμφισβητοῦντας τοῦ θαύματος οἱ τὴν φυλακὴν ἐκείνης ποιούμενοι τῶν τειχῶν τῆς νυκτός, ὅρκοις τὴν ἐξομολόγησιν ἐμπεδώσαντες. Ἔφασαν γὰρ μηδένα καθάπαξ τοῖς τείχεσι προλιπεῖν κατὰ τὴν τῆς προσβολῆς ὥραν τῶν πολεμίων, οἴκοι δὲ πάντας ἰέναι ἀποκαθευδήσοντας, ὡς τοῦ ὄρθρου ἤδη ταύτην συνήθως ἐνδιδόντος τὴν ἄνεσιν τοῖς παννυχίως φυλάττουσιν. Ἔτι γε μὴν τῶν αὐτομόλων τινὲς ἐξηγούμενοι καὶ ὄψιν καὶ σχῆμα πάντῃ τῷ ἁγίῳ κατάλληλα καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν ὀφθέντα τε πρώτως καὶ καθελόντα τοὺς προλογχίσαντας ἀνενδοίαστον ἅπασι τὴν πίστωσιν ἐνεποίησαν, ὅθεν τοὺς σωτηρίους καὶ φυλακτηρίους ὕμνους καὶ εὐχαριστηρίους τῷ μεγαλομάρτυρι κοινῇ προσεκόμισαν ἅπαντες καὶ τὴν παρ᾽ ἐλπίδα σωτηρίαν ἐπανηγύριζον, πανδημεὶ τὸν θεὸν καὶ τὸν ἅγιον μεγαλύνοντες.

[Περὶ τοῦ ρυσθέντος τῆς αἰχμαλωσίας Ἐπισκόπου]

14. Ἕτερον θαῦμα τῶν προλεχθέντων ἐφάμιλλον, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῷ ἡδίστῳ τῆς ὑποθέσεως τοὺς ἀκροατὰς ἐπαγόμενον διηγήσομαι· παρίστησι γὰρ ἐνεργέστατα καὶ τὸ περὶ τοὺς αἰχμαλωσίᾳ ληφθέντας προμηθὲς τοῦ ἁγίου καὶ κηδεμονικόν.

Γέγονέ τις Ἐπίσκοπος ἐν τῇ τῶν Ἄφρων χώρᾳ κατὰ τὴν Καρχηδόνα, ἣν Φοινίκης Ἕλληνες ἄποικον ἀναγράφουσιν, Κυπριανὸς τὴν προσηγορίαν, τὸν βίον ναὶ μὴν καὶ τὸν λόγον κατ᾽ ἐπίσκοπον ἐκπονούμενος. Οὗτος ἀναχθεὶς ἐκεῖθεν σκοπὸν τῆς ἐκπλοίας τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων προὔθετο. Πνευμάτων δὲ μάχῃ, δυσπλοίᾳ περισχεθεὶς ταῖς περὶ τὴν Ἑλλάδα δυσχωρίαις προσίσχει. Οὕτω δ᾽ ἀποδρὰς τὸν ἐν ὕδασι, τὸν κατ᾽ ἤπειρον οὐ διέφυγε κίνδυνον· βαρ-

9 ἔτι γε B: εἴ γε Q 11 πίστωσιν B: πίστιν Q 13 ἐλπίδος B 15 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + Ι' *τὸ χ/φον* Q 21 Φοινίκην B

Κῶδ. Βαροκκιανὸς 148 φύλ. 276 = B [1]

Σημείωσις. *Αἱ αὐτολεξεὶ ὑπὸ τοῦ διασκευάσαντος τὸ κείμενον τοῦ Νικήτα παραληφθεῖσαι φράσεις διακρίνονται διὰ πλαγίων στοιχείων.*

Θαῦμα τοῦ μεγάλου Δημητρίου. Περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἐπισκόπου.

Ἐπίσκοπός τις ὀνόματι Κυπριανός, κατοικῶν *ἐν τῇ τῶν Ἄφρων χώρᾳ* τῆς Καρχηδόνας, *οὗτος ἀναχθεὶς* μέλλων ἐν τῇ βασιλευούσῃ πόλει, γέγονεν ἐν τῇ θαλάσσῃ *πν(ευμάτ)ων* καταιγίδι, ἐσώθη ταῖς περὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ βάρβαροι τινὲς διήλῃζον αὐτὴν καὶ λάφυρα λαβόντες πλεῖστα, συνέπλευσεν

βάροις γὰρ ἐγκυρήσας ληϊζομένοις αὐτήν, μέρος λαφύρων ἐκείνοις τοῖς συμπλεύσασιν ἅμα γέγονε καὶ αὐτὸς καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸ δυσφορώτατον, τὴν δουλείαν, ἠλλάξατο. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· παραδίδονται πολλάκις ἁμαρτωλῶν καὶ δίκαιοι ταῖς χερσίν, οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι, φησί, τιμηθῶσιν, ἀλλ' ἵν' οὗτοι δοκιμασθῶσιν. Δουλεύων τοίνυν ὁ Κυπριανὸς καὶ τῆς βαρβάρου δουλείας τοῖς ἀνιαροῖς ἐταζόμενος, ἐποτνιᾶτο νυκτὸς καὶ ἡμέρας, δεόμενος τοῦ θεοῦ, μὴ πέρα τῆς δυνάμεως ἐκταθῆναι τούτῳ τὸν πειρασμόν, ἀλλὰ μεγέθει φιλανθρωπίας καὶ τὴν ἔκβασιν τάχιον ἐπιδεῖν. Ὁ δὲ 'τὸ θέλημα θεὸς τῶν φοβουμένων ποιῶν καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν εἰσακούων καὶ σώζων αὐτούς'[1] φθάνει καὶ τούτου συμπαθείᾳ τὴν αἴτησιν. Καὶ ἔτι λαλοῦντος, ῥύστην αὐτῷ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν μέγαν ἐπιπέμπει Δημήτριον. Ὁ δὲ ἀωρὶ παραστὰς τῶν νυκτῶν, ἔλυσέ τε πεπεδημένον καὶ εἴπερ, ἔφη, βούλοιο σώζεσθαι, ὦ Ἐπίσκοπε, ἕποιο σιωπῇ. Ἐρομένῳ δὲ τούτῳ, 'τίς εἶ, κύριε,' ἀπεκρίνατο· 'στρατιωτῶν εἷς ὁ Δημήτριος, τὴν τῶν Θεσσαλονικέων μέσην οἰκῶν, ἐν ᾗ, φησί, καὶ ἀπάξω σε τὴν σιωπὴν ἀσπαζόμενον.' Καὶ ταῦτα εἰπών, ὁ μὲν ἡγεῖτο, ὁ δ' εἵπετο ἡσυχῇ. Οὕτω δὲ προϊόντες ἀψοφητὶ τὴν τῶν βαρβάρων στρατοπεδείαν ὡς τάχιστα ὑπερέβησαν, τῆς τε περαιτέρω τοσοῦτον προῆλθον πορείας ὅσον παρέσχεν ἰσχύος ὁ ἀφηγούμενος. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ λοφιᾷ τινι συνηρεφεῖ τῆς ὀρθρίου ἤδη ὑποφαινούσης αὐγῆς ἀπηντήκασιν. Καὶ ὁ μὲν ἥδιστος ὁδηγὸς ἀπῄει ἐξ ὀφθαλμῶν, ὁ δέ, ὅπερ ἦν συμβαλὼν ὁ Ἐπί-

[1] ψαλμ. 144, 19

6 ἐποτνιάτω B 10 συμπαθείας Q 13 *πρὸ τοῦ* Κύριε + ὦ Q 15 ταῦτ' B

καὶ αὐτὸς ὡς δοῦλος ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας. *Δουλεύων τοίνυν ὁ Κυπριανὸς τῆς* βαρβαρικῆς *δουλείας*, ἐδέετο τοῦ θεοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τοῦ λυτρωθῆναι τῆς πικρᾶς δουλείας. *Ὁ δὲ τὸ θέλημα Θεὸς* ἐπιτάχιον δοὺς τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν *καὶ τῆς δεήσεως* αὐτῶν *εἰσακούων, φθάνει καὶ τοῦτον συμπαθείας τὴν αἴτησιν* καὶ *ῥύστην τῆς αὐτοῦ αἰχμαλωσίας ἐπιπέμπει τὸν μέγαν Δημήτριον. Ὁ δὲ ἀωρὶ παραστὰς τῶν νυκτῶν, ἔλυσε πεπεδημένον*, φάσκων πρὸς αὐτόν, ὅπου βούλει *σώζεσθαι, ὦ Ἐπίσκοπε. Ἐρομένω δὲ τούτω, 'τίς εἶ Κύριε,' ἀπεκρίνατο ⟨ὁ⟩ ἅγιος· 'στρατιωτῶν εἷς ὁ Δημήτριος*, ἔφη, *τὴν τῶν Θεσσαλονικαίων μέση οἰκῶν*, ἐν ᾗ, *φησί, καὶ ἀπάξω σε τὴν σιωπὴν ἀσπαζόμενον'. Καὶ ταῦτα εἰπών*, ἐπορεύοντο *τὴν τῶν βαρβάρων στρατοπαιδείαν ὡς τάχιστα* ἐπορεύθησαν. Πορευόμενοι δὲ ἀμφότεροι κατήντησαν ἐν τόπῳ τινί, αὐγῆς ἐπιφαινούσης, καὶ ὁ ἅγιος *ἀπήει ἐξ ὀφθαλμῶν* τοῦ Ἐπισκόπου, παραγγείλας αὐτῷ, τὴν ἡμέραν *ἠρεμεῖν*, τὴν δὲ νύκτα *ὁδοιπορεῖν* διὰ τὸ *ἐπίβουλον τῶν βαρβάρων*. Ὁ δὲ Ἐπίσκοπος Κυπριανὸς ἐποίει πάντα τὰ διδασκόμενα ὑπὸ

5 ἐπιμπέπει *τὸ χ/φον, ἐκ παραδρομῆς*

σκοπος, δι' ἡμέρας μὲν βούλεσθαι τὸν ἅγιον ἠρεμεῖν, νύκτωρ δ' ὁδοιπορεῖν καὶ ταύτῃ τὸ ἐπίβουλον τῶν βαρβάρων διαδιδράσκειν, ἔμενε κρησφύγετον ἐρυμνὸν τὴν νάπην ποιούμενος καὶ ταῖς αὐτοφυέσι τῶν βοτανῶν τῇ γαστρὶ σχεδιάζων τὴν τράπεζαν. Τῆς δέ γε νυκτοπορίας οὕτως ἑαυτὸν ἀνακτώμενος, ὡρολόγει φιλοπονώτερον πρὸς ἑσπέραν τὸν ὁδηγὸν ἐκδεχόμενος, καθ' ἣν δὴ καὶ προσῄει ὁ ἅγιος, ἀναδεικνὺς ἑαυτὸν τῷ ἐπικαλουμένῳ καὶ τῆς πορείας ἀπήρχετο· ὁ δ' εἵπετο πρόθυμος ἀνεκλαλήτοις φωναῖς τὸν κηδεμόνα Θεὸν καὶ τὸν ἅγιον ἀνυμνῶν, πεπεδημένης τῆς γλώττης τῷ ἐπιτάγματι. Καὶ οὕτω γε ποιοῦντες ἐπὶ ὅλας ἡμέρας ὀκτὼ νύκτωρ μόνον τῆς ὁδοιπορίας ἁπτόμενοι, τῇ ἐσχάτῃ ἀγχοῦ πού τε τῆς τῶν Θεσσαλονικέων κατῆραν νυκτί, ἔνθα δὴ καὶ Κυπριανοῦ τὸ πλῆρες τὸν καλὸν συνοδοιπόρον καὶ ὁδηγὸν διίστησιν ἡ αὐγή, οὕτω παραδόξως τῆς δεινῆς αἰχμαλωσίας ἐκλυτρωσάμενον. Ὁ δὲ μονωθεὶς ἤσχαλλε μὲν τὴν ζημίαν οὐ φέρων τοῦ σωτῆρος καὶ ὁδηγοῦ, εἰσῄει δ' ὅμως προκειμένην τὴν πόλιν ὁρῶν καὶ τὸν στρατιώτην περιιὼν ἐζήτει Δημήτριον καὶ τὸν οἶκον ἐκείνου περὶ τὸ μέσον τῆς πόλεως. Πολλῶν δὲ πλείστους ὑποδεικνύντων, εἰς γνῶσιν οὐδεὶς ἦν ὁ ἀναφερόμενος. Τότε δὴ εἰς τὸν τοῦ ἁγίου παρῄει νεὼν καὶ τῇ εἰκόνι τοῦ ἁγίου τὸ εἶδος τοῦ σώματος συμβαλών, χαρᾷ καὶ θάμβει σύμμεικτος ἦν καὶ τὰ δάκρυα προέτρεχε τῆς φωνῆς καὶ ἀφασίᾳ πεπέδητο. Μόλις δ' ἀνενεγκὼν ἐξ ἡδονῆς παθαινόμενος θεοκλυτῶν οὐκ ἐπαύετο τῷ σώσαντι ἀνθομολογούμενος. Ἐφ' ᾧ δὴ τόν τε Ἀρχιεπίσκοπον καὶ πάντα συνδεδραμηκέναι τὸν ὄχλον καὶ κοινῇ πάντας δοξάσαι τὸν Κύριον καὶ τὸν ἅγιον, ἐφ' οἷς ἀκηκόεσάν τε καὶ εἶδον αὐτόν τε

1 ἠρεμᾶν Q 3 βοτάνων Q 7 προθύμως *κατ' ἀρχὰς ἐν Q, κατόπιν προσθέτει ὁ ἴδιος γραφεὺς τὸ ο ὑπεράνω τοῦ ω*

τοῦ ἁγίου, ἐπιτρεφόμενος τοῖς ἐφυέσιν τῇ γῇ *βοτανῶν*, τῇ ἡμέρᾳ καὶ τῇ νυκτὶ τὴν πορείαν ποιούμενος, ἐπιφαινόμενος ὁ ἅγιος τὴν ὁδὸν ἐνδεικνύμενος τῷ Ἐπισκόπῳ καὶ τῷ θεῷ *ἀνεκλαλήτοις φωναῖς* εὐχαριστῶν καὶ τὸν ἅγιον ἀνυμνῶν, ἐπὶ ὅλας ἡμέρας ὀκτώ. Φθάσας δὲ *τὴν τῶν Θεσσαλονικέων* γῆν *ἐζήτει Δημήτριον* τὸν στρατιώτην τὸν συνοδοιπόρον αὐτοῦ *καὶ τὸν οἶκον* αὐτοῦ τὸν ὄντα περὶ *τὸ[ν] μέσον τῆς πόλεως. Πολλῶν δὲ πλείστων ὑποδεικνύντων, εἰς γνῶσιν οὐδεὶς ἦν ὁ ἀναφερόμενος* τὸ ζητούμενον. *Τότε δὴ εἰς τὸν τοῦ ἁγίου παρῄει ναὸν καὶ τῇ εἰκόνι τοῦ ἁγίου τὸ εἶδος τοῦ σώσαντος συμβαλών, χαρᾷ καὶ θάμβει σύμμικτος ἦν καὶ τὰ δάκρυα* προέπεμπεν *τῆς φωνῆς, οὐκ ἐπαύετο τῷ σώσαντι ἀνθομολογούμενος*, ὥστε συναχθῆναι *τόν τε Ἐπίσκοπον* τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ ὄχλου πολλοῦ *καὶ κοινῇ πάντα δοξάσαι τὸν Κύριον καὶ τὸν ἅγιον* αὐτοῦ Δημήτριον ἀκούσαντες *καὶ εἶδον* ὅτι ὁ Ἐπί-

4 Θεσσαλονικαίων *χ/φον* 9 προέμπεπεν χ/φον *ὡς καὶ ἀνωτέρω 342,5 προμπέπει.*

τὸν παραδόξως οὕτω τῶν βαρβάρων διὰ τοῦ ἁγίου ἀνασωθέντα Ἐπίσκοπον ἐπιεικῶς φιλοξενῆσαι καὶ ἀνακτήσασθαι, ὡς τηλικούτου γεγενημένον τοῖς πᾶσι διάκονον καὶ αὐτάγγελον θαύματος.

[Περὶ τοῦ πορισμοῦ τῶν μαρμάρων]

15. Οὕτω μὲν οὖν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Κυπριανὸν ὁ μέγας Δημήτριος διεσώσατο. Ὅπως δὲ πάλιν καὶ συνεφήψατο τούτῳ περὶ εὐκτηρίου ὕλην ἐκπονουμένῳ διαληπτέον. Διδάσκει γὰρ καὶ τουτὶ τὸ θαῦμα, ὡς οὐ μόνον ἐξ ἀναγκῶν ῥυόμενος ἐπιφαίνεται τοῖς πίστει καλοῦσιν ὁ ἅγιος, ἀλλὰ καὶ τοῖς θεοφιλέσι τῶν ἔργων οὐκ ἀναδύεται συνεφάπτεσθαι, ἔν τε τοῖς ἀπόροις πόρους διδοὺς καὶ τὰ τῆς χρείας δαψιλευόμενος.

Ἀναχθεὶς τοιγαροῦν ἐκ Θεσσαλονίκης αὐτὸς οὗτος Κυπριανὸς ὁ Ἐπίσκοπος, τῇ τε βασιλίδι κατάρας τῶν πόλεων, πρὸς ἣν καὶ τὴν ὁρμὴν ἄνωθεν εἶχε, διοικησάμενός τε καὶ πέρας τοῖς κατὰ νοῦν ἐπιθεὶς ἐν αὐτῇ, ἐπεὶ τῷ ποιμνίῳ αὖθις καὶ τῇ πατρίδι ἀποκατέστη, τῇ θαυματουργῷ χειρὶ τοῦ ἁγίου διασωθείς, ἔγνω λύτρα δοῦναι τῷ σώσαντι, εὐκτήριον ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ δομησάμενος.

16. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἔργων πέρας ἔσχε τῷ εὐκτηρίῳ σπουδῆς καὶ πίστεως ὑφηγησαμένης ἁγιοπρεποῦς. Περὶ κιβωρίου δὲ καὶ ἄμβωνος ποτνιωμένῳ ἐπιφαίνεται κατ' ὄναρ ὁ ἅγιος καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν. ‛Τὸ νυνὶ πλοῖον τῷ λιμένι προσσχόν, ὅσα διὰ φροντίδος σοι τῶν μαρμάρων ἐστὶν ἐπιφέρεται,

2 τηλικοῦτον B 4 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + ΙΑ' *τὸ χ/φον* Q 6 συνεψήψατο B 9 συνεψάπτεσθαι B 11 ἀναθεὶς Q 14 τῇ [1] om. B 18 ὑφηγησαμένης corr.] ἀφηγησαμένης QB | κιβουρίου B / δὲ om. B 19 ἐπιφαίνηται B 20 σοι om. Q

σκοπος Κυπριανὸς ἐσώθη ἐκ τῆς δεινῆς αἰχμαλωσίας τῶν βαρβάρων, βοηθείᾳ καὶ ὁδηγίᾳ τοῦ μεγάλου Δημητρίου.

Ἀναχθεὶς τοιγαροῦν ἐκ Θεσσαλονίκης ὁ αὐτὸς Ἐπίσκοπος Κυπριανός, τῇ τε βασιλίδι κατάρας τῶν πόλεων, πρὸς ἣν καὶ τὴν ὁρμὴν ἄνωθεν εἶχε, καὶ *κατὰ νοῦν ἐπιθεὶς ἐν* αὐτῷ, πῶς διεσώθη ἐκ τῶν ⟨βαρ⟩βάρων *τῇ θαυματουργῷ χειρὶ τοῦ ἁγίου* Δημητρίου, εὐκτήριον ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγίου *δομησώμενος.*

Καὶ τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἔργων πέρας ἔσχεν τῷ εὐκτηρίῳ, σπουδῇ καὶ πίστει μεγάλη εἶχεν, *περὶ κιβωρίου καὶ ἄμβωνος* μαρμάρων *ποτνιωμένῳ ἐπιφαίνεται κατ' ὄναρ ὁ ἅγιος καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν·* ‛Ἐπίσκοπε, *τὸ νῦν πλοῖον τῷ λιμένι προσσχόν, ὅσα διὰ φροντίδος τῶν μαρμάρων ἐστὶν ἐπιφέρεται* καὶ ὅσα *βουλομένῳ σοι τὰ τῆς χρείας* ἀγόρασον’. *Ὁ δὲ* Ἐπίσκοπος *τὸ προμηθὲς τοῦ ἁγίου*

1-2 βοηθείαι καὶ ὁδηγείαι *τὸ χ/φον*

κἀκ τούτων βουλομένῳ σοι τὰ τῆς χρείας προσποριισθήσεται’. Ὁ δὲ τὸ προμηθὲς τοῦ ἁγίου ὑπερθαυμάσας καὶ ὡς ταύτῃ συνευδοκεῖ τῇ οἰκοδομῇ ἐφησθεὶς καὶ μάλιστα τῷ εὑρήματι, εὐχαριστίαις ὡς τὸ εἰκὸς τὸν χρηματίσαντα ἐθειάσατο, θᾶττόν τε πρόσεισι τῷ ναυκλήρῳ καὶ παντοδαπῶς λιπαρῶν προσεφέρετο, ὠνητῶν ὧν ἐπιφέρεται μαρμάρων ἐπιτυχεῖν. Ἀλλ' εἰς μάτην ἑωρᾶτο τὰ πρῶτα πονῶν, πάντῃ τοῦ ναυκλήρου διακρουομένου τὴν αἴτησιν καὶ μηδ' ἔχειν τι τῶν ἐπιζητουμένων ἰσχυριζομένου ἢ ἐπιφέρεσθαι ἄντικρυς.

Ὁ δὲ ἅγιος ἀνιωμένῳ τῇ ἀποτυχίᾳ τῷ Ἐπισκόπῳ, ὢ τοῦ θαύματος, ἐφίσταται πάλιν δεύτερον καὶ φησὶ τηλαυγέστερον τῇ πρῴρᾳ μὲν τοῦ πλοίου ἐναποκεῖσθαι τὰ μάρμαρα, ἕκαστον ἐξονομάσας ὡς εἶχεν εἴδους καὶ σχήματος, ἐπ' ὀνόματι δὲ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμμάρτυρος Βίκτωρος ὠνηθῆναι, αὐτῷ δ' ἐκεῖνον ταῦτα δωρήσασθαι νῦν ὡς κατὰ τὴν βασιλίδα τῆς τούτων χρείας εὑρεθείσης, ἐκείνῳ καὶ πληρωθείσης, ἀνειπεῖν τε ταῦτα τῷ τῆς νεὼς ἀφηγουμένῳ σαφῶς· οὕτω τε πεῖσαι καὶ λήψεσθαι. Ὃ δὴ καὶ γεγένηται. Ἅμα γὰρ τῷ δι' ὀπτασίας θείας ἀποκαλυφθῆναι ταῦτα διακοῦσαι τὸν τῆς νεὼς ἀρχηγὸν τά τ' ἄλλα, τήν τε θέσιν καὶ τὴν ποιότητα, ἐπιδοῦναί τε σὺν προθυμίᾳ πολλῇ καὶ ἀντιλαβεῖν μετὰ τοῦ ποσοῦ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου εὐμένειαν.

Οὕτως οἶδεν ὁ τὸ πᾶν ἅμα Θεὸς οἰκονομῶν τά τε κατὰ μέρος καὶ τὰ καθ' ἕκαστον τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν, οὐ μόνον σῴζειν ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κἂν τοῖς εὐαρέστως αὐτῷ τελουμένοις ἔργοις συνεκπονεῖσθαι διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι.

5 ἑωρᾶτο corr.] ὡρᾶτο QB 11 δὲ om. B / ὠνηθῆναι corr.] ἐωνηθῆναι QB 13 ἀνειπεῖν + δὲ B

ὑπερθαυμάσας καὶ ὡς ταύτῃ συνευδοκεῖ τῇ οἰκοδομεῖ εὐχαριστίαις τὸν ἅγιον ἐδοξολόγει, τῇ ἐπαύριον *πρόσεισι τῷ ναυκλήρῳ παντοδαπῶς λιπαρῶν προσεφέρετο, ὠνητῶν ὧν ἐπιφέρεται μαρμάρων ἐπιτυχεῖν. Ἀλλ' εἰς μάτην ὡρᾶτο τὰ πρῶτα πονῶν,* ὅτι μηδένα *τῶν ἐπιζητουμένων ἐπιφέρεσθαι,* εἶδεν Θεός.

Ὁ δὲ Ἐπίσκοπος ἀνιώμενος *τῇ ἀποτυχίᾳ* τῶν μαρμάρων, ὢ τοῦ θαύματος, ἐπιφανεὶς *πάλιν δεύτερον* ὁ μέγας Δημήτριος, *φησὶν τηλαγεύστερον, τῇ πρῴρᾳ μὲν τοῦ πλοίου ἐναποκεῖσθαι τὰ μάρμαρα, ἕκαστον ἐξονομάσας ὡς εἶχεν εἴδους καὶ σχήματος. Ἅμα γὰρ τῷ δι' ὀπτασίας* πάλιν ἀκηκοὼς *θείας,* εὐθέως πάλιν ἐπὶ τὴν νεὼ εὐθυδρομήσας, τῷ ναυκλήρῳ καὶ τῷ ἄρχοντι πάντα ἐξηγησάμενος, τήν τε θέσιν καὶ τὴν ποιότητα, ὃ μὴ γέγονεν καὶ μετὰ *προθυμίας πολλῆς καὶ* φόβου λαβὼν αὐτά, ηὐχαρίστει τῷ θεῷ *καὶ τὴν τοῦ ἁγίου εὐμένειαν,* πῶς ὁ θεὸς οἰκοδομῶν καθ' ἑκάστην σημεῖα τοῖς καθαρῶς πιστεύουσιν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.

7 ἐναποκείσται *ἔχει τὸ χ/φον*

[Περὶ τῆς λοιμώδους νόσου τῆς πόλεως]

17. Ἀλλ᾽ αἱ μὲν εἰς τοὺς καθ᾽ ἕκαστον ἀφέσεις τῶν ἰαμάτων τοῦ θεομάρτυρος καὶ αἱ τῶν παραδοξοποιῶν θαυμάτων ἐνέργειαι, ὡς ἀπὸ πολλῶν εἰπεῖν ὀλίγας, τοιαῦται. Ἴδωμεν δὲ ὅπως καὶ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως κινδυνεύοντι οἵάν τινα χεῖρα ὀρέγων τὸ προμηθὲς θαυματουργὸν ἀνεκτήσατο.

Λοιμὸς ἦν καὶ τῶν πώποτε μνημονευομένων ὁ φθαρτικώτατος, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ μέθοδόν τινα εἰς ἐπικουρίαν τῷ πάθει οἷόν τε ἦν ἐξευρεῖν. Ἔκαμνε δὲ ἡ πόλις τῷ ἀπηνεῖ καὶ ἀδυσωπήτῳ τῆς νόσου καταχωνευομένη τὸν ὑγρὸν ὡς ἔοικε τηνικαῦτα τὸν τῶν ἐνοικούντων καὶ διαλελυμένον βίον καυτῆρος δίκην τοῦτον ἀναξηραίνοντος τοῦ ἀγαθοῦ δεσπότου καὶ ἰατροῦ τῶν ψυχῶν, ὃς ἀπό τε τῶν δεξιῶν ὅπλων καὶ ἀριστερῶν ἀποστολικῶς φάναι πάντας προσάγεσθαι βούλεται. Οὗτος τὴν πόλιν ἐπινεμόμενος, πρῶτα μὲν τὴν νεολαίαν ἀπῆγεν, τοὺς φύσαντας καὶ μᾶλλον πταίσαντας διὰ τῶν ἀκάκων τῆς κακίας ἀνακαλούμενος, κἀκείνους διὰ τῆς ἀπαγωγῆς φθάνων ἀθιγεῖς εἰς σωτηρίαν προσλαμβανόμενος, ἵνα καὶ φιλανθρωπίαν τὴν τιμωρίαν ποιήσηται, ὥσπερ ἐκείνου τρόπος. Ἔπειτα δὲ τὸ πάθος καὶ τῶν ἐν ἡλικίᾳ καθήπτετο αἴσθησιν ἐναργῆ παρεχόμενον τῶν σφετέρων πρακτέων αὐτοῖς, ἐπεὶ μὴ τῇ πληγῇ τῶν παίδων βελτίους γενέσθαι προείλοντο. Τότε τοιγαροῦν κατὰ τὸν πάλαι ἀγνώμονα Ἰσραήλ, ᾗ φησι τὰ θεῖα λόγια, ῾ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτούς, τότε ἐξεζήτουν αὐτόν᾽ [1] καὶ οὗτοι πανδημεὶ πάντες θραυσθέντες, οἱ μὲν τῷ φόβῳ, οἱ δὲ τῇ πληγῇ τὸ τοῦ ἁγίου κατειλήφασι τέμενος, οἰμωγῆς τε ἅπαν κωκυτοῦ καὶ θρήνων πληρώσαντες, θερμοῖς ἐπεκαλοῦντο τοῖς δάκρυσιν ἀλεξίκακον αὐτοῖς ἐφικέσθαι τὸν μάρτυρα, «οἶδας, ἅγιε, λέγοντες τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν· οἶδας τοῦ δεσπότου καὶ δημιουργοῦ τὴν εὐμένειαν καὶ ὡς ἀεὶ τὴν κρίσιν ἐλέῳ κιρνᾷ, ὡς υἱοῖς τοῖς ἁμαρτάνουσι προσφερόμενος, παιδεύων καὶ πάλιν ἰώμενος· κατ᾽ ἐκεῖνον δὴ καὶ αὐτὸς ἐλεήμων καὶ συμπαθής, φιλόπολις καὶ φιλόπατρις· οἷς δὴ καὶ ἡμεῖς πεποίθαμεν καὶ αὐτὸς τῶν ἄλλων διενηνοχέναι μαρτύρων ἠγάπησας ὑπὲρ ταύτης τὴν λόγχην, τὸ αἷμα, τὸν θάνατον προβαλοῦ. Ἴσμεν ὡς θᾶττόν σε μετὰ τούτων δυσωπηθήσεται καὶ θᾶττον ἐποχετεύσει τὸν ἔλεον. Ἀλλ᾽ ἀπαιτεῖς τῶν ἐσφαλμένων ἡμῖν τὴν διόρθωσιν; μαρτύριον ἔχεις τὰ δάκρυα τῆς ἐπιστροφῆς ἀπαράγραφον, τὴν νηστείαν, τὸν εἰς τοὺς χρήζοντας ἔλεον τῶν ὁμογενῶν».

[1] Ψαλμ. 77, 34.

1 *ὁ πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος ἀριθ.* ΙΒ′ *εἰς τὸ χ/φον* Q *ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου* 3 αἱ om. B 5 οἵαν corr.] οἷα QB θαυματουργῶν Q 9 τὸν ² om. B 10 τοῦτον corr.] τούτῳ QB 15 εἰς σωτηρίαν + πρὸς σωτηρίαν B 16 ὥσπερ corr.] ὅσπερ QB 20 ἐξεζήτουν Q ἐζήτουν B 30 ἀποχετεύσει B

18. Καὶ ἡ μὲν ἱκετεία τοιαύτη. Τί οὖν ὁ ἱκετευόμενος; ἆρ᾽ ἀπώσατο τοὺς ἱκέτας μαστιγουμένους ὁρῶν; ἆρα ἐβδελύξατο τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς τὸ μέγεθος, ὁ μέχρις αἵματος πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀντιπαραταξάμενος; ὁ καὶ λαμπρὰ κατ᾽ αὐτῆς ἐγείρας τὰ τρόπαια τοὺς ἡττημένους αὐτῇ; Οὔμενουν ἀλλ᾽ εὐθὺς τὴν πρεσβείαν ἐκίνησεν, ἔστη καὶ ἐξιλάσατο καὶ τοὺς θείους ἐκβιασάμενος οἰκτιρμοὺς τῷ μεγέθει τῆς παρρησίας τῆς θείας ψήφου κεκίνηκε τὸ ἀκίνητον· παραυτίκα γὰρ ἡ θραῦσις κεκόπακε καὶ τὸ λοιμῶδες καὶ φθοροποιὸν πάθος ἐντὸς ἡμερῶν ὀλίγων τῆς πόλεως ἀπελήλαται. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θεῖος μάρτυς πρέσβυς, ὁ ἀκαταίσχυντος αὐτουργὸς τῆς θείας ἀφέσεως τοῖς νοσοῦσιν ἐφίσταται καὶ οἷς μὲν ἐδόκει ἡμέρῳ καὶ κεχαρισμένῳ περιοδεύειν τῷ ὄμματι παραυτίκα τε ῥαῖσαι τὴν νόσον ἐποίει καὶ πρὸς ὑγείαν ἀνάγεσθαι. Οἷς δὲ σκυθρωπῷ καὶ οἰκτίστῳ παροδεύειν ἐῴκει τῷ σχήματι ἐξοδεύειν ἐγνώριζεν καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ τὸ ἔργον ἐφείπετο. Κἀντεῦθεν ἑνὶ τῷ τῆς ἐμφανείας φαρμάκῳ, κἂν ἐν διαφόρῳ ἑκατέροις τῷ σχήματι τὸ λυσιτελὲς ἐπρυτάνευε, τοῖς τ᾽ ἀπολυομένοις τοῦ βίου καὶ τοῖς περιεῖναι ἔτι συγχωρηθεῖσι, τὴν δι᾽ ἐξαγορεύσεως καὶ ἐλεημοσύνης σωτηρίαν ὁδοποιούμενος. Οὕτω δὴ τὴν τῶν ἡμαρτημένων εἴσπραξιν τοῖς πολίταις ὁ θεῖος μάρτυς τῷ ἀπλέτῳ τῆς παρρησίας εἰς σωτηρίαν μετεσκευάσατο.

[Περὶ τῆς λύσεως τοῦ λιμοῦ τῆς πόλεως]

19. Ἄθρει δὴ καὶ ἕτερον θαῦμα ὁ ταύταις ταῖς θεουργίαις ἐπεντρυφῶν, δι᾽ οὗ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως καὶ εἰσαῦθις ὁ θεῖος μάρτυς τὴν σωτηρίαν ἐβράβευσεν.

Καιρὸς ἦν ἕτερος, ὅτε λιμὸς παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐπικατειλήφει τὴν πόλιν ἀθρόων τῶν καρπῶν ἁπάντων ἔκ τινος ἀποφθαρέντων θεομηνίας. Τότε καὶ τὸ δαυιτικὸν ἐκεῖνο προσφόρως ἐλέγετο· ῾πλὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου κατανοήσεις [1] καὶ ἀνταπόδοσιν ἁμαρτωλῶν ὄψει· καὶ πᾶς τις ταῖς ἰδίαις ἁμαρτίαις τὴν αἰτίαν περιτιθέναι᾽ τῷ λογίῳ ὑπεμιμνήσκετο, καὶ οἵας ἀπονέμει τὰς χάριτας κατεμάνθανε τὸ δύσοσμον τῆς ἁμαρτίας ὀσφράδιον καὶ ὅσης ἀγανακτήσεως παραίτιον γίνεται ῾τῷ ἀνάγοντι τὴν χεῖρα καὶ ἐμπιπλῶντι πᾶν ζῷον εὐδοκίας [2]᾽. Τὸ γοῦν ὀλέθριον ἐκεῖνο τοῦ λιμοῦ πάθος καὶ χειμέριος προφθάσασα ὥρα ὀλεθριώτερον κατεσκεύασε. Ταῖς γὰρ ἀντιπνοίαις τῶν σφοδροτάτων ἀνέμων ἄπλωτον θεμένη τὸ πέλαγος, τά τε σιτηγὰ τῶν πλοίων ἀπεῖρξε καὶ τοὺς τῆς ζωῆς πόρους ἀνεπινοήτους παρυπεστήσατο. Τῷ βάρει

[1] Ψαλμ. 90, 8
[2] Ψαλμ. 144, 16.

7 κεκόπακε om. Q 19 *ὁ πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος ἀριθμὸς* ΙΓ′ *ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου* 24 ἀθρῶον B 32 ἀνέμων om. Q | ἄπλετον B

τοιγαροῦν τοῦ λιμοῦ τῶν ἐνόντων ἁπάντων ἐπιλιπόντων καὶ τῷ ἀμηχάνῳ τοῦ πορισμοῦ, τραυματίας ἤδη λιμοῦ τοὺς πλείστους εἶχεν ἡ πόλις, τοὺς δὲ καὶ ἐκλείποντας. Τότε δὴ πάντες ἐπὶ τὸν θερμότατον προστάτην καὶ οἰκειότατον τῆς πόλεως, τὸν ἀθλοφόρον καταπεφεύγασι λιταῖς καὶ ἱκετηρίαις ἐντεύξεσι τοῦτον ἐξιλασκόμενοι ἐν ἀπόροις δοῦναι πόρον ζωηφόρον τοῖς κινδυνεύουσι καὶ τὸν ἐπηρτημένον πρεσβείᾳ θερμῇ παρενεγκεῖν κίνδυνον. Τί δὲ ἄρα τῷ ἁγίῳ παρέστη ποιεῖν τῆς ἱκετηρίας τοιᾶσδε ἀποδοθείσης αὐτῷ καὶ τῆς πόλεως οὕτω μετά γε θεὸν ἁπάσης ἐκκρεμαμένης αὐτοῦ; τί δ᾿ ἄλλο γε ἢ τὸν οἰκεῖον δεσπότην μιμήσασθαι θαυματουργῶν ἅμα καὶ τρέφων ἐν ἐρημίᾳ σίτου λαὸν συνεργίᾳ τοῦ πλάσαντος; Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Πεζοπορεῖ τὴν ὑγράν, διαθέει πελάγη μακρὰ ἐν βραχεῖ, παρὰ λιμένας τοὺς πόρρω φοιτᾷ, ἔνθα πλεῖστα τῶν σιτηγούντων πλοίων ηὐλίζετο, τὰς ἀπαισίους ἐκτροπὰς τῶν πνευμάτων ἐκκλίναντα· τοῖς ναυπηγοῖς ἐμφανίζεται, γνωρίζει τὴν χρείαν, τὸ ὄνομα τὸ τῆς πόλεως, κατεπισκήπτει παρὰ ταύτην καταίρειν ὡς τάχιστα, ἐπαγγέλλεται προπορεύεσθαι κατευθύνειν τὰς τρίβους καὶ τὸ πνεῦμα αἰσίως ὀχετηγεῖν καὶ ὡς κατὰ σκοπὸν αὐτοῖς ἀπαντήσοι τῆς ἐμπορίας τὸ ὄφελος, λιμοῦ τὴν πόλιν πιέζοντος. Καὶ εἰπὼν ἔπεισε καὶ τὰς ὑποσχέσεις ἐπέρανεν. Ὀφθαλμοφανῶς δηλαδὴ καθορώμενος αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπὶ πολὺ προπορευόμενος τῶν νεῶν καὶ πεζεύων τὸ πέλαγος κατὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ θεάνθρωπον, ἵνα δὴ καὶ τὴν θείαν αὐτοῦ πρόρρησιν ἐπὶ τῶν ἔργων πιστώσηται, ᾗ, φησίν, 'ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει καὶ μείζονα τούτων ποιήσει'.

Τούτοις μὲν οὖν τοῖς ἐξαισίοις ἡγήμασι καὶ ὁράμασιν οἱ πλωτῆρες θαρρήσαντες σὺν εὐθυμίᾳ τὸν ὅρμον κατέλαβον καὶ τῇ ἠϊόνι προσσχόντες τῆς πόλεως τὰ τοῦ ἁγίου θαύματα ἀνεκήρυξαν, τῇ τε διαπωλήσει τοῦ σίτου τὴν τοῦ λιμοῦ λύμην κατέπαυσαν καὶ τοὺς εὐχαριστηρίους συνάμα πόλει πάσῃ τῷ εὐεργέτῃ προσένειμαν καθεξῆς τε τοῖς ἐντυγχάνουσι, τά θ᾿ ὁραθέντα καὶ ἀκουσθέντα διαπρυσίως ἐκέκραγον, τὸν ἅγιον ἐκθειάζοντες καὶ κοινῇ πάντες τὰ τῆς σωτηρίας ἐπανηγύριζον.

[Περὶ τῆς κυρίας Εὐταξίας]

20. Τοίνυν καὶ ἕτερον, τῷ μὲν εἰρημένῳ ἀκόλουθον θαύματι ὅσον ἐπὶ τῇ τοῦ κοινοῦ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως, οὐ ταὐτὸν δὲ τῇ ὑποθέσει, ἀλλ᾿ ἕτερον, ὁ λόγος ἐκδιηγείσθω καὶ τοῖς ὠσὶν ὑμῶν ἐνηχείτω κατὰ καιρόν, [τούτων γὰρ ὁ καιρός, ἐπεὶ καὶ ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος, ὥσπερ ὄψα διάφορα ἐν πολυτελεῖ

[1] Ἰω. 14 12.

1 τοιγαροῦν Q τοίνυν B | ἐπιλειπόντων om. Q 4 ἱκετηρίαις corr.] ἱκετηρίοις QB 8 μετὰ om. Q 9 θαυματουργεῖν B 21 πιστεύσηται B 24 θαύματα ἀνεκήρυξαν ∾ B 29 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + ΙΔ' *τὸ χειρόγραφον* Q

πανδαισίᾳ προτιθεῖσα τὰς διαφόρους τῶν θαυμασίων ὑποτυπώσεις καὶ πνευματικῶς κατευφραίνουσα καὶ πρὸς οὐρανὸν ἕλκουσα, ὅθεν καὶ τὴν χάριν τούτων ἀντείληφε τῆς ἐνθέου βιοτῆς ὁ συγκαλέσας καὶ τῆς ἀθλήσεως. Ἔχει δὲ οὕτως].

Χαλεπὸς ἦν εἰσαῦθις ὁ τότε καιρός, χειμῶνα δεινὸν ἐπισείσας ταῖς πόλεσι καὶ χειμῶνα πολέμων ἐμφυλίων καὶ στάσεων, σχεδὸν ἁπασῶν κατ᾿ ἀλλήλων ἐγειρομένων τῶν πόλεων καὶ εἰς ἐμφυλίους πολέμους συρρηγνυμένων· τοῖς ἑσπερίοις δὲ καὶ μᾶλλον κλίμασιν ἐπεπόλασε τὸ κακόν. Τοῦτο Θρᾳκῶν καὶ Μακεδόνων τὰς πόλεις ἐπινεμόμενον, ἐπολιόρκει τοὺς ἐνοικοῦντας καὶ ἀπόρους ἐξ εὐπόρων καθίστη τοὺς πλείστους αὐτῶν. Τοῦτο δὲ τὸ λυπρὸν τῶν στάσεων ὅρμημα, ὁδῷ προϊὸν ἀγχοῦ που καὶ τῆς τῶν Θεσσαλονικέων καὶ ἡμετέρας ἐγένετο. Ναὶ μὴν καὶ κατ᾿ αὐτὴν τὴν πόλιν ὠδίνετο συγκλύδων καὶ ἀναγώγων ἀνδρῶν πειρωμένων ἀνασείειν αὐτὴν καὶ τὰς τῶν εὐπόρων οὐσίας ἀλόγως οὕτω καὶ αὐτονόμως ἀμφοτέραις ἀντλεῖν. Καὶ ταῦτα τίνες; οἱ κηφῆνες τῷ ὄντι καὶ ἀπορώτατοι καὶ πρὸς τὰ συνήθως τούτοις ἑπόμενα χωρεῖν ἑτοιμότατοι, πολέμους ἐμφυλίους φημὶ καὶ σφαγὰς τῶν ὅσοις παρασταίη ἀντιποιεῖσθαι τῶν διαφερόντων αὐτοῖς καὶ ἀντέχεσθαι. Ὑπετόπαζεν οὖν ἅπας ἀπὸ τοῦδε καὶ προεώρα ἀγχίθυρον ὅσαι ὧραι τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ οἱ μὲν πρὸς ἄμυναν ηὐτρεπίζοντο, ὅσοις μηδὲν ἐπίπροσθεν ἦν τῶν περιπεζίων καὶ χαμερπῶν, μηδὲ μέγα τι ψυχῇ, ἧς οὐδόλως ὁ κόσμος ἀντάξιος· οἱ δὲ τάφοις καὶ φρέασι τὰ τιμαλφέστατα τῶν προσόντων κατωρωρύχεισαν· ἄλλοις ἡδίων ἡ μετανάστασις τῆς πατρίδος ἐδόκει καὶ ἡ φυγὴ προμηθουμένοις ταύτῃ διαδρᾶναι τὸν ὑφορώμενον κίνδυνον. Τὸ δ᾿ εὐσεβὲς μέρος τῆς πόλεως καὶ πείρᾳ τοῦ ἁγίου μεμυημένον τῆς ἀντιλήψεως προσφεύγουσιν ὡς αὐτόν, καθικετεύουσι δάκρυσι καὶ εὐχαῖς κατευνάσαι τὸ προσδοκώμενον.

21. Καὶ οἱ μὲν οὕτως· θέα ⟨δὲ⟩ δή μοι καὶ τοῦ ἁγίου τὸ προμηθὲς καὶ οἷος ἐκεῖνος ταχὺς ἱκεσίαν εἰσδέξασθαι, οἰκτειρῆσαι πόλιν, εὐθετῆσαι λογισμοὺς λαῶν, κατευνάσαι θροῦν ἐγειρόμενον καὶ εἰς εὐταξίαν τὰ τῆς ἀταξίας διασκευάσαι.

Ἐπιφαίνεται γάρ τινι τῶν προσεδρευόντων τῷ ἱερῷ τούτου καὶ θείῳ νεὼ εὐλαβείᾳ καὶ ἀρετῇ τῶν ἄλλων προέχοντι, ἐναργέστερον δὲ ἢ κατ᾿ ὄνειρον, ὡς αὐτὸς ὁ θεασάμενος διετείνετο. Ἔφη γὰρ περὶ τὸ ἱερὸν κιβώριον τεθεᾶσθαι αὐτὸν γυναίῳ τινὶ πάνυ αἰδεσίμῳ καὶ εὐσταλεῖ σπουδαίως προσομιλοῦντα· τὴν δὲ ὁμιλίαν εἶναι πρεσβείαν θερμὴν καὶ ἀξίωσιν, κυρίαν Εὐταξίαν τὴν ὁρωμένην ἀποκαλοῦντα καὶ σπουδαίως πάνυ λιταζόμενον τὴν πόλιν μὴ προλιπεῖν ἐν οὕτω κινδυνώδει καὶ ἀπίστῳ καιρῷ, παραμένειν δέ γε ταύτῃ

1 τὰς corr.] τοὺς B: τὸ Q 1-4 τὸ χωρίον τοῦτο μοῦ φαίνεται ὅτι προσετέθη βραδύτερον 5 τότε B: τε Q | ἐπισείσας Q: ἐπομβρήσας B 10 δὲ Q: δὴ B 15 τὰ Q: τὰς B 32 κιβούριον B 33 σπουδαῖος Q

μᾶλλον καὶ τῆς οἰκείας προνοίας ἢ ἐπωνυμίας εἰπεῖν οἰκειότερον μεταδιδόναι· ἐκείνης δῆθεν ἀπαίρειν ἤδη καὶ μάλα ἐπειγομένης, δόξαι τε οὕτω πεισθῆναι καὶ ⟨συγ⟩καταθέσθαι τῷ θερμῷ τῆς πρεσβείας δυσωπηθεῖσαν. Τουτὶ δὲ τὸ ὅραμα αὐτὸς ἐκεῖνος τῆς ὀπτασίας συναγαγὼν ἑαυτόν, ἄριστα διακρίνας καὶ συμβαλών, ἅπασιν ἐξηγεῖτο καὶ ἔπειθεν ἀποκάλυψιν ἐναργῆ ταῦτα εἶναι τῆς προμηθείας τοῦ μάρτυρος, ἐξωθοῦντος μὲν τῆς πόλεως τὴν προσδοκωμένην ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν, ἐγκαθιστῶντος δὲ τὴν κυρίαν Εὐταξίαν ταύτῃ καὶ ἐφιζάνοντος.

22. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ διορατικώτατος ἐκεῖνος ἀνήρ· ἡ δ' ἔκτοτε τῇ πόλει προσγενομένη εὐταξία καὶ ἡσυχία βαθεῖα αὐτοῖς ἔργοις τοὺς λόγους τοῦ ἀνδρὸς ἐπεσφράγισε, πείσασα ἅπαντας ὡς ἀοράτως ὁ μάρτυς ἀείποτε προμηθεῖται τῆς πόλεως, εἴργων μὲν τὰ δεινὰ καὶ ἀποκρουόμενος ἥκοντα, ἀντεισφέρων δὲ τὰ λυσιτελῆ καὶ σωτήρια καὶ μάλισθ' ὅταν ὁρώῃ τῶν ἐνοικούντων τὰ πλήθη διὰ βίου καὶ πολιτείας ὀρθῆς πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ θεῖον ἀνατεινόμενα.

Τηλικούτοις τροφείοις, τοιαύταις ταῖς ἀμοιβαῖς ὁ θεῖος μάρτυς τὸ φίλον ἔδαφος, τὴν πατρίδα τιμᾷ· τιμήσει δὲ καὶ ἔτι καὶ ἰσχύσει πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, εἴπερ καὶ ἡμεῖς τῶν αὐτοῦ διδαχῶν κατακούοιμεν, δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, καὶ τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον ὁλοσχερῶς ἐκμιμώμεθα. Χαίρει γὰρ ἐπὶ τούτῳ μᾶλλον καὶ γέγηθεν ἢ ἐπὶ ταῖς ἐγκοσμίοις καὶ ἐκ βασιλέων τιμαῖς, ὅτι μηδὲ παρ' ἐκείνοις φοιτᾶν αἰτουμένοις, ἡμῖν δὲ προσμένειν εἰς ἀεὶ ᾑρετίσατο.

[Περὶ τῆς αἰτήσεως τῶν λειψάνων τοῦ μάρτυρος]

23. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ κατὰ συνέχειαν θαῦμα συγγεγραμμένον, ὅτι τῇ ἐκμιμήσει μᾶλλον ἡμῶν οἱ θεῖοι μάρτυρες χαίρουσι τῆς σφῶν ἀρετῆς ἢ ταῖς ἰδίαις τιμαῖς τε καὶ ἀναρρήσεσιν.᾿Αλλὰ προσεκτέον τῷ θαύματι.

Παρέστη ποτὲ καὶ ἤρεσεν Ἰουστινιανῷ τῷ μεγάλῳ καὶ ἀοιδίμῳ ἐν βασιλεῦσιν, ἀοίδιμον δὲ τοῦτον πλέον τῆς ἁλουργίδος καὶ τοῦ διαδήματος ἐναπέδειξεν ἡ τῶν ἁπανταχοῦ γῆς ἀνέγερσις θείων καὶ σεβασμίων σηκῶν, ἁπάντων δὲ μάλιστα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει δομηθέντος αὐτῷ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐνυποστάτου τοῦ θεοῦ Λόγου σοφίας, ἔργου τῷ ὄντι θεουργοῦ καὶ ἀμιμήτου καὶ τὰ ἀπ' αἰῶνος ἅπαντα ἀποκρύψαντος. Τῷ ἀοιδίμῳ τοίνυν τούτῳ βασιλεῖ ἀκουτισθέντι ὡς μαρτυρικῶν λειψάνων περιουσίᾳ πλουτίζεται ἡ τῶν Θεσσαλονικέων καὶ καθ' ἡμᾶς, κελεύει τῷ τηνικαῦτα ἱεραρχοῦντι ταύτης μέρος τι τῶν λειψάνων τοῦ χριστοφόρου μάρτυρος Δημητρίου εἰς ἁγιασμὸν αὐτῷ ἐξαποστεῖλαι ψυχῆς, ἀφ' ὧν καὶ οἱ τῶν ἰαματοφόρων μύρων ἀέναοι ποταμοὶ πηγάζουσιν. Ὁ δὲ τῷ βασιλέως εἴκων κελεύσματι καὶ τῆς παρακοῆς τὸν κίνδυνον

3 συγκαταθέσθαι corr. | καταθέσθαι QB 5-6 ταῦτ' εἶναι B 9 ἀνὴρ om. B 13 ὁρώῃ τῶν Q: ὁρώντων B 15 τροφαίοις Q 19 ἐγκομίοις Q 21 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + ΙΕ' *τὸ χειρόγραφον* Q 28 τοῦ om. Q 34 ποταμοὶ πηγάζουσιν ∾ B

ἐκκρουόμενος, ἀνορύσσειν τὸ ἔδαφος προὔθετο, μηδὲ τῆς πάλαι πρὸς Λεόντιον Ἔπαρχον γεγενημένης ἐπιμνησθεὶς πρὸς τοῦ ἁγίου ὀμφῆς, ἐξείργοντος τῆς ἴσης καὶ ὁμοίας κἀκεῖνον ὁρμῆς, καί τοι γε αὐτὸν ὄντα τὸν πίστει θερμῇ τὸν περικαλλῆ τόνδε καὶ οὐράνιον ναὸν αὐτῷ ἀνεγείραντα, εὐχαριστήριον τῆς ἰάσεως. Εὐωνύμως δὲ καὶ ἐκ διαστήματος τῆς σεβασμίας σοροῦ τοῦ ὀρύγματος ἀπαρξάμενος, ὡς ἂν ὑποβρυχίου τῆς ὀπῆς καὶ οἷον ἐκ πλευρᾶς γενομένης, μήτ' ἀνακαλυφθείη τὰ νόμῳ φύσεως ἡλίῳ ἀθέατα, μήτε μὴν τὸ τῆς ἐπιφανείας εὔκοσμον διαλωβηθείη τοῦ τεχνουργήματος, ὃ κιβώριον ἡ συνήθεια οἶδεν ἀποκαλεῖν. Ἐφ' ἱκανὸν δὲ τοῦ ὀρύγματος προχωρήσαντος, ὡς ἤδη τῇ μαρτυρικῇ καὶ θεοτιμήτῳ σορῷ προσήγγισαν, οἵ τ' ἐργαζόμενοι καὶ οἱ εὐχαῖς καὶ λαμπάσι τὸν θεὸν καὶ τὸν ἅγιον ἱλασκόμενοι ἐπιδοῦναί τι μέρος τῶν ἑαυτοῦ λειψάνων τὴν βασιλέως πίστιν πληροφοροῦν, πῦρ ἀθρόον φωτοβολοῦν περὶ τὴν τιμίαν καθωράθη σορὸν καὶ φλὸξ ἐκεῖθεν ἐξαλλομένη κατὰ στόμα τούτοις προσυπαντᾷ, περαιτέρω προβῆναι ἐξείργουσα, φωνή τε ἐκ τοῦ πυρὸς τὸ ἐξαίσιον καὶ τεραστικὸν διηχηθεῖσα, τρανῶς ἔφη 'παύσασθε περαιτέρω πειράζοντες'. Ἀφ' ὧν ἄρδην καταπλαγέντες τῷ ἐδάφει τὰς ὄψεις συνέμιξαν· δάκρυσι δὲ καὶ εὐχαῖς τὸ τόλμημα ἐξιλεωσάμενοι, ὑπήκουσαν τῷ κελεύσματι, χοῦν δὲ μόνον ἐκεῖθεν λαβόντες, εἰς ἁγιασμὸν ἅτε δὴ καὶ τοῦτον πιστεύσαντες ἔσεσθαι, ὡς ἁγιασθέντα τῷ ἀγαθῷ γειτονήματι τῆς ἁγίας καὶ ἁγιαστικῆς τῶν λειψάνων σοροῦ, περιδεεῖς ἀνῄεσαν καὶ κατάφοβοι, πείρᾳ καὶ ἄλλους τῶν ἀψαύστων διδάσκοντες μὴ κατατολμᾶν· ὃν δὴ τίμιον χοῦν τῷ ἱερῷ σκευοφυλακίῳ θησαυρισάμενοι, μέρος τι τούτου καὶ τῷ βασιλεῖ εἰς ἁγιασμὸν ἐξαπέστειλαν, τὰ συμβάντα καὶ εἰρημένα σημάναντες.

Τοῦτο δὴ τὸ παράδοξον καὶ ὁ βραχὺ μετ' ἐκεῖνον ἐπ' εὐσεβείᾳ βασιλεύσας Μαυρίκιος δι' ἐπιστολῆς Θεοδοσίου τοῦ τηνικαῦτα ἱεραρχοῦντος ἀναμαθών, ἀπέσχετο τῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἀθλοφόρου αἰτήσεως καί τοι γε πολὺς ὢν ζεούσῃ πίστει περὶ τὴν τούτων ἐξαίτησιν. Τοῦ χοὸς δὲ μέρος ἀντὶ λειψάνου δεξάμενος καὶ αὐτὸς τῆς ἐφέσεως ⟨ἀπ⟩έστη καὶ τῷ ἁγίῳ προσφόρως τὴν εὐχαριστίαν ἀπέδωκεν.

24. Δέδειχε τοίνυν ἐντεῦθεν πραγματικῶς ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ μάρτυς, ὡς τοῦ μηδενὸς τιμᾶται τὰς παρὰ βασιλέως τιμάς, ἀλλ' ὥσπερ ζῶν καὶ τὸν περίγειον τουτονὶ χῶρον περιπολῶν ταύτας ὡς ψευδομένας διέπτυσσε τοῖς προσέχουσιν, οὕτω καὶ μεταχωρήσας τῶν τῇδε καὶ τῶν ἀκηράτων καὶ αἰωνίων ἐπιτυχὼν ἀποπέμπεται, ἵνα καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἔργοις διδάσκαλος, ὥσπερ λόγοις τὸ πρότερον καταστῇ, μὴ πρὸς τὰς τῶν ὁμογενῶν κεχηνέναι τὰς ἀπατηλὰς καὶ ῥεούσας, πρὸς τὴν ἀληθῆ δὲ καὶ ἄνω καὶ παρὰ τοῦ μόνου προσνε-

2 Ἔπαρχον corr.] Ὕπαρχον QB 6 γινομένης Q 8 κιβούριον B 9 ἀποκαλεῖν Q: ἐπικαλεῖν B 18 κελεύσαντι B 23 συμβεβηκότα B 28 ⟨ἀπ⟩έστη corr.] ἔστη QB 31 παρὰ + τοῦ B 32 διέπτυσσε Q: διέπεισε B

μομένην Θεοῦ· μηδέ τι μέγα οἴεσθαι τὸ κενὸν τουτὶ δοξάριον καὶ τὸν διαρρέοντα πλοῦτον, ἅπερ οἱ θνητοὶ τοῖς θνητοῖς θνητὰ χαρίζονται πράγματα πρὸς μόνα δὲ τὰ μένοντα καὶ αἰώνια διανατείνεσθαι, κἀκείνων ἐφίεσθαι καὶ σπεύδειν, ὥσπερ οἱ μάρτυρες ἐκείνων τυχεῖν διὰ τῆς αὐτῶν ἐκμιμήσεως· ὁ δὲ μάρτυρα ἐκμιμούμενος, οὐδενὸς τῶν εἰς ἀρετὴν ἡκόντων ἀπολειφθήσεται. Ταύτης δὲ κατορθουμένης καὶ τὰ γέρα τῶν μαρτύρων τοῖς κατορθοῦσιν ἐφέπεται καὶ ἡ σὺν αὐτοῖς μῖξις καὶ μακαρία κατάπαυσις, ἧς οὐδὲν τιμαλφέστερον τοῖς γε νοῦν ἔχουσι καὶ ποσῶς τῶν θείων ἐπησθημένοις, ὧν δὴ καὶ ὁ ἡμέτερος πολιοῦχος καὶ μάρτυς ὑφηγητὴς ἀεὶ καθίσταται καὶ διδάσκαλος καὶ οὐδέποτε τῆς διδασκαλίας ἐκστήσεται, ἕως ἂν τοῖς αὐτοῦ ἔργοις καὶ λόγοις προσέχειν ἐθέλωμεν.

[Περὶ τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ κιβωρίου καὶ τῆς δι' αὐτοῦ τῶν βαρβάρων διώξεως]

25. Ἄξιον δὲ μηδὲ τὰ ἐν θαύμασι θαύματα καὶ πέρα θαυμάτων σιωπῇ παρελθεῖν, ὅσα φιλοτιμότερόν πως καὶ οἰκειότερον περὶ τὸν σεβάσμιον αὐτοῦ καὶ ἰαματοφόρον σηκὸν ὁ ἀθλοφόρος εἰργάσατο, περὶ αὐτὸ γὰρ τῆς χαρμονῆς ζημιώσομεν τὸ κεφάλαιον, τήν τε πατρίδα καὶ τὴν πανήγυριν, εἰ τὰ διαφερόντως σεμνὰ σιωπῇ τιμησόμεθα· ὑπερφυῆ μὲν γὰρ ἅπαντα καὶ λόγου κρείττω, ἐπεὶ καὶ ὁ διὰ τούτων ὑμνούμενος, ἀλλ' ἴσμεν αὐτὸν φιλανθρωπίᾳ καὶ τὰ παρ' ἀξίαν μὴ ἀποσείεσθαι, εἴ γε κατὰ δύναμιν εἶναι τὴν ἡμετέραν, ἀφ' ἧς καὶ τὸ ζέον τῆς πίστεως ταλαντεύεται. Οὐκοῦν καὶ περὶ τούτων διαληπτέον μὴ τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ λόγου, τῷ μεγέθει δὲ τῶν θαυμάτων προσέχοντας.

Ἀεὶ μὲν ὁ κοινὸς τοῦ γένους ἐχθρὸς τῷ τοῦ φθόνου κέντρῳ νυττόμενος, οἷς νενίκηται κονισάμενος πρὸς τὸν μάρτυρα, οἷς οἶδεν ἀθανάτοις στεφανωθέντα χαρίσμασιν, ὧν αὐτὸς διαπέπτωκεν ἀϊδίως καὶ πολεμεῖν καὶ ἐπιβουλεύειν οὐ παύεται. Ἐπειδὴ δὲ μὴ πρὸς αὐτὸν ἰσχύει ἀντοφθαλμεῖν τὸν διαφθονούμενον, πατήσαντα ἤδη τῇ νίκῃ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν καὶ ὑπὲρ τὸ σῶμα γενόμενον, ὅπερ ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένον καθ' ἡμῶν ἐκεῖνος δολερῶς ἀποκέχρηται, ἂν μὴ νήφωμεν κατὰ τῆς αὐτοῦ πόλεως καὶ τοῦ σεβασμίου αὐτοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἀνακειμένης αὐτῷ πρὸς θεοῦ ποίμνης, κινεῖ τὰς ἐπιβουλὰς καὶ ταῖς μεθοδείαις ἐπιστρατεύει, εἰ καὶ περιτρέπει ταύτας ὁ θεῖος μάρτυς περιουσίᾳ δυνάμενος ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλήν. Οἷα δὲ τὰ τοῦ ἐχθροῦ μηχανήματα καὶ οἷα τὰ τοῦ ἁγίου θαυματουργήματα προσέχοντες ἐνωτίσασθε.

26. Τὸ τῶν Σκλαβηνῶν ἔθνος, Ἴστρου δὲ τοῦτο τὴν περὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ νέμεται γῆν, πλήθει τε πλεῖστον καὶ ἠθῶν ἀγριότητι, ἄσπονδον

1 μηδέ τι B: μηδ' ἔτι Q 3 διατείνεσθαι B 12 *πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος* + IϚ *τὸ χειρόγραφον* Q 13 *παραπλεύρως εἰς τὸ περιθώριον ἀναγινώσκομεν ἐν* Q: ἐσφαλμένον τοῦτο εἰς τὸ ἀντίβολον, ὧδε δέ ἐστι σῶον· *πβλ. τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω σελ. 325* 21 προσέχοντας corr.] προσέχοντες QB 23 εἶδεν Q

καὶ ἀτίθασσον. Τοῦτο ἀπροόπτως καὶ πάσης αἰτίας δήλης χωρὶς μόνῳ τῷ ἐχθρῷ στρατηγούμενον καταστρατεύει τῆς πόλεως. Λάθρᾳ δὲ καὶ ἀσυμφανῶς ἐπῆγε τὴν στρατείαν λήσειν οἰόμενον καὶ ἀθρόον ἀνεπαισθήτως ταύτην ἑλεῖν ὡς ἀφύλακτον. Βαρεῖαν δὲ ἄγων καὶ ἀριθμοῦ κρείττω τὴν στρατιὰν καὶ πᾶν εἶδος ἔχουσαν μετὰ χεῖρας πολεμικῶν, πρὸ ὀλίγων σταδίων τῆς πόλεως κατεστρατοπέδευσεν, ὅσον τὴν ἀποσκοπὴν ἀποκρούσασθαι καὶ διασκεδάσαι τὴν ἐπιχείρησιν.

27. Τοιοῦτος ὁ τοῦ ἐχθροῦ λόχος τὸ ἔξωθεν. Ἄθρει δὴ κατὰ ταὐτὸν καὶ τὸν τῆς πόλεως ἔνδοθεν. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ τοῦ ἁγίου νεῴ ἐμπρησθῆναι τὸ ἱερὸν ἐξ ἀργύρου κιβώριον ἐτεχνάσατο δυοῖν ἕνεκεν ὁ παμπόνηρος· ἑνὸς μέν, ὥστε καὶ τὴν σεβασμίαν καὶ ἰαματοφόρον κατακαῆναι σορὸν τοῦ μάρτυρος, ἑτέρως δέ, ἵνα τῇ περὶ τὸν ἐμπρησμὸν ἀσχολίᾳ τῶν ἐνοικούντων B|
λάθωσιν οἱ αὐ⟨τοὶ⟩ βάρβαροι καὶ αὐτὸ ἀναιμωτὶ ὑπερβῆναι τὸ τεῖχος καὶ τὴν πόλιν ὡς ῥᾷστα δια⟨πορ⟩θῆσαι. Ἀλλ' οὐκ ἔμελλε λήσειν τὸν ἀγρυπνότατον τῆς πόλεως φύλακα, τὸν ἐν π⟨ολέμοις⟩ ἀήττητον μάρτυρα, οὐδ' ἐξαιτῆσαι τούτοις ὁ ἡττημένος αὐτόν· ἐν ἀκαρεῖ γὰρ οὑτωσί πως ὁ θεῖος μάρτυς κατεστόρεσεν ἅπαντα. Τὸν γὰρ ἐμπρησμὸν τοὺς πολίτας ἐγείρας καὶ τῇ πολυχειρίᾳ αὐτῶν καὶ ὑδραγωγίᾳ τὸ πῦρ κατασβέσας κατεργασάμενον ἤδη τοῦ κιβουρίου τὸν ἄργυρον καὶ ὡς ὕδωρ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ῥυῆναι παρασκευάσαν, συγχωρήσεως ἔοικε καὶ τοῦτο τοῦ μάρτυρος, ἵνα ταῖς αὐτοῦ ὅπερ ἔφθην περιουσίᾳ δυνάμεως κατ' αὐτοῦ χρήσηται μηχαναῖς. Παρίστησι δὲ ταῦτα τὸ ἐπαγόμενον· ὁ γὰρ τὴν φροντίδα τῶν ἱερῶν ποιούμενος τοῦ νεώ, φειδόμενος τοῦ ἀργύρου

3 ἐπεῖγε B 4 στρατείαν Q 7 διασκεδάσαι corr.] διασκευάσαι QB 8 λόγχος Q 10 κιβούριον B 12 *μέχρι σελ. 354, 21:* ἑτέρως δὲ — διώσαντος κατὰ τὸ χ/φον **B**

Παραλλαγὴ χ/φου Q

ἑτέρως δέ, ἵνα προσδράμωσιν ἐπὶ τῆς σοροῦ τὰ τείχη μόνα ἀφιᾶσι, οἱ πολέμιοι ἐξαίφνης ἔνδον τῆς πόλεως ἀφίκοντο καὶ τὴν πόλιν ἁλώσονται. Τοῦ δὲ λαοῦ συναθροισθέντος καὶ συναγομένου ἐπὶ τῷ ἐμπρησμῷ καὶ τοσοῦτοι γεγόνασιν ὡς ἀποσβεσθῆναι τῷ πλήθει τὸ πανάγιον τέμενος, ὁ μὲν ἄργυρος, λυθεὶς τῷ πυρί, ἦν ἅπας ἐπὶ ἐδάφους ὡς ὕδωρ, τοῦ δὲ πλήθους τῶν ὄχλων οὐ διεκχωροῦντος, ἀλλ' ἐπιμένοντος ἔνδον καὶ τῶν ἀποσοβούντων ἢ καὶ ὑποχωρεῖν διὰ τὸ ἄωρον τῆς νυκτὸς κελευόντων οὐκ ἰσχυόντων πεῖσαι τὴν πληθύν, δέος ὑπεισῆλθέν τινας τῶν κηδομένων τοῦ πανσέπτου ναοῦ, μή τινες ἀγνῶτες τῷ πλήθει τοῦ ὄχλου, διὰ τῆς νυκτὸς διαρπαγὴν ποιήσωσιν τοῦ ἀργύρου. Δείσας οὖν ὁ τὴν φροντίδα τῶν ἱερῶν ποιούμενος τοῦ ναοῦ μὴ

9-10 διαρπαγὴν - ἀργύρου corr. [διαρπαγῆς ποιήσωσιν τὸν ἄργυρον Q

τῷ ὄχλῳ μὴ παραπόληται, ὅς ἦν διατακεὶς τῷ πυρὶ καὶ τῷ ἐδάφει ἐπιλιμνάζων· «ὦ φίλοι πολῖται καὶ ἀγχιστεῖς», ἐξεβόησεν, «ἐπὶ τὸ τεῖχος πολέμιοι καὶ ἤδη τοῦτο ὑπορύττειν ἀπάρχονται», διασκεδάσαι τῷ λόγῳ τὸ πλῆθος ἐκμηχανώμενος καὶ μεθοδεῦσαι πρὸς τὰ τείχη μεταρυῆναι βουλόμενος, ὥστε περισῶσαι τὸν ἄργυρον.

Τὸ δὲ ἦν ἄρα ἀλή⟨θεια⟩ καὶ τοῦ ἁγίου ἐπίπνοια. Πιστῷ γὰρ ὄντι πιστεύσαντες τῷ ἀνδρὶ καὶ παραυτίκα τοῖς τείχεσι προσφοιτήσαντες ἅπαντες, εὗρον τοὺς πολεμίους τὰς ἑλεπόλεις ἤδη τοῖς τείχεσι προσερείδοντας· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς οὗτοι τοῦ πυρὸς οὐχ ἧττον κατὰ τῆς πόλεως βρέμοντας, ἀπεσόβησαν, εἰς συμμαχίαν τὸν ἅγιον προσκαλούμενοι.

Τοῦτο τὸ θαῦμα οὐδ᾽ ὅτι ἐστὶ θαῦμα συνιέντος τινός, ἐκεῖνος ὁ τὴν περὶ τῶν πολ⟨εμίων⟩ ἐμβοήσας βοὴν πρῶτος καὶ μηνύσας ἱεροφύλαξ πᾶσιν αὐτὸ διετράνωσε, λέγων, ὡς οὐκ εἰδήσει τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου, περιποιήσει δὲ τοῦ ἀργύρου ἐπὶ νοῦν βαλέσθαι τὸν λόγον ⟨δια⟩βοῆσαι, τὸ ἀποσκεδάσαι δῆθεν τοῦ ναοῦ τὸν λαὸν σοφιζόμενος. Ἐξ οὗ δὴ ⟨πᾶσι⟩ παρέστη σαφῶς τοῖς ὀρθῶς κρίνειν ἐπισταμένοις καὶ συνιέναι θείας οἰκο⟨νομίας⟩ ὡς προμηθείᾳ τοῦ ἁγίου τῇ τοῦ ἐχθροῦ κεφαλῇ περιτρέποντος ⟨τὰς αὐ⟩τοῦ μηχανὰς κακῷ τὸ κακὸν ἐξιάθη, διὰ μὲν τῆς πυρκαϊᾶς τὸν λαὸν ⟨διεγ⟩είραντος, διὰ δὲ τῆς τοῦ πυρὸς ἀποσβέσεως τοῦτον σθενώσαντος, διὰ δὲ τῆς ⟨ἐμπνευ⟩σθείσης τῷ ἱεροφύλακι σωτηρίου φωνῆς τῆς τοῦ ἔθνους μηνύσεως τὸ τεῖ⟨χος καὶ⟩ τὴν πόλιν σοφῶς ἄγαν καὶ συμπαθῶς διασώσαντος.

Παραλλαγὴ χ/φου Q

ὁ ἄργυρος τοῦ κιβωρίου, ὃς ἦν διατακεὶς τῷ πυρὶ καὶ τῷ ἐδάφει ἐπιλιμνάζων τῷ ὄχλῳ παραπόληται, «ὦ φίλοι καὶ ἀγχιστεῖς», ἐξεβόησεν, «ἐπὶ τὸ τεῖχος πολέμιοι βάρβαροι καὶ ἤδη τοῦ ὑπορύττειν ἀπάρχονται, ἀλλὰ σὺν ὅπλοις ἅπαντες ἐπὶ τὸ τῆς πατρίδος τεῖχος ὁρμήσατε».

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖνος δῆθεν ἐβόα πλαττόμενος τοῦ ἐξαγαγεῖν τοὺς ὄχλους ἐκ τοῦ ναοῦ καὶ μόνου γενομένου κατασφαλῆσαι τοὺς πυλῶνας, ὥστε μεθ᾽ ἡσυχίας ἡ συλλογὴ τοῦ χωνευθέντος ἀργύρου προσγένηται. Τοῦτο δὲ προμήθεια ἦν τοῦ πανενδόξου μάρτυρος Δημητρίου, εἰς τὸ μὴ νύκτωρ ὑπ᾽ ἀγνοίας ἕλωσιν οἱ ἐχθροὶ καὶ βάρβαροι τὴν πόλιν· ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἐγίνωσκεν, ὅτι πολέμιοι ἦλθον, κρύφα γὰρ ἤρχοντο ἑλέσθαι αὐτὴν νυκτός. Ὁπλισθέντες δὲ ἐπὶ τὰ τείχη ἀνῆεσαν ἅπαντες, πιστεύσαντες τῷ ἀνδρὶ τοὺς λόγους πιστῷ ὄντι, εὗρον τοὺς πολεμίους τὰς ἑλεπόλεις ἤδη τοῖς τείχεσι προσερείδοντας· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς οὗτοι τοῦ πυρὸς οὐχ ἧττον κατὰ τῆς πόλεως βρέμοντας ἀπεσόβησαν, εἰς συμμαχίαν τὸν ἅγιον προσκαλεσάμενοι.

Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τοῦ πυρὸς σβεσθέντος ὁ ἱεροφύλαξ πᾶσιν διετράνωσε τὸ θαῦμα τουτί, λέγων, ὡς οὐκ εἰδήσει τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου, περιποιήσει

B *[Περὶ τοῦ Ἰλλουστρίου]*

28. Οὐδὲν γὰρ οὔμενουν τῶν ἁπάντων ἐρασμιώτερον τῷ ἁγίῳ τῆς σωτηρίας τῆς ⟨αὐτοῦ⟩ πατρίδος καὶ πόλεως, οὐ χρυσός, οὐκ ἄργυρος, οὐ λίθοι τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, ὧν⟨περ⟩ καὶ πρότερον ὡς περιττῶν κατεφρόνησεν, ὡς αὐτοῖς ἀποδέδεικται ⟨τοῖς⟩ πράγμασιν· ὅς ⟨γε⟩ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν προὔθετο καὶ αὐτῷ γενέσθαι χρηστότητι παρήκοος τῷ στεφοδό⟨τῃ⟩ ἐγκελευσαμένῳ ποτὲ ἀποχωρῆσαι τῆς πόλεως ἁμαρτησάντων ἡμῶν καὶ τῷ ⟨ἀπο⟩λιπεῖν τὸν φιλάνθρωπον ἐδυσώπησε διαφεῖναι ἡμῖν τὰ ἡμαρτημένα καὶ τ⟨αῦτα⟩ μὴ προδοῦναι· οὐδὲν δὲ οἷον καὶ αὐτὸ παραθέσθαι τοῖς εἰρημένοις εἰ ⟨βούλει καθορ⟩ᾶν τοῦ μάρτυρος ⟨με⟩ίζονα.

Ἀνήρ τις ⟨ἐκ τῶν⟩ ἐθάδων καὶ ἡμετέρων ἀρετῇ μᾶλλον ⟨κοσμούμενος⟩ ἰλλουστρίου ἀξίᾳ τιμώμενος, ὃν ⟨δὴ⟩ ῥωμαῖοι καλοῦσιν ἰλλούστριον, ⟨τοῦτ⟩ον πρωτοσπαθάριον ἡ ἑλλὰς ἑρμηνεύει φωνή· οὗτος ἀεὶ τῷ τοῦ ⟨ἁγίου⟩ προσεδρεύων σηκῷ ἐργάτης ἀρετῆς ἐγνωρίζετο, δι᾽ ἧς τῷ θεῷ καὶ ⟨......⟩ς προσεγγίζουσιν ἄνθρωποι, δέδειχε καὶ τοῦτον τοιοῦτον τὸ τῆς προκειμένης ἀποκαλύψεως μέγεθος, ἣν ἤδη ὁ λόγος πρόεισι ταῖς ἀκοαῖς ὑμῶν ἐνηχῆσαι τὴν ἐκείνου φωνὴν δανεισάμενος. Ἔφη⟨σεν⟩ ὁ ἰλλούστριος, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἐπὶ Μαυρικίου τοῦ ⟨κατὰ⟩ τῶν Ἀβάρων πολέμου, ὃν

1 *Τὸ θαῦμα τοῦτο παραλείπει τὸ χ/φον Q· πρβ. τὰ ἀνωτέρω σελ. 325 λεχθέντα. Πβλ.* *Migne* P. G. **116**, 1316-1324. BHG 514-516.

Παραλλαγὴ χ/φου Q

δὲ τοῦ ἁγίου διὰ τὸ τὸν ἄργυρον μὴ διασκεδασθῆναι ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐσοφίσατο. Ἐξ οὗ δὴ πᾶσι παρέστη σαφῶς τοῖς ὀρθῶς προκρίνειν ἐπισταμένοις καὶ συνιέναι θείας οἰκονομίας ὡς προμηθείᾳ τοῦ ἁγίου τῇ τοῦ ἐχθροῦ κεφαλῇ περιτρέχοντος τὰς αὐτοῦ μηχανὰς κακῷ τὸ κακὸν ἐξιάθη, διὰ μὲν τῆς πυρκαϊᾶς τὸν λαὸν διεγείραντος, διὰ δὲ τῆς τοῦ πυρὸς ἀποσβέσεως τοῦτον σθενώσαντος, διὰ δὲ τῆς ἐμπνευσθείσης τῷ ἱεροκήρυκι σωτηριώδους φωνῆς τῆς τοῦ ἔθνους μηνύσεως, τὸ τεῖχος καὶ τὴν πόλιν σοφῶς ἄγαν καὶ συμπαθῶς διασώσαντος.

Οἱ δὲ τοῦ ἁγίου οἴκου λειτουργοὶ καὶ φίλοι τοῦ ταῦτα εἰρηκότος ἀνδρὸς ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος εἶπον· «ὁ Θεὸς τοῦ πανενδόξου καὶ ἁγίου μάρτυρος Δημητρίου εὐλογῆσαι καὶ πληθῆναι τὴν ζωήν σου ἐν ἀγαθοῖς, πρῶτον μέν, ὅτι τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ ναοῦ ὡς τέλειος καὶ ἀγχίνους μεγάλως ἐφρόντισας, ἔπειτα δέ, ὅτι καὶ τὰς ἡμετέρας ψυχάς, ὡς ἐξ ᾅδου εἰς φῶς ἀνεζώγρησας, μηνύσας ἡμῖν τ᾽ ἀληθὲς τῆς σῆς προσπονήσεως. Νομίσαντες γὰρ ἀψευδῶς σε περὶ τῶν βαρβάρων διαβοῆσαι τῷ τείχει προσήλθομεν καὶ εὑρόντες, ὡς εἴρηκας ὑμῖν, εἰς φυγὴν αὐτοὺς ἐτρέψαμεν καὶ ἡμεῖς διεσώθημεν τῷ σῷ λόγῳ καὶ προμηθείᾳ τοῦ ἁγίου».

ἤδη καὶ ὁ προλαβὼν λόγος ἐδήλωσεν, τεθεᾶσθαι δύο ἄνδρας εἴδει καὶ μεγέθει διαπρεπεῖς καὶ οἵους ἐν προσώπῳ βασιλέως τιμᾶσθαί τε καὶ παρίστασθαι, ἐπεισιόντας μὲν ἔξωθεν τοῦ νεώ, πρὸς δὲ τὸ λεγόμενον τρίβ⟨ηλ⟩ον γενομένους, ἀρχὴ δὲ τοῦτο τῆς πρὸς τὸν ναὸν εἰσόδου καὶ μεθόριον τῶν πρὸς ἑσπέραν αὐτοῦ θετταλῶν δύο μεγάλων κιόνων, εἰπεῖν τῷ ὑπηρέτῃ ἀναγαγεῖν αὐτοὺς τῷ κυρίῳ τοῦ οἴκου. Τούτου δὲ τῇ εἰσόδῳ τοῦ ἱεροῦ κιβωρίου προσπελάσαντος καὶ προσψαύσαντος καὶ τοὺς δηλωθέντας ⟨καταμη⟩νύσαντος θᾶττον αὐτοῖς διᾶραι τὰς θύρας τὸν ἅγιον προσαπαντῆσαί ⟨τε⟩ καὶ προσερεῖν, ὥς τινας συνήθεις καὶ παρὰ βασιλέως ἥκοντας διαπυθέσθαι τε ⟨τοῦ⟩ βασιλέως τὸ βούλημα. Τοὺς δ᾽ ἀνειπεῖν κελεῦσαι τὸν βασιλέα τῇ σῇ ἁγιωσύνῃ ⟨κατα⟩λιπεῖν τὴν πόλιν καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι, ὡς τοῖς ἐχθροῖς ⟨.....⟩ διαφειμένου καὶ ὡς ταῦτα ἀκηκοότα ἐπιδακρῦσαι τῷ λόγῳ τὸν ἅγιον ⟨κεφαλὴν⟩ ἐπικλίναντα καὶ ἀφασίᾳ συσχεθέντα μακρᾷ, τὸ βάρος τῆς λύπης τῶν ⟨ὀδυρο⟩μένων τῷ τοιῷδε σχήματι ἐνδεικνύμενον. Οἷς δὴ καὶ τὸν ὑπηρέτην ἀνιαθέντα ⟨εἰπεῖν⟩· «εἰ ᾔδειν, ἀδελφοί, τοσοῦτον ὂν τῆς ὑμῶν παρουσίας τὸ ἀηδές, οὐκ ἄν ⟨ποτε⟩ τῷ κυρίῳ μου κατεμήνυσα». Πρὸς τούτοις ὀψὲ καὶ μόλις πάλιν ⟨εἰπεῖν⟩ τὸν ἅγιον· ὄντως οὕτως ἤρεσεν, οὕτως παρέστη τῷ κυρίῳ καὶ δεσπότῃ πάντων ⟨τοιαύ⟩την πόλιν, ἣν τῷ ἰδίῳ ἐξηγοράσατο αἵματι, διαφεῖναι τοῖς αὐτὸν ⟨οὐκ ἐπιγ⟩ινώσκουσι. Τῶν δὲ καταφησάντων τὸν συμπαθέστατον ἀνθυπενεγκεῖν ⟨ἅγιον⟩ καὶ τὴν ἀπόκρισιν τῷ δεσπότῃ πάντων κατεπισκῆψαι προσενεγκεῖν ⟨αὐτῷ⟩ οὕτως. Οἶδα τὸ ἔλεός σου, οἶδα τοὺς οἰκτιρμούς σου, φιλάνθρωπε, ⟨ὑπερ⟩νικῶντας ἀεὶ τὴν σὴν ἀγανάκτησιν, ἣν αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ὑπανά⟨πτου⟩σιν· οἶδά σε τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν τεθεικότα καὶ τὸ ἴδιον αἷμα ⟨ὑπὲρ⟩ τούτων ἐκχέαντα καὶ μηδαμοῦ τὴν εὐδοκίαν σου ταύτην παραποδί⟨ζοντα⟩ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίαις καὶ ἐπεὶ κἀμὲ τῆσδε τῆς πόλεως κατέστησεν ⟨σωτῆρ⟩α, σὲ τὸν δεσπότην[1] μιμήσομαι, τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ ταύτης θήσω καὶ σὺν ⟨αὐτῇ⟩ ζήσομαι καὶ ἀπολλυμένης οὐκ ἀποστήσομαι· τὸ ὄνομά σου γὰρ ἐπικέ⟨κληται,⟩ σοῦ οὐκ ἀπέστη κἂν ἥμαρτε καὶ αὐτὸς θεὸς εἰπὼν μετανοούντων, πρὸς ταῦτα κελεύεις εἰπεῖν, ταῦτα ἐροῦμεν τῷ πέμψαντι, ταῦτα ἐροῦμεν τῷ βα⟨σιλεῖ μ⟩ὴ λυπηθῇ ἐπὶ σοί. Τὸν δὲ ταῦτα ἐρεῖν καὶ αὖθις εἰπεῖν καὶ εἰπόντα τῷ κοιμητηρίῳ παλιννοστῆσαι ⟨καὶ⟩ ὄπισθεν ἀ⟨πο⟩κλεῖσαι τὸ κιβώριον, ⟨τῶν ἀγ⟩γελιαφόρων ἤδη ἐπαπιόντων ⟨τοῖς⟩ λόγοις.

Ταῦτα δὲ ὁ ἱερὸς ἰλλούστριος ἐ⟨ν ἐκ⟩στάσει ὁρᾶν τρανῶς καὶ ἀκούειν ⟨ἐν⟩ ὁράματι ἀναφανδὸν διετείνε⟨το⟩ καὶ ἅμα λέγων, ἐπῄει παραθαρρ⟨ύν⟩ων τὸ ἐγκατάλειμμα τῆς πόλεως κατε⟨...⟩ ἤδη καὶ ἀδρανὲς ὂν τῷ

[1] Ἰω. 13, 37.

6 κιβουρίου B

προηγησαμένῳ λοιμώδει νοσήματι καὶ τῇ τοῦ ἔθνους ἐφόδῳ ἄτονον πάντῃ καὶ ἐ⟨ν⟩ ἀμηχάνῳ καθήμενον, ἔπειθέ τε λέγων μετ᾽ αὐτῶν εἶναι τὸν ἅγιον καὶ τῇ αὐτοῦ πρεσβείᾳ διασωθῆναι ἐπληροφόρει καθὼς δὴ καὶ ἡ τῶν πραγμάτων ἔκβασις πέπεικεν ὕστερον, ἀφ᾽ ὧν ἁπάντων ἀναρρωσθέντες οἱ ἄνδρες οὐχ ἧττον ἢ τοῖς σημείοις τοῖς ἐπὶ τοῦ τείχους γεγενημένοις τὸ τηνικαῦτα τοῦ θεομάρτυρος· ἀνῄεσαν δὲ ἐπὶ τὸ τεῖχος καὶ κατὰ τῶν πολεμίων ὡπλίζοντο καὶ οὕτω προμαχοῦντος τοῦ ἁγίου καὶ προασπίζοντος τὸ τῶν βαρβάρων ἐκεῖνο πλῆθος ἀπερραπίσθη καὶ ὑπεχώρησεν.

QB *[Περὶ τοῦ ἐν τῷ ναῷ θρόνου ἱερατικοῦ]*

29. Ἀλλ᾽ ἐπανιτέον αὖθις ἐπὶ τὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ ⟨τὰ⟩ ἐν αὐτῷ θαύματα, ἵνα καὶ ὁ λόγος ἡμῖν καθ᾽ ὁδὸν ἴῃ.

Τὸ ἱερὸν κιβώριον κατηρείπωσε μὲν πυρὶ ὁ ἐχθρός, φθόνῳ βληθείς, ᾗπερ ἔφημεν[1], ἀνεκαίνισε δὲ ἡ τοῦ ἁγίου προμήθεια τρόπῳ τοιῷδε. Θεοδόσιος ἦν ὄνομα τῆσδε τῆς ἐκκλησίας Ἐπίσκοπος, ᾧ περὶ τὴν τούτου ἀνοικοδομὴν πονουμένῳ, τὸ τοῦ ἀργύρου ἐνδέον, διετάκη γὰρ ἤδη τὸ πλεῖστον αὐτοῦ μέρος πυρί, εἰς ἀπορίαν ἐνέβαλεν. Ἐξαπορῶν δὲ ὅθεν τὸ λεῖπον τῷ ἔργῳ ἐπανασώσεται, ἐπὶ νοῦν λαμβάνει τὸν περὶ τὸ θεῖον ἀνάκτορον ἀρχιερατικὸν καθελεῖν θρόνον, ἐξ ἀργύρου καὶ αὐτὸν συγκείμενον καὶ τὸ ἱερὸν ἀνακαινίσαι κιβώριον. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐβουλεύετο, ἐπιφαίνεταί τινι τῶν εὐλαβῶν πρεσβυτέρων ὄναρ ὁ ἅγιος ὁμωνυμοῦντι αὐτῷ καὶ φησίν. «Εἰσηγοῦμαί σοι τῷ Ἐπισκόπῳ εἰπεῖν, φείσασθαι τοῦ ἱεραρχικοῦ θρόνου». Ὅραμα δὲ τούτου λογισαμένου τὸ ὅραμα, παρῆκε τὴν ἐντολήν.

Ταύτῃ τοι καὶ δεύτερον ὁ ἅγιος ἐπιφαίνεται, αὐτὸ δὴ τοῦτο κατεπισκήπτων τῷ πρεσβυτέρῳ, εἶρξαι τὸν Ἐπίσκοπον ἤδη περὶ τὴν τοῦ θρόνου ἐπειγόμενον καθαίρεσιν. Ἐντεῦθεν διεγερθεὶς ἀπαγγέλλει τῷ Ἐπισκόπῳ ὁ πρεσβύτερος τὸ παρὰ τοῦ μάρτυρος κελευόμενον, θαμβεῖται τὸ ἀπόρρητον καὶ ἐπὶ νοῦν ἔτι ἐξαγγελλόμενον ἀκηκοὼς ὁ Ἐπίσκοπος, συλλογίζεται, ὡς μόνος θεός ἐστιν ὁ τὰ ἀπόρρητα τῶν καρδιῶν ἐρευνῶν καὶ οἷς ἐκεῖθεν ἐνδοθείη ἁγίοις αὐτοῦ ἐχεμυθεῖ[2], ἀποπέμπεται τὸν πρεσβύτερον, σιωπῇ ἐπὶ μικρὸν ἀναβάλλεται καὶ αὖθις ὁρμᾷ τὸ τὸν θρόνον καθελεῖν, ἐπεὶ μὴ ὑπῆν ἄλλοθεν πορισμός. Τότε δὲ ὁ μάρτυς ἐπιφανείς, διερμηνεύει τῷ πρεσβυτέρῳ σαφέστερον εἰπεῖν τῷ Ἐπισκόπῳ ὑπενδοῦναι μικρὸν τῆς ὁρμῆς καὶ διαφεῖναι τὸν

[1] Πβλ. ἀνωτέρω σελ. 352-354.

[2] Πβλ. Ρωμ. 8, 27 Ἀποκ. 2, 23.

9 *ὁ πρὸ τῆς ἐπικεφαλίδος ἀριθμὸς ΙΗ΄ εἰς τὸ χ/φον Q ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ βιβλιοδέτου.* 10 ⟨τὰ⟩ om. QB 12 κιβούριον B 14 τῆςδε corr.] τηνικάδε QB 19 κιβούριον B | τινι B: τοίνυν Q 25 ἀπαγγείλει Q 30 τὸ om. B / ὑπῆν Q: εἰπεῖν B 31 μάρτυς Q: ἅγιος B

θρόνον, προσθεὶς τὸ καὶ «ὡς πλέον σοῦ φροντίζω περὶ τοῦ οἴκου μου» [1]. Ἀκούσας δὲ ταῦτα καὶ συμβαλὼν ὁ Ἐπίσκοπος, τοῦ ἁγίου κατηκολούθησε τῷ βουλεύματι, ἀναβολὴν τῷ ἔργῳ δεδωκώς.

30. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ καὶ φοιτᾷ τις περὶ δείλην ὀψίαν παρὰ τῷ ἀρχιερεῖ, Μηνᾶς ἦν ὄνομα τῷ ἀνδρί, καὶ ἐπιδίδωσιν ἀργύρου ὁλκὴν λίτρας οε' εἰπών, «ἔστωσαν ταῦτα εἰς τὴν τοῦ κιβωρίου τοῦ ἁγίου κατάστασιν, πάλαι μοι τῷ ἁγίῳ ὑπεσχημένα, νυνὶ δὲ ἀποδιδόμενα τοῦ ὁρμήματος τῆς ψυχῆς οὕτω κινήσαντος». Φθάνει τούτου τὴν δόσιν καὶ ἕτερος, Ἰωάννης ἐκαλεῖτο καὶ οὗτος. Περὶ πρώτην δὲ φυλακὴν τῆς νυκτὸς εἰσαγγέλλεται καὶ οὗτος τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ καὶ εἰσελθὼν ἐπιδίδωσιν ἀργύρου λίτρας τεσσαράκοντα χρήσασθαι ἀξιῶν καὶ ταύταις εἰς τὸ τοῦ ἱεροῦ κιβωρίου ἔργον.

Καταπλαγεὶς γοῦν ἐπὶ τούτοις τὸ προμηθὲς ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ ἁγίου καὶ ἐπιθειάσας ὡς εἰκὸς καὶ ὑπερευχαριστήσας τοῦ ἔργου ἀπήρξατο καὶ ἀρξάμενος ἐτελείωσεν εἰς δόξαν τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ θείᾳ δυνάμει ταῦτα τερατουργοῦντος ἁγίου μάρτυρος καὶ εἰς διαφέρουσαν εὐκοσμίαν τοῦ ὑπερφυοῦς καὶ θείου αὐτοῦ ναοῦ τὸ δαυιτικὸν ἐκεῖνο ἔργῳ πληροφορῶν λόγιον· «Κύριος ἠγάπησα εὐτρέπειαν οἴκου σου» [1].

B *[Περὶ Ὀνησιφόρου τοῦ νεωκόρου]*

31. ⟨Ὅ⟩πως δὲ καὶ τοῖς σφαλλομένοις τῶν νεωκόρων φιλανθρώπως προσφέρεται καὶ δια⟨νίστησι⟩ πίπτοντας, ὁ πάντων μαρτύρων διδακτικώτατος καὶ φιλανθρωπότατος, ⟨πέρας⟩ τεθεικὼς τῷ διηγήματι καὶ συνεξυφάνας τῷ λόγῳ τῶν θαυμάτων τοῖς ⟨διηγήμ⟩ασι τὴν ἱστορίαν καταπαύσω· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο μοι ὅσιον δοκεῖ παριδεῖν ⟨τοια⟩ύτης τυγχάνον ὠφελείας κατάπλεων τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Ὀνησιφόρος ⟨τὸ ὄν⟩ομα τῶν νεωκόρων ἑνί, οὓς ὁ τότε καιρὸς τῷ ναῷ ἀπεκλήρωσε ⟨ἔρ⟩γῳ τῇ ἁγίᾳ σορῷ προσεδρεύοντι καὶ περὶ τὰς τῶν λύχνων καὶ λαμπάδων ἁφὰς ⟨πονου⟩μένῳ, πολλαὶ δὲ αὗται περὶ τὸ ἱερὸν καὶ θεῖον κιβώριον ἐκ διαδοχῆς τῶν ⟨ἐκεῖσε⟩ ἐπιρρεόντων καὶ ἑκάστου ὡς οἷόν τε καρποφοροῦντος, οὗτος οὐκ ἐπὶ πο⟨λὺ⟩ συνεχώρει τὰς λαμπάδας ἀνάπτειν, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ προσενέγκαντος ⟨ἐκδ⟩ρομὴν ἀπεσβέννυε ταύτας

[1] Πβλ. Ἰω. 2, 16.

2 καὶ συμβαλὼν om. B / κατηκολούθησε Q: ἐπικολούθησε B 3 βουλήματι B 5 ἀργυρίου B 6 κιβουρίου B / τοῦ ἁγίου om. B 10 ἀργυρίου B 11 ἀξιῶν corr.] ἐξιῶν QB / κιβουρίου B 13 ἐπιθειάσας corr.] ἀποθειάσας B: ποθήσας Q 15-16 ὑπερφυοῦς Q: ὑπερφεροῦς B / αὐτοῦ ναοῦ ∾ B 17 κύριε B | *μετὰ τὸ* οἴκου σου + χάριτι καὶ δυνάμει Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Q 28 κιβούριον B

φειδὼ καὶ μικρολογίαν κλεπτόμενος, τὰς ⟨....⟩ τῆς ἁφῆς, ἀφῄρει καὶ μεγίστας δὲ οὔσας ἔστιν ὅτε βραχυτέραις ἠλλά⟨σσετο⟩ ἐπὶ μικρῷ κέρδει μεγίστην ζημίαν ψυχῆς ὁ φρενοβλαβὴς πο⟨ριζόμενος⟩. Ἀλλ' οὐδὲ τούτου παρεῖδεν ὁ φιλάνθρωπος μάρτυς ἀθεράπευτον τὴν ⟨πρᾶξιν⟩, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τοὺς ἐφεξῆς ἐκπαιδεύει τὰ δέοντα, οἷς ἐπ' αὐ⟨τῶν οὔ⟩τως εἰργάσατο. Ὄναρ γὰρ αὐτῷ ἐπιστὰς διελέγχει καὶ ὑφηγεῖται ⟨ἔργ⟩ον φιλανθρωπότερον, ἔφη γάρ, ἀδελφὲ Ὀνησιφόρε, οὐ⟨κ ἀρέσκει μοι⟩ τὸ δρώμενον παρὰ σοῦ ἐπὶ ταῖς λαμπάσιν· ἴσθι τοῦτο ποιῶν ⟨τοὺς ἐπι⟩φέροντας τὰ μέγιστα ζημιοῖς καὶ σεαυτὸν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθ⟨ρον⟩ ἐξωθεῖς· ἐπὶ πολὺ γὰρ τῶν λαμπάδων ἡμμένων, ἐπὶ πλέον καὶ ⟨ἐξ⟩ιλεοῦται τῷ προσενέγκαντι· θᾶττον δὲ ἀφαιρουμένων ὑποτέμνεται ⟨ἐκεί⟩νου τὸν ἔλεον τὸ πρᾶγμα, ἐπαυξάνει δὲ τὸ κατάκριμα τῷ ὑφε⟨λομένῳ⟩. Τούτοις ὁ Ὀνησιφόρος μικρὸν ἐπισχών, αὖθις τῷ ἡμέρῳ τοῦ ὁράματος ⟨πεισθ⟩είς, εἰς ἤθη ἐπάνεισι τὰ αὐτοῦ ἀδεῶς τολμῶν τὰ συνήθη.

Ἀνήρ τις τῶν εὐσεβῶν βαθείας νυκτὸς ἐπιστάς, κηροὺς προσήγαγεν εὐμεγέθεις καὶ διαφανεῖς· τούτους ἀλ⟨λάξας.... ἐφθαρμένη ἡμίσεια γραμμή⟩.... ὑ⟩φελέσθαι μεταβάντος ἤδη τοῦ ⟨.... ἐφθαρμένη ἡμίσεια γραμμὴ ἅμα τῷ τὴν χεῖρα ὑφαπλῶσαι ⟨καὶ σβέσαι αὐτοὺς⟩ φωνὴν ⟨..........⟩ τοὺς ὑποκειμένους ὁ ἅγιος ⟨ἔφη⟩ «πάλιν τὰ ⟨αὐτά⟩». Βληθεὶς ὁ Ὀνησιφόρος κατηνί⟨κα ἐπὶ τὸ ἔ⟩δαφος πτῶμα δ⟨.........⟩τηθεὶς τῷ δέει καὶ τῇ βολῇ ⟨.........⟩, ἕως τις τῶν ⟨.....⟩ συνήθων παρελθὼν ἀνέστησεν... τοῦ ⟨ὁράματος⟩ καὶ τῆς ἐκστάσε⟨ως ἐπα⟩νήγαγεν, αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ ἤδη γενόμενος ἐξωμολογεῖτο ἐπὶ πάντων ⟨τῆς⟩ τε ἰδίας ἀφροσύνης τὸ τόλμημα καὶ τῆς τοῦ ἁγίου περὶ αὐτὸν κηδ⟨εμονίας⟩ τὸ πρότερον καὶ παιδείαν μετὰ φιλανθρωπίας τὸ δεύτερον, οὐ μόνον ⟨ἀλ⟩λὰ καὶ ἑτέρους ὠφεληθῆναι τῷ θαύμα⟨τι⟩.

32. Τοσαῦτα μὲν οὖν καὶ ἡμῖν ὥσ⟨περ ἔφθην⟩ ὀλίγα καὶ ἐκ μεγάλων μέγιστα παρ⟨έστησα⟩ διηγήσασθαι τῶν θαυμασί⟨ων⟩ τοῦ θεομάρτυρος, ἐπαξίως μὲν οὐδαμῶς· τί γὰρ ἂν καὶ εἴη ἐπάξιον, οὗ ὁ ⟨κόσμος⟩ οὐκ ἔστιν ἀντάξιος, ἀλλ' ὅσον, ὥσπερ εἴρηται τὸν πόθον ἀφοσι⟨οῦσθαι⟩ καὶ διαρκεστέραν τὴν εὐμένειαν καὶ κηδεμονίαν τοῦ θαύματος κτήσασθαι. Εἴη δὲ μεθ' ἡμῶν ταύτης τελεῖν καὶ τὸν ἱερὸν τουτονὶ τῶν φιλομ⟨ούσων⟩ σύλλογον ἅπαντας τοὺς συνελθόντας ἡμῖν καὶ συμπανηγυρίζοντας μὴν καὶ ἐκμιμεῖσθαι βουλομένους καὶ οἷον ἀρχέτυπον ἀρετῆς τοῦ οἰκ⟨είου⟩ ἐκείνου βίον ποιεῖσθαι· ἀπόχρη γὰρ εἰς ἐκεῖνον μόνον ἀπροκ⟨αλύπτως⟩ πάσης ἀρετῆς ⟨ἰδέαν⟩ ἐναπομάττεσθαι, ὃς οὐχ ἧττον τῷ μαρτυρίῳ ⟨τῇ⟩ ἐκείνου πανάγνῳ καὶ ἀγγελικῇ ἀγωγῇ τὸ περιττὸν τῆς ἀρετῆς ⟨δεί⟩κνυσιν ἅπασιν, ὧν δὴ καὶ τὰ τῶν ἰαμάτων χαρίσματα προσμαρτυρεῖν, ἀσύγκριτον ἐν ἐκείνῳ πίστις εἰς θεὸν ἔνι τελεία καὶ ἀπαράκλη⟨τος⟩ ἀγάπης ὅρος ὑπερτελοῦς, ὅτι καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν περιείληφε ⟨....⟩ σωφροσύνῃ καὶ ἁγνείᾳ τῷ μετρίῳ καὶ ἀτύφῳ συγκε-

κραμένον ⟨....⟩ φυεῖς. Αἷς δὴ καὶ τῶν θαυμάτων ἡ χάρις θεοκρίτως ἐφέπεται ⟨....⟩ ὑπεροψία τῶν παρόντων μεγαλοψύχως ἐξήσκητο, ἀποβ⟨αίνει⟩ γὰρ πάντα θεῷ καὶ τοῖς πένησι τὸ μεῖζον αὐτοῦ τοῦ σώματος ⟨....⟩ ἀποθανεῖν κόσμῳ, ζῆν δὲ μόνῳ Χριστῷ. Ἡ δὲ προστασία τῶν δεομένων, δι' ἣν καὶ τήμερον παρά γε πᾶσι καὶ παρ' ἡμῖν ὡς κοινὸν εὐεργέταις ἀν⟨έχεσθαι⟩, ὅς γε παρ' ὅλον τὸν βίον, ναὶ μὴν καὶ μεθ' ἱερὰν τελευτὴν ὅλοσ⟨χερῶς⟩ καθορᾶται μεταποιούμενος, πρὸς ἃ δὴ πάντα τῶν κατορθωμά⟨των⟩ ἡμεῖς ἐνορῶντες καὶ ᾗ χρὴ τοῦτον ἀπομιμούμενοι ἐπὶ μᾶλλον ⟨ἐπιμελού⟩μεθα πρακτικῶς αὐτοῦ τὸ μνημόσυνον καὶ οἰκείως πανηγυρί⟨ζομεν⟩ καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν μεγίστων καταξιώσομεν, ἐντεῦθεν μὲν τῆς ⟨....⟩ ὡς θερμοτέρας πρὸς τούτου καταξιούμενοι, ἐκεῖθεν δὲ μεθιστάμ⟨ενοι⟩ οἷα μιμηταὶ συμμεθέξοντες ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ κυρίου ⟨ἡμῶν⟩, τῷ πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι δόξα, κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ⟨ἀμήν⟩.

Θεσσαλονίκη, Ὀκτώβριος 1936.

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ε' ΟΞΕΙΤΗΣ (1089-1100)

Ὁ Ἰωάννης Ὀξείτης κατήγετο προφανῶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾗ καὶ ἐξεπαιδεύθη[1], ἐκαλεῖτο δὲ Ὀξείτης ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ὀξείᾳ[2] τῆς Προποντίδος, ἐν ᾗ ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας εἶχε μονάσει. Ὁ ἴδιος ἐπληροφόρησε περὶ ἑαυτοῦ τὰ ἑξῆς: «Ἐγὼ λόγοις ἐκτραφεὶς καὶ συζήσας ἀεὶ καὶ μηδὲν πλέον τούτων τε καὶ τοῦ ἐν ᾧ λόγοις ἐσχόλαζον κελλίου εἰδώς, εἶτα οὐκ οἶδα πῶς, τῇ Θεοῦ παραχωρήσει, πατριαρχικῆς ἀξίας ἐπιβὰς καὶ τοὺς οἴακας τῆς κατὰ τὴν μεγάλην Ἀντιόχειαν Ἐκκλησίας ἐγχειρισθείς, ἐν ἡμέραις πολλαῖς γεμούσαις δυσκολίαις, ἤλπισα ἐπὶ τὸν λέγοντα τοῖς εἰς τοιαύτας πεμπομένοις διακονίας «ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων»[3].

Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης καταφαίνεται ὅτι ὁ Ἰωάννης Ὀξείτης ἦτο ἁπλοῦς μοναχός, ὅτε ἐξελέγη Πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἀσχολούμενος περὶ τὰ γράμματα ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ὀξείας. Τὰ δὲ διασωθέντα συγγράμματα αὐτοῦ μαρτυροῦσιν ὅτι ἔτυχε μεγάλης θεολογικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως, ὅτι κατείχετο ὑπὸ μεγάλου ζήλου ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἦτο ἐν γένει ζωηροῦ χαρακτῆρος. Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἐξελέγη ἐν ἔτει 1089, παρόντων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ συμμετασχόντων προφανῶς τῆς χειροτονίας αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας τῶν μητροπολιτῶν Λαοδικείας, Ἀναζάρβης καὶ Μοψουεστίας, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν εἶναι γνωστά[4].

[1] Ὅτι ἦτο «Δαμασκηνὸς τὴν πατρίδα», Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου, Ἀρχιμ. Ὀρθόδοξος Ἑλλάς, ἤτοι περὶ τῶν ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, Ἐν Λειψίᾳ 1872, σ. 10, οὐδαμόθεν ἀποδεικνύεται, τοὐναντίον δὲ πᾶσαι αἱ ἐνδείξεις πείθουσιν ὅτι ἦτο Κωνσταντινουπολίτης τὴν πατρίδα.

[2] *Ὀξειὰ* ἢ *Ὀξυὰ* (τουρκ. *Σιβρὺ-ἀντὰ*) 2 περίπου μίλια ΝΔ. τῆς Ἀντιγόνης, ἐν τῇ συστάδι τῶν Πριγκηπονήσων, νῦν ἔρημος νῆσος. Ἡ Μονὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ εὑρίσκετο ἐν τῇ κορυφῇ τῆς νήσου ὑψομ. 300 ποδῶν. R. Janin, Les îles des Princes. Étude historique et topograhique, «Echos d'Orient» 27, 1924, σ. 433-436.

[3] Ταῦτα λέγει ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ περαιτέρω παρατιθεμένῃ καὶ ἀνεκδότῳ τέως ἐν τῷ κώδικι 482 (1117) φύλλ. 251β-296α τῆς Σιναϊτικῆς Βιβλιοθήκης διασωθείσῃ παραιτήσει αὐτοῦ, V. Benesevic, Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in Monasterio Sanctae Catharinae in monte Sina asservantur, τόμ. I, Petropoli 1911, σ. 279-280.

[4] C. Karalevskij, Antioche, ἐν Vacant-Mangenot, Dictionnaire de foi catholique, III, 614 ἑξ. Ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν Πατριαρχῶν ταυτίζεται ἐσφαλμένως ὁ Πα-

Μετὰ τῶν εἰρημένων μητροπολιτῶν, ἅμα τῇ ἐκλογῇ καὶ χειροτονίᾳ αὐτοῦ, ὁ Ἰωάννης Ὀξείτης συμμετέσχε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθείσης ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081 - 1118) Ἐνδημούσης Συνόδου, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου Γ´ Γραμματικοῦ (1084 - 1111) πρὸς συζήτησιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ Σύνοδος ἐκείνη ἀπεφάσισε τὴν ἐν τοῖς Διπτύχοις ἐγγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ Πάπα Ρώμης Οὐρβανοῦ Β´ (1088 - 99), ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ὑπὸ τούτου ἀποστολῆς ὁμολογίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὑπὸ τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν[1].

Πιθανῶς εἰς τὴν Σύνοδον ἐκείνην ὁ ζηλωτὴς Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ε´ Ὀξείτης ὑπέβαλε τὸ διασωθὲν καὶ περαιτέρω παρατιθέμενον τέως ἀνέκδοτον ὑπόμνημα αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὑπεδείκνυε τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ[2]. Καὶ πρότερον μέν, λέγει, βλέπων ἀτάκτως τινὰ γινόμενα, ἐλυπεῖτο, ἀλλ᾽ ἐσιώπα μὴ θεωρηθῇ προπετής, φοβούμενος, ἂν τῶν ἄλλων ἡσυχαζόντων, ὧν τινες καὶ λόγῳ καὶ ἀξιώματι προεῖχον, αὐτὸς ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ. Ἀλλ᾽ ἐτόλμησε νῦν νὰ πράξῃ τοῦτο, βλέπων τὴν ἀθέτησιν τῶν ἱερῶν κανόνων φανερὰν καὶ ᾐσχύνετο, διότι, ἐν ᾧ κατηγοροῦντο οἱ Δυτικοὶ ἐπὶ παραβάσει τῶν ἱερῶν κανόνων, ἀπεδεικνύοντο παραβάται καὶ ἀθετηταὶ οἱ ἐγκαλοῦντες αὐτοὺς Ἀνατολικοί. Οὗτοι, ἐν ᾧ, διαρκῶς ἐτόνιζον τὴν ὑπὸ τῶν Δυτικῶν ἀθέτησιν τῶν κανόνων δὲν ἐφρόντιζον περὶ διορθώσεως ἑαυτῶν. Εἰδικώτερον παρετήρει ὁ Ἰωάννης ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι, ἀθετοῦντες ῥητὰς διατάξεις τῶν ἱερῶν κανόνων, ἄνευ ἀνάγκης διέμενον πλέον τῶν ἓξ μηνῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Παρεβιάζοντο ὡσαύτως οἱ κανόνες οἱ θεσπίζοντες ὅτι ἐντὸς τὸ πολὺ τριῶν μηνῶν ἔδει νὰ χειροτονῶνται Ἐπίσκοποι εἰς τὰς χηρευούσας θέσεις. Παρεθεωροῦντο καὶ οἱ κανόνες οἱ ἐπιβάλλοντες ὅπως ἕκαστος Ἐπίσκοπος ἔχῃ Οἰκονόμον διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἐπισκοπῆς, ἐντεῦθεν δὲ πολλὰ προήρχοντο τὰ ἄτοπα. Τέλος παρετήρει, ὅτι δὲν συνεκροτοῦντο ἐτησίως αἱ ὑπὸ τῶν κανόνων ὁριζόμεναι Σύνοδοι καὶ ἐπανελάμβανεν αἴτησιν ὑποβληθεῖσαν καὶ ὑπὸ ἄλλου Ἀρχιερέως, ζητῶν νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν παρημελεῖτο ἡ συγκρότησις τῶν κανονικῶν ἐτησίων Συνόδων.

τριάρχης Ἰωάννης Ε´ Ὀξείτης πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Ἰωάννην Γ´. Le Quien, Oriens Christianus II, 753-4, ἢ ἀριθμεῖται ὡς Ἰωάννης Ζ´ Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες ὑπὸ Θ. Μ. Ἀριστοκλέους, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, σ. 131, 132.

[1] W. Norden, Das Papstum und Byzance, Berlin 1903, σ. 46-7. W. Holzmann, Die Unionsverhandlungen zwischen Kaiser Alexios I und Urban II im Jahre 1089 ἐν Byzantinische Zeitschrift, XXVIII, 1928 σ. 61.

[2] Διεσώθη ἐν τῷ αὐτῷ Σιναϊτικῷ κώδικι 482 (1117) φυλλ. 296β-297α, Benesevic, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 279-280.

Πρὸ τῆς μεταβάσεώς του εἰς Ἀντιόχειαν κατ᾽ αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἀπηύθυνε πρὸς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ προφυλάσσων αὐτό, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τοῦ Μονοθελητισμοῦ, ποιμαντορικὴν παραίνεσιν ἢ ἐγκύκλιόν τινα, ὡς μανθάνομεν ἐκ μονοθελητικῶν πηγῶν. Ἐπὶ τῆς διδασκαλίας δὲ τοῦ Μονοθελητισμοῦ συνέγραψε βιβλίον διῃρημένον εἰς δέκα προτάσεις καὶ ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἰωάννην ἐκ μέρους τῶν Μονοθελητῶν, ὁ Ἐπίσκοπος Καφαρτάβας, Θωμᾶς Χαρανίτης, εἰς ἀπάντησιν προφανῶς τῶν ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸ ὀρθόδοξον ποίμνιον τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας γραφέντων[1].

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔτι εὑρισκόμενος ὁ πατριάρχης Ἰωάννης, ἐν τῷ διακρίνοντι αὐτὸν ζήλῳ, ἀπηύθυνε «Λόγον πρὸς τὸν Βασιλέα κύριον Ἀλέξιον» καὶ ἑτέραν «Συμβουλὴν πρὸς Βασιλεῖς»[2]. Ἐν τέλει τοῦ δευτέρου τούτου κειμένου σημειοῦται ἡ χρονολογία Ἰνδικτῶν 5, ἔτ. 6590 (=1082), ἀλλ᾽ ἡ χρονολογία αὕτη δὲν φαίνεται ἀκριβής. Τὸ δεύτερον κείμενον ἡ «Συμβουλὴ πρὸς Βασιλεῖς» ἐγράφη μετὰ τὸν «Λόγον πρὸς τὸν Βασιλέα Κύριον Ἀλέξιον», ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς τούτου ἐνδείξεις ὁ «Λόγος» ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν περὶ τὸ ἔτος 1091.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1090 - 1091 ἡ Αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου διετέλει εἰς οἵαν κατάστασιν εὑρέθη κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, διότι διέτρεχε τοὺς ἐσχάτους τῶν κινδύνων, ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Πετσενέγων κατὰ τῆς Θρᾴκης, ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου καὶ ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σελτσουκιδῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατὰ τὸ 1091 ἐπολιορκεῖτο ὑπ᾽ αὐτῶν ἡ Νικομήδεια. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1901 ὁ Ἐμίρης Τζαχὰς κατέλαβεν ἐκ νέου διὰ πειρατικοῦ στόλου τὰς νήσους Χίον καὶ Μυτιλήνην, ἀφ᾽ ὧν πρότερον εἶχεν ἐκδιωχθῇ[3]. Καὶ ἄλλαι δέ τινες ἐνδείξεις τοῦ «Λόγου πρὸς τὸν Βασιλέα

[1] Διεσώθη χειρόγραφόν τι Συριακὸν τοῦ ιε´ αἰῶνος, ἐν ᾧ ὑπάρχει καί τι σύγγραμμα περιγραφὲν ὑπὸ τοῦ Assemani, Bilbiotheca orientalis I, 576, καὶ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «Thomae Haranitae episcopi Caphartabensis Liber de unica Christi voluntate in X propositiones divisus et ad Johannem Melchitarum patriarcham anno Graecorum 1400 transmissus». Ὡσαύτως ὁ Debs, Summa confutationum, σ. 116-317, παρὰ V. Grumel, Les Patriarches grecs d'Antioche du nom Jean (IX et X siècles) ἐν περιοδ. «Echos d'Orient» XXXVI, 1933, σ. 294 σημ. ἐσημείωσε τὴν πληροφορίαν περὶ τῆς μεταξὺ τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου καὶ τοῦ μονοθελίτου Θωμᾶ συζητήσεως, ἧς ἡ πρώτη ἀρχὴ προῆλθε παρὰ τοῦ Ἰωάννου.

[2] «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλεως, τ. Κ´ 1900, σ. 354 - 358, 362-363, 364 - 365.

[3] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι. Β´ Ὁ ὅσιος Μελέτιος ὁ νέος, Ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 23, 56. Πρβλ. F. Chalandon, Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène, Paris 1900 σ. 148. A. A. Vasiliev, Histoire de l'Empire Byzantin, trad. de russe par P. Brodin et

Ἀλέξιον» τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου πείθουσιν ὅτι ἀπηύθυνεν αὐτὸν εἶτα δὲ καὶ τὴν «Συμβουλὴν» κατὰ Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον τοῦ 1091, ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων τοῦ Κράτους κινδύνων[1].

Ἐκ τοῦ τέλους τοῦ «Λόγου» καταφαίνεται ὅτι ὁ Βασιλεύς, ἕνεκα τῶν κρισιμωτάτων περιστάσεων, συνεκάλεσε τοὺς ἐξέχοντας ἄνδρας εἰς συνέλευσιν, ὅπως ἀκούσῃ αὐτῶν τὰς γνώμας. Πρὸς τοῖς ἄλλοις προσεκλήθη καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης, ὅστις, ἀκριβῶς τὴν ἀφορμὴν τοῦ Λόγου ὑποδεικνύων, ἔλεγεν «ἐμοὶ τὸ παράπαν βουλομένῳ οὐκ ἦν τοιαῦτα λέγειν· ὁ Θεὸς οἶδεν· ὥσπερ οὐδὲ λόγων τοιούτων ἀφορμὰς ἔχειν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (δηλ. ὁ Βασιλεύς), διὰ τὴν αὐτὴν πάντως ἀνάγκην, ἡμᾶς συγκέκληκας σήμερον τὴν ἑκάστου περὶ τῶν παρόντων μαθησόμενος γνώμην».

Ἀπηγγέλθη λοιπὸν ὁ Λόγος ἐν ἐπισήμῳ ὁμηγύρει, προεδρευομένῃ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἑπομένως προσλαμβάνει ἐξαιρετικὴν σημασίαν τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ καθίσταται ἀξιοθαύμαστος ἀληθῶς ἡ παρρησία, μεθ' ἧς ὡμίλησεν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας.

Παρέσχε δὲ ζωηροτάτην εἰκόνα τῶν ἐσχάτων κινδύνων, ὑφ' ὧν ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου εἶχε περιστοιχισθῆ. Ὁ Βασιλεὺς ἐπανήρχετο ἐξ ἀποτυχούσης ἐκστρατείας, ἀλλὰ περὶ αὐτὸν συνεκεντροῦντο τὰ πάντα, ἐκ τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας του τὰ πάντα ἐξηρτῶντο. Ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ἐθεώρησε καθῆκον αὐτοῦ νὰ εἴπῃ ἀληθείας, ἔστω καὶ ἂν ἔμελλε νὰ λυπήσῃ. Τοῦτο ἔπραττε, λέγει, καὶ ὡς ἰδιώτης, εὐχαρίστως ἀκουόμενος παρὰ τοῦ Βασιλέως («ἐν ἰδιώταις τελῶν πρότερον, αὐτός τε ὅ μοι ἐδόκει συμφέρειν ἐλογογράφουν, σύ τε ἡδέως ἤκουες»). Πολλῷ λοιπὸν μᾶλλον ἔδει μετὰ θάρρους νὰ πράξῃ τοῦτο νῦν «Θεοῦ χρηματίζων Ἀρχιερεύς». Διακηρύττει λοιπὸν πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὅτι αἰτία τῶν συμβαινόντων κακῶν εἶναι ἡ ἁμαρτία, «ἡμάρτομεν πάντες καὶ ἠνομήσαμεν ἀποστάντες ἀπὸ τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου καὶ τὴν διαθήκην τὴν θείαν διεφθείραμεν». Ὁ Θεὸς ἐζήτει ν' ἀναχαιτίσῃ τοὺς ἐκτραπέντας μὲν ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ ὅλῃ δὲ ῥύμῃ φερομένους κατὰ τοῦ τῆς κακίας βαράθρου. Διὰ τοῦτο ἐπαίδευσεν αὐτοὺς διὰ πολέμων καὶ διὰ τῶν ἐξ αὐτῶν συμφορῶν, ἀλλ' ἐκεῖθεν οὐδαμῶς ἐσυνετίσθησαν, οὐδ' ἐνόησαν ὅτι ἐξ ἁμαρτιῶν αὐτῶν ταῦτα προῆλθον. Ἄλλοι μὲν ὑπελάμβανον ὅτι τὰ συμβάντα ἦσαν ἀναπόφευκτα, ἄλλοι δὲ ὅτι ὁ Θεὸς μεριμνᾷ μόνον περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν τὰ δ' ἐν τῷ κόσμῳ πράγματα καταλείπει ὅπως κατὰ τύχην φέρωνται. Ἀποκρούων ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης τὰς τοιαύτας ἐσφαλμένας δόξας καὶ ἀποδεικνύων ὅτι τὰ πάντα κυβερνᾷ ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Θεὸς διὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ, ὑπομιμνήσκει εἰς τὸν Βασιλέα Ἀλέ-

A. Bourguina, Paris 1932, 11, 13, 14. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, (ἔκδ. Ἐλευθερουδάκη) τόμ. Δ' β' σ. 31 ἑξ.

[1] Grumel, Ἔνθ' ἀν. σ. 292, 293.

ξιον τὰ πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον μεγάλα αὐτοῦ πολεμικὰ κατορθώματα. Ἀλλ' ἅμα τῇ καταλήψει τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου τὰ πράγματα μετεστράφησαν. Ἐπηκολούθησαν πόλεμοι καὶ ταραχαὶ μυρίαι καὶ τῶν προτέρων εὐτυχημάτων ἀντίρροποι δυσπραγίαι, ἤδη δὲ βάρβαροι ἐχθροὶ εὑρίσκοντο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Βασιλευούσης καὶ ὡς ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς τὰ πράγματα ἵσταντο. Καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ὁ Βασιλεὺς ἐξηκολούθησε μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ μείζονος δραστηριότητος ἐνεργῶν καὶ ἐργαζόμενος. Πάντως λοιπόν, λέγει ὁ Πατριάρχης, αἱ ἀποτυχίαι τοῦ Βασιλέως ὀφείλονται εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας.

Διότι, πρὸ παντός, ἔκθεσμος ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου, εἶτα δὲ πολέμου κινηθέντος, ἐννοεῖ τὸν παρὰ τῶν Νορμαννῶν[1], ἀντὶ νὰ λυπηθῇ καὶ μετανοήσῃ ὁ Βασιλεὺς καὶ χωρὶς κἂν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἀνέλαβε τὸν πόλεμον. Καὶ τότε μὲν ὡς ἐκ θαύματος ἀπηλλάγη ὁ Βασιλεὺς τοῦ ἐπικινδύνου ἐχθροῦ[2]. Ἀλλ' ὕστερον λέγει, διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Σκυθῶν (=Πετσενέγων) ἐπιδραμόντων κατὰ τοῦ Κράτους, ὁ Βασιλεὺς κατεβασάνισε τοὺς πολίτας καὶ τὴν χώραν διὰ νέων καὶ ἀσυνήθων φορολογιῶν καὶ δασμῶν καὶ δὴ διὰ τῆς ἁρπαγῆς τῶν ἱερῶν κειμηλίων τῶν ναῶν καὶ διὰ τῆς καταθλίψεως τῶν ἀμυνθέντων αὐτῶν κληρικῶν, ὧν τινες καὶ ἐμαστιγώθησαν καὶ εἰς φυλακὴν ἐβλήθησαν. Ἐκ τῆς φρικτῆς ἐκείνης φορολογίας «ἐγυμνοῦντο μὲν ἐκκλησίαι τῶν τε ἄλλων καὶ μέντοι καὶ Κλήρου καὶ Ἐπισκόπων αὐτῶν ἔνιαι, τῶν δ' ἐν ἀγροῖς καὶ κώμαις καὶ πόλεσι ταῖς τε ἄλλαις καὶ τῇ πανευδαίμονί ποτε πόλει καὶ βασιλίδι οἱ μὲν ἐν εὐπορίᾳ πάντες σχεδὸν εἰς τὴν τῶν ἐνδεῶν ἀπήγοντο μοῖραν ἢ ἀθρόον ἢ κατὰ μικρὸν ἀπορρεούσης αὐτοῖς τῆς οὐσίας· πένητες δὲ καὶ ἀποχειροβίωτοι καὶ τὸ γεωργικὸν φῦλον καὶ ὅσοι ἀμφὶ τὰς ἐμπορίας καὶ τὰ ἐργαστήρια, ταῖς ξέναις καὶ ὑπὲρ τὴν σφετέραν δύναμιν εἰσφοραῖς πιεζόμενοι, οἱ μὲν ἔθνησκον καὶ πρὸ ὥρας καὶ γάρ τοι καὶ λιμοὶ λίαν κραταιοὶ συνεπηκολούθουν ὡς εἰκὸς τοῖς γινομένοις· ἕτεροι δὲ γῆς πατρῴας μεταναστάντες πλανῆται καὶ φυγάδες ἐπ' ἀλλοτρίας ᾤκουν, πάντων ἔρημοι».

Ἐν μέσῳ τῆς φρικτῆς ἐκείνης καταστάσεως ἐκυριεύθησαν ἡ Χίος καὶ ἡ Μυτιλήνη, ἐπανεστάτησαν ἡ Κύπρος καὶ ἡ Κρήτη, ὥρμησαν δὲ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἱ ἀγέλαι τῶν βαρβάρων Σκυθῶν. Κατὰ τούτων ὁ Βασιλεὺς «πλεονάκις μὲν ἐξώρμησεν, οὐδέποτε δὲ ἐπανῄει μὴ τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς ἢ καὶ ὁμοῦ πάντας ἀποβαλών».

Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐλέγχειν μόνον, λέγει ὁ Πατριάρχης, δὲν εἶναί τι μέγα, εἶναι δὲ καὶ εὔκολον νὰ πράξῃ αὐτὸ ὁ βουλόμενος, «τὸ δὲ γνώμην χρήσιμον

[1] F. Chalandon, Ἔνθ' ἀν. σ. 72 ἑξ.

[2] Ὑπὸ τοῦτον ἐννοεῖ ὁ Πατριάρχης τὸν Γυισκάρδον, ἀποθανόντα ἐν Κεφαλληνίᾳ τῇ 17 Ἰουλίου 1085.

πρὸς τὰ παρόντα διδόναι, εὐνοίας ἔργον καὶ λόγου νοῦν ἔχοντος». Ὅθεν συμβουλεύει, μετὰ τὸν ἔλεγχον, τὰ πρακτέα. Ὑπομιμνήσκει τὰς ἐκδηλώσεις τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ζητήσαντας αὐτὴν διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῶν Γραφῶν καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἀναγνωρίζων δὲ τὰς ἀνάγκας αὐτῆς ὑποδεικνύει ὅτι καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα βάρη ἐπεβάλλοντο ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ὑπῆρχον πλούσιοι προνομιοῦχοι καὶ συγγενεῖς τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας πολλὰ ἔχοντες κτήματα καὶ κτίσματα καὶ πόλεις ἐντὸς πόλεως καὶ θησαυρούς. Ὁ Βασιλεὺς ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ δώσῃ ὑπόσχεσιν πρὸς αὐτὸν ὅτι θὰ ἔχῃ ὡς βάσιν τῶν ἐνεργειῶν του τὴν δικαιοσύνην, θὰ καταργήσῃ πᾶσαν ἄθεσμον φορολογίαν καὶ πρᾶξιν ἄθεσμον, θὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν καταλλήλων προσώπων ἐν ταῖς δημοσίαις ὑπηρεσίαις, περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ἐν τοῖς δικαστηρίοις, θὰ περιστείλῃ τὰς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν γινομένας διαρπαγάς, θ' ἀποδώσῃ τὰ κακῶς ἀφαιρεθέντα, δὲν θὰ καταδυναστεύῃ τὸν λαόν, θὰ φροντίσῃ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἅτινα ἐξ ἴσου πρὸς τὰ πολιτικὰ ἐνόσουν, διότι καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς δὲν ἔζων καλῶς καὶ κατεπάτουν τοὺς ἱεροὺς κανόνας. Ἀλλ' αἴτιον καὶ τούτων τῶν ἀταξιῶν ἐθεώρει ὁ Πατριάρχης τὸν Βασιλέα, ὡς μὴ φροντίζοντα περὶ αὐτῶν. Προέτρεπε δὲ αὐτόν, ὅπως διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα ὅσα μὲν ἦτο δυνατὸν εὐθὺς ἀμέσως, ἄλλων δὲ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν διόρθωσιν, καὶ οὕτω νὰ ζητήσῃ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. «Ταῦτα ποιητέον, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἐγὼ πάλιν καθίσταμαι ἐγγυητής, ἐγὼ καὶ νῦν προαγορεύω εἰ καὶ μὴ ἔκ τινος θεσπίζων θεοφορήτου κατακωχῆς, ἀλλ' ἐκ βρέφους τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν ὁμιλῶν καὶ τῇ τούτων διανοίᾳ, τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων πεῖραν ἀκολουθοῦσαν ἔχων, νῦν δὲ καὶ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα τὸ ἀξιόπιστον ἐγγυᾶσθαι ἔχων, φημὶ τοίνυν, ὡς τούτων οὕτω γενομένων παρά τε σοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἡμῶν, ἔσται τις μεταβολὴ κρείττων πάντως τοῖς πράγμασι, καὶ ἐλεύσονται πάλιν καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου Κυρίου· ἡμῶν δὲ ἐν οἵοις ἐσμὲν μενόντων καὶ ἀμεταβλήτως ἐχόντων, γνωστὸν ἔστω σοι, Βασιλεῦ, ὡς ἐγὼ οὔτε στρατεύειν ἔτι σε συμβουλεύω, οὔτε ἄλλο τι ὑπέρ τε σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν ἢ ποιεῖν ἢ βούλεσθαι».

Μετὰ τοιαύτης παρρησίας προτρέπων τὸν Βασιλέα πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων καὶ προλέγων τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν ἂν ἐγίνετο ἡ διόρθωσις, ἄλλως τὴν ἀναπόφευκτον καταστροφήν, οὐδαμῶς ἐφρόνει ὅτι ἔδει νὰ γίνωσι προσποιηταὶ λιτανεῖαι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ δεήσεις διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ, πεινῶντος καὶ ἀγανακτοῦντος, ἕνεκα τῶν φορολογικῶν καταπιέσεων, ἀλλὰ διόρθωσις πραγματικὴ τῶν κακῶς ἐχόντων. «Οἶδα μέν, ἐπιλέγει ὁ Πατριάρχης, πολλὰ καὶ πολλοῖς λυπηρὰ λέξας· τὸ δὲ αἴτιον ἡ ἀνάγκη». Θὰ ἐπεθύμει νὰ μὴ εἶχε ἀφορμὰς ὅπως αὐτὰ εἴπῃ, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐζητήθη ἡ γνώμη αὐτοῦ, ἐθεώρησε καθῆκόν του, ὅπως ἐκθέσῃ

αὐτήν, εὔχεται δὲ ὅπως ὁ Θεὸς φωτίσῃ τὸν Βασιλέα καὶ σώσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὸν λαόν.

Μετὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ἐδημοσίευσε τὴν «Συμβουλὴν πρὸς τοὺς Βασιλεῖς» ἀποτελοῦσαν μᾶλλον σύντομον τοῦ λόγου περίληψιν ἐπιδοθεῖσαν γραπτῶς πρὸς τὸν Ἀλέξιον, κοινοποιηθεῖσαν δὲ πιθανῶς πρὸς τὸν λαόν, τὸν ἐκ τῆς καταστάσεως ἀγωνιῶντα. Ὑπέμνησε πρὸς αὐτόν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἔδωκε ἔνορκον καὶ γραπτὴν ὑπόσχεσιν νὰ μὴ θίξῃ τὰ ἱερὰ κειμήλια τῶν ναῶν, ἀλλ' ἐσκέπτετο καὶ πάλιν πρὸ τοῦ μεγάλου κινδύνου νὰ κατάσχῃ καὶ τὰ ὑπολειφθέντα. «Καὶ πάλιν περὶ τούτων σκεπτόμεθα... ἡμεῖς δὲ ἑαυτοῖς ἐγγράφως ἐπηρασάμεθα, εἴποτέ τι πάλιν τοιοῦτον τολμήσαιμεν, τῆς βοηθείας γυμνωθῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ πάλιν ἁγίων ζητοῦμεν κειμήλια, ἵνα τι ἐντεῦθεν βοηθηθῶμεν, ὅθεν κακῶς ἀναλώμεθα».

Προφανῶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Πατριάρχης τὴν «περὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν» Νεαρὰν τοῦ Βασιλέως Ἀλεξίου[1], δι' ἧς τὴν ἀνωτέρω παρέσχεν ὑπόσχεσιν. Καὶ πρό τινων ἐτῶν, ὅτε ὁ Βασιλεὺς ἥρπασε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κειμήλια, ἠκούσθησαν διαμαρτυρίαι, ἃς ζωηρότερον ἐξεδήλωσεν ὁ Χαλκηδόνος Λέων, ὅστις καὶ καθῃρέθη, διότι κατηγορήθη καὶ ὡς εἰκονομάχος[2].

Διὰ τῆς ἀνωτέρω δὲ Νεαρᾶς ὁ Βασιλεὺς καὶ ὑπεσχέθη ὁ ἴδιος νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τοιοῦτό τι καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ τοῦτο ἀπηγόρευσεν. Ταῦτα ὑπαινισσόμενος ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ἐρωτᾷ περαιτέρω τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ γίνῃ; Ἔπρεπε ν' ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸ καταστρεπτικόν των ἔργον; Ὄχι, λέγει ὁ Πατριάρχης, ἀλλ' ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν ὅτι, ἂν ἐπεκράτουν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς καὶ ἐχθροὺς πολλοὺς δὲν θὰ εἶχον καὶ τοὺς ἐμφανιζομένους, διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Χριστοῦ, εὐκόλως θὰ κατέστελλον. Ἀλλ' ἱκετεύσαμεν πολλάκις τὸν Θεὸν διὰ λιτανειῶν καὶ δεήσεων καὶ δὲν εἰσηκούσθημεν, θὰ ἔλεγέ τις. Ὁ Πατριάρχης ἀπαντῶν διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῶν Γραφῶν ὑποδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσακουσθῶσιν αἱ δεήσεις τῶν ζώντων παρανόμως, τῶν ἀδικούντων καὶ καταπιεζόντων τοὺς ἄλλους. Ὅθεν προτρέπει πάντας εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν.

Τοιοῦτο ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον καὶ τῆς «Συμβουλῆς πρὸς τοὺς Βασιλεῖς» τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου Ὀξείτου.

---

[1] Dölger, Corpus der griechischen Urkunden, n. 1085. Ὁ Chalandon, Ἔνθ' ἀν. σ. 120 σημ. 1, ὑπολαμβάνει ὅτι ἡ Νεαρὰ χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1089, ἀλλ' ὡς παρετήρησεν ὁ Grumel, Ἔνθ' ἀν. σ. 292 τὸ «Σημείωμα» τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ περὶ τοῦ Λέοντος Χαλκηδόνος ἐκδοθὲν τῷ 1086 ἔχει ἤδη ὑπ' ὄψει τὴν εἰρημένην Νεαράν.

[2] Χαλκηδόνος Λέοντος, πρὸς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ», Κωνσταντινουπόλεως τόμ. Κ' 1900, σ. 403, 404. Πρβλ. Chalandon, Ἔνθ' ἀν. σ. 108 ἑξ.

Ἀλλ' οὗτος μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν παρρησίας ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν λόγον. «Περὶ τῶν χαριστικαρίων» [1], δριμύτατα ἐλέγξας τὸν θεσμὸν τῶν λεγομένων «χαριστικαρίων», ὅστις ἰδίως ἐπὶ τοῦ Βασιλέως ἐκείνου ἤκμαζεν [2].

Τὴν ἀρχὴν τοῦ κακοῦ ἀνάγει ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης εἰς τὸν πολέμιον τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰκονομάχον Βασιλέα Κωνσταντῖνον Ε΄. ὅστις παρέδιδεν εἰς λαϊκοὺς κτίσματα, ἀφιερωμένα εἰς τὸν θεὸν ὑπὸ εὐσεβῶν Βασιλέων, Ἐπισκόπων καὶ ἰδιωτῶν. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὀρθοδοξίας ἀνεστάλη τὸ κακόν, ἀλλὰ βραδύτερον τοῦτο ἐπανελήφθη ὑπὸ διάφορον τύπον. Βασιλεῖς καὶ Πατριάρχαι τὰ καταλελυμένα ἢ καταλυόμενα ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐλλείψεως μερίμνης Μοναστήρια καὶ Πτωχεῖα παρεχώρουν εἰς ἄρχοντάς τινας προσωρινῶς πρὸς ἐπισκευὴν καὶ διατήρησιν αὐτῶν, «οὐ δωρεᾶς τρόπῳ καὶ ἐπὶ σωματικῷ κέρδει, ἀλλ' ἐπὶ φιλοκαλίᾳ καὶ καλλιεργείᾳ καὶ ψυχικῇ δῆθεν ὠφελείᾳ». Ἀλλά, σὺν τῷ χρόνῳ, οἱ μεταγενέστεροι Βασιλεῖς[3] καὶ Πατριάρχαι τὴν παραχώρησιν ἐκείνην καθίστων τελείαν δωρεάν, ἐπὶ πλέον δ' ἐδωροῦντο οὐχὶ μόνον καταλυόμενα ἀλλὰ καὶ καλῶς συντηρούμενα Μοναστήρια, οἱ δ' ἐκ δωρεᾶς αὐτὰ λαμβάνοντες μετεδωροῦντο ἢ καὶ ἐπώλουν εἰς ἄλλους. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σισίννιος β΄ (996 8) εἶχε διαμαρτυρηθῆ κατὰ τοῦ κακοῦ [4], ἀλλ' οἱ μετ' αὐτὸν ἠδιαφόρησαν, τὸ δὲ κακὸν ηὔξησε, προσλαβὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς συμφορᾶς. Δὲν ἐχαρίζετο μόνον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ Μοναστήριον, ἀλλὰ πάντα γενικῶς μικρά, μεγάλα, πτωχά, πλούσια, ἀνδρῷα γυναικεῖα, πλὴν ὀλίγων καὶ νεοσυστάτων καὶ τῶν εὐαριθμήτων κοινοβίων. Ἐχαρίζοντο δὲ ταῦτα εἰς κοσμικοὺς καὶ εἰς ἀνδρόγυνα, «ἐνίοτε δὲ καὶ ἐθνικοῖς»

---

[1] Cotelerii, Ecclesiae graecae monumenta, I, 151-191. Πατρολογία Migne ἑλλ. 132, 1117-1150.

[2] F. Chalandon, Essai sur le règne d' Alexis, Ier Commène, σ. 284. Ch. Diehl, Figures byzantines, IIer série, σ. 76-77. L. Oeconomos, La vie religieuse dans l'Empire byzantin au temps des Commènes et des Anges, Paris 1918, σ. 140. 141. A. A. Vasiliev, Ἔνθ' ἀν. II, 135.

[3] Δωρητήριον γράμμα τοῦ Βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ μοναστηριακοῦ κτήματος ἐν Κασάνδρᾳ τῆς Χαλκιδικῆς πρὸς τόν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀδριανὸν Κομνηνόν, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ B. Vasilievski, ἐν «Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς», τ. Γ΄, 1896, σ. 121-2.

[4] Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Ε, 20 ἑξ. Πρβλ. Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 319. Ὁ Le Quien, Oriens Christianus II, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς φράσεως. «Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Σισίννιος οὐ πρὸ πολλῶν τούτων χρόνων πατριάρχης γεγονὼς Κωνσταντινουπόλεως» ἐγνωμάτευσεν ὅτι τὸ περὶ «χαριστικαρίων» ὑπόμνημα ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Ε΄ Ὀξείτην, ἀλλ' εἰς τὸν Ἰωάννην Γ΄ Πατριάρχην Ἀντιοχείας. Ὡς ὅμως ἤδη παρετηρήθη, Grumel, Ἔνθ' ἀν. σ. 287, 8, μετὰ τὴν ἀνωτέρω φράσιν, ὁ συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος ποιεῖται μνείαν διαδόχων τοῦ Σισιννίου. Ἀλλὰ μὴν ὁ δεύτερος διάδοχος αὐτοῦ Εὐστάθιος ἀπέθανε τῷ 1025, ἐν ᾧ ὁ Ἰωάννης Γ΄. Ἀντιοχείας τῷ 1022. Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατὸν ὁ Ἰωάννης Γ΄ νὰ ὁμιλῇ περὶ διαδόχων πολλῶν τοῦ Σισιννίου.

σημειοῖ ὁ Ἰωάννης, ὅστις πρὸς στηλίτευσιν τοῦ κακοῦ, προσάγει καὶ τύπον δωρητηρίου γράμματος. Ἐξ αὐτοῦ ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἢ ὁ Πατριάρχης ἐδωροῦντο ἐφ' ὅρου ζωῆς Μοναστήρια μετὰ πάντων τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτῶν καὶ τῶν κτημάτων, ἀκινήτων καὶ λοιπῶν προσόδων. Ἀρχικὴ πρόφασις τῆς δωρεᾶς ταύτης ἦτο, ὡς εἴδομεν, ἡ συντήρησις τῶν Μοναστηρίων, ἀλλ' οἱ λαμβάνοντες αὐτά, «χαριστικάριοι» λεγόμενοι, πολλὰ ἐξ αὐτῶν κατέστρεφον ἢ μετεποίουν εἰς «προάστεια» ἤτοι εἰς ἐπαύλεις. Ἄλλως τε δὲν ἐδωροῦντο τὰ καταλελυμένα, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ διατηρούμενα καὶ ἀκμάζοντα, προσετίθετο δὲ εἰς τὸ δωρητήριον γράμμα ὅτι ἡ πρόσοδος τῆς δωρουμένης Μονῆς ἀνῆκε μετὰ τὰς δι' αὐτὴν δαπάνας εἰς τὸν «χαριστικάριον». Ἅμα τῇ καταλήψει τῆς Μονῆς οὗτος συνήθως παρελάμβανεν ὑπὸ τὴν προσωπικήν του κατοχὴν οὐ μόνον τὰ οἰκήματα καὶ κτήματα καὶ ζῷα καὶ πᾶσαν πρόσοδον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ναούς, ἐθεώρει δὲ ὡς δούλους τοὺς ἡγουμένους καὶ μοναχοὺς καὶ πάντα τὰ τῆς Μονῆς ὡς ἰδιόκτητα καὶ ὡς ἰδίαν κληρονομίαν. Ὁ «χαριστικάριος» μόλις μετὰ πολλὰς αἰτήσεις παρεχώρει εἰς τοὺς μοναχοὺς ἐλαχίστας προσόδους πρὸς συντήρησιν καὶ ταύτας «ὡς ἴδιον ψυχικόν», ἵνα δὲ εἰσπράττῃ περισότερα ἄφινε νὰ καταρρέωσιν οἱ ναοὶ καὶ τὰ οἰκήματα τῆς Μονῆς.

Οἱ «χαριστικάριοι» καταλύοντες πάντα θεσμὸν τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἐνέγραφον μοναχοὺς ἄνευ τῆς κεκανονισμένης δοκιμασίας, ἐντεῦθεν δὲ κατηργεῖτο ἡ ἐξουσία τῶν ἡγουμένων. Οἱ μοναχοὶ λαμβάνοντες τὴν συντήρησίν των παρὰ τῶν «χαριστικαρίων» δὲν ὑπήκουον εἰς τοὺς ἡγουμένους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡγουμένων πολλοὶ ἠναγκάζοντο νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τοὺς «χαριστικαρίους», γινόμενοι ἀπὸ ἡγουμένων «ἀγόμενοι».

Καὶ τὰ γυναικεῖα Μοναστήρια [1], ἐδωροῦντο ἐπ' ὀνόματι τῶν συζύγων τῶν ἀρχόντων, αἵτινες, ἅμα τῷ παραλαβεῖν αὐτά, οὐ μόνον πᾶσαν πρόσοδον αὐτῶν ὡς ἰδίαν ἐνεκολποῦντο κληρονομίαν, ὀλίγα τινὰ ἢ οὐδὲν εἰς τὰς μοναζούσας παρέχουσαι, ἀλλὰ καὶ οἴκους ἔνιαι ἐντὸς τῆς τῶν παρθένων αὐλῆς ἀνήγειρον, αἰωνίαν τὴν κατάσχεσιν τῶν Μοναστηρίων δι' ἑαυτοὺς θεωροῦσαι. Εὐνόητον ὁποῖα ἄτοπα ἐντεῦθεν προήρχοντο.

Ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ἐπετίθετο δριμύτατα κατὰ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Πατριαρχῶν, διότι ἠνείχοντο τὴν φρικτην ἐκείνην κατάστασιν καὶ ἐπεκαλεῖτο τὸν Θεὸν ὅπως τερματίσῃ αὐτήν.

Ἡ ὅλη πραγματεία αὕτη τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας, σπουδαιοτάτη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διαπνέεται, ὡς παρετηρήθη ἤδη, ὑπὸ «εὐγενοῦς ἀγανακτήσεως, ἥτις σπανίως ἀντηχεῖ ἐκ τοῦ στόματος τῶν Βυζαντινῶν» [2].

---

[1] Πολλάκις συνέβαινε νὰ γίνωνται δωρεαὶ ἀνδρῴων Μονῶν εἰς γυναῖκας, καὶ δὴ νεαράς, καὶ τἀνάπαλιν, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Ε΄ 22.

[2] K. Krumbacher, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, Α΄ 310.

Εἰς Ἀντιόχειαν δὲν εἶχε μεταβῆ, ὡς εἴδομεν, ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας του. Φαίνεται δὲ ὅτι διαμένων συνήθως ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ὀξείας, ἀνέλαβε καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἐπί τινα χρόνον. Ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ αὐτῆς καὶ πρὸς δικαιολογίαν συνέταξε «λόγον» ἢ μᾶλλον «ἀπολογίαν» περὶ φυγῆς[1]. Τὴν ἀπολογίαν ταύτην, ἀνέκδοτον τέως σῳζομένην, παρατιθέμεθα περαιτέρω, ρητῶς δὲ λέγει ἐν αὐτῇ ὅτι εἶχε μετανοήσει καὶ δι' ἄλλα τινὰ σχετικὰ πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Μονῆς καὶ διότι δὲν μετέβη ἀμέσως εἰς Ἀντιόχειαν («οὐ μετὰ τὴν χειροτονίαν εὐθὺς ὁποιδήποτε τοῦ πρὸς Ἀντιόχειαν εἰχόμην πλοῦ»).

Τὴν ἀπολογίαν περὶ φυγῆς λέγει ἐν ἀρχῇ ὅτι διῄρεσεν εἰς λβ' κεφάλαια, ἀλλὰ τὸ σῳζόμενον καὶ παρατιθέμενον περαιτέρω κείμενον, ὡς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς του διαιρέσεως φαίνεται, ἀποτελεῖται ἐκ λίαν συντόμων κεφαλαίων ἢ μᾶλλον παραγράφων. Ὅτι δὲ εἶναι πλῆρες καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐν τέλει φράσεως «τέλος τοῦ παρόντος λόγου».

Δυστυχῶς δὲν εἶναι σαφὴς ἡ ἔκθεσις. Ἐν ἀρχῇ σημειοῖ, ἄλλως τε, ὁ Ἰωάννης ὅτι σκοπίμως ἀπέφυγε τὴν σαφήνειαν, καὶ «μετ' ἐπικρύψεως» ἐξεφράσθη, διότι οἱ πρὸς οὓς ἀπηυθύνετο ἐγνώριζον περὶ τίνος πρόκειται. Ἐξ ὅσων ὅμως λέγει εἶναι προφανὲς ὅτι μετὰ τὴν χειροτονίαν του εἶχεν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τῆς Μονῆς, ἀλλὰ περιελθὼν εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς μοναχούς, ἠναγκάσθη νύκτωρ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Μονήν, ἣν «λῃστῶν καταγώγιον» ὀνομάζει. Οἱ μοναχοὶ διετύπωσαν κατ' αὐτοῦ κατηγορίας τινὰς ἐνώπιον βασιλικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, ὅπερ ἀπεφάνθη ὑπὲρ αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι προὔκειτο καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγουμένου ὑπ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἀνατρέποντες οἱ μοναχοὶ τὴν μοναστηριακὴν τάξιν ἐπέτρεπον τὴν εἰς τὸν ναὸν τῆς Μονῆς εἴσοδον καὶ γυναικῶν καὶ τὸ συμψάλλειν αὐτὰς μετ' ἀνδρῶν, κατήργησαν τὸν κοινοβιακὸν βίον, συνεκρότουν σχεδὸν καθ' ἑκάστην συμβούλιον («κονσίλιον») καὶ διῃροῦντο εἰς μερίδας, «ἀποσχίστας» καλοῦντες τοὺς μὴ συμφωνοῦντας μετ' αὐτῶν καὶ μὴ συνυπογράφοντας.

Ποιεῖται περαιτέρω ὁ Ἰωάννης μνείαν τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Νικολάου, ὃν διεδέχθη αὐτός, καὶ ὅστις κατηγορεῖτο ὡς κενόδοξος, διότι δὲν ἐχαιρέτιζε τοὺς μοναχοὺς διὰ βαθείας ὑποκλίσεως. Παραινεῖ τοὺς μοναχοὺς ὅπως πολιτεύωνται ἀξίως τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος καὶ μὴ ἀσχολῶνται περὶ τὰ κοσμικά. Ψέγει ἐν παρόδῳ τοὺς Ἐπισκόπους, οἵτινες, ποιμένες ὄντες τῶν λογικῶν προβάτων, καθίσταντο ἀγρῶν καὶ κτηνῶν καὶ ἀλόγων προβάτων ἐπίσκοποι. Παραπονεῖται δὲ κατὰ τῶν μὴ ὑποστηριξάντων αὐτὸν καὶ δηλοῖ ὅτι παρῄτησεν ὁριστικῶς τὴν διοίκησιν τῆς Μονῆς.

Πρὸς τοὺς Βασιλεῖς ἀπευθυνόμενος ποιεῖται σύγκρισιν τοῦ ἰδιωτικοῦ

[1] Διεσώθη ἐν τῷ αὐτῷ Σιναιτικῷ κώδικι 482 (1117) φύλ. 296α - 297α, Benesevic, Ἔνθ' ἀν. σ. 280.

καὶ τοῦ «ἀρχοντικοῦ» βίου, εὑρίσκει δὲ τὸν πρῶτον μακαριώτερον. Τέλος μετὰ γενικὰς συμβουλὰς ἐπαινεῖ τὴν μητέρα τῶν Βασιλέων, τὴν Ἄνναν Δαλασσηνήν[1], ἣν καὶ προτρέπει ὅπως δεχθῇ τὸν μοναχικὸν βίον.

Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν μετέβη ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ἐν τέλει τοῦ 1091, ἑπτὰ ἔτη μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Σελτζούκων Τούρκων. Πῶς ἐπετράπη ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ εἶναι ἀληθῶς ἀπορίας ἄξιον, διότι οἱ Τοῦρκοι ἠδύναντο νὰ ὑποπτεύωσι τὸν Πατριάρχην ὡς προερχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' οἱ ἐν Συρίᾳ Τοῦρκοι δὲν ἀπετέλουν ἑνιαῖον Κράτος, διατελοῦν εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου, εἰς οἵαν διετέλουν ἄλλα τουρκικὰ Κράτη, ἐξακολουθοῦντα τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐχθροπραξίας. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐκ τῶν Τούρκων ἡγεμόνων ὁ Malik-Schah ἦτο προστάτης τῶν χριστιανῶν[2]. Ἴσως λοιπὸν ἐθεωρήθη ἀκίνδυνος ἡ παρουσία τοῦ ἕλληνος Πατριάρχου ἐν μέσῳ τοῦ ποιμνίου του.

Ἀλλὰ πολλὰ δεινὰ ὑπέστη παρὰ τῶν Τούρκων. Ἐν τῇ παραιτήσει αὐτοῦ ἐσημείωσεν, «ὡς γὰρ ἐγενόμην ἐν Ἀντιοχείᾳ, μυρίοις μὲν προσπελάσας κινδύνοις, μυρίους δὲ χειμῶνας καὶ κλύδωνας πειρασμῶν ἀνυποίστους διήνεγκα... διετέλεσα ἐννέα ἐφεξῆς ἐνιαυτοὺς πρὸς ἀνθρώπους πυκτεύων παντὸς θηρίου χαλεπωτέρους καὶ ἀπαύστως καταιγίσι συμφορῶν ἐνθαλαττεύων καὶ μηδεμίαν, ὡς εἰπεῖν, μηδέποτε τῶν ἀπαραιτήτων δεινῶν παῦλαν εὑρίσκων. Καὶ τὸ μεῖζον οὐδὲ αὐτὸς ὢν μόνος ὁ ἐν τούτοις ἐξεταζόμενος, ὃ τάχα καὶ μετριώτερον ἐδόκει εἶναι, ἀλλὰ μετὰ μυρίων καὶ ἄλλων ψυχῶν, ὧν τὴν κυβέρνησιν ἐνεπιστεύθην».

Διὰ τῶν ὀλίγων τούτων φράσεων ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης παρέσχε ζωηρὰν εἰκόνα τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ φρικτῆς καταστάσεως ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας εὑρέθη. Οὐχ ἧττον ἠδυνήθη καλῶς νὰ ἐργασθῇ κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἐννεατίαν, διότι περαιτέρω ἔλεγεν: «Εἰ μὲν οὖν καί τι κατώρθωται τὸ εὐάρεστον ἐκ τῶν πειρασμῶν ἐκείνων καὶ τῶν διωγμῶν, οὓς ὑπέμεινα, βαρυτάτων, οἶμαι, τῶν πώποτε, παρίημι τοῦτο λέγειν, ἵνα μὴ καὶ περιττολογῶν δόξω· πλὴν οὕτω μὲν ἐμὲ παντοδαπαὶ θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὕρησαν καὶ κίνδυνοι ᾅδου καὶ παγίδες θανάτου περιέσχον με ἀνέφικτοι, ὁ δὲ πανοικτίρμων καὶ τῶν ἀπεγνωσμένων σωτὴρ οὐκ ἀνῆκεν οὐδ' ἐγκατέλιπέ με...».

Δυστυχῶς στερούμεθα, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ἄλλων ἐνδείξεων καὶ πληροφοριῶν περὶ τῆς δράσεως τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου ἐν Ἀντιοχείᾳ.

[1] Πρβλ. F. Chalandon, Ἔνθ' ἀν. σ. 25, ἑξ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἔνθ' ἀν. Δβ, σ. 32 ἑξ.

[2] Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Grumel, Ἔνθ' ἀν. σ. 294, καθ' ἣν ὁ Ἰωάννης μεταβὰς εἰς Ἀντιόχειαν ἅμα τῇ χειροτονίᾳ αὐτοῦ (1089) ἐπανέκαμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Malik-Schah δὲν ἔχει βάσιν τινά, διότι ἀναμφιβόλως ὁ Ἰωάννης πρὸ τοῦ 1091 δὲν εἶχε μεταβῆ εἰς Ἀντιόχειαν, παρέμεινε δὲ ἐκεῖ ἐπὶ ἐννεατίαν.

Ὡσεὶ δὲ μὴ ἤρκουν τὰ παρὰ τῶν μουσουλμάνων ἐπιδρομέων παθήματα, ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τῶν δραματικωτάτων γεγονότων τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ νέων κατακτητῶν, τῶν Σταυροφόρων (3 Ἰουνίου 1098). Οὗτοι γενόμενοι κύριοι τῆς Ἀντιοχείας ἵδρυσαν φραγκικὴν ἡγεμονίαν Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον, παραγκωνίσαντες δὲ τὸν κανονικὸν ὀρθόδοξον Πατριάρχην καθίδρυσαν λατῖνον Πατριάρχην μετὰ πολυαρίθμου ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου κλήρου, καὶ ἐπὶ πλέον ἀνέλαβον τὸν βίαιον προσηλυτισμὸν τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων τῆς Συρίας. Τούτου ἕνεκα κατέστη ἀδύνατος ἡ παραμονὴ τοῦ Πατριάρχου Ἰωάννου ἐν Ἀντιοχείᾳ. Μετὰ δύο ἔτη ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρυνθῇ ἐξ Ἀντιοχείας, καταλιπὼν καὶ μεταξὺ τῶν ἐπεισάκτων ξένων ἀρίστας ἐντυπώσεις, ὡς ἀνὴρ διάσημος καὶ εὐσεβής[1].

Ἐπανακάμψας εἰς Κωνσταντινούπολιν, τῇ 19ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1100, ὑπέβαλε παραίτησιν ἀπὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀντιοχείας. Ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ περαιτέρω παρατιθέμενον ἀνέκδοτον ἔτι κείμενον αὐτῆς[2], λέγει ὅτι λόγοις ἐντραφεὶς καὶ συζήσας πάντοτε, ἔμεινεν ἡσυχάζων ἐν τῷ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ὀξείας κελλίῳ του. Ἀλλὰ Θεοῦ παραχωρήσει ἐκλεγεὶς Πατριάρχης, ἐπὶ ἐννεατίαν ὅλην μυρίους ὑπέστη κινδύνους καὶ κλύδωνας καὶ πειρασμοὺς ἀνυποίστους, διετέλεσε δὲ μετὰ τοῦ ποιμνίου του παλαίων πρὸς ἀνθρώπους παντὸς θηρίου χαλεπωτέρους, ὑπὸ τούτους πάντως ἐννοῶν τοὺς Σελτζουκίδας Τούρκους Μουσουλμάνους καὶ τοὺς μετ' αὐτοὺς Φράγκους κατακτητὰς τῆς Ἀντιοχείας. Παρὰ ταῦτα, λέγει, εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἐνισχυόμενος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὅστις καὶ ἠξίωσεν αὐτὸν νὰ ἐπανίδῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ γίνῃ δεκτὸς μετὰ τιμῶν παρὰ τοῦ Βασιλέως. Ὑπέβαλε λοιπὸν τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἀποκαμὼν ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν, ἃς ὑπέστη καὶ τῶν ἀσθενειῶν, παρῃτεῖτο δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ἀρχιερωσύνης, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ πράξῃ τι τῶν τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ τοῦ Πατριάρχου, «μήτε οὔσης τῆς Ἀντιοχείας ἐν οἷς ἔστι νῦν, μήτε ἀπαλλαγείσης, σὺν Θεῷ, τῶν

[1] Albert d'Aix, Historia Hieros. V[1], Guillaume de Tyr, Belli sacri historia VI, 23 καὶ ἄλλ. Πρβλ. C. Karalevskij, Antioche ἐν Vacant-Manzenot, Dictionnaire de foi catholique III, 614. Ἐν Ἀντιοχείᾳ εὑρισκόμενος διεξήγαγε συζητήσεις καὶ μετὰ τῶν ἑτεροδόξων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Θωμᾶ, ὅστις μονοφυσίτης ὢν ἐγένετο μονοθελήτης Ἐπίσκοπος τῶν Μαρωνιτῶν ἐν Kafar Tab, σῴζεται δὲ χειρόγραφον αὐτοῦ ἐν συριακῇ γλώσσῃ, ἐν κώδ. 146 τοῦ Βατικανοῦ.

[2] Σῴζεται ἐν τῷ ἀνωτέρω ὑποσημειωθέντι 282 (1117) φυλ. 295α-295β Σιναϊτικῷ κώδικι, Benesevic, Ἔνθ' ἀν. σ. 279, μετὰ τῆς ὑποσημειώσεως: «ἐγράφη ἡ παροῦσα παραίτησις διὰ χειρὸς Μελετίου μοναχοῦ τοῦ μαθητοῦ μου, ὑπεγράφη δὲ παρ' ἐμοῦ καὶ ἐσφραγίσθη τῷ ἕως τοῦ νῦν συνήθει βουλλωτηρίῳ· μηνὶ ὀκτωβρίου ἰνδικτιῶνος Θ'. Ὁ ἁμαρτωλὸς Ἰωάννης καὶ γεγονὼς εἰ καὶ ἀνα[ξίως] καὶ κατὰ πάντα ἀνά[ξιος] πατριάρχης τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας, τὰ ἀνωτέρω κατ' ἐμὴν γνώμην γεγραμμένα ἐπιβεβαιῶν τῇ οἰκείᾳ χειρὶ ὑπέγραψα».

κυριαρχούντων», λέγει χαρακτηριστικῶς, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ὀξείας[1].

Ἐφησυχάζων ἐν τῇ Μονῇ συνέγραψεν *Ἀσκητικά*, ἀποτελούμενα ἐκ συλλογῆς πατερικῶν χωρίων καὶ παραινέσεων, σῴζεται δὲ ἡ πραγματεία ἀνέκδοτος[2]. Ὡσαύτως ἀνέκδοτος σῴζεται περὶ θείας εὐχαριστίας πραγματεία τοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: «*Ὑπόθεσις τῶν θείων καὶ ἀχράντων Μυστηρίων τοῦ ζωοποιοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παρὰ διαφόρων ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν διδασκάλων ἐκτεθεῖσα, συλλεγεῖσα παρὰ τοῦ μακαριωτάτου Ἰωάννου τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου Ἀντιοχείας ἐν τῇ Μονῇ, ἐν τῇ νήσῳ τῇ Ὀξείᾳ κειμένου*»[3]. Προφανῶς ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐτέθη ὑπὸ ἀντιγραφέως τῆς πραγματείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, ἡ δὲ φράσις «ἐν τῇ Μονῇ ἐν τῇ νήσῳ τῇ Ὀξείᾳ κειμένου», ὑποδηλοῖ ὡς παρετηρήθη ἤδη, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἐτελεύτησε τὸν βίον καὶ ἐτάφη ὁ Ἰωάννης.

Ἑτέραν πραγματείαν συνέταξεν οὗτος τὴν περὶ νηστείας, σῳζομένην ὡσαύτως ἀνέκδοτον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Σὺν Θεῷ λόγος περὶ νηστείας τῶν τριῶν τεσσαρακοστῶν καὶ ὅλων τῶν τετραδοπαρασκευῶν ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ, συλλεγεὶς ἀπὸ διαφόρων βιβλίων καὶ ἐκτεθεὶς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου*»[4].

Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποδίδεται ἔν τινι κώδικι καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Λόγος συγγραφεὶς πρός τινα Θεόφιλον παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυροῦ Νικολάου περὶ τῶν τριῶν τεσσαρακοστῶν καὶ τῶν ὅλων τετραδοπαρασκευῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, συλλεγεὶς ἀπὸ διαφόρων θειογράφων βιβλίων καὶ συντεθείς*»[5].

[1] Ἔν τινι καταλόγῳ τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, συνταχθέντι ὑπὸ Μιχαὴλ Μπρέκ, P. Ouspenskij, Χριστιανικὴ Ἀνατολή· Συρία. Κατάλογος τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, Ρωσ. ἐν Κιέβῳ 1875, σ. 80 λέγεται ὅτι ὁ Ἰωάννης Ὀξείτης ἐποίμανε καλῶς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐπὶ 47 ἔτη. Ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκης ὑπέλαβεν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πληροφορίας ταύτης, ὅτι ὁ Ἰωάννης, μετὰ τὸν Πατριάρχην Πέτρον, ὅταν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Θεοδόσιος, Αἰμιλιανὸς καὶ Νικηφόρος διέμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπὸ τοῦ 1056 μέχρι τοῦ 1092 διηύθυνε τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, καθ' ὃ ἔτος, κατὰ τὸν Ἰωάννην Ζέμη—ἕτερον συντάκτην καταλόγου τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας—εἶτα δὲ καὶ ἐπὶ 7 ἔτη ἐπατριάρχησεν ἐν Ἀντιοχείᾳ. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων κατάκτησιν αὐτῆς ἀπεμακρύνθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔνθα καὶ ἀπέθανε μετὰ 47ετῆ ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἁπλαῖ ὑποθέσεις ἄνευ ἱστορικῆς τινος βάσεως.

[2] Σῴζεται ἐν τῇ Βιενναίᾳ Βιβλιοθήκῃ Cod. Vindobonensis Theol. 276 (Nessel). Περὶ τῶν συγγραμμάτων καθόλου τοῦ Ἰωάννου πρβλ. L. Petit ἄρθρον ἐν Vacant-Manzenot, Dictionnaire de la foi catholique VIII, 751-2. Grumel, Ἔνθ' ἀν. σ. 286 ἑξ.

[3] Σῴζεται ἐν κώδιξι τῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν κώδ. 496 καὶ Παρισίων Cod. 384. 911. 933.

[4] Ἐν τοῖς κώδιξιν Ἀθηνῶν 496 καὶ Paris. 364.

[5] Ἐν Cod. Paris. 1133 (Πρβλ. Pitra, Spicilegium Solesmense, IV, 481-487) Σιναϊτικὸς 482 (1117) (Benesevic, Ἔνθ' ἀν. σ. 293) Coislin. 112.

Ὑπέθεσάν τινες ὅτι ὑπὸ τὸν Πατριάρχην Νικόλαον νοεῖται ὁ Νικόλαος Γ΄. Γραμματικὸς (1084 - 1111) ἀλλ' ὡς παρετηρήθη ἤδη[1], ἡ πραγματεία περὶ νηστείας ἀντιγράφεται ἐν τοῖς πλείοσι τῶν κωδίκων μετὰ τὴν πραγματείαν τοῦ Ἰωάννου Ε΄. Ὀξείτου περὶ Εὐχαριστίας καὶ φέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, πρόδηλον δὲ ὅτι ἡ παρεμβολὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νικολάου ὀφείλεται εἰς ἀντιγραφέα.

Ἡ περὶ νηστείας πραγματεία κατὰ τὴν σύνθεσιν αὐτῆς ὁμοιάζει πρὸς τὰς ἄλλας πραγματείας τοῦ Ἰωάννου. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι περὶ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐποχὴν διεξήγοντο συζητήσεις ἐν Συρίᾳ περὶ τῆς πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου νηστείας. Ὁ Νίκων μοναχὸς τοῦ Μέλανος Ὄρους ἐπληροφόρησεν ὅτι ἡ νηστεία αὕτη ἐτηρεῖτο ἐκ παραδόσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας καὶ ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ἐκύρωσε γραπτῶς τὰ περὶ αὐτῆς παραδοθέντα ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ Πέτρου καὶ Θεοδοσίου[2]. Ὁ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀκμάσας Ἀναστάσιος Ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, γράψας περὶ τῆς νηστείας ταύτης, προσήγαγε τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν, καθ' ἣν ἡ νηστεία ἐτηρεῖτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας. «Εἰσὶ δέ μοι, λέγει, καὶ κατὰ παράδοσιν διὰ ζώσης φωνῆς, οὐχ ἧττον τούτων (=τῶν ἐκ τῶν κανονικῶν διατάξεων μαρτυριῶν) κατὰ πολύ. Ὁ γὰρ Πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει κῦρις Πέτρος, αὐτὸς ταῦτα ἐφύλαττε καὶ τοῖς λοιποῖς παρεδίδου· ὁμοίως καὶ ὁ κῦρις Θεοδόσιος· πρὸς δὲ καὶ ὁ νυνὶ Πατριάρχης κῦρις Ἰωάννης καὶ ἁγιώτατος πᾶσι παρέδωκε ταύτην, ἐγγράφως ἔχων τὰς μαρτυρίας. Καὶ οὗτοι δὲ πάντες τὸν τοῦ κορυφαίου θρόνον ἐπέχοντες οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ὁρμώμενον ταύτην ἐφύλαττον, ἀλλὰ τοῖς πρὸ αὐτῶν πᾶσιν ἑπόμενοι...»[3].

Ἐκ τῆς πολυτίμου ταύτης πληροφορίας μανθάνομεν ὅτι ἡ νηστεία ἡ πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐτηρεῖτο ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας, ῥητῶς δ' ἐν τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἀναστασίου Καισαρείας μνημονεύονται οἱ Πατριάρχαι Ἀντιοχείας Πέτρος, Θεοδόσιος καὶ ὁ Ἰωάννης, ζῶν ἔτι καθ' ὃν χρόνον ἔγραφεν ὁ Ἀναστάσιος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, πρόκειται δὲ περὶ τοῦ Ἰωάννου Ε' Ὀξείτου, οὐχὶ δὲ ἑτέρου τινὸς Ἰωάννου[4].

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀνωτέρω πραγματεία τοῦ Ἰωάννου περὶ νηστείας οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν τῆς νηστείας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου[5], ἀλλὰ

[1] G r u m e l, Ἔνθ' ἀν. σ. 289, 290.

[2] M a i, Scriptorum Vet. Nova Collectio, IV. 162.

[3] Πατρ. Migne ἑλλ. 127, 524. Κατὰ πληροφορίας τοῦ Νίκωνος μοναχοῦ τοῦ Μέλανος Ὄρους, ἡ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας ἑώρταζε μόνον ἐπὶ μίαν ἡμέραν τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως καὶ κατ' αὐτὴν μόνον διέκοπτε τὴν νηστείαν, ἐνῷ ἀλλαχοῦ ἑωρτάζετο ἐπὶ τέσσαρας ἢ ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, Πατρ. Migne ἑλλ. 127, 528, 529.

[4] G r u m e l, Ἔνθ' ἀν. σ. 289. 90.

[5] Ἡ περὶ τοῦ ἀντιθέτου πληροφορία τοῦ L. P e t i t ἐν Dict. de Theologie cathol. VII, 751. 2, προῆλθε πάντως ἐκ λάθους.

τοῦτο δὲν δύναται νὰ θέσῃ ὑπὸ ἀμφιβολίαν τὸ γεγονὸς τῆς συγγραφῆς τῆς πραγματείας ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου. Συνέγραψεν αὐτὴν οὗτος ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτα δὲ εἰς Ἀντιόχειαν μεταβὰς καὶ εὑρεθεὶς ἐν μέσῳ τῶν εἰρημένων ἀμφισβητήσεων ἐξέδωκε διάταξιν περὶ τῆς τηρήσεως τῆς νηστείας τῆς πρὸ τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμήσεως.

Εἰς τὸν Ἰωάννην ἀποδίδεται καί τις βιογραφία τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἀλλὰ δὲν φαίνεται αὕτη γνήσιον αὐτοῦ ἔργον[1]. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ὁ περὶ ἀζύμων λόγος φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «Ἰωάννου Πατριάρχου λόγος περὶ τῶν ἀζύμων πρὸς τὸν Ἀδριανοπολίτην»[2]. Δὲν εἶναι γνωστὸν περὶ τίνος Ἀδριανοπολίτου πρόκειται, ἀλλὰ τοῦτον χαρακτηρίζει ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ ὡς «σοφώτατον»[3]. Πρὸς τοῦτον ὑπομιμνήσκει τὴν πρεσβείαν, ἣν ἐποιήσατο ὁ Ἰωάννης ὑπὲρ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ἑνώσεως, ὁ δὲ Βασιλεὺς Ἀλέξιος «σὺν τῷ πάντῃ ἀρίστῳ καὶ τῷ πρώτῳ τῶν ἀδελφῶν» (τῷ Πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως[4]); ἄσμενοι ἐδέχθησαν καὶ πολλὴν ἐπεδείξαντο σπουδὴν ὑπὲρ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν πρεσβευθέντων. Τὴν προσπάθειαν ἐκείνην τοῦ Ἰωάννου ὑπεστήριξεν ὁ Ἀδριανουπολίτης. Ἕνεκα λοιπὸν τῆς ἀρξαμένης ζωηρᾶς κινήσεως ὑπὲρ τοῦ ζητήματος τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης σκόπιμον ἐθεώρησε νὰ συντάξῃ τὸν περὶ τῶν ἀζύμων λόγον καὶ χάριν ἀσκήσεως καὶ χάριν τῆς διεξαχθησομένης μετὰ τῶν Λατίνων συζητήσεως. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς συντάξεως τοῦ λόγου περὶ ἀζύμων, ἐσωτερικοὶ δ' ἐξ αὐτοῦ λόγοι πείθουσιν ὅτι συντάκτης

[1] Σ ω φ ρ ο ν ί ο υ Ε ὐ σ τ ρ α τ ι ά δ ο υ, Ὁ ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνὸς «Νέα Σιὼν» ΚΣΤ΄. 1931, σ. 390. Ὁ Ἀντιοχείας Ἀθανάσιος Δαββᾶς (1685-94, 1720-24) ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ ἱστορίᾳ τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας (Ἐδημοσιεύθη τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μετὰ ῥουμανικῆς μεταφράσεως ἐν τῷ περιοδ. τοῦ Βουκουρεστίου «Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας» XLIX, 1931, σ. 143) ἐσημείωσε. «Μετὰ ταῦτα ἐγένετο (Πατριάρχης Ἀντιοχείας) Ἰωάννης, ὅστις συνεγράψατο τὸν βίον τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, δι' ὑπαγορεύσεως τοῦ ἱερομονάχου Μιχαήλ· ὅτε ὁ υἱὸς τοῦ Κουταλμοῦσι ἐπερίλαβε τὴν Ἀντιόχειαν ἐν ἔτει ἑξακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ ἑβδομηκοστῷ καὶ τρίτῳ· ποιμάνας δὲ τὸ ποίμνιόν του καὶ τὴν Ἐκκλησίαν καλῶς ἔτη τεσσαράκοντα ἑπτά, ἐκοιμήθη». Κατὰ τὴν πληροφορίαν ταύτην, ἥτις δὲν φαίνεται ἀκριβής, ἡ βιογραφία τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Δ΄. ὅστις ὅμως δὲν ἦτο Πατριάρχης ἐν ἔτει 1064 οὐδ' ἐπατριάρχησε 47 ἔτη, πρβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ D. F e c i o r y, Viata sfântului Joan Damaschin, Bucuresti 1935, σ. 21, σημ. 1.

[2] Ἀ ν δ ρ ο ν ί κ ο υ Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ύ λ ο υ, Ὀρθόδοξος Ἑλλάς, σ. 10. B. L e i b, Deux inedits byzantins sur les azymes au debut du XII siècle. Orientalia Christiana II, 3. Roma 1924, σ. 112 - 131.

[3] Ἔν τισι κώδιξιν, ἀντὶ τῆς ἐπιγραφῆς «πρὸς τὸν Ἀδριανουπολίτην», κεῖται «π ρ ὸ ς τὸν Ἀ δ ρ ι α ν ο υ π ό λ ε ω ς», ἀλλ', ὡς παρατηρήθη ἤδη, εἶναι προφανὲς ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ λόγου ὅτι ὁ συντάκτης αὐτοῦ ἀπευθύνεται πρὸς λαϊκὸν οὐχὶ δὲ πρὸς Ἀρχιερέα.

[4] L e i b, Ἔνθ' ἀν. σ. 60 σημ. 7.

αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ε´ Ὀξείτης καὶ οὐχὶ ὁ μετ' αὐτὸν Πατριάρχης Ἰωάννης Ϛ´ Ἀπλουχέρης[1]. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι μετὰ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντα κατὰ τὸ ἔτος 1054 ζωηρῶς συνεζητεῖτο τὸ ζήτημα τῶν ἀζύμων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, ὁ δὲ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἀπαγορεύσας τοῖς Λατίνοις, ἵνα τελῶσι νὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας δι' ἀζύμων, προὐκάλεσε τὴν ὀργὴν τοῦ Πάπα Ρώμης Οὐρβανοῦ β´ (1088 - 1089).

Ἀποστείλας οὗτος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἡγούμενον τῆς παρὰ τὴν Ρώμην Μονῆς Κρυπτοφέρρης Νικόλαον, ἠξίωσεν, ὅπως ἀρθῇ ἡ ἀπαγόρευσις. Ὁ Βασιλεὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ ἡγουμένου προσεκάλεσε τὸν Πάπαν ὅπως μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μετάσχῃ τῆς Συνόδου, ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ ἐδέχθη μὲν ὁ Οὐρβανός, ἀλλὰ δὲ ἠδυνήθη νὰ μεταβῇ[2]. Ἔχων δὲ ἀνάγκην τῆς βοηθείας τῶν δυτικῶν ὁ Ἀλέξιος κατὰ τῶν Πετσενέγων καὶ ἐλπίσας νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν βοήθειαν, ἀπέστειλεν Ἕλληνας ἀντιπροσώπους εἰς τὴν ἐν ἐν Πιατσέντσῃ τῷ 1095 συνελθοῦσαν Σύνοδον, ἀλλ' οὐδὲν ἐπετεύχθη. Ἡ ἐν Βάρι τῆς Ἰταλίας Σύνοδος τοῦ 1098 κατεδίκασεν ὡς αἱρετικοὺς τοὺς μὴ παραδεχομένους τὸ filioque[3], ἐπηκολούθησε δὲ ἡ Α´ Σταυροφορία, ἥτις ἔτι μᾶλλον ἀδύνατον κατέστησε τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὐχ ἧττον ὁ Πάπας Πασχάλιος β´ (1099 - 1118) διεπραγματεύθη τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως, προσεκάλεσε δὲ τὸν Ἀλέξιον νὰ μεταβῇ, εἰς Ρώμην κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1112, ἀλλ' ἀσθενήσας ὁ Ἀλέξιος δὲν μετέβη[4]. Ὅθεν ὁ Πάπας ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείαν πρὸς διαπραγμάτευσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἑνώσεως. Τότε φαίνεται ὅτι ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ὀξείτης συνέγραψε τὸν περὶ ἀζύμων λόγον.

Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ὁ Πατριάρχης ἀρύεται α´) ἐκ τῆς ἐγκεκριμένης ἐγγράφου διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας β´) ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως καὶ συνηθείας καὶ γ´) ἐκ θεολογικῶν λόγων καὶ ἀναλογιῶν. Ἀποδεικνύων δὲ ὅτι ὁ Κύριος κατὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ Μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας μετεχειρίσθη «ἄρτον» καὶ οὐχὶ «ἄζυμον» καὶ παρέχων τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἄρτου» (ἐκ τοῦ αἴρεσθαι = προσφέρεσθαι εἰς τροφήν, τῆς ἐπάρσεως = ἐπὶ τὰ ἄνω ὑψώσεως, τοῦ ἀρτίου = πλήρους τροφῆς) λέγει ὅτι τὰ ἄζυμα μετεχειρίζοντο οἱ Ἰουδαῖοι δι' ἱστορικοὺς λόγους, μεθ' ὧν συνδέουσι τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα. Οἱ Λατῖνοι μεταχειριζόμενοι τὰ ἄζυμα, τηροῦντες δὲ καὶ τὴν νηστείαν τοῦ Σαββάτου, Ἰουδαΐζουσιν· ἀλλὰ διατί δὲν προσθέτουσι καὶ τὴν τήρησιν τῆς περιτομῆς καὶ τὰς διατάξεις τὰς Ἰουδαϊκὰς περὶ τὴν τέλεσιν τοῦ Πάσχα; Ἀναιρῶν τὸ ἐπιχείρημα τῶν Λατίνων ὁ Ἰωάννης, ὅτι ὁ Κύριος κατὰ τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον ἔφαγε τὸ Νομικὸν Πάσχα, ἑπομένως μετεχειρίσθη

[1] Πρβλ. Leib, Ἔνθ' ἀν. σ. 60. 200. 201. Grumel, Ἔνθ' ἀν. σ. 297 - 8.

[2] Norden, Ἔνθ' ἀν. σ. 46 - 7.

[3] Chalandon, Ἔνθ' ἀν. σ. 259.

[4] Αὐτόθι, σ. 261.

ἄζυμα, ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου δὲν ἦσαν ἕτοιμα τὰ ἄζυμα, διότι ἐτελέσθη οὗτος πρὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα. Πρὸς τοῦτο ἐξετάζει ὁ Ἰωάννης τὰ σχετικὰ χωρία τῶν Εὐαγγελίων καὶ ἀναιρεῖ τὸ ἐπιχείρημα τῶν Λατίνων, καθ' ὃ ὁ Κύριος κατὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καθορίσας τὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας μετεχειρίσθη ἄζυμα. Ἐπίσης ἀναιρεῖ περαιτέρω διὰ τῶν θεολογικῶν λόγων καὶ ἀναλογιῶν τὸ ἐπιχείρημα τῶν Λατίνων ὅτι τὸ ἄζυμον εἶναι σύμβολον τῆς καθαρότητος, διότι τὰ σύμβολα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸ ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ προσφερόμενον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς συνηθείας ὁ Ἰωάννης ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ Ἰταλοί, ἐπιστραφέντες ἐκ τοῦ ἐθνισμοῦ, οὐχὶ δ' ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμόν, δὲν παρέλαβον παρὰ τῶν Ἀποστόλων τὰ ἄζυμα, ἂν δὲ ταῦτα παρελάμβανον, διὰ τί νὰ μὴ παραλάβωσι καὶ τὴν περιτομήν; καὶ διατί οἱ Ἀπόστολοι μόνοις τοῖς ἐν Ρώμῃ οὐχὶ δὲ καὶ ἐν Κορίνθῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐπέτρεψαν ἄζυμα; Ἀντιθέτως ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτῶν διδάσκουσι τοὺς πιστούς, ἵνα τελῶσι τὴν θείαν Εὐχαριστίαν δι' ἄρτου οὐχὶ δὲ δι' ἀζύμου. Ἐν τέλει ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης περιγράφει τὴν παρὰ Λατίνοις τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας, εἰς ἣν παρευρέθη, ἐν Ἀντιοχείᾳ προφανῶς, καὶ ὑποδεικνύει τὴν ἐπελθοῦσαν διαστροφήν, «εἶδον γάρ, λέγει, θυσίαν ἄθυτον καὶ ἀκοινώνητον κοινωνίαν. Ἀνυψῶν τοίνυν αὐτὸ (= τὸ ἄζυμον) πρῶτον ὁ ἱερεύς, εἶτα οὕτως ὡς ἔχει καθίησιν εἰς τὸ στόμα καὶ κατασπῶν ἀσπάζεται τοὺς λοιπούς, ὅσοι τοῖς μεταλήψεως χάριν προσίασιν. Ἐστύγναζον μὲν ἐπὶ τῇ πλάνῃ (τῶν) ἀνδρῶν, ὅτε τοῦτο ἑώρων ἐγώ· μεταξὺ δέ μοι καὶ μειδιάσαι ἐπῆλθε καὶ πρός τινα πλησίον ἑστῶτα, «μήποτε, ἔφην, ἐκ τούτων τὸ παρ' ἡμῖν δημῶδες ἔσχε τὴν ἀφορμήν, ὅταν γὰρ δύο τρισὶ βραχύ τι τῶν ἐδωδίμων παράσχωμεν οὐκ ἐμφαγεῖν τῷ ἑνὶ κελεύομεν καὶ τοὺς ἑτέρους φιλῆσαι; »

Τοιοῦτο ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον καὶ τοῦ περὶ ἀζύμων λόγου τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας. Ὑποβάλλων αὐτὸν εἰς τὸν Ἀδριανουπολίτην, παρεκάλει ὅπως ἐξετάσῃ αὐτὸν καὶ ἢ ἐγκρίνῃ ὡς ἔχει ἢ διορθώσῃ αὐτόν, μεταποιῶν καὶ μεθαρμόζων ἐπὶ τὸ κάλλιον, χάριν τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν προωρίσθη ὁ λόγος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων συνάγεται ὅτι ὁ λόγος συνετάχθη, ὡς εἴπομεν, περὶ τὸ 1112, ὅτε ἔμελλε νὰ συζητηθῇ τὸ ζήτημα περὶ τῶν ἀζύμων μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης καὶ μετὰ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντα κατὰ τὸ ἔτος 1054, ἐπίστευεν ὡς δυνατὴν τὴν συμφωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἂν οἱ Λατῖνοι ἐδέχοντο νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν περὶ ἀζύμων ἐσφαλμένην διδασκαλίαν[1].

[1] Ἄλλων διαφορῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1113 νέα πρεσβεία ἐκ μέρους τοῦ Πάπα Ρώμης ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μεδιολάνων Πέτρου Χρυσολάνου. Οὗτος, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου Θ' Ἱερομνήμονος (1111-1134), τῆς Συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου ἐξέθηκε τὴν διδασκαλίαν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ filioque καὶ τῶν ἀζύμων. Ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων ἀντεπεξῆλθον ὁ Ἰωάννης Ε' Ὀξείτης, πρῴην Πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὁ Θεόδωρος Σμύρνης κουροπαλάτης καὶ ὕπατος τῶν φιλοσόφων, Νικήτας Σεΐδης, ὁ ποιητὴς Θεόδωρος Πρόδρομος, ὁ Εὐθύμιος Ζυγαβηνός, οἱ λόγιοι μοναχοὶ Ζωναρᾶς καὶ Ἰωάννης Φουρνῆς, ὁ Νικαίας Εὐστράτιος καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεύς. Ὁ Λατῖνος ἀντιπρόσωπος ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν ἄνευ ἀποτελέσματος[1].

Μετὰ τ' ἀνωτέρω γεγονότα δὲν μνημονεύεται ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης Ε' Ὀξείτης, ἐκ τούτου δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἐν ἔτει 1113 ἐτελεύτησε τὸν βίον.

Α'.

Τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ ἐν τῇ Ὀξείᾳ, ἐν τῇ νήσῳ, παραίτησις τοῦ αὐτοῦ τοῦ θρόνου. Ἔχει δὲ οὕτως.

Ὥσπερ τῶν στρατιωτῶν οἱ γηράσαντες ἢ καὶ ἄλλως ἐκ πληγῶν τυχὸν καὶ τραυμάτων ἐν τῷ πολέμῳ ἢ ἐξ ἑτέρου οἱουδήποτε ἀσθενήσαντες πάθους καὶ ἀνεύχρηστοι λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀγῶνας γινόμενοι, οὔτ' ἂν αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐκβιάζοιντο οὔτε ὑφ' ἑτέρων δικαίως ἀναγκάζοιντο ὅπλα τε αἴρειν καὶ χωρεῖν πρὸς παράταξιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν νόμων αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν τοιούτων τοιούτοις ἐπιστατοῦνται, πάσης τοῦ λοιποῦ τῆς στρατιώταις προσηκούσης ἀπολύονται λειτουργίας, τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον καὶ εἴ τις εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν στρατολογίαν ἀπογραψάμενος καὶ πνευματικὴν ἀποδεξάμενος λειτουργίαν, εἴτε ἀρχικήν τινα εἴτε καὶ τῶν ὑπ' ἀρχὴν τεταγμένων, εἶτα ἢ γήρᾳ τρυχωθεὶς ἢ νόσοις βαρείαις ἢ δεινοῖς καὶ συμπτώμασι περιπεσὼν ἑτέροις, οἷα πολλὰ ὁ τῶν ἀνθρώπων φέρει βίος, οὐκέτι διαφέρειν δύναιτο τοὺς ἀνὰ χεῖρα καμάτους, συγγνώμης ἂν εἴη, μᾶλλον δὲ δήπου καὶ ἐπαίνου ἄξιος καὶ οὐδὲ τοῖς ἁγίοις κανόσι προσκρούει τὸ ἀποκείμενον αὐτῷ τῆς λειτουργίας ἀποτιθέμενος βάρος καὶ ἑτέρῳ ταύτην παραχωρῶν, ὑφ' οὗ μᾶλλον ἂν καὶ κατὰ λόγον διευθετεῖτο. Τότε δ' ἀνάξια πράττει καὶ μώμου καὶ κατακρίσεως, ὅταν, ἐκτελεῖν καθὰ χρὴ μὴ δυνάμενος τὰ ὀφειλόμενα, τηλικούτῳ πράγματι τῷ δυναμένῳ ἐκστῆναι μὴ βούλοιτο, ἀλλ' ἀπρὶξ αὐτοῦ ἔχοιτο ἢ διὰ δόξαν ἀνθρωπίνην ἢ διὰ κέρδος, μᾶλλον δὲ βλάβην ἑαυτοῦ καὶ ἑτέρων ἴσως πολλῶν.

¹ L. Allatii, De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, Coloniae Agrippinae 1648, σ. 626. Chalandon, Ἐνθ' ἀν. σ. 263. Leib, Ἐνθ' ἀν. σ. 19.

Πρὸς τί δέ μοι ταῦτα πεπροοιμίασται, προϊὼν ὁ λόγος δηλώσει. Ἐγὼ λόγοις ἐντραφεὶς καὶ συζήσας ἀεὶ καὶ μηδὲν πλέον τούτων τε καὶ τοῦ ἐν ᾧ λόγοις ἐσχόλαζον κελλίου εἰδώς, εἶτα οὐκ οἶδά πως, τῇ Θεοῦ παραχωρήσει, πατριαρχικῆς ἀξίας ἐπιβὰς καὶ τοὺς οἴακας τῆς κατὰ τὴν μεγάλην Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας ἐγχειρισθεὶς ἐν ἡμέραις, πολλαῖς γεμούσαις δυσκολίαις, ἤλπισα ἐπὶ τὸν λέγοντα τοῖς εἰς τοιαύτας πεμπομένοις διακονίας «ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων»[1] καὶ πολλὰ μὲν παθεῖν καὶ θλιβῆναι προαγορεύσαντα ἐν τῷ κόσμῳ, θαρρεῖν δὲ κελεύσαντα ὡς αὐτοῦ τὸν κόσμον νικήσαντος[2]. Καὶ οὐ διήμαρτόν τε τῆς ἐλπίδος· ὡς γὰρ ἐγενόμην ἐν Ἀντιοχείᾳ μυρίοις μὲν προσπελάσας κινδύνοις, μυρίους δὲ χειμῶνας καὶ κλύδωνας πειρασμῶν ἀνυποίστους διήνεγκα, ὑφ' ὧν περ ἂν εἴποιμι ποσάκις περιετράπην, ποσάκις δὲ ἤδη σχεδὸν καὶ κατεπόθην. Περιαριθμήσω τὰ ναυάγια ὅσα τε καὶ οἷα ὑπέστην; εἰ γὰρ καὶ μὴ «νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα», κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον[3], μηδὲ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν τριταῖος ἐν γαστρὶ θαλαττίου θηρὸς ἐγενόμην, ἀλλὰ διετέλεσα ἐννέα ἐφεξῆς ἐνιαυτοὺς πρὸς ἀνθρώπους πυκτεύων παντὸς θηρίου χαλεπωτέρους καὶ ἀπαύστως καταιγίσι καὶ τρικυμίαις συμφορῶν ἐνθαλαττεύων καὶ μηδεμίαν, ὡς εἰπεῖν, μηδέποτε τῶν ἀπαραιτήτων δεινῶν παῦλαν εὑρίσκων. Καὶ τὸ μεῖζον οὐδὲ αὐτὸς ὢν μόνος ὁ ἐν τούτοις ἐξεταζόμενος, ὃ τάχα καὶ μετριώτερόν περ ἐδόκει εἶναι, ἀλλὰ μετὰ μυρίων καὶ ἄλλων ψυχῶν, ὧν τὴν κυβέρνησιν ἐνεπιστεύθην.

Εἰ μὲν οὖν καί τι κατώρθωται τὸ εὐάρεστον ἐκ τῶν πειρασμῶν ἐκείνων καὶ τῶν διωγμῶν, οὓς ὑπέμεινα, βαρυτάτων οἶμαι τῶν πώποτε, παρίημι τοῦτο λέγειν, ἵνα μὴ καὶ περιττολογῶν δόξω. Πλὴν οὕτω μὲν ἐμὲ παντοδαπαὶ θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὕρησαν καὶ κίνδυνοι Ἅδου καὶ παγίδες θανάτου περιέσχον με ἀνέφικτοι, ὁ δὲ πανοικτίρμων καὶ τῶν ἀπεγνωσμένων σωτὴρ οὐκ ἀνῆκεν οὐδὲ ἐγκατέλιπέ με, ἀλλ' ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς ἀεὶ παρίστατο χεῖρα ὀρέγων καὶ ἐνισχύων μου τὴν ἀσθένειαν καὶ μὴ ἐῶν εἰς τὸ παντελὲς καταπεσόντα με ἀπολέσθαι καὶ ὕστερον ἐκ πάντων παραδόξως ἐρρύσατο καὶ σὺν τοῖς πειρασμοῖς πεποίηκε καὶ τὴν ἔκβασιν. Ἵνα γὰρ πάλιν κατὰ τὸν μακάριον εἴπω Δαβίδ, ὅσας ἔδειξέ μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰς καὶ ἐπιστρέψας ἐζωοποίησέ με καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήνεγκέ με[4] καὶ ὡς εἴς τινα λιμένα ἀναψύξεως τὴν θεοφύλακτον ταύτην καὶ βασιλίδα τῶν πόλεων ἀποκατέστησε, παρὰ προσδοκίαν.

Εὐχαριστῶ μὲν οὖν τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι, πάντων ἕνεκεν, ὧν τε ἔπαθον καὶ εἶδον ἐν τοσούτοις ἔτεσι καὶ ὧν ἀεὶ ἔτυχον ἀντιλήψεών τε καὶ παρακλή-

¹ Ματθ. 10,16.
² Ἰωάν. 16,23.
³ Β'. Κορ. 11,25.
⁴ Ψαλμ. 70, 20, 21.

σεων. Εὐχαριστῶ δὲ καὶ τῷ κραταιῷ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ μετὰ πάσης περιχαρείας με ὑποδεξαμένῳ καὶ πλείστην ὅσην τιμήν τε καὶ δεξίωσιν εἰς τὴν ἐμὴν ἐπιδειξαμένῳ ταπείνωσιν.

Βούλομαι δὲ λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἰπεῖν, ὑπὲρ οὗ τὴν παροῦσαν ἐνεστησάμην γραφὴν καὶ φανερὸν ἅπασι καταστῆναι, ὅπερ ἤδη μοι κέκριται καὶ τετύπωται, μᾶλλον δὲ ὅπερ ἡ ἀνάγκη καὶ βουλεύσασθαι καὶ ἐκ πλειόνων ἡμερῶν κατ᾽ ἐμαυτὸν κυρῶσαι, λοιπὸν δὲ καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν πέπεισμαι. Ὡς γὰρ ὑπὸ τῶν ἀπείρων ἐκείνων πειρασμῶν καὶ τῶν ἀφορήτων κακώσεων τέλεον ἀποκαμὼν καὶ τὸ σῶμα ἅπαν ἐκτρυχωθεὶς ταῖς παντοδαπαῖς κακοπαθείαις, ναὶ μὴν καὶ πυκναῖς ἀσθενείαις, ὑφ᾽ ὧν καὶ αὐτῶν ἐγγὺς πολλάκις ἐγενόμην τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν καὶ μέντοι καὶ τοὺς πόδας ἀλγῶν συνεχῶς καὶ μηκέτι πρὸς τοὺς τῇ ἀρχιερωσύνῃ καθήκοντας πόνους ἀντέχεσθαι οἷός τε ὤν, παραιτοῦμαι τοῦ λοιποῦ τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον, μᾶλλον δὲ οὐ τὸν θρόνον μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθάπαξ τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα, αὐτὸ τὸ ὄνομά τε καὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς μήτε εἶναί με τοῦ λοιποῦ μήτε ὀνομάζεσθαι μήτε πατριάρχην, μήτε ἀρχιερέα ἢ ὅλως γοῦν ἱερέα, μήτε ἐγχειρίσαι τὸ παράπαν, ἕως ἂν ἐν τῷ βίῳ περιῶ ἀρχιερατικῷ τινι ἔργῳ καὶ λειτουργήματι μήτε οὔσης τῆς Ἀντιοχείας ἐν οἷς ἔστι νῦν, μήτε ἀπαλλαγείσης σὺν Θεῷ τῶν κυριαρχούντων αὐτῆς.

Εἰ δὲ ἴσως, εἰρήσθω γὰρ καὶ τοῦτο, ὃ οὐ μὴ γένηται, εἰρήσθω δὲ ὅμως, εἰ τοίνυν μετὰ ταύτην μου τὴν παραίτησιν διαπράξασθαί τι πειραθῶ τῶν τῆς πατριαρχείας μου προσηκόντων ἢ ὅλως τινὶ τῶν εἰς τὸν ἱερατικὸν τελούντων κατάλογον ἢ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ ὁπουδήποτε, τὸ μὲν πραχθησόμενον ἄκυρον ἔστω καὶ τοῖς πᾶσιν ἄδεκτον, ἐμὲ δὲ ταῖς προσηκούσαις ἐπιτιμήσεσιν ἀσυγγνώστως ὑποβάλλεσθαι, οἷς ἀναστέλλειν καὶ διορθοῦν ἐπιτέτραπται τὰ πλημμελήματα καὶ ἀτάκτως γενόμενα σὺν τῇ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων καταδίκῃ καὶ παρὰ τῆς σῆς ψήφου κατακεκριμένος εἴην, Κύριε Θεέ, εἰ ἀπὸ τοῦ νῦν τολμήσαιμί τι τούτων ποιῆσαι, ἃ καθάπαξ οἰκείᾳ γνώμῃ καὶ προθέσει διὰ τὰς προειρημένας ἃς παραιτοῦμαι αἰτίας. Ταῖς δὲ ἀραῖς ἐμοὶ καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐξ ἀνθρώπων κατακρίσεσιν ἔνοχοι εἶεν καὶ ὅσοι τοιοῦτόν τί μοι τολμῶντι κοινωνήσουσιν ἐν γνώσει.

Ἐμοὶ γὰρ ἀρκετὸν τοῦ λοιποῦ τὸν ἀπράγμονα βίον καὶ ἡσύχιον ἑλομένῳ, εἴ γε βούληταί με ὁ Θεὸς ἡμέρας ἔτι τινὰς ἐν ταύτῃ τῇ ζωῇ παραμεῖναι, κατ᾽ ἐμαυτὸν ταύτας ἀπερισπάστως καὶ ἀταράχως ἀνύσαι καὶ τῆς οἰκείας φροντίζειν ψυχῆς, ἔτι τε εὐχαριστεῖν με διηνεκῶς τῷ ἐκ τοσούτων καὶ τηλικούτων με δεινῶν λυτρωσαμένῳ Θεῷ, εὔχεσθαι δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν βασιλέων ἡμῶν τῶν ἁγίων καὶ τοῦ κόσμου παντός, εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον παρρησίας ἀνάξιός τε καὶ ἀλλότριος τυγχάνω παντάπασι.

Ἐγράφη ἡ παροῦσα παραίτησις διὰ χειρὸς Μελετίου ἄρχοντος τοῦ μαθητοῦ μου, ὑπεγράφη δὲ παρ᾽ ἐμοῦ καὶ ἐσφραγίσθη τῷ ἕως τοῦ νῦν συνηθείᾳ

βουλλωτηρίῳ, μηνὸς ὀκτωβρίῳ ιθ΄, ὁ ἁμαρτωλὸς Ἰωάννης καὶ γεγονώς, εἰ καὶ ἀναξίως κατὰ πάντα, πατριάρχης μεγάλης Ἀντιοχείας τὰ ἀνωτέρω κατ᾽ ἐμὴν γνώμην γεγραμμένα ἐπιβεβαιῶ τῇ οἰκείᾳ χειρὶ ὑπογράψας.

B΄.

Τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου εἰς τὴν σύνοδον.

Τιμιώτατοί μου δεσπόται. Ἐγὼ βλέπων τινὰ γινόμενα παρ᾽ ἡμῖν οὐκ ἄλλως ἤλγουν μὲν καὶ πρότερον ἐσιώπων δὲ προπετείας ἐγκληθήσεσθαι ὑποπτεύων, εἰ τῶν ἄλλων τούτοις ἐφησυχαζόντων, ὧν τινες μὲν λόγῳ, τινὲς δὲ καὶ καθέδρᾳ προέχουσιν, αὐτός τι λαλεῖν ἐθέλοιμι. Νυνὶ δὲ ὁρῶν ὅτι καὶ φανερῶς αὐτοὶ τοὺς θείους ἀθετοῦντες κανόνας, τὴν τούτων ἀθέτησιν τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ ἐγκαλοῦμεν, αἰσχύνομαί τε ὑπὲρ αὐτῶν ἡμῖν, πιστεύσατε, καὶ οὐκέτι σιγᾶν δύναμαι. Σφόδρα γὰρ εὐλαβοῦμαι μὴ κακεῖνοι καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν τὰ ἐν Εὐαγγελίῳ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ῥηθέντα «ὑποκριτὰ ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου» [1] καὶ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου πάλιν «ὁ οὖν διδάσκεις ἑτέροις σεαυτῷ οὐ διδάσκεις» [2]; καὶ τὰ ἑξῆς. Εἰ μὲν γὰρ οἰκεῖα κακὰ πρότερον ἰασάμενοι οὕτως εἰς τὴν τῶν ἑτέρων διόρθωσιν ἑαυτοὺς ἐπιδεδώκαμεν, εἶχεν ἂν ἡμῖν καλῶς τὸ ἐγχείρημα καὶ διωρθωσάμεθα ἄν, νῦν δὲ αὐτοὶ βρύοντες ἕλκεσιν, οὐχ ὁρῶ πῶς ἂν ἑτέροις ἰατρεῦσαι δυνηθῶμεν. Ἔτι τοίνυν κακεῖνο σκοπῶ ὡς μόνον καὶ καθ᾽ ἑαυτοὺς ἰδίᾳ καὶ κοινῇ πρὸς ἀλλήλους τὰς τῶν Ἰταλῶν παραβάσεις αἰτιώμεθα καὶ ἄνω καὶ κάτω περιᾴδομεν αὐτάς, τῶν οἰκείων δὲ οὐδεμία τις παρ᾽ ἡμῖν ἔστι μνήμη. Εἰ δέ ποτε ἡμεῖς εἰς ταυτὸν ἐκείνοις γενοίμεθα, εἶτα οὕτως ὡς νῦν καταγινώσκομεν αὐτῶν περὶ οὗ κακεῖνοι ἀντικαλοῦσιν ἡμῖν ἅπερ εἰς θεσμοὺς ἱεροὺς ἐνυβρίζομεν καὶ ἐξαμαρτάνομεν. Εἰ μή που ἡγούμεθα ἡμᾶς μὲν ἀκριβῶς μανθάνειν τὰ ἐκείνων δύνασθαι ἐκείνοις δὲ τὰς ἀκοὰς κωφεύειν πρὸς τὰ ἡμέτερα; Καὶ μὴν ἐκεῖνοι μὲν ἐγκαλούμενοι τὸ μέντοι ἀρνήσονται ἴσως ὧν ἁμαρτάνειν λέγονται· εἰκὸς γὰρ καὶ τὴν φήμην τὰ πολλὰ ψεύδεσθαι, ὑπὲρ δὲ ὧν ἀπολογήσονται οὐκ ἀνισχύρως τυχόν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἃ ἐγκαλούμενοι φιμωθήσονται. Ἡμῖν δὲ οὔτε ἀρνητέα τὰ ἁμαρτανόμενα, πρόδηλα γάρ, οὔτε τινός, ὡς οἶμαι πιθανῆς πρός τι τούτων ἀπολογίας εὐπορήσωμεν.

Τίνα δέ ἐστι δι᾽ ὧν ἐλεγχόμεθα γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, τῷ τοῦ λόγου, χωροῦντες εἰς τὴν τῶν ἱερῶν τύπων ἀθέτησιν, οὐδ᾽ ὑμᾶς μὲν πάντως λανθάνει, λέγω δ᾽ ὅμως διὰ βραχέων καὶ αὐτός. Αὐτίκα τοίνυν οἵ τε ἅγιοι κανόνες οἵ τε φιλευσεβεῖς νόμοι οὐδένα συγχωροῦσι τῶν ἐπισκόπων καταλιπόντα τὴν ἑαυ-

[1] Ματθ. 7, 5.
[2] Ρωμ. 2,21.

τοῦ ποίμνην καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβειν ἢ ἀλλαχοῦ πλέον ἑξαμηνιαίου καιροῦ, δίχα μεγάλης ἀνάγκης, ἣν καὶ αὐτοὶ διαστίζουσι, τὸν δὲ παρὰ τοῦτο ποιοῦντα ἀλλοτριοῦσθαι κελεύουσι τῆς τοῦ ἐπισκόπου τιμῆς τε καὶ ἀξίας, μηδὲ προφασίζεσθαι δυνάμενον τοὺς ἐν ταῖς θήκαις τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ ἑλκυσμούς, μάλιστα ὅταν καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ταύτης ἔξω ἀπολειφθείη, τῶν πατριαρχῶν, φασιν, ὀφειλόντων ἀναγκάζειν αὐτοὺς προσμένειν ταῖς οἰκείαις ἐκκλησίαις εἴτε μητροπολῖται εἶνε εἴτε ἄλλως ἐπίσκοποι[1]. Πάλιν θεσπίζουσιν ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἢ δι᾽ ἀνάγκην ἐμποδίσασαν ἐντὸς ἑξαμηνιαίου χρόνου τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων γίνεσθαι μετὰ τὴν τῶν ὄντων ἐπισκόπων ἀποβίωσιν, τοὺς δὲ ὑπερτιθεμένους τὰς χειροτονίας ἐκκλησιαστικοῖς ὑποκεῖσθαι ἐπιτιμίοις[2]. Ἆρα οὖν φυλάττονται ταῦτα παρ᾽ ὑμῖν: Οὐδαμῶς.

Εἰ τοίνυν βούλημα τῶν κανόνων ἐστὶν πᾶσαν ἐκκλησίαν ἐπίσκοπον ἔχουσαν ἔχειν καὶ οἰκονόμον ἐκ τοῦ ἰδίου τῆς ἐκκλησίας κλήρου καὶ τεθνηκότος τοῦ ἐπισκόπου τὸν αὐτὸν οἰκονόμον μένειν διοικοῦντα τὰ τῆς ἐκκλησίας ἄχρι τῆς τοῦ ἑτέρου ἐπισκόπου χειροτονίας[3], οὔτε δεῖ μακρηγορεῖν καταλέγοντα πρὸς εἰδότας περί τε τῆς προσόδου τῆς χηρευούσης ἐκκλησίας καὶ δι᾽ ὅσου καιροῦ λογοθετεῖσθαι τούτοις θεῖαι βούλονται διατάξεις καὶ ὅπερ παρ᾽ αὐτοῖς τοῖς χειροτονηθησομένοις ἐπισκόποις τὰς προσόδους φυλάττεσθαι τῶν χηρευουσῶν ἐκκλησιῶν.

Ταῦτα γὰρ πάντα προδήλως νῦν ἀθετεῖται καὶ ἡμεῖς σιωπῶμεν ἅπαντες καὶ οὐκ ἐπελάθησθε πάντες οἷα κατὰ τὰς χειροτονίας ἡμεῖς ἐγγράφως ἐπηγγειλάμεθα. Εἶτα ἀποροῦμεν πόθεν καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν κυμαίνεται καὶ πάντα ἁπλῶς τὰ χριστιανικὰ πράγματα κινδυνεύει.

Τί δὲ ἂν τις εἴποι περὶ τῆς συνόδου, ἣν ἅπαξ κατ᾽ ἐνιαυτὸν θεῖοι τύποι βούλονται γίνεσθαι ἐπί τε διαλύσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ ἀνακρίσει τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων[4]. Ἀλλὰ γὰρ περὶ ταύτης τῆς συνόδου καὶ πρὸ ἡμῶν ἕτερος τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου ζήτησιν δέδωκεν ἔγγραφον μαθεῖν ἀξιῶν παρὰ τῆς ὑμετέρας ἁγιότητος τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν ἡ κανονικὴ αὕτη σύνοδος οὐ γίνεται παρ᾽ ἡμῖν, ὅς γε οὐδὲ ἀνήσειν ἐφ᾽ οἷς ἐρωτῶν μέχρις ἂν τὴν λύσιν λάβῃ τοῦ ἀπορήματος κἂν καὶ ὁ ἱερατικὸς ἀνὴρ μεμάθηκε περὶ ὧν ἤρετο, ἀξιῶ μαθεῖν καὶ αὐτὸς ἐπίσης ἐκείνῳ περὶ ὧν ἀπορῶ, εἰ δὲ μὴ οὔτε ἐκεῖνος πάντως ἀνῆκε ζητῶν οὐδὲ γὰρ θέμις τηλικοῦτον ἄνδρα ψεύσασθαι ὑπολαβεῖν, οὔτε ἐγὼ παύσομαι ἐρωτῶν δι᾽ ἥντινα τὴν αἰτίαν οὔτε ἡ κανονικὴ αὕτη γίνεται σύνοδος, οὔτε τὰ ἄλλα τηρεῖται, ἅπερ ἀπὸ τῶν εὐσεβῶν θεσπισμάτων ἐν τῷ παρόντι παρατέθηκα γραμματίῳ, ὅπερ καὶ ἀξιῶ

[1] Δ´ Οἰκουμ. καν. 23.
[2] Δ´ Οἰκουμ. καν. 25.
[3] Δ´ Οἰκουμ. καν. 26.
[4] Ἀποστολ. 37. Δ´. Οἰκ. 19.

ἀναγνόντας ὑμᾶς σὺν τῷ ἁγιωτάτῳ ὑμῶν ἀρχιποίμενι, περὶ ὧν ἀμφιγνοῶ ἀποκρίνασθαί μοι φιλαλήθως καὶ φιλαδέλφως.

Αἱ ἅγιαι ὑμῶν εὐχαὶ χαρισθείησάν μοι τιμιώτατοι καὶ ἡγιασμένοι δεσπόταί μου.

Γ´.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ φυγῆς.

Ὑπὲρ τῆς φυγῆς ὀλίγα ἄττα ἀπολογήσομαι· εἶναι γὰρ εἰκὸς ὑφ᾽ ὧν ἀνακρίνεται, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲν πρόχειρον οὕτως ἄνθρωπος ὡς εἰς ἔρευναν τῶν ἀλλοτρίων. Καὶ περὶ μὲν τῶν οἰκείων οὔτε λέγειν οὔτε ἀκούειν ἔστιν ὅπη καταδεχόμεθα, τὰ δὲ τῶν πέλας κατὰ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν ὥραν ἡδέως πολυπραγμονοῦμεν καὶ μάλισθ᾽ ὅταν τι καινότερον περὶ ὧν τινων τύχῃ ξυνενεχθὲν κἂν μηδαμόθεν ἡμῖν διαφέρει. Ἀπολογήσομαι δὲ ἵνα μήτε μικροψυχίαν ἡμῖν δή τινες ἐξ ἀγνοίας καταγινώσκωσι καὶ τουναντίον τὴν μεγαλοψυχίαν θαυμάζωσι, μᾶλλον δὲ καὶ μιμῶνται κατὰ καιροὺς οἱ βουλόμενοι. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις αὕτη ἐπὶ τούτοις ἐν δυσὶ καὶ λ´ περιληφθησομένη μοι κεφαλαίοις. Εἰ δέ τινα οὐ διηγηματικῶς ἀλλὰ τὸν διδασκαλικὸν διέξιμεν τρόπον ἄλλον, ὅντινα τύχῃ, ἔστι δὲ ἃ καὶ μετ᾽ ἐπικρύψεως φράζοιμι, οὐκ ἀπὸ τρόπου πάντα οὐδὲ ταῦτα παρ᾽ ἀκροαταῖς νοῦν ἔχουσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἀρκτέον ἐντεῦθεν, Θεὸς δὲ ἡγείσθω τοῦ λόγου.

Ὧ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος[1]. Ὁ τῇ φιλαρχίᾳ ἀκατάσχετος, αὐτοδεσπότης πορεύεται ὅπου βούληται, κἄν ποτέ που τύχῃ σαγηνευθεὶς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τινῶν ἀφαιρούμενος, διὰ μέσου τῶν κατεχόντων κατὰ τὰς ἐγχέλεις ἐξολισθήσας οἴχεται.

Τοῦ Κυρίου λέγοντος ὅτι ὁ ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν[2]. Εἰ ἐγὼ τὸ ἐν χερσὶν ὀλίγον προὔδωκα ἑκών, τίς ἄν με ἔπειθε τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων καταθαρρῆσαι, τῶν ἐμῶν λέγω καὶ οὐκ ἐμῶν.

Μισθωτοῦ τὸ φεύγειν, ἀλλὰ φεύγει ποτὲ καὶ ποιμήν, ἐπειδή ἐστι καὶ μενόντων φεύγειν. Καὶ τὸ ἔμπαλιν ἔφυγον ἐγὼ τὸ τῶν ληστῶν καταγώγιον, τὴν μονὴν νύκτωρ λαθών. Τί τοῦτο· καὶ γὰρ Παῦλος ἐκ Δαμασκοῦ, καίτοι ἐμοὶ μὲν ἵππος, τῷ δὲ σαργάνη περὶ τὸν δρασμὸν διηκόνει. Τοῖς βουλομένοις ζημιοῦν ἡμᾶς εἰς τὸ μέρος αὐτοὶ τοῦ παντὸς ἐξέστημεν· κεκελεύσμεθα γὰρ τῷ ἀφαιρουμένῳ τὸν χιτῶνα προσαποδύεσθαι καὶ τὸ ἱμάτιον[3]. Εἴ τις κατὰ Κύριον λαλεῖ καὶ μὴ πείθει τῷ λόγῳ ὑποδείγματι τῷ καθ᾽ ἑαυτὸν πρὸς τὸ

[1] Γαλ. 4, 8.
[2] Λουκ. 16, 10.
[3] Ματθ. 5, 40.

μετὰ τὸν λόγον, νῦν δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς ἀρχέτυπον πράξεως. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω, ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω[1].

Τρία ἐστὶν ὑπὲρ ὧν μεταμέλομαι, τὸ δὲ τέταρτον οὐκ οἶδα εἴτε δειλίαν κλητέον, εἴτε οἰκονομίαν καὶ ἀσφάλειαν, ὅτε τὴν τῆς ἱερωσύνης κατεδεξάμην ἀξίαν, ὅτι οὐ μετὰ τὴν χειροτονίαν εὐθὺς ὁποιδήποτε τοῦ πρὸς Ἀντιόχειαν εἰχόμην πλοῦ, ὅτι τοὺς αἰθίοπας μοναχοὺς ἐπεχείρησα σμήχειν, ἀφ᾽ ὧν ἤλπιζον πλέον ἐκμελανθήσεσθαι. Τὸ δὲ τέταρτον ἡ ὑποστολή ἐστιν ἡ μετὰ τὴν κρίσιν, δι᾽ ἣν οὐκ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου.

Ἄκουε οὐρανὲ καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ, ὅτι οὐ μόνον εἰς κρίσιν ἄγεται πατριάρχης, ἀλλὰ καὶ ἀπὼν ἐρήμην προκαταδιαιτᾶται, εἶτα καὶ ἀπολογουμένου τε καὶ ἀντεγκαλοῦντος οὐδεὶς πρὸς οὐδεμίαν ἐπιφορὰν ἐπέστραπται καὶ μέντοι κρύπτεται τὸ τῆς συνωμοσίας βιβλίον. Ὁ ἀναγινώσκων νοείτω, ὁποῖόν τι τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα τοῖς νῦν ἀνθρώποις λελόγισται. Ἀληθῶς αὕτη ἡ γενεὰ οὐκ ἔστι ζητούντων τὸν Κύριον. Εἶπε γέρων, ἦν δὲ ὁ πάντα τὰ τοῦ παρόντος καιροῦ καὶ προϊδὼν ἀκριβῶς πόρρωθεν καὶ προειπὼν ἀληθῶς, οὗτος οὖν πρὸς ὃν ἐθέσπιζε μαθητὴν ἐρωτήσαντα τί τις ἂν ἐν τούτῳ ποιήσει, «Σῴζοι ὁ σῴζων τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν» εἶπε καὶ τὰ ἑξῆς.

Ἐγὼ γοῦν καὶ ἐν τῇ κρίσει τοῦ λόγου ἐμνήσθην καὶ πάλιν μεμνημένος πρὸς τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν ἐπείγομαι, σὺν Θεῷ. Ἔστιν ἀρρωστία, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, μοναστὰς παρεδρεύοντας δυναστῶν πύλαις καὶ ἐπὶ τραπέζαις εἰσωθουμένους, τὸ δὲ ἑξῆς αἱ παροιμίαι λεγέτωσαν, «ἀπὸ καρπῶν στόματος ἀνὴρ πίμπλησι κοιλίαν αὐτοῦ»[2]. Οὗτοι μάλιστα, τὸ κατ᾽ ἐμὲ αἰσχυνέσθωσαν.

Φεύγετε τὴν πορνείαν ἀδελφοί μου μοναχοί, ἤτοι τὴν μετὰ κοσμικῶν ἀναστροφήν, ἵνα μὴ λέγω διαστροφήν. Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ μοναχὸς ἐντὸς τοῦ κελλίου αὐτοῦ καθεζόμενος φαῦλον καὶ εὐανάκλητόν ἐστιν, ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κοσμοκράτορι ἓν πνεῦμα γίνεται καὶ εἰκὸς κατοικίζει μονοτρόποις ἐν οἴκῳ. Ἐγὼ οὐ χρείαν ἔχω λέγειν τίς ὁ ἐξάγων ἐξ οἴκου φροντιστηρίου. Ὥσπερ ἰχθύς, ἐν τῇ χέρσῳ χρονήσας, ἀποθνήσκει, οὕτω μοναχὸς ὁδηγίτης ἐν τῇ μονῇ κἂν τριέσπερος ἔνδον ἀναγκασθῇ μεῖναι, συνοῖσον ἕλκος πειρᾶται.

Ἡμεῖς δὲ καὶ ἄμφω δεδώκαμεν· πρότερον μέν, Ἰωνᾶς ἐν τῷ κήτει ἀμέλει, ἐπέστησά τινα ὁ μάταιος ἐγὼ ἐφ᾽ ἑνὶ τῶν πυλώνων, ὀκτὼ δ᾽ ἔτεσιν οἱ πάντες τῇ μονῇ πλὴν τῶν παραθύρων καὶ τῶν τοῦ βαλανείου.

Ἀλλ᾽ οἱ μοναχοὶ ἐκεῖνόν τε τῆς διακονίας ἀπεκίνησαν καὶ ἐμοὶ τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον τῶν ἐπικλημάτων, τοῦτο αὐτὸ προσῆπτον ἐπὶ βήματος βασιλικοῦ καὶ συνοδικοῦ. Διὰ ταῦτα ἐδικαίωσαν οἱ κρίνοντες μὴ τοῦ πατριάρχου ἀλλὰ τῶν μοναχῶν ψήφῳ καὶ δοκιμασίᾳ αἱρετέον εἶναι τὸν ἡγεμονεύσοντα. Καὶ μέντοι καὶ εἵλοντο οἱ μοναχοί, τίνα; τὸν γέροντα.

[1] Ματθ. 11, 15. 19, 12.

[2] Παροιμ. 18, 20.

Θαυμαστὴ τῶν Μακκαβαίων ἡ ᾀδομένη ἔνστασις, ἀλλὰ καὶ τῶν μοναχῶν ἐγὼ θαυμάζω τὴν ὑπὲρ τῶν πατρίων καὶ ἀρχαίων παρ᾽ αὐτοῖς, ὥς φασιν, ἐθῶν. Εἶδον γάρ, εἶδον ἄνδρας πάντας ἑτοίμους δρᾶσαί τε καὶ παθεῖν καὶ μέχρι τοῦ ἢ θανατῶσαι ἀγωνίσασθαι ὥστε μὴ αὐτῶν προδότας φανῆναι.

Καὶ τίνα ταῦτα; Συμψάλλειν γυναιξί, παντὶ βουλομένῳ, οὐκ ἀνδρὶ μόνον ἀλλὰ καὶ γυναικὶ τὸ ἄδυτον τοῦ τεμένους εἶναι βατόν, τὸν κοινοβιακὸν μηδὲ ὄναρ καταδέχεσθαι βίον, οἷα τῆς ἰδιαζούσης καὶ βελτίστης αὐτοῖς ἀναιρετῶν διαίτης καὶ ἄλλως ὅσα τούτοις εἰκὸς πάντως ἀκόλουθα. Ἐγὼ γοῦν ὁ ἀκαρτέρητος καὶ ἄλλως εὐήθης τῶν τοιούτων ὤν, ἔφυγον.

Εἶδον καὶ ἄλλο παρὰ τοῖς μοναχοῖς, ὃ καὶ αὐτὸ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ διηγήσασθαι· συγκροτοῦσιν ἑκάστης σχεδὸν ἡμέρας κονσίλιον καὶ τοὺς μὴ συνιόντας καὶ μὴ χειρογραφοῦντας κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἄλλοις ἢ τὸν κοινὸν μὴ διδόντας ὅρκον ἀποσχίστας καλοῦσι καὶ διακρίνονται πρὸς αὐτούς.

Τάδε λέγει Κύριος ὅτι στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν, ἡ δὲ τῆς ἀπωλείας πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος καὶ πολλοὶ οἱ ταύτην ὁδεύοντες[1]. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτω, φανερὸν κἂν μὴ λέγωμεν ὁποίαν τῶν δύο λεωφόρων ἡμεῖς βαδίζομεν, μικροῦ γὰρ καὶ ὑπερπαίει τοὺς ἐν κόσμῳ τὸ ἡμέτερον σύνταγμα. Εἰ δὲ μὴ πάντες, ἀλλ᾽ οἱ πλείονες ἡμῶν κακοί.

Σκοπήσωμεν τίς ἡ αἰτία καὶ τίνων ἡ κατάγνωσις πλείων. Ἔστιν ἐν τῇ μονῇ καὶ ἅρμα δρακόντων καὶ ὁ μὲν θυμὸς αὐτοῖς ὑπὲρ τὴν ὁμοίωσιν τῶν δρακόντων, ἡ δὲ γλῶττα ὅταν ἐκχῇ τὸν ἰὸν κενεμβατοῦσα καὶ παραφερομένη ὑπὸ γοργότητος οὐδὲ συρίττειν ἀκριβῶς δύναται· ὀξύπουλα γὰρ εἰ καὶ ἄλλως ὕπουλα τὰ θηρία. Εἰ δὲ τὸ ἅρμα τοιοῦτον, ὁ ἐπιβάτης ὁποῖος;

Ὁ δράκων ὁ μέγας ὁ τῇ μονῇ ἐμφωλεύων τοσαῦτα μὲν ἐξερρόφησε τῶν ἔνδον ὅσα οὐδ᾽ ὁ Βαβυλώνιος ἐκεῖνος. Ὑπερορίαν γοῦν ἐκεῖθεν ἔναγχος κατεδικάσθη. Νῦν δὲ οἱ μικρότεροι δράκοντες ἡγεμόνα ἑαυτοῖς τοῦτον ψηφίζονται. Εἶτα οὐκ ἐγκαλύπτονται οἱ τὴν ψῆφον θεσμοποιήσαντες· οἷα γὰρ ἐκ προοιμίων ἐνεργεῖται.

Τί ποιήσομεν τῇ γενεᾷ ταύτῃ ὅτι ἔστι μεμψίμοιρος ἐσχάτως καὶ ἀθυρόγλωσσος. Ἦλθε μὴ ἔχων ἀμφιζωοφαγίαν καὶ οἰνοποσίαν ὁ Νικόλαος καὶ λέγουσιν οἷα λέγουσιν, ἦλθεν ὁ Ἰωάννης ἀδιαφόρως ἐσθίων καὶ πίνων καὶ εἰσαγγέλλεται διὰ ταῦτα καὶ κρίνεται. Καὶ θαῦμα οὐδέν. Εἰ γὰρ ὁ δεσπότης ὁ ἡμέτερος τοσαῦτα ἤκουσε καὶ πέπονθε[2], σχολῇ γε ἂν ἡμῖν οἱ ἄνθρωποι φείσονται.

Τοῖς κενοδοξίαν ἡμῖν μεμφομένοις τί ἂν αὐτοὶ δικαιότερον ἐπιμεμψώμεθα, οὐδέν γε ἄλλο πάντως πλὴν τοῦτο αὐτὸ κενοδοξίαν καὶ ταύτην διπλῆν

[1] Ματθ. 7, 13. 14. Λουκ. 13, 24.

[2] Ματθ. 11, 19. Λουκ. 7, 34.

ὥσπερ κόνις, εἴ τις πρὸς ἄνεμον φυσῶν μετὰ προσθήκης ἀντιστρεφούσης.

Τὴν μὲν ὅτι τηνάλλως καθ' ἡμῶν δοξάζουσι τὸ κενόδοξον, ἣν καὶ ψευδοξίαν κυριώτερον ἄν τις καλοίη, τὴν δὲ ὡς αὐτῶν ἀληθῶς τῷ πάθει ἐνεχομένην, ὅπερ ἡμῶν καταψεύδονται. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται γονυκλισίαν ἀπαιτοῦντες, καὶ ταῦτα παρὰ ἀρχιερέως, ἣν Θεῷ μόνῳ προσάγομεν, εἶτα τί διοίσει ταῦτα τοῦ ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι[1]; Εἰσὶν οἵ καὶ κενοδόξους ἡμᾶς ἀποκαλοῦσιν ὅτι φασὶ μὴ βαθεῖα παρ' ἡμῖν τοῖς ἀπαντῶσιν ἡ προσκύνησις ἀποδίδοται· τοῦτο γὰρ κενοδοξίαν οἱ γεννάδαι τίθενται.

Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἔκ τινος ἐπετήδευον ὑπερηφάνειαν τὸ τοιῶσδε προσκυνεῖν ἀλλὰ μὴ τοιῶσδε, διορθωτέον ἄν μοι τὸ πρᾶγμα ἔκρινον, νῦν δὲ τὸ ἔγκλημα τοῦτο οὐκ ἂν ἄξιον εἶναί φημι τῆς ἀκολάστου τῶν πολλῶν γλώττης. Βραδέως ἔγνων ὁ μάταιος ὅσοι κεφαλὰς ἡμῖν ὑποκλίνουσιν ἐν προσαγορεύσεσιν οὐκ ἔθει φιλίας οὐδὲ τὴν ἀξίαν τιμῶντες τὴν ἱερατικὴν τοῦτο ποιοῦσι, ἀλλ' ἵνα τὴν ἴσην ἀκριβῶς, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ ταπεινοτέραν παρέχοιμεν προσκύνησιν. Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο, ὦ ἄνθρωποι, κόνεως χεῖρας καὶ κεφαλὴν ὑποπίμπλασθαι δι' ὑμᾶς, αἳ μηδὲ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν πολλάκις τοῦτο πεπόνθασι.

Ἀκούσατε, ἀκούσατε μοναχοὶ ῥήματά μου· ἀναγγελῶ γὰρ ὑμῶν ἀκουόντων, πολλῆς ὅτι τῆς ἀσφαλείας ἡμῖν δεῖ καὶ τῆς ἀκριβείας περὶ τὸν βίον, διά τε τἄλλα καὶ ὅτι οὐδὲν οὕτως ἡδὺ τοῖς νῦν ἀνθρώποις, ὡς τὸ τηρεῖν τὰ ἡμέτερα. Οὐαὶ ἡμῖν εἰ δι' ἡμῶν ἔρχεται τῷ κόσμῳ τὰ σκάνδαλα, ὧν τὴν πολιτείαν ἀντὶ κανόνος, ὅσα γε εἰς ἀρετῆς λόγον, τοῖς πᾶσιν ἔδει προκεῖσθαι.

Τί οὖν ποιητέον; Λαμψάτω τὸ φῶς τοῦ ἀγγελοπρεποῦς ἡμῶν ἐπαγγέλματος ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως τὰ καλὰ ἡμῶν ὁρῶντες ἔργα πρὸς ζῆλον ἀρετῆς διερεθίζωνται.

Ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος, μοναχοὶ πρὸς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας παλαίειν ἐπαγγειλάμενοι, ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις κοσμικαῖς καὶ διοικήσεσι πραγμάτων ἐγκαλινδοῦνται βιωτικῶν. Ἐπίσκοποι θρεμμάτων λογικῶν, ἐπίσκοποι ἀγρῶν καὶ κτηνῶν χειροτονοῦνται. Διάκονοι καὶ ἱερεῖς ἀντὶ τραπέζης Θεοῦ, τραπέζαις παριστῶσιν ἀνθρώπων, μηδὲ τὰς ἀνδραποδεστέρας τῶν διακονιῶν ἀπαναινόμενοι. Τούτους ἅπαντας εἴ τίς μοι παρεδίδου τιμωρεῖν τὶ ἂν πλέον κατέκρινα ἢ τοῦτο πάλιν αὐτὸ ζῆν ἐν τούτοις.

Ἵνα τί τινες ἀδικίαν συνέλαβον καθ' ἡμῶν καὶ ἔτεκον ἀνομίαν, λαλήσαντες τὸ παραστάν, ὅτε τοῦτο ἀπῃτούμεθα, εἴ ἐστιν αὐτοῖς λόγος κρεῖττον, λεγέτωσαν καὶ ἕλομαι πρὸ τῶν ἄλλων. Διδαξάτωσάν με, ἐγὼ δὲ μετὰ τοῦ Ἰὼβ κωφεύσω[2], ἀλλ' ὡς ἔοικε φαῦλα ἀληθινὰ ῥήματα. Τί δήποτε καὶ «ὁ

---

[1] Ματθ. 4, 8.
[2] Ἰώβ, 5, 13. 19.

ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν»[1], μεθ' οὗ πολλάκις «ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου ἐπορεύθημεν ἐν ὁμονοίᾳ»[2].

Ἀνθ' ὅτου δὲ μετὰ τῆς ἀντιπάλου μοίρας ἐτάττεις καὶ πρὸ κρίσεως καὶ μετὰ τὴν κρίσιν. Καίτοι τί ταῦτα θαυμάζω, ἐκεῖνος καὶ τῷ Διὶ παῖδα ἑαυτὸν εἰσποιεῖ, εἰ δὲ ἀκριβῶς πατρῴζει καὶ οὐ ψεύδεται τὰς γονάς, ἄλλοι ἐξεταζέτωσαν. Νόμος ἐστὶν Ἀθήνῃσι τὸν ἐν καιρῷ στάσεως μηδενὶ προσθέμενον μέρει κολάζεσθαι. Ὁ τοίνυν ἂν ἡμῖν δῆθεν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὸ δικαστήριον ἀπαντήσας, εἶτα μήτε φανεὶς μήτε γρύξας ὑπὲρ ἡμῶν οὐ πεποίηκε μεθ' ὅσα μὴ δέον πεποίηκε.

Τῇ μὲν δεσποτείᾳ τῆς μονῆς πάνυ ἑκόντες ἀπεταξάμεθα, ἡδέως δ' ἂν καὶ ἑτέρων πλειόνων, εἴ γε ἦσαν, τοῖς βουλομένοις παρεχωρήσαμεν καὶ μάλιστα ἔνθα σφαλερὸν μὲν τὸ κατέχειν, τὸ δὲ ὑπεριδεῖν πολὺ παρέχει μετὰ τοῦ ἀκινδύνου καὶ τὸ ἀμέριμνον.

Περὶ δέ γε τῆς ἱερωσύνης ἔτι σκέψασθαι ἄμεινον· δέον γὰρ μὴ ἐν ἐκείνοις εὑρεθῶ τοῖς ἐπ' ἄροτρον βαλοῦσι τὴν χεῖρα καὶ στραφεῖσιν εἰς τὰ ὀπίσω[3].

Ἀθανάσιον ἐπαινῶν αὖθις κακίζω τὸ μὲν διὰ τὴν ἀρετήν, τὸ δ' ὅτι τὴν οἰκονομίαν δυσχεραίνει τὴν ἡμετέραν· ἀλλὰ γὰρ ἄμεινον τοῦτον ἐπ' ἐμοὶ πλήττεσθαι ἢ πάντας ὁ ἐπ' ἀμφοτέροις. Ἄλλως τε καὶ ἡ τῆς μονῆς ἀπόστασις τὴν διάστασιν ἀλλήλοις παρέχει, ἀλλὰ ταύτης(;) λυμήνασθαι οὔποτ' ἂν δυνηθείη τῷ δὲ οὐκ ἀπειλήσουσί με οἱ βέλτιστοι μοναχοὶ τὸν ἐν θαλάσσῃ βαπτισμόν.

Ὦ βασιλεῖς, ὑμεῖς φιλομόναχοι, ὑμεῖς φιλόκοσμοι, ὑμεῖς φιλογέροντες, οἱ δὲ γέροντες φιλήδονοι ἐσμὲν μᾶλλον, ἢ φιλόθεοι, διὰ τοῦτο οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς· ἀλλὰ γὰρ ἐγὼ τὸ μὲν ἑξῆς οὐ λέγω, ὁ Ἡσαΐας δὲ οὐκ αἰσχύνεται. Σῴζεσθε, ὦ βασιλεῖς, ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοί· εἰ γὰρ καὶ λελύπημαι, ἀλλὰ μετὰ Σαμουὴλ φθέγγομαι μή μοι γένηται ἀποστῆναι ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ μου, τοῦ μὴ βοᾶν περὶ ὑμῶν εὐχομένῳ[4], εἰ δέ τινες εἶεν μὴ τὰ αὐτὰ ποιοῦντες μηδὲ οὕτω φρονοῦντες, τούτους τοῖς ἰατροῖς παραδοτέον.

Ἔστιν ἔθνος ὀλίγα μὲν ἰατρικῇ χρώμενον, ἐπὰν δέ τις ἐν αὐτῷ ἀσθενήσῃ ζητεῖ τὸν προνενοσηκότα τὰ ἴσα καὶ μαθὼν ὅτῳ τεθεράπευται τρόπῳ χρῆται καὶ αὐτός.

Δεῦτε οἷς ἴσως τι νόσημα ἐνοχλεῖ, τὸ τῆς φιλαρχίας καὶ τὸ τῆς φιλοδοξίας καὶ διηγήσομαι ὑμῖν διαφορὰν ἰδιώτου βίου καὶ ἀρχοντικοῦ· πεπείραμαι γὰρ ἀμφοτέρων καί φημι ὅτι καθ' ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν τοσοῦτον ὁ πρῶτος τοῦ δευτέρου μακαριώτερος, ἐν τῷ παρόντι μάλιστα

---

[1] Ψαλμ. 40, 10.
[2] Ψαλμ. 54, 15.
[3] Λουκ. 9, 62.
[4] Α' Βασ. 8, 18.

καιρῷ, εἰ δὲ μὴ ἅπασιν ἴσως, ἀλλ' ἐμοὶ γοῦν καὶ τοῖς ὅσοι τῆς ἐμῆς ἀσθενείας.

Τέλος τοῦ παρόντος λόγου. Τὸν Θεὸν φοβώμεθα. Τὰς ἐντολὰς φυλάττειν σπουδάζωμεν πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ὁρῶντες μακαριότητα, θρόνοι δὲ οἱ ἐπὶ γῆς καὶ ἀξίαι καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῖς δοξοκόποις πολυέραστα καὶ πράγματα καὶ ὀνόματα ῥείτωσαν ὡς θέλουσιν, ἐπειδὴ σήμερον ὄντα αὔριον ἢ προαπέρχεται ἢ συναπέρχεται τοῖς ἔχουσι, ὥσπερ ἐκ μηχανῆς ἀθρόον εἰς ἑτέρους μεταχωρήσαντα καὶ τούτους μηδὲ πώποτε προσδοκήσαντας ἴσως.

Σφόδρα ἐγὼ θαυμάζω τὴν μητέρα τῶν βασιλέων· κατενόησα γὰρ ἐν αὐτῇ φρόνημα μὲν ὑπερφυῶς ἀνδρεῖον, ἦθος δὲ εὐσταθὲς διαφερόντως καὶ πεπηγὸς καὶ ψυχῆς παράστημα τοιοῦτον ὡς μήτε ἐν λυπηροῖς εὐένδοτον μήτε ἐν τοῖς χρηστοτέροις φαίνεσθαι διαχεόμενον. Ἐν ὁμιλίαις εὐσύνετος, ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ καὶ θείοις ἐμμελής τε καὶ ἔμπειρος, ἐν προσευχαῖς ἄγρυπνος, ἐν πᾶσι νήφουσα.

Ἀλλὰ γὰρ χρεὼν ἐστιν εἰς ἐγκώμιον ἀπὸ τοῦ προκειμένου σκοποῦ μετοχετεύειν τὸν λόγον. Πλήν, ὦ κοσμιωτάτη γυναικῶν, ἔτι ἕν σοι λείπει.

† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΤΟΥ ΣΙΤΟΥ ΕΝ ΒΥΖΑΝΤΙΩ

Ὑπὸ τὸν τίτλον Löhne und Preise in Byzanz ὁ κ. G. Ostrogorsky ἐδημοσίευσε τελευταίως[1] περισπούδαστον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν τιμῶν ἐν Βυζαντίῳ. Ἡ μελέτη αὕτη μετὰ τῶν ῥηξικελεύθων ἐργασιῶν τοῦ ἀειμνήστου Ἀ. Μ. Ἀνδρεάδου θὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν μιᾶς εὐρυτέρας ἐρεύνης τῶν κατ' ἐξοχὴν πολυπλόκων τούτων ζητημάτων τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Βυζαντινῶν. Περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ὁ κ. Ostrogorsky ὁμιλεῖ εἰς ἰδιαιτέραν παράγραφον, ἡ ὁποία εἶναι ἐκ τῶν ὀλιγώτερον πρωτοτύπων τῆς ὅλης ἐργασίας, αὐτόχρημα δὲ ἀνεπαρκὴς διὰ τὴν μετὰ τὸ ἔτος 1204 καὶ ἐντεῦθεν χρονικὴν περίοδον. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀναφέρονται αἱ κατωτέρω περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου παρατηρήσεις[2].

Πρὶν ὅμως ἔλθωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ μελέτην τῶν κειμένων, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν δύο ἐπὶ μέρους ζητήματα, τῶν ὁποίων ἡ κατανόησις εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῶν ὑπὸ τῶν πηγῶν παρεχομένων πληροφοριῶν καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔτυχον πάντοτε τῆς δεούσης προσοχῆς.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία ἦσαν πλημμελῶς ὠργανωμέναι, κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ διεθνεῖς σχέσεις δὲν διηυκόλυνον τὰς ἀνταλλαγάς, αἱ τιμαὶ τῶν, ὠνίων ἰδίως δὲ τῶν σιτηρῶν, παρουσίαζον καταπληκτικὰς διακυμάνσεις ὀφειλομένας εἰς γενικὰς ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τοπικὰς σιτοδείας. Ἑπομένως ὁ μελετῶν τὴν κίνησιν

[1] Byzantinische Zeitschrift, τόμ. 32 (1932) σελ. 293-333.

[2] Περὶ τῆς μεθόδου καὶ τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνὰ πᾶν βῆμα τίθενται εἰς τοὺς ἐρευνητὰς τῶν κινήσεων τῶν τιμῶν ἐν τῷ παρελθόντι, πραγματεύεται διὰ μακρῶν ὁ ἐπ' ἐσχάτων ἀποθανὼν Γάλλος οἰκονομολόγος François Simiand ἐν τῷ βιβλίῳ του Recherches anciennes et nouvelles sur le mouvement général des prix du XIVe au XIXe siècle. Conférences d'histoire et statistique économiques γενόμεναι ἐν τῇ École Pratique des Hautes Études, 1930-1932. Éditions Domat-Montchrestien, ἐν Παρισίοις, 1932. Πρέπει νὰ σημειωθοῦν ἐπίσης ἐνταῦθα καὶ αἱ δακτυλογραφημέναι Instructions pour les collaborateurs Français αἱ δοθεῖσαι κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1930 ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Henri Hauser, ἀντιπροσώπου τῆς Γαλλίας παρὰ τῷ ἐν Λονδίνῳ ἑδρεύοντι International Scientific Committee on price history. Ἐννοεῖται ὅτι διὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς χρονικὴν περίοδον πρέπει νὰ ἀρκεσθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν ὑπὸ τῶν πηγῶν παραδιδομένων τιμῶν καὶ εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν πολλαπλῶν μετρολογικῶν προβλημάτων.

τῶν τιμῶν ὀφείλει νὰ ἔχῃ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς ἰδιαιτέρους τούτους παράγοντας[1]. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τούτου ἐνταῦθα. Συνήθως μικραὶ διαφοραὶ τιμῶν ὀφείλονται εἰς τὴν ποιότητα καὶ τὴν διάφορον προέλευσιν τοῦ πωλουμένου σίτου. Συγκεκριμένως περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας πωλουμένων σιτηρῶν καὶ τῆς εἰς τὴν ποιότητα ὀφειλομένης διαφορᾶς τῶν τιμῶν ἔχομεν τὰς πληροφορίας τοῦ Φραγκίσκου Balducci Pegolotti, τοῦ ἐν 'Ανατολῇ πράκτορος τοῦ μεγάλου φλωρεντινοῦ οἴκου τῶν Bardi, ὁ ὁποῖος, ἐπισκεφθεὶς τὸ Βυζάντιον περὶ τὸ ἔτος 1335, ἐσημείωσε τὰ ἑξῆς: «Grano di Rudisto ('Ραιδεστὸς) si è grano che nasce in Grecia di Costantinopoli, ed è il migliore grano di Romania, e sempre si vende più caro lir. 6 in 8 il moggio che quello di Caffa... Grano di Varna e della Zaorra (Ζαγορά) e de Vezina (Vecina) e di Sinopoli (Σινώπη) è peggiore grano che niuno degli altri detti di sopra e vagliano questi grani sempre peggio che quello di Rudisto karati 12 in 14 il moggio, e quello di Caffa e di Ghazaria del mar maggiore da karati 6 in 8 il moggio»[2].

'Υπάρχουν λοιπὸν διαφοραὶ τιμῶν ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ποιότητα καὶ τὴν προέλευσιν τοῦ σίτου. Τὰς διαφορὰς ταύτας δέον νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν μελετῶντες τὰς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν, ὁσάκις τοὐλάχιστον τὰ κείμενα μᾶς παρέχουν συγκεκριμένας πληροφορίας.

Τὸ δεύτερον ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου, εἶναι τὸ ζήτημα τῆς χωρητικότητος τοῦ βυζαντινοῦ μοδίου, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1204 καὶ ἐφεξῆς. Οἱ περὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ μετρολογικὰ ταῦτα ζητήματα ἀσχοληθέντες[3] παραδέχονται ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος πρὸς μέτρησιν τῶν ξηρῶν καρπῶν[4], ὁ ἐν χρήσει ἐν Κωνσταντινουπό-

---

[1] Πρβλ. H. Hauser, ῎Ενθ' ἀνωτ., σελ. 6.

[2] Fr. Balducci Pegolotti, Pratica della Mercatura, Pagnini, Della decima e delle altre gravezze del Comune di Firenze, τόμ. 3 (Lucca, 1766), σελ. 25.

[3] Βλ. κυρίως 'Α. 'Ανδρεάδου, Περὶ νομίσματος καὶ τῆς κτητικῆς δυνάμεως τῶν πολυτίμων μετάλλων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἐν 'Επιστημονικῇ 'Επετηρίδι Πανεπιστημίου, 1916-1917, σελ. 232. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐδημοσιεύθη καὶ γαλλιστὶ De la monnaie et de la puissance d'achat des métaux précieux dans l'empire byzantin, ἐν Byzantion, τόμ. I (1924) σελ. 75-115.

[4] 'Εν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸν μόδιον, μέτρον ἐπιφανείας, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. Fr. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, σελ. 123-124. Περὶ τοῦ μοδίου ὡς μέτρου ἐπιφανείας ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν τὰ ἑξῆς: ἐν τῷ πρακτικῷ παραδόσεως τῆς νήσου Πάτμου ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ νοταρίου τοῦ σεκρέτου τοῦ σακελλαρίου, κριτοῦ καὶ ἀναγραφέως τῶν Κυκλάδων νήσων Νικολάου τοῦ Τζάνζη (1088) ἀναφέρεται ὅτι ἡ μικρὰ νῆσος τοῦ 'Αγίου 'Ιωάννου «βίᾳ καὶ πολλῷ τῷ κόπῳ διὰ τὸ ἐν ταύτῃ δύσβατον μετρηθεῖσα, ἀνεβιβάσθη ὅλως διόλου μοδίων τρισχιλίων ὀκτακοσίων ἑξήκοντα». (Miklosich-Müller, Acta et Diplomata Graeca, τόμ. 6, σελ. 56). Δεδομένου ὅτι ἡ

λει, δὲν διαφέρει τοῦ ρωμαϊκοῦ, τοῦ ὁποίου, ὡς γνωστόν, ἡ χωρητικότης ὑπολογίζεται ἴση πρὸς λίτρα γαλλικὰ 8.754, ἤτοι χιλιόγραμμα σίτου 6.503[1]. 'Απὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁρμηθέντες ἐρευνηταί τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος 'Ανδρεάδης[2], κατέληξαν εἰς συμπεράσματα ἐσφαλμένα. Διότι, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος ἰσοῦτο πρὸς χιλιόγραμμα 6.503 καὶ ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐπωλεῖτο ἀντὶ ὑπερπύρου ἑνὸς ἤτοι ἀντὶ φράγκων χρυσῶν περίπου δέκα (βλ. κατωτέρω), θὰ ἔχωμεν τὴν ἀναλογίαν: 1 χιλιόγραμμον σίτου ἐτιμᾶτο φράγκ. χρ. 1.537, ὅπερ ἀπαράδεκτον.

Εἶναι ἐπομένως ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν ἄλλην βάσιν ὑπολογισμοῦ τῆς χωρητικότητος τοῦ μοδίου. 'Ο κ. Ostrogorsky, διαπιστώσας τὸ ἄτοπον τοῦ ταυτισμοῦ τοῦ βυζαντινοῦ πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν μόδιον, ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ λέγοντες καὶ γράφοντες τὸν ὅρον μόδιος ἐνόουν τὸν μέδιμνον, τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότης ἦτο ἑξαπλασία (λίτρα 51,84)[3]. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι παρατηρεῖται παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι σύγχυσις τῶν δύο τούτων ὅρων, συνήθως ὅμως ἡ λέξις μέδιμνος ὡς ἀρχαιοπρεπεστέρα ἀντικαθιστᾷ τὴν λέξιν μόδιος, οὐχὶ δὲ καὶ τἀνάπαλιν. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ἄποψις τοῦ κ. Ostrogorsky, διατυπωθεῖσα ἐπιτόμως καὶ μὴ στηριζομένη εἰς συγκεκριμένας μαρτυρίας, δὲν φαίνεται ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰ πράγματα.

Τὰ περισωθέντα κείμενα τῶν παλαιοτέρων μετρολόγων (βλ. ταῦτα παρὰ Hultsch, MSR., τόμ. 2), ὡς καὶ αἱ ἐκ λατινικῶν καὶ ἀρμενικῶν[4] πηγῶν

νῆσος Πάτμος ἔχει, κατὰ νεωτέρας μετρήσεις, ἐμβαδὸν 39,600 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ἔπεται ὅτι ὁ μόδιος ἐπιφανείας ἀντιστοιχεῖ πρὸς 10,263 τετραγωνικὰ μέτρα. Περὶ τοῦ μοδίου ὡς μέτρου καταμετρήσεως τῶν πλοίων βλ. Μ. Γούδα, 'Η καταμέτρησις τῶν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ ἡ νηολόγησις καὶ φορολογία αὐτῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, Βυζαντίς, τόμ. Α' (1909), σελ. 35 κἑ.

[1] Fr. Hultsch, Griechische und Römische Metrologie (Berlin, 1882) σελ. 704. Ch. Daremberg et E. Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, ἐν λ. modius. 'Ο κ. P. Burguburu, συγγραφεὺς τοῦ πολυτίμου Essai de bibliographie métrologique universelle (Le Bibliographe moderne, 1927), εὐγενῶς μοὶ ὑποδεικνύει τὰ ἑξῆς (ἐπιστολή του τῆς 4ης Νοεμβρίου 1936): «Deux modius romains, l'un trouvé à Carvoran et décrit par le Prof. F. Haverfield, Modius Claytonensis: The roman bronze measure from Carvoran (Newcastle-upon-Tyne, 1916), auquel il donne une valeur de 20 pintes anglaises, la pinte anglaise valant O. 47315 litres, nous aurions pour ce Modius Claytonensis une valeur de 9 litres 46; l'autre modius romain fut trouvé à Ponte-Puñide (Espagne) et décrit par E. Michon, Le «Modius» de Ponte Puñide, (Extrait des Mémoires de la Société nationale des antiquaires de France, tome LXXV) tirage à part, Paris, 1916, auquel il donne 9 titres 700 à 10 litres. Michon signale le modius de Florence avec ses 9 litres 50».

[2] ῎Ενθ' ἀνωτ., σελ. 238-240.

[3] Ostrogorsky, ῎Ενθ' ἀνωτ., σελ. 322.

[4] 'Αθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Προσθῆκαι εἰς τὰ σῳζόμενα τῶν ἀρχαίων μετρολόγων ἐξ 'Αρμενικῶν κειμένων, 'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει 'Ελληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Παράρτημα τοῦ ΙΕ' τόμου (1884), σελ. 9-35.

προσθῆκαι, οὐδεμίαν παρέχουν πληροφορίαν δυναμένην νὰ μᾶς διαφωτίσῃ περὶ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν τῆς τελευταίας βυζαντιακῆς περιόδου. Τοὐναντίον μεγαλυτέραν δι᾽ ἡμᾶς σημασίαν ἔχει διδακτικὸν σημείωμα περιεχόμενον ἐν τῷ ὑπ᾽ ἀριθ. 32 κώδικι τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς καὶ διαλαμβάνον τὰ ἑξῆς [1]: «Ἔσο εἰδὼς καὶ τοῦτο ὅτι ὁ σπόριμος μόδιος ἔχει λίτρας δο´ (=40)· αἱ τοιαῦται δο´ (=40) λίτραι ἔχουσιν οὐγγίας δηο´ (=480)· καὶ ἡ μία οὐγγία ἔχει στάγια [=stagia, exagia, ἐξάγια] ϛ´ (=6)· ποσοῦνται τὸν εἰς τὸν ὅλον μόδιον στάγια βηηο´ (=2880)· τὸ ἓν στάγιον ἱστὰ (γρ. ἱστᾷ) κεράτια ἤτοι ξυλόκοκκα βδ´ (=24)· τὸ ἓν ξυλόκοκκον ἔχει σιτόκοκκα ε´ (=5)· καὶ τὸ ἓν στάγιον αβο´ (=120)· ἡ μία οὐγγία ἔχει ξυλόκοκκα αδδ´ (=144) καὶ λαμβάνη σιτόκοκκα ζβο´ (=720)· ἡ μία λίτρα ἔχει ξυλόκοκκα αζβη´ (1728) καὶ λαμβάνη σιτόκοκκα ηϛδο´ (=8640) καὶ λαμβάνει ὁ ὅλος μόδιος σιτόκοκκα γδεϛοο´ (=345600)· καὶ ταῦτα μὲν εἴρηται περὶ τῶν σιτοκόκκων».

Κατὰ τὸν ἀνώνυμον ἐρανιστὴν τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος, ὁ μόδιος τοῦ σίτου περιεῖχε τεσσαράκοντα λίτρας, ἡ λίτρα διῃρεῖτο εἰς δώδεκα οὐγγίας, ἡ οὐγγία εἰς ἓξ ἐξάγια, τὸ δὲ ἐξάγιον εἰς εἴκοσι τέσσαρα κεράτια ἢ κοκκία. Αἱ ὑποδιαιρέσεις αὗται, πλὴν τῆς πρώτης [2], ἦσαν γνωσταί. Τὸ βάρος τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς [3] λίτρας ὑπολογίζεται συνήθως εἰς γραμμάρια 327,45 τοῦ σημερινοῦ μετρικοῦ συστήματος, ἑπομένως, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν γράψαντα τὸ σημείωμα τοῦ κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου θὰ εἶναι χιλιόγραμμα 13,098, ἤτοι ὑπερδιπλασία τῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος ἄγει εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα, διότι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος θὰ ἦτο φράγκα χρυσᾶ 0,763 κατὰ χιλιόγραμμον, δραχμαὶ δηλαδὴ σημεριναὶ περίπου 26,70.

---

[1] Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. Β´ (1905), σελ. 228-229.

[2] Παρὰ Hultsch, MSR, τόμ. Β´, σελ. 118, ἀναγινώσκομεν: «Modius dictus ab eo quod sit suo modo perfectus. est autem mensura librarum XLIIII». Ὁ δὲ Ἰωάννης Πεδιάσιμος σημειώνει (αὐτόθι, τόμ. Β´, σελ. 147-148. Βλ. καὶ τόμ. Α´ σελ. 58): «καὶ αἰτιάματα μέν εἰσιν οἷον τὸ εἶναι τὸν γεωμετρικὸν μόδιον τεσσαρακοντάλιτρον». Πρόκειται ὅμως ἐνταῦθα περὶ τοῦ γεωμετρικοῦ μοδίου.

[3] Ὁ Pegolotti, Ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 203, καὶ ὁ Giovanni Antonio da Uzzano (βλ. κατωτέρω, σελ. 393 σημ. 5), σελ. 88, διακρίνουν, κατὰ τὰ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Ἰταλίᾳ ἰσχύοντα μετρικὰ συστήματα, δύο εἰδῶν λίτρας ἐν χρήσει ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν libbra grossa καὶ τὴν libbra sottile, τὴν πρώτην κατὰ 50 % βαρυτέραν τῆς δευτέρας· τὸ ἡμέτερον ὅμως χωρίον, λόγῳ τῆς ἀναφερομένης εἰς ἐξάγια ὑποδιαιρέσεως (μετρικῆς βάσεως τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος), οὐδεμίαν ἀφίνει ἀμφιβολίαν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς λίτρας τῶν Βυζαντινῶν. Ἄλλωστε καὶ ἡ διάκρισις αὕτη εἰς βαρεῖαν καὶ ἐλαφρὰν λίτραν πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ μετὰ μεγάλης ἐπιφυλάξεως.

Πληροφορίας τινὰς ἀξίας προσοχῆς παρέχουν ἐπίσης δύο ἰταλοὶ συγγραφεῖς τοῦ ΙΔ´ καὶ τοῦ ΙΕ´ αἰῶνος. Ὁ Φραγκῖσκος Balducci Pegolotti, ἄριστος γνώστης τοῦ ἐμπορίου τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ὁμιλεῖ ἐπανειλημμένως περὶ τοῦ μοδίου. Κατὰ τὰς διδομένας ὑπ᾽ αὐτοῦ πληροφορίας, ὁ μόδιος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο κατὰ ἑπτὰ τοῖς ἑκατὸν μεγαλύτερος τοῦ ὁμωνύμου μέτρου τοῦ ἐν χρήσει παρὰ τῇ γενουατικῇ παροικίᾳ τοῦ Γαλατᾶ (Πέραν) [1]. Παραβάλλων τὸν μόδιον πρὸς τὰ βενετικὰ μέτρα, ὁ Pegolotti λέγει: «Moggio uno di biado in Costantinopoli fae in Vinegia 4 Staja» [2]. Δεδομένου ὅτι τὸ βενετικὸν Stajo ἔχει χωρητικότητα λίτρ. 83,3172 [3], ἕπεται ὅτι, κατὰ τἀνωτέρω, ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου θὰ εἶναι τετραπλασία, ἤτοι λίτρα 333,2688. Ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Pegolotti σημειώνει: «Salme cento di grano alla misura delle piagge di Cicilia fanno in Pera moggia 86 e $^{1}/_{6}$» [4]. Κατὰ ταῦτα, μία σικελικὴ σάλμα ἰσοῦται πρὸς 0,811666 τοῦ μοδίου. Δεδομένου ὅτι ἡ χωρητικότης τῆς σάλμας εἰς σημερινὰ γαλλικὰ λίτρα εἶναι 275,088844, ἕπεται ὅτι ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Φλωρεντινοῦ συγγραφέως, θὰ εἶναι λίτρ. 338,921.

Ὁ Giovanni Antonio da Uzzano, γράψας περὶ τὸ ἔτος 1442 καὶ ἀντιγράψας ἐν πολλοῖς τὸν Pegolotti, σημειώνει περὶ τοῦ μοδίου τὰ ἑξῆς: «Torna il moggio di Romania in Cipri moggia 10 che sono caffisi 80» [5]. Ὁ κυπριακὸς μόδιος εἶχε χωρητικότητα κατὰ μὲν τὸν Mas-Latrie [6] 73 κατὰ δὲ τὸν Desimoni [7] 92, 83 λίτρων, ἑπομένως, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν da Uzzano, ὁ μόδιος τῆς Ρωμανίας θὰ εἶναι δεκαπλάσιος.

Ποίαν ἀξίαν ἔχουν αἱ ἀντιφατικαὶ αὗται μαρτυρίαι; Εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ da Uzzano θὰ ἦτο βεβαίως παρακεκινδυνευμένον νὰ δώσωμεν πίστιν. Τοὐναντίον ἀπὸ τὸν Pegolotti, ἄνδρα ζήσαντα ἐν Ἀνατολῇ καὶ γνωρίζοντα λόγῳ τῆς θέσεώς του τὰς συνθήκας τοῦ ἐμπορίου, θὰ ἀνεμένομεν ἀσφαλεστέρας πληροφορίας. Δυνάμεθα ὅμως νὰ δεχθῶμεν ἀβασανίστως τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Pegolotti; Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ χωρητικότης τοῦ μοδίου ἦτο λίτρα 333,2688 καὶ ὅτι ὁ μόδιος ἐπωλεῖτο περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ´ αἰῶνος ἀντὶ ὑπερπύρου ἑνὸς (= 10 φράγκ. χρ. περίπου), τότε θὰ ἔχωμεν τὴν ἀναλογίαν 1 λίτρ. σίτου

---

[1] Pegolotti, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 31.

[2] Αὐτόθι σελ. 33.

[3] A. Martini, Manuale di Metrologia, ἐν Τουρίνῳ, 1883.

[4] Pegolotti, Αὐτόθι, σελ. 35.

[5] Giovanni di Antonio da Uzzano, Pratica della Mercatura, παρὰ Pagnini, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., τόμ. 4 (1766) σελ. 88.

[6] Mas-Latrie, Historie de l'île de Chypre, τόμ. 2 σελ. 498 σημ. 3 καὶ τόμ. 3 σελ. 191 σημ. 5.

[7] C. Demosini, Notes et observations sur les actes du notaire génois Lamberto di Sambuceto ἐν τῇ Revue de l'Orient Latin, τόμ. 2, σελ. 23.

ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 0,03, ὅπερ ἀπίθανον, καίτοι ὁ D'Avenel ὑπολογίζει ὅτι ἡ τιμὴ ἑκατὸν λίτρων σίτου (hectolitre) ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ ἔτος 1256, ἦτο φρ. χρ. τέσσαρα[1]. Σημειωτέον ὅτι περὶ τῶν τοπικῶν μοδίων γνωρίζομεν ὅτι ὁ μόδιος τῆς Κορίνθου ἰσοῦτο πρὸς λίτρ. 46,241, ὁ τῆς Εὐβοίας 34,993 καὶ ὁ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Πελοποννήσου πρὸς λίτρ. 41,6586[2].

Θὰ ἀρκεσθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τἀνωτέρω. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης μας περὶ τῆς χωρητικότητος τοῦ βυζαντινοῦ μοδίου ὑπῆρξεν ἀρνητικόν. Τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ρωμαϊκόν.

Αἱ μέχρι τοῦδε γενόμεναι εἰδικαὶ ἔρευναι πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν τιμῶν τοῦ σίτου ἐν Βυζαντίῳ μετὰ τὸ ἔτος 1204 δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς. Ὁ Στ. Novaković, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 198 τοῦ Κώδικος τοῦ Στεφάνου Δουσάν, ὑπελόγισεν ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σέρβου ἡγεμόνος ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο ὑπερπύρου ἑνός[3]. Ὁ Ἀνδρεάδης ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν ἐπὶ τῆς εἰδικῆς ρήτρας τῆς περιεχομένης ἐν ταῖς κατὰ τὰ ἔτη 1265 καὶ 1277 διομολογηθείσαις μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν Βενετῶν συνθήκαις[4]. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην, οἱ Βενετοὶ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐξάγουν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σῖτον ἐφ' ὅσον ἡ τιμὴ τούτου δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἥμισυ ὑπέρπυρον κατὰ μόδιον[5]· κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, οἱ Βενετοὶ θὰ ἔχαιρον τοῦ ἐξαγωγικοῦ τούτου προνομίου ἐφ' ὅσον αἱ τιμαὶ δὲν ὑπερέβαινον τὸ ἓν ὑπέρπυρον[6]. Ἑπομένως, συμπεραίνει ὁ Ἕλλην οἰκονομολόγος, κατὰ τὸ ἔτος 1265, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἥμισυ ὑπέρπυρον, ἐνῷ δώδεκα ἔτη βραδύτερον ἡ τιμὴ αὕτη εἶχε διπλασιασθῆ. Ὁ Ostrogorsky ἠρκέσθη εἰς τὸ νὰ σχολιάσῃ τὰ πορίσματα τῶν

[1] G. d'Avenel, Histoire Economique, τόμ. 2 (1894), σελ. 417.

[2] Da Uzzano, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 91. Ἡ λέξις μόδιος εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν μέτρων χωρητικότητος. Κατὰ φιλικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Μ. Πρωτοψάλτη, ἐν Δωδεκανήσῳ τὸ μό(δ)ι διαιρεῖται εἰς τέσσαρα πινάκια. Ἕκαστον πινάκι (τὸ βυζαντινὸν πινάκιον) περιέχει σῖτον βάρους τριῶν ὀκάδων. Ἑπομένως ἕνα μό(δ)ι ἰσοδυναμεῖ πρὸς δώδεκα ὀκάδας. Δύο μό(δ)ια ἀποτελοῦν ἓν κοιλόν, μέτρον, τοῦ ὁποίου γίνεται χρῆσις μόνον λογιστικῶς (mesure de compte) καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει ἐν Δωδεκανήσῳ ὡς αὐθύπαρκτος μετρικὴ μονάς. Τὰ μό(δ)ια κατασκευάζονται ὑπὸ πρακτικῶν τεχνιτῶν ἐκ βούρλων. Σημειωτέον ὅτι ὁ μόδιος ἐν Ρόδῳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κυριαρχίας τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου περιεῖχεν ὀκτὼ qaffîz (1 qaffîz = 32,640 λίτρα). Πρβλ. Dawkins, ἐν τῇ νεωτάτῃ ἐκδόσει τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ, τ. Β' σ. 127.

[3] St. Novaković, Le prix normal du blé à Constantinople pendant le moyen âge et le code de Stephan Dousan empereur des Serbes, Archiv für slavische Philologie τόμ. 27 (1905) σ. 173-174.

[4] Ἀνδρεάδου, Ἔνθ' ἀνωτ., Ἐπετηρίς, σελ. 238-240. Byzantion, σελ. 100.

[5] Miklosich-Müller, Acta et Diplomata Graeca, τόμ. 3, σ. 81.

[6] Αὐτόθι, σελ. 92.

ἐργασιῶν τοῦ Ἀνδρεάδου καὶ νὰ συσχετίσῃ τὴν ἀπότομον ὕψωσιν τῶν τιμῶν πρὸς τὴν πτῶσιν τοῦ νομίσματος[1]. Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ νομισματικὴ κρίσις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπότομον ὕψωσιν τῶν τιμῶν, ὡς ἦτο φυσικὸν καὶ ὡς ἄλλωστε ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος εἰς τὰς κιβδηλείας τῶν πρώτων Παλαιολόγων, γράφει «παρ' ἣν αἰτίαν καὶ δυσπρόσιτα μὲν ἐκ τοῦ καιροῦ τὰ χρειώδη, δύσωνα δ' αὖθις καὶ ταῦτα, ἣν πού τι φανείη, ἐγίνοντο, καὶ αἰχμαλωσία καὶ λιμὸς ἦν»[2]. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ βυζαντινοῦ νομίσματος δὲν ἀρκεῖ μόνη διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ὕψωσιν τῶν τιμῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄλλοι λόγοι, κυρίως πολιτικοί, δέον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν[3].

[1] Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 322-323.

[2] Παχυμέρης, ἔκδ. Βόννης, τόμ. Β' σελ. 494.

[3] Βλ. τὰς ἀρίστας μονογραφίας τοῦ κ. G. Brătianu, La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane, Byzantion, τόμ. 5 (1929) σελ. 83-107 καὶ Nouvelles contributions à l'étude de l'approvisionnement de Constantinople sous les Paléologues et les empereurs ottomans, αὐτόθι, τόμ. 6 (1931) σελ. 641-656. Τοῦ αὐτοῦ, Une expérience d' économie dirigée. Le monopole du blé à Byzance au xie siècle, αὐτόθι, τόμ. 9 (1934) σελ. 643-662. Ἰδοὺ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μερικὰ χαρακτηριστικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἀναφερόμενος εἰς τὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 1328 κέ., γράφει (τόμ. Α', σελ. 433): «Ἀλλὰ γὰρ ἐν τούτῳ τῷ ἔτει καὶ ἅμα τῷ ἐφεξῆς, ἠρεμησάσης τῆς τῶν Ρωμαίων στάσεως καὶ τῶν ἐπ' ἀλλήλους πολέμων πεπαυμένων, τοσαύτην εὐθηνίαν ἐθεάσαντο σίτου οἱ Βυζάντιοι, ὁπόσην οὐδὲ τούτων οἱ πρόγονοι πάλαι πολὺν ἤδη τὸν χρόνον». Τοὐναντίον ὁ αὐτὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς (τόμ. Β', σελ. 683) μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1343 «σπάνις ἐπίεζε σίτου Βυζαντίους τε καὶ πλείστας τῶν ἐν Θρᾴκῃ ρωμαϊκῶν πόλεων· τῶν γάρ τοι Ρωμαίων τοῖς ἐμφυλίοις περισπωμένων πολέμοις, συχνὰς ποιούμενοι τὰς ἐφόδους οἱ ἐξ Ἀσίας ἀδεῶς μονήρεσι καὶ τριήρεσιν εἰς τὴν Θρᾴκην περαιούμενοι Τοῦρκοι, καὶ μάλιστα ἐν ἀκμῇ τοῦ σίτου, τάς τε χώρας ἐνεπίμπρασαν καὶ τὰ κτήνη ἤλαυνον, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ἠνδραποδίζοντο, καὶ πάντ' ἐποίουν τὰ χαλεπώτατα, ὡς ἀοίκητόν τε καὶ ἀγεώργητον ἐντεῦθεν καταλειφθῆναι τὴν γῆν». Ἡ κατάστασις ἐπεδεινώθη ἔτι μᾶλλον λόγῳ τῶν προστριβῶν μεταξὺ Γενουατῶν καὶ Βενετῶν καὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος (βλ. Γρηγορᾶν, τόμ. Β', σελ. 683-687), κυρίως ὅμως λόγῳ τοῦ ζητήματος τῆς Τενέδου καὶ τοῦ βενετο-γενουατικοῦ πολέμου. «Τοῦτ' αἰσχύνην τε καὶ ζημίαν σφῶν αὐτῶν οἱ ἐν τοῖς Γαλάτου νομίσαντες, ἐπέσχον τὴν ἐκεῖθεν ἐς Βυζάντιον σιτοπομπίαν εὐθύς, οὐκ ἄλλοθέν ποθεν οὖσαν τὴν τοιάνδε τοῖς Βυζαντίοις ἐμπορίαν εἰδότες, ἢ παρὰ σφίσι κεῖσθαι, εὖ τε ἔχειν καὶ λιμῷ διακινδυνεύειν τεθνάναι» (Γρηγορᾶς τόμ. Β' σελ. 766). «Ὃ δή, γράφει ἐπίσης ὁ Γρηγορᾶς (τόμ. Γ', σελ. 92) ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐκραγέντος βενετο-γενουατικοῦ πολέμου, καὶ μάλιστα πάντων μακρὰν ἐνεποίησε Βυζαντίοις τὴν βλάβην· ὑπὲρ γὰρ τὰς ὀκτωκαίδεκα χιλιάδας παρεισενεχθέντος τῇ πόλει στρατοῦ ναυτικοῦ, πολλῶν ἐς ἡμέραν ἑκάστην τροφῶν δεομένου, μὴ μόνον ἅπανθ' ἑξῆς ἐν βραχεῖ σπανίζειν ἐξεγένετο τἀπιτήδεια Βυζαντίοις, ἁπάντων σχεδὸν ἐκ πολλοῦ πανταχόθεν ἀποκλεισθεῖσι διὰ τὰς μάχας, τῶν τε ἄλλων ὁπόσα τραπέζης ἀναγκαίας (γρ. ἀναγκαῖα) εἰσὶ προσφορήματα καὶ ὅσα ὁ γείτων πορθμὸς τοῖς ἁλιεῦσι παρεῖχε τὰ χρήσιμα ἐς ἡμέραν ἑκάστην τὸν ἅπαντα χρόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ σῖτος ἡμερῶν ὀλίγων ἐς τὸ διπλάσιον ἀνήγετο τοῦ χθὲς καὶ πρώην τιμήματος».

Τόσον ὁ Novakovic' ὅσον καὶ ὁ Ἀνδρεάδης, διὰ νὰ καθορίσουν τὴν τιμὴν τοῦ σίτου, ἐστηρίχθησαν ἐπὶ κειμένων ἐχόντων πολιτικὸν χαρακτῆρα. Τὰ ὑπὸ τῶν τοιούτων κειμένων παρεχόμενα στοιχεῖα δὲν ἀνταποκρίνονται πάντοτε πρὸς τὰ πράγματα. Δι' ἡμᾶς, ἐλλείψει εἰδικῶν διατιμήσεων τῶν βυζαντινῶν ἀρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἄλλων στατιστικῶν στοιχείων, οἷα τὰ περίφημα Mercuriales τῆς ἀγγλικῆς πόλεως Exeter, τῶν ὁποίων διεσώθη σχεδὸν ἀνελλιπὴς ἡ σειρὰ ἀπὸ τοῦ 1316 μέχρι τοῦ 1820, ἐλλείψει, λέγομεν, τοιούτων διαφωτιστικῶν κειμένων, ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν τὰ ἰδιωτικὰ πωλητήρια ἔγγραφα, καὶ πρὸς ταῦτα δέον νὰ στρέψωμεν κυρίως τὴν προσοχήν μας. Ἰδοὺ μερικὰ τῶν κειμένων τούτων.

1213.

Miklosich-Müller, Acta et Diplomata Graeca, τόμ. 6 σελ. 163: «... εἰς ὑπέρπυρον ἕν· ἐν ᾧ καὶ ἐλάβομεν τοῦτο ἐκ τῶν χειρῶν σου σίτου μοδίους δύο». Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου προκύπτει ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1213, ὁ σῖτος ἐπωλήθη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀντὶ ὑπερπύρου ἡμίσεος κατὰ μόδιον. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς μας[1] ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ ὑπερπύρου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἦτο ἴση πρὸς φράγκα χρυσᾶ περίπου δέκα τρία.

1278.

Tafel und Thomas, Urkunden zur älteren Handels-und Staatgeschichte der Republik Venedig, τόμ. Γ' σελ. 172. (Fontes Rerum Austriacarum. Diplomata et acta, τόμ. ΙΔ'). «... cum curreret per terram (ἐν Κωνσταντινουπόλει) modius unus minus quarta ad yperperum». Κατὰ ταῦτα μὲ ἓν ὑπέρπυρον ἠγόραζέ τις τρία τέταρτα τοῦ μοδίου. Ἑπομένως εἷς μόδιος ἐπωλεῖτο πρὸς ὑπέρπυρα 1,333. Δεδομένου δ' ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ ὑπερπύρου ἦτο φρ. χρ. περίπου 8,20, ὁ σῖτος ἐτιμᾶτο, κατὰ τὸ ἔτος 1278, φρ. χρ. 10,92 κατὰ μόδιον.

1290

G. Bertolotto, Nuova serie di documenti sulle relazioni di Genova coll'Impero Bizantino, Atti della Società Ligure di storia patria, τόμ. 28 (1896) σελ. 511. «... De Perperis MDCCC auri quos petit pro emendatione dampni ipsius Guideti occasione modiorum MM grani de Roisto». Διὰ δύο χιλιάδας μοδίους σίτου Ραιδεστοῦ ἐζητήθη ἀποζημίωσις χιλίων ὀκτακοσίων ὑπερπύρων. Ἑπομένως ἡ ἀξία ἑκάστου μοδίου ὑπολογίζεται εἰς ὑπέρπυρα 0,90. Τὸ βυζαντινὸν ὑπέρπυρον εἶχε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐσωτερικὴν ἀξίαν φρ. χρ. περίπου ὀκτὼ κατὰ συνέπειαν ὁ μόδιος τοῦ σίτου τῆς Ραιδεστοῦ ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 7,20.

[1] Περὶ τῆς νομισματικῆς κρίσεως τῶν τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντίου ἀνεκοινώσαμεν εἰδικὴν μελέτην εἰς τὴν Association pour l'encouragement des études grecques en France (βλ. Revue des études grecques, τόμ. 48 [1935] σελ. LIII). Ἡ πραγματεία αὕτη, συμπληρωθεῖσα, θὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ τὸν τίτλον Essai sur la crise monétaire à Byzance aux XIIIe, XIVe, et XVe siècles.

1290.

G. Bertolotto, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 526. «... ad rationem de PP. I. Ch. XIV de quolibet modio grani et de ordeo ad rationem pp. i per modium». Κατὰ ταῦτα εἷς μόδιος σίτου ἐπωλεῖτο πρὸς ὑπέρπυρον ἓν καὶ κεράτια 14 ($=\frac{14}{24}$ τοῦ ὑπερπύρου), ἐνῷ ὁ μόδιος κριθῆς ἐτιμᾶτο ὑπερπύρου ἑνός. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ὑπερπύρου εἰς φρ. χρ. 8, θὰ ἔχωμεν τὴν ἀναλογίαν: εἷς μόδιος σίτου ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 12,66. Ὁ μόδιος κριθῆς ἐπωλεῖτο πρὸς φρ. χρ. 8.

1310.

Σπ. Θεοτόκη, Ἱστορικὰ Κρητικὰ Ἔγγραφα, Ἀθῆναι, 1933, σελ. 61. «Item quod quicumque adduxerit frumentum de Creta novum, bonum et mercadante Venetias, movendo de Creta cum ipso frumento usque ad festum sancti Andree proximum habebit a nostro Communi grossos XIV pro quolibet stario». Ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει δὲν πρόκειται περὶ σίτου πωλουμένου ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ περὶ σίτου γεωργουμένου μὲν ἐν νήσῳ ἑλληνικῇ μετακομιζομένου δὲ δι' ἐμπορίαν εἰς Βενετίαν. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω χωρίον, ἓν βενετικὸν starium (stajo) κρητικοῦ σίτου νέου καὶ καλῆς ποιότητος θὰ ἐπληρώνετο ὑπὸ τῆς βενετικῆς Δημοκρατίας ἀντὶ γρόσσων 14. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ stajo εἶχε χωρητικότητα λίτρων 83,3172. Ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι 24 grossi ἀντεστοίχουν πρὸς ἓν φλωρίνιον Φλωρεντίας[1], τοῦ ὁποίου ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία ὑπολογίζεται εἰς φράγκα χρυσᾶ 12,30. Τούτων δεδομένων, ἔχομεν τὴν ἀναλογίαν: 83,3172 λίτρα σίτου $=\frac{14}{24}$ τοῦ φλωρινίου = φλωρ. 0,5833 = φράγκα χρυσᾶ 7,174. Ἄρα ἓν λίτρον σίτου κρητικοῦ ἐτιμᾶτο ἐν Βενετίᾳ φρ. χρ. 0,0859. Διὰ μεταγενεστέρων ἀποφάσεων τῆς 19ης Ἰουλίου 1315 (πρβλ. Θεοτόκην, αὐτ., σελ. 76) καὶ τῆς 28ης Μαρτίου 1316 (αὐτόθι, σελ. 81) ἡ τιμὴ τῆς ἐξαγορᾶς περιωρίσθη εἰς γρόσσα δέκα κατὰ stajo.

[1] K. H. Schäfer, Die Ausgaben der apostolischen Kammer unter Johann XXII. Vatikanische Quellen zur Geschichte der papstlichen Hof-und Finanzverwaltung, τόμ. B' (Paderborn, 1911) σελ. 127.

1348.

L. T. Belgrano, ἐν Atti della Società Ligure di storia patria, τόμ. 13 (1877-1884) σελ. 939. «...Modia quinquaginta grani ad modium communis Peyre, pro precio et nomine precii florenorum sex de auro et grossos novem venetos de argento». Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο, πεντήκοντα μόδιοι τῆς ἐν Γαλατᾷ παροικίας τῶν Βενετῶν ἠγοράσθησαν πρὸς φλωρίνια Φλωρεντίας ἓξ καὶ βενετικὰ γρόσσα ἀργυρᾶ ἐννέα. Γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὸ μὲν φλωρίνιον ἀντιστοιχεῖ πρὸς φράγκα χρυσᾶ 12,30, τὸ δὲ ἀργυροῦν γρόσσον εἶναι, κατὰ τὸ ἔτος 1348, τὸ ἓν εἰκοστὸν τέταρτον τοῦ φλωρινίου, ἕπεται ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος πεντήκοντα μόδιοι ἐπωλήθησαν πρὸς φρ. χρ. 78,41, ἤτοι πρὸς φρ. 1,568 κατὰ μόδιον. Ἐὰν ἀφ᾽ ἑτέρου ὑπολογίσωμεν ὅτι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Pegolotti (βλ. ἀνωτέρω), ὁ μόδιος τοῦ Πέραν ἦτο κατὰ 7% μικρότερος τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ βυζαντινὸς μόδιος ἐπωλεῖτο κατὰ τἀνωτέρω πρὸς φρ. χρ. 1,677. Αἱ τιμαὶ αὗται δὲν συμφωνοῦν μὲ τὰς ἤδη γνωστάς, πρόκειται δ᾽ ἴσως περὶ συγχύσεως μετρικῶν συστημάτων.

1390.

Ὁ ἱστορικὸς Δούκας (ἔκδ. Βόννης, σελ. 55) μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐφημέρου βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Ζ´ ὁ μόδιος τοῦ σίτου ἐπωλήθη «ὑπὲρ τὰ εἴκοσι νομίσματα». Ὑπολογίζομεν ὅτι τὸ βυζαντινὸν νόμισμα (ὑπέρπυρον) εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀξίαν φρ. χρ. περίπου 5,50. Ἐὰν λάβωμεν κατὰ γράμμα τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δούκα, ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς κρισίμους ἐκείνους χρόνους τῆς ἀναρχίας ὁ μόδιος τοῦ σίτου ἐπωλήθη πρὸς φράγκα χρυσᾶ 110. Πρόκειται βεβαίως περὶ ὑπερβολῆς.

1397.

L. T. Belgrano, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 176. «Il frumento costanto in Acquemorte soldi 34 e denari 6 per ogni mina della misura di Genova, sarà rivenduto in Pera coll'aumento di venticinque per cento». Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ σίτου γεωργουμένου ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ περὶ σίτου ἀγορασθέντος ἐν Aiguesmortes (Aquae Mortuae) τῆς νοτίου Γαλλίας καὶ μέλλοντος νὰ μεταπωληθῇ ἐν Πέραν. Κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου κειμένου παρεχομένας πληροφορίας, μία μίνα τῆς Γενούης, ἀγοραζομένη ἐν Aiguesmortes πρὸς 34 σολδία καὶ 6 δηνάρια, μεταπωλεῖται ἐν Πέραν μὲ αὔξησιν 25%. Ἡ γενουατικὴ μίνα ἔχει χωρητικότητα 116,531808 σημερινῶν λίτρων· ἕκαστον σολδίον (soldo) ἀπετέλει τὸ ἓν εἰκοστὸν πέμπτον τοῦ

genovino d'oro, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς φράγκα χρυσᾶ 12,25· τέλος δώδεκα δηνάρια (denari) ἰσοδυνάμουν πρὸς ἓν σολδίον. Κατὰ ταῦτα, μία γενουατικὴ μίνα ἐτιμᾶτο soldi 34 καὶ denari 6=1 genovino, 9 soldi καὶ 6 denari= φράγκα χρυσᾶ 16,90. Ἄρα 1 σημερινὸν λίτρον ἐτιμᾶτο φρ. χρ. 0,145. Ἐὰν ὑπολογίσωμεν καὶ τὴν κατὰ τὰ 25% αὔξησιν, θὰ ἔχωμεν ὡς τιμὴν μεταπωλήσεως τοῦ σίτου τῶν Aiguesmortes ἐν Πέραν φρ. χρ. 0,181.

1400.

Miklosich - Müller, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., τόμ. Β´, σελ. 474. «... Καὶ ὀφειλόμενα κατεπέκεινα τούτῳ καὶ τῷ Ἀληθινῷ ὑπὲρ σιταρίου μουζουρίων ὀκτὼ ὑπέρπυρα δέκα». Κατὰ ταῦτα ἓν μουζούριον σίτου ἐτιμᾶτο ὑπερπύρων 1,25, ἤτοι φρ. χρ. περίπου 6,25[1].

1456.

Σπ. Λάμπρου - Κ. Ἀμάντου, Βραχέα Χρονικά, (Ἀθῆναι, 1932), σελ. 24 (πρβλ. καὶ σελ. 48): «Ἐν ἔτει ͵αυνς´ (1456) ἐγένετο λεῖψις καὶ ὑστέρησις παντοίων καρπῶν καὶ ἐπείνασεν ὁ λαός, ἤσθιον δὲ βοτάνων χλόας, ῥίζας καὶ ἐστενοχωρέθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς πείνας. Ἐπουλήθη τὸ πεντάλιτρον τὸ σιτάρι ὑπέρπυρα λ´ (30) διὰ φλουρία Γϛ´´ ($=3^1/_2$) καὶ οὐχ εὑρίσκετον». Ἐσημειώσαμεν τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Βραχέος Χρονικοῦ, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ κάμωμεν χρῆσιν τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ παρεχομένων πληροφοριῶν, ἀγνοοῦντες τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν ἀναφερομένων νομισματικῶν μονάδων. Δὲν πρόκειται, βεβαίως, ἐνταῦθα περὶ τοῦ χρυσοῦ ὑπερπύρου τῶν Βυζαντινῶν, τοῦ ὁποίου ἡ «χαραγὴ» σταματᾷ, ὡς γνωστόν, μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Μανουὴλ Β´ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλὰ περὶ ἄλλου τινὸς ὁμωνύμου νομίσματος ἐκ τῶν κυκλοφορούντων ἐν ταῖς Βενετικαῖς κτήσεσι τῆς Ἀνατολῆς.

Σκοπὸς τοῦ παρόντος μελετήματος δὲν εἶναι νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα, περὶ τοῦ ὁποίου πολλὰ θὰ γραφοῦν ἀκόμη. Διὰ τῶν ἀνωτέρω κατ᾽ ἐκλογὴν ληφθέντων παραδειγμάτων ἠθελήσαμεν νὰ καταδείξωμεν πόσον πολύπλοκα εἶναι τὰ ζητήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν τιμῶν καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν μετρολογικῶν συστημάτων τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ γνῶσις τῶν ἀριθμητικῶν δεδομένων εἶναι κατ᾽ ἐξοχὴν ἀνεπαρκὴς τόσον διὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Αἱ κινήσεις τῶν τιμῶν τοῦ σίτου, προϊόντος πρώτης ἀνάγκης, ἰδίᾳ εἰς κοινωνίας οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς καθυστερημένας, ἐξεταζόμεναι ἐν σχέσει μὲ τὰς διακυ-

[1] Ἀγνοοῦμεν τὴν χωρητικότητα τοῦ μουζουρίου. Ἐν Κρήτῃ τὸ μουζούρι τοῦ σίτου ἀντιστοιχεῖ σήμερον πρὸς δέκα πέντε ὀκάδας.

μάνσεις τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, ἀποτελοῦν τὸ κυριώτερον κριτήριον διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ ἐπιπέδου τῆς ζωῆς ἑνὸς λαοῦ. Τῶν ἀριθμητικῶν τούτων στοιχείων ἡ συλλογὴ καὶ μεθοδικὴ καταγραφή[1], ἡ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν διαφόρων μετρολογικῶν συστημάτων, θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ ἀναχθῶμεν εἰς γενικωτέρας περὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Βυζαντινῶν σκέψεις.

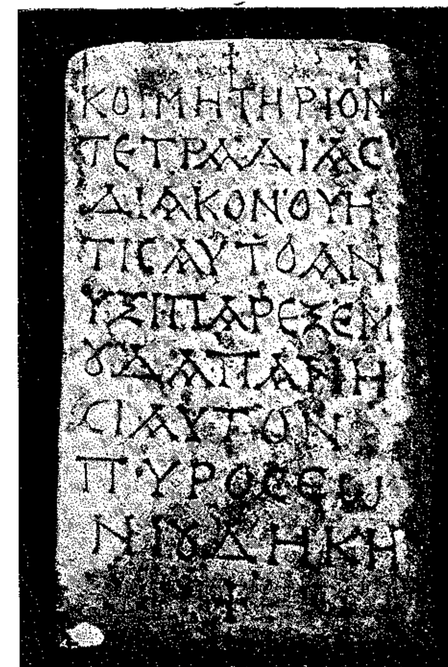
ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

[1] Ἡ συγκέντρωσις τοῦ ὑλικοῦ δὲν εἶναι ἔργον ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ πλειόνων ἐρευνητῶν. Διὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον ἡ συλλογὴ θὰ εἶναι εὐχερεστέρα. Τοὐναντίον διὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ ἐργασία θὰ εἶναι ἰδιαιτέρως πολυμερής. Διὰ τὴν Τουρκοκρατίαν τὸ ὑλικὸν εἶναι ἄφθονον καὶ κατεσπαρμένον, ἐλάχισται δὲ προσπάθειαι ἔχουν γίνει. Βλ. πληροφορίας τινὰς παρὰ Δ. Κ. Τσοποτῷ, Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, (Βόλος, 1912), σελ. 151 κέ. Ὁ κ. Δημ. Π. Πασχάλης σημειώνει ἐν τῇ μελέτῃ του Δημοσιονομικὴ κατάστασις τῶν Κυκλάδων νήσων ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ Ἐπαναστάσεως, Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, τόμ. 14 (1934), σελ. 438, σημ. 5, ὅτι ἔχει ἑτοίμην πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Νομίσματα καὶ τιμαὶ προϊόντων κατὰ διαφόρους ἐποχάς. Ἡ ἐργασία αὕτη, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν ἐδημοσιεύθη ἀκόμη. Διὰ τὴν Ἑπτάνησον ἐπὶ Βενετοκρατίας ἔχομεν τὰς πολυτίμους διατιμήσεις, τὰς ὁποίας καθώριζον ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν βενετικῶν ἀρχῶν εἰδικοὶ αἱρετοὶ ἄρχοντες, οἱ σύνδικοι (Sindici). Ἡ γαλλικὴ ἀντιπροσωπεία παρὰ τῷ International Scientific Commitee on price history, εἰς τὰς ὁδηγίας, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Γάλλους ἐρευνητὰς καὶ τῶν ὁποίων ἔγινε μνεία ἀνωτέρω, συνέταξε εἰδικὸν δελτίον πρὸς καταγραφὴν τοῦ ὑλικοῦ. Τὸ δελτίον τοῦτο διαιρεῖται εἰς δέκα στήλας: εἰς τὴν πρώτην ἀναγράφεται ἡ χρονολογία, εἰς τὴν δευτέραν ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἡ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένη πρᾶξις, εἰς τὴν τρίτην τὸ εἶδος τοῦ πωλουμένου σίτου, εἰς τὴν τετάρτην τὸ ποσὸν ὡς ἔχει ἐν τῷ ἐγγράφῳ, εἰς τὴν πέμπτην τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀντιστοιχεῖ εἰς σημερινὸν μετρικὸν σύστημα, εἰς τὴν ἕκτην ἀναγράφεται ἡ τιμὴ κατὰ τὴν μετρικὴν μονάδα τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν ἑβδόμην ἡ τιμὴ ὡς ἀντιστοιχεῖ εἰς σημερινὸν νόμισμα, εἰς τὴν ὀγδόην ἡ τιμὴ εἰς σημερινὸν μετρικὸν σύστημα καὶ εἰς σημερινὸν νόμισμα, εἰς τὴν ἐνάτην ἀναγράφεται ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ ἐρευνητὴς ἠρύσθη τὴν πληροφορίαν, εἰς τὴν δεκάτην τέλος στήλην ἀναγράφονται εἰδικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι κυρίως εἰς τὴν παραγωγήν, πλουσίαν ἢ πενιχράν, τοῦ ἔτους ἐκείνου. Τοιαῦτα λεπτομερῆ δελτία θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐρευνητῶν.

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ ΒΟΛΟΥ

Α'.—ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου τοῦ 1935 γενομένων, ἐκσκαφῶν ἐν τῷ δυτικῶς τοῦ Φρουρίου Βόλου κειμένῳ ἐργοστασίῳ τῆς Πανθεσσαλικῆς Ἑταιρείας Οἰνοπνευματοποιΐας, ἀνευρέθη παλαιοχριστιανικὸς τάφος κτιστὸς καὶ ἐπικειμένη πλὰξ λευκοῦ μαρμάρου ἐντελής, ὀρθογώνιος (ὕψους 0,53. πλ. 0,34. πάχ. 0,06.) μετ' ἐπιγραφῆς (ὕψ. γρ. 0,03). Τὴν πλάκα ταύτην ἀποσπάσαντες ἐκομίσαμεν εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου. Ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς:

Ἐπιγραφὴ παλαιοχριαστιανικὴ ἐκ Βόλου.

+ + +	+ + +
ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΝ	*Κοιμητήριον*
ΤΕΤΡΑΔΙΑϹ	*Τετραδίας*
ΔΙΑΚΟΝΟΥΗ	*Διακόνου· ἤ-*
ΤΙϹΑΥΤΟΑΝ	*τις αὐτὸ ἀν-*
ΥΞΙΠΑΡΕΞΕΜ	*ύξι πάρεξ ἐμ-*
ΟΥΔΑΠΑΝΗ	*οῦ, δαπανή-*
ϹΙΑΥΤΟΝ	*σι αὐτὸν*
ΠΥΡΟϹΕΩ	*πυρὸς ἐω-*
ΝΙΟΥΔΗΚΗ	*νίου δήκη*
+	

ἤτοι *Κοιμητήριον Τετραδίας Διακόνου· εἴ τις αὐτὸ ἀνοίξει, πάρεξ ἐμοῦ, δαπανήσει αὐτὸν πυρὸς αἰωνίου δίκη.*

Ἡ μετ' ἀνορθογραφιῶν ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ὁμοία μὲ τὰς τῆς Νέας Ἀγχιάλου καὶ τὴν ἑτέραν τοῦ Φρουρίου Βόλου, τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν (τόμ. Η'. 1931, σ. 130, εἰκ. 17). Ἀνήκει δὲ εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς κληρικούς, ὡς καὶ τῶν περιεχουσῶν ἀρὰς ἢ ἀπειλὰς κατὰ τῶν τυμβωρύχων.

Ἐν Θεσσαλίᾳ γνωστὰς παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφὰς ἀνηκούσας εἰς κληρικοὺς ἔχομεν τὰς ἑξῆς:

Ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ, τῶν Χριστιανικῶν Φθιωτίδων Θηβῶν:

1) Εἰρήνης τῆς Διακόνου[1]. καὶ Ἐπισκόπου Ἐλπιδίου (531 μ.Χ.).

2) Ἰωάννου τοῦ Διακόνου, Ἐπιφάνους Βυρσέως, Χρυσογόνου καὶ Ἀφροδισίας[2].

3) Πέτρου τοῦ Ἀναγνώστου τοῦ Κρανβίτα (=λαχανοπώλου)[3], Στεφάνου Διακόνου.

4) Ἐλλιπῆ πρεσβυτέρου ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«[- - - - - - τ;]ὴν ηι - - - - - -
- - - - - - τίου πρεσ[βυτέ-]
[ρ]ου, Μαρίας - - - - - - -»[4]

5) Εὐτυχίου τοῦ πρεσβυτέρου, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«[Μν]η[μ]ῆον
[Εὐ]τυχίῳ
[Πρ]εσβυτέ-
[ρ]ου + »[5].

6) Ἐκ Δημητριάδος· ἔχομεν μίαν *πρεσβυτέρου* ἀποκειμένην ἐν τῷ Μουσείῳ Βόλου, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«Αὐρή[λιος]
..γονο..
Ἐπιγόν[ου]
ὁ πρεσβ[ύ-]
τερος»[6].

7) Ἐκ Λαρίσης· μίαν τοῦ *Θερίνου Πρεσβυτέρου*, ἀποκειμένην ἐν τῷ Μουσείῳ Λαρίσης, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

«[Παρακαλῶ σε ἐπι-]
[τύν]βιος ἄγγε-
[λ]ος ἀνεπίλη[μ-]
[πτ]ος παῦσε (=παῦσαι) βου-

[1] Ἐπιθι Ν. Ι. Γιαννόπουλον, ἐν Byzantin. Zeitschrift, XXI, 1912, 152, 1.

[2] Ν. Ι. Γιαννόπουλος, Αὐτόθι, 154, 4.

[3] Πρβ. Ν. Ι. Γιαννόπουλον, ἐν Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. I, 1920, σ. 392, 11.

[4] Ν. Ι. Γιαννόπουλος, Αὐτόθι, σ. 393, 15. Γ. Σωτηρίου, Ἀρχ. Ἐφημ. 1929, 151, 4.

[5] Ν. Ι. Γιαννόπουλος, Αὐτόθι, σ. 394, 18. Γ. Σωτηρίου, Ἀρχ. Ἐφ. 1929, 157, 23. Πρβ. καὶ ἀριθ. σ. 151, 6 Πέτρου Ἀναγνώστου, σ. 155, 14 Θωμᾶ Πρεσβυτέρου, σ. 156,16 Παύλου Διακόνου, σ. 157,21 Ὀνησίμου Διακόνου, σ. 166, 15 καὶ σ. 7 εἰκ. 6. Ἐλπιδίου Ἐπισκόπου καὶ Στεφάνου Διακόνου.

[6] Ν. Ι. Γιαννόπουλος, ἐν Byzant. Zeitschrift, XXI, 1912, 163, 20.

λομενος διορύτ-
τιν Θερίνου τ[ύμ-]
βον ἀξιωθ[έν]
τος πρεσβ[υτέ-]
[ρου θρη]σκ[είας]»[1].

Αὐταὶ εἶναι αἱ παλαιοχριανικαὶ ἐπιγραφαὶ αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ἐκ Θεσσαλίας αἱ ἀνήκουσαι εἰς κληρικούς.

Ἔχομεν ἐπ' ἴσης παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφὰς ἐκ Θεσσαλίας περιεχούσας ἀπειλὰς ἢ ἀρὰς κατὰ τῶν βεβηλούντων τοὺς τάφους ἢ τυμβωρύχων. Οὕτως ἔχομεν ἐκ τῶν παλαιοχριστιανικῶν Φθιωτίδων Θηβῶν (Νέας Ἀγχιάλου) γνωστὰς ἐπιγραφὰς τὰς ἑξῆς:

1) Ἀγαθοκλείας γυναικὸς Ὀνησίμου τοῦ Παλατινοῦ ἀπὸ Λιχινέου, ἐν ᾗ ἀναφέρεται πρὸς τοῖς ἄλλοις:

« † Εἴτις τολμήσῃ ἄ-
λλον τινὰ θ[έσθαι]
δώσει δίκην Θεῷ καὶ
ἀπο(κεί)σετ(αι) τοῖς νόμοις κλπ.»[2].

2) Ἐπιγραφὴν ἐλλιπῆ Μανουὴλ Πρόβου (;) ἥτις φαίνεται ὅτι περιεῖχεν ἀράν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς φράσεως «[εἰς] τὸν αἰῶνα ἀμήν † », Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς:

« - - - - - - - - - -
[- - - - - - Μαν]ουὴλ
[- - - - - - Π]ρόβου Πε-
- - - - - - ας κ(αὶ) Συμε-
[ῶν]ο[ς] (εἰς) των νεῶ-
ναμὴν † » (= εἰς ***τὸν*** *⟨ν⟩* ***αἰῶ-***
ν(α) ἀμὴν †»)[3].

3) Ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ Φρούριον Βόλου παλαιοχριστιανικοῦ νεκροταφείου ἐπιγραφὴν παλαιοχριστιανικὴν τοῦ ἰατροῦ Ἰωάννου Κοταήτου ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

« † Κυμητήριον	*« † Κοιμητήριον*
Ἰωάννου ἰατρ-	*Ἰωάννου ἰατρ-*
οῦ Κοταήτου	*οῦ Κοταήτου*
καὶ τῆς γαμετ(ῆς)	*καὶ τῆς γαμετ(ῆς)*

[1] Otto Kern, Ind. lect. Rostock. 1899-1900, σ. 9, πίν. III, ἀριθ. 5. Πρβλ. Corpus Inscript. Graecarum, τόμ. IX, μέρος 2ον, Inscriptiones Thessaliae, Nº 991.

[2] Γ. Σωτηρίου, Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, 1933, σ. 56-57.

[3] Βλ. Ν. Ι. Γιαννόπουλον, ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1915, σ. 81, ἀρ. 4. καὶ Γ. Σωτηρίου, ἐν Ἀρχ. Ἐφ. 1929, 153, 8.

αὐτοῦ Δημητρίας.	*αὐτοῦ Δημητρίας.*
Ἤτις αὐτὸ ἀνύξῃ χο-	***Εἴ** τις αὐτὸ **ἀνοίξει χω-***
ρὶς τῶν ἐμῶν δόσι	*ρὶς τῶν **ἐμῶν δώσει***
λόγον τõ Θεῷ † »[1].	*λόγον **τῷ** Θεῷ. † .»*

4) Τὴν ὑπὸ κρίσιν ἐπιγραφὴν ἐκ τοῦ ἐργοστασίου τῆς Θεσσαλ. Ἑταιρ. Οἰνοπνευματοποιΐας παρὰ τὸ φρούριον τοῦ Βόλου τῆς Τετραδίας Διακόνου, περὶ ἧς κατωτέρω.

5) Τὴν ἐκ Λαρίσης ἐπιγραφὴν τοῦ πρεσβυτέρου Θερίνου[2].

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἔχομεν ἄλλον τύπον ἀπαγορευτικὸν κατὰ τῆς τυμβωρυχίας· ἀντὶ δῆλα δὴ ἀπειλῆς ἢ ἀρᾶς, ὡς ἐν ἄλλαις ἐπιγραφαῖς, ὑπάρχει ἐπίκλησις πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν φυλάσσοντα τὸν τάφον νὰ παύσῃ «*τοὺς βουλομένους διορύττειν τὸν τάφον Θερίνου τοῦ πρεσβυτέρου*».

Ἐπειδὴ δὲ τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς μὲ τὰ τῆς ἡμετέρας, διὰ τοῦτο εἰκάζω ὅτι ἀμφότεραι εἶναι σύγχρονοι.

6) Καὶ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, κατὰ τὴν ΙΒ´ δῆλα δὴ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἔχομεν πάλιν τὸν τύπον τῆς ἀρᾶς κατὰ τῶν συλούντων τοὺς τάφους, ὡς ἐν ἐπιτυμβίῳ ἐπιγραφῇ ἐπὶ λευκοῦ μαρμάρου, ἐντετειχισμένῃ ὄπισθεν τοῦ μύακος τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Γάβριανη[3] καὶ ἐχούσῃ μέγαν ἔκτυπον σταυρὸν μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴν ἄνωθεν καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ:

« † ὦ Χ(ριστ)ὲ μακάρισον Κα.....
τὶν σὶν δούλιν καὶ κατάταξ[ον αὐ-]

τὶν ἐν σκη-	*νὲς τῶ(ν)*
δικαίων.	*Ὁ βουλι-*
θὶς τὸν	*στ(αυ)ρὸν ἐ*
πάρε νὰ	*ἔχι τὴν*
ἀρὰν τῶ(ν)	*ἁγίω(ν) π(ατέ)ρ(ων)*

Μ(η)ν(ὸς) Μαρτίο[υ] κγ´ ἰν[δικτι-]
ῶνος α´»[4].

Ἤτοι: «*† ὦ Χ(ριστ)ὲ μακάρισον Κα... | **τὴν σὴν** δούλ**ην** καὶ κατάταξ[ον αὐ|**τὴν** ἐν σκη|**ναῖς** τῶ[ν] | δικαίων. | Ὁ βουλη|θ**εὶς** τὸν | στ(αυ)ρὸν ἐ|πᾶρ**αι** νὰ | ἔχ**ῃ** τὴν | ἀρὰν τῶ(ν) | ἁγίω(ν) π(ατέ)ρ(ων). | Μ(η)ν(ὸς) Μαρτίο[υ] κγ´ ἰν[δικτι]|ῶνος α´*».

[1] Ν. Ι. Γιαννόπουλος, ἐν Ἐπετηρίδι Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Η´ 1931. σ. 130 εἰκ. 17.

[2] Τὸ ἐν στίχῳ 4-5 *βου|λόμενος* δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ *βουλόμενο(ν)* κατὰ λάθος τοῦ λιθοξόου γραφέντος ἀντὶ *ν*, *ς*· δύναται δ' ἐπίσης νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ *βουλομένο(υ)ς διορύττ(ε)ιν Θερίνου τ[ύμ]βον, κλπ.*

[3] Τοῦτο κεῖται παρὰ τὸ Πτελεόν, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀλμυροῦ.

[4] Ν. Ι. Γιαννόπουλος, ἐν Byzantinische Zeitschrift, τόμ. XXI, 1912, σ. 167 ἀριθ. 25.

Ἡ προκειμένη ἐπιγραφή, ἥτις ἔχει ὁλόκληρον τροπάριον τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας καὶ ὁμοιάζει ὡς πρὸς τὸν τύπον τῆς εὐχῆς πρὸς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐκ Λαρίσσης ἐπιγραφὴν τοῦ Θερίνου[1], ἀνάγεται εἰς τὸν ΙΒ´ αἰῶνα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς χρονολογημένης κατωτέρω ἐπιγραφῆς τῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ Π. Καστριώτου.

Ὁμοία ἐπιγραφὴ εἶναι γνωστὴ ἐκ Γαλατείας περιέχουσα ὁλόκληρον τροπάριον τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας ὡς ἑξῆς: «*Ἀνάπαυσον Σῶτερ τὴν δούλην σου Ἰω**αννοῦν** | παρορῶν τὰ πλιμελή|ματα, τὰ ἐν γνόσι κὲ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς, φιλάνθρωπε*»[2].

Ἑτέρα ἐπιγραφή, δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Π. Καστριώτου, ἔχει τὴν ἀρχὴν ἐκ τροπαρίου τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, κατά τι παρηλλαγμένου, ὡς ἑξῆς:

«*Ἀδελφοί μου πνευματικοὶ | μή μου ἐπιλάθησθε | ὅταν προσεύχεσθε βλέποντές μου τὸν τάφον | μέμνησθε τῆς ἀγάπης | καὶ ἱκε(τεύε)τε Χριστόν, ὅπως κατασταθῶ | μετὰ τῶν δικαίων | . Μηνὶ Δεκεμβρίῳ λ´, ἡμέρᾳ β´ ἰνδικτιῶνος ιε´ ἐπὶ ἔτους ,ςψε´ (6705 = 1196 μ. Χ.)*»[3].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι εἰς πολλὰς παλαιοχριστιανικὰς καὶ Βυζαντινὰς ἐπιγραφὰς συνήθως ἔχομεν τὸν τύπον ἀρῶν ἢ ἀπειλῶν, εἰς ὀλιγωτέρας δὲ ἐπίκλησιν ἀγγέλων ἢ προσευχὰς εἰλημμένας συνήθως ἐκ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας.

Ὁ δὲ τύπος τῶν ἀρῶν ἢ ἀπειλῶν κατὰ τῶν τυμβωρύχων παρελήφθη ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. Εἶναι δὲ πολυάριθμοι καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι αἱ ἐπιτύμβιοι τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφαὶ αἱ φέρουσαι τὰς ἀπαγορευτικὰς ταύτας διατάξεις καὶ ἀπειλὰς καὶ ὁρίζουσαι τὸ πρόστιμον, τὸ ὁποῖον ὤφειλον νὰ πληρώνωσιν οἱ τυμβωρύχοι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἢ εἰς τὴν πόλιν. Ὁ τύπος ἐπαναλαμβάνεται στερεότυπος σχεδὸν καὶ ἐν ταῖς παλαιοχριστιανικαῖς καὶ Βυζαντιναῖς ἐπιγραφαῖς, πλήν, ἀντὶ τοῦ προστίμου τῶν ἐθνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐν αὐταῖς φέρεται ἀρὰ καὶ ἀπειλὴ θρησκευτική:
«*δώσει δίκην Θεῷ καὶ ἀποκείσεται* (=ὑποκείσεται) *τοῖς νόμοις*»[4].—«*εἰς τὸν **αἰ**ῶνα ἀμήν*»[5].—«***Εἴ**τις αὐτὸ **ἀνοίξει χω**ρὶς τῶν **ἐμῶν, δώσει** λόγον τῷ Θεῷ*»[6].—***Εἴ**τις αὐτὸ **ἀνοίξει** πάρεξ ἐμοῦ, δαπανήσει αὐτὸν πυρὸς **αἰ**ωνίου*

[1] Kern, Inscriptiones Thessalicae Rostock 1900, σ. 9. Corpus Inscriptionum Graecarum, tom. IX, 2ον Νο 991.

[2] Bulletin de Corresp. Hellén. 1883, σ. 22 ἀριθ. 10. Νίκου Α. Βέη, Νέαι ἀναγνώσεις, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1911, σ. 99, ἀρ. 7.

[3] Ὅρα Π. Καστριώτην, ἐν Δελτίῳ Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἑταιρ. ἔτ. Β´ 1894, σ. 83.

[4] Ἰδὲ ἀνωτ. ἀριθ. 1.

[5] Ἰδὲ ἀνωτ. ἀριθ. 2.

[6] Ἰδὲ ἀνωτ. ἀριθ. 3.

δίκη»[1]. — *«ὁ βουληθεὶς τὸν σταυρὸν ἐπᾶραι νὰ ἔχῃ τὴν ἀρὰν τῶν ἁγίων πατέρων»* κλπ.[2].

Ἡ διάκονος Τετραδία τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς, ἥτις δύναται ν' ἀναχθῇ τὸ πολὺ μέχρι τέλους τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος, εἶναι ἡ δευτέρα διάκονος ἐκ Θεσσαλίας ἡ γινωσκομένη μετὰ τὴν διάκονον Εἰρήνην τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, περὶ ἧς ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω[3]. Τὸ ὄνομα γυναικὸς Τετραδία, παραγόμενον ἐκ τῆς ἡμέρας Τετράδος (=Τετάρτης), τὴν ὁποίαν ἀκόμη ὁ λαὸς ἐν Ἑλλάδι λέγει Τετράδην, πρώτην ἤδη φορὰν γίνεται γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν.

Ὡς πρὸς τὸ λεκτικὸν παρατηροῦμεν ὅτι ἡ φράσις (στίχ. 5-6) πάρεξ ἐμοῦ=πλὴν ἐμοῦ ἢ ἐκτὸς ἐμοῦ, συνηθίζεται ἀκόμη καὶ τώρα παρὰ τῷ λαῷ[4].

Ἐπίσης ἐν στίχῳ 6-7 *δαπανήσει* ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ *ἀναλώσει, καταφάγει πυρὸς αἰωνίου δίκη.*

Β'. — ΤΟ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΝ
Δυτικῶς τοῦ Φρουρίου Βόλου.

Ὡς συντόμως ἄλλοτε ἐσημειώσαμεν[5], τὸ παλαιοχριστιανικὸν ὡς καὶ τὸ Βυζαντινὸν νεκροταφεῖον τῆς ἐπὶ τοῦ φρουρίου Βόλου πόλεως ἔκειτο τὸ μὲν δυτικῶς αὐτοῦ ἐν τῇ νῦν συνοικίᾳ Καπακλί, τὸ δὲ βορείως παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Κραυσίδωνος, ἔνθα νῦν κεῖται ὁ συνοικισμὸς Νέας Ἰωνίας. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα τὰ τμήματα τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ νεκροταφείου κεῖνται ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ προϊστορικοῦ νεκροταφείου τῶν Μυκηναϊκῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων, ἔνθα οἱ ἀνασκάψαντες ἀρχαιολόγοι κ. κ. Κ. Κουρουνιώτης καὶ Α. Ἀρβανιτόπουλος εὗρον, ὁ μὲν πρῶτος θολωτὸν Μυκηναϊκὸν τάφον τοῦ Καπακλί[6], ὁ δὲ δεύτερος θολωτὸν γεωμετρικὸν τάφον, πλούσιον εἰς πολυάριθμα ἰδίως ἀγγεῖα, καὶ διαφόρους ἄλλους κιβωτιοσχήμους τάφους, ἀρχαϊκοὺς ἀναγομένους μέχρι τοῦ ϛ' π. Χ. αἰῶνος[7].

[1] Ἰδὲ ἀνωτ. σελ. 401.

[2] Ἰδὲ ἀνωτ. ἀριθ. 6.

[3] [Περὶ γυναικῶν διακόνων ἢ διακονισσῶν ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ ἐκκλησίᾳ καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἐγράψαμεν ἄλλοτε ἀλλαχοῦ. Ἔπιθι Ν. Ι. Γιαννόπουλον, ἐν Byzant. Zeitschrift, τ. XXI, 1912, σελ. 152-153.

[4] Μοὶ φαίνεται σόλοικος ἡ φράσις αὕτη, διότι πῶς θὰ ἠδύνατο ἡ ἀποθανοῦσα ν' ἀνοίξῃ τὸν τάφον αὐτὴ μόνη;

[5] Βλέπε τὰ ὑφ' ἡμῶν γραφέντα ἐν Ἐπετηρ. Ἑτ. Βυζαντ. Σπουδῶν, Η'. 1931, σελ. 129-131.

[6] Κ. Κουρουνιώτη, Θολωτὸς Μυκηναϊκὸς τάφος ἐν Καπακλί, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1906, σ. 211-239.

[7] Α. Σ. Ἀρβανιτόπουλος, Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1909 σ. 159-162. Αὐτόθι 1911, σ. 303-305. Αὐτόθι 1912, σ. 229-232.

Ὁ θολωτὸς γεωμετρικὸς τάφος ἐν Καπακλί, ὁ ἀνασκαφεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἀρβανιτοπούλου, κεῖται πλησίον τοῦ ἐργοστασίου τῆς Θεσσαλ. Ἑταιρείας Οἰνοπνευματοποιΐας, κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τῶν θεμελίων τοῦ ὁποίου τῷ 1920 ἀνευρέθησαν πλέον τῶν εἴκοσι τάφων κτιστῶν κιβωτιοσχήμων καὶ κεκαλυμμένων ἄνω μὲν διὰ πλακῶν, κάτω δὲ ἐπεστρωμένων διὰ τετραγώνων πωρίνων πλακῶν· πλὴν δὲ τῶν τάφων τούτων εἶχον εὑρεθῆ καὶ ἱκανοὶ κτιστοὶ καμαρωτοὶ εὐμεγέθεις, δίσωμοι καὶ τρίσωμοι, ἔχοντες θυρίδα πρὸς ἀνατολάς, δι' ἧς κατήρχετό τις διὰ τριῶν ἕως πέντε βαθμίδων εἰς τὸν τάφον· ἡ θυρὶς αὕτη ἐκλείετο ἔξωθεν δι' ἰσομεγέθους τετραγώνου λευκοῦ λίθου, φέροντος σιδηροῦν μέγαν κρίκον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας. Οἱ καμαρωτοὶ οὗτοι τάφοι εἶχον τὰς ἐσωτερικὰς πλευρὰς ἐπικεχρισμένας δι' ἀσβέστου συμπαγοῦς μετὰ κόνεως κεράμων (κοινῶς κορασσάνι) καὶ κεχρωματισμένους διὰ βυσίνου χρώματος μετὰ ζώνης βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος κατὰ τὸ μέσον, ἐπὶ δὲ τῶν τεσσάρων ἐσωτερικῶν πλευρῶν, κατὰ τὸ μέσον, ἔφερον ἀνὰ ἕνα μέγα σταυρὸν ἀνισοσκελῆ μετὰ πεπλατυσμένων τῶν ἄκρων τῶν κεραιῶν, βαθυκυάνου χρώματος. Ἐντὸς δὲ τῶν τάφων τούτων, πλὴν ὀστῶν, οὐδὲν κτέρισμα ἀνευρέθη τότε, καὶ μόνον ἐν ἑνὶ αὐτῶν, καμαρωτῷ, εὑρέθη πηλίνη λοπάς, φέρουσα ἐν τῷ πυθμένι ταὼν ὄρθιον καὶ γύρωθεν περὶ τὰ χείλη φυτικὴν διακόσμησιν. Ὁ χρωματισμὸς δὲ τῆς λοπάδος ταύτης ἦτο εἰς τὸ πεδίον βαθὺς μελανοκίτρινος, ὁ δὲ ταὼς καὶ ἡ φυτικὴ διακόσμησις ἦσαν ἐγχάρακτα μετ' ἐλαφροῦ λευκοκιτρίνου χρωματισμοῦ[1]. Ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ ἐπίσης εἶχον εὑρεθῆ καὶ ψήγματα ἱκανὰ χρυσοῦ, προερχόμενα προφανῶς ἐξ ὑφάσματος ἢ ἐνδύματος[2].

Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τότε τῶν θεμελίων τοῦ ἐργοστασίου τούτου παρέστην αὐτοπροσώπως μετὰ τοῦ φύλακος τοῦ Μουσείου καὶ ἔκαμα σχεδιάγραμμα εἰς διπλοῦν, ἐν ᾧ ἐτοποθέτησα τοὺς ἀνευρεθέντας τάφους καὶ τὸ μετὰ ψηφιδωτοῦ δαπέδου οἰκοδόμημα πρὸς βορρᾶν. Τὸ ἕτερον τῶν σχεδιαγραμμάτων τούτων μετὰ ἐκθέσεως ὑπέβαλον τότε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, τὸ δὲ ἕτερον ἀπέστειλα εἰς τὸν κ. Γ. Σωτηρίου, ἔφορον τότε Βυζ. ἀρχαιοτήτων. Ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε οὐδαμοῦ ἐδημοσιεύθη ἡ ἔκθεσίς μου ἐκείνη, διὰ τοῦτο σημειῶ ἐνταῦθα διὰ βραχέων τὰ περὶ τῶν τάφων τούτων χάριν τῆς παλαιοχριστιανικῆς τοπογραφίας τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ Βόλου παλαιοχριστιανικῆς πολίχνης.

Τὸ παλαιοχριστιανικὸν νεκροταφεῖον Βόλου εἶναι ἀνάμικτον μετὰ τοῦ προϊστορικοῦ καὶ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ νεκροταφείου τῆς ἐπὶ τοῦ φρουρίου

[1] Περὶ πηλίνων Βυζαντινῶν ἀγγείων πρβλ. Ἀλεξ. Φιλαδελφέως, Βυζαντ. ἀγγεῖα Παλαιᾶς Κορίνθου, Δελτίον Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, περίοδος Β' Δελτίον 11ον, 1923, σελ. 21 καὶ ἑξ. Τὸ ἀγγεῖον τοῦ τάφου Καπακλὶ ἀνάγεται εἰς τὸν Η' ἢ Θ' αἰῶνα.

[2] Ταῦτα ἐκομίσαμεν τότε εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου, βραδύτερον δὲ ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος μετέφερεν αὐτὰ μετ' ἄλλων ἀρχαίων τοῦ Μουσείου Βόλου εἰς Ἀθήνας.

Βόλου κειμένης ἀρχαίας Ἰωλκοῦ. Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο τόσον πλούσιον εἰς τάφους πολυτελεῖς καὶ καμαρωτοὺς δισώμους καὶ τρισώμους μετὰ διαδρόμων καὶ τετραγώνων κεχωρισμένων διὰ τοίχων κτιστῶν, χωριζόντων οἰκογενειακοὺς τάφους, μετ' οἰκοδομήματος πρὸς τὸ ΒΑ μέρος, ἔχοντος θύραν καὶ δύο παράθυρα καὶ δάπεδον ψηφιδωτὸν μετὰ διακοσμήσεων γεωμετρικῶν, δὲν γνωρίζομεν ἂν ἀνήκει εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ φρουρίου παλαιοχριστιανικὴν πολίχνην καὶ ποῖον ὄνομα ἔφερε τότε αὕτη [1].

Γνωρίζομεν μόνον ὅτι ἐπὶ τοῦ Φρουρίου καὶ πέριξ αὐτοῦ ἔκειτο ἡ προϊστορικὴ καὶ ἱστορικὴ *Ἰωλκός*, ἡ πρωτεύουσα τοῦ Πελίου, τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν Μινυῶν [2] καὶ ὅτι ὅτε τῷ 293 π. Χ. Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἔκτισε τὴν Δημητριάδα δυτικῶς τοῦ Φρουρίου Βόλου εἰς ἀπόστασιν 20 λεπτῶν τῆς ὥρας μεταξὺ Μπουρμπουλήθρας καὶ Παλαιῶν Ἁλυκῶν, καί, κατὰ Στράβωνα, μεταξὺ Νηλείας καὶ Παγασῶν, ἐκεῖ συνῴκισε μετὰ πολλῶν ἄλλων Μαγνητικῶν πολιχνῶν καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Ἰωλκοῦ. Φαίνεται ὅμως λίαν πιθανὸν ὅτι μόνον οἱ εὐπορώτεροι τῶν πολιτῶν καὶ οἱ ἔμποροι θὰ συνῳκίσθησαν ἐν Δημητριάδι, αἱ δὲ κατώτεραι λαϊκαὶ τάξεις αἱ ἀσχολούμεναι εἰς γεωργικὰς ἐργασίας καὶ μικρὰς βιοτεχνίας παρέμειναν χάριν τῶν κτημάτων των εἰς τὰς πολίχνας, αἵτινες οὕτω δὲν ἠρημώθησαν τελείως [3]. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τῶν εἰς πάσας τὰς πολίχνας ταύτας ἐρειπίων καὶ ἄλλων μνημείων τῶν μαρτυρούντων ὅτι ὁ βίος εἰς αὐτὰς παρετάθη καὶ πολὺ μεταγενεστέρως μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων ἢ καὶ πολὺ βραδύτερον. Καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Φρουρίου δὲ Ἰωλκός, ἥτις πιστεύω ὅτι πρὶν τῆς ἱδρύσεως τῆς Δημητριάδος, λόγῳ ἀσφαλείας, εἶχε συνοικισθῇ που ἐπὶ τῶν προπόδων τοῦ Πηλίου καὶ εἶχεν ἐρημωθῆ, ἀφ' οὗ περὶ αὐτῆς λέγει ὁ Στράβων «*ὁ δὲ τῆς Ἰωλκοῦ τόπος*», πάντως ὡς μικρὰ κώμη θὰ ὑφίστατο ἐπὶ τοῦ φρουρίου Βόλου κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους, διότι καὶ Ρωμαικῶν χρόνων τάφοι, ὑδραγωγεῖα κλπ. εὑρέθησαν ἐν αὐτῷ [4].

---

[1] Ὁ φύλαξ τοῦ Μουσείου Βόλου Α. Καλαντζῆς ἔλεγεν ἡμῖν τῷ 1920 ὅτι, ὅταν ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος ἀνέσκαπτε τὸ ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, συνήντησε καὶ δύο τάφους καὶ τὸ οἰκοδόμημα μὲ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον, ἀλλ' οὐδεμίαν σημασίαν ἔδωκε, θεωρήσας αὐτὰ Βυζαντινά. Ἠδύνατο ἔκτοτε νὰ ἀπαλλοτριωθῇ ὁ χῶρος ὁλόκληρος δι' εὐρυτέρας ἀνασκαφάς.

[2] Χ. Τσούντα, Διμίνιον καὶ Σέσκλον, 1908, σ. 400, σημ. 2. Κ. Κουρουνιώτη, Θολωτὸς τάφος Μυκηναϊκὸς ἐν Καπακλί, Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1906, σ. 211-239. Ἀρβανιτοπούλου, ἀνακοινώσεις ἐν Πρακτικοῖς Ἀρχ. Ἑταιρ. 1910, σ. 157-170 κλπ.

[3] Οὕτως εἰς τὰ Σπάλαυθρα, Ὀλιζῶνα καὶ Μεθώνην (Λεχώνια) εὕρομεν παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ μνημεῖα καὶ ἄφθονα νομίσματα Ρωμαϊκῶν, παλαιοχριστιανικῶν καὶ Βυζαντινῶν χρόνων.

[4] Ἕνεκα τῶν ἀντιφάσεων περὶ τῆς Ἰωλκοῦ τοῦ Στράβωνος, θεωροῦντος ἄλλοτε μὲν αὐτὴν «τόπον», ἄλλοτε δὲ πόλιν, ἐδημοσιεύσαμεν ἐν Athen. Mitteilungen 1913, σ. 20-30 πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Iolkos, ἐν ᾗ παραδεχόμεθα τὴν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρό-

Ἐκ τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ νεκροταφείου, ὄντος πολυτελοῦς, φαίνεται ὅτι κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς καὶ παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους ὁ ἐπὶ τοῦ φρουρίου συνοικισμὸς ἤκμαζεν, ἄγνωστον ἂν φέρων ἀκόμη τὸ ὄνομα τῆς Ἰωλκοῦ. Ὁ συνοικισμὸς οὗτος πάντως, ὡς ἐκ τῆς μικρᾶς ἀποστάσεως ἐκ τῆς ἀκμαζούσης τότε Δημητριάδος, ἦτο ἀσφαλῶς προάστειον αὐτῆς.

Θὰ ἠδυνάμεθα πάλιν ἐξ ἄλλου νὰ θεωρήσωμεν τὸ δυτικῶς τοῦ φρουρίου παλαιοχριστιανικὸν τοῦτο νεκροταφεῖον ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν Δημητριάδα, διότι ἐν Δημητριάδι δὲν ἀνευρέθη Βυζαντινὸν νεκροταφεῖον οὔτε παλαιοχριστιανικόν. Ἀνευρέθησαν μόνον σποράδην ἐντὸς τοῦ ἐμβαδοῦ τῆς πόλεως ἐλάχιστοι μεμονωμένοι τάφοι, τρεῖς ἢ τέσσαρες, ἀνεῦρον δὲ καὶ ἐγὼ κατὰ τὰ ἔτη 1930-1933 σποράδην τρεῖς τάφους κτιστοὺς εὐμεγέθεις, ἕνα μὲν ἐν τῷ κτήματι τοῦ κ. Scheffel, προξένου τῆς Γερμανίας, πλήρη ὀστῶν τεταραγμένων, τῶν Βυζαντινῶν χρόνων; ἕτερον δὲ ἐπὶ λόφου παρὰ τὸν Φανὸν τοῦ λιμένος Βόλου, κτιστόν, εὐμεγέθη, περιέχοντα τρεῖς ἀθίκτους σκελετούς, καὶ τρίτον παρὰ τὴν Μπουρμπουλήθραν, ὅπου εἶναι ἐπὶ βράχου ἡ λαξευτὴ κλῖμαξ, περιέχοντα ὀστᾶ τεταραγμένα πολυαρίθμων νεκρῶν. Ἄλλους τάφους παλαιοχριστιανικοὺς ἢ Βυζαντινοὺς δὲν ἀνεῦρον οὔτε ἐγὼ οὔτε ὁ κ. Ἀρβανιτόπουλος [1].

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐν Δημητριάδι καὶ πέριξ αὐτῆς δὲν ἀνευρέθη παλαιοχριστιανικὸν ἢ μεταγενέστερον νεκροταφεῖον, θὰ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ δεχθῇ τις ὅτι οἱ Δημητριεῖς κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους, μέχρι τοῦ Η´ ἢ Θ´ τοὐλάχιστον αἰῶνος, ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὸ νεκροταφεῖον των δυτικῶς τοῦ Φρουρίου Βόλου, διακομίζοντες τοὺς νεκροὺς ἐφ' ἁμάξης, ἀφοῦ ἡ ἀπόστασις δὲν ὑπερβαίνει τὰ 20 λεπτὰ τῆς ὥρας.

Βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Δημητριὰς ἤκμασε μέχρι τέλους τοῦ Ις´ αἰῶνος, τὸ δὲ πόλισμα ἐπὶ τοῦ φρουρίου Βόλου κατῳκεῖτο συνεχῶς οὐ μόνον καθ' ὅλην τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καὶ ἐξακολουθεῖ κατοικούμενον ὡς συνοικία τοῦ Βόλου.

Κατὰ τὰν ΙΔ´ αἰῶνα, καὶ ἰδίως κατὰ τὸ ἔτος 1333, ἀναφέρεται τὸ πρῶτον τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ πολίσματος ὑπὸ τὸ ὄνομα Γόλος ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Καντακουζηνοῦ, λέγοντος ὅτι ὁ στρατηγὸς τῶν Βυζαντινῶν Κωνστ. Μονομάχος «*εἷλε τὸν Γόλον καὶ τὸ Καστρίν*» [2].

νους μετανάστευσιν τῶν Ἰωλκίων ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Γορίτσης. Ὁ κ. ὅμως Stählin, Hellenische Thessalien 1924 σ. 75-76, θεωρεῖ ὡς κείμενον ἐπὶ τῆς Γορίτσης τὸ Ὀρμίνιον. Ἀποδείξεις ὅμως λείπουσι περὶ Ἰωλκοῦ καὶ Ὀρμινίου.

[1] Οἱ ὑφ' ἡμῶν ἐντὸς τοῦ ἐμβαδοῦ τῆς Δημητριάδος ἀνευρεθέντες τρεῖς κτιστοὶ Βυζαντινοὶ τάφοι, ὧν οἱ δύο (κτήματος κ. Scheffel καὶ Μπουρμπουλήθρας) ἦσαν ὀστεοθῆκαι ἢ κοιμητήρια πολλῶν νεκρῶν, δὲν ἐδημοσιεύθησαν δὲ ἀλλαχοῦ. Ἐπὶ τοῦ τρίτου ὡς πῶμα ἐτέθη μεγάλη πλὰξ ἐπικράνου βάθρου δύο ἀνδριάντων μετ' ἐπιγραφῆς, λεπτυνθεῖσα βαρβάρως διὰ σφύρας.

[2] Κανταχουζ. Ι, 434. – Ν. Γεωργιάδου, Θεσσαλία ἔκδ. 1880, 189. — Ν. Ι.

Δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἀπὸ πότε ἤρχισε νὰ φέρῃ τὸ φρούριον τοῦ Βόλου τὸ ὄνομα Γόλος καὶ Βόλος. Εἰς τοὺς πορτολάνους, ἤτοι τοὺς λιμενοδείκτας τοῦ ΙΕ΄ καὶ ΙϚ΄ αἰῶνος, ἡ ἐν τῷ φρουρίῳ πολίχνη ἀναφέρεται ὡς ἑξῆς: «volo, vollo, volio, vello» κλπ. ἐκ παραλλήλου μετὰ τῆς Δημητριάδος[1]. Ἐξηκολούθησε δὲ καὶ κατὰ τὴν ΙΖ΄ καὶ ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδα καὶ κατὰ τὴν ΙΘ΄ ἀκόμη νὰ λέγηται ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν χωρικῶν τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Θεσσαλίας Γόλος, καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων Golóz ἢ Golôs, ὑπὸ δὲ τῶν ξένων καὶ τῶν λογίων ἡμετέρων Βόλος[2].

Ἐν Βόλῳ 12 Μαΐου 1935.

Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

Γιαννοπούλου, Τὸ φρούριον τοῦ Βόλου, (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν Η΄. 1931, σ. 110 - 133). — Δ. Κ. Τσοποτοῦ, Ὁ Παγασιτικὸς κόλπος καὶ ὁ Βόλος, Ἀθ. 1930, σ. 25, καὶ σ. 32. — Fr. Stählin - E. Meyer, Pagasai - Demetrias, 1934, 230, σημ. 2. Τὸ Καστρὶ κεῖται ἐπὶ τῇ Βοιβηΐδι λίμνῃ καὶ ἔχει φρούριον. Σῴζεται δὲ τὸ χωρίον καὶ τὸ φρούριον ὑπὸ τὸ ὄνομα Καστρί.

[1] Οὕτως ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Vesconto de Maiolo τοῦ 1512· ἐπίσης ἐν τῷ χάρτῃ Sohn Philpp τοῦ 1539, τοῦ Piri Re'is, τοῦ Diego Homem τοῦ 1563· τοῦ Giovanni Martino τοῦ 1582· τοῦ Battista Agnese τοῦ 1554 κλπ., περὶ ὧν ἰδὲ Stählin - Meyer, Ἔνθ' ἀν. σ. 239 - 242 πίν. XXIV, C, καὶ σ. 241 σημ. 1.

[2] Ν. Ι. Γιαννόπουλος, εἰς Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, Η΄, 1931, σ. 131 - 133. Δ. Κ. Τσοποτοῦ, Ὁ Παγασιτ. κόλπος καὶ ὁ Βόλος, 1930, σ. 25 καὶ 32 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Βόλος καὶ Γόλος, ἐν Θεσσαλ. Χρονικοῖς, τόμ. Β΄, 1931, σ. 203 καὶ ἑξῆς.

ΑΓΝΩΣΤΟΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιωτικῶν ἐπεξεργασιῶν τῶν ἐπισήμων νομοθετημάτων τοῦ βυζ. δικαίου — ἰδίως δὲ τῶν τριῶν συντομωτέρων: Ἐκλογῆς, Προχείρου Νόμου καὶ Ἐπαναγωγῆς — εἶναι ἱκανῶς μέγας, τὴν κατάταξιν δὲ τούτων ὀφείλομεν εἰς τὸν ἱδρυτὴν τοῦ βυζ. δικαίου Zachariae von Lingenthal. Πάντως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἰδιωτικῶν τούτων ἐγχειριδίων δὲν ἐξηντλήθη, ἴσως δὲ ὑπάρχουσιν ἱκανὰ ἄλλα, τεθαμμένα ἐν χειρογράφοις, ἅτινα οὐδαμῶς ἢ ἀνεπαρκῶς ἐμελετήθησαν.

Ἀπὸ ἐτῶν εἶχεν ἐφελκύσει τὴν προσοχήν μου ὁ ὑπ' ἀριθ. 78 (209) κῶδιξ τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, περιγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου (Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγ. Ὄρους ἑλλ. κωδίκων, ΙΙ σ. 9). Ἐκ τῆς αὐτόθι περιγραφῆς ἐφαίνετο, ὅτι πρόκειται περὶ ἰδιωτικοῦ ἐγχειριδίου τοῦ βυζ. δικαίου, ἀλλ' ἡ σύντομος καὶ ἐν μέρει ἐσφαλμένη περιγραφή του δὲν ἐπέτρεπε πλείονα συμπεράσματα τῶν ὅσων συνήγαγον ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ (τ. Ι΄ σ. 50).

Σήμερον εἶμαι εἰς θέσιν νὰ συμπληρώσω τὰ τότε ὑπ' ἐμοῦ γραφέντα, θεωρῶ δὲ καθῆκόν μου νὰ εὐχαριστήσω τὸν πανοσιολογιώτατον κ. Μισαήλ, Προηγούμενον τῆς εἰρημένης Μονῆς, ὅστις εἶχε τὴν καλωσύνην νά μοι ἐπιστείλῃ, τῇ παρακλήσει μου, πλείονας πληροφορίας περὶ τοῦ κώδικος τούτου.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἰδιωτικὸν ἐγχειρίδιον (φ. 3^{α} - 51^{β}) ἀποτελεῖται ἐκ 34 τίτλων (οὐχὶ δὲ 18, ὡς γράφει ὁ Σπ. Λάμπρος) ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι δέκα ἠριθμημένοι (Α΄-Ι΄), οἱ ἑπόμενοι ὀκτὼ ἄνευ ἀριθμοῦ, οἱ δὲ τελευταῖοι δεκαὲξ φέρουσιν ἀριθμοὺς Γ΄-ΙΗ΄, πλὴν τοῦ προτελευταίου, ὄντος μὲν ἀναριθμήτου, ἡ ὕπαρξις ὅμως τοῦ ὁποίου ὑπελογίσθη, διότι ὁ μὲν προηγούμενος τίτλος φέρει τὸν ἀριθμὸν ΙϚ΄, ὁ δὲ ἑπόμενος τούτου: ΙΗ΄.

Ἔχει δὲ συντεθῆ τὸ ἰδιωτικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον ἐκ τοῦ Προχείρου Νόμου καὶ τῆς Ἰδιωτικῆς Ἐκλογῆς[1]. Ὁ ἄγνωστος ὅμως συντάκτης τοῦ ἐγχειριδίου τούτου οὐδένα κόπον κατέβαλε πρὸς δημιουργίαν ἑνιαίου κειμένου, ἀλλ' ἀντέγραψεν ὡρισμένας διατάξεις τοῦ Προχείρου Νόμου καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁλόκληρον τὴν Ἰδιωτικὴν Ἐκλογήν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι

[1] Δεδομένου ὅτι τὸ κεφ. ΙΙ τῆς Ἐκλογῆς ἔχει διαιρεθῆ, ὡς ἐν τῇ Ἰδιωτικῇ Ἐκλογῇ, εἰς δύο κεφάλαια.

14 τίτλοι, ληφθέντες ἐκ τοῦ Προχείρου Νόμου, πραγματεύονται τὰ αὐτὰ θέματα ὅσα καὶ οἱ ἑπόμενοι, οἱ ληφθέντες ἐκ τῆς Ἰδιωτικῆς Ἐκλογῆς. Ἐκτός, ἐὰν σκοπίμως ἠθέλησεν οὗτος ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν αὐτῶν διατάξεων ἐκ τῶν δύο νομοθετημάτων νὰ καταδείξῃ τὰς ὑφισταμένας διαφορὰς μεταξὺ τούτων· ἀμφιβάλλω ὅμως λίαν περὶ τῆς τοιαύτης προθέσεως τοῦ συντάκτου τοῦ ἐγχειριδίου, διότι, ἐὰν τοιοῦτό τι ἐσκόπει, θὰ ἠδύνατο νὰ παραθέσῃ τοὺς σχετικοὺς τίτλους ἐπὶ ἑκάστου θέματος ἐν συνεχείᾳ, οὐχὶ δ' ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει, ἢ θὰ ἠδύνατο, κατὰ τὸ λαμπρὸν ὑπόδειγμα τῆς Ἐπαναγωγῆς, διὰ σχολίων νὰ ὑποδηλώσῃ τὰς ὑφισταμένας διαφοράς.

Δὲν κατώρθωσα νὰ ἐννοήσω τὸν λόγον τῆς παραλείψεως τῆς ἀριθμήσεως τῶν ὀκτὼ μετὰ τὸν Ι' τίτλων, ἔτι δ' ὀλιγώτερον τὴν μετὰ ταῦτα ἔναρξιν νέας ἀριθμήσεως καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ Γ'.

Παραθέτω κατωτέρω πίνακα τῶν 34 τίτλων τοῦ ἐγχειριδίου τούτου μετὰ παραθέσεως τῶν ἀντιστοίχων τίτλων τῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν οὗτοι:

Τίτλος πρῶτος. Περὶ συναινέσεως καὶ μνηστείας [φ. 3^{α} - 4^{α} = Πρόχ. Ν. Ι]
Τίτλος Βος [Περὶ ἀρραβώνων μνηστείας φ. 4^{α} - 6^{α} = Πρόχ. Ν. ΙΙ]
Τίτλος Γος Περὶ δωρεῶν μνηστείας [φ. 6^{α} - 7^{α} = Πρόχ. Ν. ΙΙΙ]
Τίτλος Δος Περὶ διαθέσεως γάμων [φ. 7^{α} - 9^{α} = Πρόχ. Ν. IV]
Τίτλος Εος Περὶ ἀκριβείας γάμου [φ. 9^{α} - 9^{β} = Πρόχ. Ν. V]
Τίτλος Ϛος Περὶ προγαμιαίας δωρεᾶς [φ. 9^{β} - 13^{α} = Πρόχ. Ν. VI]
Τίτλος Ζος Περὶ κεκωλυμένων γάμων [φ. 13^{α} - 16^{α} = Πρόχ. Ν. VII]
Τίτλος Ηος Περὶ δικαίου προικὸς [φ. 16^{α} - 17^{α} = Πρόχ. Ν. VIII]
Τίτλος Θος Περὶ ἐκδικήσεως προικὸς καὶ τῶν βαρῶν αὐτῆς [φ. 17^{α} - 19^{β} = Πρόχ. Ν. IX]
Τίτλος Ιος Ὅτι αἱ δωρεαὶ ἀνατρέπονται [φ. 19^{β} = Πρόχ. Ν. ΧΙΙΙ]
Τίτλος [...] Περὶ δανείων καὶ ἐνεχύρων [φ. 20^{α} - 22^{α} = Πρόχ. Ν. XVI]
[Τίτλος ...] Περὶ τοῦ μισθώματος [φ. 22^{α} - 24^{α} = Πρόχ. Ν. XVII]
[Τίτλος ...] Περὶ παρακαταθήκης [φ. 24^{α} - 24^{β} = Πρόχ. Ν. XVIII]
[Τίλτος ...] Περὶ διαθήκης αὐτεξουσίων [φ. 24^{β} - 27^{β} = Πρόχ. Ν. ΧΧΙ]
[Τίτλος ...] Περὶ διαθήκης ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν [φ. 27^{β} = Πρόχ. Ν. ΧΧΙ]
[Τίτλος ...] Περὶ ἀποκαταστάσεων [φ. $28^{\alpha-\beta}$ = Πρόχ. Ν. ΧΧΧΙ]
[Τίτλος ...] Περὶ συστάσεως μνηστείας καὶ λύσεως [φ. 28^{β} - 29^{β} = Ἐκλογὴ Ι]
[Τίτλος ...] Περὶ γάμων νόμῳ - Περὶ γάμων ἐπιτετραμμένων καὶ κεκωλυμένων πρώτου καὶ δευτέρου ἐγγράφου καὶ ἀγράφου καὶ λύσεως αὐτῶν [φ. 29^{β} - 33^{α} = Ἐκλογὴ ΙΙ α'- ια']
[Τίτλος ...] Περὶ λύσεως γάμων [φ. 33^{α} - 34^{α} = Ἐκλογὴ ΙΙ ιβ'- ιγ']
Τίτλος Γος Περὶ τῆς καταγραφῆς προικὸς καὶ μὴ ἐπιδοθείσης καὶ δικαίου προικὸς [φ. $34^{\alpha-\beta}$ = Ἐκλογὴ ΙΙΙ]
Τίτλος Δος Περὶ δωρεῶν ἀγράφων καὶ ἐγγράφων ἁπλῶς [φ. 34^{β} - 35^{α} = Ἐκλογὴ IV]

Τίτλος Εος Περὶ τῶν κεκωλυμένων διατίθεσθαι προσώπων καὶ περὶ διαθηκῶν ἐγγράφων καὶ ἀγράφων [φ. 35^{α} - 36^{β} = Ἐκλογὴ V]
Τίτλος Ϛος Περὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμων καὶ λεγάτων καὶ περὶ τῶν ἐξ ἀχαριστίας ἐκπιπτόντων [φ. 36^{β} - 38^{α} = Ἐκλογὴ VI]
Τίτλος Ζος Περὶ παίδων ὀρφανῶν καὶ τῆς τούτων κουρατορίας [φ. $38^{\alpha-\beta}$ = Ἐκλογὴ VII]
Τίτλος Ηος Περὶ ἐλευθεριῶν καὶ ἀναδουλώσεων [φ. 38^{β} - 39^{β} = Ἐκλογὴ VIII]
Τίτλος Θος Περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας ἐγγράφου καὶ ἀγράφου καὶ ἀρραβώνων αὐτῶν [φ. 39^{β} - 40^{α} = Ἐκλογὴ IX]
Τίτλος Ιος Περὶ δανείου ἐγγράφου καὶ ἀγράφου καὶ τῶν διδομένων αὐτῷ ἐνεχύρων [φ. 40^{α} - 41^{α} = Ἐκλογὴ Χ]
Τίτλος ΙΑος Περὶ παραθέσεως [φ. 41^{α} = Ἐκλογὴ ΧΙ]
Τίτλος ΙΒος Περὶ ἐμφυτεύσεων διηνεκῶν καὶ ἐμπεριγράφων [φ. 41^{β} - 42^{β} = Ἐκλογὴ ΧΙΙ]
Τίτλος ΙΓος Περὶ μισθώσεων [φ. 42^{β} - 43^{α} = Ἐκλογὴ ΧΙΙΙ]
Τίτλος ΙΔος Περὶ μαρτύρων πιστῶν καὶ ἀπροσδέκτων [φ. 43^{α} - 44^{α} = Ἐκλογὴ XIV]
Τίτλος ΙΕος Περὶ διαλύσεων κυρουμένων ἢ ἀνατρεπομένων [φ. $44^{\alpha-\beta}$ = Ἐκλογὴ XV]
Τίτλος ΙϚος Περὶ στρατιωτικὰ καὶ ἰδιόκτητα πράγματα καὶ καστρησίων κέρδη αὐτῷ τυγχανόντων καὶ περὶ κληρικῶν καὶ χαρτουλαρίων καὶ ἑτέρων στρατευομένων [φ. 44^{β} - 46^{β} = Ἐκλογὴ XVI]
[Τίτλος ΙΖος] Ποινάλιος τῶν ἐγκληματικῶν κεφαλαίων [φ. 46^{β} - 51^{β} = Ἐκλογὴ XVII]
Τίτλος ΙΗος Περὶ διαμελισμοῦ σκύλων [φ. 51^{β} = Ἐκλογὴ XVIII].

ΔΗΜ. ΓΚΙΝΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΟΣΙΟΝ ΝΙΚΩΝΑ ΤΟΝ ΜΕΤΑΝΟΕΙΤΕ

Περὶ τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Βίος, πολιτεία, εἰκονογραφία, θαύματα καὶ ᾀσματικὴ ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἔργου μου ὁ κ. Φαίδων Κουκουλὲς ἔγραψεν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν[1] κριτικήν, ἐν ᾗ δὲν δέχεται ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης ἐκκλησιαστικὸν κτίσμα εἶναι ἡ μεσαιωνικὴ μονὴ τοῦ ὁσίου Νίκωνος. Αἱ ὑπ' αὐτοῦ γενόμεναι παρατηρήσεις εἶναι πολλῆς προσοχῆς ἄξιαι, ἐλπίζομεν δ', ὅτι, ἐὰν συμπληρωθῶσιν αἱ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου ἐνεργούμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸν ἐν τῷ χώρῳ τῆς Λακεδαιμονίας ἀνασκαπτόμενον χριστιανικὸν ναὸν καὶ καταρτισθῇ πλῆρες τοπογραφικὸν διάγραμμα αὐτῆς, θὰ χυθῇ πλῆρες φῶς ἐπὶ τοῦ συζητουμένου θέματος.

Ἐὰν ἡ ἀγορὰ τῆς Λακεδαιμονίας συνέπιπτε μὲ τὴν ἀγορὰν τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, τιθεμένην μεσημβρινῶς τῆς Ἀκροπόλεως, τότε ὁ ὑπὸ τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε κτισθεὶς ναὸς τοῦ Σωτῆρος δέον ν' ἀναζητηθῇ ἐκεῖ ὅπου τέως ἐτίθετο· τοῦτο ὅμως εἶναι ἀπίθανον, διότι τὰ φαινόμενα τείχη τῆς Λακεδαιμονίας δὲν περιέχουσιν ὁλόκληρον τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην, ἀλλὰ τμῆμα μόνον αὐτῆς μὲ κέντρον τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀνάγκη κατὰ ταῦτα νὰ καθορισθῇ ὁ χῶρος τῆς Βυζαντινῆς πόλεως Λακεδαιμονίας. Ἐπ' ἴσης ἀνάγκη νὰ καθορισθῇ ἡ τοποθεσία τοῦ τζυκανιστηρίου, ταῦτα δ' ἐννοεῖται μετὰ λεπτομερεῖς ἀνασκαφὰς καὶ πλήρη καὶ λεπτομερῆ τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Σπάρτης καὶ τῆς Βυζαντινῆς Λακεδαιμονίας.

Ἡ ἐν σελίδι 110 τοῦ ἔργου μου, ἐπὶ τῇ βάσει ἀσαφοῦς τσιγκογραφήματος ἐκδοθεῖσα ἐπιγραφή, ἧς ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ ἀμφοτέρων τῶν στίχων, δέον ν' ἀναγνωσθῇ, ὡς δεικνύει ἡ πλάξ, (Ματθ)αίου καὶ Λουκᾶ τῶν μακαρίων ἡμῶν ἐπισκόπων, τὸ ἔτος δὲ ͵ϚΦΜΑ΄(=6541=1033). Οἱ δύο οὗτοι ἐπίσκοποι δέον ν' ἀναγραφῶσιν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Λακεδαιμονίας.

† ΑΡΧΙΜ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Τόμ. ΙΑ΄. σ. 464 - 469.

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Διατρίψας ἐν Λαρίσῃ κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Ἰουλίου 1934 πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, ἐξέδραμον καὶ εἰς Τύρναβον, Ἀμπελάκια, Ἁγιὰν καὶ Φάρσαλα πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν σχολείων καὶ πρόχειρον παλαιογραφικὴν ἔρευναν. Πλὴν τῶν Φαρσάλων, ἐν οἷς οὐδὲν παλαιὸν βιβλίον μετὰ σημειωμάτων, ἢ παλαιὸν χειρόγραφον, εὗρον, ἐκ τῶν λοιπῶν τριῶν κοινοτήτων παρέχω τὰς ἑξῆς πληροφορίας περὶ κωδίκων καὶ χρονικῶν σημειωμάτων, ἀγνώστων, καθ' ὅσον γινώσκω, τηρῶν τὰς ἐν αὐτοῖς ἀνορθογραφίας.

Ἡμιγυμνάσιον Τυρνάβου

Ἐν τῷ προχείρῳ καταλόγῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμιγυμνασίου σημειοῦνται ἀτελέστατα τριάκοντα καὶ ὀκτὼ χειρόγραφα, ἐξ ὧν ἠδυνήθην νὰ περιγράψω τὰ ἑξῆς, τὰ ὁποῖα μοὶ ἐφάνησαν καὶ τὰ σπουδαιότερα.

I. Χαρτῷον *(ὑπ' ἀρ. Καταλόγου 2), 0,30×0,20.* ***Αἰῶνος*** XVI, *φύλλα ἀριθμηθέντα ὑπ' ἐμοῦ 257 + 6 παράφυλλα, ὧν 3 ἔμπρὸς καὶ 3 ἐν τέλει. [****Χρονογράφος*** *Ψευδοδωροθέου].*

φ. 1α «Σύνοψις ἱστοριῶν, ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρις τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου / τοῦ ἐσχάτου βασιλέως τῶν Ρωμαίων. Ἔτι περιέχουσα καὶ τῆς βασιλείας τῶν Τουρκῶν μέχρι τοῦ νῦν, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς Βενετίας πότε ἐκτίσθη καὶ πόσοι τῶν δουκῶν ὥρισαν αὐτὴν καὶ πόσα κάστροι ἔλαβον. Ἔτι δὲ περὶ τῶν π(ατρ)ιαρχῶν, καὶ πῶς ἐπ(ατ)ριάρχευσαν ἐν τῷ θρόνῳ τῆς ἁγιωτάτης τοῦ θ(εο)ῦ μεγάλης Ἐκκλησίας. Συναχθέντα ταῦτα πάντα ἐκ διαφόρων βιβλίων τὰ ἀναγγαιότερα καὶ γλυκύτερα, καὶ εἰς πεζὴν φράσιν γραφέντα:»

(Ἀρχή). «Θέλων ὁ σοφὸς δημιουργός, ὁ κ(ύριο)ς ἡμῶν καὶ θεός..».

φ. 65α «Τέλος τὰ περὶ τῆς Τροάδος:

Περὶ τῶν βασιλέων ρωμαίων ἤγουν τῆς παλαιᾶς Ρώμης».

φ. 225β «Ἐδῶ γράφωμεν περὶ τῆς βασιλείας τῶν Τουρκῶν· οἱ ὁποίοι ἐλέγονταν ὀτμανλίδες»: (Ἀρχή). «Ἠξεύρετε ὅτι πλέον παρὰ ἑξακόσιοι χρόνοι ὁποῦ ἀπέρασαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐκεῖ ἐστάθησαν καὶ ἐκούρσεβαν».

φ. 228β «Βασιλεῖα τοῦ ἀθέου καὶ μεγάλου ἀσεβοῦς τοῦ σουλτὰν Μεχμέτη»: (Ἀρχή). «Ὁ δὲ σουλτὰν Μεχμέτης, ὡς ἔλαβε τὴν βασιλείαν τῆς

δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς, ἐβουλείθη βουλὴν πικροτάτην κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Χριστιανῶν».

φ. 230^{α} Εἰς τὸ περιθώριον ἐρυθροῖς γράμμασιν: «Ἐδῶ καταλαμβάνει κάθε ἄ(νθρωπ)ος περὶ τὴν περίφημον καὶ ἐξάκουστην πόλιν πῶς τὴν ἐπῆραν οἱ ἄθεοι ἀγαρινοί. φρίξον ἥλιε, στέναξον ἡ γῆ εἰς τὸ κακὸν ὁπού ἔγινεν».

φ. 233^{β} (Εἰς τὸ περιθώριον): «Περὶ τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ ἐκκλησιάρχου».

φ. 235^{β} (Εἰς τὸ περιθώριον). «Σημειώνω πόσους τόπους ἐπῆρεν ὁ θεοκατάρατος».

φ. 245^{α} «Βασιλεία Σουλτὰν Σελεϊμάνη τοῦ ὑιοῦ αὐτοῦ».

φ. 247^{α} «Βασιλεὺς ια΄. θάνατος σουλτὰν Σουλεϊμάνη καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ὑιὸς αὐτοῦ Σουλτὰν Σελίμ».

φ. 248^{α} (Τέλος). «Ὥρισαν δὲ οἱ Βενέτικοι τὴν Κύπρον χρόνους ϟζ' [97] καὶ ἐπῆραν την ἀποθανόντος τοῦ ρεγάτζου ἐν ἔτει ͵αυδ΄ ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ καὶ ἐν ἔτει ͵ςϡλη΄ ἔλαβαν οἱ Τοῦρκοι τὰ Ἰωάννηνα».

φ. 248^{β} «Ὧδε ἀναφέρνωμεν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν οὕτως»: (Ἀρχή). «Μετὰ τὸν Παχώμιον ἔγινεν πατριάρχης ὁ κύρ(ιος) Θεόληπτος».

φ. 253^{α} «Ἐδὼ ἑρμηνέβη περὶ τοῦ πότε ἐκτίσθη ἡ Βενετία καὶ περὶ τῶν ὀρθοδοξοτάτων δουκῶν ὁποὺ ἔγιναν εἰς αὐτὴν καὶ ποῖον χρόν(ον) ἐγίνην ὁ καθένας καὶ πόσους χρόνους ἔζησεν εἰς τὴν αὐθεντίαν. καὶ περὶ τὰ κάστροι ὁποὺ ἔλαβεν· καὶ ἐν ποίω χρόνω:».

φ. 255^{β} (Τέλος). «Μετὰ τοῦτον ἐγίνην Πϊερος Λάντος εἰς τοὺς ͵αφλζ΄. Καὶ εἰς τὰς ἡμέρας τούτου ἔγινε ἀγάπη τοῦ μεγάλου αὐθεντὸς μετὰ τῶν Βενετίκων καὶ ἔδωκαν οἱ αὐτοὶ Βενέτικοι τὸ Ἀνάπλην, καὶ τὴν Μονοβασίαν καὶ τριακόσι(ες) χιλιάδες φλωρία διὰ τὴν ἀγάπην ὁποὺ ἔκαμαν. ἦτον δὲ εἰς τὰ ͵αφμ΄ νοεμβριω κ΄.:»

Ὁ κῶδιξ εἶναι ἐσταχωμένος διὰ σανίδων καὶ ἐπενδεδυμένος βύρσῃ. Φαίνονται ἴχνη θηλυκωτήρων.

Ἐν τοῖς παραφύλλοις τοῦ Χρονογράφου τούτου ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς χρονικὰ σημειώματα:

Παράφυλλον 1^{α} δοκίμια γραφῆς καί:

« † *ὁ παρὸν χρονογραφως ὑπάρχη τὸν αγίον πάντων καὶ ητε βουληθη νὰ τόν...* »

1^{β} *Λογίᾳ χειρί: «Ἀπὸ τὸ Μπεράτι ͵αψνθ΄ [1759] μηνὶ ὀκτωβρίῳ ὁ ἐπάρατος Ἰσμαὴλ πασᾶς: εἰς Ἰωάννινα ἔσφαξεν ἀπανθρώπως δύο ἐντίμους, καὶ ἀξίους χριστιανούς, ὡς φίλους τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ Σουλεϊμὰν πασᾶ ἀπὸ Ἰωάννινα, τόν τε Γεώργιον Μήσιον, καὶ τὸν Ζώην Χαραμήν, οἷς ὁ φιλάνθρωπος δεσπότης χαρίσαιτο ζωὴν τὴν ἄληκτον»*[1].

[1] Τὸ σημείωμα τοῦτο διασαφηνίζει τὰ ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ Π. Ἀ(ραβαντινοῦ) Α' σ. 254 ἀναφερόμενα καὶ ἀποδεικνύει ἐσφαλμένην τὴν πληροφο-

Παράφυλλον 3^{α} *«Ὁ παρὸν χρονογράφος ὑπάρχη τοῦ αγίου Ἀχυλήου καὶ ὅποιος τὸν ἀποξενοσι νὰ ἔχοι τὴν κατάραν».*

Παράφυλλον 3^{β} *«Προφητεία γεγραμμένη ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ λατινιστὶ μεταφρασθεῖσα ἐν τῇ χώρα τοῦ Παρηζίου, ἐπί τινι μαρμάρῳ τὸ μῆκος πῆχες ιβ' καὶ τὸ πλάτος ς΄ καταβαλλόντων τῶν θεμελίων τοῦ ὑψιλοτάτου πύργου τοῦ ἁγίου Διονυσίου, διὰ προστάγματος τῆς ἐκεῖσε συνόδου ἔχει δὲ οὕτω: ἐγράφη δὲ ἐν τῷ παρόντι χρόνογράφῳ παρ' ἐμοῦ Ἰωάννου Ἐμμανουὴλ τοῦ Μαλάνδρου ἐν τῷ χιλιοστῷ ἑξακοσιοστῷ δεκάτῳ ὀγδοῳ ἔτει τῷ σωτηρίῳ:*

«͵αχκ΄ *ναβάρα· ἄνγκλυα· γκαλύα· τζήπια· οὐλάνδα· γερμάνια· ἐκ πίστεως ἀποστησονται.*
͵αχκα΄ *Μέγας ἔσται πόλεμος εἰς πᾶσαν τὴν ἰταλίαν.*
͵αχκβ΄ *ποιμὴν οὐκ ἔσται.*
͵αχκγ΄ *Ὀργὴ τοῦ Κ(υριο)υ ἔσται εἰς πᾶσαν τὴν γῆν.*
͵αχκδ΄ *Παρ' ὀλίγων Χ(ριστὸ)ς γνωσθήσεται.*
͵αχκε΄ *Σεισμοὶ μεγάλοι ἔσονται.*
͵αχκς΄ *Ἡ Ἀφρικὴ πυρποληθήσεται καὶ οἱ ποταμοὶ εἰς αἷμα μεταλαχθήσονται.*
͵αχκζ΄ *Μέγας ἀνὴρ ἀναστήσεται.*
͵αχκη΄ *Εὐρώπη, Ἀσία, Ἀφρικὴ λοιμοχθονιθήσουσι.*
͵αχκθ΄ *Οἱ δισσεβεῖς, ἕνα αἰώνιον θ....όσονται.*
͵αχλ΄ *Μία ποίμνη, εἷς ποιμὴν ἔσεται».*

«ἐγράφησαν τὰ πάροντα, παρὰ Ἰω(αννο)ου Μαλλανδρου του ἐκ Τρίκκης τῆς Θετταλίας ἐν τῷ αχιηῳ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ του μοναστηρίου Βαρλαάμ.

Φύλλον τελευταῖον:

«Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχη τῆς ἱερᾶς καὶ α(για)ς μονῆς των Αγι πάντων, εἴτοι του Βαρλαάμ· καὶ ὁ ἀποξενωσων αὐτῶ εκ τὴν θείαν ταύτην α(για)ν μονὴν νὰ ἔχει τὰς ἀρᾶς των τριακοσιων δέκα και η̅ θεοφόρων π(ατέρ)ων και τον Χ(ριστό)ν ἀντίκαλον εἰς τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν».

Ὑπογραφὴ δυσανάγνωστος:

«ζρλ΄ Ἰνδ^{ος} ε^{ης} Ἐν ἔτει ͵αχκβ΄ ἔγινεν μεγάλη ἀκρίβεια ὥστε ἐπωλήθη τὸ φόρτομα του Τρικάλου το σιτάρι ἄσπρα χιλια το μπουτζηκϊ πρὸς ἕκατον εικοσι πέντε καὶ τὸ γροσι ἄσπρα ἑκατὸν δέκα ὁμοῖως καὶ εἰς τὰ ἄλλα γενήματα μεγάλη ἀκρήβεια. ἔγινεν καὶ σισμὸς ͵αχκα' φευρουαρίου κδ' καὶ ἐκράτησε ὁ σισμος ἕως τῆς κη̅ τοῦ φευρουαρίου, καὶ σὔονταν τὴν ἡμέρα καὶ τὴν νύκτα. καὶ ἀκρήβεια ἄρχησεν τῷ ͵αχκα' καὶ ἐπολήθϊ πενήντα τὸ μπουτζήκϊ διότι ἐγΐνη πολλὴ βροχή. Καὶ δὲν ἔσπηραν και ἀπο τὸ ἅλωνη ἄρχησεν καὶ ἀνέβενεν τὸ σϊτάρη

ρίαν τοῦ Ι. Λαμπρίδου (Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα Θ΄ σ. 23) ὅτι δῆθεν ὁ Γ. Μίσιος ἀπηγχονίσθη τῷ 1763 ὑπὸ Σουλεϊμὰν πασᾶ μετ' ἄλλων δύο Ἰωαννιτῶν ἄνευ διαδικασίας καὶ δίκης ἐν τῷ διοικητηρίῳ.

καὶ ἔγινεν ἡ μεγάλη ἀκρήβεια, ἀκρίβεια ἦτον καὶ οὐχὶ πεῖνα. Διότι τον μάϊον μήνα ἐξεπεσεν τὸ σιτάρη καὶ ἦλθεν ἕκατον καὶ ἐνενήκοντα τὸ μπουτζηκη» [1].

ΙΙ. Χαρτῷον, *(ὑπ' ἀρ. 34,) $0{,}15^{1}/_{2} \times 0{,}10^{1}/_{2}$.* ***Αἰῶνος*** XVI *[1560]. Φύλλα 270 ἀριθμηθέντα ὑπ' ἐμοῦ, ἀκέφαλον καὶ κολοβὸν ['Ανθολόγιον].*

1. φ. 1^{α} ['Αριστοφάνους Πλοῦτος], ὑπόθεσις. 'Αρχὴ ἀκέφαλος. «Καὶ ἀκολουθεῖ αὐτῷ κατὰ τὴν μαντείαν... καὶ ὁ Χρεμύλος λέγει αὐτῷ τὴν μαντείαν».

φ. 1^{β} 'Αρχὴ τῆς κωμωδίας «ὡς ἀργαλέον πρᾶγμ' ἐστιν, ὦ Ζεῦ καὶ θεοί».

φ. 29^{α}-30^{α} ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου κειμένου ἐξηγοῦνται λέξεις τινὲς λ. χ.

πλέροσον δ. γονιακὸν

«ἀπότισον ἕνα γὰρ μόνον γομφῖον φορᾶ»

2. φ. 33^{α} ['Αριστοφάνους Νεφέλαι].

('Αρχὴ) «"Ανυτος καὶ Μέλητος Σωκράτει τῷ Σωφρονίσκου βασκήναντες καὶ αὐτὸν μὴ δυνάμενοι βλάψαι». (Τέλος) φ. (34^{α}) «νεφέλαις καὶ τὰ τοιαῦτα».

34^{α} «Τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα: Στρεψιάδης. Φειδιππίδης».

35^{α} ('Αρχὴ Νεφελῶν) «'Ιού! ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ χρῆμα τῶν νυκτῶν ὅσον».

3. φ. 72^{β} Τέλος τῶν 'Αριστοφάνους Νεφελῶν.

4. φ. 73^{α} «Γρηγορίου Θεολόγου γνῶμαι μονόστιχοι κατὰ ἀλφάβητον ἰαμβικοί».

5. φ. 79^{α} «*Κεφάλαια μεταληφθέντα ἐκ τῆς βίβλου τῶν ἀποφθεγμάτων καὶ πράξεων τῶν ὁσίων ἡμῶν π(ατέρ)ων, ἧς ἐπιγραφή, Παράδεισος Νείλου μοναχοῦ. ἡρωελεγεῖα*».

φ. 89^{α} Τέλος: «τὸν "Υλλαν κράζεις ἢ παρὰ θίνα λαλεῖς; — Τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα».

6. φ. 89^{β} «Στίχοι εἰς τὸν Φωκυλίδην... Φωκυλίδου ποίημα νουθετικόν».

---

[1] 'Ο κῶδιξ οὗτος προσθέτει ἓν ἐπὶ πλέον χειρόγραφον εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε ὑπάρχοντας κώδικας τοῦ Χρονογράφου, εἶναι δὲ ὁ δεύτερος ὃν περιγράφομεν, μετὰ τὸν ἐν τῷ Παλαιογραφικῷ 'Εράνῳ ἡμῶν τῷ δημοσιευθέντι ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει 'Ελληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, τόμῳ ΛΓ' (1914) σελ. 51 καὶ ἐν ἰδίᾳ ἀνατυπώσει ἀναφερόμενον χρονογράφον τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. 'Ο χρόνος τῆς καταλήψεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν 'Ενετῶν ἐν φ. 248^{α} γράφεται ἐσφαλμένως αυδ' (ὡς καὶ εἰς ἐκδόσεις τοῦ Χρονογράφου τῆς 'Ενετίας) ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ,αυοθ'. Βιβλιογραφίαν τῶν κωδίκων τοῦ Χρονογράφου ἔγραψεν ὁ 'Ακαδημαϊκὸς κ. Κ. "Α μ α ν τ ο ς περιγράψας εἰς τὰ 'Ελληνικά, ἔτος Α' [1928] σελ. 45 κέ. «τρεῖς ἀγνώστους κώδικας τοῦ Χρονογράφου» ἐκ Χίου, ὧν οἱ δύο ἀνῆκον εἰς τὴν μονὴν Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων, ὡς καὶ ὁ ὑφ' ἡμῶν περιγραφόμενος ἐνταῦθα. Εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ κ. Κ. 'Αμάντου ἀναφερομένους Χρονογράφους προσθετέος, ἐκτὸς τοῦ κώδικος τοῦ Τυρνάβου, καὶ ὁ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 462 κώδικι τοῦ 'Αγιοταφικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου φ. 135^{α}-238^{α} Χρονογράφος ἀπὸ Ρωμύλου μέχρι Σουλτὰν Μουράτη (1570). Εἰς τὴν μελέτην τῶν Κωδίκων τῶν Χρονογράφων καταγίνεται καὶ ὁ ἐν Βουδαπέστῃ Οὔγγρος 'Ελληνιστὴς καθηγητὴς κ. Maurice Dercsényi.

7. φ. 95^{β} «Κάτωνος Ρωμαίου γνῶμαι παραινετικαὶ δίστιχοι, ἃς μετήνεγκεν ἐκ τῆς Λατίνων φωνῆς εἰς τὴν 'Ελλάδα διάλεκτον Μάξιμος μοναχὸς ὁ Πλανούδης».

φ. 104^{β} «Τέλος τοῦ Κάτωνος». Μετὰ ταῦτα τῇ αὐτῇ χειρὶ ἕπεται τὸ ἑξῆς σημείωμα:

«'Εν ἔτει ζξη' ἐν μηνὶ αὐ(γούστω) ἐξῆλθον ἐκ τῆς 'Αγχιάλου μετὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Δαμασκηνοῦ: ἐν ἔτει ζοβ' ἐν μηνὶ ἀπριλλίῳ εἰς ι' ἐπορεύθην εἰς τὴν ἐμὴν πατρίδα.

Τῷ αὐτῷ ἔτει ἐν μηνὶ 'Ιανουαρίῳ εἰς ιζ' ἐγενόμην μοναχὸς. 'Εκάθηραν τὸν π(ατ)ριάρχην 'Ιωάσαφ ἐν ἔτει ζογω' [1575] μηνὶ 'Ιαννουαρίω εἰς η' μετὰ νβ' ἀρχιερέων [1]».

8. φ. 105^{α} [Εὐριπίδου 'Εκάβη] «'Η ὑπόθεσις τοῦ δράματος οὕτως ἔχει»:

φ. 107^{α} «Εὐριπίδου 'Εκάβη: 'Αρχὴ «"Ηκω νεκρῶν» ἐν φ. 107—108 καὶ ἀλλαχοῦ ἐξηγοῦνται λέξεις ἐπὶ τοῦ κειμένου, λ. χ. κευθμῶνα=ἀπόκρυφον —πρόσφαγμα=σφάγιον.

9. φ. 140^{β} «'Υπόθεσις 'Ορέστου».

φ. 142^{α} «Εὐριπίδου 'Ορέστης. Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινόν».

φ. 186^{α} «Εὐριπίδου 'Ορέστης τέλος».

10. φ. 186^{β} «'Ησιόδου τοῦ 'Ασκραίου ἔργα καὶ ἡμέραι» (ἀπὸ τὸ φύλ. 187-207^{β} ἐξηγοῦνται ἐπάνω εἰς τὸ κείμενον ἐρυθρᾷ μελάνῃ λέξεις τινὲς εἰς καθαρεύουσαν.

11. φ. 208^{α} (Πρὸ αὐτοῦ ἐξεκόπη ἓν φύλλον) «'Υπόθεσις Προμηθέως ἐκ Διός...».

φ. 209 [Αἰσχύλου Προμηθεὺς δεσμώτης] «Χθονὸς μὲν εἰς τηλουρὸν ἥκομεν πέδον».

φ. 236^{β} «Τέλος Προμηθέως καὶ τῷ θεῷ δόξα».

12. [Αἰσχύλου 'Επτὰ ἐπὶ Θήβας] «'Υπόθεσις. 'Ο Λάϊος ἐβασίλευσεν ἐν Θήβαις...».

φ. 238 [Αἰσχύλου 'Επτὰ ἐπὶ Θήβας] 'Αρχὴ «'Ετεοκλῆς: Κάδμου πολῖται, χρὴ λέγειν τὰ καίρια».

φ. 264^{β} «κατακλυσθῆναι τὰ μάλιστα» «τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα».

13. φ. 265^{α} Γενναδίου ('Αρχὴ) «"Ακουσον υἱὲ π(ατ)ρικων διδαγμάτων/ βροτὸς πεφυκὼς μὴ π..... τῷ βίῳ».

Εἶναι συγκεκολλημένα πέντε φύλλα τοῦ 'Ο ρ έ σ τ ο υ τοῦ Εὐριπίδου χρησιμεύοντα διὰ τὴν βυρσίνην στάχωσιν τοῦ κώδικος, ἧς σώζεται μόνον τὸ δεύτερον (δεξιὸν) ἐπικάλυμμα καὶ ἡ ῥάχις.

---

[1] Διὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ ἀξιολόγου τούτου πατριάρχου 'Ιωάσαφ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ὅστις κατήγετο ἀπὸ τὸ Κράψι τῆς 'Ηπείρου, ἰδὲ Πατριαρχικοὺς πίνακας Μ. Γ ε δ ε ὼ ν σ. 511, ἔνθα δὲν σημειοῦται ἡ ἡμέρα τῆς καθαιρέσεως ὑπὸ τῶν 52 συνοδικῶν.

'Εν τῇ Μανιαρείῳ σχολῇ τῶν 'Αμπελακίων

'Εκ τῶν πολλῶν χειρογράφων τῆς σχολῆς ταύτης, ὧν ἱκανὰ εἶχον πωληθῆ εἰς τὴν ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικὴν σχολήν, ὡς εἶπεν ἡμῖν ὁ διευθυντὴς τῆς Σχολῆς 'Αμπελακίων, σῴζονται σήμερον δύο μόνον τὰ ἑξῆς:

I. Νομοκάνων, Χαρτῷον 0,21×0,15. ***Αἰῶνος*** XVI, φύλλα 325 ἀριθμηθέντα ὑπ' ἐμοῦ, ὧν ἄγραφα φ. 255, 308, 309, 310, 311, 322—325.

φ. 1-6. 'Αρχὴ ἀκέφαλος. Προηγεῖται πίναξ περιεχομένων ἐκ κεφαλαίων φηε. ('Αρχὴ) «τνς' ὅτι ἡ γυναῖκα προτιμᾶται παντὸς δανειστοῦ».

(φ. 6). «Κεφαλ. α' ὅτι ἡ ἁγία Τριὰς ἕναι εἰς τρεῖς χαρακτῆρας πλὴν δὲ ἕνας θ(εὸ)ς ἀλλ' οὐχὶ τρεῖς, οὐδὲ διαμερισμένη ἀπ' ἀλλήλων».

φ. 198^{α} «Νομοκάνονον πρόχειρον, πρὸς τὸ διορθοῦσθαι τοὺς πνευματικοὺς π(ατέρ)ας ἕκαστον τῶν προσερχομένον, τῇ μεντανοια καὶ ἐξομολογήσει:»

φ. 254^{β} «τέλος τοῦ νομοκάνονος».

φ. 256^{α} 'Εκ τοῦ πατερικοῦ του ἁγίου Φιλήμονος. ('Αρχὴ) «'Αδελφὸς ἠρώτησε τὸν μέγαν Φιλήμονα».

φ. 257^{α} «Περὶ προσευχῆς Βασιλείου».

257^{β} «'Εκ τῶν γεροντικῶν».

φ. 266^{β} «Περὶ τοῦ πῶς νὰ ἑτοιμάζεται ἕκαστος χριστιανὸς εἰς τὴν ἁγίαν ἐξομολόγησιν...»

φ. 282^{β} «Μεγαλυνάρια ψαλλόμενα κατὰ τάξιν εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτάς, εἰς τὴν ἐννάτην ᾠδήν: μηνὶ νοεμβρίῳ εἰς τὴν εἴσοδον».

φ. 285^{α} «Καταβασίαι ψαλλόμεναι ἐν ὅλῳ τῷ χρόνῳ».

φ. 287^{α} «Τοῦ ὁσίου π(ατρὸ)ς ἡμῶν 'Εφραὶμ τοῦ Σύρου: εὐχὴ (ἀρχὴ) 'Εξομολογοῦμαι σοι π(άτε)ρ».

φ. 290^{α} «Τοῦ ἐν ἁγίοις π(ατρὸ)ς ἡμῶν 'Αθανασίου παραίνεσις πρὸς 'Αντίοχον τὸν δούκαν». 'Αρχὴ «'Ελθὼν πρὸς τὸν ἁγιώτατον ἐπίσκοπον 'Αθανάσιον δούξ τις ὀνόματι 'Αντίοχος».

φ. 307^{β} (τέλος).

φ. 312^{α} «'Ακολουθία σὺν θεῷ τοῦ μικροῦ ἁγιασμοῦ...» (φύλ. 319^{α} τέλος).

'Εν φύλλῳ 320^{α} ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς:

«Τὸ παρὸν θεῖον νομοκάνονον, ἐγγράφη διὰ χειρὸς κα | μοῦ του ἁμαρτωλοῦ καὶ ἐλαχίστου ***Κλήμεντος τοῦ α/μόναχου*** *ἐπὶ ἔτους ἑπτάκις χιλιοστῷ ἐννενι | κοστῷ ἑβδόμῳ· [=1589] μηνὶ δικεμβρίῳ στὰς εἰκοσιτεσσαρας ἐτελειώθη· εἴ τις γοῦν διαβασι αὐτῷ καὶ εὕρι εἰς αὐτῷ | σφάλμα ἢ ἐκ τῶν ἀντιστίχων· ἢ ἄλλο τι· ἂς εὔχεται | διὰ τὸν κύριον (;) καὶ μή μου βλασφημήσι. ὅτι ἀμαθεὶς εἰμή, καὶ τῆς γραφῆς ἀπαίδευτος· καὶ ἀμελλεὶς πολλά· καὶ διὰ τοῦτο παρακαλῶ σας νὰ εὔχεσθαι τὸν κύριον (;) δι ἐμοῦ του ἁμαρτωλου. καὶ ἀπαιδεύτου: εἴς τις γοῦν βου | ληθῆν ἀποξενώσει αὐτῷ ἐξ ἐμοῦ, χωρὶς τῆς ἐμοῦ | βουλῆς· ἔστω ἀφορισμένος καὶ ἀσυγχώριτος ἀπο τὸν | TIH θεοφόρων π(ατέρ)ων ἡμῶν καὶ ἄφαντος ὁ βίος του καὶ ἄδηλα τὰ πολεμεῖ καὶ ἡ γῆ αὐτοὺς καταπίει, ὡς | τὸν Δαθάν, καὶ τὸν 'Αβειρ(ῶν)· ἔξι δὲ καὶ τοῦ Γιεζῆ τὴν λέπραν | καὶ τοῦ τράγου τὴν ψώραν, ἀμ(ὴν)· ἀμ(ὴν)· ἀμήν:*

Τελος καὶ τῷ θεῷ χάρις δόξα σοι ὁ θεός».

'Εν φύλλῳ 320^{β} :

«Τω παρον καὶ θείον ἱερὸν νομοκάνονον· ἀγορασθη μὲ ἄσπρα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς διὰ συνδρομῆς τῶν εὐλαβεστάτων | ἱερέων· Τριανταφίλου· Σταματίου· Κωνσταντίνου· Γεωργίου | καὶ Νικολάου· Καὶ παρὰ Μανουὴλ Γεωργίου καὶ Θεοδώρου τῶν | ἐπιτρόπων διὰ γκρόσια τῶν ἀριθμῶν κς'. Και αφιερόθει εἰς | τῶν αὐτῶν σεβασμων ναὸν τῆς ἁγίας ἐνδώξου | οσιοπαρθένου μάρτυρος καὶ αθληφόρου τοῦ Χ^{οῦ}, Παρασκευῆς ἐκ χώρας ἠπάρχει 'Αμπελακίων ἀπὸ δὲ ἐπαρχίας Πλαταμῶνος· ὅπιος δὲ των ἱερομένον ἢ τον επιτρόπον· ει καὶ απο τὸν απλῶν λαων βοληθεῖ ποῦλήσαι αὐτῷ· οι ἄλλος κλεψει αυτῷ· οἵ ἄλλος παλλην ηδεὶ αυτοῦ εἰς αλλοτριων καὶ μακρινῶν τοπον | η ξένου χείρας. καὶ δὲν δόσι λώγων η δια γραματος ἢ δια μη|νίματος. τῶν ἱερέων τὸν τότε εὑρεθέντον καὶ επιτρόπον οι εξαλήψαι το γραμα τούτο εις το μη φένεσθαι το πὸς εἶνε | ἐκ τῆς ἐκπαρχίας Πλαταμῶνος· ἐκ χόρας 'Αμπελακίων | εκ τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Παρασκευῆς· οι τηοῦτοι ἄνθροποι | και ο πουλῶν αυτῷ. και ὁ αγωράζων αὐτῶ ἐκ τῆς μονῆς | οι καὶ κλεύφθον αὐτῷ· η το ηδεῖ καὶ δὲν δείξει ως ἄνοθεν | ἐγράψά | μαι· ἀφωρησμένοι ειήσαν, οι τοιούτοι, παρὰ π(ατρὸ)ς | υιού, καὶ ἁγίου πν(εύματ)ος, τοῦ ενὸς τη φήσι καὶ μόνου θ(εο)ῦ· κυ(ρίου) παντοκράτορος καὶ κατηραμένοι· καὶ ασυγχῶρητοι | καὶ μετα θάνατον ἄλυτοι· ἐν τῶ νὺν αἰῶνι καὶ και ἐν το μέλλον | τι· αι πετραι τὰ ξύλα, ὁ σίδηρος λυθήσονται· αὐτοὶ δὲ ου | δαμῶς· κληρονομήσοῦν τὴν λέπραν του Γιεζη, καὶ την | ἀγχόνιν του Ιούδα, στένοντες εἴησαν καὶ τρέμοντες επὶ γῆς | ὦς ὁ Κάειν· τὰ πραγματα αυτῶν είησαν κατεστραμένα και κο | νιορτος, καὶ προκοπὴν ο μει ἤδοσιν πώποτε· σχισθει η γῆ | καὶ καταπιοι αὐτοῦς, ὧς τον Δαθὰν καὶ τῶν Αβειρῶν· ἔχει | και αγκαλέστριαν την αγιαν Παρασκεβὴν ἐν τη ἡμερα τῆς κρήσεως. Καὶ τας ρὰς τῶν ἁγΐων τριακοσίων, δέκα καὶ | οκτῶ θεοφώρων π(ατέ)ρων, τῶν ἐν Νικεα και τῶν λοιπῶν ἁγίων | συνόδων· ἕως οὗ επιστρεψουν αυτῶ εἰς τὴν μωνὴν εις τῆς μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς. εἰς χωρίον 'Αμπελάκια. Καὶ τότε τύχουσιν συγχώρησιν. Κατὰ τους ͵αχξη' Ιουνουαρίω. Νικόλαος ϊερευν· Κωνσταντιος ϊερευν· Γεωργιος ϊερευν».

(῾Υπογραφὴ ἀρχιερέως ἴσως 'Ιεζεκιήλ).

'Εν φύλλῳ 321^{β} :

Σταvοικὸς κα.... ακροιβὸς κατὰ τοὺς χοιλοιους ἑξακοσίους πεντίκοντα τρία έτος ω' μηνος Ιουνοιου II ἔφερε χορα μας τον ἐμοὶρ μουλὰ ἀπὸ τη Λαροισο καὶ τὸν εὐγάλαμαι μαζοὶ μὲ τοὺς εὑρεθένταις τοῦ καιροὺ ἐκείνου αγάδες·

ἀπανου εἰς τὴν Λἄπούρνα καὶ εἰς τὸ Τρανό τζαείροι καὶ εκροίθοικάμαι μὲ τοὺς Τοῦρκους το Χατζόμπασοι· καὶ τὸ Μουρλάροι καὶ Κοτζ(ὶκ) Καισερλοὶ καὶ ἔτρεξαν ἔξοδα κρόσοια ἕος δοίο χοιλιαδαις· μαι ταὶς πὄλες πέγενάμαινοι και τὰ άλα ὅπου ἐγοίνουνταν ἐδὸ μαζῦι.

[Ὑπογραφὴ ἀρχιερέως δυσδιάγνωστος. Ἴσως Ἰεζεκιήλ].

Ἐν φύλλῳ 325β (ἀγράφῳ):

† Ἔτους ζραζ' ἐν μηνὶ νοεμβρίω εἰς τὰς ε' ἡμέρα πέμτοι ἐκειμήθην, ὁ παπαβενηᾶμὴν καὶ ἐόνεία του ἡ μνίμοι: ἐκ χώρας Ράψηάνεις ὀνῶματι τοῦ πετζοσκούφι»:

Ὁ κῶδιξ εἶναι γεγραμμένος καλλιγραφικῶς ὑπὸ ἀγραμμάτου, ὡς φαίνεται, ἀντιγραφέως. Εἶναι ἐσταχωμένος διὰ σανίδων ἐπικεκαλυμμένων βύρσῃ, μετὰ θηλυκωτήρων ἐκπεσόντων.

II. Κῶδιξ ἐπὶ περγαμηνῆς, *Αἰὼν* XVI; (0,27×0,20) φύλλα ἠριθμημένα 228. Ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα μετὰ μουσικῶν σημείων.

Ἐν Ἁγιᾷ

Ἐν τῇ ἐν Ἁγιᾷ ἐγκαταλελειμμένῃ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐξετάσας πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀντέγραψα ἐκ παραφύλλου Τριῳδίου ἐκδόσεως Νικολάου Γλυκὺ (Ἐνετίᾳ, ,αχοβ') τὸ ἑξῆς σημείωμα:

«[ἔτος] αψε' μάιου ις' ἦλθεν ὁ νε(ος) Πατρῶν Ἰωάσαφ εἰς στὸ Ζαπάντη στὴν ἐπαρχίαν Θαυμακοῦ φευγάτος ὁ ταλέπορος ὑπὸ τῶν ἔξω ἡμᾶς κρατούντων καὶ ἐκόνεψε στῶν ευλαβέστατον Π(α)π(α) κυριωάννου: φο κακιτηχη».

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Μ. ΣΑΡΡΟΣ

ΝΙΚΗΤΑΣ Ο ΕΥΓΕΝΕΙΑΝΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ URBIN. 134

Ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ μου Σπ. Π. Λάμπρου ἐξεδόθησαν ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. ΙΑ', 1914, σ. 353-358 εἰκοσιτέσσαρα ἀνέκδοτα ἐπιγράμματα ἐκ τοῦ κώδικος Urbin. 134 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ. Περὶ τῶν Βυζαντιακῶν τούτων ἐπιγραμμάτων ἔγραψα ἐν Byz.-neugr. Jahrb. (BNJ) VII, 1930, σ. 366-382 καὶ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. Ι', 1933, σ. 438-439, καὶ κατέδειξα ὅτι ταῦτα εἶνε διασκευαὶ καὶ παραφράσεις ἐπιγραμμάτων περιεχομένων ἐν τῇ Παλατίνῃ καὶ τῇ Πλανουδείῳ Ἀνθολογίᾳ.

Καὶ τότε μὲν εἶπον ὅτι εἶνε ἄδηλος ὁ ποιητὴς τῶν ἀνεκδότων Βυζαντιακῶν ἐπιγραμμάτων, ἀλλ' ἔπειτα παραβαλὼν ταῦτα πρὸς τὸ ποίημα Νικήτου τοῦ Εὐγενειανοῦ «Τὰ κατὰ Δρόσιλλαν καὶ Χαρικλέα»[1] κατεῖδον ὅτι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐγένοντο καὶ αἱ διασκευαὶ καὶ παραφράσεις τοῦ κώδικος Urbin. 134. Ταῦτα δὲ εἶπον πρὸ πολλοῦ πρὸς τοὺς φίλους συναδέλφους κ. Ἀντώνιον Χατζῆν καὶ κ. Φαίδωνα Κουκουλέν, πρὸς ὃν ἔδωκα τὴν διατριβήν μου ταύτην, ἵνα δημοσιευθῇ ἐν τῷδε τῷ τόμῳ τῆς Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, πρὸς δὲ τούτοις καὶ πρὸς ἄλλους φίλους φιλολόγους, ἐν οἷς εἶνε καὶ ὁ κ. Ἰωάννης Σταματάκος καθηγητὴς ἐν τῷ προτύπῳ γυμνασίῳ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐνόμισα δὲ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ ἀνακοινώσω ταῦτα καὶ ἐν τῷ φιλολογικῷ τμήματι τοῦ ἐν Ῥώμῃ συγκληθέντος τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον πέμπτου διεθνοῦς συνεδρίου τῶν Βυζαντιακῶν σπουδῶν.

Νικήτας ὁ Εὐγενειανὸς λέγει ἐν Δροσ. Θ', 207 κἑξ.

καὶ μὴν ἐπεφθόνει δὲ — πᾶς τις ἐκφράσοι —
καὶ τῷ κυπέλλῳ τηλικούτων χειλέων
ἄριστα θιγγάνοντι τῶν τῆς παρθένου.

Ταῦτα εἶνε εἰλημμένα καὶ διεσκευασμένα ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Λεοντίου Ἀνθ. Παλ. Ε', 295 (294) «ἐπὶ ποτηρίῳ προσφερομένῳ κόρῃ»

Ψαῦε μελισταγέων στομάτων, δέπας· εὗρες, ἄμελγε·
οὐ φθονέω, τὴν σὴν δ' ἤθελον αἶσαν ἔχειν.

[1] Σημειωτέον ὅτι ὁ Waltz ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας (Coll. des Univ. de France) V, 18-19 μνημονεύων τὰς διασκευὰς γνωστῶν ἐπιγραμμάτων ὑπὸ Νικήτου τοῦ Εὐγενειανοῦ ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ λέγει οὐχὶ ὀρθῶς ὅτι ἡ ἔμμετρος αὕτη μυθιστορία εἶνε γεγραμμένη «en vers politiques», ἐν ᾧ ὁ Εὐγενειανὸς ἔγραψεν ἐν ἰαμβικοῖς τριμέτροις καὶ ἐνιαχοῦ ἐν ἑξαμέτροις.

Τὸ αὐτὸ ἐπίγραμμα ἀπαντᾷ διεσκευασμένον καὶ ἐν τῷ κώδικι Urbin. (ἀρ. 1, δίστιχον τέταρτον Λάμπρ.)

Πῶς οὐ φθονήσω καὶ ποτηρίῳ τύχης
τῶν χειλέων ψαύοντι τῶν ῥοδοχρόων;

ὡς ἔδειξα ἐν BNJ VII, σ. 367. Ἡ δὲ ὁμοιότης τῆς διασκευῆς ταύτης πρὸς τὴν ἐν Δροσ. Θ΄, 207 κἑξ. δηλοῖ σαφέστατα Νικήταν τὸν Εὐγενειανόν. Παρατηρητέον δὲ ὅτι οὔτε ὑπὸ τοῦ Stadtmüller οὔτε ὑπὸ τοῦ Waltz ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας ἐσημειώθη ὅτι ὁ Νικήτας παρέφρασε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Λεοντίου.

Νομίζω δὲ ὅτι ἐν Δροσ. Θ΄, 207 ἀντὶ τοῦ «πᾶς τις ἐκφράσοι» ἴσως γραπτέον εἶνε «πῶς τις ἐκφράσοι;».

Ἐν BNJ παρεβλήθη ὑπ᾽ ἐμοῦ καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μελεάγρου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 171 (170)

Τὸ σκύφος ἁδὺ γέγηθε· λέγει δ᾽ ὅτι τᾶς φιλέρωτος
Ζηνοφίλας ψαύει τοῦ λαλιοῦ στόματος.
ὄλβιον· εἴθ᾽ ὑπ᾽ ἐμοῖς νῦν χείλεσι χείλεα θεῖσα
ἀπνευστὶ ψυχὰν τὰν ἐν ἐμοὶ προπίοι.

Ἄξιον παραβολῆς εἶνε καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀγαθίου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 261 (260)

Εἰμὶ μὲν οὐ φιλόοινος· ὅταν δ᾽ ἐθέλῃς με μεθύσσαι,
πρῶτα σὺ γευομένη πρόσφερε, καὶ δέχομαι.
εἰ γὰρ ἐπιψαύσεις τοῖς χείλεσιν, οὐκέτι νήφειν
εὐμαρὲς οὐδὲ φυγεῖν τὸν γλυκὺν οἰνοχόον·
πορθμεύει γὰρ ἔμοιγε κύλιξ παρὰ σοῦ τὸ φίλημα
καί μοι ἀπαγγέλλει τὴν χάριν, ἣν ἔλαβεν.

Πρὸς τούτοις καλὸν νομίζω νὰ παρατεθῶσιν ἐνθάδε καὶ τὰ ὑπ᾽ Ἀχιλλέως τοῦ Τατίου Β΄, 9 εἰρημένα: «ἐγὼ δ᾽ ἐπιτηρήσας τὸ μέρος τοῦ ἐκπώματος, ἔνθα τὸ χεῖλος ἡ κόρη πίνουσα προσέθηκεν, ἐναρμοσάμενος ἔπινον, ἐπιστολιμαῖον τοῦτο φίλημα ποιῶν, καὶ ἅμα κατεφίλουν τὸ ἔκπωμα· ὡς δ᾽ εἶδεν ἡ παρθένος, συνῆκεν ὅτι τοῦ χείλους αὐτῆς καταφιλῶ καὶ τὴν σκιάν. ἀλλ᾽ ὅ γε Σάτυρος συμφύρας πάλιν τὰ ἐκπώματα ἐνήλλαξεν ἡμῖν. τότε δὴ καὶ τὴν κόρην εἶδον τὰ ἐμὰ μιμουμένην καὶ κατὰ ταὐτὰ πίνουσαν, καὶ ἔχαιρον ἤδη πλέον. καὶ τρίτον ἐγένετο τοῦτο καὶ τέταρτον, καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας οὕτως ἀλλήλοις προυπίνομεν τὰ φιλήματα». Πρβ. καὶ Εὐστ. Μακρεμβ. Ὑσμ. Ε΄, 10. 11. 12.

Τὸ ὄγδοον δίστιχον τοῦ κώδικος Urbin. ἔχει οὕτως:

Ὡς μαλθακὸν φίλημα καὶ πᾶν σου μέλος·
σοὶ καρδία δὲ μόνη πετρώδης ἔφυ.

Τοῦτο ἔδειξα ὅτι εἶνε πεποιημένον κατὰ μίμησιν τοῦ ἐπιγράμματος Παύλου τοῦ Σιλεντιαρίου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 246 (245):

Μαλθακὰ μὲν Σαπφοῦς τὰ φιλήματα, μαλθακὰ γυίων
πλέγματα χιονέων, μαλθακὰ πάντα μέλη·
ψυχὴ δ᾽ ἐξ ἀδάμαντος ἀπειθέος· ἄχρι γὰρ οἴων
ἔστιν ἔρως στομάτων, τἆλλα δὲ παρθενίης.
καὶ τίς ὑποτλαίη; τάχα τις, τάχα τοῦτο ταλάσσας
δίψαν Ταντταλέην τλήσεται εὐμαρέως;

Μιμεῖται τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ὁ Εὐγενειανὸς καὶ ἐν Δροσ. ϛ΄, 624 - 628

Σοὶ μαλθακὸν φίλημα, πλέγμα βοστρύχων
ἢ τῶν μελῶν σου συμπλοκή, τὰ πάντα σοι·
ψυχὴ δ᾽ ἀπειθὴς καὶ νοητὸς ἀδάμας.
μέσον κακοῦμαι Παφίης καὶ Παλλάδος·
τίς Ταντάλειον δίψος ἰσχύει φέρειν;

Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Σιλεντιαρίου Παύλου προήνεγκα τὸν ἕκτον στίχον ἐρωτηματικῶς κατὰ τὸν 628 στίχον τοῦ Εὐγενειανοῦ, ἐν ᾧ ἔγραψα 624 - 625 «πλέγμα βοστρύχων ἢ τῶν μελῶν σου συμπλοκὴ» ἀντὶ τοῦ «πλέγμα βοστρύχων, ἢ κτἑ.». Σημειωτέον δ᾽ ὅτι τὸν 627 στίχον ἔλαβεν οὗτος ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος Παύλου τοῦ Σιλεντιαρίου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 272 (271), 5 - 6

ἥμισυ γὰρ Παφίῃ, τὸ δ᾽ ἄρ᾽ ἥμισυ δῶκεν Ἀθήνῃ·
αὐτὰρ ἐγὼ μέσσος τήκομαι ἀμφοτέρων.

Παρατηρῶ δὲ προσέτι ὅτι ὁ 627 στίχος τοῦ Εὐγενειανοῦ

μέσον κακοῦμαι Παφίης καὶ Παλλάδος

δεικνύει ὅτι ὁ αὐτὸς ἐποίησε καὶ τὸ ἐπίγραμμα (ἀριθ. 8 Λάμπρ.) τοῦ κώδικος Urbin.

Ἔρως φονουργεῖ, Σωφροσύνη κτιννύει

οὗτινος ὁ δεύτερος στίχος ἔχει ὧδε:

ζυγοστατοῦμαι τοῖν δυοῖν τούτοιν μέσον.

Ἐν BNJ κατέστησα φανερὸν ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο παρεφράσθη ἐκ τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας Θ΄, 132.

Ὁμοίως τὸν Εὐγενειανὸν ἐλέγχει ποιητὴν καὶ τοῦ (ἀριθ. 12 Λάμπρ.) ἐπιγράμματος τοῦ κώδ. Urbin. «Τὴν Κύπριν ἀφόρητα λυπεῖς, Παρ-

θένε», (ᾧ ὑπόκειται τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Νικάρχου Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 576), ὁ ἕκτος στίχος

ἀρκεῖ μάχη προβᾶσα τῷ μήλῳ μία

(Νίκαρχ. «ἀρκεῖ τῷ μήλῳ κεῖνος ὁ πρὶν πόλεμος») ἐν παραβολῇ πρὸς Δροσ. Η΄, 109

ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν ποιμένος κρίσις μία

(Ῥουφῖν. Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 69 [68], 3 «κρίσις μία ποιμένος ἀρκεῖ». Ἴδ. τὰ γεγραμμένα κατωτέρω).

Πρὸς δὲ τὸ ἐπίγραμμα Παύλου τοῦ Σιλεντιαρίου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 246 (245) καὶ τὰς μιμήσεις τοῦ Εὐγενειανοῦ πρβ. Ἀχ. Τάτ. Β΄, 37 «γυναιξὶ μὲν οὖν ὑγρὸν μὲν τὸ σῶμα ἐν ταῖς συμπλοκαῖς, μαλθακὰ δὲ τὰ χείλη πρὸς τὰ φιλήματα».

Φανερὸς γίνεται ὁ Εὐγενειανὸς ὅτι εἶνε ὁ ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος (ἀρ. 4 Λάμπρ.) τοῦ κώδικος Urbin.

Ζηλοῖς, ποταμέ, τὸν θαλάττιον τόκον
τῆς ποντογεν⟨ν⟩οῦς, ὡς ἔοικε, Παφίης
καὶ ναμάτων σου γλυκέων ἀειρόων
ἄλλην ἀνιστᾷς Κύπριν ὡραίαν κόρην

(κατὰ τὸ ἐπίγραμμα Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 386 «Ἁ Κύπρις πρῴαν κτἑ.») ἐκ τῆς χρήσεως τῆς λέξεως ποντογενής, ἥτις πρέπει διὰ τὸ μέτρον νὰ γραφῇ ποντογεν⟨ν⟩ής, περὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ καὶ ἐν Δροσ. Δ΄, 314 «τῆς ποντογεν⟨ν⟩οῦς Ἀφροδίτης παῖς Ἔρως» καὶ Η΄, 100 «τῇ ποντογεν⟨ν⟩εῖ συγκαθεύδων ἀσμένως».

Ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. Ι΄ (1933), σ. 438 ἔδειξα ὅτι τὸ ἐπίγραμμα (ἀρ. 10 Λάμπρ.) τοῦ κώδ. Urbin.

Ὄμφαξ ὁ βότρυς τῆς ἀγαθῆς ἀμπέλου.
οὐκοῦν ὁρατός ἐστι τοῖς ὁδοιπόροις.
ἐπὰν δὲ καὶ πέπειρος ὀφθῇ τῷ χρόνῳ,
τὸ θριγγίον στῇ καὶ πολὺς κύκλῳ σκόλοψ

ἐποιήθη κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Στράτωνος Ἀνθ. Παλ. ΙΒ΄, 205

Παῖς τις ὅλως ἁπαλὸς τοῦ γείτονος οὐκ ὀλίγως με
κνίζει· πρὸς τὸ θέλειν δ᾽ οὐκ ἀμύητα γελᾷ·
οὐ πλεῦν δ᾽ ἐστὶν ἐτῶν δύο καὶ δέκα· νῦν ἀφύλακτοι
ὄμφακες· ἢν δ᾽ ἀκμάσῃ, φρούρια καὶ σκόλοπες.

Ὅτι δ᾽ ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Εὐγενειανοῦ γίνεται δῆλον ἐκ τῶν φερομένων ἐν Δροσ. ϛ΄, 566-569

Λειμὼν χαριτόβρυτος εὑρέθης μόνη·
δοκεῖς δὲ θριγγοὺς πολλαχοῦ συνεισφέρειν·
καὶ νῦν ἱμερτὴ σὺ τρυγᾶσθαί μοι, κόρη,
ὡς ἀκροπρέμνων ἀναδενδροκαρπίας.

Σημειωτέον καὶ τὴν λέξιν θριγγοὺς ἐν στ. 567, τὴν λέξιν θριγγίον ἐν στ. 4 τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ κώδ. Urbin. καὶ Δροσ. Α΄, 106 «ἔξωθεν αὐτῶν τῶν ξυλίνων θριγγίων». Πρβ. πρὸς ταῦτα καὶ Εὐστάθ. Μακρεμβ. Ὑσμ. Ε΄, 17 «σὺ τρυγήσεις τὴν σταφυλήν, ἀλλ᾽ ὅταν τὸν βότρυν ἴδῃς ὑπερπερκάσαντα, ἐγώ σοι φύλαξ ἀκοίμητος, ἀπαρεγχείρητος αἱμασιὰ καὶ φραγμὸς ἀνεπίβατος».

Τὸ «Εἰς Ἀλφειὸν ποταμὸν» μονόστιχον ἐπίγραμμα τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας Θ΄, 536

Ἄβροχον ἐν πελάγεσσι δι᾽ ὕδατος ἔπλεεν ὕδωρ

ἀπαντᾷ παραπεφρασμένον καὶ ἐν κώδ. Urbin. (ἀρ. 9 Λάμπρ.)

Ῥοῦν ἄβροχον κατεῖδον ὕδατος μέσον.
Ἔρως ξενουργέ, τοῦ τεραστίου σθένους.

Λέγει δὲ ὁ Εὐγενειανὸς καὶ ἐν Δροσ. Δ΄, 145-148

καὶ πόντος οἶδεν Ἀρεθούσης τοὺς γάμους,
πρὸς ἣν γλυκὺς πρόεισιν ἀγκυλορρόας
Ἀλφειὸς εὐρύς, οὗ τὸ ῥεῖθρον ἐν χύσει
ὁ συνδυασμὸς οὐ μετατρέπειν θέλει.

Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν BNJ VII, 374-375.

Τὸ 16 κατὰ Λάμπρον ἐπίγραμμα τοῦ κώδ. Urbin. «Εἰς καλλίφωνον τεθνηκυῖαν» ἔχει οὕτω:

Φεῦ, ἀλλὰ καὶ σὲ νῦν θανοῦσαν, παρθένε,
μνηστῆρες ἐθρήνησαν ἐκ πόθου πόσοι
τὴν οὐδενὸς μέν, ἀλλ᾽ ἑκάστῳ τῶν ξένων
ὡς ἰδίαν μάλιστα τεθρηνημένην.
χορὸς δ᾽ ἐπεστέναξε Μουσῶν ἐννέα·
τὴν γὰρ δεκάτην Μοῦσαν οὐ βλέπουσί σε
ὁμοῦ μετ᾽ αὐτῶν συγχορεύτριαν κόρην,
καὶ θεσμὸν ὡρίσαντο συμφώνως ἕνα
μὴ Πιερίαν, ἀλλὰ σὸν στέγειν τάφον·
ἢ γὰρ βροτοῖς ἐν ζῶσι πρὶν δεδειγμένη
Ἑῷος ἀστὴρ παμφαὴς σελασφόρος,
ὡς Ἕσπερος νῦν ἐν νεκροῖς λάμπεις κάτω.

Ἐν τῷ τετάρτῳ στίχῳ ἔγραψα ἰδίαν ἀντὶ τοῦ ἰδίᾳ καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ χάριν τοῦ μέτρου Μοῦσαν ἀντὶ τοῦ Μουσῶν.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἶνε ἀπηρτισμένον ἐκ τριῶν ἐπιγραμμάτων τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας, ὡς εἶπον ἐν BNJ VII, σ. 379 - 381. Οἱ τέσσαρες ἐν τῇ ἀρχῇ στίχοι εἶνε μίμησις καὶ διασκευὴ τοῦ ἐπιγράμματος τῆς Ἀνύτης Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 460 «Παρθένον Ἀντιβίαν κατοδύρομαι, κτἑ.». Οἱ ἑξῆς στίχοι (5 - 9) εἶνε πεποιημένοι κατὰ τὸ ἐπίγραμμα Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 612 «Φεῦ, φεῦ, τὴν δεκάτην Ἑλικωνίδα, κτἑ.». Οἱ δὲ τελευταῖοι στίχοι (10 - 12) εἶνε διασκευὴ τοῦ ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 670, τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὸν Πλάτωνα ὑπὸ Διογένους τοῦ Λαερτίου Γ΄, 29 «Ἀστὴρ μὲν πρὶν ἔλαμπες κτἑ.». Ὅτι δὲ ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ κώδ. Urbin. εἶνε Νικήτας ὁ Εὐγενειανός, οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν. Πρὸς τὸν πρῶτον στίχον «Φεῦ, ἀλλὰ καὶ σὲ νῦν θανοῦσαν, παρθένε» παραβάλλω τὸν στίχον τοῦ αὐτοῦ Δροσ. Η΄, 167 «πλὴν ἀλλὰ ταῦτα χρηστὰ πάντως, παρθένε». Ἡ δὲ σύναψις διαφόρων ἐπιγραμμάτων καὶ ἄλλων ποιημάτων ὑπὸ τοῦ Εὐγενειανοῦ ἐν τῷ ποιήματι τῷ ἐπιγεγραμμένῳ «Τὰ κατὰ Δρόσιλλαν καὶ Χαρικλέα» εἶνε ἤδη γνωστή. Ἐν Η΄, 105 - 109 φέρεται

ἄχαρι τέρπει κάλλος, ἀλλ᾽ οὐ κατέχει,
δελήτιον καθώσπερ ἀγκίστρου δίχα.
Ἥρα δέ σε βλέπουσα καὶ Παλλὰς κόρη,
γυμνούμεθα, προσεῖπον, ὡς πρίν, οὐκέτι·
ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν ποιμένος κρίσις μία.

Ἐν τούτοις συνῆψεν ὁ Εὐγενειανὸς τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Καπίτωνος Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 67 (66)

Κάλλος ἄνευ χαρίτων τέρπει μόνον, οὐ κατέχει δέ,
ὡς ἄτερ ἀγκίστρου νηχόμενον δέλεαρ

μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Ῥουφίνου αὐτόθι 69 (68)

Παλλὰς ἐσαθρήσασα καὶ Ἥρη χρυσοπέδιλος
Μαιονίδ᾽ ἐκ κραδίης ἴαχον ἀμφότεραι·
οὐκέτι γυμνούμεσθα· κρίσις μία ποιμένος ἀρκεῖ·
οὐ καλὸν ἡττᾶσθαι δὶς περὶ καλλοσύνης.

Οὗτοι ἦσαν οἱ λόγοι, οἵτινές μ᾽ ἔπεισαν ὅτι Νικήτας ὁ Εὐγενειανὸς εἶνε ὁ ποιητὴς καὶ τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ κώδικος Urbin. 134. Ἐν Ῥώμῃ, εἰς ἣν μετέβην καὶ ἐγὼ ὡς μέλος τοῦ Ε΄ Συνεδρίου τῶν Βυζαντιακῶν σπουδῶν, ἔλαβον τὸν εὐγενῶς δωρηθέντα πρὸς τοὺς συνέδρους τέταρτον τόμον (1935)

τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος Studi Bizantini e Neoellenici τοῦ ἐκδιδομένου ἐπιμελείᾳ τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ κ. Silvio Gius. Mercati. Ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ ἐδημοσίευσεν ὁ G. Gallavotti ἐργασίαν ἐπιγεγραμμένην Novi Laurentiani codicis Analecta (σελ. 203 - 236) ἐκ τοῦ Cod. Laur. Acquisti e Doni 341 τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ περιέχεται καὶ (φύλλ. 50^{v}) Νικήτου τοῦ Εὐγενειανοῦ Τῶν κατὰ Δροσίλλαν (Δρόσιλλαν) καὶ Χαρικλέα, βιβλίον πρῶτον, ἀλλ᾽ ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως. Ἕπονται δ᾽ ἐν ἄλλοις φύλλοις καὶ ἄλλα τινὰ καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου τὸ πρῶτον ἐκδοθέντα ὡσαύτως ἀνωνύμως ἐπιγράμματα τοῦ κώδικος Urbin. 134. Τούτων ἐν τῷ Λαυρεντιανῷ κώδικι προτάσσεται τὸ «τοῦ αὐτοῦ», τουτέστι Νικήτου τοῦ Εὐγενειανοῦ, εἰ καὶ ὁ βιβλιογράφος δὲν ἐδήλωσεν, ὡς εἶπον, τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως Τῶν κατὰ Δρόσιλλαν κτλ.

Πρῶτον εἶνε γεγραμμένον τὸ $16^{ον}$ κατὰ Λάμπρον ἐπίγραμμα («Εἰς καλλίφωνον τεθνηκυῖαν») μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τοῦ αὐτοῦ, εἰς παρθένον εὐειδῆ καὶ εὔφωνον τελευτήσασαν».

Δεύτερον φέρεται τὸ $10^{ον}$ Λ. «τοῦ αὐτοῦ, εἰς παῖδα εὐειδῆ ἀσυντηρήτως προκύπτουσαν».

Τρίτον ἀπαντᾷ τὸ $5^{ον}$ Λ. («Εἰς Ἔρωτα») μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸν Ἔρωτα γεγραμμένον ἔνοπλον».

Τέταρτον εἶνε τὸ $6^{ον}$ Λ. («Εἰς Δάφνην κοπτομένην ἀξίνῃ») μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τοῦ αὐτοῦ, εἰς δάφνην μετ᾽ ἀξίνης κοπτομένην». Ὁ Gallavotti παρατηρεῖ ὅτι ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ ἐπιγράμματος τούτου ἄρχεται ἀπὸ τῆς λέξεως «ἀζηλότυπος», ταύτην δὲ τὴν γραφὴν ἔχει καὶ ὁ Cod. Urbinas, οὐχὶ δ᾽, ὡς ἐξέδωκεν ὁ Λάμπρος, «καὶ ζηλότυπος». Ἐγὼ δ᾽ ἀποβλέπων εἰς τὸ νόημα ἔγραψα «κοὐ ζηλότυπος» (ἴδ. BNJ σ. 373 καὶ Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. Ι΄, σ. 438 - 439).

Πέμπτον ἐπίγραμμα φέρεται τὸ $9^{ον}$ Λ. («Εἰς τὸν Ἀλφειὸν») ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν «τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸν Ἀλφειὸν ποταμόν».

Ἕκτον εἶνε τὸ $8^{ον}$ Λ. («Εἰς δακτύλιον ἔχοντα καὶ Σωφροσύνην καὶ Ἔρωτα») μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τοῦ αὐτοῦ, εἰς σφραγίδα (σφραγῖδα) ἔχουσαν ἔμπροσθεν τὴν σωφροσύνην καὶ ὄπισθεν τὸν ἔρωτα».

Ἕβδομον ἀπαντᾷ τὸ $4^{ον}$ Λ. («Εἰς γυναῖκα λουομένην ἐν ποταμῷ») μετὰ τῆς προσθήκης τῆς λέξεως «εὔχρουν» μετὰ τὴν λέξιν «γυναῖκα».

Ὄγδοον εἶνε τὸ $11^{ον}$ Λ. («Εἰς κλίνην δάφνινον») μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τοῦ αὐτοῦ, εἰς κλίνην πόρνης ἐκ ξύλου δάφνης».

Ἔνατον φέρεται τὸ $12^{ον}$ Λ. («Εἰς Ἀθηνᾶν μῆλον βαστάζουσαν») ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν «τοῦ αὐτοῦ, εἰς Ἀθηνᾶν ἐλεφαντίνην οὖσαν καὶ μῆλος (μῆλον) κατέχουσαν».

Δέκατον εἶνε τὸ $13^{ον}$ Λ. («Εἰς Ἑλένην εὐειδῆ δοκοῦσαν»). Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε πληρεστέρα: «τοῦ αὐτοῦ, εἰς Ἑλένην δυσειδῆ δοκοῦσαν εὐειδῆ εἶναι».

Ἑνδέκατον ἀπαντᾷ τὸ 14ον Λ. («Εἰς Ἀπόλλωνα ἐν ὑακινθίνῳ λίθῳ ὄντα», οὕτως ὁ Λ. ἀντὶ τοῦ ὄντι) μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἐν ὑακίνθῳ λίθῳ γεγλυμμένον».

Δωδέκατον φέρεται τὸ 3ον Λ. («Εἰς κόρην») ἐπιγεγραμμένον «τοῦ αὐτοῦ, εἰς νεᾶνιν εὔμορφον».

Δέκατον τρίτον εἶνε τὸ 17ον Λ. («Εἰς γραῦν») μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «εἰς γραῦν νεανιευομένην».

Δέκατον τέταρτον εἶνε γεγραμμένον τὸ 7ον Λ. («Εἰς φιληθεῖσαν») ἐπιγεγραμμένον «τοῦ αὐτοῦ, εἰς γυναῖκα φιληθεῖσαν καὶ δυσχεραίνουσαν».

Δέκατον πέμπτον ἀπαντᾷ τὸ 15ον Λ. («Εἰς κόρην ἐζωγραφημένην») ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν «τοῦ αὐτοῦ, εἰς παῖδα [[ζ]] παρθένον ζωγραφηθεῖσαν ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς ἐν ᾗ κατέμενεν οἰκίᾳ».

Μετὰ δέ τινα ἄλλα ἕπονται «τοῦ αὐτοῦ, ἕτερα ἰαμβεῖα δίστιχα», ἅτινα ἐξέδωκεν ἐν τῷ 1ῳ ἀριθμῷ ὁ Λάμπρος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «ἕτερα ἰαμβεῖα δίστιχα εἰς ἐρωμένην».

Τούτοις δ᾽ ἐπακολουθεῖ τὸ 2ον Λ. («Ἐπίγραμμα εἰς μῆλον») ἐπιγεγραμμένον «τοῦ αὐτοῦ, ἐπίγραμμα εἰς τὸ πεμφθὲν μῆλον».

Ἐν φύλλῳ 99r τοῦ Λαυρεντιανοῦ κώδικος φέρονται πρὸς ἄλλοις ἐπιγράμμασι τετραστίχοις «δι᾽ ἰάμβων καὶ ἡρῴων» τοῦ αὐτοῦ Εὐγενειανοῦ καὶ τάδε, ἅτινα ἐξέδωκεν ὁ Gallavotti σελ. 208:

Deinde *Ἀνθοῦσι ναὶ ναὶ καὶ τὰ κοιλάδων κρίνα,*
πλὴν ἀλλὰ καὶ μάρανσις αὐτοῖς συντρέχει·
σῆς ὄψεως δὲ λευκοπόρφυρον ῥόδον
εἰς πάντα καιρὸν ἀμαράντινον μένει.

et rursus *Καὶ ῥόδα τὰ δροσόεντα καὶ ἄνθεα πάντα τέθηλε,*
ῥηϊδίως δὲ μάρανσιν ὑφίσταται ὅττι τάχιστα·
στιλπνότατον δ᾽ ἐρύθημα σέθεν μελέων προανίσχον
πάντα χρόνον πολύηρον ἀγήραον ἄφθιτόν ⟨ἐστι⟩.

Ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι οἱ δύο πρῶτοι στίχοι καὶ τοῦ ἐν ἰάμβοις καὶ τοῦ ἐν δακτυλικοῖς ἑξαμέτροις ἐπιγράμματος ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Εὐγενειανοῦ κατὰ μίμησιν τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Ῥουφίνου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 74 (73)

Πέμπω σοι, Ῥοδόκλεια, τόδε στέφος ἄνθεσι καλοῖς
αὐτὸς ὑφ᾽ ἡμετέραις πλεξάμενος παλάμαις.
ἔστι κρίνον ῥοδέη τε κάλυξ νοτερή τ᾽ ἀνεμώνη
καὶ νάρκισσος ὑγρὸς καὶ κυαναυγὲς ἴον.
ταῦτα στεψαμένη λῆξον μεγάλαυχος ἐοῦσα·
ἀνθεῖς καὶ λήγεις καὶ σὺ καὶ ὁ στέφανος

προσέτι δὲ καὶ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Στράτωνος Ἀνθ. Παλ. ΙΒ′, 234

Εἰ κάλλει καυχᾷ, γίνωσχ᾽ ὅτι καὶ ῥόδον ἀνθεῖ·
ἀλλὰ μαρανθὲν ἄφνω σὺν κοπρίαις ἐρρίφη· | κτλ.

(Ἴδ. καὶ τὰ ὑπ᾽ ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν τῷ εἰρημένῳ τόμῳ τῶν BNJ σ. 396-370). Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Εὐγενειανὸς καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἀρ. 2 Λ. «Δέχου τὸ μῆλον κτἑ.» καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τῷ δημοσιευθέντι ὑπὸ τοῦ Gallavotti (ἴδ. ἀνωτέρω) ἔχει τὸν αὐτὸν στίχον (3. 2.)

πλὴν ἀλλὰ καὶ μάρανσις αὐτῷ συντρέχει.

Ὁ Gallavotti ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ συγγράμματι σ. 218-236 δημοσιεύει νέα ποιήματα Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου καὶ Νικήτου τοῦ Εὐγενειανοῦ (II. Poesie di Teodoro Prodromo e di Niceta Eugeniano). Περὶ τούτων θὰ εἴπω τὰ δέοντα ἐν ἄλλῳ τόπῳ. Ἀλλ᾽ ἐν τῷ παρόντι καταχωρίζω τινὰς μόνον παρατηρήσεις. Ἐν σ. 220 («Ἡρωϊκά»), στ. 3 ἀντὶ τοῦ

μυελὸν ἐκμύζησας, ἀτὰρ ἐγχαλάσων [sic] νεῦρα

νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε χάριν καὶ τοῦ μέτρου καὶ τοῦ νοήματος

μυελὸν ἐκμύζησας, ἀτάρ γε χάλασσας νεῦρα.

Ἐν σ. 220, στ. 17 ἀντὶ τοῦ

οὔτε τροφῆς κατέχω βιοθρέμμονος οὔτε τε ἄλλου

ἀναγνωστέον

οὔτε τροφῆς μετέχω βιοθρέμμονος οὔτε τευ ἄλλου

Πρβ. Ὁμ. Τ 262 «οὔτ᾽ εὐνῆς πρόφασιν κεχρημένος οὔτε τευ ἄλλου». Αὐτόθι στ. 21 ὁ ἐκδότης ἔγραψεν

ἀμφιπεριτ(ρο)χάησι, δίνην δ᾽ οὐκ ἔστιν ἀλύξαι

ἀντὶ τοῦ ἀμφιπεριτυχάησι. Ἀλλὰ πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ τοῦ ὀρθοῦ τύπου καὶ τοῦ μέτρου γράφω

ἀμφιπεριτ⟨ρο⟩χάει, δίνην κτἑ.

Τὸ ῥῆμα περιτροχάω ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Καλλιμάχῳ Ὕμνῳ εἰς Δῆλον 28 «εἰ δὲ λίην πολέες σε περιτροχόωσιν ἀοιδαὶ» καὶ ἐν ἀδήλῳ ἐπιγράμματι Ἀνθ. Παλ. Ζ΄ 338,5 «περιτροχάουσι δὲ θῆρες». Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος λέγει αὐτόθι 20 κἑξ.

ὡς δ᾽ ὅτε ῥόμβον ἔθηκεν ἐνὶ χθονὶ νηπίαχος παῖς,
λώρῳ δ᾽ ἀμφεπάταξεν, ὁ δ᾽ ἀστατέων ὑπ᾽ ἀνάγκης
ἀμφιπεριτ⟨ρο⟩χάει, δίνην δ᾽ οὐκ ἔστιν ἀλύξαι,
ὡς ⟨καὶ⟩ ἐγὼ κακότητι δινεύομαι, κτλ.

Ταῦτα δ᾽ εἶνε εἰλημμένα παρὰ τοῦ Καλλιμάχου λέγοντος Ἐπιγρ. Α', 9-10 Wil.

οἳ δ᾽ ἄρ᾽ ὑπὸ πληγῇσι θοὰς βέμβικας ἔχοντες
ἔστρεφον εὐρείῃ παῖδες ἐνὶ τριόδῳ·

Πρβ. καὶ Ἀριστοφ. Ὄρν. 1460-1465. Σχ. «ὁ δὲ βέμβιξ ἐργαλεῖόν ἐστιν, ὃ μάστιγι στρέφουσιν οἱ παῖδες. ἢ παίγνιον τῶν παίδων, ὡς τροχός, ὃς μάστιγι δερόμενος στρέφεται». Ὁ Θεόδωρος νομίζει ὅτι εἶνε τὸ αὐτὸ παίγνιον τῶν παίδων ὁ ῥόμβος καὶ ἡ βέμβιξ. Πρβ. καὶ Σχ. Ἀπολλ. Ῥοδ. Α', 1139.

Αὐτόθι στ. 40 ἀντὶ τοῦ «ἄντια» γρ. «ἀντία».

Ἐν δὲ ποιήματι τοῦ Εὐγενειανοῦ εἰς Θεόδωρον τὸν Πρόδρομον σ. 230, στ. 27 φέρεται «ληνὸς γλευκοδοκή τε τὰ χείλεα». Γράφε γλευκοδόκη καὶ πρβ. δουροδόκη, ἱστοδόκη, καπνοδόκη, ξυροδόκη. Σ. 231, στ. 88 ἀντὶ τοῦ «αὐτὸς Ἀριστοτέλης τὲ περισσονόας» ἀνάγνωθι «Ἀριστοτέλης τε περισσόνοος».

Ἐν Ἐπιθαλαμίοις τοῦ αὐτοῦ σ. 233, 26-27 ἐξεδόθη

ἔκ τε παρειάδων δὲ τόση ἀπομόργνυται ἔρση,
χείλεα δ᾽ ἅπτους ἔρωτος ἀνημμένον ἄνθρακα μείζω.

Γραπτέον, νομίζω, χάριν τοῦ μέτρου «ἔκ τε παρειάων», προσέτι δὲ καὶ «χείλεα δ᾽ ἅπτει ἔρωτος κτἑ». Πρβ. Παῦλ. Σιλεντ. Ἀνθ. Παλ. Ε', 281 (280) «ἐκ γὰρ ἐκείνης | λάθριον εἶχε κύλιξ πῦρ γλυκερῶν στομάτων».

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ ΔΥΣΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Σόφιας ὑπάρχουσι πρὸς ἄλλαις ἀρχαιοτέραις καὶ τοιχογραφίαι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μετὰ μακρᾶς ἐγχρώμου Ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ κονιάματος διηκούσης κύκλῳ τοῦ τοίχου. Ὁ καθηγητὴς κ. B. Filov διαλαβὼν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐδημοσίευσε καὶ πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ἧς ἀνέγνω ὀλίγας μόνον λέξεις ὀρθῶς (ζωγράφου ναοῦ, ἐπισκόπου, τὴν σελήνην παρθένον).

Ὁ φίλος διευθυντὴς τοῦ νομισματικοῦ μουσείου κ. Κ. Κωνσταντόπουλος μελετήσας τὴν ἐπιγραφὴν κατεῖδεν ὅτι αὕτη εἶνε ἔμμετρος συγκειμένη ἐκ στίχων τριμέτρων ἰαμβικῶν δωδεκασυλλάβων. Τρεῖς δὲ τούτων ἀνέγνω ὀρθῶς οὕτως:

οὐκοῦν νεουργ(εῖ) προσκυνητ(ὰς) εἰκόν(ας)
τ(ὸν) Ἥλι(ον) πρώτιστα τ(ῆς) δόξ(ης) γράφ(ων)
καὶ τ(ὴν) Σελήνην Παρθ(έ)ν(ον) συνεγράφων

παρετήρησε δὲ ὅτι ἐγράφη συνεγράφων χάριν τοῦ μέτρου ἀντὶ τοῦ συγγράφων, ἀλλ᾽ ὅτι ἴσως ἐτέθη καὶ ἀντὶ τοῦ συνεγγράφων. Κατ᾽ ἐμὲ ὁ γράψας τὴν ἐπιγραφὴν παρέλιπε τὸ ἕτερον γ τῆς λέξεως συνεγγράφων, ἥτις μόνη ἁρμόζει εἰς τὸ μέτρον. Ὡσαύτως δὲ παρατηρῶ ὅτι οὗτος ἔγραψεν ἐσφαλμένως καὶ δόξας ἀντὶ τοῦ δόξης.

Πρὸς δὲ τούτοις ὀρθῶς ἀνέγνω ὁ κ. Κωνσταντόπουλος καί τινας ἄλλας λέξεις, εἰ καὶ ἀμφιβάλλει περὶ ἐνίων τούτων. Κατ᾽ ἐμὲ ὀρθῶς ἔχουσι μόνον αἱ ἀναγνώσεις «τοῦ χρωμάτων ἄνθους» (ἀλλ᾽ αἱ λέξεις αὗται δὲν εἶνε τέλος στίχου, ὡς νομίζει ὁ κ. Κωνσταντόπουλος, διότι βλάπτουσι τὸ μέτρον, ὅπερ εἶνε τὸ λεγόμενον τῶν ἐπιγόνων ὑπὸ τοῦ Hilberg. Ἴδ. τὰς ἐμὰς «Παρατηρήσεις. κριτ. ἑρμ. καὶ μετρ. εἰς τοὺς στίχους Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος» ἐν τῷ πρώτῳ τεύχει τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος, ὅπερ ἐπιγράφεται «Ἀκαδήμεια»). Προσέτι δὲ «δὲ τὴν νέαν», «πίστιν», «οὐχ ἥττησε ἡ χρόνου φύσις», «οὗτος», «τρέφων φλόγα», «τῶν θείων τύπων». (Ἴδ. Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΑ', σ. 417-420).

Ἐγὼ παραλείπων τὰς ἐν τῇ ἀρχῇ λέξεις, ὧν εἶνε ἀμφίβολος ἡ ἀνάγνωσις, καὶ ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν λέξεων «τοῦ χρωμάτων ἄνθους» ἀναγινώσκω καὶ συμπληρῶ ἄλλους ἑπτὰ στίχους πρὸς τοῖς τρισίν, οὓς ἀνέγνω ὁ κ. Κωνσταντόπουλος, ἐπισυνάπτω δὲ καί τινας παρατηρήσεις κατὰ τὴν ἑπομένην ἀρίθμησιν τῶν στίχων:

ϹЄΠΤΙΤΥΠΟΥ·Ω .... ΖωΓΡΑΦΟΥΝΟΥΠΡΟϹЄ.....
ΚΑΙϹΗΜΗΤΟΥ ΧΡωΜΑΤΑΝΘΟΥϹ·ΔЄΤΗΝΝЄΑΝΧΑΡ·ΓΗΡωϹЄΙ
ЄϹΚΙΑϹЄΠΟΛΛΗΡΥ... ЄΠΙϹΚΟΠΟΥΔЄ ....
ΠΙϹΤΙΝΤЄΟΥΧΗΤΤΗϹЄΝΗΧΡΟΝΟΥΦΥϹΙϹΠΟΘΟΥΓΑΡΟΥΤΟϹΠΡΟϹΘЄΟΝΤΡЄΦΦΛΟΓΑΚΑΙ
ΝΟΥΝΔΙΑΡ .... ΒΛЄΠ·ΜΗΦ
ΑΠΟϹΤΙΛΒΟΝΤΑΤωΝΘЄΙωΝΤΥΠ·ΟΥΚΟΥΝΝЄΟΥΡΓΠΡΟϹΚΥΝΗΤЄΙΚΟΝ
ΤΟΝΗΛΙΟΝΠΡωΤΙϹΤΑΤΗϹΔΟΞΓΡΑΦ·ΚΑΙΤΗΝϹЄΛΗΝΗΝΠΑΡΘЄΝΟΝϹΥΝЄΓΡΑΦ·
ΑΡΧΑΓΓЄΛωΝΤЄΔЄΥΤЄΡΦωΤ ....

τοῦ χρωμάτ(ων) ἄνθους δὲ τ(ὴν) νέαν χάρ(ιν)
γήρως ἐ[π]εσκίασε πολλ(ῶν) ἡ ῥύ[σις].
ἐπισκόπου δὲ [. . . . . σέβας]
πίστ(ιν) (τε) οὐχ ἥττησε[ν] ἡ χρόνου φύ(σις)·
πόθ(ου) γ(ὰρ) οὗτος πρὸ(ς) Θ(εὸ)ν τρέφ(ων) φλόγ(α)
καὶ νοῦν δι' ἄρ[σεως πρὸς αὐτὸν λαμπρύνων],
[. . . . . βλέπ(ει)
μὴ φ(ῶς) ἀπ(ο)στίλβ(ον) τὰ τ(ῶν) θεί(ων) τύπ(ων).
οὐκοῦν νεουργ(εῖ) προσκυνητ(ὰς) εἰκόν(ας),
τὸν Ἥλι(ον) πρώτιστα τ(ῆς) δόξ(ας) γράφ(ων)
καὶ τ(ὴν) Σελήνην Παρθ(έ)ν(ον) συνε[γ]γράφ(ων)
ἀρχαγγέλ(ων) τε, δευτ(έ)ρ(ων) φ[ώτων, δύο]

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. τοῦ χρωμάτ(ων) ἄνθους δὲ τ(ὴν) νέαν χάρ(ιν)

Πρβ. Ἰοῦνκ. παρὰ Στοβαίῳ 116,49 «τῷ δὲ νέῳ...ἔδωκεν ὁ θεός... καὶ κάλλος καὶ χάριν ἐπανθοῦσαν». Πλούτ. Περ. 16 «οὐδ' ἀκμὴ καὶ χάρις

ἀνθούσης ἐφ' ὥρᾳ πολιτείας» καὶ 13 «οὕτως ἐπανθεῖ καινότης τις κτἑ.». Σόλ. 19(27), 6 Diehl «χροιῆς ἄνθος ἀμειβομένης». Αἰσχ. Προμ. 23 «χροιᾶς ἀμείψεις ἄνθος». Πλούτ. Ἠθ. σ. 54 E «οἱ γραφεῖς ἀνθηρὰ χρώματα καὶ βάμματα μειγνύουσι» (ἴδ. καὶ σ. 683 E). Ἀρισταίν. Ἐπ. Α', 6 «χρώματα... ἀνθηρότερα». Λουκ. Νιγρ. 13 «τὸ ἀνθηρὸν τῶν χρωμάτων».

5 πόθ(ου) γ(ὰρ) οὗτος πρ(ὸ)ς Θ(εὸν) τρέφ(ων) φλόγ(α)

Πρβ. ἐπίγρ. Cougny III, 358, 3

πείθει πόθου φλὸξ καὶ φλογὸς γράφειν τύπους.

καὶ στίχους ἐν τῷ 1040 κώδικι τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης (Κατάλ. χειρογρ. τῆς Ἐθν. Βιβλ. σ. 184)

ὃν ἐκ πόθου ζέοντος ἠνθρακωμένον
καὶ πίστεως ἄνωθεν ἀρραγεστάτης | κτἑ.

Anth. Christ. σ. 58 Christ-Παραν. «πόθῳ ζέοντι τῷ τοῦ Δεσπότου πυρπολούμενος».

6 καὶ νοῦν δι' ἄρ[σεως πρὸς αὐτὸν λαμπρύνων]

Οὕτω, νομίζω, εἶνε δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ ὁ στίχος. Πρβ. ἐπίγρ. Cougny III, 299, 4 κἑξ.

τὸ πνεῦμα ῥυπῶν, στῆθι τῆς πύλης ἄπο·
τὸν νοῦν δὲ λαμπρός, φαιδρὸς ὢν τὴν καρδίαν,
ἴθι, πρόβαινε, φωτὶ φῶς προσλαμβάνων,
πρὸς ναὸν ἁγνὸν κτἑ.

ἔτι δὲ καὶ «λάμπρυνόν μου τὴν στολὴν τῆς ψυχῆς» ἐν τῷ ἐξαποστειλαρίῳ «Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω».

7 μὴ φ(ῶς) ἀπ(ο)στίλβ(ον) τὰ τ(ῶν) θεί(ων) τύπ(ων).

Τὸ ἀποστίλβω μετὰ αἰτιατικῆς ἀντικειμένου (ἐνεργητικῶς) φέρεται καὶ παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ Προτρ. σ. 89, 28 «τῆς γνώσεως αἱ ἀκτῖνες ἀνατειλάτωσαν, τὸν ἐγκεκρυμμένον ἔνδοθεν ἐκφαίνουσαι καὶ **ἀποστίλβουσαι** ἄνθρωπον».

9 οὐκοῦν νεουργ(εῖ) προσκυνητ(ὰς) εἰκόν(ας)

Συχνὸν εἶνε ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καθόλου γλώσσῃ τὸ ῥῆμα νεουργεῖν-νεουργεῖσθαι. Εἰς τὰ ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου μαρτύρια προσθετέον καὶ τὸ τοῦ προκειμένου ἐπιγράμματος καὶ Ἀκάθ. Ὕμν. 22 «χαῖρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἡ κτίσις». Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐλέχθη καὶ νεουργὸς ὁ νεουρ-

γῶν ἢ νεουργήσας, ὅπερ ὄνομα ἐν τῷ δοκίμῳ καὶ τῷ μεταγενεστέρῳ ἑλληνισμῷ ἔχει παθητικὴν ἔννοιαν (ὁ νεωστὶ πεποιημένος). Ἐν ἐπιγράμματι Cougny III, 298, 5 κἑξ. φέρεται:

ναοῦ τὸ τερπνόν, τὴν θέσιν, τὸ ποικίλον
ὑπερφυῆ τε λαμπρότητα πᾶς βλέπων
τούτου νεουργὸν Ἄνθιμον, λάτρι, νόει | κτἑ.

10 τὸν Ἥλιον τῆς δόξης.

Ὁ Χριστὸς καλεῖται Ἥλιος τῆς δόξης, δικαιοσύνης Ἥλιος, Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, Ἥλιος Χριστός, μέγας Ἥλιος, Ἥλιος νέος, νοητὸς Ἥλιος κλπ. Πρβ. καὶ μονὰς τρισήλιος (ὁ Θεός), τρισήλιος θεότης, τρισήλιον φῶς (φάος), κλπ., περὶ ὧν θὰ διαλάβω ἀλλαχοῦ διεξοδικῶς.

Ἡ Θεοτόκος λέγεται Σελήνη καὶ Πανσέληνος. Ἐν ἐπιγράμματι Cougny III, 342 «εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν» λέγεται

Γεννᾷ Σελήνη, Ἥλιος τοὐναντίον
ἐκ τῆς Σελήνης τίκτεται νῦν φωσφόρος.

Ἐν τροπαρίῳ τῆς δευτέρας στάσεως τῶν ἐγκωμίων τοῦ Μεγάλου Σαββάτου φέρεται «Δύνεις ὑπὸ γῆν, | Σῶτερ, Ἥλιε δικαιοσύνης· | ὅθεν ἡ τεκοῦσα Σελήνη σε | ταῖς λύπαις ἐκλείπει, | σῆς θέας στερουμένη». Καὶ ἐν ἐμμέτρῳ ἐπιγράμματι ἐν Γεωργιανῷ χειρογράφῳ περιέχοντι τὰ Μηναῖα τοῦ ἐνιαυτοῦ μετὰ 81 μικρογραφιῶν (πιθανώτατα τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος) ἀπαντᾷ (στ. 3 - 6)

καὶ γὰρ νοητὸς ὡς πόλος τὸ βιβλίον
Χριστὸν νοητὸν Ἥλιον μέσον φέρει
καὶ Πανσέληνον τὴν τεκοῦσαν Παρθένον·

(ἴδ. Βυζαντίδα τόμ. Β΄, σ. 465). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν ἰαμβικοῖς στίχοις εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου περιεχομένοις ἐν τῷ 1040 χειρογράφῳ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης (Ἀθηνῶν) λέγεται ἥλιος ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος καὶ χρυσῆ σελήνη ἡ βασίλισσα Ζωή. (Ἴδ. Κατάλ. χειρογρ. τῆς Ἐθν. Βιβλ. σ. 185).

12 ἀρχαγγέλ(ων) τε, δευτ(έρ)ων φ[ώτων, δύο].

Οὕτως ἀναγινώσκω καὶ συμπληρῶ τὸν στίχον. Πρβ. Γρηγ. Ναζ. Patr. Gr. τόμ. 36, σ. 364 «δεύτερον δὲ φῶς ἄγγελος τοῦ πρώτου φωτὸς ἀπορροή τις ἢ μετουσία». Ὑπὸ τοῦ Μητροφάνους Καν. Τριαδ. ἤχου β΄, ᾠδ. ζ΄, τροπ. β΄ καλοῦνται οἱ ἄγγελοι «δευτερεύοντα φῶτα» καὶ ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος Μην. Νοεμβρ. η΄ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ λέγεται «τῆς Τριάδος φῶς δεύτερον». Cougny IV, 143 (Εἰς τὸν ἄγγελον) «Πρώτου φάους ὢν δεύτερον θεῖον σέλας». Πρβ. πρὸς τούτοις καὶ Μιχ. Ἀκομιν. τόμ. Β΄, σ. 396 Λάμπρ. «ἡ δ᾽ ἀνθρακώδης οὐσία τῶν ἀγγέλων | κατὰ μέθεξιν δευτέρως πυρουμένη». (Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. Α΄, σ. 267 - 270). Οἱ δ᾽ ἐν τῷ ἐπιγράμματι δύο ἀρχάγγελοι εἶνε ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ Γαβριήλ.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἔργα τέχνης καὶ παρ᾽ αὐτὰ γεγραμμένον ὑπομιμνῄσκει με τὰ παρ᾽ Εὐσταθίῳ τῷ Μακρεμβολίτῃ Ὑσμ. καὶ Ὑσμ. Β΄, 2 κἑξ. καὶ Δ΄, 4 κἑξ. μνημονευόμενα ἐπιγράμματα. Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ περιγράφονται τέσσαρες παρθένοι ἐζωγραφημέναι ἐπὶ τοῦ θριγγίου τοῦ κήπου τοῦ Σωσθένους, αἵτινες κατ᾽ ἰαμβεῖον γεγραμμένον ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ εἰς τέσσαρα τετμημένον, ἦσαν

Φρόνησις, Ἰσχύς, Σωφροσύνη καὶ Θέμις

(κεφ. 6). Μετὰ δὲ τὰς παρθένους εἰκονίζεται ὁ Ἔρως καθήμενος ἐφ᾽ ὑψηλοῦ καὶ λαμπροῦ δίφρου καὶ παρ᾽ αὐτὸν «ὅλος στρατὸς παρειστήκει τῷ μειρακίῳ, ὅλαι πόλεις, χορὸς σύμμεικτος ἀνδρῶν, γυναικῶν, πρεσβυτῶν, γραῶν, μειρακίων, παρθένων, βασιλεῖς, τύραννοι, δυνάσται κλπ.», ἐν δὲ τῷ 12 κεφαλαίῳ δηλοῦνται καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν τοῦ μειρακίου κεφαλὴν γεγραμμένα. «ἰαμβεῖα ⟨δ᾽ ἦν⟩ οὕτως ἔχοντα

Ἔρως τὸ μειράκιον ὅπλα, πῦρ φέρον,
τόξον, πτερόν, γύμνωσιν, ἰχθύων βέλος».

Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ περιγράφονται αἱ «ἐν τῷ κήπῳ γραφαὶ» διαφόρων ἀνδρῶν, οἵτινες συμβολίζουσι τὰς ποικίλας ὥρας τοῦ ἔτους, ἐν δὲ τῷ 17 κεφαλαίῳ ὁ Κρατισθένης «ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν γεγραμμένων ἀνδρῶν ἰαμβεῖον ἓν γεγραμμένον ὁρᾷ· τὸ δ᾽ εἶχεν οὕτως

τοὺς ἄνδρας ἀθρῶν τὸν χρόνον βλέπεις ὅλον».

Ταῦτα γράφων Εὐστάθιος ὁ Μακρεμβολίτης εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἔργα τέχνης, ἅτινα εἶχον ὄντως παραπλήσια ἐπιγράμματα, καὶ ἐμιμεῖτο ἄλλους μυθιστοριογράφους περιγράφοντας καὶ ἔργα τέχνης (πρβ. Ἀχ. Τάτ. Β΄, 6 - 8).

Εἰκόνες δὲ γραπταὶ μετὰ ἐπιγραμμάτων ὑπῆρχον καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Ἀρκεῖ νὰ μνημονευθῶσιν αἱ ἑξῆς. Γραπτὴ στήλη Παγασῶν ἐν τῷ μουσείῳ Βόλου ἀρ. 1, ἣν περιγράφει ὁ Α. Ἀρβανιτόπουλος (Θεσσαλ. μνημ. τόμ. Α΄, Περιγραφὴ τῶν γραπτῶν στηλῶν Παγασῶν κτλ. σ. 97 - 104 καὶ σ. 215 - 219), μετὰ ἐγχαράκτου ἀβαθῶς ἑξαστίχου ἐπιγράμματος ἐν ἐλεγείοις «Λυπρὸν ἐφ᾽ Ἡδίστῃ Μοῖραι κτἑ.». Τὰ γράμματα διατηροῦσιν ἴχνη μελαίνης γραφῆς (ἴδ. σ. 216).

Ὑπὸ τοῦ Ἀρβανιτοπούλου παρεβλήθη τὸ ἐπίγραμμα Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 729 «Εὐειδὴς Τριτωνὶς κτλ.», ὅπερ ἐποίησεν ὁ Τύμνης. (Περὶ τῶν ἐπιγραμ-

μάτων τῆς Παλατίνης καὶ τῆς Πλανουδείου Ἀνθολογίας, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς γυναῖκας ἐκ τῶν ὠδίνων ἀποθανούσας, καὶ ὁμοίων ἐπὶ στηλῶν, ἅτινα συνέλεξεν ὁ Kaibel καὶ εἶτα ὁ Cougny, ἔτι δὲ καὶ περὶ παραπλησίων παραστάσεων ἐπὶ ἀναγλύφων ἐπιτυμβίων καὶ ληκύθων, ἔγραψεν ὁ Ἀρβανιτόπουλος ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1908, σ. 23-24, καὶ σημ. 2 καὶ 1-3).

Ἐπὶ γραπτῆς στήλης ἐπιτυμβίου ἦτο, ὡς φαίνεται, γεγραμμένον καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Πέρσου Ἀνθ. Παλ. Ζ', 730· (ἴδ. Wilamowitz Hell. Dicht. II, σ. 110-111).

Ἐν Πομπηΐᾳ ὑπάρχουσι τοιχογραφίαι μετ' ἐπιγραμμάτων, περὶ ὧν διαλαμβάνει ὁ Kaibel Ep. Gr. σ. 498-499. Ἡ πρώτη γραπτὴ εἰκὼν ἔχει τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἔρωτα παλαίοντα πρὸς τὸν Πᾶνα μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος (ἀρ. 1103) «Ὁ θρασὺ[ς] ἀνθέστακεν Ἔρως κτλ.». (Ἴδ. Roscher Lex. d. Griech. u. Röm. Mythol. ἐν λ. Pan). Αὕτη δ' ἡ εἰκὼν εἶνε παραπλησία πρὸς τὸ ἐν Δήλῳ εὑρεθὲν καὶ νῦν ἐν τῷ Ἐθνικῷ μουσείῳ κείμενον πλαστικὸν ἔργον, ὅπερ εἰκονίζει τὴν Ἀφροδίτην κρατοῦσαν σάνδαλον, τὸν Πᾶνα ἐπιτιθέμενον κατ' αὐτῆς, καὶ τὸν Ἔρωτα ἀπωθοῦντα τοῦτον.

Ἡ δευτέρα γραπτὴ εἰκὼν ἔχει τρεῖς ἄνδρας, ὧν ὁ μὲν φαίνεται ὅτι εἶνε ἁλιεύς, ὁ δὲ θηρατής, ὁ δὲ δὲν δηλοῦται σαφῶς τίνα τέχνην ἔχει· ἐπὶ δένδρου δ' εἶνε τεθειμένα δίκτυα. Τοῦ δ' ἐπιγράμματος ἐλάχιστα μόνον ἴχνη γραμμάτων σῴζονται, ἀλλ' ὁ Dilthey (Ep. Trias σ. 10) διεῖδεν ὅτι εἶνε τὸ πεποιημένον ὑπὸ Λεωνίδου τοῦ Ταραντίνου Ἀνθ. Παλ. 6, 13:

Οἱ τρισσοί τοι ταῦτα τὰ δίκτυα θῆκαν ὅμαιμοι,
ἀγρότα Πάν, ἄλλης ἄλλος ἀπ' ἀγρεσίης· | κλπ.

Ἐν τῇ τρίτῃ εἰκόνι παρίσταται ὁ Ὅμηρος μετὰ δύο ἁλιέων, καὶ εἶνε γεγραμμένος ὁ στίχος «ὅσσ' ἕλομεν, λ]ιπόμεσθα, ὅσ' οὐχ [ἕλ]ο[μ]εν, [φερόμ]εσθα», ὃν εἶπον οἱ ἀφ' ἁλιείας ἐρχόμενοι παῖδες πρὸς τὸν Ὅμηρον ἐρωτήσαντα αὐτούς· «ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίης θηρήτορες, ἦ ῥ' ἔχομέν τι;» Ταῦτα εἶνε γνωστὰ ἐκ τοῦ Ἀγῶνος Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου. (Περὶ δὲ τῆς γραφῆς «ὅσ' οὐχ» καὶ τῆς κοινῆς «ὅσα δ' οὐχ» ἴδ. Kaibel αὐτόθι ἀρ. 1105).

Ἡ δὲ τετάρτη εἰκὼν ἔχει τράγον τρώγοντα ἄμπελον, καὶ τὸν αὐτὸν τράγον βίᾳ ὠθούμενον πρὸς βωμόν, ἐν ᾧ ἀνήρ τις ἐπισπένδει ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οἶνον ἐξ ἐκτεθλιμμένης σταφυλῆς. Ἐπίγραμμα δ' ἐπὶ τῆς εἰκόνος ταύτης εἶνε (μετά τινων διαφόρων γραφῶν) τὸ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ Θ', 75 φερόμενον Εὐήνου τοῦ Ἀσκαλωνίτου

Κἤν με φάγῃς ποτὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω,
ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοί, τράγε, θυομένῳ.

(Ὁ δεύτερος στίχος εἶνε ὁ ἕκτος τοῦ ἐπιγράμματος Λεωνίδου τοῦ Ταραντίνου Ἀνθ. Παλ. Θ', 99).

Ἐπιγράμματα ἦσαν γεγραμμένα εἰς τὰ στυλοπινάκια τοῦ ἐν Κυζίκῳ ναοῦ τῆς Ἀπολλωνίδος τῆς μητρὸς τῶν Περγαμηνῶν Ἀττάλου καὶ Εὐμένους. Τὰ στυλοπινάκια ταῦτα ἦσαν 19, περιεῖχον δὲ διαφόρους ἀναγλύφους μυθολογικὰς παραστάσεις, εἰς ἃς ἀνεφέροντο τὰ ἐπιγράμματα. Ταῦτα δὲ περιέχονται ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας, πλὴν τοῦ δεκάτου ἑβδόμου, οὗτινος ἔχομεν μόνον τὴν ὑπόθεσιν.

Ἐπὶ διπτύχου ἐλεφαντίνου τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων εἰκονίζονται οἱ ἀπόστολοι Ἀνδρέας καὶ Πέτρος. Ἡ ἔμμετρος ἐπιγραφὴ τοῦ διπτύχου τούτου εἶνε κατακεχωρισμένη ἐν CIG 8784. Ἱστορημένα δέ, τουτέστιν εἰκονογραφημένα, Βυζαντιακὰ χειρόγραφα μετ' ἐπιγραφῶν ἐμμέτρων ἑρμηνευουσῶν τὰς παραστάσεις, εἶνε γνωστά. Ἐν δὲ τούτων ἐμνημόνευσα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Πρβ. πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐν τέλει τοῦ ἑξῆς Ἐπιμέτρου κατειλεγμένα ἐπιγράμματα.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

(Φιλολογικὰ Μελετήματα Β' = Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΑ', σ. 421-448).

Σ. 431 ἐν στίχῳ τῆς Σαπφοῦς (Ἀπ. 4 Diehl) γράφε «αἶψ' ἀπυκρύπτοισι φάεννον εἶδος» ἀντὶ τοῦ ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας τυπωθέντος «..ἀποκρύπτοισι φ. ε.». Πρὸς δὲ τὸ ὅλον ἀπόσπασμα καὶ τὸ 98, 6 κἑξ. Diehl «νῦν δὲ Λύδαισιν ἐνπρέπεται γυναί|κεσσιν, κτἑ.» πρβ. καὶ Βακχυλ. Η', 27-29 «πενταέθλοισιν γὰρ ἐνέπρεπεν ὡς | ἄστρων διακρίνει φάη | νυκτὸς διχομηνίδο[ς ε]ὐφεγγὴς σελάνα», καὶ Νικ. Εὐγ. Δροσ. 6, 420-1 «γυνὴ δὲ πασῶν τῶν καθ' ἡμᾶς καλλίων,| ὡς ἡ σελήνη τῶν προλοίπων ἀστέρων».

Σ. 446, 3 γράφε «τοῦ ἐν Κύσει, πολιχνίῳ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου» ἀντὶ τοῦ παραδόξως πως τυπωθέντος «Ὀλυμπίᾳ». — Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι μετὰ τὸν στίχον «τούσδε φέρων πρώτῳ τῷ σοφίης στέφομαι» τοῦ ἐπιγράμματος Cougny III, 322 «Οὐκ ἀπὸ πανδήμου κτλ.» προσθετέον τὸ ἐκπεσὸν κατὰ τὴν τύπωσιν: «Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο εἶνε μέρος (στ. 5-10) τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Μαριανοῦ Ἀνθ. Πλαν. Δ', 201 (Εἰς Ἔρωτα ἐστεφανωμένον)

Ποῦ σοι τόξον παλίντονον, οἵ τ' ἀπὸ σεῖο
πηγνύμενοι μεσάτην εἰς κραδίην δόνακες;
ποῦ πτερά; ποῦ λαμπὰς πολυώδυνος; ἐς τί δὲ τρισσὰ
στέμματα χερσὶν ἔχεις, κρατὶ δ' ἐπ' ἄλλο φέρεις; —

Ὁ δ' Ἔρως ἀποκρίνεται στ. 5-11 «Οὐκ ἀπὸ πανδήμου κτλ.».

Τὸ ἐν σ. 427-428 μνημονευθὲν ποίημα Εἰς κύκνον, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Σ. Λάμπρος, ὁ δὲ Wilamowitz ἀπέδωκεν εἰς τὸν Μεσομήδη, νομίζω ὅτι ἐποιήθη ὑπὸ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, ὡς θὰ ἀποδείξω γράφων διεξοδικῶς

ἐν ἄλλῳ τόπῳ. Στ. 2 κάτεχεν ἄτερ βρόχου Λάμπρ. κάτεχέ ποτε βρόχος Wilam. κάτεχεν ἅτε βρόχος Horna. Ἴσως γραπτέον κάτεχε βρόχου ἄτερ. 3 παγόθετον ὕδασιν Λάμπρ. παγόδετος ὕδασιν Wilam. παγόδετον ὕδωρ Horna. 6 ἤθελε Λάμπρ. ἔθελε Wilam. 11 βαίνει Λάμπρ. βαῖνε Horna. 14 πυρόωντι βολᾷ Λάμπρ. πυρόεντι β. Wilam. πυρόεντι βέλει Horna (ἄνευ ἀνάγκης βέλει ἀντὶ τοῦ βολᾷ). 17 πάλιν Λάμπρ. πάλι Horna. 20 καὶ πέτετο Λάμπρ. κἄπτατο Wilam. κἄμπτατο Horna.

Διὰ τοῦ παγόδετον ὕδωρ ἐνόησα: κύκνον ἐν ποταμῷ κατεῖχεν ἄνευ βρόχου δεδεμένον τὸ πεπηγὸς ὕδωρ, καὶ παρέβαλον τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀπολλωνίδου Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 244, 5-6 «...ῥόος ἀθρόον ἄφνω | χειμερίῃ στυγεροῦ δῆσε πάγοιο πέδῃ». Ἀλλὰ πρβ. καὶ Φίλιππον Θεσσαλ. Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 56,1 «Ἕβρου Θρηϊκίου κρυμῷ πεπεδημένον ὕδωρ».

Πρὸς δὲ τὸ «πυρόεντι βολᾷ» πρβ. (πρὸς τοῖς «ὑλήεντι Ζακύνθῳ», «Πύλοιο ἠμαθόεντος») καὶ Στέφ. Βυζ. λ. Ἐπίδαυρος, σ. 273 Meineke «τὸ γὰρ ἀμπελόεντ' Ἐπίδαυρον μετὰ ἀρσενικοῦ ἐπιθέτου θηλυκόν ἐστιν, ὡς τὸ ψολόεντος ἐχίδνης παρὰ Νικάνδρῳ», καὶ Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. σ. 287,31. Λέγων δὲ ὁ Συνέσιος 13-14 «Τιτὰν δὲ....| πυρόεντι βολᾷ» εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Εὐριπίδην λέγοντα Ἴωνι 1134 «...ἡλίου βολάς». Ποιεῖται δὲ χρῆσιν ὁ αὐτὸς Συνέσιος τῆς λέξεως βολὰ (δωριστὶ) καὶ Ὕμν. Γ΄, 142 «ἀνέπαυσε βολάν».

Τὸ δὲ «βαῖνε.. βήμασι κούφοις (11-12) ἔλαβεν ὁ Συνέσιος παρὰ τοῦ Εὐριπίδου Τρῳ. 342 «μὴ κοῦφον αἴρῃ βῆμα» καὶ Ἀλκ. 585-586 «νεβρὸς ὑψικόμων πέραν | βαίνουσ' ἐλατᾶν σφυρῷ κούφῳ»· πρβ. καὶ Σοφ. Ἀντ. 224 «κοῦφον ἐξάρας πόδα». Ἔχει δὲ τὸ ἐπίθετον κοῦφος ὁ Συνέσιος καὶ ἐν τοῖς Ὕμνοις: Α΄, 110 «ἅλματι κούφῳ» κατὰ τὸν Εὐριπίδην Ἠλ. 439 «τὸν..κοῦφον ἅλμα ποδῶν Ἀχιλῆ» καὶ Γ΄, 700 «πτερὰ κοῦφα» κατὰ τὸν Ἀνακρέοντα Ἀπ. 52 (24) Diehl «πτερύγεσσι κούφαις».

Στ. 19 «ὁ δὲ κύκνος ἀνέθορε». Τὸ ἀναθρῴσκειν μεταχειρίζεται ὁ Συνέσιος καὶ ἐν τῷ πεζῷ αὐτοῦ λόγῳ, οἷον Περὶ Βασιλ. 18 (σ. 18 C) «ἀναθορεῖν», Αἰγ. ἢ περὶ προν. Β΄, 1 (σ. 116 C) «ἀναθορόντες»· πρβ. καὶ Περὶ ἐνυπν. 23 (σ. 152 C) «προεκθορόντος».

Τὸ δὲ «σταχυοτόμῳ δρεπάνῳ» (στ. 8-9) εἶπεν ὁ Συνέσιος κατὰ τὸν Ἀντίφιλον Ἀνθ. Παλ. 6, 95, 3 «γαμψόν τε δρέπανον, σταχυητόμον ὅπλον ἀρούρης». Σημειωτέον δ' ὅτι διὰ τὸ μέτρον ἐγένετο χρῆσις ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀντιφίλου τοῦ σταχυητόμον, ὑπὸ δὲ τοῦ Συνεσίου τοῦ σταχυοτόμῳ, οὗτος δὲ ὁ τύπος μνημονεύεται ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἔκ τινος ἀδήλου γραμματικοῦ.

Τὸν δὲ ποταμὸν ἁπλῶς καὶ τὸν βρόχον (στ. 1-2) ἔλαβεν ὁ Συνέσιος παρὰ τοῦ Εὐριπίδου Ἠλ. 151 κἑξ.

οἷα δέ τις κύκνος ἀχέτας
ποταμίοις παρὰ χεύμασιν
πατέρα φίλτατον ⟨ἀγ⟩καλεῖ
ὀλόμενον δολίοις βρόχων
ἕρκεσιν, κτλ.

Ποταμοὶ δὲ δηλοῦνται ὁ Πηνειός, ὁ Πακτωλός, ὁ Ξάνθος, ὁ Κάϋστρος, ὁ Ἴστρος, ὁ Ἕβρος.

Τὸ ἐν ἀναπαιστικοῖς μονομέτροις ποιημάτιον, ὡς εἶνε πεποιημένοι καὶ δύο ὕμνοι τοῦ Συνεσίου, ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος, καὶ ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ, ὡς πάντες οἱ ὕμνοι αὐτοῦ, ἀναφέρεται εἰς κύκνον πεδηθέντα ἐν πεπηγότι ποταμῷ, ὃν ἰδὼν ἄμουσος αἰπόλος ἤθελε νὰ κόψῃ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διὰ δρεπάνου. Ἀλλ' ὁ Ἥλιος, τουτέστιν ὁ Ἀπόλλων, ὁ φιλῶν διὰ τὸ ᾆσμα τὸν ἱερὸν αὐτοῦ κύκνον, ἔσωσεν αὐτόν. Ἔτηξε τὸν πάγον, ἔπεσεν ὁ βαίνων ἐπ' αὐτοῦ ποιμήν, καὶ ὁ κύκνος ἀνέπτετο χαίρων.

Νομίζω ὅτι ἡ ὑπόθεσις εἶνε εἰλημμένη ἐξ Αἰσωπείου τινὸς μύθου ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, ὅστις ἔγραψεν αὐτὴν ἐμμέτρως καὶ ἐμελοποίησεν ἅμα. Ὁμολογεῖται ὅτι ὁ Συνέσιος ἤσκει μουσικήν, θὰ δείξω δὲ πρὸς ἄλλοις ὅτι καὶ Αἰσωπείους μύθους ἐνέτεινεν εἰς στίχους. Ὅτι δὲ τὸ Εἰς κύκνον ποιημάτιον εἶνε Αἰσώπειος μῦθος, δεικνύει κατὰ τὴν γνώμην μου γνωστὸς Αἰσώπειος μῦθος (ἀρ. 174 Chambry) ἔχων οὕτως:

«Ἀνὴρ εὐπορῶν χῆνά τε ἅμα καὶ κύκνον ἔτρεφεν, οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς μέντοι· τὸν μὲν γὰρ ᾠδῆς, τὸν δὲ τραπέζης ἕνεκεν. ἐπεὶ δὲ ἔδει τὸν χῆνα παθεῖν ἐφ' οἷς ἐτρέφετο, νὺξ μὲν ἦν καὶ διαγινώσκειν ὁ καιρὸς οὐκ ἀφῆκεν ἑκάτερον. ὁ δὲ κύκνος ἀντὶ τοῦ χηνὸς ἀπαχθείς, ᾄδει τι μέλος θανάτου προοίμιον καὶ τῇ ᾠδῇ μηνύει τὴν φύσιν, τὴν δὲ τελευτὴν διαφεύγει τῷ μέλει. Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι πολλάκις ἡ μουσικὴ τελευτῆς ἀναβολὴν ἀπεργάζεται».

Ὁ Συνέσιος λέγει ἐν Δίωνι 13 (σ. 54 B) «καὶ γὰρ εἰ μὴ τεθήπαμεν τοὺς κύκνους, ὥσπερ τοὺς ἀετοὺς αἰρομένους ὑψοῦ ὑπὲρ πᾶν τὸ ὁρώμενον, ἀλλὰ γαννύμεθά γε καὶ ὁρῶντες αὐτοὺς καὶ ἀκούοντες τῆς ᾠδῆς· καὶ ἐμοῦ γε ἕνεκα μηδείς ποτε κύκνων τὸ ἔσχατον ᾄσειεν. Εἰ δὲ βασίλειοί τέ εἰσιν ἐκεῖνοι καὶ διαιτῶνται παρὰ τὰ Διὸς σκῆπτρα, καὶ τούτους εἴληχέ τις θεῶν ἐκ Διὸς γεγονὼς καὶ οὐκ ἐπαξιοῦνται τοῦ τρίποδος. ἀετὸν δὲ ἅμα καὶ κύκνον γενέσθαι καὶ τὰ ἀμφοῖν ἔχειν πλεονεκτήματα ὄρνισι μὲν ἡ φύσις οὐ συνεχώρησεν, ἀνθρώπῳ δ' ἔδωκεν ὁ Θεός, ὅτῳ καὶ ἔδωκε γλώττης τε εὖ ἥκειν καὶ φιλοσοφίας ἐπήβολον εἶναι». Πρόδηλος εἶνε ἡ συνάφεια τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Συνεσίου μετὰ τοῦ ποιήματος Εἰς κύκνον, ἔτι δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἀδεσπότου

ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Ε', 65 (64), ὅπερ ὁ Stadtmüller ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ποσείδιππον ἢ τὸν Ἀσκληπιάδην:

Αἰετὸς ὁ Ζεὺς ἦλθεν ἐπ' ἀντίθεον Γανυμήδην,
κύκνος ἐπὶ ξανθὴν μητέρα τὴν Ἑλένης.
οὕτως ἀμφότερ' ἐστὶν ἀσύγκριτα· τῶν δύο δ' αὐτῶν
ἄλλοις ἄλλο δοκεῖ κρεῖσσον, ἐμοὶ τὰ δύο.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο νομίζω ὅτι ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀδέσποτον ἐπίγραμμα Ἀνθ. Παλ. Θ', 48

Ζεὺς κύκνος, ταῦρος, σάτυρος, χρυσὸς δι' ἔρωτα
Λήδης, Εὐρώπης, Ἀντιόπης, Δανάης

ὅπερ ἴσως ἀναφέρεται εἰς εἰκόνα ἔχουσαν τὸν Δία ἐν μορφῇ κύκνου, ταύρου, σατύρου καὶ χρυσοῦ, καὶ γυναῖκας τὰς ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ μνημονευομένας. Παραβάλλω δὲ πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο τὸ ἐν τῇ Πλανουδείῳ Ἀνθολογίᾳ Δ', 76 μονόστιχον ἐπίγραμμα τοῦ Συνεσίου, τὸ γεγραμμένον εἰς πίνακα εἰκονίζοντα τοὺς τρεῖς Τυνδαρίδας:

Οἱ τρεῖς Τυνδαρίδαι, Κάστωρ, Ἑλένη, Πολυδεύκης

καὶ τὸ μονόστιχον ἐπίγραμμα τοῦ αὐτοῦ τὸ ποιηθὲν εἰς εἰκόνα τῆς ἀδελφῆς τοῦ ποιητοῦ Στρατονίκης, ὅπερ φέρεται ἐν τῇ αὐτῇ Ἀνθολογίᾳ Δ', 79 καὶ Ἐπιστ. 75 τοῦ Συνεσίου:

Τῆς χρυσῆς εἰκὼν ἢ Κύπριδος ἢ Στρατονίκης.

Τοῦτο δ' ἐποίησεν ὁ Συνέσιος κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀσκληπιάδου ἢ τοῦ Ποσειδίππου Ἀνθ. Πλαν. Δ', 68:

Κύπριδος ἅδ' εἰκών· φέρ' ἰδώμεθα μὴ Βερενίκας·
διστάζω ποτέρᾳ φῇ τις ὁμοιοτέραν.

Περὶ ἄλλων ἀδεσπότων ἐπιγραμμάτων καὶ ποιημάτων, ἅτινα δύνανται, ὡς νομίζω, νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Συνέσιον, θὰ γράψω διεξοδικῶς ἐν ἰδίᾳ περὶ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ διατριβῇ.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

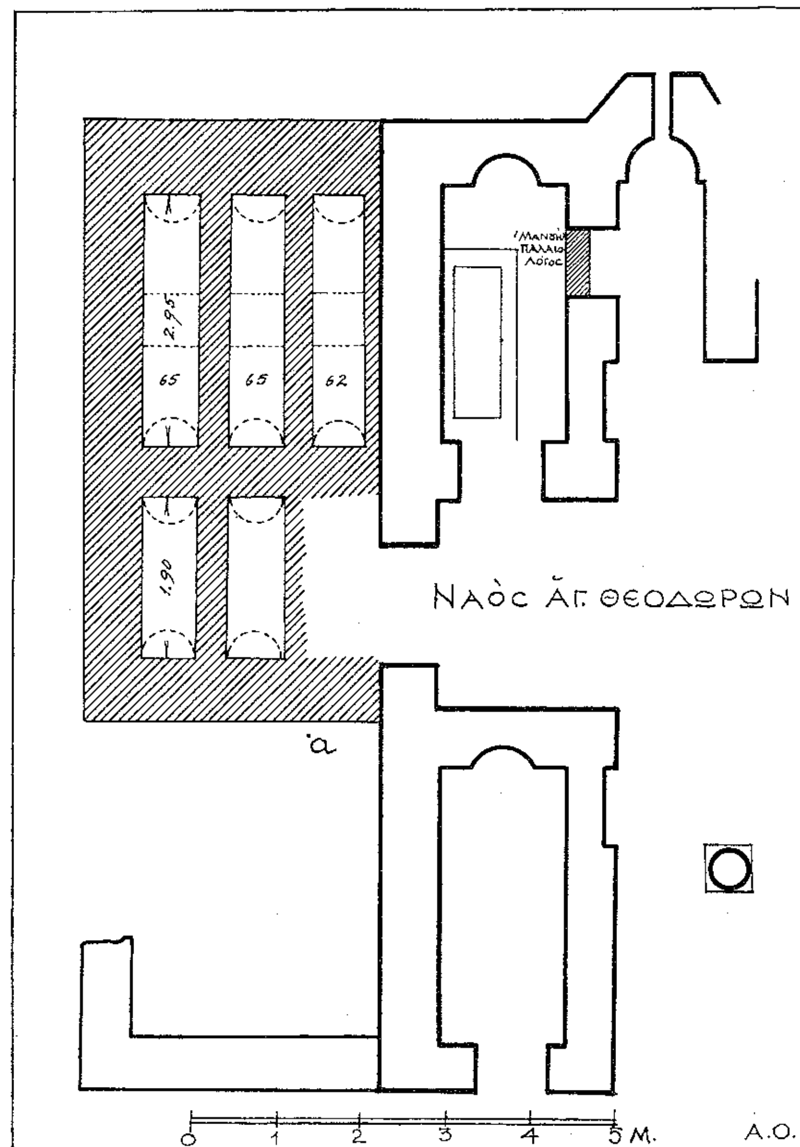
ΔΑΝΙΗΛ Ο ΠΡΩΤΟΣ ΚΤΙΤΩΡ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

Κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1935 γενομένας ὑπὸ τὴν διευθυνσίν μου ἐργασίας ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως τῶν βυζαντινῶν μνημείων τοῦ Μυστρᾶ ἐξετελέσθη μεταξὺ ἄλλων καὶ μικρά τις ἐκσκαφὴ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων τοῦ Βροντοχίου, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν πέριξ τοῦ μνημείου τούτου κατὰ καιροὺς σωρευθέντων χωμάτων, ἅτινα ἔπνιγον αὐτὸ παραμορφοῦντα καὶ τὰς ἀναλογίας του. Ὁμοίαν σκαφικὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, εἶχεν ἐκτελέσει τῷ 1907 καὶ ὁ κ. Ἀδαμαντίου καθ' ἥν, ὡς ἀναφέρει ἐν τῇ σχετικῇ ἐκθέσει του[1], εὑρέθη «σειρὰ τάφων πλήρων ὀστῶν παρατετειχισμένων εἰς τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ ναοῦ».

Κατὰ τὴν ἡμετέραν σκαφὴν εὑρέθησαν καὶ πάλιν τάφοι, οὗτοι ὅμως οὐχὶ μεμονωμένοι ἀλλὰ συσσωματωμένοι εἰς ὀρθογώνιον συγκρότημα, ὅπερ προσκολληθὲν ἐπὶ τῆς ΒΑ γωνίας τοῦ ναοῦ περιεβάλλετο κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ ἐλευθέρας πλευρὰς ὑπὸ παχέος (0.75) τοίχου (εἰκ. 1). Τὸ ταφικὸν λοιπὸν αὐτὸ συγκρότημα, διαστάσεων 3.50×7,05, περιλαμβάνει πέντε ἐν ὅλῳ ὀρθογώνια διαμερίσματα διατεταγμένα καθ' ὃν τρόπον δεικνύει ἡ κάτοψις (εἰκ. 1), ἤτοι τρία μὲν πρὸς ἀνατολάς, δύο δὲ πρὸς δυσμὰς ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ δύο ἀνατολικά, τοῦ τρίτου καταλαμβανομένου ὑπὸ τῆς βορείου εἰσόδου τοῦ ναοῦ. Καὶ τὰ πέντε διαμερίσματα ἔχουσι σχῆμα ὀρθογώνιον ἐπίμηκες διευθυνόμενον πρὸς ἀνατολάς, εἶναι δ' ἐκτισμένα διὰ κοινῆς τοιχοποιΐας παραμεμιγμένης μετὰ τεμαχίων πλίνθων καὶ καλύπτονται διὰ κτιστῆς καμάρας, ἥτις εἰς τὰ πλεῖστα ἔχει καταπέσει. Καὶ τὸ μὲν πλάτος τῶν διαμερισμάτων εἶναι εἰς πάντα περίπου τὸ αὐτὸ ἤτοι 0.62 ἕως 0.65, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ὕψος (κούφωμα 1.80 μ. εἰκ. 2)· τὸ μῆκος του ὅμως διαφέρει· διότι, ἐν ᾧ τῶν δύο δυτικῶν εἶναι 1.90, τῶν τριῶν ἀνατολικῶν φθάνει τὰ 2.95 μ. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐντὸς μὲν τῶν ἀνατολικῶν διαμερισμάτων εὑρέθησαν σεσωρευμένα πολλὰ ἀνθρώπινα ὀστᾶ, ἐν ᾧ ἐντὸς τῶν δυτικῶν ὀλίγα μόνον τεμάχια ὀστῶν συνελέγησαν. Βασιζόμενοι λοιπὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰς διαστάσεις ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὀστῶν δυνάμεθα τὰ μὲν δυτικὰ διαμερίσματα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς τάφους, τὰ δὲ ἀνατολικὰ ὡς χωνευτήρια, ἤτοι ὀστεοφυλάκια, εἰς ἃ κατετίθεντο μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τὰ

[1] Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρ. 1907 σ. 134.

ὀστᾶ τῶν ἐν τοῖς πέριξ τοῦ ναοῦ τάφοις θαπτομένων μοναχῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν μάλιστα τοῦτον ἦσαν τὰ χωνευτήρια ἐφωδιασμένα καὶ δι᾽ ὀρθογω-

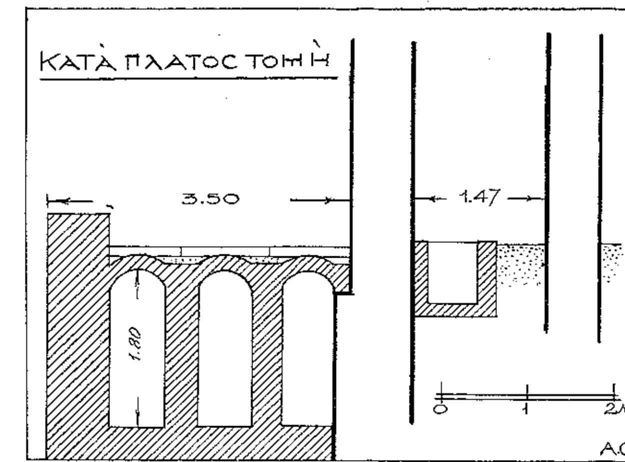

Εἰκ. 1. Τὸ παρὰ τὴν ΒΑ γωνίαν τῶν Ἁγ. Θεοδώρων ταφικὸν συγκρότημα.

νίων στομίων, διαστάσεων 0.62×0.40, ἅτινα ἐσχηματίσθησαν διακοπείσης τῆς καμάρας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μήκους της καὶ καλυφθείσης δι᾽ ὁριζοντίων

μαρμαρίνων πλακῶν πάχους 0.08 (εἰκ. 2), ὧν σώζονταί τινες εἰσέτι κατὰ χώραν. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν πλακῶν τούτων εὑρίσκεται εἰς τὴν στάθμην τοῦ ἐσωτερικοῦ δαπέδου τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ τὸ περιτείχισμα ὑψοῦτο κατὰ 0.35 σχηματίζον εἶδος τι πεζουλλίου. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ἐν τοῖς τάφοις οὐδὲν ἄλλο εὕρημα ἐγένετο πλὴν δύο τορνεσίων, ἅτινα ἐν τούτοις ἀρκοῦσι διὰ νὰ χαρακτηρίσωσι τὴν παλαιότητα τῶν κτισμάτων τούτων.

Ἔξωθεν ἀκριβῶς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ταφικοῦ συγκροτήματος (εἰκ. 1, α) εὑρέθη εἰς βάθος ἑνὸς περίπου μέτρου κάτωθεν τοῦ δαπέδου τὸ

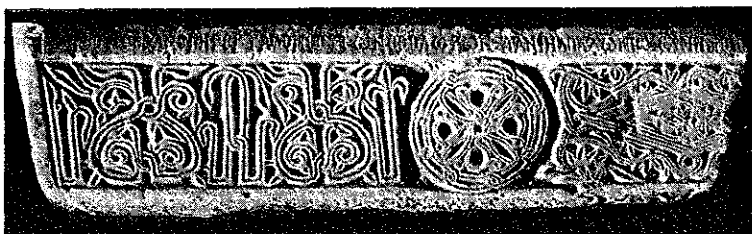
Εἰκ. 2. Κατακόρυφος τομὴ τῶν τάφων.

ἔναντι εἰκονιζόμενον, πλὴν δυστυχῶς τεθραυμένον μαρμάρινον γλυπτὸν (εἰκ. 3). Ἔχει δὲ τοῦτο μῆκος μὲν σῳζόμενον 0.60 τομὴν δὲ λοξότμητον (εἰκ. 4), ἥτις λόγῳ τῆς πρὸς τὰ ὄπισθεν μειώσεως τοῦ πάχους, ἣν δεικνύει, καὶ τῆς ἀνωμάλου ἐργασίας τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λειοτάτην κάτω ἐπιφάνειαν, μαρτυρεῖ ὅτι προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐκ τέμπλου ναοῦ. Ἀπετέλει δὲ μάλιστα τὸ ἐξεταζόμενον τεμάχιον τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ τέμπλου τούτου· διότι φέρει ἀριστερᾷ λεῖον περιθώριον (εἰκ. 3) καὶ τὴν ἀρχὴν ἐπιγραφῆς, περὶ ἧς κατωτέρω.

Ἐπὶ τῆς λοξῆς ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου ὑπάρχει ἀριστερᾷ μὲν ἐλαφρῶς ἀνάγλυπτον κόσμημα ἐκ συμπλεκομένων ἀνθεμίων μὲ κουφίζοντα στοιχεῖα, μεθ᾽ ὃ ἀκολουθεῖ δίσκος κυκλικὸς πεποικιλμένος διὰ πλοχμῶν καὶ μετ᾽ αὐτὸν ῥομβοειδές τι κόσμημα (εἰκ. 3), οὗτινος καὶ τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὰ κατὰ τὰς ἔξω γωνίας τρίγωνα πληροῦνται δι᾽ ἀνακαμπτομένων ἡμιανθεμίων.

Ἡ ἐργασία τοῦ κοσμήματος εἶναι λεπτοτάτη ἡ δὲ πυκνότης αὐτοῦ καὶ ἡ μικρὰ κλῖμαξ τῆς ἐκτελέσεως ἰδιάζει μᾶλλον εἰς χειροκέντητα κοσμήματα

ἢ εἰς μαρμάρινα γλυπτά. Τὴν μεγαλυτέραν συγγένειαν πρὸς τὸ ἡμέτερον ὥς πρός τε τὴν τεχνικὴν καὶ ἐν μέρει ὡς πρὸς τὸ θέμα παρουσιάζει ἐκ τῶν ἐν τῷ

Εἰκ. 3. Τὸ εὑρεθὲν ἀνάγλυπτον τεμάχιον τοῦ τέμπλου.

μουσείῳ Μυστρᾶ ἀποκειμένων γλυπτῶν τὸ φέρον τὰ συμπιλήματα τῆς Ἰσαβέλλας de Lusignan[1] (Ζαμπέα ντε Λεζινάω), ὅπερ ὅμως χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος, ἐν ᾧ τὸ ἡμέτερον κόσμημα εἶναι κατὰ ἕνα τοὐλάχιστον αἰῶνα προγενέστερον, ὡς ἀποδεικνύει ἡ ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ᾤας κεχαραγμένη εἰς ἰαμβικοὺς τριμέτρους, κολοβὴ δυστυχῶς, ἐπιγραφή, ἔχουσα οὕτω (εἰκ. 4).

Εἰκ. 4. Τομὴ τοῦ γλυπτοῦ.

Ὁ θεῖος οὗτος ἀνεγήγερται δόμος·
τῶν Θεοδώρων· Δανιήλ, Παχωμίῳ·
ἔχειν μονα[χοῖς(;)...

ὕψος γραμ. 0.025.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης **διδασκόμεθα** α) ὅτι τὸ περιγραφὲν **ἐπιστύλιον**, ὅπερ, ὡς ἐδείξαμεν, προέρχεται ἐκ τέμπλου, ἀνήκει εἰς τὸ **εἰκονοστάσιον αὐτοῦ τούτου** τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων καὶ β) ὅτι κτίτορες τοῦ ναοῦ **τούτου**

ΟΘΕΙΟϹΟΥΤΟϹΑΝΕΓΗΓΕΡΤΑΙΔΟΜΟϹ·ΤΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ·ΔΑΝΙΗΛ ΠΑΧΩΜΙΩ·ΕΧΕΙΝ ΜΟΝΑ

ἦσαν δύο: ὁ Δανιὴλ καὶ ὁ Παχώμιος, ὧν τὰ ὀνόματα ἐκφέρονται ἐνταῦθα, χάριν τοῦ μέτρου, ἀπροθέτως καὶ διὰ δοτικῆς.

Ἐπιστεύετο μέχρι τοῦδε ὅτι μόνος κτίτωρ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων ἦτο ὁ πολὺς ἀρχιμανδρίτης καὶ μέγας πρωτοσύγκελλος Πελοποννήσου Παχώμιος, τὸ θαῦμα τῶν Δωριέων κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ **Μανουὴλ** Φιλῆ[2], αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις εἰς τὰ ἐπὶ τῶν **τοίχων** τοῦ Ν Δ παρεκκλησίου τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας τοιχογραφημένα χρυσόβουλλα τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Β´

[1] Ὅρα εἰκόνα παρὰ Millet, Bull. de Corr. Hellénique 1906 σ. 453 καὶ ἐν Monuments byz. de Mistra, Paris 1910 πίν. 58 1, 3.

[2] Miller, Manuelis Philae Carmina τόμ. Α´ σ. 279.

ἐπανειλημμένως[1] ἀναφέρεται ὡς κτίτωρ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας (Ἀφεντικοῦ). Ἐβασίζετο δὲ ἡ γνώμη αὕτη ἐπὶ σημειώματος τοῦ ὑπ᾿ ἀρ. 708 ἑλληνικοῦ χειρογράφου κώδικος τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων[2] τοῦ περιέχοντος ὁμιλίας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἴς τινα Ἰωάννην καὶ γραφέντος «*κελεύσει μὲν καὶ ἐξόδῳ τοῦ πανοσιωτάτου καθηγουμένου τῆς πανσέπτου μονῆς τῶν ἁγίων καὶ θαυματουργῶν Θεωδώρων τοῦ Βροντοχίου, χειρὶ δὲ εὐτελοῦς νομικοῦ Βασιλάκη ἐν ἔτει ϛωδ´* (1296) *ἰνδ. θ´ κλπ*»· διότι ἐν τῷ ὑπ᾿ ἀριθμ. 223α-β φύλλῳ τοῦ μνημονευθέντος κώδικος ἀναγινώσκονται εἴκοσι πέντε στίχοι τοῦ εἰρημένου Βασιλάκη ἀφιερωμένοι εἰς τὸν δαπανήσαντα χάριν τοῦ κώδικος ἡγούμενον Παχώμιον, ὧν ἡ ἀκροστιχὶς λέγει «Παχωμίῳ Βροντηχίτῃ Βασιλάκης». Ἐν τοῖς στίχοις λοιπὸν τούτοις, οὓς ἐδημοσίευσε πρῶτος ὁ ἀείμνηστος Σπ. Λάμπρος[3], λέγεται καὶ τοῦτο (στ. 11) «ὁ Βροντοχίου Παχώμιος, ᾧ βίβλος νῦν ἐγράφη μοι, ναὸν ἄρας ἐκ βάθρων...» Ὅθεν δικαίως ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Millet[4], ὁ μὲν Παχώμιος ὡς κτίτωρ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, ὁ δὲ ναὸς ὡς ἀνεγερθεὶς μικρὸν πρὸ τοῦ 1296, ἔτους καθ᾿ ὃ ἐγράφη ὁ μνημονευθεὶς παρισινὸς κῶδιξ.

Ἀλλ᾿ ἤδη ἡ εὑρεθεῖσα ἐπιγραφὴ ἀναφέρει πρὸς τῷ Παχωμίῳ καὶ ἕτερον κτίτορα τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, τὸν Δανιήλ, τοῦτον δὲ μάλιστα πρῶτον. Τί πρέπει ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνωμεν; Ἀναμφιβόλως ὅτι ὁ Δανιὴλ οὗτος θὰ ἦτο ἡγούμενος τοῦ Βροντοχίου πρὸ τοῦ Παχωμίου καὶ ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἁγ. Θεοδώρων θὰ ἤρξατο οἰκοδομούμενος ὑπὸ τοῦ Δανιήλ, θανόντος δ᾿ αὐτοῦ πρὸ τῆς περατώσεως τοῦ ναοῦ, θὰ ἐτελείωσε τὸ κτήριον ὁ Παχώμιος, ὀλίγον πρὸ τοῦ 1296, ὁπότε ἐγράφη τὸ ποίημα τοῦ Βασιλάκη, ὅστις, θέλων προφανῶς νὰ κολακεύσῃ τὸν πολὺν Παχώμιον, αὐτὸν μόνον ἀναγράφει ὡς «τὸν ναὸν ἄραντα».

Διὰ τῆς νέας λοιπὸν ἐπιγραφῆς μανθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀμέσως πρὸ τοῦ Παχωμίου διατελέσαντος ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Βροντοχίου Δανιήλ, ὡς διὰ τοῦ ὑπὲρ τὴν θύραν τοῦ ΝΑ παρεκκλησίου τοῦ Ἀφεντικοῦ γραπτοῦ συμπιλήματος[5] ἐδιδάχθημεν τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τὸ 1366 χρηματίσαντος ἡγουμένου τῆς αὐτῆς μονῆς Κυπριανοῦ, ὅστις διετήρησε τοὺς αὐτοὺς καὶ ὁ Παχώμιος τίτλους τοῦ ἀρχιμανδρίτου καὶ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου[6].

[1] Χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου (1314 - 1315) Millet BCH 1899, 102. Χρυσόβουλλον Ἀνδρ. Παλαιολ. Φεβρ. 1320 Millet Ἔνθ᾿ ἀν. σ. 113σ τ. 15. Χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου Σεπτ. 1322 Millet Ἔνθ᾿ ἀν. 115 στ. 2. Πβλ. καὶ Ζησίου, Σύμμικτα Ἀθῆναι 1892 σ. 45 - 63.

[2] Omont, Fac-similés du IX au XIV s. Paris 1891 σ. 14 τῆς εἰσαγωγῆς.

[3] Νέος Ἑλληνομνήμων Δ´ 160α (1907).

[4] Bulletin Critique τόμ. 1 (2α σειρὰ) 1895 σ. 717, ὡσαύτως Le monastère de Daphni, Paris 1899 σ. 50 σημ. 1.

[5] Millet, Bull. de Corr. Hellénique 1899 σ. 120, XI.

[6] Miklosich-Müller, Acta et diplomata 1, 480.

Κατὰ ταῦτα ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν ἡγουμένων καὶ τῆς οἰκοδομῆς τῶν ἐν τῇ μονῇ Βροντοχίου κτηρίων δύναται νὰ συνοψισθῇ ὡς ἑξῆς:

Περίπου 1290: Ἡγούμενος Δανιήλ: Ἔναρξις οἰκοδομίας ναοῦ Ἁγ. Θεοδώρων.

» 1295: Ἡγούμενος Παχώμιος: Περάτωσις τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, προσθήκη νάρθηκος καὶ κατασκευὴ τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου.

» 1310: Ἡγούμενος Παχώμιος: Ἀνέγερσις ναοῦ Παναγίας Ὁδηγητρίας (Ἀφεντικοῦ).

» 1366: Ἡγούμενος Κυπριανός: Προσθήκη νοτίων καὶ βορείων παρεκκλησίων Ἀφεντικοῦ.

Προσθέτω ἐν τέλει ὅτι ἐσφαλμένως ὑπέλαβεν ὁ Struck[1], ὅτι ὁ ἐν Μυστρᾷ ναὸς τῶν Ἁγ. Θεοδώρων «χαρακτηρίζεται ἔν τινι χρυσοβούλλῳ ρητῶς ὡς τοῦ Βροντοχίου»· διότι τὸ μὲν εἰς τὸν ἐν Μυστρᾷ ναὸν τῶν Ἁγ. Θεοδώρων ἀναφερόμενον τμῆμα χρυσοβούλλου τοῦ Ἀφεντικοῦ οὐδόλως ποιεῖται μνείαν τοῦ Βροντοχίου[2], ὁ δὲ ἐν δυσὶν ἄλλοις χρυσοβούλλοις τοῦ αὐτοῦ ναοῦ μνημονευόμενος ναὸς τῶν Ἁγ. Θεοδώρων[3] — ὃν προφανῶς ὑπονοεῖ ὁ Struck[4] — δὲν εἶναι ὁ ἐν Μυστρᾷ, ἀλλ᾽ ὁμώνυμον «μετόχιον ἐπιλεγόμενον τοῦ Βροντοχίου» καταλεγόμενον ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις μετ᾽ ἄλλων μακρινῶν κτημάτων τῆς Μονῆς. Εἰς τὸ αὐτὸ λάθος ὑπέπεσε παλαιότερον καὶ ὁ Λάμπρος[5], ὅπερ διώρθωσεν ἤδη ὁ Στέφ. Δραγούμης[6].

Τέλος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ σημειῶ, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐπίκλησις τοῦ ἐν Μυστρᾷ ναοῦ εἶναι Ἅγιοι Θεόδωροι καὶ οὐχὶ Ἅγιος Θεόδωρος, ὡς ἐπανειλημμένως τὸν ἀποκαλεῖ εἰς τὰς ἐκθέσεις του ὁ κ. Ἀδαμαντίου[7], βασισθεὶς προφανῶς ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως τοῦ Omont[8], ἣν ὅμως διώρθωσεν ἀμέσως ὁ Λάμπρος[9].

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

---

1 Mistra, eine mittelalterliche Ruinenstadt, Wien und Leipzig 1910 σ. 88.
2 Millet, Bull. Corr. Hellénique 1899 σ. 118, VI.
3 Millet, ἔ. ἀ. σ. 103, 25 - 110, 37.
4 Ἔνθ. ἀν. ἰδίᾳ σελ. 102.
5 Ν. Ἑλληνομνήμων Α, (1904) 332.
6 Ἀθηνᾶ, XXI (1909) σελ. 303.
7 Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρ. 1906, 173 - 1907, 129 - 139 1908, 122 - 129.
8 Fac- similés κλπ. σ. 14.
9 Ν. Ἑλληνομνήμων Α, (1904) 331 σημ. 2.

ΤΟ ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΟΝ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΙΑΚΩΒΟΥ

Τὸ ἀπεικονιζόμενον ἐνταῦθα βυζαντιακὸν μολυβδόβουλλον, προερχόμενον ἐκ τῆς συλλογῆς Rollin-Feuardent, ἐδημοσιεύθη καὶ ἀπεικονίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ G. Schlumberger ἐν τῷ Musée Archéologique τοῦ 1877.

Εἰκ. 1. Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰακώβου.

Ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως φέρει τὴν Θεοτόκον καὶ τὸν ἅγιον Δημήτριον ἱσταμένους ἀντωποὺς καὶ δεομένους, ἄνω δὲ ἐν τῷ μέσῳ προτομὴν τοῦ Χριστοῦ εὐλογοῦντος δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

+ΙΑΚΟΒ
ȢСΦΡΑΓΙС
ΜΑΘЄССΑΛΟΝΙ
ΚΗСЄΧΧΡΙСΤΟ
ΤЄΚȢСΑΝΚΑΙ
ΤΟΝΜΑΡΤΥ
ΡΑΦЄΡЄΙ
+

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην διαγνοὺς ὡς ἔμμετρον καὶ ἀποτελουμένην ἐκ δύο τριμέτρων στίχων ἰαμβικῶν ὁ Froehner, ἀνεδημοσίευσεν ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ τῶν ἐμμέτρων ἐπὶ μολυβδοβούλλων ἐπιγραφῶν[1]. Οὗτος προσπαθήσας

---

1 Froehner, Bulles metriques, Annuaire de la Société des antiquaires de France, 1882 σ. 50 ἀριθ. 35.

νὰ διορθώσῃ τὴν ἀνωμαλίαν, ἀντὶ ΘΕCCΑΛΟΝΙΚΗCΕΧ ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ στίχῳ τῆς ἐπιγραφῆς ἀνέγνω ΘΕCCΑΛΟΝΙΚΕωC, οὕτω δὲ συνεπλήρωσε τὴν ὅλην ἐπιγραφήν.

Ἰακώβου σφράγισμα Θεσσαλονικέως
Χριστοτεκοῦσαν καὶ τὸν μάρτυρα φέρει.

Ὁ Schlumberger ὅμως ἀναδημοσιεύσας τὸ μολυβδόβουλλον ἐν τῇ Sigillographie de l'Empire Byzantin (σελ. 105-106) δὲν ἀποδέχεται τὴν διόρθωσιν τοῦ Froehner καὶ ἐπιμένει ὅτι τὰ δύο μετὰ τὴν λέξιν ΘΕCCΑΛΟΝΙΚΗC γράμματα ЄΧ δέον ἀσφαλῶς νὰ συμπληρωθῶσιν ἐξ(άρχου). Εἶναι ὅμως παράδοξον ὅτι ὁ Schlumberger παρεῖδεν ὅτι τὸ δεύτερον ἐκ τῶν δύο γραμμάτων δὲν εἶναι Ξ ἀλλὰ Χ, ὥστε ἡ συμπλήρωσις αὐτοῦ ἐξ(άρχου) νὰ καθίσταται ἀδύνατος.

Ὁ Froehner, ἐπανερχόμενος βραδύτερον εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ μολυβδοβούλλου, (Annuaire 1884 σελ. 316 σημ. 2) παρατηρεῖ ὅτι δέον ν' ἀναγνωσθῇ τὸ τέλος τοῦ πρώτου στίχου Θεσσαλονίκης ἀντὶ τοῦ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ προταθέντος Θεσσαλονικέως.

Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰακώβου ἀπησχόλησε καὶ τὸν Ν. Βέην[1], ὅστις ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι λίαν ἐπιφυλακτικὸς νομίζων ὅτι πρέπει νὰ ἐπανεξετασθῇ τὸ πρωτότυπον τοῦ μολυβδοβούλλου, διότι τὸ πανομοιότυπον, ὅπερ δημοσιεύει ὁ Schlumberger δὲν φαίνεται εἰς αὐτὸν σαφὲς καὶ βέβαιον, ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν χρονολογικὴν αὐτοῦ κατάταξιν παρατηρεῖ ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Schlumberger (Sigil. σελ. 105) ὅτι ὁ Ἰάκωβος διετέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοῦ 1300 μέχρι τοῦ 1322 δὲν εἶναι ἀκριβής, διότι οὗτος κατεῖχε τὸν θρόνον Θεσσαλονίκης καὶ πρὸ τοῦ 1300. Τοῦτο ἐξάγεται ἔκ τινος «γράμματος παραδοτηρίου» ἀποκειμένου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς ἁγιορειτικῆς μονῆς Ζωγράφου ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰακώβου καὶ φέροντος τὴν ὑπογραφὴν «† *ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Θετταλίας Ἰάκωβος, μηνὶ Μαΐῳ ἰνδικτιῶνος δωδεκάτης τοῦ ,ςωζ' ἔτους ἀπὸ θεμελιώσεως κόσμου*», ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1299 μ.Χ. Τὸ ἀνωτέρω γράμμα παραδοτήριον ἐδημοσιεύθη ἐν Παραρτήματι τοῦ ΙΓ' τόμου τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν Πετρουπόλεως 1907 σ. 34 κ. ἑ. ἀριθ. XVI.

Τελευταῖος ἐπελήφθη τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς ὁ πατὴρ V. Laurent ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ τῶν ἐμμέτρων ἐπιγραφῶν ἐπὶ βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων[2]. Οὗτος παρατηρεῖ ὅτι τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τοῦ μολυβδοβούλλου (Ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος δεόμενοι πρὸ τῆς προτομῆς τοῦ Χριστοῦ)

[1] Ν. Βέη, Διορθώσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων, Journal inten. d'Arch. Numismatique τόμ. XIII, 9, 10 ἀρ. 11.
[2] V. Leurent, Bulles metriques. Ἑλληνικὰ τόμ. Δ' σελ. 341.

καὶ ὁ ῥυθμὸς τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ ἐπιτρέπουσι ν' ἀποδώσωμεν τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὸν μητροπολίτην Ἰάκωβον, ὅστις, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, προΐστατο τῆς Ἐκκλησίας Θεσσαλονίκης περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης τρίτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος. Ὡσαύτως παρατηρεῖ ὁ πατὴρ Laurent ὅτι τὸ τέλος τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς παρουσιάζει σοβαρὰν ἀνωμαλίαν, ἥτις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διευκρινισθῇ κατὰ τρόπον ὁριστικόν. Ἀπορρίπτων τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Schlumberger: Θεσσαλονίκης ἐξ(άρχου), διότι κατὰ τὰ τέλη τῆς δεκάτης τρίτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἀσφαλῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν ἔξαρχον Θεσσαλονίκης, προσπαθεῖ, ὑπὸ ἐπιφύλαξιν πάντοτε, νὰ ἐξεύρῃ ἄλλην τινὰ λύσιν τῆς ἀναγνώσεως τοῦ τέλους τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐμμέτρου ἐπιγραφῆς.

Ἐπειδὴ ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἔφερε τὸν τίτλον ἔξαρχος πάσης Θεσσαλίας, ὁ Laurent νομίζει ὅτι ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ δέον ν' ἀναγνωσθῇ Θεσσαλῶν ἐξ(άρχου), θέλων δὲ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀνωμαλίαν ἣν παρουσιάζει τὸ ΘΕCCΑΛΟΝΙΚΗC ЄΧ ἀποδίδει τὸ πρᾶγμα εἰς σφάλμα γραφικὸν τοῦ χαράκτου, ὅστις ἀπατηθείς, ἀντὶ νὰ χαράξῃ ἐν τῷ βουλλωτηρίῳ ΘΕCCΑΛΩΝ μετέβαλε τὸ ἐθνικὸν εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως (= ΘΕCCΑΛΟΝΙΚΗC). Ἐπειδὴ ὅμως καὶ μετὰ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ ὁ πρῶτος στίχος ἀποτελεῖται ἐκ δεκατριῶν συλλαβῶν: Ἰακώβου σφράγισμα Θεσσαλῶν ἐξ(άρχου), ὁ Laurent, θέλων νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, νομίζει ὅτι ὁ συνθέσας τὴν ἔμμετρον ἐπιγραφὴν ἐθεώρησε τὰ δύο πρῶτα γράμματα Ια τῆς λέξεως Ἰακώβου ὡς μίαν συλλαβήν.

Καίτοι ὁ Laurent μετ' ἐπιφυλάξεως διετύπωσε τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ, διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δέον ὁ πρῶτος στίχος ν' ἀναγνωσθῇ Ἰακωβου σφράγισμα Θεσσαλῶν ἐξ(άρχου) ἐν τούτοις πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ταῦτα ἐστηρίχθησαν ἐπὶ σφαλερᾶς βάσεως, διότι καὶ οὗτος συμπληρῶν τὰ δύο πρῶτα γράμματα ЄΧ εἰς ἐξ(άρχου) παρεῖδεν, ὅπως καὶ ὁ Schlumberger, ὅτι τὸ δεύτερον ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων δὲν εἶναι Ξ, ἀλλὰ Χ, ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ πρῶτον τῆς ἑπομένης λέξεως ΧΡΙCΤΟΤΕΚȣCΑΝ.

Τούτου τεθέντος πᾶσα ἀπόπειρα ὅπως συμπληρωθῶσι τὰ δύο γράμματα εἰς ἐξ(άρχου) καθίσταται ἀδύνατος. Πλὴν τούτου γεννᾶται ἡ ἀπορία διατί ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰάκωβος δὲν θὰ ἐχάρασσεν ἐν τῇ σφραγῖδι αὐτοῦ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἧς προΐστατο ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἄρχων, ἀλλὰ μόνον τὸν τίτλον αὐτοῦ ὡς ἐξάρχου Θεσσαλίας. Ἄλλως τε καὶ ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ Ἰακώβου εἰς τὸ παραδοτήριον γράμμα τῆς μονῆς Ζωγράφου τοῦ ἔτους 1299 προηγεῖται τὸ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ ἕπεται ὁ τίτλος αὐτοῦ ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Θετταλίας. Οὐδὲ ὑπάρχει παράδειγμα μητροπολίτου, ὅστις νὰ παραλείπῃ ἐν τῇ σφραγῖδι αὐτοῦ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἧς προΐστατο ὡς ποιμὴν καὶ νὰ ἀναφέρῃ μόνον τὸν

τίτλον αὐτοῦ ὡς ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου. Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ περιφήμου μητροπολίτου Ἐφέσου Ἰσαάκ, τῶν χρόνων Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Ἰσαὰκ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Ἀσίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερὸν ὅτι οὔτε Θεσσαλονίκης ἐξ(άρχου) οὔτε Θεσσαλῶν ἐξ(άρχου) δύναται ν᾽ ἀναγνωσθῇ τὸ τέλος τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐμμέτρου ἐπιγραφῆς τοῦ μολυβδοβούλλου τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰακώβου. Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Laurent Θεσσαλῶν ἐξ(άρχου) εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι συνεῖδεν οὗτος τὸ ἄστοχον τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως, διορθώσας αὐτὴν εἰς *Θεσσαλονίκης* εἰς τὰ notanda et corrigenda τῶν ἐμμέτρων αὐτοῦ ἐπιγραφῶν ἐπὶ μολυβδοβούλλων (Ἑλληνικὰ τόμ. Η΄ σ. 324), χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὕπαρξιν ἐν τέλει τῶν δύο γραμμάτων ϵχ.

Ὅ,τι παρεπλάνησε τοὺς μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντας εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐμμέτρου ἐπιγραφῆς τοῦ μολυβδοβούλλου τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰακώβου εἶναι ὅτι δὲν ἀνεμνήσθησαν οὗτοι ὅτι εἰς ἐπιγραφὰς εἴτε ἐπὶ λίθων εἴτε ἐπὶ μετάλλων, τόσον τῶν ἑλληνικῶν καὶ ρωμαϊκῶν ὅσον καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων, συχνάκις οἱ λαξεύοντες ἢ χαράσσοντες αὐτάς, ἐξ ἀβλεψίας ἢ παραδρομῆς, ἄλλοτε παραλείπουσι γράμματα, ἄλλοτε λαξεύουσιν ἢ χαράσσουσι διπλᾶ καὶ ἄλλοτε θέτουσιν ἄλλα ἀντ᾽ ἄλλων. Τοιαῦτα σφάλματα ὑπάρχουσι πολυαριθμότατα εἰς ἑλληνικάς, ρωμαϊκὰς καὶ μεταγενεστέρων χρόνων ἐπιγραφάς. Πολλάκις δὲ καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν λίθων ὑπάρχουσι διωρθωμένα γράμματα, ἅτινα πρότερον εἶχον πλημμελῶς χαραχθῆ. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ, διότι ἡ λάξευσις ἢ χάραξις τῶν ἐπιγραφῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὖσα χειρωνακτικὴ ἐργασία, ἐξετελεῖτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπ᾽ ἀνθρώπων ἀπαιδεύτων, οἵτινες ἦτο εὔκολον νὰ παρανοήσωσι τὰ κείμενα ἅτινα ἐδίδοντο εἰς αὐτοὺς πρὸς λάξευσιν ἢ χάραξιν.

Ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ τοῦ μητροπολίτου Ἰακώβου ἡ ἔμμετρος ἐπιγραφή, ὡς ἐδόθη ὑπὸ τοῦ συνθέσαντος αὐτὴν εἰς τὸν χαράκτην τοῦ βουλλωτηρίου, εἶχε κανονικῶς:

Ἰακώβου σφράγισμα Θεσσαλονίκης
Χριστοτεκοῦσαν καὶ τὸν μάρτυρα φέρει.

Οὗτος ὅμως, ἐξ ἀβλεψίας ἢ παραδρομῆς, ἐχάραξεν ἐν τῷ βουλλωτηρίῳ μετὰ τὸ τελευταῖον γράμμα τῆς λέξεως ΘΕϹϹΑΛΟΝΙΚΗϹ δεύτερον ϲ καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς λέξεως ΧΡΙϹΤΟΤΕΚΟΥϹΑΝ δεύτερον χ. Λέγομεν δὲ ὅτι τὸ πρῶτον γράμμα εἶναι ϲ καὶ ὄχι ϵ, διότι, ὡς φαίνεται καὶ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ μολυβδοβούλλου, τὸ ἐκληφθὲν ὡς μέση κεραία τοῦ ϵ πιθανώτερον εἶναι ρωγμὴ τοῦ μολύβδου, διότι ἡ γραμμὴ αὕτη διέρχεται καίτοι λεπτοτέρα καὶ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ϲ τελευταίου γράμματος τῆς λέξεως ΘΕϹϹΑΛΟΝΙΚΗϹ.

Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, εἴτε ϵ εἴτε ϲ εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ

τῶν δύο τελευταίων γραμμάτων γεγονὸς ἀπομένει ὅτι ταῦτα ἐχαράχθησαν ἐκ παραδρομῆς ἢ ἀβλεψίας τοῦ χαράκτου τοῦ βουλλωτηρίου[1].

Οὕτω μόνον δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ ἡ ὕπαρξις τῶν δύο γραμμάτων, διότι, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, ἡ ἀνάγνωσις ἐξ(άρχου) ἐν τέλει τοῦ πρώτου στίχου εἶναι ἀδύνατος, ἀφ᾽ οὗ τὸ δεύτερον τῶν δύο ἐπὶ πλέον γραμμάτων δὲν εἶναι Ξ ἀλλὰ χ. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ϲ καὶ ὄχι ϵ ἂν δεχθῶμεν, ὅπερ πιθανώτατον, ὅτι ἡ ὡς μέση κεραία ἐκληφθεῖσα τοῦ γράμματος τούτου εἶναι μᾶλλον ῥωγμὴ τοῦ μολύβδου.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ἐκεῖνο, ὅπερ πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐσημειώσαμεν, ὅτι εἰκόνες μολυβδοβούλλων γενόμεναι ἐκ σχεδιογραφημάτων οὐδεμίαν παρέχουσι ἐγγύησιν ὅτι παρουσιάζουσι πιστὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἐπ᾽ αὐτῶν ἐπιγραφῶν.

Ἠδύνατό τις ὅμως νὰ παρατηρήσῃ ὅτι, ἀφ᾽ οὗ ἦσαν καταφανῆ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ μολυβδοβούλλου τὰ δύο ἐπὶ πλέον γράμματα, διὰ τί δὲν προέβησαν εἰς τὴν ἀχρήστευσιν τοῦ βουλλωτηρίου καὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλου; Τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ἴσως ἐθεωρήθη ἐπουσιώδης ἡ παρεμβολὴ τῶν δύο γραμμάτων, ἴσως δὲν ἦτο εὐχερὴς ἡ ἀντικατάστασις τοῦ βουλλωτηρίου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλη ἐξήγησις θὰ ἦτο πιθανή, ὅτι ἐξ ἐπειγούσης ἀνάγκης ἐχρησιμοποιήθη τὸ λανθασμένον βουλλωτήριον καὶ ἐξ αὐτοῦ περιεσώθη τὸ μολυβδόβουλλον τῆς συλλογῆς Rollin-Feuardent, βραδύτερον δ᾽ ἀντικατεστάθη παρ᾽ ἄλλου ἀκριβοῦς. Τὸ ὅτι δὲν περιεσώθησαν μολυβδόβουλλα ἐκ τοῦ δευτέρου τούτου βουλλωτηρίου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ παράδοξον, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι, καίτοι περιεσώθησαν πολλαὶ χιλιάδες μολυβδοβούλλων, σπάνιαι εἶναι αἱ περιπτώσεις δύο ἢ πλειοτέρων ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τῶν περισωθέντων μέχρι τοῦδε βυζαντιακῶν μολυβδοβούλλων θὰ ἀπετυπώθησαν διὰ τῶν βουλλωτηρίων δεκάδες, πολλάκις δὲ καὶ ἑκατοντάδες ἀντιτύπων ἐξαρτωμένων κάτωθεν τῶν παντοίας φύσεως ἐγγράφων. Τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὸ γεγονὸς τῆς χρησιμότητος τοῦ μολύβδου. Τὰ ἀνευρισκόμενα μολυβδόβουλλα ἀνεχωνεύοντο εἰς μεταγενεστέρους χρόνους εἴτε μεταβαλλόμενα εἰς σφαίρας πυροβόλων ὅπλων, εἴτε ἄλλως πως χρησιμοποιούμενα. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι ἓν μόνον περιεσώθη μολυβδόβουλλον τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰακώβου.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ ἔμμετρος ἐπιγραφὴ τοῦ μολυβδοβούλλου ἀποτελεῖται ἐκ δύο κανονικῶν τριμέτρων ἰαμβικῶν στίχων δωδεκασυλλάβων:

Ἰακώβου σφράγισμα Θεσσαλονίκης
Χριστοτεκοῦσαν καὶ τὸν μάρτυρα φέρει.

ΚΩΝΣΤ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Ὁμοίως ἐν τῇ πρώτῃ λέξει τῆς ἐπιγραφῆς ***Ἰακώβου*** ἐτέθη **ο** ἀντὶ **ω** ὑπὸ τοῦ χαράκτου τοῦ βουλλωτηρίου ἐξ ἀβλεψίας ἢ παραδρομῆς.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

A. Grabar, *L'empereur dans l'art byzantin. Recherches sur l'art officiel de l'Empire d'Orient. Paris, 1936. Les Belles Lettres. (Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg, Fascicule 75). 296 σελίδες μετὰ 12 εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ καὶ 40 πινάκων ἐν τέλει.*

Ὁ κ. A. Grabar διὰ τοῦ νέου τούτου βιβλίου του ἀποκαλύπτει μίαν ὄψιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἐντελῶς σχεδὸν ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, τὴν ὕπαρξιν δηλαδὴ αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας, βαινούσης παραλλήλως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν τοιαύτην, καὶ διεπομένης ἀπὸ ὡρισμένους, ὡς καὶ ἐκείνη, κανόνας. Τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτὴν εἰκονογραφίαν, ἧς τὴν ὕπαρξιν διὰ τοὺς ὑστέρους Ρωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους εἶχον ἤδη ἀρχίσει νὰ διαπιστώνουν σπουδαῖοι ἐρευνηταὶ τῆς περιόδου ταύτης καὶ μάλιστα ὁ Alföldi (Πρβ. J. Gagè ἐν Byzantion, 11, 1936, 325 κ. ἑξ.), ὁ κ. Gr. ἐξετάζει ἐν πάσῃ δυνατῇ λεπτομερείᾳ εἰς τὸ βιβλίον του.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἔργου του ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ μνημεῖα καὶ τὰ θέματα, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν κύκλον τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας. Τοιαῦτα εἶναι αἱ προσωπογραφίαι καὶ οἱ ἀνδριάντες τῶν αὐτοκρατόρων, εἴτε ἐν προτομῇ, εἴτε ὁλόσωμοι, ὄρθιοι ἢ ἐπὶ θρόνου, εἴτε τέλος ὁμάδες προσωπογραφιῶν ἢ ἀνδριάντων, ὅπου εἰκονίζεται ὁλόκληρος ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια κλπ. Ἄλλη κατηγορία θεμάτων ἀναφέρεται εἰς τὴν παράστασιν τοῦ αὐτοκράτορος ὡς νικητοῦ καὶ θριαμβευτοῦ, εἰς αὐτὴν δὲ ἀνήκουσιν αἱ εἰκόνες αὐτοῦ κρατοῦντος τὸ ὄργανον τῆς νίκης, δηλ. τὸν σταυρὸν ἢ τὸ λάβαρον, αἱ σκηναὶ τῶν νικηφόρων αὐτοῦ μαχῶν, αἱ παραστάσεις τοῦ αὐτοκράτορος καταπατοῦντος τὸν ἡττημένον βάρβαρον ἢ τὸν δαίμονα, αἱ εἰκόνες αὐτοῦ ἐφίππου, ἡ προσφορὰ εἰς τὸν νικητὴν βασιλέα λαφύρων ἢ κατακτηθεισῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν, αἱ σκηναὶ κυνηγίου, αἵτινες συμβολίζουν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος, αἱ ἀπεικονίσεις σκηνῶν τοῦ Ἱπποδρόμου, τόπου τῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως, καὶ τέλος συνθετοί τινες παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀπεικονίζονται περισσότερα τοῦ ἑνὸς θέματα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀπαριθμηθέντων καὶ τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ἡ δ᾽ εἰκόνων ἐξύμνησις τῶν νικῶν καὶ τῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως.

Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω παραστάσεις ἀναφέρονται εἰς τοὺς πολέμους τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ βαρβάρων καὶ εἰς τὰς νίκας αὐτοῦ· ὑπάρχει ὅμως καὶ ἑτέρα ὁμὰς παραστάσεων ἀναφερομένη εἰς τὰς σχέσεις τοῦ βασιλέως πρὸς

τοὺς ὑπηκόους του. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραστάσεις τῶν ὑπηκόων προσκυνούντων τὸν βασιλέα, αἱ σκηναὶ τοῦ βασιλέως παρέχοντος ἀξιώματα εἰς τοὺς αὐλικούς, τοῦ βασιλέως προεδρεύοντος τῶν Συνόδων κ.ἄ. Ἄλλη τέλος ὁμὰς παραστάσεων εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν βασιλέα ἔναντι τοῦ Χριστοῦ, αἱ εἰκόνες δηλαδὴ αὐτοῦ προσκυνοῦντος τὸν Χριστὸν ἢ τὴν Θεοτόκον, τοῦ βασιλέως προσφέροντος εἰς τὸν Θεὸν δῶρα ἢ ἐκκλησίας καὶ τέλος αἱ παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ ἢ τῆς Θεοτόκου στεφόντων τὸν βασιλέα.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλίου του ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν διαφόρων τούτων παραστάσεων.

Εἶναι ἀληθῶς περίεργον ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν θεμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας εὑρίσκονται ἐν μεγίστῃ χρήσει κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀπὸ τοῦ 4ου δηλαδὴ μέχρι τοῦ 6ου αἰῶνος. Εἰς τοὺς τρεῖς τούτους αἰῶνας ἀνάγονται τὰ πλεῖστα τῶν διασωθέντων μνημείων, ὡς καὶ αἱ ὑπάρχουσαι περιγραφαὶ ἐξαφανισθέντων τοιούτων. Ἡ συστηματικὴ ὅμως μελέτη τῶν θεμάτων τούτων δεικνύει ὅτι τὰ πλεῖστα αὐτῶν, ἰδίως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς νίκας καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ βασιλέως, ἕλκουσι τὴν καταγωγήν των ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς τέχνης τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ ὅτι ἐκ ταύτης ἦλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑποστάντα μόνον μικρὰς τροποποιήσεις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἔτι ὅμως περιεργότερον συμπέρασμα, ἐξαγόμενον ἀπὸ τὴν λεπτομερῆ ἔρευναν τοῦ συγγραφέως εἶναι ὅτι πλεῖστα ἐκ τῶν θεμάτων τούτων ἔχουσιν Ἀνατολικὴν τὴν καταγωγήν, προερχόμενα ἀπὸ τὴν τέχνην τῶν Πάρθων, τῶν Περσῶν κλπ. Ταῦτα ὅμως ἡ Βυζαντινὴ εἰκονογραφία παρέλαβεν ὄχι ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν πηγήν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορικὴν τέχνην. Τὸ ἀληθῶς ἀπροσδόκητον, ἀλλ᾽ ἀκριβέστατον τοῦτο συμπέρασμα, ἐπεκτεινόμενον καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν τέχνην, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἀναψηλάφησιν πολλῶν παλαιοτέρων θεωριῶν περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς.

Ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 6ου αἰῶνος παρατηροῦνται τὰ πρῶτα συμπτώματα βαθείας ἀλλαγῆς εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν εἰκονογραφίαν. Πολλὰ τῶν θεμάτων τῶν κληροδοτηθέντων ἀπὸ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, περιπίπτουσιν εἰς ἀχρηστίαν, ἀντιθέτως δὲ ἐμφανίζονται τὰ πρῶτα καθαρῶς χριστιανικὰ σύμβολα. Κατὰ τὴν περίοδον τὴν προηγηθεῖσαν τῆς εἰκονομαχίας παρατηρεῖται γενικῶς ἡ τάσις τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν παλαιῶν Ρωμαϊκῶν τύπων διὰ τῆς προσθήκης εἰς αὐτούς, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐσωτερικῆς ἑνότητος, χριστιανικῶν τινων συμβόλων, ὡς τοῦ Λαβάρου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ μονογράμματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ κ.λ.π. Ἡ τάσις ὅμως αὕτη τῆς ἐκχριστιανίσεως τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς εἰκονογραφίας διακόπτεται ἀποτόμως μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν Εἰκονομαχικῶν ἐρί-

δων. Οἱ Εἰκονομάχοι βασιλεῖς, ἀπομακρύναντες καὶ ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τὰ νομίσματά των τὰς εἰκόνας τῶν ἱερῶν προσώπων, προσεπάθησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὰς Ρωμαϊκὰς αὐτοκρατορικὰς παραστάσεις καὶ προπάντων τὰς συνθέσεις τὰς εἰκονιζούσας τὸν θρίαμβον τῶν αὐτοκρατόρων. Εἰς τὸν θριαμβικὸν τοῦτον κύκλον ἀνήκουσιν, ὡς εἴδομεν, αἱ παραστάσεις τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ αἱ σκηναὶ τοῦ κυνηγίου. Οὕτως ἡ κατηγορία τῶν εἰκονολατρῶν συγγραφέων κατὰ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, ὅτι ἀντικατέστησαν ἐν τοῖς ναοῖς τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων διὰ σκηνῶν τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τοῦ κυνηγίου, δέον τοῦ λοιποῦ νὰ ἐξετάζωνται μετὰ περισσοτέρας προσοχῆς, διότι εἶναι πολὺ πιθανὸν αἱ σκηναὶ αὗται ν' ἀνῆκον εἰς τὸν κύκλον τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας καὶ συνεπῶς νὰ μὴ εἶχον διακοσμητικὸν ἁπλῶς χαρακτῆρα.

Ἡ ἐπικράτησις τῶν εἰκονολατρῶν καὶ ἡ ἐν ἔτει 843 ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας εἶναι ἡ ἀρχὴ νέας περιόδου καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν εἰκονογραφίαν. Οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς καὶ οἱ Κομνηνοὶ συνεχίζουν βεβαίως τὴν παράδοσιν τῶν αἱρετικῶν προκατόχων των, ἀλλὰ συγχρόνως πλουτίζουν καὶ μεταβάλλουν τοὺς παλαιοὺς τύπους. Ὅ,τι κυρίως χαρακτηρίζει τὴν αὐτοκρατορικὴν εἰκονογραφίαν τῆς μετὰ τὴν Εἰκονομαχίαν περιόδου εἶναι ἡ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνάμιξις εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας ὄχι μόνον τῶν ἱερῶν συμβόλων, ὅπως ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἱερῶν προσώπων, κυρίως τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου. Ἡ προσέγγισις αὕτη πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν ὀφείλεται, κατὰ τὸν συγγραφέα, εἰς λόγους ἱστορικούς. Ἐνῷ δηλαδὴ κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους, μέχρι τῶν Εἰκονομάχων ἀκόμη, ὑπεστηρίζετο ἡ θεωρία ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦτο ἡ κεφαλὴ ὄχι μόνον τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὸν θρίαμβον τῆς Ὀρθοδοξίας αἱ ἐξουσίαι ἐχωρίσθησαν καὶ ἔναντι τοῦ Βασιλέως ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους ἵσταται ὁ Πατριάρχης ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τῆς δυαρχίας εἰκονίζει συμβολικῶς ἡ μετὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους δημιουργηθεῖσα εἰκονογραφικὴ σύνθεσις τῆς «Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου», ἣν συχνὰ εὑρίσκομεν εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μὲν Μωϋσῆς συμβολίζει τὸν Βασιλέα, ὁ δὲ Ἀαρὼν τὸν Πατριάρχην. Ἡ Ἐκκλησία, παντοδύναμος πλέον, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει καὶ ἡ κατὰ τὴν περίοδον ἀκριβῶς ταύτην δημιουργηθεῖσα σύνθεσις τοῦ Βασιλέως στεφομένου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἢ τῆς Θεοτόκου ἢ ὑπὸ Ἁγίου. Τὰ ἱερὰ ταῦτα πρόσωπα εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς συνθέσεις τίθενται ἀντὶ τοῦ Πατριάρχου, ὅστις εἰς τὴν πραγματικότητα ἔστεφε τοὺς Βασιλεῖς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων τὰ ἴδια θέματα τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας ἐξακολουθοῦσι ν' ἀπεικονίζωνται, ἀλλὰ χωρὶς πλέον τὴν λάμψιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν προηγουμένων αἰώνων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην αἱ βασιλικαὶ παραστάσεις ὁμοῦ μὲ τὴν αὐλικὴν ἐθιμοτυπίαν μεταδίδονται καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς αὐλάς. Δεσπόται Ἕλληνες, ἡγεμόνες καὶ ἡγεμονίσκοι Βούλγαροι, Σέρβοι, Ρουμάνοι εἰκονίζονται πλέον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ οἱ Βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου.

Λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν μνημείων τῆς αὐτοκρατορικῆς εἰκονογραφίας δεικνύει ὅτι ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἱστορία τῆς τέχνης τῶν ἀνακτόρων δὲν συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὰς περιόδους ἀκμῆς καὶ καταπτώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, ὅπως π.χ. οἱ αἰῶνες τῆς Εἰκονομαχίας, καθ' ἃς ἡ αὐτοκρατορικὴ εἰκονογραφία ἀκμάζει. Ἀντιθέτως, ἡ μεγάλη ἄνθησις τῆς τέχνης κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων εἶναι ἐποχὴ παρακμῆς διὰ τὴν τέχνην τῶν ἀνακτόρων. Τὸ περίεργον τοῦτο φαινόμενον ὀφείλεται, κατὰ τὸν συγγραφέα, εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ εἰκονογραφία δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ τῶν τελευταίων αἰώνων τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ εἰκονογραφία αὕτη μετενεχθεῖσα εἰς Κων/πολιν, διατρέχει κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς αἰῶνας τὸν δρόμον τῆς παρακμῆς, ἀναζωπυρουμένη μόνον ἐπ' ὀλίγον διὰ τῆς θελήσεως ἰσχυρῶν τινων Βασιλέων. Ἡ εἰκονογραφία αὕτη, ζῶσα καὶ κινουμένη ἐντὸς τῶν τύπων οὓς ἐδημιούργησεν ἡ αὐτοκρατορικὴ Ρώμη, δὲν ἔχει πλέον τὴν δύναμιν τῆς ἀνανεώσεως, ἣν ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ δόγμα καὶ ἀπὸ τὴν λατρείαν.

Ὅπως ἡ αὐτοκρατορικὴ εἰκονογραφία, ἰδίως μετὰ τὴν εἰκονομαχικὴν περίοδον, δανείζεται στοιχεῖα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, οὕτω καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰκονογραφία δανείζεται τοιαῦτα ἐκ τῆς τέχνης τῶν ἀνακτόρων. Τὴν σχέσιν ταύτην ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἔργου του, ὅπου παραθέτει σειρὰν ὅλην ἐκκλησιαστικῶν εἰκονογραφικῶν θεμάτων, ὧν ἡ καταγωγὴ δέον ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὴν εἰκονογραφίαν τῶν ἀνακτόρων. Τοιαῦτα θέματα διὰ μὲν τὴν πρώτην περίοδον (4ου-6ου αἰ.) εἶναι: αἱ ἐπὶ θρόνου παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ὁ κενὸς θρόνος τοῦ Κυρίου, ἡ εἰς τὸν Πέτρον παράδοσις τοῦ Νόμου, ὁ Ἰησοῦς στέφων τοὺς Ἁγίους, ἡ προσκύνησις τοῦ Κυρίου, ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ θρόνου ἐν μέσῳ τῶν Ἀποστόλων, ἡ διάταξις καὶ τὰ θέματα τῶν θριαμβευτικῶν τόξων τῶν Βασιλικῶν τῆς Ρώμης, ἡ προσφορὰ εἰς τὸν Ἰησοῦν, αἱ παραστάσεις τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ, ἡ διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, αἱ εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ βαίνοντος ἐπ' ἀσπίδος καὶ βασιλίσκου καὶ τέλος αἱ εἰκόνες τοῦ θριαμβικοῦ Σταυροῦ. Διὰ τὴν δευτέραν περίοδον, τοὺς κυρίως δηλαδὴ Βυζαντινοὺς χρόνους, θέματα τοιαῦτα εἶναι: ἡ εἰς Ἅδου κάθοδος τοῦ Χριστοῦ, ἡ Δευτέρα παρουσία, αἱ λιτανεῖαι καὶ τὸ Στιχηρὸν τῶν Χριστουγέννων. «Τί σοι προσενέγκωμεν, Χριστέ».

Τῶν παραστάσεων τούτων τὰ παράλληλα εὑρίσκει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰς ἀναλόγους παραστάσεις τῶν διαφόρων ἐπισήμων πράξεων τῶν Βασιλέων.

Τοιοῦτον τὸ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀξιολογώτατον βιβλίον τοῦ κ. Grabar, διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὁποίου ἐχρησιμοποίησεν οὗτος πάντα τὰ γνωστὰ μνημεῖα τῆς αὐτοκρατορικῆς τέχνης, ὧν τὰ πλεῖστα παρέχει εἰς τοὺς ἐν τέλει

τοῦ ἔργου του πίνακας. Ὅπου ὅμως τὰ μνημεῖα ἔλειπον, ἐχρησιμοποίησεν ἀφθόνως τὰ νομίσματα καὶ τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων, μέσα δι' ὧν ἐπέτυχε τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρωσιν τῶν μεγάλων χασμάτων, ἅτινα προὐξένησεν ἡ καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς τέχνης.

Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Grabar ὄχι μόνον νέαι ἀπόψεις ἐντελῶς πρωτότυποι, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέρος ἑρμηνεῖαι μνημείων ἐξόχως ἐπιτυχεῖς. Ἡ ἑρμηνεία ἐπὶ παραδείγματι τοῦ περιλαλήτου ψηφιδωτοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας, τοῦ παριστάνοντος, ὡς τουλάχιστον πιστεύεται, τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα ϛ´ τὸν Σοφὸν γονυπετῆ πρὸ τοῦ ἐπὶ θρόνου καθημένου Ἰησοῦ, ἔχοντος ἑκατέρωθεν ἐντὸς κύκλων προτομὰς τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἀρχαγγ. Μιχαήλ, εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ μόνη ἐπιτυχὴς ἐκ τῶν πολυαρίθμων μέχρι τοῦδε δοθεισῶν. Ἡ ἐξήγησις ἐπίσης τοῦ συμβολισμοῦ τοῦ περιεχομένου εἰς τὰ ψηφιδωτὰ τὰ κοσμοῦντα τὸ θριαμβευτικὸν τόξον τῆς S. Maria Maggiore ἐν Ρώμῃ, εἶναι ἀξία πλείστης προσοχῆς. Πολλαὶ τέλος ἀπόψεις περὶ τῆς τέχνης τῶν Εἰκονομάχων βασιλέων ρίπτουσι νέον φῶς ἐπὶ τῆς ἐξόχως σκοτεινῆς περιόδου ταύτης.

Οἱ νέοι ὁρίζοντες, οὓς ἀνοίγει τὸ βιβλίον τοῦ κ. Grabar, καὶ ὁ ἐν πολλοῖς ἐντελῶς πρωτότυπος τρόπος ἐξετάσεως καὶ ἑρμηνείας τῶν μνημείων θὰ ἔχωσιν ἀναμφιβόλως αἰσθητὸν τὸν ἀντίκτυπον εἰς τὴν ὑπὸ νέον ἐντελῶς πνεῦμα ἐξέτασιν τῆς τέχνης τοῦ Βυζαντινοῦ μέσου αἰῶνος.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

L. Brehier, *La sculpture et les arts mineurs byzantins, Paris, 1936, Les éditions d'art et d'histoire. 111 σελίδες κειμένου μετὰ 96 φωτοτυπικῶν πινάκων ἐν τέλει.*

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Brehier ἀποτελεῖ τὸν τρίτον τῶν αὐτοτελῶν τόμων περὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, τῶν ἐκδιδομένων εἰς τὴν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ch. Diehl σειράν, ἥτις φέρει τὸν γενικὸν τίτλον Histoire de l'art byzantin, καὶ ἧς ὁ μὲν πρῶτος τόμος περὶ τῆς Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἰδίου Diehl (βλ. Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, 10, 1933, 487 κ. ἑξ.), ὁ δὲ δεύτερος περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὑπὸ τοῦ προώρως ἀποθανόντος J. Ebersolt. Ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Brehier ἐκπονηθεὶς τόμος περιλαμβάνει τὴν ἐπὶ μαρμάρου καὶ ἄλλων ὑλῶν γλυπτικὴν καὶ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς μικροτεχνίας.

Ὁ συγγραφεὺς ἐκτείνεται περισσότερον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπὶ μαρμάρου μνημειακῆς γλυπτικῆς, ἥτις ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀπετέλεσε τὸ θέμα πολλῶν

θεμελιώδους σημασίας δημοσιευμάτων του. Κατόπιν ἐξετάζονται δι' ὀλίγων οἱ γεγλυμμένοι πολύτιμοι λίθοι.

Τὰ περὶ τῶν ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ ἔργων ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται διὰ μακροτέρων, λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας τοῦ εἴδους τούτου τῶν μνημείων, ὧν ἡ μελέτη καὶ ἡ κατάταξις εἶναι ὁπωσδήποτε ἐφικταί, χάρις εἰς τὸν μέγαν ἀριθμόν των.

Μετὰ τὴν διὰ βραχέων ἐξέτασιν τῶν ὀλίγων διασωθέντων ἔργων ξυλογλυπτικῆς καὶ τῶν ἐπὶ χαλκοῦ, ἔρχεται ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ καὶ κατόπιν εἰς ἕνα τῶν πλουσιωτέρων καὶ πολυτιμοτέρων κλάδων τῆς Βυζαντινῆς μικροτεχνίας, τὰ σμάλτα, ἔργα πολυτελείας, ὧν ἡ μεγαλυτέρα ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τοὺς ἐνδοξοτέρους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, δηλ. τὸν 10ον μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος. Συγγενῆ ἐπίσης πρὸς τὴν χρυσοχοϊκὴν εἶναι τὰ νομίσματα καὶ τὰ χρυσόβουλλα τὰ ἀναρτώμενα εἰς τὰ βασιλικὰ ἔγγραφα. Ἀκολουθεῖ κατόπιν ἡ ἐξέτασις τῆς κεραμικῆς, κλάδου τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, τοῦ ὁποίου ἡ συστηματικὴ μελέτη ἤρχισε μόλις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καὶ τῆς ὑελουργίας, ἧς ἐλάχιστα μόνον δείγματα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Τέλος ἐξετάζεται ἡ ὑφαντουργία, μία τῶν σπουδαιοτέρων βιομηχανιῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τῆς ὁποίας τὰ πολύτιμα καὶ πλουσιώτατα προϊόντα προκαλοῦσι ἀληθῶς τὸν θαυμασμόν.

Εἰς τὴν σύντομον, ἀλλὰ λίαν περιεκτικὴν ἔκθεσιν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Βυζαντινῆς γλυπτικῆς καὶ μικροτεχνίας ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὰ σπουδαιότερα γνωστὰ ἔργα, τὰ φυλασσόμενα εἰς Μουσεῖα, Θησαυροφυλάκια καὶ Συλλογάς, τὴν ἔκθεσιν δὲ ταύτην διαφωτίζουσιν οἱ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου 96 λαμπροὶ φωτοτυπικοὶ πίνακες, ὧν προηγεῖται λεπτομερὴς περιγραφή, δίδουσα διὰ τὰ σπουδαιότερα τῶν ἀπεικονιζομένων ἔργων καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Τὰ ἐν τοῖς πίναξιν ἀπεικονιζόμενα ἔργα εἶναι βεβαίως, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, γνωστότατα καὶ πολλάκις δημοσιευμένα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ εἶναι καὶ ἐξόχως χαρακτηριστικὰ τῶν διαφόρων κλάδων καὶ τῶν διαφόρων ἐποχῶν τῆς Βυζαντινῆς γλυπτικῆς καὶ μικροτεχνίας.

Διὰ τὸ ἐν πίν. IX. 1 εἰκονιζόμενον ἀνάγλυφον τὸ ἀποκείμενον ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου καὶ περὶ οὗ σημειοῦται ὅτι προέρχεται ἐξ Ἀθηνῶν, θὰ εἶχον νὰ παρατηρήσω ὅτι θὰ ἦτο ἴσως ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ λεπτομερέστερον καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα ἀνάλογα Ἀθηναϊκὰ ἔργα, καθόσον πολλαὶ λεπτομέρειαι τῶν ἐπ' αὐτοῦ εἰκονιζομένων ζώων καὶ πτηνῶν δὲν φαίνονται συμφωνοῦσαι πρὸς τὴν ἐν Ἀττικῇ γλυπτικὴν παράδοσιν τῶν Βυζαντινῶν χρόνων.

Ἐπίσης τὸ ἐν πίν. XLII ξυλόγλυπτον ἐκ Κύπρου Εἰκονοστάσιον, τὸ εὑρισκόμενον ἐν τῷ Victoria and Albert Museum τοῦ Λονδίνου, δίδει τὴν ἐντύπωσιν ἔργου πολὺ μεταγενεστέρου τοῦ 16ου αἰῶνος.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸ περίφημον ἐν τῷ Μουσείῳ Kaiser-Friedrich

τοῦ Βερολίνου Βυζαντινὸν πινάκιον μὲ τὴν παράστασιν τοῦ Κενταύρου, (πίν. LXXII. 1) νομίζομεν ὅτι, λόγῳ τῆς τεχνικῆς του, θὰ ἠδύνατο νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸν 14ον μᾶλλον αἰῶνα.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Brehier, σύμφωνον πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς συλλογῆς εἰς ἣν ἀνήκει, τὴν εἰς εὐρύτερον δηλαδὴ κοινὸν γνῶσιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, πληροῖ ἀπολύτως τὸν σκοπόν του, ὃν τὰ μέγιστα βοηθεῖ ἡ ἐγνωσμένη γλαφυρότης καὶ εὐκρίνεια τοῦ συγγραφέως.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

***J. D. Stefanescu**, L'illustration des Liturgies dans l'art de Byzance et de l'Orient, Bruxelles, 1936 (Institut de philologie et d'histoire orientales). 193 σελίδες μετὰ 138 πινάκων.*

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Stefanescu εἶδε τὸ πρῶτον τὸ φῶς εἰς δύο συνεχεῖς τόμους τοῦ ἐν Βρυξέλλαις ἐκδιδομένου Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientale (Πρβ. G. de Jerphanion ἐν Orientalia Christiana, II, 1936, 479), κατόπιν δὲ ἀνετυπώθη εἰς ἴδιον τόμον μετὰ πολλῶν προσθηκῶν.

Σκοπὸς τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ ἐξέτασις τῶν ἐν τοῖς ναοῖς διακοσμήσεων, τῶν ὁποίων τὰ θέματα ἔχουσι ληφθῇ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκ τῆς Λειτουργίας ἢ ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ σχετίζονται ὁπωσδήποτε πρὸς τὴν Λειτουργίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ βιβλίου του τὰς πρώτας χριστιανικὰς ἀπεικονίσεις τῶν Κατακομβῶν, τὴν γένεσιν τῆς χριστιανικῆς λειτουργίας καὶ τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐν ταῖς Συναγωγαῖς λατρείαν, τὰ πρὸς τὴν λειτουργίαν σχετικὰ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν κλπ.

Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν μερικῶν ἄλλων προεισαγωγικῶν ζητημάτων — περιγραφὴν τοῦ Ναοῦ κλπ., — ὁ συγγραφεὺς ἔρχεται εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν τριῶν μερῶν τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, δηλ. τὴν Προσκομιδήν, τὴν λειτουργίαν τῶν Κατηχουμένων καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν Πιστῶν. Σὺν τῇ ἀναλύσει ἑκάστου μέρους τῆς λειτουργίας ἐξετάζονται καὶ αἱ εἰς τοιχογραφίας ἢ ψηφιδωτὰ τῶν Ναῶν εὑρισκόμεναι παραστάσεις αἱ ἐκ ταύτης ἐμπνεόμεναι.

Κατόπιν ὁ συγγραφεὺς προβαίνει εἰς τὴν ἀνάλυσιν εἰκονογραφικῶν τινων συνθέσεων, εἰλημμένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Π. Δ., αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο ὡς προεικονίσεις τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Τοιαῦται παραστάσεις εἶναι: ἡ καιομένη βάτος, ὁ πόκος τοῦ Γεδεών, ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου, ὁ Ναὸς τῆς Σοφίας, αἱ θυσίαι τοῦ Ἄβελ, Μελχισεδὲκ καὶ Ἀβραάμ, οἱ Τρεῖς Παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ, ὁ Προφ. Ἠλίας τρεφόμενος ὑπὸ τοῦ κόρακος, αἱ ἱστορίαι τοῦ Ἰωνᾶ καὶ τοῦ Δανιήλ, ἡ φιλοξενία τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τέλος ὁ Πύργος τοῦ Ἑρμᾶ, θέμα εἰλημμένον ἐκ τοῦ Ποιμένος, τοῦ περιφήμου βιβλίου τοῦ Ἑρμᾶ. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο θέμα δέον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον φέρει ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς τοιχογραφίας τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἐν Curtea de Arges τῆς Ρουμανίας δὲν παριστᾷ τὴν ἐν τῇ τρίτῃ ὁράσει τοῦ Ποιμένος ἀναφερομένην οἰκοδομὴν πύργου, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν παραβολὴν τοῦ ἄφρονος πλουσίου (Λουκ. 12. 16-21), ὡς ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἄλλοτε ὑποθέσει. (Πρβ. J. Stefanescu, La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie, Paris, 1932, 53. Βλ. καὶ Λεύκωμα, πίν. 10).

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθῶς περίεργον ὅτι εἰς τὸν Ναὸν τῆς Arges ἡ ἐν λόγῳ παράστασις εὑρίσκεται μεταξὺ τῆς σκηνῆς τοῦ Ἰωσὴφ ἀπὸ Ἀριμαθείας αἰτοῦντος ἀπὸ τὸν Πιλάτον τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Προδρόμου πρὸ τοῦ Ἡρώδου, ἀλλ' ἡ ἐξήγησις τῆς ἀνωμαλίας ταύτης θὰ ἠδύνατο ἀσφαλῶς ν' ἀναζητηθῇ ἀλλαχοῦ. Ἄλλωστε οὔτε καὶ ἡ ὑποτιθεμένη σκηνὴ τοῦ Πύργου τοῦ Ἑρμᾶ θὰ εἶχε τὴν θέσιν της μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων εὐαγγελικῶν παραστάσεων. Τὰ ἐν τῷ Ποιμένι τέλος τοῦ Ἑρμᾶ περιγραφόμενα οὐδέποτε, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἀπεικονίσθησαν κατὰ τοὺς κυρίως Βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει τὴν λειτουργίαν τοῦ Μ. Βασιλείου, ὡς καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων καὶ ἐξετάζει τὰς ἐξ αὐτῶν ἐμπνεομένας παραστάσεις.

Τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Stefanescu εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ χρησιμοποιουμένων Ψαλμῶν, ὅπως καὶ πολλῶν ὕμνων καὶ τροπαρίων, ἐξ ὧν οἱ ζωγράφοι ἐνεπνεύσθησαν διὰ τὴν δημιουργίαν εἰκονογραφικῶν παραστάσεων. Μεταξὺ τῶν Ψαλμῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν οἱ Αἶνοι, οἱ τρεῖς δηλαδὴ τελευταῖοι Ψαλμοί, μεταξὺ δὲ τῶν ὕμνων ὁ περίφημος Ἀκάθιστος.

Ἐκ τῶν τροπαρίων ἐξετάζονται τὸ Στιχηρὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων «Τί σοι προσενέγκωμεν, Χριστέ», τὸ Μεγαλυνάριον τῆς Θεοτόκου «Ἄξιον ἐστίν», τὸ «Ἐπὶ σοὶ χαίρει» κ. ἄ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο τροπάριον νομίζομεν ὅτι μεταξὺ τῶν παραδειγμάτων τῆς ἀπεικονίσεως αὐτοῦ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ καταταχθῇ καὶ ἡ μεγάλη σύνθεσις ἐν τῇ ἡμισφαιρικῇ ὀροφῇ τοῦ Νάρθηκος τῆς Μονῆς Χουμὸρ ἐν Μολδαβίᾳ (πίν. CXXXV. Πρβ. καὶ J. Stefanescu, L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie. Nouvelles recherches, Paris, 1929, 32 κ. ἑξ. Λεύκωμα, πίν. 25) Εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην εἰκονίζεται τὸ τροπάριον «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται», ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐν τῇ κάτω ζώνῃ μορφαὶ τῶν Προφητῶν, οἵτινες κρατοῦσι καὶ τὰ συνήθη

σύμβολα (Πρβ. Διονυσίου, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδοσις Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις, 1909, 146 § 10), ἀπεναντίας δὲ λείπουσι πλεῖστα ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων τῆς παραστάσεως τοῦ «Ἐπὶ σοὶ χαίρει». (Βλ. πίν. CXXXIV, CXXXVI).

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Stefanescu, ὡς πρώτη ἀπόπειρα συστηματικῆς μελέτης τῶν ἐκ τῆς λειτουργίας ἀπορρευσάντων εἰκονογραφικῶν θεμάτων, εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς. Ἡ ἀνάλυσις τῶν μερῶν ἑκάστης λειτουργίας καὶ ἡ ἀφθονωτάτη εἰκονογράφησις ἐπιτρέπουν τὴν μελέτην τοῦ βιβλίου τούτου καὶ εἰς τοὺς μὴ ἐντελῶς εἰδικούς, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ὁ συγγραφεὺς παρέχει τὴν σπουδαιοτάτην ὑπηρεσίαν τῆς διαδόσεως καὶ εἰς εὐρύτερον κοινὸν γνώσεων περιοριζομένων συνήθως εἰς τὸν στενώτατον κύκλον τῶν ὀλίγων περὶ τὰ εἰκονογραφικὰ ταῦτα ζητήματα ἀσχολουμένων.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

G. Millet - D. Talbot Rice, *Byzantine Painting at Trebizond, London, 1936. George Allen and Unwin Ltd. (Courtauld Institute publication on Near Estern Art, edited by W. G. Constable and D. Talbot Rice, I). 182 σελίδες μετὰ 10 σχεδίων ἐν τῷ κειμένῳ καὶ 57 φωτοτυπικῶν πινάκων ἐν τέλει.*

Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Τραπεζοῦντος, μετὰ τὰς πρώτας ἀτελεῖς ἐρεύνας τοῦ Fallmerayer καὶ τοῦ Texier, ἐμελετήθησαν κυρίως ὑπὸ τοῦ G. Millet, κατὰ τὸ ἔτος 1893 καὶ κατόπιν ὑπὸ τοῦ D. Talbot Rice, κατὰ τὸ 1929. Καρπὸς τῶν ἐρευνῶν τοῦ πρώτου ὑπῆρξε τὸ ἄρθρον του ἐν Bull. de Corr. Hellen. 19, 1895, 419 κ. ἑξ. ἐργασία θεμελιώδους σημασίας, ὅπου, πλὴν τῆς γενικῆς περιγραφῆς τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Μοναστηρίων καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐν αὐτοῖς ἐπιγραφῶν, μελετᾶται λεπτομερέστερον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτῶν.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ τῶν Τραπεζουντιακῶν μνημείων εἵλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν, τοῦ Strzygowski, Baklanov, Uspenskij, Brounov, Alpatov, Protassof καὶ αὐτοῦ τοῦ Talbot Rice, δημοσιεύσαντος ἐκτενῆ μελέτην περὶ τῶν μνημείων τῆς πόλεως καὶ τοῦ Βιλαετίου τῆς Τραπεζοῦντος (Byzantion, 5, 1929-30, 47 κ. ἑξ.) καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ Κάστρου τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐρειπίων τῶν ἀνακτόρων (J. H. S. 52, 1932, 47 κ. ἑξ.). Τὰς κατὰ μέρος ὅμως ἐρεύνας ταύτας ἠκολούθησε σπουδαιοτάτη Ἑλληνικὴ ἐργασία, τὸ μνημειῶδες σύγγραμμα τοῦ σεβασμιωτάτου Τραπεζοῦντος κ. Χρυσάνθου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Τραπεζοῦντος, Ἀθῆναι, 1936, ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρύτατος γίνεται λόγος περὶ τῶν μνημείων τῆς ἐνδόξου πρωτευούσης τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν.

Παρ' ὅλας ἐν τούτοις τὰς ἐργασίας ταύτας, ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψις εἰδικῆς μελέτης περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν Ναῶν τῆς Τραπεζοῦντος, τὰς ὁποίας οἱ περὶ τὴν Βυζαντινὴν ζωγραφικὴν ἀσχολούμενοι ἐγνώριζον μόνον ἀπὸ τὰς ἐλαχίστας ἀπεικονίσεις τὰς διεσπαρμένας εἰς βιβλία καὶ περιοδικά. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην πληροῖ τὸ νέον βιβλίον τῶν Millet καὶ T. Rice.

Τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου τούτου ἀποτελεῖ λεπτομερεστάτη περιγραφὴ τῶν ἐν τοῖς Ναοῖς τῆς Τραπεζοῦντος τοιχογραφιῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημειώσεων, ἃς κατὰ τὸ 1893 εἶχε λάβει ὁ Millet, καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ T. Rice ληφθεισῶν κατὰ τὸ 1929. Ὁ Millet, περιγράφει τέσσαρας μόνον Ἐκκλησίας, τὴν Ἁγ. Ἄνναν, τὴν Θεοσκέπαστον, τὸν Ἅγ. Σάββαν καὶ τὸ Παρεκκλήσιον τοῦ Κωδωνοστασίου ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας. Ὁ T. Rice συμπληρώνει ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδίων αὐτοῦ παρατηρήσεων τὴν περιγραφὴν τῆς Ἁγ. Σοφίας (Ναοῦ καὶ Παρεκκλησίου τοῦ Κωδωνοστασίου), τῆς Ἁγ. Ἄννης καὶ τῆς Θεοσκεπάστου, περιγράφει δὲ κατόπιν τὰς τοιχογραφίας μικροτέρων τινῶν Ἐκκλησιῶν (Ἁγ. Εὐγενίου, Χρυσοκεφάλου, Παναγίας Εὐαγγελιστρίας, Νακὶπ Τζαμίου καὶ τοῦ ἐν τῷ Κάστρῳ Παρεκκλησίου), ὅπως καὶ τὰς κοσμούσας τὰ παρὰ τὸν Ἅγ. Σάββαν ἐν σπηλαίοις Παρεκκλήσια, τὸ Καθολικὸν τοῦ Ἀρμενικοῦ Μοναστηρίου Καϊμακλί, καὶ τέλος τὴν περίφημον Μονὴν Σουμελᾶ καὶ τὸν Ναὸν τὸν εὑρισκόμενον παρὰ τὸ χωρίον Κοὺρτ Μπογκὰν ἐν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Τραπεζοῦντος. Τὰς περιγραφὰς ταύτας συμπληρώνει κεφάλαιον γραφὲν ὑπὸ τοῦ T. Rice καὶ ἀφιερωμένον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν ἀνάλυσιν τῶν Τραπεζουντιακῶν τοιχογραφιῶν.

Αἱ λεπτομερεῖς αὗται περιγραφαὶ τοῦ Millet καὶ τοῦ T. Rice, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ φωτοτυπικοὶ πίνακες οἱ συνοδεύοντες τὸ ἔργον, ἐπιτρέπουσι νὰ σχηματίσωμεν ἀρκούντως σαφῆ ἰδέαν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος.

Αἱ παλαιότεραι τῶν σῳζομένων τοιχογραφιῶν φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὸν $12^{ον}$ αἰῶνα καὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ παλαιότερον τῶν τριῶν ἐπαλλήλων στρωμάτων ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἁγ. Ἄννης, ἀνεγερθέντι κατὰ τὸ ἔτος 884/5, ὡς ἀναφέρει διασωθεῖσα ἐπὶ λίθου ἐπιγραφή. Εἰς τὸν $13^{ον}$ αἰῶνα ἀνάγονται αἱ ὀλίγαι, ἀλλὰ λίαν κατεστραμμέναι, εἰκόνες Ἁγίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ τοῦ πάτρωνος τῆς Τραπεζοῦντος Ἁγ. Εὐγενίου, ἐν τῷ Παρεκκλησίῳ τοῦ Κάστρου, τὸ ὁποῖον σήμερον, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἔχει καταρρεύσει.

Αἱ περισσότεραι ὅμως τοιχογραφίαι ἐν Τραπεζοῦντι ἐγένοντο κατὰ τὸν $14^{ον}$ καὶ $15^{ον}$ αἰῶνα. Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν ἀνήκουσιν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας καὶ τοῦ Παρεκκλησίου ἐν τῷ Κωδωνοστασίῳ αὐτοῦ. Αἱ τελευταῖαι μάλιστα φέρουσι τὴν χρονολογίαν 1443. Τῶν αὐτῶν χρόνων εἶναι καὶ αἱ διακοσμήσεις τῶν νεωτέρων στρωμάτων τῆς Ἁγ. Ἄννης καὶ

τῶν τοιχογραφιῶν τῶν παρὰ τὸν Ἅγ. Σάββαν Παρεκκλησίων, ὧν τὸ ἀνατολικὸν φέρει τὴν χρονολογίαν 1411. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς σπουδαιοτάτας τοιχογραφίας τῆς Θεοσκεπάστου, ὑπάρχει ἀρκετὴ διαφωνία διὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν. Εἰς τὸν Ναὸν τοῦτον ὑπάρχουσι δύο ἐπάλληλα στρώματα τοιχογραφιῶν, ὧν τὸ παλαιότερον, κατὰ τὸν T. Rice, ἀνήκει εἰς τὸν $16^{ον}$ αἰῶνα, τὸ δὲ νεώτερον, τὸ νῦν ὁρατόν, εἰς τὸν $17^{ον}$ ἢ τὸν $18^{ον}$. Κατὰ τὸν Millet ὅμως, τὸ νεώτερον τοῦτο στρῶμα ἀνήκει εἰκονογραφικῶς καὶ τεχνικῶς εἰς τὸν $14^{ον}$ αἰῶνα καὶ ἐγένετο πιθανώτατα κατὰ τὸ ἔτος 1376, ὅτε ἐν τῷ Ναῷ τῆς Θεοσκεπάστου ἐτάφη ὁ Ἀνδρόνικος, νόθος υἱὸς τοῦ Βασιλέως Ἀλεξίου Γ΄ Κομνηνοῦ. Ἂν ἔχῃ τις ὑπ' ὄψιν του τὰς ἀπεικονίσεις τῶν τοιχογραφιῶν τούτων, πρέπει ἀσφαλῶς νὰ θεωρήσῃ τὴν γνώμην τοῦ Millet ὡς τὴν ὀρθοτέραν.

Εἰς τοὺς ἑπομένους αἰῶνας, $16^{ον}$ καὶ $17^{ον}$, ἀνήκουν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ μικροῦ Παρεκκλησίου ἐν τῇ Μ. Σουμελᾷ, αἱ τοῦ Κοὺρτ Μπογκὰν καὶ πιθανῶς αἱ τῆς Εὐαγγελιστρίας. Τέλος εἰς τὸν $18^{ον}$ αἱ τῶν Καθολικῶν τῆς Μ. Σουμελᾶ καὶ τῆς Ἀρμενικῆς Μ. τοῦ Καϊμακλί.

Αἱ τοιχογραφίαι τῶν Ναῶν τῆς Τραπεζοῦντος παρέχουσι νέαν ὅλως ἄποψιν τῆς πολυμόρφου Βυζαντινῆς ζωγραφικῆς. Πολὺ πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Κράτους τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν ἡ τέχνη ἤκμαζεν ἐκεῖ. Ἡ χρονολογία τῆς ἀνακαινίσεως τῆς Ἁγ. Ἄννης κατὰ τὸ ἔτος 884/5 πείθει περὶ τούτου. Ὁ Ναὸς ὅμως οὗτος διέσωζε καὶ τὰς παλαιοτέρας ἐν Τραπεζοῦντι τοιχογραφίας. Ὁ Millet κατὰ τὸ 1893 εἶχε φωτογραφήσει τὰς δύο ὑπερόχους συνθέσεις τῆς Ἀποκαθηλώσεως καὶ τοῦ Ἐπιταφίου θρήνου, αἵτινες ἀνῆκον εἰς τὸ παλαιότερον στρῶμα τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν $12^{ον}$ αἰῶνα. Αἱ δύο αὐταὶ συνθέσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ὑπῆρχον πλέον κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1929 ἐπίσκεψιν τοῦ T. Rice, δίδουν ἰδέαν τινὰ τῆς ἐντοπίου Τραπεζουντιακῆς τέχνης, ἣν χαρακτηρίζουσιν αὐστηρότης καὶ ἁπλότης εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ λιτότης εἰς τὸ χρῶμα, στοιχεῖα δεικνύοντα τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Καππαδοκίας, ἧς τὴν τέχνην γνωρίζομεν νῦν κάλλιστα, χάρις εἰς τὴν πολύτιμον δημοσίευσιν τοῦ πατρὸς G. de Jerphanion.

Ἡ κατὰ τὸν $13^{ον}$ αἰῶνα ἵδρυσις ὑπὸ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος μετέβαλε πρὸς καιρὸν τὰ πράγματα. Ζωγράφοι καταφυγόντες ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς λατινοκρατουμένης πλέον Κων/πόλεως, μετέφερον εἰς τὴν Τραπεζοῦντα τὴν τέχνην τῆς Πρωτευούσης. Εἰς τοὺς τεχνίτας ἀσφαλῶς τούτους ὀφείλονται αἱ ὀλίγαι τοιχογραφίαι, αἱ ἄλλοτε διασῳζόμεναι εἰς τὸ Παρεκκλήσιον τὸ εὑρισκόμενον εἰς ἕνα τῶν Πύργων τοῦ Κάστρου καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ Uspenskij εἶχεν ἀναγνώσει τὰ ὀνόματα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας Ἀλεξίου Α΄ καὶ τῶν προγόνων του. (Βλ. Μητρ. Χρυσάνθου, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, 460).

Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἁγ. Εὐγενίου καὶ ἑτέρου Ἁγίου, ἃς ὁ T. Rice δημοσιεύει ἐκ φωτογραφιῶν τοῦ Klougé (πίν. XV. 2, 3), εἶνε χαρακτηριστικὰ δείγματα

τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης τῆς Κων/πόλεως, ἣν οἱ ἐκεῖθεν φυγόντες ζωγράφοι μετέφερον εἰς Τραπεζοῦντα. Ἡ Θεοσκέπαστος εἶναι μετὰ τὴν Ἁγ. Ἄνναν τὸ μνημεῖον τὸ περιέχον τὰς σπουδαιοτέρας τοιχογραφίας, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ παρακολουθήσῃ τις τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης τοῦ $14^{ου}$ αἰῶνος εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τόπος ταφῆς ὄχι μόνον τοῦ ἐν ἔτει 1376 ἀποθανόντος νόθου υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου Γ΄, ἀλλὰ καὶ τῶν Βασιλέων Μανουὴλ Γ΄, θανόντος ἐν ἔτει 1412, καὶ τοῦ Ἀλεξίου Δ΄, θανόντος κατὰ τὸ 1445, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντιπροσωπεῦον καλλίτερον παντὸς ἄλλου τὴν ἐπίσημον τέχνην τῆς Τραπεζοῦντος κατὰ τὸν $14^{ον}$ αἰῶνα. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Θεοσκεπάστου παρουσιάζουσι περίεργον μῖγμα. Εἰκονογραφικῶς σχετίζονται πρὸς τὸν $12^{ον}$ αἰῶνα, ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτελέσεως καὶ τεχνικῆς ἀνήκουσιν εἰς τὴν γραφικὴν τεχνοτροπίαν τοῦ $14^{ου}$ αἰῶνος. Ἡ μεγάλη τέχνη τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων ἐπέτυχε μὲν νὰ μεταπλάσῃ τὴν λιτὴν καὶ ἀρχαΐζουσαν τεχνοτροπίαν τὴν ἐπιχωριάζουσαν ἐν Τραπεζοῦντι, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ μεταβάλῃ τὴν πατροπαράδοτον αὐστηρὰν καὶ ἁπλῆν εἰκονογραφίαν, ἧς δείγματα εἶναι αἱ εἰς τὸν $12^{ον}$ αἰῶνα ἀναγόμεναι συνθέσεις τῆς Ἀποκαθηλώσεως καὶ τοῦ Ἐπιταφίου θρήνου ἐν τῇ Ἁγ. Ἄννῃ.

Ἡ τεχνικὴ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Θεοσκεπάστου παρέχει ὄχι μικρὸν ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ζωγραφικῆς τῶν φορητῶν εἰκόνων. Τὸ σκοτεινὸν γενικὸν χρῶμα τῶν σαρκῶν (προπλασμὸς) καὶ ὁ λίαν περιωρισμένος φωτισμὸς τῶν προσώπων διὰ μικρῶν φωτεινῶν κηλίδων μόνον εἰς τὰ λίαν προεξέχοντα σημεῖα, εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι χαρακτηρίζει καὶ τὰς φορητὰς εἰκόνας τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων. Εἰς ἐλάχιστα ἴσως μνημεῖα τοῦ $14^{ου}$ αἰῶνος παρατηρεῖται οὕτω στενὴ σχέσις μεταξὺ τῆς μεγάλης τέχνης τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῆς ζωγραφικῆς τῶν φορητῶν εἰκόνων.

Ἡ ἐπικράτησις τῶν ζωγραφικῶν μεθόδων τοῦ $14^{ου}$ αἰῶνος ἦτο βραχυτάτης διαρκείας εἰς τὸ αὐστηρὸν περιβάλλον τῆς Τραπεζοῦντος. Ἡ αὐστηρὰ ἐντόπιος παλαιὰ τέχνη καὶ πάλιν ἐπεκράτησε. Τοῦτο εἶναι λίαν καταφανὲς εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 1411 τοιχογραφίας τοῦ ἀνατολικοῦ ἐκ τῶν ἐν σπηλαίοις Παρεκκλησίων παρὰ τὸν Ἅγ. Σάββαν καὶ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 1443 τοῦ ἐν τῷ Κωδωνοστασίῳ τῆς Ἁγ. Σοφίας Παρεκκλησίου. Μὲ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν παλαιὰν εἰκονογραφικὴν παράδοσιν ἐμφανίζονται εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας καὶ θέματα εἰκονογραφικὰ πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλελειμμένα. Ἡ Δέησις καταλαμβάνει καὶ πάλιν τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ, ἀντὶ τῆς Πλατυτέρας, κατὰ παλαιὰν συνήθειαν, ἧς δείγματα παρέχουσιν αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Καππαδοκίας, εἰς τὸ ἡμικύκλιον τῆς Ἁψῖδος οἱ Ἱεράρχαι εἰκονίζονται καὶ πάλιν κατενώπιον κρατοῦντες τὸ Εὐαγγέλιον, ἀντὶ τῆς καθιερωμένης πλέον παραστάσεως αὐτῶν συλλειτουργούντων. Οἱ ἀρχαϊσμοὶ οὗτοι συνεχίζονται καὶ κατὰ τὸν $16^{ον}$ αἰῶνα εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Κοὺρτ Μπογκάν, αἵτινες ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνθυμίζουσι τὴν διακόσμησιν τῶν μετὰ κιόνων ναῶν τῆς Καππαδοκίας.

Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Τραπεζοῦντος παρουσιάζουσι καὶ ἰδιαίτερόν τι χαρακτηριστικὸν ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας. Κατὰ τὸν $16^{ον}$ καὶ $17^{ον}$ αἰῶνα βλέπομεν τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τοῦ Κοὺρτ Μπογκὰν καὶ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Σουμελᾶ καλυπτομένους διὰ τοιχογραφιῶν. Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς διὰ τοιχογραφιῶν διακοσμήσεως τῶν ἐξωτερικῶν προσόψεων τῶν Ἐκκλησιῶν, ἥτις ἐνθυμίζει ζωηρῶς τὰς συγχρόνους περίπου Ἐκκλησίας τῆς Βουκοβίνας καὶ τῆς Μολδαβίας ἐν Ρουμανίᾳ, ἦτο φαίνεται παλαιὰ ἐν Τραπεζοῦντι. Ὁ Ναὸς τῆς Χρυσοκεφάλου ἐκαλύπτετο ἄλλοτε ἐξωτερικῶς διὰ ψηφιδωτῶν, ὧν μικρὸν τεμάχιον διεσῴζετο κατὰ χώραν, ὅτε ἐπεσκέφθη τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Millet, ἐπικεχρισμένον δι᾽ ἀσβέστου, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Fallmerayer παρίστανε τὸν Εὐαγγελισμόν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἁψῖδες τῆς Ἁγ. Ἄννης καὶ τοῦ Ἁγ. Εὐγενίου διέσῳζον ἐξωτερικῶς λείψανα ἐπιχρίσματος μετὰ χρωμάτων. (Millet ἐν B. C. H. 19, 1895, 458).

Τελευτῶν θὰ ἤθελον νὰ προσθέσω δύο λέξεις περὶ τῶν ὀλίγων καὶ ἐξιτήλων τοιχογραφιῶν, αἵτινες διεσῴζοντο κατὰ τὸ 1929 εἰς τὴν καμάραν τὴν καλύπτουσαν τὸ Ἱερὸν Βῆμα ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας. Αἱ ὀλίγαι αὗται τοιχογραφίαι, ἀνήκουσαι κατὰ τὸν T. Rice εἰς τὸν $14^{ον}$ ἢ $15^{ον}$ αἰῶνα, εἶναι τὸ μοναδικὸν ἐν Τραπεζοῦντι παράδειγμα τῆς ἀπεικονίσεως τῶν Ἑωθινῶν Εὐαγγελίων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ Ἁγ. Σοφία συγγενεύει πρὸς τὸ Ἀφεντικὸ καὶ τὴν Εὐαγγελίστριαν τοῦ Μυστρᾶ καὶ πρὸς πολλὰς Σερβικὰς Ἐκκλησίας (Γρατσάνιτσα, Κάλενιτς κ.λ.π.). Ἐκ τῆς ὅλης διακοσμήσεως διασῴζεται ἐν τῇ Ἁγ. Σοφίᾳ ἡ Ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ (Ἰωάν. 20. 24 κ. ἑξ. = Ἑωθιν. $9^{ον}$), ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Θάλασσαν τῆς Τιβεριάδος (Ἰωάν. 20. 1 κ. ἑξ. = Ἑωθιν. $10^{ον}$) καὶ τέλος μία τρίτη παράστασις (πίν. II. 1), ἣν ὁ T. Rice θεωρεῖ ὡς τὴν Μεταμόρφωσιν (σ. 96, 98, 163). Ἡ σκηνὴ ὅμως αὕτη ἀσφαλῶς δὲν εἰκονίζει τὴν Μεταμόρφωσιν, ὡς δεικνύουσιν ὄχι μόνον ἡ στάσις τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὁ τρόπος δι᾽ οὗ οὗτος εὐλογεῖ δι᾽ ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπουσία τῶν δύο Προφητῶν Ἠλία καὶ Μωϋσέως, πρὸ πάντων δὲ ἡ ἀπεικόνισις παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ τεσσάρων Ἀποστόλων, ἀντὶ τῶν τριῶν, Πέτρου, Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου, οὓς ἀναφέρει τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ παράστασις ἄλλως τῆς Μεταμορφώσεως δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν θέσιν της μεταξὺ σκηνῶν εἰκονιζουσῶν τὰς ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως μέχρι τῆς Ἀναλήψεως ἐμφανίσεις τοῦ Ἰησοῦ εἰς τοὺς Μαθητάς, αἵτινες ἀποτελοῦσι καὶ τὸ θέμα τῶν ἕνδεκα Ἑωθινῶν Εὐαγγελίων. Πρόκειται λοιπὸν ὄχι περὶ τῆς Μεταμορφώσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς τελευταίας πρὸ τῆς Ἀναλήψεως ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς τοὺς Μαθητάς, συμφώνως πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Ματθαίου (28. 16), ἥτις ἀποτελεῖ τὸ θέμα τοῦ $1^{ου}$ Ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ κάτω μέρος τῆς τοιχογραφίας ταύτης τῆς Ἁγ. Σοφίας εἶναι κατεστραμμένον, ἀλλὰ ἐκ τῶν τεσσάρων διασῳζομένων Ἀποστόλων δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἀρχικῶς θὰ ὑπῆρχον τρεῖς ἐπάλληλοι σειραί, ὧν αἱ δύο τελευταῖαι ἔχουσιν ἀπολεσθῆ.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐν λόγῳ τοιχογραφία θὰ παρουσίαζεν ἐν τῷ συνόλῳ μορφὴν ἀνάλογον ὁπωσδήποτε πρὸς τὴν μικρογραφίαν τοῦ Petropolitanus 21 (C. Morey ἐν The Art Bulletin, 11, 1929, σ. 62, εἰκ. 71) καὶ πρὸς τὰς τοιχογραφίας τῆς Νέας Ἐκκλησίας τοῦ Τοκὰλ καὶ τοῦ Τσαοὺς Ἴν ἐν Καππαδοκίᾳ (G. de Jerphanion, Les églises rupestres de Cappadoce, 2e Album, πίν. 80. 1, 140. 2). Ἐν ταῖς λεπτομερείας ὅμως ἡ σύνθεσις δεικνύει διάταξιν ἀπομακρυνομένην τῶν Καππαδοκικῶν τοιχογραφιῶν καὶ ἐπηρεασμένην ἀπὸ τὰς ἑλληνιστικὰς τάσεις τῆς τέχνης τῶν Παλαιολόγων.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Vénétia Cottas, *Le théâtre à Byzance. Paris 1931.*

Τὸ ζήτημα τοῦ θεάτρου τῶν Βυζαντινῶν εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα καὶ ἐπίμαχα τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σάθας, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Krumbacher[1], παρὰ τὸν ὄγκον καὶ τὴν λογιότητα τοῦ βιβλίου του, οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσε ἢ «νὰ παροργίσῃ μυριάκις τὸν ἀντικειμενικῶς σκεπτόμενον ἀναγνώστην καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἐνισχύσῃ αὐτὸν εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἀπέκτησαν ποτὲ δρᾶμα», μετ᾽ εὐλόγου ἐνδιαφέροντος ἀντικρύσθη τὸ ἔργον τῆς συγγραφέως, τὸ ὁποῖον μάλιστα κατὰ τὸν τίτλον καὶ τὸν πρόλογόν του ὑπέσχετο καὶ ἐφιλοδόξει νὰ δώσῃ πλήρη εἰκόνα τοῦ βυζαντινοῦ θεάτρου καθ᾽ ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ ἀποβῇ αὐτὸ τοῦτο ἐγχειρίδιον τῆς ἱστορίας τοῦ θεάτρου τῶν χρόνων τούτων, τὸ ὁποῖον ὀλίγον μέχρι τοῦδε ἐγνώσθη ἢ μᾶλλον παρεγνωρίσθη. Παρὰ τὸ γενικὸν τοῦτο ἐνδιαφέρον ἰδιαιτέρως ἐγὼ εἶχον καὶ πρόσθετον, εἰδικόν, ὄχι ὀλιγώτερον ζωηρόν, καθ᾽ ὅσον ἐπίστευον καὶ πιστεύω ὅτι εἰς τὸ ἑλληνορωμαϊκὸν θέατρον τῶν ἐσχάτων χρόνων καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς αὐτὸ ἴσως καὶ εἰς τὸ βυζαντινόν, ἔχει τὴν πηγὴν αὐτοῦ μέγα μέρος τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως[2]. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον μὲ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον διεξῆλθον ὁλόκληρον τὸ ἔργον τῆς συγγραφέως. Δυστυχῶς οὔτε ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος οὔτε ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν πηγῶν οὔτε καὶ ἡ ἔκθεσις καὶ διατύπωσις τῶν πραγμάτων μὲ ἱκανοποίησε, τὴν δὲ γενικήν μου γνώμην καθὼς καὶ μέρος τῶν λεπτομερειακῶν ἐπὶ τοῦ ἔργου παρατηρήσεών μου ἐδημοσίευσα

---

[1] Ἱστορία τῆς βυζ. λογ. μετάφρ. Σωτηριάδου Β′ 480.

[2] Τὰς γνώμας μου ταύτας ἐξέθεσα ἐν περιλήψει εἰς τὸν πρυτανικόν μου λόγον: Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημώδους νεοελληνικῆς ποιήσεως. Θεσσαλονίκη 1934.

εἰς τὴν Λαογραφίαν (ΙΑ′ 281-284), καθώς, ὡς νομίζω, εἶχον καθῆκον ἀπέναντι τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἡ βιβλιοκρισία αὕτη ἐξώργισε τὴν συγγραφέα, ἥτις καὶ ἀπήντησεν ἐν τῇ παρούσῃ Ἐπετηρίδι (ΙΑ′ 504-507), ἀμφισβητοῦσα τὴν ἀκρίβειαν ἐνίων τῶν παρατηρήσεών μου· περὶ τῶν ὑπολοίπων ἐθεώρησε, φαίνεται, φρονιμώτερον νὰ τηρήσῃ σιγήν. Θὰ ἤμην πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίσω τὰ σφάλματά μου, ἐὰν ἐπειθόμην περὶ αὐτῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ ἀντιλογίαι τῆς συγγραφέως δὲν μὲ ἔπεισαν καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομαι νὰ δευτερολογήσω, ἐξετάζων μίαν πρὸς μίαν ταύτας.

Τὸ πρῶτον παράπονον τῆς συγγραφέως εἶναι ὅτι, ὡς λέγει, «δὲν λαμβάνεται καθόλου ὑπ᾿ ὄψιν τὸ κυρίως θέμα τοῦ βιβλίου, οὐδ᾿ αἱ ἐν αὐτῷ ἔρευναι περὶ θρησκευτικοῦ θεάτρου, ὑμνογραφίας, ὑμνολογίας, ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐν γένει βυζαντινῆς φιλολογίας[1], ἀλλ᾿ ἡ κριτικὴ ἐξαντλεῖται εἰς λεπτομερειακὰς παρατηρήσεις, εἰς μερικὰς εἰσαγωγικὰς σελίδας τοῦ βιβλίου[2], εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρονται λαϊκαί τινες ἑορταὶ καὶ ἔθιμα μὲ σκοπὸν ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν νὰ ἀποδείξωσι τὴν δύναμιν τῆς παραδόσεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ νὰ ὑποδείξωσιν αὐτὴν ὡς τὸν κρίκον τὸν συνδέσαντα τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους πρὸς τὸ παρελθόν». Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ συγγραφεὺς λέγουσα τὰ ἀνωτέρω, ὅτι δηλ. τὸ κριθὲν μέρος ἀποτελεῖ εἰσαγωγικὰς σελίδας τοῦ βιβλίου, δὲν ἀκριβολογεῖ. Τὸ ἔργον, φέρον τὸν γενικὸν τίτλον «Le théâtre à Byzance», περιλαμβάνει δύο μέρη: Le théâtre populaire à Byzance (σ. 3-150) ὡς πρῶτον, καὶ Le théâtre littéraire à Byzance (σ. 151-289) ὡς δεύτερον. Ἄρα καὶ τὸ πρῶτον εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικόν, ὅσον καὶ τὸ δεύτερον· δὲν εἶναι εἰσαγωγικαὶ σελίδες. Τὸ βιβλίον ἀνέγνωσα ὁλόκληρον καὶ ἡ γενική μου γνώμη περὶ τῆς ἀξίας του ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ συνόλου, συμπίπτει δὲ πλήρως πρὸς τὴν ἐκφρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ P. Maas ἐν Byz. Zeitschr. 32 (1932) σ. 395 κἑ., ἐὰν δὲ περιωρίσθην νὰ ἀναφέρω λεπτομερειακὰς παρατηρήσεις μόνον εἰς τὸ πρῶτον μέρος, τὸ ἐπιγραφόμενον Le théâtre populaire, τοῦτο ὀφείλεται ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν εἰς τὸ εἰδικὸν ἐνδιαφέρον τῆς Λαογραφίας διὰ τὸ λαϊκὸν θέατρον, ἀφ᾿ ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν μου νὰ μὴ ὑποδεικνύω σφάλματα, ὑποδειχθέντα ἤδη ὑπὸ ἄλλων. Ὅτι δὲ τὰ κριθέντα μέρη εἶναι ἐπίσης οὐσιώδη διὰ τὴν συγγραφέα, ὅσον καὶ τὰ μὴ κριθέντα, ἀδιάφορον ἂν ἐκ τῶν ὑστέρων τρόπον τινὰ τὰ ἀποκηρύττει, ὁμολογεῖ ἡ ἰδία ἐν τῷ προλόγῳ της (σ. XI) λέγουσα τὰ ἀκόλουθα περὶ τῶν προθέσεών της: «De la sorte, le théâtre profane entrait dans notre programme, aussi bien que le théâtre sacré, le populaire comme le littéraire. Les deux premiers genres s'enchaînent,

[1] Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγαλύτερον σφάλμα τῆς συγγραφέως νὰ θέλῃ ἐντὸς ὡρισμένου πλαισίου νὰ ὁμιλῇ δι᾿ ὅλα τὰ πράγματα. Ὁ καθορισμὸς καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ θέματος εἰς σαφῆ ὅρια εἶναι ἡ πρώτη μεθοδικὴ ἀπαίτησις τῆς ἐπιστήμης.

[2] Ἡ ἀραίωσις ἐγένετο ὑπ᾿ ἐμοῦ.

s'entrecroisent, s'enlacent même parfois. Nous avons pris les deux derniers comme point de repère. Nous avons donc partagé notre ouvrage en deux parties, étudiant successivement le théâtre populaire de Byzance et son théâtre littéraire». Πιστεύω ὅτι ἡ συγγραφεὺς δὲν θὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀντιλογίαν της.

Ὡς πρὸς τὰς λεπτομερειακάς μου παρατηρήσεις διὰ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου της, θὰ ἐλάμβανον εὐχαρίστως τὸν κόπον νὰ τὰς δημοσιεύσω, ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἐξαλείψουν τὴν δυσαρέσκειαν, τὴν ὁποίαν τῆς ἐπροξένησαν αἱ δημοσιευθεῖσαι διὰ τὸ πρῶτον μέρος.

Ἡ συγγραφεὺς ἰσχυρίζεται ὅτι κακῶς ἐλέγχω αὐτὴν διότι εἶπεν ὅτι τὰ Ρουσάλια συνεχωνεύθησαν πρὸς τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, ἐνῷ αὕτη εἶπε «τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα», μὴ ἐννοῶν τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ γαλλικοῦ κειμένου «avec les fêtes de Pâques», εἰς τὰς ὁποίας βεβαίως κατὰ τὴν συγγραφέα θὰ περιλαμβάνεται καὶ ἡ Πεντηκοστή. Βεβαιῶ τὴν συγγραφέα ὅτι ἠννόησα πολὺ καλὰ τὸ γαλλικὸν κείμενον, ἀλλὰ πταίει τὸ γεγονὸς ὅτι οὔτε ἡ ἑλληνική, οὔτε ἡ γερμανική, οὔτε ἡ γαλλικὴ γλωσσικὴ συνήθεια περιλαμβάνει εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστήν. Διότι, ὅταν ἡμεῖς λέγωμεν «ἑορτὰς τοῦ Πάσχα» περιλαμβάνομεν τὸ πολὺ πολὺ τὸ ἀπὸ τῶν Βαΐων μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ χρονικὸν διάστημα, χωρίζομεν δὲ τὴν Ἀνάληψιν καὶ καὶ τὴν Πεντηκοστήν· ὅτι δὲ καὶ οἱ Γάλλοι τὸ ἴδιον κάμνουν, μὲ ἔπεισεν ὁ διαπρεπὴς Γάλλος λαογράφος van Gennep—ἡ συγγραφεὺς παρακολουθεῖ κάλλιον ἐμοῦ τὴν ξένην φιλολογίαν καὶ πιστεύω ὅτι γνωρίζει τὸν συγγραφέα καὶ τὸν ἔργον του—ὅστις ἐν τῷ βιβλίῳ του Le folklore du Dauphiné τ. I σ. 279 ἐν κεφ. VII ὁρίζει τὸν κύκλον τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα (Cycle de Pâques) εἰς τὸ ἀπὸ τῶν Βαΐων μέχρι τῆς Δευτέρας τῆς Διακαινησίμου διάστημα, χωρίζει δὲ τὴν ἑορτὴν τῆς «Ascension et Pentecôte», περὶ τῶν ὁποίων πραγματεύεται ἐν σ. 306 κεφ. X. Ὥστε, ἐὰν παρενόησα τὸ γαλλικὸν κείμενον, ὑπεύθυνος εἶναι ἢ ἡ ἀνακριβὴς διατύπωσις τῆς συγγραφέως ἢ ὁ van Gennep, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει τὴν ἰδίαν πρὸς τὴν συγγραφέα γνώμην. Ἐὰν τοὐλάχιστον ἡ συγγραφεὺς ἀντιλέγουσα παρετήρει ὅτι ἔχομεν καὶ σποραδικάς τινας πληροφορίας περὶ συμπτώσεως τῶν Ρουσαλίων[1] πρὸς τὸ Πάσχα, θὰ ἠδύνατο ἡ ἀντιλογία αὐτῆς νὰ θεωρηθῇ ἔν τινι μέτρῳ εὔλογος.

Ἡ συγγραφεὺς ἀποκρούει ἐπίσης τὴν παρατήρησίν μου ὅτι «δὲν ἔχει σαφῆ ἰδέαν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ μίμων καὶ παντομίμων», ἐπιλέγουσα ὅτι ὁ ἐπικριτής, δηλ. ἐγώ, «ἐκλαμβάνει τὸν ὅρον mime ὡς ἀποδίδοντα ἀποκλειστικῶς τὸν ἀρχαῖον μῖμον, ἐνῷ δι᾿ αὐτοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ὡς

[1] Πρβλ. Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα ἱερῶν κανόνων τ. Β′ 450. «Τοιαύτη πανήγυρις ἀλλόκοτός ἐστι, καὶ τὰ λεγόμενον Ρουσάλια, *τὰ μετὰ τὸ ἅγιον Πάσχα* ἀπὸ κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα». Καὶ Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Α′ 241.

γνωστόν, ἀποδίδεται ὁ παντόμιμος». Καὶ ἐδῶ ἡ συγγραφεὺς ὄχι μόνον δὲν ἔχει δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀκριβολογεῖ. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἡ λέξις mime σημαίνει σήμερον καὶ τὸν ὑποκριτὴν τοῦ παντομίμου, σημαίνει ὅμως καὶ τὸν μῖμον καὶ τὸν ὑποκριτὴν τοῦ μίμου[1], πρᾶγμα τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι παραβλέπει ἡ συγγραφεύς, ἀλλ' εἰς τὴν κρίσιν μου δὲν ὁμιλῶ περὶ συγχύσεως λέξεων, ἀλλὰ συγχύσεως πραγμάτων. Πιστεύω θὰ γνωρίζῃ ἡ συγγραφεὺς ὅτι ὁ παντόμιμος ἢ ἡ παντόμιμος ὄρχησις, τὰ δύο ὀνόματα σημαίνουν ἓν καὶ τὸ αὐτό, ἐνωρίτατα περιωρίσθη εἰς τὴν μίμησιν μόνον τραγῳδιῶν ἢ τραγικῶν μύθων, κατάλογον τῶν ὁποίων ἀναγράφουν καὶ ὁ Λουκιανὸς καὶ ὁ Λιβάνιος, εἶχε χαρακτῆρα σοβαρὸν καὶ περιγεγραμμένα ὅρια, διακρίνεται δὲ σαφέστατα τοῦ μίμου, ὅστις καθὼς τὸν περιγράφει ὁ Χορίκιος ἐξηκολούθει νὰ εἶναι πάντοτε παράστασις δραματικὴ λαϊκῶν κωμῳδιῶν, ἐν αἷς διεκωμῳδοῦντο διάφορα κωμικὰ ἤθη ἢ καὶ σύγχρονα γεγονότα, ὅθεν καὶ βιολογικὸς μῖμος καλεῖται. Τούτου τεθέντος, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν δήλωσιν τῆς συγγραφέως ὅτι τὴν λέξιν mime χρησιμοποιεῖ μὲ τὴν νέαν της σημασίαν, δηλ. τὴν τοῦ παντομίμου, πῶς ἄλλως θὰ ἑρμηνευθῶσιν τὰ λεγόμενα ἐν σ. 36 ὅτι ὁ bouffon, τοῦ ὁποίου ὁ ρόλος συνίστατο εἰς τὸ νὰ προκαλῇ τὸν γέλωτα, ἦτο ὁ ἔσχατος τῶν mimes, εἰ μὴ ὡς σύγχυσις παντομίμου καὶ μίμου. Ἀλλὰ καὶ τὰ κατωτέρω λεγόμενα δεικνύουν ἐπίσης ὅτι ἡ συγγραφεὺς δὲν κάμνει σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο εἰδῶν. Ἐν σελ. δηλ. 35 κ.ἑ. ὁμιλοῦσα περὶ τῶν ἀρχαίων μίμων, τοὺς ὁποίους ὀνομάζει mimes, προσθέτουσα καὶ τὸν ὁρισμὸν τοῦ βιολογικοῦ μίμου τοῦ Θεοφράστου, διακρίνει διάφορα αὐτῶν εἴδη[2] κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Εἶτα ἐν σ. 37 ἐπάγεται. «Les mimes romains arrivèrent à cet égard à une perfection d'expression incroyable, la plupart des genres cités plus haut (δηλ. τοῦ μίμου) comprenant plus de parties mimiques, dans les sens actuel de ce mot, que de parties déclamés, dansées ou chantées. La pantomime étant le genre préferé des acteurs et du public romain, tout poème mis en scène était nécessairement pantomimé». Καὶ παραθέτει ἀκολούθως τὴν περιγραφὴν τοῦ Κασσιοδώρου, ἥτις ἀναφέρεται εἰς παράστασιν παντομίμου ὀρχηστοῦ. Ὥστε οἱ μῖμοι ἀναπτύχθησαν εἰς παντομίμους!

Ἔτι σαφεστέρα εἶναι ἡ σύγχυσις ἐν σ. 41 τοῦ βιβλίου. Παραθέτω τὸ χωρίον ὁλόκληρον· «Chrysostome spécifie même le costume que portaient le mime et le bouffon, nous donnant ainsi, malgré lui, la certitude que ces deux personnages étaient bien différents. Le bouffon se rasait complétement la tête «pour que les cheveux n'intercèdent pas au sujet des outrages», tandisque le mime proprement dit portait de longs cheveux, et imitait de son mieux les personnages dont il tenait le rôle (καὶ παραπέμπει εἰς τὸ τοῦ Χρυσ.: ὁ μὲν γίνεται φιλόσοφος,.. ὁ δὲ βασιλεὺς.. ὁ δὲ ἰατρὸς... ὁ δὲ δοῦλος.. ὁ δὲ διδάσκαλος). On pourrait presque voir la comédie moderne en ce genre qui, depuis les temps anciens, sous la dénomination de «mimos», se distingua de tout autre genre dramatique, puisqu' il avait aussi pour but de «depeindre la vie telle qu'elle est, avec son côté pardonnable ou impardonable».

[1] Πρβλ. Larousse du XX siècle. Mime· Genre de comédie réaliste qui se proposait d'imiter la vie et les mœurs, d'après l'étymologie même du mot || Acteur qui jouait dans ces comédies || Acteur qui joue dans les pantomimes.—Σημειωτέον ὅτι ὁ Littré τὴν τρίτην σημασίαν οὔτε κἂν μνημονεύει.

[2] Ἐκ παραδρομῆς ἴσως περιλαμβάνει εἰς τὰ εἴδη ταῦτα καὶ τὴν fabulam palliatam καὶ fabulam togatam.

Les mimes appartenaient donc à la classe des artistes qui, voués au dieu Dionysos, surnommé «ἁβροκόμης» ou «ἀκερσοκόμης», et renommé pour sa belle chevelure, non seulement ne se rasaient pas les cheveux, mais luttaient entre eux à qui aurait les plus longues». Καὶ πρὸς πίστωσιν τοῦ τελευταίου παραπέμπει εἰς τὰ ἐπιγράμματα τῆς ἀνθολογίας, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς διασήμους ὀρχηστὰς τῶν ὀψίμων ρωμαϊκῶν χρόνων, τὸν Καράμαλλον καὶ τὸν Χρυσόμαλλον! Δὲν πιστεύω εἰς κανένα νὰ ὑπολείπεται οὔτε ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ὅτι εἰς τὸ παρατεθὲν χωρίον, τὸ ὁποῖον δὲν ἀναλύομεν, διὰ νὰ μὴ κάμωμεν κατάχρησιν τοῦ χώρου τοῦ περιοδικοῦ, ἡ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν μίμων καὶ δὴ τῶν βιολόγων, τοὺς ὁποίους χωρίζει εἰς bouffons καὶ mimes, ὧν οἱ μὲν εἶχον ἐξυρημένην τὴν κεφαλήν, οἱ δὲ ἔτρεφον κώμην, ὡς ἀντιπροσωπευτικοὺς δὲ τύπους τῶν τελευταίων ἀναφέρει τὸν Καράμαλλον καὶ τὸν Χρυσόμαλλον, τοὺς ὁποίους πάλιν ἐν σ. 49 χαρακτηρίζει ὡς ὀρχηστάς, περιοδεύοντας καὶ παριστάνοντας διὰ μιμικῆς ὀρχήσεως ὁλοκλήρους τραγῳδίας (Des tragédies entières, dans le vieux sens du mot, étaient parfois dansées de cette manière). Χρειάζεται σαφεστέρα ἀπόδειξις τῆς συγχύσεως, εἰς ἣν ἡ συγγραφεὺς περιπίπτει; Δὲν ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ bouffon καὶ μίμου εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως αὕτη νομίζει, ἀλλὰ μεταξὺ μίμου καὶ ὀρχηστοῦ παντομίμου ἢ ἁπλῶς ὀρχηστοῦ (saltator). Μῖμοι ἦσαν οἱ ἐξυρημένοι τὴν κεφαλήν, οἱ παριστάνοντες διὰ λόγων καὶ ὄχι διὰ σχημάτων καὶ κινήσεων τοὺς φιλοσόφους καὶ βασιλεῖς καὶ ἰατροὺς καὶ δούλους καὶ διδασκάλους καὶ ὅ,τι παρόμοιον, ὀρχησταὶ δὲ ἢ παντόμιμοι οἱ ἀκερσοκόμαι καὶ ἁβροκόμαι, οἱ μαλακοί, οἱ διὰ σιωπηλῆς μιμικῆς ὀρχήσεως τῇ συνοδείᾳ ὅμως χοροῦ ᾀδόντων καὶ ἐνοργάνου μουσικῆς, παριστάνοντες τραγῳδίας καὶ διαιωνίζοντες τὴν τραγικὴν παράδοσιν.

Ἀλλ' ἔτι σαφέστερον ἐμφανίζεται ἡ σύγχυσις εἰς τὴν ἀπάντησιν τῆς συγγραφέως εἰς τὴν παρατήρησίν μου ὅτι «ἐν σ. 48 χαρακτηρίζει τὴν παντό-

μιμον ὄρχησιν ὡς προϊὸν βυζαντινόν, ἐνῷ εὐθὺς κατωτέρω κάμνει λόγον περὶ τοῦ παντομίμου ὡς τελειοποιηθέντος ἐν Ρώμῃ». Εἰς ταῦτα ἀπαντᾷ, ὅτι θὰ ἀπεφεύγετο ἡ παρατήρησις, ἐὰν δὲν παρέβλεπον ὅτι ὁ μὲν ἐν Ρώμῃ τελειοποιηθεὶς παντόμιμος συνίστατο εἰς τὴν interprétation du morceau par les gestes, ὁ δὲ ἐν Βυζαντίῳ εἰς ἴδιον τρόπον, καθ' ὃν l'auteur dansait mimiquement le morceau, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἀποτελῇ καμμίαν λογικὴν ἀνακολουθίαν, ὅτι ὁ μὲν παντόμιμος ἐτελειοποιήθη ἐν Ρώμῃ, — ὡς τοιοῦτος—ἡ δὲ παντόμιμος ὄρχησις ἐν Βυζαντίῳ.—Ἀλλ' ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ ἀρχέγονος καὶ θεμελιώδης πλάνη τῆς συγγραφέως, ἐξ ἧς πηγάζει ἡ σύγχυσις τῶν εἰδῶν. Ἡ συγγραφεὺς διακρίνει δύο παντομίμους, μίαν, διὰ νὰ μεταχειρισθῇ μίαν νεωτερικὴν λέξιν, παντομίμαν, δηλ. παράστασιν διὰ χειρονομιῶν καὶ κινήσεων, ἄνευ λέξεων καὶ χοροῦ, διαφόρων κωμικῶν σκηνῶν, καὶ ἕνα παντομιμικὸν χορόν. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι τελείως ἀνυπόστατον. Παντομίμα μὲ τὴν σημερινὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ δὴ παριστάνουσα βιολογικοὺς μίμους οὐδέποτε ὑπῆρξεν οὔτε παρ' Ἕλλησι οὔτε παρὰ Ρωμαίοις οὔτε παρὰ Βυζαντινοῖς. Ὑπῆρξαν μόνον gesticulatores, συνοδεύοντες τὰ cantica τῶν τραγῳδιῶν, ἐξ ὧν πιθανῶς ἀνεπτύχθη ἡ παντόμιμος ὄρχησις, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη ἐν Ρώμῃ καὶ ὄχι ἐν Βυζαντίῳ, καθ' ὅσον σύγχρονοι τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ αὐτῆς ὁ Πυλάδης καὶ ὁ Βαθύλλος, ἐξηκολούθησε δὲ καλλιεργουμένη καὶ ἐν Βυζαντίῳ τοὐλάχιστον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀρέθα, ἤτοι τοῦ Θ' αἰῶνος[1].

Εἰς ἀτελῆ τοῦ γαλλικοῦ κειμένου κατανόησιν ἀποδίδει ἡ συγγραφεὺς τὴν παρατήρησίν μου ὅτι ἐν σ. 45 περιπίπτει εἰς σύγχυσιν μεταξὺ τῶν θεατρικῶν παραστάσεων τῶν μίμων καὶ τῶν συνήθων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς διαπομπεύσεων, ἰσχυριζομένη ὅτι ὅσα λέγει, λέγονται «ὡς μία ἐπὶ πλέον ἐκδήλωσις τῆς κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἱκανότητος τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ (improvisation)». Ὁ ἰσχυρισμὸς θὰ ἦτο ὀρθός, ἐὰν πράγματι ἀμέσως ἀνωτέρω ἐγίνετο εἰδικὸς λόγος περὶ τῆς αὐτοσχεδιαστικῆς ἱκανότητος τῶν μίμων. Ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν γίνεται. Ἡ συγγραφεὺς εὐθὺς προηγουμένως ἐν σ. 44 ὁμιλεῖ περὶ τῆς γνωστῆς παραστάσεως τοῦ καραβίου, τὸ ὁποῖον καλεῖται νὰ καταπίῃ πρόσωπον τοῦ μίμου πρὸς θεατρισμὸν τοῦ πραιποσίτου Νικηφόρου, καταχρασθέντος πλοῖον χήρας, τὴν ὁποίαν ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον θεωρεῖ αὐτοσχέδιον, εὐθὺς δὲ κατόπιν ἐν σ. 45 ἐξακολουθεῖ νὰ ὁμιλῇ περὶ τῶν παραστάσεων, καθ' ἃς οἱ μῖμοι ἔφερον προσωπεῖα. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων, ἀφορώντων εἰς πραγματικὰς θεατρικὰς παραστάσεις, παρεμβάλλει τὰ περὶ σκηνῶν (scènes), ὀφειλομένων εἰς αὐτοσχεδιασμοὺς τῶν μίμων καὶ τῶν δήμων, χωρὶς πουθενὰ νὰ κάμῃ λόγον περὶ διαπομπεύσεων. Τὰς σκηνὰς

[1] Πρβλ. ὅσα περὶ τοῦ πράγματος λέγονται ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι λόγῳ μου.

δὲ ταύτας ὀνομάζει καὶ κωμῳδίας[1]. Πόθεν νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς συγγραφέως εἶναι νὰ δείξῃ τὴν αὐτοσχεδιαστικὴν δύναμιν τῶν μίμων;

Καὶ ἡ μὲν διακωμῴδησις τοῦ Μαυρικίου ὑπὸ τῶν δήμων θὰ ἠδύνατο ἐπὶ τέλους μὲ κάποιαν συγκατάβασιν νὰ θεωρηθῇ ὡς σκηνὴ καὶ κωμῳδία, τὰ κατωτέρω ὅμως μνημονευόμενα παραδείγματα θεατρισμοῦ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τῶν μίμων (Beaucoup d'autres personnages célèbres ont été mis au pilori par les mimes) εἶναι καθαραὶ διαπομπεύσεις, τὰς ὁποίας ἡ συγγραφεὺς κάπως ἔπρεπε νὰ διακρίνῃ.

Ὡς πρὸς τὴν παρατήρησίν μου ὅτι ἡ συγγραφεὺς θεωρεῖ τὸν Μένανδρον τὸν ἱστορικὸν παλαιότερον τοῦ Χρυσοστόμου ἡ συγγραφεὺς παρατηρεῖ πάλιν ὅτι προέρχεται ἐξ ἀτελοῦς κατανοήσεως τοῦ κειμένου, παραθέτει δὲ καὶ τὸ κείμενον καὶ μετάφρασιν αὐτοῦ. Ὁμολογῶ ὅτι θὰ εἶχε δίκαιον ἡ συγγραφεύς, ἐὰν τὸ κείμενον ἦτο ἀπολύτως σύμφωνον πρὸς τὴν μετάφρασιν. Ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἡ συγγραφεὺς ἐφρόντισε νὰ προσθέσῃ ἐκ τῶν ὑστέρων ἓν ἤδη (ἐφ' ὅσον ἤδη ὁ Χορίκιος καὶ ὁ Χρυσόστομος), τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ γαλλικὸν κείμενον· ἐὰν τὸ ἤδη αὐτό, τὸ déjà, ὑπῆρχεν εἰς τὸ γαλλικὸν κείμενον, θὰ εἴμεθα ἐξ ἀρχῆς σύμφωνοι καὶ οὐδεμίαν ἀφορμὴν παρατηρήσεως θὰ εἶχον.

Ὡς πρὸς τὴν παρατήρησίν μου ὅτι «ἡ συγγραφεὺς ἀφῆκεν ἀνεκμεταλλεύτους οὐχὶ ἀγνώστους, σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους περὶ θεάτρου εἰδήσεις» δηλ. τὰς τῶν σχολιαστῶν τῶν ἱερῶν κανόνων Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνος, τὰς ὁποίας καὶ παραθέτω, θεωρεῖ ταύτην αὐτὸ τοῦτο κακῆς πίστεως, διότι, ὡς λέγει, παραπέμπει ἡ ἰδία εἰς αὐτάς. Ἐδῶ ἡ συγγραφεὺς πλέον καὶ ὄχι ἐγὼ εἶναι ἡ παρανοοῦσα. Δὲν εἶπον ὅτι εἶναι ἄγνωστοι εἰς αὐτὴν αἱ εἰδήσεις, ἀλλ' ὅτι τὰς ἀφῆκεν ἀνεκμεταλλεύτους, δηλ. δὲν ἐξήγαγεν ἐξ αὐτῶν τὰ πορίσματα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἐξαγάγῃ, πρᾶγμα πολὺ διαφορετικόν, τὰς παρέθεσα δέ, ἵνα καὶ ὁ μὴ εἰδικὸς ἀναγνώστης δυνηθῇ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς γνώμης τῆς συγγραφέως περὶ τῆς ἐκ τοῦ Χριστοῦ πάσχοντος καταγωγῆς τοῦ θρήνου τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἀποκρούει παραπέμπουσά με εἰς τὰ μαθήματα τοῦ καθηγητοῦ τῆς τέχνης Focillon, θὰ ἐχρεώστουν μεγάλην χάριν εἰς τὴν συγγραφέα, ἐπειδή, ὡς λέγει, δὲν παρακολουθῶ τὴν ξένην φιλολογίαν, ἐὰν

[1] Παραθέτω τὰ χαρακτηριστικὰ μέρη τοῦ χωρίου. «Un grand nombre d'autres scènes, dues à l'improvisation des mimes comme des dèmes, et destinées à tourner en ridicule telle ou telle iujustice, sont à tour de rôle mentionnées par les divers historiens. Ainsi, une scène où se trouve raillé l'empereur Mauricios: on fit asseoir sur un âne un homme κτλ. Cette comédie fut d'ailleurs le point de départ des luttes de cet empereur contre les dèmes».

μοῦ ὑπεδείκνυε τὸ σχετικὸν βιβλίον, διὰ νὰ φωτισθῶ. Ἐὰν ὅμως πρόκειται περὶ προφορικῶν μαθημάτων, ἡ ἡλικία μου δὲν εἶναι πλέον κατάλληλος δι' ἀκροάσεις. Ἐπειδὴ δὲ πρόκειται περὶ πράγματος ἐνδιαφέροντος τὴν ἑλληνικὴν λαογραφίαν, θὰ ἤμην εὐτυχής, ἐὰν ἡ συγγραφεὺς ἐπραγματεύετο εἰδικῶς τὸ ζήτημα· ἡ Λαογραφία εὐχαρίστως θὰ ἐδέχετο νὰ δημοσιεύσῃ τὴν πραγματείαν.

Ἐν τέλει ἡ συγγραφεύς, ὡς λέγει, ἔχει ὑπερτριάκοντα εὐμενεῖς καὶ ἀπροκαταλήπτους ὑπὲρ αὐτῆς κρίσεις, ἔχει δὲ λάβει καὶ βραβεῖον παρὰ τῆς Ἑταιρείας τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν. Δὲν ἔχω παρὰ νὰ τῆς ἐκφράσω τὰ συγχαρητήριά μου. Ἂς ἐπαναπαυθῇ ἐπ' αὐτῶν καὶ ἂς μὴ συγχύζεται μὲ δύο ἀδιορθώτους, δυσμαθεῖς καὶ κακοτρόπους κριτάς, τὸν Maas καὶ ἐμέ, καὶ ἴσως καὶ μερικοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι δυσκολεύονται νὰ εἰσδύσουν ὑπὸ τὰς γραμμὰς διὰ νὰ ἀνιχνεύσουν τὸ ἀληθὲς νόημα τῶν γραφομένων ὑπὸ τῆς συγγραφέως, ἔχουν δὲ καὶ ἐκ χαρακτῆρος τὴν κακὴν ἰδιοτροπίαν νὰ λέγουν τὰ σῦκα σῦκα καὶ τὴν σκάφην σκάφην.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, *ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δ' καὶ Ε' τόμου τοῦ ἀρχείου Πόντου) ἐν Ἀθήναις, τυπογραφεῖον «Ἑστία» 1936 εἰς 8ον μέγα, σ. 1 - 904 μετὰ χαρτῶν, εἰκόνων καὶ πανομοιοτύπων χειρογράφων καὶ ἐγγράφων διοικητικῶν.*

Εἶναι εὐτύχημα ὄντως ὅτι ἀπὸ τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος ἤρξαντο νὰ ἐκδίδωνται τοπικὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, τῶν τε ἐλευθέρων καὶ τῶν ὑπὸ ξένον κράτος διατελουσῶν. Οὕτως ἐκδίδονται ἀπὸ τοῦ 1926 τὰ Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, ἀπὸ τοῦ 1929 τὰ Θρᾳκικά, ἀπὸ τοῦ 1930 τὰ Θεσσαλικά, ἀπὸ τοῦ 1930 τὰ Ποντικά, μεγίστην συμβολὴν παρασχόντα εἰς τὴν γνῶσιν τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας τῶν χωρῶν τούτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἑδραζόμενος ὁ μέλλων νὰ συγγράψῃ τὴν Πανελλήνιον ἱστορίαν θὰ γράψῃ μετ' ἀκριβείας, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ἀληθὴς ἱστορία.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ τοῦ 1913 ἀρχιερατεύων τῆς αὐτοκρατορικῆς ταύτης πόλεως μέχρι τῆς ἐθνικῆς δυσπραγίας, τῆς προελθούσης ἐκ τῆς εἰς τὴν ὑπερπόντιον εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἐκστρατείας ἐμπλοκῆς τοῦ 1922, ἤτοι ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην, ἀνὴρ μελετηρὸς καὶ ἔχων ὅλα τὰ στοιχεῖα πρὸς ἐξέτασιν καὶ μελέτην τῆς πόλεως οὐ μόνον ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτικῆς, προέβη εἰς τὴν συγγραφὴν μετὰ πλήρους τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἐξετέλεσεν ἔργον οὐχὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἀλλ' εἰς ἀεὶ

μέλλον νὰ ἔχῃ τὴν πραγματικήν του ἀξίαν, ὡς ἡ ἀνάλυσις αὐτοῦ καταδείξει τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν».

Τὸ σύγραμμα τοῦ σεβασμιωτάτου εἶναι τὸ πρῶτον εἰδικῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας Τραπεζοῦντος ἀσχοληθέν, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ ἀποδεικνύει (σ. 3 - 7). Ἐν ταῖς σ. 8 - 26 καὶ 797 - 807 ἀναγράφει τὴν πλουσίαν ἑλληνικήν τε καὶ διεθνῆ βιβλιογραφίαν, ἀπὸ δὲ τῶν σ. 27 - 95 ἐπὶ τῇ βάσει τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν ἀτομικῶν του περιηγήσεων πραγματεύεται τὴν γεωγραφικήν, τοπογραφικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ Πόντου καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐπαρχίας Τραπεζοῦντος, ἐν ᾗ ἔδρασεν ἐθνικῶς ἐκδίδων καὶ τὸ περιοδικὸν «Κομνηνοὶ» ἐπὶ ἔτος ὁλόκληρον ἐνισταμένου ἔτι τοῦ πογκοσμίου πολέμου. Ἐν ταῖς σ. 96 - 111 διηγεῖται τὰ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας, ἐν ᾗ οὐ μόνον ὅμαιμοι ἦσαν οἱ κάτοικοι, ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι καὶ Ἀρμένιοι, καὶ Πέρσαι καὶ εἴ τινες ἄλλοι, ἴδια ἕκαστος ἔχοντες συμφέροντα πρὸς τὰ καθ' ἕκαστα ἀντίθετα, ὧν διὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ πολιτικῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, ἐξωμάλυνε. Ἐν ταῖς σ. 112 - 146 ἀναφέρει τὰ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς σὺν τῷ χρόνῳ ἐξαπλώσεως αὐτῆς διὰ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου καὶ τῆς ἐκχριστιανίσεως τῶν Κόλχων καὶ τῶν Τζάνων. Ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἔδει νὰ ἱδρυθῇ μητρόπολις καὶ ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται τὰ τῆς συστάσεως αὐτῆς καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς ἐξηρτημένων ἐπισκοπῶν μέχρι Μεσοποταμίας ἐκτεινομένων, τὴν τάξιν πρωτοκαθεδρίας καὶ τὴν φήμην τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος, ἥτις κατέστη βασιλεύουσα πόλις, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἅλωσιν τοῦ Βυζαντίου τῷ 1204. Περὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως καὶ ζωῆς ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται μνείαν ἐν ταῖς σ. 185 - 372, ἀναγράφων τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τῶν λογίων αὐτῆς ἀνδρῶν καὶ τῶν διαπρεψάντων ἀλλοδαπῶν μητροπολιτῶν, τῶν χρονογράφων τῆς αὐλῆς καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ πόλει συστάσεως τῆς ἀνωτέρας σχολῆς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἧς ἱδρυτὴς ἐγένετο ὁ Γρηγόριος Χιονιάδης, τοῦ ὁποίου 16 ἐπιστολὰς ἀνεκδότους ἐξέδωκα ἐν Ἑρμουπόλει τῷ 1910 μετὰ τέως ἀνεκδότου Μονῳδίας τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος τοῦ Τραπεζουντίου ἐπὶ τῇ εὐσεβεῖ δεσποίνῃ κυρᾷ Θεοδώρᾳ τῇ Μεγάλῃ Κομνηνῇ. Ἐν ταῖς σ. 372 - 515 ἀναφέρονται οἱ πολλοὶ Βυζαντινοὶ ναοὶ καὶ περιγράφονται λεπτομερῶς μετὰ τῶν σχετικῶν εἰκόνων, ὡς θαυμάσια ἔργα χριστιανικῆς τέχνης, μένοντα ὡς μνημεῖα ἀθάνατα, ἀλλὰ μεταβεβλημένα νῦν εἰς τεμένη! Ἐπίσης περιγράφονται αἱ λαμπραὶ Μοναὶ τοῦ Σουμελᾶ, τοῦ Βαζελῶνος καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστερεώτα, ὧν ἔργα τέχνης περισωθέντα ἐκομίσθησαν εἰς Ἀθήνας τῷ 1930 καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ τῆς λεωφόρου Βασιλίσσης Σοφίας. Μέχρι τῆς σ. 515 ὁ συγγραφεὺς περιέλαβε τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλευθέρας ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ δὲ τῆς σ. 515 - 673 διηγεῖται τὸν βίον αὐτῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' τῷ 1461 - 1923,

τὴν τύχην τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τοῦ Δαβὶδ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τῶν ὑποδουλωθέντων Χριστιανῶν καὶ τοὺς διαπρέψαντας μητροπολίτας, τοὺς προστάτας τούτους αὐτῶν, δυνάμει τῶν προνομιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἐν ταῖς σ. 673 - 782 ὁ σεβασμιώτατος ἀνασκοπῶν τὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν ζωὴν τῆς ἐκκλησίας περιγράφει τὸ αὐτόνομον πολίτευμα, τὴν διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν τῶν ἀρχιερέων καὶ τὴν κοινοτικὴν ζωήν, τὰς ὑπὸ τῶν αὐταρχῶν δυναστῶν (Ντερεμπέϊδων) ἐξισλαμήσεις τῶν Χριστιανῶν τοὺς Κρυπτοχριστιανοὺς (διπίστους), τὰ τῶν σχολείων καὶ τῶν διαλαμψάντων λογίων Τραπεζουντίων καὶ τελευταῖον τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Νεοτούρκων (11 Ἰουλίου 1908) καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῆς ἀνακωχῆς (Ὀκτώβριος 1918) ἀγῶνας τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἰδίως τοὺς ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ τοῦ Χρυσάνθου, τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν, τὴν ἐρήμωσιν τὴν ἐπισυμβᾶσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ἐξάλειψιν κατόπιν ὑπερχιλιετηρίδος τῆς πολιᾶς μητροπόλεως Τραπεζοῦντος. Τέλος δὲ ἐν μοίρᾳ παραρτήματος περιλαμβάνονται ἐν σ. 785 - 790 χρονολογικὸς πίναξ μητροπολιτῶν, πίναξ πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωρίων μετὰ τοῦ πληθυσμοῦ, ναῶν, σχολείων (σ. 791 - 795) πίναξ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας, ὡς καὶ τῶν ἐκκλησιῶν, παρεκκλησίων καὶ σχολῶν τῆς ἐπαρχίας (σ. 796) καὶ τέλος ἐκτεταμένος πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σ. 816 - 898) καὶ διόρθωσιν σφαλμάτων. (σ. 899 - 904).

Τοιοῦτον ὂν τὸ καθ' ὅλου τέλειον τοῦτο ἔργον τοῦ Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου συνιστῶμεν τοῖς μελετηταῖς τῆς πατρίου ἱστορίας, ἵνα πληθυνθῇ ἡ γνῶσις, κατὰ τὸ Γραφικόν.

Τ. Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, *ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα, ἐκδιδόντος Martin Jugie, τόμος VII, ἐν Παρισίοις 1936 σελ. I- VI + 1-515.*

Ὁ νέος οὗτος τόμος τῆς καλλίστης ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου πατριάρχου καὶ ἀριστοτελικοῦ φιλοσόφου, περιλαμβάνει μελέτας τοῦ Σχολαρίου, ἀναγομένας ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, πάσας δ' ἀνεκδότους, τὸ πρῶτον νῦν ἐκδιδομένας ἐξ αὐτογράφων κωδίκων τοῦ Σχολαρίου, κυρίως τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης 2223 καὶ 115, ἐν παραβολῇ πρὸς τοὺς ἐπίσης αὐτογράφους κώδικας τῆς Μοδένας 50 καὶ τῶν Παρισίων 1941, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγαστῆς ἐπιμελείας, τῆς διακρινούσης τὸν κ. Jugie, ὅστις εἰς τοὺς τελευταίους τόμους τῆς Συλλογῆς, τοὺς περιλαμβάνοντας ἔργα φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ἐπέτυχε νὰ παρουσιάσῃ τὸ κείμενον ἀπηλλαγμένον πολλῶν ἐσφαλμένων γραφῶν, πρᾶγμα ὁμολογουμένως δύσκολον. Ἐν

τούτῳ πάντως ἐβοήθησεν αὐτὸν αὐτὴ ἡ γλῶσσα τοῦ Σχολαρίου, ὅστις μὴ μεταφράζων, ὡς εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θωμᾶ τοῦ ἐξ Ἀκυίνου, ἀλλ' ἐλευθέρως καταρτίζων περιλήψεις τῆς «Εἰσαγωγῆς» τοῦ Πορφυρίου ἢ ἔργων αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ ἰδίων ἑαυτοῦ παρατηρήσεων μεταχειρίζεται γλῶσσαν ὁμαλωτέραν καὶ ἀναλυτικωτέραν καὶ διὰ τοῦτο εὐκολώτερον ἀναγινωσκομένην καὶ γραφομένην, καὶ εὐκολώτερον διορθουμένην κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν. Ἐκ τῶν διαφυγόντων τὴν διόρθωσιν τὰ μὲν σπουδαῖά πως εἶνε ὀλίγα, διὰ δὲ τὰ ἄλλα εὐθύνεται τὸ τυπογραφεῖον.

Ἐκ τῶν τεσσάρων μερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται ὁ τόμος οὗτος, τὸ πρῶτον περιέχει τὰ «προλεγόμενα εἰς τὴν Λογικὴν καὶ εἰς τὴν Πορφυρίου Εἰσαγωγήν, ἐκ διαφόρων συλλεγέντα βιβλίων μετὰ ἰδίων ἐπιστασιῶν», ὡς αὐτὸς ὁ Σχολάριος ἐπιγράφει αὐτὸ (σ. 7 - 113) εἰς 17 «ἀναγνώσεις», ὧν ἑκάστη πραγματεύεται περὶ ὡρισμένου θέματος ἢ προβάλλει «ζητήματα» σχετικὰ πρὸς τὰ θέματα ταῦτα. Εἰς τὰς παρατηρήσεις ἢ κρίσεις αὐτοῦ ὁ Σχολάριος ἔχει ὑπ' ὄψει του προγενεστέρους ἀριστοτελικούς, τῶν ὁποίων τὰς γνώμας παραθέτει εἴτε δεχόμενος εἴτε ἐπικρίνων αὐτὰς (Θωμᾶς ὁ ἐξ Ἀκυίνου, Πορφύριος, Βοήθιος, Σιμπλίκιος, Κικέρων, Ἀβικένας, Ἀλβέρτος ὁ Μέγας κτλ). Τὸ δεύτερον περιλαμβάνει «εἰς τὸ βιβλίον τῶν Ἀριστοτέλους κατηγοριῶν ἐξήγησιν» (σ. 114 - 237) εἰς 18 «ἀναγνώσεις», ἔνθα πραγματεύεται ζητήματα Λογικῆς καὶ Διαλεκτικῆς, ἄνευ ἀντιρρήσεων δεχόμενος τοὺς ὁρισμοὺς καὶ τὰς ἐξηγήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ γλωσσικὴ διατύπωσις ἐπικρατεῖ εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ὡς καὶ εἰς τὸ ἑπόμενον τρίτον. Τὸ τρίτον περιέχει «εἰς τὸ περὶ ἑρμηνείας βιβλίον ἐξήγησιν» (σ. 238 - 348) εἰς 14 «ἀναγνώσεις». Ἡ διαίρεσις αὕτη δεικνύει ὅτι αἱ ἐπιτομαὶ αὗται προωρίζοντο διὰ τοὺς ἀκροατὰς τοῦ Σχολαρίου, ὡς βοήθημα διὰ τὴν μελέτην τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας. Τὸ τέταρτον μέρος εἶνε σύντομος περίληψις τῶν Φυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ ὡς ὁ Σχολάριος αὐτὸ ἐπιγράφει «Ἀποσημειώσεις τῶν βιβλίων τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως Ἀριστοτέλους» (σ. 349 - 408). Εἰς ταῦτα ἀκολουθοῦσι «Σημειώσεις ἐκ τῶν περὶ Οὐρανοῦ τεσσάρων βιβλίων» τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου (σ. 409 - 429), «Σημειώσεις ἐκ τῶν περὶ Ψυχῆς τριῶν βιβλίων» (σ. 429 - 454), «ἐκ τοῦ περὶ Μνήμης καὶ Ἀναμνήσεως βιβλίου» (σ. 455 - 457), «Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως» (σ. 457 - 459), «Περὶ ἐνυπνίων καὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς» (σ. 459 463), «Περὶ ζῴων κινήσεως» (σ. 463 - 465), «ἐκ τοῦ περὶ βραχυβιότητος καὶ μακροβιότητος» (σ. 466 - 467), «ἐκ τοῦ περὶ γήρως καὶ νεότητος, ζωῆς καὶ θανάτου» (σ. 467 - 468) «περὶ Ἀναπνοῆς» (σ. 468 - 470), «ἐκ τῶν 4 μετεωρολογικῶν» (σ. 470 - 481) καὶ διάφορα ἀποσπάσματα ἤτοι ὁρισμοὶ διαφόρων ἐννοιῶν· τέλος δὲ ἀναγράφονται σημειώσεις εἰς τὴν ᾤαν τοῦ περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους, ἤτοι διάφοροι γνῶμαι προγενεστέρων ἢ καὶ συγχρόνων τοῦ Σταγειρίτου σοφῶν (σ. 486 - 509).

Τοῦ ὅλου ἔργου προτάσσεται ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Σχολαρίου πρὸς τὸν «ὑψηλότατον καὶ πανευτυχέστατον δεσπότην κὺρ Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον», ἧς τὸ πλεῖστον μέρος ἦτο ἐπίσης ἀνέκδοτον, μικροῦ μέρους δημοσιευθέντος ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη παρέχει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ τοῦ Σχολαρίου καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἄλλων αὐτοῦ σπουδῶν, μετὰ τοῦ συνήθους στόμφου καὶ τῆς περιαυτολογίας καὶ τῆς περιφρονήσεως παντὸς ὅ,τι δὲν προήρχετο ἐξ αὐτοῦ, κολακείας δὲ φορτικωτάτης πρὸς τὸν καλὸν καὶ γενναῖον Κωνσταντῖνον. Ἐκ τῆς πληροφορίας ὅτι τὸ ἀποστελλόμενον σύγγραμμα εἶνε «τὸ πρῶτον τῶν μάλιστα ἀξίων λόγου τε καὶ σπουδῆς» ἔργων αὐτοῦ, πάντως ἐστάλη ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος διηύθυνε τὸ δουκᾶτον τῆς Ἀγχιάλου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ὑπολειφθεισῶν ἐλευθέρων ἔτι ἀπὸ τῶν Τούρκων πόλεων. Ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἔπεμπε τὰ συγγράμματα αὐτοῦ πρὸς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀποστέλλει τὸ παρὸν πρὸς τὸν φίλον καὶ προστάτην αὐτοῦ δεσπότην, πολὺ ἀνώτερον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃν «οὐ σφόδρα φιλόσοφον ἄν τις εἴποι», ἐν ᾧ ὁ Κωνσταντῖνος, καίπερ ὀλίγα «ἀκροασάμενος φιλοσοφίας», δι᾽ ἔργων ὅμως «εἰλικρινῆ τε καὶ ἐναργῆ τὴν εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου» ἐδείκνυεν ἐν ἑαυτῷ, διὰ τῆς ἀνευρέσεως καὶ προστασίας τῶν ἐραστῶν τῆς φιλοσοφίας. Ἐξηγῶν δὲ τὴν αἰτίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου λέγει, ὅτι ἐπιμεληθεὶς πρότερον τῆς ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς ὥρμησεν ἔπειτα ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἀλλὰ «ἐπειδὴ οὐδὲν μέγα παρὰ τοῖς ἐπὶ φιλοσοφίᾳ τότε δόξαν ἔχουσιν ἐν ἡμῖν ἀκριβῶς ἐξετάζων» εὕρισκεν, ἐτράπη πρὸς τοὺς ἀρίστους τοῦ Ἀριστοτέλους ἑρμηνευτάς, τὸν Θεόφραστον καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Ἀφροδισιέα καὶ Πορφύριον καὶ Συριανὸν καὶ Σιμπλίκιον καὶ πρὸς τοὺς λατίνους ἀριστοτελικοὺς («ἐπεὶ τῆς λατίνων φωνῆς ἐτύγχανον ἐπαΐων») καὶ δι᾽ αὐτῶν πρὸς τὸν Ἀβικέναν καὶ τοὺς ἄλλους ἄραβας, τοὺς Πέρσας φιλοσόφους καὶ μάλιστα τὸν «κράτιστον τῶν Ἀριστοτέλους ἑρμηνευτῶν» Ἀβερόην, οἵτινες «πολλαῖς μὲν προσθήκαις τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐπηύξησαν» καὶ τὰς τῶν ἡμετέρων καὶ πρώτων ἐξηγητῶν ἀπέκρυψαν (=ἠμαύρωσαν) ἐξηγήσεις». Ἐκ τούτου θεωρεῖ ἑαυτὸν πολὺ ἀνώτερον «τῶν ἐν τοῖς τοιούτοις προστησαμένων τὸν Μαγεντηνὸν ἢ Ψελλὸν ἢ Φιλόπονον μόνον». Αὐτὸς εἶνε αἴτιος «τῆς εὐδοξίας τῶν νῦν τι δοκούντων εἶναι...καὶ πᾶσι τοῖς ἐπὶ τῶν ἐμῶν καιρῶν καθάπερ ῥητορικῆς οὕτω δὴ καὶ φιλοσοφίας τυγχάνω παράδειγμα γεγονώς». Καὶ ἤνοιξε μὲν σχολεῖον ἐπιθυμῶν εἴς τινας ὁμιλητὰς νὰ καταλίπῃ «τὰς ἐπ᾽ Ἀριστοτέλει μελέτας», ἀλλὰ δυστυχῶς μόνον τρεῖς ἢ τέσσαρες εἶνε ἐν ὅλῃ τῇ πόλει «οἱ δυνάμενοι τὰ φιλοσοφίας δέχεσθαι δόγματα». Τῶν πρὸς τούτους παραδόσεών του καρπὸς εἶνε τὸ ἀποστελλόμενον σύγγραμμα, γραφὲν κατὰ τὴν συνήθη παρὰ Λατίνοις, ὡς αὐτὸς λέγει, μέθοδον· προβλέπει δὲ αὐτὸ ὠφέλιμον καὶ εἰς τοὺς ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς Λατίνους καὶ εἰς αὐτὸν τὸν δεσπότην, ἂν εὐκαιρῇ νὰ διεξέλθῃ αὐτό.

Καθ. ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Georgios Phrantzes, *Chronicon. Vol. I edidit I. B. Papadopoulos. Lipsiæ, B. G. Teubner, 1935. Σελ. XXXIV - 201. (Bibliotheca Teubneriana 1954).*

I. B. Papadopoulos, *Fhrantzès est-il réellment l'auteur de la grande chronique qui porte son nom? Extrait des Actes du IVe Congrès International des études byzantines. (Bulletin de l'Institut archéologipue bulgare, tome IX, Sofia 1935, σελ. 177 - 189).*

Τὸ Χρονικὸν τοῦ Φραντζῆ εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων μέχρι σήμερον σῳζομένων πηγῶν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντίου· κριτικὴ ἔκδοσις αὐτοῦ ἑπομένως ἦτο ἀναγκαιοτάτη. Ὁ κ. Παπαδόπουλος ἀνέλαβε νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸν τοῦτο, κατόπιν δὲ πολυετοῦς ἐρεύνης μᾶς παρουσιάζει ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον (ἀρ. 1) τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ χρονικοῦ, ἡ ἔκδοσις τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου βιβλίου τοῦ ὁποίου μετὰ τῶν σχετικῶν πινάκων, δὲν θὰ βραδύνῃ.

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου οὐδενὸς κόπου ἐφείσθη ὁ κ. Παπαδόπουλος· ἀνέτρεξεν εἰς τὰ γνωστὰ μέχρι τοῦδε χειρόγραφα τὰ περιέχοντα τὸ Χρονικὸν καὶ εἰς διαφόρους τῆς Δυτ. Εὐρώπης βιβλιοθήκας ἐναποκείμενα καὶ ἀνεσκάλευσε μὲ ἄφθαστον ζῆλον διαφόρους ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας φιλομούσων ὁμεγενῶν καί τινων δυσπροσίτων ἱερῶν Μονῶν, ἔνθα ἀνεκάλυψεν ἄγνωστα μέχρι τοῦδε εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον χειρόγραφα περιέχοντα τὸ Χρονικόν. Οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων τοῦ Χρονικοῦ ἀνῆλθεν εἰς εἰκοσιδύο, τὰ ὁποῖα, πλὴν ἑνός, ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν του ὁ ἐκδότης κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἑπομένως ἔχει καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι βασίζεται ἐφ᾽ ὅλης τῆς γνωστῆς σήμερον παραδόσεως τοῦ κειμένου τούτου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς προηγουμένας ἐκδόσεις τοῦ Χρονικοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν παλαιοτέρα τοῦ Fr. Car. Alterus τῆς Βιέννης τοῦ 1796 βασίζεται μόνον ἐπὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ Μονάχου (Cod. Monac. gr. 239), ἡ δὲ τοῦ Imm. Bekker τῆς Βόννης τοῦ 1838 ἐπί τε τοῦ ἐν Μονάχῳ κώδικος καὶ τοῦ ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ἐναποκειμένου (Cod. Paris. Bibl. Nat. suppl. gr. 80). Τῶν 21 χρησιμοποιηθέντων χειρογράφων τὴν ἀξίαν καθορίζει ἐπιτυχῶς ἐν τοῖς προλεγομένοις αὐτοῦ ὁ ἐκδότης.

Ἐκ τῆς πολυετοῦς συναναστροφῆς μὲ τὸ κείμενον τοῦ χρονικοῦ κατέληξεν ὁ κ. Παπαδόπουλος πολὺ ὀρθῶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ὑπὸ τὴν σημερινὴν μορφὴν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ φερόμενον Μέγα Χρονικὸν δὲν εἶναι τὸ ἀρχικὸν τοῦ Φραντζῆ κείμενον, ἀλλὰ διασκευὴ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ σημείου δὲ τούτου ὁρμώμενος ἐζήτησε νὰ ἀνεύρῃ τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἀντλεῖ τὸ ὑλικόν του τὸ Μέγα Χρονικόν, ἀνατρέξας ἰδίως εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους καὶ ἱστοριογράφους εἰς τὸν Πορφυρογέννητον, τὸν Ζωναρᾶν, τὸν Χωνιάτην, τὸν Κίνναμον, τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν, τὸν

Ἰω. Καντακουζηνόν, τὸν Παρασπόνδυλον, τὸν Λεονάρδον τὸν Χῖον κλπ. Τὰς σχετικὰς παραπομπὰς εἰς αὐτοὺς εὑρίσκομεν ἑκάστοτε ἀναγεγραμμένας κάτωθεν τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου. Διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν πιστοποιεῖται καὶ ἐνταῦθα τὸ γεγονός, ὅτι οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἐγνώριζον πολὺ καλὰ τὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν συγγράμματα καὶ ὅτι δὲν ἐδίσταζον νὰ παραλαμβάνουν ἐξ αὐτῶν αὐτούσιον ἢ διασκευασμένον ὅ,τι ἐνόμιζον χρήσιμον πρὸς πλουτισμὸν τῆς συγγραφῆς των.

Ὁ κ. Παπαδόπουλος δὲν ἐσταμάτησεν ἕως ἐδῶ, ἀλλ' ἐζήτησε νὰ καθορίσῃ καὶ τὸν διασκευάσαντα τὸ Χρονικόν, ὡς τοιοῦτον δ' ἐκλαμβάνει τὸν χρηματίσαντα Μητροπολίτην Μονεμβασίας Μακάριον Μελισσηνὸν († 1585). Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Παπαδοπούλου, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν ἐκτιθέμενα εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 2 ἀνωτέρω πραγματείαν αὐτοῦ, εἶναι τόσον πειστικά, ὥστε εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ τὸν ἀκολουθήσωμεν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ νὰ δεχθῶμεν ὅτι πράγματι ὁ Μητροπολίτης Μακάριος Μελλισηνὸς εἶναι ὁ διασκευάσας τὸ Χρονικὸν τοῦ Φραντζῆ.

Ὁ κ. Παπαδόπουλος προχωρεῖ εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τοῦ Χρονικοῦ καὶ δέχεται ὅτι ὡς βάσις τῆς διασκευῆς τοῦ Μακαρίου ἐχρησίμευσε τὸ Μικρὸν Χρονικὸν ἢ ἐκτενέστερόν τι κείμενον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μικροῦ Χρονικοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Φραντζῆ καταρτισθένος. (Πβλ. τὴν ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 2 πραγματείαν αὐτοῦ σελ. 187).

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔχομεν ἡμεῖς ἄλλην γνώμην. Παραδεχόμεθα δηλαδὴ ὅτι τὸ Μικρὸν Χρονικὸν δὲν ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τοῦ Μεγάλου, οὔτε ἀποτελεῖ εἶδός τι Ἡμερολογίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ὁ Φραντζῆς καὶ ἔγραψε βραδύτερον τὸ Χρονικόν του, ἀλλ' εἶναι περίληψις τοῦ ἀρχικοῦ Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ, περίληψις μάλιστα τοῦ τμήματος ἐκείνου τοῦ Χρονικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου τῶν ἐτῶν 1413-1478. Τοιούτου εἴδους περιλήψεις διαφόρων βυζαντινῶν κειμένων συναντῶμεν ἀρκετὰ συχνὰ κατὰ τὸν 16ον, 17ον καὶ 18ον αἰῶνα. Αἱ περιλήψεις αὗται ἐν μέρει μὲν συντομεύουν καὶ ἀποδίδουν τὸ κείμενον εἰς ἁπλουστέραν γλῶσσαν, ἐν μέρει δὲ παραλαμβάνουν φράσεις ὁλοκλήρους αὐτολεξεὶ ἢ σχεδὸν αὐτολεξεὶ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, πολλάκις μάλιστα παρατίθενται αἱ ἔννοιαι ἀσυναρτήτως ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης. Καὶ τὸ Μικρὸν Χρονικὸν πράττει οὕτως· ἀρκεῖ ἴσως ἐνταῦθα νὰ παραπέμψω εἰς τὴν σελ. 1057-1058 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Migne τόμ. 156. Ἀκόμη καὶ τὴν συνήθη φράσιν τῶν περιλήψεων τοῦ εἴδους τούτου: «ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.... ἐπανέλθωμεν» συναντῶμεν εἰς τὸ Μικρὸν Χρονικὸν (βλ. Migne, 156 σελ. 1064 στίχ. 1-2). Πβλ. ἐπίσης ἔκδ. Παπαδοπούλου ἰδίως σ. 122, 13, 127, 1,-2 137, 21, 138, 21, 141, 17, 144, 12, 150, 3, 151, 5-7, 159, 1, 162, 6, 199, 1 κλπ., ἔνθα φαίνεται ὅτι τὸ Μικρὸν Χρονικὸν μεταφράζει εἰς τὴν ἁπλουστέραν γλῶσσαν τὸ ἀρχικὸν κείμενον τοῦ Φραντζῆ.

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ θεωρήσωμεν βέβαιον ὅτι ὁ αὐτουργὸς τοῦ Μικροῦ Χρονικοῦ ἐβασίζετο ἐπὶ ἀντιβόλου εἰς πολλὰ σημεῖα καλυτέρου τοῦ ἀντιβόλου ἐκείνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ὁ διασκευάσας τὸ ἀρχικὸν κείμενον τοῦ Φραντζῆ Μακάριος Μελισσηνὸς καὶ γενικώτερον τῶν ἀντιβόλων ἐκείνων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν οἱ παραδίδοντες σήμερον τὸ Μέγα Χρονικὸν κώδικες. Ἡ ἀξία ἑπομένως τοῦ Μικροῦ Χρονικοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ κ. Παπαδόπουλος ἀνεγνώρισεν, ἀλλ' ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ὁρμώμενος, παραμένει καὶ πρέπει νὰ ληφθῇ, σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τοῦτο, ἰδίως ἐκεῖ ἔνθα ὑποτίθεται ὅτι παραλαμβάνει αὐτολεξεὶ ἢ σχεδὸν αὐτολεξεὶ τὸ κείμενον τοῦ καλοῦ ἀντιβόλου του. Τὸ ἀρχικὸν κείμενον τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ ὀφείλομεν ἑπομένως νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὸ Μέγα Χρονικὸν λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ Μικρόν. Συμφώνως πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ τροποποιηθῇ καὶ ἡ περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Φραντζῆ γνώμη τοῦ κ. Παπαδοπούλου (πβλ. ὑπ' ἀριθ. 2 πραγματείαν αὐτοῦ σελ. 179).

Αἱ διαπιστώσεις αὗται τοῦ κ. Παπαδοπούλου, ἡ προσεχὴς ἔκδοσις καὶ τῶν δύο ἄλλων βιβλίων ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τῆς παραδόσεως τοῦ Μικροῦ Χρονικοῦ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ πλησιάσωμεν τὸ ἀρχικὸν κείμενον τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ, εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ὁποίου αἱ ἔρευναι τοῦ κ. Παπαδοπούλου προσέφερον σπουδαιοτάτην συμβολήν.

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Τρύφωνος Εὐαγγελίδου. *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. [Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι Καποδιστρίου.] Ἐν Ἀθήναις 1936 τόμ. Α' σ. 373 + CL, τόμ. Β' σ. 547.*

Μετὰ τὴν πρὸ ἑβδομηκονταετίας δημοσίευσιν τοῦ «Σχεδιάσματος» τοῦ ἀοιδίμου Μ. Παρανίκα, πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων λογίων ἔγραψαν ἢ εἰδικὰς μελέτας περὶ τῶν κατὰ τόπους Ἑλληνικῶν σχολείων μετὰ τὴν ἅλωσιν ἢ καὶ παρενέβαλον ἀξιολόγους περὶ αὐτῶν πληροφορίας εἰς ἱστορικὰς καὶ ἄλλας μονογραφίας. Τὸ πολύτιμον, πλὴν διεσπαρμένον, τοῦτο ὑλικὸν καιρὸς πλέον ἦτο νὰ συγκεντρωθῇ ἐπὶ τὸ αὐτό, ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν δειχθῇ ἡ πρὸς τὴν παιδείαν ἔφεσις τῶν ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν Ἑλλήνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διευκολυνθῇ καὶ ἡ σχετικὴ ἔρευνα.

Τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ἐπιστημονικὸν ἅμα καὶ ἐθνικόν, ἀφ' οὗ τὰ σχολεῖα μετὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς δυσχειμέρους ἐκείνους χρόνους ἀπετέλεσαν τὰ κέντρα, περὶ ἃ περιεστράφη ὁ ὅλος βίος τοῦ ἔθνους, ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὁ ἐλλόγιμος συγγραφεὺς ὁ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐργασιῶν αὐτοῦ γνωστός.

Οὗτος ἠκολούθησε μὲν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ σχέδιον τοῦ Παρανίκα

πραγματευθεὶς περὶ τῶν σχολείων τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων καὶ τῆς Μ. Ἀσίας, πρὸς δὲ καὶ τῶν ὑπαγομένων εἰς τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἱδρυθέντων εἰς πάσας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης, πλουσίαν ὅμως βιβλιογραφίαν χρησιμοποιήσας καὶ πολλαχόθεν χρησίμους καὶ σχετικὰς πληροφορίας ἀρυσθείς, ὑπερηκόντισε τὸ ἔργον ἐκείνου. Φρονῶν δέ, καὶ πολὺ δικαίως, ὅτι ἡ γνῶσις τῶν ἀφορώντων εἰς τὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι τοῦ Καποδιστρίου, σχολεῖα θὰ ἦτο ἀτελής, ἂν μὴ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ σχολικὰ πράγματα τῶν Βυζαντινῶν, ἐφρόντισε καὶ περὶ τούτων νὰ πραγματευθῇ, προτάξας τοῦ ἔργου του, ἐν εἴδει προλόγου, καὶ μικρὸν τροποποιήσας τὴν κατὰ τὸ 1933 ἐκδοθεῖσαν μελέτην του «Τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς ἁλώσεως (1453) μέχρι τοῦ (1893) μετὰ προλεγομένων περὶ τῆς παιδείας παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ περὶ διδακτικῆς μεθόδου».

Ὁ διατρέχων τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου, ἐν ᾧ καὶ πολλαὶ ἱστορικαὶ περιλαμβάνονται πληροφορίαι καὶ ἔνθα πολλάκις παρακολουθεῖται ἡ ἱστορία τῶν σχολείων μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων, μεθ' ἱκανοποιήσεως βλέπει ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐχρησιμοποίησε πάσας σχεδὸν τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα. Εἰς τοιαύτης ἐν τούτοις ἐκτάσεως ἔργον ἑπόμενον εἶναι ὅτι ἔμεινεν ἀκόμη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑλικὸν πρὸς χρησιμοποίησιν. Περὶ τῶν σχολείων π.χ. τῆς Κρήτης δύνανται ἀκόμη πλείονα νὰ λεχθῶσι, σχετικὰ δὲ πρὸς τὸ θέμα εὕρηνται καὶ ἐν τῷ βιβλιαρίῳ τοῦ Μ. Γεδεὼν «Παιδεία καὶ πτωχεία παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας». Καὶ ἐν τῷ ἔργῳ δὲ τοῦ Ἀθανασίου Πολίτου «Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα Αἴγυπτος» ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ δὴ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα, ὑπῆρχε σχολεῖον ἀπὸ τοῦ 1566-1568 καὶ ὅτι ὁ Μελέτιος Πηγᾶς, πρὶν γίνῃ Ἀλεξανδρείας, ἵδρυσεν ἐκεῖ ἱεροδιδασκαλεῖον πρὸς μόρφωσιν κυρίως τῶν μοναχῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν σχολείων τοῦ τέως δήμου Οἰνοῦντος τῆς Λακεδαίμονος χρήσιμος θὰ ἦτο καὶ ἡ ἐμὴ μελέτη «Τὰ σχολεῖα τοῦ Οἰνοῦντος ἐπὶ Καποδίστρια» ἡ δημοσιευθεῖσα εἰς τὸν τόμον τοῦ 1925 τοῦ περιοδικοῦ «Μαλεβοῦ».

Ὁ Εὐαγγελίδης, ἵνα καταστήσῃ ἀρτιώτερον τὸ ἔργον του, ὀρθῶς ποιῶν, συνεβουλεύθη καὶ διάφορα ἔγγραφα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ εἶναι μὲν λόγου ἄξιαι αἱ ἐξ αὐτῶν παραλαμβανόμεναι πληροφορίαι, ὀλίγαι ὅμως. Εἰς τὰ περὶ τῶν σχολείων π. χ. τῆς Ἑρμουπόλεως γραφέντα σημαντικὰς θὰ παρεῖχον συμπληρώσεις τὰ ὑπ' ἀριθ. 6849, 7060-7062, 7285-7293 ἔγγραφα τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας, τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 8696 ἔγγραφον τοῦ Ἀρχείου τῆς αὐτῆς Ἑταιρείας ἀρκοῦντα θὰ ἐδίδασκε περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ σχολείου τῆς Θήρας ἀπὸ τοῦ 1799 διὰ τῶν ἐτῶν 1803, 1806, 1809, 1814 καὶ 1818-1820.

Καὶ τὰ σχολικὰ δ' ἔγγραφα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, μ' ὅλον ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν Καποδιστριακὴν ἐποχὴν καὶ τὴν μικρὸν μετέπειτα, ἱκανὰ διὰ τὴν σύγχρονον, ἀλλὰ καὶ τὴν παλαιοτέραν σχολικὴν ἱστορίαν διδάσκουσι, συμπληροῦντα ὅσα λέγει ὁ συγγραφεύς. Διὰ τὰ σχολεῖα λ. χ. τῆς Λακεδαίμονος ἀρκετὰ καὶ καλὰ λέγονται ἐν τοῖς σχολικοῖς ἐπὶ Καποδίστρια κατὰ τὸ 1829 (ἔγγρ. 7 Δεκεμβρίου), ἀξιόλογα δ' εἶναι ὅσα λέγει καὶ ὁ Ι. Π. Κοκκώνης ἐν τῇ ἐκθέσει του τῇ ὑποβληθείσῃ εἰς τὴν Γραμματείαν τῇ 11 Δεκεμβρίου 1830, μετὰ τὴν κατὰ Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους γενομένην ἐπιθεώρησιν, καὶ ἐν ᾗ λέγονται καὶ πολλὰ σχετικὰ περὶ τῶν σχολείων τοῦ τμήματος Μονεμβασίας. Ἀρκοῦντα ἐπ' ἴσης τὰ αὐτὰ ἔγγραφα διδάσκουσι περὶ τοῦ σχολείου Κάτω Ρίζης τῆς Λακεδαίμονος (ἔγγραφα 7ης Δεκεμβρίου 1829 καὶ 4ης καὶ 11ης Φεβρουαρίου 1831) ὡς καὶ τοῦ τῆς Καστανιᾶς τῆς αὐτῆς περιοχῆς (ἔγγρ. 27ης Ὀκτωβρίου 1829, 27ης Δεκεμβρίου 1829, 30ῆς Ἀπριλίου καὶ 8ης Ὀκτωβρίου 1830 καὶ 4ης Μαΐου 1831).

Ὁ μέλλων συστηματικῶς νὰ καταγίνῃ μὲ τὴν μελέτην τῶν ἐγγράφων τῶν δύο τούτων πολυτίμων Ἀρχείων πολλὰ ὄντως θὰ ἠδύνατο νὰ διδάξῃ περὶ τῶν κατὰ τὸν ΙΗ´ καὶ ΙΘ´ αἰῶνα σχολείων τῶν χωρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ χρησιμοποιήσεως χειρογράφων ὁ λόγος, σκόπιμον κρίνω νὰ σημειώσω ἐνταῦθα καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ ἀοίδιμος διδάσκαλος τοῦ γένους Βασίλειος Μυστακίδης, ἐν βραχείᾳ σημειώσει του, ἀναγράφει ὅτι ὑπάρχει σιγίλλιον ἀπολυθὲν τῷ 1815, ἐπὶ Κυρίλλου περὶ τοῦ ἐν Ἰνδζέσου τῆς Καππαδοκίας σχολείου καὶ ἕτερον Γρηγορίου τοῦ Ε' τοῦ 1820 περὶ τοῦ σχολείου Νεβσεχὶρ (Νεαπόλεως).

Διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους τέλος σημειῶ ὅτι ἐν τῷ προσεχεῖ τόμῳ τῆς παρούσης Ἐπετηρίδος θὰ δημοσιευθῇ, ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ αὐτοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός, πίναξ τῶν ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Ἀρχειοφυλακίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μνημονευομένων σχολείων μετὰ περιλήψεως τῶν σχετικῶν σιγιλλίων.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ἔργον τοῦ Εὐαγγελίδου, τὸ ὁποῖον, πρὸς εὐχερεστέραν χρῆσιν, ἐπάναγκες θὰ ἦτο νὰ ἔχῃ πίνακα προσώπων, καὶ μάλιστα τόπων, λέγω ὅτι τοῦτο εἶναι προϊὸν μελέτης μακρᾶς, περιέχει πλουσιώτατον ὑλικόν, διασαφηνίζει τὴν ἱστορίαν πλείστων σχολείων, καὶ ἀποτελεῖ χρησιμώτατον εὑρετήριον διὰ τοὺς μέλλοντας εἴτε νὰ ζητήσωσι σχετικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορίας διαφόρων σχολείων ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδίστρια, εἴτε νὰ γράψωσι συμπληρωτικῶς περὶ αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι.

Τοιοῦτον ὂν τὸ ἔργον καθίσταται πολύτιμον ἀπόκτημα πάσης βιβλιοθήκης, καὶ δὴ σχολικῆς.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ν. Τωμαδάκη, *Τὸ «Τραγοῦδι τῆς Φιαγκούσας». Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον 1 (1935) σ. 64 - 70.*

Ὁ ἀγαπητὸς φίλος καὶ συνάδελφος κ. Ν. Τωμαδάκης δημοσιεύει εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐκδιδόμενον περιοδικὸν «Νεοελληνικὸν Ἀρχεῖον» ὑπὸ τὸν ἄνω τίτλον ποίημα πιθανῶς τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ 16ου αἰῶνος, γραφὲν εἰς τὸ κρητικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα καὶ ἔχον ὑπόθεσιν ἓν ἐπεισόδιον τοῦ καὶ ἐξ ἄλλων γλωσσικῶν μνημείων γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς σεισμοῦ τῆς Κρήτης τοῦ 1508. Τὸ ποίημα τοῦτο σωζόμενον ἀποσπασματικῶς εἰς πεντήκοντα στίχους ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ πρῴην διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης κ. Ν. Παπαδάκη (Κυριακὴ Ἐλευθέρου Βήματος Ἀθηνῶν τ. 1 (1927), φ. 25 σ. 3), ἀλλ᾽ ἀπαραίτητος ἦτο νεωτέρα δημοσίευσίς του, οἵα ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Τωμαδάκη γενομένη, τῆς ὁποίας προτάσσει ὁ ἐκδότης ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις περὶ τοῦ ποιήματος.

Τὸ ποίημα πιστεύεται σύγχρονον τοῦ σεισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ εἶχον νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς: Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ κρητικὴ λογοτεχνία μόνον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος ἀποκτᾷ πλέον ἀποκεκαθαρμένον τὸ γλωσσικόν της ὄργανον, τὸ κρητικὸν δηλονότι ἰδίωμα. Πλεῖστα διὰ τοῦτο ποιήματα τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος ὑπόκεινται πρὸ ἡμῶν μαρτύρια τοῦ ἀκαθορίστου ἔτι γλωσσικοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίουν τότε οἱ Κρῆτες λογοτέχναι. Εἶναι ὅθεν ἀπορίας ἄξιον πῶς κατὰ τὸ 1508 εὑρέθη χειριστὴς τόσον ἐπιδέξιος τοῦ γλωσσικοῦ τούτου ἰδιώματος, ἐπιτυχὼν νὰ ἀποφύγῃ κάθε ἀρχαΐζοντα σολοικισμὸν ἢ βαρβαρισμὸν ἢ καὶ ἁπλῆν ἔστω μεῖξιν τοῦ ὁμιλουμένου τότε γλωσσικοῦ ἰδιώματος πρὸς παλαιοτέραν τινὰ γλωσσικὴν μορφήν. Οὐδόλως διὰ ταῦτα θεωρῶ παράδοξον τὸ εἰς ἡμᾶς περισωθὲν χειρόγραφον τὸ διασῷζον κολοβὸν τὸ τραγούδι τῆς Φιαγκούσας νὰ εἶναι μετεγενεστέρα πως ἐπὶ τὸ λογοτεχνικώτερον διασκευὴ παλαιοτέρου ποιήματος πρὸς τὸν σεισμὸν συγχρόνου. Διότι ὄντως ὀρθὴ εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ ἐκδότου ὅτι τὸ ποίημα εἶναι λογοτεχνικῶς ἀνώτερον καὶ τῆς «Συμφορᾶς τῆς Κρήτης» τοῦ Μανόλη Σκλάβου καὶ τοῦ ποιήματος τῆς Ξενιτειᾶς.

Ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ποιήματος θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ διατυπώσω τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις: Ὁ κ. Τωμαδάκης θέτει ἐντὸς παρενθέσεως ἐν τῷ κειμένῳ ὅσα ὀβελίζει. Δὲν νομίζω ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ὀρθή. Θὰ προετίμων τὰ ὀβελιζόμενα νὰ μὴ ὑπάρχουν εἰς τὸ κείμενον, ἀλλὰ νὰ καταγράφωνται ὡς τοιαῦτα εἰς κριτικὸν ὑπόμνημα. Περὶ τοῦ ὅτι σύγχυσιν εἶναι δυνατὸν νὰ φέρῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸ σύστημα τοῦ κ. Τωμαδάκη πείθεταί τις, ἂν ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Στεφάνου Ξανθουδίδου γενομένην ἔκδοσιν τοῦ «Φορτουνάτου» τοῦ Μάρκου Φοσκόλου (Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἐλευθερουδάκης», Ἐν Ἀθήναις 1922), εἰς τὴν ὁποίαν *τὰ προστιθέμενα* ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τίθενται ἐν παρενθέσει. (Βλ. τὰ χωρία Α 337, Β 99, Β 303 κλπ.).

Ἀρκετὰ βεβαίως χωρία τοῦ κειμένου (ὡς τὰ 25, 26, 46, 50 κλπ.) ὁ ἐκδότης ὀρθῶς συμπληροῖ καὶ διορθώνει, παραμένουσιν ὅμως καί τινα μὴ διορθωθέντα, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐπιτυχῶς. Περὶ τούτων θὰ γίνῃ νῦν ὁ προσήκων λόγος.

Ἐν στίχ. 12 ἔγραψεν ὁ ἐκδότης:

τ᾽ ἀνάβλεμμά του εἶναι κλιτό, γιατί εἶναι ξένους [᾽ς] τόπους.

Δὲν νομίζω ὅτι ἡ προσθήκη τῆς προθέσεως ἔγινεν εἰς τὸν ἁρμόζοντα τόπον. Ἔδει αὕτη νὰ τεθῇ πρὸ τῆς λέξεως *ξένους*. Παρελείφθη δ᾽ εἰς τὸ χειρόγραφον δι᾽ ἀδεξιότητα τοῦ ἀντιγραφέως.

Δὲν νομίζω ὡσαύτως δικαιολογημένην τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ ***τσι*** διὰ τοῦ ***τζι***. Βεβαίως κατὰ τοὺς παλαιοτέρους αἰῶνας οἱ γράφοντες σπανίως μετεχειρίζοντο τὸ σύμπλεγμα ***τσ***, διότι τὸ ὑπ᾽ αὐτῶν χρησιμοποιούμενον ***τζ*** παρίστα τοὺς φθόγγους ***τζ*** καὶ ***τσ***. Ἡμεῖς σήμερον γνωρίζοντες τὸ γεγονὸς τοῦτο καὶ ποῦ ἑκάτερον τῶν φθογγικῶν τούτων συμπλεγμάτων ἠκούετο, δυνάμεθα ἐκδίδοντες κείμενα ν᾽ ἀποκαθιστῶμεν τὴν σήμερον συνήθη γραφήν, παραβλέποντες καὶ ἐν τούτῳ τοῦ χειρογράφου τὴν ὀρθογραφίαν. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἠκολούθησε καὶ ὁ Ξανθουδίδης ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἐρωτοκρίτου. (Βλ. σελ. 387 τῆς ἐκδόσεως).

Ἐν στίχοις 34 καὶ 35 ἔγραψεν ὁ ἐκδότης *σπίθια* ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν του, ὑπάρχοντος *σπίτια*. Ἡ γραφὴ τοῦ ἐκδότου εἰσαγομένη εἰς κείμενον κρητικὸν τῶν αἰώνων τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς εἶναι ἐσφαλμένη, διότι ἓν τῶν χαρακτηριστικῶν, τὰ ὁποῖα διακρίνουν τὴν παλαιοτέραν κρητικὴν διάλεκτον, τὸ ἰδίωμα δηλ. τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, ἀπὸ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν τῶν Κρητῶν, εἶναι καὶ τοῦτο: ὅτι ἡ εἰς τὸ σημερινὸν κρητικὸν ἰδίωμα γνωστὴ κατὰ συνίζησιν τροπὴ τοῦ ***τι*** εἰς ***θι*** δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰ κείμενα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις[1] ἀδιστάκτως δέχεται, ἐπὶ τῶν κειμένων στηριζόμενος, ὅτι ἡ ὡς ἄνω τροπὴ εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ 17ου αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ στίχου 41 μέχρι 46 τοῦ ποιήματος, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ κ. Τωμαδάκη, φέρονται τὰ ἑξῆς:

Ἡ κωπελλιὰ τὴ μάννα τζι πολλὰ τὴν ἐλυπᾶτο(ν)
πὼς ὅλη νύκτα ξυπνητὴ καὶ πὼς δὲν ἐκοιμᾶτο(ν).
Λέγει της: «Μάννα, ᾽κούμπησε νὰ κοιμηθῇς λιγάκι».
—«Τώρ(α) ἄσε με, Φιαγκούσα μου, καλλιὰ νὰ πιῶ φαρμάκι».
—«Μάννα μου, λέω, ἀκκού[μ]πησε νὰ κοιμηθῇς καμπόσο,
νὰ πά᾽ νὰ φέρω πάπλωμα νά ᾽ρθω νὰ σὲ κ[ουκλώσω]».

[1] Ἐπετηρὶς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 10 (1913-14), 59 καὶ (κατ᾽ ἀνατύπωσιν) Γλωσσολογικαὶ Ἔρευναι 1, 374.

Ἐν πρώτοις ἐν στίχῳ 42 ὀφείλομεν νὰ γράψωμεν: *πὼς ὅλη νύκτα 'ν' ξυπνητὴ καί*... Ἡ παράλειψις τοῦ *'ν'* τούτου (= εἶναι) καὶ εἰς τὸ χειρόγραφον καὶ εἰς τὰς βενετικὰς ἐκδόσεις τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι συνήθης πρὸ τοῦ **ξ**.

Ἐν στίχῳ πάλιν 43, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κ. Τωμαδάκη, τὸ χειρόγραφον ἔχει: *Μάννα μου, καὶ ἀκούμπησε*. Ἡ διόρθωσις τοῦ ἐκδότου *λέω ἀκκούμπησε* μᾶς δίδει μὲν λογικὸν νόημα, ἀλλὰ δὲν πειθαναγκάζει. Κατ' ἐμέ, πρέπει νὰ γράψωμεν: *κιὰς ἀκούμπησε* (= τοὐλάχιστον ἀκούμπησε). Τὸ *κιὰς* τοῦτο (καὶ *σκιάς*), τοῦ ὁποίου τὴν ὀρθὴν προέλευσιν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ μακαρίτης Στυλιανὸς Δεινάκις[1], ἀπαντᾷ συχνότατα καὶ παρὰ προστακτικὴν ἐν τοῖς κρητικοῖς κειμένοις, ὡς ἐν Ἐρωφίλῃ Πρόλ. 50

μ' ἀπῆς στὴ γῆ δὲ φαίνουνται οὐδ' ἔναι τὰ κορμιά τως,
σκιὰς πέτε μου ἕνα σήμερο ἀπὸ τὰ 'νόματά τως.

Δ 406. *Κι ἀνὲν καὶ τούτη δὲ μπορῶ τὴ χάρη νὰ γνωρίσω,*
κιὰς ἄφησ' με τὰ πόδια σου νὰ σκύψω νὰ φιλήσω.

Δ 701. *Θυμήσου κιάς, ἀφέντη μου, πὼς μοναχός μου ἐμπῆκα*
'ς τόσους σου ὀχθροὺς πολλὲς φορὲς καὶ νικητὴς ἐβγῆκα.

Ὅτι δὲ καὶ παλαιογραφικῶς ἡ διόρθωσίς μου στηρίζεται πείθεταί τις ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ χειρογράφου[2] εὐκόλως ἠδύνατο νὰ μεταπηδήσῃ, ὅπως καὶ μετεπήδησεν, ἀπὸ τοῦ **α** τοῦ *κιὰς* εἰς τὸ **α** τοῦ *ἀκούμπησε*.

Μ. ΚΡΙΑΡΑΣ

---

[1] Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν, Ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 141.
[2] Τὸ ποίημα σῴζεται εἰς χειρόγραφον τοῦ 18ου αἰῶνος.

Marinos Kalliga, *Die Hagia Sophia von Thessalonike: Würzburg 1935 σχ. 8 σ. 66 + πίν. 8.*

Ἡ ἐναίσιμος αὕτη ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ τοῦ κ. Μαρίνου Καλλιγᾶ, εὐδοκίμως συνεχίζοντος τὴν παράδοσιν τῆς πρὸς τὸν βυζαντινὸν κόσμον ἀγάπης τῆς οἰκογενείας του, πραγματεύεται περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τῆς Ἁγ. Σοφίας, περὶ τοῦ ὁποίου, ἂν καὶ πολλὰ ἐγράφησαν μέχρι τοῦδε, ὅμως οὐδεμία θετικὴ κρίσις ἐπεκράτησε οὔτε ὡς πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του τύπου οὔτε ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν.

Τὴν μελέτην του διαιρεῖ ὁ σ. εἰς τρία μέρη. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ πραγματεύεται περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως τῆς Ἁγ. Σ., τοῦ οἰκοδομικοῦ της τρόπου καὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἀσχολεῖται μὲ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ναοῦ ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχιτεκτονικῶν καὶ τεχνοκριτικῶν τεκμηρίων.

Ὡς πρὸς τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τοῦ ναοῦ, ὃν ἄλλοι μὲν ἐχαρακτήρισαν ὡς βασιλικὴν μετὰ τρούλλου (ἐξειλιγμένου τύπου), ἄλλοι δὲ ὡς ἡμιβασιλικήν, ἄλλοι ὡς σταυροειδῆ μετὰ περιδρόμου καὶ ἄλλοι πάλιν ὡς πεντάκλιτον βασιλικήν, ὁ κ. Κ. φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μεῖγμα τρουλλαίας βασιλικῆς καὶ ἑλληνικοῦ σταυροειδοῦς ναοῦ.

Ἡ κάτοψις τοῦ ναοῦ δύναται, κατ' ἀνοχήν, νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔχει διάταξιν βασιλικῆς, ἧς ὡς μέσον μὲν κλίτος χρησιμεύει ὁ κυρίως ναός, ὡς πλάγια δὲ κλίτη αἱ πτέρυγες τοῦ περιβάλλοντος τὸν ναὸν περιδρόμου. Κυρίως εἰπεῖν ὅμως δὲν πρόκειται περὶ βασιλικῆς, ἀλλὰ περὶ κεντρικοῦ τινος ἑνιαίου χώρου (Saalbau) περιβαλλομένου ὑπὸ διαδρόμου πεταλοειδῶς περικλείοντος αὐτὸν κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν πτερύγων καὶ τοῦ νάρθηκος. Ὅτι δὲ ὁ νάρθηξ καὶ αἱ πτέρυγες ἀποτελοῦσιν ἑνιαῖον τι σύνολον ἐντελῶς χωριστὸν ἀπὸ τὸν κεντρικὸν χῶρον ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὁ σ. καὶ δι' ἀρχιτεκτονικῶν καὶ δι' αἰσθητικῶν ἐπιχειρημάτων. Ὁ σαφὴς χωρισμὸς τοῦ κεντρικοῦ χώρου ἀπὸ τοῦ περιδρόμου δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς μὲν τὸν πρῶτον ἐτελεῖτο ἡ λειτουργία παρουσίᾳ τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπισήμων, εἰς δὲ τὸν περίδρομον συνεκεντροῦτο τὸ λαϊκὸν ἐκκλησίασμα. Ὁ κεντρικὸς χῶρος ἔχει σχῆμα σταυροειδές, ὅπερ συγκοινωνεῖ πρὸς τὰς πτέρυγας διὰ διλόβων χωρισμάτων, ἅτινα ὅμως δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς τὰς κιονοστοιχίας κλιτῶν βασιλικῆς, δι' ὃ καὶ ὁ σ. ἀποστέργει τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ μνημείου ὡς βασιλικῆς.

Μελετῶν ὁ κ. Κ. τὰς σχέσεις τῶν μερῶν τοῦ κεντρικοῦ χώρου πρὸς ἄλληλα εὑρίσκει χαρακτηριστικάς τινας ἀναλογίας μεταξύ των καὶ δὴ τοιαύτας, ὥστε νὰ δικαιολογοῦσι τὴν γνώμην ὅτι ἐν τῇ ἑνότητί του ὁ κεντρικὸς χῶρος θὰ ἤσκει ἰσχυρὰν ἐπὶ τοῦ θεατοῦ ἐντύπωσιν. Προχωρῶν δ' ἐν τῇ μελέτῃ του ἀποδεικνύει ὁ σ. τὴν ὕπαρξιν ὑπερῴων, τὰς πρὸς τὰ ὁποῖα ἀνόδους τοποθετεῖ

ἐντὸς πύργων ὑψουμένων κατὰ τὰς γωνίας τοῦ νάρθηκος. Τὴν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ ἥτις σήμερον παρουσιάζεται ἠλλοιωμένη, ἀποκαθιστᾷ ὁ κ. Κ. ἱκανοποιητικῶς, τοῦτ' αὐτὸ δὲ πράττει καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τῶν πλαγίων ὄψεων καὶ τοῦ ἱεροῦ, τῶν ὁποίων ὑποδείκνύει τὰς μεταγενεστέρας μετασκευὰς καὶ προσθήκας, αἵτινες ἠλλοίωσαν τὴν ἥσυχον καὶ ἐπιβλητικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ.

Ἔρχεται μετὰ ταῦτα ὁ σ. εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ μνημείου ἤτοι βάσεων, γείσων, περιθωρίων θυρῶν κλπ. μὲ τὴν ὁποίαν καὶ κλείει τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης.

Ἡ χρονολόγησις τοῦ μνημείου ἀποτελεῖ, ὡς εἴπομεν, τὸ θέμα τοῦ δευτέρου μέρους. Ὡς terminus ante quem διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ναοῦ χρησιμεύει ἡ ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἱεροῦ, ἥτις ἀναφέρει α΄) τὸν μετασχόντα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τοῦ 787 ἐπίσκοπον Θεόφιλον, β΄) τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην καὶ γ΄) τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον τὸν VI, τοῦ ὁποίου τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας ἦτο τὸ 797. Εἶναι λοιπὸν ὁ ναὸς ἀρχαιότερος τοῦ 797. Πόσον ὅμως ἀρχαιότερος εἶναι θὰ συναγάγῃ ὁ σ. ἐκ ποικίλων, τεχνοτροπικῶν ἰδίᾳ τεκμηρίων. Καὶ ἐν πρώτοις ἡ ἐξέτασις τῆς μορφῆς τοῦ πρεσβυτερίου ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὑπόλοιπον ναὸν ἀποδεικνύει ὅτι τὸ πρεσβυτέριον τῆς Ἁγ. Σ. ὅπερ φαίνεται εἰς ἡμᾶς ὡς τι ξένον μέλος, ἀνοργάνως εἰς τὸν λοιπὸν ναὸν προσκεκολλημένον, εἶναι σύγχρονον πρὸς αὐτόν, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ κ. Κ. διὰ πολλῶν ἐπιχειρημάτων. Ἡ μορφή του προεκλήθη ἐκ τῶν κατὰ τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 6ου αἰ. ἐπελθουσῶν εἰς τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας μεταβολῶν (κυρίως τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Μεγάλης Εἰσόδου) λόγῳ τῶν ὁποίων παρέστη ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ἀριστερᾷ τοῦ κυρίως ναοῦ ἡ πρόθεσις καὶ διὰ λόγους συμμετρίας δεξιᾷ τὸ διακονικόν. Οἱ δύο οὗτοι χῶροι προϋπῆρχον εἰς τὰς βασιλικὰς τῆς Συρίας (παστοφόρια) δὲν συνεκοινώνουν ὅμως ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸ κυρίως ἱερόν, ἐπεκοινώνησαν δὲ μόνον μετὰ τὰς ἐπελθούσας λειτουργικὰς μεταβολάς, ἤτοι κατὰ τὰ τελη τοῦ 6ου αἰ. Τὴν ἐξέλιξιν, ἣν ὑπέστη τὸ σχέδιον τοῦ πρεσβυτερίου ἀπὸ τῆς πρώτης του μορφῆς μέχρι τῆς βυζαντινῆς ἐξετάζει ὁ κ. Κ. εἰς μίαν ὁμάδα συγγενῶν πρὸς τὴν Ἁγ. Σ. ναῶν χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ 600 μέχρι περίπου τοῦ 950, τάσσει δὲ τὴν Ἁγ. Σοφίαν μεταξὺ τοῦ ἀρχικοῦ Γκιοὺλ-Τζαμὶ καὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως, ἤτοι ἐντὸς τοῦ 8ου αἰῶνος. Ὡς βοηθητικὸν στοιχεῖον διὰ τὴν χρονολόγησιν λαμβάνει ὁ σ. καὶ τὴν μορφὴν τοῦ τρούλλου τῆς Ἁγ. Σ., ἥτις παρουσιάζει τὸ αὐτὸ χαμηλὸν τύμπανον μὲ τὴν Ἁγ. Εἰρήνην τῆς Κ/πόλεως, ἧς ὁ σημερινὸς τροῦλλος γνωρίζομεν ὅτι κατεσκευάσθη τὸ 740. Προσθέτων δὲ καὶ ἄλλα τινὰ γνωρίσματα, ἅτινα ἡ Ἁγ. Σ. ἔχει κοινὰ πρὸς τὴν εἰρημένην ὁμάδα ναῶν, ἔρχεται τέλος εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ, ἤτοι τῶν γείσων, θωρακείων καὶ κιονοκράνων.

Καὶ τὰ μὲν γεῖσα ἔχουσιν τὴν χαρακτηριστικὴν τομήν, ἥτις ἀπαντᾷ εἰς

τὰ μεταϊουστινιάνεια κτήρια, ἐκ δὲ τῶν θωρακείων ὁ κ. Κ. ἀπεικονίζει μόνον ἕν, ὅπερ λόγῳ τοῦ σχήματος τῶν ἐπ' αὐτοῦ εἰκονιζομένων σταυρῶν θεωρεῖ ἀναγόμενον εἰς τὸν 8ον αἰῶνα. Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι τὸ γλυπτὸν τοῦτο δὲν ἀνήκει εἰς τὰ θωράκια τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν σαρκοφάγου, ὡς ἀποδεικνύει καὶ τὸ μῆκός του ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ ἐπ' αὐτοῦ διακοσμητικὸν θέμα τῆς τοξοστοιχίας, ὅπερ, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, εἰς οὐδὲν θωράκιον ναοῦ ἀπαντᾷ, ἐν ᾧ τοὐναντίον εἶναι συνηθέστατον εἰς σαρκοφάγους (ὅρα παραδείγματά τινα ἐν Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλ. τ. Β΄ σ. 37 σημ. 1).

Τελευταῖον ἐξετάζει ὁ κ. Κ. τὴν μορφὴν τῶν κιονοκράνων τῆς Ἁγ. Σ., ἅτινα εἶναι τριῶν εἰδῶν α΄) τὰ ἰωνικὰ μεθ' ὑψηλοῦ συναφοῦς ἐπιθήματος β΄) τὰ μετ' ἀνεμιζομένων φύλλων καὶ γ΄) τὰ ἐν σχήματι κολούρου πυραμίδος «τεκτονικὰ» (Kämpferkapitelle). Τῶν πρώτων ὁ σ. διακρίνει δύο κατηγορίας, αἵτινες, καίπερ ἔχουσαι κοινὸν τὸ σχέδιον, ὅμως διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας. Ἐκ παραβολῆς πρὸς ὅμοιον κιονόκρανον εὑρεθὲν ἔξω τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θ/κης, συνάγει ὁ σ. ὅτι τὰ καλῆς ἐργασίας κιονόκρανα τῆς Ἁγ. Σ. εἶναι ἀκριβῶς ὅμοια πρὸς αὐτό· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο, λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας του καὶ τῆς μορφῆς του, ἀνήκει ἀσφαλῶς εἰς τὸν 5ον αἰῶνα, θὰ ἔπρεπε νὰ προέρχεται, κατὰ τὸν κ. Κ., ἐκ τοῦ καέντος ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, οὗτινος τὰ κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν ἀπορριφθέντα παλαιὰ κιονόκρανα, θὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἁγ. Σ.· ἐπειδὴ δὲ ταῦτα δὲν ἐπήρκουν κατ' ἀριθμὸν κατεσκευάσθησαν πρὸς συμπλήρωσιν νέα κατὰ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα· ταῦτα δὲ πρέπει νὰ εἶναι τὰ δεικνύοντα τὴν ἀμελῆ μεταϊουστιάνειον ἐργασίαν. Τούτου τεθέντος ἕπεται ὅτι ἡ Ἁγ. Σοφία εἶναι μεταγενεστέρα τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ἥτις συνέβη περὶ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν 2αν κατηγορίαν κιονοκράνων, ἤτοι τῶν μετ' ἀνεμιζομένων φύλλων, ἅτινα εἶναι χαρακτηριστικὰ τοῦ 6ου αἰῶνος (ὅρα καὶ ἄλλα τινὰ παραδείγματα ἐν Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Β΄, 97 σημ. 2) καὶ ταῦτα παρουσιάζουσι διαφορὰς τόσον ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τῶν φύλλων ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν γενικὴν μᾶζαν τοῦ κιονοκράνου, ἕνεκα τῶν ὁποίων λόγων πρέπει νὰ θεωρηθῶσι μεταγενέστερα.

Τέλος ὡς πρὸς τὴν 3ην κατηγορίαν τῶν ἐν σχήματι κολούρου πυραμίδος κιονοκράνων, ὁ σ. ἐξετάζων τὴν διακόσμησίν των καὶ παραβάλλων αὐτὴν πρὸς συγγενεῖς διακοσμήσεις χρονολογημένων κιονοκράνων, ἄγεται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ τῆς Ἁγ. Σ. δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι προγενέστερα τοῦ 7ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέτασιν τῶν κριτηρίων χρονολογήσεως εἶναι ἀφιερωμένον καὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς μελέτης τοῦ κ. Κ., ἔνθα ἐξετάζεται ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμησις, ἰδίᾳ δὲ ἡ τοῦ ἀνωτάτου μέρους τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἐφ' οὗ ἐπὶ

χρυσοῦ βάθους εἰκονίζεται βαθμιδωτὸς σταυρός, ἡ τοῦ μεταξὺ τοῦ βήματος καὶ ἁψῖδος τόξου, ὅπερ φέρει ἐπιγραφὴν καὶ ἡ τοῦ τεταρτοσφαιρίου τῆς ἁψῖδος, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος. Ταῦτα πάντα τὰ τμήματα τοῦ ψηφιδωτοῦ εἶναι τὰ ἀρχαιότερα, ἤτοι τὰ μόνα σύγχρονα πρὸς τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ, δι' οὓς λόγους ὁ σ. ἐκθέτει. Ἡ παράστασις, ἣν ἔφερε τὸ ἀρχικὸν ψηφιδωτὸν τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ (ἔνθα νῦν ἡ Πλατυτέρα) ἀποκαθίσταται ἀσφαλῶς ἐκ τῶν διαφαινομένων λειψάνων τῆς παλαιᾶς διακοσμήσεως· διότι διακρίνονται σαφῶς ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τῆς Θεοτόκου ἡ ἄνω κεραία μεγάλου σταυροῦ, εἰς δὲ τὸ ὕψος τῶν ὤμων της τὰ ἄκρα τῆς ἐγκαρσίας κεραίας τοῦ αὐτοῦ σταυροῦ. 'Αντὶ λοιπὸν τῆς Θεοτόκου ὑπῆρχεν ἐν τῇ κόγχῃ πρότερον μέγας σταυρός, τὰς γωνίας τοῦ ὁποίου ἐκόσμουν μεγάλαι ἐξέχουσαι σταγόνες, αἵτινες, ὡς ἐξ ἄλλων μνημείων — ἰδίᾳ νομισμάτων — συνάγεται, ἦσαν ἐν χρήσει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου, ὅστις ἐκόμισεν ὡς γνωστόν, ἐξ Ἱεροσολύμων εἰς Κ/πολιν τὸν τίμιον σταυρόν, ὃν καὶ ἐκόσμησε διὰ πολυτίμων λίθων δωρηθέντων παρὰ τοῦ Πέρσου βασιλέως Σάχρ-μπαράζ. 'Αφ' ἑτέρου ὁ τοῦ ὑπεράνω τόξου σταυρὸς εἰκονίζεται ἐπὶ βαθμιδωτῆς βάσεως, ἥτις συνηθίζετο ἀπὸ τοῦ 7ου αἰ. καὶ ἑξῆς. Ὥστε ἔχομεν εἰς τὸ σχέδιον καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν σταυρῶν σημαντικὸν χρονολογικὸν κριτήριον.

'Εκ τῆς ἐξετάσεως πάντων τῶν καταλεχθέντων κριτηρίων καταλήγει ὁ κ. Κ. εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ 'Αγ. Σ. θὰ ἀνηγέρθη μεταξὺ τοῦ 690 καὶ τοῦ 730 μ. Χ., προτιμᾷ ὅμως νὰ ἀναγάγῃ τὴν ἀνέγερσιν αὐτῆς εἰς τοὺς μετὰ τὸ 720 χρόνους, ἤτοι ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Γ΄. καὶ τοῦτο, διότι τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 7ου αἰ. ὑπῆρξαν ἄτακτα καὶ ταραχώδη μὲ συνεχεῖς διαδοχὰς αὐτοκρατόρων καὶ δὴ καὶ πολέμους κατὰ Σλάβων, 'Αβάρων, κλπ. ἐν ᾧ ἐπὶ Λέοντος τοῦ Γ΄, ἐπεκράτησεν ἠρεμία. Συμφωνεῖ ἄλλως τε πρὸς τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν τῆς ἁψῖδος ἀπεικόνησις σταυρῶν.

Ἡ μελέτη τοῦ κ. Καλλιγᾶ διαφωτίζουσα πλεῖστα τέως σκοτεινὰ σημεῖα τῆς 'Αγ. Σοφίας καὶ διορθοῦσα ἐπικρατούσας πλάνας εἶναι πολύτιμος συμβολὴ εἰς τὰς περὶ τοῦ μνημείου τούτου γνώσεις μας. Γεγραμμένη μετὰ σαφηνείας, κριτικοῦ πνεύματος καὶ ἐπιστημονικῆς ἐνημερότητος ἀποτελεῖ λίαν εὐοίωνον διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ νεαροῦ ἐπιστήμονος πρωτόλειον.

ΑΝ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Δημητρίου Σισιλιάνου, *Ἕλληνες Ἁγιογράφοι μετὰ τὴν ἅλωσιν. 'Αθῆναι, τύποις «Πυρσοῦ» Α. Ε. 1935, 8ο σ. 242.*

Σπανίως ἐρασιτέχνης ᾐσθάνθη τόσον τὴν ἀνάγκην νὰ μελετήσῃ θέμα ἀνάλογον μὲ τὸ τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου τοῦ κ. Σισιλιάνου, περὶ τῶν ἑλλήνων ἁγιογράφων τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνων (1450 - 1800), ὡς ἀνάγκην ἔντονον καὶ χρήσιμον[1]. Ὁ συγγραφεύς, διπλωματικὸς ὑπάλληλος, κατήρτισε καὶ ἰδίαν συλλογὴν βυζαντινῶν εἰκόνων, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησε κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου του, ἐταξίδευσε πολύ, εἶδε καὶ ἄλλας ἀλλοῦ συλλογάς, καὶ γνωρίζει λεπτομερῶς καὶ τὰς ἐν 'Αθήναις τοῦ τε Βυζαντινοῦ Μουσείου, Λοβέρδου, Μπενάκη κλπ. Ἡ πρόθεσίς του ἦτο νὰ μᾶς δώσῃ βιβλίον περιλαμβάνον πίνακα τῶν γνωστῶν μεταβυζαντινῶν ζωγράφων καὶ τῶν ἔργων ἑκάστου μετὰ τῶν γνωστῶν πληροφοριῶν περὶ τῆς ζωῆς καὶ δράσεώς των. Ἡ ἀξιολόγησις καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν ἔργων δὲν λείπουν, ἡ πρώτη μάλιστα ὡς συντελοῦσα εἰς τὸν σχηματισμὸν κρίσεως περὶ τοῦ ἔργου κάθε καλλιτέχνου.

'Ανάλογον ἔργον ἐπεχείρησαν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς ζωγράφους ὁ Λάμπρος, ὁ Βέης κἄ. 'Εκεῖνοι δ' εἶχον καὶ τὴν δυσκολίαν τῆς ἐλλείψεως ἐνυπογράφων ἔργων, ἥτις δυσκολία δὲν ὑπάρχει προκειμένου διὰ τὰ χρονολογούμενα καὶ ὑπογραφόμενα σχεδὸν πάντοτε μεταβυζαντινά. Δι' αὐτὸ ἐστηρίχθησαν κυρίως εἰς εἰδήσεις ἐκ χρονικῶν, χρονογράφων καὶ κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν, οὐκ ὀλίγον δὲ συνέβαλεν εἰς τὴν ἔρευνάν των ἡ ὑπ' ἄλλων μελέτη τῶν μεσαιωνικῶν μας μνημείων (οἷον τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Gerola).

'Αλλ' ὁ κ. Σισιλιᾶνος ἠδυνήθη μετὰ πολλῆς εὐχερείας νὰ μεταχειρισθῇ τούς τε καταλόγους συλλογῶν, ὅπου ὑπῆρχον, καὶ εἰδήσεις ἢ πραγματείας περὶ τῶν ἁγιογράφων μας — ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν ἤντλει ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν ἔργων — τὰς ὁποίας ἔδωσαν εἰς ἐργασίας των ἄλλοι συστηματικώτεροι μελετηταὶ (Βελοῦδος διὰ τὰ ἐν Ἑνετίᾳ, Ἄμαντος διὰ τὰ ἐν Σινᾷ, Ζώης, Δε-Βιάζης κλπ. διὰ τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ, Καλογερόπουλος κλπ.).

Ὁ συγγραφεὺς προτάσσει «Εἰσαγωγὴν» (σ. 11 - 44) ἐν ᾗ ἐξετάζει τὰ τῆς εἰκονογραφίας μετὰ τὴν ἅλωσιν. Δηλαδὴ ἐν ὀλίγοις τὰ μέχρι αὐτῆς, εἶτα δὲ τὰ τῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὸ 1453· διεξέρχεται τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως μακεδονικῆς καὶ κρητικῆς σχολῆς, ἐπιμένει εἰς τὴν τελευταίαν, τῆς ὁποίας καὶ δίδει τοὺς κυριωτέρους ἐκπροσώπους, τὰ χαρακτηριστικά, τὰ κέντρα ὅπου ἤκμασεν. Εἶτα ἐξετάζει τὰ τῆς ὑπογραφῆς καὶ χρονολογίας τῶν εἰκόνων καὶ

[1] Ὁ θέλων νὰ ἴδῃ τὸν ἐκπεσμὸν τῶν μελετητῶν παρομοίων θεμάτων καὶ τὴν σύγχυσιν ἱστορίας, αἰσθητικῆς, κοινωνιολογίας καὶ πάσης αὐθαιρεσίας, ἂς ἴδῃ τὸ βιβλίον τοῦ Α. Γ. Προκοπίου, Νεοελληνικὴ Τέχνη, 'Αθῆναι 1936, 8ο σ. 140, ὅπου ἐξετάζονται τὰ κατὰ τὸν «έφτανησιώτικο νατουραλισμό». Τὸν συγγραφέα, καίτοι νομικὸν καὶ ζωγράφον, δὲν ἔσωσεν οὐδ' ἡ μέθοδος τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ (;) ἣν μετεχειρίσθη, ἡ ὁποία καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ τὸν προχειρολόγον ἐρασιτεχνισμόν του.

χωρίζει τὴν ἁγιογραφίαν εἰς τέσσαρας χρονικὰς περιόδους, μὴ δικαιολογουμένας ἐξ ἄλλου λόγου, καὶ τοποθετεῖ εἰς αὐτὰς τοὺς ἁγιογράφους. Ἡ εἰσαγωγὴ τελειώνει μὲ μίαν ἀπολογητικὴν ἔξαρσιν τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης ἐν γένει, ἠδικημένης ὡς τώρα, ἀφοῦ δὲν εἶχε μελετηθῆ.

Ἕπεται ὁ κατάλογος τῶν ἁγιογράφων, ἀλφαβητικῶς, μετὰ τῶν γνωστῶν τῷ συγγραφεῖ ἔργων των· εἶναι δ᾽ οὗτοι συνολικῶς 255. Σημειωτέον ὅτι σύντομος γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει ἢ τῇ Ἑπτανήσῳ ἐργασθέντων ζωγράφων, ὅσοι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς συνεχισταὶ τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως (Θεοτοκόπουλος, Aliense, Δοξαρᾶς κλπ.), διὰ λόγους τοὺς ὁποίους ἀρκούντως δικαιολογεῖ ὁ συγγραφεὺς (σ. 37-8).

Διὰ τὰ ἐν τῇ «Εἰσαγωγῇ» ἐν γένει οἱ εἰδικώτεροι πολλὰ θὰ εἶχον νὰ προσθέσουν, θὰ ἐξήλεγχον δὲ καί τινα. Ἐκεῖνο ὅπερ θέλω νὰ σημειωθῇ εἶναι ὅτι ἡ γνῶσις τῶν κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἁγιογράφων, ἂν δὲν εἶναι ἁπλῆ συναγωγὴ μόνον τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἔργων των, προϋποθέτει σαφῆ ἐπίγνωσιν καὶ ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὴν λεγομένην κρητικὴν σχολήν. Καὶ τὰ σχετικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔτυχον ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι ἀναλόγου ἐρεύνης, δὲν ἠδυνήθη ὁ συγγραφεὺς νὰ θέσῃ.

Καὶ κατὰ πρῶτον: τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως τῆς Κρητικῆς Σχολῆς δὲν εἶναι βεβαίως λελυμένον. Αἱ ἔρευναι τῶν ἰταλῶν ἐν Κρήτῃ εἶναι μᾶλλον περιγραφικαὶ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν μνημείων εἶναι ἡ μᾶλλον ἐπείγουσα σήμερον, ἀφοῦ τὰ περισσότερα καταστρέφονται κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πρὶν κἂν νὰ κηρυχθοῦν ὡς διατηρητέα ἀρχαιολογικά: ἡ προσοχὴ τῆς ἐν Κρήτῃ ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ εἶναι μονιμώτερον ἐστραμμένη πρὸς τὰ εὑρήματα τῶν προκλασσικῶν χρόνων, ἐξ ὧν θὰ ἀνασυντεθῇ μέγας προϋπάρξας πολιτισμός. Οὕτω πλῆθος μὲν φορητῶν εἰκόνων ἐξήχθησαν καὶ ἐξάγονται χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ κάμωμεν ἔλεγχον τῆς προελεύσεώς των καὶ νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐργαστηρίων, αἱ δὲ τοιχογραφίαι τῶν ὁποίων γέμουν ὄχι μόνον οἱ ὑπὸ τοῦ Gerola, περιγραφέντες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄγνωστοι αὐτῷ βυζαντινοὶ ναοί, ἐρειπούμενοι ἢ ἐρειπιωμένοι πρὸ πολλοῦ, φθείρονται καὶ καταστρέφονται ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνακαινιστικοῦ πνεύματος τὸ ὁποῖον, δι᾽ εὐνοήτους λόγους, ἔχει καταλάβει τὰς κατὰ τόπους ἐνοριακὰς ἐπιτροπείας. Χωρὶς δὲ συσχετισμὸν τῶν κρητικῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ΙΓ´ καὶ ΙΔ´ αἰῶνος πρός τε τὰς συγχρόνους ἢ μεταγενεστέρας τοιχογραφίας Μυστρᾶ, Ἁγίου Ὄρους καὶ Ἀρχιπελάγους καὶ χωρὶς τὴν συγκριτικὴν ἔρευναν τοιχογραφιῶν καὶ φορητῶν εἰκόνων, ἀσφαλῆ συμπεράσματα δὲν δύνανται νὰ ἐξαχθοῦν.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τῶν τοιχογράφων τῆς Κρήτης, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τοὺς ζωγράφους τῆς ἀναγεννήσεως, ἐλέγχουν ὄχι ἁπλῆν συνέχειαν τῆς βυζαντινῆς ἁγιογραφίας, ἀλλ᾽ αὐτοτελῆ τινα ἀντίληψιν, τὴν γενεσιουργὸν αἰτίαν τῆς ὁποίας ὀφείλομεν ν᾽ ἀναζητήσωμεν

εἴτε εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τεχνοτροπίαν, εἴτε εἰς ἐπήρειαν προϋπαρξάσης τέχνης τῆς ὁποίας λόγῳ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως (824-961) δὲν ἔχομεν πλέον μνημεῖα.

Μελετῶντες τὴν «κρητικὴν τέχνην» οὐχὶ ἀπὸ τὴν ρίζαν καὶ τὴν πρώτην της ἀρχήν, τὰς παλαιοτέρας δηλονότι τοιχογραφίας ἐν Κρήτῃ, ἀλλ᾽ ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις της τὰς ὀψίμους, καὶ δὴ τῶν φορητῶν εἰκόνων, δὲν δυνάμεθα οὐ μόνον νὰ τὴν παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ ἐξελίξει της, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν ἀντιθέσωμεν πρὸς τὴν λεγομένην «μακεδονικήν», ὅπως πρέπει.

Παρ᾽ ὅλας τὰς μακρὰς πλὴν μικροπνόους καὶ μᾶλλον εἰς τὴν καλὴν τύχην ἢ εἰς σύστημά τι ὀφειλομένας ἐρεύνας περὶ τῶν σχέσεων Κρήτης καὶ Ἑπτανήσου καὶ τούτων πρὸς τὴν Ἑνετίαν, εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἐννοῶ ὅτι δὲν ἔχομεν ἀκόμη γεγραμμένον ὅ,τι θὰ ἦτο ἀναγκαῖον. Δὲν θὰ ἠδύνατο δηλαδὴ ὁ μὴ εἰσηγμένος λεπτομερέστερόν πως εἰς τὴν ἱστορίαν μελετητὴς τοῦ θέματος νὰ διακρίνῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως χωριστῶν ἐργαστηρίων, ἐν Κρήτῃ μὲν πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ τῆς κρητικῆς ἑνετικῆς παροικίας, ἐν Ἑπτανήσῳ δὲ πρὸ τῆς εἰς αὐτὴν μεταφορᾶς τοῦ κρητικοῦ τεχνικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ τῶν κρητῶν τῶν φευγόντων τοὺς τούρκους (1645-1669) καὶ Ἑπτανησιακοῦ, ἀπολύτως τηρουμένου ὑπὸ τὴν κρητικὴν ἐπήρειαν καὶ ἀσχέτου πρὸς τὸ μετὰ ταῦτα ἀνακῦψαν ἰταλοεπτανησιακὸν ἐργαστήριον (Δοξαρᾶδες κλπ.). Καὶ ἡ σχέσις τοῦ ἐν Κρήτῃ μετὰ τοῦ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καὶ Σινᾷ μοναχισμοῦ θὰ διηυκόλυνε τὴν μελέτην τῆς ἐκδηλώσεως τῆς κρητικῆς σχολῆς εἰς τὰ μεγάλα αὐτὰ κέντρα τῆς τέχνης.

Πόση καὶ ποία δ᾽ εἶναι ἡ σχέσις τῆς Κρήτης μὲ τοὺς μεταβυζαντινοὺς ἁγιογράφους θὰ ἐννοήσῃ τις, ἂν προσέξῃ τοῦτο: Ἐνῶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Σισιλ. ἀσχολεῖται μὲ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν (1453) ζωγράφους, οἱ περισσότεροι ἁγιογράφοι οἱ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενοι καὶ οἱ σπουδαιότεροι εἶναι Κρῆτες τῆς μεταξὺ 1550-1700 ἐποχῆς, καὶ δὴ οἱ περικλειόμενοι εἰς τὸν Ις´, αἰῶνα ὅτε ἀκμάζει ἐν Κρήτῃ καὶ ἡ λογοτεχνία καὶ ὁ μοναχικὸς βίος, κτίζονται τὰ μοναστήρια, ἀναπτύσσεται ὁ πληθυσμὸς καὶ εὐλογοῦνται τὰ ἔργα τῆς μετὰ τὸ 1570 εἰρήνης καὶ ἀναδιοργανώσεως τοῦ Regno di Candia, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν κατεχόντων ἤδη τὴν Κύπρον Τούρκων.

Τρίτον θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ τὴν παντελῆ ἄγνοιαν τῆς ὑπάρξεως ἐν Κρήτῃ βραχείας, ἴσως, πάντως ἱκανῆς συνεχείας τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσίν της. Ὁ κ. Σισιλ. ἀγνοῶν τὴν καταγραφὴν τῶν ἐνθυμημάτων τῆς Μονῆς Γωνιᾶς, Κισάμου Κρήτης, ὑπὸ τοῦ Σ. Π. Βογιατζάκη (Σημειώματα ἐκ τῆς Ἱ. Μ. Γωνιᾶς, ἐν Χανίοις 1931 σ. 13-4) δὲν κατέγραψε τοὺς ἐκεῖ ἀναφερομένους λαμπροὺς πίνακας τῶν Κ·ων. Παλαιόκαπα, Ἠσαΐα, Νείλου, Παρθενίου, Δημητρίου Σγουροῦ (1571), Γεωργίου Στάη (1705) κλπ., ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι δὲν ἀναγράφονται ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Σισιλ., ἄλλοι δ᾽ εἶναι ὅλως ἄγνωστοι,

ἢ μεταγενέστεροι τοῦ 1645. Καὶ ὁ γράφων ἐδημοσίευσε πίνακας τῆς σχολῆς Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ, ὅπου ζωγράφος Ἀμβρόσιος μοναχὸς Ἔμπορος (ἄλλος ἀπὸ τὸν ὑπὸ τοῦ Βελούδου ἀναφερόμενον Βενέδικτον Ἐμπόριον, 1606) φαίνεται ἀνακαινιστὴς τῆς εἰκόνος (Byz.-neugr. Jahrbücher X, σ. 311), εἶδον δ' ἐν Χανίοις ἄλλοτε εἰκόνα τῆς Κυρίας τῶν ἀγγέλων μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ΧΕΙΡ ΜΑΚΑΡΙȢ ΙΕΡ^{Χ} ϹΚΟΡΔΥΛΗ, αχοδ´», ἐξ ἧς εἰκάζεται Μακάριος Σκορδίλλης ἱερομόναχος ἁγιογράφος (περὶ τὸ 1674) ἄλλος ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς Σκορδίλληδες.

Ἐν τέλει δὲ τὴν πτωχὴν γνῶσιν μας περὶ τὰ καθέκαστα, ἔτι πτωχοτέραν καθιστᾷ ἡ ἔλλειψις βιβλιογραφίας σχετικῆς μὲ τὸ μελετώμενον θέμα. Ἐν Ἑλλάδι ἔχουν γραφῆ δι' ἑκάστην ὑπόθεσιν ἄπειρα πράγματα καὶ ἐν τούτοις εἰς τὸν μελετητὴν δὲν εἶναι προσιτὰ οὐδὲ τὰ σπουδαιότερα· εἰδικώτεραι περὶ ἁγιογράφων εἰδησεογραφικαὶ ἢ καὶ αἰσθητικαὶ πραγματεῖαι ἔχουν διασκορπισθῆ εἰς ἐφημερίδας, δυσεύρετα φυλλάδια καὶ ὀλιγόπνοα ἐπαρχιακὰ περιοδικά [1],

[1] Π. χ. Αἱ μελέται τοῦ Ν. Δ. Καλογεροπούλου εἰς διάφορα παλαιότερα περιοδικὰ καὶ ἐν τῇ «Νέᾳ Ἑστίᾳ» κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διεσπαρμέναι ἀνακοινώσεις του, ἐν αἷς καὶ περὶ τοῦ Κρητὸς Ἀγγέλου καὶ θεωρίαι τολμηραὶ καὶ ἀρνήσεις ἀναπόδεικτοι. Τὸ σημείωμα τοῦ Σπ. Δε Βιάζη, Ἡ Παναγία τοῦ Τζάνε, περ. Πινακοθήκη Ι' (1910) σ. 119, τοῦ ζωγράφου Δημητρίου Σ. Πελεκάση, τεχνοκριτικὴ ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Κρητὸς Ἠλιοὺ Μόσκου 1649-1684, ἐν Ἀθήναις 1933 8° μέγα σ. 10+3 πίνακες. Τεχνοκριτικὴ μελέτη ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ ζωγράφου Ἰ. Κοράη, ἐν Ἀθήναις 1934, 8° μέγα + 4 πίνακες [ὧν οἱ τρεῖς τῆς Λιτανείας 1756], καί: ἄγνωστα ἀριστουργήματα μεταβυζαντινῆς ἐν τῷ Χριστιανικῷ Ἑπτανησιακῷ Μουσείῳ τοῦ Δ. Λοβέρδου, ἀποκαλυφθέντα ὑπὸ τοῦ... Δημ. Σ. Πελεκάση, περ. Ἰόνιος Ἀνθολογία Θ' (1935) σ. 9-12, ὅπου γίνεται λόγος καὶ περὶ ἔργων Μιχ. Κορωνιοῦ (Εἰκὼν μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος μ' ἐπιγραφὴν «Χεὶρ Κορωνιοῦ τοῦ Κρητός». Τὰ περὶ τοῦ ζωγράφου τούτου δὲν διασαφηνίζει ὁ κ. Σισιλ. ἐν σ. 118-9 ὅπου καὶ θεωρεῖ τοὺς Κορωνιούς, ἐκτὸς τοῦ Νικολέτου, δύο), καὶ ἑνὸς ἀποδιδομένου εἰς τὸν Δαμασκηνὸν (Ἅγ. Ἰωάννης Θεολόγος) κλπ. κλπ. Ζαχ. Παπαντωνίου, Ἡ Λιτανεία καὶ οἱ τρεῖς Ζωγράφοι της Κοράης, Κουτούζης, Καντούνης, ἐφ. Ἐλεύθερον Βῆμα, Ἀθῆναι 1 Ἰανουαρ. 1933. Σημειωτέον ὅτι οὔτε ὁ κ. Σισιλ. οὔτε ὁ Παπαντωνίου ἀνεγνώρισαν εἰς τὸν Κοράην τὴν τιμὴν ὅτι πρῶτος ἐκ τῶν ἑπτανησίων ἐζωγράφησε τὴν λιτανείαν ἁγίου, καὶ δὲν ἐπρόσεξαν ὅτι αἱ τῶν Κουτούζη καὶ Καντούνη, εἶναι τελειοποιήσεις ἁπλαῖ δοθέντος θέματος, ὅπερ ποικίλλει διὰ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ἐν Ζακύνθῳ πολιτικῶν πραγμάτων.

Χρήσιμος θὰ ἦτο εἰς τὸν κ. Σισιλ. καὶ ἡ μελέτη τοῦ Ἰωάννου Κριτσωτάκη, Οἱ κρῆτες Ζωγράφοι τῆς Μεταβυζαντινῆς Σχολῆς, περ. Μύσων Γ' (1934) σ. 97-162, ἐὰν ἐγίνετο περιεσκεμμένη χρῆσις αὐτῆς. Ἐκ τῆς μελέτης ταύτης θὰ ἠρύετο π.χ. τὴν πληροφορίαν περὶ ὑπάρξεως εἰκόνων τοῦ διασήμου Ἀγγέλου ἐν Κρήτῃ τεσσάρων (Πέτρου καὶ Παύλου, Ζωοδόχου Πηγῆς, Ἀμπέλου ἐν μονῇ Ὁδηγητρίας, καὶ Ἁγ. Φανουρίου ἐν Βαλσαμονέρῳ) καὶ ὅτι αἱ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ Ἁγίου Μηνᾶ ἐν Ἡρακλείῳ εἰκόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἓξ καὶ οὐχὶ τέσσαρες (θεία Λειτουργία, Ἁγία Βάτος, Μή μου ἅπτου, ἡ α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμ. Σύνοδος, ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος, ἡ Προσκύνησις τῶν Μάγων, ὧν αἱ 4 πρῶται τοῦ (1591) εἰς ἃς προστίθεται καὶ ἡ ἀνυπόγραφος «Δευτέρα Παρουσία», κλπ.

οὐδὲ παρηκολουθήθησαν ὅλα ταῦτα ποτὲ ἀναγραφικῶς ἢ κριτικῶς ἀπὸ τοὺς συντάσσοντας τὰ κυριώτερα καὶ προσιτότερα ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα. Ἡ κατὰ τόπους ἱστορία, ἀρχαιολογία καὶ παλαιογνωσία, ἐξυπηρετουμένη πολλάκις παρ' ἀνδρῶν ἀφανῶν καὶ μὴ συστηματικῶν, πλὴν πολυμόχθων καὶ φιλερεύνων, ἔφερεν εἰς φῶς μυρίας πηγὰς ἐξυπηρετούσας τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ οὐχ ἧττον δὲ καὶ τὸν μελετητὴν τοῦ θέματός μας, ἂν οὗτος ἠδύνατο νὰ τὰς πλησιάσῃ.

Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ ἔργον τοῦ κ. Σισιλιάνου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βάσις, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ προστίθενται ὑπὸ μὲν τῶν ἐρευνητῶν τῶν παλαιοτέρων στοιχείων τὰ λανθάνοντα ἐγνωσμένα, ὑπὸ δὲ τῶν ἀγνώστων τὰ καινοφανῆ. Πολλὰ θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ τις ὄντως μετὰ μελέτην τῆς πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν ἀπαρτισθείσης Πινακοθήκης τῆς Κερκύρας, ἡ ὁποία ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ ἔργα καὶ τοῦ Τζάνε καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἄλλων ἁγιογράφων τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Σισιλ. ἐξεταζομένου κύκλου. Τὸ αὐτὸ θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῇ καὶ διὰ τὰ ἔργα τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ τῶν Νήσων, ἂν—ὡς ἐλπίζομεν—ὁ ἐξαγγέλλων τὴν δημοσίευσίν των ἐπιστήμων καταλήξῃ κάποτε εἰς ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν τῶν ἐρευνῶν καὶ πορισμάτων του. Τὰ Κυπριακὰ Μνημεῖα, μελετηθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Σωτηρίου θὰ χρησιμεύσουν πολὺ διὰ τὴν συγκριτικὴν ἀναζήτησιν τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω ὑπέδειξα, ἐλπίζω δ' ὅτι ὁ μελλοντικὸς μελετητὴς θὰ εὕρῃ καὶ ἐν Κρήτῃ Πινακοθήκην, ἡ σύστασις τῆς ὁποίας μελετᾶται.

Τὴν τοιαύτην ἀνασύνθεσιν τοῦ βιβλίου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀργότερον ὁ κ. Σισιλ., ἀφοῦ πρῶτον λύσῃ τὸν σκόπελον τῆς βιβλιογραφίας καὶ ἀφοῦ ἐπιχειρήσῃ τὴν καταγραφὴν τῶν κατ' ἐποπτείαν γνωστῶν αὐτῷ ἔργων, μὲ ρητὴν δήλωσιν περὶ τῆς ἐλλείψεώς της ὅπου τοῦτο δὲν θὰ καθίστατο ἐφικτόν, καὶ ρητὴν ἀναγραφὴν τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων ἐξ ὧν ἀντλεῖ (πράγματα ἀναζητούμενα ὀλίγον ἢ πολὺ ἀπὸ τὸν κρινόμενον τόμον), ὥστε τὸ ἔργον νὰ εἶναι οὐ μόνον ἀκριβέστερον, ἀλλὰ καὶ πειστικώτερον.

Δέον ἐν τούτοις νὰ ἐξαρθῇ ὅτι, παρὰ τὰ — διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντας λόγους — παρουσιασθέντα κενά, ὁ κ. Σισιλιᾶνος ἐπέτυχε τὴν καταγραφὴν εἰκόνων τέως ἀγνώστων παντάπασι καὶ τὴν διακρίβωσιν τῶν περί τινας ἁγιογράφους, αἱ περὶ τῶν ὁποίων εἰδήσεις δὲν ἦσαν σαφεῖς. Οὕτω π.χ. περὶ τοῦ τέως γνωστοῦ Andreas Rico de Candia, ὃν ἐτοποθέτουν εἰς τὸν ιβ´ ἢ ιγ´ αἰῶνα, διεσαφήνισεν (σ. 186-7) ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἀνδρέα Ρίτζου, τοῦ ΙϚ´ αἰῶνος, ὑπογραφομένου οὕτω εἰς εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εὑρισκομένην ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τοῦ Τουρίνου. Πράγματι τοῦ ἰδίου ζωγράφου ἐσώθησαν δύο πίνακες, ὁ εἷς παριστῶν τὸν Σωτῆρα καὶ ὁ ἕτερος τὴν Θεοτόκον) ἐν Πάτμῳ, μὲ τὰς ἐπιγραφὰς «χεὶρ Ἀνδρέου Ρίτσου» [1].

[1] Ἴδε Μ. Ἠ. Μαλανδράκην, ἐν περιοδικῷ Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ τόμῳ ΛΕ'

ἐν Κρήτῃ δὲ (Σφακίοις) ἔχομεν καὶ σήμερον Ρίτζηδες, οἰκογένειαν (ρίτσος = κοκκινομάλλης).

Τελειώνω μὲ μίαν παρατήρησιν, μὲ τὴν ὁποίαν θ' ἀρθῇ μία πλάνη: Ὁ κ. Σισιλ. ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν τῷ Μουσείῳ Μπενάκη εἰκόνος τῆς Ἁγίας Τριάδος τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν Μ. Δαμασκηνόν, ἐπιλέγει «ἐνταῦθα παρατηρῶ, ὅτι ἡ προσωπικὴ παράστασις τῆς Ἁγ. Τριάδος εἶναι, νομίζω, νεωτέρα, ἤτοι ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος περίπου, καθόσον ἀρχαιότερον ἡ Ἁγία Τριὰς παρίστατο συμβολικῶς διὰ τριῶν ἀγγέλων κατερχομένων οὐρανόθεν καὶ φιλοξενουμένων ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Σάρας» (σ. 71 - 2).

Ἐπὶ τούτου παρατηρῶ, ὅτι εἰς τὴν Πινακοθήκην Κερκύρας εὑρίσκομεν Ἁγίαν Τριάδα τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀνυπόγραφον· ἀλλ' «Ἡ θεία Λειτουργία», ἐνυπόγραφον ἔργον (1591) τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἔχει ὡς κεντρικὴν παράστασιν τὴν Ἁγίαν Τριάδα ἐν τῷ συνήθει τύπῳ Πατρός, Υἱοῦ, Ἁγ. Πνεύματος, πέριξ τῆς ὁποίας λιτανεύουν τὸν ἐπιτάφιον οἱ ἄγγελοι. Ἡ εἰκὼν ἐτυπώθη πολλάκις, μεταθέτει δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς παραστάσεως εἰς τὸν δέκατον ἕκτον, ἂν ἄλλοι λόγοι δὲν συνηγοροῦν ὑπὲρ προγενεστέρου αἰῶνος. Κατὰ ταῦτα διὰ μόνον αὐτὸν τὸν λόγον δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ γνησιότης τῆς δαμασκηνείου Ἁγίας Τριάδος τοῦ μουσείου Μπενάκη.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

(1936) σ. 338. Περὶ τοῦ Ἀνδρέου τούτου Ρίτσου καὶ τῶν συζητήσεων περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς του βλέπε νῦν τὴν μελέτην τοῦ Lazar Mircovic' Die italo-byzantinische Ikonenmalerfamilie Rico εἰς τὰ Actes du IVe congrès international des études byzantines, deuxième volume p. 129 ἑξ.

G. de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce et la place de leurs peintures dans le développement de l'iconographie chrétienne (ἀντίτυπον ἐκ τοῦ Bulletin de la Commission des Monuments historiques de Roumanie, τόμ. XXVII, τεύχ. 82 τοῦ ἔτους 1934, Bucarest, 1936 σελ. 1-41 μετὰ 85 εἰκόνων).*

Ὁ πατὴρ de Jerphanion, ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ γνωστὰ εἰς εὐρύτερον κύκλον τὰ καππαδοκικὰ μνημεῖα, ἅτινα ἀπὸ ἐτῶν ἐξετάζει, ἐκδόσας τρεῖς τόμους Λευκωμάτων καὶ τὸ κείμενον τοῦ Α' τόμου (βλ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμον Γ' 345 καὶ ἑξῆς, τόμον Ι' σελ. 485 κ. ἑ. τόμον ΙΑ' σελ. 519 κ. ἑ.), ἔδωκε πρὸς δημοσίευσιν σειρὰν διαλέξεων γενομένων ὑπ' αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ Μάϊον τοῦ ἔτους 1935 εἰς τὸ Δελτίον τῆς Commission des monuments historiques τῆς Ρουμανίας, ἥτις καὶ προεκάλεσε τὰς διαλέξεις του ταύτας.

Ἐν αὐταῖς ἐξετάζει κυρίως τὴν περιοχὴν τοῦ ἁγίου Προκοπίου (Ürgüb), τοὺς ἰδιορρύθμους της βράχους μετὰ τῶν λαξευμένων ἐντὸς αὐτῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν, περιγράφει τὰς τοιχογραφίας των, καὶ κάμνει τὴν μεθοδικὴν χρονολογικὴν κατάταξιν αὐτῶν, τονίζων τὴν σημασίαν των διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας καὶ προσδιορίζων τὴν θέσιν, ἣν καταλαμβάνουν αὗται ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ καθόλου.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω σημειωθείσας βιβλιογραφικὰς σημειώσεις μου ἔχω δώσει λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ π. de Jerphanion ἐξεταζομένων καππαδοκικῶν μνημείων· ἐνταῦθα ἀρκοῦμαι νὰ τονίσω ὅτι καὶ ἡ συνολικὴ ἐν τῷ ρουμανικῷ Δελτίῳ ἔκθεσις εἶνε σαφεστάτη, πολλὰ δὲ προβλήματα θίγει ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐπιτυχῶς ἐρευνᾷ. Οὕτως ἀποβαίνει καὶ ἡ νεωτέρα αὕτη μελέτη του πολύτιμος ὁδηγὸς διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ τὰ ποικίλα προβλήματα αὐτῆς.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Fr. Gerke, *Der Sarkophag des Iunius Bassus (ein Meisterwerk der frühchristlichen Plastik) Berlin, 1936.*

Εἰς τὰ πολυτελῶς ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ ἐν Βερολίνῳ γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου «Bilderhefte antiker Kunst», ἐξεδόθη ἐφέτος ὡς Heft IV ἀξιολογωτάτη μονογραφία τοῦ ἐν Βερολίνῳ καθηγητοῦ κ. Gerke περὶ τῆς περιφήμου σαρκοφάγου τοῦ Ἰουνίου Βάσσου, τῆς ἀνευρεθείσης τῷ 1595 ὑπὸ τοῦ Πάπα Κλήμεντος 8ου ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐπισκευῶν τοῦ Ἱεροῦ

Βήματος τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πέτρου Ρώμης, τῆς φυλασσομένης νῦν εἰς τὴν Santa Grotta τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, ἤτοι πλησίον τοῦ μέρους ἔνθα καὶ ἀπεκαλύφθη.

Ἡ σαρκοφάγος αὕτη, κοσμουμένη εἰς μὲν τὴν πρόσοψιν δι᾿ ἀναγλύφων καλλιτεχνικῶν παραστάσεων (σκηνῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης) εἰς δύο ζώνας διατεταγμένων κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἐχουσῶν ἀρχιτεκτονικὸν βάθος σαρκοφάγων, εἰς δὲ τὰς στενὰς πλευρὰς δι᾿ ἐρωτιδέων μὲ κλάδους ἀμπέλου καὶ εἰς τὸ κάλυμμα διὰ σκηνῶν ἐκ τοῦ βίου τοῦ θανόντος, ὡς χρονολογημένη ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους ἐπιγραφῆς τῷ 359 μ. Χ., ἐνέχει διὰ τὴν χριστιανικὴν τέχνην μεγίστην σπουδαιότητα, καθόσον εἶνε ἔργον ἐποχῆς καθ᾿ ἥν-ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς-«ἀφ᾿ ἑνὸς συντελεῖται ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς τέχνης καὶ ἀφ᾿ ἑτέρου ὁ ἐθνικὸς κόσμος δίδει τὴν τελευταίαν του μάχην πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν» (τῷ 361 Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναβιώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν).

Ὁ συγγραφεὺς παρέχει λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ βάθους τῆς σαρκοφάγου καὶ τῶν διακοσμούντων αὐτὸ θεμάτων, τῶν ἐρωτιδέων, τῶν εἰκονογραφικῶν σκηνῶν κλπ., αἱ ἐπιτυχεῖς δὲ ἀναλύσεις καὶ συγκρίσεις κατανοοῦνται πληρέστατα καὶ διὰ τῆς παραθέσεως θαυμασίων εἰς ἀπόδοσιν λεπτομερῶν εἰκόνων τῶν διαφόρων τῆς ἀξιολογωτάτης ταύτης σαρκοφάγου μερῶν.

Τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν τοῦτο δεῖγμα τῆς τέχνης τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος, ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας, εἶνε τὸ τελειότερον τῆς ἐποχῆς του, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν «ὡραῖον ρυθμὸν» (stil) καὶ διακοσμεῖται μὲ σκηνὰς συνενούσας τὸν ἱστορικὸν καὶ μυστηριακὸν χαρακτῆρα.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κατακρίνοντας τὴν διάσπασιν τῶν θεμάτων εἰς τὸν διάκοσμον τοῦ καλύμματος, τῶν πλαγίων πλευρῶν καὶ τῆς προσόψεως, ὁ συγγραφεὺς διαβλέπει συνέχισιν ἀρχαιοτέρου διακόσμου καὶ ἑνότητα ἰδεῶν (εἰς τὸ κάλυμμα εἰκονίζεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν καθημερινήν του ζωήν, εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς μὲ τὸν τρυγητόν, τὸν θερισμὸν καὶ τοὺς ἔρωτας (τὰς ὥρας τοῦ ἔτους), συμβολίζεται ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι τοῦ κόσμου, ἡ πρόοδος τοῦ χρόνου, ἡ γέννησις καὶ ἡ φθορά, εἰς δὲ τὴν πρόσοψιν μὲ ἱστορικὰς σκηνὰς εἰς δύο ζώνας (κάτω ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἄνω ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης) συνυφαίνεται τὸ σύμβολον καὶ ἀπηχεῖ ἡ ἰδέα τοῦ χριστιανικοῦ θανάτου, τῆς λυτρώσεως).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἰδέαν τῆς ἐκλεκτικότητος τῶν σκηνῶν τούτων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ὁ συγγραφεύς, ὀπαδὸς τοῦ ἀπολύτου συμβολισμοῦ τῆς εἰκονογραφίας τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης, ἐξαίρει τὸν συνεκτικόν των δεσμὸν διαβλέπων εἰς τὴν διάταξίν των εἰς δύο ζώνας θεολογικὴν σκέψιν (ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς ἐπαγγελίας τῆς λυτρώσεως, βασίζεται ἡ πλήρωσις αὐτῆς διὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ Χριστοῦ). Ἑρμηνεύει τὴν ἰδέαν ἑκάστης σκηνῆς, ἡ ὁποία συνυφαίνεται πρὸς τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, καὶ ἐξαίρει τὴν δημιουργικὴν σημασίαν τῶν σαρκοφάγων τῶν ἀναγομένων εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος, ὁπότε ἀνεφάνησαν αἱ πρῶται παραστάσεις τῶν σκηνῶν τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων ὡς εἰκόνες συμβολίζουσαι κατ᾿ ἐξοχὴν τὸν θάνατον τοῦ χριστιανοῦ ὡς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Χριστόν.

Ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τῆς σαρκοφάγου τοῦ Ἰουνίου Βάσσου εἶνε ἡ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σταυροῦ διὰ πρώτην φορὰν παράστασις τοῦ Χριστοῦ ἐν αἰωνίᾳ δόξῃ ἐπὶ τοῦ οὐρανίου θρόνου, ἥτις τόσον θεμελιώδη θέσιν κατέλαβε μετὰ ταῦτα εἰς τὴν βυζαντινὴν εἰκονογραφίαν (Παντοκράτωρ).

Σύμφωνος πρὸς τὸν βαθύτερον συμβολισμὸν ὅλων τῶν σκηνῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, εἶνε καὶ ἡ διὰ τῆς τέχνης ἔκφρασις τοῦ λυρισμοῦ, τῆς πραότητος, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἁγιότητος, διακεχυμένων εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα τῶν συνθέσεων, τὰ εἰκονιζόμενα ἐν τῇ σαρκοφάγῳ ταύτῃ τοῦ Ἰουνίου Βάσσου, τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως σπουδαιότητα τῆς ὁποίας δικαίως ἐξαίρει ὁ συγγραφεύς.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Th. Whittemore, *The mosaics of St. Sophia at Instanbul (second preliminary Report work done in 1933 and 1934). The mosaics of the Southern Vestibule, Oxford University press for the Byzantine Institute inc. Paris, 1936. (Κείμενον σελίδες 57, Πίνακες 20).*

Ὁ ἐνεργῶν τὸν καθαρισμὸν τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως ἀμερικανὸς βυζαντιολόγος κ. Whittemore ἐδημοσίευσε κατ᾿ αὐτὰς εἰς δεύτερον τεῦχος, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις ἀμερικανικοῦ βυζαντινοῦ Ἰνστιτούτου, τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ὑπ᾿ αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1933-1934 θαυμασίαν ψηφιδωτὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μὲ τοὺς Αὐτοκράτορας Μ. Κωνσταντῖνον καὶ Ἰουστινιανὸν ἐπὶ τοῦ τυμπάνου ἄνωθεν τῆς μεγάλης πύλης τῆς νοτίας εἰσόδου, ἥτις συνδέει τὸ «Προπύλαιον» μὲ τὸν ἐσωτερικὸν νάρθηκα τοῦ ναοῦ.

Τὸ νέον τοῦτο μωσαϊκὸν τῆς ἁγίας Σοφίας ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστὸν μόνον ἐκ περιγραφῶν τῶν κατὰ καιροὺς περιηγητῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἀναλαβόντων κατὰ τὸ ἔτος 1848 τὰς στερεωτικὰς τοῦ ναοῦ ἐργασίας ἀδελφῶν Φοσσάτι, οἵτινες ἐκάλυψαν ἐκ νέου τὰ ἀναφανέντα μωσαϊκά, δὲν εἶχε δὲ οὐδαμοῦ οὔτε ὡς σχέδιον ἀπεικονισθῆ.

Ὁ κ. Whittemore εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο (προκαταρκτικὴν ἔκδοσιν) παραθέτει ἐν τέλει τοῦ συντόμου ἀλλὰ μεθοδικοῦ καὶ ἐξαντλητικοῦ κειμένου, ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοκριτικῆς ἀναλύσεως, παλαιογραφίας τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἱστορικῆς ἐπισκοπήσεως συνοδευομένου δὲ καὶ ὑπὸ τῆς κατόψεως τοῦ ναοῦ, εἴκοσι λαμπροὺς πίνακας, δι᾿ ὧν δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν

γενομένην ἐργασίαν καὶ νὰ λάβῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον σαφῆ ἰδέαν τῆς ἀποκαλυφθείσης θαυμαστῆς ψηφιδωτῆς εἰκόνος καὶ τῶν λεπτομερειῶν αὐτῆς.

Ἐκ πολλῶν καὶ βασίμων κριτηρίων χρονολογεῖ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ $10^{ου}$ αἰῶνος (986 - 994). Λαμβανομένου ὑπ᾿ ὄψιν ὅτι τὰ βυζαντινὰ ψηφιδωτὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ $7^{ου}$ αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ $11^{ου}$ ἀντιπροσωπεύονται μέχρι τοῦδε μὲ ἐλάχιστα καὶ κυρίως ἐπαρχιακὰ δείγματα, τὸ νέον μωσαϊκὸν τῆς ἁγίας Σοφίας θὰ ἀποτελέσῃ σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῶν βυζαντινῶν ψηφιδωτῶν διὰ τὸν $10^{ον}$ αἰῶνα, ὅπως καὶ τὸ μωσαϊκὸν τοῦ Χριστοῦ ἄνωθεν τῆς πύλης τοῦ νάρθηκος, τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος, διὰ τὸν $9^{ον}$ αἰῶνα. Ἐν παραρτήματι προστίθεται λεπτομερέστατος ἀπολογισμὸς τῶν χρωμάτων καὶ ἐξαντλητικὴ καταμέτρησις τῶν μεγεθῶν τῶν προσώπων καὶ τῶν ἀντικειμένων μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν των.

Ἔγχρωμος πίναξ ὅστις θὰ ἔδιδεν εἰς ἡμᾶς πλήρη ἐντύπωσιν τῶν ἁρμονιῶν τῶν χρωμάτων, ἀφέθη διὰ νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὸ μέλλον ν᾿ ἐπακολουθήσῃ συνολικὸν ἔργον τῶν μωσαϊκῶν τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

«Ἀσματικὴ Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ ἰαματικοῦ Ὀρέστου τοῦ ἐκ Τυάνων τῆς Καππαδοκίας, συντεθεῖσα μὲν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθῳ ἔτει σωτηρίῳ 1904 ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου ***Προηγουμένου Χρυσοστόμου Λαυριώτου, τοῦ Μαδυτίου,*** *Μεγάλου Ἀρχιμανδρίτου τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, καὶ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐγκριθεῖσα, νῦν πρῶτον δ᾿ ἐκδιδομένη ἀναλώμασιν, ἐπιστασίᾳ τε καὶ ἐπεξεργασίᾳ* ***Σοφοκλέους Ἀβρ. Χουδαβερδόγλου Θεοδότου, τοῦ Τυανέως,*** *ἰσοβίου ἐπιτίμου Προέδρου τῶν Τυανέων, Προέδρου τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου «Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ», Ἐπιτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Ἀνωτάτου Ἰταλικοῦ Στενογραφικοῦ Ἰνστιτούτου, Ἱππότου τοῦ Παναγίου Τάφου, τοῦ Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος κλπ. Μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων τοῦ Ἐκδότου. Ἀθήνησιν ,αϡλϛ'. Σελ. 34.*

Τοῦ ἱεροῦ τούτου ἔργου, ὅπερ ὁ ἐκδότης, πατρώζων υἱὸς ἀφιεροῖ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν σεπτῶν γονέων αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς μητρὸς μάμμης, προτάσσονται ἐν σελ. 5 - 12 σοφὰ ὄντως προλεγόμενα, ἐν οἷς ἐν γλώσσῃ Ἑλληνικῇ, καθαρᾷ, ὁμαλῇ, ἀπταίστῳ καὶ ἀμέμπτῳ ὁμολογουμένως, ὁ ἐκδότης ἐκτίθησι τὴν ἄθλησιν τοῦ συμπατριώτου αὐτοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος Ὀρέστου τοῦ ἰατροῦ καὶ ἐκ προγόνων Χριστιανοῦ, μαρτυρήσαντος ἐπὶ τοῦ παρανόμου καὶ τυραννικωτάτου Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ ὠμοτάτου Γαλερίου, Καίσαρος τῆς

Ἀνατολῆς. Ὁ ἐκδότης ἐν τῇ διορατικότητι αὐτοῦ δὲν διεῖδε μόνον τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀταξίαν καὶ τὰ χάσματα, ἅτινα ὑπάρχουσιν «ἐν ταῖς εἰς μνήμην τῶν Ἁγίων ψαλλομέναις ἀκολουθίαις», ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς πολλοὺς Ἁγίους ἔλλειψιν Ἀκολουθιῶν, ἐνῷ εἰς ἄλλους ὑπάρχουσι διπλαῖ καὶ τριπλαῖ τοιαῦται, ὡς καὶ τὴν ἔλλειψιν ἐν πολλαῖς «δοξαστικῶν, προσομοίων, ἀπολυτικίων, κοντακίων, ἐξαποστειλαρίων καὶ τροπαρίων πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀκροστιχίδος, ἐνῷ ἐν ἄλλαις ὑπάρχουσι παρεντεθειμένα τροπάρια ἀλλοιοῦντα ταύτην». Καὶ πῶς νὰ μὴ ὑπάρχωσι τὰ χάσματα καὶ κενά, ἀφοῦ ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία οὐδέποτε ἠθέλησεν ἵνα ἀναθῇ τὴν ἐκκάθαρσιν αὐτῶν καὶ διόρθωσιν εἰς πολυμελῆ ἐπιτροπήν, ἀποτελουμένην οὐχ ἁπλῶς ἐκ λογίων, ἀλλ᾿ ἐκ λογίων ἐμπείρων τῆς τε Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ μετρικῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἀλλ᾿ ἀφῆκε τὴν ἐκτύπωσιν ὅλων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων εἰς ἐπιχειρηματίας λαϊκούς, οἵτινες ἐξετύπουν καὶ ἐκτυποῦσιν ἔτι καὶ νῦν αὐτὰ πρὸς ἴδιον ὑλικὸν μόνον ὄφελος, καὶ διὰ τοῦτο εὑρίσκονται εἰς τὴν κατάστασιν, ἣν περιγράφει ὁ ἐκδότης; Ἀπὸ δὲ τῆς μετρικῆς ἀπόψεως καὶ προσθήκης λέξεων ξένων ὅλως πρός τε τὴν ἔννοιαν καὶ τὸ μέτρον καὶ ἀνορθογραφιῶν εἰς ἔτι χείρονα;

Ἐν τοῖς Προλεγομένοις ὑπάρχουσιν ἐκκλησιαστικαὶ λεπτομερεῖς εἰδήσεις ἄγνωστοι τέως καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐκκλησιαστικογράφους, οἱ ὁποῖοι παραλείπουσιν, ὡς ἐκ τούτου, τὴν ἀναγραφὴν αὐτῶν ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτῶν.

Ἡ 4η ὑποσημείωσις ἰδίᾳ παρέχει τοῖς φιλίστορσι λίαν σπουδαίας ἱστορικὰς εἰδήσεις οἷαι ἡ περὶ τῶν ἐν Τυάνοις ἱπποφορβείων καὶ τῆς αὐτόθι ἀκμασάσης στενογραφικῆς σχολῆς. Καὶ ὁ κατάλογος δὲ τῶν τριάκοντα καὶ ἑνὸς ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν τῶν Τυάνων, τῶν ἀπὸ τοῦ 325 μέχρι τοῦ 1928 ἀκμασάντων, ἐστὶ πολύτιμος.

Αἱ δὲ παραπομπαὶ εἰς τὴν Παρακλητικήν, τὸ Τριῴδιον καὶ τὰ Μηναῖα πολλὴν παρέχουσιν εὐκολίαν τοῖς ἱερεῦσι καὶ ἱεροψάλταις.

Οἱ Τυανεῖς εἶναι λίαν εὐτυχεῖς ἔχοντες συμπολίτας τοσούτους Ἁγίους, καὶ δὴ τὸν Ἅγιον Ὀρέστην τὸν ἰαματικόν, τὸν Ἅγιον Γεώργιον τὸν Τροπαιοφόρον, τὸν συμπολίτην αὐτοῦ Ἅγιον Θεοδόσιον τὸν κοινοβιάρχην, τὸν Ἅγιον Λογγῖνον τὸν Ἑκατόνταρχον, τὸν Ἅγιον Ἀγαθόδωρον, τὸν Ἅγιον Οὔαρον καὶ ἄλλους. Ἡ παράθεσις δὲ τῶν συντόμων Συναξαρίων καὶ τῶν ἐκτενῶν βιογραφιῶν τοῦ Ἁγίου Ὀρέστου ἐκ διαφόρων κωδίκων Ἑλληνικῶν μέν, ἀλλ᾿ ἐν ξέναις Βιβλιοθήκαις ἀποκειμένων, καὶ ἐκ λωποδυσίας προελθόντων, περιτράνως δείκνυσι τὴν πολυγλωσσίαν καὶ τὴν πολυμάθειαν δι᾿ ὧν ὁ ἐκδότης ἐπλούτισε σπουδαίως τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν Ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, ἅμα δὲ καὶ τοὺς ἀτρύτους κόπους οὓς κατέβαλε πρὸς περισυλλογὴν αὐτῶν καὶ ταξιθέτησιν.

Καὶ πόσα ἄλλα δὲν μανθάνει ὁ φιλίστωρ ἀναγνώστης ἐκ τῶν Προλεγομένων αὐτῶν, ἐν οἷς παρεντίθενται τὰ ἱστορικὰ ταῦτα γεγονότα, καὶ δὴ καὶ

ἐκ τῶν ὑποσημειώσεων, ἐξ ὧν μανθάνομεν καὶ ὅτι ἐν Τυάνοις σῴζεται ἔτι καὶ νῦν «σχεδὸν ἀσινὲς τὸ μέγα τῆς πόλεως ὑδραγωγεῖον» ὅπερ ἦν κτίσμα Σωτῆρος καὶ Θεοδότου, στήλη τις ρυθμοῦ δωρικοῦ, ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί, ἀνάγλυφα καὶ ἄλλα ἐρείπια, μαρτυροῦντα τὸν ἐκεῖ σπαρέντα ἀπὸ 2400 περίπου ἐτῶν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἔνθα ὑπῆρχε καὶ τὸ Ἱερὸν Ἀσβαμαίου ἢ Ὁρκίου Διός. Ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν ὅτι ἡ Μητρόπολις Τυάνων ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος[1], ἀφοῦ ὁ πρῶτος αὐτῶν Ἐπίσκοπος Εὐψύχιος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῷ 325, καὶ μετὰ διαφόρους μεταλλαγὰς ὑπήχθη τὸ δεύτερον ὑπὸ τὸν Ἰκονίου, ὑφ' ὃν καὶ μεθ' οὗ τέλεον ἐξέλιπεν, ἅτε τοῦ ποιμενάρχου αὐτῶν ἀειμνήστου Προκοπίου Λαζαρίδου τοῦ Τυανέως σφαγιασθέντος ὑπὸ τῶν ἀγρίων Τούρκων, τῶν δὲ πληθυσμῶν αὐτῶν καὶ ἐν γένει τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκριζωθέντων ἐκ τῆς πατρῴας γῆς, ἣν κατῴκουν ἀπὸ εἴκοσι καὶ τεσσάρων αἰώνων, καὶ ἤδη διασπαρέντων ἀνὰ τὴν νέαν Ἑλλάδα, ὁπόθεν οἱ πρόγονοι αὐτῶν εἶχον ὁρμηθῆ καὶ ἐγκατασταθῆ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Ὁ ἀείμνηστος ποιητὴς καὶ μελῳδὸς τῆς Ἱερᾶς Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Ὀρέστου Προηγούμενος Χρυσόστομος Λαυριώτης[2] ἐχειρίζετο ἄριστα τὸν κάλαμον, κατεῖχε τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς ὅσον οὐδεὶς ἄλλος λόγιος Ἁγιορείτης, εἶχε δὲ καὶ τὸ τάλαντον τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸ τοῦ μουσουργοῦ καὶ μελῳδοῦ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ᾀσματικῆς ταύτης Ἱερᾶς Ἀκολουθίας, ἣν διακρίνει ἡ συμμετρία καὶ ἡ γλαφυρότης, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη εὐσέβεια καὶ ἡ ἔνθερμος Πίστις εἰς τὸν ἐν Τριάδι Θεόν. Ἡ μεγάλη αὕτη διάνοια ἐπέπρωτο ἵνα ἀνοσίως δολοφονηθῇ ἐν αὐτῷ τῷ Ἁγίῳ Ὄρει ὑπὸ ἀνοσίων καὶ ἀσυνειδήτων ρασοφόρων.

Τῆς ἀκολουθίας ταύτης, ἣν δικαίως ἐπήνεσεν ἡ Α. Μ. ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Κύριος Χρυσόστομος, (σελ. 319-320 τῆς «Ἐκκλησίας» 3 Ὀκτωβρίου 1936, ἀρ. 39-40) ἡ Α. Θ. Π. ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριος Βενιαμὶν ἐποιήσατο χρῆσιν τῇ 10ῃ Νοεμβρίου 1936, ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου, ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Παρεκκλησίῳ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τῆς Πατριαρχικῆς Αὐλῆς, ὁ δὲ σοφὸς καὶ πολυμαθέστατος Ἴβηρ λόγιος Σάλβα Βαρδιδζὲ μετέφρασεν εἰς γλαφυροὺς στίχους ἐν Ἰβηρικῇ γλώσσῃ τὸν «Οἶκον» τοῦ Κανόνος τοῦ Ἁγίου.

† ΑΡΧΙΜ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΤΕΝΑΣ
Προϊστάμενος τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Βρασοβοῦ.

[1] Τὰ Τύανα, πατρὶς Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, Ἀπολλωνίου φιλοσόφου τοῦ νεωτέρου, Φίλωνος τοῦ Γεωμέτρου, τοῦ Χρυσίππου καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Διογένους ὑφίσταντο ἀπὸ 2110 ἐτῶν συνοικισθέντα τῷ 174 π. Χ. ὑφ' Ἑλλήνων ἐπὶ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριαράθου Ε' τοῦ Εὐσεβοῦς.

[2] Αἱ ἐν τέλει τῆς ἀκολουθίας τέσσαρες πρόσθετοι σελίδες αἱ περιλαμβάνουσαι τὰ ἰδιόμελα αὐτῆς ἐμουσουργήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Χρυσοστόμου.

Γ. Ε. Γεωργακοπούλου, *Οἱ λιμένες τῶν ξένων εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ναυτικῶν ἐκδιδομένου περιοδικοῦ «Ἐπιθεώρησις Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ». Ἐν Ἀθήναις, 1935, σελ. 31, 8ον.*

Ὁ κ. Γεωργακόπουλος, ἀντιπλοίαρχος τοῦ Λιμενικοῦ καὶ διευθυντὴς τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ, ἀφιερώνει φιλοτίμως τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Μετὰ τὴν ἐργασίαν του περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, δημοσιεύει τὴν ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διεθνῶν ἐμπορικῶν σχέσεων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας.

Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ναυτικότητος τοῦ βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐν δὲ ταῖς ἑπομέναις παραγράφοις γίνεται λόγος περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν πλοίων, περὶ τῶν λιμένων καὶ ὅρμων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ σκαλῶν καὶ ἀποβαθρῶν τοῦ Κερατίου, περὶ τῆς ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς κινήσεως τοῦ Βυζαντίου, περὶ παραχωρήσεων εἰς Ἰταλούς, ἰδίως δὲ εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ τοὺς Γενουάτας, περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας καὶ τέλος περὶ αὐτοδιοικήσεως καὶ ἑτεροδικίας ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς παροικίαις τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ ἀναγραφὴ μόνη τῶν τίτλων τῶν παραγράφων τοῦ μελετήματος τοῦ κ. Γεωργακοπούλου ἀρκεῖ διὰ νὰ μᾶς πείσῃ περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐν αὐτῷ ἐξεταζομένων θεμάτων. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς μελέτης ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ βαθυτέραν καὶ λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῶν διαφόρων ζητημάτων. Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν λεπτομερεστέραν ἔρευναν τοῦ θέματος, δημοσιεύομεν τὰς κατωτέρω παρατηρήσεις.

Ἡ πρώτη γενικὴ παρατήρησις, τὴν ὁποίαν ἔχομεν νὰ κάμωμεν, εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται συχνὰ ὡρισμένα κείμενα καὶ ἐργασίας χωρὶς νὰ παραπέμπῃ εἰς αὐτάς. Ἐπωφελούμεθα τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, κατ' ἐκλογήν, τὴν βιβλιογραφίαν τῶν διαφόρων ζητημάτων, περὶ τὰ ὁποῖα στρέφεται ἡ μελέτη τοῦ κ. Γεωργακοπούλου.

Αἱ κυριώτεραι συλλογαὶ κειμένων[1] ἀναφερομένων εἰς τὰς μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Βενετίας ἐμπορικὰς σχέσεις εἶναι, πλὴν τῆς γνωστῆς τῶν Miklosich καὶ Müller, τόμ. 3, αἱ ἑξῆς: Tafel καὶ Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig (Fontes Rerum Austriacarum. Diplomata et Acta, τόμ. 12-14), ἐν Βιέννῃ 1856. Ὡς συνέχεια τῆς συλλογῆς ταύτης ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν Thomas καὶ Predelli τὸ Diplomatarium Venetolevantinum, τόμοι 2, ἐν Βενετίᾳ, 1880-1889.

[1] Περὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν γραμμάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς σχέσεις ταύτας βλ. καὶ Fr. Dölger, Regesten, τεύχη 1-3 (1924-1932).

Πλείστας πληροφορίας περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς περιέχουν καὶ αἱ ἑξῆς γενικώτεραι συλλογαί: Predelli, I Libri Commemoriali, τόμοι 7, ἐν Βενετίᾳ, 1876 - 1907. N. Iorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades, τόμοι 5, Παρίσιοι - Βουκουρέστιον, 1899 - 1915. H. Noiret, Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination vénitienne en Crète, ἐν Παρισίοις, 1892. Mas-Latrie, Privilèges commerciaux accordés à la République de Venise par les princes de Crimée et les empereurs mongols du Kiptchak, ἐν τῇ Bibliothèque de l'École des Chartes, τόμ. 29 (1868).

Περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Γενούης ἔχομεν τὰς ἀκολούθους συλλογὰς ἐγγράφων: Liber Jurium ἐν τοῖς Historiae Patriae Monumenta. L. T. Belgrano, Prima serie di documenti riguardanti la colonia di Pera, Atti della Società Ligure di Storia Patria, τόμ. 13 (1877 - 1884), σελ. 97 - 336. G. Bertolotto, Nuova Serie di documenti sulle relazioni di Genova coll' Impero Bizantino, Atti della Società Ligure di Storia Patria, τόμ. 28 (1896) σελ. 339 - 573. C. Manfroni, Le relazioni fra Genova, l'Impero Bizantino e i Turchi, αὐτόθι, τόμ. 28 (1898), σελ. 577 - 856. G. I. Brătianu, Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du XIIIe siècle, ἐν Βουκουρεστίῳ, 1927.

Περὶ τῶν σχέσεων τῶν πόλεων τῆς Τοσκάνης μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἔχομεν τὴν συλλογὴν τοῦ Gius. Müller, Documenti sulle relazioni delle Città Toscane coll'Oriente cristiano e coi Turchi, ἐν Φλωρεντίᾳ, 1879.

Πλείστας καὶ χρησίμους πληροφορίας περιέχουσι τὰ κείμενα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἀραβικῶν κρατῶν. Βλ. κυρίως Mas-Latrie, Traités de paix et de commerce et documents divers concernant les relations des Chretiens avec les Arabes de l'Afrique Septentrionale au moyen âge, ἐν Παρισίοις, 1866. Τοῦ αὐτοῦ, Commerce et expéditions militaires de la France et de Venise au moyen âge, Mélanges historiques, Choix de documents, τόμ. 3, ἐν Παρισίοις, 1880.

Περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἔχομεν τὸ ἄριστον ἔργον τοῦ W. Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen âge, τόμοι 2, ἐν Λιψίᾳ, 1885 (ἀνετυπώθη τῷ 1923). Ἀναφέρομεν ἐπίσης καὶ τὸ ἔργον τοῦ K. Schaube, Handelsgeschichte der romanischen Völker, ἐν Μονάχῳ, 1906. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου ἐν τῷ διεθνεῖ ἐμπορίῳ ὁμιλεῖ ὁ M. Ἀνδρεάδης, L'empire byzantin et le commerce international, Annali della R. Scuola Superiore di Pisa, δευτέρα σειρά, τόμ. 4, σελ. 139 κἑ. Ἐκ τῶν νεωτέρων μελετῶν περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς σημειωτέαι αἱ ἑξῆς. G. I. Brătianu, Recherches sur le commerce génois de la mer Noire au XIIIe siècle, ἐν Παρισίοις, 1929. Τοῦ αὐτοῦ, Vicina. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et du commerce génois en Dobrogea, Académie Roumaine, Section historique, τόμ. 10 (1923) σελ. 113 - 189. I. Sakazov, Περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν Ι΄ αἰῶνα, Δελτίον τῆς Βουλγ. Ἱστορ. Ἑταιρείας, τόμ. 6 (1924) σελ. 135 - 203 (βουλγ.). Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Γενουατῶν μετὰ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος, αὐτόθι, τόμ. 7 - 8 (1928) (βουλγ.). Τοῦ αὐτοῦ, τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τοῦ Ζ΄ μέχρι τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος, Ἐφημερὶς τῆς Βουλγ. Ἑταιρείας διὰ τὴν Ἐθνικὴν Οἰκονομίαν, 1925, σελ. 1 - 40. Τοῦ αὐτοῦ, τὸ Βουλγαρικὸν ἐμπόριον ἀπὸ τοῦ ΙΒ΄ μέχρι τοῦ ΙΔ αἰῶνος, αὐτόθι, 1922, σελ. 3 - 47 (βουλγ.). N. d'Olwer, Note sur le commerce catalan à Constantinople en 1380, Byzantion, τόμ. 4 (1927 - 1928) σελ. 193 - 195. L. Niederle, Le commerce byzantin avec les pays tchèques aux IXe et Xe siècles, Mélanges Pekař, 1930, σελ. 33 - 37 (πρβλ. Byzantinoslavica, τόμ. 2, 1930, σελ. 469 - 471). M. A. Andreeva, Le traité de commerce de 1451 entre Byzance et Dubrovnik et sa pré-histoire, Byzantion, τόμ. 10 (1935) σελ. 117 - 127.

Ἰδιαιτέρως περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένων ἐμπορικῶν παροικιῶν ἔχομεν τὴν πραγματείαν τοῦ Heyd, Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente nel medio evo, τόμ. 2 ἐν Βενετίᾳ καὶ Τουρίνῳ, 1866, καὶ τὴν νεωτέραν ἐργασίαν τοῦ κ. Χρ. Μακρῆ, Des Byzantins et des étrangers dans Constantinople au moyen âge, ἐν Παρισίοις, 1928. Ὁ Promis ἐδημοσίευσε τὰ Statuti della colonia genovese di Pera, Miscellanea di Storia italiana, τόμ. 11 (1870), σελ. 513 - 780. Περὶ τῆς γενουατικῆς παροικίας ἔγραψαν ἐπίσης ὁ L. Sauli, Della colonia dei Genovesi in Galata, τόμ. 2, ἐν Τουρίνῳ, 1851, ὁ Α. Πασπάτης, Περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουηνσίων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικὸς Σύλλογος, τόμ. 6 (1873), σελ. 138, τόμ. 7 (1874) σελ. 82 κἑ. καὶ τόμ. 8 (1874) σελ. 152 κἑ. C. Desimoni, Sui quartieri dei Genovesi à Costantinopoli nel secolo XII, Giornali ligustico di Archeologia, τόμ. 1 (1874). Σημειωτέα καὶ ἡ νεωτάτη μελέτη τοῦ J. Sauvaget, Notes sur la colonie génoise de Péra, Syria, τόμ. 15 (1934), σελ. 252 - 275.

Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει παροικίας τῶν Βενετῶν ἔχομεν τὴν ὡραίαν ἐργασίαν τοῦ Ch. Diehl, La colonie vénitienne à Constantinople à la fin du XIVe siècle, Études byzantines, ἐν Παρισίοις, 1905, σελ. 341 - 375 (ἔνθα καὶ ἡ παλαιοτέρα βιβλιογραφία). Μνημονευτέαι ἀκόμη καὶ αἱ ἐργασίαι τοῦ M. Roberti, Ricerche intorno alla colonia veneziana in Costantinopoli nel sec. XII, Scritti in onore di C. Manfroni, ἐν Παδούῃ, 1912, σελ. 137 - 147, καὶ τοῦ H. F. Brown, The Venetians and the Venetian Quarter in Constantinople to the close of the twelfth Century, Journal of Hellenic Studies, τόμ. 40 (1920) σελ. 68 - 88.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις περὶ τῆς βιβλιογραφίας, σημειώνομεν καί τινας ἐπὶ μέρους.

Ἐν σελ. 10 ἀναφέρονται τὰ ἔργα τοῦ Pegolotti καὶ τοῦ da Uzzano ἄνευ περισσοτέρων πληροφοριῶν. Οἱ δύο οὗτοι συγγραφεῖς παρέχουν πλείστας εἰδήσεις περὶ τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διεξήγετο τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Σελ. 12 κἑ. Κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ περὶ λιμένων καὶ ὅρμων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κεφαλαίων δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ ἐργασίαι τοῦ Th. Preger, Scriptores Originum Constantinopolitanarum, ἐν Λιψίᾳ, 1901, καὶ Studien zur Topographie Konstantinopels, Byz. Zeitschrift, τόμ. 14 (1905), 19 (1910) καὶ 21 (1912).

Σελ. 13. Περὶ ἐμβόλων βλ. Α. Ν. Βερναρδάκη, Πόθεν τὰ βυζαντινὰ ἔμβολα (Ἐθν. Βιβλ. Ἀρχ. *157α), καὶ Φ. Κουκουλέ, Μπολιάρις, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 3 (1926) σελ. 333 - 334.

Σελ. 15. Πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς ἐν Γαλατᾷ παροικίας τῶν Γενουατῶν παρέχουν οἱ περιηγηταὶ οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Κωνσταντινούπολιν (βλ. περὶ αὐτῶν J. Ebersolt, Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant, ἐν Παρισίοις, 1919)[1]. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ εἰδήσεις τοῦ Ἱσπανοῦ Però Tafur (1437 - 1438), περὶ τοῦ ὁποίου ἔγραψαν τελευταίως ὁ Ch. Diehl, Un voyageur Espagnol à Constantinople au XVe siècle, Mélanges Glotz, τόμ. Α', ἐν Παρισίοις, 1932, καὶ ὁ A. Vasiliev, Però Tafur a Spanish traveler, ἐν Byzantion, τόμ. 7 (1932) σελ. 75 - 122. Ὁ περιηγητὴς οὗτος γράφει τὰ ἑξῆς (σελ. 182): «A la parte de contra Pera está un molle fecho á mano, do los navios se atan, é por allí entra agua salada que vá á resçebir á un río que entra por allí en la mar; é ay tanto de allí á Pera quanto tirará un onbre dos veçes una piedra; é puesto que los navíos van á Pera á fazar sus mercadurías con los Ginoveses, primero fazen salva á Constantinople, é pagan çierto tributo, é áun la justicia criminal es de Constantinopla con Pera é toda su tierra».

Ἐν σελ. 18 - 19 ἀναγινώσκομεν: «Βενιαμὶν Τουντέλας ὑπελόγιζε τὸ ἡμερήσιον εἰσόδημα μόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς 20.000 χρυσᾶ φλορίνια, δηλαδὴ δέκα δισεκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν ἐτησίως». Πρόκειται προφανῶς περὶ λάθους. Ἡ ἐτησία πρόσοδος, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης (Voyages de Benjamin de Tudelle autour du monde commencé l'an 1173, ἐν Παρισίοις 1830, σελ. 24 - 25), ἀνέρχεται εἰς βυζαντινὰ

[1] Πρβλ. καὶ τὰς νεωτέρας ἐργασίας τοῦ E. Rossi, Galata e i geografi Turchi, Studi bizantini, τόμ. 2 (1927), σελ. 67 - 74 καὶ τοῦ G. Gerola, Le vedute di Costantinopoli di Cristoforo Buondelmonti, αὐτόθι, τόμ. 3 (1931), σελ. 247 - 279.

νομίσματα χρυσᾶ, (διότι περὶ νομισμάτων βυζαντινῶν πρόκειται) 7.300.000. Ὑπολογίζοντες τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος εἰς φράγκα χρυσᾶ 14, θὰ ἔχωμεν 102.200.000 φράγκα χρυσᾶ, ἤτοι δραχμὰς σημερινὰς περίπου 3.570.000.000. Σημειωτέον ὅτι, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Radulphus de Coggeshall (Chronicon Anglicanum, Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, ἐν Λονδίνῳ, 1875, σελ. 150) ἡ ἡμερησία πρόσοδος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἀνήρχετο, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τετάρτης σταυροφορίας, εἰς τριάκοντα χιλιάδας ὑπέρπυρα.

Περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῶν Ῥώσων καὶ τῆς ῥωσικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει παροικίας δὲν σημειώνει τίποτε ὁ συγγραφεύς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ παλαιότεραι ἐμπορικαὶ συνθῆκαι τῶν Βυζαντινῶν μετὰ τῶν Ῥώσων τὰς ὁποίας διέσωσε, τὸ Χρονικὸν τοῦ Ψευδο-Νέστορος (βλ. προχείρως L. Léger, Les anciennes civilisations slaves, σελ. 62 - 65), εἶναι τῶν ἐτῶν 911 καὶ 944. Ἡ παροικία τῶν Ῥώσων εὑρίσκετο εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Μάμαντος. Πρβλ. J. Pargoire, Saint-Mamas le quartier des Russes à Constantinople, Échos d'Orient, τόμ. 11 (1908), σελ. 203 - 210. A. Vasiliev, Economic relations between Byzantium and old Russia, Journal of economic and business history, τόμ. 4 (1931-1932), σελ. 314-334.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

***Jean Dubois**, Le Préambule des Diplômes byzantins jusqu'à la fin du XIIIe siècle. École Nationale des Chartes, Position des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1936 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe. Nogent-Le-Rotrou, 1936, σελ. 27 - 35.*

Κατὰ τὴν κρατοῦσαν παρὰ τῇ École des Chartes τῶν Παρισίων συνήθειαν, ὁ κ. Dubois ἐδημοσίευσε περίληψιν μακρᾶς καὶ λεπτομεροῦς ἐργασίας του περὶ τῶν προοιμίων τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλεν εἰς τὴν εἰρημένην σχολὴν ὡς ἐναίσιμον διατριβήν.

Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται ὁ συγγραφεύς, εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον πρωτοτύπων τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ νέων ἐργασιῶν προαχθείσης Διπλωματικῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ κ. Dubois διαιρεῖ τὴν διατριβήν του εἰς τρία μεγάλα μέρη, τῶν ὁποίων προτάσσει Εἰσαγωγὴν περὶ τῆς βυζαντινῆς Διπλωματικῆς ἐν γένει. Τὸ πρῶτον μέρος ἀφιεροῦται εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως τοῦ προοιμίου τοῦ βυζαντινοῦ ἐγγράφου. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει γίνεται λόγος περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς τῶν προοιμίων, ἰδίᾳ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν θεμάτων, περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως καὶ τῶν πηγῶν,

τῆς γλώσσης καὶ γενικώτερον περὶ τοῦ ὕφους αὐτῶν. Ἐν τῷ τρίτῳ μέρει ἐξετάζεται ἡ ἱστορία τοῦ προοιμίου μέχρι τοῦ ἔτους 1282.

Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ κρίνωμεν τὴν ὅλην ἐργασίαν ἀπὸ τὴν δημοσιευομένην συντομωτάτην περίληψιν. Ὁ κ. Dubois, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν καλῶς τὴν μεθοδικότητα καὶ τὴν ἀρτίαν φιλολογικὴν παρασκευήν, εἰργάσθη ἐν τῇ École des Hautes Études παρὰ τῇ καθηγητρίᾳ Δεσπ. Germaine Rouillard καὶ εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὰς φωτογραφίας τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδομένων ἐγγράφων τῆς Λαύρας.

Δὲν γνωρίζομεν διατὶ ὁ συγγραφεὺς σταματᾷ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ προοιμίου εἰς τὸ ἔτος 1282. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸν θάνατον Μιχαὴλ τοῦ Η΄, κυρίως ὅμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαδόχου του Ἀνδρονίκου τοῦ Β΄, τὰ προοίμια τῶν χρυσοβούλλων γίνονται πτωχότερα. Νομίζομεν ὅμως ὅτι ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τῆς παρακμῆς ἔπρεπε νὰ τύχῃ λεπτομεροῦς ἐρεύνης. Διὰ τοῦτο ἐκφράζομεν τὴν εὐχήν, ὅπως κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς πραγματείας του ὁ φίλος κ. Dubois προσθέσῃ καὶ τελευταῖον κεφάλαιον περὶ τοῦ προοιμίου μέχρι τοῦ ἔτους 1453.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

Ἀντωνίου Σιγάλα, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς. Θεσσαλονίκη 1934 Σελ. 327 + VI.*

Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Θεσσαλονίκης καθηγητὴς τῆς παπυρολογίας καὶ παλαιογραφίας κ. Ἀντώνιος Σιγάλας μᾶς δίδει εἰς 327 σελίδας τὴν ἱστορίαν τῆς γραφῆς μας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς μέχρι τοῦ ΙΕ΄. αἰῶνος, τοῦ αἰῶνος τῆς τυπογραφίας.

Παιδαγωγικώτατα καὶ μεθοδικώτατα ὁ συγγραφεὺς εἰσάγει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ κύριον θέμα ἀρχίζων ἀπὸ τὴν γένεσιν τῆς γραφῆς καὶ τοὺς προδρόμους της εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων — πρωτόγονα σχεδιάσματα, συνθηματικὰ σημεῖα, μαγικὰ σύμβολα, ἰδεογραφία, φωνητικὴ γραφὴ — ἐξετάζων δὲ λεπτομερῶς τὴν Ἑλληνικὴν γραφὴν καθ' ὅλας τὰς φάσεις τῆς μακρᾶς ἱστορίας της καὶ ἐξαντλῶν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως τὸ θέμα του, μᾶς δίδει ἐν τέλει δύο παραρτήματα. Εἰς τὸ πρῶτον παρέχει συμπληρωτικὰς πληροφορίας περὶ ὅλων τῶν γραπτῶν παραστάσεων καὶ συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἔγιναν ἀναγκαῖα εἰς τὴν γραπτὴν ἐκδήλωσιν τῶν Ἑλλήνων — βραχυγραφία, στενογραφικὰ συστήματα, κρυπτογραφικά, σημεῖα τῆς στίξεως καὶ τοῦ τονισμοῦ, ἀριθμητικὰ σύμβολα, ἀρχικὰ γράμματα κ.τ.λ. Εἰς τὸ δεύτερον ὁμιλεῖ ἐκτενέστερον διὰ τὰ συριστικὰ σάδε καὶ σάμεχ. Πίναξ λέξεων καὶ πραγμάτων συμπληρώνει τὸ βιβλίον.

Διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν Ἑλληνικὴν παλαιογραφίαν γραφεῖσαν ὑπὸ Ἕλληνος μὲ τόσην ἀγάπην καὶ τοιαύτην γνῶσιν τῆς ἐξελίξεως τῆς γραφῆς μας. Ὅ,τι εἶχεν ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης μέχρι τοῦδε ν' ἀναγνώσῃ Ἑλληνιστὶ ἦτο ἡ παλαιογραφία τοῦ Θόμψων, ἡ μεταφρασθεῖσα τῷ 1903 ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Σπυρίδωνος Λάμπρου. Μετ' αὐτὴν τὸ νέον ἔργον συμπληροῖ σπουδαιοτάτην ἔλλειψιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν περὶ θέματος τόσον ἐνδιαφέροντος καὶ τόσον ὀλίγον γνωστοῦ ὄχι μόνον εἰς τοὺς περισσοτέρους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς φιλολόγους μας ἀκόμη. Μία καθαρεύουσα ὁμαλὴ καὶ ἀρκετὰ ἁπλῆ πολλάκις καὶ μεγάλη σαφήνεια εἰς τὰς ἐκφράσεις καθιστοῦν τὸ πολυπλοκώτατον αὐτὸ θέμα προσιτὸν καὶ εἰς τὸν ἀμύητον ἀκόμη ἀναγνώστην. Ἐπιτυχέστατοι εἶναι οἱ ὅροι καλλιγραφικὴ γραφή, δημοτική, ἐπίσημος κ.ἄ., διότι ἀνταποκρίνονται τελείως εἰς τοὺς ρυθμοὺς τῆς γραφῆς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀφοροῦν.

Ἴσως ἡ χωριστὴ καὶ αὐτοτελὴς ἐξέτασις ἑκάστου ρυθμοῦ γραφῆς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του μέχρι τῶν τελευταίων χρονικῶν ὁρίων τὰ ὁποῖα θέτει τὸ σύγγραμμα ἢ μέχρι τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ρυθμοῦ, ἀνεξαρτήτως τῶν συγχρόνων του ρυθμῶν, νὰ εἶναι ὀλίγον κουραστικὴ διὰ τὸν νεαρὸν μελετητήν. Σκοπιμώτερον θὰ ἦτο, ἴσως, νὰ τοῦ ἐδίδετο μία ἐπισκόπησις ὅλων τῶν συγχρόνων μορφῶν τῆς γραφῆς καὶ τῆς παραλλήλου διαμορφώσεώς των, ὅπως τὰς ἐδημιούργησε καὶ τὰς ἔπλασεν ἡ πολυποίκιλος ζωὴ καὶ ὅπως τὰς ἀντιλαμβάνεται εἰς τὴν συνύπαρξίν των καὶ εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασίν των ὁ ἐρευνητής. Τὸ μεθοδικὸν ἐν τούτοις αὐτὸ ζήτημα δὲν ἔχει σπουδαίαν σημασίαν διὰ τὴν ἀδιαφιλονίκητον ἀξίαν τοῦ βιβλίου καὶ τὴν ἀναγκαιότητά του διὰ τὸν νεαρὸν σπουδαστήν.

Τὸ ἔργον τοῦ κ. Σιγάλα πλουσιώτατον εἰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι αἰσθητοποιοῦν καὶ συμπληρώνουν τὸ κείμενον — εἶναι 244, πλὴν τῶν ἀφθόνων τύπων γραμμάτων, σημείων καὶ συμβόλων στοιχειοθετημένων ἐντὸς τοῦ κειμένου — ἀποτελεῖ σπουδαιότατον βοήθημα διὰ τὸν φοιτητὴν καὶ διὰ πάντα μελετητὴν γενικῶς· πρέπει μόνον ὁ νεαρὸς ἀναγνώστης νὰ προσέξῃ νὰ μὴ λάβῃ ὡς πρότυπα ἑνὸς ρυθμοῦ γραφῆς καὶ μιᾶς ἐποχῆς της τοὺς ὀλίγους ἐξ ἑκάστης κώδικας — ἀφθονωτέρους ἄλλως τε παντὸς παρομοίου συγγράμματος — τοὺς παρεχομένους ὡς δείγματα. Πρέπει νὰ μὴ διαφεύγῃ ποτὲ τὴν προσοχὴν τοῦ μελετητοῦ ὁ ἐπηρεασμὸς τῆς γραφῆς μας ἀπὸ διαφόρους ψυχολογικοὺς παράγοντας, ἀτομικοὺς ἢ καὶ ὁμαδικούς, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τοῦ προορισμοῦ τοῦ κρινομένου βιβλίου, τονίζονται ὀλιγώτερον. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιορρυθμία ἀφίνει βαθεῖαν τὴν σφραγῖδά της εἰς τὴν γραφήν μας καὶ εἶναι δυνατόν, ἂν ἀπὸ μίαν πολυγράφον ἐποχὴν σωθοῦν ὀλίγα δείγματα γραφῆς, νὰ παραπλανηθῇ ὁ ἀρχάριος μελετητὴς ἑνὸς τόσον πολυπλόκου θέματος. Ἂς μὴ λησμονῇ ὅμως ὅτι καὶ αἱ πραγματικότητες τῶν διαφόρων ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι μᾶς δίδονται μόνον εἰς μερικὰ ράκη ἀπὸ τὰ σῳζόμενα λείψανα τῶν ἐπιδράσεών των, εἶναι συνήθως πολὺ ἰσχυρότεραι ἀπὸ τὴν καλαισθητικὴν βούλησιν

ἑνὸς ἀτόμου, ἡ ὁποία πάλιν δὲν εἶναι ποτὲ ἐλευθέρα καὶ ἀνεξάρτητος. Ἂν ὁ Ἄλδος Μανούτιος λ.χ. παρέλαβε τοὺς συγχρόνους του χειρογράφους τύπους τῶν γραμμάτων διὰ τὰ τυπογραφικά του στοιχεῖα, αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὴν κοινωνικὴν σκοπιμότητα τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τύπου, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡμεῖς σήμερον διατηροῦμεν τὰ μικρά μας γράμματα, παρ' ὅλον ὅτι τὰ κεφαλαῖα εἶναι πολὺ συμμετρικώτερα καὶ ἁπλούστερα, τοῦτο δέ, διὰ νὰ ἀναγινώσκωνται εὐκολώτερον τὰ ἔντυπά μας.

Ἂς ἔχῃ ὡσαύτως ὑπ' ὄψιν του ὁ νεαρὸς σπουδαστὴς ὅτι πολλαὶ παρεκκλίσεις ἀπὸ τοῦ κανόνος καὶ πολλαὶ κατὰ τὸ φαινόμενον τάσεις παρακμῆς εἶναι συχνότατα οἱ ἀντικατοπτρισμοὶ μιᾶς ἀτομικῆς κἄποτε ἰδιορρυθμίας καὶ ἐξελίξεως ἢ καὶ μιᾶς νέας ὁμαδικῆς κατευθύνσεως, ἥτις ἔχει τὴν σφραγῖδα τῆς ἀνησυχίας καὶ τῆς μὴ ἱκανοποιήσεως. Ἴσως μάλιστα μία ἄσχημος καὶ ἠμελημένη γραφή, ἡ ὁποία βέβαια ἀπέχει τῆς γαλήνης καὶ κομψότητος τῆς μικρογραμμάτου λ.χ. τοῦ 10ου αἰῶνος, νὰ σημαίνῃ ἐσωτερικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀνάτασιν τοῦ γραφέως ἢ ἔκδηλον ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς γραφῆς του τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς του.

Αἱ πολιτικαὶ συνθῆκαι, οἱ ὅροι πολιτισμοῦ καὶ αἱ διάφοροι ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ περιπέτειαι ἑνὸς λαοῦ, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ἄμεσον καὶ ἔμμεσον σχέσιν μὲ πᾶσαν ἐκδήλωσίν του, παρουσιάζονται εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐνταῦθα μὲ μεγάλην ἐνάργειαν καὶ ὡς σημαντικοὶ παράγοντες τῆς ἐξελίξεως τῆς γραφῆς μας καὶ τῶν διαφόρων της ρυθμῶν, οἱ ὁποῖοι ἐδημιουργήθησαν ἀναλόγως μὲ τὴν χρῆσίν των καὶ μὲ τὰ ὑλικὰ τῆς γραφῆς. Ὁ δὲ κ. Σιγάλας δίδει τόσον πλούσιον καὶ τόσον ποικίλον εἰκονογραφικὸν ὑλικὸν εἰς τὸν ἀναγνώστην του, ὥστε νὰ τοῦ γεννῶνται προβλήματα σχετικὰ μὲ τὰ φαινόμενα αὐτὰ καὶ νὰ τὸν βοηθοῦν νὰ συνεχίζῃ μόνος του τὴν ὁλοκλήρωσιν καὶ τὴν τοποθέτησιν τῆς γραφῆς μιᾶς ἐποχῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς παραλλήλως βαινούσης ζωῆς καὶ κινήσεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν πνευμάτων.

Καὶ διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ κρινόμενον βιβλίον, λέγω ὅτι ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξάρῃ τις τὴν πλουσίαν καὶ ἐξαντλητικὴν σχεδὸν βιβλιογραφίαν, ἥτις συνοδεύει ἕκαστον κεφάλαιον, ἀπαραίτητον καὶ πολύτιμον συμπλήρωμα παντὸς ἀρτίου ἐπιστημονικοῦ ἔργου. Καὶ τοιοῦτο πράγματι εἶναι τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Ἀ. Σιγάλα, ὁ ὁποῖος μὲ μεγάλην ἐμβρίθειαν καὶ τὴν αὐτονόητον διὰ τὸν ἀληθινὸν ἐπιστήμονα εὐσυνειδησίαν, κατορθώνει μὲ τόσον πλούσιον ὑλικὸν εἰς εἰκόνας, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἀνέκδοτοι, νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς γραφῆς μας συνοδεύων αὐτὴν μὲ πᾶσαν προεισαγωγικὴν ἢ συμπληρωτικὴν γνῶσιν.

Ἂς εὐχηθῶμεν νὰ δοθῇ εἰς τὸν συγγραφέα ὁ ἀπαιτούμενος καιρός, διὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὴν συνέχειαν τῆς γραφῆς μας ἀπὸ τοῦ σημείου ἔνθα σταματᾷ τὸ ἔργον του μέχρι σήμερον, ἔργον ἐξ ἴσου δύσκολον, δυσκολώτερον ἴσως ἀπὸ ὅ,τι νομίζεται. Μόνον ὅστις ἐπεχείρησεν ἔστω καὶ ἐκτύπωσιν ἔργου παρομοίου μὲ τὸ τοῦ κ. Σιγάλα δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀντοχήν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐπιμονήν, ἥτις χρειάζεται, ἵνα ὑπερνικηθοῦν αἱ σχετικαὶ δυσκολίαι. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐλπίζομεν ὅτι ὁ ἀκάματος συγγραφεὺς δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ μᾶς δώσῃ τὴν τόσον ἐπιθυμητὴν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ πράγματα συνέχειαν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν.

Μ. ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ

Michaelis Pselli Scripta Minora, *magnam partem adhuc inedita. Ed. Ed. Kurtz, ex schedis eius in lucem emisit Fr. Drexl. Vol. I Orationes et Dissertationes. Milano, «Vita e Pensiero», 1936. Σελ. XIX+514. «Orbis Romanus» N° 5.*

Τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει ἡ πολυσχιδὴς προσωπικότης τοῦ Ψελλοῦ διὰ τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν 11. αἰῶνα, γνωρίζουν ὅλοι οἱ Βυζαντινολόγοι. Ὅλοι ὅμως δὲν γνωρίζουν, ὅτι μεγάλον μέρος ἀπὸ τὴν συγγραφικήν του παραγωγὴν παραμένει ἀκόμη ἀνέκδοτον ἢ (πρᾶγμα ὅπερ δὲν διαφέρει πολὺ) ἔχει ἐκδοθῆ εἰς ἀπόμερα δημοσιεύματα. Ἴσως πολλοὶ θὰ μάθουν διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τὸ προκείμενον βιβλίον καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀκόμη ἀρκετῶν ἀξιολόγων συγγραμμάτων περιεχομένων εἰς αὐτό. Διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὰ βυζαντινὰ γράμματα ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου αὐτοῦ, περιέχοντος 52, ὅλα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα, μικρὰ ἔργα τοῦ Ψελλοῦ, τυπωμένα μὲ φιλοκαλίαν καὶ ἀκρίβειαν, ποὺ τιμοῦν ἀληθινὰ τὸν ἰταλικὸν ἐκδοτικὸν οἶκον, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνέλαβε.

Τὸ ὅτι ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως ἡ ἔκδοσις θὰ ἦτον ἀρτιωτάτη, περὶ τούτου ἐπαρκῆ ἐγγύησιν παρέχει ἡ προσωπικότης τοῦ Kurtz, ἀνδρὸς κατέχοντος τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὅσον ὀλίγοι, προικισμένου μὲ μαντικὴν πολλάκις εὑρετικότητα εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου, προσενεγκόντος δὲ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ψελλοῦ — ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω τὰς λαμπρὰς διορθώσεις του εἰς τὸ ἱστορικὸν ἔργον — σημαντικὰς ὑπηρεσίας. Ὁ θάνατός του (τὸ 1925) τὸν ἐστέρησε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἐκδώσῃ εἰς φῶς ὁ ἴδιος τὴν συλλογὴν αὐτὴν τῶν ἐλασσόνων συγγραφῶν τοῦ Ψελλοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔτη πολλὰ εἰργάζετο— καὶ ἐστέρησε γενικῶς τὴν βυζαντινολογίαν ἐπιφανεστάτου καὶ χρησιμωτάτου ἐργάτου διὰ τὴν ἐποχήν μας, ἐποχὴν σχετικῆς ἀδιαφορίας διὰ τὸ καθαρῶς φιλολογικὸν μέρος τοῦ ἔργου της. Ἀλλ' εἶν' εὐτύχημα, ὅτι τὰ κατάλοιπά του ἔπεσαν εἰς χεῖρας ἱκανάς, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀπὸ ἄλλας βυζαντινὰς ἐκδόσεις Φρ. Drexl, ὁ ὁποῖος μὲ ἀφοσίωσιν καὶ λεπτότητα ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἔργον τοῦ ἐκδότου ἀντιβαλὼν ἐκ νέου πολλάκις τὰς φωτογραφίας τῶν χειρογράφων,

προσθέσας ἀξιολόγους διορθώσεις εἰς τὸ κείμενον τοῦ Kurtz, (πολλὰς εἰς τὰ προλεγόμενα μόνον) καὶ συντάξας πολυτιμοτάτους πίνακας λέξεων, πραγμάτων, χωρίων καὶ γραμματικῶν φαινομένων.

Εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου βεβαίως θὰ εἶχε κανεὶς νὰ προσθέσῃ ἀρκετὰς συμβολάς, ἀλλὰ θὰ ἦσαν — ἐφ' ὅσον δὲν εὑρεθοῦν νέα χειρόγραφα— ὄχι τόσον σημαντικαί. Πολὺ σημαντικώτερον εἶναι τὸ ἀπομένον ἔργον τῆς ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς ἑρμηνείας — εἶναι κρῖμα μάλιστα ὅτι αἱ σπουδαιόταται ἱστορικαὶ καὶ χρονολογικαὶ σημειώσεις τοῦ Drexl ἐτυπώθησαν εἰς τὸ τέλος, ὥστε νὰ διαφεύγουν εὐκόλως τὴν προσοχήν, καὶ εἶναι τόσον ὀλίγαι. Ὁπωσδήποτε τὸ θεμέλιον διὰ τὴν ἑρμηνείαν ἐτέθη, καὶ ἐτέθη κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον. Μόνον ἡ ἀπουσία περιγραφῆς λεπτομεροῦς τῶν χρησιμοποιηθέντων κωδίκων καὶ ἑνὸς ἀπολογισμοῦ περὶ τῶν κριτηρίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἔγινεν ἡ περισυλλογὴ τῶν δημοσιευομένων συγγραμμάτων, ἴσως καὶ ἑνὸς καταλόγου ὅλων τῶν κατεσπαρμένων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐλασσόνων συγγραφῶν τοῦ Ψελλοῦ, μαρτυρεῖ κατὰ τρόπον αἰσθητότερον κάπως, ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδόσεως μεταθανατίου, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ εὐλάβεια τοῦ δημοσιεύσαντος ἐπέβαλλε σοβαροὺς περιορισμούς.

Εἰς βασιλικὰ πρόσωπα ἀναφέρονται δέκα κείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πέντε εἶναι πανηγυρικοὶ λόγοι ἐκφωνηθέντες εἰς τὰς ἐπισήμους συγκεντρώσεις τῆς αὐλῆς καὶ γεγραμμένοι κατὰ τὸ σύνηθες εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ῥήτορας πομπῶδες καὶ ὑπερβολικὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον προβάλλει ἀκόμη ὑπερβολικώτερον εἰς τοὺς γνωρίζοντας ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Ψελλοῦ τὴν ἀληθινὴν περὶ τῶν ἐξυμνουμένων γνώμην τοῦ συγγραφέως. Ἀλλὰ τὸ ὕφος αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐνοχλῇ· εἶναι κάτι συμβατικὸν καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐθιμοτυπίαν τῆς αὐλῆς. Καὶ ὡς ἱστορικαὶ πηγαὶ ἀκόμη εἶναι δυνατὸν παρόμοιοι λόγοι νὰ χρησιμεύσουν· ὄχι μόνον διότι πολλάκις αἱ ἄλλαι πηγαὶ εἶναι ἰσχναὶ καὶ παραλείπουν ἀμνημόνευτα πολλὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ἢ ὑποδηλώνει μᾶλλον ὁ ἐγκωμιαστής, ἀλλὰ καὶ διότι βοηθοῦν τὸν ἑρμηνευτήν, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ ἐξασκηθῇ νὰ ἀναγινώσκῃ κάτω ἀπὸ τὰς γραμμὰς καὶ νὰ προσέχῃ ὄχι μόνον τὸ τί λέγει καὶ πῶς τὸ λέγει ὁ ἐγκωμιαστής, ἀλλὰ καὶ τί παραλείπει, ν' ἀναπαραστήσῃ τὸ *πνεῦμα* τῆς διακυβερνήσεως ἑνὸς μονάρχου, τὸ ἰδεῶδες πρὸς τὸ ὁποῖον ἔτεινεν ἢ ἤθελε νὰ θεωρῆται ὅτι τείνει κατὰ τὰς ἐνεργείας του, τὴν ἑκάστοτε ἀτμόσφαιραν τοῦ Παλατίου, ὅπως ἐμφανίζεται κεκαθαρμένη, φωτεινὴ καὶ ἐξιδανικευμένη εἰς τὴν *ἐπίσημον* ἱστορίαν τοῦ κράτους. Καὶ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ ἐπίσημος (καὶ παραποιημένη ἔστω) ἐκδοχὴ τῆς πατρίου ἢ τῆς συγχρόνου ἱστορίας ἐπιτρέπει συμπεράσματα σημαντικὰ περὶ τοῦ ἤθους μιᾶς ἐποχῆς ἢ ἑνὸς καθεστῶτος.

Ἀπὸ τοὺς πανηγυρικοὺς ὁ κενώτερος εἶναι ὁ εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν σ. 1-5, ὅταν αὐτὴ καὶ μόνη ἐβασίλευεν (1054-57)· ἄλλωστε καὶ ἡ

Θεοδώρα ἦτο κενὴ καὶ ἄσημος ὕπαρξις, στεῖρα καὶ πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς. Οὕτω διαισθάνεται κανεὶς τὸ μεφιστοφελικὸν χαμόγελον τοῦ πανηγυριστοῦ, ὅταν ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐκείνης ἡ βασιλεία ἀνέτρεψε τὴν ἡσιόδειον σειρὰν τῶν γενεῶν καὶ ὅτ' οἱ αἰῶνες προχωροῦν τώρα κατ' ἀνιοῦσαν γραμμὴν μέχρι τοῦ παρόντος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα.

Πλουσιώτεροι εἰς περιεχόμενον καὶ θερμότεροι εἰς τὸν τόνον—διότι καὶ ὁ συγγραφεὺς προσωπικωτέρους εἶχε δεσμούς—εἶναι οἱ τρεῖς λόγοι εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μονομάχον σ. 6-37, εἰς τοὺς ὁποίους ἐξαίρεται ἰδιαιτέρως ἡ φιλανθρωπία, ἡ κοινωνικὴ πρόνοια, τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, ἡ δημοκρατικότης τοῦ περιέργου αὐτοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἦτο βεβαίως ἀρκετὰ νωχελὴς ἢ ὥστε νὰ κατέχῃ ἐπαξίως τὸν θρόνον εἰς τοιαύτας στιγμάς, ὡς ἄνθρωπος ὅμως κερδίζει πολύ, καὶ εἰς ἐκτίμησιν καὶ εἰς ἀγάπην, ὅσον τὸν γνωρίζεις περισσότερον. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζουν οἱ 446 ἰαμβικοὶ στίχοι, τοὺς ὁποίους ἔγραψεν ὁ Ψελλὸς διὰ νὰ θρηνήσῃ καὶ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν ἐρωμένην τοῦ Μονομάχου, τὴν Σκλήραιναν, σ. 190-205, τῆς ὁποίας τόσον ὡραῖον χαρακτηρισμὸν μᾶς ἔδωσεν εἰς τὸ ἱστορικόν του ἔργον. Τὸ ἐγκώμιον τῶν ἀρετῶν της εἶναι βέβαια τυπικόν, ἀλλὰ γνωρίζομεν ἡμεῖς —καὶ τὸ αἰσθανόμεθα καὶ κάτω ἀκόμη ἀπὸ τὰς ὑπερβολὰς τοῦ στιχοπλόκου— ὅτι ὁ Ψελλὸς ἐθαύμαζε τὴν ὡραιοτάτην καὶ δυνατὴν αὐτὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία ἐκυριάρχησε ἔτη πολλὰ ἐν μέσῳ τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας τοῦ Βυζαντίου.

Ὀφθαλμὸς αὐτῷ (τῷ βασιλεῖ), φῶς ὑπῆρχες ἡδύνον,
ζωή, πνοή, τὰ πάντα, δόξα καὶ κράτος,
ὁρωμένη, λαλοῦσα καὶ κινουμένη·
παρῆν γὰρ ἐν σοὶ κάλλος, ἦθος καὶ χάρις·
καὶ γλυκύτης ἔμψυχος ἤνθει σῇ φύσει·
καὶ πᾶς βλέπων σε μὴ θέλων ἐμειδία,
ὥσπερ τινὸς χάριτος ἐμπεπλησμένος·
καὶ χεῖρα κινῶν, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ καρδίαν
«Ἄμεμπτος» εἶπεν «ὃς ποθεῖ τὴν σὴν θέαν».

Περίεργοι εἶναι οἱ *Στίχοι εἰς τὸν Κομνηνὸν λεγόντων τινῶν ὡς ἐν τῷ Αὐγούστῳ μηνὶ τελευτᾷ* σ. 45-48, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Ψελλός, ἀναφερόμενος εἰς διαψευσθεῖσαν προφητείαν, ἐξυμνεῖ τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Α'. καὶ συνιστᾷ μάλιστα εἰς τὸν σκληραγωγημένον καὶ λιτοδίαιτον αὐτὸν στρατιωτικὸν νὰ μὴν ὑποβάλλεται εἰς ὑπερβολικοὺς κόπους, ἀλλὰ νὰ φροντίζῃ καὶ ὑπὲρ τῆς ψυχαγωγίας του:

Μέριζε σαυτὸν ἐν ῥοπαῖς ἐναντίαις,
ὕπνοις, πόνοις κόποις τε καὶ θυμηδίαις.
Οὐκ ἦσθα χαλκοῦς, οὐ σιδηροῦς τὴν φύσιν,
μισεῖ δ' ὁ Χριστὸς τὰς ἄγαν προθυμίας...

Ἀνυπόμονος ἐκεῖνος ζητεῖ ὅλα τοῦ κράτους τὰ κακὰ νὰ τὰ διορθώσῃ ταχέως καὶ ἀποτόμως, καὶ ὁ Ψελλὸς μὲ τὴν πεῖραν τοῦ αὐλικοῦ, τὴν ὀλεθρίαν πεῖραν, τοῦ συνιστᾷ:

Οὐ σήμερον γάρ, ἀλλὰ πολλοὺς εἰς χρόνους
εἰς τάξιν ἄξεις τὴν κακὴν ἀταξίαν.

Γνωρίζομεν ἡμεῖς, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος δὲν ὑπέμεινεν ἐπὶ πολύ· ἀηδιασμένος ἀπὸ τὰς ῥαδιουργίας, τὴν γραφειοκρατίαν καὶ τὴν οἰκτρὰν τύφλωσιν τῶν παλατιανῶν, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐζήτησε τῆς ψυχῆς του τοὐλάχιστον τὴν εἰρήνην καὶ τὴν καθαρότητα νὰ περισώσῃ.

Μὲ τὴν δυναστείαν τοῦ Δούκα ὁ Ψελλὸς εἶχεν ἰδιαιτέρους δεσμούς, ἠδύνατο δὲ νὰ ἐλπίζῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀντεποιεῖτο τοῦ φιλοσόφου τὸν τίτλον καὶ δὲν ἦτο παρὰ εἷς ῥήτωρ, ὅπως ὅλοι οἱ Βυζαντινοί, ὅτι μὲ τὴν ἄνοδον τοῦ Μιχαὴλ Δούκα μετέβαλλεν εἰς πραγματικότητα τὸ ἰδεῶδες αἴτημα τῶν φιλοσόφων, ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον ἡγεμὼν εἰδικῶς πρὸς τοῦτο κατὰ τῆς φιλοσοφίας τὰ διδάγματα παιδαγωγηθεὶς—οἰκτράν, ὡς ἀπεδείχθη, πραγματικότητα. Ἐνώπιον τοῦ Κωσταντίνου Δούκα, παρόντων καὶ τῶν μικρῶν πριγκίπων, ἐξεφωνήθη, ἐξ ἀφορμῆς ἑνὸς «τροπαίου» κατὰ βαρβάρων, τὸ ὁποῖον δὲν ἠμπορῶ νὰ καθορίσω ἀκριβέστερον, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς δὲν ἔχει τὴν σημασίαν ἣν τοῦ ἀποδίδει ὁ Ψελλός, ἡ ἐν σ. 38-41 δημοσιευομένη προσφώνησις. Ἐνῷ τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ σ. 42-44, Προσφωνηματικὸς πρὸς τὸν κῦρ Μιχαὴλ τὸν Δούκαν, ἀναφέρεται εἰς προσωπικὸν ζήτημα τοῦ Ψελλοῦ· ὁ ὁμιλητὴς πανηγυρίζει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν ὁποίαν διετάραξαν κακόβουλοι συκοφαντίαι. Πολὺ ὡραιότερος καὶ πλουσιώτερος εἰς εἰδήσεις εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος εἰς Εἰρήνην Καισάρισσαν, τὴν ἐκ Παφλαγονίας σύζυγον τοῦ Καίσαρος Ἰωάννου τοῦ Δούκα, ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Κωσταντίνου, σ. 155-189.

Τὸ σύντομον ἐκ 17 στίχων ποίημα σ. 49 ἀπευθύνεται βεβαίως πρὸς ἕνα βασιλέα, ὅστις μόλις εἶχε καταλάβει ἢ ἐξασφαλίσει τὸν θρόνον ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ ὡρισμένους κινδύνους (πιθανῶς τὸν Μονομάχον), καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐγράφη ἀπὸ τὸν Ψελλόν, ἀλλ' ἐγράφη πάντως διὰ λογαριασμὸν ἄλλου, διότι εἶναι κυρίως εἰπεῖν ἔμμετρος αἴτησις διορισμοῦ εἰς νοταρίου θέσιν κάποιου προσώπου, τὸ ὁποῖον προβάλλει ὡς δικαιολογητικὸν τῆς αἰτήσεώς του τὴν ἀσχολίαν του μὲ τὰ γράμματα καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὴν μερίδα τοῦ αὐτοκράτορος.

Μὲ τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὴν αὐλὴν σχετίζονται καὶ ἄλλα τινὰ κείμενα δημοσιευόμενα ἐδῶ διὰ πρώτην φοράν: Ὁ Ἐπιτάφιος εἰς ἕνα λογοθέτην τῶν στρατιωτικῶν ὀνομαζόμενον Νικόλαον σ. 216-219, τὸ αὐτοβιογραφικοῦ

ἐνδιαφέροντος κείμενον ὅτε παρῃτήσατο τὴν τοῦ πρωτοασηκρῆτις ἀξίαν σ. 361-371, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκδώσει κολοβὸν ὁ Σάθας πρῶτος, καὶ δύο χρυσόβουλλα. Ἐκ τούτων τὸ ἓν τοῦ 1074 σχετίζεται μὲ τὸ συνοικέσιον μεταξὺ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανῶν Ροβέρτου Γισκάρδου (σ. 329-334)· τὸ ἄλλο ἀναφέρεται εἰς ἀνταλλαγὴν κτημάτων παρὰ τὴν Πόλιν μεταξὺ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως καὶ τοῦ δρουγγαρίου Κωσταντίνου Ξιφιλίνου (σ. 356-360). Ἐπίσης εἰς ἐπισήμους θρησκευτικὰς τελετὰς τῆς αὐλῆς ἐξεφωνήθησαν οἱ σ. 335-355 δημοσιευόμενοι 4 σελέντιοι λόγοι ἐνώπιον ἢ ὡς ἀπὸ προσώπου διαφόρων αὐτοκρατόρων (τῆς Θεοδώρας, τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, τοῦ Μιχαὴλ Δούκα), τοὺς ὁποίους ἐφρόντισεν ὁ συγγραφεὺς νὰ περιλάβῃ εἰς τὰ ἔργα του ἐγκαίρως, ὥστε νὰ γνωρίζουν οἱ κατόπιν ποῖος τοὺς ἔγραψε.

Καὶ τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀρχιερέως (σ. 232-328), ἓν δριμὺ κατηγορητήριον ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ ἐναντίον τοῦ ἀνησύχου καὶ τετραπεράτου πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου, ὡς αὐλικὸς ὑπάλληλος, ὡς ἓν εἶδος εἰσαγγελέως, ὑπεχρεώθη νὰ γράψῃ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τὸ 1059 ὁ Ψελλός. Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ γράψῃ κατόπιν περιπαθῆ ἐπιτάφιον εἰς τὸν νεκρὸν κληρικόν.

Δύο κείμενα ἀναφέρονται εἰς πρωτοσυγγέλλους, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓν σ. 55-59 εἶναι ἀπόπειρα χαρακτηρισμοῦ — κάτι ὅπερ ἀγαπᾷ ἰδιαιτέρως ὁ Ψελλὸς καὶ εἰς τὸ ὁποῖον κεῖται κατ' ἐμὲ ἡ ὑπεροχή του ὡς συγγραφέως — τὸ δὲ ἄλλο εἶναι μονῳδία διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐφέσου Νικηφόρου σ. 206-210. Εἰς τὸν ἴδιον πιθανῶς ἀπευθύνεται καὶ ὁ σύντομος λόγος σ. 142-144, εἰς τὸν ὁποῖον ζητεῖ ν' ἀποφύγῃ μ' εὐγένειαν τὸ ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ.

Ἁγιογραφικὰ κείμενα περιέχονται εἰς τὸν τόμον αὐτὸν τὸ γνωστὸν ἤδη Ἐγκώμιον εἰς τὸν Μεταφραστὴν Συμεὼν σ. 94-107, συνοδευόμενον ἀπὸ Ἀκολουθίαν εἰς τὴν μνήμην του σ. 108-119, καὶ ἡ ἐξιστόρησις τῶν θαυμάτων τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ σ. 120-141. Ἐδῶ ἐπίσης πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ ἡ ὁμιλία του Εἰς τὸν Χαιρετισμὸν σελ. 82-93, ἐκφωνηθεῖσα, πιθανώτατα, εἰς τὸ Παλάτιον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου καὶ ἀποτελοῦσα ἐν πολλοῖς ἁπλῆν παράφρασιν ἐκείνου.

Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς διεκρίθη κυρίως ὡς καθηγητὴς καὶ ἦτο ὑπερήφανος διὰ τὸ διδασκαλικόν του ἔργον. Μέγα μέρος τῶν συγγραμμάτων του προῆλθεν ἀπὸ τὰς παραδόσεις του ἢ ἀπὸ τὰς αὐτοσχεδίους ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας ἔδιδεν εἰς τὰς ἑκάστοτε παρουσιαζομένας ἀπορίας τῶν μαθητῶν του. Ἀπὸ τὴν πανεπιστημιακήν του αὐτὴν ζωὴν καὶ δρᾶσιν προέρχονται τέσσαρα κείμενα, δημοσιευόμενα σχεδὸν ὅλα διὰ πρώτην φορὰν ἐδῶ, καὶ τὰ ὁποῖα μᾶς παρουσιάζουν τὸν συγγραφέα συνδεδεμένον καὶ μὲ δεσμοὺς βαθείας στοργῆς

καὶ προσωπικῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τοὺς μαθητάς του. Εἶναι ἡ φωτεινοτέρα πλευρὰ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πολυστρόφου αὐτοῦ Βυζαντινοῦ.

Τὸ ἓν — Ἔπαινος τοῦ Ἰταλοῦ σ. 50 - 54 ἐπιγράφεται — ὑπερασπίζει καὶ ἐπαινεῖ ἕναν Ἰταλὸν μαθητήν του, ὁ ὁποῖος διεξήγαγε μὲ τὴν συνήθη εἰς τοὺς Λατίνους διαλεκτικὴν ὀξύνοιαν τὴν συζήτησιν, μολονότι καθυστεροῦσεν εἰς τὴν γλαφυρότητα τῆς φράσεως, καὶ ζητεῖ — ἀξιοσημείωτον αὐτό! — νὰ συλλάβῃ τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τῆς σκέψεως καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Ἰταλοῦ.

Δύο ἄλλοι εἶν᾽ ἐπικήδειοι εἰς μαθητάς του ἀποθανόντας προώρως. Ὁ εἷς (σ. 145 - 154) ἦτο ὁ πατρίκιος Ἰωάννης, ἕνας ὡραιότατος νέος — ὁ Ψελλὸς ζητεῖ, θαρρεῖς, συγγνώμην διότι ἐξαίρει καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα — ὁ ὁποῖος μὲ δυσπιστίαν κατ᾽ ἀρχὰς τὸν ἐπλησίασε καὶ παρηκολούθησε τὰ μαθήματά του, κατόπιν ὅμως ἀφωσιώθη πλήρως εἰς τὸν διδάσκαλον. Ὁ ἄλλος εἶναι ὁ βεστάρχης Γεώργιος, ὁ ὁποῖος διωρίσθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν δικαστής, διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ μετ᾽ ὀλίγον ἄρρωστος (ἀπὸ ἑλονοσίαν, καθὼς φαίνεται, βαρείας μορφῆς) καὶ ν᾽ ἀποθάνῃ εἰς τὴν Πόλιν ἀφήνων γυναῖκα νέαν καὶ ἕνα παιδάκι νήπιον ἀκόμη (σ. 211 - 215). Ὡραῖα περιγράφει ὁ Ψελλὸς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Γεωργίου διὰ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν περιφρόνησιν τὴν ὁποίαν ἔδειχνεν ὁ θετικὸς αὐτὸς νοῦς πρὸς τὰ ῥητορικὰ καλλωπίσματα τοῦ λόγου, τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν διδάσκαλον τοῦ ὁποίου ἐμιμεῖτο καὶ τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα, τὰς προσπαθείας του νὰ τὸν φθάσῃ εἰς τὴν τέχνην τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ. Ὁ Ψελλὸς ὁμιλεῖ βέβαια διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ ἐδῶ, ἀλλ᾽ ὁ πόνος του διὰ τὸν χαμένον νέον εἶναι εἰλικρινής, μᾶς συγκινεῖ δὲ καὶ σήμερον ἡ σπαρακτικὴ ἐρώτησις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ὁ γέρων διδάσκαλος τὴν μονῳδίαν του: Εἶτα δὴ παρὰ τίνος ἐγὼ τεθνηκὼς ἐπιταφίων λόγων ἢ μονῳδίας ἀξιωθήσομαι;

Τὸ τέταρτον κείμενον σ. 465 - 9 ἔχει μᾶλλον ἀστεῖον χαρακτῆρα: Εἷς μαθητής του Σέργιος ἐκαυχήθη, ὅτι αὐτὸν ποτὲ δὲν τὸν ἐδάγκασε ψύλλος· οἱ ψύλλοι, θαρρεῖς, τὸν ἀπέφευγαν. Καὶ ὁ Ψελλὸς ἐπιστρατεύει τὰς φυσιολογικάς του γνώσεις, διὰ ν᾽ ἀποδείξῃ, ὅτι αὐτή του ἡ ἰδιότης δὲν ἠμπορεῖ ν᾽ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον καυχήσεως· εἶναι μᾶλλον μειονέκτημα, ὀφειλόμενον εἰς τὸ ὅτι δὲν εἶναι καθαροὶ οἱ χυμοὶ τοῦ σώματός του, ἀλλὰ τοξινωμένοι, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Τελειώνει ὅμως καὶ πάλιν μὲ τὴν ἀστείαν παρατήρησιν, ὅτι ἠμπορεῖ νὰ μακαρίζῃ τὸν ἑαυτόν του δι᾽ αὐτὸ τὸ μειονέκτημα, τὸ ὁποῖον τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τόσας ἐνοχλήσεις: καὶ οὔτε ψύλλα πολιορκήσει, οὐ φθεὶρ λυμανεῖται, οὐ κόρεις σοι ἐπιθήσονται, ἀλλὰ πάντα φοβηθήσονταί τε καὶ δειλιάσουσιν καὶ ὡς τυράννου πόρρω σου στήσονται.

Ἓν ἐξαιρετικὸν προτέρημα τοῦ Ψελλοῦ ὑπὲρ τοὺς στεγνοὺς καὶ ἀπελ-

πιστικῶς σοβαροὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου εἶναι τὸ χιοῦμορ του. Ὄχι ὅπως ἐκδηλώνεται εἰς τοὺς στίχους του Κατὰ τοῦ Σαββαΐτα σ. 220 - 231, ὅπου ἐπισωρεύει πλέον ὁ συγγραφεὺς μ᾽ ἐπινοητικότητα καὶ καταπληκτικὴν πολυμάθειαν ὁρμαθοὺς ὅλους ἀπὸ ὕβρεις ἐξαιρετικὰ πολλάκις πρωτοτύπους, ἀλλὰ τόσον κουραστικὰς καὶ τόσον ὑπερβολικάς, ὥστε νὰ χαρακτηρίζουν μᾶλλον τὸ μέγεθος τοῦ μίσους τοῦ Ψελλοῦ παρὰ τὴν πονηρίαν τοῦ ἤθους τοῦ διασυρομένου· ἀλλ᾽ εἰς μερικὰ ἄλλα κείμενα, τὰ ὁποῖα δημοσιεύει ἐδῶ ὁ Kurtz καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι σπουδαιοτάτη πηγὴ διὰ τὴν γνῶσιν τῶν παρὰ Βυζαντινοῖς κανόνων τῆς εὐπρεπείας καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ των βίου. Ὁ πνευματώδης λόγος του Πρὸς τὸν οἰκεῖον γραμματικὸν σ. 60 - 64 ζητεῖ, κατὰ τὸ ἥμισυ σοβαρὰ (μὲ ὑπόμνησιν τῆς σχετικότητος τῶν περὶ τῆς εὐπρεπείας κανόνων) καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ χιουμοριστικά, νὰ τὸν παρηγορήσῃ διὰ τὰς ἐπιθέσεις ἐναντίον του: Ἐπειδὴ εἶχε πάντοτε τὸ κεφάλι ἀναμαλλιασμένο, ἐπειδὴ ἐγελοῦσεν εὔκολα καὶ ζωηρά, ἐπειδὴ τὰ βλέμματά του ἔπαιζαν δεξιὰ καὶ ἀριστερά, τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι δὲν εἶχε σοβαρότητα. Ὁ Ψελλὸς ἀπαντᾷ διὰ λογαριασμὸν τοῦ γραμματικοῦ του: εὐκινήτων τοῦτο (τὸ ἦθος δηλ. τοῦ γραμματικοῦ), μελαγχολούντων ἐκεῖνο· ἀλλὰ συνέσεως τὸ ὑμέτερον (ἡμέτερον cod.) πρόσχημα, ἁπλότητος τὸ ἡμεδαπὸν σύμβολον· ἀγροικότεροι τὴν κόμην ἡμεῖς, ὅτι καὶ φιλοσοφώτεροι· ποικιλώτερον τὸ ὑμέτερον (ἡμέτερον cod.), ὅτι καὶ πολιτικώτερον.

Δριμύτερος εἶναι εἰς τὰ δύο ἄλλα σατιρικά του σχεδιαγραφήματα. Εἰς τὸ πρῶτον, Πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παπᾶν σ. 65 - 68, μᾶς δίδει τὴν εἰκόνα ἑνὸς παπᾶ ἀγραμμάτου καὶ κακοφώνου, ἀμαθοῦς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ τελετουργικὸν μέρος, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔχει τὰ ὀφφίκια τοῦ γραμματικοῦ καὶ τοῦ νοταρίου — κατ᾽ εὐφημισμόν, ὅπως προσθέτει ὁ Ψελλός, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἡ πόρνη ὀνομάζεται ἑταίρα καὶ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ εὐώνυμος. Βέβαια ἐφοίτησεν εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλ᾽ οὐχ ὥστε μαθεῖν, ἀλλὰ τοῖς μανθάνουσι συγχέαι τὴν παίδευσιν. Οὕτως ὅταν σήμερον τοῦ ὁμιλῇς περὶ ὀρθογραφίας ἢ κλίσεως ὀνομάτων ἢ συντάξεως, θεωρεῖ ὅτι αὐτὰ ὅλα εἶναι βάρβαρα καὶ εἰπεῖν τι ἑλληνικώτερον τὸν ἐρωτῶντα καταναγκάζει. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἐξωτερική του ἐμφάνισις: τὸ ῥᾶσον του εἶναι ἐσχισμένον εἰς τὰ πλάγια καὶ τὴν τῆς κεφαλῆς κόρσην κοσμήσειν (κόσμησιν?) ἐξεπίτηδες ἐποιήσατο. Ἔπειτα διαρκῶς μορφάζει καὶ χειρονομεῖ, στραβώνει τὰ χείλη πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τ᾽ ἀριστερὰ ἀλληλοδιαδόχως, γουρλώνει τὰ μάτια, ῥουθουνίζει ἄγρια καὶ χονδρά, στρέφει τὴν κεφαλὴν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, σηκώνει τοὺς ὤμους· τὰ χέρια του ἄλλοτε δένει ὀπίσω, ἄλλοτε κτυπᾷ καὶ τὰ δύο ταυτοχρόνως εἰς τὴν κοιλίαν του, ἄλλοτε ξύνει καὶ μὲ τὰ δύο τοὺς μηρούς του ἀγενέστατα· ἥσυχα καὶ προσηλωμένα ποτὲ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κρατήσῃ τὰ πόδια του. Ἂν τὸν καλέσῃς εἰς τὸ τραπέζι, θὰ σοῦ κάνῃ τοῦ κόσμου τὰ χονδροαστεῖα: χώνει καὶ τὰ δύο του χέρια μέσα εἰς τὴν χύτραν· ἄλλοτε παίρνει μὲ τὸ ἕνα

τὸ τηγάνι καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὴν πιατέλλα, καὶ ἁρπάζει τὸ φαγητὸν μὲ τὰ δόντια. ἄλλοτε πάλιν σείει ὁλόκληρον τὸ τραπέζι καὶ πετᾷ κάτω ὅλα τὰ πιάτα κλπ. Τὴν ζωήν του τὴν περνᾷ κυβεύων, κυβεύων ὅμως ὄχι πρὸς διασκέδασιν, ἀλλὰ μὲ πάθος, κυβεύων καὶ ὅταν εὑρίσκεται μόνος του — ἔχει καταντήσει αὐτόχρημα πρωταθλητὴς εἰς τοὺς κύβους. Τὸν καιρὸν ὁ ὁποῖος τοῦ μένει ἀπὸ τὴν κυβείαν, τὸν περνᾷ εἰς τὰ καπηλεῖα. Εἶναι μάλιστα εἰς θέσιν νὰ διακρίνῃ ὅλα τὰ εἴδη τῶν οἴνων, κατέχει ὅλα τὰ τεχνάσματα τῶν κρασοπατέρων — *οἶδε γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλοσοφεῖν* — κενώνει πολλάκις τὴν στάμναν ὁλόκληρον ἀπνευστί. Ἔχει σπουδάσει τὰ καπηλεῖα ὅλα τῆς πόλεως τόσον καλά, ὥστε γνωρίζει ποῦ κερνοῦν καλὸ κρασί, ποῦ τὸ νοθεύουν, ποῖος κάπηλος ἔχει τὴν εἰδικότητα εἰς ὡρισμένον εἶδος κρασιοῦ κλπ. Ὁ Ψελλὸς φέρει καὶ παραδείγματα: τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ καπηλεῖον τοῦ Σανανοῦ καὶ ἡ τοῦ Μελιτράγου· ἡ ἄλλη τοῦ Γοργοπλούτου ἐξέπεσεν, ἀφ᾽ ἧς ἐποχῆς τὴν ἀνέλαβεν ὁ υἱός του, ἐπειδὴ δὲν ξέρει τόσον καλὰ τὴν τέχνην, ὅπως ὁ πατήρ του.

Τὸ *Εἴς τινα κάπηλον γενόμενον νομικὸν* σ. 67-76 μᾶς προσφέρει ὡραιοτάτην εἰκόνα ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν βυζαντινῶν οἰνομαγειρείων. Ὁ σατιριζόμενος ἀπὸ κάπηλος ἔγινε νομομαθής, καὶ ὁ Ψελλὸς περιγράφει διὰ μακρῶν τὴν ἀμηχανίαν του καὶ τὴν ἀμάθειαν εἰς τὸ νέον λειτούργημα, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἐπιδεξιότητα, τὴν ὁποίαν ἐδείκνυεν ὡς κάπηλος, πῶς ἤξευρε νὰ διακρίνῃ τὰ εἴδη τῶν κρασιῶν, πῶς ἤξευρε νὰ τ᾽ ἀναμιγνύῃ, πόσον ὡραῖα ἔπλυνε τὰ ποτήρια, πόσον ἐπιδέξια τὰ ἐκρατοῦσε μ᾽ ὀλίγα δάκτυλα καὶ τὰ ἔφερεν εἰς τοὺς πελάτας, πῶς ἤξευρε νὰ μαγειρεύῃ ἢ νὰ γυρίζῃ τὸ ψητὸν καὶ νὰ χρησιμοποιῇ τὴ σοῦβλα. Μ᾽ αὐτὰ τὰ λαμπρότατα ἐφόδια ἐπεχείρησε νὰ γίνῃ νομομαθής!

Τὸ ὡραιότερον ὅμως ἀπ᾽ ὅλα τὰ δημοσιευόμενα κείμενα, ἓν ἀπὸ τὰ ὡραιότερα γενικῶς βυζαντινὰ κείμενα τὰ ὁποῖα ἔχω ἀναγνώσει, εἶναι ὁ σύντομος λόγος *Εἰς τὸν αὐτοῦ ἔκγονον ἔτι νήπιον ὄντα* σ. 77-81. Τὸ ἐγγονάκι τοῦ Ψελλοῦ, παιδὶ τῆς μονογενοῦς κόρης του, εἶναι ἀκόμη βέβαια πολὺ βρέφος ἢ ὥστε νὰ ἠμπορῇ ν᾽ ἀκούσῃ τὴν προσφώνησιν τοῦ πάππου. Ἀλλ᾽ ὁ συγγραφεὺς αἰσθάνεται — μὲ πόσην πικρίαν τὸ διαπιστώνει! — ὅτι δὲν θὰ ζήσῃ πολὺ ἀκόμη, δὲν θὰ τὸν ἴδῃ οὔτε ἔφηβον κἂν, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ τοῦ ἀφήσῃ ἕνα κείμενον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον νὰ βλέπῃ κάποτε *ὁποῖόν σοι χρῆμα ὁ πάππος ἐγεγόνει τῷ βίῳ καὶ οἵαν εἶχε τὴν τῆς γλώττης περιβολήν.* Μίαν εἰκόνα τῆς ψυχῆς τοῦ μικροῦ, προφητεύων μᾶλλον ἢ στηριζόμενος εἰς γεγονότα, ζητεῖ νὰ δώσῃ ὁ συγγραφεὺς — αὐτὸ εἶναι τὸ ἔργον παντὸς ἐγκωμίου — ἀλλὰ μὲ πόσην τρυφερότητα, μὲ πόσην ὀξυδέρκειαν, τὴν ὀξυδέρκειαν τῆς ἀγάπης, παρατηρεῖ καὶ περιγράφει κάθε του ἐκδήλωσιν! Ἀπὸ τὰ ὁλόξανθα σγουρὰ μαλλιά, ἀπὸ τ᾽ ὡραῖον σωματάκι ποὺ καμαρώνει τόσον πολὺ ὁ πάππος, ὥστε νὰ τρέχῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ λουτρὸν καθ᾽ ἣν ὥραν ἔλουον τὸ παιδί, προχωρεῖ ὁ συγγραφεὺς εἰς κάτι ἐσωτερικώτερον. Τὰ πρῶτα γέλια τοῦ μωροῦ — τί ὡραῖα ποὺ γελοῦν καὶ τὰ φρύδια του — ἀκόμη! τὰ σιγανά του καὶ ὑπερήφανα δάκρυα ὅταν τὸ ἀπέσπα ἡ τροφὸς ἀπὸ τὸν μαστόν, τὸ γελαστὸν βλέμμα μὲ τὸ ὁποῖον τὴν κοιτάζει, ὅταν χορτασμένον πλέον τὸν ἀφήνει μόνον του, ἡ στενοχωρία του ὅταν τὸ φασκιώνουν καὶ ἡ χαρά του ὅταν τοῦ ἔλυαν τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια, τὸ καμάρι του ὅταν τοῦ ἐφοροῦσαν ζωηρὰ πολυτελῆ φορέματα, τὰ ἔξυπνα βλέμματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀνεγνώριζεν ἀπὸ τεσσάρων ἤδη μηνῶν, λέγει ὁ συγγραφεύς, ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸ προσέχουν ἢ ὄχι, καὶ πρὸ παντὸς ἡ προτίμησίς του πρὸς τὸν πάππον, ὁ ὁποῖος σὰν νὰ ξαναγίνεται πλησίον του παιδὶ καὶ τὸ παίζει καὶ τὸ συνθλίβει μὲ τὰ χάδια του καὶ τὸ χοροπηδᾷ — ὅλ᾽ αὐτὰ περιγράφονται τόσον ζωηρά, τόσον νόστιμα, τόσον χαριτωμένα, ὥστε καὶ ἡ ἀρχαϊκὴ τοῦ κειμένου γλῶσσα χάνει κάτι ἀπὸ τὴν ψυχρότητα καὶ ἀκαμψίαν τοῦ μαρμάρου ἣν ἔχει συνήθως. Αἰσθάνεσαι κάτω ἀπὸ τὰς γραμμὰς νὰ πάλλῃ μία καρδία θερμή, μία καρδία ἡ ὁποία δὲν ἐντρέπεται ν᾽ ἀφήσῃ ν᾽ ἐκχυθοῦν οἱ ποταμοὶ τῆς τρυφερότητος καὶ τῆς οἰκογενειακῆς εὐδαιμονίας, οἵτινες τὴν πλημμυρίζουν. Καὶ εἶναι τόσον σπάνιον αὐτὸ εἰς τὴν αἰωνίως σοβαροφανῆ καὶ ἀθεραπεύτως ἐπίσημον φιλολογικὴν παραγωγὴν τῶν Βυζαντινῶν! Ὁ συγγραφεὺς μᾶς λέγει ὅτι, τ᾽ ὁλόδροσον αὐτὸ κομμάτι τὸ ἔγραψε διὰ τὸ ἐγγονάκι του *ἐπὶ ταῖς ἀγκάλαις ἔχων καὶ ἀπλήστως ἀσπαζόμενος*, καὶ ὁ ἀναγνώστης δὲν ἀμφιβάλλει δι᾽ ὅλου δι᾽ αὐτὸ τὸ αἰσθάνεται εἰς πᾶσαν λέξιν σχεδόν. Πότε ἄλλοτε εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐνέπνευσε τὸ παιδὶ ὡραιοτέρας σελίδας;

Μικροτέρου ἐνδιαφέροντος εἶναι τὰ 18 κείμενα, πεζὰ ἢ ἔμμετρα, τοῦ Β´ μέρους, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς ζητήματα θεολογικὰ (π.χ. *Περὶ τῶν ψαλμῶν καὶ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν*, *Περὶ ἑξαημέρου* κλπ.), ζητήματα ἑρμηνείας χωρίων τῆς ἁγ. Γραφῆς (π. χ. *Τί τὸ κατ᾽ εἰκόνα καὶ τί τὸ καθ᾽ ὁμοίωσιν; Τίς ὁ παράδεισος; Περὶ τοῦ τῶν ἁμαρτιῶν σχοινίου*, διὰ τὰς ἀκρίδας καὶ τὸ ἄγριον μέλι τὸ ὁποῖον ἔτρωγεν ὁ Βαπτιστὴς κλπ.) ἢ εἰς θέματα φιλοσοφικὰ (π. χ. *Περὶ τῶν ἰδεῶν ἃς ὁ Πλάτων λέγει*, *Ἐξήγησις τῆς πλατωνικῆς ἐν τῷ Φαίδρῳ διφρείας τῶν ψυχῶν*, *Εἰς τὸ οὐσία πρᾶγμα αὐθύπαρκτον* κλπ.) Πρόκειται περὶ συντομωτάτων δοκιμίων (essais), τὰ ὁποῖα τὴν προέλευσίν των ἔχουν ἀπὸ τὰς ἀπορίας τῶν μαθητῶν ἢ καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν προσώπων, ἀπορίας εἰς τὰς ὁποίας σπεύδει ν᾽ ἀπαντήσῃ ὁ Ψελλὸς ἀντλῶν ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς πολυμαθείας του καὶ χρησιμοποιῶν περισσότερον τὴν μοναδικὴν εὐστροφίαν νοῦ καὶ γλώσσης τὴν ὁποίαν εἶχεν. Αὐτὴν κυρίως τὴν εὐστροφίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἑτοιμότητα τῶν γνώσεων μᾶλλον παρὰ τὸ βάθος τοῦ στοχασμοῦ, πρέπει ν᾽ ἀναζητήσῃ κανεὶς εἰς τὰ τεμάχια αὐτά, τὰ ὁποῖα οὐσιαστικῶς κατ᾽ οὐδὲν σχεδὸν προάγουν τὴν θεολογικὴν ἢ φιλοσοφικὴν ἐπιστήμην τῶν Βυζαντινῶν.

Ὁ 2. τόμος τῶν Scripta Minora θὰ περιλάβῃ, ὅπως λέγεται εἰς τὸν πρόλογον, τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ψελλοῦ. Ἂν τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μας πρὸς τὴν μνήμην τοῦ Kurtz καὶ πρὸς τὴν φιλοπονίαν τοῦ F. Drexl ἐπιτρέπεται νὰ συνοδεύσωμεν καὶ μὲ μίαν εὐχήν, θὰ διατύπωνον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτὴν τῶν Ἐπιστολῶν ὅλαι ἀνεξαιρέτως αἱ Ἐπιστολαί, ἀκόμη καὶ ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ἐξέδωκεν ἤδη ὁ Σάθας. Ὄχι μόνον χάριν τῆς εὐκολίας τῶν ἐρευνητῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἔκδοσις ἐκείνη φιλολογικῶς ὑστερεῖ πολύ, χρειάζεται δὲ καὶ συμπλήρωσιν μὲ συντόμους πραγματικὰς καὶ προσωπογραφικὰς σημειώσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ εἶναι ἀφθονώτεραι, ἐλπίζομεν, εἰς τὸν δεύτερον τόμον.

Ι. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ

Prälat D. Dr Albert Ehrhard, *(Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης), Überlieferung und Bestand der hagiographischen Literatur der griechischen Kirche. Ἔκδοσις J. C. Hinrich, Leipzig 1936, M. 9.*

Ὡς πρό τινος ἔγραφον σχετικῶς πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (Der Kultus der griechischen Kirche ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδιδομένῳ συλλογικῷ συγγράμματι Ekklesia τοῦ καθηγητοῦ Siegmund Schultze), ὁ πλοῦτος τοῦ περιεχομένου τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας κατά τε ποιὸν καὶ ποσόν, ὑπερέχων τοῦ λειτουργικοῦ πλούτου πάσης ἄλλης Ἐκκλησίας, εἶνε ἀληθῶς ἀνυπολόγιστος.

Ἐνῷ δὲ ἀπὸ λατρευτικῆς ἐπόψεως εἶναι ἀφ᾽ ἑαυτῆς φανερὰ ἡ μεγάλη σημασία τοῦ ἀπείρου τούτου ὑλικοῦ, καθ᾽ ὅσον δι᾽ αὐτοῦ ἐξυπηρετοῦνται κατὰ τὸν τελειότερον τρόπον οἱ ἀπώτεροι τῆς Ἐκκλησίας πνευματικοὶ σκοποὶ καὶ δὴ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε εἰς καιροὺς χαλεποὺς δι᾽ αὐτοῦ καὶ μόνου νὰ κατορθώσῃ αὕτη νὰ διαθρέψῃ πνευματικῶς τὸν ὀρθόδοξον λαὸν κατὰ τὴν διάρκειαν μακρῶν αἰώνων δουλείας καὶ πνευματικῆς καταπτώσεως, ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιστημονικὴ σημασία τοῦ ὑλικοῦ τούτου εἶναι μεγάλη, εἴτε διὰ τὴν περισυλλογήν, τακτοποίησιν καὶ ἱστορικὴν αὐτοῦ καὶ παντοίαν ἄλλην ἐπιστημονικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἐκμετάλλευσιν, εἴτε διὰ τὴν δι᾽ αὐτοῦ ζωντανὴν ἐμφάνισιν τοῦ αἰωνίου καὶ ἀδιασπάστου συνδέσμου τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ τῆς χριστιανικῆς ἰδεολογίας, ὡς οὗτος ἐδημιουργήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἑλληνικῷ περιβάλλοντι.

Τὸ ὑπερπλούσιον τοῦτο ὑλικὸν διὰ τεχνικοὺς λόγους καὶ διὰ τὰς μὴ ὑφισταμένας εὐτυχῶς πλέον διὰ τὰ βυζαντινὰ γράμματα καὶ τὸν βυζαντινὸν

πολιτισμὸν προκαταλήψεις παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἄγνωστον καὶ ἀνεκμετάλλευτον. Ἀλλ᾽ ὡς δι᾽ ἄλλας λεπτομερείας τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ἡ προσοχὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἐστράφη ἀμέριστος καὶ πρὸς τὸν ἀληθινὸν θησαυρὸν τοῦτον τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου εὐσεβείας· πλὴν δ᾽ ἄλλων συγχρόνων (ἀξία μνείας εἶναι ἡ λαμπρὰ μεταφραστικὴ ἐργασία τοῦ P. Kilian Kirchhoff-Baumstark ὑπὸ τὸν τίτλον Die Ostkirche betet) ἡ προκειμένη ἀληθῶς ἐπιμελεστάτη καὶ λεπτολόγος ἐπιστημονικὴ ἐργασία πιστοποιεῖ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα κατὰ τὸν πλέον ἐπιβεβαιωτικὸν τρόπον καὶ ἀποτελεῖ ἓν ἐπὶ πλέον δεῖγμα τῆς στροφῆς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης πρὸς τοὺς ἀνεκτιμήτους τούτους καὶ ἀνεκμεταλλεύτους εἰσέτι θησαυροὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας φιλολογίας.

Τὸ ἱστορικὸν ὑλικὸν τὸ ὁποῖον ἔχει ἀποθησαυρισθῆ εἰς τὰ παλαιότερα καὶ μεταγενέστερα μαρτυρολόγια καὶ συναξάρια, τοὺς ἑορταστικοὺς λόγους (τὰ ὁμιλιάρια), τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους τοὺς περιεχομένους εἰς τὰ μηνολόγια καὶ τὰ λοιπὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ ἁγιογραφικὰ καθόλου σημειώματα καὶ ἀποσπάσματα εἶναι πλουσιώτατον· ὀλίγαι δ᾽ ἐκ τῶν γενομένων ἤδη ἐπιστημονικῶν μελετῶν καταδεικνύουσι τοῦτο ὡς ἡ πρὸ ἡμῶν μελέτη, ἣν διακρίνει κατ᾽ ἐξοχὴν τὸ σύστημα, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ ὀξύτης τῆς παρατηρήσεως.

Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα τέσσαρα τεύχη, παραλειπομένου τοῦ προλόγου τοῦ σ., διὰ τὴν τμηματικὴν ἔκδοσιν τοῦ συγγράμματος, περιέχεται ἡ εἰσαγωγὴ καὶ τμῆμα μόνον τοῦ Α΄ μέρους αὐτοῦ.

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὁ σ. πρῶτον παρέχει σπουδαίας πληροφορίας περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἁγιογραφικῶν καὶ ὁμιλητικῶν συλλογῶν, δεύτερον ἐξετάζει τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔτος τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὸ βυζαντινὸν ἑορτολόγιον κατ᾽ ἀμφότερα τὰ τμήματα αὐτοῦ, τὸ τῶν κινητῶν δηλ. καὶ τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, τονίζων ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι σπουδαῖον διὰ τὴν ὁμιλητικὴν παράδοσιν, ἐνῷ τὸ δεύτερον ἐνδιαφέρει περισσότερον καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς (εἰ καὶ οὐχὶ κατ᾽ ἀπόλυτον ἀκριβολογίαν) διὰ τὴν ἁγιογραφικήν. Τέλος ἀναφέρει τὰ τῶν βοηθημάτων τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἐρεύνης ἀναπτύσσων τὰ περὶ τῶν τυπικῶν, πανηγυρικῶν ὁμιλιῶν, συναξαρίων, μηναίων κλπ.

Ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τοῦ Α΄ μέρους περιλαμβάνει τὴν παλαιοτέραν παράδοσιν τὴν διαφυλαττομένην εἰς ἀποσπάσματα παπύρων, μεγαλογραμμάτων περγαμηνῶν χειρογράφων καὶ εἰς περισσότερον ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα ἀρχαιοτέρων ἁγιογραφικῶν καὶ λειτουργικῶν συλλογῶν.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι διαλαμβάνει πρῶτον περὶ τῶν ἀρχαίων ἐτησίων, ὡς τὰς ὀνομάζει, συλλογῶν, («πανηγυρικομαρτυρολογίων») αἵτινες εἰς τρεῖς διακρίνονται τύπους, α) τὰς περιεχούσας $1^{ον}$ τὰς ἀκινήτους ἑορτὰς ἀπὸ $1^{ης}$ Σεπτεμβρίου μέχρι Φεβρουαρίου, κατὰ τὸ πλεῖστον συμπεριλαμβανομένου, $2^{ον}$ τὰς κινητὰς ἑορτὰς καὶ ἔπειτα τὰς ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τέλους Αὐγούστου ἀκι-

νήτους πάλιν ἑορτὰς β΄) τὰς περιεχούσας τὰς κινητὰς ἑορτὰς μετὰ τὸ τέλος τῶν κινητῶν (29 Αὐγούστου) καὶ γ΄) τὸν ὑπὸ τοῦ παρισινοῦ κώδικος gr. 683 (ἐπονομαζομένου R) παρεχόμενον ἰδιαίτερον τύπον τοῦ καὶ ὑπὸ ἄλλων τινῶν παρεμφερῶν, ὀλίγων δὲ κωδίκων συμπληρουμένου καὶ εἶτα περὶ τῶν ἑξαμήνων συλλογῶν (ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου μέχρι τέλους Φεβρουαρίου καὶ ἀπὸ 1ης Μαρτίου μέχρι τέλους Αὐγούστου). Τὰς ἐκ τῶν συλλογῶν τούτων γνώσεις καὶ πληροφορίας πλουτίζει ὁ σ. διὰ τοῦ περιεχομένου τῶν ἰταλοελληνικῶν ἐτησίων καὶ ἑξαμήνων συλλογῶν τῶν συγγραφεισῶν ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Σικελίᾳ.

Ἐν τῷ τρίτῳ τμήματι ἐξετάζει τὰ διαφόρου τύπου μηνολόγια, α΄) τὰ ἐτήσια β΄) τὰ τετράμηνα γ΄) τὰ τρίμηνα καὶ δ΄) τὰ δίμηνα.

Τέλος δ᾿ ἐν τῷ τετάρτῳ τμήματι παρέχει τὰ παλαιὰ μηνιαῖα μηνολόγια ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μέχρι καὶ τοῦ Μαρτίου συμπεριλαμβανομένου.

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου ἐξικνεῖται ἡ εἰς τὰ τέσσαρα ἐκδοθέντα τεύχη περιεχομένη ἐργασία, θὰ ἐπακολουθήσῃ δὲ εἰς τὰ προσεχῶς ἐκδοθησόμενα τεύχη τὸ τέλος τοῦ τετάρτου τμήματος, τὸ περιέχον τὰ ὑπόλοιπα μέχρις Αὐγούστου μηνιαῖα μηνολόγια, τὸ πέμπτον τμῆμα περιέχον τοὺς πανηγυρικοὺς λόγους καὶ τὰ ὁμιλιάρια, τὸ ἕκτον, τὸ περιλαμβάνον τὰ μηνολόγια τοῦ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ, τὸ ἕβδομον, τὸ περιέχον τὴν μετὰ τὸν Μεταφραστὴν σχετικὴν παράδοσιν, τὸ ὄγδοον τμῆμα περιλαμβάνον τὰ παράλληλα τῆς ἤδη ἐν τοῖς ἀνωτέρω τμήμασι περιληφθείσης παραδόσεως καὶ τέλος τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ὅλου συγγράμματος τὸ περιέχον τὸ ἀντικείμενον τῆς ὅλης μελέτης καὶ τὸ ὁποῖον ἐξ ἑπτὰ ἀποτελούμενον τμημάτων θὰ παρέχῃ τὰ ἱστορικὰ πλέον τοῦ σ. ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω πηγῶν συμπεράσματα καὶ δὴ α΄) περὶ τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν ἁγίων τῆς Π. Δ., β΄) τῶν ἁγίων τῆς Κ. Δ., γ΄) τῶν Μαρτύρων τῶν Ῥωμαϊκῶν διωγμῶν, δ΄) τῶν μέχρι τοῦ Ζ΄ αἰῶνος παλαιῶν Χριστιανῶν ἁγίων συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μεταγενεστέρων μαρτύρων, ε΄) τῶν μέχρι τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος βυζαντινῶν ἁγίων συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν νεομαρτύρων ς΄) τῶν περὶ τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἀκινήτων ἑορτῶν λόγων καὶ ζ΄) περὶ τῶν ἑορταστικῶν λόγων καὶ ὁμιλιῶν περὶ τῶν κινητῶν ἑορτῶν.

Ἡ διάταξις τῆς ὕλης τοῦ ὅλου συγγράμματος διακρίνεται διὰ τὴν συστηματικότητα καὶ τὴν ἀκριβολογίαν αὐτῆς, αἵτινες συνοδευόμεναι ὑπὸ ἐπιμελείας πολλῆς, χαρακτηρίζουσι τὴν εἰς τὰ τέσσαρα μετὰ χεῖρας τεύχη ἐργασίαν καὶ ἔρευναν. Ὁ καθ᾿ ὁμάδας καθορισμὸς τῶν πηγῶν καὶ τῶν χειρογράφων τὰ ὁποῖα ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ σ. γίνεται ἀριστοτεχνικῶς, κατ᾿ ἄριστον δὲ τρόπον ἐμφανίζεται τὸ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἴσως ἔτι πλουσιώτερον, ἂν ὡρισμένα χειρόγραφα κατεσπαρμένα ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους βιβλιοθήκαις τῆς ἀνατολῆς, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα, ἦσαν αὐτῷ προσιτά.

Ὁλόκληρος ἡ ἁγιογραφικὴ αὕτη φιλολογία ἡ ὑπὸ τοῦ σ. μετὰ τόσου ἐπιστημονικοῦ κόπου συγκεντρωθεῖσα ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν βάσιν

διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ περιεχομένων ἱστορικῶν πράξεων καὶ βίων τῶν ἁγίων καὶ μαρτύρων τῆς χριστιανικῆς γενικῶς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου ἰδιαιτέρως Ἐκκλησίας τῶν μέχρι τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος ἀναδειχθέντων καὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν κατὰ τὰς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καθιερωθείσας δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἑορτὰς κινητάς τε καὶ ἀκινήτους.

Ἡ πρώτη ὤθησις πρὸς ἱστορικὴν ἐργασίαν καὶ ἔρευναν διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐδόθη πρὸ παντὸς παρὰ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου A. V. Harnack, ὅστις διὰ τοῦ κατὰ τὸ 1893 ἐκδοθέντος πολυκρότου αὐτοῦ συγγράμματος Die Überlieferung und der Bestand der altchristlichen Literatur bis Eusebius χρησιμεύει διὰ τὸν σ. μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ τίτλου ὡς ὁδηγὸς πρὸς περαιτέρω διὰ τῆς μεθόδου ταύτης μελέτην καὶ ἱστορικὴν ἐξακρίβωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων.

Ἡ ἐργασία τοῦ σ. εὐρύνει εἰς τὸ maximum τὴν ἱστορικὴν γνῶσιν τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας μας μέχρι τοῦ 16ου αἰῶνος, ἡ δὲ ἐπιστήμη θὰ ὀφείλῃ αὐτῷ πολλὰ διὰ τὰ ἱστορικὰ συμπεράσματα τῆς σπουδαίας ἐπεξεργασίας τοῦ πρὸ αὐτοῦ πλουσιωτάτου ὑλικοῦ τῶν πηγῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων, εἶμαι βέβαιος, θὰ εἶναι ὅλως διαφωτιστικὰ ἐπὶ σκοτεινῶν ἱστορικῶν σημείων καὶ εἰς ἄκρον ἐνδιαφέροντα.

Ἀξία παντὸς ἐπαίνου εἶναι ἡ ἀκολουθηθεῖσα μέθοδος ἐρεύνης τῶν πηγῶν τῶν περιεχομένων εἴτε ἐκ πρώτης εἴτε ἐκ δευτέρας καὶ τρίτης πολλάκις χειρὸς εἰς τὰ μαρτυρολόγια, ὁμιλιάρια, συναξάρια, μηνολόγια καὶ λοιπὰ ἱστορικὰ καὶ λειτουργικὰ ἀποσπάσματα, ἥτις δὲν παρεῖδεν, ὀρθῶς, καὶ τὴν ἐκ λαϊκωτέρας, οὕτως εἰπεῖν, προελεύσεως παράδοσιν, ἥτις οὐχὶ σπανίως πολυτιμότατα διασῴζει ἱστορικὰ στοιχεῖα.

Ὅτι δὲ ἡ σημασία τῆς ἐρεύνης ταύτης ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης ἐξικνουμένη μέχρι καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκόμη τέχνης, ἥτις τόσον ἐνεπνεύσθη καὶ ἐπηρεάσθη ἀπό τε τὴν ἱστορικήν, ἀπόκρυφον καὶ συναξαρικὴν φιλολογίαν, εἶναι καὶ μόλις ἀναγκαῖον νὰ τονίσωμεν.

Διὰ ταῦτα ἡ πρὸ ἡμῶν ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ σ. εἶναι ἀξία πάσης ἀναγνωρίσεως, ἐφ᾿ ὅσον ἀποτελεῖ καὶ ἓν ἐπὶ πλέον δεῖγμα τῆς σημασίας, ἣν ἔχουσιν αἱ, ὑφ᾿ ἡμῶν τόσον δυστυχῶς παρεμεληθεῖσαι, ἁγιογραφικαὶ μελέται καὶ ἔρευναι διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐν πάσαις καθόλου αὐτῆς ταῖς ἐκφάνσεσι.

ΑΜΙΛΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

***Coriolan Petranu**, (Professeur d'histoire de l'art à l'Université de Cluj), Influence de l'art populaire des Roumains sur les autres peuples de Roumanie et sur les peuples voisins. Bucarest 1936 (Extrait de la revue de Transylvanie, tome II № 3). Σελίδες 46.*

Διὰ τῆς μελέτης του ταύτης ὁ κ. Πετράνου προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ περιεκτικώτατα τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἐξήσκησεν ἡ ρουμανικὴ θρησκευτικὴ τέχνη καὶ κυρίως ἡ λαϊκὴ ρουμανικὴ τέχνη — ἀρχιτεκτονική, ἐφηρμοσμέναι τέχναι, τραγούδι, μουσική, χορός, — ἐπὶ ὅλων τῶν γειτονικῶν χωρῶν τῆς Ρουμανίας καὶ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν Οὔγγρων καὶ Σαξώνων τῆς Τρανσυλβανίας τόσον κατὰ τὸν παρελθόντα καὶ παρόντα αἰῶνα, ὅσον καὶ ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων.

Ἀναρμόδιοι βεβαίως εἴμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὰς ἐπιδράσεις τῆς ρουμανικῆς τέχνης ἐπὶ τῶν ἄλλων γειτονικῶν χωρῶν της, καὶ μάλιστα τῶν βορείων, τὰς ὁποίας ὁ κ. Πετράνου εἰς τὴν ἐμβριθῆ ταύτην μελέτην του, φαίνεται νὰ ἀποδεικνύῃ. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ σταθερώτερα τὰς ἐπιδράσεις αὐτὰς τῆς Ρουμανικῆς τέχνης λαμβάνει καὶ ὡς ἐπιχείρημα τὴν δύναμιν τῆς ἐξαπλώσεώς των καὶ εἰς τοὺς μεσημβρινούς της γείτονας, προβάλλων διάφορα παραδείγματα ἐπιδράσεων τῆς ρουμανικῆς τέχνης ἐπ' αὐτῶν. Σχετικῶς μὲ τὴν Ἑλλάδα ὁ κ. Πετράνου δίδει πληροφορίας ἐν εἴδει πορισμάτων, ἅτινα ἐμφανίζουν τὴν ἑλληνικὴν τέχνην εἴς τινα σημεῖα κατωτέραν τῆς ρουμανικῆς καὶ εἰς ἄλλα ἐπηρεασθεῖσαν ἐξ αὐτῆς, τὰς παρατηρήσεις του δὲ αὐτὰς στηρίζει ἐπὶ συγγραμμάτων σοφῶν μὲν βαλκανολόγων — Weigand, Cvijić — ἀλλ' οἵτινες πιστεύουν κατ' ἀρχὴν εἰς μίαν ἀρουμανικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν Σλαύων εἰς τοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνουν καὶ τοὺς Ἕλληνας, δίδουν δὲ ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα πληροφορίας μᾶλλον ἐντυπωσιακὰς καὶ ἀρκετὰ προχείρους, αἵτινες ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα καὶ οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν εἶναι πορίσματα τῆς πολυσχιδοῦς καὶ πολυμόρφου ἑλληνικῆς τέχνης.

Ἀρκεταὶ μελέται ἔχουν ἐκδοθῆ τὰ τελευταῖα ἔτη, αἵτινες χαρακτηρίζουν ἐπαρκῶς τὰς μορφὰς καὶ τὸν πλοῦτον τῆς ἐκφράσεως τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ αὐταὶ παραμένουν ἄγνωστοι ὡς μόλις ἐξαπλωθεῖσαι πέραν τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων. Οὕτως ὁ κ. Πετράνου φαίνεται ὅτι ἀναγκάζεται νὰ βασισθῇ καὶ ἐπὶ ἄλλων προχείρων γενικῶν παρατηρήσεων, διεσπαρμένων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς μελέτας ἢ εἰς ἄρθρα, αἵτινες πιστεύομεν ὅτι ἄλλοτε μὲν ἔχουν δοθῆ ἀπὸ ξένους ἀξιολόγους συγγραφεῖς ἐντελῶς χρονογραφικῶς καὶ ἄλλοτε οὐχὶ τοσοῦτον ἀντικειμενικῶς, εἴτε πρὸς ὑποστήριξιν μιᾶς ὡρισμένης ἀπόψεώς των, εἴτε διότι ἐλάχιστα ἐγνώρισαν ἢ συνέκρινον τὴν ἑλληνικὴν τέχνην ἢ καὶ τὴν ἐξήτασαν μόνον εἰς τοὺς ὀλίγους ἐκείνους τομεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ σλαυϊκὴ ἐπίδρασις, ἀνάμιξις ἢ διασταύρωσις ὀφείλουν νὰ μελετηθοῦν κάποτε ἐπιστημονικώτατα.

Ὁ κ. Πετράνου ἐπαινῶν τὰς οἰκίας τῶν Ἀρουμάνων καὶ συγκρίνων ταύτας πρὸς τὰς τῶν Βουλγάρων, Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, λέγει, ὅτι αἱ τελευταῖαι αὗται δὲν ἔχουν οὔτε τὴν στερεότητα, οὔτε τὴν ἄνεσιν (confort) τῶν ἀρουμανικῶν οἰκιῶν. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν πλοῦτον τῆς ἐπιπλώσεως ἡ ἀρουμανικὴ εἶναι ἀσυγκρίτως πλουσιωτέρα ὅλων τῶν ἄνω ἀναφερομένων. Τὰς γνώμας δὲ αὐτὰς στηρίζει ἐπὶ τῶν Cvijić καὶ Weigand, οἵτινες καὶ τὰς ἐκθέτουν εἰς τὰ συγγράμματά των πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀπόψεώς των περὶ ἀρουμανικῶν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῶν Σλαύων, δὲν ἀναφέρουν ὅμως ἐπακριβῶς εἰς ποίας ἑλληνικὰς κατοικίας ὑπάρχει ἡ ἀρουμανικὴ αὐτὴ ἐπίδρασις καθὼς ἐπὶ ποίων ὑποδειγμάτων βασίζονται, ὥστε νὰ παρουσιάζουν τὰς ἑλληνικὰς οἰκίας κατωτέρας τῶν ἀρουμανικῶν.

Ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῶν ἑλληνικῶν οἰκιῶν, τόσον ὁ β ό ρ ε ι ο ς ὅσον καὶ ὁ ν ό τ ι ο ς, κρατεῖ αὐστηρῶς τὴν ἀρχαίαν καὶ βυζαντινὴν παράδοσιν, ἑλληνικώτατα παλαιὰ στοιχεῖα μὴ ἐνέχοντα ἀπολύτως καμμίαν ἀρουμανικὴν ἐπίδρασιν καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς λεπτομερείας. Ἡ οἰκοδομικὴ τῶν οἰκιῶν τοῦ βορείου τύπου — τ' ἀ ρ χ ο ν τ ό σ π ι τ α καὶ π υ ρ γ ό σ π ι τ α — δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑποδειγματικῆς στερεότητος μὲ τοίχους ἔχοντας πολλάκις καὶ πάχος ἑνὸς μέτρου. Ἡ δὲ ἄνεσίς των ἀπαράμιλλος, ὡς ἐκ τῶν τριῶν καὶ τεσσάρων ὀρόφων ἐξ εὐρυχώρων δωματίων ἐξυπηρετούντων ὅλας τὰς συνθέτους ἀπαιτήσεις τῆς εὐμαρείας. Ὁ πλοῦτος τῆς ἐσωτερικῆς των διαρρυθμίσεως καὶ διακοσμήσεως ὁ ἀποτελούμενος ὁλόκληρος ἐκ ποικιλωτάτων καὶ ἀριστοτεχνικῶν ξυλογλύπτων ἐπενδύσεων καταλαμβανουσῶν ὅλους τοὺς τοίχους τῶν περισσοτέρων δωματίων καὶ αὐτὴν τὴν ὀροφήν, καθὼς καὶ ἐκ διαφόρων καλλιτεχνικῶν τοιχογραφιῶν, ἐγχρώμων ὑαλίνων διακοσμητικῶν παραθύρων (vitraux) κτλ. δύναται νὰ παραβληθῇ εἰς τὰ μνημεῖα αὐτὰ τῆς τέχνης τὰ εὑρισκόμενα εἰς ὅλην περίπου τὴν βόρειον Ἑλλάδα καὶ εἰς μερικὰς νήσους, πρὸς τὰ τελειότερα ὑποδείγματα ἄλλων χωρῶν,

Ἀξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι ὅτι ὁ κ. Πετράνου, διὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν δύναμιν τῆς ἐξαπλώσεως καὶ τῶν γεωμετρικῶν ρουμανικῶν μοτίβων εἰς τὰς βορείους πρὸς τὴν Ρουμανίαν γειτονικὰς χώρας, ἀναφέρει ὅτι ὁ ρουμανικὸς αὐτὸς γεωμετρικὸς διάκοσμος, εἰσβαλὼν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν «ἐξελληνοποιήθη εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα». Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τούτου παραπέμπει εἰς ἓν ἑλληνικὸν λεύκωμα ἐκδοθὲν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, τὸ ὁποῖον πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἔχῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀπαίτησιν ἐπιστημονικὴν ἢ ἀποδεικτικὴν (documenté). Τὸ λεύκωμα τοῦτο ἐξεδόθη μὲ σκοπὸν ἀποκλειστικὸν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς εἰκονογραφημένος κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειροτεχνημάτων τῶν παραγομένων σήμερον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐργαστήρια[1] τῶν διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς εἰκονογραφήσεως τῶν

[1] Greek arts and Crafts Ltd. Sample-Book Athènes.

συγχρόνων ἑλληνικῶν κατασκευασμάτων τὴν γνωριμίαν καὶ κατανάλωσιν αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Οὕτως εἰς τὰς σελ. 97-100 τοῦ καταλόγου τούτου, ἀναπαριστάνονται σύγχρονα ὑφαντὰ κατασκευαζόμενα ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τοῦ ὑφαντηρίου τῆς κ. Κ. Νικολαΐδου, καθὼς καὶ εἰς τὴν σελ. 76, ὑφαντὰ τοῦ Ἐθνικοῦ Οἰκοτροφείου Ἰωαννίνων, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ παραπέμπει ὁ κ. Πετράνου πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν γεωμετρικῶν ρουμανικῶν μοτίβων εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Ἀλλὰ καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἐργαστηρίων τὰ προϊόντα δὲν ἔχουσι σχέδια, οὔτε Μακεδονικὰ οὔτε Γιαννιώτικα, ὅπως ἀναγράφεται εἰς τὰς τελευταίας σελίδας τοῦ δειγματολογίου πλησίον τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν τιμῶν τὰς ὁποίας ἀναμφιβόλως δὲν θὰ ἐφυλλομέτρησεν ὁ κ. Πετράνου. Ἁπλούστατα κατασκευάζονται τὰ μὲν εἰς ἐργαστήριον εὑρισκόμενον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὰ δὲ εἰς τὰ Ἰωάννινα. Καὶ τὰ μὲν τοῦ ἐργαστηρίου Θεσσαλονίκης ἔχουν μοτίβα καὶ τεχνοτροπίαν μικρασιατικήν, ἀποκλειστικῶς προερχομένην ἐκ Προύσσης, ἀναγόμενα εἰς τὰ αὐθεντικὰ ὑποδείγματα τῆς Προύσσης ἐφηρμόσθησαν δ᾽ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀπὸ τὴν ἐκ Προύσσης πρόσφυγα Κ. Νικολαΐδου ἐγκατασταθεῖσαν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μ. Ἀσίας ἐν Θεσσαλονίκῃ, συνεχίσασαν δὲ ὡς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα τὴν ὑφαντικὴν παράδοσιν τῆς πατρίδος της καὶ οὐδόλως ἀναμίξασαν τὰ διακοσμητικὰ σχέδια αὐτῆς πρὸς πᾶν ἄλλο μακεδονικόν. Τὰ δὲ τοῦ Οἰκοτροφείου Ἰωαννίνων ἔχουν σχέδια διαφόρων προελεύσεων διαμορφωθέντα καὶ ἀναδημιουργηθέντα ἀναλόγως τῆς καλαισθησίας τῶν μαθητριῶν τοῦ Οἰκοτροφείου μὲ ἀποκλειστικὸν ἐπίσης σκοπὸν τὴν πώλησιν, πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὁποίας καὶ συμμορφώνονται.

Ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν παραδειγμάτων δὲν δύναται οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν νὰ ὑποστηριχθῇ ἡ ἐξάπλωσις τῶν ἀρουμανικῶν στοιχείων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης ὡς ἀσχέτων παντελῶς πρὸς τὰς ἐπιτοπίους ἑλληνικὰς ἐκφράσεις.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀρουμανικῆς τέχνης, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ κ. Πετράνου ἀποδίδει ἐνέργειαν ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων καὶ εὐρυτάτην ἐξάπλωσιν, εἶναι ἐντελῶς ἀνεξερεύνητος ὅσον ἀφορᾶ τοὺς μεσημβρινοὺς γείτονάς της καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν τοὺς Ἕλληνας. Αἱ τυχὸν ὑφιστάμεναι ἐπιδράσεις τῆς ἀρουμανικῆς τέχνης ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς θὰ καθορισθοῦν μόνον ἐκ μιᾶς λεπτομεροῦς συνθετικῆς κριτικῆς ἐργασίας, ἥτις καὶ θὰ μελετήσῃ ὅλους τοὺς ἱστορικούς, πνευματικούς, κοινωνικούς, βιολογικοὺς κτλ. δημιουργικοὺς παράγοντας τῶν δύο λαῶν. Θὰ ἐξακριβώσῃ τὸν βαθμὸν τῶν ἀναμεταξύ των ἐπιδράσεων, τῶν ἀλληλεπιδράσεων, τῶν ἀναμίξεων καὶ διασταυρώσεων καὶ θὰ ἐμφανίσῃ εἰς τὰς δημιουργικάς των ἐνεργείας τὸν βαθμὸν τῆς συγγενείας των.

Μία τοιαύτη κριτικὴ ἐργασία ὀφείλει ὅμως νὰ ἔχῃ ὑπ᾽ ὄψιν της ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐξήσκησε σοβαρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν λεγομένων σήμερον βαλκανικῶν χωρῶν, ὅτι ἡ Ρώμη ὡς διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ

πολιτισμοῦ ἐκράτησεν τὴν συνοχήν, καὶ τὸ Βυζάντιον κυρίως τὰς ἥνωσεν πνευματικῶς καὶ θρησκευτικῶς καὶ συνέτεινε τὰ μέγιστα διὰ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς τέχνης του εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν τεχνῶν των.

Καὶ ἀφοῦ ἡ ἀνατολικὴ — τουρκικὴ κατάκτησις ἐδημιούργησεν μίαν ὁμοιογένειαν, εἶναι φυσικὸν τὰ βαλκανικὰ κράτη νὰ παρουσιάζουν δι᾽ ὅλους τοὺς ἀνωτέρω λόγους δεσμοὺς καὶ συγγενείας εἰς τὴν τέχνην των τοιαύτας, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ μικρασιατικὰ θέματα νὰ δύνανται νὰ ἐκληφθοῦν ὡς ἐπιδράσεις ἀρουμανικαί, ἐνῷ θὰ ἔπρεπε νὰ συμβῇ τὸ ἀντίθετον, νὰ χρησιμεύσουν δηλαδὴ αὐτὰ ὡς πειστήριον τοῦ ὅτι ἡ ἑλληνο-ἀνατολικὴ τέχνη ἔχει ἐπηρεάσει καὶ τὴν σλαυϊκὴν καὶ συνεπῶς τὴν ἀρουμανικήν.

Ἀλλὰ καὶ γενικωτέρα ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις τῆς βαλκανικῆς τέχνης θὰ ἠδύνατο νὰ φανερώσῃ ὄχι μόνον τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν, καὶ τοὺς βαθμοὺς τοὺς ἀκριβεῖς τῶν ἐπιδράσεων μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν συμπτωματικὴν αὐτόματον γένεσιν καὶ παράλληλον δημιουργίαν τῶν διαφόρων θεμάτων τῆς λαϊκῆς τέχνης.

Οὕτως, ὡς προείπομεν, μόνον σοβαρὰ συγκριτικὴ μελέτη τῆς τέχνης ὅλων τῶν βαλκανικῶν χωρῶν θὰ δυνηθῇ κάποτε νὰ ἐμφανίσῃ βασίμως τόσον τὴν ἀληθῆ καταγωγὴν τῶν διαφόρων λαϊκῶν δημιουργημάτων τῶν βαλκανικῶν χωρῶν, ὅσον καὶ τὰς ἀναμεταξύ των ὁμοιότητας, τοὺς συνδέσμους αὐτῶν καὶ τὰς ἐνδεχομένας ἐπιδράσεις καὶ ἀλληλεπιδράσεις, αἵτινες ὅμως δὲν ἠμπόδισαν ἕκαστον λαὸν ν᾽ ἀναπτύξῃ ἰδιαίτερα γνωρίσματα εἰς τὴν τέχνην του. Ἐκ μιᾶς τοιαύτης μελέτης, ἥτις δυστυχῶς δὲν ἔγινε εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐχὶ ὡς διατείνεται ὁ κ. Πετράνου διά τινας χώρας ἐκ φόβου πρὸς τ᾽ ἀποτελέσματα, ἀλλ᾽ ἐκ διαφόρων ἄλλων ἀνεξαρτήτων τοῦ σημείου τούτου λόγων, ἡ Ἑλλὰς εἴμεθα βεβαιότατοι ὅτι δὲν θὰ εἶναι ἐκείνη ἥτις θὰ ὑστερήσῃ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Συνεδρία 69η τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1936.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ κ. Ν. Τωμαδάκις ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ Κρητικοῦ ἀρχοντολογίου ἐπὶ Ἑνετοκρατίας.

Ὁ ὁμιλητής, ἀφ' οὗ ἐν ἀρχῇ εἶπεν ὅτι αἱ ἐπὶ Βενετοκρατίας Κρητικαὶ ἐπαναστάσεις δὲν εἶχον ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ὡς αἱ κατὰ τὰς δύο τελευταίας ἑκατονταετίας, ἀλλ' ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν φεούδων καὶ ἄλλων δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν Κρητῶν, ἔπειτα ὡμίλησε περὶ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐγκατασταθέντων ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἀλεξίου Α', τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τῆς παραχωρήσεως εἰς αὐτοὺς φεούδων ὑπὸ τῶν Βενετῶν μετὰ τὸν κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα ἀποικισμὸν εἰς τὴν μεγαλόνησον Ἰταλικοῦ ἀρχοντολογίου. Οὕτως ἔχομεν, εἶπε, δύο εὐγενείας, τὴν Κρητικὴν καὶ τὴν Βενετικὴν ἀντιμαχομένας ἐπὶ μακρὸν διὰ τὰ φέουδά των, ὑποστηριζομένην δὲ εἰς τοὺς ἀγῶνάς της τὴν πρώτην ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐφ' ὅσον τοῦτο ὑφίστατο, ὁσάκις μάλιστα ἡ Βενετία εἶχεν ἐξωτερικὰς περιπλοκάς.

Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματός του ὁ ῥήτωρ ἐξῆρε τὴν δρᾶσιν τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Καλλεργῶν, ὅστις ἐπέτυχε διὰ συνθήκης (1299), ὅπως ἐπιτρέπωνται οἱ γάμοι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων τοῦθ' ὅπερ συνετέλεσεν εἰς ἐξελλήνισιν σημαντικοῦ μέρους τοῦ Ἑνετικοῦ ἀρχοντολογίου καὶ εἰς τὴν ἀπόπειραν τῆς ἱδρύσεως τῆς Κρητικῆς δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Τίτου (1363-1364), ἥτις προεκλήθη καὶ ἐκ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ μητροπολιτικοῦ ἀρχοντολογίου, ἐξ οὗ τελευταίου ἐλαμβάνοντο αἱ ἀνώτεραι ἀρχαί.

Τέλος ὁ κ. Τωμαδάκις ὡμίλησε περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Καντανολέου (1571) μεθ' ἣν παρουσιάζεται ἡ ἀκμὴ τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων ἐν Κρήτῃ μὲ προσπάθειαν τῶν ἐξεχόντων Κρητῶν νὰ ὑποστηρίξουν τὸν ἑλληνισμὸν ἐναντίον τῆς ἐπιβολῆς τῆς Βενετίας, προσπάθειαν, ἥτις θὰ κατέληγεν εἰς καθολικὸν ἐξελληνισμὸν τῶν ἐν τῇ νήσῳ Βενετῶν, ἂν μὴ αὐτὴ διεκόπτετο διὰ τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκριζώσεως τοῦ ἀρχοντολογίου.

Ἐν ἐπιλόγῳ ἐτονίσθη ἡ σημασία τῆς συστηματικῆς μελέτης τῶν Βενετικῶν ἀρχείων, τὰ ὁποῖα πολλὰ θὰ διδάξουν οὐ μόνον διὰ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ δια τὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς συνθήκας τῆς Κρήτης ἐπὶ Ἑνετοκρατίας.

Συνεδρία 70ὴ τῆς 12ης Νοεμβρίου 1936.

Προεδρεία τοῦ Ἀντιπροέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Ι. Δαμβέργη.

Μετὰ εἰσήγησιν τοῦ κ. Φ. Κουκουλὲ περὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ συγκροτηθὲν Ε' διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον, ὁ ἑταῖρος κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδος ἀνέπτυξε τὸ θέμα του «τὰ περὶ τὴν Ἄρταν Βυζαντινὰ μνημεῖα».

Ὁ ὁμιλητής, ἀφ' οὗ εἶπε κατ' ἀρχὰς γενικά τινα περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, ἐπραγματεύθη ἀκολούθως περὶ τριῶν μνημείων εὑρισκομένων τὰ πέριχωρα τῆς Ἄρτης, ἤτοι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Κατσούρη, τῆς μονῆς εἰς τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῆς Παναγίας Μπρυώνη.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξήτασε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ναῶν τούτων, οἵτινες εἶναι σήμερον μὲν πάντες τρουλλωτοί, ἀλλ' ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἔρευνα, ἦσαν ἀρχικῶς βασιλικαὶ θολωταί, καθαρῶς ἀνατολικοῦ τύπου, ἔπειτα δ' ἡρμήνευσεν ἑκάστου τῶν εἰρημένων ναῶν τὴν διακόσμησιν, ἤτοι τὰς θαυμασίας τοιχογραφίας τοῦ 12ου αἰῶνος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὰ λεπτοτάτης τέχνης γλυπτὰ τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου καὶ τῶν σαρκοφάγων τῆς μονῆς τῶν Βλαχερνῶν καὶ τέλος τὰ ὡραῖα κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα τῆς Παναγίας Μπρυώνη, στηριζόμενος δὲ ἐπὶ ἀρχιτεκτονικῶν καὶ συγκριτικῶν παρατηρήσεων ὁ ῥήτωρ προσεπάθησε νὰ ὁρίσῃ τὸν χρόνον τῆς κτίσεως τῶν μνημείων τούτων, ἅτινα συνέδεσε καὶ πρὸς τὴν τοπικὴν ἱστορίαν.

Τέλος προσαρμόζων διάφορα διεσπασμένων μαρμάρων τεμάχια κατώρθωσε νὰ κάμῃ ἀναπαράστασιν σαρκοφάγων, πιθανῶς εἰς δεσπότας ἀνηκουσῶν.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Ἰ. Παπαδόπουλλος ὡμίλησε περὶ πλαστῶν χωρίων ἐν τῇ χρονογραφίᾳ τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ. Ἀφ' οὗ οὗτος ἀνέπτυξε τὰ κατὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Φραντζῆ καὶ τὴν σημασίαν τῆς χρονογραφίας του, εἶπεν ὅτι, ὡς διεπίστωσεν, ἐκ τῶν δύο διατυπώσεων τῆς εἰρημένης χρονογραφίας ἡ μὲν συντομωτέρα εἶναι ἔργον τοῦ χρονογράφου, ἡ δὲ μᾶλλον διεξοδικὴ ἐχαλκεύθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μονεμβασίας Μακαρίου Μελισσηνοῦ, ὅστις δι' αὐτῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν ἤθελε νὰ ἐξάρῃ τὴν σημασίαν τῆς οἰκογενείας τῶν Μελισσηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ περιποιηθῇ διάφορα πρόσωπα. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς γνώμης του ὁ κ. Παπαδόπουλος ἀνέφερε διάφορα χωρία τὴν πλαστότητα τῶν ὁποίων ἀπέδειξεν, ἀφ' οὗ ταῦτα ἀναφέρονται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς γεγονότα

ὑπερβαίνοντα τὰ χρονικὰ ὅρια τὰ ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἐν τῷ ἔργῳ του τεθέντα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁμιλοῦσι περὶ τίτλων ἡγεμονοπαίδων, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχον οὗτοι καὶ τοὺς ὁποίους ἀναμφιβόλως δὲν θὰ τοῖς ἀπέδιδε σύγχρονος συγγραφεύς, τόσον μάλιστα στενῶς μετὰ τῆς αὐλῆς συνδεόμενος.

Καταλήγων ὁ ὁμιλητὴς ἀπέδειξε τὴν πλαστότητα τοῦ χωρίου τῆς χρονογραφίας, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ ἱερολογίας μνήστρων γόνου τῆς ἐν Νεαπόλει τῆς Ἰταλίας οἰκογενείας τῶν Καράκκιολη μετὰ τῆς αὐθεντοπούλλας, ἤτοι τῆς θυγατρὸς τοῦ Δεσπότου Θωμᾶ Παλαιολόγου, ἥτις ἱερολογία εἶναι ἀνύπαρκτος καὶ ἐπλάσθη πρὸς κολακείαν τοῦ εἰρημένου Ἰταλικοῦ οἴκου.

Συνεδρία 71η τῆς 26ης Νοεμβρίου, 1936.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ κ. Σ. Κουγέας ὡμίλησε περὶ προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν Βυζαντινῶν χειρογράφων.

Ὁ ὁμιλητής, ἀφ' οὗ ἀνέφερε τίνες περιέγραψαν τὰ χειρόγραφα τῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου μονῆς τῆς Κοσινίτσης καὶ τῆς παρὰ τὰς Σέρρας τοῦ Προδρόμου, ὡμίλησεν ἔπειτα περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἁρπαγῆς αὐτῶν κατὰ τὴν Βουλγαρικὴν κατοχὴν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ὡς καὶ τῆς ἐπιστροφῆς μέρους μόνον αὐτῶν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, δυνάμει τῆς συνθήκης τοῦ Νεϊγύ.

Ἀφορμὴν δὲ λαμβάνων ὁ κ. Κουγέας ἐκ τοῦ ὅτι ὡρισμένος ἀριθμὸς τῶν πολλῶν μὴ ἐπιστραφέντων κωδίκων εὑρέθη εἰς παλαιοπωλεῖα τῆς Δύσεως, εἶπεν ὅτι ὑπέβαλεν εἰς τὸ φιλολογικὸν τμῆμα τοῦ ἐν Ῥώμῃ Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου πρότασιν, ἀποδεκτὴν γενομένην καὶ ἐγκριθεῖσαν ἔπειτα καὶ ὑπὸ τῆς ὁλομελείας, καθ' ἣν καὶ τὰ Βυζαντινὰ χειρόγραφα, ὡς ἀντικείμενα ἀρχαιολογικὰ θεωρούμενα, πρέπει νὰ τυγχάνωσιν ὁποίας καὶ ταῦτα προστασίας, συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τοῦ ἐν Ἀθήναις πρώτου ἀρχαιολογικοῦ συνεδρίου.

Ἐν τέλει ὁ ῥήτωρ ἀνέγνωσε τὸ κείμενον τῆς προτάσεώς του διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνονται ὑπὲρ τῶν Βυζαντινῶν χειρογράφων προστατευτικὰ μέτρα.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Ἀ. Ξυγγόπουλος, ἀφ' οὗ διὰ βραχέων ἐξέθηκε τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ περιφήμου ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν ὁποῖον ἀνήγειρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὁ Ἰουστινιανός, ἐξήτασε κατόπιν τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἀπεικονίσεις ἐν χειρογράφοις καὶ ἰδιαιτέρως μίαν σῳζομένην εἰς χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ καὶ εἰς ἀντίγραφον αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων.

Ἡ μικρογραφία αὕτη, ἥτις ἐθεωρήθη ὡς ἡ πιστοτέρα ἀπεικόνισις τοῦ περιφήμου ναοῦ, κατόπιν ἐξετάσεως ἐν παραβολῇ πρὸς ἄλλας εἰκόνας, ἀπέδειξεν ὁ ῥήτωρ ὅτι δὲν παριστᾷ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους οὔτε ἄλλην ὡρισμένην ἐκκλησίαν, ἀλλὰ τὸ ἱερὸν ἐκκλησίας, ἐδημιουργήθη δέ, ἵνα κοσμήσῃ βιβλίον ἢ εἰλητάριον περιέχον τὰς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου.

Συνεδρία 72α τῆς 10ης Δεκεμβρίου 1936.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ἡ κυρία Βενετία Κώττα ἀνέλυσε τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν «ἄκρα ταπείνωσις τοῦ Χριστοῦ», παράστασιν ἀνταποκρινομένην εἰς τὸν ἐν τῇ Δύσει λεγόμενον Χριστὸν τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, ἧς ἡ παλαιοτέρα ἀπεικόνισις ἀνευρεθεῖσα ἐν τῷ ὑπογείῳ παρεκκλησίῳ τοῦ ναοῦ Santa Croce in Jérusalem τῆς Ῥώμης εἶχεν ἀποδοθῆ κακῶς εἰς ἐπινόησιν τῶν Δυτικῶν.

Ἡ ὁμιλήτρια ἀνευροῦσα ἐπὶ ἀμφίων τοῦ Βυζαντινοῦ μουσείου Ἀθηνῶν, ἅτινα ἐμελέτησε, τὸ νῆμα τῆς ἐξελίξεως τῆς συνθέσεως, καὶ ἀνελθοῦσα μέχρι τῶν πηγῶν, κατώρθωσε νὰ ἀποδείξῃ τὴν Βυζαντινὴν προέλευσιν ἁπάντων τῶν στοιχείων τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος παραστάσεως. Διὰ τῆς μελέτης δὲ τῶν αὐτῶν ἀμφίων κατώρθωσεν ἐπ' ἴσης ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπ' αὐτῆς ἄλλοτε ἐξενεχθεῖσαν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν κατὰ τὴν καθαρῶς Βυζαντινὴν περίοδον ὑπῆρχον μικροὶ εἰκονογραφημένοι ἀέρες, λειτουργικῆς χρήσεως, ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς μεγάλους τελετουργικοὺς ἀέρας, ὧν εἴχομεν δείγματα.

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλος διέλαβε περί τινων Βυζαντινῶν ἐπιγραμμάτων ἀνωνύμου ποιητοῦ, τὰ ὁποῖα ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι μιμήσεις καὶ διασκευαὶ ἀρχαίων ἐπιγραμμάτων. Ὡς ποιητὴν δ' αὐτῶν ἐθεώρησε τὸν Νικήταν Εὐγενειανόν, ἣν εἰκασίαν του, ὡς εἶπεν, ἐπιστοποίησε κῶδιξ τῆς Λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης, ἀρτίως ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῶν Studi Bizantini περιγραφάς.

Ἡ δευτέρα ἀνακοίνωσις τοῦ ὁμιλητοῦ εἶχε τὸ ἑξῆς θέμα. «Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος, οὐχὶ Μεσομήδης».

Ὁ κ. Πεζόπουλος, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ποιήσεως τοῦ Συνεσίου τοῦ ἀκμάσαντος ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ γενομένου Χριστιανοῦ καὶ ἐπισκόπου Πενταπόλεως, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ τῆς λεκτικῆς καὶ μετρικῆς ὁμοιότητος, ἀπέδειξεν ὅτι, πλὴν τῶν γνωστῶν αὐτοῦ ὕμνων καὶ ἐπιγραμμάτων, καὶ ἄλλα ποιήματα ἀνωνύμως φερόμενα ἀνήκουσιν εἰς αὐτόν, ἤτοι ἓξ ποιήματα ἐκδοθέντα τὸ πρῶτον ὑπὸ Σπυρίδωνος Λάμπρου ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι καὶ

ἀποδοθέντα ὑπὸ τοῦ Βιλαμόβιτς εἰς τὸν ἐπὶ 'Αδριανοῦ ἀκμάσαντα ποιητὴν Μεσομήδη, δεύτερον καὶ δύο ἄλλα ἀπὸ πολλοῦ γνωστὰ καὶ ἐσφαλμένως εἰς τὸν αὐτὸν Μεσομήδη ἀποδοθέντα καὶ 3) ἱκανὰ ἀδέσποτα ἐπιγράμματα καί τινα ἐκ τῶν λεγομένων 'Ανακρεοντείων. Προσέτι ὁ κ. Πεζόπουλος ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Συνέσιος ἔγραψεν ἐμμέτρως Αἰσωπείους μύθους καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἦτο καὶ μουσικὸς μελοποιήσας πολλὰ τῶν ἰδίων ποιημάτων.

Συνεδρία 73η τῆς 21ης Δεκεμβρίου 1936.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς 'Εταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

'Ο ἑταῖρος κ. Κ. Ἄμαντος, ἀνέπτυξε τὸ θέμα «τὰ ἔργα τῆς εὐποιΐας παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς.» 'Αφοῦ ἐν πρώτοις ὑπέμνησεν, ὅτι ὁ Χριστιανισμός, διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς ἀγάπης, τῆς αὐτοθυσίας, τοῦ ἀλτρουϊσμοῦ καὶ τῆς φιλανθρωπικῆς του ὀργανώσεως, οὐχὶ μόνον κατὰ τῶν διωγμῶν ἀντέστη, ἀλλὰ καὶ παρηγκώνισεν ἀρχαίας θρησκείας, ὡμίλησεν ἔπειτα περὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων τῶν Βυζαντινῶν, ἤτοι πτωχοκομείων, νοσοκομείων, γηροκομείων κτλ., ὡς καὶ τῆς σχετικῆς δράσεως τῆς 'Εκκλησίας καὶ τῶν μοναστηρίων, ἐξάρας τὰς φιλανθρώπους προσπαθείας πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἱερῶν ἀνδρῶν, οἷον τοῦ ἁγίου 'Αντωνίου, τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου καὶ τοῦ Κυπρίου Πατριάρχου 'Αλεξανδρείας 'Ιωάννου τοῦ 'Ελεήμονος. Καὶ τῶν ἰδιωτῶν δὲ ἡ φιλάνθρωπος διάθεσις καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων φροντὶς καταλλήλως ἐξήρθη ὑπὸ τοῦ κ. 'Αμάντου, ὅστις, ἀποβλέπων εἰς πάντα ταῦτα, ἐτόνισεν, ὅτι οἱ εὐκόλως κατηγοροῦντες τὸ Βυζάντιον, καλὸν θὰ ἦτο ν' ἀποβλέψωσιν εἰς τὴν μοναδικὴν φιλανθρωπικήν του ὀργάνωσιν.

Μετὰ ταῦτα, ὁ κ. Γρ. Κασιμάτης ἐξήτασε τὴν νομοθεσίαν Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, καὶ μάλιστα τῶν νεαρῶν αὐτοῦ, ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς πολιτικῆς. 'Αφοῦ ὁ ὁμιλητὴς ἔδωσε σαφῆ εἰκόνα τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν τῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἐνάτου αἰῶνος καὶ ἀνέλυσε τὰ αἴτια δι' ἃ ὁ Λέων ἔπρεπε ν' ἀποβῇ ὁ μέγας κοινωνικὸς μεταρρυθμιστής, ὁ μέλλων νὰ ὀργανώσῃ τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν ἐνδεῶν μέριμναν, εἰς ἣν ἡ 'Εκκλησία καὶ οἱ ἰδιῶται εἶχον ἐπιδοθῆ, παρετήρησεν ἔπειτα, ὅτι ἡ ἔρευνα τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι αὗται ἐμπνέονται μὲν ἀπὸ τὴν μυστικοπάθειαν τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς, δὲν συντελοῦν ὅμως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ἀδυνάτων. 'Ο Λέων ἤκουσε μὲν ὡς φιλόσοφος τὰ διδάγματα τῆς θείας διδασκαλίας, δὲν ᾐσθάνθη ὅμως ὡς Αὐτοκράτωρ τὸν πόνον τῶν ἀδυνάτων καὶ οὐδὲν ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

'Εν τῇ Βιβλιογραφίᾳ σημειοῦνται ὅσα ἐγράφησαν κατὰ τὸ 1936 ὑπὸ 'Ελλήνων καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ὑπὸ τῆς 'Εταιρείας ἐπιδιωκόμενον ἐπιστημονικὸν σκοπόν. Ταῦτα ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους. 'Επὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ ἐκδίδουσα 'Επιτροπὴ παρακαλεῖ πάντα Ἕλληνα δημοσιεύοντα σχετικὰς μελέτας, ὅπως ἀποστέλλῃ ἀντίτυπον αὐτῶν πρὸς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς 'Εταιρείας κ. Φ. Κουκουλὲν εἰς 'Αθήνας, ὁδ. Λεμησοῦ 12.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ—ΙΣΤΟΡΙΑ—ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

'Αγαθαγγέλου 'Ελαίας. Γλωσσάριο Λουλέβουργας. (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 332 - 339.)

'Αγαθαγγέλου Κυδωνίας καὶ 'Αποκορώνου. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ 'Ελληνικοῦ κλήρου ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Βενετοκρατίας. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 232-239, 364 - 368, 512 - 518.)

'Αθανασιάδου Κ. Αἱ ναυτικαὶ ἐξερευνήσεις κατὰ τοὺς 'Ελληνιστικοὺς καὶ Ρωμαϊκοὺς χρόνους. (Ναυτικὴ 'Επιθεώρησις τόμ. 31 σ. 326 - 346.)

'Αθηναγόρα τέως Μητροπ. Παραμυθίας. Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων. 'Ο ὁμηρικὸς κόσμος. Τὸ μέγα μυστικὸν τῶν νήσων τῶν Παξῶν καὶ τῆς 'Ελλάδος ἐν γένει. 'Αθῆναι 1936 Σελ. 64.

» » 'Η νῆσος τῶν Παξῶν εἶναι ἡ ὁμηρικὴ 'Ιθάκη. 'Εν 'Αθήναις 1936 Σελ.

» » 'Ο Σοφὸς διδάσκαλος καὶ ἱερομάρτυς Νικηφόρος Παράσχος ὁ Καντακουζηνὸς (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ' σ. 7 - 15, 45 - 54, 77 - 82.)

'Αμάντου Κ. 'Ο Θούριος τοῦ Ρήγα. ('Ελληνικὰ ἔτ. Η' σ. 197 - 211.)

» » Πόθεν τὸ ὄνομα Μανιάκης. (Αὐτόθι σ. 246.)

» » Ταχυδρομικὸν σημείωμα. (Αὐτόθι σ. 268 - 270.)

» » Κοραῆς καὶ Καποδίστριας. (Αὐτόθι σ. 289 - 314.)

» » 'Ανατολὴ καὶ δύσις. (Αὐτόθι ἔτ. Θ' σ. 32 - 36.)

» » Οἱ προνομιακοὶ ὁρισμοὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. (Αὐτόθι σ. 103 - 166.)

» » Γεώργιος Κορέσσιος. ('Αθηνᾶ τόμ. 46 σ. 191 - 204.)

» » 'Ανέκδοτον σχέδιον διαλόγου τοῦ 'Αδαμαντ. Κοραῆ. (Αὐτόθι σ. 257-277.)

Anagnostopulos G. Über das neugriechische εἶναι (= ἐστί, εἰσὶ) (Glotta 25 σ. 9 - 11.)

'Αναγνωστοπούλου Γ. Περὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ ῥήματος ἐργῶ. ('Αθηνᾶ τόμ. 46 σ. 249.)

» » 'Εκ τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Παναγιώτου Στ. 'Αραβαντινοῦ: Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Νικόλαον Ζωσιμᾶν. ('Ηπειρωτικὰ χρονικὰ τόμ. 10ος σ. 187 - 191.)

Ἀνδρεάδου Ἀ. Ἡ Ἑπτανησιακὴ δημοσία οἰκονομία κατὰ τὴν περίοδον 1797 - 1814. (Ἐκδίδεται ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέως ἐπιμελείᾳ Βαλερίου Μέξα. (Ἑταιρεία πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑπτανησιακῶν μελετῶν ἀριθ. 4.) Κέρκυρα 1936 Σελ. 62.

Ἀνδρεάδου Γεωργ. 8 Σεπτεμβρίου 1822. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ′ σ. 302 - 304.)

Ἀνδριώτη Ν. - Κριαρᾶ Μ. Εὑρετήριον τῶν περιεχομένων ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Ἀθηνᾶ τόμοι Α′ — ΜΕ′. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 568 + ζ′.

Andriotis N. Etymologische Erklärungen neugriechischer Dialekt Wörter aus den Inseln des Ägäischen Meeres. (Glotta 25 σ. 11 - 20.)

Ἀνεφορέτε Γιάννε. Ποντιακὰ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ φύλλα τεύχ. 4 - 5 σ. 45.)

Ἀντωνοπούλου Γ. Ἡ στρατιωτικὴ ἰατρικὴ παρ' ἡμῖν ἀπὸ τοῦ 1891 - 1928. Σελ. ;

Ἀνωνύμου. Λαογραφία: ἔθιμα, ποιήματα, προλήψεις, ἐργασία, γνωμικά, ἀνέκδοτα. (Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος (Ρεθύμνου), ἀριθ. 265 σ. 7, 266 σ. 7, 267 σ. 7, 268 σ. 7, 269 σ. 7, 270 σ. 271 σ. 7, 272 σ. 7, 273 σ. 7, 275 - 276 σ. 7, 277 σ. 7, 278 - 279 σ. 7, 280 σ. 7, 281 - 282 σ. 7, 283 σ. 7, 284 σ. 7.

» » Δημώδη ᾄσματα. Ἡ νιόνυμφη. (Ραδάμανθυς τεῦχ. 457 σ. 7.)

» » Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βοιωτίας καὶ Φθιωτιδοφωκίδος. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ Α′ σ. 33 - 34.)

» » Σουρμενίτικα ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 1 σ. 13.)

» » Τσ' Ὠργιᾶς τὸ κάστρον. (Αὐτόθι σ. 26 - 27.)

» » Δημοτικὰ Ἑλληνικὰ Τραγούδια στὸν Πόντο. (Αὐτόθι τεῦχ. 2 σ. 23.)

» » Σατυρικὰ τραγούδια τοῦ Πόντου. (Αὐτόθι σ. 28.)

» » Ἄγγελοι παραμῦθι Σουρμένων. (Αὐτόθι τεῦχ. 4 - 5, σ. 43.)

» » «Ἡ Σπάπουλα» (Αὐτόθι τεῦχ. 6, σ. 21.)

» » Ποντιακὰ ἀνέκδοτα. (Αὐτόθι τεῦχ. 7 - 8 σ. 18.)

» » Λεξιλόγιον ὀψαρτυτικῆς. (Ὑγεία ἔτ. ΙΓ′ σ. 15 - 16, 35 - 36, 55 - 56, 97 - 98, 118 - 119, 136 - 137, 156 - 158, 175 - 176, 196 - 197, 217 - 218.)

» » Νησιώτικο προικοσύμφωνο. [Σίφνου 18 αἰῶνος.] (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Η′ σ. 3668.)

» » Δημοτικὰ θαλασσινὰ τραγούδια. Τὸ καράβι κι' ὁ Παπᾶς. (Αὐτόθι σ. 3673.)

» » Τὸ τραγούδι τοῦ Βέργα, ἀνέκδοτα Δημοτ. τραγούδια. Παραμύθι. (Κρητικὲς Σελίδες ἔτ. Α′ σ. 25 - 6, 67, 126, 168, 219.)

» » Συνθηματικαὶ λέξεις Αἴνου - Κεσσάνης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. τόμ. Β′ σ. 96.)

» » Μῦθος Ἀδριανουπολίτικος. (Αὐτόθι σ. 201 - 202.)

Ἀποστολάκη Γιάννη. Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Αἰσθητικὴ μελέτη. 1936 Σελ. 83.

Ἀποστολίδου Κ. Περὶ τῆς μονῆς τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσσης. (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 50 - 82.)

» » Συμβολὴ Δ′ εἰς τὴν Θρᾳκικὴν βιβλιογραφίαν. (Αὐτόθι σ. 382 - 398.)

» » Διορθώσεις εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ παραρτήματος τοῦ Γ′ τόμου (Αὐτόθι σ. 398 - 399.)

» » Ὀνόματα συγγραφέων τῶν εἰς τὰς 4 συμβολὰς εἰς τὴν Θρᾳκικὴν βιβλιογραφίαν πραγματειῶν. (Αὐτόθι σ. 400 - 409.)

» » Περὶ Κουκλένης καὶ τῆς φερωνύμου αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης Μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β′ σ. 3 - 40.)

» » Ἀποκατάστασις Θρᾳκικῆς ἐπιγραφῆς. (Αὐτόθι σ. 222 - 224.)

Ἀποστολίδου Κ. Ἡ τοῦ Βικαρίου τῆς Θρᾴκης Σολομόνος ἐπιτάφιος ἐπιγραφή. (Αὐτόθι σ. 225 - 234.)

Ἀργυρίου Ἀ. Τέσσερες ἐξωφρενικὲς ἑλληνικὲς προλήψεις. (Ἠλειακὰ Χρονικά. Χρ. Α′ σ. 92.)

Ἀργυροπούλου Π. Ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος καὶ ἡ συνταγματικὴ προσπάθεια τοῦ 1841. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η′ σ. 247 - 267.)

» » Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος κατὰ τὸ 1841. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Θ′ σ. 85 - 102.)

Ἀρδαβάνη - Λυμπεράτου Σ. Νοσοκομεῖα ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ Κρήτῃ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. (Ἑλληνικὴ Ἰατρικὴ ἔτ. 10, σ. 728 - 239.)

» » Τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν ἰατρικὸν βιβλίον. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἀριθ. 342, σ. 96 - 97.)

» » Ἡ ψυχοπαθολογία τοῦ Οὔγου Φωσκόλου. Ἀλεξάνδρεια 1936 Σελ. 96.

Ἀσιατίδη Α. Παιδικὲς ἀναμνήσεις ἀπὸ ἕνα ταξείδι στὴ Λειβερά. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 2 σ. 14 - 18.)

» » Ὁ Σκορδοκεφάλογλης. (Αὐτόθι σ. 25.)

» » Λαϊκὰ τραγούδια τοῦ Πόντου. (Αὐτόθι σ. 27.)

» » Τῇ Κριάρονος ἡ Μεσελέ. (Αὐτόθι τεῦχ. 3 σ. 23 - 24.)

» » Τῇ Διαβόλονος ἡ Μεσελέ. (Αὐτόθι τεῦχ. 4 - 5 σ. 44.)

» » Ποντιακὰ λαϊκὰ ἀνέκδοτα. (Αὐτόθι τεῦχ. 6 σ. 22, τεῦχ. 7 - 8 σ. 6.)

» » Ποντιακὰ παραμύθια. (Αὐτόθι σ. 20.)

Ἀσπρέα Γ. Κουρσαρόκαστρα καὶ Κουρσαροφωλιές. Ἡ Γραμβούσα καὶ τὰ κουφονήσια. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Η′ σ. 3399 - 3400.)

Αττικίδη Βάκη. Δημοτικὰ θαλασσινὰ τραγούδια. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Η′ σ. 3537 - 3538.)

» » Κεφαλλωνιὰ καὶ Κεφαλλωνῖτες. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Η′. σ. 3581 - 3582.)

» » Οἱ θαλασσινοὶ καὶ ἡ πρόγνωσις τοῦ καιροῦ. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Η′ σ. 3609 - 3610.)

Βακαλοπούλου Ἀπ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς τοῦ 1430 ὑπὸ τῶν Τούρκων. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ′ σ. 26 - 35, 65 - 73.)

Βαλαβάνη Ἰ. Παραμύθια Ἀμισσοῦ. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 6 σ. 228 - 239.)

Βαλέτα Γ. Τὰ νέα Λεσβιακὰ γράμματα. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ′ σ. 12 - 16, 49 - 56, παράρτ. σ. 23 - 38.)

» » Δ. Βερναρδάκη. Δημοσία ἐκπαίδευσις. (Αὐτόθι παράρτ. 70 - 79).

» » Σολωμικά. (Ἰόνιος Ἀνθολογία τεῦχ. 107 - 109 σ. 73 - 76)

» » Βιβλιογραφίαι Ἑλλήνων λογίων καὶ ἐπιστημόνων. Ἀθανάσιος Χριστόπουλος. (Γενικὴ Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία ἔτ. Γ′ σ. 8 - 14.)

» » Ὁ Ἀνδρέας Καρκαβίτσας στὴ Μυτιλήνη. (Ἠλειακὰ Χρονικὰ Χρ. Α′ σ. 63 - 65.)

» » Φιλολογικὰ στὸν Ἐρωτόκριτο. (Κρητικὲς Σελίδες Α′ σ. 156 - 7.)

» » Οἱ Ἰωαννῖται τῆς Ρόδου καὶ ἡ πειρατική των δρᾶσις. (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ′ σ. 332 - 333.)

» » Ἀμπετὶν Πασᾶς Ντῖνος, ὁ φιλέλλην ἑλληνιστὴς καὶ ποιητής. (Ἐργασία τεῦχ. 321 σ. 190.)

» » Μία ἄγνωστη βιογραφία τοῦ Σολωμοῦ. (Αὐτόθι τεῦχ. 346, σ. 887 - 888.)

» » Ἕνα συντρίμι δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. (Μακεδονικὲς ἡμέρες ἔτ. Δ′ σ. 191 - 193.)

Βαλέτα Γ. Βιζυηνοῦ. Οἱ στίχοι στὸ Φρενοκομεῖο. (Μακεδονικὲς ἡμέρες ἔτ. Δ′ σ. 272 - 279.)

» » Ἡ λεσβιακὴ ἀναγέννησις (1801 - 1841). Καλλονὴ 1936 Σελ. ;

» » Ἐρωτόκριτος καὶ Λογιωτατισμός. (Κρητικὲς Σελίδες ἔτ. Α′ σ. 262 - 7.)

» » Σολωμοῦ προφορικοὶ στοχασμοί. Ἀλεξάνδρεια 1936 Σελ. 30.

» » Φιλολογικὰ στὸν Κρυστάλλη. Μυτιλήνη 1936 Σελ. 16.

» » Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Φαναριῶτες 1825 - 1891. Μυτιλήνη 1936 Σελ. 40.

» » Ὁ Μηθύμνης Πανάρετος ὁ Κύπριος, ἀναμορφωτὴς τῆς Λέσβου. (Πάφος Β′. σ. 117 - 18.)

Βασματζῆ Θεοδώρου. Οἱ Χιώτισσες κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ′ σ. 3725 - 3726.)

Βαφείδου Νικολ. Ἀρχιμανδρ. Τὸ ἐν Διδυμοτείχῳ μετόχιον «ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος». (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 212 - 220.)

Bees N. Zur mittel - und neugriechischen Ortsnomenklatur des Mainatischen Hochandes (Glotta 25 σ. 20 - 26.)

Βέη Ν. Ἡ μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινόνης Παναγίας τῆς Ναυπακτιωτίσσης, ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ ὁ ἐξ Ἀγκῶνος. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933, περίοδος Γ′ τόμ. Β′ σ. 3 - 16 δ.)

» » Ἰωάννης Βηλαρᾶς καὶ Ἀναστάσιος Ἰω. Καραμίχου. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἀριθ. 349 σ. 7 - 8.)

» » Ἡ νέα ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ. (Νέα Ἑστία τόμ. 19 σ. 1037 - 1040.)

» » Ἡ Ὕδρα κατὰ τὸ 1832. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Δ′ σ. 53 - 54, 73 - 76.)

» » Ἐκ τοῦ βιβλιογραφικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Μητροπολίτου Μηδείας καὶ Σωζοπόλεως. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β′ σ. 236 - 237.)

» » Ἀνδρέας Λασκαρᾶτος καὶ Jean Pio. (Νέα Ἑστία Χριστούγεννα 1936, σ. 36 - 39.)

Βέρτη Ν. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἔτος 1930. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 162.

» » Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ κατὰ νόμον κατατιθεμένων ἀντιτύπων 1934. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 151.

» » Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία - Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ κατατεθειμένων ἀντιτύπων. Τεῦχος Γον 1935 Σελ. 110.

Βιζουκίδου Π. Ὁ Γάϊος καὶ αἱ εἰσηγήσεις αὐτοῦ. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1937 Σελ. 95.

Βλαχογιάννη Γ. Ἡ πεσμένη Κολώνα. (Νέα Ἑστία τόμ. 19 σ. 167 - 172.)

Βογαζλῆ Δ. Δύο ποιήματα ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β′ σ. 194 - 196.)

Βουδούρη Λ. Ἀγγέλου. Ἡ Ἱερὰ μονὴ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τῆς νήσου Πρώτης. (Ὀρθοδοξία ἔτ. ΙΑ′ σ. 185 - 187, 248 - 251, 277 - 281, 309 - 313.)

Βουρβέρη Κωνστ. Τὸ πρόβλημα τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως. Ἀθῆναι 1936. Σελ. 174 + ιβ′.

Βρατσάνου Δ. Ἱστορία τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεων 1936 Σελ. 388 + XV.

Βυζαντίου Κ. Βαβυλωνία. Μετὰ προλόγου Ν. Λάσκαρη. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 95.

Γατοπούλου Δ. Ὁ στρατηγὸς Καλλέργης καὶ ὁ κόμης Σπόνεκ. (Ἐθνικὸς κῆρυξ Φεβρουαρίου σ. 8 - 9.)

» » Ὁ Ἰουδαῖος Δὸν Δαυῒδ Πατσιφίκος καὶ ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας, (Ναυτικὴ Ἑλλὰς τόμ. Η′ σ. 3508.)

Γεδεὼν Μαν. Μνεία τῶν πρὸ ἐμοῦ 1800 - 1863 - 1912. Ἀθῆναι Σελ. 472.

» » Πατριαρχικαὶ ἐφημερίδες. Μέρος Α′ 1500 - 1660. Ἀθῆναι 1936. Σελ. 120. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Γ′ σ. 29 - 46.)

» » Εἰκασίαι μετὰ ἔρευναν ἐνοριακῶν κωδίκων Κωνσταντινουπόλεως. (Αὐτόθι σ. 79 - 97.)

» » Παλαιᾶς Εὐωρίας Θρακῷα κέντρα. (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 5 - 34.)

» » Διαθῆκαι δύο Θρᾳκῶν διδασκάλων. (Αὐτόθι σ. 201 - 211.)

Γερακάρη Ν. Σελίδες ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 535 + η′.

Γερμανοῦ Μητροπ. Σάρδεων. Συμβολὴ εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἑξῆς. (Ὀρθοδοξία ἔτ. ΙΑ′ σ. 36 - 45, 55 - 62, 86 - 95, 138 - 145, 167 - 173, 198 - 207, 240 - 247, 263 - 271, 300 - 308, 337 - 344.)

» » Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς ἐπαρχίας Κρήτης. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 82 - 101, 282 - 284.)

Γεωργακᾶ Δημ. Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ τοπωνυμίου Φιλιατρά. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η′ σ. 315-318.)

» » Νεοελληνικὰ γλωσσικὰ ἀνάλεκτα. (Ἀθηνᾶς τόμ. 46 σ. 97 - 122.)

» » Τὰ μετὰ τοῦ θεο - σύνθετα. (Αὐτόθι σ. 123 - 135.)

» » Σουφλί. Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ τοπωνυμίου. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β′ σ. 97 - 104.)

Γεωργακοπούλου Γεωργ. Οἱ λιμένες τῶν ξένων εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐν Ἀθήναις 1935 Σελ. 31.

Γεωργακοπούλου Ι. Τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικὸν διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἔκδοσις δευτέρα. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 146.

Γεωργαντᾶ Ἀντ. Βίος τοῦ Ἰωάννου Γκούρα. (Ῥουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Α′ σ. 35-36).

Γεωργιάδου Κ. Χ. Ἕλληνες καὶ Ῥῶσσοι κατὰ τὸν Ι′ αἰῶνα. (Μακεδονικὸν ἡμερολόγιον, ἔτ. 12 σ. 233 - 236.)

Γεωργιάδου Κλεάνθους. Ἡ καταγωγὴ τῶν Κυπρίων. Λευκωσία 1936 Σελ. 351 + κα′.

Γιαλούρη Ἀντωνίου. Χαῖρε πόλις τοῦ Παμβασιλέως. Ἀθήνα (1935) Σελ. 149.

» » Ἕνας διηγηματογράφος, Ἄρχης Κόβας. (Λόγος φ. 2 Ἀπριλίου 1936).

» » Στερνοὶ Φαναριῶτες λόγιοι, Ἡλίας Ταντaλίδης. (Νεοελληνικὰ Γράμματα 12 Ἰανουαρ. 1936 ἀριθ. φύλλ. 40 σελ. 3. 14 καὶ 19 Ἰανουαρίου 1936 ἀριθ. φύλλ. 41 σ. 3 καὶ 15.)

» » Ἐκεῖνοι ποῦ φεύγουν. Λύσσανδρος Πράσινος. (Νέα Ἐποχὴ φ. Αὐγούστου - Σεπτεμβρίου 1936 ἀρ. 6 καὶ 7 σ. 38 - 39.)

Γιαννακούρου Ι. Δύο ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ σιγίλλια. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Θ′ σ. 69 - 84.)

Γιαπανᾶ Χ. Κυπριακὰ παραμύθια. Τὸ Βασιλόπουλλον (Πάφος Χρόν. Β′ σ. 51 - 52).

Γκανούλη Γ. Ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς Σιατίστης. (Μακεδονικὸν ἡμερολόγιον ἔτ. 12. σ. 97 - 102.)

Γλαύκου Χρίστη. Τὸ ὄνειρον τῆς Παναγίας. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΒ′ σ. 154 - 155).

Γολέμη Δημ. Τὰ χέλια κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν καὶ σήμερον. (Ἁλιευτικὴ Ἐπιθεώρησις τεῦχ. 11 - 12 σ. 21 τεῦχ. 17 σ. 20.)

Γρ. Χ. Εἰς τὴν φωλεὰν ἑνὸς ἱστορικοῦ τυράννου. (Ὁ Χρυσοῦς αἰὼν ἔτ. Γ′ σ. 649 - 653.)

Δασκαλάκη Βασ. Τὰ πουλιὰ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ κεφαλάδες. (Κυνηγετικὰ Νέα ἀριθ. 114 σ. 7 - 8.)

» » Τὰ Μπεκατσίνια. (Αὐτόθι ἀριθ. 117 σ. 107 - 109.)

Δεληβασίλη Γ. Ἀνέκδοτα δημοτικὰ τραγούδια (Κρητικὲς σελίδες ἔτ. Α′ σ. 126, 168.)

Δεληγιάννη Β. Τὸ ἀμπατζηλίκι στὴ Θράκη. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. τόμ. Β′ σ. 56 - 68.)

» » Λαογραφικά, ἱστορικὰ σημειώματα καὶ παραδόσεις. (Αὐτόθι σ. 105-112.)

» » Γλωσσάριο τοῦ Δγὰν - Κιοϊ Μαλγάρων. (Αὐτόθι σ. 112 - 118.)

Δεληγιάννη Γ. Δαπόντε ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Καλλίνικον Γ′ (Θεολογία τόμ. ΙΔ′ σ. 70 καὶ 71.)

Δεντρινοῦ Εἰρ. Στέλιος Χρυσομάλλης (Ἰόνιος Ἀνθολογία τεῦχ. 104 - 106 σ. 2-6, τεῦχ. 107 - 109 σ. 68 - 72).

Δημοπούλου Π. Ἡ αἰωνία Ἑλλάς. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 290.

Δραγούμη Στεφ. Ἡ Παλαιὰ Ζάκυνθος (Ἰόνιος Ἀνθολογία τεῦχ. 104 - 106 σ. 22 - 24).

Δυοβουνιώτου Κ. Τὰ ὑπ' ἀριθ. 117 καὶ 356 χειρόγραφα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου (Θεολογία τόμ. ΙΔ′ σ. 24 - 29).

» » Δωρεαὶ Χειρογράφων εἰς τὸ Θεολογικὸν Σπουδαστήριον τοῦ Πανεπιστημίου. (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ′ σ. 6 - 8, 155 - 156).

» » Δωρεὰ Μουσικοῦ Χειρογράφου εἰς τὸ Θεολογικὸν Σπουδαστήριον (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ′ σ. 323 - 324.)

Ἐγκυκλοπαίδεια Νεοελληνικὴ Φιλολογικὴ (ἔκδ. Ἀνεξάρτητου) Α - ΑΚ.

Ἐρανιστή. Οἱ γάμοι στὰ νησιά μας (Ναυτικὴ Ἑλλὰς τόμ. Η′ σ. 3568).

Ἑταιρεία πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑπτανησιακῶν μελετῶν. Ἔκθεσις πεπραγμένων τοῦ ἔτους 1935. Κέρκυρα 1936. Σελ. 14.)

Εὐαγγελίδου Τρ. Πολυχρόνιος Δημητρίου. (Θρακικὰ τόμ. 7ος σ. 228 - 229.)

» » Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατείας. [Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι Καποδιστρίου.] Ἐν Ἀθήναις 1936 τόμ. Α′ Σελ. 373 + CL, τόμ. Β Σελ. 547.

Εὐαγγελίδου Τρ.— Μιχαηλίδου Μ. Νουάρου. Ἱστορία τῆς νήσου Κάσσου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 377 + ε′.

Εὐσταθίου Ν. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 48.

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου. Ἐπιστολαὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η′ σ. 271 - 288 καὶ Θ′ 55 - 68).

Ζαγανιάρη Β. Τὰ φαρμακευτικὰ φυτὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ 80.

Zakythinos D. Une princesse française à la cour de Mistra an XIVe siécle. Isabelle

» » de Lusignan Cantacuzène (Revue des étud. gr. 49 σ. 62 - 76).

Ζακυθηνοῦ Δ. Ἡ λατινικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἁγίου Λαυρεντίου. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Θ′ σ. 29-31.)

Ζαργάνη Ι. Εὐβοϊκαὶ τοπωνυμικαὶ ἔρευναι. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Α′ σ. 172 - 176.)

Ζέπου Παν. Συνταγμάτιον Νομικὸν Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντη βοεβόδα,

» » ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας 1780 Ἀθῆναι 1936 Σελ. 267 + ι′.

Ζερμπᾶ Δ. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ Γάλλοι εἰς Παξοὺς (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις τεῦχ.

» » 148 σ. 83 - 111 καὶ 149 σ. 229 - 259 καὶ ἐν ἰδιαιτ. τεύχει Σελ. 65).

Ζήση Εὐστρ. Διάφορα Αὐδημίου. (Θρακικὰ τόμ. 7ος σ. 319 - 331.)

» » Παροιμίαι καὶ παροιμειώδεις φράσεις Αὐδημίου (Αὐτόθι σ. 340 - 350.)

Ζώη Δ. Προσθῆκαι εἰς βιβλιογραφίαν Σολωμοῦ (Ἰόνιος Ἀνθολογία τεῦχ. 104-106 σ. 10 - 13).

» » Ἐπαναστατικὸν κίνημα ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὸ 1801. (Αὐτόθι σ. 17 - 19).

» » Ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ.

» » (Αἱ Μοῦσαι ἀριθ. 600 σ. 4, 601 σ. 2.

» » Ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη ζωὴ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ τῶν συγγενῶν του (Αὐτόθι τεῦχ. 956 σ. 1 - 2.)

Ζώη Δ. Ἵδρυσις ἀδελφάτου ἐν Ζακύνθῳ. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Γ′ σ. 13 - 28.)

Ζώρα Γ. Σολωμικὰ σημειώματα (Ἰόνιος Ἀνθολογία τεῦχ. 110 - 112 σ. 80 - 82.)

» » Χάρος καὶ Ἔρωτας (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἀριθ. 346 - 347 σ. 349.)

Zoras Giorgio. Atene nel suo centenario di capitale ellenica. (L'Europa Orientale ἔτ. 15 391 - 403).

» » Demetrio Vernadakis. (Αὐτόθι σ. 98 - 101.)

» » Aristomenis Provelenghios. (Αὐτόθι σ. 101 - 103.)

Ζώτου Δημ. Ἡ ξενιτειὰ τῶν Ἠπειρωτῶν. Ἀθήνα 1936 Σελ. 40.

Θαλασσινοῦ. Τὰ Φύκια. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς τόμ. Η′ σ. 3462).

» » Ἡ σμύρνα. (Αὐτόθι τόμ. Η′ σ. 3698).

Θεοτόκη Σπ. Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Τόμ. Β′ τεῦχ. Α′. Ἱστορικὰ Κρητικὰ ἔγγραφα ἐκδιδόμενα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς Βενετίας. Θεσπίσματα τῆς Βενετικῆς Γερουσίας 1281 - 1385. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 332 + ιη′.

Θεοφανίδου Ι. Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. (Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον, σειρὰ Α′ τεῦχ. Ζ′ σ. 33 - 40).

» » Αὐτοβιογραφία Θεοδώρου Κολοκοτρώνη... ὑπὸ Γ. Τερτσέτη. (Αὐτόθι σ. 49 - 128.)

» » Ἀρχεῖον Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. (1821 - 1834). (Αὐτόθι σ. 217 - 296.)

Ἰεζεκιὴλ. Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα Καλαμάτας. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 32.

Ἰντιάνου Ἀντ. Κύπριοι ποιητάρηδες. Κωσταντῖνος Φιλίππου. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Β′ σ. 231 - 35.)

» » Κυπριακὰ ἐρωτικὰ ποιήματα. (Αὐτόθι σ. 493 - 498).

Ἰωακεὶμ Μητροπ. Σερβίων καὶ Κοζάνης. Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ὁσίου Νικάνορος.

» » (Μακεδονικὸν ἡμερολόγιον ἔτ. 12 σ. 249 - 253).

Ιωακειμίδη Π. Ἡ τραγῳδία τῆς Ὀρδοῦ. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 1 σ. 19 - 21.)

» » Ἑλλαδικὰ τραγούδια. (Αὐτόθι τεῦχ. 3 σ. 28).

» » Φιλολογικὴ ἀποκατάσταση δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Πόντου. (Αὐτόθι τεῦχ. 4 - 5 σ. 10 - 13).

» » Τὰ ἱστορικὰ τραγούδια τοῦ Πόντου. (Αὐτόθι τεύχ. 7 - 8 σ. 14 - 15).

Ἰωαννίδου Ἰ. Κωνσταντῖνος ΙΒ′. Τόμ. Β′ Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 888.

Κ. Π. Ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα ἀποκείμενα ἐν τῷ ἀρχείῳ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Κιμώλου. (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ′ σ. 27 - 29, 35 - 37, 50 - 52,

» » 138 - 140.)

Καιροφύλα Κ. Ἡ Ζάκυνθος ὅπως τὴν εἶδαν οἱ περιηγηταί. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1936 σ. 157 - 190.)

» » Τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια. Ἀλεξάνδρεια 1936. Σελ. 32.

» » Ἓν ἄγνωστον ἔργον τοῦ Ἀδ. Κοραῆ. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η′ σ. 349 - 350.)

» » Φραγκίσκος Ρώμας καὶ τὸ Προξενεῖον Τουρκομεριτῶν εἰς τὴν Ζάκυνθον. (Ἰόνιος Ἀνθολογία τεῦχ. 104 - 106, σ. 19 - 20.)

» » Ποικίλα σημειώματα. (Αὐτόθι σ. 21.)

» » Σεισμὸς εἰς τὰς Στροφάδας. (Αὐτόθι σ. 21.)

» » Γύρω ἀπὸ τὸν Σολωμόν. (Αὐτόθι τεῦχ. 110 - 112 σ. 85 - 87.)

Κακριδῆ Ι. Νεοελληνικὰ πάρεργα. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1936. σ. 347 - 351.)

Καλαντζῆ Κώστα. Ὁ ἱστορικὸς Ἀμβρόσιος Φραντζῆς ὁ κληρικός, ὁ πολεμιστὴς καὶ διπλωμάτης (1771 - 1851). Ἀθῆναι 1936 Σελ. 37.

Καλλιγᾶ Π. Τὸ Μοναστήρι τῆς ἁγ. Τριάδος. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Δ'. σ. 51-52.)

Καλογεροπούλου Διον. Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακώβου Πολυλᾶ. (Ἰόνιος Ἀνθολογία τεῦχ. 110 - 112 σ. 87 - 88.)

Κολοκουβάρου Ε. Τὰ εἴδη τῶν παραγαδιῶν μας. (Ἁλιευτικὴ Ἐπιθεώρησις τεῦχ. 16 σ. 17 - 18, 17 σ. 17, 18 σ. 19 20, 20 - 21 σ. 15.)

Καλυβοπούλου Μιχ. Ἡ πλάκα στὸ Βουλιαράτι.(Ἡ βόρειος Ἤπειρος τεῦχ. 12 σ. 19-21.)

» » Προφητεῖαι τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 - 14 σ. 20 - 23, 15 σ. 13 - 20, 16 σ. 13 - 16, 17 σ. 12 - 14, 18 σ. 11 - 14.)

Καμενίδη Θ. Κότας. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 6 σ. 18.)

Καμπάνη Ἀρίστου. Ἱστορία τῆς νέας Ἑλληνικῆς Κριτικῆς (1800 - 1925). Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 176.

Καμπούρογλου Δημ. Ἡ κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Ἀθήνας. (Νέα Ἑστία τόμ. 19 σ. 820 - 821.)

» » Ἡ Ἀρσίδα. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς τόμ. Η' σ. 3410)

Κανδηλάπτη Γ. «Ἀφωρισμένε». (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 2 σ. 24 - 25.)

» » Γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν χωρίων κωμοπόλεων καὶ πόλεων Χαλδίας. (Αὐτόθι τεῦχ. 3 σ. 14, 4 - 5 σ. 32.)

» » Ποντιακὰ ἀνέκδοτα, (Αὐτόθι τεῦχ. 4 - 5 σ. 45.)

Κανελλοπούλου Κ. Ἡ Μικρασιατικὴ ἧττα Αὔγουστος 1922 μετὰ 12 σχεδιαγραμμάτων. Ἀθῆναι 1936. Σελ. 331.

Καπνᾶ Ν. Ὁ Γιατρὸν κι' ὁ Κασάπς. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 3 σ. 19.)

Kapsomenos S. Μοῦργος (Byz. Zeit. 36. σ. 316 καὶ 317.)

Karathanasis D. Sprichwörter und Sprichwörtliche Redensarten des Altertums in den rhetorischen Schriften des Michael Psellos, des Eustathios und des Michael Choniates sowie in anderen rhetorischen Quelleu des XII Jahr. München 1936 Σελ. 128.

Καραθάνου Ἀθ. Λαϊκαὶ παραδόσεις Σαμαρίνης. (Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας σ. 165 - 167.)

Καρπαθίου Ἐμμ. Ἐπικήδεια ἔθιμα ἐν Νάξῳ ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ' Σελ. 180.)

» » Ὁ Κώδιξ Α' τῆς μητροπόλεως Παροναξίας. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔτ. Κ' σ. 139 - 141, 164 - 172, 200 - 204.)

Κιωλῆ Λ. Παναγία ἡ Ποταμίτισσα. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΒ' σ. 54 - 56.)

Κλεομβρότου Ε. Ὑπῆρξε ναὸς τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου εἰς Ἵππειος (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ' Παράρτημα σ. 39 - 42.)

Κληρίδου Ν. Ἀπὸ τὸν ἅγιον Θεόδωρον Ἀγροῦ (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΒ' σ. 34-46.)

» » Ἀπ' τὶς ἱστορίες τῆς Παπαδκιᾶς. (Αὐτόθι σ. 151 - 152.)

» » Πουλητήρια Ἔγγραφα. (Αὐτόθι σ. 305 - 309.)

» » Οἱ καλλικάντζαροι στὴν Κύπρο. (Κυπριακὰ Γράμματα Β'. σ. 33 - 40.)

Κλόκκαρη Ἀντ. Γεωργικὰ γνωμικά. (Κυπριακὰ Γράμματα Β' σ. 209 - 211.)

Κόβα Ἀρχη. Στὰ μάτια καὶ στὰ χείλη κι' ἄλλα διηγήματα. Φανάρι. Πόλη 1936. Σελ.

Kolias G. Das Lehngut von Gravia (Byz. Zeit. 36 σ. 330 - 336.)

Κορνάρου Β. Ἐρωτόκριτος. Ἔκδ. Στ. Ξανθουδίδου. Ἔκδ. Β' Ἀθῆναι 1936 Σελ. 416. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων βιβλίων).

Κορόζου Γ. Βοιωτικὴ ἱστορία. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Α' σ. 23 - 30.)

Κουγέα Σ. Ὁ τάφος ἑνὸς Ἕλληνος ἀγωνιστοῦ εἰς τὸ Μόναχον (τοῦ Ἠλία Κατσάκου Μαυρομιχάλη). (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1936 σ. 433 - 446.)

Κουγέα Σ. Ἀπόδειξις ἐπὶ παπύρου τοῦ ἔτους 128 μ. Χ. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Θ' σ. 16.)

» » Ἡ ἐκ Βεροίας βυζαντινὴ ἐπιγραφή. (Αὐτόθι σ. 167 - 170.)

» » Περὶ τοῦ πρώτου Ἕλληνος μεταφραστοῦ τοῦ Γκαῖτε Παπαδοπούλου. (Αὐτόθι σ. 170 - 1.)

Κουϊμουτσοπούλου Δημ. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος πρὸς Πανοῦτσον Νοταρᾶν. (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ' σ. 8 - 10.)

Κουκουλὲ Φ. Τὸ σφουγγᾶτον τοῦ ἁγίου Γεωργίου. (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1936 σ. 281 - 290.)

» » Μορφολογικὰ καὶ γραμματολογικὰ ζητήματα. (Glotta τόμ. 25 σ. 159-166.)

Κουλέλη Δ. Πέτρος Δ. Ζητουνιάτης. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Α' σ. 20 - 22.)

Κουρίλα Εὐλογίου, Λαυριώτου. Θεόκλητος Πολυειδής. Τὸ Λεύκωμα αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ ἐξ ἀνεκδότου κώδικος. Ὁ Φιλελληνισμὸς τῶν Γερμανῶν. (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 83 - 143.)

Κουρμπελῆ Ν. Ἀγγλοελληνικὸν λεξικὸν ναυτικῶν ὅρων. (Ναυτικῶν, τεχνικῶν, ἐμπο-
» » ρικῶν, ἀστρονομικῶν, μετεωρολογικῶν κτλ.). Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 431.

Κουτσογιαννοπούλου Δ. Ἀνάμεσα στοὺς ἀντάρτες τοῦ Πόντου. Θεσσαλονίκη 1936 Σελ. 54.

Κριαρᾶ Μαν. Παρατηρήσεις εἰς τοὺς «διδακτικοὺς Λόγους» τοῦ Μάρκου Δεφανάρα (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 136 - 152.)

» » Διαλεχτὲς σελίδες ἀπὸ τὸ «Γύπαρη». (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης
» » Ἑλλάδος 1936 σ. 303 - 318).

Kriaras M. Κριτικὰ καὶ γραμματικὰ εἰς τὸ Κρητικὸν Θέατρον (Byz. Neugr. Jahrbuch XII σ. 50 - 60.)

Κριτσωτάκη Ἰ. Ἡ 1η Μαρτίου. Χελιδονισμός. (Διδασκαλικὴ ζωὴ Χρ. Β' σ. 235 - 237.)

» » Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. (Αὐτόθι σ. 320 - 324.)

Κτενᾶ Χριστοφ. Ἅπαντα τὰ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἱερὰ καθιδρύματα. Ἀθῆναι 1935 Σελ. 908.

Κτενιάδη Ν. Οἱ πρῶτοι Ἑλληνικοὶ Σιδηρόδρομοι. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 181.

Κυριαζῆ Ν. Κυπριακὴ βιβλιογραφία. Ἐν Λάρνακι 1935 Σελ. 343.

» » Δύο σταθμοὶ τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου. (Κυπριακὰ χρονικὰ ἔτος ΙΒ' σ. 1 - 34.)

» » Ἦτο ἡ Κύπρος παλαιόθεν πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς Αἰγύπτου. (Αὐτόθι σ. 41 - 43.)

» » Ἑπτανήσιοι ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 62 - 64.)

» » Προξενικὰ ἔγγραφα (Αὐτόθι σ. 64 - 79.)

» » Ἰατροὶ ἐν Κύπρῳ τὸν ΙΖ' - ΙΘ' αἰῶνα. (Αὐτόθι σ. 80 - 84.)

» » Ἔκθεσις περὶ Κύπρου τοῦ Α. Iavorgnaro. (Αὐτόθι σ. 85 - 103.)

» » Διαθῆκαι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ προικοσύμφωνα. (Αὐτόθι σ. 104 - 134.)

» » Λαογραφικὰ σύμμεικτα, Γ' Παίγνια. (Αὐτόθι σ. 155 - 159.)

» » Προξενεῖα ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 161 - 181.)

» » Ἡ ἀκρὶς ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 181 - 185.)

» » Τὸ ὕδωρ Λάρνακος. (Αὐτόθι σ. 196 - 207.)

» » Ὁ δῆμος Λάρνακος. (Αὐτόθι σ. 208 - 213.)

» » Ὑπερβασίαι καὶ προσβλητικαὶ πράξεις. (Αὐτόθι σ. 220 - 223.)

» » Παραμύθια. (Αὐτόθι σ. 224 - 239.)

» » Λούματα τῶν ἀτῶν. (Αὐτόθι σ. 239.)

» » Οἰκονομικὰ τοῦ θρόνου Κιτίου. (Αὐτόθι σ. 305 - 319.)

Κωνσταντινίδου 'Αποστόλου. Πηλιορεῖται ἐν Αἰγύπτῳ. (τόμος πρῶτος). 'Αλεξάνδρεια 1936. Σελ. 127.

Κωνσταντοπούλου Κ. Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις Βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων τῆς Θράκης. ('Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Β' σ. 217 - 221.)

» » Πέτρος ἱερεὺς ὁ βιβλιογράφος. ('Ελληνικὰ ἔτ. Η' σ. 17 - 20.)

'Ο πόλεμος τοῦ Μωρέως (1824 - 1828). (Ναυτικὴ 'Επιθεώρησις τόμ. 31 σ. 13 - 29.)

Λ. Ι. 'Ο «Δρυᾶνος» εἷς χορηγὸς πρὸς τὰς Σχολὰς τοῦ ὑποδούλου 'Ελληνισμοῦ. ('Η βόρειος "Ηπειρος τεῦχ. 118 σ. 23 - 26.)

Λαζαροπούλου 'Ι. Τὸ Πολεμικὸν Ναυτικὸν τῆς 'Ελλάδος ἀπὸ ἀνεξαρτησίας μέχρι Βασιλέως "Οθωνος. 'Εν 'Αθήναις 1936. Σελ. 538.

Λαζάρου Α. Δημοτικὰ τραγούδια. (Δελτίον λειτουργῶν μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀριθ. 7α - 8α, σ. 215 - 227.)

Λαμπίκη Δ. Σαλεντινὴ Λαογραφία. 'Η χάρη τοῦ Χριστοῦ. (Νέα 'Εστία. Χριστούγεννα 1936 σ. 92 - 94.)

Λαμπρινοῦ Β. Βασίλειος Λεοναρδίδης. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Α' σ. 3 - 4.)

Lampsides U. Alexis II Empereur de Trébisonde (1297 - 1330) et l' église de Rome (Byz. Zeit. 36. σ. 327 - 329.)

Λαμψίδου 'Ο. Ποντικόκαστρον Λεοντόκαστρον. ('Ελληνικὰ ἔτ. Η' σ. 353.)

Λαούρδα Βασ. Τὸ Πολεμιστήριον ᾆσμα τοῦ Κοραῆ. ('Ελληνικὰ ἔτ. Η' σ. 348 - 349.)

Λάππα Τ. 'Ο Βασιλῆας "Οθωνας στὴ Βοιωτία. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Α' σ. 13 - 17.)

Λάσκαρη Ν. 'Η Γυναῖκα εἰς τὸ νεοελληνικὸν θέατρον. (Νέα 'Εστία. Χριστούγεννα 1936 σ. 27 - 34.)

» » 'Η Θεατρικὴ διαφήμησις ἀνὰ τὸν κόσμον. 'Αθῆναι 1936 Σελ. 136.

Λάσκαρι Σ. Διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης 1814 - 1914. 'Αθῆναι 1936. Σελ. 371.

Λεβίδη 'Αλ. 'Απὸ τὴ ζωὴ ἑνὸς Κάστρου. (Κάστελ Ρόσσο). ('Αρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Α' σ. 162 - 171.)

Λιουδάκι Μαρίας, Λαογραφικὰ Κρήτης τόμ. Α' Μαντινάδες. 'Εν 'Αθήναις 1936 Σελ. 399 + ις'.

» » Δημοτικό. (Κρητικὲς σελίδες ἔτ. Α' σ. 67.)

Λουκάτου Δημ. 'Η 'Εκκλησιαστικὴ φρασεολογία στὴ Νεοελληνικὴ Γλῶσσα. (Νέα 'Εστία τόμ. Κ' σ. 1654 - 1660.)

Λουκοπούλου Δ. 'Απὸ ἕνα κώδικα διαλυμένου μοναστηριοῦ τοῦ 'Ολύμπου. ('Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης 'Ελλάδος 1936 σ. 113 - 140.)

Λυγνοῦ 'Αντ. Τὸ ἀσκηταριὸ τοῦ Παλαμήδα. (Τὸ Μέλλον τῆς "Υδρας ἔτ. Δ' σ. 94.)

» » Τὸ μοναστήρι τῆς 'Αγ. Τριάδος. (Αὐτόθι σ. 70 - 73.)

» » 'Ο Θρυλικὸς "Αρης» τοῦ 'Α. Τσαμαδοῦ ὑπὸ τὴν Ρωσσικὴν προστασίαν (Αὐτόθι σ. 168.)

Λυκούδη Στυλ. Τὸ νησάκι «Πύργος τοῦ Λεάνδρου» τοῦ Βοσπόρου. (Ναυτικὴ 'Ελλὰς τόμ. Η' σ. 3582.)

Μ. Δημοτικὴ 'Ανθολογία. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Η' σ. 32.)

Μαγιάκου Παν. Τὸ καρυοφίλι τοῦ Διάκου. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Α' σ. 7 - 8.)

Μαθιουδάκη Γιάννη. Λουλούδα (Κρητικὰ Χρονογραφήματα) μὲ πρόλογον τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη ... Χανιὰ 1936, Σελ. 124+η'.

Μακκᾶ Ν. Τὸ εὔδρομον Μυκάλη κατὰ τὸ 1912 - 1913 — 'Ημερολόγιον τοῦ ἀντιναυάρχου ... ('Ιστορικὸν 'Αρχεῖον τόμ. Α' τεῦχ. Ζ' σ. 1 - 32.)

Μαμμοπούλου 'Αλ. 'Ο Γάμος στὴ Λεουντουριὰ ('Η Βόρειος "Ηπειρος τεῦχ. 16 σ. 19-21, τεῦχ. 17 σ. 15 - 19.)

» » Τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. (Αὐτόθι τεῦχ. 18 σ. 21 - 22.)

Μανίκη 'Αντ. 'Η 'Αστυνομία τῆς "Υδρας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. (τὸ Μέλλον τῆς "Υδρας ἔτ. Δ' σ. 59 - 64.)

» » Πῶς εἶδε τὴν "Υδραν τὸ 1797 ὁ Γάλλος περιηγητὴς Καστελλὰν (Αὐτόθι σ. 161 - 166.)

» » Τί ἔγραψε διὰ τὴν "Υδραν τὸ 1765 ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Τσάντλερ. (Αὐτόθι σ. 183 - 184.)

Μάργαρη Δ. Τὰ τυπογραφεῖα καὶ τὰ βιβλία τῆς Βενετίας. (Νέα 'Εστία Χριστούγεννα 1936 σ. 79 - 81.)

» » 'Απὸ τὴν ἱστορία τῶν 'Ελληνικῶν περιοδικῶν. 'Εβδομάς. ('Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης 'Ελλάδος 1936 σ. 399 - 414.)

Marietta Heptanissia. La femme dans la Laographie Zantiote. (L' Hellènisme contemporain. τεῦχ. 9 - 10 σ. 900 - 902.)

Marinatos S Une Émigration de Créte à Céphalonie au XVIIe siécle. (Byzantion tome X σ. 591 - 9.)

Μαρινάτου Σπ. 'Ο Γέρο Λούρας ἀπὸ τὸ Ληξούρι, (Κρητικὲς σελίδες ἔτ. Α' σ. - 11.)

Μαρίνη Κ. Τὸ στερνὸ ταξίδι τοῦ Καλλικάντζαρου. (Νέα 'Εστία. Χριστούγεννα 1936. σ. 134 - 137.)

Ματθαιάκη Στ. Τὸ πανδιδακτήριον Κων/πόλεως. (Νέα Σιὼν τόμ. ΛΑ' σ. 60 - 82.)

Μαυρακάκη 'Ιωάν. Ποιμενικὰ χαρακτηριστικὰ ἐν Κρήτῃ, (ἐφ. Γεωργικὴ 'Ηχώ, Χανιὰ 9,27 Αὐγούστου καὶ 6,23 Σ/βρίου 1936 ἀρ. 3 - 6.)

Μελανοφρύδη Π. Ν. 'Η ἀλληλογραφία ἐν Πόντῳ. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 3 σ. 9 - 10.)

» » 'Ο «Γραμματισμένον». (Αὐτόθι τεῦχ. 3 σ. 12 - 13.)

» » 'Η ξενητειὰ παρὰ τοῖς Ποντίοις. (Αὐτόθι τεῦχ. 4 - 5, σ. 20 - 26.)

» » 'Ο Χαιρετισμὸς παρὰ τοῖς Ποντίοις. (Αὐτόθι τεῦχ. 6. σ. 8 - 9.)

» » Αἱ περὶ τοῦ "Αδου δοξασίαι τῶν Ποντίων. (Αὐτόθι τεῦχ. 7 - 8 σ. 12 - 13.)

Μέρτζιου Κ. 'Η οἰκογένεια τῶν Γλυκέων ἢ Γλυκήδων. ('Ηπειρωτικὰ χρονικά. τόμ. 10ος. σ. 1 - 52.)

» » Κατάλογος τῶν 'Ενετίησι παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ 'Ιωαννίνων ἐκτυπωθέντων καὶ ἐκδοθέντων βιβλίων ἀπὸ τοῦ 1670 - 1831. (Αὐτόθι σ. 53 - 157.)

» » Κατάλογος τῶν κοινῶν βιβλίων τῆς τυπογραφίας Ν. Γλυκῆ τοῦ ἐξ 'Ιωαννίνων. 'Εν Βενετίᾳ, 1812. (Αὐτόθι σ. 158 - 175.)

» » Παράρτημα καταλόγου ἐκδόσεων Ν. Γλυκέως. (Αὐτόθι σ. 175 - 186.)

Μηλιοπούλου 'Ι. Τὸ ἐν Τραπεζοῦντι σπήλαιον τοῦ ἁγ. Εὐγενίου. ('Αρχεῖον Πόντου τόμ. 6 σ. 159 - 168.)

Μιαούλη 'Αντ. 'Ιστορία τῆς νήσου "Υδρας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1821 'Ελληνικῆς ἐπαναστάσεως. "Εκδοσις Β'. 'Εν 'Αθήναις 1936 Σελ. 280. (Πβ. καὶ Τὸ Μέλλον τῆς "Υδρας ἔτ. Δ' σ. 7 - 9, 37 - 39, 80 - 84.)

» » Τὸ ὑπόμνημα περὶ τῆς νήσου "Υδρας. (Αὐτόθι σ. 137 - 139, 169 - 170, 189 - 190.)

Μιμίκου Κλ. Λάμπρος Πορφύρας. Αἴγιον 1936 Σελ. 35.

Μινώτου Μ. Zante, le village et la campagne (Conférence radiodiffussée par le Poste de Bari). Tirage à part du «Messager d'Athènes». Athènes 1936.

Μινώτου Σ. 'Η κατεδάφισις τῶν Κερκυραϊκῶν φρουρίων καὶ ἡ οὐδετερότης τῆς Κερκύρας. ('Ιόνιος 'Ανθολογία τεῦχ. 107 - 109 σ. 41, τεῦχ. 110 - 112 σ. 95 - 126.)

Μιράσγετζη Δημοσθένους. Ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 104.

Μιχαηλίδου Εὐγενίου. Μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Παλαιῷ Καΐρῳ. μετὰ 38 εἰκόνων. Ἀλεξάνδρεια 1936. Σελ. 260.

» » Βιβλιογραφικὸν δοκίμιον μετὰ βιογραφικῶν Σημειώσεων. Μέρος πρῶτον: Ἡ Αἴγυπτος ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλληνικῇ φιλογογίᾳ 1800-1936. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35ος σ. 320-331, 465-475.)

» » Ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι ἐν τῇ Κοπτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ Κ' αἰῶνος. (Αὐτόθι σ. 382-393.)

Μιχαηλίδου Κ. Κοιτάζω. (Παιδεία φυλλάδ. 4 σ. 157-158.)

Μιχαλοπούλου Φάνη. Ἴδε ὁ ἄνθρωπος. Ἕνας ἐκλεκτὸς τῆς Ἀκαδημίας. Ἀθήνα 1936 Σελ. 31.

Μοσχοπούλου Ν. Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων κατὰ τὸν Μεσαίωνα. (Ἐργασία (1936) σ. 356-7, 404-405, 429-430.)

Μουρέλου Ἰ. Ἐπίτομος Ἱστορία τῆς Κρήτης. Ἡράκλειον 1936. Σελ. 152.

Μουρούζη Θ. Ἡ Τζῶς τῶν Σουρμένων. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 6 σ. 19-20.)

[Μουσούρη Ἀντ.] Βεβήλου Ἀνεπιστήμονος. Νέος φωστὴρ «Ἐπιστημονικὸς» οἷος καταδείκνυται ἐκ προσφάτου περὶ τὸν Σολωμὸν ἔργον του. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 50.

Μπαλάνου Δ. Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. Ε' ἀριθ. 1 Σελ. 30.)

» » Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος περὶ γυναικός. (Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1936 σ. 14-17.)

Μπάρα Β. Σύντομος Ἐκπαιδευτικὴ Ἀνασκόπησις τῆς ἐπαρχίας Δελβίνου 1662-1913. (Ἡ βόρειος Ἤπειρος, τεῦχ. 12 σ. 24-30.)

» » Ἕνα ἱστορικὸν ὁροθετικὸν ἔγγραφον τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. (Αὐτόθι τεῦχ. 13-14 σ. 23-25.)

Μπεναρδῆ Μελ. Ψήγματα Μεγαρικῶν. Β' Μεγαρεῖς καὶ Δερβενοχωρῖται. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 272.

Μπούα Χρυσοστ. Ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Αἰγίνης Σαμουήλ. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ' σ. 249-252.)

Μπούσουλα Ν. Ἱστορικὰ σημειώματα ἀπὸ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 176 + 2 πίνακ.

Μυριανθοπούλου Κ. Χατζηγεωργάκις Κορνέσιος ὁ διερμηνεὺς τῆς Κύπρου 1779-1809, ἤτοι συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1570-1878). Ἐν Λευκωσίᾳ 1934. Σελ. 260 + ια'.

Μωραϊτάκη Κ. Πρωτοπρεσβ. Συμπληρωματικὸς κατάλογος κωδίκων τοῦ ἐν Φαναρίῳ Κων/πόλεως Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. (Ὀρθοδοξία ἔτ. ΙΑ' σ. 63-69, 180-184, 208-212, 272-276, 345-348.)

Μωραΐτου Δ. Γ. Ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς. Ἐκδ. Β'. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 446.

Ξάντη Κωνσταντίνου. Βιογραφία τοῦ ἀοιδίμου Παϊσίου μητροπολίτου Θεοδοσιουπόλεως καὶ πάσης τῆς μεγάλης Ἀρμενίας. (Δράμα 1936.) Σελ. 46.

Οἰκονομίδου Ἀποστ. Παροιμίαι Καλλιπόλεως καὶ τῶν περιχώρων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β' σ. 196-201.)

Οἰκονομίδου Δ. Τὸ παθητικὸν καὶ μέσον ῥῆμα ἐν τῇ Ποντικῇ διαλέκτῳ. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 153-171.)

» » Ἐπώνυμα Ποντιακά. (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 6 σ. 206-227.)

Οἰκονομίδου Δ. Β. Τὸ σύγχρονο λαϊκὸ τραγοῦδι τῆς Ἀπειράνθου Νάξου. (Ἐργασία (1936) σ. 405-6.)

Οἰκονομίδου Δ. Β. Ὁ φιλόσοφος Θεόφιλος Καΐρης. (Αὐτόθι σ. 863, 888, 913, 938, 960-61, 984, 1009, 1034.)

Οἰκονομίδου Δ. Μ. Συνοπτικὴ ἱστορία τοῦ Περιωνύμου Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 3 σ. 1-7 τεῦχ. 4-5 σ. 3-7

» » τεῦχ. 6 σ. 3-7 τεῦχ. 7-8 σ. 2-6.)

Π. Π. Παραμύθια τῆς Ρούμελης. (Ρουμελιώτικα Χρονικὰ ἔτ. Α' σ. 32.)

Π. Φ. Τσὴ Τραπεζούντας τὸ λιμάν. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 3 σ. 29.)

Παΐζη Κατίνας. Ἕνας κρητικὸς θρῦλος: Ἡ ἁρπαγὴ τῆς Χρυσαυγῆς ἀπ' τοὺς Κουρσάρους. (Κρητικὲς σελίδες Α' σ. 85-7.)

Πάλλα Δ. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933 περίοδος Γ' τόμ. Β' σ. α'-οα'.)

Παναγιωτοπούλου Ἰ. Μ. Στοιχεῖα ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 153.

Παντελάκη Ἐμμ. Συμβολαὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἑλληνικὴν ποίησιν. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 35-83.)

Παπαδάκη Νικολάου. Ὁ Κρὴς ἰατροφιλόσοφος Γρηγ. Γ. Γεωργουδάκης, Κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν ἔργων αὐτοῦ. Χανία Κρήτης 1936, Σελ. 65.

» » Ὁ Ἱεροσητείας Ἀμβρόσιος, Ἀπομνημονεύματα. Α' Βιογραφικὰ-Ἐκκλησιαστικὰ Β' Πολιτικὰ-Ἐπαναστατικά. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν Ἱστορίαν Ἱεραπέτρου καὶ Σητείας, Χανία Κρήτης 1936 Σελ. 248+16.

» » Ἡ ἐκκλησία Κρήτης. Ἐπισκοπαὶ-Μοναί. Α' ἁπάσης τῆς Κρήτης

» » Β' Ἱερᾶς καὶ Σητείας. Χανία-Κρήτης 1936 Σελ. 164+9.

Παπαδοπούλου Ἀνθ. Περὶ τῆς λέξεως ἀνάθεμα. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 205-208.)

» » Ἡ κατάληξις τοῦ παρατατικοῦ-οῦσα. (Αὐτόθι σ. 254 καὶ 255.)

» » Περὶ τῆς λέξεως κλαρί. (Αὐτόθι σ. 256.)

Παπαϊωάννου Δ. Ἱστιαϊκὰ (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Α' σ. 87-143.)

Παπακώστα Ἀγγέλου. Παναγία ἡ Σπηλαιώτισσα. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Γ' σ. 49-76.)

Παπαντωνίου Ζ. Βυζαντινὸς Ὄρθρος. Ἀθήνα 1936 Σελ. 63.

Παπασταματίου Τάκη. Ὁ ἱππότης Λικάριος. Οἱ ἔρωτες καὶ οἱ ἀγῶνές του γιὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Εὔβοια... ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Ἀθῆναι 1936, Σελ. 16. [Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἀρχείου Εὐβοϊκῶν Μελετῶν].

Παπαχαρίση Ἀθανασίου. Ἀπάντησις περὶ ἁγίου Γεωργίου εἰς ἀνακοίνωσιν Εὐαγγ. Σαβράμη. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Γ' σ. 104-107.)

» » Τὰ Σώπικα. (Ἡ βόρειος Ἤπειρος τεῦχ. 12 σ. 22-23, τεῦχ. 13-14 σελ. 27-28.)

» » Δύο τραγούδια ἀπὸ τὴν βόρειο Ἤπειρο. (Αὐτόθι σ. 30-31.)

Παπαχατζῆ Βαλερίου. Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μοσχοπολιτῶν μετὰ τῆς Βενετίας. (Ἠπειρωτικὰ χρονικὰ τόμ. 10ος σ. 270-288.)

Παπαχριστοδούλου Μόσχου. Θρᾳκικὰ τραγούδια (Μουσική.) (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β' σ. 203-216.)

Παπαχριστοδούλου Πολυδ. Βαλλίσματα Θρᾳκικά. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β' σ. 203-216.)

» » Ἤθη καὶ ἔθιμα Ἀδριανουπόλεως. (Αὐτόθι σ. 159-162).

» » Παραμύθια Ἀδριανουπόλεως. (Αὐτόθι σ. 173-177.)

Παπαχριστοδούλου Πολυδ. Γλωσσάριο Σαράντα Ἐκκλησιῶν. (Αὐτόθι σ. 178 - 193.)
Παπαχριστοδούλου Χ. Κοιλὰ καὶ Κοιλάνιν. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η′ σ. 346 - 348.)
Παρασκευαΐδου Χρ. Ἡ παλαιὰ ἁγία Παρασκευή. Ἐν Μυτιλήνῃ 1936. Σελ.
» » Τὰ Λειμωνιακὰ καὶ ὁ Νικηφόρος Γλυκᾶς. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ σ. 16 - 21.)
Παρασκευοπούλου Ἀναγνώστη. Ἡ ψαρικὴ στὴ Σωζόπολη. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τόμ. Β′ σ. 69 - 95.)
Παράσχου Κλ. Ἴων Δραγούμης. Ἀθήνα 1936 Σελ. 397.
Παρχαρίδου Ἀθ. Τὰ τραγούδια τῆς Ὄφης. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 7 - 8 σ. 8 - 9.)
» » Ὁ Ἀκρίτας. (Αὐτόθι σ. 16 - 18.)
Παστιάδου Θ. «Ἰντρισάκι καὶ θύμηρον». (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 2 σ. 24.)
» » Τὸ λαζούδ′. (Αὐτόθι τεῦχ. 3 σ. 10 - 12.)
» » Τὸ λεφτοκάρι. (Αὐτόθι τεῦχ. 4 - 5 σ. 26 - 31.)
» » Ζεμπιλὰγκ - Κιαφερίν. (Αὐτόθι τεῦχ. 6 σ. 10 - 12.)
» » Γεωγραφικὰ σημειώματα. Περιφέρεια Κοτυώρων. (Αὐτόθι τεῦχ. 7 - 8 σ. 6 - 7.)
Πασχάλη Δ. Ἰάκωβος Βασιλικὸς Ἡρακλείδης, ἄρχος καὶ μαρκίων τῆς Πάρου, δεσπότης τῆς Σάμου, κόμης παλατῖνος, ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας (1561 - 1564). (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1936 σ. 243 - 280.)
» » Τέσσαρες μητροπολῖται Ξάνθης καὶ Περιθεωρίου, Ἄνδριοι τὴν πατρίδα. Παρθένιος - Ναθαναὴλ - Σεραφεὶμ - Διονύσιος. (Θρᾳκικά, τόμ. 7ος σ. 35 - 50.)
» » Ἔθιμα ποὺ Σβύνουν. Ἡ Μεγάλη Ἑβδομὰς καὶ τὸ Πάσχα ἐν Ἄνδρῳ. Ἔκδοσις τοῦ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ Συλλόγου «Ἡ Ἄνδρος». Ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ 1936 Σελ. 7.
» » Ἄνδρου Λαογραφικά. Καλλιβρούσηδες. (Λαογραφία τόμ. ΙΑ′, σ. 595 - 604.)
Πατριαρχέα Παν. Φίλιππος Ἰωάννου ὁ ἀπὸ καθέδρας Ἕλλην φιλόσοφος τοῦ 19 αἰῶνος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 232.
» » Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Φώτιος Β′. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 16.
Περάνθη Ὀλ. Κ. Κρυστάλλης. Ἀθήνα 1936 Σελ. 104.
Περαστικοῦ. Τὸ Πορφυρογέννητο Ἑλληνικὸ Μπαρμπούνι. (Ἀλιευτικὴ Ἐπιθεώρησις τεῦχ. 22 σ. 15 - 16.)
Περρωτῆ Π. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαιζῶνος εἰς Πελοπόννησον. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Θ′ σ. 37 - 54.)
Πετρακάκου Δ. Ἐκκλησία καὶ δίκαιον κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν 1821 - 1824. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 425 - 464.)
Πούλη Δ. Τὸ τραγούδι τοῦ Βέργα. (Κρητικὲς σελίδες ἔτ. Α′ σ. 25 - 26.)
Πρόκου Κ - Μαυρομμάτη Σ. Λεξικὸν τῶν δήμων κοινοτήτων καὶ συνοικισμῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 236.
Πρωτοψάλτη Μ. Κρητικοὶ Φυγάδες τοῦ 21 στὴν Ἑλλάδα (Κρητικὲς σελίδες ἔτ. Α′ σ. 212 - 214.)
Πύρσου Γ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α′ Τὰ κατὰ τὴν ἵδρυσιν. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 225.
Ράλλη Κ. Περὶ τῶν Δεσποτάτων. (Πρακτικὰ Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν τόμ. 11 σ. 28 - 29.)
Ροντοπούλου Π. Λεξικὸν ἰατρικῶν ὅρων. (Παράρτημα Ἰατρικῆς Προόδου.)
Ρούσσου Εὐαγ. Τὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Εὐβοίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Α′ σ. 80 - 88.)

Σ. Α. Α. Οἰκοδομαὶ Σινὰν Πασσᾶ. (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 230.)
Σαββαντίδου Ι. Ἀνεκδοτάκια. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 3 σ. 24.)
Σαβράμη Εὐαγγέλου. Ὁ ἅγ. Γεώργιος ἐν Ἀλατσάτοις. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Γ′ σ. 97 - 101.)
» » Ὁ ἅγ. Γεώργιος ἐν Βησσάνῃ. (Αὐτόθι σ. 101 - 104.)
» » Περὶ τῆς τρίτης καθαιρέσεως τοῦ Κορίνθου Νεοφύτου. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933, περίοδος Γ′ τόμ. Β′ σ. 121 - 128.)
» » Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν σχολείων τῆς Θρᾴκης. (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 144 - 152.)
» » Ζαγοριανὰ θέσμια περὶ προικός. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 350 - 363.)
Σαγκριώτου Ἐμμ. Νεόφυτος ἐπίσκοπος Καρύστου. (Μεσαιωνικὰ Γράμματα τόμ. Γ′ σ. 108 - 134.)
» » Γεώργιος Χρυσοχόος. (Αὐτόθι σ. 135 - 158.)
Σαμαρᾶ Παν. Τοπωνυμικὰ τῆς Λέσβου. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ′ Παράρτ. σ. 13 - 18, 19 - 23.)
» » Ἕνα ἀνέκδοτο ἐπίγραμμα τοῦ Δημητρ. Βερναρδάκη. (Αὐτόθι σ. 55 - 56.)
Σαμοθράκη Ἀχιλ. Ὁ Σουλτᾶνος τοῦ Ἰκονίου Ἀζατῖνος. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β′. σ. 47 - 55.)
Σαραντῆ Σταμούλη Ἐλπινίκης. Παραδόσεις τῆς Θρᾴκης. (Θρᾳκικὰ τόμ. 7ος σ. 231 - 318.)
Σαρρῆ Ἰ. Τὸ ἱστορικὸν ὄρος Λύκαιον. (Τὸ Βουνὸ ἔτ. Γ′ ἀρ. 26 σ. 25 - 31.)
Σάρρου Δημ. Σοφοκλῆς ΙV Οἰδίπους Τύραννος. Ἀθήνα 1936 Σελ. 84.
Svolos A. L' influence des idées de la révolution française sur les constitutions helléniques de la guerre d'indépendance, (ἀνατύπ. ἐκ τῆς Revue de la Révolution Française 1936.)
Σεραφίδου Γ. Ὁ Θεόφιλος Καΐρης. (Ῥαδάμανθυς τεύχ. 451 σ. 11 - 12.)
Σιάφακα Ν. Δημοτικὰ τραγούδια. (Ἠπειρωτικὰ Φύλλα τεῦχ. 5. σ. 13.)
Σιδηροπούλου Εὐφροσύνης. Λεξιλόγιον Κωτυώρων. (Ἀρχεῖον Πόντου. τόμ. 6ος σ. 169 - 195.)
Σκουζὲ Δ. Ἡ πρώτη συμβολὴ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 16.)
Σκουλούδη Στεφάν. Ἀνέκδοτα διπλωματικὰ ἔγγραφα καὶ ἐκθέσεις. (Ἡ βόρειος Ἤπειρος τεῦχ. 12 σ. 10 - 13, τεῦχ. 13 - 14 σ. 9 - 12, τεῦχ. 15 σ. 6 - 8, τεῦχ. 16 σ. 11 - 12, τεῦχ. 17 σ. 8 - 11, τεῦχ. 18 σ. 8 - 10.)
Σολωμοῦ Δ. Ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα Ἑλληνικὰ ποιήματα μὲ τὸν διάλογον καὶ τὰ προλεγόμενα τοῦ Ἰακ. Πολυλᾶ. Φροντίδα, σχόλια, κατάταξη Γερ. Σπαταλᾶ. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 291 + λγ′.
Σούλη Δ. Σύγχρονος πολεμικὴ ἱστορία τῶν Βαλκανίων. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 200.
Σουμελίδου Α. Λαϊκὰ τραγούδια τοῦ Πόντου. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 1 σ. 24, τεῦχ. 2 σ. 27.)
» » Λαϊκὰ παραμύθια τοῦ Πόντου. (Αὐτόθι σ. 25 - 26, τεῦχ. 2 σ. 26, τεῦχ. 3 σ. 20 - 22, τεῦχ. 4 - 5. σ. 42.)
» » Λαϊκὸ τραγούδι τοῦ Πόντου. «ξένε μ' κι' ἂν πάς 'ς σὴ ξενιτειάν». (Αὐτόθι τεῦχ. 3 σ. 18.)
» » Ποντιακὰ δίστιχα. (Αὐτόθι σ. 28.)
» » Ἑλλαδικὰ τραγούδια 'ς τὸν Πόντο. (Αὐτόθι σ. 28.)
» » Ποντιακὰ λαϊκὰ τραγούδια. (Αὐτόθι τεύχ. 4 - 5 σ. 42 - 43.)
Σουρμένη Ντίνου. Τὸ κούλισμα. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 1 σ. 22 - 23.)

Σπαθάρη Ἰω. Ἡ ἀνατολικὴ Θράκη κατὰ τὸν Τοῦρκον περιηγητὴν τοῦ XVII αἰῶνος Ἐβλυγιὰ Τσελεπῆν. Κατὰ μετάφρασιν. (Θρακικὰ τόμ. 7ος σ. 153 - 176.)

Σπαταλᾶ Γ. Ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογένειας στὴν ποίηση τοῦ Σολωμοῦ. Ἀλεξάνδρεια 1936 Σελ. 31 (Ἐκδ. περιοδικοῦ «Ἔρευνα».)

Σπανοπούλου Γ. Ἡ λέπρα διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 16.

» » Ἡ λαϊκὴ ἰατρικὴ ἐν Κύπρῳ. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 56.

Σπυρίδωνος Λαυριώτου. Ἱστορικὰ ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Ε΄. (Πάφος χρον. Β΄ σ. 53 - 55.)

Σταμούλη Μιλτιάδου. Συμβολὴ Γ΄ εἰς τὴν Θρακικὴν βιβλιογραφίαν. (Θρακικὰ τόμ. 7ος σ. 357 - 381.)

Στεργιοπούλου Κ. Βρανᾶς - Βράνιστα - Βρανιανά. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 237 - 247.)

Συλβίου Κρητικοὶ γάμοι, ἀρραβωνιάσματα, ἔθιμα. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Η΄ σ. 3637 - 3638.)

Σωτηριάδου Γ. Μαραθῶνα καὶ μάραθο. (Νέα Ἑστία Χριστούγεννα 1936 σ. 23 - 26.)

Σωτηρίου Γ. Αἱ μοναὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν δρᾶσις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. [Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.] Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 25.

Σωφρονίου Λεοντοπόλεως. Κυπριανὸς Μοναχός. (Νέα Σιὼν τόμ. 31 σ. 3 - 11.)

» » Πατριαρχῶν Γράμματα. (Αὐτόθι σ. 38 - 60, 150 - 159, 221 - 230, 490 - 499, 600 - 612.)

» » Ἠλίας ὁ Β΄ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων. (Αὐτόθι σ. 201 - 209, 274.)

» » Μιχαὴλ ὁ Σύγκελλος. (Αὐτόθι σ. 329 - 345.)

» » Θεοφάνης ὁ Γραπτός. (Αὐτόθι σ. 467 - 479, 403 - 417, 467 - 479, 525 - 571.)

Τζέντζου Στεφ. Τὸ Μεσολόγγι κοιτὶς τῆς Ἐλευθερίας. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 132.

Τιμοθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Νεώτερα Ὁδοιπορικά. (Νέα Σιὼν τόμ. 31. σ. 121 - 137, 185 - 201, 257 - 274, 313 - 329, 377 - 395, 441 - 456, 505 - 520, 569 - 584.)

Τραχίλη Σ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λέξεων. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 95 καὶ 96.)

Τριανταφυλλίδη Μαν. Δῶσέ μού το - Δῶσέ μέ το. (Νέα Ἑστία τόμ. Κ σ. 1468 - 1470.)

Τριανταφυλλοπούλου Κ. Ἐπὶ τῆς προστασίας τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Καποδίστρια. (Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου. Τόμ. Γ΄ σ. 216 - 269.)

Τρυπάνη Κ. Ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου ἐν Βεστφαλίᾳ. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Θ΄ σ. 171 - 2.)

Τσάτσου Κ. Παλαμᾶς. Ἀθήνα 1936 Σελ. 413.

Τσομίδου Θ. Παροιμίαι. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 3 σ. 29.)

Τωμαδάκη Ν. Σύμμεικτα. Νοθευόμενα τραγούδια τοῦ Ρήγα. — Νικόλαος Κλαροτζάνε. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η΄ σ. 350 - 3.)

» » Ἀναγραφὴ Δημοσιευμάτων (1926 - 1936) μετὰ βιογραφικοῦ σημειώματος. Ἐν Χανίοις 1936 Σελ. 20.

» » Ἄγνωστοί τινες στίχοι τοῦ Δ. Σολωμοῦ καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα φιλολογικὰ ζητήματα. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ ΙΑ΄ σ. 213 - 27.)

» » Μαρκορᾶδες - Σολωμός. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. ΙΒ΄ σ. 426 - 7.)

» » Τοπωνυμικά. (Ἐφημ. Παρατηρητής, Χανιὰ 20 Φεβρ. 1936.)

» » Ἐπισκοπὴ Κυδωνίας καὶ ἐπίσκοποί της ἀπὸ τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος μέχρι σήμερον. (Ἐφημ. Παρατηρητής, Χανιὰ 1 Μαρτ. 1936.)

» » Ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀντιλήψεις Δ. Σολωμοῦ καὶ Ἀλ. Σούτσου κατὰ τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος. (Ἐφημ. Παρατηρητής, Χανιὰ 24 Ἀπρ. 1936.)

Τωμαδάκη Ν. Ἕνα σκορπισμένο ἔργο κι᾿ ἕνας ἀφανὴς ἐρευνητής, Κωστῆς Γ. Φουρναράκης (Ἐφημ. Παρατηρητής, Χανιὰ 26 Μαΐου 1936.)

» » Μία ποιητικὴ πεντηκονταετηρίς: Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἑλλάδα μας. (Ἐφημερὶς Παρατηρητὴς Χανιὰ 12 Μαΐου 1936.)

» » Ἡ Κρητικὴ τέχνη ἔξω τῆς Νήσου: Οἱ Τζαγκαρόλοι εἰς Κέρκυραν. (Ἐφημ. Παρατηρητής, 20 Αὐγ. 1936.)

» » Τερτσέτης - Ἐρωτόκριτος. (Κρητικὲς σελίδες ἔτ. Α΄ σ. 42 - 3 καὶ 136.)

» » Ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία Ἀλεξάνδρου Πάλλη. (Κρητικὲς σελίδες ἔτ. Α΄ σ. 89 - 99.)

» » Ὁ Κώστας Καρυωτάκης στὴν Κρήτη. (Αὐτόθι σ. 146 - 8.)

» » Ὁ Λασκαρᾶτος στὴ Κρήτη. (Αὐτόθι σ. 182 - 5.)

» » Ἐρωτόκριτος ἢ Βιλλαρᾶς ὁ ἐμπνευστὴς τοῦ Σολωμοῦ; (Αὐτόθι σ. 243 - 55.)

» » Νοθευόμενα τραγούδια τοῦ Βιλλαρᾶ καὶ τοῦ Χρηστοπούλου. (Νέα Ἑστία τόμ. Κ σ. 1236 - 8.)

» » Ὁ Πολυλᾶς ποιητὴς καὶ σονεττογράφος, (Αὐτόθι σ. 1418 - 21.)

» » Τὰ πρῶτα τραγούδια τοῦ Μαβίλη. (Αὐτόθι σ. 1562 - 65.)

» » Ἡ πολιτικὴ σάτιρα ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τουρκοκρατίας. (Ἐφημ. Ἡνωμένος τύπος, Χανιά, 29 Δεκεμβρ. 1936.)

» » Ἀντρέα Ἰ. Κριαρᾶ Πᾶστικὰ 1889. Ἱστορικὸ τραγούδι. (Κρητικὲς Σελίδες Α΄ σ. 278 - 81.)

Φ. Π. Τσὴ Τραπεζούντας τὸ Λιμάν. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 3 σ. 29.)

Φάβη Β. Φιλολογικά. 1. κοιτάζω. 2. Ἡ κατάληξις τοῦ παρατατικοῦ - οῦσα - οῦσες. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 172 - 177.)

» » Παλαιογραφικὰ εἰς τὸν Ἡσύχιον. (Αὐτόθι σ. 212 - 236.)

Φαίακος. Τὸ πρῶτο ἐθνικὸ Μουσεῖο στὴν Ἑπτάνησο. (Ἡ Ἠχὼ τεῦχ. 43 σ. 7 - 8, τεῦχ. 44 σ. 21 - 22, τεῦχ. 47 - 48 σ. 23 - 24.)

Φαρμακίδου Ξ. Μαγεία καὶ μάγοι ἐν Κύπρῳ. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Β΄ σ. 431 - 435.)

» » Ὁ ἥλιος. (Αὐτόθι σ. 499 - 500.)

» » Σεπτέμβριος - Λαογραφία. (Πάφος χρον. Β΄ σ. 38.)

Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας ἑκατονταετηρίς, 1836 - 1936. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 94.

Φιλίππου Λ. Ἕνας ἄγνωστος Κύπριος ποιητὴς καὶ λόγιος τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος. (Πάφος χρον. Β΄ σ. 21 - 24.)

» » Οἱ ἅγιοι Ἀνάργυροι. (Αὐτόθι Α΄ σ. 353 - 357.)

Φιριππίδου Νικολ. Δύο τάφοι Σκώτων ἐν τῷ αὐλογύρῳ τοῦ Ναοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 394 - 399.)

» » Ἕλληνες ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 519 - 523.)

Φουρίκη Π. Ἄρβα - Ἄλβα Λόγγα. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 9 - 34.)

Φουρναράκη Γ. Προκηρύξεις Πασσάδων. (Ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866.) Χανιὰ 1936 Σελ. 10.

» » Ὁ Βομβαρδισμός. Ἀκρωτήρι - Προφήτ᾿ Ἠλίας - Ἐλευθερίας ἄγαλμα. Ἐν Χανίοις 1936 Σελ. 40.

Φουσάρα Γ. Ἡ Συμβολὴ τῆς Εὐβοίας εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Α΄ σ. 37 - 59.)

Φραγκούλα Ι. Ἔγγραφα Μονῆς Σκιάθου. (Θεολογία τόμ. ΙΔ΄ σ. 153 - 172.)

Φωκᾶ Γ. Αἰνίγματα Σουρμένων. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 1 σ. 28.)

Φωτάκη Εὐαγ. Κρητικὲς κουβέντες τοῦ Ἀνεξενιοῦ τόμος Α΄ Ρέθεμνος 1936 Σελ. 160.

Φωτιάδου Ε. Βιβλιογραφία Ἀνδρέου Μ. Ἀνδρεάδου. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 24.

Χ. Κρητικὴ Ἐπιστημονικὴ ζωή, (γραμματολογικὸν σημείωμα). (Κρητικὲς Σελίδες Α΄ σ. 268 - 73.)

Χαλιόρη Ν. Ὁ Καπετὰν Λάζαρος Πινότζης, ὁ γηραιὸς ἥρως τῆς Ὕδρας. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Δ΄ σ. 14 - 18, 29 - 34.)

Χατζῆ Ἀντ. Κοιτῶ - κοιτάζω. (Ἀκαδήμεια τεῦχ. 3, σ. 225 - 228.)

Χατζηαποστόλου Εὐστρ. Ὁ Γεώργιος Λέσβιος καὶ τὸ ποίημά του. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ΄. Παράρτ. σ. 81 - 92.)

Χατζηϊωάννου Κ. Περὶ τῶν ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ καὶ νεωτέρᾳ Κυπριακῇ ξένων γλωσσικῶν στοιχείων. (Texte und Forschungen zur byzantinisch - Neugriechischen Philologie N° 18) Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 180.

» » Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Λευκοσία 1936 Σελ. 37 (ἰδιαιτ. ἀποσπ.)

» » Ἡ κριτικὴ ἔκδοση τῶν Κυπριακῶν ἐρωτικῶν ποιημάτων. (Κυπριακὰ Γράμματα Β΄. σ. 79 - 84.)

Χατζηπάνου Π. Ἡ Εὔβοια κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Α΄ σ. 22 - 36.)

Χατζιδάκι Γ. Ὑπολείμματα. Ἴλερη - ἄπαλη - περὶ ἀφομοιώσεως φωνηέντων ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ - κοιτάζω - κοιτῶ - Ἀνωμαλίαι τινὲς ἐν τοῖς φωνητικοῖς νόμοις. (Ἀθηνᾶ τόμ. 46 σ. 3 - 8.)

» » Μεθοδολογικὰ (κοιτάζω - κοιτῶ) (Αὐτόθι σ. 179 - 190.)

Χειμάρρα Κ. Ἡ ἀμπάριζα. Τὰ καλαμάκια - τὸ καλάμι. (Ἑλληνικὴ ἀγωγὴ ἔτ. Λ΄ σ. 35 - 38.)

Χουρμουζιάδου Γεωργ. Ἐπαρχία Μετρῶν καὶ Ἀθύρων Θράκης (1885). Σημειώσεις ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β΄ σ. 41 - 46.)

Χρηστίδου Ἀριστοβ. Γέννα I Περὶ Γέννης II Ἤθη καὶ ἔθιμα. Παιδιαὶ καὶ δεισιδαιμονίαι III Δημώδη ᾄσματα. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Β΄ σ. 119 - 147.)

Χρηστοβασίλη Χ. Ἕνα τραγούδι Δυροπολίτικο. (Ἡ βόρειος Ἤπειρος τεῦχ. 18 σ. 29 - 30.)

Χρυσοσπάθη Γ. Ἱστορία τῆς παλαιᾶς Καλαμάτας. Ἐν Καλάμαις 1936 Σελ. 64.

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἀθανασίου Λαυριώτου. Προσκυνητάριον καὶ ὁδηγὸς τῆς ἱερᾶς Μονῆς Μ. Λαύρας Ἁγίου Ὄρους. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 72.

» » Ἁγιορειτικά. Κῶδιξ λ. 54. (Ῥαδάμανθυς τεῦχ. 12 σ. 10, τεῦχ. 13, σ. 12, τεῦχ. 14, σ. 12.)

Ἀθηναγόρα Μητροπ. Παραμυθίας. Τὸ τακτικὸν τοῦ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 1555α Παρισινοῦ Κώδικος καὶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γερασίμου Κονιδάρη (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΗ΄ σ. 43 - 50.)

Ἀλιβιζάτου Ἀμίλκα. Αἱ σχέσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας.(Ἐπιστημ. Ἐπετηρὶς τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 1 - 7.)

Ἀντωνιάδου Εὐαγγέλου, Ἀρχιμ. Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις προκειμένων καὶ ἀλληλουαρίων. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933, περίοδος Γ΄ τόμ. Β΄. σ. 17 - 56.)

» » Αἱ ἔρευναι καὶ τὰ προβλήματα τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ἡ ἐν τῷ παρόντι θέσις αὐτῶν. (Ἐπιστημ. Ἐπετηρὶς τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 30 - 59.)

Ἀνωνύμου. Ἀκολουθία εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Συμεών. Βόλος 1936, σελ. 46.

Βασδέκα Ἱλαρίωνος, Ἀρχιμ. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν Θρησκείαν. (Ὀρθοξία ΙΑ΄ σ. 96 - 103, 146 - 150.)

Bees N. Zum Psalter 552 der Hamilton - Sammlung. (Byz. Neug. Jahrb. XII σ. 119 - 128.)

Βέη Ν. Ὁ μητροπολίτης Σουγδαίας καὶ πρόεδρος Λακεδαιμονίας Λουκᾶς καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ Ἁγίου Δημητρίου Μυστρᾶ. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933 περίοδος Γ΄ τόμ. Β΄. σ. 158 - 160.)

Βέλλα Βασιλείου. Ἡ σημασία τῶν διπλῶν μεταφράσεων ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο΄ (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 92 - 99.)

Γαβριὴλ Σταυρονικητιανοῦ. Λόγος εἰς τὸ μαρτύριον τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ ἀθληφόρου Μαρίνης, Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ΄ σ. 183 - 200.)

Γεδεὼν Μ. Πατριαρχικαὶ ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας 1500 - 1912. Μέρος α΄ 1500 - 1660. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 120.

» » Μνεία τῶν πρὸ ἐμοῦ 1800 - 1863 - 1912 Ἀθῆναι 1936 Σελ. 471.

Γενναδίου Ἡλιουπόλεως. Ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Σιλβέστρου. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Η΄ σ. 239 - 245.)

Γερμανοῦ Σάρδεων. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν Ἐκκλησιῶν Κρήτης, Δωδεκανήσου καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν νήσων. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 82 - 101, 282 - 284.)

Γιαννοπούλου Ν. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 137 - 152.)

Δ. Α. Ν. Τὰ Δημήτρια. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ΄ σ. 277 - 282.)

Δελέγκα Γ. - Ἰωσὴφ Ἀλεξ. Ὁ Θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. (Ἐπετηρ. τοῦ Φοιτητ. Θεολ. Συνδέσμου 1934 - 35 σ. 18 - 21.)

Διαμαντοπούλου Ἀδαμ. Ἡ τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι 451. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 208 - 224, 297 - 309.)

Δυοβουνιώτου Κ. Λουκᾶ τοῦ Ἀδιαλείπτου, λόγος παραινετικὸς πρὸς παρθένους. (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 8 - 23.)

Ἐγκυκλοπαιδεία. Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανική, τόμ. Α΄ τεῦχ. 1 - 10 Α α - Ἀπόστολοι.

Ἐξάρχου Β. Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 129 - 136.)

Εὐσταθίου Ν. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος, Ρωσικαὶ γραφαὶ καὶ πρώτη μετάφρασις εἰς τὴν Σλαβικήν. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 48.

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου. Τοῦ ταπεινοῦ Ρωμανοῦ ὁ ψαλμὸς εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 53 - 69.)

» » Ἀρχιερατικὰ γράμματα. (Αὐτόθι σ. 97 - 113, 193 - 207, 289 - 296.)

» » Ὁ ὅσιος Νήφων, ἐπίσκοπος Κωνσταντιανῆς τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 204 - 231.)

Ζαχαρούλη Γεωργ. Ἀρχιμ. Ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 369 - 381).

Ἠλιάδου Χαρ. Ἀνέκδοτος Ἐγκύκλιος Ἱερεμίου τοῦ Β΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 343 - 349).

Ἰωαννίδου Βασιλ. Ὁ μυστικισμὸς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ τάσεις τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 138.

Καζαντζῆ Κωνστ. Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Παύλου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἕτερον Εὐαγγέλιον τῶν Ἰουδαϊζόντων. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ' σ. 16 - 22, 59 - 65, 83 - 89.)

Καλλίστου Ἀρχιμ. Τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων τόπων ἐν τῇ Ρωσσικῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΗ' σ. 541-559, 585 - 600.)

Καλυβοπούλου Μ. Ἡ Μονὴ «Δρύανος». (Ἡ Βόρειος Ἤπειρος, τεῦχ. 17 σ. 22-28, τεῦχ. 18 σ. 15 - 21.)

Καραμάνη Φιλίππου. Δύο προβλήματα τοῦ Δεκαλόγου. (Ἐπετηρ. τοῦ Φοιτητ. Θεολ. Συνδέσμου 1934 - 35 σ. 4 - 17.)

Καρμίρη Ι. Ἀνέκδοτος ὁμιλία τοῦ Π. Ρουσάνου. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 30 - 41.)

» » Παχωμίου Ρουσάνου, Ὁμιλία εἴς τινα τῶν ῥητῶν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου κατὰ πρῶτον ἐκδιδομένη. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΗ' σ. 345 - 380, 456 - 467, 395 - 403, 521 - 595.)

Καρπαθίου Ἐμμ. Ἀρχιμ. Ἄγνωστοί τινες εἰδήσεις περὶ τοῦ Θεοφίλου Καΐρη. (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ' σ. 339 - 340, 350 - 352.)

Καστανᾶ Θεοδώρ. Θεσσαλονικεῖς ἅγιοι. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ' σ. 121 - 126, 153 - 160.)

Κλεομβρότου Ε. Τὸ ἐπιτραχήλιον τοῦ Οἰκουμ. Πατριάρχου Ἰωαννικίου τοῦ Β'. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ' Παράρτημα σ. 9 - 13.)

» » Συνοπικὴ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Λέσβου. (Αὐτόθι σ. 13 - 54, 55 - 69.)

Κοκκινάκη Θεοδ. Ἡ θεωρία τοῦ ἐπιστημονικοῦ Θεοῦ. Ν. Ὑόρκη 1936 Σελ. 51.

Κονιδάρη Γερ. Σύντομος ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἀδριανουπόλεως μετ' ἐπισκοπικοῦ καταλόγου. «Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία» 1936 Σελ. 15 (ἰδιαιτ. ἀπόσπ.)

» » Σύντομος ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἀγκύρας μετ' ἐπισκοπικοῦ καταλόγου. (Αὐτόθι) Σελ. 10 (ἰδιαιτ. ἀπόσπ.)

» » Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν. (Αὐτόθι) Σελ. 50 (ἰδιαίτ. ἀπόσπ.)

» » Σύντομος ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Ἄργους καὶ Ναυπλίου. (Αὐτόθι) Σελ. 18. (ἰδ. ἀπόσπ.)

» » Ἡ ἐπισκοπὴ καὶ μητρόπολις Ἀμυκλῶν. (Αὐτόθι) Σελ. 4 (ἰδιαίτ. ἀπόσπ.)

Κουρίλα Εὐλογίου, Λαυριώτου. Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΗ' σ. 11 - 19, 159 - 169, 230 - 239, 249 - 257, 417 - 427, 479 - 490.)

» » Κατάλογος ἁγιορειτικῶν χειρογράφων. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 42 - 52, 114 - 128, 331 - 347.)

Kourilas E - Halkin F. Deux vies de S. Maxime le Kausokalybe ermite au Mont Athos (Anal. Boll. 54. 38 - 112.)

Κυριαζῆ Ν. Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΒ' σ. 134 - 150.)

» » Ἀνέκδοτοι ἀκολουθίαι ἁγίων. (Αὐτόθι σ. 269 - 289, 292 - 304.)

Λιανᾶ Ζ. Αἱ ᾀσματικαὶ ἀκολουθίαι τῆς Ἁγίας ἐνδόξου μεγαλομ. Αἰκατερίνης. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 95.

Μαντούδη Ἀνδ. Οἱ Βογόμιλοι. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 50.

Μόδη Γ. Ἅγιον Ὄρος. (Μακεδονικὸν ἡμερολόγιον 12, σ. 219 - 221.)

Μπαλάνου Δ. Εἶναι κακόδοξος ἡ περὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Κασσιανοῦ, (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 60 - 69.)

» » Ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ κοινωνία. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ' σ. 83 - 97.)

Μπούα Χρυσοστόμου. Σαμουὴλ Μητροπολίτης Αἰγίνης. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 257 - 261, 348 - 352.)

Μπούα Χρυσοστόμου. Σελίδες ἀνέκδοτοι τοῦ Καϊρείου δράματος. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ' σ. 208 - 215.)

Μυτιληναίου Ἐμμ. Ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς κινήσεως τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ' σ. 7 - 12, 40 - 48 καὶ Παράρτημα σ. 1 - 9.)

Μωραΐτου Δημητρ. Ἔρευναι ἐπὶ τῆς θρησκευτικότητος τῶν μαθητῶν. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 94 + ζ.

Παντελάκη Ἐμμανουήλ. Νέα ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 225 - 250, 310 - 329.)

» » Τὰ Σιναϊτικὰ χειρόγραφα τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933, περίοδος Γ' τόμ. Β' σ. 129 - 157.)

Παπαγεωργιάδου Γ. Ἀρχιμ. Δογματικαὶ συζητήσεις. Αἱ βασικαὶ πλάναι τῶν Προτεσταντῶν, ἐν πραγματικαῖς συζητήσεσιν ἐλεγχόμεναι. Ἀθῆναι 1936 Σελ. ;

Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Ἀπόπειραι ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. (Θεολογία τόμ. 14 σ. 5 - 23.)

» » Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα μετὰ τὴν Α' οἰκουμενικὴν σύνοδον. (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 100 - 135.)

» » Τὸ σύνταγμα καὶ οἱ ἱεροὶ κανόνες. (Ἐκκλησία ἔτ. ΙΔ' σ. 228 - 234, 241 - 247, 257 - 260, 273 - 279.)

» » Ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ κοινωνικὴ πρόνοια ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Κων/πόλεως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. (Αὐτόθι σ. 306 - 307.)

» » Ἐπί τινος δῆθεν ἀνεκδότου ἐγκυκλίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β'. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ 35 σ. 504 - 511.)

Παπαμιχαὴλ Γρηγορίου. Ἀπολογητικὴ ψυχολογία. (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36. σ. 175 - 188.)

Πορφυρίου Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου. Σιναϊτικά. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΗ' σ. 292 - 304, 350 - 353, 612 - 619.)

Ράλλη Κ. Περὶ τοῦ Δευτερεύοντος τῶν Διακόνων. (Ακαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 11 σ. 12 - 14.)

» » Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοψάλτου. (Αὐτόθι σ. 66 - 69.)

» » Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου. (Αὐτόθι σ. 98 - 106.)

» » Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξάρχων. (Αὐτόθι σ. 146 - 152.)

Ράμφου Ἰ. Τὸ Μινιστέριον τῆς θρησκείας πρὸ τῆς συστάσεως τῆς Ἱ. Συνόδου. (Ἐκκλησία ἔτος ΙΔ' σ. 8 - 10.)

Σάρου Αἰμιλίας. Βίος ἁγίου Ἀνδρέου Ἀργέντη τοῦ Χίου καὶ ἀκολουθία αὐτοῦ πονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου Μάρκου Ἀγ. Βασιλάκη μετὰ προλόγου τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Κου Χρυσοστόμου. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 90.

Sigalas Antonios. Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den Hl. Iohannes den Täufer. Textkritische erstmalige Ausgabe mit einem Anhang. Untersuchungen und Ergänzungen zu den Schriften des Chryisippos. [Texte und Forschungen zur byzantinisch - neugriechischen Philologie Nr. 20]. Athen 1937 S. 122 + VII,

Σκιαδᾶ Γ. Φῶς ἐν σκότει, ἤτοι ἡ ὀρθὴ ἐξήγησις τῶν ψυχικῶν φαινομένων εἰς ἀναίρεσιν τῶν πεπλανημένων δοξῶν τοῦ πνευματισμοῦ καὶ τῶν Ἑταιρειῶν τῶν ψυχικῶν ἐρευνῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς θεωρίας τῆς ψυχοβολίας. Ἀνδρίτσαινα [1936] Σελ. 148.

Σπυρίδωνος Λαυριώτου. Ἐξήγησις τῶν τῆς βιβλογενεσίας ὀνομάτων. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ' σ. 252 - 255.)

» » Ταμεῖον ἐκκλησιασφικῆς ποιήσεως. (Ἐκκλησιαστικὸς φάρος τόμ. 35 σ. 476 - 494.)

Στεφανίδου Βασιλ. Ἀρχιμ. Τὸ πρόβλημα τῆς Λαύρας τοῦ Ἄθω. (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 24 - 29.)

Σωφρονίου Λεοντοπόλεως. Τὸ ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Ναῷ Κων/πόλεως παρεκκλήσιον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Εὐφημίας καὶ ἡ Ἀκολουθία αὐτῆς. (Ὀρθοδοξία ΙΑ'. σ. 82 - 85.)

» » Ταμεῖον ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 476 - 494.)

Τόμος Ἱδρυτικὸς τῆς Ὀρθοδόξου αὐτονόμου Μητροπόλεως Λατβίας. (Ὀρθοδοξία ΙΑ'. σ. 104 - 107.)

» ἐπαναγωγῆς τῆς πρό τινων ἐτῶν ἱδρυθείσης ἱερᾶς Μ/πόλεως Κεντρῴας Εὐρώπης εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Θυατείρων. (Ὀρθοδοξία ΙΑ'. σ. 335 - 336.)

Τρεμπέλα Παναγ. Ἀπολογητικαὶ μελέται. Ἀθῆναι 1936 Σελ. 148 + δ'.

Φιλιππίδου Λεωνίδου. Τὸ ὕψιστον ἠθικὸν ἰδεῶδες κατὰ Βούδδαν. (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 136 - 174.)

Φιριππίδου Νικολάου. Ἱστορία τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Τουρᾶ Μοναστηρίου τοῦ ὁσίου Ἀρσενίου τοῦ Μεγάλου. (Ἐκκλησιαστ. Φάρος τόμ. 35 σ. 102 - 129, 190 - 203.)

» » Ὁ πρώην Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος Γ'. (Αὐτόθι σ. 285-290.)

Φραγκούλη Ἰ. Ὁ ἀπολογητικὸς τοῦ Τερτυλιανοῦ. Μετάφρασις μετ' εἰσαγωγῆς. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 143.

Φυτράκη Ἀνδρ. Οἱ πολιτικοὶ καὶ Ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες κατὰ Ἰσίδωρον τὸν Πηλουσιώτην. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Δ'. σ. 153 - 162, 171 - 178.)

Φωκυλίδου Ἰωάννου. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 495 - 504.)

Φωτιάδου Ἐ. Κ. Γερμανὸς Α' ὁ Ὁμολογητής. (Ὀρθοδοξία ΙΑ'. σ. 174 - 179, 213 - 217.)

Χαριτωνίδου Χ. Λόγος εἰς τοὺς τρεῖς Ἱεράρχας. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1936 Σελ. 92.

Χρυσάνθου Μητροπ. Τραπεζοῦντος. Ἡ ἐκκλησία Τραπεζοῦντος. Ἐν Ἀθήναις 1936. Σελ. 904. [Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. Δ'. καὶ Ε'.]

ΤΕΧΝΗ

Βέη Ν. Εἰκὼν τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη σχεδιασθεῖσα ὑπὸ A. Müller. (Νέα Ἑστία τόμ. 19 σ. 6 - 8.)

Γεδεὼν Μ. Ἀρχιτέκτονες Ἕλληνες τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος. (1760 - 1860). Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1935 Σελ. 8.

Ζώη Λεων. Οἰκογένεια Πελεκάση. (Αἱ Μοῦσαι τεῦχ. 957 σ. 1 - 2.)

Hadzimickhali Angelique. Le costume. (L'hellénisme contemporain τεῦχος 3 σ. 263-268.)

» » Μεσογειακὰ καὶ ἐγγὺς ἀνατολῆς κεντήματα. (Byz. Neug. Jahrb. XII σ. 97 - 118.)

Καλογεροπούλου Ν. Παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ μνημεῖα καὶ τέχνη ἐν Εὐβοίᾳ. (Νέα Ἑστία τόμ. 19 σ. 614 - 623.)

Κυριαζῆ Ν. Ναογραφία Σολέας. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΒ' σ. 57 - 62.)

» » Ἀρχαιότητες ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 213 - 219.)

» » Μοναστήρια ἐν Κύπρῳ. (Αὐτόθι σ. 185 - 192, 240 - 268, 289 - 291.)

Μαλανδράκη Μ. Περὶ τῶν ἐν τῇ Πάτμῳ μονῇ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τῇ νήσῳ Μνημείων τῆς Χριστιανικῆς τέχνης (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 332 - 342).

Μαρινάτου Σπυρ. Ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ ἐννάτῃ καὶ δεκάτῃ ἀρχαιολ. περιφερείᾳ (Κρήτῃ) Γόρτυς. (Παράρτημα τοῦ 15 τόμου τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου σ. 75 - 78.)

Ξυγγοπούλου Α. Μουσεῖον Μπενάκη - Ἀθῆναι. Κατάλογος τῶν εἰκόνων. Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 107 μετὰ 13 εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ καὶ πιν. 53.

» » Τὸ ψηφιδωτὸν τῆς Πλατυτέρας ἐν τῇ μονῇ Δαφνίου. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1934 - 1935 σ. 132 - 140.)

» » Ἄρθρα Ἀγχίαλος, Ἀθῆναι (μνημεῖα) καὶ Ἄθως (ἱστορία καὶ τέχνη) [ἐν τῇ Θρησκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ.]

Orlandos An. Remarques sur les palais et les maisons de Mistra. (Actes du IVe congrès international des études byzantines, deuxième volume p.168.)

» » Délos Chrétienne (Bull. Corr. Hellén. 1936 Α' τεῦχος.)

Ὀρλάνδου Ἀν. Κ. Ἡ παρὰ τὴν Ἄρταν μονὴ τῶν Βλαχερνῶν. (Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τόμ. Β' σ. 3 - 50.)

» » Ἡ Παναγία τοῦ Μπρυώνη. (Αὐτόθι σ. 51 - 56.)

» » Ὁ ἅγ. Δημήτριος Κατσούρη. (Αὐτόθι σ. 57 - 69.)

» » Ἡ Μονὴ τῆς κάτω Παναγιᾶς. (Αὐτόθι σ. 70 - 87.)

» » Ἡ ἁγία Θεοδώρα τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 88 - 104.)

» » Ἄρτα. Πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, μνημεῖα τῆς τέχνης. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 7. [Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Χριστιανικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.]

» » Βυζαντινὰ γλυπτὰ τῆς Ἄρτης. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. 10[ος] σ. 265 - 269 μετὰ 4 πινάκων.)

Π. Α. Ἀρχαία Βυζαντινὴ Βασιλικὴ εἰς Τὲλ - Χασὰν ἐν Ἱεριχοῖ. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΗ' σ. 357 - 386).

Παπαδημητρίου Ἰ. Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου ἐν Κερκύρᾳ. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1934 - 1935 σ. 37 - 56.)

Πελεκανίδου Ἰωακείμ. Τὸ πρωτοχριστιανικὸν βαπτιστήριον τῆς Δούρας - Εὐρωποῦ καὶ αἱ τοιχογραφίαι αὐτοῦ. (Νέα Σιὼν ἔτ. ΚΗ' σ. 50 - 58, 138 - 149, 209 - 221, 282 - 291.)

Προκοπίου Α. Νεοελληνικὴ τέχνη. Βιβλίο Α' Ἑφτανησιώτικος νατουραλισμός. Ἀθήνα 1936 Σελ. 138.

Σαρρῆ Ι. Τὰ κάστρα τῶν Σκορτῶν Ἀράκλοβον καὶ ἅγιος Γεώργιος. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1934 - 1935 σ. 57 - 84.)

Σοφοκλέους Θ. Α. Τὰ κειμήλια τῆς μονῆς Τρικουτσιᾶς. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΒ' σ. 192 - 195.)

Σπυρίδωνος Λαυριώτου. Περὶ τῆς σχηματογραφίας τῆς Κων/πόλεως. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. Κ' σ. 57 - 58.)

» » Περὶ ἀγαλμάτων, στηλῶν καὶ θεαμάτων τῆς Κων/πόλεως. (Αὐτόθι σ. 104 - 107.)

Σωτηρίου Γ. Ἀραβικαὶ διακοσμήσεις εἰς τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933, περίοδος Γ' τόμ. Β' σ. 57 - 93.)

» » Ψηφιδωταὶ εἰκόνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικά. τόμ. 11 σ. 70 - 81.)

» » Ἐγχειρίδιον χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας (εἰσαγωγή). (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 36 σ. 70 - 91.)

» » Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου, (Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1935, σ. 52 - 61.)

» » Τὸ μωσαϊκὸν τοῦ «Προπυλαίου» τῆς ἁγίας Σοφίας. (Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1936, σ. 6 - 9.)

» » Παλαιὰ Χριστιανικὰ κοιμητήρια τῆς Κύπρου. (Κυπριακὰ Γράμματα Β' σ. 309 - 311.)

Σωτηρίου Μαρίας. Χρυσοκέντητον ἐπιγονάτιον τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν μετὰ παραστάσεως τῆς εἰς Ἅδου καθόδου. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933, περίοδος Γ' τόμ. Β' σ. 108 - 120.)

Sotiriou Marie. Icônes Byzantines et Post-Byzantines. (L'Hellénisme contemporain τεῦχ. 9 - 10 σ. 880 - 882.)

Τρεμπέλα Π. Ὁ Ὀρφεὺς ἐν τῇ παλαιοχριστιανικῇ τέχνῃ. (Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1933, περίοδος Γ' τόμ. Β' σ. 94 - 107.)

Φαγογένους Κων. Τέμπλον καὶ εἰκονοστάσιον. (Ἐπετηρ. τοῦ Φοιτητ. Θεολ. Συνδέσμου 1934 - 35. σ. 48 - 60.)

Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου ἁγ. Νίκων. Ἐνθύμιον Μυστρᾶ. Πίνακες 23.

Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς. Ἑλληνικὰ κεντήματα, μεσογειακὰ κεντήματα τῆς «Ἐγγὺς Ἀνατολῆς». (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 10ος σ. 289 - 295.)

Xyngopoulos A. Les imitateurs du peintre Manuel Pansélinos au Mont Athos (Actes du IVe congrès international des études byzantines, deuxième volume p. 135.)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τὸ Ε' διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον τῆς Ρώμης.

Ἀπὸ τῆς 20 - 27ης Σεπτεμβρίου 1936 συνῆλθεν ἐν Ρώμῃ τὸ Ε' διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον, οὗτινος μετέσχον δέκα καὶ τέσσαρα κράτη ἀποστείλαντα ἐν συνόλῳ τετρακοσίους ἑξήκοντα ἀντιπροσώπους, οἵτινες ἔκαμον διακοσίας δέκα καὶ πέντε λίαν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις εἰς τὰ πέντε αὐτοῦ τμήματα περιστραφείσας περὶ ζητήματα ἀναγόμενα εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, τὸ Βυζαντινὸν δίκαιον, τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην, πρὸς δὲ καὶ τὴν Βυζαντινὴν θρησκευτικὴν ποίησιν καὶ μουσικήν.

Εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐκλήθη ἵνα μετάσχῃ καὶ ἡ Ἑλλάς, ἥτις καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸ δέκα καὶ τέσσαρας ἐκλεκτοὺς ἀντιπροσώπους της ἐνεργὸν μέρος λαβόντας εἰς τὰς γενομένας ἐπιστημονικὰς συζητήσεις καὶ ποιησαμένους τὰς ἑξῆς ἀνακοινώσεις. 1) ὁ κ. Ι. Παπαδόπουλλος ὡμίλησε περὶ τῶν δῆθεν ἀρραβώνων τῆς κόρης τοῦ δεσπότου Θωμᾶ Παλαιολόγου μετὰ τοῦ Ἰταλοῦ εὐπατρίδου Caracciolo 2) ὁ κ. Κ. Ἄμαντος περὶ τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου 3) ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἰδιωτικῆς οἰκίας, κατὰ τὰς ἐκ τῶν κειμένων πληροφορίας 4) ὁ κ. Σ. Κουγέας περὶ τῆς τύχης Μακεδονικῶν τινων χειρογράφων καὶ τῶν ὑπὲρ τῶν χειρογράφων προστατευτικῶν μέτρων 5) ὁ κ. Στ. Κυριακίδης περὶ τῶν προσώπων, εἰς ἃ δέον ν' ἀποδοθῶσιν ὡρισμένα Βυζαντινὰ ἐπιγράμματα καὶ ἐπιγραφαὶ 6) ὁ κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδος περὶ ἐρευνῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ περὶ τὴν Ἄρταν Βυζαντινὰ μνημεῖα 7) ἡ κυρία Βενετία Κώττα περὶ λειτουργικῶν τινων ὑφασμάτων 8) ὁ κ. Ἐμμ. Πεζόπουλλος α) περὶ Νικήτα Εὐγενειανοῦ καὶ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ κώδικος Urb. 134 καὶ β) περὶ τῶν εἰς τὸν Μεσομήδη ἀποδιδομένων ποιημάτων τοῦ Κυρήνης Συνεσίου 9) ὁ κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλλος περὶ τοῦ ὅτι οἱ ἐν τῇ πρωμετωπίδι τοῦ κώδικος Vaticanus Graecus 1162 καὶ τοῦ Parisinus Graecus 1208 ναοὶ δὲν παριστῶσι τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων 10) ὁ κ. Ι. Καλιτσουνάκις περὶ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου καὶ τοῦ Μάρκου Μουσούρου 11) ὁ κ. Γρ. Κασιμάτης περὶ τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς ἐν ταῖς Νεαραῖς Λέοντος τοῦ σοφοῦ 12) ὁ κ. Γ. Ἀναγνωστόπουλλος περὶ τῆς διαλεκτικῆς ποικιλίας τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ 13) ὁ κ. Δ. Εὐαγγελίδης περὶ ὑπολειμμάτων τοιχογραφιῶν ἐφ' ὑγροῖς ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν εἰκονοκλαστῶν. Πρὸς τούτοις ἀνεκοινώθησαν εἰς τὰ οἰκεῖα τμήματα καὶ δύο Ἑλληνικαὶ ἐργασίαι α') ἡ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου περὶ τοῦ κανόνος 13.30 καὶ 55 τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καὶ τοῦ διδάκτορος κ. Παν. Πατριαρχέα περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος τῆς Μάνης.

Ἐγένοντο δ' αἱ ἀνακοινώσεις αὗται Ἑλληνιστί, ὁρισθείσης ὡς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ συνεδρίου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς, Ἑλληνιστὶ δ' ὡμίλησαν καὶ δύο καθηγηταὶ Οὔγγροι οἱ κ. Moravsik καὶ Horwart.

Δὲν ἐμφιβάλλομεν ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη θὰ τηρηθῇ καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα συνέδρια καὶ οὕτω θὰ ἀκούεται κατ' αὐτὰ καὶ ἡ γλῶσσα, ἐν ᾗ ἐγράφησαν καὶ παρεδόθησαν τὰ πλεῖστα τῶν εἰς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον ἀφορῶντα κείμενα.

Θὰ ἦτο μακρὸν ν' ἀναφέρωμεν τίνα θέματα ἀνεκοινώθησαν καὶ συνεζητήθησαν ὑπὸ τῶν διαφόρων ξένων ἐπιστημόνων ἐν Ρώμῃ ὡς καὶ τίνες ἀποφάσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν ἐλήφθησαν κατὰ τὸ συνέδριον. Πάντα ταῦτα θὰ ἐκτεθῶσιν ἐν

ἐκτάσει, ἐν ἰδιαιτέρῳ τόμῳ, ὅστις θὰ δημοσιευθῇ κατὰ τὸ 1937. Ἐνταῦθα τονίζομεν μόνον ὅτι μακρὸς ἐγένετο ἐν τῷ συνεδρίῳ λόγος περὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας, καὶ ὅτι, ὡς καὶ τῶν προηγουμένων Βυζαντινολογικῶν συνεδρίων, οὕτω καὶ τοῦ τῆς Ρώμης ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πλήρης, χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν καθηγητῶν κυρίων Mercati καὶ Romanelli, εἰς οὓς δίκαιος ὀφείλεται ἔπαινος.

Οἱ σύνεδροι, οἵτινες καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐν Ρώμῃ παραμονῆς των πρόφρονος ἔτυχον ὑποδοχῆς παρά τε τῶν ἐπισήμων καὶ τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ, μετὰ τὸ συνέδριον, ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶσι διάφορα σημαντικὰ διὰ τὰς ἐρεύνας των μέρη τῆς βορείου καὶ μεσημβρινῆς Ἰταλίας ὡς καὶ τῆς Σικελίας μεγίστην ἀποκομίσαντες ὠφέλειαν ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων ταξιδίων.

Τὸ προσεχὲς συνέδριον ἀπεφασίσθη νὰ συνέλθῃ ἐν Βηρυτῷ τῆς Συρίας, τὸ δὲ μεταπροσεχὲς ἐν Βουδαπέστῃ.

Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ Ἔφορος Βυζαντ. Ἀρχ. κ. Α. Ξυγγόπουλλος μετὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Ι. Παπαδημητρίου ἤρχισαν, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀρχαιολογικὰς ἐρεύνας ἐν τῇ βασιλικῇ τῆς Παλαιοπόλεως Κερκύρας, σπουδαιοτάτου παλαιοχριστιανικοῦ οἰκοδομήματος. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον τῶν ἐρευνῶν ἐκαθαρίσθησαν οἱ τοῖχοι ἀπὸ τὰ ἐπάλληλα ἐπιχρίσματα, ἅτινα τοὺς ἐκάλυπτον, διεπιστώθη δὲ ὅτι οὗτοι ἀνήκουσι, κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῶν μέρος, εἰς τὰς κιονοστοιχίας τοῦ ἀρχικοῦ μνημείου, ὧν τὰ τόξα ἐφράχθησαν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ μετέπειτα χρόνους, ὁπότε ἡ ἄλλοτε τρίκλιτος, πιθανώτατα, ἢ πεντάκλιτος βασιλική, περιωρίσθη εἰς τὸ μεσαῖον μόνον κλίτος, ὡς ἔχει σήμερον. Ὁ καθαρισμὸς τῶν τοίχων ἀπέδειξεν ἐπίσης ὅτι ἡ βασιλικὴ ἔχει σχεδὸν ὁλόκληρος κτισθῇ δι' ὑλικοῦ ληφθέντος ἐξ ἀρχαίου ναοῦ, τοῦ ὁποίου πλεῖστα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη (ἐπιστύλια, σῖμαι μὲ ὑδρορρόας ὑπὸ μορφὴν λεοντοκεφαλῶν κ. λ. π.) διατηροῦνται ἀνέπαφα. Ἡ ἔρευνα τοῦ μνημείου θὰ συνεχισθῇ καὶ κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη, ὁπότε θέλει ἀνασκαφῇ καὶ ὁ περὶ αὐτὸ χῶρος πρὸς πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς βασιλικῆς.

Ἐν Κερκύρᾳ ἐπίσης ὁ Ἔφορος Βυζαντ. Ἀρχ. ἤρχισε συστηματικὴν καταγραφὴν τῶν εἰκόνων καὶ λοιπῶν κειμηλίων τῶν εὑρισκομένων ἐν τοῖς Ναοῖς τῆς πόλεως καὶ τῶν χωρίων, ἥτις θέλει συνεχισθῇ καὶ εἰς προσεχῆ ἔτη λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ καὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐν τοῖς Ναοῖς τῆς Κερκύρας ἀποκειμένων ἔργων τέχνης.

Ἐν Μυστρᾷ συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος αἱ ἐργασίαι συντηρήσεως τῶν μνημείων (βλ. ἐργασίας Ἀναστηλώσεως) καὶ καθαρισμοῦ τῶν τοιχογραφιῶν. Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν περίοδον ἐργασίαι καθαρισμοῦ ἐγένοντο εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Περιβλέπτου ὑπὸ συνεργείου, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἦσαν οἱ καλλιτέχναι Φ. Κόντογλου καὶ Γ. Στέρης ὡς καὶ ἡ μοναχὴ Καλὴ Χριστάκου. Ἐκαθαρίσθησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ τρούλλου, οὕτω δ' ὁ Παντοκράτωρ καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν προφῆται ἐπανεῦρον τὴν παλαιὰν αὐτῶν λαμπρότητα. Ἐπίσης ἐκαθαρίσθη ἡ Πλατυτέρα τῆς Ἁψῖδος καὶ ἡ παράστασις τῆς Ἀναλήψεως ἡ εὑρισκομένη εἰς τὴν ὑπεράνω τοῦ Ἱεροῦ καμάραν. Ἡ ἀφαίρεσις τοῦ νεωτάτου καὶ ἀκαλαισθήτου ξυλίνου Τέμπλου ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν τοῖχον τῆς Προθέσεως μορφάς τινας Ἁγίων, αἵτινες καὶ ἐκαθαρίσθησαν. Μεταξὺ αὐτῶν ἀπεκαλύφθη καὶ λαμπρὰ εἰκὼν τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, ἀρίστης διατηρήσεως, ἡ μόνη μέχρι τοῦδε γνωστὴ ἐν Μυστρᾷ

Ὁ Ἔφορος Βυζαντ. Ἀρχ. μετέβη ἐπίσης εἰς Γεράκιον καὶ Μονεμβασίαν πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν μνημείων καὶ συνέχισιν παλαιοτέρων αὐτοῦ ἐρευνῶν.

Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ συντηρήσεως Βυζαντινῶν μνημείων.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Α. Ὀρλάνδου ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων ἐξετέλεσε κατὰ τὸ 1936 τὰς κάτωθι ἐργασίας ἐπὶ Βυζαντινῶν μνημείων:

1) Ἐν Ἀθήναις. Ἀποφασισθείσης τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Προνάου τοῦ λεγομένου «Θησείου» εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν, κατηδαφίσθη ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος κτισθεὶς τοῖχος, ὅστις κατεσκευάσθη ἀντὶ τῆς ἡμιεξαγώνου κόγχης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, εἰς ὃν εἶχε μεταβληθῇ κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ Θησεῖον. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ εἰρημένου τοίχου, ἀπεκαλύφθη τὸ μετωπιαῖον τόξον τῆς παλαιᾶς κόγχης τοῦ ναοῦ, ἐφ' οὗ διετηροῦντο τοιχογραφίαι εἰς δύο στρώματα. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου στρώματος εὑρέθησαν αἱ εἰκόνες τῶν προφητῶν Δαβὶδ καὶ Σολομῶντος, ὁλοσώμων κρατούντων εἰλητάρια 17ου αἰῶνος. Μετὰ τὴν φωτογράφησίν των αἱ τοιχογραφίαι ἀπεσπάσθησαν ἐπιμελῶς καὶ ἀπετέθησαν πρὸς φύλαξιν εἰς τὴν συλλογὴν Θησείου.

2) Ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος μονῇ τοῦ Ὁσίου Μελετίου ἀνεστηλώθη διὰ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ μελῶν, προσθήκῃ καὶ τινων νέων, τὸ λαμπρὸν γλυπτὸν μαρμάρινον τέμπλον.

3) Ἐν Δαφνίῳ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων, συνεπληρώθη ἡ δυτικὴ τοξοστοιχία τοῦ πρὸς νότον τοῦ ναοῦ μεταγεστέρου περιστυλίου τῆς Μονῆς ἀνεκτίσθησαν δὲ ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ σχεδίου τὰ ὄπισθεν αὐτῆς ἠρειπωμένα κελλία μέλλοντα νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μουσεῖον τῶν γλυπτῶν καὶ ἄλλων κινητῶν ἀντικειμένων τῆς παλαιᾶς μονῆς.

4) Ἐν Νικοπόλει ἀνακατεσκευάσθη, κτιστὸς πλέον, ὁ στεγάζων τὸ πρὸς νότον τοῦ βήματος τῆς Βασιλικῆς Α δωμάτιον, ἐν ᾧ τὸ μωσαϊκὸν τοῦ Ὀφελλύρα. Ἐστεγάσθη δ' ὡσαύτως καὶ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ νάρθηκος τῆς αὐτῆς βασιλικῆς, ὅπερ φέρει ἐν τῇ κυκλοτερεῖ ἐξέδρᾳ του τὸ λαμπρὸν μετὰ παγωνίου ψηφιδωτὸν δάπεδον.

5) Ἐν Ἄρτῃ ἐγένετο σοβαρὰ ἐργασία συντηρήσεως καὶ εἰς τὴν παλαιὰν αὐτοῦ μορφὴν ἀποκαταστάσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγ. Θεοδώρας. Κατηδαφίσθη ἐν πρώτοις τὸ εἰς βαρόκειον ῥυθμὸν παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα ἀνεγερθὲν νεώτερον κωδωνοστάσιον· ἀπεμακρύνθησαν ἔπειτα δευτερεύοντές τινες οἰκίσκοι προσκεκολλημένοι εἰς τὴν νότιον πλευρὰν ἀποκαλυφθέντος οὕτω τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ παλαιοῦ κτηρίου, ὅστις ἔφερε στενὰ μονόλοβα παράθυρα (ὅρα σχετικὴν ἀναπαράστασιν ἐν Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλ. τ. Β' σ. 95). Ἠνοίχθησαν ἔπειτα τὰ πεφραγμένα παράθυρα τοῦ Ἱεροῦ καὶ εὑρέθησαν οἱ ἐν αὐτοῖς φεγγῖται. Τέλος ἐπεσκευάσθησαν ὅλαι αἱ στέγαι τοῦ ναοῦ καὶ ἐτοποθετήθησαν Βυζαντινοῦ τύπου φεγγῖται εἰς τὰ δίλοβα παράθυρα τοῦ φωταγωγοῦ, ἀντὶ τῶν ἀκαλαισθήτων τετραγώνων ὑαλοστασίων, δι' ὧν ἦσαν ἐφωδιασμένα μέχρι τοῦδε τὰ παράθυρα.

Ἑτέρα ἐργασία ἐγένετο ἐν τῇ ἐκεῖθεν τοῦ Ἀράχθου μονῇ τῶν Βλαχερνῶν. Ἐνταῦθα διελύθη ὁ δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εὑρισκόμενος τάφος, ὅστις ἐπανειλημμένως καὶ ἄλλοτε διαλυθεὶς εἶχεν ἀνασυγκροτηθῇ διὰ ποικίλων γλυπτῶν τεθέντων παρ' ἀδαοῦς τεχνίτου εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε. (Ὅρα σχετικὴν εἰκόνα κ. Ὀρλάνδου, Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλ. Τόμ. Β' σ. 131 εἰκ. 126). Ὁ τάφος ἀνασυνεκροτήθη ἐκ νέου συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐνδεικνυόμενα στοιχεῖα.

6) Ἐν Ὁσίῳ Λουκᾷ Φωκίδος ἐστερεώθη τὸ ἐκ τῶν ὑδάτων τῆς στέγης διαβρωθὲν καὶ καταπῖπτον ψηφιδωτὸν τῆς Γεννήσεως.

7) Ἐν Μυστρᾷ συνεχιζομένων τῶν ἐργασιῶν ἀνεστηλώθη κατὰ τὸ 1936 ὁ ὕπερθεν τῶν παλατίων ναὸς τῆς Ἁγ. Σοφίας. Ὁ παλαιὸς κτιστὸς ἐσωτερικὸς κίων αὐτῆς ἀντικατεστάθη διὰ μαρμαρίνου, συνεπληρώθη ὁ ἠρειπωμένος τροῦλλος, ἀνακατεσκευάσθη δὲ ἡ πρὸς βορρὰν βλέπουσα ἀνοικτὴ στοὰ μετὰ τῶν στεγαζόντων αὐτὴν φουρνικῶν. Ὡς στηρίγματα ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ μαρμάρινοι κίονες, οἵτινες, προερχόμενοι πιθανώτατα ἐκ τοῦ μνημείου τούτου, ἀπέκειντο ἄχρηστοι ἕως πέρυσιν ἐν τῷ ναῷ τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Πικουλιάνικα. Πρὸς περά-

τωσιν τῆς ἀναστηλώσεως τῆς ἁγ. Σοφίας ὑπολείπεται μόνον ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἠρειπωμένου ὡραίου κωδωνοστασίου, ὅπερ ὀρθοῦται κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ ναοῦ.

Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Κατὰ τὸ ἔτος 1936 τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον ἐπλουτίσθη διὰ σειρᾶς φορητῶν εἰκόνων καὶ ἀξιολόγων τινῶν γλυπτῶν καὶ μικροτεχνημάτων.

Ἐκ τῶν εἰκόνων, ἐξ ἀγορᾶς κατὰ τὸ πλεῖστον προερχομένων, σπουδαιότεραι εἶνε δύο μεγάλαι φέρουσαι τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ζωγράφου Θεοδώρου Πουλάκη.

Ἐκ τούτων ἡ πρώτη ἔχει ἀνεπτυγμένον εἰς δέκα σκηνὰς τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα «Ἐπὶ Σοὶ χαίρει, ἡ δὲ δευτέρα, ἐκ Κερκύρας προερχομένη, καὶ κατατεθεῖσα εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου, παριστᾷ τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ἀμφότεραι φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν «Κόπος καὶ σπουδὴ Θεοδώρου Πουλάκη».

Ὁμοίως ἠγοράσθη καὶ τρίτη ἀξιόλογος εἰκών, ἐκ Κρήτης προερχομένη καὶ παριστῶσα τὴν σφαγὴν τῶν νηπίων ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου (ἄνευ ὑπογραφῆς) τέχνης τῆς σχολῆς Πουλάκη.

Τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον ἀπέκτησε νέα Βυζαντινὰ γλυπτά· μεταξὺ τούτων προέχει ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου κρατούσης τὸν Χριστόν, τμῆμα ἀναγλύφου ἐπὶ μαρμάρου εἰκόνος τῆς Ὑπαπαντῆς. Ἀτυχῶς ἐλλείπουν αἱ κεφαλαὶ Θεοτόκου καὶ Χριστοῦ, ἐκ τῆς τέχνης του δὲ δύναται ν' ἀναχθῇ εἰς τὸν $14^{\text{ον}}$ αἰῶνα. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ὁ Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου κ. Γ. Σωτηρίου εὗρεν ἐσφηνωμένον εἰς κυπάρισσον τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἐν Μακρυνίτσῃ τοῦ Πηλίου, ὁπόθεν μετέφερε τοῦτο εἰς Ἀθήνας.

Ἐπίσης ἐπλουτίσθη τὸ Μουσεῖον καὶ διὰ μικροτεχνημάτων, ἰδίᾳ ἀναγλύφων παραστάσεων ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ, Ἀλεξανδρινῆς τέχνης.

Ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸ 1936.

Ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηρίου ἐξηκολούθησε τὰς ἐρεύνας του ἐν Ν. Ἀγχιάλῳ, ταῖς Χριστ. Θήβαις τῆς Θεσσαλίας. Ἐφέτος συνεπλήρωσε τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τῆς Βασιλικῆς Δ., μέρη τῆς ὁποίας εἶχεν ἀνασκάψει κατὰ τὸ 1935 (βλ. Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. 1935 σ. 570). Ἡ βασιλικὴ αὕτη, ὡς ἀπεκαλύφθη, εἶναι τρίκλιτος Ἑλληνιστικοῦ τύπου μετὰ ὑπερῴων καὶ αἰθρίου, διαφέρει δὲ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν διάταξιν τῶν λοιπῶν γνωστῶν βασιλικῶν τῆς αὐτῆς πόλεως, ἰδίᾳ κατὰ τὰς μακρὰς αὐτῆς πλευράς, αἵτινες ἔχουσι προεξέχοντα ἑκατέρωθεν συμμετρικὰ τετράγωνα διαμερίσματα προσδίδοντα εἰς τὴν Β. τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Τὰ διαμερίσματα ταῦτα συνδέονται πρὸς τὰ κλίτη διὰ τριβήλων σχηματιζομένων διὰ δύο κτιστῶν πεσσῶν, ὧν διεσώθησαν αἱ βάσεις. Ἐπίσης ἑκατέρωθεν τοῦ νάρθηκος ἀνεφάνησαν ἐξέχοντα τοῦ σώματος τοῦ ναοῦ τετράγωνα διαμερίσματα (πιθ. πύργοι χρησιμεύοντες καὶ ὡς κλιματοστάσια διὰ τὰ ὑπερῷα), διασῴζοντα ἀξιολογώτατα ψηφιδωτὰ δάπεδα μὲ ζωϊκὰς παραστάσεις. Μὲ μωσαϊκὰ γεωμετρικὰ εἶνε ἐπεστρωμένα καὶ τὰ δάπεδα τῶν πλαγίων κλιτῶν. Τὰ μωσαϊκὰ διατηροῦνται ἄριστα, ἡ τέχνη των δὲ ὡς καὶ ἡ τέχνη τῶν ἀνευρεθέντων γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ διακοσμητικῶν μελῶν ἀνάγουν τὴν νέαν ταύτην Βασιλικὴν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς μεγάλης ταύτης χριστ. πόλεως τῆς Θεσσαλίας, ἤτοι εἰς τὸν $7^{\text{ον}}$ μ. Χ. αἰῶνα.

Ὁμοίως ἐφέτος συνεπληρώθη καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῶν λοιπῶν διαμερισμάτων τοῦ λουτρῶνος τῆς Βασιλικῆς Α τῆς αὐτῆς πόλεως, περὶ τοῦ ὁποίου βλέπε Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ Σπ. 1935 σ. 570.

Εἰδήσεις ἐκ Θεσσαλίας.

Κατὰ τὸ 1935 ὁ ἐπιμελητὴς Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Γιαννόπουλλος ἀνεῦρεν ἐν Τυρνάβῳ τεμάχιον Βυζαντινοῦ μαρμαρίνου θωρακίου ἔχον τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν πλαισιουμένην, ἐν ᾗ παρίσταται ἄγγελος ἐν προτομῇ λιτανεύων. Πρὸ τοῦ ἀγγέλου ἐσώθη ἔκτυπον τόξον κύκλου, περικλείοντος τὴν Θεοτόκον ἐν προτομῇ. Ἐσώθη δὲ μόνον τὸ μονόγραμμα ΜΡ (=Μήτηρ (Θεοῦ). Τὸ τεμάχιον κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁλμυροῦ.

Ἐκ τοῦ χωρίου Τατὰρ τῶν Φαρσάλων ἐκόμισεν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἁλμυροῦ ὁ φύλαξ Φερῶν τεμάχιον Βυζαντινοῦ πηλίνου ἀγγείου φέρον ἐγχάρακτα γράμματα. Τὸ τεμάχιον ἔχει ὕψος 0,08 πλάτ. 0,10 καὶ πάχος 0,01.

Ἐν Μακρυνίτσῃ τῷ 1936 ἀνευρέθη ἐντὸς τριῶν μεγάλων κλώνων κυπαρίσσου ἐσφηνωμένον τεμάχιον Βυζαντινοῦ ἀναγλύφου τῆς Θεοτόκου βρεφοκρατούσης, ἐξ οὗ λείπουσιν αἱ κεφαλαὶ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Χριστοῦ, τῆς δὲ Θεοτόκου ὁλόκληρος ἡ ἀριστερὰ πλευρά. Τὸ τεμάχιον τοῦτο μετὰ δυσκολίας ἐξαχθὲν ἐκ τῆς κυπαρίσσου παρελήφθη ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου καὶ κατετέθη εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Τὸ μέγα Βυζαντινὸν ἀνάγλυφον τῆς Θεοτόκου τῆς Ὀξείας Ἐπισκέψεως ἐν Μακρυνίτσῃ, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Γιαννοπούλλου εἰς τὸν Α' τόμον τῆς Ἐπετηρίδος, εἶχεν ἀποκολληθῆ ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ᾗ πρὸ ἐτῶν εἶχε στηθῆ ἐν τῷ ἔσω νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας καὶ ἐκινδύνευε νὰ καταστραφῇ. Τούτου ἕνεκα συγκολληθὲν ἐστήθη εἰς κατάλληλον μέρος, τεθέντος ἐπ' αὐτοῦ, πρὸς προφύλαξιν μεγάλου κρυσταλλίνου ὑελοπίνακος.

Κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς μονῆς Ξενιᾶς, ἔνθα καὶ τὸ Μουσεῖον αὐτῆς, ἐξερράγη πυρκαϊά, ἐξ ἧς, εὐτυχῶς, οὐδὲν ἔπαθε τὸ μουσεῖον.

Τὰ Ἀρχεῖα τῆς Ἀκαδημείας Ἀθηνῶν.

Ἡ τύπωσις τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐξακολουθήσασα κατὰ τὸ 1936, προὐχώρησε μέχρι τοῦ $34^{\text{ου}}$ τυπογραφικοῦ φύλλου, ἐκτυπωθέντων τῶν ἄρθρων ἀπὸ τοῦ ἀναρμάτωτος μέχρι τοῦ ἀντικόρμισμα. Πρὸς τούτοις ἀπεδελτιώθησαν περὶ τὰ ἑξήκοντα ἔγγραφα καὶ χειρόγραφα καὶ ἐγένοντο γλωσικαὶ ἀποστολαὶ τῶν συντακτῶν εἰς Μακεδονίαν, Στερεὰν Ἑλλάδα, Ἀργολίδα καὶ Πάρον.

Τὸ Μαισαιωνικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἕκτον ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του ὑπὸ τῆς Ἀκαδημείας Ἀθηνῶν, ἠσχολήθη περὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀποδελτίωσιν κειμένων, πεζῶν καὶ ἐμμέτρων, τῆς περιόδου τῆς μεταξὺ τῆς ἁλώσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ ἀποδελτιούμενον ὑλικόν, συμφώνως πρὸς πρόγραμμα, ἀφορᾷ εἰς κύρια ὀνόματα, τοπωνύμια καὶ γλωσσικὸν ὑλικόν, κυρίως δημῶδες, ὅπερ τελευταῖον θὰ χρησιμεύσῃ καὶ διὰ τὸ ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ 1936 περιεστράφησαν κυρίως περὶ τὴν ὁριστικὴν ταξινόμησιν τοῦ ἀποτεθησαυρισμένου ὑλικοῦ, ἰδίᾳ δὲ τῶν μύθων, τῶν παραμυθίων, τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν εἰδήσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν λατρείαν. Πρὸς τούτοις κατηρτίσθη ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας καὶ κατάλογος τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας καὶ ἄλλοι μερικοὶ κατάλογοι. Τὸ Ἀρχεῖον τοῦτο, ἐνισχυθέντος ἤδη τοῦ προσωπικοῦ του διὰ τῆς εἰς αὐτὸ ἀποσπάσεως δύο λειτουργῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, θὰ ἐφαρμόσῃ ἀναμφιβόλως εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον εἰς εὐρυτέραν κλίμακα τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ ἐθνικόν του πρόγραμμα.

Δωρεὰ φωτογραφιῶν διαφόρων μνημείων τῆς Λακεδαίμονος.

Ὁ ἐν Σπάρτῃ πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Μελέτιος Γαλανόπουλλος, γνωστὸς ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης ἀξιολόγου ἐκδόσεως τοῦ Βίου τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, προσέφερεν εἰς τὴν Ἑταιρείαν πολύτιμον συλλογὴν 45 ἀνεκδότων κατὰ τὸ πλεῖστον φωτογραφιῶν ἀπεικονιζουσῶν Μονάς, Ναούς, γλυπτὰ καὶ τοιχογραφίας τῆς Λακεδαίμονος. Ἡ συλλογὴ αὕτη εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα, καθ' ὅσον περιλαμβάνει ἀπεικονίσεις μνημείων εὑρισκομένων εἰς μέρη δυσπρόσιτα τῆς Λακεδαίμονος, ἣν ὁ ἀκάματος ἐρευνητὴς ἔχει διατρέξει ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον.

Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων δέον ν' ἀναφέρωμεν τὸν Ναὸν τῆς διαλελ. Μονῆς Ἁγ. Νικολάου ἐν τῷ τέως Δήμῳ Σελλασίας, τὸν Ναὸν Ἁγ. Νικολάου ἐν τῷ ὁμωνύμῳ χωρίῳ παρὰ τὴν Μονεμβασίαν, τὰ ἐρείπια τῆς διαλελ. Μονῆς Ἁγ. Γεωργίου ἐπὶ τῆς ἄκρας τοῦ Μαλέα κ. ἄ. Ἐκ τῶν γλυπτῶν ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὰ θωράκια τῆς Πέρπαινης καὶ τῆς Ἀπιδιᾶς.

Μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν ὑπάρχουσι δείγματα τῶν ἀξιολογωτάτων διακοσμήσεων τοῦ ἐν Λογκανίκῳ Ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου μὲ χρονολογίαν 1375, τῶν δύο ναΐσκων τοῦ Μαλέα, τῆς διαλελ. Μονῆς Ἁγ. Δημητρίου παρὰ τὴν Μονὴν Ἁγ. Τεσσαράκοντα, τῆς Μ. Ζερμπίτσης, τοῦ Ναοῦ Ζαραφῶνος κ. λ. π.

Ἡ δωρεὰ αὕτη τοῦ φιλίστορος Ἀρχιμανδρίτου εἶναι ἐξόχως πολύτιμος, διότι αἱ ἐν αὐτῇ περιλαμβανόμεναι φωτογραφίαι δίδουσιν ἀρκούντως σαφῆ ἰδέαν τοῦ πλούτου καὶ τῆς σημασίας τῶν μνημείων τῆς Βυζαντινῆς Λακεδαίμονος.

ΤΑ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1936 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

Μετὰ πόσου ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖ τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν τὴν δρᾶσιν τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας καὶ πόσον ἐκτιμᾷ τὸ ἔργον αὐτῆς κατάδηλον γίνεται καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν παρακολουθούντων τὰς δημοσίας συνεδρίας τῶν μελῶν της καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ τρέχον ἔτος ἐγγραφῆς τεσσαράκοντα νέων μελῶν, ὧν δύο ἀντεπιστέλλοντα.

Ἀλλ' ἂν ἡ χαρά μας εἶναι μεγάλη ἐπὶ τῇ αὐξήσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑταίρων, μεγάλη συγχρόνως εἶναι καὶ ἡ λύπη μας διὰ τὴν ἀπώλειαν προσφιλῶν συνερευνητῶν καὶ συνεργατῶν, οἵτινες ἀπῆλθον εἰς τὴν αἰωνιότητα. Ὁ ἐπίτιμος ἡμῶν ἑταῖρος καὶ εὐεργέτης τῆς Ἑταιρείας Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὁ κυβερνήσας τὴν Ἑλλάδα ἐν ἱστορικοῖς χρόνοις καὶ συνδέσας τὸ ὄνομά του μὲ τὰ σπουδαιότερα ἱστορικὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν. Ὁ ἀνὴρ τοῦ ὁποίου τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, κατὰ φυσικὸν λόγον, εἵλκυεν ἡ πολιτική, μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος παρηκολούθει τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας καὶ εὐχαρίστως ἔβλεπε τὴν πρόοδον παρ' ἡμῖν τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τὴν καλλιέργειαν τῶν ὁποίων ἐθεώρει ἐθνικὴν ὑποχρέωσιν. Ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ κράτος ἀπεφάσισε νὰ παρέχῃ εἰς τὴν Ἑταιρείαν ἡμῶν ἐτησίαν ἐπιχορήγησιν δεκακισχιλίων δραχμῶν.

Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δράσεώς του ἀπεσπάσθη τοῦ ὁμίλου ἡμῶν ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλλος ὁ εὐδοκιμώτατα ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν διαλέκτων αὐτῆς, περὶ ὧν καὶ εἰδικὰς μελέτας ἔγραψε καὶ ἀξιόλογον ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν κατὰ τὸ τελευταῖον ἐν Ρώμῃ διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον. Διὰ τοῦ θανάτου του ἐξέλιπεν ὁ εὐδόκιμος διδάσκαλος καὶ ἐρευνητής, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ πολλὰς ἀνεμένομεν μελέτας εἰς τὴν Βυζαντινὴν γλῶσσαν ἀναγομένας.

Καὶ ἑτέρου ἐρευνητοῦ τὴν ἀπώλειαν ἐθρηνήσαμεν κατὰ τὸ τρέχον ἔτος, τοῦ τέως διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Πέτρου Φουρίκη, ὅστις ἀσχολούμενος μὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν, ἱστορίαν, γλῶσσαν καὶ λαογραφίαν, εἶχε γράψει δοκίμους σχετικὰς μελέτας ἰδιαιτέρως ἐρευνῶν τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἀλβανοφώνους, εἰς οὓς καὶ αὐτὸς ἀνῆκε.

Σφόδρα ἐπ' ἴσης ἐλυπήθημεν διὰ τὴν ἀπώλειαν νεαροῦ καὶ εὐέλπιδος συνεργάτου, τοῦ Εὐαγγέλου Σαβράμη, ὅστις ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικῆς ἐργασίας του ἐδείκνυεν ὅτι θὰ ἐξειλίσσετο εἰς ἐρευνητὴν μέλλοντα νὰ τιμήσῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.

Μετ᾽ αὐτὸν ἀπωλέσαμεν καὶ τὸν παλαιὸν ἑταῖρον ἡμῶν καὶ εὐδοκίμως οὐ μόνον περὶ ζητήματα τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ μὲ διάφορα ἱστορικὰ θέματα ἀσχολούμενον, τὸν Δημοσθένη Δεσμίνην, τὸν μέχρι τελευταίας του στιγμῆς μετ᾽ ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦντα τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν.

Εἰς τὸν θλιβερὸν κατάλογον ἀναγραπτέος ὅ τε Κωνσταντῖνος Παναγιωτόπουλλος ὁ ἐπὶ μακρὰ ἔτη διευθυντὴς τῆς φερωνύμου ἐμπορικῆς σχολῆς, εἰς ὃν πολλὰ ὀφείλει ἡ παρ᾽ ἡμῖν ἐμπορικὴ ἐκπαίδευσις, καὶ ὁ Σπυρίδων Λοβέρδος, ὅστις ἐν μέσῳ τῶν πολλαπλῶν ἀσχολιῶν του εὕρισκε καιρὸν καὶ πρὸς τὰ ἡμέτερα σπουδάσματα νὰ στρέφῃ τὴν προσοχήν του. Τέλος μεγάλως ἐλυπήθημεν ἀπολέσαντες φιλόμουσον καὶ χρηστὴν δέσποιναν τὴν Εὐτέρπην Μπίτσου πιστὴν εἰς τὴν Ἑταιρείαν ἡμῶν παραμείνασαν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της.

Κατὰ τὴν ἐν τῷ Βυζαντινολογικῷ συνεδρίῳ τὴν Ἀθηνῶν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, συνεκροτήθη ἐφέτος ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τῆς 20ῆς - 27ης Σεπτεμβρίου τὸ Ε´ διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον, εἰς ὃ κληθεῖσα καὶ ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν ἀπέστειλεν ὡς ἀντιπροσώπους της τοὺς ἐκ τῶν Συμβούλων της κυρίους Ἀναστάσιον Ὀρλάνδον, Φαίδωνα Κουκουλέν, Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλλον καὶ Ἀνδρέαν Ξυγγόπουλλον, οἵτινες μετ᾽ ἄλλων ἐννέα Ἑλλήνων, μελῶν σχεδὸν πάντων τῆς Ἑταιρείας, ἔκαμαν λίαν ἀξιολόγους ἀνακοινώσεις εἰς τρία τοῦ συνεδρίου τμήματα τὸ ἱστορικόν, τὸ φιλολογικὸν καὶ τὸ τῆς τέχνης, ὧν καὶ τῆς προεδρείας ἔτυχον, μετασχόντες ἅμα καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐπιστημονικῶν συζητήσεων.

Περιλήψεις τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων τούτων, αἵτινες περιεστράφησαν περὶ τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν, ἱστορίαν, λαογραφίαν, φιλολογίαν, τέχνην ὡς καὶ τὰ χειρόγραφα, δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰς σελίδας τοῦ μετὰ χεῖρας τόμου (σελ. 528 ἑξ.) ἔνθα ἀναγράφονται περιλήψεις καὶ ἄλλων κατὰ τὸ ἔτος γενομένων ἀνακοινώσεων.

Εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1936 δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ παρόντος τόμου, ὅστις, μὴ ὑστερῶν κατ᾽ ὄγκον καὶ περιεχόμενον τῶν προηγουμένων, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι, ὡς καὶ ἐκεῖνοι, θὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς ἀναγνώστας.

Τὸ λεύκωμα τὸ μέλλον νὰ περιλάβῃ διάφορα σχέδια ἐκ προτύπων Βυζαντινῶν εἰλημμένα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα ταῦτα ἀντιγράφωνται ἤ, τροποποιούμενα, χρησιμοποιῶνται ὑπὸ τῶν ἐραστῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου ἐπὶ τοίχων, ἐπίπλων, ὑφασμάτων κτλ. τῇ προθύμῳ συνεργασίᾳ τοῦ τε συμβούλου ἡμῶν κ. Ἀνδρέου Ξυγγοπούλλου, τοῦ καλλιτέχνου κ. Φώτη Κόντογλου καὶ τῆς κυρίας Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, εὑρίσκεται ἐν τῷ τελειοῦσθαι. Τὸ καλλιτεχνικὸν τοῦτο λεύκωμα τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ὁποίου ἀνέλαβεν ὁ οἶκος Παπαχρυσάνθου, ἀποτελούμενον ἐκ δέκα πινάκων περιεχόντων 44 σχέδια καὶ δύο σειρὰς Βυζαντινῶν γραμμάτων, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι, διὰ τῆς προθύμου ἐνεργείας

τῶν ἑταίρων, θὰ τύχῃ εὐρυτάτης διαδόσεως καὶ οὕτω θὰ συντελέσῃ εἰς γνῶσιν καὶ μίμησιν γνησίως Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ.

Ἐπεκτείνοντες τὰς ἐπιστημονικὰς σχέσεις τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας μὲ ξένα ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα, ἀντηλλάξαμεν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὴν Ἐπετηρίδα ἡμῶν μὲ τὴν Revue des études grecques, μὲ τὸ bulletin périodique des sommaires des principales grandes revues ὡς καὶ μὲ τὸ περιοδικὸν τοῦ ἱστορικοῦ τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βαλαδολίδου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων τῆς ἡμετέρας βιβλιοθήκης ηὐξήθη ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἀποστολῆς ἔργων φίλων ξένων ἐπιστημόνων, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ διὰ τῆς προσφορᾶς βιβλίων ὑπὸ ἡμετέρων ἑταίρων καὶ λογίων δ᾽ Ἑλλήνων ἐκτιμώντων τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην ἐπ᾽ ἴσης ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου Μελετίου Γαλανοπούλλου τεσσαράκοντα πέντε φωτογραφίαι διαφόρων Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Λακεδαίμονος παριστῶσαι ἐκκλησίας, μονάς, τοιχογραφίας, θωράκια κτλ.

Εἰς πάντας τοὺς εὐαρεστηθέντας νὰ πλουτίσωσι τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν ἐκφράζονται θερμαὶ αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Δ. Συμβουλίου.

Καὶ ἐπειδὴ περὶ βιβλιοθήκης ὁ λόγος, λέγομεν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίτου ἐπιτίμου ἑταίρου ἡμῶν καὶ μεγάλου τῆς Ἑταιρείας εὐεργέτου Ἀθανασίου Μυστακίδου δωρηθεῖσα ἡμῖν βιβλιοθήκη ἡ προσωρινῶς τοποθετημένη ἐν τῷ Βυζαντινῷ μουσείῳ προσεχῶς θὰ ἐγκατασταθῇ ἐν μιᾷ τῶν τέως αἰθουσῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐν τῷ κεντρικῷ τοῦ Πανεπιστημίου κτηρίῳ, μετὰ δὲ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ καταλόγου τῶν βιβλίων ὡς καὶ τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια, θὰ παραδοθῇ εἰς χρῆσιν τοῦ φιλοβυζαντινοῦ κοινοῦ, ὅπερ θὰ δύναται καθ᾽ ἑκάστην νὰ συμβουλεύεται τὰ πολύτιμα βιβλία.

Ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ ἀοιδίμου Μυστακίδου, κατ᾽ ἀπόφασιν τοῦ Δ. Συμβουλίου, ἐν μὲν τῷ παρόντι τόμῳ ἐκδίδονται τὰ σημειώματα αὐτοῦ περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχείων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ, ἐπιμελείᾳ τοῦ διδάκτορος κ. Γερασίμου Κονιδάρη, ἐν δὲ τῷ προσεχεῖ θὰ τυπωθῇ ἑτέρα ἐργασία, ἐν ᾗ θ᾽ ἀναγράφωνται αἱ περιλήψεις σιγιλλίων ἀντιγεγραμμένων εἰς κώδικας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀναφερομένων δ᾽ εἰς σχολεῖα διαφόρων Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ κοινοτήτων.

Τὸ Δ. Συμβούλιον ἔχον ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι πρέπει νὰ διατηρῆται ἡ μνήμη τῶν τε ἀνδρῶν, οἵτινες ἀφιέρωσαν πολύτιμον χρόνον εἰς μελέτην ἢ ἀναπαράστασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου, ὡς καὶ τῶν σπουδαίων κέντρων τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ἐνήργησε καὶ ἐπέτυχε τὴν ὑπὸ τοῦ Δήμου Καλλιθέας ὀνομασίαν μιᾶς τῶν ὁδῶν αὐτῆς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀοιδίμου ἑταίρου Παντελῆ Ζωγράφου, εἶναι δὲ πεπεισμένον ὅτι προθύμως θὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ καὶ παρομοία πρότασίς του ὑποβαλλομένη πρός τε τὸν Δῆμον Θεσσαλονίκης περὶ ὀνομασίας μιᾶς τῶν ὁδῶν της διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασιλείου Μυστακίδου, ἀνδρὸς καὶ εὐδοκιμώτατα ἐν αὐτῇ γυμνασιαρχήσαντος καὶ γράψαντος

περὶ αὐτῆς καὶ πρὸς τὸν Δῆμον δ' Ἀθηναίων περὶ ὀνομασίας τριῶν κεντρικῶν ὁδῶν τῆς πρωτευούσης διὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ Γερακίου καὶ τῆς Μονεμβασίας.

Τὸ ἐθνικὸν μνημόσυνον τὸ ἀπὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας τελούμενον κατὰ τὴν 29ην Μαΐου εἰς μνήμην Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισαμένων καὶ πεσόντων ἐτελέσθη ἐφέτος ἐν πάσῃ ἐπισημότητι καὶ κατανύξει ἐν Γερακίῳ τῆς Λακεδαίμονος, εἰπόντος τὸν προσήκοντα ἐνθουσιώδη λόγον τοῦ ἡμετέρου Συμβούλου κ. Παναγιώτου Πουλίτσα.

Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος, ὡς καὶ τὰ προηγούμενα, ἐγένοντο ὑπὸ μελῶν τῆς Ἑταιρείας ὀκτὼ διαλέξεις μὲ Βυζαντινὰ θέματα ἐν τῇ προφρόνως παραχωρηθείσῃ αἰθούσῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἣν καὶ αὖθις εὐχαριστοῦμεν διὰ τὴν ὑπ' αὐτῆς παρεχομένην ὑποστήριξιν.

Διαλέξεις ἔκαμον

1) ὁ κ. **Θεόδωρος Μακρίδης** περὶ μετατροπῆς τῆς ἁγίας Σοφίας εἰς μουσεῖον.
2) ὁ κ. Νικόστρατος Καλομενόπουλλος περὶ Βυζαντίου καὶ Τούρκων.
3) ἡ κυρία Αἰμιλία Σάρου περὶ τῆς ἐξελίξεως μεσαιωνικῶν ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων ἐν Χίῳ.
4) ὁ κ. Ἀδαμάντιος Διαμαντόπουλλος περὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ὡς ἱστομικῆς πηγῆς τῶν περὶ τὴν ἅλωσιν χρόνων.
5) ἡ κυρία Εὐφροσύνη Λόντου Δημητρακοπούλλου περὶ τῆς ποιητρίας Ἀθηναΐδος.
6) ὁ κ. Γεώργιος Μέγας περὶ τοῦ Ἰούδα εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ.
7) ἡ κυρία Βενετία Κώττα περὶ Βυζαντινῶν προτύπων εἰς τὴν Δυτικὴν εἰκονογραφίαν.

καὶ 8) ὁ κ. Φαίδων Κουκουλὲς ἀνεκοίνωσε νέον του Βυζαντινῆς ὑποθέσεως διήγημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Εἰς τὸν ἀκύμαντον λιμένα».

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπ' ἴσης ἐγένοντο καὶ τέσσαρες ἐκδρομαί, μία εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἔνθα ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς καὶ διευθυντὴς τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ν. Κυπαρίσσης ὡμίλησε περὶ τῶν Προπυλαίων καὶ τῶν πλησίον αὐτῶν μνημείων ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἐπόψεως, δευτέρα εἰς τὴν Πάρνηθα, ὅπου ὁ μὲν σύμβουλος κ. Ν. Καλογερόπουλλος ὡμίλησε περὶ τῆς ἐπὶ τῆς Πάρνηθος μονῆς τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ δὲ κυρία Αἰμιλία Σάρου περὶ τῶν παρὰ τὰ ὄρη τῆς Ἀττικῆς ἱστορικῶν γεγονότων, τρίτη εἰς Πρέβεζαν, Νικόπολιν, Ἄρταν, Ἰωάννινα καὶ μονὴν Βελλᾶς, περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μνημείων τῶν ὁποίων εἶπε τὰ δέοντα ὁ σύμβουλος κ. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλλος, τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις γυμνασιάρχου κυρίου Χρίστου Σούλη ὁμιλήσαντος περὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας καὶ τοπογραφίας τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ δὲ ναυάρχου κ. Ι. Θεοφανίδου ἀναπτύξαντος κατὰ τὸν πλοῦν τὰ

κατὰ τὰς ναυμαχίας τοῦ Ἀκτίου καὶ τῆς Ναυπάκτου, καὶ τετάρτη εἰς Μυστρᾶν καὶ Γεράκιον ἔνθα ἡρμήνευσεν ὁ σύμβουλος κ. Παναγιώτης Πουλίτσας, τοῦ ναυάρχου κ. Ι. Θεοφανίδου ἐν Δερβενακίοις ὁμιλήσαντος περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη καὶ τῆς μάχης τῶν Δερβενακίων.

Ἐνταῦθα ὀφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἐξαιρετικῶς ἐγκάρδιον ὑποδοχήν, ἧς ἔτυχον οἱ ἡμέτεροι ἑταῖροι ὑπό τε τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κυρίου Σπυρίδωνος καὶ τῶν κυρίων Δημάρχων Πρεβέζης, Ἄρτης καὶ Ἰωαννίνων ὡς καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Γερακίου, ὧν ἐνθουσιώδης ὑπῆρξεν ἡ ὑποδοχή. Εἰς πάντας τοὺς ἀνωτέρω τὸ Δ. Συμβούλιον καὶ ἐντεῦθεν θερμὰς ἐκφράζει τὰς εὐχαριστίας.

Ἡ ἐπίσκεψις ἡμῶν εἰς τὴν τόσον σπουδαίαν ἀπὸ ἐπόψεως ἱστορίας καὶ τέχνης κωμόπολιν τοῦ Γερακίου, ἡ ὁποία, ἐλλείψει καλῆς συγκοινωνίας, δὲν προσελκύει πολυπληθεῖς ὡς ὤφελεν, ἐπισκέπτας, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν Ἑταιρείαν ἡμῶν ν' ἀπευθύνῃ θερμὴν σύστασιν πρὸς τὰ Ὑπουργεῖα Παιδείας καὶ Συγκοινωνίας ἐπικαλουμένη τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὁδικοῦ δικτύου Σπάρτης Γερακίου, ἐλπίζομεν δ' ὅτι θὰ ληφθῇ συντόμως ἡ προσήκουσα μέριμνα ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως ἀνέτου καὶ ταχείας συγκοινωνίας μεθ' ἑνὸς τόσον σπουδαίου κέντρου.

Περὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑταιρείας φροντίζον τὸ Δ. Συμβούλιον, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰσέπραξε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὰς 25.000 δραχ., ἃς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας προσέφερεν εἰς τὴν Ἑταιρείαν ὡς βραβεῖον, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατώρθωσεν, ἵνα διπλασιασθῶσιν αἱ πεντακισχίλιαι δραχμαὶ ἃς ἐτησίως ὡς συμβολήν της ἔδιδεν ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα ὡς καὶ ἡ τῆς Ἑλλάδος.

Διὰ καταλλήλου δ' ἐνεργείας τοῦ Προεδρείου πλησίον τῶν συγγενῶν τοῦ ἀοιδίμου Κωνσταντίνου Ρακτιβάν, ὅστις τακτικώτατα παρηκολούθει τὰς ἐπιστημονικὰς συγκεντρώσεις ἡμῶν, μέγα ἐνδιαφέρον δεικνύων διὰ τὸ ἔργον μας, τὸ ὁποῖον καὶ ὡς Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Μακεδονίας ὑπεστήριξε, κατωρθώθη, ἵνα ἐκ τοῦ κληροδοτήματος αὐτοῦ ἐφέτος μὲν παραχωρηθῶσι δεκακισχίλιαι δραχμαὶ ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας, δοθῇ δ' ἡ ὑπόσχεσις ὅτι καὶ ἄλλαι τόσαι θὰ δοθῶσι κατὰ τὸ 1937. Τὸ Δ. Συμβούλιον, μετὰ τὴν δωρεὰν ταύτην, ἀνέγραψε τὸν ἀοίδιμον Κωνσταντῖνον Ρακτιβὰν εἰς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑταιρείας.

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑταιρείας βαίνουσι κανονικῶς, καὶ ἱκανοποιητικώτερον ἢ κατὰ τὸ 1935, ὡς θέλει πιστοποιήσει ἡ λογοδοσία τοῦ κ. ταμίου καὶ ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, τὰ δὲ λογιστικὰ βιβλία καὶ αἱ εἰσπράξεις εὑρίσκονται ἐν μεγάλῃ τάξει, χάρις καὶ εἰς τὴν προθυμίαν τῶν τε κανονικώτατα καταβαλλόντων τὴν ἑαυτῶν συνδρομὴν μελῶν καὶ τὸ μετ' ἀξιεπαίνου ζήλου ἐπιδεικνυόμενον ἐνδιαφέρον τοῦ τε λογιστοῦ κ. Θ. Γαλάνη καὶ τοῦ εἰσπράκτορος κ. Ι. Κιουρκτσόγλου.

Κατὰ ταῦτα αἱ μὲν συνολικαὶ εἰσπράξεις τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1936

ἀνῆλθον συνολικῶς εἰς δραχμὰς 235.591.50 (συμπεριλαμβανομένου καὶ ποσοῦ Δραχμῶν 20.730.— ὑπολοίπου προηγουμένου ἔτους 1935).

Ἀφ' ἑτέρου αἱ πληρωμαὶ συνεποσώθησαν εἰς Δραχμ. 229.504.50 καὶ ἀφέθη ὑπόλοιπον Ταμείου εἰς νέον ἔτος 1937 Δρχ. 6.087.

Τὰ ρευστὰ διαθέσιμα τῆς Ἑταιρείας συμποσοῦνται εἰς Δρχ. 118.569.30 συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος κατατεθειμένων.

Εἰς ἄλλας σελίδας τοῦ παρόντος τόμου δημοσιεύομεν τὸν Γενικὸν Ἰσολογισμόν μας διὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1936.

Αὐτά, κύριοι ἑταῖροι, ἔπραξε τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον κατὰ τὸ 1936. Εὑρεθὲν εἰς δύσκολον ἀπὸ οἰκονομικῆς ἐπόψεως ἐποχὴν προσεπάθησεν, ὅση αὐτῷ δύναμις, νὰ προαχθῇ τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ ἐκλαϊκευτικὸν ἔργον τῆς φίλης Ἑταιρείας, καταθέτον δὲ σήμερον τὸ ἀπὸ τριετίας ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ἀξίωμα, εὔχεται, ἵνα οἱ μέλλοντες νὰ τὸ διαδεχθῶσιν εὑρεθῶσιν ὑπὸ εὐνοϊκωτέρους ὅρους καὶ ἐπιτύχωσι πλείονα καὶ κρείττονα, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν.

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ὁ Γραμματεύς
Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1936 ΜΕΧΡΙ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1936

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ		ΔΡΑΧ.
Ταμεῖον.		
Μετρητὰ ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1936		6.087.—
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.		
Λ/σμὸς Καταθέσεων εἰς ὄψιν		
Ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1936		112.482 30
Χρεώγραφα.		
Τὰ φυλασσόμενα παρὰ τῇ Ἐθν. Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος . . .		2.040.—
Ἐπετηρίδες.		
Ἀξία διαθεσίμων Σωμάτων Ἐπετηρίδων κλπ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν		230.000.—
Σήματα Ἑταιρείας.		
Ἀξία διαθεσίμων Σημάτων (κονκάρδες)		1.200.—
Βιβλιοθήκη.		
Διάφορα Συγγράμματα κλπ. (ὀνομαστικὴ ἀξία)	Δρχ. 26.000.—	
Μεῖον μερικῆς ἀποσβέσεως	» 3.000.—	23.000.—
Ὑλικὰ διάφορα.		
Τσιγκογραφήματα (Clichés), πλάκες κλπ. . . .	» 17.393.—	
Μεῖον μερικῆς ἀποσβέσεως	» 2.393.—	15.000.—
		389.809.30

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ	ΔΡΑΧ.
Κεφάλαιον.	
Τὸ σχηματισθὲν κεφάλαιον ὡς οἱ προηγούμενοι Ἰσολογισμοὶ . . .	300.000 —
Κέρδη καὶ Ζημίαι.	
Ὑπόλοιπον ἀφιέμενον εἰς νέον	89.809.30
	389.809.30

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ «ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ»

ΕΞΟΔΑ (Δοῦναι)

Γενικὰ Ἔξοδα Διαχειρίσεως.		
Μισθοὶ καὶ Ἀμοιβαὶ	Δρχ. 38.200.—	
Ἔντυπα καὶ Γραφικὴ ὕλη	» 5.113.—	
Διάφορα ἔξοδα	» 8.555.—	51.868.—
Προμήθειαι. Ποσὰ πληρωθέντα δι' εἰσπράκτορα συνδρομῶν κλπ.		9.671.50
Ἀποσβέσεις: Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας τσιγκογραφημάτων κλπ.		2.393.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις Βιβλιοθήκης		3.000.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν διαθεσίμων τόμων Ἐπετηρίδων, συνυπολογιζομένης καὶ τῆς ἀξίας τῶν δωρηθέντων εἰς διαφόρους		60 000.—
		126.932.50
Ὑπόλοιπον Λ/σμοῦ Κέρδη καὶ Ζημίαι εἰς Νέον . . .		89.809.30
		216.741.80

Σημ. Αἱ καθυστερούμεναι συνδρομαὶ δὲν συμπεριλαμβάνονται.

ΕΣΟΔΑ (Λαβεῖν)

Εἰσπράξεις ἐκ Συνδρομῶν	36.715.—
» » Δωρεῶν	89.608.—
Τόκοι ἐκ καταθέσεων κλπ.	2.500.—
Διαφοραὶ ἐκ πωλήσεων τόμων Ἐπετηρίδων κλπ.	11.750.50
Ὑπόλοιπον προηγουμένης χρήσεως 1935	76.168.30
	216.741.80

Ἀθῆναι τῇ 31 Δεκεμβρίου 1936.

Ὁ Ταμίας
ΒΑΣ. Π. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ὁ ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ
Θ. Γ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

Αμποτ Ε.
Βολιδης Θ.
Δαμβεργης Ι.
Δαραλεξης Χ.
Δεληγιαννης Π.
Ζερβος Ι.
Ζωγραφου Ευγενια
Ηλιαδου Ευφη †
Θεοδωροπουλος Σπ.
Ιωαννιδης Ευαγγ.
Καλογεροπουλος Π. Δ. †
Καλογεροπουλος Ν.
Καλογεροπουλου Τουλα
Κουκουλε Αναστασια
Κουκουλες Φ.
Λαμπικης Β.
Λουκιδης Γ.
Μαθιοπουλος Π.
Ξενοπουλος Γρ.
† Ο Αθηνων Μελετιος †
Παπαμιχαλοπουλος Κ. †
Σαρογλους Π. †
Σιμωνιδης Β.
Σκουταρη Νελλη
Τιπαλδος Γ. Ε. †
Τσοκοπουλος Γ. †

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

Αβραμιδης Ιωαννης
† Ο Αλεξανδρειας Μελετιος †
Ο Δημος Αθηναιων
Υπουργειον Παιδειας και Θρησκευματων
Λαμπικη Σοφια
Λαμπικης Βασιλειος
Οικιαδης Μιχ.
Μπενακις Αντωνιος
Μπενακις Εμμανουηλ †
Μυστακιδης Αθανασιος
Εθνικη Τραπεζα της Ελλαδος
Παγγειος Επιτροπη
Το Πανεπιστημιον Θεσσαλονικης
Τραπεζα της Ελλαδος
Χωρεμη Αλεξανδρα

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

Το Αθηνησι Πανεπιστημιον
Ακιλογλους Αναστασιος
Αμποτ Ευγενια
Βενιζελος Ελευθεριος †
Δελτα Πηνελοπη
Δελτα Στεφανος
Εκκλησιαστικον Ταμειον
Εμπειρικος Γεωργιος
Ζαριφης Γεωργιος
Καμπανης Λεωνιδας †
Κασδαγλης Αλεξανδρος †
Κορκοδειλος Δημητριος
Κουκουλες Φαιδων
Κτενα Ολγα
Λαϊκη Τραπεζα
† Αρχιμ. Λιανας Ζαχαριας
Λοβερδος Διονυσιος
Miller William
Νομικος Χριστοφορος
Πουρης Μιλτιαδης
Ρακτιβαν Κωνσταντινος †
Ρουσσος Νικητας †
Σιδεριδης Ξενοφων †
Τραπεζα Αθηνων
Τρικογλου Ιωαννης
Χωρεμης Κωνσταντινος †

ΔΩΡΗΤΑΙ

Βελισσαριου Ιωαννης
Γενικη Τραπεζα της Ελλαδος
Εμπειρικος Σταματιος †
Ευγενιδης Στεφανος
Θεοδωρακακος Γεωργιος
Ιγγλεσης Ιωαννης
Καμπερος Δημητριος
Καραμανος Δημητριος
† Ο Κιτιου Νικοδημος
Κυτικας Διονυσιος
Νικολαΐδης Ιωαννης
Παπαθεολογου Στεργιος

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος
† Ο Αθηνων Μελετιος †

Γεν. Γραμματεὺς
Φαιδων Κουκουλες

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. Δαμβεργης
Γεωργιος Τσοκοπουλος †

Ταμίας
Γεωργιος Τιπαλδος †

Σύμβουλοι

Ιω. Ζερβος
Σπ. Θεοδωροπουλος
Αιμιλια Καλλιγα †
Νικ. Δ. Καλογεροπουλος
Παν. Δ. Καλογεροπουλος †
Αριστ. Κουζης
† Αρχιμ. Χρυσοστ. Παπαδοπουλος
Κ. Ν. Ραδος †
Γεωργιος Σωτηριου

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος
Κ. Δυοβουνιωτης

Γεν. Γραμματεὺς
Φαιδων Κουκουλες

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. Δαμβεργης
Αριστ. Κουζης

Ταμίας
Βασ. Λαμπικης

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης
Γεωργιος Σωτηριου

Σύμβουλοι

Αρβανιτακις Γ.
Δραγουμης Φιλιππος
Καλογεροπουλος Νικ.
Μπενακις Αντ.
Ξυγγοπουλος Ανδρ.
Ορλανδος Αναστ.
Πεζοπουλος Εμμ.
Πουλιτσας Παν.
Χουδαβερδογλους-Θεοδοτος Σοφοκλης

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ALBERTONI ALDO †
ANASTASSIEVIČ DRAG.
BĂNESCU N.
BENESEVIČ W.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ. †
BRECCIA EV.
BRÉHIER L.
BROUWER FRANC. D. SIMONE
BURY J. B. †
BYRON R.
CADAFALCH J. P.
COLLINET PAUL
DARKO E.
DAWKINS R. M.
DELEHAYE HIPPOL.
DIEHL CHARLES
DÖLGER FR.
EBERSOLT J. †
EHRHARD ALBERT
FERRARI GIANNINO
GERLAND E. †
GRÉGOIRE HENRI
JERPHANION GUIL. DE
HEISENBERG A. †
HESSELING D.
IORGA N.
KURTZ ED. †
MARSHALL HENRY FREDERICK
MERCATI SILVIO GIUSEPPE
MERTEN ERICH
MILLER WILLIAM
MILLET G.
MORAVCSIK G.
MURATI FR.
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α. †
NOAILLES PIERRE DE
PALMIERI AUR. †
PAVOLINI PAOLO
PERNOT H.
† Ο ΠΡΟΥΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ †
RODD RENNELL
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ.
SCHLUMBERGER G. †
ΧΑΪΛΕ ΣΕΛΛΑΣΙΕ
SOKOLOFF IV.
STRZYGOWSKI JOS.
TAFRALI OR.
USPENSKIJ F. †

ΤΑΚΤΙΚΑ

Ἀβραμίδης Ἰωάννης
† *Ἀγαθάγγελος Κυδωνίας*
Ἀγαπητὸς Γ.
Ἀγαπητὸς Σπήλ.
Ἀγγελετόπουλλος Π.
Ἀγγελόπουλλος Ἀθάνατος Ἀρισ. †
Ἀθανασιάδης Ἀθαν.
Ἀθανασιάδης Κ.
Ἀθηνογένης Ἰ.
† ὁ *Ἀθηνῶν Χρυσόστομος*
Ἀκριβὸς Ἀθαν.
Ἀλεξάκις Χαρίλ.
Ἀλεξανδρόπουλλος Ἀλέξ.
Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλκας
Ἄμαντος Κ.
Ἀμίρου Χρηστίνα
Ἄμποτ Εὐγενία
Ἀναγνωστόπουλλος Γ. †
Ἀνανιάδης Εὐστ.
Ἀντύπας Σπ.
Ἀντωνᾶτος Χαρίλαος
Ἀντωνιάδης Εὐάγγ.
Ἀντωνιάδου Αἰκ.
Ἀντωνιάδου Σοφ.
Ἀποστολάκι Ἀν.
Ἀποστολάκις Κ. †
Ἀποστολίδης Γ. †
Ἀποστολίδου Ἕλλη

Ἀραβαντινὸς Γ.
Ἀρβανιτάκις Γ.
Ἀρβανιτίδης Γ.
Ἀρβιλλιᾶς Κ.
Ἀργυρόπουλλος Περ.
Ἀσκητόπουλλος Γ.
Ἀσπρογέρακας Ν.

† *Βαβανᾶτσος Ἰάκωβος*
Βακαλόπουλλος Ἀπόστ.
Βάρδα Εὐαγγελ.
Βάρδα Κωνστ.
Βαρδάκις Σπ.
Βαρουξάκι Αἰκ. †
Βασιλείου Σπ.
Βασιλείου Φίλ.
Βασιλοπούλλου Ἄννα
Βαφειάδης Δ.
Βελισσαρίου Ι.
Βέλλας Β.
Βελλιανίτης Θωμ.
Βενιζέλος Κυρ.
Βερναρδάκις Κ.
Βίγκος Ἀντ.
Βλαντιάδης Ἀγησ.
Βλασόπουλλος Γ.
Βλάχος Ἀσημ.
Βλάχος Σπυρ.
Βογιατζίδης Ι.
Βολίδης Θεμ.
Βολονάκις Μιχ.
Βόνδας Ζαχ.
Βουδούρης Ἀγγ.
Βουκύδης Τιμολ.
Βουλόδημος Ἀναστ.
Βρυζάκις Ἀθ. †
Βρυζάκις Κ.
Βρυώνη Μαργαρ.

Γαβριηλίδης Ἀναστ.
Γαλανόπουλλος Μελέτιος Ἀρχιμ.
Γαλάτης Στέφ.
Γεννηματᾶς Θεόδ.
Γεννηματᾶς Ι.
Γερογιάννης Κ.
Γερωνυμάκι Μαρ.
Γερωνυμάκις Ἀντ.
Γεωργακᾶς Δ.
Γεωργιάδης Ἀνδρ.
Γεωργιάδης Ἀριστείδ.
Γεωργιάδης Γ.
Γεωργόπουλλος Στέφ.
Γιαλούρης Ἀντ.
Γιαννάκαρη Βασιλ.
Γιαννάκαρης Σωκρ.
Γιαννιώτης Α.
Γιαννόπουλλος Ν.
Γιαννουσόπουλλος Γ.
Γιαννοῦτσος Ι.
Γιατράκου Παϊσία
Γιοτσαλίτου Καλ.
Γιοχάλας Νικ.
Γκίκας Χαρίλ.
Γκίνης Δ.
Γκονόπουλλος Ἀθαν.
Γκονόπουλλος Κωνστ.
Γονέος Πέτρ.
Γούδας Μιχ. †
Γουδῆς Ἀγγ.
Γουδῆς Ν. †
Guilland R.
Γουλᾶς Νικηφ.
Γρηγοριάδη Ἕλλη
Γρήγορας Χαρίλ.

Δαβόπουλλος Γ.
Δαλαμάγκας Κ.
Δαμβέργης Ι.
Δανδέλης Ε.
Δαούτη Ἀντιόπη

Δαούτης ᾿Αθ.
Δὲ Βιάζης Σπυρ. †
Δέδες Ι.
Δεϊμέζη ᾿Αλίκη
Δεληγιάννης Π.
Δέλτα Πην.
Δέλτα Στέφ.
Δένδιας Μ.
Δεσμίνης Δημοσθ. †
Δεσποτόπουλλος Κ.
Δημαρᾶς Ι.
Δήμησσα ᾿Αμαλ.
Δημητρακοπούλλου-Λόντου Εὐφρ.
Δημητριάδης Παῦλος
Δημητριάδης Σωτήρ.
Δημητρίου Δ.
Διαμαντόπουλλος ᾿Αδ.
Διαμαντόπουλλος Διον.
Δοανίδης Ι.
Δοβλέτης Γ.
Δονδολῖνος Γ. †
Δούκα ᾿Αγγελ.
Δούνιας Θεόδ.
Δραγούμης Κ. †
Δραγούμης Φίλιππος
Δρίτσας Παναγ.
Δυοβουνιώτης Κ.

᾿Ελεόπουλλος Νικηφόρος
᾿Ελευθεριάδης Δημοσθ.
᾿Ελευθεριάδου ᾿Αριάδνη
᾿Ελευθερουδάκις Κ.
᾿Εμπεδοκλῆς Γρηγ.
᾿Εμπειρίκος Γ.
᾿Εμπειρίκος Σταμ. †
῎Εσλιν Καλλίστη
Εὐαγγελίδης Κ.
Εὐστρατιάδης Μιχ.
᾿Εφραιμίδου ᾿Ελίζα

Ζακυθηνὸς Διον.
Ζαλοκώστας Κ.
Ζαλοκώστας Χρῖστ.
Ζαμίχας Φρίξος
Ζαμπατῆς ᾿Εμμ.
Ζαρίφης Γ.
Ζάχος ᾿Αριστ.
Ζέγγελη Καίτη
Ζέη Μαριέττα
Ζέπος Δ.
Ζερβὸς Παναγ.
Ζίφος Μιλτ.
Ζίφου Μελπομ.
Ζουμπουλίδης Ν.
Ζουπὰν Ραλλοῦ
Ζωγραφάκις Σταμ.
Ζωγράφος Π. †
Ζωγράφου Εὐγενία
Ζώης Λεωνίδας
Ζώρας ᾿Ανδρόνικος
Ζώρας Γ.

† ὁ ᾿Ηλείας ᾿Αντώνιος
᾿Ηλιάδης Ι.
᾿Ηλιάσκος Ι.

Θάνος Δ.
Θεοδωρόπουλλος Σπ.
Θεοφανίδης Ι.
Θεοφανίδης Σταῦρος
Θεοφανόπουλλος Κλεάνθ.
Θεοφίλης Ι.
Θεοφιλοπούλλου Εὐρ.
† ὁ Θεσσαλιώτιδος ᾿Ιεζεκιὴλ
Θρουβάλας ᾿Αντ.

᾿Ιατρίδης Ν.
᾿Ιγγέσης ᾿Ι.
᾿Ιγγλέσης Σωτ.
᾿Ιζαηλὼφ Μίνα

᾿Ιωαννίδου Μαρ.
᾿Ιωαννίδου Χρυσάνθη †
Καβαθᾶς Χαρίλ.
Καζακόπουλλος Σωτ.
Καζούλης Μικὲς
Καθάρειος ᾿Αλέξ.
Κακριδῆς Ι.
Καλβοκορέσης Δ.
Καλιτσουνάκις Ι.
Καλλάρη Μ.
Καλλιγᾶ Αἶμ. †
Καλλιγᾶς Μαρῆς
Καλλιγᾶς Παῦλ.
Καλογερίκου Μ.
Καλογερόπουλλος Δ.
Καλογερόπουλλος Διον.
Καλογερόπουλλος Ν.
Καλογερόπουλλος Π. Δ. †
Καλομενόπουλλος Νικόστρ.
Καλούδη ῎Αννα
Καλποῦζος Ι.
Καλτσέτης ᾿Αχιλ.
Καλύβας Δημ.
Καλύβας Διον.
Καλυβίτης Δ.
Καλυβίτης Κοσμᾶς
Καμάρα Πολύμνια
Καμπανάκις ᾿Ι.
Καμπανάκις Πάτροκλος †
Καμπάνη Μπεμπέλλα
Καμπάνης Λεωνίδας †
Καμπάνης Πέτρ.
Καμπᾶς Σίμ.
Καμπίρης ᾿Ιωάν.
Καναρέλη Νίτσα
Κανδηλῶρος Τάκης †
Κανδρῆς Εὐθ.
Κανελόπουλλος Βασ.
Καντζιλιέρη Λίζα
Καντζιλιέρης Στυλ.

Καντώρου Μίγκα
Καπερώνης Ν.
Καπετανστρατάκις ᾿Ιωάν.
Καπνουκάγιας Χρῖστος
Καραβίας ᾿Ιωάν.
Καράλης ᾿Ηλ.
Καραλοπούλλου Δανάη
Καραμαλίκης Ριχ.
Καραμᾶνος Δ.
Καρανικόλας Πάνος
Καργιωτάκις Ν.
Καρδαμάκις Δ.
Καρζῆς Κ.
Καρπάθιος ᾿Εμμ. ᾿Αρχιμ.
Κάρταλη ᾿Ανδρομ.
Καρώνης Δ.
Κάσδαγλης ᾿Αλέξ. †
Κασιμάτης Γρ.
Καστρινάκις Ι.
Καταλᾶνος Ν. †
Κατράκις Χαρίλαος
Κατσαντώνης ᾿Ηλ.
Κεραμόπουλλος ᾿Αντ.
Κιουρκτσόγλου Ι.
† ὁ Κιτίου Νικόδημος
Κίτσου Φ.
Κλεόμβροτος Εὐάγ.
Κόβας Εἰρήναρχος
Κοϊμζόγλου - Παπᾶ Ραλλοῦ
Κοκίδης Ν.
Κοκόλης Κ.
Κοκόλης Σπυρ. †
Κόλιας Γ.
Κολλινιάτης ᾿Ηλ.
Κολοκοτρώνη ᾿Αδριανὴ
Κολοκοτρώνης Β. †
Κολύμβας Ι. †
Κονδύλης Δ.
Κονιδάρης Γεράσ.
Κοντογιάννης Π. †

Κοντογόνης Κ.
Κοντόπουλλος Ν.
Κόντος Νικ.
Κοπανίτσας Δ.
Κορμπέττη Ἡρὼ
Κορρὲς Στυλ.
Κοτζιᾶ Αἰκ.
Κοτζιᾶς Ν.
Κούζης Ἀριστ.
Κουκουλὲ Ἀναστ.
Κουκουλὲς Φαίδων
Κουνούπης Σταῦρ.
Κουτσοκώστα Δάφνη
Κουτσοχέρας Στάθ.
Κοφινᾶς Γ.
Κραβαριώτης Ἀνδρ.
Κριαρᾶς Μαν.
Κριεζῆς Ἀλέξ.
Κτενᾶ Ὄλγα
Κτενᾶς Χριστόφορος, Ἀρχιμ.
Κυδωνιάτης Σόλ.
Κυπαρίσση Κλεοπ.
Κυπαρίσσης Ν.
Κυράνης Ν.
Κυριάκης Κυρ.
Κυριακίδης Ἀριστ.
Κυριακίδης Περίανδρος
Κυριακόπουλλος Κ.
Κύτικας Διον.
Κωνσταντινέα Μ.
Κωνσταντόπουλλος Ν.
Κωτούλας Κωνστ.
Κώττα Βενετία

Λαδᾶς Χρ.
Λαζαρῆς Θεόδ.
Λαζαρίδης Β.
Λαμπίκη Σοφ.
Λαμπίκης Β.
Λαμπρόπουλλος Παν.
Λάμπρου Ἄννα †
Λαμψίδης Ὀδ.
Λαναρᾶς Θωμ.
Λανίτου Δομνίκη
Λαπαθιώτης Δ.
Λάσκαρις Μιχ.
Λαχανᾶ Καλλιόπη
Λαχανᾶς Β.
Λέγγερης Ἀλέξ.
Λειβαθηνὸς Ἀθαν.
Λεονάρδος Ἀθ.
Λεονταρίτης Γ.
Λεούσης Ἀνδρ.
Λιακόπουλλος Ἠλ.
Λιανᾶς Ζαχαρίας, Ἀρχιμ.
Λιθοξόος Ν.
Λοβέρδος Διον. †
Λοβέρδος Σπυρ. †
Λούβαρις Ν.
Λυμπερόπουλλος Ν. †

Μάγκλης Ἐμμ.
Μαζαράκις Ἀλέξ.
Μαζαράκις Κ.
Μαθιόπουλλος Π.
Μακαρόνας Γ.
Μακκᾶ Ξανθ.
Μακκᾶς Ν.
Μακράκις Ι.
Μαλέτσκος Ἀντ.
Μαλλούχου Σοφία
Μαμουνᾶ Εἰρ.
Μάνος Ἀθ.
Μανουηλίδης Γ.
Μανουηλίδης Π.
Μανουσάκις Μαν.
Μανούσης Ἀντ.
Μανοῦσκος Μιχ.
Μανσόλα Ἐλισ. †
Μανσόλα Εὐγενία

Μανσόλας Γ.
Μανσόλας Κ. †
Μαργαρίτης Ἀλκιβ.
Μαργαρίτης Ι. †
Μαρκόπουλλος Ἀντ.
Ματορίκος Παν.
Μαυρικίδης Χάρρυ
Μαυρομιχάλης Πέτρος
Μαυρομμάτης Χαρ.
Μεγαλίδης Παν.
Μέγας Γ.
Μεϊντάνης Θρασ.
Μέκιος Κ.
Μελισσίδης Ἐμμ.
Μελιτόπουλλος Παῦλ.
Μεταξᾶς Ἄγγ.
Μητάκις Δ.
Μητρέλιας Χαρίλ.
Μητρόπουλλος Παντ.
Μικρουλάκις Γ.
Μίνδλερ Μ.
Μιράσγετζης Δημοσθ.
Μισαηλίδης Κ.
Μιστριώτου Ἀριάδνη
Μιχαηλίδης Μιχ.
Μιχαλόπουλλος Δ.
Μιχελουδάκι Ἀργ.
Μοσχόπουλλος Νικηφ.
Μόττης Στεφ.
Μουργόπουλλος Δ.
Μουσούρης Σπυρ.
Μουστάκας Διον.
Μουτσόπουλλος Ἀν.
Μπάκος Ἀναστ.
Μπάκου Σοφ.
Μπαλᾶνος Δ.
Μπαλόγλου Σοφοκλ.
Μπελένης Παρίσης
Μπέμπης Δ.
Μπενάκι Μαρ. Ἀλ.
Μπενάκις Ἀλ.
Μπενάκις Ἀντ. Ε.
Μπενάκις Ἐμμ. †
Μπίτζιος Κ.
Μπίτσου Εὐτ. †
Μπόγδης Χρυσ.
Μπόνης Κ.
Μπότσαρης Δ. Τ. Νότη
Μπούας Χρυσ.
Μπουγκέας Σπυρ.
Μπουκλᾶκος Κυρ.
Μπούμπουλη Ἑλ.
Μπουρδᾶκος Γρ.
Μπρατσιώτης Παναγ.
Μπρούμης Ν.
Μυλωνᾶκος Ἀντ.
Μυστακίδης Ἀθαν.

Νειάδας Βασ.
Nersessian S.
Νικολαΐδης Ἰωάν.
Νικολαΐδου Εἰρ.
Νίσκου Ἰσμήνη
Νομικὸς Γ.
Νομικὸς Χριστόφ.

Ξανθάκη Μαργ.
Ξανθουδίδης Στέφ. †
Ξενόπουλλος Στέφ.
Ξυγγόπουλλος Ἀνδρ.

Οἰκιάδης Μιχ.
Οἰκονομίδου Εὐγ.
Οἰκονομόπουλλος Κ.
Οἰκονομόπουλλος Ξενοφ.
Οἰκονόμος Γ.
Οἰκονόμου Γ. †
Οἰκονόμου Δ.
Οἰκονόμου Κωνστ.
Οἰκονόμου Μαρ.

Οἰκονόμου Παν.
Ὀκταποδᾶς Κ.
Ὀκτωράτου Ἀμαλ.
Ὀλυμπίου Μ.
Ὀρλάνδος Ἀναστ.
Πάγκαλος Γ.
Πάϊκος Μιχ.
Παλένθια Ζωὴ
Πάλλας Δ.
Πάλλης Ἀλέξ.
Πάλλης Ἀριστείδης
Πάλλης Κ.
Παλλιεράκις Ι.
Παναγιωτίδης Ι.
Παναγιωτόπουλλος Κ. †
Παντελίδης Στέφ.
Παντελίδης Χρῖστος
Παπᾶ Ἀλεξ.
Παπᾶ Καίτη
Παπαγεωργιάδης Γρ.
Παπαγρηγοριάδης Σάββας
Παπαδάκι Στέλλα
Παπαδάκις Κ.
Παπαδάκις Νεοκλῆς
Παπαδημητρίου Ἀλέξ.
Παπαδημητρίου Ἀριάδνη
Παπαδημητρίου Κ.
Παπαδόγιαννης Γ. †
Παπαδόπουλλος Ἄνθ.
Παπαδόπουλλος Ι.
Παπαδόπουλλος Κ. †
Παπάζογλους Ἀβραὰμ
Παπαθανασίου Κ.
Παπαθανασόπουλλος Ἀθαν.
Παπαϊωάννου Καλλίν.
Παπακωνσταντίνου Νικήτ. †
Παπανικολάου Ἀντ.
Παπανικολάου Σπυρ.
Παπαντωνίου Σπυρ.
Παπαπάνος Κ.

Παπᾶς Ν.
Παπασαράντος Ι.
Παπαχρυσάνθου Χρύσ.
Παπίνης Κ.
Παπούλιας Δ. †
† ὁ πρ. Παραμυθίας Ἀθηναγόρας
Παρασκευόπουλλος Γ.
Πασχάλης Δημ.
Πατριαρχέας Παναγ.
Παυλόπουλλος Κανάρης
Παχνὸς Ἀλέξ.
Πεζᾶ Βικτωρία
Πεζᾶς Σταμ. †
Πεζόπουλλος Ἐμμ.
Πέρδικα Νίκη
Πετάσης Ν.
Πετρίδης Παναγ.
Πετροκόκκινος Δ.
Πιερίδης Λουκῆς †
Πλαγιάννης Δ.
Πλακίδης Σταῦρ.
Πολίτης Λίνος
† Πολύκαρπος Τρίκκης
Πολυμέρου Ρεβέκα
Πουλίτσας Παναγ.
Πουρῆς Μιλτ.
Πράτσικα Χρηστῖνα
Πράτσικας Γ.
Πράτσικας Χρ.
Πρίγκου Λένα
Πύργος Ρένος

Ράδος Κ. †
Ράδου Ρόζα
Ραζέλος Λεων.
Ράλλη Τζέννυ
Ράλλης Κ.
Ράλλης Μικὲς
Ρέντης Κ.
Ρήγας Γ.

Ρουσόπουλλος Ἀριστείδης
Ροῦσσος Δημοσθ.
Ροῦσσος Νικήτας †
Ρούφου Κανακάρη Σοφία
Ρωμανὸς Κ.

Σαβράμης Εὐάγγ. †
Σάγκα Ἑλ.
Σαδούκας Χρ.
Σακελλαρίου Γ.
Σαλβάγος Μικὲς
Σαραντῆς Μιλτ.
Σαράφης Ἀριστ.
Σαρῆς Ἀλέξ.
Σαρῆς Ι.
Σαρικάκις Χρ. †
Σάρου Αἶμ.
Σάρρος Δ.
Σβῶλος Ἀλ.
Σγουρίτσας Ἀγησ.
Σγουρίτσας Χρῖστ.
Σγούτας Κ.
Σεγδίτσας Παναγ.
Σεϊζὰν Γ.
Σεϊρλῆς Κ.
Σεμελᾶ Ἀργυρὼ †
Σερπιέρης Ἰωάννης Βαπτιστ. Φ.
Σιγάλας Ἀντ.
Σίδερης Γ.
Σιδερίδης Ξενοφῶν †
Σισιλιᾶνος Δ.
Σιφναῖος Ἀπόστ.
Σιφναῖος Ἀριστείδης
Σιφναῖος Β.
Σιφναῖος Δ.
Σιφναῖος Τάκης
Σιφναίου Ἑλ.
Σκαμπαβίας Παλαιολόγος
Σκένδερ Ἀντιόπη

Σκλαβοῦνος Γ.
Σκόκος Φίλιππος
Σκουζὲς Γ.
Σκούταρη Νέλλη
Σμπαρούνης Ἀθαν.
Σοκόλης Κ. †
Σολομωνίδης Σωκρ. †
Σούλης Χρ.
Σούρλας Κίμων
Σοφιανόπουλλος Λεων.
Σοφιανόπουλλος Περικλ.
Σοφιανὸς Ἀριστόδ. †
Σοφτᾶς Κύριλλος
Σπυριδάκις Γ.
Σπυρόπουλλος Ν.
Σταθόπουλλος Ι.
Σταθοπούλλου Ἐλευθ.
Σταματιάδου Εἶρ.
Σταμούλη Π′′ Ἀναστάσιος †
Σταυρόπουλλος Ἰάσων
Στελλάκις Ἐλευθ.
Στεφανάκις Γ.
Στεφανίδης Β.
Στεφανόπουλλος Δ. †
Στεφάνου Εὐάγγ. †
Στεφάνου Χαρίλ.
Στῆβενς Ἀλφρ. †
Στρατηγὸς Ἀναστ.
Στράτης Εὐάγγ. †
Στρίγγος Γ.
Στυλιανόπουλλος Γ.
Συκουτρῆς Ι.
Συρμόπουλλος Σόλ.
Σφήνας Θεόκλ.
Σχοινᾶς Γ.
Σχορτσανίτης Ἀρίστ.
Σωτηριάδης Ἀλέκος.
Σωτηριάδης Σωτήρ.
Σωτηρίου Γ.
Σωφρονόπουλλος Γ.

Ταρσούλη 'Αθηνᾶ
Τεγοπούλλου 'Αλεξ.
Τζελέπης Παν.
Τζωρτζάκι Φωτ.
Τιπάλδος Γ. Ε. †
Τιπάλδος Μπασιᾶς 'Αθ. †
Τοζάκογλου Γ.
Turyn Alexander
Τουφεξῆ 'Ιωάννα
Τουφεξῆ Φωφὼ
Τραυλὸς Ι.
Τραχίλης Στέφ.
Τρεμπέλας Παν.
Τριβόλης Διον.
Τρικόγλου Ι.
Τρικούπης Σπ.
Τρουλλινὸς 'Εμμ.
Τρυπάνη Μ.
Τσακίρης 'Αλφρ.
Τσακμάκις 'Αλκ. †
Τσαλίκης Κ.
Τσαμαδοῦ Χρηστῖνα
Τσάτσος Θεμ.
Τσάτσος Ι.
Τσίμας Γ.
Τσιπούρας Δημ.
Τσοκόπουλλος Γ. †
Τσοποτὸς Δ.
Τωμαδάκις Ν.

'Υπερίδης Γ.

Φάβης Β.
Φαρακλὸς Γερ.
Φαρακούκης Ν.
Φαρλέκας 'Εμμ.
Φίλανδρος Κ.
Φίλη Αἰκατ.
Φιριππίδης Ν.
Φλαμπουριάρη Μ.
Φουρίκης Π. †
Φραγκίδης 'Αλέξ.
Φωκᾶς 'Αλ.
Φωκᾶς 'Οδυσ.
Φωτεινὸς Γ.
Φωτιάδης 'Αλέξ.
Φωτιάδης Εὐάγγ.
Φωτιάδης Κώστας
Φωτόπουλλος Ντῖνος

Χαϊδόπουλλος Χριστόφ.
Χαρδαβέλα Μίνα
Χαριτάκις Γεώρ.
Χαρίτος Γ.
Χαρχαλάκις Μύρων
Χατζηδημητρίου Πολύδ.
Χατζημιχάλη 'Αγγελ.
Χατζημιχάλης Γ.
Χατζημιχάλης Χρῖστ.
Χατζηπάνος Πάνος
Χατζῆς 'Αντ.
Χατζόπουλλος Γ.
Χιωτέλλης Π.
Χλωρὸς Ι.
Χουδαβερδόγλους-Θεόδοτος Σοφ.
Χριστάκις 'Αγαθ.
Χριστόπουλλος Μηνᾶς
Χωρέμη 'Αλεξ.
Χωρέμης Κ. †

RÉSUMÉ DU VOLUME

C. Dyovouniotis. *De la lumière sacrée de Jérusalem.* pp. 3-18.

Deux codes de la Bibliothèque nationale d'Athènes N°s 1457, 1458, contiennent, avec un troisième disparu, un ouvrage sur le droit canon, que l'a. attribue à Néophytos Kavsocalybite. Dans le premier les pages 1648-64 sont occupées par une notice sur la lumière sacrée, fête célébrée à Jérusalem le soir du samedi saint. L'a. croit que quoique ces pages y ont été insérées et numérotées par erreur, étant étrangères au contenu du code, la notice est bien l'œuvre du même auteur. Il la publie en entier dans l'intention de contribuer à l'étude objective de ce sujet.

Démètre P. Paschalis. *Douze couvents byzantins de l'île d'Andros*, pp. 19-45.

Sur ces monastères nous n'avons pas d'autres renseignements. L'a. parle de l'histoire de chacun d'eux ainsi que des sigilles, documents et objets d'art qu'il y trouva.

Sophronius Eustratiadès. *Musiciens Thraces*, pp. 46-75.

Dans la revue «Thrakika», on a publié un catalogue d'artistes et de compositeurs de musique ecclésiastique, ainsi qu'un autre, à titre supplémentaire, tiré des ouvrages de Pitra et de Thibaut. L'a. prouve que ces derniers sont peu recommandables à cause des erreurs et de la confusion dont ils sont entachés. Il en fait une révision bien serrée et donne les noms et les œuvres de 29 hymnographes originaires de Thrace, en recommandant l'examen d'une foule de codes dispersés un peu partout pour en compléter la liste.

Phédon Coucoulès. *Autour de la maison byzantine*, pp. 76-138.

Ceux qui ont traité ce sujet se sont basés sur des sources indirectes, telles que les images, et sur les monuments qui, en pays grecs, ne sont pas antérieurs au Xe s. L'a. reprend la question pour donner de l'habitation privée byzantine à différentes époques une idée plus précise,

et, à cet effet, il s'est basé sur les renseignements écrits. Il commence par mentionner les sources auxquelles il a puisé et les ouvrages qu'il a consultés, puis donne les noms populaires de la maison byzantine, il parle des entrepreneurs, des maçons, de la manière de bâtir, des matériaux de construction, du nombre des étages, de la forme extérieure, de la forme du toit et de la manière de sa construction, du plafond, du plancher, des portes, des fenêtres, des ouvertures d'éclairage, des terrasses exposées au soleil, du balcon (en turc: chahnissi), de la décoration intérieure des murs et du plancher, de la cuisine, des cabinets d'aisance, du four et enfin de la cour et du jardin.

† ***Basile A. Mystakidès.*** *Catalogues épiscopaux,* pp. 139-238.

Le fils de feu B. Mystakidès a fait cadeau à la «Soc. des Études Byzantines» de la bibliothèque et des manuscrits de son père. La Soc. chargea M. Gerassimos Conidaris de mettre en ordre ces derniers en vue de les publier. Ce dernier donne ici un essai des catalogues épiscopaux des Églises d'Orient et plus spécialement de celle de Constantinople, qu'il fait précéder d'une introduction sur l'état des manuscrits légués; en ce qui concerne les catalogues épiscopaux, il souligne leur importance et de la manière dont il faut procéder pour les compléter.

A. Vacalopoulos. *La chapelle de Panaghia de la Miséricorde à Thessalonique,* pp. 239-250.

L'a. essaie de prouver que cette chapelle, qui se trouva en connexion d'une maison privée, appartenait, à l'origine, au couvent disparu du St Sauveur; il en fait une description détaillée et formule quelques suppositions sur son histoire.

Archim. Mélétios E. Galanopoulos. *Le bibliographe Lacédémonien Parthénios, évêque de Bresthène,* pp. 251-263.

Au Xe s. Lacédémon se présente comme un foyer ardent d'étude et d'activité grâce au célèbre Nicon. Le couvent qu'il y fonda fut le centre d'où rayonna une renaissance intellectuelle remarquable, continuée par Mystra. Dans le pays trois bibliothèques renfermèrent des trésors littéraires et artistiques. Parthénios, évêque de Bresthène, fut, durant son long épiscopat, le continuateur zélé de l'œuvre civilisatrice de Nicon. L'a. cite tous les manuscrits qu'il copia et qui

conservent encore sa signature ainsi que les inscriptions sur des constructions ou sur des objets de culte qui lui sont due. La notice est ornée de plusieurs illustrations.

m. a. *A propos du bienheureux Nicon dit «Métanoeite»,* pp. 414.

L'a. reconnaissant l'importance des réserves formulées par Phédon Coucoulès quant à l'emplacement exact du couvent de ce saint, suggère ce qu'il faudrait faire pour résoudre définitivement ce problème.

Jean Pappadopoulos. *Les fiançailles de la «princesse»* (αὐθεντοπούλα) *avec l'archonte Italien Caracciolo,* pp. 264-268.

Il s'agit des fiançailles de Zoé ou Sophie, qui serait la fille de Thomas Paléologue, avec le noble Italien Caracciolo, mariage qui aurait été fait à l'initiative du pape. L'a. qui s'est très spécialement occupé des écrits de Frantzès, prouve que ce passage a été controuvé en 1571 par Macaire Mélissinos, métropolite de Monemvasie, qui a fort maltraité le texte de l'historien byzantin. Par cette interpolation il a voulu flatter quelque Caracciolo de son temps en lui assignant une descendance impériale.

A. Xyngopoulos, *Salomé (?)* pp. 269-277.

L'auteur étudie une figure en relief sur le chapiteau d'une colonnette séparant une des doubles fenêtres du côté S. de l'église Ste Sophie à Monemvasie. Cette figure féminine porte le costume et le chapeau très communs dans les représentations du 11e et 12e s., mais ses très longues manches sont caractéristiques des danseurs et des danseuses. Ce même costume à longues manches est très souvent porté par Salomé dans sa danse au festin d'Hérode. Il est bien probable que cette figure du chapiteau de Monemvasie représente Salomé. Sa présence sur le chapiteau peut s'expliquer par l'hypothèse que la chapelle de l'angle S. E. sur laquelle s'ouvre la fenêtre avec la colonnette portant la figure en question, était peut-être dediée à St Jean-Baptiste.

Sp. Théotokis. *L'origine de la famille corfiote de Voulgaris,* pp. 278-284.

Cette famille apparaît à l'histoire en 1571 à l'occasion du mariage de Stamatellos Voulgaris avec Assimina Calohairétou dont le grand-père apporta à Corfou les saintes reliques de Spyridion le thaumaturge. Dans le «Livre d'or de la noblesse ionienne» de E. Rangabés on lit que

Eléazar, le chef de la famille des Voulgaris, n'avait pas été un prince de Bulgarie mais simplement un originaire de ce pays. L'a., basé sur le testament d'un Stephanos Voulgaris fait à Corfou au XVI s., et dont copie a été faite en 1589, où le testateur déposa s'être réfugié à Corfou en 1462, prouve qu'Eléazar a bien été le prince de sa nation, et critique les données de cette chronique en avançant des arguments très sérieux, tel que le blason de la famille déterré dans une propriété de la famille qui est tout à fait semblable à celui du royaume bulgare. Ce testament est contenu dans une histoire de la nation bulgare depuis son apparition dans les Balkans et donne des détails sur les aventures de la famille princière d'Eléazar depuis Bayazit jusqu'à la chute de Constantinople.

Athénagoras, *Métropolite de Paramythie. Catalogue des manuscrits du Couvent de Panaghia de Chalki,* pp. 285-316.

Suite du vol. XI de l'Epétiris. pp. 414.

A. Sigals. *Homélie de Nikitas, archevêque de Thessalonique, sur les miracles opérés par St Démétrius,* pp. 317-360.

L'a. publie le texte d'un manuscrit, qu'il avait copié dans la bibliothèque municipale de Breccia, contenant les miracles opérés par St Démétrius; il le fait précéder d'une introduction sur l'opportunité de réunir en un corps tout ce qui a été écrit sur le patron de Thessalonique.

Chrysostome Papadopoulos, *Primat de Grèce. Le patriarche d'Antioche Jean V dit Oxite,* pp. 361-388.

Originaire de Constantinople, d'après l'a., l'anachorète de l'île d'Oxia de la Propontide fut appelé au siège patriarcal d'Antioche en 1089. Ses écrits conservés attestent d'une vaste érudition et d'un grand zèle pour le service de l'Église. L'a. fait un exposé de sa vie et de ses efforts pour l'épuration du clergé. Dégoûté de ses luttes arides contre les Seldjoucides et puis les Croisés il démissiona en 1100 et regagna sa retraite d'Oxia. Toutefois avant et après son patriarcat il participa toujours activement aux grands mouvements en faveur de l'union des Églises et rédigea des rapports sur ce sujet. L'a. publie le texte de trois de ses écrits.

D. Zakythinos. *Le prix du blé à Byzance,* pp. 389-400.

Dans la première partie l'a. traite de diverses questions de méthode et s'occupe plus particulièrement de la capacité du modius byzantin après 1204. Il rapporte les témoignages contradictoires des contemporains et conclut que le modius byzantin avait une capacité supérieure à celle du modius romain. Dans la deuxième partie, reprenant les travaux d'Andréadis et d'Ostrogorsky, il s'efforce d'établir, à l'appui de quelques textes nouveaux, le mouvement des prix du blé de 1204 à 1456.

N. J. Yannopoulos. *Une inscription paléochrétienne et un cimetière paléochrétien à Volos,* pp. 401-410.

A propos d'une inscription funéraire de la diaconesse Triadia qui menace du feu éternel ceux qui violeraient son tombeau, l'a. donne une série d'inscriptions analogues trouvées en Thessalie. Passant au cimetière paléochrétien de Volos, qui occupe l'emplacement d'un cimetière préhistorique, il en fait la description et conclut qu'il a dû être celui de la Ville Démétrias fondée en 293 av. J. C. par Démétrius Poliorcète tout près de l'ancienne Iolcos.

Dém. Ghinis. *Un compendium inconnu de droit byzantin,* pp. 411-413.

L'a. donne l'index des 34 chapitres d'un compendium privé de droit byzantin composé des titres I-X, XIII, XVI-XVIII, XXI, XXIV et XXXI, du Procheiron et de l'Ecloga privata toute entière. Ce compendium est contenu dans le ms 78 (209) du Monastère des Ibères du Mont Athos.

Dém. Sarros. *Recueil paléographique en Thessalie,* pp. 415-422.

L'a. décrit a) Deux codes du demi-gymnase de Tyrnavos, dont l'un du XVIe s. contient la chronographie du Pseudodorothée avec notes, et le second, de la même époque, destiné pour l'enseignement scolaire, contient des tragédies de Sophocle, d'Euripide et d'Eschyle avec notes explicatives, ainsi que différentes sentences de St Grégoire et de Caton; b) Deux codes du XVIe s. déposés dans l'école des Ambelakia, dont le premier contient un Nomocanon, diverses prières et annotations chroniques et le second des chants ecclésiastiques avec signes musicaux. Enfin il rapporte une note de 1705 copiée à un code du couvent dissout de St Panteléïmon à Agia qui mentionne un évêque de Néôn Patrôn Jôasaph.

E. A. Pezopoulos. *«Nikitas Eugenianos, poète des épigrammes du code Urbin 134»*, pp. 423-432.

L'a., en comparant au roman de Nikitas Eugénianos «Les amours de Drossila et de Chariclès», les 24 épigrammes du Code Urbin 134, publiés pour la première fois par Sp. Lambros, prouve que ceux-ci appartiennent au même auteur. Cette identification vient d'être confirmée par la description récente d'un nouveau code Laurentien publié dans la revue «Studi bizantini e Neoellenici» t. IV p. 203.

Lecture d'une inscription illisible, pp. 433-439.

Il s'agit d'une inscription métrique et longue peinte dans l'église de St Georges de Sofia. C. Constantopoulos en avait déchiffré trois vers iambiques (Epétiris t. XI p. 417-20). Pezopoulos en lit et complète sept vers encore. Il accompagne ce déchiffrement de nombreuses observations littéraires et prouve que d'autres épigrammes analogues se rapportant à des représentations peintes ou sculptées étaient écrites sur celles-ci et en servaient de légende.

«Epimétron», pp. 439-442.

Quelques additions à l'étude du même auteur, publiée dans le XI vol. pp. 421-448 de l'Epétiris sous le titre «Études littéraires». Il ajoute encore des observations sur le poème «Le Cygne» publié pour la première fois avec d'autres poèmes par Sp. Lambros (Νέος Ἑλληνομν. t. III p. 8-9). L'a. prouve que ce poème ainsi que deux épigrammes de l'Anthologie Palatine sont dus à Synésios de Cyrène.

A. Orlandos. *Le premier fondateur des Sts Théodores de Mystra*, pp. 443-448.

Pendant les travaux de restauration exécutés à Mystra sous la direction de l'a. on a trouvé à côté d'un groupe de tombeaux adossés contre la paroi nord de l'église des Saints-Théodores un fragment d'iconostase sculpté portant une inscription qui mentionne comme fondateurs de cette église deux personnages: Daniel et Pachôme. On croyait jusqu'ici que Pachôme, en fut fondateur de l'église de Brontochion, également de celle des Saints-Théodores. La nouvelle inscription nous apprend que l'église a été commencée par Daniel et achevée par Pachôme.

Const. M. Constantopoulos. *Le sceau en plomb du métropolite de Thessalonique Jacob*, pp. 449-453.

L'inscription de ce sceau occupa plusieurs savants à cause d'une syllabe EX intercalée dans la quatrième ligne. L'a. après avoir discuté les opinions émises, conclut qu'il faut lire CX et que ces deux lettres ont été gravées par erreur, ce qui est très fréquent à cause de l'ignorance des graveurs.

Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Κ. Δυοβουνιώτου καὶ Φ. Κουκουλέ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

